

CORPVS
CHRISTIANORVM

SERIES LATINA

XXXIX

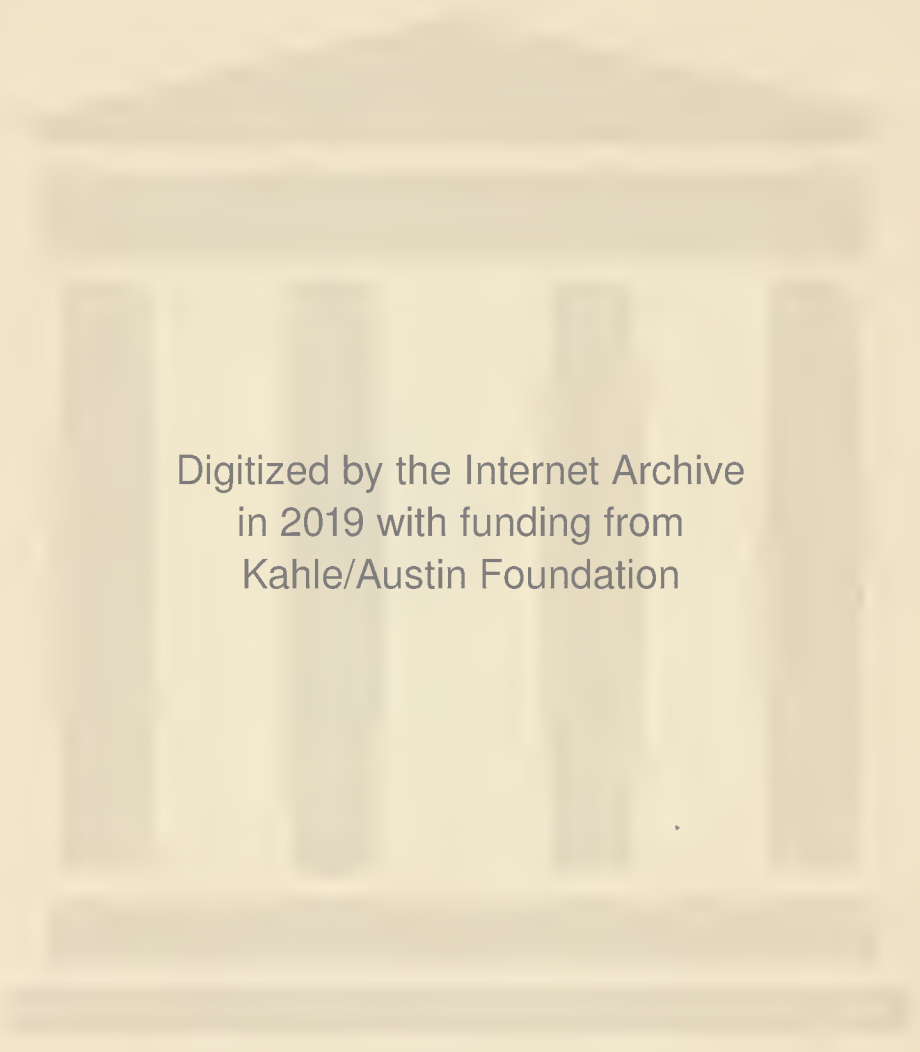
TYPOGRAPHI BREFOLS

TVRNHOLTI

TRENT UNIVERSITY

LIBRARY
OF RELIGION

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Kahle/Austin Foundation

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

XXXIX

CORPVS CHRISTIANORVM

Series Latina

XXXIX

AVRELII AVGVSTINI
OPERA

PARS X, 2

TVRNHOLTI

TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII

MCMLVI

SANCTI
AVRELII AVGVSTINI

ENARRATIONES

IN PSALMOS

LI - C

TVRNHOLTI
TYPOGRAPHI BREPOLS EDITORES PONTIFICII
M C M L V I

LR

BR 60. CAS v. 39

POST MAVRINOS

TEXTVM EDENDVM CVRAVERVNT

D. ELIGIVS DEKKERS O. S. B. ET IOHANNES FRAIPONT

NOTAE CODICVM ET EDITIONVM (*)

- A* Autun, Bibl. mun 107 (S. 129) + Paris, Bibl. nat., nouv. acq. 1629, saec. VI-VII (ps. 141-149).
- b* Vatic. Latin. 5757, saec. VII (ps. 119-140).
- Becc.* Beccensis abbatiae Mss., saec. X (edit. Maur.).
- Bell.* Bellouacensis ecclesiae antiquissimus codex (ps. 101-150) (edit. Maur.).
- Christ.* Vatic. Regin. 30, saec. XII ex. (ps. 34-50); 102, saec. XII (ps. 119-150) (edit. Maur.).
- Claramont.* Clermont-Ferrand, Bibl. mun. 26-27, saec. XIV (ps. 5-79) (edit. Maur.).
- Colb.* Colbertini codices optimae notae (edit. Maur.).
- Corb.* Paris, Bibl. nat. 12171-12183, saec. IX (edit. Maur.).
- Cult.* Le Mans, Bibl. mun. 228, saec. XII (ps. 1-50) (edit. Maur.).
- Diunion.* S. Benigni Diuionensis Mss. (edit. Maur.).
- Ferr.* Ferrariensis abbatiae codex (ps. 63-98) (edit. Maur.).
- Flor.* Orléans, Bibl. mun. 45-47 (42-44), saec. IX ex. (edit. Maur.).
- Fol.* Paris, Bibl. Mazarine 598, saec. XIII (ps. 35-50); 602, saec. XII (ps. 101-118) (edit. Maur.).
- Foss.* Paris, Bibl. nat. 12.189, saec. X-XI (ps. 119-133) (edit. Maur.).
- G* Genève, Bibl. de la Ville, m. l. 16 (97), saec. VIII (ps. 36).
- Gem.* Gemmeticensis abbatiae Mss. (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VII, adn. 13).
- Germ.* S. Germani abbatiae Mss. (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VII, adn. 14).
- Laudun.* Ecclesiae Cathedralis Laudunensis Ms., saec. IX (ps. 141-150) (edit. Maur.).
- Lyr.* Lyrensis abbatiae Mss. (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VIII, adn. 1).
- Mich.* Avranches, Bibl. mun. 76-78, saec. XI-XII (edit. Maur.).
- Nou.* Nouiomensis ecclesiae Mss., saec. XI (edit. Maur.).
- O* Orléans, Bibl. mun. 192 (169), saec. V-VI (ps. 5).
- P* Paris, Bibl. nat. 9533, saec. VI (ps. 29-36).
- Prat.* Pratellensis abbatiae Mss., saec. XI (edit. Maur.).
- R* Vatic. Ottob. 319 + Roma, Bibl. Vallic. B. 38^{II}, fol. 41-56, saec. VIII (ps. 81-90).
- R¹* Roma, Bibl. Vallicell. B. 38^{II}, fol. 1-34, saec. VII (ps. 60-70).
- R²* Roma, Bibl. Vallicell. B. 38^{II}, fol. 113, saec. VI-VII (ps. 68).
- Reg.* Paris, Bibl. nat. 1989, saec. XII (edit. Maur.).
- Rem.* Reims, Bibl. mun. 90-91, saec. XII ex. (ps. 51-100; 119-136) (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VIII adn. 4).
- Rot.* Rouen, Bibl. mun. 457, saec. XI; 462, saec. XII (ps. 101-150) (edit. Maur.).
- S* Boulogne, Bibl. mun. 27 (32) + Saint-Omer, Bibl. mun. 150, saec. VI-VII (ps. 102-103).

(*) Cfr t. XXXVIII, p. VI sqq.

VI

- Theod.* Reims, Bibl. mun. 86, saec. XI ex. (ps. 1-50); 85, saec. IX (ps. 119-133).
Tur. Ecclesiae S. Gatiani Turonensis Ms. optima notae (ps. 1-100) (edit. Maur., cfr t. XXXVIII, p. VII, adn. 12).
V Vatic. Latin. 5758, saec. VI-VII (ps. 49, 63, 83, 148).
v Vatic. Latin. 4938, saec. VIII (ps. 61-70).
Vat. Vaticanae Bibliothecae Ms. (ps. 1-49) (edit. Maur.).
Vind. Vcndôme, Bibl. mun. 39, saec. XI (ps. 1-50) (edit. Maur.).

Ad Enarrationum titulos tantum :

- Luxembourg, Bibl. nat. 68, saec. VIII-IX.
 Milano, Bibl. Ambros. D 547 inf., saec. X.
 Monte Casino 57, saec. XI.
 Neapoli, Bibl. Naz. *Rest.* 13, saec. XII.
 Paris, Bibl. nat. 1978, saec. XI; 1982, saec. IX; 1983, saec. XI; nouv. acq. 1441, saec. X ex.; nouv. acq. 2440, saec. XII (= *Bell.*).
 Wien, Nationalbibl. 659, saec. XII.
- Am.* editio Ioh. Amerbach, Basileae, 1489.
Er. editio Des. Erasmi, t. VIII, Basileae, 1529.
Latinius coniecturae Latini Latinii, *Bibliotheca sacra et profana*, Romae, 1677, p. 22-24.
Lou. editio theologorum Louaniensium, t. VIII, Antuerpiae, 1577.
Lugd. editio Lugdunensis, t. VIII, 1563.
 μ editio monachorum S. Mauri, t. IV, Parisiis, 1681.
Par. editio Parisiensis Enarrationum in Psalmos Graduales, Parisiis, 1649.
PL editio J. P. Migne, *Patrologia Latina*, t. 36-37, Parisiis, 1841.
Ven. editio Veneta, t. VIII, 1584.
edd. editiones ueteres praeter μ .
- α Verona, Cap. I (1), saec. VI-VII (Psalterium Veronense, iuxta editionem Roberti Weber).
 β Sankt-Gallen 912, saec. VI (Psalterium Sangallense, iuxta editionem Albani Dold); (ps. 1, 3-48, 12; 65, 15-76, 10; 101, 17-102, 20; 118, 1-20, 84-91).
 Sinai, S. Catharina, codex Slauonicus 5, saec. IX-X (?); (ps. 9, 3-82, 11; 101, 12-105, 38).
 LXX Septuaginta, t. X: Psalmi cum Odis, edid. A. RAHLFS, Göttingen, 1931 (cuius et notis codicum usi sumus).
- Caes.* Caesarii Arelatensis sermones, edid. G. MORIN (*Corp. Christ.*, t. 103-104).
Eug. Excerpta Eugippii, edid. P. KNÖLL (*Corp. Script. Eccl. Lat.*, IX, 1).
Prosp. Prospcri Aquitani expositio psalmorum, edid. J. B. LE BRUN DE MARETTE et D. MANGEANT (*Patrol. Lat.*, 51, col. 277-426).

IN PSALMVM LI

μ 475

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

1. Psalmus breuis est, de quo loquendum suscepimus Caritati uestrae ; sed titulum habet aliquantulum negotiosum. Patienter ergo sustinete nos, donec illum enodemus, ut possu-
 5 mus, quantum adiuuerit Dominus. Neque enim passim praetereunda sunt haec ; quandoquidem placuit fratribus, non tantum aure et corde, sed et stilo excipienda quae dicimus ; ut non auditorem tantum, sed et lectorem etiam cogitare debeamus. Nata est quidem occasio psalmo huic ex re quadam
 10 gesta, quam uobis etiam fecimus recitari de libro Regnorum. Saul enim rex non ad permanendum electus a Domino, sed secundum populi cor durum et malum datus ad eorum correctionem, non ad utilitatem, secundum illam sententiam sanctarum scripturarum, quae ait de Deo : *Qui regnare facit hominem hypocritam, propter peruersitatem populi* ; cum ergo
 15 talis esset Saul, persequebatur Dauid, in quo Deus praefigurabat regnum salutis aeternae, et quem Deus elegerat perman- surum in semine suo ; quandoquidem futurus erat rex noster, rex saeculorum cum quo regnaturi sumus in aeternum, ex semine ipsius Dauid secundum carnem. Cum ergo Dauid Deus
 20 elegisset, et praelegisset, et praedestinasset ad regnum, noluit et ipsum Dauid ante regnum tenere, quam primo a persecuentibus liberaret ; ut etiam in hoc ipso figuraret nos, id est corpus eius, cuius corporis caput Christus. Porro enim si ipsum caput nostrum sine primo peracto labore in terra, in
 25 caelo regnare noluit, neque leuare sursum corpus quod deorsum accepit, nisi per tribulationis uiam ; quid audent membra sperare, capite suo magis se posse esse felicia ? *Si patrem-familias Beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius ?* Non ergo speremus molliorem uiam ; qua praecessit eamus,
 30 qua duxit sequamur. Si enim a uestigio eius aberrauimus, perimus. In hoc ergo Dauid quid praefigurabatur, uidetis ; ergo et in Saul quid praefigurabatur, uidetis : regnum malum in Saul, regnum bonum in Dauid ; mors in Saul, et uita in Dauid. Etenim nos non persequitur nisi mors, de qua in fine triumphabimus, dicentes : *Vbi est, mors, contentio tua ? ubi est,*
 35 *mors, aculeus tuus ?* Quid est quod dico, non nos persequitur nisi mors ? Quia nisi mortales essemus, non esset quod nobis faceret inimicus. Numquid enim angelis quidquam facit ?

LI, 1, 11 cfr I Reg. 8, 7. 13 Iob 34, 30. 15 cfr I Reg. 18-24. 19 cfr Rom. 1, 3. 23 cfr Col. 1, 18. 27 Matth. 10, 25. 35 I Cor. 15, 55.

Ergo etiam ipsa mors, a qua maxime habemus persecutio-
 40 nem, cuius finitur in fine contentio cum resurrexerimus a mor-
 tuis, sicut finita est in capite nostro, sic finietur et in nobis, si
 iusti fuerimus inuenti. Nam mortuus ille mortis interfectior
 fuit, et magis in illo mors mortua est, quam ipse in morte.

2. Denique etiam nomen ipsum si attendamus, non est sine
 mysterio. Nam Saul interpretatur petitio, hoc est appetitio.
 Quid enim dubitare debemus nos nobis fecisse mortem istam?
 A peccato enim hominis nata est mors. Merito ergo ipse sibi
 5 homo appetiuit mortem, et ideo petitio nomen est mortis. PL
601
 Nam sicut scriptum est : *Deus mortem non fecit, nec laetatur in
 perditione uiuorum. Creauit enim Deus ut essent omnia, et
 sanabiles fecit nationes orbis terrarum.* Et unde mors tamquam
 quaereres : *Impii autem manibus, inquit, et uerbis accersierunt* μ 476
 10 *illam, et aestimantes illam amicam defluerunt.* Ergo appe-
 tendo illam defluerunt, et in mortem irruerunt, aesti-
 mantes illam sibi esse amicam, quomodo aestimauit popu-
 lus amicum, et petiuit regem inimicum. Extorsit enim popu-
 lus a Domino habere regem, et datus est Saul, tamquam dati
 15 essent illi in manus suas, qui manibus et uerbis accersierunt
 mortem, et figurata est in ipso Saule ipsa mors. Ideo psalmus
 ille septimus decimus sic habet titulum : *In die qua liberauit
 eum Dominus de manu omnium inimicorum eius, et de manu
 Saul.* Dixit primo : omnes inimicos eius ; et postea : *de manu*
 20 *Saul,* quia nouissima inimica destruetur mors. Quid est : *Et
 de manu Saul?* Quoniam exemit nos ab inferis et de manu
 mortis liberauit nos.

3. Cum ergo Saul persequeretur uirum sanctum Dauid, con-
 fugit Dauid ubi tutum putauit ; transiens per sacerdotem
 quemdam Achimelech, accepit ab eo panes. Vbi figurauit etiam
 personam, non tantum regis, sed et sacerdotis, quia manduca-
 5 uit panes propositionis, *quos,* sicut dicit Dominus in euange-
 lio, *non licebat manducare nisi solis sacerdotibus.* Postea coepit
 eum quaerere Saul, et iratus est suis quod nemo eum sibi uel-
 let prodere. Hoc modo lectum est in libro Regnorum. Erat
 autem ibi Doech quidam, quando uenerat ille ad Achime-
 10 lech sacerdotem, princeps pastorum Saul, Idumaeus. Qui cum
 adesset quando Saul irasebatur suis, quod nullus illi uellet
 prodere Dauid, prodidit ubi eum uidisset. Misit continuo Saul,
 exhibuit sacerdotem et omnes eius, et iussit occidi. Nemo
 ausus est hominum regis Saul, nec iubente rege, mittere ma-
 15 num in sacerdotes Domini ; sed ille qui prodiderat, sicut Iu-
 das, qui a proposito suo non recessit, et usque in finem perse-
 uerauit de illa radice fructus ferre (quales, nisi quales fert
 arbor mala ?), occidit Doech iste manu sua, iubente rege,

2, 6 Sap. 1, 13.14.16.

17 Ps. 17, 1.

20 cfr I Cor. 15, 26.

3, 5 Matth.

12, 4. 8 cfr I Reg. 21 et 22.

sacerdotem et omnes eius ; deinde debellata est ciuitas etiam
 20 sacerdotum. Inuenimus ergo Doeck istum inimicum regi Da-
 uid et sacerdoti Achimelech. Vnus homo est Doeck, sed genus
 hominum est Doeck ; sicut Dauid et corpus ipsum regis et
 sacerdotis, tamquam unus homo et duae personae, sed tamen
 25 unum genus hominum. Proinde in isto tempore, et in isto
 saeculo uideamus haec duo genera, ut pertineat ad utilitatem
 nostram, ued quod cantamus, uel quod cantari audimus. Modo
 uideamus Doeck, modo uideamus corpus regis et sacerdotis,
 modo uideamus corpus hominum aduersus regem et sacer-
 dotem.

4. Primo nomina ipsa adtendite quam mystica sint. Doeck
 interpretatur motus ; Idumaeus interpretatur terrenus. Iam
 uidete quale genus hominum significet Doeck iste motus ;
 non ergo perseuerans in aeternum, sed emigrandus. Terrenus : PL
 5 quid exspectatis de homine terreno aliquos fructus ? Cae- 602
 lestis homo erit in aeternum. Est ergo regnum terrenum, ut
 breuiter dicam et cito insinuem, hodie in isto saeculo, ubi est
 et regnum caeleste. Peregrinos habet ciues suos utrumque
 regnum, regnum terrenum et regnum caeleste, regnum eradi-
 10 candum et regnum in aeternum plantandum. Modo in hoc
 saeculo ciues utriusque regni permixti sunt ; corpus regni ter-
 reni, et corpus regni caelestis commixtum est. Regnum cae-
 leste gemit inter ciues regni terreni, et aliquando (nam et hoc μ 477
 tacendum non est) quodammodo regnum terrenum angariat
 15 ciues regni caelorum, et regnum caeleste angariat ciues regni
 terreni. Vtrumque uobis de scriptura Dei demonstrabimus.
 Daniel et tres pueri in Babylonia praepositi sunt negotiis reg-
 is ; Ioseph in Aegypto secundus a rege positus est administra-
 re rempublicam, de qua republica erat populus ille Dei libe-
 20 randus ; in ipsa republica angariam quodammodo faciebat
 Ioseph, sicut illi tres pueri, sicut Daniel. Manifestum est ergo
 quod usurparat sibi ad opera sua, id est ad opera regni sui,
 non ad facta sua mala, regnum terrenum ciues regni caelo-
 rum. Quid et regnum caelorum, quomodo usurpat in hoc sae-
 25 culo ad tempus ciues regni terreni ? Nonne de his apostolus
 dicit, quod non caste euangelium annuntiabant, sed terrena
 desiderantes regnum caelorum praedicabant ; sua quaerebant,
 et Christum annuntiabant ? Et ut noueritis quod et ipsi ad
 opus regni caelorum, tamquam mercenarii assumti sunt,
 30 apostolus gaudens de illis dicit : *Sunt qui per inuidiam et con-
 tentionem Christum annuntiant non caste, existimantes tribula-
 tionem se suscitare uinculis meis. Quid enim dum omni modo
 siue per occasionem siue per ueritatem Christus annuntietur ?*

4, 17 cfr Dan. 2, 49. 18 cfr Gen. 41, 40. 30 Phil. 1, 17.18.

4, 5/6 fructus caelestes ? Homo *add.*

Et in hoc gaudeo, sed et gaudebo. De talibus etiam Christus annuntiat, dicens : *Pharisaei et scribae super cathedram Moysi sederunt. Quae dicunt, facite ; quae autem faciunt, facere nolite ; dicunt enim, et non faciunt.* Quae dicunt, pertinent ad Dauid ; quae autem faciunt, pertinent ad Doeck. Per illos me audite, illos imitari nolite. Ista duo genera hominum sunt hodie in terra. De his duobus generibus hominum cantat psalmus iste.

Vers. 1.2.

5. Habet autem psalmi titulus : *In finem intellectus Dauid, cum uenit Doeck Idumaeus et nuntiauit Saul : Venit Dauid in domum Abimelech,* cum legamus eum uenisse in domum Achimelech. Et fortasse quod non absurde sentimus propter similitudinem nominis, et unius syllabae differentiam, uel potius unius litterae, uariati sunt tituli. In codicibus tamen psalmorum cum inspiceremus, magis Abimelech quam Achimelech inuenimus. Et quoniam in alio loco habes eidentissimum psalmum, non dissimilitudinem nominis, sed prorsus diuersum nomen insinuantem ; quandoquidem Dauid ante regem Achis, non ante regem Abimelech immutauit faciem suam, et dimisit eum, et abiit ; titulus autem psalmi sic scriptus est : *Quando immutauit uultum suum coram Abimelech ;* ipsa magis mutatio nominis in mysterium facit intentos, ne tamquam res historiae persequaris, et sacrata uela contempnas. Discussum nomen in psalmo illo, quod est Abimelech, inuenitur interpretatum : Patris mei regnum. Quomodo autem patris sui regnum dimisit Dauid, et abiit, nisi quomodo Christus regnum Iudaeorum dimisit, et ad gentes transiuit ? Hinc fortassis etiam propheticus spiritus adscribens titulum psalmo huic, uoluit ut non diceret Achimelech, sed Abimelech, quia quando uenit Dauid ad patris sui regnum, tunc est proditus ; hoc est quando uenit Dominus noster Iesus Christus ad regnum Iudaeorum institutum a Patre suo, de quo dicit : *Auferetur a uobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus eius et iustitiam,* tunc est proditus morti, quam significat Saul. Non est autem occisus ¹, sicut nec Isaac, cum et ipse passionem Domini figuraret ; nec tamen sine sanguine figura transacta est, uel ibi illius arietis, uel hic Achimelech sacerdotis. Neque enim occidi oportuit eos, quos tunc resurgere non oportebat ; sed eorum uitam a mortis periculo,

PL
603

35 Matth. 23, 2.3. 5, 13 Ps. 33, 1. 25 Matth. 21, 43. 27 cfr Gen. 22, 12.

35 super] om. μ , fort. recte 5, 1/3 in finem usq. dauid] nuntiatum esse sauli de dauid plures codd. 2 dauid] κ , psalmus ipsi praem. a et] om. a (pr. m.) 3 saul] κ , et dixit add. a 16 secreta Lou 31/34 periculo usq. dici] opt. codd., per.

¹ Scilicet Dauid.

uerumtamen effuso sanguine, liberans Iesus resurrectionem potius significabat, quae hoc modo in illis figurabatur, quia uero Domino seruabatur. Plura hinc dici possent, si illarum rerum
 35 gestarum in hoc sermone suscepissemus tractanda mysteria.

6. Nunc iam audiamus ista duo genera hominum, quandoquidem de titulo isto, etsi operosius et fortasse loquacius, tamen ut Dominus concessit, exitum est. Duo genera hominum adtendite : unum laborantium, alterum eorum inter quos
 5 laboratur ; unum de terra, alterum de caelo cogitantium ; unum in profundum cor mittentium, alterum cor angelis coniungentium ; unum sperantium de terrenis quibus pollet hic mundus, alterum praesumentium de caelestibus quae promisit non mendax Deus. Sed mixta sunt ista genera hominum.
 10 Inuenimus modo ciuem Ierusalem, ciuem regni caelorum administrare aliquid in terra ; ut puta, purpuras gerit, magistratus est, aedilis est, proconsul est, imperator est, rempublicam gerit terrenam ; sed cor sursum habet, si christianus est, si fidelis est, si pius est, si contemnens in quibus est, et sperat in
 15 quo nondum est. De quo genere fuit illa sancta mulier Esther, quae cum esset uxor regis, uentum est ad periculum deprecandi pro ciuibus suis ; et cum oraret coram Deo, ubi mentiri non posset, in oratione sua dixit, ita sibi fuisse illa ornamenta regalia sicut pannum menstruatae. Non ergo desperemus de
 20 ciuibus regni caelorum, quando eos uidemus aliqua gerere Babyloniae negotia, aliquid terrenum in republica terrena ; nec rursus continuo gratulemur omnibus hominibus quos uidemus agere negotia caelestia ; quia et filii pestilentiae sedent aliquando in cathedra Moysi, de quibus dicitur : *Quae dicunt*
 25 *facite ; quae autem faciunt, facere nolite ; dicunt enim, et non faciunt.* Illi in terrenis rebus leuant cor in caelum, isti in caelestibus uerbis trahunt cor in terra. Veniet autem tempus uentilabri, quando utrumque diligentissime discernatur, ne granum aliquod transeat in aceruum paleae comburendum, ne
 30 una stipula transeat ad massam in horreo recondendam. Quamdiu ergo nunc permixtum est, audiamus hinc uocem nostram, id est ciuium regni caelorum (hoc enim affectare debemus, tolerare hic malos, quam tolerari a bonis), et coniungamus nos huic uoci, et aure, et lingua, et corde, et opere. Quod

PL
604

6, 18 cfr Esth. 14, 16. 24 Matth. 23, 3. 27 cfr Matth. 3, 12.

liberari. Verumtamen effusi sanguinis liberatio resurrectionem pot. signif., q. h. m. i. i. f. Quia u. d. seruabatur ressurectio, plura hic dici *edd.* 6, 9 deus] *add. edd.* : Non esse desperandum de hominibus bonis, si per eos terrenum aliquid administratur ; nec rursus continuo gratulandum hominibus qui caelestia agere dignoscantur negotia, cum plerumque illi qui negotiis saecularibus implicati sunt, cor semper sursum habeant, et isti qui caelestia semper praedicant, cor trahant in terra 11 purpuras (*sc.* uestes)] *codd. omnes*, purpuram μ

35 si fecerimus, nos hic loquimur in his quae audimus. Dicatur ergo primo de corpore malo regni terreni.

3. **7. Quid gloriatur in malitia qui potens est?** Adtendite, fratres mei, gloriam malignitatis, gloriam hominum maiorum. Quae est gloria? *Quid gloriatur in malitia qui* ^{μ 479} *potens est?* Id est, qui in malitia potens est, quid gloriatur? Opus est potentem esse, sed in bonitate, non in malitia. Aliquid magnum est gloriari in malitia? Aedificare domum paucorum est, destruere quiuis ignarus potest. Seminare frumenta, excolere segetem, exspectare donec maturescat, et in eius fructu in quo laborauit gaudere, paucorum est; una
 5 scintilla omnem segetem incendere quiuis potest. Suscipere infantem, natum nutrire, educare, ad iuuenilem aetatem perducere, magnum officium est; occidere illum uno puncto temporis quiuis potest. Ergo ea quae ad destructionem fiunt, facillime fiunt. *Qui gloriatur, in Domino gloriatur*: qui gloriatur, in bonitate gloriatur. Gloriaris, quia potens es in malo. Quid facturus es, o potens, quid facturus es, multum te iactans? Occisurus es hominem; hoc et scorpius, hoc et una febris, hoc et fungus malus. Hucne redacta est omnis potentia tua, ut malo fungo coaequetur? Hoc ergo faciunt boni ciues
 10 Ierusalem, qui non in malitia, sed in bonitate gloriantur; primo ut non in se, sed in Domino gloriantur; deinde ut ea quae ad aedificationem faciunt, studiose faciant, et talia faciant quae ualeant ad permanendum; quae autem faciunt ad destructionem, faciant propter disciplinam proficientium, non
 15 propter oppressionem innocentium. Huic ergo potentiae comparatum corpus illud terrenum, quare non audiat ex his uerbis: *Quid gloriatur in malitia qui potens est?*

4. **8. In iniquitate tota die iniustitiam cogitauit lingua tua. In iniquitate tota die,** id est toto tempore, sine lassitudine, sine interuallo, sine pausatione. Et quando non facis, cogitas; ut quando aliquid mali abest a manibus, PL
 605
 5 a corde non absit; aut facis malum, aut dum non potes facere, dicis malum, hoc est, maledicis; aut quando nec hoc potes, uis et cogitas malum. *Tota die* ergo, id est sine intermissione. Exspectamus huic homini poenam. Parua sibi poena est? Minaris ei; tu cum ei minaris, quo eum uis mittere in malum? Dimitte illum in se. Vt multum saeuias, subrecturus es
 10 bestiis; in seipsum peior est bestiis. Bestia enim lacerare corpus eius potest; ipse cor suum sanum relinquere non potest. Interius in se ipse saeuit, et tu exterius plagas inquiris? Immo

7, 14 I Cor. I, 31.

7, 1 gloriaris κ es κ 8, 1 in iniquitate] iniquitatem α, iniquitate κ (et iungunt praeced. uersiculo) in iniustitia κ 10 subrecturus] opt. codd. (cfr Enarr. ps. XXXVI, sermo III, 13, 6; ps. LVI, 14, 34), subiecturus cet. codd. edd. μ

ora Deum pro illo, ut liberetur a se. Verumtamen in hoc psal-
 15 mo, fratres mei, non oratio est pro malis, aut contra malos,
 sed prophetia quid sit euenturum malis. Non itaque putetis ex
 maleuolentia psalmum aliquid dicere, dicitur enim in spiritu
 prophetiae.

9. Quid ergo sequitur? Tota potentia tua, et tota cogitatio
 iniquitatis tota die, et meditatio malignitatis in lingua tua
 sine intermissione, quid egit? quid fecit? *Sicut nouacula*
acuta fecisti dolum. Ecce quid faciunt sanctis mali; ca-
 5 pillos radunt. Quid est quod dixi? Si sint tales cuius Ierusalem
 qui audiant uocem Domini sui, regis sui dicentis: *Nolite timere*
eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere;
 qui audiant uocem, quae modo ex euangelio recitata est:
Quid prodest homini si totum mundum lucretur, se autem ipsum
 10 *detrimendum faciat,* contemnunt omnia praesentia bona, insu-
 per et ipsam uitam. Et quid factura est nouacula Doeck homini
 meditati in hac terra regnum caelorum, et futuro in regno
 caelorum, habenti secum Deum, et permansuro cum Deo? μ 480
 quid est factura illa nouacula? Capillos rasura, caluum factura
 15 est. Et hoc ad Christum pertinet, qui in loco Caluariae cruci-
 fixus est. Facit et filium Core, quod interpretatur caluitium.
 Nam isti capilli superflua rerum temporalium significant. Qui
 quidem capilli non superflue facti sunt a Deo in corpore homi-
 num, sed ad aliquod ornamentum; tamen quia sine sensu
 20 praeciduntur, illi qui haerent corde in Domino, sic habent ista
 terrena tamquam capillos. Sed aliquando et aliquid boni de
 capillis operandum est, quando frangis panem esurienti, ege-
 num sine tecto inducis in domum tuam, si uideris nudum,
 uestis; postremo etiam ipsi martyres imitantes Dominum,
 25 sanguinem pro ecclesia fundentes, audientes uocem illam:
 Sicut Christus *animam suam pro nobis posuit,* sic et nos *debe-*
mus pro fratribus animas ponere, quodammodo de capillis suis
 bene nobis fecerunt, id est de his rebus quas potest amputare
 uel radere illa nouacula. Quia ergo et de ipsis capillis boni ali-
 30 quid fieri potest, significauit et illa mulier peccatrix, quae cum
 fleisset super pedes Domini, capillis suis tersit, quos lacrimis
 rigauit. Quid significans? Quia cum misertus fueris alicuius,
 debes et subuenire, si potes. Cum enim misereris, tamquam
 lacrimas fundis; cum subuenis, capillis tergis. Et si hoc cui-
 35 cumque, quanto magis pedibus Domini? Qui sunt pedes Do-
 mini? Euangelistae sancti, de quibus dictum est: *Quam spe-*
ciosi sunt pedes eorum qui annuntiant pacem, qui annuntiant
bona! Ergo acuat sicut nouaculam linguam suam Doeck;
 acuat dolum quantum potest: ablaturus est superflua tem-
 40 poralia; numquid necessaria sempiterna?

PL
606

9, 6 Matth. 10, 28.
 30 cfr Luc. 7, 38.

9 Matth. 16, 26.
 36 Isai. 52, 7; Rom. 10, 15.

22 cfr Isai. 58, 7.

26 I Ioh. 3, 16.

5. **10.** *Dilexisti malitiam super benignitatem.* Ante te erat benignitas, ipsam diligeres. Non enim aliquid eras erogaturus, aut quod diligeres de longinqua nauigatione allaturus eras. Benignitas ante te, iniquitas ante te : compara, et
 5 elige. Sed forte habes oculum quo uideas malignitatem, et non habes oculum quo uideas benignitatem. Vae iniquo cordi ! Quod peius est, auertit se ne uideat quod uidere potest. Quid enim de talibus alio loco dictum est ? *Noluit intellegere ut bene ageret.* Non enim dictum est : non potuit ; sed *noluit*, inquit,
 10 *intellegere ut bene ageret*, clausit oculos a luce praesenti. Et quid sequitur ? *Iniquitatem meditatus est in cubili suo*, hoc est in interiore secreto cordis sui. Tale quid obicitur huic Doech Idumaeo, maligno corpori, mortui terreno, non permanenti, non caelesti. *Dilexisti malitiam super benignita-*
 15 *tem.* Nam uis nosse quam uideat malus utrumque, et illud potius eligat, hinc se auertat ? Quare clamat quando inique aliquid patitur ? Quare tunc exaggerat quantum potest iniquitatem, et laudat benignitatem, reprehendens eum qui in illo operatus est malignitatem super benignitatem ? Sit ergo re-
 20 gula sibi ad uidendum : de seipso iudicabitur. Porro si faciat quod scriptum est : *Diliges proximum tuum tamquam teipsum ; et : Quae uultis ut faciant uobis homines bona, haec et uos facite illis*, apud se habet unde nouerit, quia quod in se non uult fieri, non debet facere alteri. *Dilexisti malitiam super be-*
 25 *nignitatem.* Inique, inordinate, peruerse uis leuare aquam super oleum ; demergetur aqua, oleum supereminebit. Ponere uis sub tenebris lucem ; fugabuntur tenebrae, lux manebit. ^{μ 481}
 Super caelum terram uis collocare ; pondere suo cadet terra in locum suum. Tu ergo mergeris diligendo malitiam super
 30 benignitatem. Nam numquam benignitatem malitia superabit. *Dilexisti malitiam super benignitatem ; iniquitatem magis quam loqui aequitatem.* Ante te est aequitas, ante te est iniquitas ; unam linguam habes, quo uis eam uertis ; quare ergo potius ad iniquitatem, et non ad aequita-
 35 tem ? Cibos amaritudinis non das uentri tuo, et cibos iniquitatis das linguae tuae malignae ? Sicut eligis quo uescaris, sic elige quod loquaris. Praeponis ergo iniquitatem aequitati, et praeponis malitiam benignitati ; tu quidem praeponis, sed supra esse quid potest nisi benignitas et aequitas ? Sed tu
 40 imponendo te quodammodo super ea quae necesse est ut deorsum eant, non illa facies esse supra bona, sed tu cum eis mergeris in mala.
6. **11.** Propter hoc sequitur in psalmo : *Dilexisti omnia uerba submersionis.* Eripe ergo te, si potes, a submersione.

10, 8 Ps. 35, 4.5. 21 Matth. 22, 39. 22 Matth. 7, 12. 23 cfr Tob. 4, 16.

10, 32 loqui magis quam a aequitatem] diapsalma add. a

Naufragium fugis, et plumbum amplecteris ! Si non uis mer- PL
gi, tabulam adprehende, ligno portare, crux te perducatur. Nunc 607
5 uero quia Doeck es Idumaeus, motus et terrenus, quid facis ?
Dilexisti omnia uerba submersionis, linguam dolo-
sam. Haec praecessit, uerba submersionis secuta sunt lin-
guam dolosam. Quid est lingua dolosa ? Ministra fallaciae est
lingua dolosa, aliud in corde gestantium, aliud ore promen-
10 tium. Sed in his subuersio, in his submersio.

7. **12.** *Propterea Deus destruet te in finem*, etsi nunc
uideris uirere tamquam fenum in agro ante aestum solis.
Omnis enim caro fenum, et claritas hominis ut flos feni :
fenum aruit, et flos decedit; uerbum autem Domini manet in
5 aeternum. Ecce quo te teneas, ad quod manet in aeternum.
Nam ad fenum et ad florem feni si te tenueris, quoniam fenum
arescet, et flos decidet, *destruet te Deus in finem* ; etsi
non modo, certe in finem destruet, quando illud uentilabrum
uenerit, et acruus paleae a massa separatus fuerit. Nonne
10 massa in horrea, et palea in ignem ? Nonne totus iste Doeck
ad sinistram stabit, quando dicturus est Dominus : *Ite in*
ignem aeternum qui paratus est diabolo et angelis eius ? Des-
truet ergo te Deus in finem ; euellet te et emigra-
bit te de tabernaculo tuo. Modo ergo Doeck iste Idu-
15 maeus est in tabernaculo ; sed seruus non manet in domo in
aeternum. Operatur et iste aliquid boni, etsi non factis suis,
saltem uerbis Dei, ut in ecclesia quando sua quaerit, saltem
quae Christi sunt dicat. Sed *emigrabit te de tabernaculo*
tuo. Amen dico uobis, perceperunt mercedem suam. Et radi-
20 *cem tuam de terra uiuentium.* Ergo in terra uiuentium
nos debemus habere radicem. Radix nostra ibi sit. In occulto
est radix ; fructus uideri possunt, radix uideri non potest.
Radix nostra caritas nostra, fructus nostri opera nostra ; opus
est ut opera tua de caritate procedant, tunc est radix tua in
25 terra uiuentium. Inde eradicabitur iste Doeck, nec omnino
poterit ibi permanere, quia nec altius ibi fixit radicem ; sed
quomodo illa semina in petra, etsi radicem eiciant, tamen
quia humorem non habent, sole orto continuo arescunt. At
uero illi qui altius figunt radicem, quid audiunt ab apostolo ?
30 *Flecto genua mea pro uobis ad Patrem Domini nostri Iesu* μ 482
Christi, ut sitis in caritate radicati et fundati. Et quia ibi iam
radix : *Vt possitis, inquit, comprehendere quae sit altitudo, la-*

12, 3 cfr Isai. 40, 6.8. 9 cfr Matth. 3 ; 13, 40. 11 Matth. 25, 41. 15 cfr
Ioh. 8, 35. 17 Phil. 2, 21. 19 Matth. 6, 2. 27 cfr Matth. 13, 5.
30 Eph. 3, 14.16-19.

11, 6/7 in lingua dolosa κ 7/8 haec usq. linguam] expressit uerba submersionis,
linguam *plures codd. Er.* 12, 1 deus destruet te] *Aug. cum LXX et Vulg.*, destruet
te deus a κ , *fort. recte, cfr l. 7 et 13* 13 eueleat a 14 emigret a de taber-
naculo a *cum LXX*, de tabernacula sua κ 20 tuum κ uiuentium] *diapsalma*

titudo, longitudo et profundum ; scire etiam supereminentem scientiam caritatis Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Talibus fructibus digna est tanta radix, tam simplex, tam germinans, in germina tam alte fundata. At uero huius radix eradicatur de terra uiuentium.

8. **13.** *Et uidebunt iusti, et timebunt, et super eum ridebunt.* Quando timebunt ? quando ridebunt ? Intellegamus ergo et discernamus duo ista tempora satis utiliter timendi et ridendi. Quamdiu enim sumus in hoc saeculo, nondum est ridendum, ne postea ploremus. Legimus quid seruetur in finem huic Doeck ; legimus, et quia intellegimus et credimus, uidemus, sed timemus. Hoc ergo dictum est : *Videbunt iusti, et timebunt.* Quamdiu uidemus quid euenturum sit in finem malis, quare timemus ? Quia dixit apostolus : *In timore et tremore uestram ipsorum operamini salutem ;* quia dictum est in psalmo : *Seruite Domino in timore, et exultate ei cum tremore.* Quare, cum timore ? *Quapropter qui se putat stare, uideat ne cadat.* Quare, cum tremore ? Quia dicit alibi : *Fratres, si praeoccupatus fuerit homo in aliquo delicto,* uos qui spirituales estis, *instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, intendens teipsum ne et tu tenteris.* Ergo iusti qui sunt modo, qui uiuunt ex fide, sic uident istum Doeck quid illi euenturum sit, ut tamen timeant et sibi ; quid enim sunt hodie, sciunt ; quid cras futuri sint, nesciunt. Modo ergo *uidebunt iusti, et timebunt.* Quando autem ridebunt ? Quando transierit iniquitas, quando transuolauerit, sicut iam ex magna parte transuolauit tempus incertum, quando fugatae fuerint tenebrae huius saeculi, in quibus modo non ambulamus nisi ad lucernam scripturarum, et ideo timemus tamquam in nocte. Ambulamus enim ad prophetiam, de qua dicit apostolus Petrus : *Habemus certiores propheticum sermonem, cui bene facitis intendentes, sicut lucernae lucenti in obscuro loco, donec dies luceat, et lucifer oriatur in cordibus uestris.* Quamdiu ergo ad lucernam ambulamus, necesse est ut cum timore uiuamus. Cum autem uenerit dies noster, id est manifestatio Christi, de qua idem dicit apostolus : *Cum Christus apparuerit uita uestra, tunc et uos apparebitis cum ipso in gloria ;* tunc iusti ridebunt istum Doeck. Non est enim iam subueniendi locus ; non quomodo nunc, quando uides hominem iniuste uiuentem, uis cum illo laborare ut corrigas ; quia qui iniustus est, conuersus poterit iustus esse, quomodo et iustus auersus potest iniustus esse. Itaque nec de te praesumas, nec de illo

PL
608

13, 10 Phil. 2, 12. 11 Ps. 2, 11. 12 I Cor. 10, 12. 14 Gal. 6, 1. 26
11 Petr. 1, 19. 31 Col. 3, 4.

add. a 36 tam germinans, in germina tam alte fundata] *aliquot codd.*, tam germana, tam alte fundata *alii quidam*, tam germinans in germine, tam alta et fundata et profunda *Lou.* 13, 1 pr. et] *om. a (alt. m.) κ (cfr l. 7 et 19)*

desperes ; et da operam quantum potes, si benignus es, si non diligis malitiam super benignitatem, ut ambulantem hominem
 40 in uia mala et errantem corrigas ad uiam bonam. Tunc uero cum uenerit iudicii tempus, correctionis locus non erit, sed tantum damnationis ; et erit ibi paenitentia, sed infructuosa, quia sera. Vis ut sit fructuosa ? Non sit sera : hodie te corrige. Reus es, ille iudex est : corrige reatum, et gaudebis ad iudicem.
 45 Hodie enim hortatur te, ne iudicet te ; et qui iudex tuus futurus est, ipse est hodie aduocatus tuus. Tunc ergo, fratres, restat ridendi tempus. Nam ipsam irrisionem iniquorum quae ^{μ 483} futura est iustis, significauit liber ille Sapientiae. In suis enim, in quorum animas transfert se sapientia, factura est quod
 50 dixit : *Increpabam, et non exaudiebatis ; loquebar, et meis sermonibus non intendebatis ; et ego uestrae perditioni superridebo.* Hoc fiet tunc a iustis in istum Doech. Modo autem uideamus et timeamus, ne hoc simus quod in eum dicimus ; et si hoc eramus, hoc esse desinamus, ut modo timentes, postea rideamus.
 55 mus.

9. 14. Quid autem tunc dicent qui ridebunt ? *Et super eum ridebunt et dicent : Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum.* Videte corpus terrenum. Quantum habebis, tantuseris. Prouerbiu auarorum, rapacium, innocentes opprimentium, res alienas inuadentium, commendata negantium. Quale hoc prouerbiu ? Quantum habebis, tantus eris ; id est, quantum habueris pecuniae, quantum adquisieris, tanto plus poteris. *Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum.* Non dicat pauper forte malus : Ego non sum de hoc corpore. Audiuit enim prophetam dicentem : *Sperauit in multitudine diuitiarum suarum ;* continuo si pauper est, adtendit pannos suos, respexit iuxta se forte diuitem in populo Dei ornatius uestitum, et ait in corde suo : De
 15 isto dicit, numquid de me ? Noli inde te excipere, noli separare, nisi uideris et timueris, ut postea rideas. Nam quid tibi prodest, si eges facultate et ardes cupiditate ? Quando Dominus noster Iesus Christus abeunti a se illi diuiti contristato dixerat : *Vade, uende omnia quae habes, et da pauperibus, et*
 20 *habebis thesaurum in caelo ; et ueni, sequere me,* et magnam desperationem diuitibus praenuntiarat, ut diceret facilius posse camelum transire per foramen acus, quam diuitem intrare in regnum caelorum, nonne continuo discipuli contristati sunt, dicentes apud seipsos : *Quisnam poterit saluari ?* Ergo

50 Prou. 1, 24-26. 14, 19 Matth. 19, 21.24.25.

48/49 in suis usq. transfert] *codd.*, insuper en. iniquorum animos cum transf. *Am.*, in suorum en. amicorum animas cum transf. *Er. Lou.* 14, 3 adiutorium sibi κ 9 sperabit α κ

25 quando dicebant : *Quisnam poterit saluari?*, diuites paucos ad-
tendebant ; latebat eos tanta pauperum multitudo ? Non sibi
poterant dicere : Si difficile est, immo impossibile ut intrent diui-
tes in regnum caelorum, sicut impossibile est ut intret came-
lus per foramen acus, omnes pauperes intrent in regnum cae-
lorum, diuites soli excludantur ? Quot sunt enim diuites ? At
30 uero pauperum milia innumerabilia. Non enim tunicas in-
specturi sumus in regno caelorum, sed uestis cuiusque fulgor
iustitiae deputabitur ; erunt ergo pauperes aequales angelis
Dei ; induti stolis immortalitatis, fulgebunt sicut sol in regno
35 Patris sui ; quid nobis est de diuitibus paucis sollicitos esse aut
laborare ? Non hoc senserunt apostoli ; sed cum Dominus hoc
dixisset : *Facilius est camelum transire per foramen acus, quam
diuitem intrare in regnum caelorum*, illi apud se dicentes :
Quisnam poterit saluari?, quid adtenderunt ? Non facultates,
40 sed cupiditates. Viderunt enim etiam ipsos pauperes, etsi non
habentes pecuniam, tamen habere auaritiam. Et ut noueritis
non pecuniam in diuite, sed auaritiam condemnari, aduertite
quod dico : respicis illum diuitem stantem iuxta te ; et forte
in illo est pecunia et non est auaritia, in te non est pecunia et
45 est auaritia. Pauper ulcerosus, aerumnosus, linctus a canibus,
non habens opem, non habens escam, non habens forte ipsam
uestem, ablatus est ab angelis in sinum Abrahae. Eia tu pauper
gaudes modo, numquidnam tibi et ulcera optanda sunt ?
Nonne patrimonium tuum sanitas est ? Non est in hoc Lazaro
50 meritum paupertatis, sed pietatis. Nam uides qui sublatus est,
non uides quo sublatus est. Quis est sublatus ab angelis ? Pau-
per, aerumnosus, ulcerosus. Quo sublatus est ? In sinum Abra-
hae. Lege scripturas, et inuenies diuitem Abraham. Vt noue-
ris, quia non diuitiae culpantur, habebat Abraham multum
55 auri, argenti, pecorum, familiae ; diues erat, et in eius sinum
Lazarus pauper sublatus est. In sinum diuitis pauper ; an po-
tius ambo Deo diuites, ambo a cupiditate pauperes ?

15. Quid ergo in hoc Doeck culpatur scriptura ? Non dixit :
Ecce homo qui fuit diues ; sed : *Ecce homo qui non posuit
Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine
diuitiarum suarum*. Non quia habuit diuitias, sed quia
5 in ipsis sperauit, et in Deo non sperauit, ideo damnatur, ideo
punitur, ideo mouetur de tabernaculo, tamquam motus ille
terrenus, sicut puluis quem proicit uentus a facie terrae ; ideo
exstirpatur radix eius de terra uiuentium. Numquid huic simi-
les sunt diuites, de quibus Paulus apostolus loquitur : *Praecipe
10 diuitibus huius mundi, non superbe sapere, sicut Doeck ; neque*

34 cfr Matth. 13, 43. 47 cfr Luc. 16, 22. 53 cfr Gen. 13, 2. 15, 7 cfr
Ps. 1, 4. 91 Tim. 6, 17.18.

54 culpantur] *codd.*, puniantur *edd.*

- sperare in incerto diuitiarum, sicut ipse sperauit in multitudine diuitiarum suarum ; sed in Deo uiuo, non quomodo iste qui non posuit Deum adiutorem suum ? Denique illis quid praecepit ? Diuites sint in operibus bonis ;*
- 15 *facile tribuant, communicent. Et quid, si facile tribuerint, si communicauerint non habenti ? Intrabunt per foramen acus ? Intrabunt plane ; nam et pro illis iam ipse camelus intrauit. Ipse enim prior intrauit, quem sicut camelum nemo sarcina passionis oneraret, nisi se ipse in terram deponeret. Quia et*
- 20 *ipse hoc dixit : Quod hominibus impossibile est, Deo facile est. Damnetur ergo iste Doeck, timeant de illo modo iusti, rideant super eum postea iusti. Merito enim damnatur, qui non posuit Deum adiutorem suum, sicut tu, qui forte habes pecuniam ; sed de Deo praesumis, non de pecunia. Et sperauit*
- 25 *in multitudine diuitiarum suarum ; similis factus est illis qui cum dicerent : Beatus populus cui haec sunt, id est ista terrena, retulit continuo iste qui insultat huic Doeck : Beatus populus cuius est Dominus Deus ipsius. Nam illa in quibus dixerunt beatum populum, enumerat psalmus.*
- 30 *Locuti sunt enim tamquam filii alieni, tamquam iste Doeck Idumaeus, id est terrenus : Os eorum locutum est uanitatem ; dextera eorum, dextera iniquitatis. Quorum filii ipsorum sicut nouellae constabilitae in iuuentute sua ; filiae eorum compositae, et ornatae sicut similitudo templi ; cellaria eorum plena,*
- 35 *eructantia ex hoc in hoc ; oves eorum fecundae, multiplicantes in exitibus suis, boues eorum crassi ; non est ruina sepis, nec exitus, neque clamor in plateis eorum. Quasi magnam felicitatem uidentur habere pacis terrenae. Sed ille qui terrenus est, etiam motus est, id est tamquam puluis quem proicit uentus*
- 40 *a facie terrae. Denique quid in illis reprehenditur ? Non quia ista habuerint ; nam et boni habent ista ; sed quid ? Hoc intendite ; ne passim diuites reprehendatis, et rursus ne de paupertate et de egestate praesumatis. Si enim non est praesumendum de diuitiis, quanto magis non est praesumendum de*
- 45 *paupertate, sed de Deo uiuo ? In quo ergo isti notantur ? Quia beatum dixerunt populum cui haec sunt. Ideo filii alieni, ideo os eorum locutum est uanitatem, et dextera eorum dextera iniquitatis. Tu autem quid ? Beatus populus cuius est Dominus Deus*
10. *ipsius.*
16. Ergo isto damnato qui *sperauit in multitudine diuitiarum suarum, et praeualuit in uanitate sua, quid enim uanius eo qui putat plus ualere nummum quam Deum ? Ergo isto damnato qui dixit : beatum populum cui*
- 5 *haec sunt, tu qui dicis : Beatus populus cuius est Dominus Deus ipsius, quid de te sentis ? quid tibi speras ? Ego autem, iam modo corpus illud audi ; Ego autem sicut oliua fructi-*

PL

611

μ 485

fera in domo Dei. Non unus homo loquitur, sed oliua illa fructifera, unde amputati sunt superbi rami, et insertus
 10 humilis oleaster. *Sicut oliua fructifera in domo Dei, speraui in misericordia Dei.* Ille quid? *In multitudine diuitiarum suarum*; ideo radix eius euelletur de terra uiuentium. *Ego autem quia sicut oliua fructifera in domo Dei, cuius radix nutritur, non eradicatur, speraui*
 15 *in misericordia Dei.* Sed forte modo? Nam et hinc errant homines aliquando. Deum quidem colunt, et non sunt iam similes isti Doeck; sed quamuis de Deo praesumant, ad temporalia tamen; ut dicant sibi: Colo Deum meum, qui me facturus est diuitem in terra, qui mihi filios daturus est, qui mihi
 20 uxorem daturus est. Talia quidem non dat nisi Deus, sed non uult se propter talia diligi Deus. Ideo enim saepe ista dat et malis, ut aliud ab illo discant quaerere boni. Quomodo ergo tu dicis: *Speraui in misericordia Dei?* Forte ad temporalia adipiscenda? Immo *in aeternum et in saeculum*
 25 *saeculi.* Quod dixit: *in aeternum*, repetere uoluit adiciendo: *in saeculum saeculi*, ut confirmaret ibi repetendo, quam fundatus esset in dilectione regni caelorum, et in spe aeternae felicitatis.

11. **17.** *Confitebor tibi in saeculum quoniam fecisti.* Quid fecisti? Doeck damnasti, Dauid coronasti. *Confitebor tibi in saeculum quoniam fecisti.* Magna confessio, *quoniam fecisti.* Quid fecisti, nisi haec ipsa quae
 5 supra dicta sunt, ut tamquam oliua fructifera in domo Dei, sperarem in misericordia Dei, in aeternum, et in saeculum saeculi? Tu fecisti; impius iustificare se non potest. Sed quis est qui iustificat? *Credenti*, inquit, *in eum qui iustificat impium.* Quid enim habes quod non accepisti? *Si autem accepisti,*
 10 *quid gloriaris quasi non acceperis*, quasi ex te habeas? Absit ut ego sic glorier, ait iste qui oppositus est contra Doeck, qui tolerat Doeck in terra, donec emigret ille de tabernaculo, et eradicetur de terra uiuentium. Non gloriior quasi non acceperim, sed in Deo gloriior. Et *confitebor tibi quoniam fecisti*, id est, quia tu fecisti, non ex meritis meis, sed ex misericordia tua. Ego enim quid feci? Si recolas, *prius fui blasphemus et persecutor et iniuriosus.* Tu autem quid fecisti? *Sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci.* *Confitebor tibi in saeculum quoniam fecisti.*

18. *Et exspectabo nomen tuum, quia iucundum est.* Amarum est saeculum, sed nomen tuum iucundum. Et si dulcia quaedam sunt in saeculo, sed cum amaritudine digeruntur.

16, 8 cfr Rom. 11, 17. 17, 8 Rom. 4, 5. 9 I Cor. 4, 7. 16 I Tim. 1, 13.

16, 8 domini κ 17, 1 quoniam] α, quem κ 18, 1 quia] quoniam α κ
 iucundum] κ, secundum α

Praeponitur nomen tuum, non solum magnitudine, sed etiam
 5 iucunditate. Narrauerunt etenim mihi iniusti delectationes
 suas, sed non sicut lex tua, Domine. Neque enim si nihil dulce
 esset martyribus, tantas tribulationum amaritudines aequo
 animo sustinerent. Amaritudo eorum a quouis sentiebatur,
 dulcedinem eorum non facile quisquam gustare poterat. No-
 10 men ergo Dei iucundum est amantibus Deum super omnes μ 486
 iucunditates. *Expectabo nomen tuum, quia iucundum
 est.* Et cui probas quia iucundum est? Da mihi palatum cui
 iucundum est. Lauda mel quantum potes, exaggera dulcedi-
 nem eius quibus ualueris uerbis; homo nesciens quid sit mel,
 15 nisi gustauerit, quid dicas nescit. Ideo magis ad experimen-
 tum te inuitans psalmus, quid ait? *Gustate, et uidete quoniam
 suauis est Dominus.* Gustare non uis, et dicis: Iucundum est?
 Quid iucundum est? Si gustasti, in fructu tuo inueniatur,
 non in solis uocibus, tamquam tantummodo in foliis, ne male-
 20 dicto Domini arescere tamquam illa ficulnea merearis. *Gusta-
 te, inquit, et uidete quoniam suauis est Dominus. Gustate, et
 uidete;* tunc uidebitis, si gustaueritis. Homini autem non
 gustanti, unde probas? Laudando iucunditatem nominis Dei,
 quantacumque dixeris, uerba sunt; aliud est gustus. Verba
 25 laudis eius audiunt et impii; non autem gustant quam iucun-
 dum est, nisi sancti. Proinde iste sentiens dulcedinem nominis
 Dei, et uolens explicare, et uolens ostendere, nec inueniens
 quibus; etenim sanctis non opus est ut ostendat, quia et ipsi
 gustant et norunt; impii autem sentire non possunt quod
 30 gustare nolunt; quid ergo facit de iucunditate nominis Dei?
 Tulit se continuo a turbis impiorum: *Et expectabo, in-
 quit, nomen tuum, quia iucundum est in conspectu
 sanctorum tuorum.* Iucundum est nomen tuum, sed non
 in conspectu impiorum; ego quam dulce sit scio, sed his qui
 35 gustarunt.

IN PSALMVM LII

ENARRATIO.

SERMO.

Vers. 1.

1. Psalmum istum uobiscum tractandum, quantum Domi-
 nus suggerit, suscipimus. Iubet frater ut uelimus et orat ut
 possimus. Si quid festinatione forte praetermisero, implebit
 in uobis qui et nobis dare dignatur quod dicere potuerimus.

18, 5 cfr Ps. 118, 85. 16 Ps. 33, 9. 20 cfr Matth. 21, 19.

4/5 magnitudine, sed etiam iucunditate] *codd.*, amaritudini, sed et. iucunditati *edd.*
 32 in] ante α κ

LII, 1, 2 iubet frater ut uel. et orat] *potiores codd.* ('sermo habitus rogatu alicuius
 forsitan episcopi', *adnotant Maurini*), iubete, fratres, ut uel. et orate *edd.*

5 Titulus eius est : *In finem pro Maeleth, intellectus ipsi*
David. Pro Maeleth, sicut in hebraeorum interpretationi-
 bus nominum inuenimus, uidetur dicere : Pro parturiente siue
 dolente. Quis autem in hoc saeculo parturiat et doleat agno-
 scunt fideles, quia inde sunt. Christus hic parturit, Christus
 10 hic dolet ; caput est sursum, membra deorsum. Neque enim
 non parturiens et dolens diceret : *Saule, Saule, quid me perse-*
queris ? Quo persequente parturiebat, eum conuersum partu-
 rire fecit. Namque et ipse postea illuminatus est, et illis quae
 persequabatur membris insertus, eadem caritate praegnans
 15 dicebat : *Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus for-*
metur in uobis. Pro membris igitur Christi, pro corpore eius
 quod est ecclesia, pro uno ipso homine, id est pro ipsa unitate
 cuius caput sursum est, psalmus iste cantatur. Gemit autem,
 et parturit, et dolet iste homo. Quare, uel inter quos, nisi quia
 20 accepit et cognouit a capite suo, dicente : *Abundabit iniquitas,*
et refrigescet caritas multorum ? Si autem *abundabit iniquitas,*
et refrigescet caritas multorum, quis remanebit qui parturiat ?
 Sequitur : *Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.*
 Vnde esset magnum perseuerare, nisi inter molestias et ten-
 25 tationes et turbationes et scandala esset perseuerandum ?
 Nemo enim iubetur bona tolerare. Sed pro isto quia dicitur,
 et quia pro isto cantatur, uideamus quid sit. Pro isto incre-
 pantur hic homines inter quos gemitur, inter quos doletur, et
 30 et consolatio dolentis et parturientis in psalmi fine depromitur
 et exprimitur. Qui sunt ergo inter quos parturimus et gemi-
 mus, si in corpore Christi sumus ; si sub illo capite uiuimus,
 si in membris eius deputamur ; qui sunt, audi.

2. *Dixit imprudens in corde suo : Non est Deus.*
 Tale genus est hominum, inter quos dolet et gemit corpus
 Christi. Si tale hoc hominum genus est, non multos parturi-
 mus ; quantum uidetur occurrere cogitationibus nostris, per-
 5 pauci sunt ; et difficile est ut incurramus in hominem qui dicat
in corde suo : Non est Deus, tamen sic pauci sunt, ut
 inter multos timendo hoc dicere, in corde suo dicant, quia ore
 dicere non audent. Non ergo multum est quod iubemur tole-
 rare ; uix inuenitur ; rarum hominum genus est qui dicant *in*
 10 *corde suo : Non est Deus.* An uero alio intellectu discus-
 sum inuenitur esse in pluribus, quod in paucis et raris et paene
 in nullis esse putabamus ? Prodeant in medium qui male ui-
 uunt, inspiciamus facta flagitiosorum, facinorosorum scele-
 ratorumque hominum, quorum magna turba est ; qui fouent
 15 quotidie peccata sua, qui factis in consuetudinem uersis etiam

LII, 1, 6/7 ubi ? 11 Act. 9, 4. 15 Gal. 4, 19. 16 cfr Col. 1, 24.
 20 Matth. 24, 12.13.

5 amalech α, malech κ

uerecundiam perdidierunt ; haec tanta hominum multitudo est, ut inter eos positum corpus Christi, uix audeat reprehendere quod non cogitur admittere, et pro magno sibi putet seruari integritatem innocentiae, ne faciat quod culpae iam per
 20 consuetudinem, aut non audeat, aut si ausus fuerit, facilius erumpat reprehensio et reclamatio eorum qui male uiuunt, quam uox libera eorum qui bene uiuunt. Et isti tales sunt, ut dicant *in corde suo : Non est Deus*. Tales conuincio. Vnde conuincio ? Facta sua Deo placere arbitrantur. Non ergo ait : Ali-
 25 qui dicunt ; sed : *Dixit imprudens in corde suo : Non est Deus*. Qui usque adeo credunt esse Deum, ut eidem Deo arbitrentur placere quod faciunt. Atqui si intellegas prudens quia *imprudens dixit in corde suo : Non est Deus*, si aduertas, si intellegas, si discutias ; qui putat Deo placere
 30 facta mala, non eum putat Deum. Si enim Deus est, iustus est ; si iustus est displicet ei iniustitia, displicet iniquitas. Tu autem cum putas ei placere iniquitatem, negas Deum. Si enim Deus est cui displicet iniquitas, tibi autem non uidetur Deus cui displicet iniquitas, non est autem Deus nisi cui dis-
 35 plicet iniquitas, cum dicis in corde tuo : Fauet Deus iniquitatibus meis, nihil aliud dicis quam : *Non est Deus*.

PL
614

2.

3. Referamus nos et ad illum intellectum qui et de ipso Christo Domino nostro, de ipso capite nostro occurrit. Ipse enim cum in forma serui appareret in terra, dixerunt qui eum crucifixerunt : *Non est Deus*. Quia Filius Dei erat, utique
 5 Deus erat. Sed illi qui corrupti sunt et abominabiles facti sunt, quid dixerunt ? *Non est Deus ; occidamus eum, non est Deus*. Habes uocem ipsorum in libro Sapientiae ; sed primo illos uide corruptos, ut possint dicere *in corde suo : Non est Deus*. Praemisso enim uersu *Dixit imprudens in*
 10 *corde suo : Non est Deus*, tamquam causae quaerentur unde hoc possit dicere imprudens, subiecit : *Corrupti sunt, et abominabiles facti sunt in iniquitatibus suis*. Audi illos corruptos. Dixerunt enim apud se non recte cogitantes ; coepit corruptio a mala fide, inde itur in turpes mores,
 15 inde in acerrimas iniquitates, gradus isti sunt. Quid enim apud se dixerunt cogitantes non recte ? *Exiguum et cum taedio est* μ 488
uita nostra. Ab hac mala fide sequitur illud quod et apostolus dixit : *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur*. Ibi autem latius luxuria ipsa describitur : *Coronemus nos rosis, antequam marcescant ; ubique relinquamus signa laetitiae nostrae*.
 20 Post illam descriptam latius luxuriam, quid sequitur ? *Occidamus pauperem iustum* ; hoc est ergo dicere : *Non est Deus*. Lenia uidebantur iam dudum loqui : *Coronemus nos rosis,*

3, 13/17 Sap. 2, 1.2 18 I Cor. 15, 32. 19 Sap. 2, 8.10.

3, 12 iniquitatibus] a (*alt. m.*), affectionibus a (*pr. m.*), uoluntatibus κ

antequam marcescant. Quid delicatius, quid lenius? Sperares
 25 de hac lenitate cruces, gladios? Noli mirari, lenes sunt et radice-
 ces spinarum; si quis eas contrectet, non pungitur, sed quo
 pungeris inde nascitur. *Corrupti ergo isti et abominabi-*
les facti sunt in iniquitatibus suis. Dixit imprudens
in corde suo: Non est Deus. Si Filius Dei est, descen-
 30 *dat de cruce.* Ecce aperte dicere: *Non est Deus.*

4. Sed quomodo inter illos gemit corpus Christi? Gemue-
 runt inter illos apostoli qui tunc fuerunt, et discipuli Christi:
 ad nos isti quid pertinent? quomodo inter hos nos parturi-
 mus? Adhuc sunt qui dicunt: Christus non est Deus. Hoc
 5 dicunt pagani qui remanserunt; hoc ipsum dicunt ipsi Iudaei,
 qui ad testimonium confusionis suae ubique diffusi sunt; hoc
 dicunt et haeretici multi. Namque et Ariani dixerunt: *Non*
est Deus; Eunomiani dixerunt: *Non est Deus.* Huc
 accedit, fratres, quia et illi de quibus paulo ante dixi, qui male
 10 uiuunt, nihil aliud dicunt quam: *Non est Deus.* Cum enim
 dicimus eis Christum uenturum iudicem ad iudicium, quod
 dicunt scripturae quae non fallunt; illi autem magis aurem
 praebentes serpenti suggerenti: *Non morte morieris*, quod
 dixerat in paradiso contra ueritatem Dei constituentis et
 15 dicentis: *Morte morieris*; ita faciunt mala, ut dicant sibi:
 Veniet Christus, et dabit indulgentiam omnibus. Ita ergo men-
 dax est ille qui dixit quia separabit iniquos ad sinistram, sepa-
 rabit iustos ad dexteram; iustis dicet: *Venite, benedicti Patris*
mei, percipite regnum quod paratum est uobis ab origine mun-
 20 *di*; iniquis dicet: *Ite in ignem aeternum qui paratus est dia-*
bolo et angelis eius. Quomodo ergo omnibus dabit indulgen-
 tiam? Quomodo neminem damnabit? Ergo mentitur. Hoc
 est dicere: *Non est Deus.* Vide ergo ne forte tu mentiaris.
 Tu enim homo es, ille Deus; Deus enim uerax, omnis autem
 25 homo mendax. Sed quid de istis, o corpus Christi? Separa te
 interim corde et uita, nec imiteris, nec assuescas, nec annuas,
 nec adprobes; magis autem et redargue. Quid enim adtendis
 ad istos qui haec dicunt? *Corrupti sunt, et abominabi-*
les facti sunt in iniquitatibus suis; non est qui
 30 *faciat bonum.*

3.4. 5. *Deus de caelo prospexit super filios homi-*
num, ut uideret si est intellegens aut requirens
Deum. Quid est hoc: *Corrupti sunt et abominabiles*
facti sunt isti omnes qui dicunt: *Non est Deus?* Et

29 Matth. 27, 40. 4, 13 Gen. 3, 4. 15 Gen. 2, 17. 18 Matth. 25, 34-41.
 24 cfr Ps. 115, 11.

4, 30 bonum] a (alt. m.) cum LXX et Vulg., non est usque ad unum add. a (pr. m.) κ
 5, 1 deus] a cum LXX (et Vulg.), cfr l 10 et 30, dominus codd. edd. μ κ 2 uideat
 a. biderat κ

5 quid ? hoc latebat Deum, tales esse factos ? aut uero nobis eorum interior cogitatio aperiretur, nisi ab illo diceretur ? Si ergo nouerat, si sciebat, quid est hoc quod dictum est, quod *de caelo prospexit super filios hominum, ut uideret si est intellegens aut requirens Deum ?* Quaerentis enim uerba sunt, non scientis : *Deus de caelo prospexit super filios hominum, ut uideret si est intellegens aut requirens Deum.* Et tamquam inueniret quod quaesiu-
 10 uit inspiciendo, et de caelo prospiciendo, dicit sententiam : ^{μ 489} *Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt ; non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.*
 15 Duae quaestiones oriuntur aliquantum difficiles. Si enim respicit de caelo Deus, ut uideat si est intellegens aut requirens Deum, subintrat cogitatio imprudenti, quia non omnia nouit Deus. Haec una quaestio est ; quae est altera ? Si non
 20 est qui faciat bonum, non est usque ad unum, quis est ille qui parturit inter malos ? Illa ergo sic soluitur quaestio, quia plerumque ita loquitur scriptura, ut quod dono Dei creatura facit, Deus facere dicatur ; ut, uerbi gratia, cum misereris pauperis, quia dono Dei facis, Deus misereatur ; cum cognos-
 25 cis qui sis, quia illo allucente facis, si is es qui dicas : *Tu illuminabis lucernam meam, Domine Deus meus, illuminabis tenebras meas ;* quod eo donante et faciente cognoueris, ille cognoscit. Nam unde est : *Tentat uos Dominus Deus uester ut sciat si diligatis illum.* Quid est : *ut sciat ?* Vt dono suo scire uos faciat. Sic ergo et hic : *Deus de caelo prospexit super*
 30 *filios hominum, ut uideret si est intellegens aut requirens Deum.* Adsit ipse, et donet nobis ut quod cor nostrum fecit concipere, faciat et parere. Apostolus dicit : *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui*
 35 *ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis.* Hoc Spiritu ergo quo cognoscimus quae a Deo donata sunt nobis, discernimus inter nos et eos quibus haec donata non sunt, et ex nobis illos cognoscimus. Quia si nos aliquod bonum habere non potuisse intellegimus, nisi illo donante et largiente a
 40 quo sunt omnia bona, simul uidemus nihil tale posse habere eos quibus haec Deus non donauit. Ista dignoscentia nobis ex Spiritu Dei est ; et eo quo uidemus hoc, Deus uidet ; quia id Deus facit ut uideamus. Hinc enim dictum est et illud : *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam altitudinem Dei,* non quia ille scrutatur qui nouit omnia, sed quia tibi donatus est Spiritus, qui et te scrutari facit ; et quod dono ipsius tu facis, ille facere dicitur, quia sine illo tu non faceres. Ergo Deus facere dicitur, cum tu facis. De dono Spiritus filiorum, quibus datus est Spi-

PL
616

5, 25 Ps. 17, 29. 28 Deut. 13, 3. 33 I Cor. 2, 12. 43 I Cor. 2, 10.

14 sunt] in uoluntatibus suis add. κ

ritus Dei, respiciunt *super filios hominum*, ut uideant
 50 *si est intellegens aut requirens Deum* ; sed quia id
 dono Dei et Spiritu Dei faciunt, Deus hoc facere dicitur, uelut
 prospicere et uidere. Quare autem *de caelo*, si hoc homines
 faciunt ? Quia dicit apostolus : *Nostra autem conuersatio in*
caelis est. Vnde enim hoc facis ut uideas, unde prospicis ut
 55 intellegas ? nonne corde ? Si corde hoc facis, christiane, uide
 si sursum cor habeas. Si sursum cor habes, *de caelo* in ter-
 ram prospicis. Et quia hoc dono Dei facis, *Deus de caelo*
 prospicit *super filios hominum*. Illa igitur quaestio pro
 modulo nostro sic soluta est.

6. Quid est quod prospicientes agnoscimus ? Quid est quod
 prospiciens Deus agnoscit ? quid, quia hic donat, agnoscit ?
 Audi quid : Quia *omnes declinauerunt, simul inutiles*
facti sunt ; non est qui faciat bonum, non est usque
 5 *ad unum*. Quae igitur illa alia quaestio est, nisi quam paulo
 ante commemorauit ? Si *non est qui faciat bonum, non*
est usque ad unum, nemo restat qui gemat inter malos.
 Exspecta, inquit Dominus ; noli cito ferre sententiam ; do-
 nauit hominibus bene facere, sed ex me, inquit, non ex se ; ex
 10 se enim mali sunt ; filii hominum sunt, quando male faciunt ;
 quando bene, filii mei. Hoc enim facit Deus, ex filiis homi-
 num filios Dei, quia ex Filio Dei fecit filium hominis. Videte ^{μ 490}
 quae sit illa participatio : promissa est nobis participatio diui-
 nitatis ; mentitur qui promisit, si non est prior factus particeps
 15 mortalitatis. Filius enim Dei particeps mortalitatis effectus
 est, ut mortalis homo fiat particeps diuinitatis. Qui tibi pro-
 misit communicandum tecum bonum suum, prius tecum com-
 municauit malum tuum ; qui tibi promisit diuinitatem, osten-
 dit in te caritatem. Ergo tolle quod homines filii Dei sunt, re-
 20 manet quod filii hominum sunt : *Non est qui faciat bo-*
num, non est usque ad unum.

5. 7. *Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem,*
qui deuorant populum meum in cibo panis ? Nonne
scient ? nonne illis ostendetur ? Dic, minare, loquere ex par-
turiente et dolente. Populus enim tuus deuoratur in cibo pa-
 5 *nis. Est ergo hic populus Dei qui deuoratur. Certe non est* ^{PL 617}
qui faciat bonum, non est usque ad unum. Respon-
 detur ex illa regula. Sed iste populus qui deuoratur, iste po-
 pulus qui patitur malos, iste qui gemit et parturit inter malos,
 iam ex filiis hominum filii Dei facti sunt ; ideo deuoratur.
 10 *Consilium enim inopis confudistis, quoniam Dominus spes*
eius est. Plerumque enim ut deuoretur populus Dei, hoc ipsum

53 Phil. 3, 20. 7, 10 Ps. 13, 6.

7, 1 scient] α, cognoscent κ omnes] haec praem. κ 2 deuorat α in cibo] Aug. cum LXX, in cibum α, ut cibum κ

- in illo contemnitur, quia populus Dei est. Rapiam, inquit, et exspoliam ; si christianus est, quid mihi facturus est ? Loquitur pro illo, qui loquitur pro parturiente, et minatur deuorantibus, dicens : *Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem ?* Nam et ille qui uidebat furem, et concurrebat cum eo, et cum adulteris portionem suam ponebat, sedens aduersus fratrem suum detrahebat, et aduersus filium matris suae ponebat scandalum, *dixit in corde suo : Non est Deus.* Ideo hoc illi dicitur : *Haec fecisti, et tacui ; suspicatus es iniquitatem, quod ero tui similis ; hoc est, non ero Deus, si ero tibi similis. Sed quid sequitur ? Arguam te, et statuam te ante faciem tuam.* Sic et hic : *Arguam te, et statuam te ante faciem tuam.* Non uis modo nosse ut tibi displiceas, nosces ut plangas. Non enim non demonstraturus est Deus iniquis iniquitatem suam. Si non est demonstraturus, qui erunt qui dicturi sunt : *Quid nobis profuit superbia, et diuitiarum iactantia quid contulit nobis ?* Tunc ergo scient qui modo scire nolunt. *Nonne scient omnes qui operantur iniquitatem, qui deuorant populum meum in cibo panis ?* Quid addidit : *in cibo panis ?* Tamquam panem manducant populum meum. Cetera enim quae manducamus, possumus modo illa, modo illa ; non semper hoc olus, non semper hanc carnem, non semper haec poma ; semper autem panem. Quid est ergo : *deuorant populum meum in cibo panis ?* Sine intermissione, sine cessatione deuorant, *qui deuorant populum meum in cibo panis.*
6. 8. *Deum non inuocauerunt.* Consolatur gementem, et maxime ex commemoratione, ne imitando malos qui plerumque prosperantur, delectet fieri malum. Seruatur tibi quod tibi promissum est ; spes illorum praesens est, tua futura est ; sed illorum fluxa, tua certa ; illorum falsa, tua uera. Illi enim *Deum non inuocauerunt.* Nonne quotidie tales rogant Deum ? Non rogant Deum. Adtendite, si possum hoc dicere adiuuante ipso Deo. Deus gratis se uult coli, gratis se uult diligere, hoc est caste amari ; non propterea se amari, quia dat aliquid praeter se, sed quia dat se. Qui ergo inuocat Deum ut diues fiat, Deum non inuocat ; hoc enim inuocat quod ad se uult uenire. Quid enim est inuocare, nisi uocare in se ? In se ergo uocare, hoc dicitur inuocare. Nam cum dicis : Deus, da mihi diuitias, non uis ut ipse Deus ad te ueniat, sed uis ut diuitiae ueniant ad te. Quod uis ut ad te ueniat, hoc inuocas. Si autem Deum inuocares, ipse ad te ueniret, ipse esset diuitiae tuae. Nunc autem uis habere arcam plenam, et inanem conscientiam : Deus non implet arcam, sed pectus. Quid tibi

PL
618

20 Ps. 49, 18-21. 27 Sap. 5, 8.

8, 1 dominum a (*pr. m.*) 2 comparatione aliquot codd., commoratione alii

prosunt exteriores diuitiae si te interior premit egestas ? Ergo
 20 isti qui propter saecularia commoda, qui propter terrena bona,
 qui propter uitam praesentem et terrenam felicitatem inuocant
 Deum, non inuocant Deum.

6.7.

9. Propterea quid de illis sequitur ? *Ibi timuerunt ti-*
more, ubi non erat timor. Numquid enim timor est, si
 quis perdat diuitias ? Non est ibi timor, et ibi timetur. Si quis
 autem perdat sapientiam, uere timor est ; et ibi non timetur.
 5 Audi, dignosce, tales intellege : commendatur nescio cui sac-
 cellus ; non uult reddere, pro suo computat, non putat posse
 repeti, iam pro suo habebit, reddere detrectat. Videat quid
 timeat amittere, et quid nolit habere ; in dubium ueniunt pec-
 unia et fides ; quae pretiosior est, ibi grauius damnum timen-
 10 dum est. Tu autem ut aurum teneas, fidem perdis ; grauiore
 damno percuteris, et tu de lucro laetatus es ; ibi timuisti *timo-*
re, ubi non erat timor. Redde pecuniam ; parum dico :
 Redde ; perde pecuniam, ne fidem perdas. Tu reddere pecu-
 niam timuisti, et fidem perdere uoluisti ! Martyres non alie-
 15 nam tulerunt, sed etiam suam fidem ne amitterent, contemse-
 runt ; et parum fuit perdere pecuniam, quando proscripti
 sunt ; perdidit et animam suam, quando passi sunt ; per-
 diderunt animam, ut in uitam aeternam inuenirent eam. Ergo
 ibi timuerunt ubi timendum est. Illi uero qui Christum dix-
 20 erunt : *Non est Deus, ibi timuerunt ubi non erat ti-*
mor. Dixerunt enim : *Si dimiserimus eum, uenient Romani,*
et tollent nobis et locum et regnum. O stultitia et imprudentia,
 dicens *in corde suo : Non est Deus !* Timuisti perdere
 terram, perdidisti caelum ; timuisti ne uenirent Romani, et
 25 tollerent tibi locum et regnum ; numquid tibi tollerent Deum ?
 Quid ergo restat ? Quid, nisi ut fatearis quia tenere uoluisti
 et tenendo male amisisti ? Perdidisti enim et locum et gentem
 occidendo Christum. Maluistis enim Christum occidere, quam
 locum perdere ; et perdidistis locum et gentem et Christum.
 30 Timendo occiderunt Christum ; sed quare hoc ? *Quoniam*
Deus dissipauit ossa hominibus placentium. Volen-
 tes placere hominibus, timuerunt perdere locum. Christus
 autem ipse de quo dixerunt : *Non est Deus,* maluit displicere
 hominibus talibus, quales illi erant ; filiis hominum, non
 35 filiis Dei maluit displicere. Inde dissipata sunt ossa eorum,
 illius ossa nemo confregit. *Confusi sunt, quoniam Deus*
spreuit eos. Reuera, fratres, quantum ad illos adtinet,
 magna illis accessit confusio. In quo loco crucifixerunt Domi-
 num, quem ideo crucifixerunt ne perderent et locum et

9, 18 cfr Matth. 10, 39. 21 Ioh. 11, 48.

9, 1 illic trepidabunt κ 31 dissipat κ hominibus placentium] hominum
 placentium sibi α κ

40 regnum, non ibi sunt Iudaei. *Deus ergo spernit eos*; et tamen spernendo admonuit illos ut conuertantur. Modo cognoscant Christum, et dicant, Deus est; quem dixerunt: *Non est Deus*. Redeant ad hereditatem paternam, ad hereditatem Abrahæ, Isaac et Iacob; possideant cum ipsis uitam
 45 aeternam, etsi uitam temporalem amiserunt. Quare hoc? ^{μ 492} Quia ex filiis hominum facti sunt filii Dei. Nam quamdiu ma- ^{PL} nent et nolunt, *non est qui faciat bonum, non est* ⁶¹⁹ *usque ad unum; confusi sunt, quoniam Deus spernit eos*. Et tamquam ad ipsos conuersus ait: *Quis dabit*
 50 *ex Sion salutare Israel?* O stulti! Increpatis, insultatis, colaphizatis, sputis illinitis, spinis coronatis, in crucem erigitis: quem? *Quis dabit ex Sion salutare Israel?* Nonne ipse quem dixistis: *Non est Deus?* *In auertendo Deus captiuitatem populi sui*. Non enim auertit capti-
 55 uitatem populi sui, nisi qui uoluit inter uestras manus esse captiuus. Sed qui hoc intellegent? *Exsultabit Iacob, et laetabitur Israel*. Vere Iacob et uere Israel, minor ille cui seruiuit maior, ipse exsultabit, quia ipse cognoscet.

IN PSALMVM LIII

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Vers. 1.2.

1. Psalmi huius titulus habet fructum prolixitatis suae, si intellegatur; et quia psalmus breuis est, compensemus in mora tituli quod in psalmo non immorabimur. Inde enim pendet omnis uersus qui cantatur. Si quis itaque agnoscat
 5 quod in domus fronte praefixum est, securus intrabit; nec cum intrauerit, errabit. Hoc enim in ipso poste praenotatum est, quomodo interius non erretur. Titulus eius sic se habet: *In finem, in hymnis, intellectus ipsi Dauid, cum uenerunt Ziphæi, et dixerunt ad Saul: Nonne ecce*
 10 *Dauid absconditus est apud nos?* Quod Saul persecutor erat sancti uiri Dauid, optime nouimus; quod figuram gerebat Saul temporalis regni, non ad uitam, sed ad mortem pertinentis, et hoc uestrae Caritati nos commendasse meminimus¹. Itemque quod ipse Dauid figuram gerebat Christi, uel
 15 corporis Christi, et nosse debetis, et recolere qui iam nostis.

57 cfr Gen. 25, 23.

41 spernendo] frangendo *omnes codd.* 41/42 quo conuertantur, quomodo cognoscant *plures codd.*LIII, 1, 8 in finem, in hymnis] *a, om. κ ipsi] a, om. κ* 9 uenissent *κ ad saul et dixerunt ei: ecce κ* 10 absconsus est *a, absconditur κ apud] a, penes κ*¹ Cfr *Enarr. ps LI, 1.2.*

Quid ergo Ziphæi? Vicus quidam erat Ziph, cuius habitatores Ziphæi, in quorum regione se absconderat Dauid, cum eum uellet Saul inuenire et occidere. Isti ergo Ziphæi cum hoc cognouissent, prodiderunt eum regi persecutori, dicentes :
 20 *Nonne ecce Dauid absconditus est apud nos?* Nihil quidem profuit illis proditio eorum, et ipsi Dauid nihil obfuit. Namque animus eorum malignus demonstratus est; Saul uero nec post eorum proditorem potuit comprehendere Dauid, sed potius in ipsius regionis quadam spelunca, cum eius manibus
 25 datus esset occidendus Saul, pepercit illi Dauid, et quod habebat in potestate non fecit. Ille autem quaerebat facere quod in potestate non habuit. Ziphæi ergo uiderint illi qui fuerint; quos nobis psalmus ex illorum occasione intellegendos offerat, uideamus.

2. Si quaeramus ergo quid interpretentur Ziphæi, inuenimus Florentes. Florentes ergo nescio qui inimici erant sancto Dauid, florentes latenti. Inueniamus eos in genere humano, si psalmum intellegere uolumus. Inueniamus hic primo
 5 Dauid latentem, et inueniemus ei aduersarios florentes. Adtende Dauid latentem: *Mortui enim estis*, dicit apostolus membrum Christi, *et uita uestra abscondita est cum Christo in Deo*. Isti ergo latentes quando erunt florentes? *Cum Christus*, inquit, *apparuerit uita uestra, tunc et uos cum illo apparebitis in gloria*. Quando erunt isti florentes, tunc erunt illi Ziphæi are-
 10 scentes. Cui namque flori illorum comparetur gloria, adtendite: *Omnis caro fenum, et omnis honor carnis ut flos feni*. Quis finis? *Fenum aruit, et flos decidit*. Vbi tunc erit Dauid? Vide quid sequitur: *Verbum autem Domini manet in aeternum*.
 15 Illa ergo duo genera hominum sunt, quae et distinguere debetis, et eorum alterum eligere. Quid enim tibi prodest nosse, si eligere piger es? Et quidem nunc eligendi potestas adiacet; ueniet tempus quando tibi potestas deerit eligendi, cum iam Deus sententiam non differet iudicandi. Qui sunt enim isti
 20 florentes Ziphæi, nisi corpus illud Doech Idumaei, de quo iam locuti sumus Caritati uestrae ante paucos dies¹: de quo dictum est: *Ecce homo qui non posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, et praeualuit in uanitate sua?* Isti sunt florentes filii saeculi, quos modo ex
 25 euangelio audistis quia in sua generatione astutiores sunt filiis lucis. Etenim ipsi uidentur prospicere in posterum, quo

PL
620

μ 493

LIII, 1, 16-20 cfr I Reg. 23, 14.15.19. 24 cfr I Reg. 24, 4-8. 2, 6 Col. 3, 3.4. 12 Isai. 40, 6.8. 22 Ps. 51, 9.

25 illi] ibi PL 2, 25 in sua generatione] in suo *probae notae codd.*, in suo genere *alii quidam*

¹ Cfr *Enarr. ps.* LI, 13.

nesciunt utrum ueniant. Audistis quid fecerit domino suo uillicus ille faciens sibi bonum de re domini sui, et largiens debitoribus illius, ut cum amotus esset a uillicatione, susciperetur ab eis. Et quamuis fraudem fecerit domino suo, tamen cor eius laudauit dominus eius, non adtendens ad damnum suum, sed ad eius ingenium. Quanto magis nos debemus, ipso Domino nostro Iesu Christo admonente, facere nobis amicos de mammona iniquitatis? Mammona enim diuitiae interpretantur. Nostrae autem diuitiae ibi sunt, ubi est domus nostra aeterna in caelis. Proinde pecuniam temporalem illi appellant diuitias, qui nisi temporaliter florere non possunt, nec in aeternum sibi ex his amicos facere uolunt, quia ueras diuitias non nouerunt. Has ergo diuitias sola iniquitas putat, florens ad tempus ut fenum. Hi sunt Ziphaei inimici Dauid, florentes in saeculo.

3. Hos aliquando adtendunt etiam filii lucis infirmi, et nutant eis pedes, cum uiderint malos felicitate florere; et dicunt apud seipsos: Quid mihi prodest innocentia? Quid mihi confert quod Deo seruiō, quod mandata eius custodio, quod neminem premo, nemini aliquid rapio, nulli noceo, quod possum praesto? ecce haec omnia facio, et florent illi, ego laboro. Quid enim? Et tu Ziphaeus uelles esse? Florent in saeculo, arescent in iudicio, et post ariditatem in ignem aeternum mittentur; hoc uelles et tu? Ignoras quid tibi promiserit qui ad te uenit, quid in seipso hic ostenderit? Si flos Ziphaeorum appetendus esset, ipse Dominus tuus nonne et in hoc saeculo florisset? Aut uero deerat illi hic posse florere? Sed hic maluit inter Ziphaeos latere, et dicere Pontio Pilato interroganti, tamquam et ipsi flori Ziphaeorum, et suspecto de regno eius: *Regnum meum non est de hoc mundo*. Ergo hic latebat; et omnes boni latent hic, quia bonum eorum intus est, absconditum est, in corde est, ubi fides, ubi caritas, ubi spes, ubi thesaurus illorum. Numquid haec bona apparent in saeculo? Et haec bona latent, et horum bonorum merces latet. At uero dignitas saeculi quomodo alba est? Nitet ad tempus; numquid semper nitebit? Herba est hiemalis, usque ad aestatem uiret. Non ergo fiat in animo quod in alio psalmo inuenimus. Confitetur enim quidam prope se cecidisse nutantem, et labasse gressus suos ambulantes in uia Dei, dum adspiceret florem quemdam felicitatemque iniquorum; et posteaquam cognouit quid iniquis in finem seruaret Deus, et quid iustis laborantibus promitteret qui fallere non potest, agens gratias de hac cognitione, ait: *Quam bonus Deus Israel rectis corde!* Quare hoc dicis?

27/34 cfr Luc. 16, 8.9. 3, 15 Ioh. 18, 36. 28/37 Ps. 72, 1-17.

28 sibi] se omnes fere codd. 39 sola] codd., solas edd. 3, 10 ad te uenit] plures codd. Er., a deo uenit alii, ad te ueniet Lou.

Mei autem, inquit, *paene commoti sunt pedes*. Vnde ? Quia
 30 *zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum intuens*. Confirmati
 sunt autem gressus eius, postea quam intellexit in nouissima.
 Quod enim in eodem psalmo paulo post dicit : *Hoc labor est*
ante me, id est, magna mihi quaestio surrexit in corde, quare
 homines male faciunt, et in saeculo florent ; multi autem bene
 35 agunt, et in hac terra laborant. Quaestio ergo ista cum
 magna esset ante oculos meos, et laboriosa ad inuestigandum,
Labor est, inquit, ante me, donec introeam in sanctuarium Dei,
et intellegam in nouissima. Quae sunt ista nouissima ? Quae,
 nisi quae scimus iam in euangelio praenuntiata ? *Cum enim*
 40 *uenerit Filius hominis, congregabuntur ante eum omnes gentes ;*
et separabit eos, sicut pastor segregat oves ab haedis : oves ponet
ad dexteram, haedos ad sinistram. Ecce iam illi Ziphaei separa-
 buntur : flamma sequitur separationem. Vbi est flos eorum
 qui iam ad sinistram stabunt ? Nonne tunc ingemiscent ?
 45 nonne tunc sera paenitentia torquebuntur, et dicent : *Quid*
nobis profuit superbia, et diuitiarum iactantia quid contulit
nobis ? Transierunt omnia illa tamquam umbra. O Ziphaei ad
 sinistram stantes, sero paenitet uos in umbra floruisse ! Quare
 Daud, quem prodebatis inter uos latere, non agnoscebatis ?
 50 Tunc enim si corrigeremini, dolor iste infructuosus non esset.
 Est enim dolor fructuosus, est infructuosus ; fructuosus dolor
 nunc est cum te accusas, cum in te reprehendis malos mores
 tuos, cum reprehensos persequeris, persecutos excludis, illis-
 que exclusis mutaris, exuens te ueterem hominem et induens
 55 nouum, eligens potius Christi opprobrium quam florem Zi-
 phaeorum. Porro si tibi contigerit habenti in occulto bonum
 tuum et latenti inter Ziphaeos, habenti etiam in occulto pro-
 missionem mercedis tuae, aliqua sublimitas saeculi, noli ex-
 tolli ; nam si elatus ex illa fueris, cades in florem Ziphaeorum.
 60 Sic enim mulier quaedam sancta Esther in illo tunc populo
 Iudaeorum, cum esset uxor regis alienigenae, uentum est ad
 periculum ciuium, ut deprecaretur regem pro ciuibus suis ;
 coepit orare, et in ipsa oratione confessa est illa omnia in-
 signia regalia sic sibi esse uelut pannum menstruatae. Si haec
 65 mulieres possunt, uiri non possunt ? Et si haec potuit mulier
 iudaea, non poterit ecclesia christiana ? Hoc ergo dixerim
 Caritati uestrae : *Diuitiae si affluent, ne apponatis cor*. Abun-
 dent licet, et sequatur te prosperitas saeculi, tu mari noli cre-
 dere, nec ridenti. Diuitiae si affluent, si abundant, calca eas, et
 70 suspendere ex Deo tuo. Cum enim eas subter te habueris, et
 ex illo pependerit, cum fuerint subtractae, non cades. Ne forte
 per malam cogitationem minimeque christianam fiat in te
 quod dicitur in alio psalmo, commemorato flore Ziphaeorum

 PL
 622

istorum : *Nimis, inquit, profundae factae sunt cogitationes*
 75 *tuae. Dico dicitur : Nimis profundae factae sunt cogitationes* μ 495
 tuae ; uir imprudens non cognoscet, et stultus non intelleget haec.
 Quid non intelleget ? *Cum exorientur peccatores sicut fenem,*
 et prospexerint omnes qui operantur iniquitatem, ut intereant
 in saeculum saeculi. Delectauit eos flos malorum ; dixerunt
 80 *apud se : Ecce mali florent, puto, malos amat Deus ; et de-*
 lectati temporali flore iniquorum, conuersi sunt ad iniquita-
 tem, ut interirent. Non ad tempus sicut illi florent, sed in sae-
 culum saeculi. Vnde hoc ? Quia uir imprudens non cognoscet,
 et stultus non intelleget haec, non intrans sanctuarium Dei, ut
 85 *intellegat in nouissima. Et quia difficilis est aliquantulum in-*
 tellectus hic inde coepit psalmus iste, ut Dauid lateret inter
 Ziphaeos, nec delectaretur flore Ziphaeorum, sed eligeret po-
 tius inter illos humilitatem, ut haberet apud Deum abscondi-
 tam claritatem. Quid ergo ei tribuitur in hoc titulo ? In fi-
 90 *nem, in hymnis ; hoc est in laudibus. Quibus laudibus ?*
 Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita
 factum est ; sit nomen Domini benedictum. Quasi aruisse uide-
 batur, perdita omni substantia ? Absit. Folia ceciderant,
 radix uiuebat. Ergo : In finem, in hymnis. Quid : In-
 95 *tellectus ipsi Dauid ? Intellectus contra illud : Vir*
 imprudens non cognoscet, et stultus non intelleget haec. Intel-
 lectus ipsi Dauid, cum uenerunt Ziphaei, et dixere-
 runt ad Saul : Nonne ecce Dauid absconditus est
 apud nos ? Et sit absconditus apud uos, dummodo non
 100 *floreat sicut uos. Audi ergo uocem eius.*

3. 4. *Deus in nomine tuo saluum me fac, et in uirtute tua iudica me.* Hoc dicat ecclesia latens inter Ziphaeos. Hoc dicat corpus christianum habens in occulto bonum morum suorum, sperans de occulto mercedem meritorum suorum ;
 5 hoc dicat : *Deus in nomine tuo saluum me fac, et in uirtute tua iudica me.* Venisti, o Christe, humilis apparuisti, contemptus es, flagellatus es, crucifixus es, occisus es ; sed tertio die resurrexisti, quadragesimo die in caelum ascendisti, sedes ad dexteram Patris, et nemo uidet. Spiritum
 10 tuum inde misisti, quem acceperunt digni ; impleti amore
 tuo, laudem ipsius humilitatis tuae per mundum gentesque
 praedicauerunt ; nomen tuum uideo excellere in genere humano, sed tamen infirmus nobis praedicatus es. Neque enim
 et ille doctor gentium dixit aliquid inter nos se scire, nisi Christi-
 15 stum Iesum, et hunc crucifixum, ut eius eligeremus opprobrium, magis quam gloriam florentium Ziphaeorum. Verum-

PL
623

74 Ps. 91, 6-8. 91 Iob 1, 21. 4, 14 cfr 1 Cor. 2, 2.

78 prospexerint] *codd. omnes, prolongati fuerint edd.* 4, 2 iudica] libera κ

tamen de illo quid ait ? *Etsi mortuus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute Dei.* Venit ergo ut moreretur ex infirmitate, uenturus est ut iudicet in uirtute Dei ; sed per infirmitatem crucis clarificatum est nomen eius. Quisquis non crediderit in nomen clarificatum per infirmitatem, expauescet ad iudicem cum uenerit in uirtute. Ne autem quondam ille infirmus, cum uenerit fortis, uentilabro illo ad sinistram nos mittat ; saluet nos in nomine suo, et iudicet nos in uirtute sua. Quis enim hoc tam temerarius optauerit, ut dicat Deo : *Iudica me ?* Nonne pro maledicto dici solet hominibus : Iudicet te Deus ? Ita plane est maledictum, si iudicat te in uirtute sua, sed si non te saluauerit in nomine suo ; cum uero in nomine praecedente saluauerit te, salubriter in uirtute consequente iudicabit. Securus esto : iudicium illud non tibi erit punitio, sed discretio. Nam et in quodam psalmo ita dicitur : *Iudica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta.* Quid est : *Iudica me ?* Discerne me a Ziphaeis inter quos lateo ; pertuli eorum florem, iam ueniat et flos meus. Et illorum quidem flos fuit temporalis, et arescente feno decedit ; flos autem meus quis erit ? *Plantati in domo Domini, in atriiis domus Dei nostri florebut.* Remanet ergo et nobis flos, sed qui non cadat, sicut folium plantati illius ligni iuxta aquas, de quo dictum est : *Et folium eius non decidet.* Deus ergo in nomine tuo saluum me fac, et in uirtute tua iudica me.

4. 5. *Deus, exaudi orationem meam ; auribus percipe uerba oris mei.* Perueniant ad aures tuas uerba oris mei, quia non florem Ziphaeorum a te desidero. *Auribus percipe uerba oris mei :* tu percipe ; nam Ziphaeis etsi sonet oratio mea, non audiunt, quia non intellegunt. Temporalibus quippe gaudent, bona aeterna desiderare non norunt. Ad te perueniat oratio mea, ex desiderio aeternorum tuorum beneficiorum excussa et iaculata ; ad aures tuas emitto eam ; adiuua eam ut perueniat, ne deficiat in itinere medio, et quasi collapsa corruat. Sed etsi non mihi eueniunt modo bona quae postulo, securus sum tamen quia postea uenient. Nam et in delictis dicitur quidam rogasse Deum, et non exauditus bono suo. Desideria enim saecularia incitauerant illum ad orandum ; et in tribulationibus temporalibus positus, optauerat ut transirent tribulationes temporales et rediret flos feni, et ait : *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti ?* Vox ipsa Christi est, sed pro membris suis. *Verba, inquit, delictorum meorum : clamaui ad te per diem, nec exaudisti ; et nocte, et non ad insipientiam mihi, id est, et nocte clamaui, et non exaudisti ; et tamen hoc ipsum quod non exaudisti, non ad insi-*

PL
624

pientiam mihi non exaudisti, sed magis ad sapientiam non
 exaudisti, ut intellegerem quid a te petere deberem. Ea enim
 petebam quae malo meo fortassis acciperem. Petis diuitias, o
 homo ! quanti sunt euersi per diuitias suas ! Unde scis utrum
 25 tibi sint profuturæ diuitiæ ? Nonne multi pauperes tutius
 latebant ; diuites facti, mox ut lucere coeperunt, praeda for-
 tioribus fuerunt ? Quanto melius laterent, quanto melius
 nescirentur, qui coeperunt quaeri, non propter quod erant,
 sed propter quod habebant ! In his ergo temporalibus, fratres,
 30 admonemus uos et exhortamur in Domino, ut non petatis ali-
 quid quasi fixum, sed quod uobis Deus expedire scit. Quid
 enim uobis expediat, omnino nescitis. Aliquando quod puta-
 tis prodesse, obest ; et quod putatis obesse, hoc prodest. Aegri
 enim estis, nolite medico dictare quae uobis medicamenta ue-
 35 lit apponere. Si doctor gentium Paulus apostolus dicit : *Quid*
enim oremus sicut oportet, nescimus ; quanto magis nos ? Qui
 tamen cum sibi uideretur ipse prudenter orare, ut ab eo
 auferretur stimulus carnis, angelus satanae qui eum colaphi-
 zabat, ne in magnitudine reuelationum extolleretur, quid
 40 audiuit a Domino ? Numquid factum est quod uolebat ?
 Non ; ut fieret quod expediebat. Quid ergo audiuit a Domino ?
Ter, inquit, rogavi Dominum, ut auferret eum a me ; et dixit
mihi : Sufficit tibi gratia mea ; nam uirtus in infirmitate perfic-
itur. Ego medicamentum ad uulnus posui ; quando posuerim
 45 noui, quando auferendum sit noui. Non recedat aegrotus a
 manibus medici, non det consilium medico. Ita sunt ista ^μ 497
 omnia temporalia. Tribulationes sunt ; si bene colis Deum,
 noueris quia nouit quid cuique expediat ; prosperitates sunt ;
 magis caue ne ipsae corrumpant animum tuum, ut ab eo
 50 qui haec dedit recedat. Ergo iste intellegens quid ait ? *Deus,*
exaudi orationem meam ; auribus percipe uerba oris
mei.

5. **6.** *Quoniam alieni insurrexerunt aduersum me.*
 Qui alieni ? Nonne ipse Dauid Iudaeus erat de tribu Iuda ?
 Ipse autem locus Ziph ad tribum Iuda pertinebat, Iudaeorum
 erat. Quomodo ergo alieni ? Non ciuitate, non tribu, non
 5 cognitione, sed flore. Nam uis nosse alienos istos ? In alio
 psalmo filii alieni dicti sunt : *quorum os locutum est uanita-*
tem, et dextera eorum dextera iniquitatis. Et enumerat florem
 Ziphaeorum : *Quorum filii eorum uelut nouellae constabilitae*
in iuuentute sua ; filiae eorum compositae et ornatae, sicut
 10 *similitudo templi ; cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in*
hoc ; oves eorum fecundae, multiplicantes in exitibus suis, boues
eorum crassi ; non est ruina sepi, nec exitus, neque clamor in

35 Rom. 8, 26.

42 II Cor. 12, 7-9.

6, 6/16 Ps. 143, 7-15.

5, 41 non] *edd., om. codd.*6, 1 aduersum] *super α κ*

plateis eorum. Sed uide Ziphaeos, uide ad tempus florentes. *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Merito filii alieni. Tu
 15 quid, latens inter Ziphaeos? *Beatus populus cuius Dominus Deus ipsius.* Ex hoc affectu haec oratio mittitur ad aures Domini, cum dicitur: *Auribus percipe uerba oris mei,* PL
quoniam alieni insurrexerunt aduersum me. 625

7. *Et potentes quaesierunt animam meam.* Nouo enim modo, fratres mei, uolunt perdere genus sanctorum et ab huius saeculi spe abstinentium omnes qui spem habent in isto saeculo. Certe concreti sunt, certe simul uiuunt. Vehe-
 5 menter sibi aduersa sunt ista duo genera: unum eorum qui non ponunt spem nisi in rebus saecularibus et temporali felicitate, et alterum eorum qui spem suam in Domino Deo suo firmiter ponunt. Et cum concordēs sunt isti Ziphaei, noli multum credere concordiae eorum; tentationes desunt; ubi uenerit aliqua tentatio, ut arguatur aliquis pro flore saeculi, non
 10 tibi dico offendet episcopo, sed nec ad ipsam ecclesiam accedere uult, ne cadat aliquid feni. Quare ista dixi, fratres? Quia modo libenter auditis omnes in nomine Christi, et quemadmodum intellegitis, ita exclamatis ad uerbum; non utique
 15 acclamaretis, nisi intellegeretis. Intellectus iste uester fructuosus esse debet. Vtrum autem fructuosus sit, tentatio interrogat, ne subito cum dicimini nostri, per tentationem inueniamini alieni, et dicatur: *Alieni insurrexerunt aduersum me, et potentes quaesierunt animam meam,* ne dicatur
 20 quod sequitur: *Non proposuerunt Deum ante conspectum suum.* Quando enim ponet ante conspectum suum Deum, ante cuius conspectum non est nisi saeculum? quomodo sit nummus super nummum, quomodo augeantur greges, quomodo impleantur apothecae, quomodo dicatur animae:
 25 Habes multa bona; iucundare, epulare, satiare. Numquid ponit ante conspectum suum illum qui sic glorianti et ita flore Ziphaeorum nitenti dicit: *Stulte, hoc est non intellegens, uir imprudens, hac nocte auferetur anima tua; haec omnia quae praeparasti cuius erunt? Non proposuerunt Deum ante*
 30 *conspectum suum.*

6. 8. *Ecce enim Deus adiuuat me.* Et ipsi nesciunt inter quos lateo. Si autem et ipsi ponerent Deum ante conspectum suum, inuenirent quemadmodum me adiuuat Deus. Omnes enim sancti adiuuantur a Deo, sed intus ubi nemo uidet. μ 498
 5 Quomodo enim magna est poena impiorum conscientia, sic magnum gaudium piorum ipsa conscientia. *Nam gloria nostra haec est, ait apostolus, testimonium conscientiae nostrae.* In hac

7, 27 Luc. 12, 20. 8, 6 II Cor. 1, 12.

7, 1 potentes] a, fortes κ 11 episcopum aliquot codd. Er. 20 non] Aug. cum LXX, et praem. a κ 21 suum] diapsalma add. a 8, 1 adiuuit a, adiubit κ

gloriatur iste intus, non in flore Ziphaeorum foris, qui modo ait : *Ecce enim Deus adiuvat me*. Prorsus quamuis
 10 longe futura sint quae promittit, hodie mihi dulce et praesens
 est adiutorium, hodie in cordis mei gaudio inuenio quia sine
 causa dicunt quidam : *Quis ostendit nobis bona ? Signatum est*
enim super nos lumen uultus tui, Domine ; dedisti iucundita-
tem in cor meum, non in uineam meam, non in gregem meum,
 15 non in cuppam meam, non in mensam meam, sed *in cor*
meum. *Ecce enim Deus adiuvat me*. Quomodo te adiu-
 uat ? *Et Dominus susceptor est animae meae*.

7. **9.** *Auerte mala inimicis meis*. Sic quomodo uirent, sic
 quomodo florent, igni seruantur. *In uirtute tua disperde* PL
illos. Puta quia florent modo, puta quia exoriuntur sicut 626
 fenum ; tu noli esse uir imprudens et stultus, ut haec adten-
 5 dendo intereas in saeculum saeculi. *Auerte enim mala ini-*
micis meis. Nam si tu fueris in corpore ipsius Dauid, in uir-
 tute sua disperdet illos. Isti florent felicitate saeculi, pereunt
 in uirtute Dei. Non quomodo florent, sic pereunt ; florent
 enim ad tempus, pereunt in aeternum ; florent falsis bonis,
 10 pereunt ueris tormentis. *In uirtute tua disperde illos*,
 quos in infirmitate tua tolerasti.

8. **10.** *Voluntarie sacrificabo tibi*. Quis hoc bonum cor-
 dis uel intellegere potest alio dicente, si non in se ipso gusta-
 rit ? Quid est : *Voluntarie sacrificabo tibi ?* Dicam tamen ;
 capiat qui potest, quomodo potest : credat qui non po-
 5 test, et oret ut possit. Numquid tamen istum uersum ita
 praeterire debemus, ut eum uobis non commendemus ? Dico
 Caritati uestrae, inuitat me satis amor ipsius aliquid de illo
 loqui, et gratias ago Deo quod intente auditis. Si autem uos
 fastidientes audire conspicerem, inuitus ad hoc uersu silerem ;
 10 et tamen in corde meo, quantum Dominus dignaretur conce-
 dere, non silerem. Veniat ergo in linguam quod corde con-
 ceptum est ; promatur uoce quod mente seruatur ; dicamus ut
 possumus, quid sit : *Voluntarie sacrificabo tibi*. Quod
 enim sacrificium hic accipiam, fratres ? aut quid digne offeram
 15 Domino pro misericordia eius ? Victimam quaeram de grege
 ouium, arietem eligam, taurum aliquem in armentis prospiciam,
 thura certe de terra Sabaeorum afferam ? Quid faciam ?
 Quid offeram, nisi quod ait : *Sacrificium laudis honorificabit*
me ? Quare ergo : *uoluntarie ?* Quia gratis amo quod laudo.
 20 Laudo Deum, et in ipsa laude gaudeo ; ipsius laude gaudeo,
 quo laudato non erubesco. Non enim quemadmodum laudatur
 ab studiosis theatricarum nugarum uel auriga, uel uenator,
 uel quilibet histrio, et a laudatoribus suis inuitantur alii

12 Ps. 4, 6.7. 9, 3 cfr Ps. 91, 7.8. 10, 18 Ps. 49, 23.

9, 1 inimicis] in *praem.* α κ (*s.l.*) 2 uirtute] ueritate κ disperdes α

laudatores, exhortantur ut pariter clament ; et cum omnes
 25 clamauerint, plerumque illo uicto omnes erubescunt, non ita
 est Deus noster ; laudetur uoluntate, ametur caritate ; gra-
 tuitum sit quod amatur, et quod laudatur. Quid est gratui-
 tum ? Ipse propter se, non propter aliud. Si enim laudas
 Deum ut det tibi aliquid aliud, iam non gratis amas Deum.
 30 Erubesceres si te uxor tua propter diuitias amaret ; et forte si
 tibi paupertas accideret, de adulterio cogitaret. Cum ergo te
 a coniuge gratis amari uelis, tu Deum propter aliud amabis ? ^{μ 499}
 Quod praemium accepturus es a Deo, o auare ? Non tibi ter-
 ram, sed seipsum seruat qui fecit caelum et terram. *Volun-*
 35 *tarie sacrificabo tibi ;* noli ex necessitate. Si enim propter
 aliud laudas Deum, ex necessitate laudas. Si adesset tibi quod
 amas, non laudares Deum. Vide quid dicam : laudas Deum,
 uerbi gratia, ut tibi det amplam pecuniam ; si haberes aliunde
 amplam pecuniam, non a Deo, numquid laudares Deum ? Si
 40 ergo propter pecuniam laudas Deum, non uoluntarie sacrifi-
 cas Deo, sed ex necessitate sacrificas, quia praeter illum nescio
 quid aliud amas. Inde dictum est : *Voluntarie sacrificabo*
tibi. Contemne omnia, ipsum adtende. Et haec quae dedit,
 propter dantem bona sunt. Nam dat prorsus, dat ista tempo-
 45 ralia ; et quibusdam bono eorum, quibusdam malo eorum, se-
 cundum altitudinem et profunditatem iudiciorum suorum. In
 quorum iudiciorum abyssonis expauit apostolus dicens : *O alti-*
tudo diuitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam inscrutabilia
sunt iudicia eius, et inuestigabiles uiae ipsius ! Quis enim in-
 50 *uestigabit uias eius, aut quis comprehendet consilia eius ?* Nouit
 quando det, cui det, quando auferat, et cui auferat. Pete tu
 in hoc tempore quod tibi prosit in posterum, pete quod te ad-
 iuuat in aeternum. Ipsum autem gratis dilige ; quia melius ab
 eo non inuenis quod det quam seipsum, aut si inuenis melius,
 55 hoc pete. *Voluntarie sacrificabo tibi.* Quare *uolun-*
tarie ? Quia gratis. Quid est, gratis ? *Et confitebor no-*
mini tuo, Domine, quoniam bonum est : ob nihil aliud,
 nisi quia bonum est. Numquid ait : Confitebor nomini tuo,
 Domine, quia das mihi fructuosa praedia, quia das mihi au-
 60 rum et argentum, quia das mihi latas diuitias, amplam pecu-
 niam, excellentissimam dignitatem ? Non. Sed quid ? *Quo-*
niam bonum est. Melius nihil inuenio quam nomen tuum ;
 ideo *confitebor nomini tuo, Domine, quia bonum est.*

9. **11.** *Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me.*
 Ideo intellexi quia bonum est nomen tuum ; nam si hoc pos-
 sem ante tribulationes agnoscere, forte mihi necessariae non

47 Rom. 11, 33-34.

10, 53 quia] quoniam a κ cum l. 57

11, 1 eruisti a, fort. et ipse Aug., cfr De

Bruyne, Augustin reviseur, p. 572

fuissent. Sed adhibita est tribulatio ad admonitionem, admonitio facta est ad tuam laudationem. Non enim intellegerem ubi essem, nisi de infirmitate mea admonitus essem. Ex omnibus ergo tribulationibus eripuisti me. *Et super inimicos meos respexit oculus meus* : super illos Ziphaeos respexit oculus meus. Florem quippe illorum transii altitudine cordis, ad te perueni, et inde respexi super illos, et uidi quia
 10 *omnis caro fenum, et omnis claritas hominis sicut flos feni* ; sicut quodam loco item dicitur : *Vidi impium superexaltari et eleuari sicut cedros Libani ; transii, et ecce non erat. Quare non erat ? Quia transisti ? Quid est, quia transisti. Quia non*
 15 *sine causa 'Sursum cor' audisti, quia non in terra ubi putresceres remansisti, quia leuasti animam tuam ad Deum, et transcendisti cedros Libani, et de illa celsitudine attendisti : et ecce non erat, et quaesisti eum, et non est inuentus locus eius. Iam labor non est ante te ; quia intrasti in sanctuarium Dei,*
 20 *et intellexisti in nouissima. Sic et hic ita concludit : Et super inimicos meos respexit oculus meus. Hoc agite ergo, fratres, cum animis uestris : erigite corda uestra, expolite aciem mentis uestrae, discite gratis diligere Deum, discite praesens contemnere saeculum, discite uoluntarie sacrificare* μ 500
 25 *hostiam laudis, ut transcendentem florem feni, respiciatis super inimicos uestros.*

IN PSALMVM LIV

PL
628

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmi huius titulus est : *In finem, in hymnis, intellectus ipsi David*. Quis sit finis commemoramus breuiter, quia nostis. *Finis enim legis Christus est, ad iustitiam omni credenti*. Intentio ergo dirigatur in finem, dirigatur in
 5 Christum. Quare finis dicitur ? Quoniam quidquid agimus, ad illum referimus ; et cum ad eum peruenerimus, ultra quod quaeramus non habebimus. Dicitur enim finis qui consumit, dicitur finis qui perficit. Aliter quippe intellegimus cum audi-
 10 mus : *Finitus est cibus qui manducabatur ; et aliter intellegimus cum audimus : Finita est uestis quae texebatur ; in utroque audimus : Finitum est, sed cibus ut iam non esset, uestis ut perfecta esset. Finis ergo noster perfectio nostra esse debet ; perfectio nostra Christus. In illo enim perficimur, quia ipsius*

11, 11 Isai. 40, 6. 12 Ps. 36, 35-36. 19 Ps. 72, 16. 17.

LIV, I, 3 Rom. 10, 4.

15 audisti] *codd.*, habuisti *edd.*

LIV, I, 1 in finem, in hymnis] *om. κ* 2 ipsi] *om. κ* quis] *edd. PL*, qui μ

capitis membra sumus. Et dictus est finis legis, quia sine illo
 15 nemo perficit legem. Cum ergo auditis in psalmis : *In finem*,
 multi enim psalmi ita superscripti sunt, non sit uestra cogi-
 tatio in consumptionem, sed in consummationem.

2. *In hymnis* : in laudibus. Siue enim tribulemur et an-
 gustemur, siue laetemur et exultemus, ille laudandus est,
 qui et in tribulationibus erudit, et in laetitia consolatur. Laus
 enim Dei a corde et ore christiani recedere non debet ; non ut
 5 laudet in prosperis, et maledicat in aduersis, sed quemadmo-
 dum psalmus ille praescribit : *Benedicam Dominum in omni
 tempore, semper laus eius in ore meo*. Gaudes, agnosce patrem
 blandientem ; tribularis, agnosce patrem emendantem. Siue
 blandiatur, siue emendet, eum erudit cui parat hereditatem.

3. Quid est ergo : *Intellectus ipsi Dauid* ? Erat quid-
 dem Dauid, ut nouimus, propheta sanctus, rex Israel, filius
 Iesse ; sed quia ex eius semine uenit ad salutem nostram se-
 cundum carnem Dominus Iesus Christus, saepe isto nomine
 5 ille figuratur, et Dauid pro Christo in figura ponitur, propter
 originem carnis ipsius. Nam secundum aliquid filius est Da-
 uid, secundum aliquid Dominus est Dauid : filius Dauid se-
 cundum carnem, Dominus Dauid secundum diuinitatem. Si
 enim per ipsum facta sunt omnia, per ipsum et ipse Dauid
 10 factus est, ex cuius semine uenit ad homines. Proinde cum in-
 terrogasset Dominus Iudaeos, cuius filium Christum esse dice-
 rent, *responderunt : Dauid*. Vidit eos remansisse in carne, et
 amisisse diuinitatem ; et corrigit eos quaestione proposita :
Quomodo ergo ipse Dauid in spiritu dicit eum Dominum : Dixit
 15 *Dominus Domino meo : Sede ad dexteram meam, quoadusque
 ponam inimicos tuos sub pedibus tuis ? Si ergo ille in spiritu
 Dominum eum dicit, quomodo filius eius est*. Quaestionem pro-
 posuit, non filium negauit. Audistis Dominum : dicite quo-
 modo filius sit ; audistis filium : dicite quomodo Dominus sit.

20 Hanc quaestionem soluit fides catholica. Quomodo Dominus ? PL
Quia in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et 629
Deus erat Verbum. Quomodo filius ? *Quia Verbum caro
 factum est, et habitauit in nobis*. Quia ergo Dauid in figura
 Christus est, Christus autem, ut saepe commemorauimus Cari- μ 501
 25 tatem uestram, et caput et corpus est, nec nos a Christo alienos
 dicere debemus, cuius membra sumus, nec nos quasi alterum
 computare ; quia *erunt duo in carne una*. *Sacramentum hoc
 magnum est*, ait apostolus, *ego autem dico in Christo et in eccle-
 sia*. Quia ergo totus Christus caput et corpus est, cum audi-
 30 mus : *Intellectus ipsi Dauid*, intellegamus et nos in Da-
 uid. Intellegant membra Christi, et in membris suis intellegat
 Christus, et membra Christi intellegant in Christo ; quia caput

2, 6 Ps. 33, 1. 3, 2 cfr 1 Reg. 16, 18. 3 cfr Rom. 1, 3. 9 cfr Ioh. 1, 3.
 11/17 Matth. 22, 42-45. 21 Ioh. 1, 1.14. 27 Eph. 5, 31.32.

et membra unus Christus. Caput in caelo erat, et dicebat : *Quid me persequeris ?* Nos cum illo in caelo per spem, ipse nobis-
 35 cum in terra per caritatem. Ergo : *intellectus ipsi David.* Admoneamur cum audimus, et intellegat ecclesia : pertinet enim ad nos magna cura intellegendi in quo malo nunc sumus, et de quo malo ut liberemur optamus, reminiscentes orationis dominicae, ubi in fine dicimus : *Libera nos a malo.* Inter mul-
 40 tas ergo tribulationes huius saeculi, plangit aliquid psalmus iste de intellectu. Ille cum isto non plorat, qui non habet intellectum. Porro autem, carissimi, meminisse debemus ad imaginem Dei nos esse factos, nec alibi quam in ipso intellectu. Nam in multis rebus a bestiis superamur ; ubi autem homo ad
 45 imaginem Dei factum se nouit, ibi aliquid in se agnoscit amplius esse quam datum est pecoribus. Consideratis uero omnibus rebus quas habet homo, inuenit se eo proprie discretum a pecore, quod ipse habeat intellectum. Vnde quosdam contem-
 50 ceperunt, increpat ipse conditor dicens : *Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.* Et alio loco dicit : *Homo in honore positus.* In quo honore, nisi quia factus ad imaginem Dei ? Ergo, *in honore positus non intellexit,* ait, *comparatus est iumentis insensatis, et similis factus est illis.*
 55 Agnoscamus ergo honorem nostrum, et intellegamus. Si intellegimus, uidemus non esse istam regionem gaudendi, sed gemendi ; non iam exultandi, sed adhuc plangendi. Sed etsi exultatio quaedam habitat in cordibus nostris, nondum est in re, sed in spe. Ex promisso laetamur, quia scimus non nos
 60 fallere promittentem. Verum quod adtinet ad praesens tempus, in quo malo, in quibus angustiis simus audite ; et si uiam istam tenetis, quod auditis in uobis agnoscite. Quisquis enim nondum tenet iter pietatis, miratur quia talia gemunt membra David ; non enim uidet in se ista. Quamdiu et in se ista
 65 non uidet nondum est ibi ; non sentit quod corpus sentit, quia praeter corpus est ; incorporetur, et sentiet. Dicat ergo et audiamus, audiamus et dicamus :

2.3. 4. *Exaudi, Deus, deprecationem meam et ne despexeris precem meam ; intende mihi et exaudi me.* PL 630
 Satagentis, solliciti, in tribulatione positi, uerba sunt ista. Orat multa patiens, de malo liberari desiderans ; superest ut
 5 audiamus in quo malo sit ; et cum dicere coeperit, agnoscamus ibi nos esse, ut communicata tribulatione, coniungamus orationem. *Contristatus sum in exercitatione mea et conturbatus sum.* Vbi contristatus ? ubi conturbatus ? *In exercitatione mea,* inquit. Homines malos quos patitur

33 Act. 9, 4. 39 Matth. 6, 13. 50 Ps. 31, 9. 52 Ps. 48, 21.

3, 44 superamur] *codd.*, non separamur *edd.*

10 commemoraturus est, eandemque passionem malorum hominum
 exercitationem suam dixit. Ne putetis gratis esse malos
 in hoc mundo, et nihil boni de illis agere Deum. Omnis malus μ 502
 aut ideo uiuit ut corrigatur, aut ideo uiuit ut per illum bonus
 exerceatur. Vtinam ergo qui nos modo exercent, conuertantur,
 15 tur, et nobiscum exerceantur; tamen quamdiu ita sunt ut
 exerceant, non eos oderimus; quia in eo quod malus est quis
 eorum, utrum usque in finem perseueraturus sit, ignoramus;
 et plerumque cum tibi uideris odisse inimicum, fratrem odisti,
 et nescis. Diabolus et angeli eius in scripturis sanctis manifesta-
 20 ti sunt nobis, quod ad ignem aeternum sint destinati. Ipsorum
 tantum desperanda est correctio; contra quos habemus occultam
 luctam, ad quam luctam nos armat apostolus, dicens:
Non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem, id est
 aduersus homines quos uidetis; *sed aduersus principes et po-*
 25 *testates et rectores mundi, tenebrarum harum*. Ne forte cum
 dixisset: *mundi*, intellegeres daemones esse rectores caeli et
 terrae; *mundi* dixit, *tenebrarum harum*; *mundi* dixit, amato-
 rum mundi; *mundi* dixit, impiorum et iniquorum; *mundi*
 dixit, de quo dicit euangelium: *Et mundus eum non cognouit*.
 30 Si enim mundus non cognouit lucem, quia lux in tenebris
 lucet, et tenebrae eam non comprehenderunt, et ipsae tene-
 brae quae non comprehenderunt lucem praesentem, mundi
 nomine appellantur, harum tenebrarum sunt illi rectores. De
 35 ipsis ergo rectoribus habemus determinatam scripturarum
 sententiam, quod omnino inde reditus alicuius eorum speran-
 dus non est. At uero de ipsis tenebris quarum illi rectores
 sunt, non sumus certi ne forte qui erant tenebrae, fiant lux.
 Fidelibus quippe iam factis dicit apostolus: *Fuistis aliquando*
tenebrae, nunc autem lux in Domino: tenebrae in uobis, lux in
 40 Domino. Ergo, fratres, omnes mali, cum mali sunt, exercent
 bonos. Ecce enim breuiter audite, et intellegite. Si bonus es,
 inimicum non habebis nisi malum. Porro tibi ea regula boni-
 tatis praefixa est, ut imiteris bonitatem Patris tui, *qui facit*
solem suum oriri super bonos et malos, et pluit super iustos et
 45 *iniustos*. Neque enim tu habes inimicum, et Deus non habet.
 Tu quidem eum habes inimicum qui tecum creatus est; ille
 uero eum quem creauit. Inimicos ergo Dei malos et iniquos
 saepe in scripturis legimus; et parcit eis ille qui non habet
 quod illi imputet inimicus, cui omnis inimicus ingratus est;
 50 ab illo enim habet quidquid boni habet. Ab ipso enim habet
 misericordiam, quidquid est etiam unde tribulatur. Ad hoc
 enim tribulatur, ne superbiat; ad hoc tribulatur, ut humilis
 agnoscat excelsum. Tu ergo inimico tuo, quem intolerabiliter

PL
631

4, 23 Eph. 6, 12. 29 Ioh. 1, 10. 38 Eph. 5, 8. 43 Matth. 5, 45.

4, 10 commemoraturus] *opt. codd. Er.*, commemoratus *Lou.*

pateris, quid praestitisti ? Si ille eum habet inimicum qui ei
 55 tanta praestitit, et *facit solem suum oriri super bonos et malos,*
et pluit super iustos et iniustos, tu qui nec solem potes oriri fa-
 cere, nec super terras pluere, aliquid unum seruare inimico
 non potes, ut sit tibi pax in terra homini bonae uoluntatis ?
 Ergo quoniam haec tibi dilectionis regula figitur, ut imitans
 60 Patrem diligas inimicum : *Diligite enim, inquit, inimicos*
uestros, in hoc praecepto quomodo exerceberis, si nullum ini-
 micum pateris ? Vides ergo prodesse tibi aliquid ; et quod
 Deus parcit malis, prosit tibi ad habendam misericordiam,
 quia et tu forte si bonus es, ex malo factus es bonus ; et si Deus
 65 non parceret malis, nec tu qui gratias ageres, appareres. Par-
 cat ergo aliis qui pepercit et tibi. Non enim cum transieris, μ 503
 intercludenda est uia pietatis.

4. 5. Vnde ergo iste orat positus inter malos, quorum inimi-
 citiis exercebatur ? quid ait ? *Contristatus sum in exer-*
citatione mea et conturbatus sum. Cum extendit di-
 lectionem ut diligat inimicos, affectus est taedio, multorum
 5 inimicitiiis, multorum rabie circumlatratus, et quadam hu-
 mana infirmitate succubuit. Vidit se iam incipere penetrari
 mala persuasione diabolica, ut odium inducat aduersum ini-
 micos ; reluctans odio ut perficeret ipsam dilectionem, in ipsa
 pugna et lucta turbatus est. Eius enim uox est et in alio psal-
 10 mo : *Turbatus est prae ira oculus meus.* Et quid ibi sequitur ?
Inueteraui in omnibus inimicis meis. Veluti in tempestate et
 fluctibus mergi coeperat, sicut Petrus. Ille enim calcat fluctus
 huius saeculi, qui diligit inimicos. Christus in mari ambulabat
 intrepidus, cuius omnino de corde auferri non poterat inimici
 15 dilectio ; qui pendens in cruce dicebat : *Pater, ignosce illis,*
quia nesciunt quid faciunt. Et Petrus uoluit ambulare. Ille
 tamquam caput, Petrus tamquam corpus ; quia *super hanc*
petram, inquit, aedificabo ecclesiam meam. Iussus est ambu-
 20 lare, et ambulabat gratia iubentis, non uiribus suis. Sed cum
 uideret uentum ualidum, timuit ; et mergi iam coeperat, con-
 turbatus in exercitatione sua. A quo uento ualido ? *A uoce*
inimici et a tribulatione peccatoris. Ergo quomodo
 ille clamauit in fluctibus, *Domine, pereo, salua me,* talis et hu-
 ius uox praecessit : *Exaudi, Deus, deprecationem meam*
 25 *et ne despexeris precem meam ; intende mihi et*
exaudi me. Quare ? quid enim pateris ? quid gemis ? *Con-*
tristatus sum in exercitatione mea. Exerci me qui-
 dem inter malos posuisti, sed nimis exsurrexerunt supra uires
 meas ; tranquilla perturbatum, manum extende mergenti.

58 cfr Luc. 2, 14.

60 Luc. 6, 27.35.

5, 10 Ps. 6, 8.

12 cfr Matth. 14, 30.

15 Luc. 23, 34.

17 Matth. 16, 18.

23 Matth. 14, 30.

5, 7 induat aliquot codd.

30 *Contristatus sum in exercitatione mea, et conturbatus sum a uoce inimici et a tribulatione peccatoris; quoniam declinauerunt in me iniquitatem, et in ira adumbrabant me.* Audistis fluctus et uentos: tamquam humilato insultabant, et ille orabat; undique illi strepitu in-
35 sultationis saeuiebant, at ille intus inuocabat quem non uidebant.

PL
632

6. Cum aliquid tale patitur christianus, non debet facile uelut odio ire in eum a quo patitur, et uelle uentum uincere, sed conuertere se ad orationem, ne amittat dilectionem. Neque enim timendum est ne aliquid faciat homo inimicus. Quid enim facturus est? Multa mala dicturus, opprobria iaculaturus, in conuiciis saeuiturus; sed quid tibi? *Gaudete*, inquit, *et exsultate quoniam merces uestra magna est in caelis.* Ille in terra geminat conuicia, tu in caelo lucra. Sed saeuat amplius, possit et aliquid amplius; quid te securius, cui dictum est: *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere?* Quid est ergo timendum quando pateris inimicum? Ne conturbetur tibi dilectio qua diligis inimicum. Etenim inimicus ille homo, caro et sanguis, quod uidet in te appetit. Alius autem inimicus occultus, rector harum tenebrarum quas tu
15 pateris in carne et sanguine, alterum occultum tuum petit, thesauros tuos interiores depraedari et uastare molitur. Duos ergo inimicos constitue tibi ante oculos; unum apertum, et alterum occultum: apertum, hominem; occultum, diabolum. Homo ille hoc est quod tu secundum naturam humanam, secundum fidem autem et dilectionem nondum quod tu, sed
20 poterit esse quod tu. Cum ergo sint duo, unum uide, alterum intellege; unum dilige, alterum caue. Namque et inimicus ille quem uides, hoc in te uult humilare unde uincitur. Verbi gratia, si diuitiis tuis uincitur, pauperem te uult facere; si
25 honore tuo uincitur, humilem te uult facere; si uiribus tuis uincitur, debilem te uult facere; ea ergo adtendit in te uel deicere uel auferre quibus uincitur. Et ille occultus inimicus illud tibi uult tollere unde uincitur. Homo enim hominem uincis humana felicitate, diabolum autem uincis inimici dilectione. Quomodo ergo homo ambit auferre tibi, et detruncare, aut euertere felicitatem qua uincitur, sic et diabolus hominem uult uincere auferendo unde uincitur. Sed cura in corde seruare inimici dilectionem, qua diabolum uincis. Saeuiat homo quantum potest, auferat quidquid potest; si diligitur
30 aperte saeuens, uictus est occulte saeuens.

5. 7. At iste conturbatus et contristatus orabat, tamquam tur-

6, 6 Matth. 5, 12. 9 Matth. 10, 28.

32 iniquitatem] *opt. codd. cum LXX*, iniquitates *edd. cum a κ* 33 obumbrabant κ
6, 31 euertere] *codd.*, auertere *edd.*

bato prae ira oculo suo. Ira uero fratris si fuerit inueterata, iam odium est. Ira turbat oculum, odium exstinguit : ira festuca est, odium trabes est. Aliquando odisti et corripis
 5 irascentem ; in te est odium, in illo ira quem corripis ; merito tibi dicitur : *Eice primum trabem de oculo tuo, et sic uidebis eicere festucam de oculo fratris tui.* Nam ut noueritis quantum intersit inter iram et odium, quotidie homines irascuntur filiis suis ; date qui oderint filios suos. Conturbatus iste orabat et
 10 contristatus, luctans aduersus omnia conuicia omnium conuiciatorum ; non ut aliquem eorum conuicium referendo uinceret, sed ne aliquem eorum odisset. Hinc orat, hinc petit a PL 633
uoce inimici et a tribulatione peccatoris ; quoniam declinauerunt in me iniquitatem, et in ira adumbrabant me. Cor meum conturbatum est in me. Hoc est illud alibi dictum : *Turbatus est prae ira oculus meus.* Et si oculus turbatus est, quid sequitur ? *Et metus mortis cecidit super me.* Vita nostra dilectio est ; si uita dilectio, mors odium est. Cum coeperit homo timere ne oderit quem
 20 diligebat, mortem timet ; et acriorem mortem, et interioriorem mortem, qua occiditur anima, non corpus. Adtendebas hominem saeuientem in te ; quid erat facturus, contra quem tibi securitatem tuus Dominus dederat, dicens : *Nolite timere eos qui corpus occidunt ?* Ille saeuendo corpus occidit, tu odio
 25 habendo animam occidisti ; et ille corpus alienum, tu animam tuam. *Metus ergo mortis cecidit super me.*

6.7. 8. *Timor et tremor uenerunt super me, et contexerunt me tenebrae. Et dixi.* Qui odit fratrem suum, in tenebris est usque adhuc. Si dilectio lumen est, odium tenebrae. Et quid sibi ait in illa infirmitate positus, et in illa
 5 exercitatione turbatus ? *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et uolabo et requiescam ?* Aut mortem optabat, aut solitudinem desiderabat. Quamdiu, inquit, id mecum agitur, id mihi praecipitur ut inimicos diligam, conuicia istorum crebrescentia et adumbrantia me, commouent
 10 oculum meum, perturbant lumen meum, appetunt cor meum, interficiunt animam meam. Vellem ut abirem, sed infirmus sum, ne manendo augeam peccata peccatis ; aut certe separarer paululum a genere humano, ne patiatu uulnus meum crebras plagas, ut sanatum exercitationi reddatur. Fit hoc,
 15 fratres, et surgit plerumque in animo serui Dei desiderium solitudinis, non ob aliud nisi propter turbam tribulationum et scandalorum, et dicit : *Quis mihi dabit pennas ?* Videt se sine pennis, an potius ligatis pennis ? Si desunt, dentur ; si ligatae sunt, soluantur ; quia etiam qui soluit pennas aui,
 20 aut dat aut reddit illi pennas suas. Non enim habebat eas tamquam suas, quibus uolare non poterat. Ligatae pennae onus

faciunt. *Quis, inquit, dabit mihi pennas sicut columbae, et uolabo et requiescam?* Requiescet, ubi? Duos dixi sensus hic esse: aut sicut ait apostolus: *Dissolui, et esse*
 25 *cum Christo, multo enim magis optimum.* Etenim et ipse quamuis fortis, quamuis magnus, quamuis corde robustissimus, quamuis in Christo miles inuictus, in exercitatione sua, quantum legimus, conturbatus est, et ait: *De cetero nemo mihi molestus sit.* Tamquam diceret de illo psalmo: *Taedium detinuit me a peccatoribus derelinquentibus legem tuam.*
 30 ergo homo plerumque corrigere homines distortos, prauos, pertinentes quidem ad curam suam, sed in quibus deficiat omnis humana industria et uigilantia; corrigere non potest, pati necesse est. Et qui corrigi non potest tuus est, aut consortio generis humani, aut plerumque ecclesiastica communione;
 35 intus est, quid facies? quo ibis? quo te separabis, ut ista non patiaris? Sed adesto, loquere, exhortare, blandire, minare, corripe. Feci omnia, quidquid uirium habui impendi et expressi, nihil me uideo profecisse; omnis opera insumta est,
 40 dolor remansit. Quomodo ergo requiescet cor meum a talibus, nisi ut dicam: *Quis dabit mihi pennas? Sicut columbae* tamen, non sicut coruo. Columba a molestiis quaerit auolationem, sed non amittit dilectionem. Columba enim pro signo dilectionis ponitur, et in ea gemitus amatur. Nihil tam amicum gemitibus quam columba; die noctuque gemit, tamquam
 45 hic posita ubi gemendum est. Quid ergo dicit iste dilector? Conuicia hominum ferre non possum, stridunt, rabie feruntur, accenduntur iracundia, in ira adumbrant me; prodesse illis non possum; utinam requiescam alicubi ab eis separatus corpore, non amore, ne in me conturbetur ipsa dilectio; uerbis
 50 meis et collocutione mea prodesse non possum, orando pro eis forsitan prodero. Dicunt ista homines, sed plerumque ita ligantur ut uolare non possint. Forte enim non ligantur uisco, sed ligantur officio. Si autem ligantur cura et officio, et deserere non possunt, dicant: *Optabam dissolui, et esse cum*
 55 *Christo, multo enim magis optimum; manere in carne necessarium propter uos.* Columba religata affectu, non cupiditate, uolare non poterat propter implendum officium, non propter paruum meritum. Tamen desiderium in corde necesse est ut
 60 sit; nec patitur hoc desiderium, nisi qui coeperit ambulare angustam illam uiam; ut nouerit quia non desunt ecclesiae persecutiones, etiam in hoc tempore quando tranquillitas uideatur ecclesiae ab his quidem persecutionibus, quas martyres nostri passi sunt. Non autem desunt persecutiones, quia uerum

PL
634

23 Phil. 1, 23. 28 Gal. 6, 17. 29 Ps. 118, 53. 55 Phil. 1, 23.24. 61 cfr
 Matth. 7, 14.

8, 57 religata] *codd.*, *delicata praem. edd.*

- 65 est illud : *Omnes qui uolunt pie uiuere in Christo, persecutionem patientur.* Non pateris persecutionem : non uis pie uiuere in Christo. Vis probare uerum esse quod dictum est ? Incipe pie uiuere in Christo. Quid est : pie uiuere in Christo ? Vt pertineat ad uiscera tua quod ait apostolus : *Quis infirmatur, et ego*
 70 *non infirmor ? quis scandalizatur, et ego non uror ?* Aliorum infirmitates, aliorum scandala, persecutiones illi fuerunt. Numquid ergo desunt hoc tempore ? Plures abundant illis qui eas curant. Et plerumque de longinquo uidetur homo, et dicitur : Bene est illi. Et ille qui dicit, aut sua gustat, et aliena non
 75 potest ; aut apud se quod gustet non habet, et alteri gustanti, immo deuoranti non compatitur. Incipiat ergo pie uiuere in Christo, et probet quod dicitur ; incipit desiderare pennas, elongare, fugere, et manere in deserto.
8. 9. Vnde enim putatis, fratres, seruis Dei impleta esse deserta ? Si bene illis esset inter homines, recederent ab hominibus ? Et tamen quid faciunt et ipsi ? Ecce elongant fugientes, manent in deserto ; sed numquid singillatim ? Tenet eos
 5 caritas, ut cum multis maneant ; et de ipsis multis existunt qui exercent. Quia in omni congregatione multitudinis necesse est ut inueniantur mali. Deus enim qui nouit exercendos nos, miscet nobis et non perseueraturos, aut certe ita simu-
 10 los, ut nec inchoauerint in quo perseuerare deberent. Nouit enim necessarium esse nobis ut feramus malos, et proficiat quod boni sumus ; diligamus inimicos, corripiamus, castigemus, excommunicemus, cum dilectione a nobis etiam separemus. Videte enim quid dicat apostolus : *Si quis autem non obaudit uerbo nostro per epistolam, hunc notate, et nolite com-*
 15 *misceri cum eo.* Sed ne subreperet tibi ex hoc iracundia, et turbaret oculum tuum, *non, inquit, ut inimicum eum existimetis, sed corripite ut fratrem, ut erubescat.* A quo indixit separationem, non praecidit dilectionem. Viuit ille oculus, uiuit uita tua. Etenim amissa dilectio, mors tua. Hanc ille amittere
 20 timuit qui dixit : *Metus mortis cecidit super me.* Itaque ne amit- tam dilectionis uitam, *quis dabit mihi pennas sicut columbae, et uolabo, et requiescam ?* Quo iturus es ? quo uolaturus ? ubi requieturus ? *Ecce elongaui fugiens et mansi in deserto.* In quo deserto ? Vbicumque fueris, con-
 25 gregabunt se ceteri, desertum tecum petent, affectabunt uitam tuam, tu repellere non potes societatem fratrum ; miscentur tibi etiam mali ; adhuc tibi exercitatio debetur. *Ecce elongaui fugiens et mansi in deserto.* In quo deserto ? Si forte in conscientia, quo nullus hominum intrat, ubi nemo
 30 tecum est, ubi tu et Deus es. Nam si in deserto, in aliquo loco, quid facies de congregantibus se ? Non enim a genere humano separatus esse poteris, quamdiu in hominibus uiuis. Adtende

potius consolatorem illum Dominum et regem, imperatorem et creatorem nostrum, creatum etiam inter nos ; adtende quia
 35 duodecim suis miscuit unum quem pateretur.

9. **10.** Dicit : *Ecce elongavi fugiens et mansi in deserto.* Forte iste, ut dixi, fugerit ad conscientiam suam, ibi aliquantum desertum inuenerit ubi requiesceret. Sed illa dilectio conturbat eum ; solus erat in conscientia, sed non solus
 5 in caritate ; intus consolabatur conscientia, sed forinsecus tribulationes non relinquebant. Itaque in se quietus, ex aliis pendens, cum conturbaretur adhuc, quid ait ? *Exspectabam eum qui me saluum faceret a pusillanimitate et tempestate.* Mare est, tempestas est ; nihil tibi restat nisi exclamare : *Domine, pereo.* Porrigat manum ille qui fluctus calcat intrepidus, subleuet trepidationem tuam, firmet in se securitatem tuam, alloquatur te intus, et dicat tibi : Me adtende, μ 507
 quid pertulerim ; fratrem malum forte pateris, aut inimicum forinsecus pateris, quos non passus sum ? Fremebant forinsecus Iudaei, intrinsecus discipulus tradebat. Saeuit ergo tempestas, sed ille saluos facit *a pusillanimitate et tempestate.* Forte nauis tua ideo turbatur, quia ille in te dormit. Saeuiebat mare, turbabatur nauicula in qua discipuli nauigabant ; Christus autem dormiebat ; tandem aliquando uisum
 10 est illis quia inter illos dormiebat uentorum imperator et creator ; accesserunt et excitauerunt Christum ; imperauit uentis, et facta est tranquillitas magna. Merito ergo forte turbatur cor tuum, quia excidit tibi in quem credideris ; intolerabiliter pateris, quia non uenit tibi in mentem quid pro te pertulerit
 15 Christus. Si in mentem non tibi uenit Christus, dormit : excita Christum, recale fidem. Tunc enim in te dormit Christus, si oblitus es passiones Christi ; tunc in te uigilat Christus, si meministi passionum Christi. Cum autem pleno corde intuitus fueris quid ille fuerit passus, nonne aequo animo et tu tolerabis, et fortasse gaudens, quia inuentus es in aliqua similitudine
 20 passionum regis tui ? Cum ergo ista cogitans consolari et gaudere coeperis, ille surrexit, ille uentis imperauit, ideo facta est tranquillitas. *Exspectabam eum qui me saluum faceret a pusillanimitate et tempestate.*

10. **11.** *Submerge, Domine, et diuide linguas eorum.* Adtendit tribulantes se et adumbrantes se, et optauit hoc, non de ira, fratres. Qui se male extulerunt, expedit eis ut submergantur ; qui male conspirauerunt, expedit eis ut linguae
 5 eorum diuidantur ; ad bonum consentiant, et concordent lin-

10, 10 Matth. 14, 30. 18/22 cfr Matth. 8, 23-26.

10, 8 faciat a pusillanimitate] *codd.* κ, pusillo animo *edd.* (at infra habent pusillanimitate), pusilla animitate a 26 Christus] si uerum illum filium Dei abneges esse *add. edd.* 11, 1 ipsorum a

guae illorum. Si autem *in idipsum aduersum me susurrabant*, ait, *omnes inimici mei*, perdant *idipsum* in malo ; diuidantur linguae eorum, non sibi consentiant. *Submerge, Domine, et diuide linguas eorum*. *Submerge*, quare ? Quia se
 10 extulerunt. *Diuide*, quare ? Quia in malum conspirauerunt. Turrem illam recordare superborum factam post diluuium ; quid dixerunt superbi ? Ne pereamus diluuiio, faciamus altam turrem. Superbia se munitos esse arbitrabantur, exstruxerunt altam turrem ; et Dominus diuisit linguas ipsorum. Tunc se
 15 coeperunt non intellegere : hinc facta est origo linguarum multarum. Antea enim una lingua erat ; sed una lingua concordibus proderat, una lingua humilibus proderat ; at ubi illa collectio in conspirationem superbiae praecipitata est, pepercit illis Deus ut diuideret linguas, ne se intellegendo perniciosam
 20 facerent unitatem. Per superbos homines diuisae sunt linguae, per humiles apostolos congregatae sunt linguae : spiritus superbiae dispersit linguas, Spiritus sanctus congregauit linguas. Quando enim Spiritus sanctus uenit super discipulos, omnium linguis locuti sunt, ab omnibus intellecti sunt ; linguae disper-
 25 sae, in unum congregatae sunt. Ergo si adhuc saeuunt et gentiles sunt, expedit eis diuisas habere linguas. Volunt unam linguam, ueniant ad ecclesiam ; quia et in diuersitate linguarum carnis, una est lingua in fide cordis. *Submerge, Domine, et diuide linguas eorum*.

12. *Quoniam uidi iniquitatem et contradictionem in ciuitate*. Merito iste desertum quaerebat, quoniam uidit iniquitatem et contradictionem in ciuitate. Est quaedam ciui- μ 508
 5 tas turbulenta ; ipsa erat quae turrem aedificauerat, ipsa confusa est, et appellata Babylonia, ipsa per innumerabiles gentes dispersa ; inde congregatur ecclesia in desertum bonae conscientiae. Vidit enim contradictionem in ciuitate. Christus PL 637
 uenit. Quis Christus, contradicis ? Filius Dei. Et habet filium Deus, contradicis ? Natus est de uirgine, passus, resurrexit. Et
 10 unde hoc fieri potest, contradicis ? Adtende saltem gloriam crucis ipsius. Iam in fronte regum crux illa fixa est, cui inimici insultauerunt. Effectus probauit uirtutem ; domuit orbem, non ferro, sed ligno. Lignum crucis contumeliis dignum uisum est inimicis, et ante ipsum lignum stantes caput agitabant, et
 15 dicebant : *Si Filius Dei est, descendat de cruce*. Extendebat ille manus suas ad populum non credentem et contradicentem. Si enim iustus est, qui ex fide uiuit, iniquus est qui non habet fidem. Quod ergo hic ait : *iniquitatem*, perfidiam intellego.

11, 6 Ps. 40, 8. 12 cfr Gen. 11, 4. 23 cfr Act. 2, 4. 12, 4 cfr Gen. 11, 9. 15 Matth. 27, 40. 17 cfr Rom. 1, 17.

7 perdant idipsum] *aliquot codd.*, perdant in id. *quidam codd. Er.*, perdantur in id. *Lou.* 12, 1 contradictiones κ 12 effectis proba omnes fere *codd.*

Videbat ergo Dominus in ciuitate iniquitatem et contradictio-
 20 nem, et extendebat manus suas ad populum non credentem
 et contradicentem; et tamen et ipsos exspectans dicebat :
Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Adhuc sane re-
 liquiae saeuunt illius ciuitatis, adhuc contradicunt. De fron-
 25 tibus omnium modo extendit manus ad reliquias non credentes
 et contradicentes. *Quoniam uidi iniquitatem et con-*
tradictionem in ciuitate.

11. **13.** *Die ac nocte circumdabit eam super muros eius*
iniquitas et labor. Super muros eius, super muni-
 5 *menta eius, tenens quasi capita eius, nobiles eius.* Ille nobilis
 si christianus esset, nemo remaneret paganus. Plerumque di-
 cunt homines : Nemo remaneret paganus, si ille esset christia-
 nus. Plerumque dicunt homines : Et ille si fieret christianus,
 quis remaneret paganus ? Quod ergo nondum fiunt christiani,
 quasi muri sunt ciuitatis illius non credentis et contradicentis.
 10 *Quamdiu isti muri stabunt ? Non semper stabunt.* Circuit
 arca muros Iericho : ueniet tempus septimo arcae circuitu, ut
 omnes muri ciuitatis non credentis et contradicentis cadant.
 Donec fiat, turbatur iste in exercitatione sua ; et perferens re-
 liquias contradicentium, optat pennas auolationis, optat re-
 15 *quiem deserti.* Immo duret inter contradicentes, perferat mi-
 nas, bibat opprobria, exspectet qui eum saluum faciat a
 pusillanimitate et tempestate ; intueatur caput, exemplum
 uitae suae, tranquilletur in spe, etsi turbatur in re. *Die ac*
nocte circumdabit eam super muros eius iniquitas,
et labor in medio eius et iniustitia. Et ideo labor ibi,
 20 *quia iniquitas ibi ; quia iniustitia ibi, ideo et labor ibi.* Sed
 audiant extendentem manus : *Venite ad me omnes qui labo-*
ratis. Vos clamatis, uos contradicitis, uos conuiciamini ; ille e
 contra : *Venite ad me omnes qui laboratis* in superbia uestra,
 et requiescetes in humilitate mea. *Discite a me, inquit, quia*
 25 *mitis sum et humilis corde, et inuenietis requiem animabus*
uestris. Vnde enim illi laborant, nisi quia non sunt mites et
 humiles corde ? Deus humilis factus est, erubescat homo esse
 superbus.

12. **14.** *Non defecit de plateis eius usura et dolus.*
 Usura et dolus non absconduntur saltem quia mala sunt, sed PL
 publice saeuunt. Etenim qui in domo aliquid mali facit, uel 638
 de malo suo erubescit : *In plateis eius usura et dolus.* μ 509
 5 *Fenus et professionem habet, fenus et ars uocatur ; corpus*
dicitur, corpus quasi necessarium ciuitati, et de professione
sua uetigal impendit ; usque adeo in platea est quod saltem

22 Luc. 23, 34. 13, 10 cfr Ios. 6, 5. 21 Matth. 11, 28.29.

13, 1 eam] om. a, ea κ eius] et add. a (alt. m.) 17 uiae plures codd.
 19 iniustitias eius κ 14, 1 deficit a

abscondendum erat. Est et alia usura peior, quando non dimittis quod tibi debetur; et turbatur oculus in illo uersu orationis: *Dimitte nobis debita nostra*. Quid enim ibi facturus es, quando oraturus es et ad ipsum uersum uenturus? Verbum contumeliosum audisti; uis exigere damnationis supplicium. Vel tantum exige quantum dedisti, fenerator iniuriarum. Pugno percussus es, interfectionem quaeris. Vsura mala. Qua
 15 iturus es in orationem? Si reliqueris orationem, qua circumiturus es ad Dominum? Ecce dices: *Pater noster, qui es in caelis: sanctificetur nomen tuum. Veniat regnum tuum. Fiat uoluntas tua, sicut in caelo et in terra*. Dices: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Venies ad: *Dimitte nobis debita*
 20 *nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Vel in ciuitate illa mala abundant usurae istae, non intrent parietes istos ubi pectus tunditur. Quid facies, quia ibi tu et ille uersus in medio estis? Preces ibi composuit caelestis iurisperitus¹; qui nouerat quid ibi ageretur, ait tibi: Aliter non impetrabis.
 25 *Amen enim dico uobis, quia si dimiseritis peccata hominibus, dimittentur uobis; si autem non dimiseritis peccata hominibus, neque Pater uester dimittet uobis*. Quis hoc dicit? Qui scit quid ibi agatur, quod tu adstans petis. Vide quod uoluit esse ipse aduocatus tuus; ipse iurisperitus tuus, ipse assessor Patris,
 30 ipse iudex tuus dixit: Aliter non accipies. Quid facturus es? Non accepturus, si non dicturus; non accepturus, si falsum dicturus. Ergo aut facturus et dicturus, aut quod petis non promeriturus; quia qui hoc non faciunt, in usuris illis sunt malis. Sint ibi illi qui adhuc idola aut adorant, aut quaerunt;
 35 noli tu, plebs Dei, noli, plebs Christi, noli, corpus illius capitis. Adtende uinculum pacis tuae, adtende promissum uitae tuae. Quid enim tibi prodest, quia exigis iniurias quas pertulisti? Ultio te reficit? Ergo de malo alieno gaudebis? Passus es malum, ignosce; ne duo² sitis. *Et non defecit de plateis*
 40 *eius usura et dolus*.

13-15. **15.** Ideo ergo tu quaerebas solitudinem et pennas, ideo murras, haec ferre non potes, contradictionem et iniquitatem ciuitatis huius. Requiesce in his qui tecum intus sunt, et noli quaerere solitudinem. Audi et de ipsis quid dicat: *Quoniam*
 5 *si inimicus exprobrasset mihi*. Et quidem superius conturbatus erat in exercitatione sua a uoce inimici et a tribulatione peccatoris, forte in illa ciuitate positus, superba illa

14, 10 Matth. 6, 12.

16 Matth. 6, 9-12.

25 Matth. 6, 14, 15.

28 pr. quod] quo μ 15, 5 maledixisset κ α

¹ Cfr *Tract. in Iohannis Euang.* VII, 11, 2/3.

² Subaudi: mali.

erigente turrem quae submersa est ut diuiderentur eorum lin-
 10 tribus. *Quoniam si inimicus exprobrasset mihi, sustinuissem utique; et si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset*, id est, per superbiam mihi insultasset, magnificaret se super me, minaretur mihi quidquid posset, *absconderem me utique ab eo*. Ab illo qui
 15 foris est, ubi te absconderes? Inter illos qui intus sunt. Nunc autem uide, si non nihil aliud restat, nisi ut solitudinem quaeras. *Tu uero, inquit, homo unanimes, dux meus et notus meus*. Forte aliquando bonum consilium dedisti, forte aliquando praecessisti me, et salubre aliquid monuisti: in ^{μ 510}
 20 ecclesia Dei simul fuimus. *Tu uero homo unanimes, dux meus et notus meus; qui simul mecum dulces capiebas cibos*. Qui sunt dulces tibi? Non omnes qui adsunt nouerunt; sed non amaricent qui nouerunt, ut possint illis qui adhuc non nouerunt dicere: *Gustate, et uidete, quoniam dulcis est Dominus. Qui simul mecum dulces capiebas cibos. In domo Dei ambulauimus cum consensu*. Vnde ergo dissensio ¹? Qui intus erat, foris factus est. Ambulauit mecum in domo Dei cum consensu: aliam domum erexit contra domum Dei. Quare illa relicta est, ubi ambulauimus
 30 cum consensu? quare illa deserta est, ubi dulces simul capiebamus cibos?

16. **16.** *Veniat mors super eos, et descendant ad infernum uiuentes*. Quo modo replicauit et recolare nos fecit primum illud schismatis initium, quando in illo primo populo Iudaeorum quidam superbi se separauerunt, et extra sacrificare uoluerunt. Noua mors super eos uenit; aperuit se terra, et uiuos absorbit. *Veniat, inquit, mors super eos, et descendant ad infernum uiuentes*. Quid est: *uiuentes*? Scientes quia pereunt, et tamen pereuntes. Audi uiuentes perire et absorberi hiatu terrae, id est deuoratione terrenarum cupiditatum absorberi. Dicis homini: Quid pateris, frater? Fratres sumus, unum Deum inuocamus, in unum Christum credimus, unum euangelium audimus, unum psalmum cantamus, unum Amen respondemus, unum Alleluia resonamus, unum Pascha celebramus: quid tu foris es, et ego
 15 intus sum? Plerumque angustatus et considerans quam uera

15, 8 cfr Gen. 11, 4. 24 Ps. 33, 9. 16, 3 cfr Num. 16, 1-33.

8 submersa] *codd.* (cfr ps. 54, 10, supra, n. 11, 1), subuersa *edd.* 11 et si is] ex his a oderunt a, oderant κ 12 magna] a, magnum uerbum κ locuti fuissent a, dixissent κ 14 abscondere a κ 17 unanimes κ 23 amaricentur Lou. 26 domini κ consensu] concordia κ 16, 1 ad] Aug. cum LXX, in a κ

¹ Scilicet Donatistarum.

dicantur : Reddat, ait, Deus maioribus nostris. Ergo uiuus perit. Deinde addis et mones : Saltem solum sit malum segregationis, cur adiungis et rebaptizationis ? Agnosce in me quod habes ; et si tu me odisti, Christo in me parce. Et hoc eis ma-
 20 lum plerumque et maxime displicet : Vere, inquit, male fit ; utinam posset non fieri ! sed quid facimus de statutis maiorum nostrorum ? *Descendant ad infernum uiuentes*. Si mortuus descenderes, quid ageres ignorares ; cum uero scis malum esse quod facis, et tamen facis, nonne uiuus descendis
 25 ad inferos ? Et quare maxime ipsos duces terrae hiatus absor- buit uiuos, populum autem illis consentientem e caelo irruens ignis absumsit ? Propterea hanc poenam commemorans psal- mus iste, a populo coepit, et ad duces conclusit. *Veniat mors super eos*, propter illos dixit, super quos uenit ignis de cae-
 30 lo ; et statim adiunxit : *Descendant ad infernum uiuen- tes*, propter duces quos terrae hiatus absorbit. Nam quo- modo descenderent ad infernum uiuentes, de quibus dixerat : *Veniat mors super eos* si iam super eos mors uenerat, quo- modo uiui ad inferos descendebant ? Ergo a minoribus coepit,
 35 ad maiores conclusit. *Veniat mors super eos*, qui con- senserunt et consecuti sunt. Quid illi duces et principes ? *Descendant ad infernum uiuentes*, quia ipsi scripturas tractant, et nouerunt bene quotidie legendo quomodo ecclesia catholica per totum orbem terrarum ita diffusa est, ut omnino
 40 contradictio omnis uacet, nec inueniri possit aliquod testimo- nium pro schismate eorum, nouerunt bene ; ideo ad inferos uiuentes descendunt, quia malum quod faciunt, malum esse nouerunt. Illos autem diuinae iracundiae ignis absumsit. Studio enim contentionis accensi, a ducibus suis malis rece-
 45 dere noluerunt ; uenit super ignem ignis, super ardorem dis- sensionis ardor consumptionis. *Veniat mors super illos, et descendant ad infernum uiuentes. Quoniam ne- quitia in hospitibus eorum, in medio eorum. In hospitibus*, ubi peregrinantur et transeunt. Non enim hic
 50 semper futuri sunt ; et tamen pro animositate temporali sic pugnant. *In hospitibus ergo eorum iniquitas, in medio eorum iniquitas* ; nullum tam medium eorum quam cor eorum.

17. **17.** *Ego ad Dominum exclamaui.* Corpus Christi et unitas Christi in angore, in taedio, in molestia, in conturba-
 5 tionis exercitationis suae ; ille unus homo, in uno corpore posita unitas, cum taederet animam eius exclamans a finibus terrae : *A finibus terrae ad te clamaui*, inquit, *cum angeretur cor*

26 cfr Num. 16, 47. 17, 6 Ps. 60, 3.

43 de diuina iracundia omnes codd. 48 alt. eorum] a, ipsorum κ 17, 1 ego] autem add. a cum LXX deum a cum LXX clamabi κ

meum. Ipse unus, sed unitas unus; et ipse unus, non in uno loco unus, sed a finibus terrae clamat unus. Quomodo a finibus terrae clamaret unus, nisi in multis esset unus? *Ego ad Dominum exclamaui*. Recte. Tu exclama ad Dominum, noli ad Donatum, ne tibi sit pro Domino dominus, qui sub Domino noluit esse conseruus. *Ego ad Dominum exclamaui; et Dominus exaudivit me*.

18. **18.** *Vespere et mane et meridie enarrabo et annuntiabo et exaudiet uocem meam*. Euangeliza tu, noli tacere tu quod accepisti, *uespere*, de praeteritis: *mane*, de futuris; *meridie*, de sempiternis. Ideo ad id quod ait: *uespere*, pertinet quod enarrat; ad id quod ait: *mane*, pertinet quod annuntiat; ad id quod ait: *meridie*, pertinet quod exauditur uox eius. Finis enim in meridie est, sed unde non declinatur in occasum. In meridie enim lux excelsa est, splendor sapientiae, feruor dilectionis. *Vespere et mane et meridie*. Vespere Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione; enarro uespere patientiam morientis, annuntio mane uitam resurgentis, orabo ut exaudiat meridie sedens ad dexteram Patris; exaudiet uocem meam qui interpellat pro nobis. Quanta huius securitas, quanta consolatio, quanta refectio a pusillanimitate et tempestate, contra malos, contra iniquos et foris et intus, et in his qui foris sunt, cum fuissent intus!
19. **19.** Itaque, fratres mei, quos in ipsa congregatione parietum horum uidetis turbulentos, superbos, sua quaerentes, elatos, non habentes zelum Dei castum, sanum, quietum, sed multum sibi tribuentes; ad dissensionem paratos, sed occasionem non inuenientes, ipsa est palea dominicae areae. Hinc illos paucos superbiae uentus excussit; tota palea non uolabit, nisi cum ille in ultimo uentilabit. Sed nos quid, nisi cum isto cantemus, cum isto oremus, cum isto plangamus et dicamus securi: *Redimet in pace animam meam*? Contra illos qui non amant pacem: *In pace redimet animam meam*, quia cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. *Redimet in pace animam meam ab his qui adpropinquant mihi*. Nam ab illis qui longe sunt a me, facilis causa est; non me tam cito fallit qui dicit: Veni, idolum adora; multum a me longe est. Christianus es? Christianus, inquit. Ex propinquo aduersatur, prope est. *Redimet in pace animam meam ab his qui adpropinquant mihi, quoniam in multis erant mecum*. Quare dixi: *adpropinquant mihi*? Quia *in multis erant mecum*. In hoc uersu duae

PL
641

18, 13 cfr Rom. 8, 34.

19, 5 cfr Matth. 3, 12.

11 cfr Ps. 119, 7.

18, 1 pr. et] om. a

narrabo κ

2 exaudiet] dominus add. a, del. alt. m.

19, 9 anima mea α κ

18 inter multos κ

20 sententiae occurrunt. *In multis erant mecum* : baptismum habebamus utrique, in eo erant mecum ; euangelium utrique legebamus, erant in eo mecum ; festa martyrum celebrabamus, erant tibi mecum ; Paschae solemnitatem frequentabamus, erant ibi mecum. Sed non omnino mecum :
 25 in schismate non mecum, in haeresi non mecum. In multis mecum, in paucis non mecum. Sed in his paucis in quibus non mecum, non eis prosunt multa in quibus mecum. Etenim, fratres, uidete quam multa enarrauit apostolus Paulus : unum dixit ; si defuerit, frustra sunt illa. *Si linguis hominum*
 30 *loquar et angelorum, ait, si habeam omnem prophetiam et omnem fidem, et omnem scientiam, si montes transferam, si distribuam omnia mea pauperibus, si tradam corpus meum ita ut ardeat.* Quam multa enumerauit ! His omnibus multis desit una caritas : illa numero plura sunt, haec pondere maior est. Ergo
 35 in omnibus sacramentis mecum, in una caritate non mecum : *In multis erant mecum.* Rursus alio modo : *Quoniam in multis erant mecum,* qui se separauerunt a me, mecum erant, non in paucis, sed in multis. Etenim per totum orbem terrarum pauca sunt grana, multae sunt paleae. Quid
 40 ergo ait ? In palea mecum erant, in tritico non mecum erant ; et propinquat palea tritico, de uno semine exit, in uno agro radicitur, una pluuia nutritur, eundem messorum patitur, eandem triturationem sustinet, eandem uentilationem exspectat, non in unum horreum intrat. *Quoniam in*
 45 *multis erant mecum.*

20.21. **20.** *Exaudiet me Deus et humilabit illos, qui est ante saecula.* Illi enim praesumunt de nescio quo duce suo qui coepit heri : *humilabit illos qui est ante saecula.* Quia etsi ex tempore Christus est de Maria uirgine, ante
 5 saecula tamen in principio Verbum, et Verbum apud Deum, et Deus Verbum. *Humilabit illos qui est ante saecula.* *Non enim est illis commutatio ;* de illis dico, quibus non est commutatio. Nouerat aliquos perseueraturos, et in perseueratione suae nequitiae morituros. Videmus enim eos,
 10 et non est illis commutatio ; qui sic moriuntur in ipsa peruersitate, in ipso schismate, non est illis commutatio. Humilabit illos Deus, humilabit illos in damnatione, quia erecti sunt in dissensione. Non est illis commutatio, quia non mutantur in melius, sed in peius, nec cum hic sunt, nec in resurrectione.
 15 *Omnes enim resurgemus, sed non omnes immutabimur.* Quare ? *Quia non est illis commutatio, et non timuerunt*

PL
642

29 I Cor. 13. 20, 5 cfr Ioh. 1, 1. 15 I Cor. 15, 51.

26/27 sed in paucis non mecum in quibus non eis prosint *quidam codd.* 20, 1 exaudiet] et *praem.* κ dominus α κ humilauit α, umilabit κ, humiliabit (*codd.*) *edd.* μ 2 saecula] et permanet in aeternum *add.* κ

Deum. Fratres mei, unum remedium est : timeant Deum, deserant Donatum. Dicis illi : Peris in haeresi, in schismate ; necesse est ut Deus retribuatur istis malis ; uenies in damnationem, noli tibi blandiri uerbis tuis, non sequaris caecum ducem ;
 20 caecus autem caecum ducens, simul in foueam cadunt. Quid ad me, ait ? quomodo uixi heri, sic et hodie ; parentes mei quod fuerunt, hoc et ego. Non times Deum. Da timorem Dei : cogitet quia ista omnia uera sunt quae leguntur, quia est fides
 25 Christi quae falli non potest ; quomodo in haeresi remanebit ad tantam euentiam sanctae catholicae, quam diffudit Deus per totum orbem terrarum ; quam antequam diffunderet promisit, praenuntiauit, sic exhibuit ut promisit ? Ergo caueant et obseruent qui non timent Deum. *Extendit manum suam* μ 513
 30 *in retribuendo*.

21.22. **21.** *Polluerunt testamentum eius*. Lege testamentum quod polluerunt : *In semine tuo benedicentur omnes gentes. Polluerunt testamentum eius*. Tu contra ista uerba testatoris quid dicis ? Africa sola istam gratiam meruit sancti Donati, in ipso remansit ecclesia Christi. Dic saltem : ecclesia
 5 Donati. Quare adiungis, Christi, de quo dictum est : *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Post Donatum uis ire ? Pone Christum, et sic recede. Videte ergo quid sequitur : *Polluerunt testamentum eius*. Quod testamentum ? *Abrahae*
 10 *dictae sunt promissiones et semini eius*. Apostolus dicit : *Fratres, tamen hominis testamentum confirmatum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahae dictae sunt promissiones et semini eius ; non dicit : Et seminibus, tamquam in multis ; sed tamquam in uno : Et semini tuo, quod est Christus*. In hoc ergo
 15 Christo quod promissum est testamentum ? *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Tu qui dimisisti unitatem omnium gentium, et in parte remansisti, polluisti testamentum eius. Quod tibi ergo contigit, ut exterminareris, ut ab hereditate separareris, de ira Dei est. Adtende enim quid sequatur :
 20 *Polluerunt testamentum eius ; diuisi sunt prae ira uultus eius*. Quid exspectatis, qua maiore nota ostendantur haeretici ? *Diuisi sunt prae ira uultus eius*.

22. **22.** *Et adpropinquauit cor illius*. Cuius intellegimus, nisi cuius ira diuisi sunt ? Quomodo *adpropinquauit cor*
 5 *illius* ? Vt intellegamus uoluntatem illius. Etenim ex haeticis asserta est catholica, et ex his qui male sentiunt probati
 5 sunt qui bene sentiunt. Multa enim latebant in scripturis ; et cum praecisi essent haeretici, quaestionibus agitauerunt eccle-

PL
643

21 cfr Matth. 15, 14. 21, 2 Gen. 12, 3 ; 26, 4. 9 Gal. 3, 15.16.

23/25 da usq. remanebit] *codd.*, habe tim. dei ; cogita ... remanebis *edd.* 29 manus suas κ 30 retribuendo] illi *add.* κ 21, 21 uultum κ 22, 1 adpropinquabit κ eius $\alpha \kappa$ 3/4 haeticis exerta est *edd.*

siam Dei : aperta sunt quae latebant, et intellecta est uoluntas Dei. Inde dicitur in alio psalmo : *Congregatio taurorum inter uaccas populorum, ut excludantur hi qui probati sunt argento.*
 10 *Excludantur* enim dixit, emineant, appareant. Vnde dicuntur et in arte argentaria exclusores, id est, ex quadam confusione massae, formae expressores. Ergo multi qui optime possent scripturas dignoscere et pertractare, latebant in populo Dei; nec asserebant solutionem quaestionum difficilium cum calumniator nullus instaret. Numquid enim perfecte de Trinitate tractatum est, antequam oblatrarent Ariani? numquid perfecte de paenitentia tractatum est, antequam obsisterent Nouatiani? Sic non perfecte de baptismate tractatum est, antequam contradicerent foris positi rebaptizatores; nec de
 20 ipsa unitate Christi enucleate dicta erant quae dicta sunt, nisi posteaquam separatio illa urgere coepit fratres infirmos, ut iam illi qui nouerant haec tractare atque dissoluere, ne perirent infirmi sollicitati quaestionibus impiorum, sermonibus et disputationibus suis obscura legis in publicum deducerent. Ergo
 25 illi diuisi sunt prae ira uultus eius, et nobis ad intellegendum adpropinquauit cor eius. Itaque intellegite illud quod in psalmo alio commemorauit : *Congregatio taurorum*, id est superborum cornupetarum, *inter uaccas populorum*. Quas dixit *uaccas*? Animas seductibiles. Vtquid hoc? Vt *excludantur hi*, id est
 30 est appareant qui latebant, *qui probati sunt argento*. Quid est : *argento*? Eloquio Dei. *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probabile terrae, purgatum septies tantum.* ^{μ 514}
 Hunc sensum obscurum, uidete quemadmodum in lucem excludat apostolus : *Oportet, inquit, et haereses esse, ut probati manifesti fiant inter uos.* Quid est : *probat*? *Probat* argento, probati eloquio. Quid est : *manifesti fiant*? *Excludantur*. Quare hoc? Propter haereticos. Quid est, propter haereticos? Propter congregationem *taurorum inter uaccas populorum*. Sic ergo et hi *diuisi sunt prae ira uultus eius, et adpropinquauit cor illius.*
 40

23. *Molliti sunt sermones eius super oleum, et ipsi sunt iacula.* Quaedam enim in Scripturis dura uidebantur, cum obscura essent; exposita mollita sunt. Nam et prima haeresis in discipulis Christi uelut a duritia sermonis ipsius
 5 facta est. Cum enim diceret : *Nisi quis manducauerit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non habebit uitam in se*, illi non intellegentes dixerunt ad inuicem : *Durus est hic sermo, quis potest eum audire?* Dicentes quia durus est sermo hic, separauerunt se ab illo; remansit cum aliis duodecim. Cum ei
 10 suggessissent illos in sermone eius fuisse scandalizatos :

22, 8 Ps. 67, 31. 31 Ps. 11, 7. 34 I Cor. 11, 19. 23, 5/12 Ioh. 6, 54-69.

23, 1 mollierunt κ eius] suos κ

Numquid et uos, inquit, uultis ire ? Et Petrus : Verbum uitae aeternae habes, ad quem ibimus ? Intendite, obsecramus uos, et paruuli discite pietatem : Numquid iam Petrus intellegebat secretum illius sermonis Domini ? Nondum intellegebat ; sed
 15 bona esse uerba quae non intellegebat, pie credebat. Ergo si durus est sermo, et nondum intellectus est, durus sit impio, tibi autem pietate molliatur ; quia quandoque soluetur, et fiet tibi oleum, et usque ad ossa penetrabit.

PL
644

23. **24.** Proinde, tamquam ipse Petrus post illos duritia, sicut putabant, sermonis Domini scandalizatos etiam hic diceret : *Verbum uitae aeternae habes, ad quem ibimus*, ita subiecit : *Iacta in Dominum curam tuam, et ipse te enutriet.*
 5 Paruulus es, nondum intellegis secreta uerborum : forte tibi panis latet, et adhuc lacte nutriendus es ; noli irasci uberibus, ipsa te idoneum reddent ad mensam, cui modo minus idoneus es. Ecce per diuisionem haereticorum multa dura mollita sunt ; sermones illius duri molliti sunt super oleum, et ipsi sunt
 10 iacula. Armauerunt euangelizantes ; et ipsi sermones diriguntur in pectora quorumque audientium ab instantibus opportune et importune ; illis sermonibus, illis uerbis tamquam sagittis, corda hominum ad amorem pacis feriuntur. Duri erant, et molles facti sunt. Molliti non uirtutem amiserunt, sed in
 15 iacula conuersi sunt. *Molliti sunt sermones eius super oleum, et ipsi molliti sermones, ipsi sunt iacula.* Sed tu nondum forte idoneus es qui armeris his iaculis, et nondum tibi eluxit quod in sermone forte obscurum est et durum ; *Iacta in Dominum curam tuam, et ipse te enutriet.*
 20 In Dominum iacta te. Ecce uis te iactare in Dominum, nemo se supponat pro Domino. *Iacta in Dominum curam tuam.* Vide quemadmodum magnus ille miles Christi in se curam paruulorum iactari noluit : *Numquid Paulus pro uobis crucifixus est, aut in nomine Pauli baptizati estis ?* Quid eis aliud
 25 dicebat, nisi : Iactate in Dominum curam uestram, et ipse uos enutriet ? Modo autem uult paruulus iactare curam suam in Dominum, et occurrit nescio quis, et dicit : Ego excipio. Tamquam nauis fluctuanti occurrit, et dicit : Ego excipio. Responde et tu : Portum quaero, non saxum. *Iacta in Dominum cu-*
 30 *ram tuam, et ipse te enutriet.* Et uide quia portus te ex-^{μ 515} cipit : *Non dabit in aeternum fluctuationem iusto.* Videris fluctuare in mari isto, sed excipit te portus. Tu tantum antequam intres in portum, ab anchora noli abrumpi. Fluctuat nauis in anchoris, sed non longe a terra proicitur ; nec in aeternum fluctuabit, etsi ad tempus fluctuat. Etenim ad fluctuationem pertinent uerba superiora : *Contristatus sum in exerci-*

24, 6 cfr I Cor. 3, 2. 23 I Cor. 1, 13. 36 Ps. 54, 3.9.

24, 4 domino κ cura tua α nutriet α

tatione mea, et conturbatus sum. Expectabam eum qui me saluum faceret a pusillanimitate et tempestate. Fluctuans loquitur, sed non in aeternum fluctuabit ; nam anchora ligatur, anchora
 40 spes eius est. *Non dabit in aeternum fluctuationem iusto.*

24. **25.** Illis autem quid ? *Tu uero, Deus, deduces eos in puteum corruptionis.* Puteus corruptionis, tenebrae sunt submersionis. *Deduces eos, inquit, in puteum corruptionis,* quia caecus caecum ducens, ambo in foueam cadunt. PL
 5 *Deducit illos Deus in puteum corruptionis, non quod ipse sit* 645
auctor culpae ipsorum, sed quod ipse sit iudex iniquitatum eorum. Tradidit enim eos Deus in concupiscentias cordis eorum; amauerunt enim tenebras, et non lucem; dilexerunt caecitatem, et non uisionem. Nam ecce Dominus Iesus eluxit
 10 *uniuerso mundo; cantent in unitate cum toto mundo: Non enim est qui se abscondat a calore illius.* Illi autem traducentes se a toto ad partem, a corpore ad uulnus, a uita ad praecisionem, quid passuri sunt, nisi in puteum corruptionis ituri ?

26. *Viri sanguinum et dolositatis.* Viros sanguinum propter interfectiones dicit ; atque utinam corporales, et non spiritales ! Sanguis enim de carne exiens, uidetur et horretur ;
 5 *quis uidet sanguinem cordis in rebaptizato ? Illae mortes alios*
oculos quaerunt. Quamquam et de istis mortibus uisibilibus non quiescant armati ubique Circumcelliones. Et si istas uisibiles mortes adtendamus, uiri sanguinum sunt. Adtende armatum, si uir pacis est, et non sanguinis. Si fustem saltem solum ferret ; sed fert fundibulum, fert securim, fert lapides,
 10 *fert lanceas ; et ista portantes ubique qua possunt euagantur, sanguinem innocentium sitiunt. Ergo et de istis uisibilibus mortibus sunt uiri sanguinum. Sed et de illis dicamus : Utinam solas¹ facerent, et animas non perimerent. Isti qui sunt uiri sanguinum et dolositatis, ne putent quia nos*
 15 *male sic intellegimus uiros sanguinum, qui animas occidunt ; ipsi Maximianistas suos sic intellexerunt. Nam cum eos damnant, in ipsa sententia concilii sui² ista uerba posuerunt : Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem annuntiatorum. Contribulatio et calamitas in uiis eorum, et uiam pacis non*
 20 *cognouerunt.* Hoc de Maximianistis dixerunt. Quaero autem ego ab eis quando Maximianistae fuderint corporis sanguinem, non quia et ipsi non funderent, si esset talis multitudo quae

25, 4 cfr Matth. 15, 14. 7 cfr Rom. 1, 24. 10 Ps. 18, 7. 26, 18 Ps. 13, 3.

26, 1 dolositatem a 8 est] *codd.*, esset *edd.* et om. si 9 fundibalum *codd.* omnes 18/19 annuntiatorum] *om. sententia concilii Bagaiensis CSEL 53, p. 277, 12 ; cfr Contra Crescon. IV, 4, 5 - p. 503, 8 22 fuderint edd.*

¹ Subaudi : uisibiles mortes.

² Bagaiensis anno 394.

funderet, sed propter timiditatem paucitatis suae magis ab eis aliquid passi sunt, quam ipsi tale aliquid aliquando fecerunt. Ergo interrogo donatistam, et dico : In concilio tuo posuisti de Maximianistis : *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*. Vnum mihi date quem digito laeserint Maximianistae ? Quid mihi aliud responsurus est, nisi quod ego dico ? Qui se separauerunt ab unitate, et animas seducendo interimunt, spiritualiter, non carnaliter sanguinem fundunt. Optime exposuisti, sed in expositione tua agnosce facta tua. *Viri sanguinum et dolositatis*. In fraude dolositas, in simulatione, in seductione. Quid ergo illi ipsi qui *diuisi sunt prae ira uultus eius* ? Ipsi sunt *uiri sanguinum et dolositatis*.

27. Sed quid de illis ait ? *Non dimidiabunt dies suos*. Quid est : *Non dimidiabunt dies suos* ? Non proficient quantum putant ; intra tempus quod sperant, peribunt. Ipse est enim perdix ille, de quo dictum est : *In dimidio dierum eius derelinquent eum, et in nouissimis suis erit insipiens*. Proficiunt, sed ad tempus. Quid enim ait apostolus ? *Maligni autem homines et seductores proficient in peius, ipsi errantes, et alios in errorem mittentes*. Caecus autem caecum ducens, simul in foueam cadunt. Merito cadunt *in puteum corruptionis*. Quid ergo ait ? *Proficient in peius* ; non tamen diu. Nam paulo ante dixit : *Sed ultra non proficient* ; hoc est : *non dimidiabunt dies suos*. Sequatur apostolus, et dicat quare : *Dementia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut et illorum fuit. Viri sanguinum et dolositatis non dimidiabunt dies suos*. *Ego autem in te sperabo, Domine*. Merito autem illi non dimidiabunt dies suos, quia in homine sperauerunt. Ego autem a diebus temporalibus perueni ad diem aeternam. Quare ? Quia in te speraui, Domine.

IN PSALMVM LV

ENARRATIO.

Carthagine sermo habitus in basilica Restituta feria quinta

Vers. 1.

1. Sicut aliquam domum intraturi, cuius sit et ad quem pertineat in titulo inspicimus, ne forte importune irruamus quo non oportet, neque rursus timiditate reuocemur ab eo quo oportet intrare, tamquam ergo si legeremus : Haec praedia illius aut illius, ita in superliminari psalmi huius habemus inscriptum : *In finem, pro populo qui a sanctis longe*

27, 4 Ier. 17, 11. 6 II Tim. 3, 13. 8 cfr Matth. 15, 14. 11 II Tim. 3, 9.

27, 15 autem] a, uero κ speraui a (cfr l. 18)

LV, titulus : Reg. Colb.

factus est, ipsi Dauid in tituli inscriptionem, cum tenuerunt eum allophyli in Geth. Agnoscamus ergo populum qui longe factus est a sanctis in tituli inscriptionem. Pertinet hoc enim ad ipsum Dauid, quem iam nostis intellegere spiritaliter; neque enim commendatur nobis nisi ille de quo dictum est: *Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Ergo: *In finem* cum audis, in Christum intende, ne in uia remanendo non peruenias ad finem. Quidquid enim est, ubi infra steteris, antequam ad Christum peruenias, nihil tibi aliud diuinus sermo dicit, nisi: *Accede, nondum est locus ubi securitas sit. Est quidam locus ubi statio fldissima collocatur; est quaedam petra ubi domus segura consurgit, ut non metuat imbrem tempestatis. Flumina enim impegerunt in domum illam, et non cecidit; fundata enim erat supra petram: Petra autem erat Christus.* Sub nomine Dauid Christus figuratur; quia de illo dictum est: *qui factus est ex semine Dauid secundum carnem.*

2. Quis est ergo populus qui longe a sanctis factus est in tituli inscriptionem? Ipse titulus ostendat nobis populum istum. Scriptus est enim quidam titulus in dominica passione, quando Dominus crucifixus est; erat ibi titulus inscriptus, hebraice, graece et latine: *Rex Iudaeorum*; tribus linguis tamquam tribus testibus titulus adprobatus, quia in ore duorum uel trium testium stabit omne uerbum. Istum titulum cum legissent Iudaei, indignati sunt, et dixerunt ad Pilatum: *Noli scribere: Rex Iudaeorum; sed quia ipse dixit se regem esse Iudaeorum.* Ipsum dixisse scribe, dixerunt; non hoc esse quod dixit. Sed quia uerum est in alio psalmo: *In tituli inscriptionem ne corrumpas,* respondit Pilatus: *Quod scripsi, scripsi,* tamquam dicens: Non corrumpo ueritatem, etsi uos diligitis falsitatem. Quia ergo in maledicto isto indignati sunt Iudaei, dicentes: *Nos non habemus regem nisi solum Caesarem,* de tituli offensione longe facti sunt a sanctis. Propinquent sanctis, et agglutinentur sancto qui regem Christum agnoscunt et habere concupiscunt; longe fiant a sanctis qui contradicentes titulo respuerunt regem Deum, et elegerunt regem hominem. Omnis ergo populus humano regno delectatus, respuens in se regnare Dominum, quo regnante ita quisque subiectus est, ut regnet et ipse cupiditatibus suis, omnis ergo populus talis longe est a sanctis. Nolite itaque, fratres, in solis Iudaeis hoc aduertere. Data sunt qui-

LV, 1, 12 Rom. 10, 4. 20 cfr Matth. 7, 25. 21 I Cor. 10, 4. 22 Rom. 1, 3. 2, 5/16 cfr Ioh. 19, 15-22. 7 cfr Deut. 19, 15. 12 Ps. 56, 1.

1, 7 facti sunt a 7/8 quando eum tenuerunt allofili a, quando eum tenuerunt allofilii κ (qui cetera om.) 21/22 christus figuratur] figuratiter quidam codd. (om. Christus)

25 dem in illis quasi primitiua exempla, ut in illo populo eluceret
 quod omnis homo caueret. Aperte illi regem Christum recusa-
 uerunt, et regem Caesarem elegerunt. Est quidem et Caesar
 rex homo hominibus ad humana, sed alius rex est ad diuina ;
 alius rex ad uitam temporalem, alius ad aeternam ; alius rex
 30 terrenus, alius rex caelestis : rex terrenus sub rege caelesti,
 rex caelestis super omnia. Non ergo illi quia dixerunt se habere
 Caesarem regem, peccauerunt, sed quia regem Christum habe-
 re noluerunt. Et modo multi Christum regem in caelo seden-
 tem et ubique regnantem habere nolunt ; et ipsi sunt qui tri-
 35 bulant nos. Contra tales iste psalmus confirmat nos. Necesse
 est enim ut tales patiamur usque in finem ; quos non patere-
 mur, nisi nobis expediret. Omnis enim tentatio probatio est,
 et omnis probationis effectus habet fructum suum. Quia homo
 plerumque etiam sibi ipsi ignotus est, quid ferat, quidue non
 40 ferat, ignorat ; et aliquando praesumit se ferre quod non po-
 test, et aliquando desperat se posse ferre quod potest ; accedit
 tentatio quasi interrogatio, et inuenitur homo a seipso ; quia
 latebat et seipsum, sed artificem non latebat. Proinde Petrus
 praesumpsit nescio quid quod in illo nondum erat, usque ad
 45 mortem se cum Domino Iesu Christo esse perseueraturum :
 uires suas Petrus ignorabat, sed Dominus nouerat. Respon-
 dit minus idoneum qui fabricauerat, qui etiam fabricato a se
 uires idoneas daturus erat, quid nondum dederat, sciebat ; ille
 qui nondum acceperat, nesciebat ; accessit tentatio ; negauit,
 50 fleuit, accepit. Cum ergo nesciamus quid petamus tamquam
 non habentes, et unde gratias agamus tamquam accipientes, PL
 opus est semper tentationibus et tribulationibus erudiri in isto 648
 saeculo ; sed tribulari non possumus, nisi ab eis qui longe fiunt
 a sanctis. Longinquitatem istam, fratres, intellegite cordis
 55 esse, non corporis. Fit enim plerumque ut qui corpore longe
 peregrinatur a te, coniunctus sit tibi, quia hoc amat quod tu ;
 et fit plerumque ut stans iuxta te, coniunctus sit tibi, quia hoc μ 518
 amat quod tu ; et fit plerumque ut stans iuxta te, ex eo quia
 diligit mundum, cum tu diligas Deum, longe sit a te.

3. Quid ergo sibi uult, quod ad ipsum titulum adhuc per-
 tinet, quia *tenuerunt eum allophyli in Geth* ? Geth
 ciuitas quaedam erat allophylium, id est alienigenarum, uti-
 que populi longe a sanctis. Ex eo enim quod alienigenae, non
 5 utique adpropinquant sanctis, sed longe sunt a sanctis. Omnes
 qui recusant Christum regem alienigenae fiunt. Quare alieni-
 genae fiunt ? Quia et illa uitis quamuis ab illo plantata, amara
 facta quid audiuit ? *Quare conuersa es in amaritudinem, uitis
 aliena* ? Non dictum est : Vitis mea ; quia si mea, dulcis ; si

43/50 cfr Luc. 22, 35-62. 3, 8 Ier. 2, 21.

2, 46/47 respondit] *codd. omnes*, praeuidebat *edd.* 48 qui *edd.*

10 amara, non mea ; si non mea, utique aliena. *Tenuerunt ergo eum allophyli in Geth.* Inuenimus quidem, fratres, Dauid ipsum filium Iesse, regem Israel, peregrinatum esse apud allophylos, cum quaeretur a Saule ; et fuit in ista ciuitate et apud regem ciuitatis huius, sed ibi retentum esse non legimus. Ergo Dauid nostrum Dominum Iesum Christum natum ex semine illius Dauid, non solum tenuerunt, sed et tenent adhuc allophyli in Geth. Geth diximus quod ciuitas sit. Interrogata autem interpretatio huius nominis, indicat Torcular. Christus secundum quod caput Saluator corporis, ille natus ex uirgine crucifixus, qui iam nobis exemplum resurrectionis nostrae in resurrectione suae carnis ostendit, qui sedet ad dexteram Patris, et pro nobis interpellat, est et hic, sed in corpore suo quod est ecclesia. Corpus coniunctum est capiti suo, caput pro corpore clamat : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Et corpus in capite suo est secundum apostolum dicentem : *Et simul resuscitauit, et simul sedere fecit in caelestibus.* Et nos ibi sedemus, et ipse hic laborat ; nos ibi sedemus secundum spem, et ille hic nobiscum est secundum caritatem. Haec compago tamquam unius hominis facit duos in carne una, sponsum et sponsam. Vnde et ipse Dominus dicit : *Igitur iam non duo, sed una caro.* Quomodo ergo hic tenetur in Geth ? Tenetur in torculari corpus eius, id est ecclesia eius. Quid est, in torculari ? In pressuris. Sed in torculari fructuosa pressura est. Uua in uite pressuram non sentit, integra uidetur, sed nihil inde manat ; mittitur in torcular, calcatur, premitur ; iniuria uidetur fieri uuae, sed ista iniuria sterilis non est ; immo si nulla iniuria accederet, sterilis remaneret.

2. 4. Quicumque ergo sancti pressuram patiuntur ab eis qui longe facti sunt a sanctis, adtendant psalmum istum, agnoscant hic se, dicant quod hic dicitur, qui patiuntur quod hic dicitur. Certe qui non patitur, non dicat : Non adstringo ad uocem, quem uideo extra passionem. Sed uideat ne, cum uult esse longe a passione, longe fiat a sanctis. Cogitet ergo unusquisque de inimico suo ; si christianus est, mundus ipsi inimicus est. Priuatas ergo inimicitias nemo cogitet, auditurus uerba psalmi huius ; sciamus quia non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem, sed aduersus principes et potestates, et spiritalia nequitiae, id est aduersus diabolum et angelos eius ; quia et quando patimur homines importunos, ille instigat, ille inflammat, ille tamquam uasa sua mouet. Adtendamus ergo duos hostes ; quem uidemus, et quem non uide-

11 cfr 1 Reg. 21, 10.

24 Act. 9, 4.

25 Eph. 2, 6.

30 Matth. 19, 6.

32 cfr Eph. 1, 22, 23.

4, 9 cfr Eph. 6, 12.

3, 11 est quidem, fratres, quia inuenimus *quidam codd.*
 3, 11 est quidem, fratres, quia inuenimus *quidam codd.*
 pressurarum sancti *omnes codd.*

4, 1 quidquid ergo

15 mus ; hominem uidemus, diabolum non uidemus ; hominem μ 519
 diligamus, diabolum caueamus ; pro homine oremus, contra
 diabolum oremus, et dicamus Deo : *Miserere mei, Domi-*
ne, quoniam conculcauit me homo. Noli timere, quia
 conculcauit te homo ; uinum habeto, uua factus es ut calceris.
 20 *Miserere mei, Domine, quoniam conculcauit me*
homo ; tota die bellans tribulauit me omnis qui longe
 factus est a sanctis. Sed et ipse diabolum quare hic non intelle-
 gatur ? An forte quia non dictus est homo ? Ergo errat euan-
 gelium, quia dixit : *Inimicus homo hoc fecit ?* Sed sub quadam
 25 figura potest et ille dici homo, non tamen esse homo. Siue
 ergo ipsum intueretur qui dicebat haec, siue populum et
 unumquemque longe factum a sanctis, per quales diabolum
 tribulat populum Dei inhaerentem sanctis, inhaerentem sancto,
 inhaerentem regi, ad cuius regis titulum indignati illi tam-
 30 quam percussi, longe sunt facti ; dicat : *Miserere mei,*
Domine, quoniam conculcauit me homo, nec deficiat
 in ista conculcatione, sciens quem inuocet, et quo exemplo
 fortis effectus sit. Primus botrus in torculari pressus est
 Christus. Cum ille botrus passione expressus est, manauit il-
 35 lud unde *calix inebrians quam praeclarus est !* Dicat ergo et
 corpus eius, intuens caput suum : *Miserere mei, Domine,*
quoniam conculcauit me homo ; tota die bellans tri-
bulauit me. Tota die, toto tempore. Nemo sibi dicat :
 Fuerunt tribulationes apud patres nostros, apud nos non sunt.
 40 Si putas te non habere tribulationes, nondum coepisti esse
 christianus. Et ubi est uox apostoli : *Sed et omnes qui uolunt*
in Christo pie uiuere, persecutiones patientur ? Si ergo non
 pateris ullam pro Christo persecutionem, uide ne nondum
 coeperis in Christo pie uiuere. Cum autem coeperis in Christo
 45 pie uiuere, ingressus es torcular ; praepara te ad pressuras,
 sed noli esse aridus, ne de pressura nihil exeat.

3.4.

5. *Conculcauerunt me inimici mei tota die.* Illi
 longe facti a sanctis, ipsi inimici mei. *Tota die,* iam dictum
 est. *Ab altitudine diei.* Quid sibi hoc uult ; *Ab altitudi-* PL
ne diei ? Forte altum est ad intellectum. Nec mirum, quia 650
 5 altitudo diei est. Forte enim illi propterea longe facti sunt a
 sanctis, quia non potuerunt penetrare altitudinem diei, cuius
 apostoli duodecim horae fulgentes. Ergo qui tamquam homi-
 nem crucifixerunt, in die errauerunt. Quare autem tenebras
 passi sunt, ut longe fierent a sanctis ? Quia in alto lucebat
 10 dies, in alto latentem non cognouerunt ; si enim cognouissent,
 numquam Dominum gloriae crucifixissent. Hac ergo altitu-

24 Matth. 13, 28.

35 Ps. 22, 5.

41 II Tim. 3, 12.

5, 10 cfr I Cor. 2, 8.

18 conculcabit κ 21 debellans $\alpha \kappa$ tribulabit κ 23 non] *om. codd.*
 5, 3 ab alt. diei] *del. a (alt. m.)* 9 latebat *Reg.* 10 lucentem *quidam cod.*

dine diei repercussi, et longe facti a sanctis, facti sunt inimici qui tribulent et conculcent tamquam uuam in torculari. Est et alius intellectus : *Ab altitudine diei conculcauerunt*
 15 *me inimici mei tota die*, hoc est, toto tempore. *Ab altitudine diei*, hoc est, a superbia temporali. Quando enim conculcant, alti sunt ; humiles sunt qui conculcantur, alti sunt qui conculcant. Sed noli timere altitudinem conculcantium ; diei altitudo est, temporalis est, non aeterna.

6. *Quoniam multi qui debellant me, timebunt.* Quando timebunt ? Cum transierit dies qua alti sunt. Etenim ad tempus alti sunt, finito tempore altitudinis suae timebunt. *Ego uero in te sperabo, Domine.* Non ait : Ego uero
 5 non timebo ; sed : *Multi qui debellant me, timebunt.* μ 520
 Cum uenerit ille dies iudicii, tunc lamentabuntur se omnes tribus terrae. Cum apparuerit signum Filii hominis in caelo, tunc securi erunt omnes sancti. Illud enim ueniet quod sperabant, quod desiderabant, quod ut ueniret orabant ; illis autem
 10 paenitendi locus nullus remanebit, quia eo tempore quo fructuosa posset esse paenitentia, cor obdurauerunt aduersus monentem Dominum. Numquid et murum erigent aduersus iudicantem Deum ? Pietatem sane huius agnosce, et, si in eo corpore es, imitare. Cum dixisset : *Multi qui debellant me,*
 15 *timebunt*, non reddidit : Ego uero non timebo, ne suis uiribus adsignando quod non timet, esset et ipse in altis temporalibus, et per superbiam temporalem non mereretur uenire ad requiem sempiternam ; potius te fecit intellegere unde non timebit ; *Ego uero*, inquit, *in te sperabo, Domine* ; non
 20 dixit praesumptionem suam, sed causam praesumptionis suae. Si enim non timebo, possum et duritia cordis non timere ; multi enim nimia superbia nihil timent. Adtendat Caritas uestra : aliud est sanitas corporis, aliud stupor corporis, aliud immortalitas corporis. Sanitas quidem perfecta, immortalitas
 25 est ; sed dicitur etiam secundum quemdam modum sanitas, quam habemus in hac uita. Quando non infirmatur, unusquisque sanus uocatur ; et cum inspexerit medicus, sanum renuntiat ; et cum aegrotare quisque coeperit, ipsa sanitas perturbatur ; et quando curatur, ad ipsam sanitatem reditur. Tres
 30 ergo affectiones quasdam corporis aduertite et inspicite : sanitatem, stuporem, immortalitatem. Sanitas aegritudinem non habet ; sed tamen quando tangitur et molestatur, dolet. Stupor autem non dolet ; amisit sensum doloris, tanto insensibilior, quanto peior. Rursus immortalitas non dolet ; absumpta est enim omnis corruptio, et corruptibile hoc induit in-
 35

PL
651

6, 6 cfr Matth. 25, 31. 35 cfr 1 Cor. 15, 53-54.

6, 2 transierit dies qua] *aliquot codd.*, transierint dies qui *edd.*
 sperabi κ 13 eo] *codd.*, eius *edd.* 15 addidit *Lou. PL*

4 speraui a,

corruptionem, et mortale hoc induit immortalitatem. Nullus ergo dolor in corpore immortalis, nullus dolor in corpore stupido. Non se putet stupidus iam immortalis; uicinior est immortalitati sanitas dolentis, quam stupor non sentientis. Inuenis ergo hominem superbum typho arrogantissimo, qui sibi persuaserit nihil timere; fortiorem putas illo, qui ait: *Foris pugnae, intus timores?* fortiorem ipso capite nostro Domino Deo nostro, qui dixit: *Tristis est anima mea usque ad mortem?* Non est iste fortior: non te delectet stupor eius; non immortalitate indutus, sed sensu exutus est. Tu uero habeto animam non sine affectu, reprehensi enim sunt qui sunt sine affectu, et dic de sensu sanitatis: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uor?* Si ad istum non pertineret scandalum, cuiusque infirmi perditio, quasi rigidus et sine dolore uideretur melior esse? Absit! Stupor esset, non tranquillitas. Plane, fratres, cum uenerimus ad eum locum, ad eam sedem, ad eam beatitudinem, ad caelestem patriam, ubi anima nostra impleatur securitate, impleatur quiete et sempiterna felicitate, nullus ibi dolor erit; quia unde doleatur non erit. *Multi*, inquit, *qui debellant me, timebunt*. Et ipsi stupidi qui modo nihil timent, timebunt aliquando: Veniet enim tantus terror qui totam duritiam frangat et conterat. *Multi qui debellant me, timebunt. Ego uero in te sperabo, Domine.* μ 521

5. **7.** *In Deo laudabo sermones meos, in Deo speraui; non timebo quid faciat mihi caro.* Quare? Quia in Deo sperabo. Quare? Quia in Deo laudabo sermones meos. Si in te laudas sermones tuos, non dico ut non timeas; impossibile est ut non timeas. Sermones enim tuos aut mendaces habebis, ideoque tuos quia mendaces; aut si erunt ueraces sermones, et non eos putabis te habere a Deo, sed a te loqui, ueraces erunt, sed tu mendax eris; si autem cognoueris nihil te uerum in sapientia Dei, in fide ueritatis, posse dicere, nisi quod ab illo accepisti, de quo dicitur: *Quid enim habes quod non accepisti*, in Deo laudas sermones tuos, ut in Deo lauderis sermonibus Dei. Etenim si quod in te Dei est, honoratur a te; et tu factus a Deo, honoraberis in Deo; si autem quod in te Dei est, honoraueris tamquam tuum, non Dei, quomodo populus ille longe factus est a sanctis, sic tu longe a sancto. Ergo: *In Deo laudabo sermones meos; si in Deo, quare meos?* Et *in Deo, et meos. In Deo*, quia ab ipso;

41 II Cor. 7, 5.

43 Matth. 26, 38.

47 II Cor. 11, 29.

7, 10 I Cor. 4, 7.

49 infirmi perditio] *aliquot codd.*, infirmantis p. *alii quidam*, infirmati periclitatio *tres codd.*, infirmitatis perditio *edd.* 7, 1 meos] *tota die add. a, del. m. alt.* speraui] *quidam codd. cum LXX*, sperabo *plures codd. a κ* 2 mihi faciat homo a (*pr. m.*) κ, m. f. caro a (*alt. m.*)

meos, quia accepi. Ipse uoluit meos esse qui dedit, amando eum cuius sunt ; quia ex illo mihi sunt, mei facti sunt. Vnde enim : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Quomodo : *nostrum* ? Quomodo : *da* ? Ab illo petendo non eris uacuuus, tuum confitendo non eris ingratus. Si enim non dicas tuum, non accepisti ; rursus si dicas tuum ita, quasi a te sit quod dicis tuum, amittis quod acceperas, quia ingratus es illi a quo acceperas. *In Deo ergo laudabo sermones*, quia ibi ipse est fons sermonum uerorum ; *meos*, quia sitiens accessi et bibi. *In Deo laudabo sermones meos, in Deo speraui* ; *non timebo quid faciat mihi caro*. Nonne tu eras qui paulo ante dicebas : *Miserere mei, Domine, quoniam conculcauit me homo ; tota die bellans tribulauit me* ? Quomodo ergo hic : *non timebo quid faciat mihi caro* ? Quid tibi faciet ? Tu ipse paulo ante dixisti : *Conculcauit me, tribulauit me*. Nihil faciet cum ista faciet ? Respexit ad uinum quod manat de calcatura, et respondit : Plane conculcauit, plane tribulauit ; sed quid mihi faciet ? Vua eram, uinum ero : *In Deo speraui, non timebo quid faciat mihi caro*.

PL
652

6. 8. *Tota die uerba mea abominabantur*. Sic sunt, nostis. Dicite ueritatem, praedicate ueritatem, annuntiate Christum paganis, annuntiate ecclesiam haereticis, annuntiate omnibus salutem ; contradicunt, abominantur uerba mea. Sed cum uerba mea abominantur, quem putamus abominantur, nisi eum in quo *laudabo sermones meos* ? *Tota die uerba mea abominabantur*. Sufficiat saltem, abominentur uerba, nihil ultra progrediantur, reprehendant, respuant. Absit ! Ut quid dicam hoc ? Quando uerba respuunt, quando uerba abominantur, quae uerba de fonte ueritatis emanent, quid faciant illi per quem uerba ipsa dicuntur ? Quid, nisi quod sequitur : *Aduersum me omnia consilia eorum in malum* ? Si panem ipsum abominantur, uasculo in quo ministratur quomodo parcunt ? *Aduersum me omnia consilia eorum in malum*. Si sic et in ipsum Dominum, non dedignetur ergo corpus quod praecessit in capite, ut corpus haereat capiti. Contemptus est Dominus tuus, et tu te honorari uis ab eis qui longe facti sunt a sanctis ? Noli tibi arrogare uelle quod in illo non praecessit. Non est discipulus maior magistro suo, non est seruus maior domino suo. Si patrem familias Beelzebub uocauerunt, quando magis domesticos eius ? *Aduersum me omnia consilia eorum in malum*.

μ 522

7. 9. *Incolent et abscondent*. Incolere peregrinari est. Incolae dicuntur qui habitant in patria non sua. Omnis homo in hac uita peregrinus est ; in qua uita uidetis quia carne cir-

20 Matth. 6, 11. 29 Ps. 55, 2. 8, 19 cfr Matth. 10, 24.25.

8, 12 et aduersus α, et aduersum κ 9, 1 abscondet α

cum tegimur, per quam carnem cor uideri non potest. Ideo
 5 apostolus dicit : *Nolite ante tempus quidquam iudicare, quoad-
 usque ueniat Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum,
 et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a
 Deo.* Antequam hoc fiat, in hac peregrinatione carnalis uitae
 quisque cor suum portat, et omne cor omni cordi clausum est.
 10 Proinde isti quorum consilia aduersus hunc in malum, *inco-
 lent et abscondent* ; quia in ista peregrinatione sunt et
 carnem portant, dolum tegunt in corde, quidquid mali cogi-
 tant abscondunt. Quare ? Quia adhuc peregrina est uita ista.
 Abscondant ; apparebit quod abscondunt, et ipsi non ab-
 15 scondentur. Est et in hoc abscondito alius intellectus, qui
 fortasse magis placebit. Etenim ex iis qui longe facti sunt a
 sanctis, subintrant quidam ficti, et peiores tribulationes faci-
 ciunt corpori Christi, quia non tamquam penitus alieni deui-
 tantur. Ab ipsis pericula grauiora commemorans apostolus,
 20 cum enumeraret multas passiones suas et diceret : *Periculis
 fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex
 gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in
 mari ; Periculis, inquit, in falsis fratribus.* Hi nimis periculosi
 sunt, de quibus dicitur in alio psalmo : *Et ingrediabantur ut
 25 uiderent.* Ingrediebantur ut uiderent, et nemo dicit : Non in-
 tres ut uideas. Intrat etenim tamquam tuus, non cauetur ut
 alienus. Isti ergo *incolent et abscondent*. Quia sic intrant
 in domum magnam, non ibi perseueraturi ; ideo *incolent*.
 Tales enim peccatores seruos uolens intellegi Dominus, secun-
 30 dum illum intellectum euangelicum, quo *omnis qui facit pecca-
 tum seruus est peccati*, ait : *Seruus non manet in domo in aeter-
 num, filius autem manet in aeternum.* Qui intrat ut filius, non
 incolet, quia perseuerabit usque in finem ; qui intrat ut ser-
 uus, subdolos, peccator, ad oculum adtendes ; quaerens quid
 35 rapiat, quaerens quid accuset aut quid uituperet, incolere in-
 trat, non inhabitare et perseuerare. Nec istos tamen timea-
 mus, fratres : *In Deo speraui, non timebo quid faciat
 mihi caro.* Etsi incolunt, etsi intrant, etsi fingunt, etsi ab-
 scondunt, caro sunt ; tu in Domino spera, nihil tibi faciet caro.
 40 Sed infert tribulationem, infert conculcationem. Accedit ui-
 num, quia uua premitur. Tribulatio tua infructuosa non erit ;
 alter uidet te, imitatur te ; quia et tu ut disceres talem ferre,
 caput tuum contemplatus es, botrum illum primum, ad quem
 intrauit homo ut uideret, incoluit, et abscondit traditor Iudas.
 45 Omnes ergo ficto animo intrantes, incolentes et abscondentes
 noli timere. Pater ipsorum Iudas cum Domino tuo fuit, et ille

PL
653

9, 5, 1 Cor. 4, 5.

20 II Cor. 11, 26.

24 Ps. 40, 7.

30 Ioh. 8, 34.35.

32 cfr Matth. 10, 22 ; 24, 13.

25/26 intras aliquot codd.

quidem nouerat eum ; quamquam Iudas traditor incolebat et abscondebatur, tamen cor ipsius Domino rerum patebat ; sciens ille elegit unum, unde tibi solatium faceret nescituro quos de-
 50 uites. Poterat enim ille non eligere Iudam, quia nouerat Iudam ; ait quippe discipulis : *Nonne ego uos duodecim elegi, et unus ex uobis diabolus est ?* Ergo et diabolus electus est ? Aut μ 523
 si electus non est, quomodo duodecim elegit, et non potius undecim ? Electus et ille est, sed ad aliud. Electi undecim
 55 ad opus probationis, electus unus ad opus tentationis. Vnde possit tibi exemplum dare nescituro quos deuites malos, quos caueas falsos et fictos, incolentes et abscondentes, nisi ut dicat tibi : Ecce ego mecum habui unum ipsorum : praecessit exemplum, toleraui, perferre uolui quod sciebam, ut tibi nescienti
 60 praerberem solatium. Quod mihi fecit, hoc faciet et tibi ; ut multum possit, ut multum saeuat, accusaturus est, falsa crimina dicturus est. Vt praeualeant falsitates, numquid in te praeualebunt, et in me non praeualuerunt ? In me certe praeualuerunt, sed caelum mihi non abstulerunt. Caro ipsius iam
 65 sepulta, falsos testes pertulit ; parum fuit eos perpeti in iudicio, perpessus est in sepulcro. Acceperunt pecuniam ut mentirentur, dixerunt : *Cum dormiremus, uenerunt discipuli eius, et abstulerunt eum.* Tales autem caeci erant Iudaei, ut crederent dicto omnino incredibili : crediderunt testibus dormientibus ! Aut falsum erat quod dormierunt, et mendacibus credere non debuerunt ; aut uerum erat quod dormierunt, et quod factum est nescierunt. *Incolent et abscondent.* Incolant, et abscondant : quid facturi ? *In Deo speraui, non timebo quid faciat mihi caro.*

10. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt.* Etenim sic incolent et abscondent, ut obseruent ubi homo labitur. Intenti sunt ad calcaneum, quando fiat lapsus, ut pedem teneant ad ruinam, aut pedem supponant ad offensionem, certe ut inueniant quod accusent. Et quis ita ambulet ut nusquam labatur ? Certe quod cito fit uel in lingua. Etenim scriptum est : *Si quis in lingua non offendit, hic perfectus est uir.* Quis tandem se audeat dicere aut putare perfectum ? Ergo necesse est ut aliquis labatur in lingua. Illi autem qui incolent et
 10 abscondent, aucupantur uerba omnia, quaerentes alicubi laqueos et nodosas facere calumnias, quibus prius ipsi implicantur quam quos implicare contendunt, ut prius ipsi capiantur et pereant, quam alios capiant ut perdant. Etenim recurrit homo in cor suum, et inde recurrit ad Deum, et nouit dicere :
 15 *In Deo laudabo sermones meos.* Quidquid bonum dixi, quid-

51 Ioh. 6, 71.

67 Matth. 28, 13.

10, 7 Iac. 3, 2.

15 Ps. 55, 5.

62 falsi testes *plures codd.*

quid uerum dixi, Dei dixi, et de Deo dixi ; quidquid forte aliud dixi quod dicere non debui, homo dixi, sed sub Deo dixi. Qui confirmat ambulans, minatur erranti, ignoscit agnoscenti, reuocat linguam, reuocat lapsum. Iustus enim septies cadet
 20 et resurget, impii uero infirmabuntur in malis. Non ergo timeat unusquisque nostrum callidos insectatores, aucupes uerborum, dinumeratores pene syllabarum, et praeuaricatores praeceptorum. Quid in te arguat, adtendit ; ut credat per te Christo, non adtendit. Adtende in sermones eius quem repre-
 25 hendis, ne forte te aliquid salubriter doceat. Et quid me, inquit, salubriter poterit docere, qui sic lapsus est in uerbo ? Hoc ipsum te forte salubriter docet, ne sis auceps uerborum, sed collector praeceptorum. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt.*

11. *Sicut sustinuit anima mea.* Hoc dico quod sustinui. Loquebatur expertus : *Sicut sustinuit anima mea.* μ 524 *Incolens et abscondens.* Omnes sustineat anima mea ; foris latrantes, intus occultantes sustineat. Forinsecus ueniens, quasi fluuius uenit tentatio ; in petra te inueniat, impingat, non deiciat ; fundata est domus supra petram. Intus est, inolet et abscondet ; ut palea tibi uicinetur, intret tritura bouum, intret tribula tentationum ; tu purgaris, illa comminuitur.

8. **12.** *Sicut sustinuit anima mea, pro nihilo saluos facies eos.* Docuit et pro ipsis orare. Nempe *incolens et abscondens*, nempe dolosi, nempe simulatores atque insidiatores sunt ; tu ora pro eis, et noli dicere : Numquid et talem hominem Deus correcturus est, tam malum, tam peruersum ?
 5 Noli desperare ; quem roges adtende, non pro quo roges. Magnitudinem morbi uides, potentiam medici non uides ? *Incolens et abscondens, sicut sustinuit anima mea.* Sustine, ora ; et quid fit ? *Pro nihilo saluos facies eos.* Sic illos
 10 saluos facies, ut nihil tibi sit, id est, ut nullus labor tibi sit. Hominibus desperati sunt, sed tu uerbo curas ; non laborabis in curando, quamuis nos stupeamus inspiciendo. Est alius sensus in hoc uersu : *Pro nihilo saluos facies eos* : nullis eorum meritis praecedentibus saluos facies eos. *Qui prius*
 15 *fui blasphemus, inquit, et persecutor et iniuriosus.* Accipiebat litteras a sacerdotibus, ut ubicumque inueniret christianos, alligaret et adduceret. Vtique ut alligaret et adduceret, primo incolebat, et abscondebatur. Nulla ergo huius bona merita praecesserant, immo talia praecesserant de quibus damnaretur ;
 20 nihil boni adtulit, et saluus factus est. *Pro nihilo saluos*

PL
655

19 cfr Prou. 24, 10.
 Act. 9, 2.

11, 6 cfr Matth. 7, 25.

12, 14 1 Tim. 1, 13.

15 cfr

10, 16 dei dixi] *codd.* (cfr *Enarr. ps. XLIX, 23, 25 app.* : dei auditis), deo dixi *edd.*
 11, 4 latrones *aliquot codd. Am.* sustineat forinsecus uenientes *edd.*

facies eos. Non ad te afferent hircos, arietes, tauros, non dona et aromata afferent in templo tuo, non aliquid de conscientia bona libaminis superfundunt; totum in illis asperum, totum tetrum, totum detestandum; et cum illi ad te nihil afferant
 25 unde saluentur, *Pro nihilo saluos facies eos*, id est gratis data gratia tua. Quid ille latro adtulerat ad crucem? De fauce in iudicium, de iudicio in lignum, de ligno in paradisum. Credidit, propter quod locutus est. Sed et ipsam fidem quis donauit, nisi qui iuxta pendit? *Pro nihilo saluos facies*
 30 *eos*.

13. *In ira populos deduces*. Irasceris et deducis, saeuus et saluas, terres et uocas. Quid est enim: *In ira populos deduces*? Imple tribulationibus omnia, ut in tribulationibus positi homines recurrant ad te, ne deliciis et securitate peruersa seducantur. A te ira uidetur, sed paterna. Irascitur pater filio contemtori praeceptorum suorum; iratus ei eum colaphizat, caedit, aurem uellit, manu trahit, ad scholam ducit. *In ira populos deduces*. Quam multi ingressi sunt, quam multi impleuerunt domum Domini, in ira eius deducti, id est
 10 tribulationibus territi, et fide impleti! Ad hoc enim exagitat tribulatio, ut exinaniat uas quod plenum est nequitia, ut impleatur gratia. *In ira populos deduces*.

9. **14.** *Deus, uitam meam enuntiaui tibi*. Vt uiuam enim tu fecisti, et ad hoc enuntio uitam meam tibi. Itane uero Deus ignorabat quod dederat? Quid est, quod illi enuntias? Docere uis Deum? Absit. Ergo quid ait: *Enuntiaui tibi*?
 5 An forte: Quia tibi prodest quod enuntiaui uitam meam? Et ^{μ 525} quid prodest Deo? Lucris Dei prodest. Enuntiaui Deo uitam meam, quia uiuere me fecit Deus. Quomodo enuntiauit uitam suam Paulus apostolus, dicens: *Qui prius fui blasphemus et* PL
persecutor et iniuriosus! Enuntiet uitam suam: *Sed misericordiam* 656
 10 *consecutus sum*. Enuntiauit uitam suam, non sibi, sed illi; quia sic enuntiauit ut illi crederetur; non ad lucra sua, sed ad lucra illius. Quid enim ait ipse Paulus? *Ideo Christus mortuus est et resurrexit, ut qui uiuit iam non sibi uiuat, sed ei qui pro omnibus mortuus est*. Si ergo uiuis, et non a te uiuis,
 15 quia ut uiueres ille praestitit, enuntia uitam tuam, non tibi, sed illi; non tua quaerens, non tibi uiuens, sed ei qui pro omnibus mortuus est. Etenim de quibusdam reprobis quid ait idem apostolus? *Omnes enim sua quaerunt, non quae Iesu Christi*. Si propterea enuntias uitam tuam ut tibi prosit, et

27 cfr Luc. 23, 43. 28 cfr Ps. 115, 10. 14, 8/10 1 Tim. 1, 13. 12 II Cor. 5, 15. 18 Phil. 2, 21.

12, 22 ornamenta plures codd.
 VII, 12, 20), falce plures codd.
 adnuntiaui α κ

27 fauce] quidam codd. (cfr Tract. in Iob. euang. VII, 12, 20), falce plures codd.
 14, 1 uita mea α enuntiaui] Aug. cum LXX,

20 aliis non prosit, tibi illam enuntias, non Deo ; si autem sic enuntias uitam tuam, ut alios etiam inuites ad accipiendam uitam quam et tu accepisti, enuntias uitam tuam illi a quo accepisti, et habebis mercedem ampliolem, quia et ex eo quod accepisti non ingratus exististi. *Deus, uitam meam enuntiaui tibi. Posuisti lacrimas meas in conspectu tuo.*
 25 Exaudisti me deprecantem te. *Sicut et in repromissione tua.* Quia sic promiseras, hoc egisti. Dixisti te exauditurum flentem : credidi, fleui, exauditus sum ; inueni te misericordem in repromittendo, ueracem in reddendo. *Sicut et in*
 30 *repromissione tua.*

10. **15.** *Conuertantur inimici mei retrorsum.* Hoc ipsis prodest, non male illis optat ; etenim praecedere uolunt, ideo corrigi nolunt. Mones inimicum tuum ut bene uiuat, ut se corrigat ; ille contemnit, ille respuit uerbum tuum : Ecce qui me
 5 monet, ecce a quo auditorus sum praecepta quibus uiuam ! Praecedere te uult, et praecedendo non corrigitur. Non attendit quia uerba tua non sunt tua ; non attendit quia uitam tuam Deo enuntias, non tibi. Praecedendo ergo non corrigitur ; bonum est illi ut conuertatur retrorsum, et quem praecedere
 10 uolebat sequatur. Dominus de passione sua futura discipulis loquebatur, exhorruit Petrus, et ait : *Absit, Domine, non fiet istud*, qui paulo ante dixerat : *Tu es Christus Filius Dei uiui*, confessus Deum, timuit eum mori quasi hominem. Dominus autem qui sic uenerat ut pateretur, neque enim aliter salui
 15 esse possemus, nisi eius sanguine redimeremur, paulo ante confessionem Petri laudauerat, et dixerat : *Quia non tibi caro et sanguis reuelauit hoc, sed Pater meus qui in caelis est. Propterea tu es Petrus, et super istam petram aedificabo ecclesiam meam, et portae inferorum non uincunt eam ; et tibi dabo*
 20 *clauis regni caelorum.* Videte quemadmodum prosecutus est confessionem ueram, piam, plenam fiduciae, quia dixit : *Tu es Christus Filius Dei uiui.* Continuo autem ubi coepit loqui Dominus de passione sua, timuit ille ne periret moriendo, cum ipsi nos periremus nisi ille moreretur, et ait : *Absit, Domine,*
 25 *non fiet istud.* Et Dominus illi, cui paulo ante dixerat : *Beatus es, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Redi, inquit, retro satanas, scandalum mihi es.* Quare ergo satanas, PL
 qui paulo ante beatus et petra ? *Non enim sapis quae Dei sunt,* 657
 ait, *sed quae sunt hominis.* Paulo ante quae Dei : *quia non re-*
 30 *uelauit tibi caro et sanguis, sed Pater meus qui in caelis est.* μ 526
 Quando in Deo laudabat sermonem, non satanas, sed Petrus a petra ; quando autem a se, et ex humana infirmitate, amore

15, 12/40 Matth. 16, 16-23.

26 et] *Aug. cum LXX et Vulg., om. a κ* 15, 1 conuertantur] conuertentur a, deus *praem. κ* retro κ 16 Petrum *edd.*

hominis carnali, quod impedimento esset saluti ipsius et ceterorum, satanas dictus est. Quare? Quia praecedere Dominum
 35 uolebat, et Duci caelesti terrenum dare consilium. *Absit, Domine, non fiet istud.* Dicis: *Absit*, et dicis: *Domine*: utique si Dominus est, potestate facit; si magister est, nouit quid faciat, nouit quid doceat. Tu autem uis ducere ducem, docere magistrum, iubere Domino, optare Deo; multum praecedis,
 40 *redi retro.* Numquid non et istis inimicis hoc proderat? *Conuertantur inimici mei retrorsum*, sed non remaneant retrorsum. Ideo conuertantur retrorsum, ne praecedant; sed ut sequantur, non ut remaneant. *Conuertantur inimici mei retrorsum.*

16. *In quacumque die inuocauero te, ecce sciui quoniam Deus meus es tu.* Magna scientia! Non ait: Sciui quia Deus es, sed: *quia Deus meus es tu.* Tuus est enim, cum tibi subuenit; tuus est, cum tu ab illo alienus non
 5 es. Vnde dicitur: *Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipsius.* Quare: *cuius est?* cuius enim non est? Omnium quidem Deus est; sed eorum Deus proprie dicitur, qui eum diligunt, qui eum tenent, qui illum possident, qui illum colunt; tamquam de domo ipsius, magna sunt familia eius, redempti
 10 magno sanguine unici Filii. Quantum dedit nobis Deus, ut ipsius essemus et ipse sit noster! At uero alienigenae longe facti a sanctis, filii alieni sunt. Videte quid de illis dicatur in alio psalmo: *Domine, libera me*, ait, *de manu filiorum alienorum, quorum os locutum est uanitatem, et dextera eorum dextera*
 15 *iniquitatis.* Et uide altitudinem ipsorum, sed altitudinem diei, id est superbiam temporalem. *Quorum filii eorum*, inquit, *sicut nouellae constabilitae, filiae eorum ornatae ut similitudo templi.* Felicitatem describit praesentis saeculi, in qua errantes homines et eam pro magno habentes, felicitatem ueram
 20 sempiternamque non quaerunt. Inde ergo isti filii alieni, non filii Dei: *Quorum filii eorum*, inquit, *sicut nouellae constabilitae, filiae eorum ornatae sicut similitudo templi; cellaria eorum plena, eructantia ex hoc in hoc; boues eorum crassi, oues eorum fecundae, multiplicantes in exitibus suis; non est ruina mace-*
 25 *riae neque transitus, neque clamor in plateis eorum.* Et quid sequitur? *Beatum dixerunt populum cui haec sunt.* Sed qui dixerunt? Filii alieni, *quorum os locutum est uanitatem.* Tu quid dicis? *Beatus populus, cuius est Dominus Deus ipsius.* Tulit omnia de medio cetera quae dat Deus, et dedit ipsum
 30 Deum. Omnia quippe illa, fratres, quae commemorarunt filii alieni, Deus dat; sed et alienis dat, sed et malis dat, sed et blasphemis dat, qui solem suum oriri facit super bonos et

16, 5/28 Ps. 143, 11-15. 32 cfr Matth. 5, 45.

39 optare] *codd.*, imperare *edd.* 16, 1 te inuocabero κ

malos, et pluit super iustos et iniustos. Aliquando ista bonis dat, aliquando non dat ; et malis aliquando dat, aliquando non dat ; bonis tamen seruat seipsum, malis autem ignem sempiternum. Est ergo malum quod non dat bonis, et est bonum quod non dat malis ; sunt quaedam media, et bona et mala, quae dat et bonis et malis. PL
658

17. Nos ergo Deum amemus, fratres, pure et caste. Non est castum cor, si Deum ad mercedem colit. Quid ergo ? mercedem de Dei cultu non habebimus ? Habebimus plane, sed ipsum Deum quem colimus. Ipse nobis merces erit, quia uidebimus eum sicuti est. Adtende quia mercedem consequeris. Amatoribus suis Dominus noster Iesus Christus quid dicit ? *Qui diligit me, mandata mea custodit ; et qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum.* Quid illi ergo dabis ? *Et ostendam meipsum illi.* Si non amas, parum est ; si amas, si suspiras, si gratis colis eum a quo gratis emtus es, non enim eum promerueras ut te redimeret, si consideratis in te beneficiis eius suspiras, et inquietum habes cor desiderio eius ; noli extra eum aliquid ab eo quaerere, ipse tibi sufficit. Quantumlibet sis auarus, sufficit tibi Deus. Etenim auaritia terram quaerebat possidere totam, adde et caelum : plus est qui fecit caelum et terram. Dicam, fratres : in istis humanis coniugiis considerate cor castum quale sit ad Deum. Certe humana coniugia sunt ; non diligit uxorem suam, qui propter dotem illam diligit ; non maritum caste diligit, quae propterea diligit, quia aliquid donauit, aut quia multum donauit. Et diuus maritus, et pauper factus maritus est. Quam multi proscripti, a castis uxoribus amplius dilecti sunt ? Probata sunt multa casta coniugia calamitatibus maritorum ; ne aliud amare quam maritum putarentur, non solum non deseruerunt, sed amplius obsecutae sunt. Si ergo maritus carnalis gratis diligitur, si caste diligitur ; et uxor carnalis gratis diligitur, si caste diligitur, Deus quomodo diligendus est, uerus et uerax animae maritus ad prolem sempiternae uitae fecundans, et steriles nos non esse permittens ? Illum ergo sic diligamus, ut aliud praeter ipsum non diligatur ; et fit in nobis quod diximus, quod cantauimus, quia et hic uox nostra est : *In quacumque die inuocauero te, ecce sciui quoniam Deus meus es tu.* Hoc est inuocare Deum, gratis inuocare. Proinde de quibusdam quid dictum est ? *Dominum non inuocauerunt.* Quasi Dominum sibi inuocare uidebantur ; et petebant eum de hereditatibus, de amplianda pecunia, de prolonganda uita ista, de ceteris temporalibus rebus ; et quid de illis scriptura ? *Dominum non inuo-*

17, 4 cfr I Ioh. 3, 2. 7 Ioh. 14, 23. 37 Ps. 13, 5.

17, 5 quam nonnulli codd.
edd

20 donauit. Donauit et diues edd.

21 est maritus

cauerunt. Ideo quid sequitur? Ibi timuerunt timore, ubi non erat timor. Quid est: ubi non erat timor? Ne illis subtraheretur pecunia, ne aliquid in domo eorum minus fieret; postremo ne minus annorum haberent in hac uita, quam sibi sperabant, uerum ibi trepidauerunt timore, ubi non erat timor. Quales fuerunt illi Iudaei: Si dimiserimus eum uiuere, uenient Romani, et auferent a nobis et locum et gentem. Ibi timuerunt timore ubi non erat timor. Ecce sciui, quoniam Deus meus es tu. Magnae diuitiae cordis, magnum lumen oculi interioris, magna fiducia securitatis! Ecce sciui quoniam Deus meus es tu.

PL
659

11. **18.** *In Deo laudabo uerbum, in Domino laudabo sermonem; in Deo speraui, non timebo quid faciat mihi homo.* Iam ipse est sensus qui superius est repetitus.

12. **19.** *In me sunt, Deus, uota tua, quae reddam laudis tibi.* Vouete, et reddite Domino Deo uestro. Quid uoueat, quid reddatis? An forte animalia illa quae offerebantur ad aras aliquando? Nihil tale offeras: in te est quod uoueas et reddas. De cordis arca profer laudis incensum, de cellario bonae conscientiae profer sacrificium fidei. Quidquid profers, accende caritate. In te sint uota, quae reddas laudis Deo. Cuius laudis? Quid enim tibi praestitit? *Quoniam eruisti animam meam de morte.* Ipsa est illa uita quam enuntiat illi: *Deus, uitam meam enuntiaui tibi.* Quid enim eram? Mortuus. Per meipsum eram mortuus; per te quid sum? Viuus. Ideo *in me sunt, Deus, uota tua, quae reddam laudis tibi.* En amo Deum meum; nemo hunc mihi eripit; quod illi dem nemo mihi eripit, quia in corde inclusum est. Merito dicitur in illa superiore fiducia: *Quid faciat mihi homo?* Saeuiat homo, permittatur saeuire, permittatur efficere quod conatur; quid est ablaturus? Aurum, argentum, pecora, seruos, ancillas, fundos, domos; auferat omnia! Numquid aufert uota quae in me sunt, quae reddam laudis Deo? Permissus est tentare tentator sanctum uirum Iob; uno puncto temporis abstulit omnia, quidquid facultatum habuerat ademit, abstulit hereditatem, interfecit heredes; neque hoc paulatim sed cateruatim, uno ictu, uno impetu, ut omnia subito nuntiarentur. Ablatis omnibus solus remansit Iob; sed in illo erant uota laudis quae redderet Deo, in illo plane erant; arcam sancti pectoris sui fur diabolus non inuaserat, plenus erat unde sacrificaret. Audi quae habebat, audi quae protulit: *Dominus*

43 Ioh. 11, 48.

19, 2 cfr Ps. 75, 12.

10 Ps. 55, 9.

19/29 cfr Iob 1, 12-21.

18, 1 uerbum] sermonem a κ domino] deo a κ 2 sermonem] uerbum a κ
 sperabo aliquot codd. a κ quid] κ, qua a 2/3 mihi faciat a κ 19, 1
 tua] Aug. (e Vulg. ?), om. a cum LXX, fort. recte, laudis κ 2/3 laudes a, om. κ
 8 liberasti κ 8/9 anima mea a κ

dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est ; sit nomen Domini benedictum. O diuitiae interiores, quo fur
 30 non accedit ! Ipse dederat Deus unde accipiebat ; ipse ditaue-
 rat, unde illi offerebat quod amabat. Laudem a te quaerit
 Deus, confessionem tuam quaerit Deus. Sed de agro tuo ali-
 quid daturus es ? Ipse pluit ut haberes. De arca daturus es
 aliquid ? Ipse instituit quod daturus es. Quid daturus es quod
 35 ab illo non accepisti ? Quid enim habes quod non accepisti ?
 De corde dabis ? Ipse dedit fidem, spem et caritatem ; hoc
 prolaturus, hoc sacrificaturus es. Sed plane omnia illa cetera
 potest tibi auferre inimicus inuito, hoc auferre non potest nisi
 uolenti. Illa perdet et inuitus ; et uolens habere aurum, perdet
 40 aurum, et uolens habere domum, perdet domum : fidem nemo
 perdet nisi qui spreuerit.

13. **20.** *In me sunt, Deus, uota tua, quae reddam lau-* PL
dis tibi ; quia eruisti animam meam de morte, oculo 660
los meos a lacrimis et pedes meos de lapsu, ut pla-
ceam coram Deo in lumine uiuentium. Merito non
 5 placet filiis alienis longe factis a sanctis, quia non habent lu-
 men uiuentium, unde uideant quod Deo placet. Lumen uiuen-
 tium est lumen immortalium, lumen sanctorum. Qui non est
 in tenebris, placet in lumine uiuentium. Adtenditur homo et
 ea quae ipsius sunt, nemo scit qualis est : Deus uidet qualis
 10 est. Aliquando et ipsum diabolum latet ; nisi tentet, non in-
 uenit sicut de isto uiro quem modo commemorauimus. Nouerat
 eum Deus, et ei testimonium perhibebat : diabolus eum non
 nouerat, et ideo dixerat : *Numquid Iob gratis colit Deum ?*
 Videte quo prouocat inimicus : ibi perfectio est. Videte quid
 15 obicit inimicus. Videbat hominem Deo seruientem, in omni-
 bus obsequentem, omnia bene operantem ; et quia diues erat
 et felicissima domus, hoc obicit quia ideo colit Deum, quo-
 niam dedit illi haec omnia : *Numquid Iob gratia colit Deum ?*
 Hoc enim erat uerum lumen, hoc lumen uiuentium, ut gratis
 20 coleret Deum. Deus uidebat in corde serui sui cultum suum
 gratuitum. Placebat enim illud cor in conspectu Domini, in μ 529
 lumine uiuentium ; diabolus latebat, quia in tenebris erat.
 Admisit Deus tentatorem, non ut ipse nosset quod nouerat,
 sed ut nobis noscendum et imitandum praeberet. Numquid
 25 enim si tentator non admitteretur, uideremus nos ipsi in Iob
 quod deberemus et uellemus imitari ? Admissus est tentator,
 abstulit omnia, remansit ille solus a facultatibus, solus a fami-
 lia, solus a filiis, plenus Deo. Vxor sane relicta erat. Misericor-
 dem putatis diabolum, qui ei reliquit uxorem ? Nouerat per

35 cfr I Cor. 4, 7. 20, 13 Iob 1, 9.

20, 3 a lapsum κ (et om. ut) 3/4 placebo κ 4 domino a κ in lumine
 uiuentium] a, in regione biborum κ

30 quam deceperat Adam. Suam reliquerat adiutricem, non
 mariti consolatricem. Ille ergo plenus Deo, in quo uota erant
 quae redderet laudis, ut ostenderet quia gratis Deum colebat,
 non ideo quia tanta acceperat ; et amissis omnibus talis est,
 quia illum qui dederat omnia non amisit : *Dominus dedit, in-*
 35 *quit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est ;*
sit nomen Domini benedictum. Vulnere etiam percussus a ca-
 pite usque ad pedes, integer tamen intus, respondit tenta-
 trici, de lumine uiuentium, de lumine cordis sui : *Locuta es*
tamquam una ex insipientibus mulieribus, id est, tamquam ea
 40 quae non habet lumen uiuentium. Lumen enim uiuentium
 sapientia, et tenebrae insipientium stultitia est. *Locuta es*
tamquam una ex insipientibus mulieribus ; carnem meam ui-
 des, lumen cordis mei non uides. Poterat enim illa tunc uirum
 amplius amare, si pulchritudinem interiorem nosset, et inspice-
 45 ret ubi ille pulcher erat coram oculis Dei ; quia in illo erant
 uota, quae redderet laudis Deo. Quomodo illud patrimonium
 non inuaserat inimicus ! Quam integrum erat quod posside-
 bat, et propter quod amplius possidendum sperabat iturus a
 uirtutibus in uirtutem ! Ergo, fratres, ad hoc nobis ualeant
 50 haec omnia, ut Deum gratis diligamus, in illo speremus sem-
 per, nec hominem, nec diabolum timeamus. Nec ille, nec iste
 facit aliquid, nisi quando permittitur : permitti ad nihilum
 potest, nisi quod nobis prodest. Toleremus malos, simus boni,
 quia et nos fuimus mali. Pro nihilo saluos faciet Deus omnes,
 55 de quibus desperare audemus. Ergo de nemine desperemus,
 pro omnibus quos patimur oremus, a Deo numquam receda-
 mus. Patrimonium nostrum ipse sit, spes nostra ipse sit, salus
 nostra ipse sit. Ipse hic consolator, ibi munerator, ubique uiui-
 ficator et uitae dator ; non alterius uitae, sed illius de qua
 60 dictum est ; *Ego sum uia et ueritas et uita ;* ut et hic in lumine
 fidei, et ibi in lumine speciei, tamquam in lumine uiuentium,
 in conspectu Domini placeamus.

PL
661

IN PSALMVM LVI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Audiuimus in euangelio modo, fratres, quantum nos dili-
 gat Dominus et Saluator noster Iesus Christus, Deus apud Pa-
 trem, homo apud nos, ex nobis ipsis, iam circa dexteram Pa-
 tris, audistis quantum nos diligit. Nam suae caritatis mensu-

38 Iob 2, 10. 60 Ioh. 14, 6.

44/45 nosset, et inspiceret] *aliquot codd.*, nosset et inspicere *alii codd.* Am., sufferre
 et inspicere Er., sufferret inspicere Lou. 55 audemus] *codd.*, non debemus edd.

5 ram, et ipse dixit, et nobis indixit, mandatum suum dicens esse
 ut nos inuicem diligamus. Et ne quaeremus dubitantes et
 aestuantes quantum nos debeamus inuicem diligere, quanta-
 que illa sit quae Deo placet caritatis perfecta mensura, ea enim
 perfecta est, qua maior esse non potest, expressit ipse, docuit,
 10 et ait : *Maiorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam
 suam quis ponat pro amicis suis.* Fecit ipse quod docuit, fece-
 runt apostoli quod ab illo didicerunt, et nobis faciendum prae- μ 530
 dicauerunt. Faciamus et nos ; quia etsi non sumus quod ille
 secundum id quod creauit nos, quod ille tamen sumus secun-
 15 dum id quod factus est propter nos. Et si solus fecisset, forte
 nemo nostrum deberet audere imitari ; ita enim ille homo
 erat, ut et Deus esset ; sed in eo quod homo erat, imitati sunt
 serui Dominum, et discipuli Magistrum, et fecerunt qui nos
 praecesserunt in familia ipsius, patres quidem nostri, sed ta-
 20 men conserui nostri ; neque imperaret hoc Deus ut faceremus,
 si impossibile iudicaret ut hoc ab homine fieret. Sed conside-
 rans infirmitatem tuam, deficis sub praecepto ? Confortare in
 exemplo. Sed etiam exemplum ad te multum est ? Adest ille
 qui praebuit exemplum, ut praebeat et auxilium. Audiamus
 25 ergo in isto psalmo : opportune namque accidit, et illo procu-
 rante, ut ei consonaret euangelium, commendans nobis di-
 lectionem Christi, qui animam suam posuit pro nobis, ut et
 nos animam nostram pro fratribus ponamus. Concordauit et
 consonuit huic psalmo, ut uideamus quomodo ipse Dominus
 30 noster animam suam posuit pro nobis ; psalmus enim iste PL
662
 passionem ipsius cantat. Et quoniam totus Christus caput est
 et corpus, quod bene uos nosse non dubito ; caput est ipse
 Saluator noster, passus sub Pontio Pilato, qui nunc postea
 quam resurrexit a mortuis, sedet ad dexteram Patris ; corpus
 35 autem eius est ecclesia ; non ista, aut illa, sed toto orbe diffu-
 sa ; nec ea quae nunc est in hominibus qui praesentem uitam
 agunt, sed ad eam pertinentibus etiam his qui fuerunt ante
 nos, et his qui futuri sunt post nos usque in finem saeculi. Tota
 enim ecclesia constans ex omnibus fidelibus, quia fideles om-
 40 nes membra sunt Christi, habet illud caput positum in caelis
 quod gubernat corpus suum ; etsi separatum est uisione, sed
 annectitur caritate. Quia ergo totus Christus caput est et cor-
 pus eius, propterea in omnibus psalmis sic audiamus uoces
 capitis, ut audiamus et uoces corporis. Noluit enim loqui sepa-
 45 ratim, quia noluit esse separatus, dicens : *Ecce ego uobiscum
 sum usque ad consummationem saeculi.* Si nobiscum est, loquitur
 in nobis, loquitur de nobis, loquitur per nos, quia et nos
 loquimur in illo ; et ideo uerum loquimur quia in illo loquimur.

LVI, 1, 5 cfr Ioh. 13, 34.
28, 20.

10 Ioh. 15, 12.

27 cfr I Ioh. 3, 16.

45 Matth.

Nam quando in nobis et ex nobis loqui uoluerimus, in mendacio remanebimus.

Vers. 1. **2.** Quia ergo passionem Domini cantat iste psalmus, uide quem titulum habeat : *In finem*. Finis Christus est. Quare dictus est finis ? Non qui consumat, sed qui consummet. Consumere enim, perdere est ; consummare, perficere. Finitum enim quidquid dicimus, a fine dicimus. Sed aliter dicimus : Finitus est panis, aliter dicimus : Finita est tunica ; finitus est panis qui manducabatur, finita est tunica quae texebatur : panis ergo finitus est ut consumeretur, tunica finita est ut perficeretur. Finis ergo propositi nostri Christus est ; quia quantumlibet conemur, in illo perficimur, et ab illo perficimur ; et haec est perfectio nostra, ad illum peruenire ; sed cum ad illum perueneris, ultra non quaeris : finis tuus est. Quomodo enim finis uiae tuae locus est quo tendis ; quo cum perueneris, iam manebis ; sic finis studii tui, propositi tui, conatus tui, intentionis tuae, ille est ad quem tendis ; ad quem cum perueneris, ultra non desiderabis, quia melius nihil habebis. Ipse ergo et exemplum nobis uiuendi proposuit in hac uita, et praemium uiuendi dabit in futura uita.

3. *In finem, ne corrumpas ipsi Dauid in tituli inscriptionem, cum fugeret a facie Saul in speluncam.* μ 531
Referentes nos ad sanctam scripturam, inuenimus quidem sanctum Dauid illum regem Israel, ex quo etiam nomen accepit Psalterium Dauidicum, persecutorem passum fuisse Saulem regem ipsius populi, sicut multi uestrum nouerunt, qui scripturas uel adtigerunt uel audierunt. Habuit ergo persecutorem Saulem rex Dauid ; et cum esset ille mitissimus, ille ferocissimus ; ille lenis, ille inuidus ; ille patiens, ille crudelis ; ille beneficus, ille ingratus, pertulit eum tanta lenitate, ut cum eum accepisset in manus, non illum adtigisset, non laesisset. Accepit enim a Domino Deo potestatem, ut si uellet, occideret Saulem ipse Dauid ; et elegit parcere quam occidere. Ille autem nec tali beneficio uictus est, ut desineret persequi.
15 Inuenimus ergo illo tempore, quando Saul Dauid persequabatur, regem futurum et praedestinatum rex iam reprobatus, quod fugerit a facie Saul in speluncam ipse Dauid. Quid ergo hoc ad Christum ? Si omnia quae tunc agebantur, figurae erant futurorum, inuenimus ibi Christum, et multo maxime.
20 Nam illud : *Ne corrumpas in tituli inscriptionem*, non uideo quomodo pertineat ad illum Dauid. Non enim aliquis titulus inscriptus erat ipsi Dauid, quem uoluit corrup-

PL
663

2, 2 cfr Rom. 10, 4. 3, 5 cfr I Reg. 24, 1-4.

LVI, 3, 1/2 inscriptionem] *Aug. cum psalt. S. Germani et LXX*, inscriptione a fugitet κ (*quae praecedunt om.*) esau a in speluncam] *Aug. cum psalt. S. Germani et LXX*, in spelunca a, de spelunca κ

pere Saul. Videmus autem in passione Domini scriptum fuisse titulum : *Rex Iudaeorum*, ut ille titulus exprobraret frontem
 25 ipsorum, quod a rege suo manus non abstinuerunt. In illis enim Saul erat, in Christo Dauid erat. Christus enim, sicut dicit apostolicum euangelium, est, quod nouimus, quod confitemur : *ex semine Dauid secundum carnem* ; nam secundum diuinitatem supra Dauid, supra omnes homines, supra cae-
 30 lum et terram, supra angelos, supra omnia uisibilia et inuisibilia ; quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ; dignatus tamen homo fieri ex semine Dauid ad nos uenit, quia de tribu Dauid natus est, unde uirgo Maria quae peperit Christum. Inscriptus itaque titulus ille est : *Rex*
 35 *Iudaeorum*. Saul, ut diximus, populus Iudaeorum erat ; Dauid Christus erat ; titulus ibi, *Rex Iudaeorum*. Indignati sunt Iudaei, quia inscriptus erat titulus : *Rex Iudaeorum* ; puduit illos habere regem quem crucifigere potuerunt. Non enim uiderunt quia ipsa crux, in qua eum fixerunt, futura erat in
 40 frontibus regum. Cum ergo indignarentur ex illo titulo, adierunt Pilatum iudicem, cui obtulerant occidendum Christum, et dixerunt ad eum : *Noli scribere sic : Rex Iudaeorum ; sed scribe quia ipse dixit se regem esse Iudaeorum*. Et quia iam cantatum erat per Spiritum sanctum : *In finem, ne corrumpas in tituli inscriptionem*, respondit eis Pilatus :
 45 *Quod scripsi scripsi* ; quid mihi suggeritis falsitatem ? Ego non corrumpo ueritatem.

4. Audiuimus ergo quid sibi uelit : *Ne corrumpas in tituli inscriptionem*. Quid ergo est : *Cum fugeret a facie Saul in speluncam* ? Quod quidem et Dauid ille fecit ; sed quia in illo non inuenimus tituli inscriptionem, in
 5 hoc inueniamus fugam in speluncam. Figurabat enim aliquid illa spelunca, qua se texit Dauid. Quare autem se texit ? Vt occultaretur, et non inueniretur. Quid est contegi spelunca ? Contegi terra. Qui enim fugit in speluncam, terra contegitur, ne uideatur. Portabat autem terram Iesus, carnem quam ac-
 10 ceperat de terra ; et in ea se occultabat, ne a Iudaeis inueniretur Deus. Si enim cognouissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. Quare ergo Dominum gloriae non inuen-
 erunt ? Quia spelunca se texerat, id est, carnis infirmitatem oculis obiebat, maiestatem autem diuinitatis in corporis
 15 tegmine, tamquam terrae abdito contegebat. Illi ergo non cognoscentes Deum, crucifixerunt hominem. Nec mori potuit nisi in homine, nec crucifigi potuit nisi in homine, quia nec teneri posset nisi in homine. Opposuit male quaerentibus terram, seruauit bene quaerentibus uitam. Fugit ergo secundum

24/46 cfr Ioh. 19, 19-22.

28 Rom. 1, 3 ; Matth. 1, 1.

31 cfr Ioh. 1, 3.

34 cfr Luc. 1, 27 ; 2, 4.

4, 11 cfr 1 Cor. 2, 8.

38 illum μ (errore ?)

20 carnem in speluncam a facie Saul. Quod si et hoc uelis accipere, ita Dominum fugisse in speluncam a facie Saul, quia passus est ; usque adeo se occultauit Iudaeis, ut et moreretur. Quantumlibet enim saeuirent in eum Iudaei, donec moreretur, adhuc putabant eum posse liberari, et ostendere aliquo
 25 miraculo quod Filius Dei esset. Hoc praedictum erat in libro Sapientiae : *Morte turpissima condemnemus illum ; erit enim respectus illi ex sermonibus illius. Si enim uere filius Dei est, suscipiet illum, et liberabit illum de manibus contrariorum.* Quia ergo crucifigebatur, et non liberabatur, crediderunt illum non esse Filium Dei. Propterea insultantes pendenti in
 30 ligno, et caput agitantes, dicebant illi : *Si filius Dei es, descende de cruce. Alios saluos fecit, seipsum saluare non potest.* Ista dicentes, sicut est in ipso libro Sapientiae, *haec cogitauerunt et errauerunt ; excaecauit enim illos malitia eorum.*
 35 Quid enim magnum erat de cruce descendere, cui facile fuit de sepulcro resurgere ? Sed quare usque ad mortem uoluit esse patiens ? Ut fugeret a facie Saul in speluncam. Etenim spelunca, inferior pars terrae potest accipi. Et certe quod manifestum est, et certum omnibus, corpus eius in monumento
 40 positum est, quod erat excisum in petra. Hoc ergo monumentum spelunca erat ; illuc fugit a facie Saul. Tamdiu enim persecuti sunt illum Iudaei, quoadusque poneretur in spelunca. Vnde probamus quod tamdiu illum persecuti sunt, quousque ibi poneretur ? Etiam mortuum in cruce pendentem lancea
 45 uulnerauerunt. At ubi inuolutus curato funere positus est in spelunca, iam nihil habuerunt quod carni facerent. Resurrexit ergo Dominus ex illa spelunca illaesus, incorruptus, quo fugerat a facie Saul ; occultans se impiis, quos praefigurabat Saul, ostendens se autem membris suis. Nam resurgentis membra a
 50 membris eius palpata sunt : membra enim eius apostoli tetigerunt resurgentem, et crediderunt ; et ecce nihil profuit persecutio Saulis. Audiamus ergo iam psalmum, quia de titulo eius satis locuti sumus, quantum Dominus donare dignatus est.

2. **5.** *Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam in te confidit anima mea.* Christus in passione dicit : *Miserere mei, Deus.* Deo Deus dicit : *Miserere mei.* Qui cum Patre miseretur tui, in te clamat : *Miserere mei.* Et enim quod de illo clamat : *Miserere mei,* tuum est ; a te hoc accepit, propter te liberandum carne indutus est. Caro ipsa clamat : *Miserere mei, Deus, miserere mei,* homo ipse, anima et caro. Totum enim hominem suscepit Verbum,

26 Sap. 2, 20.18.

31 Matth. 27, 40.42.

33 Sap. 2, 21.

44 cfr Ioh. 19, 34.

50 cfr Luc. 24, 39.

4, 36 quare ? Quia usque *edd.* 5, 2 confidet α κ (*cfr Lambot, Rev. bénéd., 1950, p. 9*)
 7/8 homo ipse, anima et caro (sc. clamat)] *codd.*, homo ipse anima est et caro *edd.*

et totus homo factus est Verbum. Ne ideo putetur non ibi
 10 fuisse animam, quia euangelista ita dicit : *Verbum caro
 factum est, et habitavit in nobis.* Etenim dicitur caro homo, PL 665
 sicut alio loco dicit scriptura : *Et uidebit omnis caro salutare* μ 533
Dei. Numquid caro sola uidebit, et anima ibi non erit ? Iterum
 dicit ipse Dominus de hominibus : *Sicut dedisti ei potestatem*
 15 *omnis carnis.* Numquid in solam carnem acceperat potesta-
 tem, et non maxime in animas, quas primitus liberabat ? Ergo
 ibi erat anima, ibi erat caro, ibi totus homo ; et totus homo
 cum Verbo, et Verbum cum homine, et homo et Verbum unus
 homo, et Verbum et homo unus Deus. Dicat ergo : *Miserere*
 20 *mei, Deus, miserere mei.* Non expauescamus uoces pe-
 tentis misericordiam et exhibentis. Ideo enim petit, quia ex-
 hibet ; ad hoc enim homo, quia misericors, non ut conditionis
 necessitate nasceretur, sed ut nos de conditione necessitatis
 liberaret. *Miserere mei, Deus, miserere mei, quoniam*
 25 *in te confidit anima mea.* Audis magistrum orantem,
 disce orare. Ad hoc enim orauit, ut doceret orare ; quia ad hoc
 passus est, ut doceret pati ; ad hoc resurrexit, ut doceret spe-
 rare resurrectionem.

6. *Et in umbra alarum tuarum sperabo, donec
 transeat iniquitas.* Hoc plane iam totus Christus dixit ; hic
 est et uox nostra. Non enim iam transiit iniquitas, adhuc fer-
 uet iniquitas. Et in fine dixit ipse Dominus abundantiam futu-
 5 ram iniquitatis : *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet
 caritas multorum ; qui autem perseuerauerit usque in finem,
 hic saluus erit.* Quis autem perseuerabit usque in finem, quoad-
 usque transeat iniquitas ? Qui fuerit in Christi corpore, qui
 fuerit in membris Christi, et a capite didicerit patientiam per-
 10 seuerandi. Transis tu, et ecce transierunt tentationes tuae ; et
 is in aliam uitam in quam ierunt sancti, si sanctus fueris. In
 aliam ierunt martyres ; si martyr fueris, is et tu in aliam ui-
 tam. Numquid quia tu transisti hinc, propterea iam transiit
 iniquitas ? Nascuntur alii iniqui, sicut moriuntur alii iniqui.
 15 Quomodo ergo alii iniqui moriuntur, et alii nascuntur, sic alii
 iusti eunt, et alii nascuntur. Vsque in finem saeculi nec ini-
 quitas deerit premens, nec iustitia patiens. *Et in umbra
 alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas ;*
 id est, tu proteges me, et ut ab aestu iniquitatis non arescam,
 20 tu umbraculum praebebis mihi.

3. 7. *Clamabo ad Deum altissimum.* Si altissimus est,
 quomodo audit te clamantem ? Nata est experimento fiducia :
Deum, inquit, qui benefecit mihi. Si antequam eum
 quaerem benefecit mihi, clamantem me non exaudiet ?

5, 10 Ioh. 1, 14. 12 Is. 40, 5 ; Luc. 3, 6. 14 Ioh. 17, 2. 6, 5 Matth. 24, 12.

7, 3 mihi] diapsalma add. a

5 Bene enim nobis fecit Dominus Deus mittendo nobis Saluatorem nostrum Iesum Christum, ut moreretur propter delicta nostra, et resurgeret propter iustificationem nostram. Pro qualibus mori uoluit Filium suum? Pro impiis. Impii autem non quaerebant Deum, et quaesiti sunt a Deo. Sic est ergo
 10 ille altissimus, ut non sit ab illo longe miseria nostra et gemitus noster; quia prope est Dominus his qui obtruerunt cor. *Clamabo ad Deum altissimum, Deum qui benefecit mihi.*

4. **8. Misit de caelo et saluum fecit me.** Iam homo ipse, PL
 iam caro ipsa, iam Filius Dei, secundum nostram participati- 666
 onem manifestum est, quia saluatus est, et misit de caelo Pater, et saluauit eum; misit de caelo et resuscitauit eum;
 5 sed ut noueritis quia et ipse Dominus se resuscitauit; utrumque positum est in scriptura, quia et Pater illum resuscitauit, et quia ipse se resuscitauit. Audite quia Pater illum resuscitauit; apostolus dicit: *Factus est, inquit, oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus eum exalta-*
 10 *uit, et donauit ei nomen quod est super omne nomen.* Audistis μ 534
 Patrem resuscitantem et exaltantem Filium; audite quia et ipse carnem suam resuscitauit: in figura templi dicit ad Iudaeos: *Soluite templum hoc, et in triduo suscitabo illud.* Euangelista autem exposuit nobis quid diceret: *Hoc autem, inquit,*
 15 *dicebat de templo corporis sui.* Modo ergo ex persona precantis, ex persona hominis, ex persona carnis dicit: *Misit de caelo et saluum fecit me.*

9. Dedit in opprobrium conculcantes me. Qui illum conculcauerunt, qui mortuo insultauerunt, qui tamquam hominem crucifixerunt, quia Deum non intellexerunt, dedit eos in opprobrium. Videte si non est factum; non futurum credimus, sed completum agnoscimus. Saeuierunt Iudaei in Christum, superbierunt in Christum; ubi? In ciuitate Ierusalem. Vbi enim regnabant, ibi tuebant, ibi ceruices erexerunt. Post passionem Domini eradicati inde sunt, et perdiderunt regnum, in quo regem Christum agnoscere noluerunt. Quem-
 10 admodum dati sunt in opprobrium, uidete: dispersi sunt per omnes gentes, nusquam habentes stabilitatem, nusquam certam sedem. Propterea autem adhuc Iudaei sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim uolumus ostendere prophetatum Christum, proferimus paganis istas
 15 litteras. Et ne forte dicant duri ad fidem quia nos illas christiani composuimus, ut cum euangelio quod praedicamus finxerimus prophetas, per quos praedictum uideretur quod praedicamus; hinc eos conuincimus quia omnes ipsae litterae quibus Christus prophetatus est, apud Iudaeos sunt, omnes ipsas
 20 litteras habent Iudaei. Proferimus codices ab inimicis, ut con-

fundamus alios inimicos. In quali ergo opprobrio sunt Iudaei ? Codicem portat Iudaeus, unde credat christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent serui post dominos codices ferre, ut illi portando deficiant, illi legendo proficiant. In tale
 25 opprobrium dati sunt Iudaei; et impletum est quod tanto ante praedictum est : *Dedit in opprobrium conculcantes me*. Quale autem opprobrium est, fratres, ut hunc uersum legant, et ipsi caeci adtendant ad speculum suum ? Sic enim apparent Iudaei de scriptura sancta quam portant, quo-
 30 modo apparet facies caeci de speculo : ab aliis uidetur, ab ipso non uidetur. *Dedit in opprobrium conculcantes me*.

4. **10.** Quaerebas forte cum diceret : *Misit de caelo et saluum me fecit*. Quid misit de caelo ? quem misit de caelo ? Angelum misit, ut saluum faceret Christum, et per seruum saluus fit Dominus ? Omnes enim angeli creatura seruiens
 5 Christo est. Ad obsequium mitti potuerunt angeli, ad seruitium mitti potuerunt, non ad adiutorium ; sicut scriptum est, quod angeli ministrabant ei, non tamquam misericordes indigenti, sed tamquam subiecti omnipotenti. Quid ergo *misit de caelo et saluum fecit me* ? Modo audimus in alio
 10 uersu quid de caelo miserit : *Misit de caelo misericordiam suam et ueritatem suam*. Ad quam rem ? *Et eruit animam meam de medio catulorum leonum*. *Misit*, inquit, de caelo *misericordiam suam et ueritatem suam* ; et ipse Christus ait : *Ego sum ueritas*. Missa
 15 est ergo ueritas, ut erueret animam meam hinc de medio catulorum leonum ; missa est misericordia. Ipsum Christum inuenimus et misericordiam et ueritatem ; misericordiam nobis compati-
 20 entem, et ueritatem nobis retribuente[m]. Hoc est ^{μ 535} ergo quod paulo ante dixi, quia et ipse se resuscitauit. Si enim ueritas resuscitauit Christum, et si ueritas animam Christi eruit de medio catulorum leonum, ut misericors fuit mori pro nobis, ita uerax fuit resurgere ad iustificandos nos. Dixerat enim se resurrecturum, et ueritas mentiri non potuit ; et quia ueritas et uerax, propterea cicatrices ueras ostendit, quia
 25 uera uulnera pertulit. Has cicatrices tenuerunt discipuli, palpauerunt, manifestauerunt sibi ; exclamauit qui misit digitos in compunctum latus, et ait : *Dominus meus et Deus meus*. Misericordia pro illo mortuus erat, et ueritate ad illum resurrexerat. *Misit de caelo misericordiam suam et ue-*
 30 *ritatem suam ; et eruit animam meam de medio catulorum leonum*. Qui sunt catuli leonum ? Populus ille minutus, male deceptus, male seductus a principibus Iudae-

10, 7 cfr Matth. 4, 11. 14 Ioh. 14, 6. 27 Ioh. 20, 28.

10, 9 audiui[m]us plures codd., audiemus edd. 10 misit] dominus add. a, deus add. κ 18 tribuentem edd. 32/33 iudacorum] codd. Am., sacerdotem Er. Lou.

PL
667

orum : ut illi leones, illi catuli leonum. Omnes fremuerunt, omnes occiderunt. Audituri enim sumus hic et caedem ipsorum, modo in consequentibus uersibus psalmi huius.

5. **11.** *Et eruit, inquit, animam meam de medio catulorum leonum. Quare dicis : Et eruit animam meam ? Quid enim passus eras, ut erueretur anima tua ? Dormiui conturbatus.* Expressit Christus mortem suam. Certe de illo Dauid legimus quod fugerit in speluncam, non tamen quia dormiuit in spelunca. Alius Dauid est in spelunca, alius Dauid est qui dicit : *Dormiui conturbatus.* Videmus perturbationem ipsius ; non illo turbato, sed illis turbantibus. Turbatum se enim dixit, secundum opinionem frementium, non secundum cedentis conscientiam. Putauerunt se illi turbasse, putauerunt uicisse : ille autem dormiuit conturbatus. Tam placatus erat iste turbatus, ut quando uellet, dormiret. Nemo dormit turbatus ; omnes qui perturbantur, aut a somno excitantur, aut in somnum uergi non permittuntur. Ille autem 15 turbatus est, et dormiuit. Magna humilitas perturbati, magna potestas dormientis. De qua potestate ueniebat quod dormiuit ? De qua ipse dicit : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam ; nemo tollit eam a me ; sed ego eam pono, et iterum sumo eam.* Turbauerunt illi, et dormiuit ipse. Cuius typum gerebat Adam, quando immisit ei Deus soporem, ut de latere illi coniugem faceret. Non enim non poterat uxorem facere primo homini etiam de latere uigilantis ? aut propterea uoluit eum dormire, ne sentiret cum sibi costa detraheretur ? Postremo, quis ita dormit, ut osse sibi conuulso non expergiscatur ? Qui potuit sine dolore auferre costam dormienti, potuit et uigilanti. Sed quare uoluit dormienti facere ? Quia dormienti Christo in cruce facta est coniux de latere. Percussum est enim latus pendentis de lancea, et profluxerunt ecclesiae sacramenta. *Dormiui, inquit, conturbatus.* Et in alio psalmo manifestat hoc, ubi ait : *Ego dormiui et somnum cepi.* Ibi expressit potestatem suam. Poterat et illic dicere : *Dormiui, sicut dixit hic. Quid est autem : Ego dormiui ?* Id est, quia uolui, dormiui. Non illi me in somnum nolentem compulerunt, sed mea uoluntate ego 35 dormiui, secundum illud : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam.* Propterea ibi sequitur et dicit : *Ego dormiui et somnum cepi, et exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me.*

PL
668

μ 536

12. *Dormiui conturbatus.* Vnde turbatus ? quibus turbantibus ? Videamus quomodo inurat malam conscientiam

17 Ioh. 10, 18. 20 cfr Gen. 2, 21. 28 cfr Ioh. 19, 34. 30 et 37 Ps. 3, 6.

11, 1 liberabit anima mea κ 3 passus] *codd.*, passurus *edd.* 21 non] num *PL*
12, 2 inurat] *nonnulli codd.*, inurat *edd.*

Iudaeis, uolentibus excusare se ab interfectione Domini. Nam propterea eum, sicut loquitur euangelium, iudici tradiderunt, ne ipsi eum occidisse uiderentur. Cum enim dixisset eis iudex tunc Pilatus : *Accipite eum uos, et secundum legem uestram iudicate eum*, responderunt : *Nobis non licet interficere quemquam*. Interficere non licet, tradere interficiendum licet ? Quis autem occidit ? Qui audito clamore cessit, an qui clamando ut occideretur extorsit ? Ipse Dominus dicat testimonium a quibus occisus est, utrum ab illo Pilato qui nolens eum occidit ; unde etiam eum flagellauit, et ueste ignominiosa induit, et flagellatum ad eorum oculos produxit, ut saltem poena flagellorum eius satiati, eum occidi non extorquerent. Propterea etiam cum uideret eos perseuerare, sicut legimus, lauit manus suas, et dixit : *Innocens ego sum a sanguine iusti huius*. Videris utrum ille innocens, qui uel cessit clamantibus ; multo magis tamen illi nocentes, qui clamando eum occidere uoluerunt. Sed nos interrogemus et audiamus Dominum, quibus tribuat mortem suam, quia dixit : *Dormiui turbatus*. Interrogemus eum, et dicamus : Quoniam dormisti turbatus, qui te persecuti sunt ? qui te occiderunt ? Numquid forte Pilatus, qui militibus dedit in ligno suspendendum, clauis transfigendum ? Audite qui : *Filii hominum*. Illos utique dicit, quos persecutores passus est. Sed quomodo ipsi occiderunt, qui ferrum non ferebant ? Qui gladium non strinxerunt, qui impetum in eum non fecerunt ad occidendum, unde occiderunt ? *Dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum gladius acutus*. Noli attendere inermes manus, sed os armatum ; inde gladius processit quo Christus occideretur, quomodo et de ore Christi, unde et Iudaei occiderentur. Habet enim ille gladium bis acutum, et resurgens percussit eos, et diuisit ab eis quos faceret fideles suos. Illi malum gladium, ille bonum : illi sagittas malas, ille bonas. Nam habet et ipse sagittas bonas, uerba bona, unde sagittat cor fidele, ut ametur. Ergo aliae istorum sagittae, et alius istorum gladius. *Filii hominum dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum machaera acuta*. Lingua filiorum hominum machaera acuta, et dentes eorum arma et sagittae. Quando ergo percusserunt, nisi quando clamauerunt : *Crucifige, crucifige ?*

6. **13.** Et quid tibi fecerunt, o Domine ? Exsultet hic propheta. Superius enim omnes illos uersus Dominus loquebatur ; propheta quidem, sed ex persona Domini, quia in propheta

12, 6/8 Ioh. 18, 31.
27, 4 ; Ioh. 19, 6.

16 Matth. 27, 24.

32 cfr Apoc. 1, 16.

41 Matth.

29 gladius] machera α κ (cfr l. 38 et comment.)

32 acutum] codd., occidentis et resurgentis add. edd.

- Dominus. Et quando loquitur ex persona sua propheta, ipse
 5 Dominus loquitur per eum, qui ei dictat ueritatem quam loquatur. Modo ergo ex persona prophetae audite, fratres mei. Vidit Dominum in spiritu iste propheta humilatum, caesum, flagellatum, colaphis percussum, expalatum manibus, sputis illitum, spinis coronatum, ligno suspensum; illos saeuientes,
 10 illum tolerantem; illos exsultantes, illum quasi uictum uidit in spiritu; et post illam iam omnem humiliationem, et illorum furorem resurrexisse eum, et illa omnia quae fecerant Iudaei saeuientes facta esse inania; et elatus gaudio, tamquam uideret fieri; *Exaltare, inquit, super caelos, Deus.* ^{μ 537}
 15 Homo in cruce, et super caelos Deus. Remaneant in terra saeuientes, tu in caelo esto iudicans. Vbi sunt qui furebant? ubi sunt *dentes eorum arma et sagittae?* Nonne *sagittae infantium factae sunt plagae eorum?* Alio enim loco psalmus hoc dicit, uolens eos ostendere inaniter saeuisse, et
 20 inaniter in furias praecipitatos esse; quoniam nihil potuerunt facere Christo ad horam crucifixo, et postea resurgenti, atque in caelo sedenti, *sagittae infantium factae sunt plagae eorum.* Quomodo infantes faciunt sibi sagittas? De cannis. Sagittae autem quae? aut quae uires? aut qui arcus? aut qui ictus?
 25 aut quod uulnus? *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua.* Utquid exaltaris super caelos Deus? Fratres, exaltatum Deum super caelos, non uidemus, sed credimus; super omnem autem terram gloriam eius non tantum credimus, sed etiam uidemus. Qualem uero
 30 uesaniem patiantur haeretici, quaeso ut adtendatis. Illi praecisi a compagine ecclesiae Christi, et partem tenentes, totum amittentes, nolunt communicare orbi terrarum, qua diffusa est gloria Christi. Nos autem catholici in omni terra sumus, quia omni terrae communicamus quacumque gloria Christi
 35 diffusa est. Videmus enim quod tunc cantatum est, modo completum. Exaltatus est super caelos Deus noster, et super omnem terram gloria ipsius. O haeretica insania! Quod non uides credis mecum, quod uides negas; credis mecum exaltatum Christum super caelos, quod non uidemus, et negas
 40 gloriam eius super omnem terram, quod uidemus. *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua.*
 7. **14.** Redit ad uerba Domini, et ipse Dominus narrare nobis incipit, tamquam alloquens nos, exsultante etiam propheta et dicente: *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua.* Confirmat nos et ipse, tamquam
 5 dicens nobis: Quid mihi facere potuerunt illi qui me persecuti

PL
670

17 Ps. 63, 8.

13, 13 elatus] *codd.*, eleuatus *edd.*23 cannicis *codd.*

26 gloriam tuam a κ

sunt ? Quare autem nos alloquitur ? Quia faciunt et nobis. Sed nihil faciunt qui nos similiter fuerint persecuti. Videat enim Caritas uestra alloquentem nos Dominum, et exhortantem nos exemplo suo. *Muscipulam parauerunt pedibus*
 10 *meis, et incuruauerunt animam meam.* Voluerunt illam quasi de caelo deponere, et ad inferiora deprimere : *Curuauerunt animam meam : Foderunt ante faciem meam foueam, et ipsi inciderunt in eam.* Mihi nocuerunt, an sibi ? Ecce ille exaltatus est super caelos Deus, et
 15 ecce super omnem terram gloria ipsius, regnum Christi uidemus, ubi est regnum Iudaeorum ? Quoniam ergo fecerunt quod facere non debuerunt, factum est in illos quod pati debuerunt : ipsi *foderunt foueam, et ipsi inciderunt in eam.* Quod enim persecuti sunt Christum, Christo non ob-
 20 fuit, sed ipsis obfuit. Et nolite putare, fratres, ipsis solis hoc accidisse. Omnis qui parat foueam fratri suo, necesse est ut ipse incidat in eam. Intendite, fratres mei, christianos oculos habete, nolite decipi uisibilibus. Forte enim alicui uestrum, quia hoc dixi, subuenit modo aliquis qui uoluit fratri suo
 25 fraudem facere, et uoluit ei aliquas insidias machinari, et machinatus est, et impleuit, et cecidit frater in insidias eius, et spoliatus est, aut pressus est, siue carcere, siue falso testimonio, siue aliqua nefaria criminatione circumuentus ; uidetur autem iste oppressus, ille oppressisse ; iste uictus, ille uicisse ; μ 538
 30 et falsum putatur quod diximus, quoniam quicumque foueam parauerit fratri suo, ipse cadit in eam. Interrogo uos tamquam christianos, ut sumatis exemplum de his quae iam nouimus. Pagani persecuti sunt martyres, et martyres capti sunt, ligati sunt, in carcerem missi sunt, bestiis subrecti sunt, alii ferro
 35 percussi, alii ignibus concremati : uicerunt persequentes, et uicti sunt martyres ? Absit. Quaere gloriam martyrum apud Deum, quaere foueam paganorum in confossa conscientia ; ibi est enim fouea quo cadit impius, in conscientia mala. Putas eum in foueam non cecidisse, qui lucem Christi perdidit et caecitate percussus est ? Si non caderet in foueam, uideret ante
 40 se ; nescit qua eat ; quomodo qui ambulat in uia cum ceciderit in foueam, perdidit uiam. Videtis ergo omnes malefactores perdidisse uiam, implicatos facinore. Sed iam te tradidit in manus forte latronis, aut in manus alicuius iniusti uel circum-
 45 uenti a se iudicis ; et tu in pressura es, ille laetatur, ille exultat. Noli, iam dixi, noli habere oculos paganorum : christianos oculos habe. Vides illum qui exultat : ipsa exultatio est fouea ipsius. Melior est enim tristitia iniqua patientis, quam laetitia iniqua facientis. Ipsa laetitia iniqua facientis, ipsa est fouea ;

PL
671

14, 9 laqueos *a*, muscipula κ 12 incuruauerunt *a* κ (*cf. l. 10*) 13 ipsi] *om. a*
cediderunt in ea κ (*diapsalma add. a, del. alt. m.*) 34 subrecti] *codd. μ*
(cf. Enarr. ps. LI, 8, 10), subiecturus edd.

50 illuc quisque cum ceciderit, oculos perdit. Te doles, quia perdidisti uestem ; et illum non doles, quia perdidit fidem ? Quis uestrum grauiore damno percussus est ? Ecce ille occidit, tu occideris ; uiuit ille, tu mortuus es ? Absit. Vbi est fides christianorum ? ubi est ille qui moritur ad tempus ? Audiatur
 55 Dominum suum : *Qui credit in me, licet moriatur, uiuit*. Ergo qui non credit, licet uiuat, mortuus est. *Foderunt ante faciem meam foueam, et ipsi inciderunt in eam*. Omnibus malis necesse est ut hoc contingat.

8. **15.** Bonorum autem patientia praeparatione cordis excipit uoluntatem Dei, et gloriatur in tribulationibus, dicens quod sequitur : *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum ; cantabo et psallam*. Quid fecit mihi ? Parauit
 5 foueam, cor meum paratum est. Ille parauit foueam ad decipiendum, ego cor non parabo ad perpetiendum ? Ille parauit foueam ad opprimendum, ego cor non parabo ad tolerandum ? Propterea ille incidet in eam, ego autem cantabo et psallam. Audi cor paratum in apostolo, quia imitatus est Dominum
 10 suum : *Gloriamur, inquit, in tribulationibus ; quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes uero non confundit ; quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*. Erat in presuris, in catenis, in carceribus, in plagis, in fame et siti, in fri-
 15 gore et nuditate, in omni uastatione laborum et dolorum, et dicebat : *Gloriamur in tribulationibus*. Vnde, nisi quia paratum est cor eius ? Ideo cantabat et psallebat : *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum ; cantabo et psallam*.

9. **16.** *Exsurge, gloria mea*. Ille qui fugerat a facie Saul in speluncam, *Exsurge, gloria mea*, glorificetur Iesus post passionem. *Exsurge, psalterium et cithara*. Quid uocat, ut surgat ? Duo organa uideo, corpus autem Christi
 5 unum uideo : una caro resurrexit, et duo organa surrexerunt. Alterum ergo organum psalterium, alterum cithara. Organa dicuntur omnia instrumenta musicorum. Non solum illud organum dicitur, quod grande est et inflatur follibus ; sed quid-
 10 quid aptatur ad cantilenam, et corporeum est, quo instru- μ 539
 mento utitur qui cantat, organum dicitur. Distincta sunt autem inter se ista organa ; et uolo, quantum Dominus dat, indicare uobis, et quomodo distincta sunt, et quare distincta, et quare utrique dicatur : *Exsurge*. Iam diximus, una caro Domini resurrexit ; et dicitur : *Exsurge, psalterium et*
 15 *cithara*. Psalterium est organum, quod quidem manibus fertur percutientis, et chordas distentas habet ; sed illum lo-

14, 55 Ioh. 11, 25. 15, 10 Rom. 5, 3-5. 13/15 cfr II Cor. 11, 27.

15, 4 psallam] κ, psalmum α, in gloria tua *add. a alt. m.* 16, 1 gloriam meam α

cum unde sonum accipiunt chordae, illud concauum lignum quod pendet et tactum resonat, quia concipit aerem, psalterium in superiore parte habet. Cithara autem hoc genus ligni
 20 concauum et resonans in inferiore parte habet. Itaque in psalterio chordae sonum desuper accipiunt; in cithara autem chordae sonum ex inferiore parte accipiunt: hoc interest inter psalterium et citharam. Quid ergo duo haec organa nobis figurant? Excitat enim Christus Dominus Deus noster psalterium suum et citharam suam, et dicit: *Exsurgam diluculo*.
 25 Puto quia hic iam agnoscitis Dominum resurgentem. Legimus in euangelio: uidete horam resurrectionis. Quamdiu per umbras quaerebatur Christus? Luxit, agnoscatur; diluculo resurrexit. Sed quid est psalterium? Quid est cithara? Per carnem suam Dominus duo genera factorum operatus est, miracula et passiones: miracula desuper fuerunt, passiones de inferiore fuerunt. Illa enim quae fecit miracula, diuina erant; sed per corpus fecit, per carnem fecit. Caro ergo diuina operans, psalterium est; caro humana patiens, cithara est. Sonet psalterium; illuminentur caeci, audiant surdi, stringantur paralytici, ambulent claudi, surgant aegroti, resurgant mortui: iste est sonus psalterii. Sonet et cithara; esuriat, sitiatur, dormiat, teneatur, flagelletur, irrideatur, crucifigatur, sepeliatur. Cum ergo uides in illa carne quaedam sonuisse desuper, quaedam
 30 de inferiore parte, una caro resurrexit, et in una carne agnoscimus et psalterium et citharam. Et ista duo genera factorum impleuerunt euangelium, et praedicatur in gentibus; nam et miracula et passiones Domini praedicantur.

10-12.

17. Ergo surrexit psalterium et cithara diluculo et confitetur Domino. Et quid ait? *Confitebor tibi in populis, Domine, et psallam tibi in gentibus; quia magnificata est usque ad caelos misericordia tua, et usque*
 5 *ad nubes ueritas tua.* Caeli supra nubes, et nubes infra caelos: et tamen ad hoc caelum proximum pertinent nubes. Sed aliquando nubes recumbunt in montibus, usque adeo in proximo aere conglomerantur. Caelum autem sursum est, habitationes Angelorum, Sedium, Dominationum, Principatum, Potestatum. Illud ergo forte uideatur fuisse dicendum: Magnificata est usque ad caelos ueritas tua, et usque ad nubes misericordia tua. Etenim in caelo angeli laudant Deum, uidentes ipsam speciem ueritatis, sine ulla caligine uisionis, sine interpolatione aliqua falsitatis: uident, diligunt, laudant, non
 15 fatigantur. Ibi ueritas; hic autem in nostra miseria utique misericordia. Misero enim praebenda est misericordia. Non

16, 27 cfr Marc. 16, 2.

25 in diluculo *a* 28 quaeretur *edd.* luxit] *codd.*, lux itaque *edd.* 17, 3 intergentes *κ* quoniam *α κ* 14 interpellatione *plures codd.*

enim opus est misericordia sursum, ubi nullus est miser. Hoc propterea dixi, quia uidetur congruentius dici potuisse : Magnificata est usque ad caelos ueritas tua, et usque ad nubes misericordia tua. Nubes enim intellegimus praedicatorum ueritatis, homines portantes istam carnem caliginosam quodammodo, unde Deus et coruscat miraculis, et tonat praeceptis ; et ipsi sunt illae nubes de quibus dicit Isaias ex persona Domini, increpans quamdam uineam malam, sterilem, spinosam : *Man-*
 20 *dabo nubibus meis, ne pluant super eam imbrem ;* id est, mandabo apostolis meis, ut deserant Iudaeos, et non illis euangelizent, sed euangelizent in terra bona gentium, unde non spinae, sed uuae procedant. Nouimus ergo nubes Dei esse
 25 *dabo nubibus meis, ne pluant super eam imbrem ;* id est, mandabo apostolis meis, ut deserant Iudaeos, et non illis euangelizent, sed euangelizent in terra bona gentium, unde non spinae, sed uuae procedant. Nouimus ergo nubes Dei esse
 30 praedictores ueritatis, prophetas, apostolos, omnes recte proferentes uerbum ueritatis et habentes in se lumen occultum, sicut habent nubes unde coruscant : homines ergo nubes. Quid sibi itaque uult, Domine : *Quia magnificata est usque ad caelos misericordia tua, et usque ad nubes ueritas tua ?* Veritas praepollet in angelis ; sed dedisti illam et hominibus, et deduxisti illam usque ad nubes. Sursum misericordia uidentur angeli non indigere ; sed quia homines miseros tu miseraris, et praebendo illis misericordiam communicatione resurrectionis angelos facis, usque ad caelos est misericordia tua. Gloria Domino nostro, et misericordiae ipsius, et
 40 ueritati ipsius, quia nec deseruit nos misericordia facere beatos per gratiam suam, nec fraudauit nos ueritate ; quia primo ueritas carne operta uenit ad nos, et sanauit per carnem suam oculus interiorum cordis nostri, ut eam postea facie ad faciem uidere possemus. Agentes ergo illi gratias, dicamus cum
 45 ipso psalmo ultimos uersus, quos iam dudum etiam dixit : *Exaltare super caelos Deus, et super omnem terram gloria tua.* Hoc enim ei dixit propheta ante tot annos : hoc modo uidemus nos ; hoc ergo dicamus et nos.

IN PSALMVM LVII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Habitus Carthagine in basilica Restituta

Vers. 2.

1. Vox quam cantauimus, audienda nobis magis est, quam clamanda. Omnibus enim tamquam in concione generis humani ueritas clamat : *Si uere utique iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.* Cui enim iniquo
 5 non facile est loqui iustitiam ? aut quis de iustitia interroga-

17, 24 Isai. 5, 6. 43 cfr 1 Cor. 13, 12.

35 rursus *omnes redd.* 46 exultare a 47 gloriam tuam a κ

LVII, titulus : *Casin.* 57 1, 3 iustitia a 4 recta] *Aug. cum LXX,* recte a κ

tus, quando non habet causam, non facile respondeat quid sit iustum ? Quandoquidem manu formatoris nostri in ipsis cordibus nostris ueritas scripsit : *Quod tibi non uis fieri, ne facias alteri*. Hoc et antequam lex daretur nemo ignorare permissus
 10 est, ut esset unde iudicarentur et quibus lex non esset data. Sed ne sibi homines aliquid defuisse quaerentur, scriptum est et in tabulis quod in cordibus non legebant. Non enim scriptum non habebant, sed legere nolebant. Oppositum est oculis eorum quod in conscientia uidere cogentur ; et quasi
 15 forinsecus admota uoce Dei, ad interiora sua homo compulsus est, dicente scriptura : *In cogitationibus enim impii interrogatio erit*. Vbi *interrogatio*, ibi lex. Sed quia homines appetentes ea quae foris sunt, etiam a seipsis exsules facti sunt, data est etiam conscripta lex ; non quia in cordibus scripta
 20 non erat, sed quia tu fugitiuus eras cordis tui, ab illo qui ubique est comprehenderis, et ad teipsum intro reuocarís. Propterea scripta lex quid clamat eis qui deseruerunt legem scriptam in cordibus suis ? *Redite, praeuaricatores, ad cor*. Quis PL674 enim te docuit, nolle accedi ab altero ad uxorem tuam ? quis μ 541
 25 te docuit, nolle tibi furtum fieri ? quis te docuit, nolle iniuriam pati, et quidquid aliud uel uniuersaliter uel particulariter dici potest ? Multa enim sunt, de quibus singulis interrogati homines, clara uoce respondeant, nolle se pati. Age, si non uis pati ista, numquid solus es homo ? nonne in societate uiuis generis
 30 humani ? Qui tecum factus est, socius tuus est ; et omnes facti ad imaginem Dei, nisi terrenis cupiditatibus conterant quod ille formauit. *Quod ergo tibi non uis fieri, noli alteri facere*. Iudicas enim malum esse in eo quod pati non uis ; et hoc te cogit nosse lex intima, in ipso tuo corde conscripta. Faciebas, et clamabatur inter manus tuas : quomodo cogeris re-
 35 dire ad cor tuum, cum hoc pateris inter manus alienas ? Furtum bonum est ? Non. Interrogo : Adulterium bonum est ? Omnes clamant : Non. Homicidium bonum est ? Omnes clamant detestari se. Concupiscere rem proximi bonum est ?
 40 Non, uox omnium est. Aut si adhuc non confiteris, accedit qui concupiscat rem tuam ; placeat tibi, et responde quod uis. Omnes ergo de his rebus interrogati, clamant haec bona non esse. Rursus de beneficiis, non solum de non nocendo, uerum etiam de praestando atque tribuendo. Interrogatur omnis
 45 anima esuriens : Famem pateris ; alius habet panem, et redundat ei ultra sufficientiam, nouit te egere, non dat : displicet tibi esurienti ; displiceat et satiato, cum alterum esurire cognoueris. Peregrinus tecto indigens uenit in patriam tuam, non suscipitur ; ille tunc clamat inhumanam esse illam ciuitatem, facile apud barbaros sibi esse potuisse refugium. Sentit
 50

LVII, 1, 8 Tob. 4, 16 ; Matth. 7, 12. 16 Sap. 1, 9. 22 cfr Rom. 2, 15.
 23 Isai 46, 8.

iniquitatem, quia patitur ; tu forte non sentis ; sed oportet ut et te cogites peregrinum, et uideas quomodo tibi possit displicere qui tibi non praestiterit quod tu in patria tua non uis peregrino praestare. Interrogo omnes : Vera sunt haec ? Vera.
55 Iusta sunt haec ? Iusta.

2. Sed psalmum audite : *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.* Non sit iustitia labiorum, sed et factorum. Si enim aliter agis quam loqueris, bona loqueris, et male iudicas. Si enim agis quomodo iudicas ?
5 Interrogatus quid sit melius, aurum an fides, non usque adeo peruersus et deuius es ab omni ueritate, ut aurum melius esse respondeas ; praeponis ergo interrogatus auro fidem ; locutus es iustitiam. Audisti psalmum ? *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.* Et
10 ubi probabo non te ita ut locutus es iudicare ? Iam teneo responsionem tuam praeponentem auro fidem. Ecce nescio unde amicus uenit, et nullo teste aurum commendauit ; solus hoc nouit, et tu, quantum ad homines adinet. Est ibi alius testis qui non uidetur et uidet ; et ille tibi aurum in secreto et
15 in cubiculo tuo, forte remotis omnibus arbitris, commendauit ; testis qui adest, non in cubiculo adest parietum, sed in cubilibus conscientiarum uestrarum. Commendauit ille atque discessit, nulli suorum notum fecit, rediturum se sperans, et ab amico quod dederat recepturum ; ut humana sunt, mortuus
20 est, habet heredem, reliquit filium ; ignorat filius quid pater habuerit, quid tibi commendauerit. Eia tu redi, redi, praeuicator, ad cor, ibi scripta lex est : *Quod tibi non uis fieri, alii ne feceris.* Teipsum cogita commendasse, nulli tuorum dixisse, ^{μ 542}
mortuum esse, filium reliquisse : quid ei uelles a tuo amico
25 praestari ? Responde, iudica causam, iudicis tribunal est in mente tua ; sedet ibi Deus, adest accusatrix conscientia, tortor timor. In rebus humanis es, in societate humana detineris ; cogita quid uelles praestari filio tuo ab amico tuo. Noui quid tibi respondeat cogitatio tua : sic iudica, sicut audis. Iudica,
30 uox erit. Vox ueritatis non tacet ; non labiis clamat, sed uociferatur ex corde ; adhibe aurem ; ibi esto cum filio amici tui. Vides fortasse etiam indigentem uagari, nescientem quid pater eius habuerit, ubi posuerit, cui commendauerit ; cogita et filium tuum, fac illum uiuere quem contemnis mortuum, et mortuum cogita ut uiuas. Sed aliud iubet auaritia, iubet contra Deum ; Deus aliud, aliud auaritia ; aliud in paradiso conditor noster, aliud de transuerso seductor serpens. Veniat in mentem prior casus tuus ; propterea mortalis,

2, 1 ergo] utique α κ (cfr l. 1, 3 ; 3, 9) 25 causam, iudicis] causam dicis *plures codd.* 29/30 iudica, uox erit] *omnes fere codd. Er., uox erit om. quidam codd., iuridica uox erit Lou.* 32 uacare *Lou.*

propterea laborans, propterea in sudore uultus tui panem
 40 comedens, propterea spinas et tribulos tibi terra generat; ex-
 perimento disce, quod noluisti praecepto. Sed uincit cupiditas;
 cur non potius ueritas? Et ubi est quod loquebaris? Ecce cogitas
 aurum negare, ecce cogitas heredi amici tui prorsus abscondere.
 Interrogaueram paulo ante quid sit carius, et
 45 quid sit melius, aurum an fides. Quare aliud dicis, aliud agis?
 Non times hanc uocem: *Si uere iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum?* Ecce locutus es mihi
 meliorem esse fidem, et in iudicio tuo melius duxisti aurum.
 Non sic iudicasti ut locutus es; uera locutus es, et falsa iudi-
 50 casti. Ergo et cum loquebaris iustitiam, non uere loquebaris:
Si enim uere iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum. Quando mihi de iustitia respondebas, erubescendo,
 non fatendo loquebaris.

1. **3.** Sed ad causam praesentem iam ueniamus, si placet. Vox est enim illa dulcis et nota auribus ecclesiae, uox Domini nostri Iesu Christi, et uox corporis eius, uox ecclesiae laborantis, peregrinantis in terra, inter maledicentium et adulantium
 5 pericula uiuentis. Non timebis comminatorem, si non amas adulatorem. Adtendit ergo ille cuius haec uox est, et uidit omnes loqui iustitiam. Quis enim audet non loqui eam, ne dicatur iniustus? Cum ergo tamquam audiret omnium uoces, et intenderet omnium labia, clamabat ad eos: *Si uere utique*
 10 *iustitiam loquimini*, si non falso iustitiam loquimini, si non aliud in labiis perstrepat, aliud celatur in cordibus, *recta iudicate, filii hominum.* Audi ex euangelio propriam uocem, eandem ipsam quae in hoc psalmo est. *Hypocritae*, ait Dominus pharisaeis, *quomodo potestis bona loqui, cum sitis*
 15 *mali? Aut facite arborem bonam, et fructum eius bonum; aut facite arborem malam, et fructum eius malum.* Quid te uis dealbare, paries lutee? Noui interiora tua, non fallor tectorio tuo; noui quid praetendas, noui quid tegas. *Neque enim opus ei erat*, ait euangelista, *ut quisquam ei perhiberet testimonium de*
 20 *homine; ipse enim sciebat quid esset in homine. Sciebat quid esset in homine*, qui fecerat hominem, et homo factus erat ut quaereret hominem. Videte ergo si non sequuntur se uoces istae: *Hypocritae, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali?* *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate,*
 25 *filii hominum.* Nonne iustitiam locuti estis, quando dixistis: *Magister, scimus quia iustus es, et nullius personam* μ 543
 Caesaris creatori uestro ostendebatis, et eius imaginem in uestris cordibus delebatis? Nonne auditum est quid locuti
 30 fueritis, et expertum est quemadmodum iudicaueritis? Nonne

2, 39 cfr Gen. 3, 17.18. 3, 13 Matth. 12, 34.33. 18 Ioh. 2, 25. 26 Matth. 22, 16.

uos crucifixistis eum quem iustum esse dixeratis? *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.* Ut quid audio locutionem uestram: *Scimus quia iustus es, cum praeuideam iudicium uestrum: Crucifige, crucifige?*
 35 *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.* Quid enim fecistis saeuendo aduersus Deum qui homo erat, et occidendo regem uestrum? Non enim ideo rex non erat futurus, quia occisus est a uobis resurrecturus. In titulo ubi scriptum erat: *Rex Iudaeorum*, posito
 40 super crucem Domini, linguis tribus, hebraica, graeca, latina, nouerat dicere iudex homo: *Quod scripsi, scripsi*, et Deus non nouerat dicere: *Quod scripsi, scripsi?* Prorsus rex uester est: uiuus, rex uester est; occisus, rex uester est. Ecce resurrexit, et in caelo rex uester est; ecce uenturus est! uae uobis, quia
 45 rex uester est. Ite nunc, et loquimini iustitiam, et nolite recta iudicare, filii hominum. Non uultis recte iudicare, recte iudicabimini. Viuit enim ille rex uester, et iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur. Ecce uenit; *redite, praeuaricatores, ad cor.* Ecce ueniet, corrigimini antequam ueniat, praeuenite faciem eius in confessione. Ecce ueniet; rex uester
 50 est. Recordamini titulum super crucem. Si non eum uidetis scriptum, manet tamen; in terra non legitur, sed in caelo seruatur. Putatis enim illam inscriptionem fuisse corruptam? Et quid ait titulus psalmi huius? *In finem, ne*
 55 *corrumpas ipsi David in tituli inscriptionem.* Non ergo corrumpitur illa inscriptio tituli. Rex uester est Christus, quia omnium rex Christus: *quoniam ipsius est regnum, et ipse dominabitur gentium.* Si ergo rex est, ecce, antequam ueniat, dicit uobis: Adhuc loquor, inquit, nondum iudico; qui sic
 60 clamo comminando, nolo ferire iudicando. *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.*
 3. 4. Nunc autem quid facitis? Quare ista uobis dico? *Et enim in corde iniquitates operamini in terra.* Iniquitates forte in corde solo? Audi quid sequitur, et cor suum
 5 sequuntur manus, et cordi suo famulantur manus, cogitatur et fit; aut ideo non fit, non quia nolumus, sed quia non possumus. Quidquid uis, et non potes, factum Deus computat. *Et enim in corde iniquitates operamini in terra.* Quid deinde? *Iniquitates manus uestrae connectunt.* Quid est: *connectunt?* De peccato peccatum, et ad peccatum
 10 peccatum, propter peccatum. Quid est hoc? Furtum fecit, peccatum est; uisus est, occidere quaerit eum a quo uisus

34/41 Ioh. 19, 6. 19. 20. 22.
 94, 2. 57 Ps. 21, 29.

47 cfr Rom. 6, 9.

48 Isai .46, 8.

49 cfr Ps.

3, 55 corrumpas] a, disperdas κ ipsi] a, om. κ inscriptione a, scriptione κ
 4, 8 iniquitate a concinant κ

est ; connexum est peccatum peccato. Permiserit Deus occulto iudicio occidere eum quem uoluit occidere ; sentit sciri, quaerit et alterum occidere ; connexuit tertium. Dum ea molitur, 15 forte ne inueniatur, aut quia fecit ne convincatur, consulit mathematicum ; additum est quartum. Respondet forte aliqua dura et mala mathematicus ; curritur ad aruspicem ut expietur ; respondet aruspex non se posse expiare ; maleficus quaeritur. Et quis omnia possit numerare quae connectuntur peccata peccatis? *Iniquitates manus uestrae connectunt.* Quamdiu connectis, ligas peccatum peccato : te solue a peccatis. Sed non possum, inquis. Clama ad illum : *Infelix ego* ^{μ 544} *homo, quis me liberabit de corpore mortis huius.* Veniet enim gratia Dei, ut delectet te iustitia, sicut delectabat iniquitas ; 25 et homo qui ex uinculis resolutus es, exclamabis ad Deum : *Disrupisti uincula mea.* Quid est : *disrupisti uincula mea*, nisi, remisisti peccata mea ? Audi quia uincula sunt ; respondet scriptura : *Criticulis peccatorum suorum unusquisque constringitur.* Non solum uincula, sed et crinici sunt. Crinici 30 sunt, qui fiunt intorquendo ; hoc est quod peccatis peccata connectebas. *Vae his qui trahunt peccata sicut restem longam*, Isaias clamat. *Vae his qui trahunt peccata sicut restem longam*, quid est aliud, quam uae his quorum manus connectunt iniquitatem ? Et quia unusquisque peccatis suis constringitur, 35 sicut et peccatis suis caeditur, Dominus male uersantes in templo flagello de resticulis facto exclusit. Sed non uis modo dirumpi uincula tua, quia non sentis uincula tua ; etiam delectant te, et uoluptati sunt ; senties in fine, cum dicetur : *Ligate illi manus et pedes, et proicite illum in tenebras exteriores ;* 40 *ibi erit fletus et stridor dentium.* Exhorrescis, times, pectus tundis ; dicis mala esse peccata, bonam esse iustitiam. *Si uere ergo iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum.* In uita uestra inueniantur uerba uestra ; in factis uestris cognoscantur labia uestra. Nolite ergo connectere iniquitatem ; quia uobis ad alligaturam adhibebitur quidquid 45 connectitis. Non audiunt ; non omnes tamen ; et qui non audiunt praecogniti sunt.

4. 5. *Alienati sunt peccatores a uulua, errauerunt a uentre, locuti sunt falsa.* Et cum iniquitatem loquuntur, falsa loquuntur, quia fallax est iniquitas ; et cum iustitiam loquuntur, falsa loquuntur, quia aliud ore proferunt, 5 aliud in corde obtegunt. *Alienati sunt peccatores a uulua* : Quid est hoc ? Quaeramus diligentius ; fortassis enim illud dicit quia Deus praecognouit homines peccatores etiam in

4, 22 Rom. 7, 24.
36 cfr Ioh. 2, 15.

26 Ps. 115, 16.
38 Matth. 22, 13.

28 Prou. 5, 22.

31 Isai. 5, 18.

uteris matrum. Nam unde cum adhuc praegnans esset Rebec-
ca, et geminos in utero portaret, dictum est : *Iacob dilexi, Esau*
10 *autem odio habui* ? Dictum est enim : *Maior seruiet minori*.
Occultum ibi iudicium Dei ; sed tamen a uulua, id est, ab
ipsa origine *alienati sunt peccatores*. Vnde alienati ? A
ueritate. Vnde alienati ? A patria beata, a uita beata. An forte
alienati ab ipsa uulua ? Et qui peccatores alienati sunt a uul-
15 ua ? Qui enim nascerentur, si non ibi tenerentur ? Aut qui
hodie uiuerent, ut haec sine causa audirent, nisi nascerentur ?
Forte ergo a quadam uulua alienati sunt peccatores, in qua
dolores patiebatur caritas, per apostolum dicens : *Quos iterum*
parturio, donec Christus formetur in uobis. Exspecta ergo ; for-
20 mare. Noli tibi tribuere iudicium quod forte non nosti. Carna-
lis es adhuc, conceptus es ; eo ipso quo accepisti nomen Chri-
sti, sacramento quodam natus es in uisceribus matris. Non
enim ex uisceribus tantum homo nascitur, sed et in uisceribus.
Prius nascitur in uisceribus, ut possit nasci de uisceribus.
25 Propterea dictum est et Mariae : *Quod enim natum est in ea,*
de Spiritu sancto est. Nondum de illa natum erat, sed iam in
illa natum erat. Ergo nascuntur intra uiscera ecclesiae quidam
paruuli ; et bonum est ut formati exeant, ne abortu labantur.
Generet te mater, non abortiat. Si patiens fueris, usquequo
30 formeris, usquequo in te certa sit doctrina ueritatis, continere
te debent materna uiscera. Si autem impatientia tua concus-
seris latera matris, cum dolore quidem te excutit foras, sed μ 545
magis tuo malo quam suo.

6. *Alienati sunt peccatores a uulua, errauerunt a*
uentre, locuti sunt falsa. Ideo ergo errauerunt a uentre,
quia locuti sunt falsa ? An potius ideo locuti sunt falsa, quia
errauerunt a uentre ? In uentre quippe ecclesiae, ueritas ma-
5 net. Quisquis ab hoc uentre ecclesiae separatus fuerit, necesse
est falsa loquatur ; necesse est, inquam, falsa loquatur, qui aut
concipi noluit, aut quem conceptum mater excussit. Inde
haeretici clamant contra euangelium, ut de his potius loqua-
mur quos dolemus excussos. Recitamus eis : Ecce Christus
10 dixit : *Oportebat Christum pati, et a mortuis resurgere tertia die*.
Agnosco ibi caput nostrum, agnosco ibi sponsum nostrum :
agnosce et tu mecum sponsam, uide quid sequitur : *Praedicari*
in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum per
omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem. Huc ueni, huc ueni ¹.
15 Ecce ecclesia *per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem* ; non

5, 9 Gen. 25, 23 ; Mal. 1, 2, 3 ; Rom. 9, 13. 18 Gal. 4, 19. 25 Matth. 1, 20.
6, 10 et 12 Luc. 24, 46, 47.

19/20 formare] *codd.*, formari *edd.* 25 et Mariae] de Maria *PL*

¹ Vox est Donatistarum.

dico : Huc ueni ; ipsa ad te uenit. Illi autem absurdescentes aduersus euangelium, et non nos permittentes legere uerba Dei, quae se iactant custodisse a flamma et uolunt delere lingua, loquuntur sua, loquuntur inania : Ille tradidit, et ille tradidit : Immo et ego dico : Et ille tradidit, et ille tradidit ; et uerum dico. Sed quid ad me ? Nec tu mihi quos nominas ex euangelio legis, nec ego quos nomino ex euangelio lego. Auferantur de medio chartae nostrae, procedat in medium codex Dei. Audi Christum dicentem, audi ueritatem loquentem : *Praedicari in nomine eius, inquit, paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem.* Non, inquit ; sed quod nos dicimus audite ; quod dicit euangelium nolumus audire. *Alienati sunt peccatores a uulua, errauerunt a uentre, locuti sunt falsa.* Nos loquamur uera, quia audiuius uera ; quod Dominus dicit, non quod homo dicit. Potest fieri ut homo mentiatur ; non potest fieri ut ueritas mentiatur. Ex ueritatis ore agnosco Christum, ipsam ueritatem ; ex ueritatis ore agnosco ecclesiam, participationem ueritatis. Nemo mihi falsa loquatur, qui errauit ab utero in uisceribus ecclesiae : primo uiderem quid me uellet docere. Video alienatum a uulua, uideo errasse a uentre, et auditorus sum ab eo, quid nisi falsa ? *Errauerunt a uentre, locuti sunt falsa.*

PL
679

- 5.6. 7. *Indignatio eis secundum similitudinem serpentis.* Magnam rem audituri estis. *Indignatio eis secundum similitudinem serpentis.* Quasi dixerimus : quid est quod dixisti ? sequitur : *Sicut aspidis surdae.* Vnde surdae ? *Et obturantis aures suas.* Ideo surdae, quia obturat aures suas. *Et obturantis aures suas, quae non exaudiet uocem incantantium et medicamenti medicati a sapiente.* Sicut audiuius, quod et homines dicunt, qui ea qua potuerunt haec cognitione didicerunt, sed tamen quod Spiritus Dei multo melius omnibus hominibus nouit. Non enim frustra hoc dixit, nisi quia fieri potest ut uerum sit etiam illud quod audiuius de aspide. Aspis cum coeperit pati incantatorem Marsum, qui eam quibusdam carminibus propriis euocat, sicut sunt multa etiam magica, audite quid facit. Sed interim in hoc adtendite, fratres : hoc enim prae loquendum est, ne quisquam ueluti haesitans audiat ; non, undecumque datur similitudo, ab scripturis laudatur ipsa res, sed tantum inde similitudo trahitur. Non enim laudauit iniquum iudicem qui nolebat audire illam uiduam, et nec Deum timebat, nec homines reuerbatur ; et tamen inde similitudinem Dominus

7, 18 cfr Luc. 18, 2.

7, 1 ira illis κ secundum] κ, sicut α 4 aspis surda et obturantis κ 7 incantantis κ medicamentis α, medicaminibus κ 7/8 sapientes κ

trahit ; nec illum laudauit pigrum qui tres panes, non propter amicitiam dedit petenti, sed taedio uictus ; et tamen inde similitudinem dedit. Et de rebus ergo non laudandis trahuntur secundum quemdam modum nonnullae similitudines. Aut
 25 si propterea putatis eundum esse ad Marsos, quia hoc audistis in scriptura Dei, eundum est et ad spectacula theatri, quia dicit apostolus : *Non sic pugilor, quasi aerem caedens* ; pugilari enim est pancratium facere. Iam quia hinc data est similitudo, spectacula ista delectare nos debent ? Aut quia dixit :
 30 *Qui in agone contendit, ab omnibus abstinens est*, propterea agonistica ista uana et ludicra debet affectare christianus ? Adtende quid tibi dicatur ad similitudinem, quid moneatur ad prohibitionem. Ita ergo et hic data est quaedam similitudo de Marso, qui incantat ut educat aspidem de tenebrosa cauer-
 35 na ; utique in lucem uult educere ; illa autem amando tenebras suas quibus se inuolutans occultat, dicitur quod cum exire noluerit, recusans tamen audire illas uoces quibus se cogi sentit, allidit unam aurem terrae, et de cauda obturat alteram, atque ita uoces illas quantum potest euitans, non
 40 exit ad incantantem. Huic similes dixit Spiritus Dei quosdam non audientes uerbum Dei, et non solum non facientes, sed omnino ne faciant audire nolentes.

PL
680

8. Factum est hoc et in primis temporibus fidei. Stephanus martyr praedicabat ueritatem, et tamquam tenebrosis mentibus, ut eas in lucem educeret, incantabat ; ubi uenit ad commemorationem Christi, quem illi omnino audire noluerunt,
 5 quid de eis scriptura dicit ? quid de illis narrat ? *Clouserunt*, inquit, *aures suas*. Quid autem postea fecerint, passio Stephani narrata declarat. Non erant surdi, sed fecerunt se surdos. Quia enim aures patentis in corde non habebant, uiolentia tamen uerbi per aures carnis irruens, etiam ipsis auribus
 10 cordis uim faciebat ; clouserunt et aures corporis, et ierunt ad lapides. Ecce aspides surdae, duriores lapidibus quibus incantatorem suum lapidauerunt ; non audierunt uocem incantantis, *et medicamenti medicati a sapiente*. Quid est medicamentum medicatum a sapiente ? Forte medicamentum
 15 confectum. dicat medicamentum medicatum. An quaerimus ibi aliquid, quomodo iam si medicamentum est, etiam medicatum sit ? Medicamenta erant in prophetis, medicamenta erant in lege, praecepta ipsa omnia medicamenta erant ; et hoc medicamentum nondum erat medicatum : aduentu Do-
 20 mini medicatum est medicamentum ; hoc illi ferre non potuerunt. Quia enim non curabantur medicamento, medicatum

21 cfr Luc. 11, 8. 27 et 30 I Cor. 9, 26.28. 8, 5/11 cfr Act. 7, 56.57.

41/42 facientes usq. nolentes] *codd.*, audientes, s. o. ut non ualeant aud. facientes *edd.*

est ipsum medicamentum aduentu Domini. Iam Stephanus medicamentum medicatum incantabat ; hoc illi audire noluerunt ; unde medicatum est medicamentum, contra hoc aures
 25 clausurunt. Nam ibi hoc fecerunt, ubi nominatus est Christus. Indignatio eorum, sicut indignatio serpentis. Quid aures clauditis ? Exspectate, audite ; et si potueritis, saeuite. Quia nolabant nisi saeuire, noluerunt audire. Quod si audirent, forte desaeuissent. Indignatio eorum, sicut indignatio serpentis.

9. Tales etiam istos patimur ¹. Primo sibi ueritatem tenere ^{μ 547} uidebantur ; non cessauit Deus, non quieuit. In ecclesia sua praedicata est ueritas, in uisceribus matris aperta sunt eorum mendacia ; patefactum est quod lucet ; demonstrata est ciuitas super montem constituta, quae abscondi non potest, et lucerna posita est super candelabrum, quae lucet omnibus qui in domo sunt. Vbi enim latet ecclesia Christi ? ubi latet ueritas Christi ? Nonne ipse est mons qui creuit ex minimo lapide, et impleuit uniuersam faciem terrae ? Conuincuntur hinc, non
 10 habent quod dicant contra ecclesiam. Et quid eis remansit ? Quid nos quaeritis ? quid nos uultis, dicunt, recedite a nobis. Dicunt autem et suis : Nemo cum illis loquatur, nemo illis coniungatur, nemo illos audiat. Indignatio eorum, indignatio serpentium : *sicut aspidis surdae et obturantis aures* PL
 15 *suas, quae non exaudiet uocem incantantium et medicamenti* (hoc est uocem medicamenti) *medicati a sapiente*. Nonne hinc iam intellegitur quale medicamentum, quando uocem dicit ? Numquid medicamentum habet uocem ? Est quoddam medicamentum quod habet uocem. Medi-
 20 camentum portamus ; uocem eius audite, non quomodo aspidis surdae. *Si uere utique iustitiam loquimini, recta iudicate, filii hominum*. Vox est *medicamenti*, et hoc *medicati a sapiente*. Iam enim uenit Christus qui impleret legem et prophetas, qui ueritatem ipsam firmaret : in
 25 quibus duobus praeceptis tota lex pendet et prophetae.

10. An forte quaerimus aliquid et in eo quod dicitur aspis ita aures claudere, ut unam earum in terram premat, alteram cauda oppilet ? Quid sibi uult hoc ? In cauda, posteriora utique intelleguntur ; ergo praeterita, quo iam tergum oportet
 5 ponere, ut in ea quae nobis promittuntur intendamus ; ergo nec ex praeterita uita nostra, nec ex praesenti delectari debemus. Hoc enim apostolus monet dicens : *Quem ergo aliquando fructum habuistis in his in quibus nunc erubescitis ?* Reuocat

9, 4 cfr Matth. 5, 14. 15. 8 cfr Dan. 2, 35. 23 cfr Matth. 5, 17. 25 cfr Matth. 22, 40. 10, 7 Rom. 6, 21.

9, 2 in] *codd., om. edd.* 10, 4 praeterita] non in *praem. edd.*

¹ Donatistas scilicet.

a recordandis cum delectatione praeteritis, et cum quadam
 10 concupiscentia fruendi, ne redeamus corde in Aegyptum.
 Quid de praesentibus? quomodo iubet etiam ipsa contemni?
Non respicientibus, inquit, *quae uidentur, sed quae non uidentur*.
Quae enim uidentur, temporalia sunt; quae autem non uidentur, aeterna.
 Item de praesenti uita dicit: *Si in hac uita*
 15 *tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*.
 Obliuiscere ergo praeterita, quibus male uixisti; contemne praesentia,
 quibus temporaliter uiuis, ne te alligando, praesentia non permittant
 peruenire ad futura. Si enim praesens uita te delectat, aurem in terra
 posuisti: si tuis
 20 praeteritis etiam retro labentibus delectaris, aurem de cauda obturasti.
 Debes ergo ire in lucem, exire de tenebris, audita uoce medicamenti
 medicati a sapiente, ut iam in luce ambulans, et exultans dicas: *Quae
 retro oblitus, in ea quae ante sunt extentus*. Non dixit: *Quae retro
 oblitus*, et ex praesentibus
 25 delectatus. Cum dicit: *Quae retro oblitus*, non obturauit aurem de cauda;
 cum dicit: *In ea quae ante sunt extentus*, his et praesentibus non obscuruit;
 merito audiens, merito praedicans, merito exultat lingua eius, praedicans
 ueritatem in luce noua, deposita uetere tunica. Et ad hoc enim ualet astutia
 30 serpentis, ad quam nos imitandam Dominus exhortatur. Ait μ 548
 enim: *Estote astuti sicut serpentes*. Quid est: *astuti sicut serpentes?*
 Offer omnia membra tua percutienti, dummodo caput integrum serues.
Caput uiri, Christus. Sed grauat quasi pondus corii cuiusdam et quasi
 senecta ueteris hominis. Audi apostolum dicentem: *Exuentes uos ueterem
 hominem, et induentes nouum*. Et quomodo exuo, inquis, ueterem hominem?
 Imitare astutiam serpentis. Quid enim facit serpens, ut exuat se ueterem
 35 tunicam? Coartat se per foramen angustum. Et ubi, inquis, inuenio hoc
 foramen angustum? Audi: *Arta et angusta est uia quae ducit ad uitam,
 et pauci sunt qui ingrediuntur per eam*. Reformidas eam, et non uis
 ambulare, quia pauci sunt? Ibi ponenda est uetus tunica, et alibi
 poni non potest. Aut si uis uetustate impediri, grauari, premi, noli
 ire per angustam. Si autem grauaris uetustate quadam peccati tui et
 praeteritae
 40 uitae, transire non potes. Quia ergo corpus quod corrumpitur, aggrauat
 animam, uel cupiditates corporales non premant, uel concupiscentiae
 carnis exuantur. Vnde exuuntur, nisi ieris per angustam, nisi fueris
 astutus ut serpens?

7. **11.** *Deus contriuit dentes eorum in ore ipsorum*. Quorum? Quibus indignatio est sicut similitudo serpentis, et aspidis obturantis aures suas, ne audiat uocem incantantium,

12 II Cor. 4, 18.

14 I Cor. 15, 19.

23 Phil. 3, 13.

31 Matth. 10, 16.

33 I Cor. 11, 3.

35 Col. 3, 9.10.

39 Matth. 7, 14.

45 cfr Sap. 9, 15.

10 fruendis *edd.*48 angustum *edd.*11, 1 contriit κ

et medicamenti medicati a sapiente. Quid illis fecit Dominus ?
 5 *Contriuuit dentes eorum in ore ipsorum.* Factum est ;
 hoc primo factum est, et modo fit. Sed sufficeret, fratres mei,
 ut diceretur : *Deus contriuuit dentes eorum.* Quare
in ore ipsorum ? Nolebant audire legem, nolebant audire
 praecepta ueritatis a Christo pharisaei, similes serpenti illi et
 10 aspidi. Praeteritis enim suis peccatis delectabantur, et praesentem uitam nolebant amittere, id est gaudia terrena pro
 gaudiis aeternis. Vnam aurem claudebant ex delectatione
 praeteritorum, alteram ex delectatione praesentium : ideo
 nolebant audire. Nam unde est illud : *Si dimiserimus eum,*
 15 *uenient Romani, et tollent nobis et locum et gentem ?* Vtique
 nolebant perdere locum, ad terram colliserant aurem suam ;
 et ideo noluerunt audire uerba illa medicata a sapiente.
 Dictum est de illis et quod auari erant et amatores pecuniae ;
 et omnis uita eorum, etiam praeterita, descripta est a Domino
 20 in euangelio. Qui legit diligenter euangelium, inuenit unde illi
 ambas aures obturabant. Intendat Caritas uestra : Dominus
 quid fecit ? *Contriuuit dentes eorum in ore ipsorum.*
 Quid est : *in ore ipsorum ?* Vt ore suo contra se pronun-
 tiarent : coegit illos ore suo in se sententiam dicere. Calum-
 25 niari uolebant ei propter tributum ; non dixit ille : Licet red-
 dere tributum, aut, non licet reddere. Et uolebat dentes eo-
 rum, quibus inhiabant ut morderent, conterere ; sed in ore
 ipsorum uolebat. Si diceret : Soluatur Caesari tributum, ca-
 lumniarentur illi quod maledixisset genti Iudaeorum, eam tri-
 30 butariam faciendo. Ex peccato enim tributum reddebant hu-
 milati, sicut illis in lege praedictum erat. Tenemus illum,
 aiunt, maledictorem gentis nostrae, si nos iusserit tributum
 persoluere ; si autem dixerit : Nolite soluere, tenemus eum
 quod contradixerit nobis deuotos esse Caesari. Talem bicipi-
 35 tem laqueum quasi capiendo Domino posuerunt. Sed ad quem ^{μ 549}
 uenerant ? Qui nouerat conterere dentes eorum in ore ipso-
 rum. *Ostendite mihi nummum,* inquit. *Quid me tentatis, hypo-* PL
critae ? De tributo soluendo cogitatis ? iustitiam facere uultis ? ⁶⁸³
consilium iustitiae quaeritis ? Si uere iustitiam loquimini,
 40 *recta iudicate, filii hominum.* Nunc autem quia alia loquimini,
 alia iudicatis, hypocritae estis ; *quid me tentatis ?* Nunc conte-
 ram dentes uestros in ore uestro : *ostendite mihi nummum.* Et
 demonstraerunt ei. Et ille non dicit : Caesaris est ; sed inter-
 rogat : *Cuius est,* ut eorum dentes in ore ipsorum conterantur.
 45 Quaerente quippe ille cuius haberet imaginem et inscriptio-
 nem, illi Caesaris dixerunt. Iam nunc Dominus conteret den-

11, 14 Ioh. 11, 48. 37 Matth. 22, 17-21.

11/13 pro usq. praesentium] ex gaudiis terrenis unam aurem claudebant, ex delectatione praeteritorum alteram *quidam codd.* 38/39 uultis] non *praem. edd.*

tes eorum in ore ipsorum. Iam respondistis, iam contriti sunt dentes uestri in ore uestro. *Reddite Caesari quae Caesaris sunt, et Deo quae Dei sunt.* Quaerit Caesar imaginem suam; red-
 50 dite! quaerit Deus imaginem suam; reddite! Non perdat ex uobis Caesar nummum suum; non perdat Deus in uobis nummum suum. Et illi non inuenerunt quid responderent. Missi enim erant ut calumniarentur ei; et redierunt dicentes quod nemo possit ei respondere. Vnde? Quia contriti erant dentes
 55 eorum in ore ipsorum.

12. Inde est et illud: *In qua potestate ista facis? Et ego interrogabo uos unum sermonem; respondete mihi.* Et interrogauit de Iohanne, unde esset baptismus Iohannis, de caelo, an ex hominibus; ut si quid responderent, contra illos esset.
 5 Noluerunt dicere: Ex hominibus, timentes homines ne lapidarentur ab eis, eo quod Iohannem prophetam haberent; dicere: De caelo plus formidabant, ne faterentur ipsum Christum, quia Iohannes praedicauerat Christum. Coartati utrinque, ex hac parte et ex hac parte, qui parabant obicere crimen
 10 responderunt ignorantiam, dixerunt: *Nescimus.* Calumniam enim praeparabant, quando dixerunt: *In qua potestate ista facis,* ut si diceret: Christus sum, quasi arrogantem, superbum, sacrilegum inuaderent. Noluit dicere: Christus sum, sed quaesiuit de Iohanne, qui dixerat quod ipse esset Christus. Illi
 15 non sunt ausi reprehendere Iohannem, timentes ne a populo occiderentur; non sunt ausi dicere: Verum dixit Iohannes, ne diceretur eis: Credite illi. Obmutuerunt, nescire se dixerunt; iam mordere non ualebant. Vnde non ualebant? Iam occurrit uobis: contriti erant dentes eorum in ore ipsorum.

13. Pharisaeo displicuit Dominus illi qui ad prandium uocauerat, quod peccatrix mulier accesserit ei ad pedes; et murmurauit aduersus eum dicens: *Si esset hic propheta, sciret quae mulier illi accessit ad pedes.* O tu non propheta, unde scis
 5 quod nescierit quae mulier illi accessit ad pedes? Quia non seruabat uidelicet munditiam Iudaeorum, quae a foris quasi custodiebatur in carne, et exsulabat ex corde, hoc de Domino suspicatus est. Dominus autem qui peccata mulieris nouerat, etiam cogitationes hospitis audiebat, et respondit quae nostis.
 10 Et ne diu hinc loquar, tamen in ore eius uoluit conterere dentes eius. Proposuit enim: *Duo debitores erant cuidam feneratori: unus quingentos debebat denarios, alius quinquaginta. Non habebant ambo unde redderent; dimisit ambobus. Quis eum plus dilexit?* Ad hoc interrogat ille, ut ille respondeat; ad hoc
 15 ille respondet, ut dentes eius in ore eius conterantur. Respondit confusus, exclusus est; admissa est illa ad percipiendam

12, 1/10 cfr Marc. 11, 28-33. 13, 11/18 cfr Luc. 7, 39-50.

12, 10 calumniari quidam codd. Er. 13, 7 exsulabat] codd., non colebatur edd.

misericordiam, quae irruerat in habitaculum alienum, sed non accesserat ad Deum alienum : *Contriuit Dominus dentes eorum in ore ipsorum.*

14. *Molas leonum confregit Dominus.* Non tantum aspidum. Quid de aspidibus ? Aspides insidiose uolunt uenena immittere, et spargere, et insibilare. Apertissime saeuierunt gentes, et fremuerunt sicut leones. *Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania ?* Quando insidiabantur Domino : *Licet dare tributum Caesari, an non licet,* aspides erant, serpentes erant : contriti sunt dentes eorum in ore ipsorum. Postea clamauerunt : *Crucifige, crucifige :* iam non est lingua aspidis, sed fremitus leonis. Sed et *molas leonum confregit Dominus.* Forte hic non uacat quod non addidit, in ore eorum. Insidiantes enim captiosis interrogationibus, cogebantur responsione sua uinci ; isti autem qui aperte saeuiebant, numquid interrogationibus conuincendi erant ? Tamen et eorum molae contritae sunt : crucifixus resurrexit, adscendit in caelum, glorificatus est Christus, adoratur ab omnibus gentibus, adoratur ab omnibus regibus. Saeuiant modo Iudaei, si possunt. Non saeuunt. *Molas leonum confregit Dominus.*

15. Habemus et in haereticis hoc documentum et experimentum, quia et ipsos inuenimus esse serpentes indignatione obsurdatos, nolentes audire medicamentum medicatum a sapiente ; et in ore ipsorum contriuit Dominus dentes eorum. Quomodo saeuiebant in nos, reprehendendo quod quasi persecutores essemus, excludendo illos de basilicis ? Modo illos interroga : Debent excludi haeretici de basilicis, an non debent ? Respondeant modo. Dicant non debere : repetunt Maximianistae basilicas. Ne autem repetant Maximianistae basilicas, dicunt debere. Quid est ergo quod dicebatis aduersum nos ? An contriti sunt dentes uestri in ore uestro ? Quid nobis et regibus, inquit ? quid nobis et imperatoribus ? Vos de imperatoribus praesumitis. Quaero et ego : Quid uobis ad proconsules, quos miserunt imperatores ? quid uobis ad leges, quas contra uos dederunt imperatores ? Imperatores communionis nostrae leges aduersus omnes haereticos dederunt ; eos utique appellant haereticos, qui non sunt communionis eorum, inter quos utique et uos estis. Si uerae sunt leges, ualeant et in uos haereticos ; si falsae sunt leges, quare ualent contra uestros haereticos ? Fratres, paululum aduertite, et intellegite quod diximus : quando egerunt causas suas aduersus Maximianistas, ut eos a se damnatos et schismaticos suis eicerent de locis, quae illi loca tenebant antiquitus, et successerant episcopis decessoribus suis ; uolentes illos inde excludere, egerunt legibus publicis, ad iudices uenerunt, dixerunt se catho-

PL
685

licos, ut possent excludere haereticos. Quare te dicis catholicum, ut excludatur haereticus, et non potius es catholicus, ne sis exclusus haereticus? Modo catholicus es, ut ualeas ad excludendum haereticum. Iudex enim non posset nisi legibus
 30 suis iudicare. Dixerunt se catholicos: admissi sunt agere; dixerunt illos haereticos; quaesiuit unde probaretur; lectum est concilium Bagaitanum, ubi damnati sunt Maximianistae; insertum est Actis proconsularibus, probatum est quod illi damnati non deberent tenere basilicas, et pronuntiauit pro-
 35 consul ex lege. Ex qua lege? Quae lata est contra haereticos. Si contra haereticos, et contra te. Quare, inquit, contra me? non enim ego haereticus sum. Si tu haereticus non es, falsae sunt illae leges; ab his enim imperatoribus latae sunt, qui non sunt communionis tuae; omnes qui non sunt communionis
 40 eorum, legibus suis haereticos uocant. Non quaero utrum uerae an falsae; sequestrata illa sit quaestio, si adhuc quaestio est; interim secundum te modo interrogo: Verae leges sunt, an falsae leges sunt? Si uerae sunt, credatur eis; si falsae sunt, quare uteris eis? Dixisti proconsuli: Catholicus sum,
 45 excludere haereticum. Quaesiuit ille unde probaretur haereticus; protulisti concilium tuum, ostendisti quod eum damnaueris. Ille uel conuiuens, uel non intellegens, usus tamen est lege sicut iudex, et fecisti de iudice quod de te non uis facere. Si enim iudex usus est lege imperatoris ad tuam suggestionem,
 50 cur ea tu non uteris ad tuam correctionem? Ecce eiecit haereticum tuum ex lege imperatoris sui; quare te ex eadem lege non uis ut eiciat? Replicamus quod fecistis: ecce basilicae tenebantur a Maximianistis, modo a uobis tenentur; exclusi sunt ex eis Maximianistae: exstant iussiones proconsulum,
 55 exstant memoriae Gestorum; apparitores accipiuntur, ciuitates excitantur, pelluntur homines de locis suis. Quare? Quia haeretici sunt. Qua lege pelluntur? Responde: uideamus si nondum contriti sunt dentes uestri in ore uestro. Falsa lex est? Non ualeat in haereticum tuum. Vera lex est? Valeat
 60 et in te. Non est quod respondeant: *Deus contriuit dentes eorum in ore ipsorum*. Ideoque ubi non possunt lubrica fallacia serpere ut aspides, aperta uiolentia fremunt ut leones. Prosiliunt et saeuunt armatae turbae Circumcellionum; dant stragem quantam possunt, quantamcumque possunt. Sed et
 65 *molas leonum confregit Dominus*.

8. **16.** *Spernentur tamquam aqua decurrens*. Non uos terreant, fratres, quidam fluuii qui dicuntur torrentes; hiemalibus aquis implentur; nolite timere; post paululum transit, decurrit aqua, ad tempus perstrepit, mox cessabit; diu
 5 stare non possunt. Multae haereses iam emortuae sunt: cu-

15, 47 conhibens *plures codd.*, cohibens *alii Er.* 16, 1 spernentur] *a*, ad nihilum debent *κ* tamquam] *a*, sicut *κ* aquam *a*

currerunt in riuis suis quantum potuerunt, decurrerunt, siccati sunt riui, uix eorum memoria reperitur, uel quia fuerint. *Spernentur tamquam aqua decurrens*. Sed non solum ipsi : totum hoc saeculum ad tempus perstrepit, et quaerit quem trahat. Omnes impii, omnes superbi, sonantes ad saxa superbiae suae quasi aquis irruentibus et confluentibus, non uos terreant ; hiemales aquae sunt, semper manare non possunt ; necesse est decurrant in locum suum, in finem suum. Et tamen de isto torrente saeculi bibit Dominus. Passus est enim hic, ipsum torrentem bibit ; sed in uia bibit, sed in transcurso, quia in uia peccatorum non stetit. Sed quid ait de illo scriptura ? *De torrente in uia bibet, propterea exaltabit caput ;* id est, propterea glorificatus est, quia mortuus est ; propterea resurrexit, quia passus est. Si nollet bibere in uia de torrente, non moreretur ; si non moreretur, non resurgeret ; si non resurgeret, non glorificaretur. Ergo, *de torrente in uia bibet, propterea exaltabit caput*. Exaltatum est iam caput nostrum : sequantur eum membra sua. *Spernentur tamquam aqua decurrens. Intendit arcum suum, donec infirmentur*.

15 Minae Dei non cessant : arcus Dei, minae Dei. Intenditur arcus, nondum ferit. *Intendit arcum suum, donec infirmentur*. Et multi infirmati sunt ipsius intentione arcus ter-
riti. Nam hinc infirmatus est ille qui dixit : *Quid me iubes facere ? Ego sum, inquit, Iesus Nazarenus, quem tu persequeris*. Qui clamabat de caelo, arcum tendebat. Multi ergo qui fuerunt inimici, infirmati sunt, et conuersi noluerunt erigere diu ceruices suas aduersus perseuerantiam extenti arcus. Nam sic infirmatus est et ille qui ait, ne timeamus infirmari : *Quando infirmor, tunc potens sum*. Et cum oraret a se tolli stimulum carnis, quid ei responsum est ? *Virtus in infirmitate perficitur. Intendit arcum suum, donec infirmentur*.

9. **17.** *Sicut cera liquefacta auferentur*. Dicturus enim eras : Non omnes sic infirmantur, quomodo ego, ut credant ; perseuerant multi in malo suo et in malitia sua. Et de ipsis nihil timeas : *Sicut cera liquefacta auferentur*. Non contra te stabunt, non perdurabunt : igne quodam concupiscen-
tiarum suarum peribunt. Est enim hic quaedam poena occulta ; de illa dicturus est modo psalmus usque in finem. Pauci sunt uersus : intenti estote. Est quaedam poena futura, gehennae ignis, ignis aeternus. Futura enim poena duas species habet. Aut inferorum est, ubi ardebat diues ille, qui uolebat sibi stillam aquae stillari in linguam de digito pauperis, quem ante

16, 16 cfr Ps. 1, 1. 17 Ps. 109, 7. 28 Act. 9, 6, 5. 33 II Cor. 12, 10, 9.

26 intendet a, intenderunt κ 27 sunt] et conuersi sunt add. aliquot codd. 17, 1
cera] gere κ auferuntur a

ianuam suam contemserat, quando ait : *Quoniam crucior in hac flamma.* Et altera est illa in fine, de qua audituri sunt : qui ad sinistram ponendi sunt : *Ite in ignem aeternum, qui* 15 *praeeparatus est diabolo et angelis eius.* Illae poenae manifestae erunt eo tempore, quando exitum fuerit ex hac uita, aut finito saeculo peruentum ad resurrectionem mortuorum. Modo ergo nulla poena est, et prorsus impunita sinit Deus peccata usque ad illum diem ? Est et hic quaedam poena occulta ; de ipsa 20 modo tractatur. Hanc uult commendare Spiritus Dei ; hanc intellegamus, hanc caueamus, hanc euitemus, et in illas multum terribiles non incidemus. Forte dicturus est mihi aliquis : Sunt et hic poenae, carceres, exsilia, tormenta, mortes, diuersa 25 genera dolorum et tribulationum. Sunt quidem et ista, et Dei iudicio dispensantur ; sed multis ad probationem, multis ad damnationem. Videmus tamen aliquando in his poenis iustos affligi, et ab his poenis iniustos esse alienos ; unde nutauerunt pedes illi, qui postea gratulatus ait : *Quam bonus Israel Deus rectis corde ! Mei autem pene commoti sunt pedes, quia zelauit* 30 *in peccatoribus, pacem peccatorum intuens.* Viderat enim felicitatem malorum, et delectatus erat esse malus, uidens regnare malos, bene illis esse, abundare eos in omni copia rerum temporalium, qualia adhuc ipse paruulus desiderabat a Domino ; et nutauerunt illi pedes, usquequo uideret quid in finem uel 35 sperandum uel timendum sit. Ait enim in eodem psalmo : *Hoc labor est ante me, donec introeam in sanctuarium Dei, et intellegam in nouissima.* Non ergo poenas inferorum, non poenas illius post resurrectionem ignis aeterni, non poenas istas quae adhuc in hoc saeculo promiscuae sunt iustis et iniustis, et plerumque grauiore*s* iustorum quam iniustorum ; sed nescio 40 quam poenam praesentis uitae uult commendare Spiritus Dei. Aduertite, audite hoc me dicturum quod noueratis ; sed dulcius est cum in psalmo ostenditur, qui obscurus antequam ostenderetur, putabatur. Ecce enim profero quae iam noueratis ; sed quia inde proferuntur, ubi nondum ea uidebatis, fit ^{μ 553} 45 ut etiam nota tamquam noua delectent. Audite poenam impiorum : *Sicut cera, inquit, liquefacta auferentur.* Dixi per concupiscentias suas hoc eis fieri. Concupiscentia mala, quasi ardor est et ignis. Ignis consumit uestem, libido adulterii non consumit animam ? De cogitato adulterio cum loqueretur scriptura ait : *Alligabit quis ignem in sinu suo, et uestimenta sua non comburet ?* Gestas in sinu prunas, perforatur tunica ; gestas in cogitatione adulterium, et integra est anima ? 50

PL
687

17, 12 Luc. 16, 24. 14 Matth. 25, 41. 28 Ps. 72, 1.2.3. 35 Ps. 72, 16.17.
51 Prou. 6, 27-29.

49 et] *codd., om. edd.* 53 cogitatione] *codd. omnes, corde edd.*

18. Sed istas poenas pauci uident ; propterea eas maxime commendat Spiritus Dei. Audi apostolum dicentem : *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum*. Ecce ignis, a cuius facie tamquam cera liquescunt : soluuntur enim a quadam
 5 constantia castitatis ; propterea et ipsi euntes in libidines suas, soluti et fluxi dicuntur. Vnde fluxi ? unde soluti ? Ab igne concupiscentiarum. *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, ut faciant quae non conueniunt, repletos omni iniquitate*. Et enumerat multa quae peccata sunt, et poenas
 10 dicit esse peccatorum. Nam dicit primam poenam superbiam ; immo non poenam, sed primum peccatum superbiam. Primum peccatum superbia est : ultima poena est ignis aeternus, aut ignis infernus ; iam enim damnatorum. Inter illud primum peccatum et hanc ultimam poenam, media quae sunt,
 15 et peccata sunt et poenae. Tam multa enim dicit apostolus fieri ab eis, quae peccata sunt detestabilia ; et tamen poenas eas dicit. *Propter hoc, inquit, Deus tradidit eos in concupiscentias cordis eorum, in immunditiam, ut faciant quae non conueniunt*. Et ne putaret quisquam ipsis poenis tantum se affligi
 20 quibus modo delectatur, et non timeret quod uenturum est in fine, commemorauit ultimam poenam : *Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, inquit, quoniam qui ea agunt, digni sunt morte ; non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus. Qui ea agunt digni sunt morte ;* quae ? Quae
 25 superius enumerauit in poenis esse ; nam *tradidit illos Deus, dixit, in concupiscentias cordis eorum, ut faciant quae non conueniunt*. Vt adulter sit, iam poena est ; ut mendax, ut auarus, ut fraudulentus, ut homicida, iam poenae sunt. Cuius peccati poenae ? Prioris apostasiae, illius superbiae : *Initium peccati*
 30 *hominis apostatare a Deo ; et initium omnis peccati superbia*. Propterea ipsum peccatum prius dixit : *Qui cum cognouissent Deum, non ut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt ; sed euanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum*. Iam ista poena est obscuratio cordis. Sed unde contigit ? *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt*. Quia a se habere dicebant quod a Deo acceperant ; aut si cognouerunt a quo acceperunt, non eum glorificauerunt a quo se accepisse cognouerunt ; hoc est : *Dicentes se esse sapientes*. Et ibi statim poena secuta est : *Stulti facti sunt, et obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*.
 40 Parua ista poena est ? Vt de ista sola loquamur, obscuratio cordis, excaecatio mentis parua est poena ? Si quis furtum faciens, statim oculum perdidisset, omnes dicerent Deum praesentem uindicasse. Oculum cordis amisit, et ei pepercisse putatur Deus ! *Sicut cera liquefacta auferentur*.

PL
688

19. *Supercecidit ignis, et non uiderunt solem.* Vi-^{μ 554}
 detis quomodo dicit quamdam poenam obscurationis. *Ignis*
supercecidit : ignis superbiae, ignis fumosus, ignis concu-
 5 *piscentiae, ignis iracundiae.* Quantus ignis est ? Super quem
cecidit, non uidebit solem. Ideo dictum est : *Non occidat sol*
super iracundiam uestram. Ergo, fratres, ignem malae concu-
 piscientiae timete, si non uultis liqueferi sicut cera, et perire
 a facie Dei. Supercadit enim ignis iste, et solem non uidebitis.
 Quem solem ? Non istum quem tecum uident et pecora, et
 10 muscae, et boni et mali, quia facit solem suum oriri super bo-
 nos et malos. Sed est alius sol, de quo dicturi sunt illi : *Et sol*
non ortus est nobis ; transierunt omnia illa tamquam umbra. Ergo
errauimus a uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et
 15 *sol non ortus est nobis.* Quare, nisi quia *supercecidit ignis,*
et non uiderunt solem ? Vicit illos concupiscentia carnis.
 Et ista concupiscentia unde uenit ? Adtendite. De traduce
 natus es cum eo quod uincas : noli tibi hostes addere, uince
 cum quo natus es. Ad stadium uitae huius cum illo uenisti,
 20 congregere cum eo qui tecum processit. Ipso non uicto, quare
 prouocas cateruas concupiscentiarum ? Delectatio enim car-
 nalis, fratres, cum homine nascitur. Sed qui bene eruditur, cito
 uidet hostem suum, et aggreditur et luctatur, et cito uincit ;
 idoneus est enim nondum crescentibus hostibus. Qui autem
 25 illam concupiscentiam, cum qua de peccati propagine natus
 est, contemnit uincere, et multas adhuc excitat exseritque
 libidines, difficulter eas superat, et aduersus se ipse diuisus,
 igne proprio concrematur. Ne itaque speres quasi illas solas
 poenas futuras ; praesentes uide. *Supercecidit ignis, et*
 10. *non uiderunt solem.*
20. *Priusquam producat spinas uestras rhamnus,*
tamquam uiuentes tamquam in ira combibet eos.
 Quid est rhamnus ? Spinarum genus est, densissimae quae-
 5 dam spinae esse dicuntur. Primo herba est ; et cum herba est,
 mollis et pulchra est ; ibi sunt tamen spinae postea processurae.
 Modo ergo delectant peccata, et quasi non compungunt. Herba
 est rhamnus, et modo tamen est spina. *Priusquam produ-*
cat spinas rhamnus, priusquam miserarum delectationum
 et uoluptatum manifesta tormenta procedant. Interrogent se
 10 qui aliquid amant, et ad id peruenire non possunt ; uideant si
 non cruciantur desiderio ; et cum peruenerint ad id quod illi-
 cite desiderant, adtendant si non cruciantur timore. Videant
 ergo hic poenas suas, antequam ueniat illa resurrectio, cum in
 carne resurgentes non immutabuntur. *Omnes enim resurge-*

PL
689

19, 5 Eph. 4, 26. 10 cfr Matth. 5, 45. 11 Sap. 5, 6.9. 20, 14 1 Cor. 15, 51.

19, 1 supercecidit ignis] a, cecidit ignis super eos κ 20, 1 producant κ
 ramnum a κ 2 conuiuuit a

15 *mus, sed non omnes immutabimur.* Habebunt quippe corruptionem carnis in qua doleant, non in qua moriantur; alioqui et illi dolores finirentur. Tunc spinae illius rhamni, id est, dolores omnes et compunctiones tormentorum producentur. Quales spinas patientur illi qui dicturi sunt: *Hi sunt quos*
 20 *aliquando habuimus in risum?* Spinis compunctionis paenitentiae, sed serae et infructuosae, sicut spinarum sterilitas. Paenitentia huius temporis, dolor medicinalis est; paenitentia illius temporis, dolor poenalis est. Non uis illas pati spinas? Hic compungere spinis paenitentiae, ut facias quod
 25 dictum est: *Conuersus sum in aerumna, cum confingeretur spina. Peccatum meum cognoui, et iniquitatem meam non operui. Dixi: Pronuntiabo aduersus me delictum meum Domino; et tu* μ 555
remisisti impietatem cordis mei. Modo fac, modo compungere; non in te fiat quod dictum est de quibusdam detestabilibus:
 30 *Discissi sunt, nec compuncti sunt.* Adtendite qui *discissi sunt, nec compuncti sunt.* Videtis discissos, et non uidetis compunctos. Ecce praeter ecclesiam sunt, et non eos paenitet, ut rideant unde discissi sunt. Producet postea spinas eorum rhamnus. Nolunt modo habere compunctionem medicinalem; ha-
 35 bebunt postea poenalem. Sed etiam modo, priusquam producat spinas rhamnus, supercecidit ignis qui eos non permittit uidere solem, qui eos adhuc uiuentes in ira Dei combibit: ignis concupiscentiarum malarum, honorum uanorum, superbiae, auaritiae suae; et in quid eos premit? ne cognoscant ueritatem, ne uicti uideantur, ne subiciat illos uel ipsa ueritas. Quid enim gloriosius, fratres, quam subici et uinci a ueritate? Superet te ueritas uolentem; nam et inuitum ipsa superabit. Ergo ille ignis concupiscentiarum malarum, qui supercecidit
 40 ut non uideant solem, combibit rhamnum, priusquam producat spinas eorum, id est, occultat eorum malam uitam, priusquam pariat eadem uita manifestos in fine cruciatus; sed in ira Dei occultat rhamnum ignis iste. Non enim parua poena est quod modo non uident solem, nec spinas poenarum credunt ex hac uita mala sibi postea processuras. Vos enim, inquit,
 50 rhamnus estis; quam rhamnum, id est uos ipsos, uiuentes, id est adhuc in hac uita constitutos, priusquam in futuro iudicio spinas poenarum uestrarum manifestas producat, nunc in ira combibit, id est, quasi absorbendo apparere non sinit. Hic itaque ordo uerborum, quantum puto, planius ita contexitur:
 55 *Supercecidit ignis, et non uiderunt solem; qui ignis tamquam in ira, tamquam uiuentes uos rhamnum combibit, priusquam producat spinas uestras;*

PL
690

19 Sap. 5, 3. 25 Ps. 31, 4-6. 30 Ps. 34, 16.

39 in quid eos premit?] *opt. codd. Am., quidquid eos premit cet. codd. edd. μ*
 50 quem *edd. PL* 56 uos] eos α κ *cum. l. 2 (at cfr comment. 49 sqq.)*

id est, uos ipsos quos rhamnum inuenit, combibit ante mortem, priusquam idem rhamnus spinas uestras post mortem in
 60 illa poenali resurrectione producat. Quare autem non dixit, uiuentes, sed, *tamquam uiuentes*, nisi quia falsa est haec uita impiorum? Neque enim uiuunt, sed uiuere sibi uidentur. Et quare non, in ira, sed, *tamquam in ira*, nisi quia tranquillus hoc facit Deus? Nam et hoc scriptum est: *Tu au-*
 65 *tem, Domine uirtutum, cum tranquillitate iudicas*. Ille ergo et cum minatur, non irascitur. Neque enim perturbatur, sed tamquam irascitur, quia punit et uindicat. Et qui corrigi nolunt, tamquam uiuunt, sed non uiuunt. Vindicta enim primi peccati, et eorum quae addiderunt, manet super eos; et ipsa
 70 uocatur ira Dei, quia de iudicio Dei uenit. Vnde Dominus de non credente ait: *Sed ira Dei manet super eum*. Cum ira enim Dei mortales nascimur. Vnde dicit apostolus: *Fuimus et nos aliquando natura filii irae, sicut et ceteri*. Quid est: *natura filii irae*, nisi quia portamus nobiscum poenam primi peccati? Sed
 75 si conuertamus nos, aufertur ira, praebetur gratia. Non uis conuerti, addis etiam super id quod natus es: tamquam in ira combiberis in praesenti tempore.

11. **21.** Agnoscite ergo istam poenam, et gaudete uos non esse in hac poena omnes qui proficitis, omnes qui intellegitis et amatis ueritatem, omnes qui plus in uobis uultis uictoriam ueritatis quam uestram, qui non clauditis aduersus ueritatem aures
 5 uestras, de praesentium delectatione et de praeteritorum recordatione, ne sitis canis reuersus ad suum uomitum. Omnes tales qui estis, uidete poenas eorum qui tales non sunt, et gaudete. Adhuc inferorum poenae non uenerunt, adhuc ignis aeternus non uenit; comparet qui proficit in Deo se modo cum
 10 impio, caecum cor cum illuminatio corde; comparate duos, uidentem et non uidentem in carne. Et quid magnum est uisio carnis? Numquid Tobias habebat carneos oculos? Filius ipsius habebat, et ille non habebat; et uiam uitae caecus uidenti ostendebat. Ergo istam poenam quando uidetis, gaudete
 15 quia in illa non estis. Propterea dicit scriptura: *Laetabitur iustus, cum uiderit uindictam*. Non illam futuram; PL
 nam uide quid sequitur: *Manus suas lauabit in sanguine peccatoris*. Quid est hoc? Intendat Caritas uestra. 691
 Numquid quando feriuntur homicidae, debent illuc innocentes ire, et lauare manus suas? Sed quid est: *in sanguine peccatoris lauabit manus suas*? Iustus quando uidet poenam peccatoris, proficit ipse; et mors alterius ualet ad ui-

64 Sap. 12, 18.
 13 cfr Tob. 4, 1.

71 Ioh. 3, 36.

72 Eph. 2, 3.

21, 6 cfr II Petr. 2, 22.

21, 16 uindictam] *Aug. cum LXX (S' L' 55) et Vulg., uindicta impiorum a κ*
 18 peccatorum κ

tam alterius. Si enim spiritaliter sanguis currit de his qui intrinsecus moriuntur, tu uicens talem uindictam, laua illic
 25 manus tuas; de cetero mundius uiue. Et quomodo lauabit manus suas, si iustus est? Quid enim habet in manibus quod lauetur, si iustus est? Sed iustus ex fide uiuit. Iustos ergo dixit fideles; et ex quo iam credidisti, iam incipis uocari iustus. Facta est enim dimissio peccatorum. Etsi de ista residua uita
 30 quaedam peccata tua sunt, quae non possunt nisi tamquam aqua de mari in sentinam influere, tamen quia credidisti, cum uideris eum qui omnino auersus est a Deo occidi in illa caecitate, supercadente illo igne non uidere solem, tu qui iam per fidem uides Christum, ut uideas per speciem, quia iustus ex
 35 fide uiuit, adtende impium morientem, et purga te a peccatis. Ita lauabis quodammodo manus tuas in sanguine peccatoris. *Manus ergo suas lauabit in sanguine peccatoris.*

12. **22.** *Et dicet homo: Si ergo est fructus iusto.* Ecce antequam ueniat quod promittitur, antequam detur uita aeterna, antequam impii proiciantur in ignem aeternum, hic in hac uita est fructus iusto. Qui fructus? *Spe gaudentes, in*
 5 *tribulatione patientes.* Qui fructus iusto? *Gloriamur in tribulationibus; scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio uero spem, spes autem non confundit; quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Gaudet ebriosus, et non
 10 gaudet iustus? In caritate est fructus iusto. Miser ille, etiam cum se inebriat; beatus iste, etiam cum esurit et sitit. Illum ingurgitat uinolentia; istum spes pascit. Videat ergo illius poenam, suum gaudium, et cogitet Deum. Qui tale gaudium modo dedit de fide, de spe, de caritate, de ueritate scriptura-
 15 rum suarum, quale praeparat in finem! In uia sic pascit, in patria quomodo saginabit! *Et dicet homo: Si ergo est fructus iusto.* Credant qui uident, et uideant et intellegant. *Laetabitur iustus, cum uiderit uindictam.* Si autem non habet oculos unde uideat uindictam, contristabitur, nec
 20 corrigetur ex illa. Si autem uidet illam, uidet quid intersit inter contenebratum oculum cordis, et oculum illuminatum cordis; inter refrigerium castitatis, et flammam libidinis; inter securitatem spei, et timorem facinoris. Cum uiderit hoc, discernat se, et lauet manus suas in sanguine ipsius. Proficiat
 25 ex comparatione, et dicat: *Ergo est fructus iusto; ergo* μ 557
est Deus iudicans eos in terra: nondum in illa uita, nondum in igne aeterno, nondum apud inferos, sed hic in terra. Ecce diues ille adhuc induitur purpura et bysso, et

27 cfr Rom. 1, 17. 22, 4 Rom. 12, 12. 5 Rom. 5, 3-5.

22, 1 si] *Aug. cum LXX, om. α κ (cfr l. 25 et 35)* iustos κ 21 cordis] *codd., corporis edd.*

adhuc epulatur quotidie splendide. Nondum produxit spinas
 30 rhamnus ; nondum dicit : *Crucior in hac flamma* ; sed iam est
 mentis caecitas, iam oculus mentis exstinctus est. Si caecus
 oculis carnis ad mensam suam quamlibet opimam discum-
 beret, miserum eum diceres ; caecus interius, panem Christum
 non uidet, et beatus est ? Hoc non dicit nisi pariter caecus.
 35 *Ergo est fructus iusto ; ergo est Deus iudicans eos*
in terra.

23. Si aliquanto prolixiores fuimus, date ueniam. Exhorta-
 mur uos in nomine Christi, ut haec quae audistis, ad fructum
 cogitetis. Quia et praedicare ueritatem nihil est, si cor a lin-
 gua dissentiat ; et audire ueritatem, nihil prodest, si homo
 5 non super petram aedificet. Qui aedificat super petram, ipse
 est qui audit et facit ; qui autem audit et non facit, aedificat su-
 per arenam ; qui nec audit nec facit, nihil aedificat. Sed quo-
 modo qui aedificat super arenam, ruinam sibi aedificat, sic
 ille qui non aedificat super petram, ueniente fluuio, sine domo
 10 rapitur. Non est quod facere, nisi et aedificare et super petram
 aedificare ; id est, et audire et facere. Nec alius dicat : Utquid
 procedo ad ecclesiam ? ecce qui quotidie ad ecclesiam proced-
 unt, non faciunt quod audiunt. Faciunt tamen ut audiant ;
 sic possunt facere ut audiant et faciant ; tu autem quantum
 15 longe es a faciendo, qui tantum fugis ab audiendo ? Sed ego,
 inquit, non aedifico super arenam. Nudum te inuenturus est
 fluuius : numquid ideo te non ablaturus est ? numquid ideo
 pluuia non necabit ? numquid uenti propterea non abripiant !
 Ergo ueniam et audiam. Sed cum audieris, fac. Nam si au-
 20 dieris, et non feceris, aedificasti quidem, sed super arenam.
 Quia ergo sine aedificio constituti, nudi sumus, in aedificio
 autem super arenam posito sub ruina sumus ; restat ut super
 petram aedificemus, et quod audiuius faciamus.

IN PSALMVM LVIII

ENARRATIO.

SERMO I.

1. **1.** Sicut solet scriptura psalmorem mysteria in titulis po-
 nere, et frontem psalmi sublimitate sacramenti decorare, ut
 sciamus qui intraturi sumus, cum tamquam super postem quid
 intus agatur legerimus, uel cuius domus sit, uel quisnam sit
 5 illius praedii possessor, ita et in hoc psalmo scriptus est titu-
 lus de titulo. Habet enim : *In finem, ne corrumpas ipsi*
Dauid in tituli inscriptionem. Hoc est quod dixi, titulus
 de titulo. Quatenus enim sit tituli huius inscriptio quam cor-
 rumpi uetat, euangelium nobis indicat. Nam cum Dominus

30 Luc. 16, 19.24. 23, 5 cfr Matth. 7, 24.26.

10 crucifigeretur, titulus inscriptus est a Pilato et positus : *Rex Iudaeorum*, tribus linguis, hebraea, graeca, et latina ; quae linguae toto orbe maxime excellunt. Igitur si rex Iudaeorum crucifixus est, et Iudaei regem suum crucifixerunt ; crucifigendo eum etiam regem gentium fecerunt, magis quam occi-
 15 derunt. Et quidem quantum in illis fuit, perdiderunt Christum, sed sibi, non nobis ; et mortuus est ille pro nobis, et sanguine suo redemit nos. Et modo non est corruptus titulus, quia PL 693 ille rex est, non solum gentium, sed etiam ipsorum Iudaeorum. Quid enim ? Quia contradixerunt, ideo regis sui dominationem μ 558
 20 euertere potuerunt ? Rex est et supra illos. Nam ille rex uirgam ferream gerit, qua et regit et frangit. *Ego, inquit, constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, praedicans praeceptum Domini. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem*
 25 *tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Reges eos in uirga ferrea, et tamquam uas figuli conteres eos.* Quos reget ? quos conteret ? Reget oboedientes, conteret resistentes. Ergo : *Ne corrumpas*, optime et propheticæ ; quandoquidem et illi Iudaei suggesserunt tunc Pilato, et dixerunt : *Noli scribere*
 30 *rex Iudaeorum, sed scribe, quia ipse se dixit regem Iudaeorum ;* nam iste titulus, inquit, confirmauit illum regem nobis. Et Pilatus : *Quod scripsi, scripsi.* Et impletum est : *Ne corrumpas.*

2. Nec iste solus psalmus habet huiusmodi inscriptionem, ut titulus non corrumpatur. Aliquot psalmi sic praenotati sunt, sed tamen in omnibus passio Domini praenuntiatur. Ergo et hic intellegamus Domini passionem, et loquatur nobis
 5 Christus caput et corpus. Sic semper, aut prope semper audiamus uoces Christi de psalmo, ut non solum intueamur caput illud unum mediatorem Dei et hominum, hominem Christum Iesum, qui etiam secundum diuinitatem in principio erat Verbum, Deus apud Deum, quod Verbum caro factum est, et habitauit in nobis, caro ex semine Abraham, ex semine Dauid
 10 de Maria uirgine ; non ergo illum solum qui est caput nostrum cogitemus, quando audimus Christum loqui ; sed cogitemus Christum caput et corpus, totum integrum quemdam uirum. Nobis enim dicitur : *Vos autem estis corpus Christi et membra,*
 15 ab apostolo Paulo. Et de illo dicitur ab eodem apostolo quia est caput ecclesiae. Si ergo ille caput, nos corpus, totus Christus caput et corpus. Aliquando enim inuenis uerba quae non congruant capiti, et nisi ea coaptaueris corpori, nutabit intellectus tuus ; rursus inuenis uerba quae non apta sunt
 20 corpori, et Christus tamen loquitur. Ibi non timendum est ne

LVIII, sermo I, 1, 10 Luc. 23, 38. 21 Ps. 2, 6-9. 29/32 Ioh. 19, 21.
 2, 2 cfr Ps. 56-58. 7 cfr I Tim. 2, 5. 8 cfr Ioh. 1, 1.14. 10 cfr Matth.
 1, 1. 14 I Cor. 12, 27. 15 cfr Eph. 1, 22 ; Col. 1, 18.

erret quisque ; cito enim pergit ut capiti aptet quod uidet corpori non conuenire. Ipse denique in cruce pendens, ex persona corporis locutus est : *Deus meus, Deus meus respice in me, quare me dereliquisti ?* Non enim dereliquerat Christum, a quo
 25 derelictus non est. Aut uero sic ad nos uenit, ut illum desereret ; aut sic illum misit, ut ab illo discederet ? Sed quia homo desertus est a Deo, Adam ille peccans, qui cum soleret gaudere ad faciem Dei, conscientia peccati deterritus fugit a gaudio suo ; et uere dereliquit illum Deus, quia ipse deseruit Deum ;
 30 ex quo Adam Christus cum carnem accepisset, hoc ex persona ipsius carnis ait, quia tunc uetus homo noster simul confixus est cruci cum illo.

PL
694

3. Audiamus ergo quod sequitur : *Quando misit Saul et custodiuit domum eius, ut eum interficeret.* Hoc non ad crucem Domini, sed tamen ad passionem Domini pertinet. Crucifixus enim Christus, et mortuus, et sepultus est. Erat
 5 ergo illa sepultura tamquam domus ; ad quam custodiendam misit regnum Iudaeorum, quando custodes adhibiti sunt sepulcro Christi. Est quidem historia in scriptura Regnorum, quando misit Saul ad custodiendam domum, ut interficeret
 10 Dauid ; sed quantum inde sumsit qui psalmum scripsit, tantum debemus discutere cum titulum psalmi tractamus. Hoc
 15 nobis significare tantum uoluit, quia missum est ad domum ut custodiretur, et ille interficeretur ? Quomodo ergo ad hoc custodita est domus, si Dauid figurabat Christum, ut Christus interficeretur ; quando in sepultura Christus positus non est,
 20 nisi in cruce interfectus ? Refer hoc ergo ad corpus Christi ; quia interficere Christum erat, tollere nomen Christi ne crederetur in Christum, dum mendacium praeualeret custodum, qui corrupti sunt ut dicerent quia cum dormirent, uenerunt discipuli eius, et abstulerunt eum. Hoc est uere Christum uelle
 25 interficere, nomen resurrectionis eius exstinguere, ut mendacium euangelio praeferretur. Sed quomodo illud non effecit Saul, ut interficeret Dauid, sic hoc nec potuit regnum Iudaeorum efficere, ut plus ualeret testimonium custodum dormientium, quam apostolorum uigilantium. Quid enim edocti
 30 sunt custodes ut dicerent ? Damus uobis, inquiunt, quantum uultis pecuniae, et dicite quia cum dormiretis, uenerunt discipuli eius, et abstulerunt eum. Ecce quales testes mendacii contra ueritatem et resurrectionem Christi inimici eius per Saul figurati produxerunt. Interroga, infidelitas, testes dormientes ; respondeant tibi quid actum sit in sepulcro. Qui si

23 Ps. 21, 2 ; Matth. 27, 46. 28 cfr Gen. 3, 8. 31 cfr Rom. 6, 6. 3, 6
 cfr Matth. 27, 66. 8 cfr I Reg. 19, 11. 18 cfr Matth. 28, 13.

LVIII, sermo 1, 3, 1 et] κ, ut a 2 domum eius] eius om. a, eum in domum
 eius κ interficeret eum κ 29 infidelitatis edd.

dormiebant, unde scierunt? Si uigilabant, fures quare non tenuerunt? Dicat ergo quod sequitur.

2. 4. *Erue me de inimicis meis, Deus meus, et ab insurgentibus super me redime me.* Factum est hoc in carne Christi, fit et in nobis. Neque enim cessant inimici nostri, diabolus et angeli eius, insurgere super nos quotidie, et

5 illudere uelle infirmitati et fragilitati nostrae, deceptionibus, suggestionibus, tentationibus, et quibuscumque laqueis irretire, cum in terra adhuc uiuimus. Sed uox nostra uigilet ad Deum, et clamet in membris Christi, sub capite in caelo constituto: *Erue me de inimicis meis, Deus meus, et ab*

10 *insurgentibus super me redime me.*

3. 5. *Erue me de operantibus iniquitatem et de uiris sanguinum saluum me fac.* Erant illi quidem uiri sanguinum, qui iustum occiderunt, in quo nullam culpam inueniunt; erant illi uiri sanguinum, quia cum uellet alienigena

5 lotis manibus dimittere Christum, clamauerunt: *Crucifige, crucifige*; erant uiri sanguinum, quibus cum iam obiceretur crimen sanguinis Christi, responderunt, propinantes posteris suis: *Sanguis eius super nos, et super filios nostros.* Sed nec in eius corpus exsurgere uiri sanguinum cessauerunt, nam et

10 post resurrectionem adscensionemque Christi, persecutiones passa est ecclesia; et illa quidem primo quae effloruit de gente Iudaeorum, de qua et apostoli nostri fuerunt. Ibi primo Stephanus lapidatus est, et quod uocabatur accepit. Stephanus enim corona dicitur. Humiliter lapidatus, sed sublimer coronatus. Deinde in gentibus exsurrexerunt regna gentium, antequam in eis impleretur quod praedictum erat: *Adorabunt eum omnes reges terrae; omnes gentes seruient ei*, et fremuit impetus regni illius aduersus testes Christi; effusus est magnus et multus martyrum sanguis: quo effuso, tamquam seminata

20 seges ecclesiae fertilius pullulauit, et totum mundum, sicut nunc conspicimus, occupauit. Ab his ergo uiris sanguinum eruitur Christus, non solum caput, sed etiam corpus. A uiris sanguinum eruitur Christus, et eis qui fuerunt, et eis qui sunt, et eis qui futuri sunt, eruitur Christus, et qui praecessit, et qui

25 est, et qui uenturus est. Christus enim est totum corpus Christi; et quicumque nunc christiani boni, et qui ante nos, et qui post nos futuri sunt, totus Christus eruitur a uiris sanguinum; nec uacat haec uox: *Et a uiris sanguinum saluum me fac.*

4. 6. *Quia ecce uenati sunt animam meam.* Potuerunt tenere, potuerunt occidere, *uenati sunt animam meam.*

5, 5/8 cfr Matth. 27, 23.25. 12 cfr Act. 7, 58. 16 Ps. 71, 11.

4, 1 meus] *Aug. cum LXX (cod. Sinait.), om. a κ Vulg.* 2 super] *Aug. cum LXX, in a κ Vulg. libera a κ Vulg.*

Sed ubi est : *Disrupisti uincula mea ? Vbi est : Muscipula comminuta est, et nos eruti sumus ? Vbi est quod benedicimus*
 5 *Deum, qui non dedit nos in uenationem dentibus eorum ? Illi*
quidem uenati sunt, sed in manibus uenantium non dimittit
qui custodit Israel. Quia ecce uenati sunt animam
meam ; irruerunt super me fortes. Non utcumque trans-
 10 *eundum est ab his fortibus ; diligenter insinuandum est qui*
sint fortes insurgentes. Fortes, super quos, nisi super infirmos,
super inualidos, super non fortes ? Et laudantur tamen infir-
mi, et damnantur fortes. Si intellegantur qui sunt fortes, pri-
mo ipsum diabolum Dominus fortem dixit : Nemo, inquit,
potest intrare in domum fortis, et uasa eius eripere, nisi prius
 15 *alligauerit fortem. Alligauit ergo fortem uinculis dominationis*
suae ; et uasa eius arripuit, ac uasa sua fecit. Erant enim om-
nes iniqui uasa diaboli, qui credentes facti sunt uasa Christi ;
quibus apostolus dicit : Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc
autem lux in Domino, qui notas facit diuitias suas in uasa mise-
 20 *ricordiae. Possunt ergo isti fortes intellegi. Sed sunt in homini-*
bus quidam fortes reprehensibili et damnabili fortitudine, qui
praesumunt quidem, sed de temporali felicitate. Non uobis
uidetur fuisse fortis diues iste, qui nunc ex euangelio recitatus
est, quoniam successit ei regio in opulencia fructuum ? Per-
 25 *turbatus consilium reconditionis inuenit, ut destructis uete-*
ribus apothecis, nouas construeret ampliores, eisque comple-
tis, animae suae diceret : Habes multa bona, anima, epulare,
iucundare, satiare. Qualem fortem uides ? Ecce homo qui non
 30 *posuit Deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diui-*
tiarum suarum. Vide quam fortis sit : Et praeualuit, inquit,
in uanitate sua.

PL
696

7. Sunt et alii fortes, non de diuitiis, non de uiribus corporis, non de aliqua in tempore praecellenti potentia dignitatis, sed praesumentes de iustitia sua. Hoc genus fortium cauendum, metuendum, auersandum, non imitandum ; praesumentium, inquam, non de corpore, non de opibus, non de genere, non de honore ; omnia enim ista quis non uideat temporalia, fluxa, caduca, uolatrica ? sed praesumentium de iustitia sua. Talis fortitudo impediuit Iudaeos ne per foramen acus intrarent. Cum enim de se praesumunt quod iusti sint, et
 10 tamquam sani sibi uidentur, medicinam recusauerunt, et ipsum medicum necauerunt. Tales ergo fortes, non infirmos, non uenit uocare qui dixit : *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus. Non ueni uocare iustos, sed peccatores in paeni-*

6, 3 Ps. 115, 16. 3/5 Ps. 123, 7.6. 13 Matth. 12, 29. 18 Eph. 5, 8.
 19 Rom. 9, 23. 27 Luc. 12, 16-19. 28/31 Ps. 51, 9. 7, 8 cfr Matth. 19, 21.
 12/17 Matth. 9, 11-13.

6, 7 quoniam κ 8 insurrexerunt *infra* 11, 27/28

tentiam. Isti erant fortes qui insultabant discipulis Christi, quia
 15 magister eorum ad infirmos intrabat, et conuiuabatur cum in-
 firmis. *Quare*, inquit, *magister uester cum publicanis et pec-*
catoribus manducat? O fortes quibus medicus opus non est!
 Fortitudo ista non sanitatis est, sed insaniae. Nam et phreneticis μ 561
 20 uires, tanto mors uicinior. Auertat ergo Deus ab imitatione
 nostra fortes istos. Timendum est enim ne eos quisque uelit
 imitari. Doctor autem humilitatis, particeps nostrae infirmi-
 tatis, donans participationem suae diuinitatis, ad hoc descen-
 dens ut uiam doceret et uia fieret, maxime suam humilitatem
 25 nobis commendare dignatus est; et ideo a seruo baptizari non
 dedignatus est, ut nos doceret confiteri peccata nostra, et
 infirmari ut fortes simus, habere potius apostoli uocem dicen-
 tis: *Quando infirmor, tunc potens sum*. Quomodo ergo noluit
 esse fortis. Isti autem qui fortes esse uoluerunt, id est, qui de
 30 sua uirtute praesumere uoluerunt tamquam iusti, offenderunt
 in lapidem offensionis; et haedus uisus est eis Agnus, et quia
 ueluti haedum occiderunt, ab Agno redimi non meruerunt.
 Ipsi sunt ergo fortes, qui irruerunt super Christum, commen-
 dantes iustitiam suam. Audite fortes istos: Cum quidam Iero-
 35 solymitae dicerent, missi ab eis ad adprehendendum Christum,
 et non audentes adprehendere (quia quando uoluit, tunc ad-
 prehensus est, qui uere fortis erat): *Quare ergo*, inquit, *non*
eum potuistis adprehendere? *Et responderunt: Nemo umquam*
hominum sic locutus est, sicut ille. Et illi fortes: *Numquid ali-*
 40 *quis pharisaeorum in illum credidit, aut aliquis scribarum, nisi*
populus iste nesciens legem? Praeposuerunt se turbae infirmae
 ad medicum currenti; unde, nisi quia ipsi fortes erant, et for-
 titudine sua, quod est grauius, omnem etiam turbam in se
 traduxerunt, et medicum omnium occiderunt. Sed et ille eo
 45 quod occisus est, de sanguine suo medicamentum fecit aegroti-
 tis. *Irruerunt super me fortes*. Hos maxime fortes aduer-
 tite; et uidete utrum de ulla re praesumendum sit homini, PL
697
 quando nec de iustitia praesumendum est. Iam uidete ubi ia-
 ceant praesumentes de diuitiis, de uiribus corporis, de nobili-
 50 tate generis, de dignitate saeculi, si qui de ipsa iustitia tam-
 quam de sua praesumserit, cadit. *Irruerunt super me for-*
tes. Ex illis fortibus fuit ille uires suas iactans: *Gratias tibi*,
 inquit, *ago quia non sum sicut ceteri hominum, iniusti, raptors,*
adulteri, sicut et publicanus iste: ieiuno bis in sabbato, deci-
 55 *mas do omnium quae possideo*. Vide fortem iactantem uires
 suas; contra uero longe stantem infirmum adtende, et humi-
 litate propinquantem. *Publicanus autem*, inquit, *de longinquo*
stabat, et nec oculos suos audebat in caelum leuare, sed percu-

24 cfr Ioh. 14, 6. 25 cfr Matth. 3, 13. 28 II Cor. 12, 10. 30 cfr Rom.
 9, 32. 37 Ioh. 7, 45-49. 52 Luc. 18, 11-14.

60 *tiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori. Amen dico uobis, descendit iustificatus publicanus ille magis quam ille pharisaeus. Et uide iustitiam : Quia omnis qui se exultat, humiliabitur ; et qui se humilat, exaltabitur. Irruerunt isti fortes, id est superbi, qui ignorantes Dei iustitiam, et suam iustitiam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt sub-*
65 *iecti.*

5. 8. *Quid deinde ? Neque iniquitas mea neque peccatum meum, Domine. Irruerunt quidem fortes de iustitia sua praesumentes, irruerunt, sed peccatum in me non inueniunt. Nam utique illi fortes, id est uelut iusti quare possent*
5 *persequi Christum, nisi quasi peccatorem ? Sed tamen illi uiderint quam fortes sint immanitate febris, non firmitate sanitatis ; uiderint illi quam fortes sint, et tamquam iusti contra iniquum saeuierunt. Sed tamen neque iniquitas mea* ^{μ 562}
neque peccatum meum, Domine. Sine iniquitate cucurri, et dirigebam. Illi ergo fortes currentem me sequi non
10 *potuerunt ; ideo peccatorem putauerunt, quia uestigia mea non uiderunt.*

6. 9. *Sine iniquitate cucurri, et dirigebam ; exsurge in occursum mihi, et uide. Deo dicitur : Sine iniquitate cucurri, et dirigebam ; exsurge in occursum mihi, et uide. Quid enim ? Si non occurrat, uidere non*
5 *potest ? Tamquam si ambulares uiam, et de longinquo ab aliquo cognosci non posses, clamares ad eum, et diceres : Occurre mihi, et uide quemadmodum ambulem ; nam quando de longinquo me adtendis, gressum meum uidere non potes. Itane et Deus nisi occurreret, non uideret quam sine iniquitate iste*
10 *dirigebat, et quam sine peccato currebat ? Accipere quidem et hoc possumus : Exsurge in occursum mihi, adiuua me. Quod autem addidit : et uide, intellegendum est, fac uideri quod curro, fac uideri quod dirigo, ex illa figura qua et illud dictum est Abraham : Nunc cognoui quod times Deum.*
15 *Deus dicit : Nunc cognoui ; unde, nisi quia nunc te feci cognoscere ? Ignotus enim sibi quisque est ante interrogationem tentationis, sicut se Petrus praesumendo ignorabat, et negando didicit quales uires haberet ; in sua ipsa titubatione intellexit falso sese praesumsisse ; fleuit, et flendo meruit fructu-*
20 *ose nosse quod fuit, et esse quod non fuit. Ergo probatus Abraham, factus est cognitus sibi ; et dictum est a Deo : Nunc cognoui, hoc est, nunc te feci cognoscere. Quomodo laetus dies, quod facit laetos, et tristis amaritudo, quod contristat gustan-*

PL
698

63 cfr Rom. 10, 3. 9, 14 Gen. 22, 12. 16 cfr Matth. 26, 35.69.75.

8, 9 si iniquitatem a 10 dirigebam] plures codd. a LXX, tuet. De Bruyne, *Augustin reviseur*, p. 572, dirigebar cet. codd. edd. μ κ 9, 10 dirigebat] plures codd., dirigebatur cet. codd. edd. μ 13 dirigo] plures codd., dirigor cet. codd. edd. μ

tem, sic uidens Deus, uidere faciens. *Exsurge* ergo, inquit,
 25 *in occursum mihi, et uide*. Quid est : *et uide* ? Et adiu-
 ua me, id est in illis, ut uideant cursum meum, sequantur me,
 non eis uideatur prauum esse quod rectum est, non eis uidea-
 tur distortum esse quod tenet regulam ueritatis, quoniam
 30 *sine iniquitate cucurri, et dirigebam; exsurge in oc-
 cursum mihi, et uide*.

10. Aliquid etiam me dicere admonet in hoc loco capitis
 ipsius nostri sublimitas ; quoniam infirmatus est usque ad
 mortem, et assumpsit infirmitatis carnem, ut pullos Ierusalem
 colligeret sub alas suas tamquam gallina infirmata cum paru-
 5 uulis. Non enim in aliqua aue hoc aliquando conspeximus,
 earum etiam quae nidificant ante oculos nostros, sicut parietum
 passeret, sicut hirundines tamquam annuae nostrae
 hospites, sicut ciconiae, sicut aliae atque aliae aues quae ante
 oculos nostros nidificant, et ouis insidunt, pullos alunt, sicut
 10 ipsae columbae quas quotidie uidemus ; aliquam auem infir-
 mari cum paruulis non cognouimus, non adspeximus, non uidi-
 mus. Gallina quomodo hoc habet ? Certe notam rem dico, quae
 in conspectu nostro quotidie uersatur, quomodo raucescit uox,
 quomodo fit hispidum totum corpus ? deponuntur alae, laxan-
 15 tur plumae, et uides circa pullos nescio quid aegrotum, et ea
 est materna caritas quae inuenitur infirmitas. Quare ergo Do-
 minus, nisi propter hoc, gallina esse uoluit in sancta scriptura
 dicens : *Ierusalem, Ierusalem, quoties uolui congregare filios*
tuos, tamquam gallina pullos suos sub alas, et noluisti ! Congre-
 20 gavit autem omnes gentes, tamquam gallina pullos suos, qui
 infirmatus est propter nos, accipiens carnem a nobis, id est μ 563
 a genere humano ; crucifixus, contemptus, alapis caesus, fla-
 gellatus, ligno suspensus, lancea uulneratus. Ergo hoc mater-
 nae infirmitatis est, non amissae maiestatis. Cum ergo talis
 25 esset Christus, et ideo contemptus, et ideo lapis offensionis et
 petra scandali, et ideo multi offenderunt in eum ; cum talis
 ergo esset, et tamen carnem sine peccato suscepisset, factus
 est particeps nostrae infirmitatis, non iniquitatis, ut ex eo
 quod nobiscum communicauit infirmitatem, solueret nostram
 30 iniquitatem. Ideo : *Sine iniquitate cucurri, et dirige-
 bam*. Quid ergo, secundum id quod Deus est non est agnoscen-
 dus, et illud solum in eo considerandum est quod propter nos
 factus est, non illud quo nos fecit ? Plane etiam illud conside-
 randum est, quia magnum pietatis iudicium est nosse quis
 35 pro te quid sustinuit. Non quicumque paruus, non pro te
 magno, sed pro te infirmo ille summus. Quid ? Factus paruus PL
 699
 : *Humilauit se, factus oboediens usque ad mortem*. Quis ?

10, 18 Matth. 23, 37.

26 cfr Rom. 9, 32 ; 1 Petr. 2, 8.

37 Phil. 2, 6-8.

25 *ult. et] om. Lou.*26 *id est] fac add. Lou.*28 *regula plures codd.*

supra audi : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo.* Ergo aequalis Deo semetipsum exinaniuit, *formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inuentus ut homo* ; et ita exinaniuit, ut assumeret quod non erat, non ut amitteret quod erat. Quomodo ergo exinaniuit ? Quia tibi talis apparuit ; quia tibi dignitatem quam apud Patrem habet, non demonstraui ; quia tibi ⁴⁵ nunc obtulit infirmitatem, seruauit purgato postea claritatem. Ille ergo Patri aequalis, talis est factus ; et tamen in ipsa infirmitate agnoscendus est, non uisione, sed fide ; ut quod uidere nondum possumus, saltem credamus, et credendo quod non uidemus, etiam uidere mereamur. Merito posteaquam ⁵⁰ surrexit, ait Mariae Magdalenae, cui dignatus est primitus apparere : *Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem.* Quid est hoc ? Paulo post eum mulieres tetigerunt. Nam redeuntes a monumento, obuiam sibi factum adorauerunt, et pedes eius tenuerunt ; discipuli etiam cicatrices palpauerunt. ⁵⁵ Quid est ergo : *Noli me tangere, nondum enim adscendi ad Patrem*, nisi, noli quod uides hoc solum me credere, ne et hic remaneat adspectus tuus quasi tactus tuus ? Humilis enim tibi uideor, *nondum adscendi ad Patrem*, unde et ad uos descendi, et inde non recessi, nondum illuc adscendi, quando uos non ⁶⁰ deserui. Venit non recedens, adscendit non deserens. Sed quid est quod adscendit ad Patrem ? Quando nobis innotescit aequalis Patri. Nos enim adscendimus proficiendo, ut hoc uidere, ut hoc intellegere, ut hoc utcumque capere ualeamus. Ideo ergo distulit tactum, non abstulit, non repulit, non negauit. ⁶⁵ *Nondum enim*, inquit, *adscendi ad Patrem. A summo caelo egressio eius*, dicit alius psalmus, *et occursum eius usque ad summum caeli. Summum caeli*, id est, summum in omnibus spiritalibus Pater est : inde excursus eius, et occursum usque ad summum caeli. Occurrit usque ad summum, non dicitur ⁷⁰ nisi de aequali. Denique cum aliqua inaequalia comparamus, et aliquid breue ad aliquid magnum applicamus, uidere quantum ad quantum sit, si inaequale inuenerimus, ita solemus loqui : Non occurrit ; si autem aequale sit : Occurrit. Ergo *occursum eius usque ad summum caeli*, quia aequalis est Patri. ⁷⁵ Talem se uolebat innotescere fidelibus suis, qui dixerat : *Noli me tangere.* Hoc uolebat praestari a Patre fidelibus suis, qui dicebat : *Exsurge in occursum mihi, et uide* ; innotesce quod tibi aequalis sim. *Et uide* ; quid est : *Et uide* ? Fac uideri quod tibi aequalis sim. Quamdiu mihi Philippus ⁸⁰ dicit : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* ? Quamdiu ergo

51 Ioh. 20, 17.

53 cfr Matth. 28, 9.

54 cfr Luc. 24, 39.

65 Ps. 18, 7.

80 Ioh. 14, 8-11.

10, 40 similitudinem *Lou. PL*60 uenit ... adscendit] *codd.*, ueni ... adscendi *edd.*

dicam : *Tanto tempore uobiscum sum, et Patrem non nostis ? Philippe, qui me uidit, uidit et Patrem ; non credis quia ego in Patre, et Pater in me est ?* et adhuc forte non credit aequalem. *Exsurge in occursum mihi, et uide.* Fac me uideri, PL
 85 fac te uideri, fac notam hominibus aequalitatem nostram. Non 700
 putent Iudaei se hominem crucifixisse. Quamuis in eo non crucifixum sit, nisi in quantum homo erat ; tamen non cognouerunt quem crucifixerunt. Si enim cognouissent, Dominum gloriae numquam crucifixissent. Hunc Dominum gloriae ut
 90 nouerint fideles mei : *Exsurge in occursum mihi, et uide.*

11. *Et tu, Domine Deus uirtutum, Deus Israel.* Tu Deus Israel, qui non putaris nisi Deus Israel solius, qui non putaris nisi Deus unius gentis quae te colit, cum omnes gentes idola colant, tu Deus Israel, *intende ad uisitandum*
 5 *omnes gentes.* Impleatur ista prophetia, in qua Isaias ex persona tua alloquitur ecclesiam tuam, sanctam ciuitatem tuam, sterilem illam cuius *multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum.* Ei quippe dictum est : *Laetare, sterilis quae non parit, erumpe et exclama, quae non parturis ; quia multi*
 10 *fili desertae, magis quam eius quae habet uirum :* magis quam gentis Iudaeae quae habet uirum, quae accepit legem ; magis quam eius gentis quae habuit euidentem regem. Nam tuus rex latet, et plures tibi filii sunt ex occulto sponso. Ergo ei dicitur : *Multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum.*
 15 Deinde adiungit propheta : *Dilata locum tabernaculi tui, et aulas tuas confige ; non est quod parcas ; extende longius funiculos tuos, et palos ualidos constitue, etiam atque etiam in dexteram atque sinistram.* In dextera tene bonos, in sinistra tene malos, donec ueniat uentilabrum ; posside tamen omnes gen-
 20 tes. Inuitentur ad nuptias boni et mali, impleantur nuptiae recumbentium ; seruorum est inuitare, Domini separare. *Etiam atque etiam in dexteram atque sinistram extende. Semen enim tuum hereditabit gentes, et ciuitates quae desertae erant, inhabitabis :* desertae a Deo, desertae a prophetis, desertae ab
 25 apostolis, desertae ab euangelio, plenae daemoniis. *Ciuitates quae desertae erant inhabitabis. Non est quod metuas ; praeualebis enim ; nec erubescas quod detestabilis fueris.* Ergo, quia *insurrexerunt super me fortes, ne erubescas ;* quando contra nomen christianum leges ferebantur, quando ignominia et
 30 infamia erat esse christianum, *ne erubescas quod detestabilis fueris ; confusionem enim in perpetuum obliuisceris ; ignominiae*

88 cfr I Cor. 2, 8.

11, 5/34 cfr Isai. 54, 1-5.

18 cfr Matth. 25, 35.

19 cfr Matth. 3, 12.

20 cfr Matth. 22, 9, 10.

82 uidet (bis) Lou. PL 11, 4 uisitandas κ 16 aulacas aliquot codd. 27/28
 insurrexerunt] irruerunt supra 6, 8 28 me] codd., te edd. 29/30 blasphemia
 edd.

uiduitatis tuae non eris memor. Quoniam ego sum Dominus qui facio te : Dominus nomen est ei ; et qui eruit te, ipse Dominus Deus Israel uniuersae terrae uocabitur. Et tu, Domine Deus
 35 *uirtutum, Deus Israel, intende ad uisitandum omnes gentes. Intende, inquam, ad uisitandum omnes gentes.*

12. *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem.* Hic plane terruit. Quem non terreat ? Quis ad suam conscientiam rediens non contremiscat ? Quae etiamsi sibi ^{μ 565} conscia est pietatis, mirum nisi aliquid conscia sit etiam ini- PL
 5 *quitatis. Quicumque enim peccatum facit, et iniquitatem facit.* 701
 Si enim iniquitates obseruaueris, Domine, Domine, quis sustinebit. Et tamen uerum est, nec frustra dictum, nec uacare omnino potest aut poterit : *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem.* Sed etiam misertus est Pauli qui
 10 *primo Saulus operabatur iniquitatem : quid enim fecit boni, unde promereretur Deum ? Nonne sanctos eius ad mortem adtrahebat ? nonne epistolas a principibus sacerdotum ferebat, ut ubicumque christianos inuenisset, ad poenam raperet ? nonne id agens, eo tendens, caedem spirans et anhelans, sicut*
 15 *de illo scriptura adtestatur, de caelo uocatus est uoce sublimi, deiectus, erectus, excaecatus, illuminatus, occisus, uiuificatus, perditus, redditus ? Quo merito ? Nihil nos dicamus ; ipsum potius audiamus : Qui prius fui, inquit, blasphemus, et persecutor, et iniuriosus ; sed misericordiam consecutus sum. Certe :*
 20 *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem,* hoc duobus modis intellegi potest : siue quia omnino nulla peccata impunita relinquit Deus ; siue quod est quaedam iniquitas, quam qui operantur, omnino eorum Deus non misertur. Secundum istos duos modos, breuiter quantum temporis
 25 *sufficit aliquid loquamur Caritati uestrae.*

13. Iniquitas omnis, parua magnaue sit, puniatur necesse est, aut ab ipso homine paenitente, aut a Deo uindicante. Nam et quem paenitet, punit seipsum. Ergo, fratres, puniamus nostra peccata, si quaerimus misericordiam Dei. Non
 5 *potest Deus misereri omnium operantium iniquitatem quasi blandiens peccatis, aut non eradicans peccata. Prorsus aut punis, aut punit. Vis non puniat ? Puni, tu. Nam et illud fecisti quod impunitum esse non possit ; sed a te puniatur potius, ut facias quod in illo psalmo scriptum est : Praeueniamus faciem*
 10 *eius in confessione. Quid est : Praeueniamus faciem eius ? Antequam ipse adtendat ut puniat, tu praeueni confitendo et puni. Non ille inueniat quod puniat. Quia cum tu punis iniqui-*

12, 5 cfr I Ioh. 3, 4. 6 cfr Ps. 129, 3. 10 cfr Act. 9. 18 I Tim. 1, 13.
 13, 9 Ps. 94, 2.

12, 1 omnibus κ 1/2 iniquitatem] diapsalma add. α 9 etiam] μ, ecce Lou. PL

tatem, facis aequitatem. Et ideo tui miserebitur Deus, quia iam te operantem aequitatem inuenit Deus. Quid est, operantem aequitatem? Quia hoc in te odisti, quod et ille odit, ut incipias placere Deo, dum hoc in te punis quod displicet Deo. Nam non potest impunitum relinqui peccatum, quoniam uerum est: *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem.*

14. Sed uideamus iam alium modum, quo haec sententia possit intellegi. Est quaedam iniquitas, quam qui operatur, non potest fieri ut misereatur eius Deus. Quaeritis forte quanam illa sit? Ipsa defensio peccatorum. Quando quisque defendit peccata sua, magnam iniquitatem operatur; hoc defendit quod Deus odit. Et uide quam peruerse, quam inique. Si quid boni fecerit, sibi uult imputari; si quid mali, Deo. Nam hoc modo defendunt homines peccata ex Dei persona, quod peius est. Quid est hoc? Nemo est qui audeat dicere: Bonum est adulterium, bonum est homicidium, bona fraus, bonum periurium: nullus prorsus hominum; nam qui etiam illa faciunt, clamant quando patiuntur. Omnino ergo non inuenis animam tam peruersam, tam extorrem a societate generis humani et a participatione communis sanguinis ex Adam, cui uideatur bonum esse adulterium, sicut dixi, fraus, rapina, periurium. Sed quomodo ea defendunt? Si Deus nolisset, non id fecissem. Quid uis faciam fato meo? Iam quaeris quid sit fatum: curris ad stellas. Quaeris quis fecerit et ordinauerit stellas: Deus est. Ergo ad hoc peccatum tuum defendis, ut Deum accuses. Ideo excusatur reus, ut culpetur iudex. Prorsus talem iniquitatem operantium non miseretur Deus. *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem.* Persequere, inquit, peccata eorum puni, compunge, conuerte illos ante se, qui se ponunt post se, et erubescant de se, ut gaudeant de te. *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem.*

7. 15. *Conuertantur ad uesperam.* Nescio quos dicit quondam operatores iniquitatis, et quondam tenebras, conuerti ad uesperam. Quid est: *ad uesperam*? Postea. Quid est: *ad uesperam*? Serius. Ante enim debuerant, antequam Christum crucifigerent, medicum agnoscere. Quare iam eo crucifixo, resurgente, in caelum adscendente, posteaquam misit Spiritum suum sanctum, quo repleti sunt illi qui in una domo erant, et coeperunt loqui linguis omnium gentium, expauerunt crucifixoresh Christi, compuncti sunt de conscientia sua, consilium salutis ab apostolis petiuerunt; audierunt: *Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomi-*

15, 11 Act. 2, 38.

15, 1 conuertentur α κ cum LXX et Vulg., fort. recte, cfr serm. 2, 8, 1 uesperum κ

ne Domini nostri Iesu Christi, et dimittentur uobis peccata uestra. Post occisum Christum, post effusum Christi sanguinem dimittuntur peccata uestra. Ille sic uoluit mori, ut sanguine suo etiam effusores eiusdem sanguinis redimeret. Fudistis saeuientes, bibite confitentes. Merito *conuertantur ad uesperam, et famem patiantur ut canes*. Canes gentes Iudaei dixerunt, tamquam immundos. Nam inde et ipse Dominus, cum post eum clamaret Chananaea quaedam mulier, non Iudaea, ad suam filiam curandam conuere uolens eius misericordiam; ille omnia praeuidens, omnia sciens, sed fidem eius ostendere uolens, distulit beneficium, et eam suspendit. Et quomodo distulit? *Non sum, inquit, missus, nisi ad oues quae perierunt domus Israel*. Israel, oues; gentes, quid? *Non est bonum, panem filiorum mittere canibus*. Gentes ergo canes appellauit, propter immunditiam. Quid autem illa mulier esuriens? Hoc magis non repulit; suscepit humiliter conuicium, et meruit beneficium. Neque enim et conuicium illud dicendum erat, quod a Domino dictum erat. Seruus si aliquid tale domino dicat, conuicium est; dominus etiam cum tale aliquid seruo dicit, dignatio potius dici potest. *Ita, inquit, Domine*. Quid est: *ita*? Verum dicis, prorsus uerum dicis; canis ego sum. *Sed et canes, inquit, edunt de micis quae cadunt de mensa dominorum suorum*. Et continuo Dominus: *O mulier, magna est fides tua*. Iamdudum canis, modo mulier. Vnde iam mulier quae paulo ante canis? Confitendo humiliter, non repellendo quod a Domino dictum erat. Ergo gentes canes, et ideo esurientes. Bonum est et Iudaeis, ut agnoscant se peccatores; et licet *ad uesperam, conuertantur, et famem patiantur ut canes*. Nam male saturatus erat ille qui dicebat: *Ieiuno bis in sabbato*. Ille autem publicanus canis erat, famem patiens; et inde beneficium Domini esuriebat, qui dicebat: *Propitius esto mihi peccatori*. *Conuertantur ergo et illi ad uesperam, et famem patiantur ut canes*. Desiderent gratiam Dei, intellegant se peccatores; fortes illi fiant infirmi, diuites illi fiant pauperes, iusti illi agnoscant se peccatores, leones illi canes fiant. *Conuertantur ad uesperam, et famem patiantur ut canes, et circumibunt ciuitatem*. Quam ciuitatem? Mundum istum, quem quibusdam locis uocat scriptura ciuitatem circumstantiae; id est, quia in omnibus gentibus undique circumfuderat mundus unam gentem Iudaeorum, ubi talia dicebantur, et appellaba-

PL
703

19/35 cfr Matth. 15, 24-28. 41 et 43 Luc. 18, 12.13. 50 cfr Ps. 30, 22; 59, 11; 107, 11, sec. LXX.

17 fame κ patientur α κ cum LXX et Vulg., fort. recte, cfr serm. 2, 8, 4
30 etiam] μ, autem Lou. PL 48 alt. et] om. α circuibunt ciuitates κ
52 dicebantur] codd., gerebantur edd.

tur ciuitas circumstantiae. Istam ciuitatem circumibunt illi iam canes facti esurientes. Quomodo circumibunt? Euangelizando. Saulus ex lupo canis factus est ad uesperam, id est, sero conuersus, de micis domini sui in gratia eius cucurrit, et circumiuit ciuitatem.

8. **16.** *Ecce ipsi loquentur in ore suo, et gladius in labiis eorum.* Iam ille gladius bis acutus, de quo apostolus dicit: *Et gladium spiritus, quod est uerbum Dei.* Quare bis acutus? Quare, nisi quia ex utroque Testamento feriens? Hoc gladio mactabantur, de quibus dicebatur Petro: *Macta, et manduca. Et gladius in labiis eorum; quoniam quis audiuit?* Loquentur in ore suo: *Quis audiuit?* id est, stomachabuntur aduersus pigros ad fidem. Qui paulo ante et ipsi credere nolebant, taedium de non credentibus patiuntur.
10. Et uere, fratres, contingit. Vides hominem pigrum antequam sit christianus; clamas ad illum quotidie, uix conuertitur; conuertatur, et iam uult omnes esse christianos, et miratur quia nondum sunt. Excidit illi quod ad uesperam conuersus est; sed quia factus est esuriens sicut canis, habet etiam in
- 15 labiis gladium; dicit: *Quis audiuit?* Quid est: *Quis audiuit?* Quis credidit auditui nostro, et brachium Domini cui reuelatum est? *Quoniam quis audiuit?* Non credunt Iudaei; conuersi sunt ad gentes et annuntiauerunt. Iudaei non credebant; et tamen per credentes Iudaeos euangelium cir-
- 20 cumibat ciuitatem, et dicebant: *Quoniam quis audiuit?*
9. **17.** *Et tu, Domine, deridebis eos. Quis audiuit?* Omnes gentes christianae futurae sunt, et uos dicitis: *Quis audiuit?* Quid est: *deridebis eos?* *Pro nihilo habebis omnes gentes;* nihil ante te erit; quia facillimum erit
- 5 ut credant in te omnes gentes.

10. **18.** *Fortitudinem meam ad te custodiam.* Illi enim fortes ideo ceciderunt, quia fortitudinem suam ad te non custodierunt; id est, illi qui super me insurrexerunt et irrue-
- 5 *ad te custodiam;* quia si recedo, cado; si accedo, fortior fio. Videte enim quid est, fratres, in anima humana. Non habet ex se lumen, non habet ex se uires: totum autem quod pulchrum est in anima, uirtus et sapientia est; sed nec sapit sibi, nec ualet sibi, nec ipsa sibi lux est, nec ipsa sibi uirtus est. Est quaedam origo fonsque uirtutis, est quaedam radix sapientiae, est quaedam, ut ita dicam, si et hoc dicendum est, regio incommutabilis ueritatis; ab hac anima recedens tenebratur, accedens illuminatur. Accedite ad eum, et illuminamini, quia recedendo tenebramini. Ergo *fortitudinem meam ad te*

PL
704

16, 3 Eph. 6, 17. 5 Act. 10, 13. 16 Isai. 53, 1. 18, 13 cfr Ps. 33, 6.

16, 1 loquuntur κ 18, 1 fortitudo mea κ custodiar κ

- 15 *custodiam* : non a te recedam, non de me praesumam. *Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es.* Vbi enim eram, et ubi sum? unde me suscepisti? quas iniquitates meas dimisisti? ubi iacebam? quo erectus sum? Ergo haec meminisse debeo, quod in alio
- 20 psalmo dicitur : *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me? Fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es.*
11. **19.** *Deus meus, misericordia eius praeueniet me.* μ 568
 Ecce quid est : *Fortitudinem meam ad te custodiam* : de me omnino nihil praesumam. Quid enim attuli boni, ut mei misereris et me iustificares? Quid in me inuenisti, nisi
 5 sola peccata? Tuum nihil aliud nisi natura quam creasti; cetera, mala mea quae deleuisti. Non ego prior ad te exsurrexi, sed tu ad me excitandum uenisti; nam *misericordia eius praeueniet me.* Antequam aliquid boni ego faciam, *misericordia eius praeueniet me.* Quid hic respondebit infelix Pelagius?
12. **20.** *Deus meus demonstrauit mihi in inimicis meis.* Quid ait? Quantam circa me exhibuerit misericordiam, in inimicis meis mihi demonstrauit. Relictis comparet se collectus, et repulsis electus; comparet se uasis irae uas misericordiae, et uideat quia ex una massa fecit Deus *aliud uas in honorem, aliud in contumeliam.* Quid est : *demonstrauit mihi in inimicis meis?* Si enim Deus uolens ostendere iram, et demonstrare potentiam suam, adtulit in multa patientia uasa irae, quae perfecta sunt in perditionem, et propter quid
 10 hoc? *Vt notas faceret diuitias suas in uasa misericordiae;* si ergo uasa irae adtulit, in quibus notas faceret diuitias suas in uasa misericordiae, rectissime dictum est : *Misericordia eius praeueniet me.* *Deus meus demonstrauit mihi in inimicis meis;* id est, quantum circa me habuit misericordiam, in illis mihi demonstrauit circa quos non habuit. Nisi enim debitor suspendatur, minus agit gratias cui debitum relaxatur. *Deus meus demonstrauit mihi in inimicis meis.*
- 21.** De ipsis autem inimicis quid? *Ne occideris eos, nequando obliuiscantur legis tuae.* Rogat pro inimicis suis, implet praeceptum. Quid est : *Ne miserearis omnium qui operantur iniquitatem;* et : *Ne occideris eos, nequando*
 5 *obliuiscantur legis tuae?* Quomodo non miseretur omnium qui operantur iniquitatem, et quomodo non occidit eos ne obliuiscantur legis tuae? Sed hic de inimicis suis dixit. Quid ergo? Inimici eius aequitatem operantur? Si qui ei ini-

20 Ps. 28, 10. 20, 3/4 et 13 Ps. 58, 6. 5 Rom. 9, 21-23.

19 haec meminisse] *potiores codd.*, hoc mem. non *edd.*
 20, 1 demonstrabis κ in] *om. a*

19, 1 eius] tua κ

micantur aequitatem operantur, ergo ipse iniquitatem opera-
 10 tur. Sed quia ipse aequitatem operatur, porro qui aequitatem
 operatur, profecto iniquitatem ab inimicis patitur; restat ut
 qui iusto inimicantur, iniquitatem operentur. Vnde ergo paulo
 superius: *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem,*
 et nunc de inimicis suis: *Ne occideris eos, nequando*
 15 *obliuiscantur legis tuae?* Non ergo miserearis eorum, ut
 occidas peccata eorum; non occidas eos, quorum peccata oc-
 cidis. Quid est autem occidi? Obliuisci legis Domini. Ipsa est
 uera mors, in profundum ire peccati; potest quidem hoc et de
 Iudaeis intellegi. Quid de Iudaeis: *Ne occideris eos, ne-*
 20 *quando obliuiscantur legis tuae?* Istos inimicos meos,
 ipsos qui me occiderunt, noli tu occidere. Maneat gens Iudae-
 orum: certe uicta est a Romanis, certe deleta ciuitas eorum;
 non admittuntur ad ciuitatem suam Iudaei, et tamen Iudaei
 sunt. Nam omnes istae prouinciae a Romanis subiugatae sunt.
 25 Quis iam cognoscit gentes in imperio Romano quae quid
 erant, quando omnes Romani facti sunt, et omnes Romani
 dicuntur? Iudaei tamen manent cum signo; nec sic uicti
 sunt, ut a uictoribus absorberentur. Non sine causa Cain
 ille est, qui cum fratrem occidisset, posuit in eo Deus signum,
 30 ne quis eum occideret. Hoc est signum quod habent Iudaei: μ 569
 tenent omnino reliquias legis suae; circumciduntur, sabbata
 obseruant, pascha immolant, azyma comedunt. Sunt ergo Iu-
 dai, non sunt occisi, necessarii sunt credentibus gentibus.
 Quare hoc? Vt demonstret nobis in inimicis nostris misericor-
 35 diam suam. *Deus meus demonstrauit mihi in inimicis*
meis. In ramis superbia praecisis inserto misericordiam suam
 demonstrat oleastro. Ecce ubi iacent qui superbi erant, ecce
 ubi insertus es qui iacebas; et tu noli superbire, ne praecidi
 merearis. *Deus meus, ne occideris eos, nequando*
 40 *obliuiscantur legis tuae.*

12-14.

22. *Disperge eos in uirtute tua.* Iam factum est: per
 omnes gentes dispersi sunt Iudaei, testes iniquitatis suae et
 ueritatis nostrae. Ipsi habent codices, de quibus prophetatus
 est Christus, et nos tenemus Christum. Et si quando forte ali-
 5 quis paganus dubitauerit, cum ei dixerimus prophetias de
 Christo, quarum euidenciam obstupescit, et admirans puta-
 uerit a nobis esse conscriptas; de codicibus Iudaeorum pro-
 bamus quia hoc tanto ante praedictum est. Videte quemad-
 modum de inimicis nostris alios confundimus inimicos.
 10 *Disperge eos in uirtute tua; tolle illis uirtutem, tolle*
illis fortitudinem eorum. Et deduc eos, protector meus

21, 20 cfr Gen. 4, 15.

21, 25/26 quis usq. erant] *codd.*, quisnam non cogn. gent. subiectas imp. Rom. ?
 Quae quidem erant *edd.* 22, 1 disperde κ 11 deduces α, dextruc κ

Domine. Delicta oris eorum, sermonem labiorum eorum; et comprehendantur in superbia sua. Et ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes, in ira consummationis, et non erunt. Obscura sunt, et timeo ne non insinuentur bene. Iam audiendo fatigati estis; itaque si placet Caritati uestrae, quae restant in crastinum differamus. Adiuuabit Dominus, ut uobis debitum persoluamus, quia de illo magis quam de nobis promittimus.

PL
706

SERMO II.

Vers. 10.

1. Hesternus sermo protractus, debitorem me in hodiernum reliquit; quia ergo Dominus uoluit, reddendi tempus aduenit. Quam uero sumus nos deuoti redhibitores, tam debetis uos esse auidi exactores; hoc est, ut quod ille donat, et nos reddimus
5 (ille enim Dominus, nos serui sumus), sic accipiatis, ut sit fructus in auditione uestra de uita uestra. Cultus enim ager fructum non reddens, et ingratus agricolae pro frugibus spinas afferens, non horreum, sed ignem quaerit, Dominus autem Deus noster, sicut eum uidetis hanc terram uisitare imbribus
10 sollemnibus, ita cor nostrum uerbo suo tamquam agrum suum uisitare dignatur; et de corde nostro fructus quaerit, quia nouit et quid ibi seminet, et quantum pluat. Et quia reuera nihil sine illo sumus, quia et antequam essemus, nihil eramus, et quisquis iam homo est et sine illo esse uoluerit, nihil aliud
15 quam homo peccator erit; uerumque est quod hic dictum est: *Fortitudinem meam ad te custodiam*, quoniam quidquid possumus, nisi apud illum et ad illum seruemus, recedendo amittimus; uigilare debet semper mens nostra non ab illo recedere, sed et si longe erat, magis magisque propin-
20 quare et accedere; non gressu pedum, non subuectione uehicularum, non celeritate animalium, non eleuatione pennarum, sed puritate affectuum, et probitate sanctorum morum.

12-14.

2. Videamus ergo quid restat de hoc psalmo. In hoc enim
dimiseramus, cum coepisset de inimicis suis loqui dicens Deo: *Ne occideris eos, nequando obliuiscantur legis tuae.* Quamuis eos inimicos suos esse dixerit, rogauit tamen Deum
5 ne occiderentur et obliuiscerentur legem ipsius. Non tamen tenere legem, id est non ibliuisci legem, iam perfectio est, et quasi securitas de praemio, et nulla sollicitudo de supplicio. Sunt enim qui tenent legem memoria, et non implent uita; qui uero implent uita, non possunt non tenere memoria. Ergo
10 qui moribus praecepta Dei facit, et quodam modo uiuendo, semper in corde suo ne deleatur agit quod tenet, uiuendoque se commemorat quid ei in corde scriptum sit de lege Dei, ipse

μ 570

12 uerba α, sermones κ 13 ipsorum α κ comprehenduntur α, comprehenduntur κ 14 adnuntiabunt κ

LVIII, sermo 2, I, 22 probitate] *aliquot codd.*, probabilitate *alii edd.*

fructuose tenet legem Dei; ipse non inimicus deputabitur. Nam ecce inimici Iudaei, quos uidetur significare psalmus
 15 iste, legem Dei tenent, et ideo de illis dictum est: *Ne occide-
 ris eos, nequando obliuiscantur legis tuae*, ut gens
 Iudaeorum maneret, et ea manente cresceret multitudo
 christianorum. Per omnes gentes manent certe, et Iudaei
 20 sunt, nec destiterunt esse quod erant; id est, gens ista non
 ita cessit in iura Romanorum, ut amiserit formam Iudaeorum; PL
 sed ita subdita Romanis est, ut etiam leges suas teneat, quae 707
 leges sunt Dei. Sed quid in illis factum est? *Decimatis mentam
 et cyminum, et reliquistis quae grauiora sunt legis, misericor-
 diam et iudicium, liquantes culicem, camelum autem glutien-
 25 tes*. Hoc eis Dominus dicit. Et reuera ita sunt; tenent legem,
 tenent prophetas; legunt omnia, cantant omnia: lucem pro-
 phetarum non ibi uident, qui est Christus Iesus. Non solum eum
 nunc non uident, cum sedet in caelo, sed nec tunc uiderunt,
 quando inter illos humilis ambulabat, et facti sunt rei funden-
 30 do sanguinem ipsius; sed non omnes. Hoc et hodie commenda-
 mus Caritati uestrae. Non omnes; quia multi eorum conuersi
 ad eum quem occiderunt, et in eum credendo, ueniam et de
 effuso ipsius sanguine meruerunt, exemplumque praebuerunt
 hominibus quam non debeant diffidere dimitti sibi quaecum-
 35 que peccatum, quando et interfectio Christi dimissa est confi-
 tentibus. Inde ergo dictum est: *Quia Deus susceptor meus es;
 Deus meus, misericordia eius praeueniet me*; hoc est, ante
 omnia merita mea bona praeuenit me misericordia ipsius;
 etsi nihil in me boni inuenerit, ipse me facit bonum, et ipse
 40 iustificat conuersum, et ipse admonet ut conuertatur auersus.
*Deus meus, inquit iterum, demonstrauit mihi in inimi-
 cis meis*; id est, quantum me diligat, quantumque mihi largi-
 giatur de bonitate sua, ex comparatione inimicorum meorum
 mihi ostendit; quia cum sint ex una massa uasa irae et uasa
 45 misericordiae, per uasa irae discunt uasa misericordiae quan-
 tum illis Deus largiatur boni. Et deinde: *Ne occideris eos,
 nequando obliuiscantur legis tuae*; hoc dictum est de
 Iudaeis. Sed quid illis facies? *Disperge eos in uirtute
 tua*. Ostende illis quia tu fortis es, non ipsi qui de uirtute sua
 50 praesumendo, ueritatem tuam non cognouerunt; non quales
 ipsi fortes sunt, de quibus dictum est: *Irruerunt super me for-
 tes*, sed qualis tu fortis ad dispergendos eos. *Et deduc eos,
 protector meus Domine*; id est, sic eos disperge, ut non
 eos deseras, *nequando obliuiscantur legis tuae*, et in
 55 eo ipso me protegas, ut de ipsorum dispersione habeam testi-
 monium misericordiae tuae.

LVIII, sermo 2, 2, 22 Matth. 23, 23.24. 36 Ps. 58, 10.11. 44 cfr Rom. 9, 21.

2, 12 se] *codd.*, semper *edd*

3. Et sequitur : *Delicta oris eorum, sermonem labiorum eorum*. Quo coniungitur, quo connectitur ista sententia ? *Delicta, inquit, oris eorum, sermonem labiorum eorum*. Sequentia non ita connectuntur, ut doceant nos quo
 5 coniungatur ista sententia. *Delicta, inquit, oris eorum, sermonem labiorum eorum ; et comprehendantur in superbia sua. Et ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes, in ira consummationis, et non erunt*. Hoc obscurum etiam heri dixeramus, et ideo
 10 ad recentiores mentes uestras expositionem distuleramus. Nunc itaque, quoniam nondum fatigati estis in audiendo, erigite corda ut adiuuetis me intentione, ne forte in obscuritate et perplexitate aliquantum sermo noster non sufficiat intentioni uestrae ; et debetis aliquid et a uobis afferre, ut quod nos
 15 dicendo non impleuerimus, intellegendo suppleatis. Sic ergo posita est ista sententia in medio, ut quo iungatur non facile uideamus : *Delicta oris eorum, sermonem labiorum eorum*. Recurramus ergo ad superiora. Quoniam dixerat : *Ne occideris eos, nequando obliuiscantur legis tuae,*
 20 quos tamen dixerat inimicos, adiunxit duos uersiculos : *Disperge eos in uirtute tua, et deduc eos, protector meus Domine ;* et continuo intulit : *Delicta oris eorum, sermonem labiorum eorum*, hoc est, illum occide, non ipsos. *Non ergo occideris eos, nequando obliuiscantur legis tuae ;* sed est quod in illis occidas, ut impleas quod
 25 supra dictum est : *Non miserearis omnium qui operantur iniquitatem. Disperge ergo illos, et deduc eos ;* id est, noli deserere, cum dispergis, quia non deserendo habes quid in illis agas, cum ipsos non occidis. Quid ergo occides ? *Delicta oris eorum, sermonem labiorum eorum*. Quid in
 30 illis occides ? *Crucifige, crucifige ;* quod clamauerunt, non qui clamauerunt. Illi enim Christum delere, interimere, perdere uoluerunt, tu autem resuscitando Christum quem perdere uoluerunt, occidis *delicta oris eorum, sermonem labiorum eorum*. Quippe quem perdendum clamauerunt, uiuere expauescunt ; et quem in terra contemserunt, in caelo adorari ab omnibus gentibus admirantur ; sic occiduntur delicta oris eorum, et sermo labiorum eorum.

4. *Et comprehendantur in superbia sua*. Quid est : *comprehendantur in superbia sua* ? Quia frustra irruerunt fortes, et quasi cessit illis ut aliquid sibi fecisse uiderentur, et praeualuerunt Domino. Potuerunt hominem crucifigere, potuit infirmitas praeualere, et uirtus occidi ; et uisi sibi sunt aliquid, uelut fortes, uelut potentes, uelut praeualentes, uelut leo paratus ad praedam, uelut tauri pingues, sicut eos alio loco commemorat : *Tauri pingues obsederunt me*. Quid au-

tem fecerunt in Christo ? Non uitam, sed mortem occiderunt.
 10 Exstincta quippe morte in moriente, et resurgente uita de
 morte in uiuente, etenim et ipse se resuscitauit, quia erat in
 illo et quod mori non potuit, quid fecerunt ? Audi quid fece-
 runt : soluerunt templum. Quid uero ipse fecit ? Triduo res-
 15 suscitauit illud. Per hoc ergo occisa sunt delicta oris eorum,
 et sermo labiorum eorum. Et quid iam factum est in his qui
 conuersi sunt ? *Et comprehendantur in superbia sua.*
 Dictum est enim illis quia ille quem occiderunt, resurrexit.
 Crediderunt eum resurrexisse, quia uiderunt eum in caelo
 20 positum, Spiritum sanctum inde misisse, et eos qui in illum
 crediderunt impleuisse ; et inuenerunt se et nihil damnasse,
 et nihil fecisse. Factum eorum in irritum uenit ; peccatum μ 572
 remansit. Quia ergo factum euacuatum est, peccatum autem
 remansit super facientes, comprehensi sunt in superbia sua,
 uiderunt se sub iniquitate sua. Restabat ergo ut confiterentur
 25 peccatum, et ille ignosceret qui peccantibus cesserat, et mor-
 tem suam donaret occisus a mortuis, et uiuificans mortuos.
 Comprehensi sunt ergo in superbia sua.

5. *Et ex maledicto et mendacio annuntiabuntur*
consummationes, in ira consummationis, et non PL
erunt. Et hoc difficile intellegitur, quo iungatur *et non* 709
erunt. Quid non erunt ? Videamus ergo superiorem tex-
 5 tum ; cum comprehensi fuerint in superbia sua, *annun-*
tiabuntur ex maledicto et mendacio consummationes.
 Quae sunt consummationes ? Perfectiones ; consummari
 enim perfici est. Aliud est consummari, aliud consumi. Con-
 summatur enim quod sic finitur ut perficiatur ; consumitur
 10 quod sic finitur ut non sit. Superbia non permittebat hominem
 perfici : nihil sic impedit perfectionem. Intendat quippe Cari-
 tas uestra paululum ad id quod dico, et uidete malum nimis
 molestum, nimis cauendum. Quale malum putatis ? Quamdiu
 exaggerem quid mali sit in superbia ? Diabolus inde solum
 15 puniendus est. Certe princeps est omnium peccatorum, certe
 seductor est ad peccandum ; non ei imputatur adulterium, non
 uinolentia, non fornicatio, non rapina rerum alienarum ; sola
 superbia lapsus est. Et quoniam superbiae comes est inuiden-
 tia, fieri non potest ut superbus non inuideat ; ex hoc uitio,
 20 quod superbiam necessario sequitur, lapsus etiam inuidit
 stanti, et dedit operam seducere hominem, ne illo leuaretur
 unde ille deiectus est. Et ideo satagit uera persuadere peccata,
 quia talem iudicem habemus ubi obicere falsa non possit.
 Nam si apud iudicem hominem ageretur causa nostra, quem
 25 posset fallere criminationibus falsis, non multum ageret ut

13 cfr Ioh. 2, 19. 18 cfr Act. 1, 9 ; 2, 4.

4, 11 in] a tres melioris notae codd.

peccaremus ; quia iudicem fallendo, et innocentes posset opprimere, et circumuentos ad se traducere, et secum condemnari facere ; nunc uero quia scit talem iudicem qui falli non possit, et quia scit eum iustum personas accipere non posse, 30 tales ei uult reos perducere, quos necesse sit ut damnet, quia iustus est. Dat itaque operam ut peccemus sola inuidentia, quae inuidentia necesse est ut comitetur superbiam. Hoc ergo malum superbia est, impediens perfectionem. Iactet ergo se quisque de diuitiis, iactet de pulchritudine et de uiribus corporis: ista certe omnia mortalia sunt; ridendi sunt qui se de mortalibus iactant, a quibus rebus plerumque aut uiui deseruntur, aut mortui eas necesse est ut deserant. Illud est uitium capitale, quod cum quisque bene profecerit, superbia tentatur, ut perdat totum quod profecit. Denique omnia uitia in 40 malefactis timenda sunt ; superbia in benefactis plus metuenda est. Non itaque mirum quia sic est humilis apostolus, ut dicat : *Quando infirmor, tunc fortis sum*. Nam hoc uitio ne ipse tentaretur, quale sibi medicamentum dicit appositum contra tumorem, a medico qui sciret quid curaret ? *Ne* 45 *magnitudine, inquit, reuelationum extollar, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me ; et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea ; nam uirtus in infirmitate perficitur.* Videte quae sint consummationes. Apostolus, doctor gentium, μ 573 50 pater fidelium per euangelium, accepit stimulum carnis a quo colaphizaretur. Quis nostrum hoc dicere auderet, nisi ille confiteri non erubesceret ? Si enim dixerimus hoc non passum fuisse Paulum, cum ei quasi honorem deferimus, mendacem facimus. Sed quia uerax est, et uerum dixit ; oportet ut credamus datum illi esse angelum satanae, ne magnitudine reuelationum extolleretur. Ecce quam timendus est serpens superbiae ! Quid itaque factum est istis ? In peccato suo comprehensi sunt, quia Christum occiderunt, et de ipsa magnitudine peccati plus humiliati sunt, et maiore humilitate erigi meruerunt ; hoc est : *Comprehendantur in superbia sua. Et ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes ;* id est, ideo magis perficientur, quia in maledicto et mendacio deprehensi sunt. Superbia quippe eos non permittebat perfici ; facinus abstulit superbiam per eorum confessionem ; indulgentia deleuit facinus per Dei miserationem, et ex maledicto et mendacio annuntiatea sunt consummationes ; id est, dictum est homini : Vidisti quid sis, sensisti quid sis, errasti, excaecatus es, peccasti et lapsus es, agnouisti infirmitatem tuam ; supplica medico, noli tibi uideri sanus. Vbi 70 est phrenesis tua ? Ecce medicum occidisti, quem occidendo perdere non potuisti ; tamen quantum ad te pertinuit, occi-

PL
710

disti. *Ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes.* Fecistis quod ad maledictum pertinebat, o Iudaei : *Maledictus enim omnis qui pendet in ligno.* Crucifixistis Christum ; tamquam maledictum putastis. Adde maledicto mendacium ; custodes ad sepulcrum posuistis ; ut mentirentur, pecuniam dedistis. Ecce Christus resurrexit : ubi est maledictum crucis quod fecistis ? ubi est mendacium custodum quos corrupistis ?

6. *Ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes, in ira consummationis, et non erunt.* Quid est : *in ira consummationis annuntiabuntur consummationes ?* Est ira consummationis, et est ira consumptionis. Nam omnis uindicta Dei ira dicitur ; sed aliquando ad hoc uindicat Deus, ut perficiat ; aliquando ad hoc uindicat, ut damnet. Quomodo ad hoc uindicat, ut perficiat ? *Flagellat omnem filium quem recipit.* Quomodo ad hoc uindicat, ut damnet ? Quando posuerit impios ad sinistram, et dixerit eis : *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Illa ira consumptionis est, non consummationis. *Annuntiabuntur autem consummationes in ira consummationis ;* id est, praedicabitur ab apostolis quia *ubi abundauit peccatum, superabundauit gratia,* et pertinuit ad humilitationis medicinam infirmitas hominis. Hoc cogitantes illi, et inuenientes atque confitentes iniquitates suas, *non erunt.* Quid *non erunt ?* In superbia sua. Supra enim dixerat : *Comprehendantur in superbia sua. Et ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes in ira*
20 *consummationis, et non erunt,* utique in superbia, in qua comprehensi sunt.

7. *Et scient quia Deus dominabitur Iacob, et finium terrae.* Ante enim iusti sibi uidebantur, quod gens Iudaea legem acceperat, quod Dei praecepta seruauerat ; demonstratur illis quia non seruauit, cum in ipsis Dei praeceptis
5 Christum non intellexit, quia caecitas ex parte in Israel facta est. Vident et ipsi Iudaei quia non debent gentes contemnere, PL 711
quos quasi canes et peccatores putabant ; quomodo enim pariter μ 574
ter inuenti sunt in iniquitate, ita pariter peruenient ad salutem. *Non solum Iudaeis,* inquit apostolus, *uerum etiam et*
10 *gentibus.* Ideo enim *lapidem quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli,* ut duos iungeret in se ; angulus enim duos parietes copulat. Iudaei excelsi et magni sibi uidebantur ; gentes tamquam infirmi, tamquam peccatores, tam-

74 Deut. 21, 23 ; Gal. 3, 13.

76 cfr Matth. 28, 12.

6, 7 Hebr. 12, 6.

10 Matth. 25, 41.

13 Rom. 5, 20.

7, 5 cfr Rom. 9, 25.

9 Rom. 9, 24.

10 Ps. 117, 22.

quam daemonum serui, tamquam idolorum adoratores; et
 15 tamen in utrisque iniquitas erat. Demonstrati sunt et Iudaei
 peccatores, quia *non est qui faciat bonum, non est usque ad
 unum*; deposuerunt superbiam et non inuiderunt saluti gen-
 tium, quia parem suam et illorum infirmitatem cognouerunt;
 et in angulari lapide copulati simul Dominum adorauerunt. *Et*
 20 *scient quia Deus dominabitur Iacob, et finium ter-
 rae*. Non tantum Iudaeorum dominabitur, sed et finium ter-
 rae; quod non scirent, si adhuc in superbia sua essent; in su-
 perbia autem sua essent, si adhuc sibi iusti uiderentur; ut
 autem sibi iusti non uiderentur, annuntiatae sunt illis ex male-
 25 dicto et mendacio consummationes in ira consummationis;
 quia comprehensi fuerunt in superbia sua, ex maledicto quod
 fecerunt, quando Christum occiderunt. Ecce quid fecit Domi-
 nus noster Iesus Christus. Mortuus est inter manus Iudaeo-
 rum, et redemit multitudinem gentium; hac fusus est san-
 30 guis, hac profuit, sed conuersis omnibus profuit; quia et illi
 quem occiderunt agnouerunt, et ab illo ipsius interfectionis
 et delicti sui magni ueniam meruerunt.

15. 8. Quid ergo et de ipsis? Quod supra: *Conuertentur ad
 uesperam*, id est etsi sero, id est post interfectionem Domini
 nostri Iesu Christi. *Conuertentur ad uesperam et fa-
 mem patientur ut canes*. Sed *ut canes*, non ut oues
 5 aut uituli: *ut canes*, ut gentes, ut peccatores, quia et ipsi
 cognouerunt peccatum suum qui sibi iusti uidebantur. De qui-
 bus dictum est in alio psalmo: *Postea accelerauerunt*, hoc
 dictum est hic: *Ad uesperam*. Nam ibi sic est: *Multi-
 plicatae sunt infirmitates eorum; postea accelerauerunt*. Vnde
 10 *accelerauerunt postea?* Quia *multiplicatae sunt infirmitates eo-
 rum*; nam si sibi adhuc sani uiderentur, numquam accelera-
 rent. Quod ergo ibi dictum est: *Multiplicatae sunt infirmitates
 eorum*, hoc dictum est hic: *Comprehendantur in superbia sua,
 et ex maledicto et mendacio annuntiabuntur consummationes in*
 15 *ira consummationis*. Et quod ibi dictum est: *Postea accelera-
 uerunt*, hoc dictum est hic: *Et non erunt*, in superbia sua.
*Et scient quia Deus dominabitur Iacob, et finium
 terrae, et conuertentur ad uesperam*. Bonum est ergo
 humiliari peccatorem; et nemo est insanabilior eo qui sibi
 20 sanus uidetur. *Et circumibunt ciuitatem*. Iam et hesterno
 die exposuimus ciuitatem, id est circumstantiae ciuitatem,
 omnes gentes.

16. 9. *Dispergentur ut edant*; id est, ut lucrentur alios,

16 Rom. 3, 12. 8, 7/13 Ps. 15, 4. 13/15 Ps. 58, 13.14.

8, 1 conuertantur κ 2 uesperum κ 3/4 fame κ 20 circuibunt ciuitates κ
 9, 1 dispergentur] ipsi disp. a cum LXX, ecce ipsi dispargentur κ ad mandu-
 candum κ

ut in corpus suum transforment credentes. *Si autem non satiabuntur, et murmurabunt.* Quia et superius murmur eorum dixerat, dicentium : *Quoniam quis audiuit? Et tu, Domine,* inquit, *deridebis eos, dicentes : Quis audiuit? Quare? Quia pro nihilo habebis omnes gentes.* Sic et hic : *Si autem non satiabuntur, et murmurabunt.* PL
712

17. **10.** Concludatur psalmus. Videte angulum exultantem, iam de utroque pariete gaudentem. Superbiebant Iudaei; humilati sunt; desperabant gentes; erectae sunt. Veniant ad angulum; ibi conueniant, ibi concurrant, ibi pacis osculum μ 575
 5 inueniant; de diuerso ueniant, sed in aduersum non ueniant; illi de circumcisione, isti de praeputio. Longe erant parietes, sed antequam ad angulum uenirent; in angulo autem teneant se, et tota iam ecclesia ex utroque pariete, quid dicat? *Ego autem cantabo potentiam tuam, et exultabo mane misericordia tua.* Mane transactis tentationibus, mane cum nox huius saeculi transierit, mane quando iam latronum insidias et diaboli et angelorum eius non expauescimus, mane quando iam non ad lucernam prophetiae ambulamus, sed ipsum Dei Verbum tamquam solem contemplamur. *Et exultabo mane misericordia tua.* Merito in alio psalmo dicitur : *Mane adstabo tibi, et contemplantor.* Merito et ipsius Domini resurrectio diluculo fuit, ut impleretur quod dictum est in alio psalmo : *Vespere demorabitur fletus, et in matutino exultatio.* Ad uesperam quippe discipuli mortuum planxerunt
 10 Dominum nostrum Iesum Christum; diluculo ad resurgentem exultauerunt. *Exultabo mane misericordia tua.*
- 17.18. **11.** *Quia factus es susceptor meus et refugium meum in die tribulationis meae. Adiutor meus tibi psallam, quia tu Deus susceptor meus es.* Quid eram, nisi subuenires? Quam desperatus eram, nisi curares? Vbi iacebam, nisi aduenires? Certe ingenti uulnere periclitabar, sed illud uulnus meum medicum omnipotentem requirebat. Omnipotenti medico nihil est insanabile; non renuntiat ad aliquem; opus est ut tu curari uelis, opus est ut manus eius non refugias. Sed etsi nolis curari, uulnus tuum admonet ut cures;
 5 et auersum reuocat, et refugientem quodammodo ad se redire compellit, et adtrahit. In omnibus implet quod dictum est : *Misericordia eius praeueniet me.* Cogitate quod dictum est : *praeueniet me.* Si aliquid tuum primum adtulisti, et ex tuo aliquo bono primo Dei misericordiam meruisti,
 10 non te praeuenit. Quando autem uel intellegis quia praeuentus

9, 4/7 Ps. 58, 8.9. 10, 1 cfr Eph. 2. 16 Ps. 5, 5. 18 Ps. 29, 6. 11, 12 Ps. 58, 11.

2 ipsi autem α, si uero κ 3 fuerint saturati κ 10, 9 uero κ 10 misericordiam suam α κ 11, 3 tu] om. α κ 7/8 ad aliquem] codd., alieni edd.

es, nisi intellegas quod ait apostolus : *Quid enim habes, quod non accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis ?* Hoc est : *Misericordia eius praeueniet me.* Denique attendens omnia bona quaecumque habere possumus, siue in
 20 natura, siue in instituto, siue in ipsa conuersatione, in fide, in spe, in caritate, in bonis moribus, in iustitia, in timore Dei, totum non esse nisi ex illius donis, ita concludit : *Deus meus misericordia mea.* Non inuenit impletus bonis Dei, quid appellaret Deum suum, nisi misericordiam suam. O nomen, PL
 25 sub quo nemini desperandum est ! *Deus meus,* inquit, *miser-* 713
ricordia mea. Quid est : *misericia mea ?* Si dicas : *Salus mea,* intellego quia dat salutem ; si dicas : *Refugium meum,* intellego quia confugis ad eum ; si dicas : *Fortitudo mea,* intellego quia dat tibi fortitudinem ; *Misericordia mea,* quid
 30 est ? Totum quidquid sum, de misericordia tua est. Sed promerui te, inuocando te ! *Vt essem, quid feci ?* ut essem qui te inuocarem, quid egi ? Si enim egi aliquid ut essem, iam eram antequam essem. Porro si omnino nihil eram antequam essem, nihil te promerui ut essem. Fecisti ut essem, et non tu
 35 fecisti ut bonus essem ? Dedisti mihi ut sim, et potuit mihi alius dare ut bonus sim ? Si tu mihi dedisti ut sim, et alius mihi dedit ut bonus sim, melior est ille qui mihi dedit ut bonus
 40 accepi ut essem, ab illo accepi ut bonus essem. *Deus meus misericordia mea.* μ 576.

IN PSALMVM LIX

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Habitus in Carthagine.

- 1.2. 1. Titulus psalmi huius aliquantum prolixus est ; sed non nos terreat, quia psalmus breuis est. Tamquam ergo aliquantulum prolixio-rem psalmum audierimus sic intendamus, quoniam in nomine Christi nutritis et nutriendis loquimur in ec-
 5 clesia Dei, nec alienis a sapore istarum litterarum a quibus mundus alienus est, non quasi rudia uobis ista semper esse debent. Si enim ea quae saepissime audistis cum iucunditate in ore cogitationis ruminastis, nec obliuione tamquam in uentre sepelistis, eadem ipsa recordatio uestra, et memoria mul-
 10 tum non poterit adiuuare, ne multum loquamur ad enodanda quasi rudibus ea quae iam uos nosse nouimus. Certe illud me-

16 I Cor. 4, 7. 18 Ps. 58, 11.

20 conuersione *codd.*

LIX, titulus : *Casin. 57*

minimus saepe uos audisse quod dicimus ; uix est ut in psal-
 mis inuenias uoces, nisi Christi et ecclesiae, aut Christi tan-
 tum, aut ecclesiae tantum, quod utique ex parte et nos sumus.
 15 Ac per hoc quando uoces nostras agnoscimus, sine affectu
 agnoscere non possumus ; et tanto magis delectamur, quando
 indidem nos esse sentimus. Dauid rex unus homo fuit, sed non
 unum hominem figurauit ; quando scilicet figurauit ecclesiam
 ex multis constantem, distentam usque ad fines terrae ; quan-
 20 do autem unum hominem figurauit, illum figurauit qui est me-
 diator Dei et hominum, homo Christus Iesus. In hoc ergo
 psalmo, uel potius in huius psalmi titulo, dicuntur quaedam
 uictoriosa Dauid, quod fortiter fecerit debellando quosdam
 inimicos, et eos tributarios faciendo, quando post mortem
 25 Saulis persecutoris sui, regnum illius accepit manifestum in
 Israel. Nam et antequam persecutionem pateretur, rex erat,
 sed Deo tantum notus erat. Postea ergo iam manifesto regno,
 et euidenter atque eminenter accepto debellauit eos qui in hoc PL
 titulo commemorantur ; et notatus est psalmi titulus ita : *In* 714
 30 *finem, pro his qui immutabuntur in tituli inscrip-*
tionem ipsi Dauid in doctrinam, cum succendit
Mesopotamiam Syriae et Syriam Sobal, et conuertit
Ioab, et percussit Edom in ualle Salinarum duode-
cim milia. Legimus haec in libris Regnorum, istos omnes
 35 quos nominauit, debellatos esse a Dauid, id est Mesopota-
 miam Syriae, et Syriam Sobal, Ioab, Edom. Facta sunt ista,
 et quemadmodum facta sunt ita ibi conscripta sunt, ita legun-
 tur : legat qui uult. Verumtamen sicut solet propheticus spiri-
 tus in psalmorum titulis recedere aliquantulum ab expressione
 40 rerum gestarum, et aliquid dicere quod in historia non inue-
 nitur, et hinc potius admonere, non propter cognoscendas res
 gestas esse huiusmodi titulos inscriptos, sed propter futura
 praefiguranda ; sicut dictum est quod coram Abimelech mu-
 tauit uultum suum, et dimisit eum, et abiit, cum indicet
 45 scriptura Regnorum hoc eum non fecisse coram Abimelech,
 sed coram Achis rege, ita et in hoc titulo inuenimus aliquid,
 quo commoneamur ad aliquid. Namque in illa narratione bel- μ 577
 lorum fortiumque factorum regis Dauid, ubi hi omnes quos
 commemorauimus, debellati sunt, eum aliquid succendisse
 50 non legimus. Hic autem maxime hoc positum est, quod ibi
 non est scriptum, quia succendit Mesopotamiam Syriae et
 Syriam Sobal. Iam ergo incipiamus secundum rerum futura-

LIX, 1, 20 cfr I Tim. 2, 5. 34 cfr II Reg. 8. 43 cfr Ps. 33, 1. 45 cfr
 I Reg. 21, 13.

17 indidem] *aliquot codd.*, in iisdem *alii*, in idem *edd.* 29 notatus] *Reg.*, natus *cet.*
codd. edd. 30 pro] *om.* α κ 30/31 titulis scriptionis κ 31 ipsi] *om.* κ
 doctrina κ 32 mesopotamiam syriae et] *om.* α 33 moab α, iacob κ
 ydumea κ uallem κ salsenarum κ

rum significationes ista discutere, et opacitatem umbrarum in lucem Verbi reuocare.

2. *In finem*, quid sit nostis : *Finis enim legis Christus est*. Eos qui immutantur nostis. Qui enim, nisi qui a ueteri uita in nouam transeunt ? Absit enim ut hic culpanda immutatio intellegatur. Non quomodo immutatus est Adam a iustitia ad iniquitatem, et a deliciis ad laborem, sed quomodo mutantur illi, quibus dictum est : *Fuistis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino*. Immutantur autem isti in tituli inscriptionem. Nostis tituli inscriptionem. Titulus infixus est super crucem Domini scriptus : *Hic est rex Iudaeorum* ; mutantur in huius tituli inscriptionem qui in regnum Christi transeunt a regno diaboli. Bene mutantur in huius tituli inscriptionem. Mutantur autem, sicut sequitur : *in doctrinam*. Cum enim dixisset : *Pro his qui immutabuntur in tituli inscriptionem*, addidit : *ipsi Dauid in doctrinam* ; id est, mutantur non sibi, sed ipsi Dauid, et mutantur in doctrinam. Non enim ita rex Christus, quasi saeculo regnaturus, cum aperte dixerit : *Regnum meum non est de hoc mundo*. Ergo in eius doctrinam transeamus, si uolumus in conscriptionem tituli commutari, non nobis, sed ipsi Dauid, ut qui uiuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit. Quando ergo nos mutaret Christus, nisi fecisset quod dixit : *Ignem ueni mittere in mundum ?* Si ergo Christus uenit mittere in mundum ignem, utique salubriter atque utiliter ; non quomodo missurus est mundum in ignem. Sed quomodo *ignem in mundum ?* Quoniam ergo uenit ignem mittere in mundum, quaeramus iam quid sit Mesopotamia quae succensa est, quid sit Syria Sobal. Interpretationes ergo nominum interrogemus secundum hebraeum eloquium, quo primum haec scriptura locuta est. Mesopotamiam dicunt interpretari eleuatam uocationem. Iam totus mundus uocatione eleuatus est. Syria interpretatur sublimis. Sed illa quae erat sublimis, incensa est et humilata ; et quemadmodum humilata est quae fuerat exaltata, sic exaltetur quae fuerat humilata. Sobal interpretatur uana uetustas. Gratias Christo qui eam succendit. Quando uetera uirgulta succenduntur, uirecta succedunt ; et alacrius et uberius et uiridius noua nascuntur, cum ea ignis in uetustorum succensione praecesserit. Non ergo timeatur ignis Christi ; fenum consumit. Omnis enim caro fenum, et omnis claritas hominis sicut flos feni. Succendit ergo ista illo igne. *Et conuertit Ioab*. Ioab interpretatur inimicus. Conuersus est inimicus ; quod uis intellege. Si con-

PL
715

2, 1 Rom. 10, 4. 6 Eph. 5, 8. 9 Matth. 27, 37. 17 Ioh. 18, 36.
20 cfr 11 Cor. 5, 15. 22 Luc. 12, 49. 39 cfr Isai. 40, 6.

2, 18 doctrinam] *codd.*, gratiam et *praem. edd.*

uersus in fugam, diabolus est ; si conuersus ad fidem, christianus est. Quomodo in fugam ? De corde christiani : *Princeps huius mundi*, inquit, *nunc missus est foras*. Conuersus autem ad

45 Dominum christianus, quare inimicus conuersus ? Quia fidelis factus, qui fuerat inimicus. *Percussit Edom*. Interpretatur Edom terrenus. Debuit percuti terrenus iste. Vtquid enim uiueret terrenus, qui caelestis debet uiuere ? Interfecta est ergo uita terrena ; uiuat caelestis. Sicut enim portauimus ima- μ 578
50 ginem terreni, portemus et imaginem eius qui de caelo est. Vide illum interfici : *Mortificate membra uestra quae sunt super terram*. Cum autem percussisset Edom, percussit *duodecim milia in ualle Salinarum*. Duodecim milia perfectus est numerus, cui perfecto numero etiam duodenarius apostolorum
55 numerus deputatur ; non enim frustra, nisi quia per totum mundum mittendum erat uerbum. Verbum autem Dei quod est Christus, in nubibus, hoc est in praedicatoribus ueritatis. Mundus autem quattuor partibus constat. Quattuor eius partes notissimae sunt omnibus, et saepe in scripturis memoratae, qui etiam quattuor uenti dicti sunt : oriens, occidens,
60 aquilo et meridies. Ad omnes istas quattuor partes missum est uerbum, ut in Trinitate omnes uocarentur. Duodenarium numerum ter quaterni faciunt. Merito ergo duodecim milia terrena percussa sunt ; totus mundus percussus est : de toto enim
65 mundo electa est ecclesia, mortificata a terrena uita. Quare, *in ualle Salinarum* ? Vallis humilitas est ; salinae saporem significant. Multi enim humilantur, sed uane et fatue : in uana uetustate humilantur. Patitur quis tribulationem pro pecunia, patitur tribulationem pro honore temporali, patitur
70 tribulationem pro commodis uitae huius ; passurus est tribulationem, et humilandus ; quare non propter Deum ? quare non propter Christum ? quare non propter saporem salis ? An PL 716
75 *tur* ? Bonum est ergo sapienter humilari. Ecce nunc nonne humilantur haeretici ? Nonne leges contra illos datae sunt etiam ab hominibus, contra quos diuinae regnant, quae illos ante etiam condemnauerant ? Ecce humilantur, ecce fugantur, ecce persecutionem patiuntur, sed sine sapore, pro fatuitate, pro uanitate. Iam enim sal infatuatum est ; ideo proiectum est foras, ut conculcetur ab hominibus. Audiuius titulum psalmi ; audiamus etiam uerba psalmi.

3. **3.** *Deus repulisti nos et destruxisti nos*. Numquid ille Dauid loquitur, qui percussit, qui succendit, qui debella-

43 Ioh. 12, 31.

49 cfr I Cor. 15, 49.

51 Col. 3, 5.

60 cfr Ez. 37, 9.

73 Matth. 5, 13.

60 quae ... dictae *Lou. PL* 3, 1 destruxisti] deposuisti κ

uit, et non illi quibus haec fecit, ut percuterentur et repellerentur qui mali erant, et rursus uiuificarentur et redirent ut boni
 5 essent? Istam quidem stragem fecit Dauid ille manu fortis
 Christus noster, cuius figuram gerebat ille homo; fecit ista,
 dedit hanc stragem gladio suo et igne suo; nam utrumque ad-
 tulit in hunc mundum. Et: *Ignem ueni mittere in mundum*,
 habes in euangelio; et: *Gladium ueni mittere in terram*, habes
 10 in euangelio. Adtulit ignem unde succenderetur Mesopotamia
 Syriae, et Syria Sobal; adtulit gladium unde percuteretur
 Edom. Iam ergo ista strages facta est propter eos qui immu-
 tantur in tituli inscriptionem ipsi Dauid. Audiamus ergo
 eorum uocem; salubriter percussi sunt, erecti loquantur. Di-
 15 cant ergo mutati in melius, mutati in tituli inscriptionem,
 immutati in doctrinam ipsi Dauid; dicant: *Deus repulisti*
nos et destruxisti nos; iratus es, et misertus es
nostri. Destruixisti nos, ut aedificares nos; destruxisti nos
 male aedificatos, destruxisti uanam uetustatem, ut sit aedifi-
 20 catio in nouum hominem, aedificatio mansura in aeternum.
Merito iratus es, et misertus es nostri. Non miserere-
 ris, nisi irascereris. Destruixisti nos in ira tua; sed ira tua in
 uetustatem nostram fuit, ut destrueretur uetustas. Sed miser- μ 579
 tus es nostri propter nouitatem, propter eos qui immutantur
 25 in tituli inscriptionem; quia et si exterior homo noster cor-
 rumpitur, sed interior renouatur de die in diem.

4. 4. *Commonisti terram et conturbasti eam*. Quo-
 modo conturbata est terra? Conscientia peccatorum. Quo
 imus? quo fugimus, quando ille gladius uibratus est: *Agite*
paenitentiam; appropinquauit enim regnum caelorum? Com-
 5 *monisti terram et conturbasti eam. Sana contritio-*
nes eius, quoniam mota est. Non digna est sanari, si
 mota non est; sed loqueris, praedicas, minaris de Deo, uentu-
 rum iudiciu[m] non taces, praeceptum Dei mones, ab his rebus
 non quiescis; et qui audit, si non timet, si non mouetur, non
 10 est dignus sanari. Audit alius: mouetur, stimulatur, pectus
 tundit, lacrimas fundit: *Sana contritiones eius, quo-*
niam mota est.

5. 5. Post haec, percusso terreno, succensa uetustate, mutato
 homine in melius, facta luce eis qui tenebrae fuerunt, sequitur
 quod alibi scriptum est: *Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta*
in iustitia et timore, et praepara animam tuam ad tentationem.
 5 Prior labor ut displiceas tibi, ut peccata expugnes, ut muteris PL
 in melius; secundus labor, pro eo quod mutatus es, ferre 717
 tribulationes et tentationes huius saeculi, et inter illas perse-

3, 8 Luc. 12, 49.
 5, 3 Eccli. 2, 1.

9 Matth. 10, 34.

25 cfr II Cor. 4, 16.

4, 3 Matth. 3, 2.

18 nobis κ 5, 5 expugnes] *codd.*, expurges *edd.*

uerare usque in finem. De his ergo cum loqueretur, has significans, quid subiungit : *Ostendisti plebi tuae dura* : Iam plebi tuae, factae tributariae post uictoriam Dauid. *Ostendisti plebi tuae dura*. In quibus ? In persecutionibus quas pertulit ecclesia Christi, quando tantus martyrum sanguis effusus est. *Ostendisti plebi tuae dura ; potasti nos uino stimulationis*. Quid est : *stimulationis* ? Non peremtionis. Non enim erat peremptio perdens, sed medicina urens. *Potasti nos uino stimulationis*.

6. **6.** Quare hoc ? *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus*. Per tribulationes, inquit, temporales, significasti tuis fugere ab ira ignis sempiterni. Dicit enim apostolus Petrus : *Tempus est ut iudicium incipiat a domo Dei*. Et exhortans martyres ad tolerantiam, cum saeuiret mundus, cum strages a persecutoribus fierent, cum longe lateque sanguis fidelium funderetur, cum in catenis, in carceribus, in tormentis, multa dura christiani paterentur ; ne in his ergo duris deficerent, eos alloquitur Petrus : *Tempus est ut iudicium incipiat a domo Dei ; et si initium a nobis, qualis finis erit eis qui non credunt Dei euangelio ? et si iustus uix saluus erit, peccator et impius ubi parebunt ?* Quid ergo futurum est in iudicio ? Arcus est extensus ; adhuc in comminatione est, nondum in praesentatione. Et uidete quid sit in arcu. Nonne sagitta in priora mittenda est ? Neruus tamen retro tenditur in contrarium qua illa mittenda est ; et quanto plus ierit eius extensio retrorsum, tanto maiore impetu illa currit in priora. Quid est quod dixi ? Quanto magis differtur iudicium, tanto maiore impetu uenturum est. Ergo et de temporalibus tribulationibus gratias Deo agamus, quia dedit plebi suae significationem, *ut fugiant a facie arcus* : ut exercitati fideles eius in tribulationibus temporalibus, digni sint euadere damnationem ignis aeterni, quae inuentura est omnes qui ista non credunt. *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus*.
- 6.7. **7.** *Vt eruantur dilecti tui. Saluum me fac dextera tua et exaudi me*. Dextera tua, Domine, saluum me fac ; ita saluum me fac, ut ad dexteram stem. *Saluum me fac dextera tua* : non salutem temporalem peto ; de hac fiat uoluntas tua. Ad tempus quid nobis prosit, penitus ignoramus ; quid enim oremus sicut oportet, nescimus ; sed *saluum me fac dextera tua*, ut etsi in tempore isto tribulationes aliquas patiar, transacta nocte omnium tribulationum ad dexteram inueniar inter oues, non ad sinistram inter haedos.

6, 4/12 I Petr. 4, 17.18. 7, 6 cfr Rom. 8, 26.

14 istimulationis a, transpunctione κ 6, 1/2 significatione a κ 2 arcus] diapsalma add. a 7, 1 tui] domine add. κ

10 *Saluum me fac dextera tua et exaudi me.* Quia iam illud peto quod dare uis ; non uerbis delictorum meorum clamo per diem, ut non exaudias, et nocte, ut non exaudias, et non ad insipientiam mihi ; sed utique ad commonitionem, addendo saporem de ualle salinarum, ut in tribulatione nouerim quid
 15 petam : peto autem uitam aeternam ; ergo exaudi me, quia dexteram tuam peto. Intellegat ergo Caritas uestra omnem fidelem habentem in corde uerbum Dei, cum timore timentem iudicium futurum, uiuentem probabiliter, ne de illo blasphemetur nomen sanctum Domini eius, multa deprecari secundum saeculum, et non exaudiri ; ad uitam autem aeternam semper exaudiri. Quis enim sanitatem non petat, cum aegrotat ? Et tamen forte adhuc aegrotare ei utile est. Potest fieri ut hinc non exaudiaris ; non tamen exaudiaris ad uoluntatem, ut exaudiaris ad utilitatem. At uero cum illud petis, ut det
 25 tibi uitam aeternam Deus, ut det tibi regnum caelorum Deus, ut det tibi ad dexteram Filii sui stare, cum uenerit iudicare terram ; securus esto ; accipies, si modo non accipis ; non enim iam uenit tempus ut accipias. Exaudiris, et nescis ; quod petis agitur, etsi nescis in quo agitur. In radice res est, nondum in
 30 fructu. *Saluum me fac dextera tua et exaudi me.*

8. **S.** *Deus locutus est in sancto suo.* Quid times ne non fiat quod Deus locutus est ? Si haberes aliquem grauem amicum et sapientem, quomodo diceres ? Ille locutus est haec, fiat necesse est quod locutus est : uir grauis est, non leuitate
 5 utitur, non facile de sententia dimouetur, quod promisit fixum est. Sed tamen homo est, qui aliquando quod promisit facere uult, et non potest. De Deo non est quod tu timeas ; quia uerax est, constat ; quia omnipotens est, constat ; fallere te non potest, habet unde faciat. Quid ergo times ne decipiaris ? Opus
 10 est ut tu te non decipias, et perseueres usque in finem, cum daturus est quod promisit. *Deus locutus est in sancto suo.* In quo *sancto suo* ? *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi.* In sancto illo, de quo alibi audistis : *Deus in sancto uia tua.* *Deus locutus est in sancto suo.* *Laetabor, et*
 15 *diuidam Sichimam.* Quia Deus hoc locutus est, fiet ; uox ecclesiae est : *Deus locutus est in sancto suo.* Non uerba dicit quae Deus locutus est ; sed quoniam *Deus locutus est in sancto suo* nec fieri aliquid potest, nisi quemadmodum locutus est Deus, consequenter ista eueniunt : *Laetabor, et*
 20 *diuidam Sichimam, et conuallem tabernaculorum dimetiar.* Sichima humeri interpretantur. Secundum historiam uero, Iacob rediens a Laban socero suo cum omnibus

11 Ps. 21, 2.3. 8, 12 II Cor. 5, 19. 13 Ps. 76, 14.

12 *alt.* ut non exaudias] *codd., om. edd.* 8, 19 *et]* *om. a cum LXX, fort. recte, cfr l. 27 et 47* 21 *dimetibor a, metibor β, dimidiar κ*

suis, abscondit idola in Sichima quae habebat de Syria, ubi diu peregrinatus, tandem aliquando inde ueniebat. Tabernacula
 25 autem fecit ibi propter oves suas et armenta, et appellauit locum illum Tabernacula. Et haec diuidam, inquit ecclesia. Quid ^{μ 581} est hoc : *diuidam Sichimam* ? Si ad historiam ubi abscondita sunt idola referatur, gentes significat. Diuido gentes. Quid est : diuido ? Non enim omnium est fides. Quid est diuido ? Alii credent, alii non credent ; sed tamen non timeant qui
 30 credunt, inter illos qui non credunt. Diuisi sunt enim nunc fide ; postea diidentur in iudicio, oves ad dexteram, haedi ad sinistram. Ecce inuenimus quemadmodum ecclesia diuidat PL
 Sichimam. Quomodo diuidit humeros, secundum nominis 719
 35 interpretationem ? Diuiduntur humeri, ut alios grauent peccata sua, alii tollant sarcinam Christi. Humeros enim pios quaerebat, cum diceret : *Iugum enim meum leue est, et sarcina mea leuis est*. Alia sarcina premit et aggrauat te ; Christi autem sarcina subleuat te ; alia sarcina pondus habet ; Christi sarcina
 40 pennas habet. Nam et aui si pennas detrahas, quasi onus tollis ; et quo magis onus abstulisti, eo magis in terra remanebit. Quam exonerare uoluisti, iacet ; non uolat, quia tulisti onus ; redeat onus, et uolat. Talis est Christi sarcina. Portent
 45 illam homines ; non sint pigri ; non adtendantur illi qui eam ferre nolunt ; ferant illam qui uolunt, et inuenient quam sit leuis, quam suauis, quam iucunda, quam rapiens in caelum et a terra eripiens. *Diuidam Sichimam, et conuallem tabernaculorum dimetiar*. Forte propter oves Iacob, conuallis tabernaculorum intellegitur gens Iudaeorum, et ipsa
 50 diuiditur ; nam transierunt inde qui crediderunt ; foris reliqui remanserunt.

9. **9. *Meus est Galaad***. Nomina sunt ista lecta in litteris Dei. Galaad habet interpretationis suae uocem et magni sacramenti ; interpretatur enim aceruus testimonii. Quantus aceruus testimonii in martyribus ? *Meus est Galaad* : meus est
 5 aceruus testimonii, mei sunt martyres ueri. Moriantur alii pro uetusta uanitate sua sine sale ; numquid pertinent ad aceruum testimonii ? *Quia et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest*. Cum autem quodam loco moneret Dominus de pace retinenda, praemisit
 10 salem : *Habete, inquit, in uobis salem, et pacem habete inter uos*. Ergo : *Meus est Galaad* ; sed Galaad, id est aceruus testimonii, in magna tribulatione euidenter factus est. Tunc ignominiosa ecclesia erat in hominibus, tunc opprobrium illi uiduae obiectabatur, quia Christi erat, quia signum crucis in

23 cfr Gen. 35, 4. 25 cfr Gen. 33, 17. 29 cfr II Thess. 3, 2. 32 cfr Matth. 25, 33. 37 Matth. 11, 30. 9, 7 I Cor. 13, 3. 10 Marc. 9, 49.

47 erigens Tur. 9, 5 alii] *codd.* (subaudi : *Donatistarum pseudomartyres*), mali *edd.*

15 fronte portabat ; nondum erat honor ; crimen erat tunc.
 Quando ergo non honor, sed crimen erat, tunc factus est aceruus testimonii ; et per aceruum testimonii dilatata est caritas Christi ; et per dilatationem caritatis Christi occupatae sunt gentes. Sequitur : *Et meus est Manasses*, quod interpretatur oblitus. Huic enim dictum erat : *Confusionem in perpetuum obliuisceris, et ignominiae uiduitatis tuae non eris memor.*
 20 Erat ergo confusio ecclesiae aliquando, quam modo oblita est : confusionis enim et ignominiae uiduitatis suae iam non est memor. Quando enim quaedam erat confusio inter homines, aceruus testimonii factus erat. Modo iam nemo uel meminit illius confusionis, quando ignominia erat esse christianum ; iam nemo meminit, iam omnes obliti sunt, iam *meus est Manasses.* *Et Ephraem fortitudo capitis mei.* ^{μ 582}
 Ephraem fructificatio interpretatur. Mea, inquit, fructificatio, et haec fructificatio fortitudo est capitis mei. Caput enim PL
 30 meum Christus est. Et unde fructificatio fortitudo eius ? Quia 720
 nisi granum caderet in terram, non multiplicaretur, solum remaneret. Cecidit ergo in terram Christus in passione, et secuta est fructificatio in resurrectione. *Et Ephraem fortitudo*
 35 *capitis mei.* Pendebat et contemnebatur ; granum erat intus, habebat uires trahendi post se omnia. Quomodo in grano numeri seminum latent ; abiectum nescio quid apparet oculis, sed uis conuertens in se materiam et proferens fructum abscondita est, sic in Christi cruce abscondita erat uirtus ; apparebat infirmitas. O magnum granum ! Certe infirmus est
 40 pendens, certe ante illum caput plebs illa agitauit, certe dixerunt : *Si Filius Dei est, descendat de cruce.* Audi fortitudinem eius : *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.* Merito tanta fructificatio consecuta est ; haec mea est, dicit ecclesia.

10. **10.** *Iuda rex meus, Moab olla spei meae.* *Iuda rex meus* : quis Iuda ? Qui de tribu Iuda. Quis Iuda, nisi cui dixit ipse Iacob : *Iuda, te laudabunt fratres tui ? Iuda rex meus.* Quid ergo timeam, quando Iuda rex meus dicit : *Nolite*
 5 *timere eos qui occidunt corpus ? Iuda rex meus, Moab olla spei meae.* Quare : *olla ?* Quia tribulatio. Quare : *spei meae ?* Quia praecessit Iuda rex meus. Qua enim praecessit, tu sequi quid times ? Qua praecessit ? Per tribulationes, per angustias, per opprobria. Septa erat uia, sed antequam
 10 transiret ; posteaquam transiit, sequere ; iam patet uia illius transitu. *Singularis ego sum, inquit, sed quousque transeam :*

20 Isai. 54, 4.
 10, 3 Gen. 49, 8.

36 Ioh. 12, 24, 32.
 4 Matth. 10, 28.

42 Matth. 27, 40.
 11 Ps. 140, 10.

43 I Cor. 1, 25.

19 manasse α, manassen κ 37 latent ; abiectum] *aliquot codd.*, latentium, in terra iactum *edd.* 10, 7/8 quia usq. sequi] *aliquot codd.*, quia enim praecessit te, debes sequi *edd.*

singulare granum, sed quoadusque transeat ; cum transierit, sequetur fructificatio. *Iuda rex meus*. Ergo quia *Iuda rex meus*, *Moab olla spei meae*. Moab intellegitur in
 15 gentibus. Nata est enim ista gens de peccato, nata est ista gens de filiabus Lot quae cum patre inebriato concubuerunt, male utentes patre. Melius erat ut steriles remanerent, quam sic matres fierent. Erat autem illa figura quaedam eorum qui male utuntur lege. Nolite enim adtendere quia lex in latina
 20 lingua feminini generis est ; in graeca masculini est ; sed siue sit feminini generis in loquendo, siue masculini, non praescribit ueritati locutio. Lex enim magis masculinam uim habet, quia regit, non regitur. Porro autem apostolus Paulus quid ait ? *Bona est lex, si quis ea legitime utatur*. Illae autem filiae
 25 Lot non legitime usae sunt patre. Quomodo autem nascuntur opera bona, cum quisque lege bene utitur, sic nascuntur opera mala, cum lege quisque male utitur. Proinde male illae utentes patre, hoc est male utentes lege, generauerunt Moabitas ; per quos significantur opera mala. Inde tribulatio ecclesiae,
 30 inde olla ebulliens. De hac olla quodam loco prophetiae dicitur : *Olla succensa ab aquilone*. Vnde nisi a partibus diaboli qui dixit : *Ponam sedem meam ad aquilonem ?* Tribulationes ergo PL
 721
 35 et propter ollam, id est abundantiam scandalorum, non erit perseueratura usque in finem ? Nonne Iuda rex illius praedixit hoc ei ? Nonne ait illi : *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum ?* Olla bulliente caritas refrigescit. μ 583
 40 Quare non potius, o caritas, et tu contra ollam feruescis ? An ignoras tibi esse dictum, cum de illa abundantia scandalorum rex tuus loqueretur : *Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit ?* Perseuera ergo usque in finem contra ollam scandalorum. Ardet olla iniquitatis, sed maior est flamma caritatis. Noli uinci ; perseuera usque in finem. Quid times
 45 Moabitas, opera mala eorum qui lege male utuntur ? Quid enim, Iuda rex tuus qui praecessit, nonne tales pertulit ? Nescis Iudaeos male utendo lege, Christum occidisse ? Ergo spera, et qua praecessit rex tuus sequere. Dic : *Iuda rex meus*. Et ex eo quia *Iuda rex meus*, *Moab* quid factus
 50 est ? *Olla spei meae*, non consumptionis meae. Vide in tribulationibus ollam spei ; audi apostolum : *Sed et gloriamur, inquit, in tribulationibus*. Olla est iam ; sed uide istum, si explicat ollam spei. *Scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio spem*. Si tribulatio pa-

16 cfr Gen. 19, 31-38.

24 1 Tim. 1, 8.

31 Ier. 1, 13.

32 Isai. 14, 13.

37 Matth. 24, 12.

41 Matth. 24, 13.

51/59 Rom. 5, 3-5.

55 tientiam, patientia probationem, probatio spem, olla est autem tribulatio quae operatur spem; merito *Moab olla spei meae. Spes autem non confundit.* Et quid? Ferues contra ollam? Ita plane, *quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.*

11. *In Idumaeam extendam calceamentum meum.* Ecclesia loquitur: Perueniam usque in Idumaeam. Saeuiant tribulationes, bulliat scandalis mundus, *extendam calceamentum meum usque in Idumaeam*; usque ad
5 eos ipsos qui terrenam uitam degunt (quoniam Idumaea interpretatur terrena); usque ad ipsos, *usque in Idumaeam extendam calceamentum meum.* Cuius rei calceamentum, nisi euangelii? *Quam speciosi pedes eorum qui annuntiant pacem, qui annuntiant bona!* et: *Calceati pedes in praeparationem euangelii pacis.* Prorsus, quoniam *tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio spem,* olla non me consumet, *caritas enim Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Non deficiamus euangelium praedicare, non deficiamus Dominum annuntiare.
15 *Vsque in Idumaeam extendam calceamentum meum.* Nonne seruiunt et ipsi terreni? Etsi cupiditatibus terrenis obligantur, Christum tamen adorant. Hodie uideamus, fratres, quam multi terreni committunt pro lucro fraudes, pro fraudibus periuria; propter timores, sortilegos, mathematicos consulunt: omnes isti Idumaei, terreni; et tamen
20 omnes isti adorant Christum, sub calceamento ipsius sunt: iam usque in Idumaeam extendit calceamentum suum. *Mihi allophyli subditi sunt.* *Allophyli*, qui sunt? Alienigenae, non pertinentes ad genus meum. *Subditi sunt*, quia
25 multi adorant Christum, et non sunt regnaturi cum Christo. *Mihi allophyli subditi sunt.*

11. 12. *Quis deducet me in ciuitatem circumstantiae?* Quae est ciuitas circumstantiae? Si meministis, iam eam commemorauit in alio psalmo, ubi dictum est: *Et circumibunt ciuitatem*¹. Circumstantiae enim ciuitas, gentium circumfusio
5 est; quae circumfusio gentium in medio habebat unam gentem Iudaeorum, colentem unum Deum; cetera circumfusio
gentium idolis supplicabat, daemonibus seruebat. Et mystice uocata est ciuitas circumstantiae, quia undique se gentes circumfuderant, et ei circumsteterant quae colebat unum Deum.
10 *Quis deducet me in ciuitatem circumstantiae?* Quis,

11, 8 Rom. 10, 15. 9 Eph. 6, 15. 12, 3 Ps. 58, 7. 15.

11, 1 in] usque in l. 2, 4, 6, 15 ex uers. 11? (LXX uers. 10: ἐπὶ; uers. 11: ἔως)
23 subiecti α κ 12, 1 ciuitate α κ circumstantiae] Aug. cum ps. S. Germ. et
Mediol., munita(m) α, munitate κ

¹ Cfr *Enarr. ps. LVII*, n. 15.

nisi Deus ? Hoc uult dicere, quomodo deducet per illas nubes, de quibus dictum est : *Vox tonitrui tui in rota*. Rota ipsa est ciuitas circumstantiae, quae dicta est rota, id est orbis terrarum. *Quis deducet me in ciuitatem circumstantiae ?*
 15 *Quis deducet me usque in Idumaeam ?* Id est, ut regnem etiam terrenis, ut me uenerentur etiam qui de me non sunt, qui de me nolunt proficere.

12. **13.** *Quis deducet me usque in Idumaeam ? Nonne tu, Deus, qui repulisti nos ? et non egredieris, Deus, in uirtutibus nostris.* Nonne tu nos deduces qui nos repulisti ? Sed quare repulisti nos ? Quia *destruxisti nos.*
 5 *Quare destruxisti nos ? Quia iratus es et misertus es nostri.* Tu ergo deduces qui repulisti, qui non egredieris Deus in uirtutibus nostris, tu deduces. Quid est : *non egredieris in uirtutibus nostris ?* Saeuiturus est mundus, conculcaturus est nos mundus, futurus est aceruus testimonii effuso martyrum
 10 *sanguine, et dicturi sunt pagani saeuientes : Vbi est Deus eorum ? Tunc non egredieris, Deus, in uirtutibus nostris ;* non contra eos apparebis, non ostendes potentiam tuam, qualem ostendisti in Daud, in Moyse, in Iesu Naue, quando eorum fortitudini gentes cesserunt, et strage facta,
 15 *magnaue reddita uastitate, in terram quam promisisti, plebem tuam induxisti.* Hoc tunc non facies : *non egredieris, Deus, in uirtutibus nostris,* sed intus operaberis. Quid est : *non egredieris ?* Non apparebis. Certe enim quando catenati martyres ducebantur, quando includebantur in carcere, quando ludibrio habendi producebantur, quando bestiis subrigebantur quando percutiebantur ferro, quando igne cremabantur, nonne contemnebantur tamquam deserti, tamquam sine adiutore ? Quomodo Deus operabatur intus ? quomodo intus consolabatur ? quomodo eis dulcem faciebat spem
 25 *uitae aeternae ? quomodo non deserebat corda eorum, ubi homo habitabat in silentio, bene si bonus, male si malus ? Numquid ergo quia non egrediebatur in uirtutibus eorum, ideo deserebat ? Nonne magis non egrediendo in uirtutibus eorum, deduxit ecclesiam usque ad Idumaeam, deduxit ecclesiam usque in ciuitatem circumstantiae ?* Si enim bellare
 30 *uellet ecclesia et gladio uti, uideretur pro uita praesenti pugnare ; quia uero contemnebat uitam praesentem, ideo factus est aceruus testimonii de uita futura.*

PL
723

13. **14.** Tu ergo, Deus, qui non egredieris in uirtutibus nostris, *da nobis auxilium de tribulatione ; et uana salus*

12 Ps. 76, 19. 13, 5 Ps. 59, 3. 10 Ps. 78, 10.

15 quis] aut *praem.* κ usque] *om. a add. alt. m.* ydumea κ 15/16 in regnum etiam terrenum *aliquot codd.* 13, 15 reddita] edita *Latinus* 21 subrigebantur] *codd.*, subiciebantur *Er.*, subigebantur *Lou.* (cfr *Enarr. in ps. XXXVI, sermo 3, 13, 6*)

hominis. Eant nunc qui salem non habent, et optent salutem temporalem suis, quae est uana uetustas. *Da nobis 5 auxilium* : inde da unde putabaris deserere, inde subueni. *Da nobis auxilium de tribulatione ; et uana salus hominis*.

14. **15.** *In Deo faciemus uirtutem, et ipse ad nihilum deducet inimicos nostros*. Non faciemus uirtutem in gladio, non in equis, non in loriceis, non in scutis, non in potentatu exercitus, non foris. Sed ubi ? Intus, ubi latemus. Vbi 5 intus ? *In Deo faciemus uirtutem ; et quasi abiecti, et quasi conculcati, quasi nullius momenti homines erimus, sed ipse ad nihilum deducet inimicos nostros*. Denique factum est hoc de inimicis nostris. Conculcati sunt martyres : patiendo, perferendo, usque in finem perseuerando, in 10 Deo fecerunt uirtutem. Fecit et ipse quod sequitur : ad nihilum deduxit inimicos eorum. Vbi sunt modo inimici martyrum, nisi forte quia modo eos ebriosi calicibus persequuntur, quos tunc furiosi lapidibus persequerentur ? μ 585

IN PSALMVM LX

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Considerandum cum uestra Caritate psalmum istum suscepimus. Breuis est ; aderit Dominus ut sufficienter ex eo, et breuiter loquamur. Quantum adiuuerit ipse qui nos iubet loqui, sic ero uolentibus officiosus, ut non sim tardis molestus, 5 nec paucis multus, nec occupatis onerosus. Titulus eius non nos tenet. Est enim : *In finem, in hymnis, ipsi David. In hymnis*, utique in laudibus. *In finem*, utique in Christum. *Finis enim legis Christus est, ad iustitiam omni credenti*. Et *ipsi David*, non alium quam ipsum accipere debemus, qui uenit ex semine David, ut esset homo inter homines, 10 et aequales angelis faceret homines. Vocem autem in isto psalmo, si in membris eius et in corpore sumus, sicut illo exhortante praesumere audemus, nostram debemus agnoscere, non alicuius extranei. Nostram autem non sic dixi, quasi eorum tantum qui in praesentia sumus modo ; sed nostram qui 15 sumus per totum mundum, qui sumus ab oriente usque in occidentem. Et ut noueritis sic esse uocem nostram, loquitur hic quasi unus homo ; non est autem unus homo, sed tamquam

14, 3 cfr Marc. 9, 49.

LX, 1, 8 Rom. 10, 4.

14, 3 hominum β (ed. Dold, p. 12) salem] aliquot codd. (cfr n. 9, 10), salutem edd. 15, 2 deduces a inimicos nostros] aliquot codd. cum κ (cfr comment. l. 8 et 11), tribulantes nos nonnulli codd. cum a LXX Vulg.

unus unitas loquitur. In Christo autem nos omnes unus homo ;
 20 quia huius unius hominis caput est in caelo, et membra adhuc PL
 laborant in terra, et quia laborant, uidete quid dicat. 724

2.3. 2. *Exaudi, Deus, deprecationem meam, intende orationi meae.* Quis dicit ? Quasi unus. Vide si unus : *A finibus terrae ad te clamaui, dum angeretur cor meum.* Iam ergo non unus ; sed ideo unus, quia Christus
 5 unus, cuius omnes membra sumus. Nam quis unus homo clamat a finibus terrae ? Non clamat a finibus terrae, nisi hereditas illa, de qua dictum est ipsi Filio : *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae.* Haec ergo Christi possessio, haec Christi hereditas, hoc
 10 Christi corpus, haec una Christi ecclesia, haec unitas quae nos sumus, clamat a finibus terrae. Quid autem clamat ? Quod supra dixi : *Exaudi, Deus, deprecationem meam, intende orationi meae ; a finibus terrae ad te clamaui.* Id est, hoc ad te clamaui, *a finibus terrae ;* id est, undi-
 15 que.

3. Sed quare clamaui hoc ? *Dum angeretur cor meum.* Ostendit se esse per omnes gentes toto orbe terrarum in magna gloria, sed in magna tentatione. Namque uita nostra in hac peregrinatione non potest esse sine tentatione ; quia pro-
 5 uectus noster per tentationem nostram fit, nec sibi quisque innotescit nisi tentatus, nec potest coronari nisi uicerit, nec potest uincere nisi certauerit, nec potest certare nisi inimicum et tentationes habuerit. Angitur ergo iste a finibus terrae clamans, sed tamen non relinquitur. Quoniam nos ipsos, quod est
 10 corpus suum, uoluit praefigurare et in illo corpore suo, in quo iam et mortuus est, et resurrexit, et in caelum adscendit, ut μ 586
 quo caput praecessit, illuc se membra secutura confidant. Ergo nos transfigurauit in se, quando uoluit tentari a satana. Modo legebatur in euangelio quia Dominus Iesus Christus in eremo
 15 tentabatur a diabolo. Prorsus Christus tentabatur a diabolo. In Christo enim tu tentabaris, quia Christus de te sibi habebat carnem, de se tibi salutem ; de te sibi mortem, de se tibi uitam ; de te sibi contumelias, de se tibi honores ; ergo de te sibi tentationem, de se tibi uictoriam. Si in illo nos tentati sumus,
 20 in illo nos diabolum superamus. Adtendis quia Christus tentatus est, et non adtendis quia uicit ? Agnosce te in illo tentatum, et te in illo agnosce uicentem. Poterat a se diabolum prohibere ; sed si non tentaretur, tibi tentando uicendi magisterium non praerberet. Itaque non mirum, si inter tentationes positus iste clamat a finibus terrae. Sed quare non uinci-
 25

2, 7 Ps. 2, 8. 3, 13 cfr Matth.4, 1.

LX, 1, 21 dicant *plures codd.* 2, 2 adorationem meam a 3 angeretur] taedium pateretur κ 3, 2 in magna] *codd.*, non *praem. edd.*

tur ? *In petra exaltasti me*. Iam ergo hic agnoscimus quis clamet a finibus terrae. Reclamamus euangelium : *Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam*. Ergo illa clamat a finibus terrae, quam uoluit aedificari super petram. Vt autem aedificaretur ecclesia super petram, quis factus est petra ? Paulum
 30 audi dicentem : *Petra autem erat Christus*. In illo ergo aedificati sumus. Propterea petra illa in qua aedificati sumus, prior percussa est uentis, flumine, pluua, quando Christus a diabolo
 tentabatur. Ecce in qua firmitate te uoluit stabilire. Merito
 35 non uacat uox nostra, sed exauditur ; in magna enim spe positi sumus : *In petra exaltasti me*.

PL
725

3.4. 4. *Deduxisti me, quia factus es spes mea*. Ille si nostra spes factus non esset, non nos deduceret. Deducit tamquam dux, et in se ducit tamquam uia, et ad se perducit tamquam patria. Deducit ergo nos. Vnde ? Quia factus est spes
 5 nostra. Vnde factus est spes nostra ? Ecce sic quomodo audistis quia tentatus est, quia passus est, quia resurrexit, factus est spes nostra. Quid enim nobis dicimus quando haec legimus ? Non enim perdet nos Deus, propter quos Filium suum
 10 misit tentari, crucifigi, mori, resurgere ; non enim uere nos despicit Deus, propter quos Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum. Sic ergo factus est spes nostra. In illo uides et laborem tuum, et mercedem tuam ; laborem in
 passione, mercedem in resurrectione. Sic ergo factus est spes nostra. Habemus enim duas uitas ; sed unam in qua sumus,
 15 alteram quam speramus. In qua sumus, nota nobis est ; quam speramus, ignota nobis est. Tolera in qua es, et habebis quam nondum habes. Quomodo toleras ? Vt non uincaris a tentatore. Laboribus suis, tentationibus, passionibus, morte sua
 demonstraui tibi uitam Christus in qua es ; resurrectione sua
 20 demonstraui tibi uitam in qua eris. Nos enim non noueramus nisi nasci hominem et mori ; resurgere hominem et uiuere in aeternum non noueramus ; suscepit quod noueras, et demonstraui quod non noueras. Ideo ergo factus est spes nostra in tribulationibus, in tentationibus. Vide apostolum dicentem :
 25 *Non solum autem, sed et gloriamur, inquit, in tribulationibus ; scientes quia tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem ; spes autem non confundit ; quoniam caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis*. Ergo factus est ipse spes nostra, qui dedit
 30 nobis Spiritum sanctum et ambulamus modo ad spem ; non enim ambularem, nisi sperarem. Quid ait ipse Apostolus ? *Quod enim uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non uidemus*

μ 587

27 Matth. 16, 18. 31 1 Cor. 10, 4. 32 cfr Matth. 7, 24.25. 4, 10 cfr Rom. 8, 32. 25 Rom. 5, 3-5. 32 Rom. 8, 24.25.

speramus, per patientiam exspectamus. Et item: Spe enim salui facti sumus.

5. *Deduxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici.* Angitur cor meum, inquit ista unitas a finibus terrae, et laboro inter tentationes et scandala; inuident Pagani, quia uicti sunt; insidiantur haeretici
 5 pallio uelati nominis christiani; intus in ipsa ecclesia uim patitur frumentum a palea; inter haec omnia cum angitur cor meum, clamabo a finibus terrae. Sed non me deserit ipse qui me exaltauit super petram, ut deducat me usque ad se; quia
 10 etsi laboro, diabolo per tot loca et tempora et occasiones insidiante aduersus me, hic est mihi turris fortitudinis; quo cum confugero, non solum uitabo tela inimici, sed etiam in illum quae uoluero securus ipse iaculabor. Ipse enim Christus est turris; ipse nobis factus est turris a facie inimici, qui est et
 15 petra super quam aedificata est ecclesia. Caues ne feriaris a diabolo? Fuge ad turrem: numquam te ad illam turrem diabolica iacula secutura sunt; ibi stabis munitus et fixus. Quomodo autem fugies ad turrem? Ne forte quisque in tentatione positus corporaliter quaerat turrem istam; et cum eam non
 20 inuenerit, fatigetur, aut deficiat in tentatione. Ante te est turris: recordare Christum, et intra in turrem. Quomodo recordaris Christum, ut intres in turrem? Quidquid pateris, cogita quia prior passus est, et cogita quo fine passus est, ut moreretur et resurgeret. Talem et tu finem spera qualis in illo praecessit, et intrasti in turrem non consentiendo inimico. Si
 25 enim consenseris inimico, tunc ad te peruenit oppugnantis iaculum. Tu potius in illum iaculare tela, quibus feriat, quibus uincatur. Quae sunt ista tela? Verba Dei, fides tua, spes ipsa tua, opera bona. Non dico: Sic esto in ista turre, ut uaces ibi, et sufficiat tibi quia non ad te hostis tela perueniunt. Age ibi
 30 aliquid; non cessent manus; opera bona tua gladii sunt interficientes inimicum.

PL
726

5. *6. Inquilinus ero in tabernaculo tuo usque in saecula.* Videtis quia ille, de quo diximus, est qui clamat. Quis nostrum est inquilinus usque in saecula? Paucis diebus hic uiuimus, et transimus; inquilini enim hic sumus, habitatores
 5 in caelo erimus. Ibi es inquilinus, unde auditurus es uocem Domini Dei tui: Migra. Nam de domo illa aeterna in caelis nemo te iubebit migrare. Hic ergo inquilinus. Vnde etiam dicitur in alio psalmo: *Inquilinus ego sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei.* Hic ergo inquilini sumus; ibi Dominus
 10 nobis mansiones dabit aeternas: *Multae, inquit, mansiones sunt apud Patrem meum.* Mansiones illas non tamquam inquilini-

6, 8 Ps. 38, 13. 10 Ioh. 14, 2.

5, 2 a] contra κ 6, 1 inquilinus sum α, inhabitabo κ 1/2 saeculum α κ

nis dabit, sed tamquam ciuibus in aeternum mansuris. Hic tamen, fratres, quia non modico tempore futura erat ecclesia in hac terra, sed hic erit ecclesia usque in finem saeculi; ideo hic
 15 dixit: *Inquilinus ero in tabernaculo tuo usque in saecula*. Saeuiat quantumlibet inimicus, oppugnet me, insidias mihi praeparet, scandalis crebrescat, et faciat angustiae cor meum: *inquilinus ero in tabernaculo tuo usque in saecula*. Non uincetur ecclesia, non eradicabitur, nec cedet
 20 quibuslibet tentationibus, donec ueniat huius saeculi finis, et nos ab ista temporali aeterna illa habitatio suscipiat, ad quam nos deducet qui factus est spes nostra. *Inquilinus ero in* μ 588
tabernaculo tuo usque in saecula. Si diu eris inquilinus, quasi hoc illi diceremus, laboraturus ergo es in terra inter tantas
 25 tentationes; nam si paucorum dierum hic esset ecclesia, cito finirentur tentatoris insidiae. Bene; paucorum dierum uelles esse tentationes; sed quomodo colligeret natos omnes, nisi diu hic esset, nisi usque in finem protenderetur? Noli inuidere ceteris post futuris; noli, quia iam transisti, pontem
 30 misericordiae uelle praecidere; sit hic usque in saecula. Et quid de tentationibus, quae necesse est ut abundant quanto
 magis ueniunt scandala? Etenim ipse ait: *Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. Sed illa ecclesia quae
 clamat a finibus terrae, in his est de quibus sequitur dicens:
 35 *Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit*. Sed unde perseuerabis? Quae uires tuae inter tanta scandala, inter tantas tentationes, inter tantas pugnas? quibus uiribus uincis hostem quem non uides? numquid tuis? Ergo quia
 usque in saecula erit inquilinus iste hic, quae illi spes est ut
 40 duret? *Cooperiar in uelamento alarum tuarum*. Ecce quare securi sumus inter tantas tentationes, donec ueniat finis saeculi, et suscipiant nos saecula aeterna, quia cooperimur in uelamento alarum ipsius. Aestus est saeculi, sed magna umbra est sub alis Dei: *Cooperiar in uelamento alarum tua-*
 45 *rum*.

6. 7. *Quoniam tu, Deus, exaudisti orationem meam. Quam? A qua coepit: Exaudi, Deus, deprecationem meam, intende orationi meae; a finibus terrae ad te clamaui*. Hoc ad te clamaui a finibus terrae. Ideo *cooperiar in uelamento alarum tuarum, quia exaudisti deprecationem meam*. Admonemur ergo, fratres, non cessare orando, quamdiu tempus est tentationum. *Dedisti hereditatem timentibus nomen tuum*. Perseueremus ergo in timore nominis Dei: aeternus Pater non nos fallit. Laborant filii, ut suscipiant pa-

32/35 Matth. 24, 12.13. 7, 2/3 Ps. 60, 2.3.

30 misericordiae] *om. plures codd.* 7, 1 deus] *meus add. Lou. cum Vulg.* 8 tuum] *domine add. a m. alt., del. m. tertia*

10 rentum suorum hereditatem, quibus mortuis successuri sunt? Nos non laboramus accipere hereditatem ab illo Patre, cui non morienti succedamus, sed cum illo in ipsa hereditate in aeternum uiuamus! *Dedisti hereditatem timentibus nomen tuum.*

7. 8. *Dies super dies regis adicies annos eius.* Hic est ergo rex cuius membra sumus. Rex Christus est, caput nostrum, rex noster. Dedisti illi dies super dies; non solum istos dies in isto tempore cum fine, sed dies super istos dies sine fine. *Habitabo, inquit, in domo Domini, in longitudinem dierum.* Quare: *in longitudinem dierum*, nisi quia modo breuitas est dierum? Omnis enim res quae finem habet, breuis est; sed regis huius dies super dies, ut non diebus solum istis transeuntibus regnet Christus in ecclesia sua, sed regnent cum illo sancti in diebus illis qui non habent finem. Ibi unus dies est, et multi dies sunt. Quia multi dies sunt, dixi iam: *In longitudinem dierum*; quia unus dies, sic intellegitur: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Vnum diem dixit *hodie*; sed iste dies non ponitur in medio inter hesternum et crastinum, nec initium eius finis est hesterni, nec finis eius initium crastini. Nam et anni Dei dicti sunt: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Quomodo anni, sic dies, sic unus dies: Quidquid uis dicis de aeternitate. Ideo quidquid uis dicis, quia quidquid dixeris, minus dicis: Sed ideo necesse est aliquid dicas, ut sit unde cogites quod non potest dici. *Dies super dies regis adicies annos eius, usque in diem generationis et generationis.* Generationis huius et generationis futurae: generationis huius quae comparatur lunae, propter quod luna nascitur, crescit, perficitur, senescit et occidit; sic sunt generationes istae mortales; et generationis qua regeneramur resurgendo, et permanebimus in aeternum cum Deo, quando iam non sicut luna, sed quod ait Dominus: *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno Patris sui.* Luna enim figurate in scripturis pro mutabilitate huius mortalitatis ponitur. Ideo ad Iericho descendebat ille ab Ierusalem qui incurrit in latrones; quia Iericho ciuitas uerbum est hebraeum, et interpretatur latine Luna. Descendebat ergo tamquam ab immortalitate ad mortalitatem; et merito in itinere uulneratus a latronibus et semiuiuus relictus est ille Adam, ex quo est totum genus humanum. Ergo *dies super dies regis adicies annos eius, usque in diem generationis*, generationis mortalis accipio. Cuius generationis alterius mentionem fecisti? Cuius? audi:

8. 9. *Permanebit in aeternum in conspectu Dei.* Se-

8, 5 Ps. 22, 6. 12 Ps. 2, 7. 16 Ps. 101, 28. 27 Matth. 13, 43.
33 cfr Luc. 10, 30.

8, 1 adicies regis α 21 die α 21/22 generationum κ 9, 1 permanebis α

cundum quid, aut propter quid? *Misericordiam et ueritatem eius quis requireret ei?* Dicit et alio loco: *Vniuersae uiae Domini misericordia et ueritas, requirentibus testamentum eius et testimonia eius.* Magnus sermo de ueritate et misericordia, sed breuitatem promisimus. Breuiter accipite quid sit ueritas et misericordia; quia non paruum est quod dictum est: *Vniuersae uiae Domini misericordia et ueritas.* Misericordia dicitur, quia non merita nostra adtendit Deus, sed bonitatem suam, ut peccata nobis omnia dimitteret, et uitam aeternam promitteret; ueritas autem, quia non fallit reddere quae promisit. Agnoscamus hic eam, et nos faciamus, ut quomodo nobis Deus exhibuit misericordiam suam et ueritatem suam; misericordiam dimittendo peccata nostra, ueritatem exhibendo promissa sua; sic et nos faciamus hic misericordiam et ueritatem; misericordiam circa infirmos, circa egentes, circa inimicos etiam nostros; ueritatem non peccando, nec adiciendo peccatum super peccatum. Quoniam qui multum sibi pollicetur de misericordia Dei, subrepat in animum ipsius ut faciat iniustum Deum, et putet quia si permanserit peccator, et noluerit recedere ab iniquitatibus suis, ueniet ille, et ibi eum positurus est ubi ponit seruos suos qui ei obtemperant. Et iustum hoc erit, ut ibi te ponat perseuerantem in peccatis, ubi positurus est illos qui recesserunt a peccatis? Sic uis iniustus esse, ut et Deum facias iniustum? Quid uis ergo conuertere Deum ad uoluntatem tuam? Tu conuertere ad uoluntatem Dei. Quis est ergo qui hoc facit, nisi ex illis paucis, de quibus dicitur: *Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.* Merito et hic *misericordiam et ueritatem eius quis requireret ei?* Quid est: *ei?* Sufficeret: *quis requireret;* quare, addidit: *ei,* nisi quia multi quaerunt misericordiam eius et ueritatem discere in libris eius; et cum didicerint, sibi uiuunt, non illi: sua quaerunt, non quae Iesu Christi; praedicant misericordiam et ueritatem, et non faciunt misericordiam et ueritatem? Sed praedicando illam, norunt illam; non enim praedicarent illam, nisi nossent illam. Sed qui Deum amat et Christum, in praedicando misericordiam et ueritatem ipsius, ipse illam requireret ei, non sibi; id est, non ut ipse habeat ex hac praedicatione commoda temporalia, sed ut prosit membris ipsius, id est fidelibus eius, cum ueritate ministrando quod nouit; ut qui uiuit non iam sibi uiuat, sed ei qui pro omnibus mortuus est. *Misericordiam et ueritatem eius quis requireret ei?*

9. 10. Sic psallam nomini tuo, Deus, in saeculum

9, 3 Ps. 24, 10. 28 Matth. 24, 13. 33 cfr Phil. 2, 21. 41 cfr II Cor. 5, 15.

3 qui κ ei] om. a κ 10, 1 deus] om. a 1/2 in saeculum saeculi] a (pr. m.), in aeternum alt. m., in saecula κ

PL

729

μ 590

saeculi, ut reddam uota mea de die in diem. Si psallis nomini Dei, ne psallas ad tempus. Vis in saeculum saeculi psallere? uis in aeternum psallere? Redde ei uota tua de die in diem. Quid est: redde ei uota tua de die in diem? De die isto in illum diem. Perseuera reddere uota in isto die, donec uenias ad illum diem; hoc est: *Qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.*

IN PSALMVM LXI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Delectatio diuinorum eloquiorum, et dulcedo intellegendi uerbi Dei, adiuuante ipso qui dat suauitatem, ut terra nostra det fructum suum, et nos ad loquendum, et uos ad audiendum exhortatur. Video uos sine fastidio audire, et gaudeo palato cordis uestri, a quo id quod salubre est non respuitur, sed cum auiditate percipitur, et utiliter continetur. Loquamur ergo uobis et hodie, quantum Dominus donat, de isto psalmo quem modo cantauimus. Titulus eius est: *In finem, pro Idithun, psalmus ipsi Dauid.* Iam uobis insinuatum esse quid sit Idithun, recole¹. Ex interpretatione enim hebraeae linguae ut ad nos peruenit, latine dicitur Idithun Transiliens eos. Transilit ergo iste qui cantat quosdam, quos desuper despicit. Videamus quousque transilierit, et quos transilierit, et ubi quamuis quosdam transilierit positus sit; de quo spiritali quodam et securo loco intueatur ima; non ita respiciens ut cadat, sed ut moueat qui transiliuit pigros ut sequantur, et laudet locum quo transiliendo peruenit. Ita enim iste transiliens super aliquid est, ut sub aliquo sit; unde prius nobis insinuare uoluit sub quo tutus sit, ut illud quod transiliuit, non sit superbiae sed prouectus.

2.3.

2. In quodam ergo loco munito positus ait: *Nonne Deo subicietur anima mea?* Audierat enim: *Qui se exultat, humilabitur; et qui se humilat, exaltabitur;* et trepidus ne transiliendo superbiret, non elatus ex his quae infra essent, sed humilis ex eo qui supra esset, tamquam minantibus ei ruina inuidis qui eum transiliuisse doluerant, respondit: *Nonne Deo subicietur anima mea?* Quid est quod mihi ueluti transilienti quaeritis laqueos? Insultatione deicere me uultis, aut seductione decipere. Numquid ita memini supra

PL
730

LXI, 1, 2 cfr Ps. 84, 13. 2, 2 Matth. 23, 12.

2 diem] die α κ

LXI, 1, 8/9 pro idithun] κ, in hymnis α 16 moneat plures codd. 2, 1 deo] soli add. κ 2 subicietur] Aug. cum α in uers. 6, subiecta erit α (cfr l. 10/11, 14/15, 28), subdita erit κ 5 qui] aliquot codd., quod edd.

¹ Cfr *Enarr. ps.* XXXVIII, n. 1.

10 quod sum, ut oblitus sim sub quo sum? *Nonne Deo sub-*
iecta erit anima mea? Quantumcumque accedam, quan-

tumcumque adscendam, quantumcumque transiliam, sub Deo
 ero, non contra Deum. Securus ergo transcendo cetera, quando
 ille me sub se tenet, qui est super omnia. *Nonne Deo sub-*
 15 *iecta erit anima mea?* *Ab ipso enim salutare meum.*
Etenim ipse est Deus meus et salutaris meus, su-
sceptor meus, non mouebor amplius. Scio quis supra
 me sit, scio quis praetendat misericordiam suam scientibus se,
 scio sub cuius alarum tegmine sperem: *non mouebor am-*
 20 *plius.* Agitis quidem uos, ait quibusdam, transiliens eos ipsos μ 591
 quibus dicit: agitis quidem uos ut mouear, sed *non ueniat*
mihi pes superbiae. Ex hoc enim fit quod et in ipso psalmo se-
 quitur: *Nec manus peccatorum dimoueat me*; cui consonat:
Non mouebor amplius. Ad illud enim quod ibi dictum
 25 est: *Nec manus peccatorum dimoueat me*, respondet hic: *Non*
mouebor amplius; ad illud autem quod ibi dictum est:
Non ueniat mihi pes superbiae, respondet hic: *Nonne Deo*
subiecta erit anima mea?

3. Ergo de superiore loco munitus et tutus, cui factus est
 Dominus refugium, cui est ipse Deus in locum munitum,
 respicit ad eos quos transiliuit, et despiciens eos loquitur, tam-
 quam de turri excelsa; nam et hoc dictum est de eo: *Turris*
 5 *fortitudinis a facie inimici*; adtendit ergo ad eos, et dicit:
Quousque apponitis super hominem? Insultando, op-
 probria iaciendo, insidiando, persequendo, apponitis super
 hominem onera, apponitis super hominem quantum potest
 ferre homo; sed ut ferat homo, sub illo est qui fecit hominem.
 10 *Quousque apponitis super hominem?* Si ad hominem
 adtenditis, *Interfucite omnes.* Ecce apponite, saeuite,
interfucite omnes. Tamquam parieti inclinato et ma-
ceriae impulsae: instate, impellite, quasi deiecturi. Et
 ubi est: *Non mouebor amplius?* Sed quare: *Non moue-*
 15 *bor amplius?* Quia *ipse est Deus salutaris meus,*
susceptor meus. Ergo homines potestis apponere onera
 super hominem; numquid super Deum qui tuetur hominem?

4. 4. *Interfucite omnes.* Quod tantum spatium corporis in
 uno homine, ubi possit interfici ab omnibus? Sed debemus
 intellegere personam nostram, personam ecclesiae nostrae,
 personam corporis Christi. Vnus enim homo cum capite et

21/23 Ps. 35, 12. 3, 4 Ps. 60, 4.

15 ab ipso enim] quoniam ab ipso est α κ salutare meum] patientiam meam
 α (pr. m.), patientia mea κ (cfr 11, 19 sqq.) 16 salutaris] saluator κ 16/17
 susceptor meus] α, om. κ 3, 6 adponetis κ homines α κ 8 potest] non
 praem. pauci codd. 11 interfuciente α (cfr Vaccari, Augustinus Magister III,
 p. 472, adn. 1), interfectores κ 12 pariete κ 16 onera] duo codd., homi-
 nem cet. codd. edd.

5 corpore suo Iesus Christus, saluator corporis et membra corporis, duo in carne una, et in uoce una, et in passione una ; et cum transierit iniquitas, in requie una. Passiones itaque Christi non in solo Christo ; immo passiones Christi non nisi in Christo. Si enim Christum intellegas caput et corpus, passio-
 10 nes Christi non nisi in Christo ; si autem Christum intellegas solum caput, passiones Christi non in solo Christo. Si enim passiones Christi in solo Christo, immo in solo capite, unde dicit quoddam membrum eius Paulus apostolus : *Vt suppleam* PL 73¹
quae desunt pressurarum Christi in carne mea ? Si ergo in
 15 membris Christi es, quicumque homo, quisquis haec audis, quisquis haec nunc non audis (sed tamen audis, si in membris Christi es) ; quidquid pateris ab eis qui non sunt in membris Christi, deerat passionibus Christi. Ideo additur, quia deerat ; mensuram imples, non superfundis ; tantum pateris, quantum
 20 ex passionibus tuis inferendum erat uniuersae passioni Christi, qui passus est in capite nostro, et patitur in membris suis, id est in nobis ipsis. Ad communem hanc quasi rempublicam nostram quisque pro modulo nostro exsoluimus quod debemus, et pro possessione uirium nostrarum quasi canonem pas-
 25 sionum inferimus. Pariatoria plenaria passionum omnium non erit, nisi cum saeculum finitum fuerit. *Quousque apponitis super hominem ?* Quidquid passi sunt prophetae a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae, appositum est super hominem, quia praecesserunt aduentum incarnationis
 30 Christi quaedam membra Christi ; sicut in nascente quodam, nondum quidem procedente capite, processit manus, sed tamen capiti connectebatur et manus. Nolite ergo putare, fratres, omnes iustos qui passi sunt persecutionem iniquorum, etiam illos qui uenerunt missi ante Domini aduentum prae-
 35 nuntiare Domini aduentum, non pertinuisse ad membra Christi. Absit ut non pertineat ad membra Christi, qui pertinet ad ciuitatem quae regem habet Christum. Illa una est Ierusalem caelestis, ciuitas sancta ; haec una ciuitas unum habet regem. Rex huius ciuitatis Christus est ; ipse enim ei
 40 dicit : *Mater Sion, dicet homo.* Dicit ei : *Mater ; sed homo.* *Mater enim Sion, dicet homo ; et homo factus est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus.* Ille ergo rex eius, qui eam fundauit Altissimus ; ipse in ea homo factus est humillimus. Ipse ergo ante aduentum incarnationis suae praemisit quae-

4, 6 cfr Gen. 2, 24 ; Eph. 5, 31.

13 Col. 1, 24.

27 cfr Matth. 23, 35.

31 cfr Gen. 38, 27. 40 Ps. 86, 5.

4, 19 implens ... superfundens *edd.* tantum] ergo *add. edd.* 20 suis *edd.*
 23 nostram] nam *edd.* 24 possessione] *edd.*, portione Bedae, *Coll. in Paul. (cod. Corb.)*, posse *edd.* 25 pariatoria] *quidam codd. Latinius (uel pariatio)*, paratoria *uel paritoria alii*, parata uero *coni. Ducange (sub uerbo 'Plenaria')* omnium] finis *add. edd., del. Latinius*

45 dam membra sua, post quae praenuntiantia se uenturum uenit et ipse, connexus eis. Refer ad similitudinem nascentis illius; quia manus ante caput procedens, et cum capite est, et sub capite. De Christo enim dictum est, cum laudaretur excellentia populi primi, et dolerentur fracti rami naturales. PL
 50 *Quorum adoptio, inquit, et testamenta et legis constitutio; quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula. Ex quibus Christus secundum carnem, tamquam ex Sion, quia homo factus est in ea, quia Christus super omnia Deus benedictus in saecula, quia*
 55 *ipse fundauit eam Atissimus. Ex quibus Christus secundum carnem, filius Dauid; qui est super omnia Deus benedictus in saecula, Dominus Dauid. Tota ergo illa ciuitas loquitur, a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae. Inde et deinceps a sanguine Iohannis, per sanguinem apostolorum,*
 60 *per sanguinem martyrum, per sanguinem fidelium Christi, una ciuitas loquitur, unus homo dicit: Quousque apponitis super hominem? Interficite omnes. Videamus si delētis, uideamus si exstinguitis, uideamus si tollitis de terra nomen eius, uideamus si non populi inania meditamini, dicentes: Quando morietur, et peribit nomen eius? Tamquam parieti inclinato et maceriae impulsae incumbite, impellite. Audite supra: Susceptor meus, non mouebor amplius, quia tamquam cumulus arenae impulsus sum ut caderem, et Dominus suscepit me.*

5. *5. Verumtamen honorem meum cogitauerunt repellere.* Victi dum interficiunt cedentes, sanguine interfectorum multiplicantes fideles, cedentes his et iam non ualentes occidere. *Verumtamen honorem meum cogitauerunt repellere.* Modo quia non potest occidi christianus, agitur ut exhonoretur christianus. Nunc enim honore Christianorum corda torquentur impiorum; iam Ioseph ille spiritualis post uenditionem a fratribus, post translationem de patria sua ad gentes tamquam in Aegyptum, post humilationem carceris, ^{μ 593}
 10 post factionem falsae testis, postquam factum est quod de illo dictum est: *Ferrum pertransiuit animam eius*, iam honorificatus est, iam non est subditus fratribus uendentibus, sed frumenta erogat esurientibus. Victi eius humilitate et castitate, incorruptione, tentationibus, passionibus, iam eum honoratum uident, et honorem ipsius cogitant repellere. In cogitationibus quippe eorum est illud: *Peccator uidebit*; neque enim

47 cfr Gen. 38, 27. 49 cfr Rom. 11, 21. 50/54 Rom. 9, 4.5. 53/55 Ps. 86, 5. 58 cfr Matth. 23, 35. 64 Ps. 2, 1. 65 Ps. 40, 6. 67 Ps. 61, 3. 68 Ps. 117, 13. 5, 7 sqq. Gen. 37; 39; 41. 11 Ps. 104, 18.

46 refer ad] *plures codd.*, referte ad *Reg.*, refert ad *Er.*, refert *Lou.* 5, 10 fractionem *Lou.*

non uidebit, quando non potest ciuitas abscondi supra montem constituta. *Peccator ergo uidebit, et irascetur; dentibus suis frendet, et tabescet.* Latet in corde, et tegitur fronte uenum in saeuientibus et indignantibus. Propterea et hic cogitationes eorum dicit: *Honorem, inquit, meum cogitauerunt repellere.* Non enim audent uerbis proferre quod cogitant. Optemus illis bona, etiamsi optant mala. *Iudica illos, Deus; decidant a cogitationibus suis.* Quid enim illis melius, quid utilius, quam ut inde cadant ubi male stant, ut possint ipsi correcti dicere: *Statuisti pedes meos supra petram?*

6. *Verumtamen cogitauerunt honorem meum repellere.* PL
 Omnes contra unum, an unus contra omnes, an omnes contra omnes, ad unus contra unum? Interim cum dicit: *Apponitis super hominem,* tamquam super unum; et cum dicit: *Interficite omnes,* quasi omnes contra unum; sed tamen et omnes contra omnes, quia et christiani omnes, sed in uno. Quid autem illi diuersi errores inimici Christi, omnes tantum dicendi sunt? nonne et unus? Plane audeo et unum dicere; quia una ciuitas et una ciuitas, unus populus et unus populus, rex et rex. Quid est: una ciuitas et una ciuitas? Babylonia una; Ierusalem una. Quibuslibet aliis etiam mysticis nominibus appelletur, una tamen ciuitas et una ciuitas: illa rege diabolo; ista rege Christo. Intendo enim euangelio quodam loco, et mouet me, puto quod et uos. Posteaquam inuitati sunt multi ad nuptias boni et mali, et impletae sunt nuptiae recumbentium; serui enim missi, ut praeceptum erat, inuitauerunt et bonos et malos; et ingressus est rex inspicere recumbentes, et inuenit hominem non habentem uestem nuptialem, et ait illi quod nostis: *Amice, unde huc uenisti, non habens uestem nuptialem? At ille obmutuit.* Et iussit ei ligari manus et pedes, et proici eum in tenebras exteriores. Leuatus est de conuiuio, et missus est in poenas nescio quis homo in tam magna turba recumbentium. Sed tamen Dominus uolens ostendere unum illum hominem, unum corpus esse quod constat ex multis, ubi iussit eum proici foras, et mitti in debitas poenas, subiecit continuo: *Multi enim sunt uocati, pauci uero electi.* Quid est hoc? Conuocasti turbas, uenit ingens multitudo; annuntiasti, locutus es, multiplicati sunt super numerum, impletae sunt nuptiae recumbentium; proiectus est inde solus unus, et dicis: *Multi enim sunt uocati, pauci uero electi.* Cur non potius: Omnes uocati, multi electi, unus proiectus? Si diceret: Multi enim sunt uocati, et plures electi, pauci uero reprobi, in paucis forte uerisimilius intelle-

17 cfr Matth. 5, 14.
6, 14 sqq. Matth. 22, 10-14.

18 Ps. III, 10.

23 Ps. 5, 11.

26 Ps. 39, 3.

28 cfr Ps. 39, 6.

23 bene, etiamsi putant male *plures codd.*

geremus unum illum. Nunc uero dicit quod unus inde pro-
 35 iectus est, et subdit : *Multi enim sunt uocati, pauci uero electi.*
 Qui sunt electi, nisi qui remanserunt ? Proiecto uno, electi
 remanserunt. Quomodo, proiecto uno de multis, pauci electi,
 nisi quia in illo uno multi ? Omnes qui terrena sapiunt, omnes μ 594
 40 qui felicitatem terrenam Deo praeferunt, omnes qui sua quae-
 runt, non quae Iesu Christi, ad unam illam ciuitatem perti-
 nent, quae dicitur Babylonia mystice, et habet regem diabo-
 lum. Omnes autem qui ea quae sursum sunt sapiunt, qui cae-
 lestia meditantur, qui cum sollicitudine in saeculo uiuunt ne
 Deum offendant, qui cauent peccare, quos peccantes non pu-
 45 det confiteri, humiles, mites, sancti, iusti, pii, boni ; omnes ad
 unam ciuitatem pertinent, quae regem habet Christum. Illa
 enim in terra quasi maior est tempore ; non sublimitate, non
 honore. Ciuitas illa prior nata ; ciuitas ista posterior nata. Illa
 enim incoepit a Cain ; haec ab Abel. Haec duo corpora sub
 50 duobus regibus agentia, ad singulas ciuitates pertinentia, ad-
 uersantur sibi usque in finem saeculi, donec fiat ex commix-
 tione separatio, et alii ponantur ad dexteram, alii ad sini-
 stram, dicaturque illis : *Venite, benedicti Patris mei, percipite* PL
regnum quod uobis paratum est ab exordio mundi ; illis autem : 734
 55 *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.*
 Christus enim hoc dicit : *Venite, benedicti Patris mei, percipite*
regnum quod uobis paratum est ab initio mundi. Rex ciuitatis
 suae, uictor super omnia. Illis autem ad sinistram constitutis
 tamquam ciuitati iniquorum : *Ite, inquit, in ignem aeternum.*
 60 Numquid separat ab eis regem ? Non ; addidit enim : *qui pa-*
ratus est diabolo et angelis eius.

7. Intendite, fratres, intendite, rogo uos. Delectat enim me
 pauca adhuc loqui uobis de ciuitate hac dulci. *Gloriosissima*
enim de te dicta sunt, ciuitas Dei. Et si oblitus fuero tui, Ierusa-
lem, obliuiscatur me dextera mea. Dulcis est enim una patria, et
 5 uere una patria, sola patria ; praeter illam quidquid nobis est,
 peregrinatio est. Dicam ergo quod agnoscatis, quod adprobe-
 tis ; commemorabo quod nostis ; non docebo quod ignoratis.
Non prius, inquit apostolus, quod spiritale est, sed quod ani-
male ; postea quod spiritale. Ideo ciuitas illa maior aetate, quia
 10 prior natus est Cain, et postea Abel ; sed in his maior seruiet
 minori. Illa maior aetate ; ista maior dignitate. Quare illa ma-
 ior aetate ? Quia *non prius quod spiritale est, sed quod animale.*
 Quare ista maior dignitate ? Quia *maior seruiet minori.* Aedifi-
 cavit autem ciuitatem Cain, sicut legimus ; antequam esset
 15 ulla ciuitas, in primordio rerum humanarum, aedificauit ciui-
 tatem Cain. Procul dubio intellegas iam natos fuisse multos
 homines ex illis duobus, et ex his quos genuerant, ut posset

39 cfr Phil. 2, 21. 53 Matth. 25, 34.41. 7, 2 Ps. 86, 3. 3 Ps. 136, 5.
 8 I Cor. 15, 46. 10 cfr Gen. 4, 1.2. 10/11 Gen. 25, 23. 14 cfr Gen. 4, 17.

esse aptus et congruus numerus cui nomen ciuitatis imponeretur. Aedificauit ergo ciuitatem Cain, ubi non erat ciuitas.
 20 Aedificata est et postea Ierusalem, regnum Dei, ciuitas sancta, ciuitas Dei ; et posita in specie quadam umbrae significantis futura. Intellegite itaque magnum mysterium, et tenete quod praelocutus sum : *Non prius quod spiritale, sed quod animale, postea spiritale* ; ideo ergo Cain prior aedificauit ciuitatem, et
 25 ibi aedificauit ubi nulla erat ciuitas. Vt uero aedificaretur Ierusalem, non ibi aedificata est ubi non erat ciuitas, sed erat ciuitas primo quae appellabatur Iebus, unde Iebusaei. Ea capta, deuicta, subiecta, aedificata est noua ciuitas tamquam destructa uetere ; et appellata Ierusalem : Visio pacis, ciuitas
 30 Dei. Vnusquisque ergo natus ex Adam, nondum pertinet ad Ierusalem ; portat enim secum traducem iniquitatis, poenamque peccati, deputatus morti ; et pertinet quodammodo ad μ 595 ueterem quamdam ciuitatem. Sed si futurus est in populo Dei, destruetur uetus, et aedificabitur nouus. Ideo ergo Cain ciuitatem aedificauit ubi non erat ciuitas. A mortalitate enim et
 35 a malitia quisque incipit, ut fiat bonus postea. *Sicut enim per inoboedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi, ita per oboedientiam unius hominis, iusti constituentur multi. Et omnes in Adam morimur* ; et unusquisque nostrum ab
 40 Adam natus est. Transeat ab Ierusalem ; destruetur uetus, et aedificabitur nouus. Tamquam deuictis Iebusaeis, ut aedificetur Ierusalem, dicitur : *Exuite uos ueterem hominem, et induite nouum*. Iamque aedificatis in Ierusalem, et gratiae luce fulgentibus, dicitur : *Fuistis aliquando tenebrae ; nunc autem*
 45 *lux in Domino*. Mala ergo ciuitas ab initio usque in finem currit ; et bona ciuitas mutatione malorum conditur.

8. Et sunt istae duae ciuitates permixtae interim, in fine separandae ; aduersus se inuicem confligentes ; una pro iniquitate, altera pro iustitia ; una pro uanitate, altera pro ueritate. Et aliquando ipsa commixtio temporalis facit, ut quidam
 5 pertinentes ad ciuitatem Babyloniam, administrent res pertinentes ad Ierusalem ; et rursus quidam pertinentes ad Ierusalem, administrent res pertinentes ad Babyloniam. Difficile aliquid promississe uideor. Patientes estote, donec demonstratur exemplis. Omnia enim in uetere populo, sicut scribit
 10 apostolus, *in figura contingebant eis ; scripta sunt autem ad correctionem nostram in quos finis saeculorum obuenerit*. Respicite ergo populum illum primum, positum etiam ad significandum populum posteriorem ; et uidete ibi quae dico. Fuerunt reges magni in Ierusalem ; notum est ; numerantur, nominantur.

29 cfr Ios. 18, 28. 36 Rom. 5, 19. 39 1 Cor. 15, 22. 42 Col. 3, 9.10.
 44 Eph. 5, 8. 8, 10 1 Cor. 10, 11.

8, 14 magni] mali *dub.* μ (cfr l. 31 sqq.)

15 Omnes ergo iniqui ciues erant Babyloniae, et administrabant
 res Ierusalem ; omnes in finem inde separandi, nonnisi ad dia-
 bolum pertinent. Rursus inuenimus ciues de Ierusalem admini-
 strasse res quasdam pertinentes ad Babyloniam. Nam tres
 20 illos pueros uictus miraculo Nabuchodonosor regni sui admi-
 nistratores fecit, et constituit eos super satrapas suos ; et ad-
 ministrabant res Babyloniae ciues de Ierusalem. Respicite
 nunc impleri hoc et agi in ecclesia, et his temporibus. Omnes
 de quibus dictum est : *Quae dicunt facite ; quae autem faciunt*
facere nolite, ciues sunt Babyloniae, administrantes rempubli-
 25 cam ciuitatis Ierusalem. Si enim nihil administrarent ci-
 uitatis Ierusalem, unde : *Quae dicunt facite ? unde cathedram*
Moysi sedent ? Rursus si ciues sunt ipsius Ierusa-
 lem qui regnabunt in aeternum cum Christo, unde : *Quae*
faciunt facere nolite, nisi quia et audituri sunt : *Recedite*
 30 *a me, omnes qui operamini iniquitatem ?* Notum est ergo uobis,
 ciues malae ciuitatis administrare quosdam actus bonae ciui-
 tatis. Videamus si et nunc ciues bonae ciuitatis administrent
 quosdam actus malae ciuitatis. Terrena omnis respublica,
 quandoque utique peritura ; cuius regnum transiturum est,
 35 cum ueniet illud regnum de quo oramus : *Veniat regnum*
tuum, et de quo praedictum est : *Et regni eius non erit finis ;*
 terrena ergo respublica habet ciues nostros administrantes res
 eius. Quam multi enim fideles, quam multi boni et magistra-
 tus sunt in ciuitatibus suis, et iudices sunt, et duces sunt, et
 40 comites sunt, et reges sunt ? Omnes iusti et boni, non habent-PL 736
 tes in corde nisi gloriosissima quae de te dicta sunt, ciuitas μ 596
 Dei. Et quasi angariam faciunt in ciuitate transitura, et illic
 a doctoribus ciuitatis sanctae iubentur seruare fidem praepo-
 sitis suis, *siue regi quasi praecellenti, siue ducibus tamquam ab*
 45 *eo missis ad uindictam malorum, laudem uero bonorum*, siue
 serui, ut dominis suis subditi sint, et christiani paganis ; et
 seruet fidem melior deteriori, ad tempus seruiturus, in aeter-
 num dominaturus. Fiunt enim ista donec transeat iniquitas.
 Iubentur serui ferre dominos iniquos et difficiles : ciues Baby-
 50 loniae iubentur tolerari a ciuibus Ierusalem, et amplius obse-
 quiorum exhibentibus, quam si ciues essent ex ipsa Babylo-
 nia ; tamquam implentibus : *Qui te angariauerit mille passus,*
uade cum illo alia duo. Hanc totam ciuitatem dispersam, dif-
 fusam, permixtam, alloquitur his uerbis et dicit : *Quousque*
 55 *apponitis super hominem ? Interficite omnes*, et
 qui foris estis tamquam spinae in sepiibus, aut tamquam ligna

18 cfr Dan. 3, 97. 23 sqq. Matth. 23, 23. 29 Luc. 13, 27. 35 Matth.
 6, 10. 36 Luc. 1, 33. 44 I Petr. 2, 13, 14. 48 cfr Ps. 56, 2. 49 I Petr.
 2, 18. 52 Matth. 5, 41.

26/27 cathedram] μ , super *praem. edd. PL*
 deo μ

34 transitorium *edd.*

44/45 a

infructuosa in siluis, quique intus estis tamquam zizania, uel tamquam palea; omnes quotquot estis, separati, permixti, tolerandi, separandi, *interficite omnes, tamquam parietati inclinato et maceriae depulsae. Verumtamen honorem meum cogitauerunt repellere.* Non dixerunt, sed tamen cogitauerunt. *Cogitauerunt repellere honorem meum.*

9. Cucurri in siti. Retribuebant enim mala pro bonis. Illi interficiebant, illi repellabant; ego eos sitiebam; illi honorem meum cogitauerunt repellere; ego eos in corpus meum sitiebam traicere. Bibendo enim quid facimus, nisi humorem foris positum in membra mittimus, et in corpus nostrum ducimus? Hoc fecit Moyses in illo capite uituli. Caput uituli, magnum sacramentum. Caput enim uituli corpus erat impiorum, in similitudine uituli manducantis fenum, terrena quaerentium; quia *omnis caro fenum.* Erat ergo, ut dixi, corpus impiorum. Iratus Moyses in ignem misit, comminuit, in aqua sparsit, bibendum populo dedit; et ira prophetae administratio facta est prophetiae. Corpus enim illud in ignem mittitur tribulationum, et uerbo Dei comminuitur. Paulatim enim desistunt ab unitate corporis eius. Sicut enim uestimentum, ita per tempus absumitur. Et unusquisque qui fit christianus, separatur ab illo populo, et quasi a massa comminuitur. Conspirati oderunt; comminuti credunt. Et quid iam euidentius, quam quod in corpus illud ciuitatis Ierusalem, cuius imago erat populus Israel, per baptismum traiciendi erant homines? Ideo in aqua sparsum est, ut in potum daretur. Hoc usque in finem sitit iste; currit, et sitit. Multos enim bibit; sed nunquam erit sine siti. Inde est enim: *Sitio, mulier, da mihi bibere.* Samaritana illa ad puteum sitientem Dominum sensit, et a sitiente satiata est; sensit prior illa sitientem, ut biberet ille credentem. Et in cruce positus: *Sitio, dixit, quamuis illi non hoc dederint quod sitiebat.* Ipsos enim ille sitiebat; at illi acetum dederunt; non uinum nouum quo implentur utres noui, sed uinum uetus, sed male uetus. Dicitur enim et acetum uetus, ueteres homines de quibus dictum est: *Non enim est illis commutatio,* ut euersis Iebusaeis aedificaretur Ierusalem.

10. Sic et corpus capitis huius usque in finem ab initio currit in siti. Et quasi ei diceretur: Quid in siti? quid tibi deest, o corpus Christi, o ecclesia Christi? in tanto honore, in tanta sublimitate, in tanta celsitudine etiam et in hoc saeculo con-

PL
737

μ 597

9, 1 cfr Ps. 34, 12. 8 cfr Ps. 105, 20. 9 Isai. 40, 6. 10 cfr Ex. 32, 20.
22 Ioh. 4, 7. 25 cfr Ioh. 19, 28. 27 cfr Matth. 9, 17. 29 Ps. 54, 20.
30 cfr II Reg. 5, 6.

9, 17 comminuti] minutatim *plures codd.* 20 ut potum (*uel potui*) *plures codd.*
28 male] *codd.*, malum *edd.* acetum] *codd.*, uinum *edd.* 10, 2 in siti] enim sitis
coni. Latinius (cfr l. 7)

stituta, quid tibi deest ? Impletur de te quod praedictum est :
Adorabunt eum omnes reges terrae ; omnes gentes seruiunt illi.
 Quid ergo sitis ? quid sitis ? tantis populis non satiaris ? Quos
 populos dicis ? *Ore suo benedicebant, et corde suo*
maledicebant. Multi uocati, pauci autem electi. Mulier
 10 fluxum sanguinis patiens, uestis eius fimbriam tetigit, et sa-
 nata est ; et cum miraretur Dominus tangentem, quod de se
 senserat exisse uirtutem, scilicet ad sanandam mulierem,
 dixit : *Quis me tetigit ?* Et admirati discipuli : *Turbae te com-*
primunt, et dicis : Quis me tetigit ? Et ille : *Tetigit me aliquis.*
 15 Tamquam diceret : Vna tetigit ; turbae premunt. Qui sollem-
 nitatibus Ierusalem implent ecclesias, sollemnitatibus Babylo-
 niae implent theatra ; et tamen seruiunt, honorant, obse-
 quuntur, non solum ipsi qui portant sacramenta Christi
 et oderunt praecepta Christi, uerum etiam illi qui nec sacra-
 20 menta ipsa portant, pagani licet sint, Iudaei licet sint ; hono-
 rant, laudant, praedicant, sed *ore suo benedicebant.* Non
 adtendo ad os ; nouit ille qui me instruxit, *corde suo male-*
dicebant. Ibi maledicebant, ubi honorem meum cogitauerunt
 repellere.

6. 11. Quid tu, o Idithun, corpus Christi, transiliens eos ?
 Quid tu inter haec omnia ? quid tu ? deficies ? non perseuera-
 bis usque in finem ? non audies : *Qui perseuerauerit usque in*
finem, hic saluus erit, quamuis quoniam abundat iniquitas,
 5 *refrigescet caritas multorum ?* Et ubi est quod transilisti eos ?
 ubi est quod conuersatio tua in caelis est ? Illi autem inhae-
 rent terrenis ; tamquam terrigenae sapiunt terram, et sunt
 terra, serpentis cibus. Quid tu inter haec ? Verumtamen
 quamuis haec faciant, quamuis haec cogitent, quamuis im-
 10 pellant, quamuis quasi inclinato instent, quamuis iam erectum
 sentiant, et honorem meum repellere cogitent ; quamuis
 ore suo benedicant et corde suo maledicant ; quamuis insidi-
 entur ubi possunt, calumnientur ubi possunt : *Verumtamen*
Deo subicietur anima mea. Et quis tanta toleret, uel
 15 aperta bella, uel occultas insidias ? quis tanta toleret inter
 apertos hostes, inter falsos fratres ? quis tanta toleret ? Num-
 quid homo ? et si homo, numquid a seipso homo ? Non sic
 transiliui ut extollar et cadam : *Deo subicietur anima*
mea ; quoniam ab ipso est patientia mea. Quae pa-
 20 tientia inter tanta scandala, nisi quia si id quod non uidemus
 speramus, per patientiam exspectamus ? Venit dolor meus,
 ueniet et requies mea, ueniet tribulatio mea, ueniet et purgatio

PL
758

10, 6 Ps. 71, 11. 9 Matth. 22, 14. 13 Marc. 5, 25-31. 11, 3 Matth. 24,
 13. 12. 6 cfr Phil. 2, 30. 20 cfr Rom. 8, 25.

9 maledicebant] diapsalma add. a 11, 4 quoniam quamuis edd. 14 deo]
 soli add. κ subdita erit κ 19 patientia mea] a κ, cfr supra n. 2, 15

mea. Numquidnam lucet aurum in fornace aurificis? In monili lucebit, in ornamento lucebit; patiatur tamen fornacem, ut purgatum a sordibus ueniat ad lucem. Fornax ista; ibi palea, ibi aurum, ibi ignis, ad hanc fiat aurifex; in fornace ardet palea, et purgatur aurum; illa in cinerem uertitur, a sordibus illud exiit. Fornax mundus, palea iniqui, aurum iusti, ignis tribulatio, aurifex Deus; quod uult ergo aurifex, facio; ubi me ponit artifex, tolero; iubeor ego tolerare, nouit ille purgare. Ardeat licet palea ad incendendum me, et quasi consumendum me; illa in cinerem uertitur, ego sordibus careo. Quare? Quia *Deo subicietur anima mea; quoniam ab ipso est patientia mea.*

7. **12.** Quis est tibi iste, a quo est patientia tua? *Quoniam ipse est Deus meus et salutaris meus, susceptor meus, non emigrabo. Quoniam ipse est Deus meus: μ 598* ergo uocat me; *et salutaris meus: ergo iustificat me; et susceptor meus: ergo glorificat me.* Hic enim uocor et iustificor, ibi autem glorificor; et inde ubi glorificor, *non emigrabo.* Neque enim in peregrinatione mea remanebo; est hic unde emigrem, sed ueniam unde non emigrabo. Nam inquilinus ego sum apud te in terra, sicut omnes patres mei. Ergo ab inquilinatu migrabo, de domo caelesti non emigrabo.

8. **13.** *In Deo salutare meum et gloria mea.* Saluus ero in Deo; gloriosus ero in Deo; non enim tantum saluus, sed et gloriosus; saluus, quia iustus ex impio, ab illo iustificatus; gloriosus autem, quia non solum iustificatus, sed etiam honorificatus. Etenim *quos praedestinauit, illos et uocauit.* Vocans eos quid fecit hic? *Quos uocauit, ipsos et iustificauit; quos autem iustificauit, ipsos et glorificauit.* Iustificatio ergo ad salutem pertinet, glorificatio ad honorem. Quia glorificatio ad honorem pertinet, disputare non opus est. Quia iustificatio pertinet ad salutem, quaeramus aliquod documentum. Ecce occurrit ex euangelio: erant qui sibi uidebantur iusti, et reprehendebant Dominum, quod admittebat ad conuiuium peccatores, et cum publicanis et peccatoribus conuescebatur; talibus itaque superbientibus, fortibus terrae ualde eleuatis, multum de sua sanitate gloriantibus, quam putabant, non quam tenebant, quid respondit Dominus? *Non est opus sanis medicus, sed male habentibus.* Quos dicit sanos? quos dicit male habentes? Sequitur, et dicit: *Non ueni uocare iustos sed peccatores in paenitentiam.* Appellauit ergo sanos iustos, non quia pharisaei hoc erant, sed quia hoc se esse arbitrabantur; et ideo superbiebant, et medicum aegrotantibus inuidebant,

12, 9 cfr Ps. 38, 13. 13, 3 cfr Rom. 4, 5. 5 Rom. 8, 30. 16 Matth. 9, 12. 13.

12, 1 quoniam] etenim κ 2 et] om. α salutaris] saluator κ 2/3 susceptor meus] α, om. κ 3 emigrabor α κ 13, 1 salutari meo α κ et om. et

et plus aegrotantes medicum occidebant. Appellauit tamen sanos iustos, aegrotantes peccatores. Vt ergo iustificarer, ait iste transiliens, ab ipso mihi est ; et ut glorificer, ab ipso mihi PL
 25 est : *In Deo salutare meum et gloria mea. Salutare 739*
meum, ut saluus sim ; *gloria mea*, ut honoratus sim. Hoc tunc ; modo quid ? *Deus auxilii mei, et spes mea in Deo*, donec perueniam ad perfectam iustificationem et salutem. *Spe enim salui facti sumus : spes autem quae uidetur, non*
 30 *est spes*. Donec ueniam ad illam glorificationem, ubi iusti fulgebunt in regno Patris sui tamquam sol. Interim nunc inter tentationes, inter iniquitates, inter scandala, inter apertas oppugnationes et subdolas locutiones, inter eos qui ore suo benedicunt, et corde suo maledicunt, inter eos qui honorem
 35 meum cogitant repellere, quid hic ? *Deus auxilii mei* : dat enim auxilium certantibus. Contra quos certantibus ? *Non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem ; sed aduersus principatus et potestates. Deus ergo auxilii mei, et spes mea in Deo*. Spes, quamdiu nondum est quod
 40 promissum est, et creditur quod nondum uidetur ; cum autem uenerit, erit saluatio et glorificatio : non tamen, dum illa differuntur, deserimur ; *Deus enim auxilii mei, et spes mea in Deo*.

9. 14. *Sperate in eum, omne concilium plebis*. Imitamini Idithun ; transilite inimicos uestros ; repugnantes uobis, resistentes itineri uestro, odio uos habentes transilite. *Sperate in eum, omne concilium plebis ; effundite coram illo corda uestra*. Nolite cedere eis qui dicunt uobis : Vbi est Deus uester ? *Factae sunt, inquit, mihi lacrimae meae panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie : Vbi est Deus* μ 599
 tuus ? Sed quid ibi dicit ? *Haec meditatus sum, et effudi super me animam meam*. Commemoratus sum quod audio : *Vbi est*
 10 *Deus tuus ?* Memoratus sum haec, *et effudi super me animam meam*. Quaerens Deum meum, effudi super me animam meam, ut illum adtingerem ; non in me remansi. Ergo : *Sperate in eum, omne concilium plebis. Effundite coram illo corda uestra*, deprecando, confitendo, sperando. Nolite
 15 *corda uestra retinere intra corda uestra : Effundite coram illo corda uestra*. Non perit quod effunditis. Ille enim *susceptor meus*. Si suscipit, quid times effundere ? Iacta in Dominum curam tuam, et spera in eum. *Effundite coram illo corda uestra : Deus adiutor noster*. Quid timetis

29 Rom. 8, 24.
 17 cfr Ps. 54, 23.

30 cfr Matth. 13, 43.

37 Eph. 6, 12.

14, 6 Ps. 41, 4-5.

27 et] a cum LXX, om. κ
 codd., credere edd.

28 deo] meo add. κ
 19 deus] enim add. κ

14, 1 omnem κ
 noster] est add. κ, diapsalma add. a

5 cedere]

alt. m.

20 inter susurrone, detractores Deo odibiles ; ubi possunt palam oppugnantes, ubi non possunt occulte insidiantes ; falso laudantes, uere inimicantes ? inter eos quid timetis ? *Deus adiutor noster*. An aemulantur Deum ? Numquid fortiores illo sunt ? *Deus adiutor noster* : securi estote. Si Deus
25 pro nobis, quis contra nos ? *Effundite coram illo corda uestra*, transilientes ad eum, leuantes animas uestras : *Deus adiutor noster*.

10. **15.** Et iam constituti in loco munito, in turri fortitudinis a facie inimici, miseramini eos quos timebatis ; currere enim debetis in siti. Despiciate ergo illos iam in illo loco constituti, et dicite : *Verumtamen uani filii hominum, mendaces*
5 *filii hominum*. Filii hominum, usquequo graues corde ? Filii hominum uani, filii hominum mendaces ; filii hominum, utquid diligitis uanitatem, et quaeritis mendacium ? Cum miseratione ista dicite, atque sapite. Si transiliuistis, si diligitis inimicos uestros, si destruere cupitis ut aedificetis, si eum
10 amatis qui iudicat in gentibus, et replet ruinas ; ita his ista dicite, non odio habentes, non malum pro malo reddentes. *Mendaces filii hominum in stateris, ut decipiant ipsi de uanitate in unum*. Certe multi sunt : ecce est ille unus, unus ille qui proiectus est de turba conuiuantium.

PL
74°

15 Conspirant, omnes temporalia quaerunt, quique carnales carnalia, et in futurum sperant quicumque sperant ; etsi de opinionum uarietate in diuersum, de uanitate tamen in unum sunt. Diuersi quidem errores et multiformes, et regnum aduersum se diuisum non stabit ; sed similis omnibus uoluntas
20 uana et mendax, pertinens ad unum regem, cum quo in ignem aeternum praecipitanda est : *Ipsi de uanitate in unum*.

11. **16.** Et illos uidete quia sitit ; uidete quia currit in siti. Conuertit ergo se ad illos, sitiens eos : *Nolite sperare super iniquitatem*. Nam spes mea in Deo est. *Nolite sperare super iniquitatem*. Vos qui non uultis accedere et transi-
5 lire, *nolite sperare super iniquitatem*. Ego enim qui transiliui, spes mea in Deo ; et numquid iniquitas est apud Deum ? *Nolite sperare super iniquitatem*. Hoc faciamus, illud faciamus, illud cogitemus, sic insidias componamus ; de uanitate in unum. Tu sitis : qui contra te ista cogitant, ab eis quos bibis produntur. *Nolite sperare super iniquitatem*. Vana est iniquitas, nihil est iniquitas ; potens non est nisi iustitia. Occultari potest ad tempus ueritas, uinci

20 cfr Rom. 1, 29, 30. 24 cfr Rom. 8, 31. 15, 7 cfr Ps. 4, 3. 10 cfr Ps. 109, 6. 11 cfr Rom. 12, 17. 14 cfr Matth. 22, 13. 18 cfr Matth. 12, 25. 20 cfr Matth. 25, 41. 16, 6 cfr Rom. 9, 14.

15, 4 uane κ 12 in] om. κ 13 uanitate] sua add. κ 16, 9 tu siti qui contra ista plures codd.

non potest. Florere potest ad tempus iniquitas, permanere non potest. *Nolite sperare super iniquitatem; et in rapinam ne concupiscatis.* Non es diues, et rapere uis? Quid inuenis? quid perdis? O lucra damnosa! Inuenis pecuniam, perdis iustitiam. *In rapinam ne concupiscatis.* Pauper sum, non habeo. Ideo rapere uis? Quid rapias, uides; a quo rapiaris, non uides? Nescis circuire inimicum tamquam leonem rugientem, et quaerentem quid rapiat? Praeda illa quam uis rapere, in muscipula est; tenes, et teneris. In rapinam ergo ne concupiscas, o pauper! sed concupisce in Deum qui praestat nobis omnia abundanter ad fruendum. Pascet te qui fecit te. Qui pascit latronem, non pascet innocentem? Pascet te qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Si pascit damnandos, non pascet liberandos? Ergo in rapinam noli concupiscere. Dictum est hoc pauperi, fortassis aliquid de necessitate rapturo. Diues procedat: Non habeo ego, inquit, necessitatem rapiendi; nihil mihi deest; abundant omnia. Et tu audi: *Diuitiae si fluant, ne apponatis cor.* Ille non habet, iste habet; ille non quaerat rapere quod non habet, iste non apponat cor in eo quod habet. *Diuitiae si fluant, id est, si exundent, tamquam de fonte currant. Ne apponatis cor:* noli de te praesumere, noli ibi te figere; certe uel hoc time: *Diuitiae si fluant.* Non uides quia si ibi cor posueris, et tu flues? Diues es, et ecce iam non concupiscis adhuc habere, quia multa habes; audi: *Praecepte diuitibus huius mundi non superbe sapere.* Et quid est: *Ne apponatis cor?* *Neque sperare in incerto diuitiarum.* Ergo: *Diuitiae si fluant, ne apponatis cor,* ne in diuitiis confidatis, non praesumatis, non speretis, ne dicatur: *Ecce homo qui non posuit Deum, adiutorem suum; sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum, et praeualuit in uanitate sua.* Ergo, uani filii hominum, mendaces filii hominum, neque rapiatis, neque si fluant diuitiae, cor apponatis; non iam uanitatem diligatis, et mendacium quaeratis. Beatus enim cuius est Dominus Deus spes eius, et non respexit in uanitates et insanias mendaces. Decipere uultis, fraudem uultis facere; quid affertis ut decipiatis? Stateras dolosas. *Mendaces enim, inquit, filii hominum in stateris,* ut decipiant proferendo stateras dolosas. Falso examine fallitis intuentes; nescitis alium esse qui appendit, alium qui de pondere iudicat? Non uidet cui tu appendis; sed uidet qui te et ipsum appendit. Ergo non fraudem,

19 cfr I Petr. 5, 8. 23 cfr I Tim. 6, 17. 25 cfr Matth. 5, 45. 38/40
I Tim. 6, 17. 42 Ps. 51, 9. 47 cfr Ps. 39, 5.

15 rapina α κ 31 fluant] nonnulli codd. cum ps. S. Germ. et LXX, adfluant plures
codd. cum α κ et Vulg. nolite cor adponere κ

55 non rapinam concupiscatis ; non in his quae habetis spem ponatis, monui, praedixi, ait iste Idithun.

12.13.

17. Quid sequitur ? *Semel locutus est Deus, duo haec audiui, quoniam potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia, quia tu reddes unicuique secundum opera eius.* Dixit Idithun, sonuit de alto, quo transiliuit ;
 5 audiuit ibi quiddam, et dixit nobis ; sed aliquantum in hoc quod nobis dixit perturbor, fratres ; et donec uobiscum participem, uel perturbationem, uel aliquam respirationem meam, intentos uos uolo. Etenim psalmum ad terminum duximus adiuuante Domino ; post haec quae dicturi sumus, non restat
 10 aliquid quod de hoc ulterius exponamus. Itaque adnitimini mecum, utrum possimus intellegere hoc ; et si non potuero, et intellegit aliquis uestrum quod ego non possum, gaudebo potius quam inuidebo. Omnino inuestigare difficile est quemadmodum positum sit prius : *Semel locutus est Deus,*
 15 *deinde cum ille semel locutus est, ego duo audiui.* Si enim diceret : *Semel locutus est Deus, unum hoc audiui, uidebatur partem quaestionis huius amputauisse, ut tantummodo quae-* μ 601
reremus quid sit : Semel locutus est Deus. Nunc uero quaesituri sumus, et quid sit : *Semel locutus est Deus,* et
 20 *quid sit : duo haec audiui,* cum semel ille locutus sit.

18. *Semel locutus est Deus.* Quid dicis, Idithun ? Si tu loqueris qui transiliuisti eos : *Semel locutus est ?* Ego scripturam aliam consulo, et dicit mihi : *Multis partibus, et multis modis olim Deus locutus est patribus in prophetis.* Quid
 5 est : *Semel locutus est Deus ?* Nonne ille est Deus, qui in primordio generis humani locutus est ad Adam ? Nonne idem ipse locutus est ad Cain, ad Noe, ad Abraham, ad Isaac, PL
 ad Iacob, ad prophetas omnes, et ad Moysen ? Vnus erat 742
 10 non semel, sed saepius locutus est Deus. Deinde locutus est ad Filium hic positum : *Tu es Filius meus dilectus.* Locutus est Deus apostolis, locutus est omnibus sanctis, etiamsi non uoce sonante per nubem, in corde tamen ubi ipse magister est. Vnde ille dicit : *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem populo suo.* Quid est ergo : *Semel locutus est Deus ?* Multum transiliuerat iste, ut perueniret
 15 illuc, ubi semel locutus est Deus. Ecce breuiter dixi Caritati uestrae. Hic inter homines, hominibus saepe, multis modis, multis partibus, per multiformem creaturam locutus est Deus ;
 20 apud se semel Deus locutus est, quia unum Verbum genuit Deus. Iste ergo Idithun transiliens eos, transiliuerat acie men-

18, 3 Hebr. 1, 1. 11 Matth. 3, 17. 14 Ps. 84, 9.

17, 2 quia κ 3 quoniam κ tu] om. κ secundum] om. κ 4 eius] a cum
 LXX et Aug. (n. 22, l. 76), sua codd. edd. μ cum κ Vulg.

tis forti, et ualida, et praefidenti, transiliuerat terram, et quidquid in terra est, aerem, nubes omnes ex quibus locutus est Deus multa, et saepe, et multis ; transiliuerat etiam omnes
 25 angelos acie fidei. Erat enim iste transiliens non contentus terrenis, sed uelut aquila uolans praeteruectus omnem nebulam qua tegitur omnis terra. Dicit enim Sapientia : *Et nebula texti omnem terram*. Peruenit ad aliquid liquidum, uniuersam transiliens creaturam, et quaerens Deum, et effundens super
 30 se animam suam ; peruenit ad principium, et Verbum Deum apud Deum ; et inuenit unius Patris unum Verbum ; et uidit quia semel locutus est Deus ; uidit Verbum per quod facta sunt omnia, et in quo simul sunt omnia, non diuersa, non separata, non inaequalia. Non enim Deus quod per Verbum faciebat, ipse non nouerat ; si autem quod faciebat nouerat, in illo
 35 erat antequam fieret quod fiebat. Si enim non in illo erat quod fiebat antequam fiebat, ubi nouerat quod faciebat ? Non enim potes Deum dicere ignorata fecisse. Sciuit itaque Deus quod fecit. Et ubi sciuit antequam faceret, si sciri nisi facta non
 40 possunt ? Sed a factis sciri nisi ante facta non possunt ; a te scilicet, ab homine in imo facto, et in imo posito ; antequam autem fierent haec omnia, sciebantur ab illo a quo facta sunt, et quod sciuit fecit. Ergo in Verbo illo per quod fecit omnia, antequam fierent erant omnia ; et cum facta
 45 sunt, ibi sunt omnia ; sed aliter hic, aliter ibi ; aliter in propria natura in qua facta sunt, aliter in arte per quam facta sunt. Quis hoc explicet ? Conari possumus : ite cum Idithun, et uidete.

19. Iam ergo, ut potuimus, diximus quomodo semel locutus est Deus ; uideamus quomodo duo haec audiuit : *Duo haec audiui*. Forte non est consequens, ut sola duo haec audierit ; sed, *duo haec*, inquit, *audiui*, quaedam duo quae nobis
 5 opus est ut dicantur, audiuit. Audiuit forte alia multa ; sed ^{μ 602} non opus est ea dici nobis. Ait enim et Dominus : *Multa habeo uobis dicere ; sed non potestis illa portare modo*. Quid est ergo : *Duo haec audiui* ? Haec duo quae uobis dicturus sum, non a me uobis dico, sed quae audiui dico. *Semel locutus* PL
 10 *est Deus* : unum Verbum habet unigenitum Deum. In illo 743 Verbo sunt omnia, quia per Verbum facta sunt omnia. Vnum Verbum habet, ubi omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi. Vnum Verbum habet ; *semel locutus est Deus*. *Duo haec*, quae uobis dicturus sum, ibi *audiui* ; non ex
 15 me loquor, non ex me dico ; ad hoc pertinet *audiui*. *Amicus autem sponsi stat et audit eum*, ut uerum loquatur. Audit enim eum, ne loquendo mendacium de suo loquatur ; ne diceres : Quis es tu qui mihi hoc dicis ? unde mihi hoc dicis ? Audiui

27 Eccli. 24, 6.

32 cfr Ioh. 1, 3.

19, 6 Ioh. 16, 12.

12 Col. 2, 3.

15 Ioh. 3, 29.

17 cfr. Ioh. 8, 44.

haec duo, et ille tibi loquor quia audiui haec duo, qui etiam
 20 cognoui quia semel locutus est Deus. Noli contemnere audito-
 rem dicentem tibi quaedam duo tibi necessaria, eum qui
 transiliendo uniuersam creaturam peruenit ad Verbum unige-
 nitum Dei, ubi sciret quia semel locutus est Deus.

20 **20.** Dicat ergo iam quaedam duo. Multum enim ad nos
 pertinent haec duo. *Quoniam potestas Dei est, et tibi,
 Domine, misericordia.* Ista sunt duo : potestas, et miseri-
 cordia ? Ista plane : intellegite potestatem Dei ; intellegite mi-
 5 sericordiam Dei. His duobus continentur prope omnes scriptu-
 rae. Propter haec duo, prophetae ; propter haec duo, patriar-
 chae ; propter haec, lex ; propter haec, ipse Dominus noster
 Iesus Christus ; propter haec, apostoli ; propter haec, annun-
 tiatio omnis, et celebratio uerbi Dei in ecclesia ; propter haec
 10 duo : propter potestatem Dei et misericordiam. Potestatem
 eius timete, misericordiam eius amate. Nec sic de misericordia
 eius praesumatis, ut potestatem contemnatis, nec sic potesta-
 tem timeatis, ut de misericordia desperetis. Apud illum po-
 testas ; apud illum misericordia. Hunc humilat, et hunc exal-
 15 tat : hunc humilat potestate ; illum exaltat misericordia. *Si
 enim Deus uolens ostendere iram, et demonstrare potentiam suam,
 adtulit in multa patientia uasa irae, quae perfecta sunt in perdi-
 tionem.* Audisti potestatem : quaere misericordiam. *Et ut notas,
 inquit, faceret diuitias suas in uasa misericordiae.* Pertinet ergo
 20 ad eius potestatem damnare iniquos. Et quis illi dicat : *Quid
 fecisti ? Tu enim, o homo, quis es, qui respondeas Deo ?* Time
 ergo et treme eius potestatem, sed spera eius misericordiam.
 Diabolus potestas quaedam est ; plerumque tamen uult nocere,
 et non potest, quia potestas ista sub potestate est. Nam si
 25 tantum posset nocere diabolus quantum uult, non aliquis
 iustorum remaneret, aut aliquis fidelium esset in terra. Ipse
 per uasa sua impellit, quasi parietem inclinatum ; sed tantum
 impellit quantum accipit potestatem. Vt autem non cadat
 paries, Dominus suscipiet ; quoniam qui dat potestatem tenta-
 30 tatori, ipse tentato praebet misericordiam. Ad mensuram
 enim permittitur tentare diabolus : *Et potabis nos, inquit, in
 lacrimis in mensura.* Noli ergo timere permissum aliquid fa-
 cere tentatorem ; habes enim misericordissimum Salvatorem. PL
 Tantum permittitur ille tentare quantum tibi prodest, ut exer- 744
 35 cearis, ut proberis ; ut qui te nesciebas, a te ipso inueniaris.
 Nam ubi, uel unde, nisi de hac Dei potestate, et misericordia
 securi esse debemus, secundum illam apostolicam sententiam : μ 603
Fidelis Deus, qui non permittit uos tentari super id quod potestis ?

20, 14 cfr Ps. 74, 8. 15 Rom. 9, 22.23.20. 31 Ps. 79, 6. 38 I Cor. 10, 13.

19, 17 ille] *codd.*, illa *edd.* 20, 18 et] *om.* PL 23 diabolus] *codd.*, diabolo *edd.*
 31 admittitur *quidam codd.*

21. Ergo *potestas Dei est. Non est enim potestas nisi a Deo.* Noli dicere : Et quid ei dat tantam potestatem ? Et non det potestatem. Qui dat potestatem, habet aequitatem ? Tu inique murmurare potes, ille aequitatem perdere non potest.

5 *Numquid iniquitas apud Deum ? Absit.* Hoc fige in corde ; hoc de cogitatione tua non excutiat inimicus. Facere potest aliquid Deus, ut tu nescias quare faciat ; inique tamen facere non potest, apud quem non est iniquitas. Nam ecce reprehendis Deum quasi de iniquitate (ago tecum aliquid, adtende paululum) ; non reprehenderes iniquitatem, nisi uidendo iustitiam. Reprehensor iniquitatis esse non potest qui non cernit iustitiam, cui comparatam reprehendat iniquitatem. Vnde enim scis quia hoc iniustum est, nisi scias quid sit iustum ?

10 Quid si enim iustum est et hoc, quod dicis iniustum ? Absit, inquis, iniustum est ; et clamas quasi uidentibus oculis, uidens hoc iniustum esse utique ex aliqua regula iustitiae, cui comparans hoc quod uides prauum, et cernens non conuenire rectitudini regulae tuae, reprehendis, tamquam artifex discernens iustum ab iniusto. Ergo quaero a te : Iustum hoc esse unde

15 uides ? Vbi, inquam, uides hoc iustum, quo uiso, reprehendis iniustum ? Vnde illud nescio quid, quo aspergitur anima tua, ex multis partibus in caligine constituta, nescio quid hoc quod coruscat menti tuae ? unde hoc iustum ? Itane non habet fontem suum ? A te tibi est quod iustum est, et tu tibi potes

20 dare iustitiam ? Nemo sibi dat quod non habet. Ergo cum sis iniustus, esse non potes iustus, nisi conuertendo te ad quamdam iustitiam manentem ; a qua si recedis, iniustus es ; ad quam si accedis, iustus es. Te recedente non deficit ; te accedente non crescit. Vbi est ergo ista iustitia ? Quaere in terra.

25 Absit. Non enim aurum aut lapides pretiosos quaeris, iustitiam quaerens. Quaere in mari, quaere in nubibus, quaere in stellis, quaere in angelis ; inuenis in illis, sed et ipsi de fonte bibunt. Iustitia enim angelorum in omnibus est, sed ab uno capitur. Respice ergo, transcende, uade illuc ubi semel locutus

30 est Deus ; et ibi inuenies fontem iustitiae, ubi est fons uitae : *Quoniam apud te est fons uitae.* Si enim tu de rore exiguo iudicare uis quod iustum est, et quod iniustum est, numquid iniquitas apud Deum, unde ad te manat tamquam de fonte iustitia, in quantum iustum sapis, cum ex multis partibus in-

35 que desipias ? Habet ergo fontem iustitiae Deus. Noli ibi quaerere iniquitatem, ubi lux sine umbra est. Sed plane latere te potest causa. Si latet te causa, respice ignorantiam tuam, uide qui sis ; adtende haec duo : *Quoniam potestas Dei*

PL
745

21, 1 Rom. 13, 1. 5 Rom. 9, 14. 36 Ps. 35, 10.

21, 2/3 quid usq. aequitatem] *codd.*, quare d. t. p., et non de potestate habet aeq. *edd.* 15 fidentibus *aliquot codd.* 29 quaerens in terra ? *edd. PL*

est, et tibi, Domine, misericordia. Fortiora te ne quae-
 45 sieris, et altiora te ne scrutatus fueris ; sed quae praecepit tibi
 Dominus, illa cogita semper. Quia ad haec quae tibi praecepit
 Deus pertinent ista duo : Quoniam potestas Dei est, et
 tibi, Domine, misericordia. Noli timere inimicum ; tan-
 tum facit quantum acceperit potestatem. Eum time qui habet
 50 summam potestatem ; eum time qui quantum uult, tantum
 facit, et qui iniuste nihil facit, et quidquid fecerit, iustum est.
 Putabamus iniustum esse nescio quid : ex hoc quia fecit
 Deus, crede iustum esse.

22. Ergo, inquis, si quis hominem occidat innocentem, iuste μ 604
 facit, an inique ? Inique sane. Quare hoc permittit Deus ?
 Vide prius ne illud debeas : *Frangere esurienti panem tuum, et*
egenum sine tecto induc in domum tuam ; si uideris nudum,
 5 *uesti eum.* Haec enim iustitia tua est ; hoc enim tibi praecepit
 Dominus : *Lauamini, mundi estote, auferte nequitias a cordi-*
bus uestris, atque a conspectu oculorum meorum ; discite bo-
num facere, iudicate pupillo et uiduae ; et uenite, et disputemus,
dicit Dominus. Disputare uis, antequam facias unde dignus sis
 10 disputare, quare hoc permisit Deus. Consilium Dei tibi dicere,
 o homo, non possum ; illud tamen dico, quia et inique fecit
 homo qui occidit innocentem, et non fieret nisi permetteret
 Deus ; et quamuis ille inique fecerit, non tamen hoc inique
 permisit Deus. Lateat causa in isto nescio quo, de quo moueris,
 15 cuius innocentia te permouet. Possem enim tibi cito respon-
 dere : Non occideretur nisi nocens esset ; sed tu eum innocen-
 tem putas. Possem tibi hoc cito dicere. Non enim tu scrutare-
 ris cor eius, discuteres facta eius, examinares cogitationes
 eius, ut possis mihi dicere : Iniuste occisus est. Possem ergo
 20 facile respondere ; sed opponitur mihi quidam iustus, sine con-
 trouersia iustus, sine dubitatione iustus, qui non habebat pec-
 catum occisus a peccatoribus, traditus a peccatore ; ipse
 Christus Dominus, de quo non possumus dicere quod habuit
 aliquam iniquitatem, quia ea quae non rapuit exsoluebat, ob-
 25 icitur mihi. Et quid dicam de Christo ? Tecum ago, inquis. Et
 ego tecum. De illo proponis quaestionem ; de illò soluo quaesti-
 onem. Ibi enim consilium Dei nouimus, quod nonnisi ipso re-
 uelante nossemus ; ut cum tu inueneris consilium Dei quo
 permisit innocentem Filium occidi ab iniustis, et tale consi-
 30 lium quale tibi placeat, et quale tibi, si iustus es, displicere non
 possit, credas quia et in aliis consilio id agat Deus, sed latet te.
 Eia, fratres, opus erat sanguine iusti ad delendum chirogra-
 phum peccatorum ; opus erat exemplo patientiae, exemplo

44 Eccli. 3, 22.

22, 3 Isai. 58, 7.

6 Isai. 1, 16-18.

24 cfr Ps. 68, 5.

32 cfr Col. 2, 14, 15.

humilitatis; opus erat signo crucis ad diabolum et eius angelos
 35 debellandos; opus nobis erat passione Domini nostri; nam
 passione Domini redemptus est orbis. Quanta bona egit passio
 Domini! Et tamen passio huius iusti non esset, nisi Dominum
 iniqui occidissent. Quid ergo, bonum hoc quod nobis praesti-
 tum est de dominica passione, imputandum est iniquis inter-
 40 fectoribus Christi? Absit. Illi uoluerunt, Deus permisit. Illi
 nocentes essent, etiamsi tantummodo uoluissent, Deus autem
 non permisisset, nisi iustum esset. Voluerunt occidere — pone
 quia non potuerunt — iniqui essent, homicidae essent: quis du-
 bitaret? *Dominus enim interrogat iustum et impium; et: In*
 45 *cogitationibus impii interrogatio erit.* Discutit Deus quid quis-
 que uoluerit, non quid potuerit. Ergo si uoluissent, et non po-
 tuissent, et non occidissent, iniqui illi remanerent; tibi Christi
 passio non praestaretur. Voluit ergo facere impius ut damna-
 retur; permissus est ut tibi praestaretur: quod uoluit, impu-
 50 tatur iniquitati impii; quod permissus est, imputatur potestati
 Dei. Ille ergo inique uoluit; Deus iuste permisit. Itaque, fra-
 tres mei, et Iudas malignus traditor Christi, et persecutores
 Christi, maligni omnes, impii omnes, iniqui omnes, damnandi
 omnes; et tamen Pater *proprio Filio suo non pepercit; sed pro* ^μ 605
 55 *nobis omnibus tradidit illum.* Dispone, si potes; distingue, si
 potes: redde Deo uota tua, quae distinxerunt labia tua; uide
 quid ibi fecerit iniquus, quid iustus. Ille uoluit; iste permisit:
 ille iniuste uoluit; iste iuste permisit. Voluntas iniusta damnetur;
 60 permissio iusta glorificetur. Quid enim mali accidit
 Christo, quia mortuus est Christus? Et illi mali sunt, qui male
 facere uoluerunt; et nihil mali passus est, cui fecerunt. Occisa
 est caro mortalis interficiens mortem morte, praebens patientiae
 documentum, praemittens resurrectionis exemplum. Quanta bona
 65 facta sunt iusti de malo iniusti! Hoc est magnum Dei, quia et
 bonum quod facis ipse tibi dedit, et de malo tuo ipse bene facit.
 Noli ergo mirari; permittit Deus, et iudicio permittit: permittit,
 et mensura, numero, pondere permittit. Apud illum non est iniquitas.
 Tu tantum ad eum pertine, in ipso spem pone; ipse sit adiutor
 70 tuus, salutare tuum; in illo sit locus munitus, turris fortitudinis;
 refugium tuum ipse sit, et non te sinet tentari supra quam potes
 ferre, sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possis sustinere;
 ut quod te sinit pati tentationem, potestas eius sit; quod non
 sinit ultra in te fieri quam potes ferre, misericordia eius sit: *Quoniam*
 75 *potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia, quia tu reddes unicuique secundum opera eius.*

44 Ps. 10, 6.
 1 Cor. 10, 13.

44/45 Sap. 1, 9.

54 Rom. 8, 32.

56 cfr Ps. 65, 13.

71 cfr

57 ibi] *codd.*, tibi *edd.*

64/65 regnum *Reg.*

(Et post tractatum de psalmo, cum mathematicus in populo monstraretur, de eo idem ipse intulit :)

23. Illa ecclesiae sitis etiam istum, quem uidetis, bibere uult. Simul etiam ut noueritis quam multi in commixtione christianorum ore suo benedicant, et in corde suo maledicant, iste ex christiano et fideli paenitens redit, et territus potestate Domini conuertitur ad misericordiam Domini. Seductus enim ab inimico cum esset fidelis, diu mathematicus fuit; seductus seducens, deceptus decipiens, illexit, fefellit, multa mendacia locutus est contra Deum, qui dedit hominibus potestatem faciendi quod bonum est, et non faciendi quod malum est. Iste dicebat quia adulterium non faciebat uoluntas propria, sed Venus; et homicidium non faciebat uoluntas propria, sed Mars; et iustum non faciebat Deus, sed Iouis: et alia multa sacrilega non parua. Quam multis eum putatis christianis nummos abstulisse? Quam multi ab illo emerunt mendacium, quibus dicebamus: Filii hominum, usquequo graues corde? utquid diligitis uanitatem, et quaeritis mendacium? Modo, sicut de illo credendum est, horruit mendacium, et multorum hominum illectorem se aliquando a diabolo sensit illectum, conuertitur ad Deum paenitens. Putamus, fratres, de magno timore cordis accidisse. Quid enim dicturi sumus? Namque si ex pagano conuerteretur mathematicus, magnum quidem esset gaudium; sed tamen posset uideri quia si conuersus esset, clericatum quaereret in ecclesia. Paenitens est; non quaerit nisi solam misericordiam. Commendandus est ergo et oculis et cordibus uestris. Eum quem uidetis cordibus amate, oculis custodite. Videte illum, scitote illum, et quacumque ille transierit, fratribus ceteris qui modo hic non sunt, ostendite illum; et ista diligentia misericordia est, ne ille seductor retrahat cor, et oppugnet. Custodite uos; non uos lateat conuersatio eius, uia eius, ut testimonio uestro nobis confirmetur uere illum ad Dominum esse conuersum. Non enim silebit fama de uita eius, quando sic uobis et uidendus et miserandus offertur. Nostis in Actibus Apostolorum esse scriptum quia multi perdit, id est, talium artium homines, et doctrinarum nefariarum sectatores, omnes codices suos ad apostolos adtulerunt; et incensi sunt libri tam multi, ut pertineret ad scriptorem aestimationem eorum facere, et summam pretii conscribere. Hoc utique propter gloriam Dei, ne tales etiam perdit desperarentur ab illo qui nouit quaerere quod perierat. Perierat ergo iste; nunc quaesitus, inuentus, adductus est; portat secum codices incendendos, per quos fuerat incendendus, ut illis in ignem mis-

23, 3 cfr Ps. 61, 5. 16 cfr Ps. 4, 3. 33 cfr Act. 19, 19. 39 Luc. 15, 32.

23, 12 multa] mala *plures codd.* 18 illectorem] *codd.*, interitum *edd.* 28 retrahat] redeat ad *pauci codd.* 39 nouit] uenit *pauci codd.*

sis, ipse in refrigerium transeat. Sciatis eum tamen, fratres, olim pulsare ad ecclesiam ante Pascha ; ante Pascha enim coepit petere de ecclesia Christi medicinam. Sed quia talis est ars
 45 in qua exercitatus erat, quae suspecta esset de mendacio atque fallacia, dilatus est ne tentaret ; et aliquando tamen admissus est, ne periculosius tentaretur. Orate pro illo per Christum. Prorsus hodiernam precem pro illo fundite Domino Deo nostro. Scimus enim et certi sumus quia oratio uestra
 50 delet omnes impietates eius. Dominus uobiscum.

IN PSALMVM LXII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Propter eos qui forte rudes sunt adhuc ad nomen Christi, PL
 quia undique colligit qui pro omnibus dedit sanguinem suum, 748
 dicendum est paucis quod et illi libenter audiant qui nouerunt, et discant qui non nouerunt. Psalmi isti quos cantamus, ante-
 5 quam Dominus noster Iesus Christus natus esset ex uirgine Maria, Spiritu Dei dictante dicti et conscripti sunt. Fuit enim Dauid rex in Iudaeorum gente ; quae gens una colebat Deum unum, qui fecit caelum et terram, mare et omnia quae in ipsis sunt, siue quae uidentur, siue quae non uidentur. Ceterae
 10 autem gentes, aut idola colebant quae manibus suis fecerant, aut creaturam Dei, non ipsum Creatorem, id est, aut solem, aut lunam, aut stellas, aut mare, aut montes, aut arbores. Haec enim omnia Deus fecit ; et laudari se uult in illis, non illa coli pro se. Ergo in ipsa gente Iudaeorum Dauid rex fuit, de cuius
 15 semine natus est Dominus noster Iesus Christus ex Maria uirgine ; quia de illo ducebat genus uirgo Maria quae peperit Christum ; et dicti sunt isti psalmi, et prophetabatur in eis Christus uenturus post multos annos ; et dicebatur ab illis prophetis, qui fuerunt antequam Dominus noster Iesus
 20 Christus de Maria uirgine nasceretur, quidquid futurum erat temporibus nostris ; quod modo legimus, et uidemus, et multum gaudemus quia spes nostra praedicta est a sanctis, qui illud non uidebant impletum, sed in spiritu futurum uidebant ; et nos modo legimus et audimus a lectoribus ; disputamus illa ;
 25 et quomodo sunt in scripturis, sic ea uidemus impleri per totum orbem terrarum. Quis inde non gaudeat ? Quis non et ea quae nondum uenerunt uentura speret, propter illa quae iam tanta impleta sunt ? Modo enim, fratres, uidetis quia totus mundus, tota terra, omnes gentes, omnes regiones currunt ad μ 607
 30 nomen Christi, et credunt in Christum. Certe uidetis hoc, quo-

LXII, 1, 14 cfr Rom. 1, 3. 16 cfr Luc. 2, 7.

45 suscepta aliquot codd. 47 per] om. Lou.

modo ubique euertantur uanitates paganorum ; uidetis hoc, manifestum est uobis. Numquid et hoc de libro uobis legimus, et non ante oculos uestros fit ? Hoc ergo totum quod uidetis ante oculos uestros fieri, scriptum est ante immensa uolumina
 35 annorum per istos quos modo legimus, quando iam ista impleri uidemus. Sed quoniam scripta sunt et illa quae nondum uenerunt, id est, quia Dominus noster Iesus Christus uenturus est ut iudicet, qui primo uenit ut iudicaretur ; uenit enim primo humilis, postea uenturus est excelsus ; uenit ut ostenderet
 40 exemplum patientiae, postea uenturus est ut pro meritis iudicet omnes, siue bonos, siue malos ; quia ergo nondum uenit hoc quod speramus, uenturum Christum iudicem uiuorum et mortuorum, debemus illud credere. Modicum quod restat uenturum esse credamus, quando iam uidemus tanta quae tunc
 45 futura erant, modo compleri. Stultus est enim qui non uult credere pauca quae restant, cum uideat tam multa impleta esse, quae tunc non erant quando praedicebantur.

2. Psalmus ergo iste dicitur ex persona Domini nostri Iesu Christi, et capitis et membrorum. Ille enim unus qui natus est de Maria, et passus est, et sepultus est, et resurrexit, et adscendit in caelum, et modo ad dexteram Patris sedet et
 5 interpellat pro nobis, caput nostrum est. Si ille caput est, nos membra sumus : tota ecclesia eius quae ubique diffusa est, corpus ipsius est, cuius est ipse caput. Non solum autem fideles qui modo sunt sed et qui fuerunt ante nos, et qui post nos futuri, sunt usque in finem saeculi, omnes ad corpus eius pertinent ; cuius corporis ipse caput est, qui adscendit in caelum.
 10 Quia ergo iam nouimus caput et corpus, ille est caput, nos corpus. Quando audimus uocem ipsius, et ex capite debemus audire, et ex corpore ; quia quidquid passus est, in illo et nos passi sumus ; quia et nos quod patimur, in nobis et ipse patitur.
 15 Quomodo si aliquid patiatur caput, numquid potest dicere manus quia non patitur ? aut si aliquid patitur manus, numquid potest caput dicere quia non patitur ? aut si aliquid patitur pes, numquid potest caput dicere quia non patitur ? Quando aliquid patitur unum membrum nostrum, omnia
 20 membra currunt, ut subueniant membro quod patitur. Si ergo ille cum passus est, nos in illo passi sumus, et ille iam adscendit in caelum, et sedet ad dexteram Patris ; quidquid patitur ecclesia ipsius in tribulationibus huius saeculi, in tentationibus, in necessitatibus, in angustiis (quia sic illam oportet erudiri, ut igne tamquam aurum purgetur), ipse patitur. Pro-
 25 bamus hoc, quia nos in illo passi sumus, dicente apostolo : *Si autem mortui estis cum Christo ; quid adhuc uelut uiuentes de hoc mundo decernitis ?* Item dicit : *Quia uetus homo noster simul crucifixus est cum illo, ut euacuaretur corpus peccati.* Si

PL
749

30 ergo in illo mortui sumus, in illo etiam resurreximus. Dixit enim ipse apostolus : *Si autem resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt sapite, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens.* Si ergo in illo mortui sumus, et in illo resurreximus, et ipse in nobis moritur, et in nobis resurgit
 35 (ipse est enim unitas capitis et corporis), non immerito uox ipsius etiam nostra est, et uox nostra etiam ipsius est. Audiamus ergo psalmum, et in eo Christum loquentem intellegamus. μ 608

Vers. 1.

3. Titulum habet iste psalmus : *Ipsi David, cum esset in deserto Idumaeae.* Per Idumaeae nomen intellegitur saeculum istud. Idumaea enim gens erat quaedam errantium hominum, ubi idola colebantur. Non in bono ponitur Idumaea
 5 ista. Si non in bono ponitur, intellegendum est istam uitam, ubi patimur tantos labores et ubi tantis necessitatibus subditi sumus, Idumaeae nomine significari. Et hic est desertum ubi multum sititur, et audituri estis uocem modo sitientis in deserto. Si autem cognoscamus nos sitientes, cognoscemus nos
 10 et bibentes. Quia qui sitit in isto saeculo, in futuro saeculo satiabitur, dicente Domino : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quia ipsi saturabuntur.* Ergo in hoc saeculo non debemus quasi amare saginam. Hic sitiendum est ; alibi saginabimur. Modo autem ut non deficiamus in isto deserto, adspersit nobis rorem uerbi sui, et non nos dimittit prorsus are-
 15 scere, ut non sit de nobis repetitio, sed ut sic sitiamus, ut bibamus. Vt autem bibamus, aliqua gratia eius aspergimur ; tamen sitimus. Et quid dicit anima nostra Deo ! PL 75°

2. **4.** *Deus, Deus meus, ad te de luce uigilo.* Quid est uigilare ? Vtique non dormire. Quid est dormire ? Est somnus animae, est somnus corporis. Somnum corporis omnes debemus habere, quia si non habeatur somnus corporis, deficit
 5 homo, deficit ipsum corpus. Non enim potest diu sustinere corpus nostrum fragile animam uigilantem et intentam in actionibus ; si diu fuerit intenta anima in actionibus, corpus fragile et terrenum non illam capit, non illam sustinet perpetuo agentem, et deficit, et succumbit. Ideo Deus donauit somnum corpori, quo reparantur membra corporis, ut possint uigilantem animam sustinere. Illud autem cauere debemus, ne ipsa anima nostra dormiat ; malus enim est somnus animae. Bonus somnus corporis, quo reparatur ualetudo corporis. Somnus autem animae est obliuisci Deum suum. Quaecumque
 15 anima oblita fuerit Deum suum, dormit. Ideo dicit apostolus quibusdam oblitis Deum suum, et tamquam in somno agentibus deliramenta culturae idolorum. Sic sunt enim qui colunt

31 Col. 3, 1. 3, 11 Matth. 5, 6.

LXII, 2, 35 ipsa Tur. 3, 1 ipsi] psalmus ipsi α, psalmus κ 2 cremo κ
 15 nos rore pauci codd. 16 ut nunc sit nobis appetitio Reg.

idola, quomodo qui uident in somnis uana ; si autem euigilet anima ipsorum, intellegit a quo facta est, et non colit quod ipsa fecit. Dicit ergo quibusdam apostolus : *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis ; et illuminabit te Christus*. Numquid corpore dormientem excitabat apostolus ? Sed excitabat animam dormientem, quando ad hoc eam excitabat ut illuminaretur a Christo. Ergo secundum ipsas uigilias dicit iste : *Deus, Deus meus, ad te de luce uigilo*. Non enim uigilares in te, nisi oriretur lux tua, quae te de somno excitaret. Illuminat enim animas Christus, et facit eas uigilare ; si autem lumen suum detrahat, obdormiunt. Ideo enim illi dicitur in alio psalmo : *Illumina oculos meos, ne umquam obdormiam in morte*. Aut si ab illo auersae obdormiunt, praesens est illis lumen, et non possunt uidere, quia dormiunt. Quomodo et corpore qui dormit inter diem, iam ortus est sol, iam dies calet, et ille tamquam in nocte est, quia non uigilat ut uideat iam ortum diem, sic quibusdam iam praesente Christo, iam praedicata ueritate, inest adhuc somnus animae. Illis ergo uos, si uigiletis, dicetis quotidie : *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis ; et illuminabit te Christus*. Vita enim uestra, et mores uestri uigilare debent in Christo, ut sentiant alii, pagani dormientes, et ad sonitum uigiliarum uestrarum excitentur, et ipsi excutiant somnum, et incipiant in Christo uobiscum dicere : *Deus, Deus meus, ad te de luce uigilo*.

5. *Sitiuit tibi anima mea*. Ecce illud desertum Idumaeae. Videte quomodo hic sitit : sed uidete quid hic bonum est : *Sitiuit tibi*. Sunt enim qui sitiunt, sed non Deo. Omnis qui sibi uult aliquid praestari, in ardore est desiderii : ipsum desiderium sitis est animae. Et uidete quanta desideria sint in cordibus hominum : alius desiderat aurum, alius desiderat argentum, alius desiderat possessiones, alius hereditates, alius amplam pecuniam, alius multa pecora, alius domum magnam, alius uxorem, alius honores, alius filios. Videtis desideria ista, quomodo sunt in cordibus hominum. Ardent omnes homines desiderio ; et uix inuenitur qui dicat : *Sitiuit tibi anima mea*. Sitiunt enim homines saeculo, et non se intellegunt in deserto esse Idumaeae, ubi debet sitire anima ipsorum Deo. Dicamus ergo nos : *Sitiuit tibi anima mea* ; omnes dicamus, quia in concordia Christi omnes una anima sumus ; ipsa anima sitiatur in Idumaea.

6. *Sitiuit tibi*, inquit, *anima mea, quam multipliciter tibi et caro mea*. Parum est quia sitiuit anima mea,

20 Eph. 5, 14. 29 Ps. 12, 4.

5, 1 tibi] *Aug. cum LXX et ps. Coislin.*, in te a κ 6, 1/2 quam multipliciter] quotiens tantum κ (*ut uidetur*) 2 tibi et] *Aug. cum a, et del. De Bruyne, Rev. Bénéd. 1933, p. 23 cum LXX (cfr epist. 130, 5, p. 46, 16), tibi om. κ*

sitiuit et caro mea. Puta si anima sitit Deo, quomodo et caro
 sitit Deo ? Quando enim caro sitit, aquam sitit ; quando anima
 5 sitit, fontem sapientiae sitit. De ipso fonte inebriabuntur ani-
 mae nostrae, sicut dicit alius psalmus : *Inebriabuntur ab uber-
 tate domus tuae, et torrente deliciarum tuarum potabis eos.* Si-
 tienda est ergo sapientia, sitienda est iustitia. Non ea satia-
 bimur, non ea implebimur, nisi cum fuerit finita uita ista, et
 10 uenerimus ad illud quod promisit Deus. Promisit enim Deus
 aequalitatem angelorum ; et modo angeli non sitiunt quomodo
 nos, non esuriunt quomodo nos, sed habent saginam uerita-
 tis, lucis, immortalis sapientiae. Ideo beati sunt ; et de tanta
 beatitudine, quia in illa sunt ciuitate Ierusalem caelesti, unde
 15 nos modo peregrinamur, adtendunt nos peregrinos, et mise-
 rantur nos, et iussu Domini auxiliantur nobis, ut ad illam pa-
 triam communem aliquando redeamus, et ibi cum illis fonte
 dominico ueritatis et aeternitatis aliquando saturemur. Modo
 ergo sitiatur anima nostra ; unde et caro nostra sitit, et hoc mul-
 20 tipliciter ? *Multipliciter tibi, inquit, et caro mea.* Quia
 et carni nostrae promittitur resurrectio. Quomodo animae
 nostrae promittitur beatitudo, sic et carni nostrae promittitur
 resurrectio. Resurrectio carnis talis nobis promittitur ; audite,
 et discite, et tenete quae sit spes christianorum, quare sumus
 25 christiani. Non enim ad hoc sumus christiani, ut terrenam no-
 bis felicitatem petamus, quam plerumque habent et latrones
 et scelerati. Ad aliam felicitatem nos sumus christiani, quam
 tunc accipiemus, cum uita ista huius saeculi tota transierit.
 Ergo promittitur nobis et carnis resurrectio ; et talis resurrec-
 30 tio carnis nobis promittitur, ut caro quidem ista quam modo
 portamus, resurgat in fine. Nec incredibile uobis uideatur. Si
 enim Deus fecit nos qui non eramus, magnum illi est reparare ^{μ 610}
 qui eramus ? Ergo hoc uobis incredibile non uideatur, quia
 quasi putrescere mortuos uidetis, et ire in cineres et in pulue-
 35 rem. Aut si incendatur aliquis mortuus, aut si canes dilanient
 eum, putatis quia inde non erit resurrecturus ? Omnia quae
 discerpuntur et in fauillas quasdam putrescunt, integra Deo
 sunt. In illa enim elementa mundi eunt, unde primo uene-
 runt, quando facti sumus ; non illa uidemus ; sed tamen Deus
 40 unde scit producet illa, quia et antequam essemus, unde
 sciebat nos produxit. Talis ergo resurrectio carnis nobis pro-
 mittitur, ut quamuis ipsa sit caro quam modo portamus, quae
 resurrectura est, tamen non habeat corruptionem quam modo
 habet. Modo enim ex corruptione fragilitatis, si non mandu-
 45 cemus, deficimus et esurimus ; si non bibamus, deficimus et
 sitimus ; si diu uigilemus, deficimus et dormimus ; si diu dor-

PL
752

6, 6 Ps. 35, 9. 10 cfr Luc. 20, 36.

3 puta] μ, porro edd. PL

miamus, deficimus ; ideo uigilamus ; si diu manducemus et bibamus, quamuis propter refectionem manducemus et bibamus, ipsa diuturna refectio defectio est ; si diu stemus, fatigamur ; ideo sedemus ; et si diu sedeamus, et ibi fatigamur, et ideo surgimus. Deinde uidete quia nullus est carnis nostrae status ; quoniam infantia auolat in pueritiam ; et quaeris infantiam, et non est infantia, quia iam pro infantia pueritia est ; iterum et ipsa migrat in adolescentiam ; quaeris pueritiam, et non inuenis : adolescens fit iuuenis ; quaeris adolescentem, et non est : iuuenis fit senex ; quaeris iuuenem, et non inuenis : et senex moritur ; quaeris senem, et non inuenis. Non stat ergo aetas nostra : ubique fatigatio est, ubique lassitudo, ubique corruptio. Adtendentes qualem nobis spem resurrectionis promittat Deus, in istis omnibus multiplicibus defectionibus nostris sitimus illam incorruptionem, et sic caro nostra multipliciter sitit Deo. In ista Idumaea, in isto deserto, quam multipliciter laborat, tam multipliciter sitit ; quam multipliciter fatigatur, tam multipliciter sitit illam infatigabilem incorruptionem.

7. Quamquam, fratres mei, boni christiani et fidelis etiam in hoc saeculo caro Deo sitit, quia si opus est carni pane, si opus est aqua, si opus est uino, si opus est nummo, si opus est iumento carni huic, a Deo petere debet, non a daemoniis, et idolis, et a nescio quibus potestatibus huius saeculi. Sunt enim qui, quando famem patiuntur in isto saeculo, dimittunt Deum, et rogant Mercurium, aut rogant Iouem ut det illis, aut quam dicunt Caelestem, aut aliqua daemonia similia : non Deo sitit caro ipsorum. Qui autem Deo sitiunt, undique debent sitire, et anima, et carne, quia et animae Deus dat panem suum, id est uerbum ueritatis, et carni Deus dat quae necessaria sunt, quia Deus fecit et animam et carnem. Propter carnem tuam rogas daemonia : numquid animam Deus fecit, et carnem tuam daemonia fecerunt ? Qui fecit animam, ipse fecit et carnem ; qui fecit ambas res, ipse pascit ambas res. Vtrumque nostrum Deo siciat, et ex labore multiplici simpliciter satiatur.

3. 8. Vbi autem sitit anima nostra, et multipliciter caro nostra, non cuicumque, sed tibi, Domine, id est Deo nostro ; ubi sitit ? *In terra deserta et sine uia et sine aqua.* Saeculum istud diximus : ipsa est Idumaea, hoc est desertum Idumaeae, unde titulum psalmus accepit. *In terra deserta.* Parum est *deserta*, ubi nullus hominum habitat ; ^{μ 611} insuper *et sine uia et sine aqua.* Vtinam uel uiam ^{PL} haberet ipsum desertum ! utinam illuc homo incurrens, uel ⁷⁵³ nosset qua inde exiret ! Non uidet hominem ad solatium, non uidet uiam qua careat deserto. Ergo ibi diuertit. Vtinam esset uel aqua, unde reficeretur, qui inde non potest exire ! Malum

7, 8 quam dicunt caelestem] *codd.*, q. d. Cererem *duo codd.*, quem d. caelestem Pana *edd.* 8, 3 sine uia] inuia α, in inuio κ

desertum, horribile et timendum ! Et tamen Deus misertus est nostri, et fecit nobis uiam in deserto, ipsum Dominum nostrum Iesum Christum ; et fecit nobis consolationem in
 15 deserto, mittendo ad nos praedicatores uerbi sui ; et dedit nobis aquam in deserto, implens Spiritu sancto praedicatores suos, ut fieret in eis fons aquae salientis in uitam aeternam. Et ecce habemus hic omnia ; sed non sunt de deserto. Ergo proprietatem deserti prius commendauit psalmus, ut et tu cum
 20 audisses in quo malo esses, si quas hic habere posses consolationes, uel sociorum, uel uiae, uel aquae, non tribueres deserto, sed illi qui te uisitare dignatus est in deserto.

9. *Sic in sancto apparui tibi, ut uiderem potentiam tuam et gloriam tuam.* Primo sitiuit anima mea, et caro mea multipliciter tibi in deserto, et in terra sine uia, et sine aqua, et *sic in sancto apparui tibi, ut uiderem*
 5 *potentiam tuam et gloriam tuam.* Nisi quis primo sitiatur in isto deserto, id est malo in quo est, numquam peruenit ad bonum quod est Deus. *Apparui autem tibi, inquit, in sancto.* Iam in sancto est magna consolatio. *Apparui tibi, quid est ?* Vt uideres me ; et ideo uidisti me ut uiderem te.
 10 *Apparui tibi, ut uiderem.* Non dixit : *Apparui tibi, ut uideres, sed : Apparui tibi, ut uiderem potentiam tuam et gloriam tuam.* Vnde et apostolus : *Nunc autem, inquit, cognoscentes Deum, immo cogniti a Deo.* Prius enim apparuistis Deo, ut possit uobis apparere Deus. *Vt uiderem*
 15 *potentiam tuam et gloriam tuam.* Reuera in isto deserto, id est in ista eremo, si tamquam ab eremo exigit homo quod sibi saluti est, numquam uidebit potentiam Domini, et gloriam Domini, sed remanebit siti moriturus, nec uiam inueniet, nec consolationem, nec aquam per quam duret
 20 in eremo. Cum autem erexerit se ad Deum, ut dicat illi ex medullis omnibus : *Sitiuit tibi anima mea, quam multipliciter tibi et caro mea,* ne forte uel necessaria carnis ab aliis petat et non a Deo, aut non desideret illam resurrectionem carnis quam nobis promittit Deus ; cum ergo se erexerit,
 25 habebit non paruas consolationes.

10. Ecce, fratres, quomodo caro nostra quamdiu mortalis est, quamdiu fragilis est, ante illam resurrectionem habet solatia ista quibus uiuimus, panem, aquam, fructus, uinum, oleum (ista omnia solatia et subsidia si nos deserant, utique
 5 durare non possumus) quamuis nondum receperit caro ista sanitatem illam perfectam, ubi nullam patietur angustiam, nullam indigentiam, sic et anima nostra cum hic est in ista

8, 13 cfr Ioh. 14, 6. 17 cfr Ioh. 4, 14. 9, 12 Gal. 4, 9. 21 Ps. 62, 2.

9, 1/2 uirtutem α κ 6 deserto, id est] *om. plures codd.* 19 consolatorem *aliquot codd.*

carne, inter tentationes et pericula saeculi huius, adhuc est infirma, habet etiam ipsa solatia uerbi, solatia orationis, solatia disputationis; sic sunt ista animae nostrae, quomodo illa carnis nostrae. Cum autem resurrexerit caro nostra, ut iam istis non indigeamus, habebit locum quemdam et statum incorruptionis suae, sic et anima nostra habebit cibum suum, ipsum Verbum Dei, per quod facta sunt omnia. Tamen gratias Deo, qui modo in hac eremo non nos deserit, siue dando nobis quod necessarium est carni, siue dando nobis quod animae necessarium est; et quando nos aliquibus necessitatibus erudit, uult ut amplius illum diligamus, ne forte per saginam corrumpamur, et obliuiscamur eum. Subtrahit nobis aliquando quae necessaria sunt, et adterit nos, ut sciamus quia Pater et Dominus est, non solum blandiens, sed et flagellans. Praeparat enim nos cuidam hereditati incorruptibili et magnae. Si unam cuppam, aut unam cellam tuam, aut si quid habes in domo tua, cogitas dimittere filio tuo, et ne perdat illud, erudis eum, et flagellis eum ad disciplinam corrigis, ne perdat nihil tuum, quod et ipse hic dimissurus est, sicut et tu; non uis ut nos erudiat Pater noster in flagellis etiam necessitatum aut tribulationum, qui nobis talem hereditatem daturus est, quae transire non possit? Hereditatem enim nobis dabit seipsum Deus, ut ipsum possideamus, et ab ipso possideamur in aeternum.

11. Ergo in sancto appareamus Deo, ut appareat nobis; appareamus illi in sancto desiderio, ut appareat nobis in potentia et gloria Filii Dei. Multis enim non apparuit; sint in sancto, ut appareat et illis. Nam multi putant illum tantummodo hominem fuisse, quia praedicatur natus ex homine, crucifixus et mortuus, ambulasse in terra, manducasse et bibisse, et cetera egisse, quae sunt humana, et putant illum talem fuisse, quales sunt ceteri homines. Audistis autem modo cum euangelium legeretur, quomodo commendauit maiestatem suam: *Ego et Pater unum sumus*. Ecce quanta maiestas, et quanta aequalitas Patris descendit ad carnem propter infirmitatem nostram! Ecce quantum dilecti sumus, antequam Deum diligeremus! Si antequam Deum diligeremus, tantum ab illo dilecti sumus, ut aequalem sibi Filium suum hominem faceret propter nos, quid nobis seruat iam diligentibus se? Ergo multi nescio quid minimum putant apparuisse in terra Filium Dei; quia non sunt in sancto, non eis apparet potentia ipsius, et gloria ipsius; id est, quia nondum sanctificatum habent cor, unde intellegant eminentiam uirtutis illius, et gratias agant Deo quia propter ipsos tantus quo uenit, ad quam natiuitatem, ad quam passionem, non possunt uidere gloriam ipsius et potentiam ipsius.

4. **12.** *Quoniam melior est misericordia tua super uitas.* Multae sunt uitae humanae, sed Deus unam uitam promittit; et non illam dat nobis quasi propter merita nostra, sed propter misericordiam suam. Quid enim boni egimus, ut
 5 illud mereremur? aut quae bona facta nostra praecesserunt, ut Deus nobis gratiam suam daret? Numquid inuenit iustitias quas coronaret, et non delicta quae donaret? Vtique delicta quae donauit si punire uellet, non esset iniustum. Quid enim tam iustum, quam ut puniatur peccator? Cum iustum
 10 sit ut puniatur peccator, pertinuit ad misericordiam ipsius 755 non punire peccatorem, sed iustificare, et de peccatore facere iustum, et de impio facere pium. Ergo *misericordia ipsius melior super uitas.* Quas uitas? Quas sibi homines elegerunt. Alius elegit sibi uitam negotiandi, alius uitam
 15 rusticandi, alius uitam fenerandi, alius uitam militandi; alius illam, alius illam. Diuersae sunt uitae, sed *melior est misericordia tua super uitas* nostras. Melius est quod das correctis, quam quod eligunt peruersi. Vnam uitam donas, quae praeponatur omnibus nostris, quascumque in mundo eli-
 20 gere potuerimus. *Quoniam melior est misericordia tua super uitas, labia mea laudabunt te.* ^{μ 613} Non te laudarent labia mea, nisi me praecederet misericordia tua. Dono tuo te laudo, per misericordiam tuam te laudo. Non enim ego possem laudare Deum, nisi mihi donaret laudare se posse. *Quo-*
 25 *niam melior est misericordia tua super uitas, labia mea laudabunt te.*
5. **13.** *Sic benedicam te in uita mea, et in nomine tuo leuabo manus meas. Sic benedicam te in uita mea.* Iam in uita mea quam mihi donasti; non in illa quam ego elegi secundum mundum cum ceteris, inter multas uitas, sed quam
 5 dedisti mihi per misericordiam tuam, ut te laudarem. *Sic benedicam te in uita mea.* Quid est: *sic*? Vt misericordiae tuae tribuam uitam meam in qua te laudo: non meritis meis. *Et in nomine tuo leuabo manus meas.* Leua ergo manus in oratione. Leuaui pro nobis Dominus noster manus
 10 in cruce, et extensae sunt manus eius pro nobis. Ideo extensae sunt manus eius in cruce, ut manus nostrae extendantur in bona opera, quia crux ipsius misericordiam nobis praebuit. Ecce leuaui ille manus, et obtulit pro nobis sacrificium Deo seipsum, et per illud sacrificium deleta sunt omnia peccata
 15 nostra. Leuemus et nos manus nostras ad Deum in prece; et non confundentur manus nostrae leuatae ad Deum, si exercentur in bonis operibus. Quid enim facit qui leuat manus? Vnde praeceptum est ut leuatis manibus oremus ad Deum? Apostolus enim dicit: *Leuantes puras manus, sine ira et*

13, 19 1 Tim. 2, 8.

12, 1 quia κ 2 uita κ (b. e. uitam) 21 te] domine add. κ

20 *disceptatione*. Vt cum leuas manus ad Deum, ueniant tibi in mentem opera tua. Quia enim manus istae leuantur ut impetres quod uis, ipsas manus cogitas in bonis operibus exercere, ne erubescant leuari ad Deum. *In nomine tuo leuabo manus meas*. Istae preces nostrae sunt in hac Idumaea, in hoc
25 deserto, in terra sine aqua, et sine uia, ubi nobis Christus est uia; sed non uia de hac terra. *In nomine tuo leuabo manus meas*.

6. **14.** Et quid dicam, cum leuabo manus meas in nomine tuo? quid petam? Eia, fratres, quando leuatis manus, quaerite quid petatis; ab Omnipotente enim petitis. Aliquid magnum petite; non qualia petunt qui nondum crediderunt.
5 Videtis qualia dentur et impiis. Petiturus es a Deo tuo pecuniam? Numquid non donat eam et sceleratis qui in illum non credunt? Quid ergo magnum petiturus es quod donat et malis? Sed non tibi displiceat, quia quae donat et malis tam friuola sunt, ut et malis donari digna sint, ne tibi quasi magna
10 uideantur quae possunt donari et malis. Dei quidem sunt et omnia dona terrena; sed uidete quia quae donat et malis non pro magno habenda sunt. Est aliud quod nobis seruat. Cogitemus autem quae donat et malis, et hinc intellegamus quid seruet bonis. Quae donat malis uidete: donat illis lucem
15 istam; uidete quia uident illam boni et mali: pluuiam quae descendit super terram; et hinc quanta bona nascuntur! Et malis inde praestatur, et bonis, dicente euangelio: *Qui solem suum oriri facit super bonos et malos; et pluit super iustos et iniustos*. Dona ergo ista quae nascuntur, uel de pluuiam, uel de
20 sole, a Domino quidem nostro petere debemus, cum sint necessaria; sed non ista sola, quia ista dantur et bonis et malis. ^{μ 614}
Quid ergo debemus petere, quando leuamus manus? Quia quomodo potuit dixit illud psalmus. Quid est quod dixi, quomodo potuit? Quomodo potuit os humanum auribus huma-
25 nis. Quia per ora humana ista dicta sunt, et per quasdam similitudines dicta sunt, quomodo capere possent omnes infirmi, omnes paruuli. Quid dixit? quid petiuit? *In nomine, inquit, tuo leuabo manus meas*. Quid accepturus? *Tamquam adipe et pinguedine repleatur anima*
30 *mea*. Putatis aliquam pinguedinem carnis desiderasse animam istam, fratres mei? Non enim hoc pro magno desiderauit, ut pingues arietes, ut pingues porci illi mactarentur; aut ueniret ad aliquam popinam, ubi inueniret obsonia pinguia, unde saturaretur. Si hoc crediderimus, digni sumus qui ista audiamus.
35 Ergo aliquid spiritale debemus intellegere. Habet quamdam pinguedinem anima nostra. Est quaedam saturitas pin-

25 cfr Ioh. 14, 6. 14, 17 Matth. 5, 45.

14, 29 adipem et pinguedinem repleta est a 34 indigni aliquot codd.

guis sapientiae. Sapientia enim ista animae quae carent, mar-
 cescunt ; et omnino ita exiles fiunt, ut in omnibus bonis ope-
 ribus cito deficiant. Quare cito deficiunt in omnibus bonis ope-
 40 ribus ? Quia non habent pinguedinem saturitatis suae. Audi
 apostolum dicentem de pingui anima, praecipientem ut quis-
 que bene operetur. Quid ait ? *Hilarem datorem diligit Deus.*
 Pinguis anima unde esset pinguis, nisi a Domino saturaretur ?
 Et tamen quantumlibet hic sit pinguis, quid erit in illo futuro
 45 saeculo, quo nos pascet Deus ? Interim in hac peregrinatione,
 quid erimus tunc nec dici potest. Et fortasse ipsam saturita-
 tem optamus hic, quando leuamus manus nostras, ubi pingue-
 dine sic saturabimur, ut omnino omnis indigentia nostra in-
 tereat, et nihil desideremus ; quia totum praesto nobis erit
 50 quidquid hic desideramus, quidquid hic pro magno amamus.
 Iam patres nostri mortui sunt ; Deus autem uiuit ; non hic po-
 tuimus semper habere patres ; ibi autem semper habebimus
 uiuum unum Patrem, habentes patriam nostram ; quaecum-
 que terrena est, semper ibi esse non possumus ; et necesse est
 55 ut alii nascantur, et ad hoc nascantur filii ciuium illorum ut
 excludant inde parentes suos. Ad hoc enim nascitur puer, ut
 dicat maiori : Quid hic agis ? Necesse est ut qui succedunt, et
 qui nascuntur, excludant eos qui se praecesserunt. Ibi omnes
 pariter uiuemus ; non ibi erit successor quia nullus decessor. PL
 60 Qualis illa patria ? Sed diuitias hic amas ? Ipse Deus tibi erit 757
 diuitiae tuae. Sed amas fontem bonum ? Quid praeclarius illa
 sapientia ? quid lucidius ? Quidquid hic potest amari, pro
 omnibus tibi erit qui fecit omnia. *Tamquam adipe et pin-
 guedine repleatur anima mea ; et labia exsultatio-
 nis laudabunt nomen tuum.* In hac eremo, in nomine tuo
 65 leuabo manus meas : *impleatur anima mea tamquam
 adipe et pinguedine ; et labia exsultationis lau-
 dabunt nomen tuum.* Modo enim oratio, quamdiu sitis ;
 cum sitis transierit, transit oratio, et succedit laudatio : *Et
 70 labia exsultationis laudabunt nomen tuum.*
 7.8. **15.** *Si memoratus sum tui super stratum meum, in
 diluculis meditabar in te, quia factus es adiutor
 meus.* Stratum suum quietem suam dicit. Quando aliquis
 quietus est, memor sit Dei ; quando aliquis quietus est, non
 5 per quietem dissoluatur et obliuiscatur Deum ; si memor est
 Dei quando quietus est, in actionibus suis in Deum meditatur. μ 615
 Diluculum enim dixit actiones, quia omnis homo diluculo in-
 cipit aliquid agere. Quid ergo dixit ? *Si memor fui tui in*

42 II Cor. 9, 7.

54 terrenae sunt *Er.*, terrenae sunt *Lou.* 15, 1 supra κ (*infra l. 8/9 Aug. habet :*
 in strato meo) meum] et *add. κ (cfr l. 9, 14)* 2 diluculis] matutinis a κ
 meditabar] *plures codd. cum LXX et Vulg., meditabor aliquot codd. cum a κ*

strato meo, et in diluculis meditabar in te. Si ergo
 10 non fui memor in strato meo, et in diluculo non meditabar in
 te. Qui quando otiosus est non cogitat Deum, in actionibus
 suis cogitare potest Deum? Qui autem memor eius est quando
 quietus est, in ipso meditatur cum agit, ne in actione deficiat.
 Ideo quid adiecit? *Et in diluculis meditabar in te,*
 15 *quia factus es adiutor meus.* Etenim nisi Deus adiuuet
 bona opera nostra, impleri a nobis non possunt. Et digna debe-
 mus operari; id est tamquam in luce, quando Christo de-
 monstrante operamur. Quicumque operatur mala, in nocte
 operatur, non in diluculo, apostolo dicente: *Qui inebriantur,*
 20 *nocte inebriantur; et qui dormiunt, nocte dormiunt: nos qui*
diei sumus, sobrii simus. Hortatur nos ut secundum diem am-
 bulemus honeste: *Sicut in die, inquit, honeste ambulemus.* Et
 iterum: *Vos, inquit, filii lucis estis, et filii diei; non sumus*
noctis neque tenebrarum. Qui sunt filii noctis, et filii tenebra-
 25 rum? Qui omnia mala operantur. Vsque adeo filii noctis sunt,
 ut timeant uideri quae operantur; et quae publice operantur
 mala, ideo publice operantur, quia multi illa operantur; quae
 pauci operantur, in abscondito operantur. Qui autem talia
 publice operantur, sunt quidem in luce solis, sed in tenebris
 30 cordis. Nemo ergo in diluculo operatur, nisi qui in Christo ope-
 ratur. Sed qui otiosus memor est Christi, in ipso meditatur in
 omnibus actionibus suis; et est illi adiutor in bono opere, ne
 per infirmitatem suam deficiat. *Si memoratus sum tui*
super stratum meum, in diluculis meditabar in te;
 35 *quia factus es adiutor meus.*

16. *Et in uelamento pennarum tuarum exsultabo.*
 Hilaresco in bonis operibus, quia super me est uelamen penna-
 rum tuarum. Si me non protegas quia pullus sum, miluus me
 rapiet. Dicit enim quodam loco ipse Dominus noster ad Ieru-
 5 salem, quamdam ciuitatem illam, ubi crucifixus est: *Ierusa-*
lem, inquit, Ierusalem, quoties uolui filios tuos congregare, tam-
quam gallina pullos suos, et noluisti! Paruuli sumus: ergo pro-
 tegat nos Deus sub umbraculo alarum suarum. Quid cum ma-
 iores facti fuerimus? Bonum est nobis ut et tunc protegat nos,
 10 ut sub illo maiore semper nos pulli simus. Semper enim ille
 maior est, quantumcumque creuerimus. Nemo dicat: Prote-
 gat me, cum paruulus sum, quasi aliquando ad tantam magni-
 tudinem possit peruenire, quae sibi sufficiat. Sine protectione
 Dei nihil es. Semper ab illo protegi uelimus; tunc semper in
 15 illo magni esse poterimus, si semper sub illo paruuli simus.
Et in uelamento pennarum tuarum exsultabo.

PL
75⁸

15, 19 Rom. 13, 13. 23 1 Thess. 5, 5-8. 16, 5 Matth. 23, 37.

16, 1 belamentorum tuorum α, belamento alarum tuarum κ sperabo κ

9. **17.** *Adglutinata est anima mea post te.* Videte desiderantem, uidete sitientem, uidete quomodo haeret Deo. Nascatur in uobis iste affectus. Si iam germinat, compluatur, et crescat; perueniat ad tale robur ut et uos dicatis ex toto
 5 corde: *Adglutinata est anima mea post te.* Vbi est ipsum gluten? Ipsum gluten caritas est. Caritatem habe, quo glutine adglutinetur anima tua post Deum. Non cum Deo, sed post Deum; ut ille praecedat, tu sequaris. Qui enim uoluerit
 10 Deum antecedere, consilio suo uult uiuere, et non uult sequi praecepta Dei. Propterea et Petrus repulsus est, quando uoluit consilium dare Christo passuro pro nobis. Adhuc enim infirmus μ 616
 erat Petrus, et quanta utilitas esset generis humani in sanguine Christi non nouerat; Dominus autem qui uenerat redimere nos, et dare pretium pro nobis sanguinem suum, coepit prae-
 15 dicare passionem suam. Expauit Petrus quasi moriturum Dominum, quem uolebat hic semper uiuere quomodo illum uidebat, quia carnalibus oculis deditus, carnali affectu circa Dominum tenebatur; et ait illi: *Absit a te, Domine; propitius esto tibi.* Et Dominus: *Redi post me, satanas; non enim sapis*
 20 *quae Dei sunt, sed quae sunt hominum.* Quare: *quae sunt hominum?* Quia antecedere me uis, *redi post me*, ut sequaris me, ut iam sequens Christum diceret: *Adglutinata est anima mea post te.* Merito annectit: *Me suscepit dextera tua. Adglutinata est post te anima mea; me suscepit dex-*
 25 *tera tua.* Dixit hoc Christus in nobis; id est, in homine quem gestabat pro nobis, quem offerebat pro nobis, dixit hoc. Dicit hoc et ecclesia in Christo, dicit in capite suo; quia et ipsa
 30 passa est hic persecutiones magnas, et singillatim etiam modo patitur. Quis enim pertinens ad Christum, non uariis tentationibus agitur, et quotidie agit cum illo diabolus et angeli eius, ut peruertatur qualibet cupiditate, qualibet suggestionem, aut
 35 promissione lucri, uel terrore damni, uel promissione uitae, uel terrore mortis, aut alicuius potentis inimicitii, aut alicuius potentis amicitii? Omnibus modis instat diabolus, quemadmodum deiciat; et in persecutionibus uiuimus, et habemus
 40 perpetuos inimicos, diabolum et angelos eius; sed non timeamus. Sic sunt diabolus et angeli eius, quasi milui; sub illius gallinae alis sumus, et non nos potest contingere: gallina enim quae nos protegit, fortis est. Infirma est propter nos; sed fortis est in se Dominus noster Iesus Christus, ipsa sapientia Dei. PL 759
 Ergo dicit hoc et ecclesia: *Adglutinata est anima mea post te; me suscepit dextera tua.*
10. **18.** *Ipsi uero in uanum quaesierunt animam meam.* Quid mihi fecerunt qui quaesierunt animam meam perdere? Vtinam quaererent animam meam, ut crederent

 17, 18 Matth. 16, 22.23.

17, 1 adhesit α κ 23 me] autem add. κ 18, 1 in uano κ

- mecum ! Sed quaesierunt animam meam ut perderent me.
- 5 Quid facturi ? Non enim rapturi erant gluten, quo adhaesit anima mea post te. *Quis enim nos separabit a caritate Christi ? tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an gladius ? Dextera tua suscepit me.* Ergo propter illud gluten et propter potentissimam dexteram tuam, *in uanum*
- 10 *quaesierunt animam meam.* Quotquot persecuti sunt, uel persequi cupiunt ecclesiam, potest de his hoc intellegi ; maxime hoc tamen accipiamus de Iudaeis, qui quaesierunt animam Christi perdere, et in ipso capite nostro quod crucifixerunt, et in discipulis eius quos postea persecuti sunt.
- 15 *Quaesierunt animam meam. Introibunt in inferiora terrae.* Terram perdere noluerunt, ut crucifigerent Christum ; in inferiora terrae ierunt. Quae sunt *inferiora terrae* ? Terrenae cupiditates. Melius est carne ambulare super terram, quam cupiditate ire sub terram. Omnis enim qui contra salutem suam cupit terrena, sub terra est ; quia terram sibi prae-
- 20 posuit, terram super se posuit, et se subter fecit. Illi ergo timentes terram perdere, quid dixerunt de Domino Iesu Christo, cum uiderent multas turbas ire post illum, quia mirabilia faciebat ? *Si illum dimiserimus uiuum, uenient Romani, et tol-*
- 25 *lent nobis et locum, et gentem.* Timuerunt perdere terram, et ierunt sub terram ; accidit eis et quod timuerunt. Nam ideo uoluerunt Christum occidere, ne terram perderent ; et ideo terram perdiderunt, quia Christum occiderunt. Occiso enim Christo, quia dixerat illis ipse Dominus : *Auferetur a uobis*
- 30 *regnum, et tradetur genti facienti iustitiam,* secutae sunt illos magnae calamitates persecutionum. Vicerunt illos imperatores Romani, et reges gentium : exclusi sunt de ipso loco ubi crucifixerunt Christum ; et modo locus ille plenus est laudatoribus christianis, nullum Iudaeum habet ; caruit inimicis
- 35 Christi, impletus est laudatoribus Christi. Ecce perdiderunt a Romanis locum, quia Christum occiderunt, qui propterea occiderunt ne locum a Romanis perderent. Ergo : *introibunt in ima terrae.*
11. **19.** *Tradentur in manus gladii.* Reuera sic illis uisibiliter contigit ; expugnati sunt irruentibus hostibus. *Partes uulpium erunt.* Vulpes dicit reges saeculi, qui tunc fuerunt quando debellata est Iudaea. Audite, ut noueritis et intellegatis quia ipsos dicit uulpes. Herodem regem ipse Dominus uulpem appellauit : *Ite, inquit, et dicite uulpi illi.* Videte, et attendite, fratres mei : Christum regem habere noluerunt, et partes uulpium facti sunt. Quando enim Pilatus praeses, in Iudaea legatus, occidit Christum ex uocibus Iudaeorum, dixit

18, 6 Rom. 7, 35. 24 Ioh. 11, 48. 29 Matth. 21, 43. 19, 6 Luc. 13, 32.

19, 8 facti] *edd.* μ (*cf.* l. 13), *secuti omnes codd.*

- 10 ipsis Iudaeis : *Regem uestrum crucifigam ?* Quia dicebatur rex PL
Iudaeorum, et uerus rex ipse. Et illi repellentes Christum, di- 760
xerunt : *Nos non habemus regem nisi Caesarem.* Reiecerunt
agnum, elegerunt uulpem ; merito partes uulpium facti sunt.
12. 20. *Rex uero.* Ideo ita positum est quia illi uulpem elegerunt, regem uero noluerunt. *Rex uero*, id est uerus rex, cui titulus inscriptus est, quando passus est. Nam Pilatus hunc titulum super caput eius inscriptum posuit : *Rex Iudaeorum*,
5 hebraea lingua, graeca, et latina, ut omnes qui transirent legerent gloriam regis, et ignominiam ipsorum Iudaeorum, qui reicientes uerum regem, elegerunt uulpem Caesarem. *Rex uero laetabitur in Deo.* Illi facti sunt partes uulpium :
10 *Rex uero laetabitur in Deo.* Quem sibi uisi sunt quasi superasse cum crucifigerent, tunc crucifixus fudit pretium quo emit orbem terrarum. *Rex uero laetabitur in Deo ; laudabitur omnis qui iurat in ipso.* Quare : *laudabitur omnis qui iurat in ipso ?* Quia sibi elegit Christum, non uulpem ; quia quando illi Iudaei insultauerunt, tunc dedit ille
15 unde redimeremur. Ad ipsum ergo pertinemus qui nos redemit, qui pro nobis mundum uicit, non armato milite, sed irrisa cruce. *Rex uero laetabitur in Deo ; laudabitur omnis qui iurat in ipso.* Quis iurat in eo ? Qui pollicetur ei uitam suam, qui uouet illi et reddit, qui fit christianus ; hoc est quod
20 ait : *Laudabitur omnis qui iurat in ipso. Quoniam oppilatum est os loquentium iniqua.* Quanta iniqua locuti sunt Iudaei ? Quanta mala dixerunt, non solum Iudaei, sed et omnes qui propter idola christianos persecuti sunt ? Quando saeuiebant in christianos, putabant quod possent
25 finire christianos ; cum putabant quod possent finire, christiani creuerunt, et ipsi finiti sunt. *Oppilatum est os loquentium iniqua.* Nemo audet modo publice loqui contra Christum ; iam omnes timent Christum : *Quoniam oppilatum est os loquentium iniqua.* Quando in infirmitate μ 618
30 Agnus erat, etiam uulpes audebant contra Agnum. Vicit Leo de tribu Iuda, et siluerunt uulpes : *Quoniam oppilatum est os loquentium iniqua.*

IN PSALMVM LXIII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

1. Passionis sanctorum martyrum diem hodie festum habentes, in eorum recordatione gaudeamus, recolentes quid

10 et 12 Ioh. 19, 51. 20, 30 cfr Apoc. 5, 5.

20, 8 deo] domino a (pr. m.) κ cum LXX (cod. Sinait.) 21 obduratum κ
LXIII, 1, 1 passiones V die v

patiebantur, et intellegentes quid intuebantur. Numquam enim tantas tribulationes carne tolerarent, nisi magnam quietem mente conciperent. Hunc itaque psalmum pro ipsa sollemnitatem curramus. Hesterno enim die multa audiuit Caritas uestra, nec hodie tamen huic festiuitati negare potuimus nostram seruitutem. Itaque quoniam maxime Domini passio commendatur in hoc psalmo; nec potuerunt esse fortes martyres, nisi intuerentur eum qui primus passus est; nec talia sustinerent in passione, qualia ille, nisi talia sperarent in resurrectione, qualia ipse de se praemonstrauit; nouit autem Sanctitas uestra caput nostrum esse Dominum nostrum Iesum Christum, omnesque illi cohaerentes membra esse illius capitis; eiusque uocem iam habetis notissimam, quoniam non ex solo capite, sed etiam ex corpore loquitur; uocesque eius non tantum ipsum Dominum Iesum Christum, qui iam adscendit in caelum, uel significant uel praedicant, sed etiam eius membra caput proprium secutura; agnoscamus hic non solum illius uocem, sed et nostram. Et nemo dicat quod hodie in tribulatione passionum non sumus. Semper enim audistis hoc, quia illis temporibus ecclesia quasi tota simul impellebatur, nunc autem per singulos tentatur. Alligatus est quidem diabolus, ne faciat quantum potest, ne faciat quantum uult; tamen tantum tentare sinitur, quantum expedit proficientibus. Nec nobis expedit esse sine tentationibus; nec rogamus Deum ut non tentemur, sed ut non inducamur in tentationem.

PL
761

Vers. 2.

2. Dicamus ergo et nos: *Exaudi, Deus, orationem meam, dum tribulor; a timore inimici erue animam meam.* Saeuierunt inimici in martyres; quid orabat ista uox corporis Christi? Hoc orabat, ut eruerentur ab inimicis, et non eos possent occidere inimici. Ergo exauditi non sunt, quia occisi sunt; et deseruit Deus contritos corde seruos suos, et sperantes in se despexit? Absit. *Quis enim inuocauit Dominum, et derelictus est? quis sperauit in eum, et desertus est ab eo?* Exaudiebantur ergo, et occidebantur; et tamen ab inimicis eruebantur. Alii timentes consentiebant, et uiuebant; et tamen ipsi ab inimicis absorbebantur. Occisi eruebantur, uiuentes absorbebantur. Inde est et illa uox gratulationis: *For-sitan uiuos absorbuissent nos.* Multi absorpti, et uiui absorpti; multi mortui absorpti. Qui putauerunt inanem esse fidem christianam, mortui absorpti sunt; qui autem scientes ueri-

LXIII, 2, 7 Eccli. 2, 11.12. 12 Ps. 123, 3.

5 conspicerent *V v* 7/8 nostram potuimus *V v* 10 nec] neque *V v*
 12 praemonstrauit] *V v*, demonstrauit *cet. codd. edd. μ* 13 *alt.* nostrum] *om. v*
 21 semper] *codd.*, supra *edd.* 22 quasi] qua *v* 25 nec] *V v*, non *cet. codd. edd. μ*
 26 rogamus] *V v*, rogemus *cet. codd. edd. μ* 2, 2 dum tribulor] *codd.*, *om. V*,
 dum deprecor *edd.*, cum trib. α κ erue] *Aug. (cfr l. 4) cum ps. S. Germ.*, libera
 α κ 4 erueretur *v* 8 quis (s. l.) *V*, qui *v* 12 inde est et] et inde *v*

tatem esse praedicationem euangelii, Christum esse Filium Dei scientes, et hoc credentes, et hoc intus tenentes, cesserunt tamen doloribus, et idolis sacrificauerunt, uiui absorpti sunt. Illi absorpti sunt, quia mortui; illi autem quia absorpti, mortui. Non enim absorpti uiuere potuerunt, quamuis uiui absorberentur. Ergo hoc orat uox martyrum: *A timore inimici* ^{μ 619} *erue animam meam*, non ut me non occidat inimicus, sed ut non timeam occidentem inimicum. Hoc orat in psalmo impleri seruus, quod modo iubebat in euangelio Dominus. Quid modo iubebat Dominus? *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere; sed eum potius timeate qui habet potestatem et animam et corpus occidere in gehenna ignis.* Et repetiuit: *Ita dico uobis: eum timeate.* Qui sunt qui corpus occidunt? Inimici. Quid iubebat Dominus? Ne timerentur. Oretur ergo ut praestet quod iubet. *A timore inimici erue animam meam.* Erue me a timore inimici, et subde timori tuo. Non timeam eum qui corpus occidit; sed timeam eum qui habet potestatem et corpus et animam occidere in gehenna ignis. Non enim a timore uolo esse immunis; sed a timore inimici liber, sub timore Domini seruus.

PL
762

3. **3.** *Protexisti me a conuentu malignantium, a multitudine operantium iniquitatem.* Iam ipsum caput nostrum intueamur. Multi martyres talia passi sunt; sed nihil sic elucet quomodo caput martyrum; ibi melius intuemur quod illi experti sunt. Protectus est a multitudine malignantium, protegente se Deo, protegente carnem suam ipso Filio et homine quem gerebat; quia Filius hominis est, et Filius Dei est; Filius Dei propter formam Dei. Filius hominis propter formam serui, habens in potestate ponere animam suam, et recipere eam. Quid ei potuerunt facere inimici? Occiderunt corpus, animam non occiderunt. Intendite. Parum ergo erat Domino hortari martyres uerbo, nisi firmaret exemplo. Nostis qui conuentus erat malignantium Iudaeorum, et quae multitudo erat operantium iniquitatem. Quam iniquitatem? Qua uoluerunt occidere Dominum Iesum Christum. *Tanta opera bona,* inquit, *ostendi uobis: propter quod horum me uultis occidere?* Pertulit omnes infirmos eorum, curauit omnes languidos eorum, praedicauit regnum caelorum, non tacuit uitia eorum, ut ipsa potius eis displicerent, non medicus a quo sanabantur;

25 Matth. 10, 28. 28 Luc. 12, 5. 3, 8 cfr Phil. 2, 6.7. 9 cfr Ioh. 10, 18.
15 Ioh. 10, 32.

17 pr. et] om. V 19 sunt] om. V v 22 non me v 23/24 implere V 24/25 quid usq. dominus] om. v per homoiotel. 25/26 occidit v 26 potius] om. V v 28 ignis] om. V 31 me] om. V v 32 eos qui corp. occidunt v 33/34 perdere in gehennam V 3, 4 elucit v 10/11 occiderent corpus, occiderunt animam V 13 erant V 14 erat] om. V quam iniquitatem] om. v per homoiotel. qua] quare V 19 displicerit v, corr. al. m. medicos a quo sanabant v, corr. al. m.

20 his omnibus curationibus eius ingrati, tamquam multa febrī
phrenetici, insanientes in medicum qui uenerat curare eos,
excogitauerunt consilium perdendi eum; tamquam ibi uolentes
probare utrum uere homo sit qui mori possit, an aliquid
super homines sit, et mori se non permittat. Verbum ipsorum
25 agnoscimus in Sapientia Salomonis: *Morte turpissima*, in-
quiunt, *condemnemus eum. Interrogemus eum; erit enim
respectus in sermonibus illius; si enim uere Filius Dei est, libe-
ret eum.* Videamus ergo quid factum sit.

5. 4. *Qui exaceruerunt tamquam gladium linguas
suas. Filii hominum, dentes eorum arma et sagittae, et lingua
eorum gladius acutus*, quod dicit et alius psalmus, sic et hic:
5 *Exaceruerunt tamquam gladium linguas suas.* Non
dicant Iudaei: Non occidimus Christum. Etenim propterea
eum dederunt iudici Pilato, ut quasi ipsi a morte eius uideren-
tur immunes. Nam cum dixisset eis Pilatus: *Vos eum occidite*,
responderunt: *Nobis non licet occidere quemquam.* Iniquita-
tem facinoris sui in iudicem hominem refundere uolebant;
10 sed numquid Deum iudicem fallebant? Quod fecit Pilatus, in
eo ipso quod fecit, aliquantum particeps fuit; sed in compa-
ratione illorum multo ipse innocentior. Institit enim quan-
tum potuit, ut illum ex eorum manibus liberaret. Nam μ 620
propterea flagellatum produxit ad eos. Non persequendo Do-
15 minum flagellauit, sed eorum furori satisfacere uolens, ut uel
sic iam mitescerent, et desinerent uelle occidere, cum flagella-
tum uiderent; fecit et hoc. At ubi perseuerauerunt, nostis
illum lauisse manus, et dixisse quod ipse non fecisset, mun-
dum se esse a morte illius; fecit tamen. Sed si reus qui fecit
20 uel inuitus, illi innocentes qui coegerunt ut faceret? Nullo PL
763
modo. Sed ille dixit in eum sententiam, et iussit eum cruci-
figi, et quasi ipse occidit; et uos, o Iudaei, occidistis. Vnde
occidistis? Gladio linguae: aculistis enim linguas uestras. Et
quando percussistis, nisi quando clamastis: *Crucifige, cruci-
25 fige?*

5. Propterea enim non est praetermittendum, quia uenit in
mentem, ne forte aliquem perturbet lectio diuinorum li-
brorum: quidam euangelista dicit hora sexta crucifixum
Dominum, et quidam hora tertia; nisi intellegamus, per-

25 Sap. 2, 18-20. 4, 2 Ps. 56, 5. 7/8 Ioh. 18, 31. 15 cfr Ioh. 19, 1-5.
18 cfr Matth. 27, 24. 24 Luc. 33, 21. 5, 1 sqq. cfr Aug. *de consensu euang.* III,
13, 42. 3 cfr Ioh. 19, 14. 4 cfr Marc. 15, 25.

20 febre V 25 cognoscimus V 26 condemnemus eum] *om.* V, cond. il-
lum v interrogemus eum] *om.* v, int. illum V erat v 27 ipsius V
27/28 liberit v, *corr. al. m.* 4, 1 qui] V *cum a κ et LXX*, quia v *cet. codd. edd.* μ
tamquam] sicut v 3 *pr. et]* *om.* v 4 acuerunt v 12 illorum] *om.* V v, *recte
ut uidetur* 16 nitescerent V, mitescerent et silerent v 17 uiderint v 19
ipsius v qui] V, quia v *cet. codd. edd.* μ facit V 20 nocentes v facerent v
5, 1 non est enim V v

5 turbamur. Et iam incipiente sexta hora dicitur Pilatus
 sedisse pro tribunali; et reuera quando leuatus est Do-
 minus in ligno, hora sexta erat. Sed alius euangelista intuens
 animum Iudaeorum, quia uolebant se immunes uideri a
 morte Domini, narrando eos ostendit reos, dicens Dominum
 10 hora tertia crucifixum. Considerantes autem omnem circum-
 stantiam lectionis, quanta agi potuerint, cum apud Pilatum
 Dominus accusaretur, ut crucifigeretur; inuenimus horam
 tertiam esse potuisse, quando illi clamauerunt: *Crucifige, cru-
 cifige*. Ergo uerius illi tunc occiderunt, quando clamauerunt.
 15 Apparitores potestatis hora sexta crucifixerunt; praeuarica-
 tores legis hora tertia clamauerunt; quod illi manibus hora
 sexta, hoc illi lingua hora tertia. Rei magis isti qui clamando
 saeuiebant, quam illi qui obtemperando administrabant.
 Ipsum est totum acumen Iudaeorum; hoc est quod pro magno
 20 quaesierunt: Occidamus, et non occidamus; sic occidamus, ut
 non ipsi occidisse iudicemur. *Exacuerunt tanquam gla-
 dium linguas suas*.

5. 6. *Intenderunt arcum, rem amaram*. Arcum dicit
 insidias. Qui enim gladio cominus pugnat, aperte pugnat;
 qui sagittam mittit, fallit ut feriat. Prius enim sagitta percu-
 tit, quam uenire ad uulnus praeuideatur. Sed quem laterent
 5 insidiae cordis humani? numquid et Dominum nostrum Ie-
 sum Christum, *qui non opus habebat ut ei testimonium quis-
 quam perhiberet de homine? Ipse enim sciebat quid esset in
 homine*, sicut euangelista testatur. Tamen audiamus eos, et
 intueamur eos quasi nesciente Domino facere quod moliuntur.
 10 *Intenderunt arcum, rem amaram, ut sagittent in
 abscondito immaculatum*. Quod dixit: *Intenderunt
 arcum*, hoc est: *in abscondito*: quasi fallentes insidiis.
 Nostis enim quibus dolis id egerint; quemadmodum discipu-
 lum ei cohaerentem pecunia corruperint, ut sibi traderetur;
 15 quomodo falsos testes procurauerint, quibus insidiis et dolis
 egerint, *ut sagittarent in abscondito immaculatum*.
 Magna iniquitas! Ecce de abscondito uenit sagitta quae im-
 maculatum ferit, qui nec tantum habebat maculae, quan-
 tum potest pungi a sagitta. Agnus quippe immaculatus, totus
 20 immaculatus, semper immaculatus; non cui maculae ablatae
 sint, sed qui maculas nullas contraxerit. Nam fecit multos

6, 6 cfr Ioh. 2, 25. 13 cfr Matth. 26, 14.15.

6 quando] quod V v 7 lignum V 10 tertia] sexta V 15 potestates V
 15/16 praeuaries V corr. s. l. 6, 1 arcum] suum add. V cum κ et LXX (om. codd.
 Vat. et Sinait.) 4 praeuidetur V v 9 eos] illos V 10 sagittent] v cum α κ
 LXX (cfr l. 23), sagittarent V cet. codd. edd. μ 13 dolos V 16 sagittarint v,
 sagittarent V cet. codd. edd. μ 17/18 quam maculam ferit V, quae immaculam
 fecerit v 18/19 tantam hab. maculam quantam V v 20 ablatae V v
 21 qui] quia v

immaculatos donando peccata; ipse immaculatus non habendo peccata. *Vt sagittent in abscondito immaculatum.*

6.

7. *Repente sagittabunt eum et non timebunt.* O cor ^{μ 621} PL 764
durum, occidere uelle hominem qui mortuos suscitabat! *Repente*, id est insidiose, quasi inopinate, quasi non praeuise. Similis enim nescienti erat inter ipsos Dominus ignorantes
5 quid nesciret, et quid sciret, immo ignorantes eum nihil nescire, et omnia scire, et ad hoc uenisse ut illi facerent quod se potestate facere arbitrabantur. *Repente sagittabunt eum et non timebunt.*

8. *Obfirmauerunt sibi sermonem malignum.* *Obfirmauerunt* : facta sunt tanta miracula; non sunt moti, perstiterunt in consilio sermonis maligni. Traditus est ille iudici; trepidat iudex, et non trepidant qui iudici tradiderunt; con-
5 tremiscit potestas, et non contremiscit immanitas; uult ille lauare manus, et illi inquinant linguas. Sed quare hoc? *Firmauerunt sibi sermonem malignum.* Quanta egit Pilatus? quanta ut refrenarentur? quae dixit? quid egit? Sed *firmauerunt sibi sermonem malignum* : *Crucifige, crucifige!* Repetitio, confirmatio est sermonis maligni. Vi-
10 deamus quomodo *firmauerunt sibi sermonem malignum*. *Regem uestrum crucifigam?* *Dixerunt* : *Non habemus regem nisi solum Caesarem.* *Obfirmauerunt sermonem malignum.* Offerebat ille regem Filium Dei; illi ad hominem
15 recurrebant : digni qui illum haberent, et illum non haberent. Adhuc audi quomodo *firmauerunt sermonem malignum*. *Non inuenio aliquid in isto homine, ait iudex, quo dignus sit morte.* Et illi qui *firmauerunt sermonem malignum*, *dixerunt* : *Sanguis eius super nos, et super filios*
20 *nostros!* *Firmauerunt sibi sermonem malignum.* *Firmauerunt sermonem malignum*, non Domino, sed sibi. Quomodo enim non sibi, cum dicunt : *Super nos, et super filios nostros?* Quod ergo *firmauerunt*, sibi *firmauerunt* : quia ipsa uox est alibi : *Foderunt ante faciem meam foueam, et inciderunt*
25 *in eam.* Dominum mors non occidit, sed ipse mortem; illos autem iniquitas occidit, quia noluerunt occidere iniquitatem.

9. Prorsus, fratres, certum est : aut occidis iniquitatem, aut occideris ab iniquitate. Noli autem quaerere occidere iniquita-

8, 12 Ioh. 19, 15. 17 Luc. 23, 14.22. 19 Matth. 27, 25. 24 Ps. 56, 7.

23 sagittent] *V v codd. edd., cfr l. 10* 7, 1 repente] subito κ eum] *om. V*
o] *om. v* 3 inopinati *v* praeuisi *v* 4 ipsos] illos *V* 5 et] *om. V v*
6 illi *V* 8, 1 firmauerunt *V v cum α κ (cfr l. 6 sqq.)* 1/2 o firmauerunt *V*
2 morti *V* 4 trepidat usq. iudici] *om. V per homoiotel.* 5 et] *om. V v*
tremiscit *V* 17 quo] quod *v* 19 dixerunt] *om. V v, recte ut uidetur*
eius] huius *V v* 20/21 firmauerunt usq. malignum] *om. V v* 22 di-
cant *v* 24 est uox *V* 9, 1 certamen *v* occides *v*

tem tamquam aliquid extra te. Ad teipsum respice, uide quid tecum pugnet in te ; et caue ne expugnet te iniquitas tua, inimica tua, si interfecta non erit ; ex te enim est, et anima tua aduersus te rebellat, non aliud aliquid. Ex quadam parte cohaeres Deo ; ex quadam parte delectaris saeculo : illud quo delectaris saeculo, pugnat aduersus mentem quae cohaeret Deo. Cohaereat, cohaereat, non deficiat, non se dimittat, magnum adiutorium habet. Vincit quod in illa sibi rebellat, si perseuerat in pugnando. Est peccatum in corpore tuo, sed non regnet. *Non ergo regnet*, inquit, *peccatum in uestro mortali corpore, ad obaudiendum desideriis eius*. Si uero non obaudieris, etsi est quod suadeat, quod delectet ad malum, non obtemperando facis ut non regnet quod est, et ita fiet postea ut non sit quod erat. Quando ? Cum absorbebitur mors in uictoriam, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem ; ibi non erit quod tibi repugnet, non erit quod te aliud delectet nisi Deus. Ergo et isti Iudaei inuiderunt Domino ; delectabat eos principatus. Quidam uidebant sibi ab eo auferri principatum, et ex delectatione sua rebellauerunt aduersus Dominum ; qui si rebellassent aduersus delectationem suam malam, ipsam inuidenciam uincerent, nec uincerentur ab ea, et esset illis Dominus saluator, qui uenerat ut sanaret. Nunc autem fauerunt febri, repugnauerunt medico ; quidquid suggerebat febris, faciebant ; quidquid iubebat contra medicus, neglegebant. Ergo illi magis occisi sunt, non Dominus ; nam in Domino mors occisa est, in illis iniquitas uixit ; uiuente autem in se iniquitate, illi mortui sunt.

PL
765

μ 622

10. *Narrauerunt ut absconderent muscipulas ; dixerunt : Quis uidebit eas ?* Latere putabant eum quem occidebant, latere Deum. Ecce puta, homo erat Christus, sicut ceteri homines ; nesciebat quid de illo cogitaretur : numquid et Deus nescit ? O cor humanum, quare tibi dixisti : Quis uidet me, cum ille uideat qui te fecit ? *Dixerunt : Quis uidebit eas ?* Videbat Deus, uidebat et Christus, quia et Christus Deus. Sed quare uidebatur eis non uidere ? Audi sequentia.

7. 11. *Perscrutati sunt iniquitatem ; defecerunt scrutantes scrutationes*, id est acerba et acuta consilia. Non tradatur per nos, sed per discipulum suum ; non occidatur a nobis, sed a iudice ; totum nos faciamus, et nihil fecisse

9, 12 Rom. 6, 12. 16 cfr 1 Cor. 15, 54.

3 tam v (quam s. l. al. m.) 5 si] om. V v μ 6/7 haeres V v 7 quo] quod V
10 si] om. v 12 inquit regnet v 13 uero] om. V v 17 cum] om. v
21 reuelauerunt v 21/22 dominum usq. aduersus] om. V per homoiotel. 22 reuelassent v
25 suggerebant v 26 iubebant v 10, 1 absconderunt κ
muscipula α κ 2 eas] eos V v α, nos κ 3 latere] om. V 6 fecit te V v
7 eos V v 11, 1 perscrutati κ 4 ad iudice(m) V

5 uideamur. Et ubi est clamor linguae : *Crucifige, crucifige* ? Sic caeci estis, ut et surdi sitis. Simulata innocentia non est innocentia ; simulata aequitas non est aequitas, sed duplex iniquitas, quia et iniquitas est, et simulatio. Ibi ergo isti *defecerunt scrutantes scrutationes*. Quanto acutius sibi ex-
 10 cogitare uidebantur, tanto magis deficiebant, quia a lumine ueritatis et aequitatis in profunda consiliorum malignorum demergebantur. Habet iustitia quamdam lucem suam ; perfundit, et illustrat animam inhaerentem sibi ; anima uero auertens se a luce iustitiae, quanto magis quaerit quod inue-
 15 niat contra iustitiam, tanto plus a luce repellitur, et in tenebrosa demergitur. Merito ergo et isti perscrutantes quod contra iustum moliebantur, a iustitia recedebant ; et quanto a iustitia recedebant, tanto plus deficiebant, scrutantes scrutationes. Magnum consilium innocentiae ; quando ipsum Iu-
 20 dam paenituit quod tradidisset Christum, et proiecit illis pecuniam quam dederant, illi noluerunt eam mittere in gazophylacium, et dixerunt : *Pecunia sanguinis est ; non illam mittamus in gazophylacium*. Quid est *gazophylacium* ? Arca Dei, ubi colligebantur ea quae ad indigentiam seruorum Dei mitteban-
 25 tur. O homo, cor tuum sit potius arca Dei, ubi habitent diuitiae Dei, ubi sit nummus Dei, mens tua habens imaginem Imperatoris tui ! Cum ergo haec ita sint, qualis illa innocentiae simulatio fuit, pecuniam sanguinis non mittere in arcam, et ipsum sanguinem mittere in conscientiam ?

12. Sed quid eis contigit ? *Defecerunt scrutantes scrutationes*. Unde ? Quia dicit : *Quis uidebit eos* ? id est, quia eos nemo uidebat. Hoc dicebant, hoc apud se opinabantur quod nemo eos uideret. Vide quid contingat animae malae :
 5 recedit a luce ueritatis, et quia ipsa non uidet Deum, putat se non uideri a Deo. Sic et isti recedendo ierunt in tenebras, ut ipsi non uiderent Deum ; et dixerunt : *Quis nos uidet* ? Videbat et ille quem crucifigebant ; illi deficiendo, nec illum Filium, nec Patrem uidebant. Si ergo et ille uidebat, quare se
 10 patiebatur teneri ab eis, occidi ab eis ? Quare si uidebat, uoluit consilia eorum praeualere in se ? Quare ! Quia homo erat propter hominem, et Deus latens in homine, qui uenerat nescientibus exemplum fortitudinis dare ; ideo ipse sciens omnia sustinebat.

8. **13.** Quid enim sequitur ? *Accedet homo, et cor altum ;* μ 623 *et exaltabitur Deus*. Illi dixerunt : *Quis nos uidebit* ? *De-*

11, 22 Matth. 27, 6.

6 et] *om. v* 6/7 non est innocentia] *om. v per homoiotel.* 8 est] *om. V*
 14 quod] quid *V* 16/18 quod *usq. (per)scrutantes] om. V per homoiotel.*
 18/19 perscrutantes perscrutationes *V v* 25 potius sit *V* 12, 1/2 perscrutantes perscrutationes *V* 7 uiderint *v* 10 *pr. ab eis] absit V*
 12 qui] quia *V* 13, 1 accedes α et] *plures codd. α cum LXX, ad κ edd.*

fecerunt scrutantes scrutationes, consilia mala. Accessit homo ad ipsa consilia, passus est se teneri ut homo. Non enim
 5 teneretur, nisi homo, aut uideretur, nisi homo, aut caederetur, nisi homo, aut crucifigeretur aut moreretur nisi homo. Acces-
 sit ergo homo ad illas omnes passiones, quae in illo nihil ual-
 lerent, nisi esset homo. Sed si ille non esset homo, non libera-
 retur homo. Accessit *homo, et cor altum*, id est cor secre-
 10 tum, obiciens adspectibus humanis hominem, seruans intus
 Deum, celans formam Dei, in qua aequalis est Patri, et offe-
 rens formam serui, qua minor est Patre. Ipse enim dixit
 utrumque; sed aliud est ex forma Dei, aliud ex forma serui.
 Dixit ex forma Dei: *Ego et Pater unum sumus*. Dixit ex forma
 15 serui: *Quoniam Pater maior me est*. Vnde ex forma Dei: *Ego
 et Pater unum sumus?* Quia *cum in forma Dei esset constitutus,
 non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo*. Vnde ex forma
 serui: *Quoniam Pater maior me est?* Quia *semetipsum exina-
 niuit, formam serui accipiens*. Accessit ergo homo, et cor altum,
 20 tum, et exaltatus est Deus. Occiditur homo, et exaltatur
 Deus. Quod enim occisus est, ex infirmitate humana fuit; quod
 resurrexit et adscendit, ex potestate diuina. *Accedet
 homo, et cor altum*, cor secretum, cor abditum, non
 ostendens quid nosset, non ostendens quid esset. Illi putantes
 25 hoc totum esse quod uidebatur, occidunt hominem in corde
 alto, et exaltatur Deus in corde diuino; potentia enim ma-
 iestatis suae exaltatus est. Et quo iuit exaltatus? Vnde non
 recessit humiliatus.

14. *Accedet homo, et cor altum; et exaltabitur
 Deus*. Propterea iam attendite, fratres mei, cor altum homi-
 nis. Cuius hominis? *Mater Sion, dicet homo; et homo factus
 est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus*. In ipsa ciuitate
 5 factus est homo, quam idem ipse fundauit Altissimus, qui in
 ea factus est homo. Ergo accessit *homo, et cor altum*. In-
 tuere hominem in corde alto; uide quantum potes, si potes,
 et Deum in corde alto. Accessit homo; et quia Deus erat, et
 quia passurus erat uolens, et quia exemplum praebiturus in-
 10 firmis, et quia nihil ei facturi erant qui saeuiebant, tamquam
 passuro Deo, sed in homine, sed in carne, quid sequitur? PL
767
*Sagittae infantium factae sunt plagae eorum*¹. Vbi

13, 14 Ioh. 10, 30. 15 Ioh. 14, 28. 16 Phil. 2, 6, 7. 21/22 cfr II Cor. 13,
 4. 14, 3 Ps. 86, 5.

3 scrutationes] *om.* V 6 *alt.* aut] et V v 9 et] ad *corr.* V s. l. 12 formam]
om. v maior est pater V v 13 aliud est ex forma dei] *om.* V *per homoiotel.*
 est] *om.* v 17 rapina v esse se aequalem V 20 *alt.* et] *om.* V v
 23 cor secretum] consecretum V 26 altum v exaltabitur v 27 suae] *om.*
 V v iuit] it V v 28 humiliatus V v *codd. edd.* μ 14, 3 dicit V 8 al-
 ta v 12 et 15 et 19 paruulorum V

¹ Haec pars uers. 8 tractatur supra, in *Enarr. ps. LVI*, n. 13.

est illa saeuitia ? ubi est ille fremitus leonis, populi rugientis et dicentis : *Crucifige, crucifige?* ubi sunt insidiae arcum
 15 tendentium ? Nonne *sagittae infantium factae sunt plagae eorum* ? Nostis quemadmodum sibi faciunt de can-
 nitiis sagittas infantes. Quid feriunt, aut unde feriunt ? quae
 manus, aut quod telum ? quae arma, aut quae membra ?
Sagittae infantium factae sunt plagae eorum.

9. **15.** *Et infirmatae sunt super eos linguae eorum.*
 Acuant nunc linguas suas tamquam gladium, firment sibi ser-
 monem malignum. Merito sibi eum firmauerunt, quia *infirmatae sunt super eos linguae eorum.* Numquid poterat
 5 esse hoc firmum aduersus Deum ? *Mentita est, inquit, iniquitas sibi : Infirmatae sunt super eos linguae eorum.*
 Ecce resurrexit Dominus qui occisus erat. Transibant ante
 crucem, uel stabant et intuebantur illum, sicut tanto ante
 psalmus praedixerat : *Foderunt manus meas et pedes ; dimi-*
 10 *merauerunt omnia ossa mea. Ipsi uero considerauerunt et con-* μ 624
spexerunt me. Tunc caput agitabant dicentes : *Si Filius Dei*
est, descendat de cruce. Tentauerunt quodammodo utrum Fi-
 lius Dei esset, et quasi inuenerunt quod non esset, quia insultantibus illis, de cruce non descendebat ; si descenderet de
 15 cruce, Filius Dei esset. Quid tibi uidetur qui de cruce non descendit, et de sepulcro surrexit ? Quid ergo profecerunt ? Quod
 etsi Dominus non resurrexisset, quid profecissent, nisi quod profecerunt et persecutores martyrum ? Nam et martyres
 nondum surrexerunt, et tamen illi non profecerunt : nondum
 20 resurgentium iam natalitia celebramus. Vbi est furor saeuientium ? *Sagittae infantium factae sunt plagae eorum,*
et infirmatae sunt super eos linguae eorum. Quo
 perduxerunt illas scrutationes suas, quas perscrutantes defecerunt, ut etiam mortuo Domino et sepulto, custodes pone-
 25 rent ad sepulcrum ? Dixerunt enim Pilato : *Seductor ille ;* hoc
 appellabatur nomine Dominus Iesus Christus, ad solatium seruorum suorum quando dicuntur seductores ; ergo illi Pilato :
Seductor ille, inquit, dixit adhuc uiuens : Post tres dies resur-
 30 *gam. Iube itaque custodiri sepulcrum usque in diem tertium ;*
ne forte ueniant discipuli eius, et furentur eum, et dicant plebi :

15, 5 Ps. 26, 12. 9 Ps. 21, 17.18. 11 Matth. 27, 40-43. 25 et 28 Matth. 27, 63-66.

17 aut] *om.* V 18 *alt.* aut] *om.* V 15, 1 infirmata est s. e. lingua κ 5 hoc esse V v 7 surrexit v 8 et] *om.* v intuebatur V tanto] *om.* V
 9 pedes] V v, meos *add. cet. codd. edd. μ* (cfr *Enarr. I in ps. XXI, 17, 4 ; in ps. LXXXIV, 3, 8/13*) 10/11 conspexerunt] V v, adspexerunt *cet. codd. edd. μ* (cfr *ibid.*) agit. caput v 13 inuenerant V v 15/16 descendet v, *corr. al. m.*
 16 resurrexit v proficerunt v 17 proficissent v 18 fecerunt v *alt. et]* *om.* V v martiris v *corr.* 19 resurrexerunt V v 21 infantium] paruulorum V plaguae V 22 et] *om.* V v 26 nomine] *om.* v 27 illi ergo V
 29 custodire v tertium diem v

Surrexit a mortuis ; et erit nouissimus error peior priore. Ait illis Pilatus : Habetis custodiam ; ite, custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum, signantes lapidem cum custodibus. Posuerunt custodes milites ad sepulcrum. Concussa
 35 *terra Dominus resurrexit ; miracula facta sunt talia circa sepulcrum, ut et ipsi milites qui custodes aduenerant, testes fierent, si uellent uera nuntiare ; sed auaritia illa quae captiuauit discipulum comitem Christi, captiuauit et militem custodem sepulcri. Damus, inquit, uobis pecuniam ; et dicite quia*
 40 *uobis dormientibus uenerunt discipuli eius, et abstulerunt eum. Vere defecerunt scrutantes scrutationes. Quid est, quod dixisti, o infelix astutia ? Tantumne deseris lucem consilii pietatis, et in profunda uersutiae demergeris, ut hoc dicas : Dicite quia uobis dormientibus uenerunt discipuli eius, et*
 45 *abstulerunt eum ? Dormientes testes adhibes ; uere tu ipse obdormisti, qui scrutando talia defecisti. Si dormiebant, quid uidere potuerunt ? si nihil uiderunt, quomodo testes sunt ? Sed defecerunt scrutantes scrutationes : defecerunt a luce Dei, defecerunt in ipso effectu consiliorum suorum ;*
 50 *quando quod uoluerunt, nihil proficere potuerunt, utique defecerunt. Quare hoc ? Quia accessit homo, et cor altum ; et exaltatus est Deus. Propterea postea cum innotuisset Christi resurrectio, et ueniens Spiritus sanctus impleret fiducia timentes quosdam discipulos, ut auderent iam mortem non timen-*
 55 *tes praedicare quod uiderant, exaltato Deo in maiestate sua, qui propter nostram infirmitatem humilis iudicatus est ; et ubi coeperunt tubae caelestes personare iudicem uenturum, quem primo uiderant iudicatum : Conturbati sunt omnes qui uidebant eos. Exaltato Deo, ut dixi, praedicato Christo,*
 60 *uisi sunt Iudaei a quibusdam Iudaeis, uisi sunt deficientes in scrutationibus suis. Videbant enim illi in nomine crucifixi, et occisi manibus suis, fieri tanta miracula ; recesserunt corde ab eis qui permanserunt in impietate ; displicuit eis illorum duritia ; quaesierunt consilium salutis suae, et dixerunt apostolis : Quid faciemus ? Conturbati ergo sunt omnes qui ui-*
 65 *debant eos ; id est, qui intellegebant quod linguae eorum infirmatae sunt super eos, qui intellegebant quia in omnibus suis malis perscrutationibus consiliorum ubique defecerunt. Conturbati sunt isti.*

PL
768

μ 625

10. **16.** *Et timuit omnis homo.* Qui non timuerunt, nec homines fuerunt. *Timuit omnis homo.* Id est omnis utens

39 Matth. 28, 12, 13. 52 sqq. cfr Act 2, 1-37.

32 custodes V 33 euntes V 34 concussa] est add. v 39 uobis inquit V v 42 quid V dixerunt v 43 uersutia v et aliquot codd. Er. 46 dormierant v 50 proficere] V v (cfr l. 16 sqq.), perficere cet. codd. edd. μ 69 isti] om. v

ratione ad intellegenda quae facta erant. Vnde illi qui non
 5 timuerunt, pecora potius nominandi sunt, bestiae potius im-
 manes et truces. Leo rapiens et rugiens, ille adhuc populus.
 At uero omnis homo timuit, id est, qui credere uoluerunt, qui
 iudicium uenturum contremuerunt. *Et timuit omnis ho-*
mo ; et annuntiauerunt opera Dei. Ille qui dicebat : *A*
timore inimici erue animam meam, timuit omnis homo.
 10 A timore inimici eruebatur, sed timori Dei subdebatur. Non
 timebat eos, qui corpus occidunt, sed eum qui potestatem ha-
 bet, et corpus et animam mittere in gehennam. Praedicaue-
 runt Dominum : nam primo Petrus timuit, et inimicum ti-
 muit ; nondum erat anima eius eruta ab inimico. Interrogatus
 15 ab ancilla quod inter discipulos eius esset, negauit Dominum
 ter. Resurrexit Dominus, firmauit columnam ; iam Petrus
 praedicat sine timore, et cum timore ; sine timore eorum qui
 corpus occidunt, cum timore eius qui habet potestatem et
 corpus et animam occidendi in gehenna ignis. *Timuit omnis*
 20 *homo ; et annuntiauerunt opera Dei.* Namque annun-
 tiantes istos apostolos opera Dei, exhibuerunt sibi principes
 sacerdotum, et comminati sunt dicentes *ne in nomine Iesu*
praedicarent. Et illi dixerunt : Dicite nobis cui magis obtempe-
rare oporteat, Deo, an hominibus ? Quid illi dicerent ? Homi-
 25 nibus potius quam Deo ? Sine dubio non responderent, nisi,
 Deo potius. Illi autem sciebant quae iuberet Deus, et contem-
 serunt minantes sacerdotes. Quia ergo *timuit omnis homo,*
 non terruit homo, *et annuntiauerunt opera Dei.* Si
 timet homo, non terreat homo ; eum enim timere debet homo,
 30 a quo factus est homo. Quod supra homines est time, et homi-
 nes te non terrebunt. Mortem sempiternam time, et prae-
 sentem non curabis. Voluptatem illam incorruptam, et quietem
 sine labe concupisce ; et promittentem dona ista tempora-
 lia, et totum mundum deridebis. Ama ergo, et time ; ama
 35 quod promittit Deus, time quod minatur Deus, nec corrup-
 peris ex eo quod promittit, nec terreberis ex eo quod minatur
 homo. *Et timuit omnis homo ; et annuntiauerunt*
opera Dei et facta eius intellexerunt. Quid est :
facta eius intellexerunt ? Hoc erat illud, o Domine Iesu
 40 Christe, quod tacebas, et sicut ouis ad uictimam ducebaris, et
 non aperiebas coram tondente os tuum, et nos te putabamus
 esse in plaga et dolore positum, et scientem ferre infirmita-

PL
769

16, 8/9 Ps. 63, 2. 11 cfr Matth. 10, 28. 15 cfr Matth. 26, 69. 22 Act.
5, 27-29.

16, 3 quae factae sunt V 9 eripe v 10 timore domini V, timore domini v
 12 pr. et] om. v 13 pr. timuit] deficit V 17 praedicet v 20 dei] domini v
 24 oportet v 25 responderunt v 26 quae] quod v 28 et 38 dei] domini v
 41 te] eum v 42 dolore] in praem. v

tem ? Hoccine erat quod abscondebas speciem tuam, speciose
 forma prae filiis hominum ? Hoccine erat illud, quod uidebaris
 45 non habere speciem neque decorem ? Portabas in cruce insultantes
 et dicentes : *Si Filius Dei est, descendat de cruce*. Quis
 forte sciens potestatem tuam seruus tuus, et dilectus tuus, non
 exclamauit in corde suo, et dixit : O si modo descenderet, et
 isti omnes qui insultant confunderentur ? Sed non erat sic ;
 50 moriendum erat propter morituros, et resurgendum propter
 semper uicturos. Hoc illi qui uolebant illum de cruce descen-
 dere, non intellegebant ; at ubi resurrexit, et glorificatus ad-
 scendit in caelum, intellexerunt opera Domini. *Annuntia-* μ 626
uerunt opera Dei, et facta eius intellexerunt.

11. 17. *Laetabitur iustus in Domino*. Iam non est tristis
 iustus. Tristes enim erant discipuli crucifixo Domino : con-
 tristati, maerentes discesserunt ; perdidisse se spem putauerunt.
 Resurrexit ; etiam apprensus tristis inuenit. Tenuit oculos
 5 duorum in uia ambulantium, ne ab eis agnosceretur, et inuenit
 eos gementes et suspirantes ; et tenuit eos donec exponeret
 scripturas, et per ipsas scripturas ostenderet quia ita fieri oportebat
 sicut factum est. Ostendit enim in scripturis, quia post tertium
 10 die resurgeret, si de cruce descenderet ? Modo uos qui tristes
 estis in uia, si Iudaeis insultantibus uideretis Dominum de cruce
 descendisse, quantum efferremini ? Laetaremini quod ora Iudaeorum
 sic obturasset. Exspectate consilium medici ; quod non descendit,
 quod occidi uult, antidotum terit. Ecce
 15 iam resurrexit, ecce iam loquitur : nondum agnoscitur, ut laetius
 agnoscat. Postea aperuit oculos eorum in fractione panis : agnoscunt
 eum, laetantur, exclamant. *Laetabitur* PL
iustus in Domino. Nuntiatur cuidam duriori : Visus est 77°
 Dominus, resurrexit Dominus. Adhuc ille tristis est, non credit.
 20 *Nisi misero*, inquit, *manum meam, et tetigero cicatrices clauorum,*
non credam. Praebetur et corpus tangendum, mittit manum,
 contrectat, exclamat : *Dominus meus et Deus meus ! Laetabitur*
iustus in Domino. Illi ergo laetati sunt iusti in Domino, qui uiderunt,
 25 tetigerunt et crediderunt ; quid iusti qui modo sunt, quia non uident,
 quia non tangunt, non laetantur in Domino ? Et ubi est illa uox
 Domini ad ipsum Thomam : *Quia uidisti me, credidisti ; beati qui non uiderunt,*
et crediderunt ? Ergo omnes laetemur in Domino ; omnes secun-

43 cfr Ps. 44, 3. 45 cfr Is. 53, 2-7. 46 Matth. 27, 40. 17, 10 sqq. cfr
 Luc. 24, 16-46. 18 sqq. cfr Ioh. 20, 25-29.

43 et 44 hoc inerat v 43 speciosus v 48 descenderit v 50 resurgendum]
 erat propter morituros et resurgendum erat add. v 52/53 ascendet v, corr. al. m.
 17, 10 modo si uos v 17 exclamant] et praem. v 19 tristior v 24 et]
 om. v 25 sunt] esse uoluerint v et plures codd. alt. quia] om. v 27 me] om. v

dum fidem unus iustus simus, omnesque in uno corpore unum
 30 caput habeamus, et laetemur in Domino, non in nobis; quia
 bonum nostrum non nos nobis, sed ille qui fecit nos. Ipse est
 bonum nostrum ad laetificandos nos. Et nemo laetetur in se,
 nemo praesumat, nemo desperet de se, nemo de quoquam ho-
 mine, quem debet adducere ut socius sit spei ipsius, non dator
 35 spei.

18. *Laetabitur iustus in Domino, et sperabit in eum; et laudabuntur omnes qui recti sunt corde.*
 Iam quia Dominus resurrexit, iam quia adscendit in caelum,
 iam quia ostendit esse aliam uitam, iam quia manifestum est
 5 consilia eius quibus latuit corde alto non fuisse inania, quia
 ideo sanguis ille fusus est ut esset pretium redemptorum; iam
 quia manifesta sunt omnia, quia praedicata sunt omnia, quia
 credita sunt omnia, sub omni caelo *laetabitur iustus in*
Domino, et sperabit in eum; et laudabuntur omnes
 10 *qui recti sunt corde.* Qui sunt recti corde? Eia fratres
 mei, semper dicimus, et bonum est ut noueritis. Qui sunt recti
 corde? Qui omnia quaecumque in hac uita patiuntur, non ea
 tribuunt insipientiae, sed consilio Dei ad medicinam suam;
 nec praesumunt de iustitia sua, ut putent se iniuste pati quod
 15 patiuntur, aut ideo esse Deum iniustum, quia non plura pati-
 tur qui plus peccat. Videte, fratres; haec saepe dicimus. Ali-
 quid sentis, siue secundum corpus, siue secundum dispen-
 dium rei familiaris, siue per orbitatem aliquam carissimorum
 tuorum: noli respicere eos quos nosti iniquiores te (non enim
 20 forte audes dicere iustum te, sed nosti peiores te), et florere μ 627
 in istis, et non flagellari; ut displiceat tibi consilium Dei et
 dicas: Ecce puta peccator sum, et propterea flagellor; quare
 ille non flagellatur, cuius noui tanta flagitia? Quantumcum-
 que mali fecerim ego, numquid ego tantum feci quantum
 25 ille? Distortum est cor tuum. Quam bonus Deus Israel; sed
 rectis corde! Tui autem labuntur pedes, quia zelus in peccato-
 res, pacem peccatorum intuens. Sine curare. Nouit quid agat,
 qui uulnus nouit. Non secatur alius. Quid, si desperatur? quid
 si propterea tu secaris, quia non desperaris? Patere ergo quid-
 30 quid pateris recto corde: nouit Deus quid tibi donet, quid tibi
 subtrahat. Quod tibi donat, ad consolationem ualeat, non ad
 corruptionem; et quod tibi subtrahit, ad tolerantiam ualeat,
 non ad blasphemiam. Si autem blasphemias, et displicet tibi

PL
771

18, 25 cfr Ps. 72, 1-3.

29 omnes ν (-que om.) 34 debet] habet ν 18, 1 sperauit α 2 recti] *Aug.*
cum LXX, recto α κ 3 ascendit ν , *corr. al. m.* 6 effusus ν 7 praedicta
 ν et aliquot codd. 8/9 laet. iust. et sperauit in domino ν 9 *alt. et] om. ν*
 10 *pr. recti] recto ν* 11 diximus ν 12 qui] quia ν 15 deum] dominum ν
 19 nosti] ν , *corr. in nosci al. m.* 24 ego mali fec. ν 27 sine curare] sic ne
 curari ν 28 qui] si ν 30 donet] et *add. ν*

Deus, et tu tibi places; peruerso corde et distorto es; et
 35 hoc peius, quia cor Dei uis corrigere ad cor tuum, ut hoc ille
 faciat quod tu uis, cum tu debeas facere quod ille uult. Quid
 ergo? Vis detorquere cor Dei, quod semper rectum est, ad
 prauitatem cordis tui? Quanto melius ad rectitudinem Dei
 corrigis cor tuum? Nonne hoc te docuit Dominus tuus, de
 40 cuius passione modo loquebamur? Nonne infirmitatem tuam
 portabat, quando dixit: *Tristis est anima mea usque ad mor-
 tem?* Nonne teipsum in se figurabat, cum dicebat: *Pater, si
 fieri potest, transeat a me calix iste?* Non enim duo corda et
 diuersa, Patris, et Filii; sed in forma serui portauit cor tuum,
 45 ut doceret illud exemplo suo. Iam ecce quasi aliud cor tuum
 inuenit tribulatio, uolens transire quod imminebat; sed no-
 luit Deus. Non consentit Deus cordi tuo; consenti tu cordi Dei.
 Audi uocem ipsius: *Verum non quod ego uolo, sed quod tu uis,*
 Pater.

19. *Laudabuntur ergo omnes recti corde.* Quid se-
 quitur? Si *laudabuntur omnes recti corde*, damnabun-
 tur peruersi corde. Duo tibi modo proposita sunt; elige cum
 tempus est. Si recto corde fueris, ad dexteram eris, et lauda-
 5 beris. Quomodo? *Venite, benedicti Patris mei; percipite re-
 gnum quod uobis paratum est ab origine mundi.* Peruerso autem
 corde si fueris; si subsannaueris Deum, si prouidentiam eius
 irriseris, si dixeris in animo tuo: Vere non curat Deus res hu-
 manas; si curaret res humanas, ille latro tantum haberet, et
 10 ego innocens indigerem, peruerso corde factus es. Veniet iudi-
 cium illud; apparebunt omnia propter quae ista omnia faciat
 Deus; et tu qui noluisti in hac uita corrigere cor tuum ad
 rectitudinem Dei, et te ad dexteram praeparare, ubi *lauda-
 buntur omnes recti corde*, eris ad sinistram, ubi tunc
 15 audies: *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et
 angelis eius.* Et numquid erit tunc tempus corrigere cor? Modo
 ergo corrigite, fratres; modo corrigite. Quis prohibet? Canta-
 tur psalmus, legitur euangelium, sonat lector, sonat disputa-
 tor: patiens est Dominus; peccas, et parcit; adhuc peccas,
 20 adhuc parcit, et adhuc addis. Quamdiu patiens est Deus? Sen-
 ties et iustum Deum. Terremus, quia timemus; docete nos non
 timere, et non terremus. Sed melius nos Deus docet timere,
 quam quisquam hominum non timere. *Timuit enim omnis
 homo; et annuntiauerunt opera Dei.* Inter illos nos μ 628

41 sqq. Matth. 26, 38.39. 19, 5 Matth. 25, 34. 15 Matth. 25, 41.

38 melius] minus *v*, corr. in minus *al. m.* 40 modo passione *v* 46 uolens]
 quam uelles *v*, uelles *plures codd.* 48/49 pater uis *v* 19, 1 et 2 recti] qui recto
 sunt *a κ (cfr l. 4: si recto corde fueris)* 4 et] *om. v* 7 si prouid.] et prouid. *v*
 15 paratus *v* 19 adhuc] et *praem. v.* 20 *pr. adhuc]* et *praem. v* 22 do-
 cet deus *v*

25 computet Deus, qui timuerunt, et annuntiauerunt. Quia time-
 mus, annuntiamus uobis, fratres. Videmus alacritatem ves-
 tram ad audiendum uerbum, et ad exigendum uidemus uota
 uestra, uidemus affectus uestros. Bene compluitur terra ; fru-
 menta, non spinas generet ; frumentis horreum paratur ; ignis
 30 spinis. Nosti quid facias de agro tuo, et nescit Deus quid faciat
 de seruo suo ? Quod pluit in agrum uberem, dulce est ; et quod PL
 pluit in agrum spinosum, dulce est. Numquid pluuiam accusat 772
 qui spinas genuerit ? Nonne erit pluuiam illa testis in iudicio
 Dei ; et dicet : Ego dulcis super omnes ueni ? Tu ergo quid
 35 proferas uide, ut quid tibi paretur adtendas. Profers frumen-
 tum : horreum spera ; profers spinas : ignem spera. Sed non-
 dum uenit aut tempus horrei, aut tempus ignis ; modo ergo
 paretur, et non timebitur. In nomine Christi et qui loquimur
 uiuimus, et quibus loquimur uiuitis ; numquid consilii corri-
 40 gendi et mutandae uitae malae in bonam non est locus, non
 est tempus ? Nonne si uis, hodie fit ? nonne si uis, modo fit ?
 Quid emturus es ut facias ? quae seplasia quaesiturus es ?
 ad quos Indos nauigaturus ? quam nauim praeparaturus ?
 Ecce cum loquor, muta cor ; et factum est quod tam saepe et
 45 tamdiu clamatur ut fiat, et quod aeternam poenam parturit,
 si non fiat.

IN PSALMVM LXIV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Agnoscenda est uox sanctae prophetiae ex ipso titulo
 psalmi huius. Inscribitur : *In finem, psalmus David,*
canticum Ieremiae et Ezechielis ex populo trans-
migrationis, cum inciperent exire. Res quemadmo-
 5 dum gesta sit apud patres nostros tempore transmigrationis
 Babyloniae, non omnibus notum est, sed his qui scripturas
 sanctas diligenter aduertunt, uel audiendo, uel legendo. Capti-
 uatus enim populus Israel, ex ciuitate Ierusalem ductus est in
 seruitutem Babyloniae. Prophetauit autem Ieremias sanctus,
 10 post septuaginta annos rediturum populum de captiuitate, et
 instauraturum ciuitatem ipsam Ierusalem, quam deuictam ab

LXIV, 1, 8 cfr IV Reg. 24, 25. 9 cfr Ier. 25, 11 ; 29, 10.

25 computat v 27 alt. ad] om. v 29/30 spinis ignis v 31 de seruo suo] de agro seruo suo uel de agro serui sui nonnulli codd. 33 qui] codd., quod edd. testes v corr. 34 omnes] v codd. omnes, omnia edd. 35 et 36 profers] profer v 42 seplasia] con. Wordsworth, Conjectural Emend. of Passages of Anc. Authors (1883), p. 31 (= παντοπωλεία, bazzaars), simplasia v, symplasia codd. μ, simplasia uel templasia uel templa Asiae alii, emplastra edd. 43 nauem v 45 poenam] om. v

LXIV, 1, 2 dauid] ipsi praem. κ 3/4 ex populo usq. exire] α, de uerbum peregrinationis quando incipiebat proficisci κ

hostibus planxerat. Illo autem tempore fuerunt prophetae, in illa captiuitate populi constituti in Babylonia, inter quos erat et Ezechiel propheta. Exspectabat autem ille populus donec
 15 implerentur tempora septuaginta annorum, secundum prophetiam Ieremiae. Factum est completis septuaginta annis, restitutum est templum quod deiectum erat, et regressa est de captiuitate magna pars illius populi. Sed quoniam dicit apostolus : *Haec in figura contingebant in illis ; scripta sunt autem*
 20 *propter nos, in quos finis saeculorum obuenerit*, debemus et nos nosse prius captiuitatem nostram, deinde liberationem nostram ; debemus nosse Babyloniā, in qua captiui sumus, et Ierusalem, ad cuius reditum suspiramus. Istaē quippe duae ciuitates, secundum litteram reuera duae ciuitates. Et illa quidem
 25 Ierusalem modo a Iudaeis non incolitur. Post crucifixum enim Dominum, uindicatum est in illos flagello magno ; et eradicati ab eo loco, ubi impia libertate furiosi aduersus medicum insanierant, dispersi sunt per omnes gentes, et data est illa terra
 30 christianis ; impletumque est quod eis dixerat Dominus : *Propterea auferetur a uobis regnum, et dabitur genti facienti iustitiam*. Cum autem uiderent tunc multas turbas ire post Dominum, praedicantem regnum caelorum, et mirabilia facientem, dixerunt principes illius ciuitatis : *Si dimiserimus eum, omnes ibunt post illum ; et uenient Romani, et tollent nobis et*
 35 *locum, et gentem*. Ne locum perderent, Dominum occiderunt ; et ideo perdiderunt, quia occiderunt. Ciuitas ergo quaedam illa terrena cuiusdam ciuitatis aeternae in caelis umbram gerebat ; at ubi coepit illa quae significabatur, euidentius praedicari, umbra qua significabatur, deiecta est ; propterea ibi modo
 40 templum non est, quod fabricatum fuerat in imaginem futuri corporis Domini. Tenemus lucem, umbra transiuit ; tamen adhuc in quadam captiuitate sumus : *Quamdiu sumus, inquit, in corpore, peregrinamur a Domino*.

2. **2.** Et uidete nomina duarum istarum ciuitatum, Babylonis et Ierusalem. Babylon confusio interpretatur, Ierusalem uisio pacis. Intendite nunc ciuitatem confusionis, ut intellegatis uisionem pacis : istam toleretis, ad illam suspiretis. Vnde dignosci possunt istae duae ciuitates ? Numquid possumus eas modo separare ab inuicem ? Permixtae sunt, et ab ipso exordio generis humani permixtae currunt usque in finem saeculi. Ierusalem accepit exordium per Abel ; Babylon per Cain ; aedificia quippe urbium postea facta sunt. Illa Ierusalem in terra
 10 Iebusaeorum ; nam primo Iebus dicebatur ; inde gens Iebusaeorum eiecta est, quando populus Dei liberatus est de Aegypto, et introductus est in terram promissionis. Babylon autem condita est in intimis Persidis regionibus, quae diuturno

19 I Cor. 10, 11.

30 Matth. 21, 43.

33 Ioh. 11, 48.

42 II Cor. 5, 6.

2, 10 cfr II Reg. 5, 6 ; 18, 28.

tempore caput extulit super ceteras gentes. Duae ergo istae
 15 urbes certis temporibus conditae sunt, ut manifestaretur figura
 duarum ciuitatum olim coeptarum, et usque in finem in isto
 saeculo mansurarum, sed in fine separandarum. Vnde ergo
 possumus eas modo ostendere, quae permixtae sunt? Osten-
 det tunc Dominus, cum alios ponet ad dexteram, alios ad si-
 20 nistram. Ierusalem ad dexteram erit; Babylon ad sinistram.
 Ierusalem auditura est: *Venite, benedicti Patris mei; percipite
 regnum quod uobis paratum est ab origine mundi.* Babylon
 auditura est: *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et
 angelis eius.* Possumus tamen et aliquid afferre, quantum Do-
 25 minus donat, unde distinguantur pii fideles, etiam hoc tem-
 pore, ciues Ierusalem a ciuibus Babyloniae. Duas istas ciuita-
 tes faciunt duo amores: Ierusalem facit amor Dei; Babylo-
 niam facit amor saeculi. Interroget ergo se quisque quid amet,
 et inueniet unde sit ciuis; et si se inuenerit ciuem Babyloniae,
 30 extirpet cupiditatem, plantet caritatem; si autem se inuenerit
 ciuem Ierusalem, toleret captiuitatem, speret libertatem.
 Multi enim ciues sanctae matris Ierusalem cupiditatibus Ba-
 byloniae corrupti tenebantur, et ipsa corruptione cupiditatum
 tamquam ciues inde facti erant; et multi adhuc ita sunt, et
 35 multi post nos in hac terra futuri ita erunt; sed nouit Domi-
 nus, conditor Ierusalem, quos ciues eius praedestinauerit, quos
 uideat adhuc sub dominatu diaboli redimendos sanguine
 Christi, nouit illos ipse antequam se ipsi nouerint. Sub hac
 ergo figura cantatur hic psalmus. In cuius titulo positi sunt
 40 etiam duo prophetae, qui illo tempore in captiuitate fuerunt, ^{μ 630}
 Ieremias et Ezechiel, et cantabant quaedam, *cum inciperent
 exire.* Incipit exire qui incipit amare. Exeunt enim
 multi latenter, et exeuntium pedes sunt cordis affectus; exe-
 eunt autem de Babylonia. Quid est de Babylonia? De confu-
 45 sione. Quomodo exitur de Babylone, id est de confusione?
 Qui primo confusi erant similibus cupiditatibus, incipiunt
 caritate distingui; iam distincti, non sunt confusi. Etsi adhuc
 corpore permixti sunt, desiderio tamen sancto discernuntur;
 et propter permixtionem corporalem nondum exierunt;
 50 propter affectum cordis exire coeperunt. Iam ergo audiamus,
 fratres; audiamus, et cantemus, et desideremus unde ciues
 sumus. Et quae gaudia cautantur nobis? Quomodo in nobis
 reformatur amor ciuitatis nostrae, quam diuturna peregrina-
 tione obliti fuimus? Sed misit inde ad nos epistolas Pater
 55 noster, ministrauit nobis scripturas Deus, quibus epistolis fiet
 in nobis redeundi desiderium; quia peregrinationem nos-
 tram diligendo, ad hostes faciem posueramus, et dorsum ad
 patriam. Quid ergo hic cantatur?

2. 3. *Te decet hymnus, Deus, in Sion.* Patria illa est

Sion ; ipsa est Ierusalem quae Sion ; et huius nominis interpretationem nosse debetis. Sicut Ierusalem interpretatur Visio pacis, ita Sion Speculatio, id est uisio et contemplatio. Nescio
 5 quod nobis magnum spectaculum promittitur ; et hoc ipse Deus est qui condidit ciuitatem. Pulchra et decora ciuitas, quam pulchriorem habet conditorem ! *Te decet hymnus, Deus*, inquit. Sed ubi ? *In Sion* : in Babylone non decet. Etenim quisque cum coeperit innouari, iam corde in Ierusalem cantat, dicente apostolo : *Conuersatio nostra in caelis est. In carne enim ambulantes*, inquit, *non secundum carnem militamus*. Iam desiderio ibi sumus, iam spem in illam terram, quasi anchoram praemisimus, ne in isto mari turbati naufragemus. Quemadmodum ergo de nauis quae in anchoris est, recte dicimus quod iam in terra sit ; adhuc enim fluctuat, sed in terra quodammodo educta est contra uentos, et contra tempestates, sic contra tentationes huius peregrinationis nostrae, spes nostra fundata in illa ciuitate Ierusalem facit nos non abripi in saxa. Qui ergo secundum hanc spem cantat, ibi cantat ; ergo dicat : *Te decet hymnus, Deus, in Sion. In Sion*, non in Babylone. Sed modo ibi es adhuc in Babylone ? Ibi, inquit, sum ; amator iste, et ciuis iste ; ibi sum, sed carne, non corde. Cum autem duo quaedam dixerim, quia ibi sum carne, non corde ; unde canto, non ibi : non enim carne canto,
 25 sed corde. Carnem quidem sonantem audiunt et ciues Babyloniae ; cordis autem sonum audit conditor Ierusalem. Vnde dicit apostolus, exhortans ipsos ciues ad amatoria quaedam cantica, et desideria redeundi ad illam pulcherrimam ciuitatem, uisionem pacis : *Cantantes*, inquit, *et psallentes in cordibus uestris Domino*. Quid est : *cantantes in cordibus uestris* ? Ne inde cantetis, unde estis in Babylonia ; sed inde cantate, unde sursum habitatis. Ergo : *Te decet hymnus, Deus, in Sion*. In Sion te decet hymnus, non in Babylonia. Qui cantant in Babylonia, ciues Babyloniae, etiam hymnum Dei
 35 non decenter cantant. Audi uocem scripturae : *Non est speciosa laus in ore peccatoris. Te decet hymnus, Deus, in Sion*.

4. *Et tibi reddetur uotum in Ierusalem*. Hic uouemus, et bonum est ut ibi reddamus. Qui autem hic uouent, ^{μ 631} et non reddunt ? Qui non perseuerant usque in finem in eo quod uouerunt. Vnde dicit alius psalmus : *Vouete, et reddite Domino Deo uestro. Et tibi reddetur uotum in Ierusalem*. Ibi enim erimus toti, id est integri in resurrectione iusto-

3, 10 Phil. 3, 20.
 4, 4 Ps. 75, 12.

11 II Cor. 10, 3.

29 Eph. 5, 19.

35 Eccli. 15, 9.

4, 1 et ibi aliquot codd. (etsi in psalteriis non inuenitur, considerata uero interpretandi ratione, facile crediderimus Augustinum ita legisse, ita Maurini)

rum ; ibi reddetur uotum totum nostrum ; non sola anima, sed ipsa etiam caro iam non corruptibilis, quia iam non in Babylonia, sed iam corpus caeleste immutatum. Qualis mutatio
 10 promittitur : *Omnes enim resurgemus*, ait apostolus, *sed non omnes immutabimur*. Qui autem immutabuntur ipse dixit : *In ictu oculi, in nouissima tuba ; canet enim tuba, et mortui resurgent incorrupti*, id est integri, *et nos immutabimur*. Qualis autem erit illa immutatio, sequitur et dicit : *Oportet enim*
 15 *corruptibile hoc induere incorruptionem et mortale hoc induere immortalitatem ; cum autem corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est : Absorpta est mors in uictoriam. Vbi est, mors, aculeus tuus ?* Modo enim inchoatis in nobis primitiis
 20 mentis, unde desideramus Ierusalem, multa ex carne corruptibili contendunt aduersum nos, quae non contentent, cum fuerit mors absorpta in uictoriam. Vincet pax, et finietur bellum. Quando autem uincet pax, uincet illa ciuitas quae dicitur Visio pacis. Nulla ergo erit a morte contentio. Modo
 25 cum morte quanta contendimus ! Inde sunt delectationes carnales, quae nobis etiam illicite multa suggerunt ; quibus non consentimus, sed tamen non consentiendo contendimus. Primo ergo concupiscentia carnis sequentes duxit nos, postea renitentes traxit nos ; deinde accepta gratia coepit nos nec ducere,
 30 nec trahere, sed adhuc contendere nobiscum ; post contentionem erit et uictoria. Modo te etsi oppugnat, non expugnet ; postea cum absorpta fuerit mors in uictoriam, et pugnare cessabit. Quid dictum est ? *Nouissima inimica destruetur mors*. Reddam uotum meum. Quod uotum ? Quasi holocaustum. Holocaustum enim tunc dicitur, quando totum ignis
 35 absumit : holocaustum sacrificium est ubi totum consumitur ; *ἅλον* enim totum dicitur, *καῶσις* incensio. Holocaustum totum incensum. Arripiat ergo nos ignis, ignis diuinus in Ierusalem : incipiamus ardere caritate, donec totum mortale consumatur,
 40 et quod contra nos fuerit, eat in sacrificium Domino. Vnde alibi dicitur : *Benigne fac, Domine, in bona uoluntate tua Sion, ut aedificentur muri Ierusalem ; tunc acceptabis sacrificium iustitiae, oblationes et holocausta. Te decet hymnus, Deus, in Sion ; et tibi reddetur uotum in Ierusalem*. Quae-
 45 rimus hic, ne forte Rex nobis ipsius ciuitatis commendetur, Dominus et Saluator noster Iesus Christus : cantemus ergo donec ad euidentiora perueniamus. Possem enim iam dicere ipsum esse cui dicitur : *Te decet hymnus, Deus, in Sion ; et tibi reddetur uotum in Ierusalem*. Sed si di-

PL
776

10 I Cor. 15, 51-55.

33 I Cor. 15, 26.

41 Ps. 50, 20.21.

11 qui] quomodo *edd.*

50 cerem, mihi potius quam scripturae crederetur; et ideo forte non mihi crederetur. Audiamus sequentia.

3. 5. *Exaudi, inquit, orationem meam; ad te omnis caro ueniet.* Et habemus Dominum dicentem, datam sibi potestatem omnis carnis. Coepit ergo apparere iam Rex ille, cum diceretur: *ad te omnis caro ueniet.* *Ad te, inquit,*
 5 *omnis caro ueniet.* Quare ad illum omnis caro ueniet? μ 632
 Quia carnem assumpsit. Quo ueniet omnis caro? Tulit inde primitias ex utero uirginali, assumptis primitiis cetera consequentur, ut holocaustum compleatur. Vnde ergo *omnis caro*? Omnis homo. Et unde, omnis homo? Numquid omnes
 10 credituri praenuntiati sunt in Christum? Nonne multi impii qui etiam damnabuntur? Nonne quotidie multi non credentes, in sua infidelitate moriuntur? Secundum quid ergo intellegimus: *ad te omnis caro ueniet?* *Omnis caro*
 15 *te.* Quid est, ex omni genere carnis? Numquid uenerunt pauperes, et non uenerunt diuites? numquid uenerunt humiles, et non uenerunt sublimes? numquid uenerunt indocti, et non uenerunt docti? numquid uenerunt uiri, et non uenerunt feminae? numquid uenerunt domini, et non uenerunt serui?
 20 numquid uenerunt senes, et non uenerunt iuuenes? aut uenerunt iuuenes, et non uenerunt adolescentes? aut uenerunt adolescentes, et non uenerunt pueri? aut uenerunt pueri, et non allati sunt infantes? Postremo numquid uenerunt Iudaei (nam inde erant apostoli, inde multa milia primo tradentium, postea credentium), et non uenerunt Graeci? aut uenerunt
 25 Graeci, et non uenerunt Romani? aut uenerunt Romani, et non uenerunt Barbari? Et quis numeret omnes gentes uenientes ad eum cui dictum est: *Ad te omnis caro ueniet?* *Exaudi orationem meam; ad te omnis caro ueniet.*

4. 6. *Sermones iniquorum praeualuerunt super nos, et impietates nostras tu propitiaberis.* Quid est: *Sermones iniquorum praeualuerunt super nos, et impietates nostras tu propitiaberis?* Quod nati sumus in hac terra, iniquos inuenimus quos loquentes audiui-
 5 mus. Si possim explicare quod sentio, adiuuet me intentio
 Caritatis uestrae. Omnis homo ubicumque nascitur, ipsius ter-
 10 rae, uel regionis, uel ciuitatis linguam discit; illius imbuatur moribus et uita. Quid faceret puer natus inter paganos, ut non coleret lapidem, quando illum cultum insinuauerunt parentes? Inde prima uerba audiuit; illum errorem cum lacte suxit; et quia illi qui loquebantur maiores erant, et puer qui

PL
777

5, 2 cfr Ioh. 17, 2.

6, 2 impietatibus nostris a κ propitiaberis] omnes codd. (sed infra plerique legunt propitiabis), propitiaueris a

loqui discebat infans erat, unde poterat paruulus nisi maiorum auctoritatem sequi, et id sibi bonum ducere quod illi laudarent ? Ergo gentes conuersae ad Christum postea, et recordantes impietates parentum suorum, et dicentes iam quod dixit propheta ipse Ieremias : *Vere mendacium coluerunt patres nostri ; uanitatem quae eis non profuit ; cum ergo iam hoc dicunt, renuntiant opinionibus et sacrilegiis parentum suorum iniquorum. Sed quia ut insererentur talibus opinionibus et sacrilegiis, persuasiones fecerunt eorum qui quanto aetate praecedebant, tanto auctoritate praecedere debere putabant ; confitetur iam redire uolens ad Ierusalem de Babylonia, et dicit : Sermones iniquorum praeualuerunt aduersus nos. Duxerunt nos mala docentes ; ciues Babyloniae nos fecerunt ; dimisimus Creatorem, adorauimus creaturam ; dimisimus eum a quo facti sumus, adorauimus quod ipsi fecimus. Sermones enim iniquorum praeualuerunt super nos, sed tamen non oppresserunt nos. Quare ? Impietates nostras tu propitiaberis. Intendat Caritas uestra. Propitiaberis impietates nostras, non dicitur nisi cuidam sacerdoti offerenti aliquid, unde impietas expietur et propitietur. Impietas enim tunc dicitur propitiari, cum propitius fit Deus impietati. Quid est, fieri Deum impietati propitium, id est, ignoscentem et ueniam dantem ? Sed ut Dei uenia impetretur, propitiatio fit per aliquod sacrificium. Exstitit ergo a Deo Domino missus quidam sacerdos noster ; assumpsit a nobis quod offerret Domino, ipsas diximus sanctas primitias carnis ex utero uirginis. Hoc holocaustum obtulit Deo : extendit manus in cruce, ut diceret : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo ; eleuatio manuum mearum sacrificium uespertinum. Sicut nostis, quia Dominus circa uesperam pependit in cruce ; et impietates nostrae propitiatae sunt, alioqui absorberant nos ; sermones iniquorum praeualuerant super nos ; duxerant nos praedicatores Iouis, et Saturni, et Mercurii : Sermones iniquorum praeualuerunt super nos. Sed quid facies ? Impietates nostras, tu propitiaberis. Tu sacerdos, tu uictima, tu oblato, tu oblatio. Ipse sacerdos est, qui nunc ingressus interiora ueli, solus ibi ex his qui carnem gestauerunt, interpellat pro nobis. In cuius rei figura, in illo primo populo, et in illo primo templo, unus sacerdos intrabat in Sancta sanctorum ; populus omnis foris stabat ; et ille qui solus ingrediebatur in interiora ueli, offerebat sacrificium pro populo foris stante. Si intellegatur bene, spiritus uiuificat ; si non intellegatur, littera occidit. Modo cum legeretur apostolus, audistis : *Littera occidit ; spiritus autem uiuificat. Quid enim ageretur in illo populo, Iudaei nescierunt ; sed nec modo***

6, 17 Ier. 16, 19. 40 Ps. 140, 2. 42 cfr Matth. 27, 46. 48 cfr Hebr. 6, 19. 20. 52 cfr Hebr. 9, 7. 56/71 II Cor. 3, 6-16.

sciunt. De illis quippe dictum est : *Quamdiu legitur Moyses, uelamen super cor eorum positum est.* Ibi uelamen figura est ;
 60 sed tolletur figura, et apparebit ueritas in eis ipsis. Sed
 quando tolletur uelamen ? Audi apostolum : *Cum autem transieris ad Dominum, auferetur uelamen.* Dum ergo non transeunt ad Dominum, quamdiu legunt Moysen, uelamen habent super cor. Ad hoc sacramentum fulgebat tunc facies
 65 Moysi, *ita ut non possent intendere filii Israel in faciem eius* (audistis modo cum legeretur), et uelamen erat inter faciem Moysi loquentis, et populum audientem uerba. Per uelum uerba audiebant ; faciem non uidebant. Et quid ait Apostolus ? *Ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi.*
 70 *Non intendebant,* inquit, *usque in finem.* Quid est : *usque in finem* ? Vsque quo intellegerent Christum. Dicit quippe Apostolus : *Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.* Est quidem splendor in facie Moysi, tamquam in facie carnali et mortali ; numquid diuturnus aut aeternus esse posset ? Morte
 75 enim succedente, profecto auferretur. Splendor autem gloriae beati Domini nostri Iesu Christi, sempiternus est. Sed illud figura erat temporalis, hoc autem quod illa figura significabatur, ueritas. Legunt itaque, et non intellegunt Christum ; non perducunt intentionem usque in finem, quia uelum oppositum negat eis adspectum splendoris interioris. Et uide ibi sub uelo Christum. Ait ipse Dominus noster Iesus Christus : *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi ; de me enim ille scripsit.* Propitiatis autem peccatis nostris et impietatibus per illud sacrificium uespertinum, transimus ad Dominum, et aufertur
 85 uelamen ; propterea et Domino crucifixo, uelum templi scissum est. *Exaudi orationem meam : ad te omnis caro ueniet. Sermones iniquorum praeualuerunt super* ^{μ 634} *nos ; et impietates nostras tu propitiaberis.*

5.6. 7. *Beatus quem elegisti et assumpsisti.* Quis est electus ab eo, et assumptus ? Aliquis electus a Salvatore nostro Iesu Christo ? An ipse secundum carnem, quod homo est, electus et assumptus est ? ut tamquam Verbo Dei dicatur quod
 5 erat in principio, sicut dicit euangelista : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum,* quia et ipse est Filius Dei, Verbum Dei, de quo etiam dicit : *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil ;* ut illi dicatur Filio Dei, quia ipse est sacerdos noster, postea carne assumpta : *Beatus quem elegisti et assumpsisti* : id est, ille homo quo indutus es, qui coepit ex tempore, natus ex femina templum quodammodo illius qui semper in aeternum est, et in aeternum fuit. An potius ipse Christus assumpsit quemdam

72 Rom. 10, 4.

81 Ioh. 5, 46.

85 cfr Matth. 27, 51.

7, 5 Ioh. 1, 1-3.

62 transieris] *codd., prob. Maurini, transierint edd.*

beatum, et non dicitur ipse quem assumsit quasi in plurali
 15 numero, sed in singulari ? Vnum enim assumit, quia unitatem
 assumit. Schismata non assumit, haereses non assumit ; mul-
 titudinem de se fecerunt : non est unus qui assumatur. Qui
 autem manent in compage Christi, et membra eius sunt, faci-
 20 *Donec occurramus omnes in agnitionem Filii Dei, in uirum
 perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi.* Itaque
 unus uir assumitur, cui caput est Christus, quia *caput uiri
 Christus est.* Ipse est ille *beatus uir qui non abiit in consilio
 impiorum,* et cetera quae ibi dicuntur ; ipse est qui assumitur.
 25 Non est extra nos : in ipsius membris sumus, sub uno capite
 regimur, uno spiritu omnes uiuimus, unam patriam omnes
 desideramus. Videamus ergo quod ad Christum dicitur, utrum
 ad nos pertineat, et de nobis dicatur ; interrogemus conscien-
 30 tias nostras, amorem illum perscrutemur ; et si adhuc paruus
 est, et modo natus amor iste (forte enim modo in aliquo ger-
 minauit), diligenter extirpet iuxta germinantes spinas, id est
 curas saeculares, ne crescendo sanctum germen offocent.
Beatus quem elegisti et assumsisti. In illo simus, et
 assumemur ; in illo simus, et electi erimus.

8. Et quid nobis dabit ? *Inhabitabit,* inquit, *in atriiis
 tuis.* Ierusalem illa est, cui cantant qui incipiunt exire de
 Babylonia : *Inhabitabit in atriiis tuis. Replebimur in
 bonis domus tuae.* Quae sunt bona domus Dei ? Fratres,
 5 constituamus nobis aliquam domum diuitem ; quantis bonis
 referta sit, quam copiosa sit, uasa quam multa ibi aurea, sed
 et argentea ; quantum familiae, quantum iumentorum et
 animalium ; ipsa denique domus quam delectet picturis, mar-
 more, laquearibus, columnis, spatiis, cubiculis ; et desideran-
 10 tur talia, sed adhuc ex confusione Babyloniae. Amputa omnia
 ista desideria, o ciuis Ierusalem ; amputa ! si uis redire, non te
 delectet captiuitas. Sed iam coepisti exire : noli retro respice-
 re, noli remanere in uia. Non desunt adhuc hostes qui tibi
 persuadeant captiuitatem et peregrinationem ; iam non prae-
 15 ualeant super te sermones iniquorum. Domum Dei desidera,
 et bona eius domus desidera ; sed noli talia, qualia desiderare
 soles uel in domo tua, uel in domo uicini tui, uel in domo pa-
 troni tui. Aliud quiddam est bonum domus illius. Quid opus
 est ut nos dicamus quae sint bona illius domus ? Ipse indicet
 20 qui cantat exiens de Babylonia : *Replebimur,* inquit, *in* ^{μ 635}
bonis domus tuae. Quae sunt bona ista ? Erexeramus for-
 tasse cor ad aurum, ad argentum, et cetera pretiosa : noli talia
 quaerere ; ista premunt, non leuant. Hic ergo iam bona illa

20 Eph. 4, 13. 22 I Cor. 11, 3. 23 Ps. 1, 1.

8, 1 inhabitauit α 3 repleuitur α

Ierusalem, bona illa domus Domini, bona illa templi Domini
 25 meditemur; quia quae domus Domini, hoc ipsum templum
 Domini. *Replebimur in bonis domus tuae; sanctum
 templum tuum, mirabile in iustitia.* Ista sunt bona
 domus illius. Non dixit: Templum sanctum tuum, mirabile
 in columnis, mirabile in marmoribus, mirabile in tectis auras
 30 tis; sed *mirabile in iustitia.* Habes foris oculos unde
 uideas marmora et aurum; intus est oculus unde uideatur
 pulchritudo iustitiae. Intus, inquam, est oculus unde uideatur
 pulchritudo iustitiae. Si nulla est pulchritudo iustitiae, unde
 amatur iustus senex? Quid affert in corpore quod oculos de-
 35 lectet? Curua membra, frontem rugatam, caput canis alba-
 tum, imbecillitatem undique querelis plenam. Sed forte quia
 tuos oculos non delectat senex iste decrepitus, aures tuas de-
 lectat: quibus uocibus? quo cantu? etsi forte adolescens
 bene cantauit, omnia cum aetate defecerunt. An forte sonus
 40 uerborum eius delectat aures tuas, qui uerba uix plena enun-
 tiat lapsis dentibus? Tamen si iustus est, si alienum non concu-
 piscit, si de suo quod habet erogat indigentibus, si bene
 monet, et rectum sapit, si integre credit, si paratus est pro
 fide ueritatis etiam ipsa confrica membra impendere, multi
 45 enim martyres etiam senes; unde illum amamus? quid in eo
 bonum uidemus oculis carnis? Nihil. Quaedam ergo est pul-
 chritudo iustitiae, quam uidemus oculo cordis, et amamus, et
 exardescimus; quam multum dilexerunt homines in ipsis mar-
 tyribus, cum eorum membra bestiae laniarent. Nonne cum
 50 sanguis foedaret omnia, cum morsibus belluinis uiscera funde-
 rentur, non habebant oculi nisi quod horrerent? Quid ibi erat
 quod amaretur, nisi quia erat in illa foeditate dilaniatorum
 membrorum integra pulchritudo iustitiae? Ista sunt bona
 domus Dei; his te para satiari. Sed ut inde satieris, cum per-
 55 ueneris, hoc te oportet esurire et sitire, cum peregrinaris: hoc
 siti, hoc esuri, quia ipsa erunt bona Dei. Audi illum regem cui
 ista dicuntur, qui uenit ut te reducat, et se tibi fecit uiam.
 Quid dicit? *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam
 ipsi saturabuntur. Sanctum templum tuum, admirabile
 60 in iustitia.* Et ipsum templum, fratres, nolite praeter uos
 cogitare. Amate iustitiam, et uos estis templum Dei.

PL
780

8, 57 cfr Ioh. 14, 6. 58 Matth. 5, 6.

27 a(d)mirabile a κ in aequitate κ 43 si integre credit] integrum colit plures
codd., integrum credit alii

Ex unius persona dixit : *Exaudi, Deus, orationem meam* ; et quia ipse unus ex pluribus constat, modo ait : *Exaudi nos, Deus, saluator noster*. Audi illum iam apertius praedicari : *Exaudi nos, Deus, saluator noster ; spes omnium finium terrae et in mari longe*. Ecce unde dictum est : *Ad te omnis caro ueniet*. Vndique uenitur. *Spes omnium finium terrae* : non spes unius anguli, non spes solius Iudaeae, non spes solius Africae, non spes Pannoniae, non spes orientis, aut occidentis, sed *spes omnium finium terrae, et in mari longe* : ipsorum *finium terrae*. Et ^μ 636 *in mari longe* ; et quia in mari, ideo longe. Mare enim in figura dicitur saeculum hoc, salsitate amarum, procellis turbulentum, ubi homines cupiditatibus peruersis et prauis facti sunt uelut pisces inuicem se deuorantes. Adtendite mare malum, mare amarum, fluctibus saeuum : adtendite qualibus hominibus plenum sit. Quis optat hereditatem, nisi morte alterius ? quis optat lucrum, nisi damno alterius ? Quam multi aliorum defectione cupiunt sublimari ! quam multi ut emant optant alios uendere res suas ! quomodo se inuicem opprimunt, et qui possunt deuorant ! et cum deuorauerit unus piscis maiorem minorem, deuoratur et ipse a maiore. O piscis male, praedam uis de paruo ; praeda efficieris magno. Quotidie ista eueniunt, ante nos sunt ; uidemus illa, horreamus illa. Non illa agamus, fratres, quia *spes est ille finium terrae*. Ille si non esset *spes et in mari longe*, non diceret discipulis suis : *Faciam uos piscatores hominum*. Iam in mari capti per retia fidei, gaudeamus nos ibi natare adhuc intra retia ; quia adhuc mare hoc saeuit procellis, sed retia quae nos ceperunt, perducentur ad littus. Littus est finis maris ; ergo peruentio in finem saeculi. Interim intra ipsa retia, fratres, bene uiuamus : non retia rumpentes foras exeamus. Multi enim ruperunt retia, et schismata fecerunt, et foras exierunt, quia malos pisces intra retia captos tolerare se nolle dixerunt ; ipsi mali facti sunt potiusquam illi quos se non potuisse tolerare dixerunt. Namque illa retia ceperunt pisces et bonos, et malos. Dominus dicit : *Simile est regnum caelorum sagnae missae in mare, quae congregat ex omni genere ; quam cum impleta esset educentes, et secus littus sedentes, elegerunt bonos in uasa, malos autem foras miserunt ; sic erit, inquit, in consummatione saeculi*. Ostendit littus, ostendit finem maris. *Exibunt angeli, et separabunt malos de medio iustorum, et mittent eos in caminum ignis : ibi erit fletus et stridor dentium*. Eia, ciues Ierusalem, qui intra retia estis, et pisces boni estis, tolerate malos ; retia nolite rumpere ; cum illis estis in mari ;

PL
781

9, 6 Ps. 64, 3.

31 Matth. 4, 19.

41 Matth. 13, 47-50.

9, 9 spem a

28 uitemus *edd.*40 dixerunt] finxerunt *aliquot codd.*

50 non cum illis eritis in uasis. *Spes* enim ille *finium terrae*, ipse *spes* est *et in mari longe*. *Longe*, quia et in mari.

7. **10.** *Praeparans montes in fortitudine sua* : non in fortitudine illorum. Praeparauit enim magnos praedicatores, et ipsos appellauit montes; humiles in se, excelsos in illo. *Praeparans montes in fortitudine sua*. Quid dicit
5 unus ex ipsis montibus? *Ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non fidentes in nobis simus, sed in Deo qui suscitatur mortuos*. Qui in se fidit, et in Christo non fidit, non est de his montibus quos ille praeparat in fortitudine sua. *Praeparans montes in fortitudine sua, circumcinctus in*
10 *potentatu*. Potentatum intellego; *circumcinctus*, quid est? Christum qui in medio ponunt, circumcinctum faciunt, id est undique cinctum. Habemus illum omnes communiter; ideo in medio est; circumcingimus illum omnes qui credimus in illum; et quia fides nostra non de uiribus nostris, sed de
15 illius potentia est, ideo *circumcinctus in potentatu suo*, non nostra fortitudine.

8. **11.** *Qui conturbas fundum maris*. Fecit hoc; uidetur quid fecerit. Praeparauit enim montes in fortitudine sua; misit illos praedicare: *circumcinctus est a credentibus in potentatu*; et commotum est mare; commotum est saeculum, et
5 coepit persequi sanctos eius. *Circumcinctus in potentatu*; *qui conturbas fundum maris*. Non dixit: *Qui conturbas mare*; sed: *fundum maris*. *Fundum maris* est cor impiorum. Sicut enim a fundo uehementius omnia mouentur, et fundus continet omnia, sic quidquid processit per lin-
10 guam, per manus, per potestates diuersas ad persecutionem ecclesiae, de fundo processit. Si enim non esset radix iniquitatis in corde, non illa omnia procederent aduersus Christum. Fundum conturbauit, forte ut et fundum exhauriret; nam in malis quibusdam exhaustit mare a fundo, et posuit mare de-
15 sertum. Dicit illud alius psalmus: *Qui conuertit mare in aridam*. Omnes impii et pagani qui crediderunt, mare erant; terra facti sunt; salsis fluctibus primo steriles, postea iustitiae fructu fecundi. *Qui conturbas fundum maris, sonum fluctuum eius quis sufferet?* Quid est: *quis sufferet?*
20 *Quis homo sufferet sonum fluctuum maris, iussiones sublimitatum saeculi?* Sed unde sufferuntur? Quia praeparat montes in fortitudine sua. Quod ergo dixit: *quis sufferet*, hoc ait: Nos ipsi per nosmetipsos sufferre illas persecutiones non possemus, nisi ille daret fortitudinem. *Qui conturbas fun-*
25 *dum maris, sonum fluctuum eius quis sufferet?*

10, 5 II Cor. 1, 9. 11, 15 Ps. 65, 6.

10, 1 properans a tua κ 10 potentatum κ 11 qui] quem *edd.* 11, 18
sonum] motum autem κ 19 fluctum a κ quis suffert a, tu mitigas κ

8.9.

12. *Turbabuntur gentes.* Primo turbabuntur; sed illi montes parati in fortitudine Christi, numquid turbati sunt? Turbatum est mare; elisum est in montes: mare fractum est; montes inconcussi manserunt. *Turbabuntur gentes et*
 5 *timebunt omnes.* Ecce iam omnes timent; antea qui conturbati sunt, timent iam omnes. Non timuerunt christiani, et timentur iam christiani. Omnes qui persequerentur, modo timent. Superavit enim ille qui circumcinctus est in potentatu; sic ad illum uenit omnis caro, ut ceteri paucitate ipsa
 10 iam timeant. *Et timebunt omnes qui inhabitant fines terrae a signis tuis.* Miracula enim fecerunt apostoli; et inde omnes fines terrae timuerunt, et crediderunt.

13. *Exitus mane et uespere delectabis:* id est, delectabiles facis. Iam in ista uita quid nobis promittitur? *Exitus delectabis mane et uespere.* Sunt exitus mane; sunt exitus uespere. *Mane* significat prosperitatem saeculi;
 5 *uespere* significat tribulationem saeculi. Intendat Caritas uestra (in utroque enim tentatur anima humana), et prosperitate ne corrumpatur, et aduersitate ne frangatur. Ideo autem mane prosperitatem significat, quia mane laetum est, transacta uelut tristitia noctis. Tristes autem sunt tenebrae,
 10 ueniente uespera; ideo ueniente quasi mundi uespera, obtulit sacrificium uespertinum. Non ergo timeat unusquisque uesperam, nec mane corrumpatur. Ecce nescio quis, ut facias mali aliquid, promisit lucrum; mane est: arridet tibi ampla pecunia; mane tibi fit. Noli corrumpi, et habebis exitum mane. Si
 15 enim habes exitum, non capieris. Sic est enim promissio lucri, PL 783 quasi esca in muscipula; coartaris, et non est qua exeas; caperis in muscipula. Dedit autem tibi exitum Dominus Deus tuus, ne lucro capiaris, cum tibi dicit in corde: Ego sum diuitiae tuae. Noli attendere quod mundus promittit, sed quod
 20 promittit Conditor mundi; attendis quod tibi promisit Deus μ 638 facienti iustitiam, contemnis quod tibi promittit homo, ut abducat a iustitia. Noli ergo attendere quod mundus promittit, sed quod Conditor mundi; et habebis exitum mane per Domini uerbum dicentis: *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animae autem suae detrimentum patiatur?*
 25 Sed ille qui te promisso lucro occurrere, et ad iniquitatem adducere non potuit, minabitur poenas, et conuertet se ad inimicitias, et incipiet tibi dicere: Si hoc non

13, 24 Matth. 16, 26.

12, 5 omnes] *del. a m. alt.* 6 non] et *Lou.* 10 inhabitant] *Aug. cum Vulg., habitant a κ cum LXX* 13, 1 delectabis] *a, domine tu delectaberis κ* 3 delectabis] *aliquot codd., delectabiles alii, fort. recte, delectabilis edd.* 11/12 non usq. corrumpatur] *omnes fere codd., non eqs. ne mane corrumpatur pauci codd. Er., nos ergo timeamus un. uesperum, ne mane corrumpamur Lou.* 20 adtende *Lou. PL* 21 et contemne *Lou. PL* 22 iustitia] et adduca ad iniustitiam *add. Lou. PL*

- feceris, ego ostendam, ego faciam ; habebis me inimicum. Pri-
 30 mo cum lucrum promittebat, mane tibi erat ; modo iam uesper-
 rascit : tristis factus est. Sed qui dedit tibi exitum mane, dabit
 et uespere. Quomodo contemsisti mane saeculi ex luce Domini,
 sic contemne et uesperam ex passionibus Domini, ut dicas
 animae tuae: Quid mihi amplius facturus est iste quam passus
 35 est pro me Dominus meus ? Teneam iustitiam, non consen-
 tiam ad iniquitatem. Saeuiat in carne : frangetur muscipula, et
 uolabo ad Dominum meum qui mihi ait : *Nolite timere eos qui*
corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Et de
 ipso corpore securitatem dedit dicens : *Capillus capitis uestri*
 40 *non periet.* Magnifice hic posuit : *Delectabis exitus mane*
et uespere. Si enim non te delectet ipse exitus, non laborabis
 exire inde. Mittis caput in lucrum promissum, si non te de-
 lectet promissio Saluatoris. Et rursus, cedis tentanti, et
 terrenti, si non te delectet ille qui prior passus est, ut tibi exi-
 45 tum faceret. *Exitus mane et uespere delectabis.*
10. **14.** *Visitasti terram et inebriasti eam.* Vnde in-
 ebriauit terram ? *Calix tuus inebrians quam praeclarus est !*
Visitasti terram, et inebriasti eam : misisti nubes tuas, pluerunt
 praedicationem ueritatis, inebriata est terra. *Multiplicasti*
 5 *ditare eam.* Vnde *multiplicasti eam ditare ? Fluuius*
Dei repletus est aqua. Quis est *fluuius Dei ?* Populus
 Dei. Primus populus repletus est, unde cetera terra rigaretur.
 Audi illum promittentem aquam : *Si quis sitit, ueniat et bi-*
bat. Qui credit in me, flumina aquae uiuae de uentre eius fluent.
 10 Si flumina, et unus fluuius, quia propter unitatem multi unum
 sunt. Multae ecclesiae, et una ecclesia ; multi fideles, et una
 sponsa Christi : sic multa flumina, et unus fluuius. Credide-
 runt multi Israelitae, et impleti sunt Spiritu sancto ; inde
 diffusi sunt per gentes ; coeperunt praedicare ueritatem, et de
 15 fluuio Dei qui impletus est aqua, irrigata est tota terra.
Parasti cibum illorum, quia ita est praeparatio
tua. Non quia te promeruerunt, quibus peccata donasti,
 merita illorum mala erant ; sed tu propter misericordiam PL
 tuam, *quia ita est praeparatio tua, ita parasti cibum* 784
 20 *illorum.*
11. **15.** *Sulcos eius inebria.* Fiant ergo primo sulci qui
 inebrientur ; duritia pectoris nostri aperiatur uomere sermo-
 nis Dei, *Sulcos eius inebria ; multiplica generationes*
eius. Videmus ; credunt, et ex credentibus alii credunt, et
 5 ex illis alii credunt ; et non sufficit uni homini ut factus ipse

37 Matth. 10, 28.

39 Luc. 21, 18.

14, 2 Ps. 22, 5.

8 Ioh. 7, 37-38.

35 teneam] ut *praem. edd.* 40 peribit *Lou. PL* 14, 1 inebriasti] inrigasti κ
 5 illa(m) κ 16 quoniam α κ 15, 1 inebrians κ 3 multiplicans κ

fidelis unum lucretur. Sic multiplicatur et semen : pauca grana mittuntur, et segetes exsurgunt. *Sulcos eius inebria ; multiplica generationes eius ; in stillicidiis suis laetabitur, cum exorietur.* Id est, antequam sit forte
 10 idonea capacitati fluminis, *cum exorietur, in stillicidiis* μ 639 *suis*, id est sibi congruis, *laetabitur.* Paruulis enim adhuc et infirmis stillantur quaedam de sacramentis, quia non possunt capere plenitudinem ueritatis. Audi quomodo stillet paruulis dum exoriuntur, id est in recenti ortu minus capacibus.
 15 Apostolus dicit : *Non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus, quasi paruulis in Christo.* Cum dicit : *paruulis in Christo*, iam dicit exortos, sed nondum idoneos ad capiendam illam uberem sapientiam, de qua dicit : *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Laetetur in stillicidiis suis, cum
 20 exoritur et augetur ; roboratus capiet et sapientiam, quomodo infans nutritur lacte, et fit idoneus cibo ; tamen primo de ipso cibo cui minus idoneus erat, illi lac factum est. *In stillicidiis suis laetabitur, cum exorietur.*

12. **16.** *Benedices coronam anni benignitatis tuae.* Seminatur modo, crescit quod seminatur, erit et messis. Et modo super semen superseminauit inimicus zizania ; et exorti sunt mali inter bonos, pseudo-christiani, similem habentes
 5 herbam, sed non parem fructum. Etenim zizania ea proprie dicuntur, quae nascuntur in similitudine frumentorum, sicuti est lolium, sicuti est auena, et cetera talia quae primam herbam prorsus similem habent. Propterea de seminatione zizaniorum hoc dicit Dominus : *Venit inimicus, et superseminauit*
 10 *zizania ; cum autem creuisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania.* Ergo uenit inimicus, et superseminauit zizania ; sed quid fecit tritico ? Non opprimitur zizaniis frumentum ; immo per tolerantiam zizaniorum crescit fructus frumentorum. Ipse enim Dominus dixit quibusdam operariis
 15 uolentibus eradicare zizania : *Simite utraque crescere usque ad messem, ne forte cum uultis eradicare zizania, eradicetis simul et frumentum ; sed in tempore messis dicam messoribus : Colligite primum zizania, et alligate fasciculos ad comburendum ; frumentum autem recondite in horreum.* Ille est finis anni,
 20 messis saeculi. *Benedices coronam anni benignitatis tuae.* Coronam ubi audis, gloria uictoriae significatur. Vince diabolum, et habebis coronam. *Benedices coronam anni benignitatis tuae.* Rursus commendat benignitatem Dei, ne quisquam de suis meritis gloriatur.

15, 15 1 Cor. 3, 1. 18 1 Cor. 2, 6. 16, 9 Matth. 13, 23-30.

6 fidelis unum lucretur] *omnes codd.*, sit fidelis, si et alium lucretur *edd.* 20 exoritur et augetur ; roboratus] *aliquot codd.*, exorietur, augeatur et roboretur *edd.*
 16, 1 bonitatis κ

13. **17.** *Et campi tui replebuntur ubertate. Pinguescent fines deserti, et colles exsultatione accingentur.* Campi, colles, fines deserti, iidem ipsi sunt homines. Campi propter aequalitatem; ergo propter aequalitatem, inde dicti sunt campi, populi iusti. Colles propter erectionem, quia erigit in se Deus eos qui se humilant. Fines deserti, omnes gentes. Quare fines deserti? Deserti erant: nullus ad eos propheta missus erat; sic erant illi quomodo eremus, qua non transit homo. Nullum uerbum Dei missum est ad gentes: soli populo Israel praedicauerunt prophetae. Ventum est ad Dominum; crediderunt frumenta in ipso populo Iudaeorum. Nam dixit tunc discipulis: *Dicitis quia longe est messis; respicite, et uidete quia albae sunt regiones ad messem.* Fuit ergo messis prima; erit secunda in ultimo saeculo. Messis prima de Iudaeis; quia mittebantur ad illos prophetae annuntiantes uenturum Saluatorem. Ideo dixit discipulis suis Dominus: *Videte quia albae sunt regiones ad messem,* regiones utique Iudaeae. *Alii, inquit, laborauerunt, et uos in eorum labores intrastis.* Laborauerunt prophetae ut seminarent, et uos cum falce intrastis ad illorum labores. Facta est ergo prima messis; et inde, de ipso frumento quod tunc purgatum est, seminatus est orbis terrarum, ut surgat alia messis quae in fine metenda est. In secunda messe superseminata sunt zizania; modo hic laboratur. Quomodo in illa prima laborauerunt prophetae, quousque ueniret Dominus; sic in ista secunda laborauerunt apostoli, et omnes praedicatores ueritatis laborant, quousque in finem Dominus mittat in messem angelos suos. Antea ergo desertum erat: sed *pinguescent fines deserti.* Ecce ubi prophetae non sonuerant, Dominus prophetarum acceptus est. *Pinguescent fines deserti, et exsultatione colles accingentur.*
14. **18.** *Induti sunt arietes ouium:* subaudiendum: *exsultatione.* Qua enim exsultatione colles accingentur, hac induuntur arietes ouium. Ipsi arietes, qui colles. Colles enim, eminentiore gratia; arietes, quia duces gregum. Arietes ergo apostoli induti sunt exsultatione, gaudent de fructibus suis; non sine causa laborauerunt, non sine causa praedicauerunt. *Induti sunt arietes ouium; et conualles abundabunt frumento:* et humiles populi multum fuctum afferent. *Clamabunt:* inde abundabunt frumento, quia clamabunt. Quid clamabunt? *Etenim hymnum dicent.* Aliud est enim clamare aduersus Deum, aliud hymnum dicere; aliud clamare sacrilegia, aliud clamare laudes Dei. Si clamas in blasphemia, spinas protulisti; si clamas in hymno, abundas frumento.

17, 12/19 Ioh. 4, 35-38.

17, 2 exsultationes (-ne κ) colles α κ, cfr l. 30/31 18, 10 enim et α κ

IN PSALMVM LXV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1. 1. Inscribitur in titulo psalmus iste : *In finem, canticum psalmi resurrectionis. In finem* cum auditis, quando psalmi pronuntiantur, in Christum intellegite ; dicente apostolo : *Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti.* Quo-
 5 modo ergo hic cantetur resurrectio, et cuius resurrectio, quan- PL
 tum ipse donare et aperire dignatur, audietis. Resurrectionem 786
 enim christiani nouimus in capite nostro iam factam, et in membris futuram. Caput ecclesiae Christus est, membra Christi ecclesia. Quod praecessit in capite, sequetur in corpore.
 10 Haec est spes nostra ; ad hoc credimus, ad hoc duramus, et perseueramus in tanta malignitate huius saeculi, consolante nos spe, antequam spes fiat res. Res enim erit cum et nos resurrexerimus, et in caelestem habitum commutati, aequales angelis facti fuerimus. Quis hoc sperare auderet, nisi ueritas
 15 promitteret ? Hanc autem spem promissam sibi Iudaei tenebant ; et de bonis et quasi iustis operibus multum gloriabantur, quod acceperant legem secundum quam uiuendo et hic haberent bona carnalia, et in resurrectione mortuorum talia sperabant de qualibus hic gaudebant. Propterea sadducaeis,
 20 qui negabant futuram resurrectionem, Iudaei respondere non poterant proponentibus quaestionem, quam Domino proposuerunt iidem sadducaei. Hinc enim intellegimus eos hanc quaestionem soluere non potuisse, quia Domino soluente mirati sunt. Proponebant ergo sadducaei quaestionem de quadam
 25 muliere, quae habuit septem uiros ; non simul, sed succedentes sibi. Erat enim hoc legis ad populum propagandum, ut qui μ 641
 forte sine liberis defungeretur, frater eius, si haberet, acciperet uxorem eius, ad suscitandum semen fratri suo. Proposita ergo illa muliere, quae habuit septem uiros omnes mortuos sine
 30 liberis, et ad hoc officium implendum ducentes fratris uxorem, dixerunt quaerentes : *In resurrectione cuius eorum erit uxor ?* Procul dubio Iudaei non fatigarentur, non deficerent in ista quaestione, si non talia sibi in resurrectione sperarent, qualia agebant in hac uita. Dominus autem aequalitatem angelorum promittens, non humanam carnis corruptionem, ait
 35 illis : *Erratis, nescientes scripturas, neque uirtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducent : neque enim incipient mori, sed erunt aequales angelis Dei.* Demon-

LXV, 1, 4 Rom. 10, 4. 8 cfr Col. 1, 18. 26 cfr Deut. 25, 5. 31 sqq. Matth. 22, 23-30 ; Luc. 20, 27-36

LXV, 1, 2 resurrectio α , de resurrectionis κ 13 caelestium *plures codd.*

strauit quod ibi sit necessaria successio, ubi doletur decessio :
 40 ibi quia decessores non erunt, nec successores quaerentur. Ad
 hoc enim subiecit : *Non enim incipient mori*. Verumtamen
 quia Iudaei tenebant, etsi carnaliter, spem resurrectionis futu-
 rae, gauisi sunt responsum esse sadducaeis, cum quibus illis
 erat de hac ancipiti et obscura quaestione certamen. Tenebant
 45 ergo Iudaei spem resurrectionis mortuorum ; et solos se ad
 beatam uitam resurrecturos sperabant propter opus legis, et
 propter iustificationes scripturarum, quas habebant soli Iu-
 daei, et gentes non habebant. Crucifixus est Christus ; *caecitas*
ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret : hoc
 50 apostolo dicente. Coepit etiam gentibus promitti resurrectio
 mortuorum, credentibus in Iesum Christum quod resurrexit. PL
 Inde psalmus iste est aduersus praesumptionem et superbiam 787
 Iudaeorum, pro fide gentium ad eandem spem resurrectionis
 uocatarum.

2. Quodammodo, fratres mei, animum psalmi audistis. In
 hoc quod dixi, in hoc quod proposui, tota uestra suspendatur
 intentio ; hinc uos nulla cogitatio auertat : contra praesum-
 tionem dicitur Iudaeorum, qui de iustificationibus legis spera-
 5 bant sibi resurrectionem, et crucifixerunt Christum qui pri-
 mus resurrexit, non membra resurrectura solos Iudaeos habi-
 turus, sed omnes qui in eum credidissent, id est omnes gentes.
 Inde coepit : *Iubilate Deo*. Qui ? *Omnis terra*. Non
 ergo sola Iudaea. Videte, fratres, quemadmodum commende-
 10 tur uniuersitas ecclesiae toto orbe diffusae, et non solum do-
 lete Iudaeos qui gratiam istam gentibus inuidebant, sed plus
 haereticos plangite. Si enim dolendi sunt qui collecti non sunt,
 quanto amplius qui collecti diuisi sunt ? *Iubilate Deo,*
omnis terra. Quid est : *Iubilate ?* In uocem erumpite
 15 gaudiorum, si non potestis uerborum. Non enim uerbis iubi-
 latur ; sed solus gaudentium sonitus redditur, quasi partu-
 rientis et parientis cordis laetitiam in uocem rei conceptae,
 quae uerbis explicari non possit. *Iubilate Deo, omnis*
terra ; nemo iubilet in parte. Nemo, inquam, iubilet in
 20 parte : omnis terra iubilet, catholica iubilet. Catholica totum
 tenet : quicumque partem tenet, et a toto praecisus est, ulu-
 lare uult, non iubilare. *Iubilate Deo, omnis terra*.

2. 3. *Psallite autem nomini eius*. Quid dixit ? Psal-
 lentibus uobis benedicatur nomen eius. Quid sit autem psal- μ 642
 lere, heri dixi, et credo meminisse Caritatem uestram. Psal-

48 Rom. 11, 25.

39 sit] *codd.*, non *praem. edd.* doletur] *codd.*, deletur *edd.* 45 soli *plures codd.*
 46 putabant *iidem codd.* 2, 1 animam *omnes fere codd.* 6/7 habiturus] *aliquot*
codd., habituros *edd.* 17 laetitiam in uocem] in uoce laetitiae *uel* in uoce laeti-
 tiam *alii codd.*

lere, est organum etiam assumere quod psalterium dicitur, et
 5 pulsu atque opere manuum uocibus concordare. Si ergo iubi-
 latis quod Deus audiat, psallite etiam quod homines et ui-
 deant et audiant ; sed non nomini uestro. *Cauete enim facere*
iustitiam uestram coram hominibus, ut uideamini ab eis. Et
 propter cuius nomen, inquires, psallam, ut non uideantur ab
 10 hominibus opera mea ? Adtendite alio loco : *Luceant opera*
uestra coram hominibus, ut uideant bona facta uestra, et glori-
ficient Patrem uestrum qui in caelis est. Videant bona facta
uestra, et glorificent, non uos, sed Deum. Nam si propter uos
 glorificandos facitis opera bona, respondetur quod ipse dixit
 15 de quibusdam talibus : *Amen dico uobis : perceperunt merce-*
dem suam. Et iterum : *Alioquin mercedem non habebitis apud*
Patrem uestrum qui in caelis est. Ergo, inquires, debeo abscon-
 dere opera mea, ne faciam *coram hominibus* ? Non. Sed quid
 ait ? *Luceant opera uestra coram hominibus.* Anceps ergo re-
 20 manebo : hac mihi dicis : *Cauete facere iustitiam uestram co-*
ram hominibus ; hac mihi dicis : *Luceant opera uestra bona*
coram hominibus ; quid obseruabo ? quid faciam ? quid relin-
 quam ? Tam non potest homo seruire duobus dominis diuersa
 iubentibus, quam nec uni diuersa iubenti. Non, ait Dominus,
 25 diuersa iubeo. Finem adtende, in finem canta ; quo fine facias,
 uide. Si ideo facis ut tu glorificeris, hoc prohibui ; si autem
 ideo ut Deus glorificetur, hoc iussi. Psallite ergo, non nomini
 uestro, sed nomini Domini Dei uestri. Vos psallite : ille laude-
 tur ; uos bene uiuite : ille glorificetur. Vnde enim habetis
 30 ipsum bene uiuere ? Si aeternum haberetis, numquam male
 uixissetis ; si a uobis haberetis, numquam non bene uixissetis : *Psallite autem nomini eius.*

4. *Date gloriam laudi eius.* Totam intentionem no-
 stram in laudem Dei mittit ; nihil nobis relinquit unde laudemur.
 Gloriamur inde magis, et gaudeamus ; illi inhaereamus,
 in illo laudemur. Audistis cum legeretur apostolus : *Videte*
 5 *uocationem uestram, fratres ; quia non multi sapientes secun-*
dum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed stulta
mundi elegit Deus ut confundat sapientes ; et infirma mundi
elegit Deus ut confundat fortia ; et ignobilia mundi elegit Deus,
et ea quae non sunt, tamquam quae sunt, ut ea quae sunt eua-
 10 *luentur.* Quid uoluit dicere ? quid uoluit ostendere ? Descen-
 dit Dominus Deus noster Iesus Christus reparare genus huma-
 num, et dare gratiam suam omnibus intelligentibus quia gra-
 tia illius est, non merita eorum ; et ne quaelibet persona glo-
 riareretur in carne, infirmos elegit. Nam inde non est electus

3, 7 Matth. 6, 1. 10 Matth. 5, 16. 15 Matth. 6, 2.1. 4, 4 1 Cor. 1, 26-28.

3, 9 non] *om. plures codd.*
 magis] *codd., in deo edd.*

31 non] *μ, om. codd. edd.*

11 reparare] *plures codd., in spiritu praem. edd.*

4, 1 laudis κ

3 inde

PL
788

15 etiam ille Nathanael. Quid enim tibi uideatur, ut publica-
 num in telonio sedentem eligeret Matthaeum, et non eligeret
 Nathanael cui perhibuit testimonium ipse Dominus, dicens :
Ecce uerus Israelita, in quo dolus non est ? Intellegitur ergo
 Nathanael iste doctus fuisse in lege. Non quia doctos non erat
 20 electurus, sed si ipsos primo elegisset, doctrinae suae merito
 se electos putarent ; ita illorum scientia laudaretur, et laus
 Christi gratiae minueretur. Perhibuit testimonium tamquam
 bono fideli, in quo dolus non erat ; sed tamen eum non as- ^{μ 643}
 sumisit inter illos discipulos, quos primum idiotas elegit. Et
 25 unde intellegimus quod ille peritus erat legis ? Quando audi-
 uit ab uno ex eis qui secuti erant Dominum, dicente : *Inue-
 nimus Messiam, quod interpretatur Christus*, quaesiuit unde ;
 et dictum est : *A Nazareth* ; et ille : *A Nazareth potest aliquid
 boni esse*. Procul dubio, qui intellexit quia a Nazareth potest
 30 aliquid boni esse, peritus erat legis, et bene prophetas inspe-
 xerat. Noui esse in illis uerbis aliam pronuntiationem ; sed a
 prudentioribus non est adprobata ; ut quasi desperasse uide-
 retur ille, cum audiens dixisset : *A Nazareth potest aliquid boni
 esse ?* Id est, numquid potest ? Sic pronuntians quasi despe-
 35 raret. Sequitur autem ibi : *Veni, et uide*. Haec uerba, id est :
Veni, et uide, utramque possunt pronuntiationem sequi. Si
 dicas, quasi non credens : *A Nazareth potest aliquid boni esse*,
 respondetur : *Veni, et uide* quod non credis. Rursus si dicas
 confirmans : *A Nazareth potest aliquid boni esse*, respondetur : ^{PL}
 40 *Veni, et uide* quam uere sit bonum quod nuntio a Nazareth ;
 et quam recte credas, ueni, et experire. Hinc tamen existima-
 tur doctus ille in lege fuisse, quia non est electus inter discipu-
 los ab illo qui stulta mundi prius elegit ; cum tantum ei perhi-
 buerit testimonium Dominus dicens : *Ecce uere Israelita, in*
 45 *quo dolus non est*. Elegit ergo Dominus postea et oratores ; sed
 illi superbirent, si non prius eligeret piscatores ; elegit diuites ;
 sed dicerent merito diuitiarum suarum se electos esse, nisi
 primo elegisset pauperes ; elegit imperatores postea ; sed me-
 lius est ut Romam cum uenerit imperator, deposito diadema-
 50 te, ploret ad memoriam piscatoris, quam ut piscator ploret ad
 memoriam imperatoris. *Infirma enim mundi elegit Deus,
 ut confundat fortia ; et ignobilia mundi elegit, et ea quae non
 sunt, tamquam quae sunt, ut ea quae sunt euacuentur*. Et quid
 sequitur ? Concluit apostolus : *Vt non gloriatur coram Deo*
 55 *omnis caro*. Videte quemadmodum nobis abstulit gloriam, ut
 daret gloriam : abstulit nostram, ut daret suam ; abstulit
 inanem, ut daret plenam ; abstulit nutantem, ut daret soli-
 dam. Quanto ergo gloria nostra fortior et firmior, quia in Deo
 est ! Non ergo in te debes gloriari ; prohibuit Veritas ; sed

15/16 cfr Matth. 9, 9.

18 sqq. Ioh. 1, 41-47.

51 sqq. 1 Cor. 1, 27.28.

60 quod ait apostolus, hoc praecepit Veritas, *Qui gloriatur, in Domino gloriatur. Date ergo gloriam laudi eius.* Nolite imitari Iudaeos, qui quasi meritis suis uolebant tribuere iustificationes suas, et inuidebant gentibus accedentibus ad gratiam euangelicam, ut peccata omnia donarentur eis, quasi illi
65 non haberent quod sibi donaretur, iam, quasi boni operarii, mercedem exspectantes. Et cum adhuc aegroti essent, sanos se esse putabant, et inde periculosius aegrotabant. Nam si uel mitius aegrotassent, non quasi phrenetici medicum occidissent. *Date gloriam laudi eius.*

3. 5. *Dicite Deo : Quam timenda sunt opera tua !* Quare timenda, et non amanda ? Audi aliam uocem psalmi : *Seruite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore.* Quid sibi hoc uult ? Audi uocem apostoli : *Cum timore, inquit, et tremore*
5 *uestram ipsorum salutem operamini.* Quare : *cum timore et tremore ?* Subiecit causam : *Deus est enim qui operatur in uobis, et uelle, et operari, pro bona uoluntate.* Si ergo Deus operatur in te, gratia Dei bene operaris, non uiribus tuis. Ergo si gaudes, et time, ne forte quod datum est humili, auferatur superbo. Nam, ut noueritis hoc esse factum de ipsa superbia Iu-
10 daeorum, quasi se ex operibus legis iustificantium, et ideo cadentium, dicit alius psalmus : *Hi in curribus, et hi in equis,* quasi in suis quibusdam passibus et instrumentis ad erectionem suam ; *nos autem, inquit, in nomine Domini Dei nostri*
15 *magnificabimur. Hi in curribus, et hi in equis ; nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur.* Vide quemadmodum illi extollebantur in se ; uide quemadmodum isti gloria-
bantur in Deo. Propterea quid secutum est ? *Illis obligati sunt pedes, et ceciderunt ; nos autem surreximus, et erecti sumus.*
20 Audi ipsum Dominum nostrum hoc idem dicentem : *Ego, inquit, ueni, ut qui non uident, uideant ; et qui uident, caeci* PL 790
fiant. Vide in una parte bonitatem, in alia quasi malitiam. Sed quid illo melius ? quid misericordius ? quid iustius ? Quare ergo, *qui non uident, uideant ?* Propter bonitatem. Quare,
25 *et qui uident, caeci fiant ?* Propter elationem. Et uere uidebant, et facti sunt caeci ? Non uidebant, sed uidere sibi uidebantur. Nam ecce uidete, fratres : cum dicerent ipsi Iudaei : *Num sumus caeci ? ait illis Dominus : Si caeci essetis, peccatum non haberetis ; modo autem quia dicitis : Videmus, peccatum ue-*
30 *strum in uobis manet.* Ad medicum uenisti ; uidere te dicis ? Cessabunt collyria : semper caecus remanebis ; confitere te caecum, ut illuminari merearis. Adtende Iudaeos ; adtende gentes. *Qui non uident, uideant, inquit ; ideo ueni, ut qui ui-*

60/61 I Cor. 1, 31.
20 Ioh. 9, 39-41.

5, 3 Ps. 2, 11.

4/7 Phil. 2, 12.13.

12/19 Ps. 19, 8.9.

dent, caeci fiant. Ipsum Dominum nostrum Iesum Christum in
 35 carne uidebant Iudaei ; gentes non uidebant ; ecce qui uide-
 runt, crucifixerunt ; qui non uiderunt, crediderunt. Ergo quid
 fecisti, o Christe, aduersus superbos ? quid fecisti ? Videmus,
 quia dignatus es, et membra tua sumus ; uidemus : abscondisti
 Deum : obiecisti hominem. Quare hoc ? *Vt caecitas ex parte*
 40 *Israel fieret, et plenitudo gentium intraret.* Ad hoc abscondisti
 Deum, et hominem adspectibus obiecisti. Videbant, et non
 uidebant : uidebant quod acceperas, et non uidebant quod
 eras ; uidebant formam serui, non uidebant formam Dei ; for-
 mam serui, qua maior est Pater ; non formam Dei, propter
 45 quam modo audistis : *Ego et Pater unum sumus.* Tenuerunt
 quod uidebant, crucifixerunt quod uidebant ; insultauerunt
 ei quem uidebant, non agnouerunt qui latebat. Audi aposto-
 lum dicentem : *Si enim cognouissent, numquam Dominum glo-*
riae crucifixissent. Ergo gentes quae uocatae estis, adtendite
 50 ramos praecisos propter seueritatem ; uos autem insertos
 propter bonitatem, et participes factos pinguedinis oleae,
 non altum sapientes ; id est non superbientes. *Non enim tu*
radicem portas, ait, sed radix te. Magis terreamini, quia uidetis
 amputatos ramos naturales. Iudaei enim per patriarchas ue-
 55 nerunt ; de carne Abrahae nati sunt. Et quid ait apostolus ?
Sed dicis : Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene ; propter in-
fidelitatem fracti sunt. Tu autem, inquit, fide stas ; noli altum
sapere, sed time ; si enim naturalibus ramis Deus non pepercit,
neque tibi parcat. Adtende ergo ramos fractos, et te insertum ;
 60 noli extolli super ramos fractos, sed magis dicito Deo : *Quam*
metuenda sunt opera tua ! Fratres, si aduersus Iudaeos
 olim praecisos de radice patriarcharum extollere nos non de-
 bemus, sed timere potius, et dicere Deo : *Quam timenda*
sunt opera tua ! quanto minus non nos debemus extollere
 65 aduersus recentia uulnera praecisionum ? Praecisi sunt ante ^{μ 645}
 Iudaei, insertae sunt gentes ; de ipsa insertionem praecisi sunt
 haeretici ; sed neque contra illos nos extollere debemus, ne
 forte praecidi mereatur, quem delectat insultare praecisis.
 Fratres mei, qualiscumque episcopi uox sonuit uobis, rogamus
 70 uos ut caueatis ; quicumque in ecclesia estis, nolite insultare ^{PL}
 eis qui non sunt intus ; sed orate potius ut et ipsi intus sint. ⁷⁹¹
Potens est enim Deus iterum inserere illos. De ipsis Iudaeis
 dixit hoc apostolus ; et factum est in eis. Resurrexit Dominus,
 et multi crediderunt ; non intellexerunt cum crucifigerent ;
 75 tamen postea crediderunt in eum, et donatum est eis tam
 magnum delictum. Fusus Domini sanguis donatus est homici-
 cidis, ut non dicam deicidis ; quia *si cognouissent, numquam*
Dominum gloriae crucifixissent. Modo homicidis donatus est

43 cfr Phil. 2, 6.7.

44 cfr Ioh. 14, 28.

45 Ioh. 10, 30.

48 I Cor. 2, 8.

56 sqq. Rom. 11, 17-25.

80 fusus sanguis innocentis; et ipsum sanguinem quem per insa-
niam fuderunt, per gratiam biberunt. *Dicite* ergo *Deo* :
Quam timenda sunt opera tua! Vnde timenda? *Quia*
caecitas ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret.
O gentium plenitudo, dic Deo: *Quam timenda sunt opera*
tua! et sic gaude ut contremiscas; noli extolli super ramos
85 praecisos. *Dicite Deo* : *Quam timenda sunt opera*
tua!

6. *In multitudine potentiae tuae mentientur tibi*
inimici tui. Ad hoc tibi, inquit, mentientur inimici tui, ut
multa sit potentia tua. Quid est hoc? Intentius audite. Po-
tentia Domini nostri Iesu Christi maxime apparuit in resur-
5 rectione, unde psalmus iste titulum accepit. Et resurgens appa-
ruit discipulis suis. Non apparuit inimicis suis, sed discipulis
suis. Crucifixus apparuit omnibus; resurgens fidelibus; ut
etiam postea qui uellet crederet, et credenti resurrectio pro-
mitteretur. Multi sancti multa miracula fecerunt; nullus ipso-
10 rum mortuus resurrexit; quia et qui ab eis resuscitati sunt,
morituri resuscitati sunt. Intendat Caritas uestra. Commen-
dans Dominus opera sua dixit: *Operibus credite, si mihi non*
uultis credere. Et commendantur etiam praeterita opera pro-
phetarum; et si non eadem, tamen multa eadem, multa eius-
15 dem potentiae. Ambulauit Dominus super mare, iussit et Pe-
trum. Numquid non ibi erat ipse Dominus, quando se diuisit
mare, ut Moyses cum populo Israel transiret? Idem Dominus
illa faciebat. Qui fecit ista per carnem suam, ipse illa faciebat
per carnem seruorum suorum. Illud tamen per seruos suos
20 non fecit (nam ipse omnia faciebat), ut aliquis ipsorum mor-
tuus esset, et resurgeret in uitam aeternam. Quia ergo possent
dicere Iudaei, cum miracula faceret Dominus. Fecit haec et
Moyses, fecit Elias, fecit Eliseus: possent sibi ista dicere, quia
et illi mortuos resuscitauerunt, et multa miracula fecerunt;
25 propterea cum ab illo signum peteretur, proprium signum
commendans quod in se solo futurum erat, ait: *Generatio ista*
praua et amaricans signum quaerit; et signum non dabitur ei,
nisi signum Ionae prophetae. Sicut enim fuit Ionas in uentre
ceti tribus diebus, et tribus noctibus, sic erit et filius hominis in
30 *corde terrae tribus diebus, et tribus noctibus.* Quomodo fuit Io-
nas in uentre ceti? Nonne ut postea uiuus euomeretur? Hoc
fuit infernus Domino, quod Ionae cetus. Hoc signum proprium
commendauit; hoc est potentissimum. Potentius est reuixisse PL 792
mortuum, quam non fuisse mortuum. Magnitudo potentiae μ 646

81/82 Rom. 11, 25. 6, 6 cfr Act. 10, 41. 12 Ioh. 10, 38. 15 cfr Matth.
14, 25.29. 16 cfr Exod. 14, 21. 26 Matth. 12, 39.40.

6, 15 iussit] duxit aliquot codd. 26/27 ista praua et amaricans] mala et adultera
plures codd.

35 Domini secundum quod homo factus est, in uirtute resurrectionis apparet. Hanc commendat et apostolus, cum dicit : *Non habens meam iustitiam quae ex lege est ; sed eam quae est per fidem Christi, quae est ex Deo iustitia in fide, ad cognoscendum eum, et uirtutem resurrectionis eius.* Sic commendatur et alio
 40 loco : *Et si crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit in uirtute Dei.* Cum ergo ista magna potentia Domini in resurrectione intelligatur, unde titulum psalmus iste accepit ; quid sibi uult : *In multitudine potentiae tuae mentientur tibi inimici tui*, nisi ut sic intellegas : Ideo tibi mentientur inimici tui ut
 45 crucifigaris ; ideo crucifigeris ut resurgas ? Mendacium ergo illorum ad commendandam multam potentiam tuam ualebit. Quare solent inimici mentiri ? Vt potentiam cuiusque minuant de quo mentiuntur. Tibi, inquit, contra accidit. Nam minus appareret potentia tua, si tibi illi non mentirentur.

7. Adtendite et ipsum mendacium falsorum testium in euangelio, et uidete quia de resurrectione est. Cum enim Domino dictum esset : *Quod signum ostendis nobis, quia ista facis ?* excepto eo quod dixerat de Iona, per aliam similitudinem hoc
 5 ipsum item dixit, ut noueritis hoc proprium signum maxime commendatum : *Soluite templum*, inquit, *hoc ; et in tribus diebus excitabo illud. Et illi dixerunt : Quadraginta et sex annis aedificatum est templum hoc ; et tu in triduo excitabis illud ?* Et euangelista, quid illud esset exponens : *Hoc autem*, inquit,
 10 *dicebat Iesus de templo corporis sui.* Ecce hanc potentiam suam hominibus se demonstraturum dicebat, unde similitudinem de templo dederat, propter carnem suam quod eratem plum latentis intus diuinitatis. Vnde Iudaei templum foris uidebant ; numen intus habitans non uidebant. Ex istis uerbis
 15 Domini concinnauerunt falsi testes mendacium, quod contra eum dicerent, ex his ipsis ubi commendauit resurrectionem suam futuram, loquens de templo. Dixerunt enim falsi testes aduersus eum, cum quaereretur ab eis quid illum audissent dixisse : *Audiuimus eum dicentem ; Soluam templum hoc, et*
 20 *post triduum resuscitabo illud. Post triduum resuscitabo*, audierant ; *Soluam*, non audierant ; sed audierant : *Soluite*. Vnum uerbum mutauerunt, et paucas litteras, ut falsum testimonium molirentur. Sed cui mutas uerbum, o humana uanitas, o humana infirmitas ? Verbo incommutabili uerbum mutas !
 25 Mutas tu tuum uerbum ; numquid mutas Dei Verbum ? Vnde alio loco dicitur : *Et mentita est iniquitas sibi.* Quare ergo tibi mentiti sunt inimici tui, o Domine, cui iubilat omnis terra ?

36 Phil. 3, 9. 10. 40 II Cor. 13, 4. 7, 3/10 Ioh. 2, 18-21. 19 Matth. 26, 61. 26 Ps. 26, 12.

7, 12 quae Lon. PL 14 lumen quidam codd. inhabitans aliquot codd. 18/19 quid usq. dixisse] codd., quod ill. dix. blasphemias edd.

In multitudine potentiae tuae mentientur tibi inimici tui. Dicent : *Soluam*, cum tu dixeris : *Soluite*. Quare te dixerunt dixisse : *Soluam*, et non dixerunt quod tu dixisti : *Soluite* ? Vt quasi ipsi se a crimine soluti templi defenderent sine causa. Christus enim, quia uoluit, mortuus est ; et tamen uos occidistis. Ecce concedimus uobis, o mendaces ; ipse soluit templum. Dictum est enim ab apostolo : *Qui me dilexit et tradidit semetipsum pro me.* Dictum est de Patre : *Qui proprio Filio suo non pepercit ; sed pro nobis omnibus tradidit illum.* Si ergo Pater Filium tradidit, et Filius semetipsum tradidit, Iudas quid fecit ? Pater tradendo Filium ad mortem pro nobis, bene fecit ; Christus tradendo seipsum pro nobis, fecit bene ; tradendo Iudas magistrum pro auaritia sua, fecit male. Non enim quod nobis praestitum est de passione Christi, malitiae Iudae deputabitur ; habebit ille mercedem malitiae ; Christus laudem gratiae. Prorsus ipse soluerit templum ; ipse soluerit qui dixit : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam ; nemo tollit eam a me ; sed ego ipse pono eam a me, et iterum sumo eam.* Ipse soluerit templum gratia sua, malitia uestra. *In multitudine potentiae tuae mentientur tibi inimici tui.* Ecce mentiuntur, ecce creditur eis, ecce opprimeris, ecce crucifigeris, ecce insultatur tibi, ecce caput agitatur : *Si Filius Dei est, descendat de cruce.* Ecce quando uis animam ponis, et lancea latus percuteris, et sacramenta de latere tuo defluunt ; deponeris de ligno, inuolueris lintheaminibus, poneris in sepulcro, adduntur custodes ne tollant te discipuli tui ; uenit hora resurrectionis tuae, terra concutitur, monumenta scinduntur, resurgis occultus, appares manifestus. Vbi sunt ergo illi mendaces ? ubi est falsum testimonium maleuolentiae ? Nonne in multitudine potentiae tuae mentiti sunt tibi inimici tui ?

8. Da et illos sepulcri custodes ; referant quid uiderint ; accipiant pecuniam, et ipsi mentiantur ; dicant etiam ipsi moniti peruersi a peruersis, dicant a Iudaeis corrupti, qui in Christo noluerunt esse integri ; dicant, mentiantur etiam ipsi. Quid dicturi sunt ? Dicite ; uideamus : mentiemini et uos in multitudine potentiae Domini. Quid dicturi estis ? *Cum dormiremus nos, uenerunt discipuli eius, et abstulerunt eum de monumento.* O uere stultitia dormiens ! Aut uigilabas, et prohibere debuisti ; aut dormiebas, et quid sit gestum nescisti. Accesserunt et ipsi mendacio inimicorum : auctus est numerus mentientium, ut augetetur merces credentium, quia *in multitudine potentiae tuae mentientur tibi inimici tui.* Ergo

34 Gal. 2, 20.

35 Rom. 8, 32.

44 Ioh. 10, 18.

50 Matth. 27, 40.

51 cfr Ioh. 19, 34.

8, 6 Matth. 28, 13.

47 malitia] *codd.*, non *praem. edd.*

mentiti sunt ; in multitudine potentiae tuae mentiti sunt ; apparuisti contra mendaces ueracibus et apparuisti eis ueracibus
 15 quos tu ueraces fecisti.

4. **9.** Remaneant Iudaei in mendaciis suis; tibi, quia in multitudine potentiae tuae mentiti sunt, fiat quod sequitur : *Omnis terra adoret te et psallet tibi ; psallat nomini tuo, Altissime.* Paulo ante humillime, modo *Altissime* : humillime inter manus mentientium inimicorum ; *Altissime* super uerticem laudantium angelorum. *Omnis terra adoret te et psallat tibi ; psallat nomini tuo, Altissime.* PL 794

5. **10.** *Venite et uidete opera Domini.* O gentes, o ultimae nationes, relinquitte Iudaeos mentientes, uenite confitentes. *Venite et uidete opera Domini ; terribilis in consiliis super filios hominum.* Filius hominis quidem
 5 et ipse dictus est, et uere filius hominis factus est : uerus Filius Dei in forma Dei ; uerus filius hominis in forma serui ; sed nolite formam istam serui ex aliorum similium conditione pensare : *terribilis est in consiliis super filios hominum.* Machinati sunt filii hominum consilium ad crucifigendum Christum ; crucifixus excaecauit crucifigentes. Quid ergo fecistis,
 10 filii hominum, machinando acuta consilia aduersus Dominum uestrum, in quo latebat maiestas, et apparebat infirmitas ? Vos machinati estis consilia perdendi, ille excaecandi et saluandi ; excaecandi superbos, saluandi humiles ; ad hoc autem
 15 superbos ipsos excaecandi, ut caecati humilarentur, humilati confiterentur, confessi illuminarentur. *Terribilis in consiliis super filios hominum.* Vere terribilis ! Ecce caecitas ex parte Israel facta est ; ecce Iudaei ex quibus natus est Christus, foris sunt ; ecce gentes quae contra Iudaeam erant,
 20 in Christo intus sunt. *Terribilis in consiliis super filios hominum.* μ 648

6. **11.** Propterea quid fecit terrore consilii sui ? Conuertit mare in aridam. Hoc enim sequitur : *Qui conuertit mare in aridam.* Mare erat mundus ; amarus salsitate, turbulentus tempestate, saeuens fluctibus persecutionum, mare erat ;
 5 certe in aridam conuersum est mare ; modo sitit aquam dulcem mundus, qui salsa plenus erat. Quis hoc fecit ? *Qui conuertit mare in aridam.* Iam anima gentium omnium quid dicit ? *Anima mea uelut terra sine aqua tibi. Qui conuertit mare in aridam. In flumine pertransibunt pede.*
 10 Illi ipsi qui conuersi sunt in aridam, cum essent antea mare, *in flumine pede pertransibunt.* Quid est flumen ? Flu-

10, 6 cfr Phil. 2, 6. 17 cfr Rom. 11, 25. 11, 8 Ps. 142, 6.

9, 3 adorat κ psallat α κ psallat] psallam α 4 altissime] diapsalma add. α
 10, 15 ipsos] ex ipsis duo codd. 11, 9 in flumine] α, et flumina κ 10 mare] amari plures codd. edd.

men est omnis mortalitas saeculi. Videte flumen : alia ueniunt et transeunt, alia transitura succedunt. Nonne sic fit in aqua fluminis, quae de terra nascitur, et manat ? Omnis qui natus
 15 est, cedat oportet nascituro ; et omnis iste ordo rerum labentium, fluuius quidam est. In istum fluuium non se mittat cupida anima, non se mittat ; stet. Et quomodo transiet delectationes rerum periturarum ? Credat in Christum, et transibit pede : transit illo duce, pede transit. Quid est : pede
 20 transire ? Facile transire. Non quaerit equum ut transeat ; non erigitur superbia ad transeundum flumen ; humilis transit, et tutius transit. *In flumine pertransibunt pede.*

12. *Ibi iucundabimur in ipso.* O Iudaei, de uestris operibus gloriamini : ponite superbiam gloriandi de uobis ; sumite gratiam iucundandi in Christo. Ibi enim iucundabimur ; sed non in nobis : *ibi iucundabimur in ipso.* PL
 5 *Quando iucundabimur ? Cum flumen transierimus pede. Vita 795*
 aeterna promittitur, resurrectio promittitur ; ibi caro nostra iam non erit flumen : flumen enim modo est, quando mortalitas est. Videte si stat aliqua aetas. Pueri crescere uolunt, et nesciunt spatium uitae suae annis succedentibus minui. Non
 10 enim adduntur anni, sed subtrahuntur crescentibus, sicut aqua fluminis prorsus accedit, sed a fonte recedit. Et uolunt crescere pueri, ut careant dominatu maiorum ; ecce crescunt, agitur cito, perueniunt ad iuuentutem ; qui excesserunt pueritiam, si possunt teneant iuuentutem : transit et ipsa. Senectus
 15 succedit : uel senectus aeterna sit, morte aufertur. Ergo fluuius est carnis nascentis. Hunc fluuium mortalitatis, ne mortalium rerum concupiscentia subuertat et rapiat, facile transit qui humiliter, id est, pede transit, duce illo qui prior transiit, qui de torrente in uia usque ad mortem bibit, propterea exaltauit caput. Transeunt ergo pede fluuium istum, id est facile
 20 transeunt mortalitatem istam fluentem, *ibi iucundabimur in ipso.* Modo autem in quo, nisi uel in ipso, uel in spe ipsius ? Etsi enim iucundamur modo, in spe iucundamur, μ 649
 tunc autem in ipso iucundabimur. Et modo in ipso, sed per
 25 spem ; tunc autem facie ad faciem.

7. **13.** *Ibi iucundabimur in ipso.* In quo ? *Qui dominatur in uirtute sua in aeternum.* Nam nos quam uirtutem habemus ? et numquid aeternam ? Si aeterna esset uirtus nostra, non lapsi essemus, non cecidissemus in peccatum,
 5 non meruissemus mortalitatem poenalem. Ille uoluntate suscepit, quo nos meritum nostrum deiecit, *qui dominatur*

12, 19 cfr Ps. 109, 7. 25 I Cor. 13, 12.

17 transibit PL 12, 1 iucundauimur a, laetibitur κ ipso] *plures codd.*, in bonis operibus iucundare *add. edd.* 16/17 hunc usq. rapiat] *codd.*, in hunc fluu. mort. nemo se mort. ... subuertat, ne rapiatur *edd.*

in uirtute sua in aeternum. Eius participes efficiamur, in cuius uirtute nos erimus fortes ; ille autem in sua. Nos illuminati ; ille lumen illuminans ; nos auersi ab illo, contenebramur ; ille auerti a se non potest. Calore ipsius accendimur ; unde recedentes frigueramus, accedentes rursus accendimur. Ergo dicamus ei ut custodiat nos in uirtute sua, quia in ipso iucundabimur *qui dominatur in uirtute sua in aeternum.*

14. Sed non hoc solis Iudaeis praestat credentibus, quia multum se extulerunt Iudaei de uirtute sua praesumentes, postea cognouerunt in cuius uirtute fuerunt salubriter fortes, et quidam eorum crediderunt ; sed non sufficit Christo ; multum est quod dedit, magnum pretium dedit, non pro solis Iudaeis debuit ualere quod dedit. *Oculi eius super gentes respiciunt.* Ergo *oculi eius super gentes respiciunt.* Et quid facimus ? Murmurabunt Iudaei ; dicturi sunt Iudaei : Quod nobis, hoc et illis ; nobis euangelium, illis euangelium ;

nobis gratiam resurrectionis, et illis gratiam resurrectionis ; nihil nobis prodest quod nos legem accepimus, et in iustificationibus legis uiuimus, et tenuimus praecepta patrum ; nihil ualebit hoc ; illis quod nobis ! Non litigent, non contendant. *Qui amaricant, non exaltentur in semetipsis.* O caro misera et tabescens, nonne peccatrix es ? Quid clamat lingua tua ? Adtendatur conscientia. Omnes enim peccauerunt, et egent gloria Dei. Agnosce te, infirmitas humana. Accepisti legem, ut et praeuaricatrix legis esses ; non enim tenuisti et implesti quod accepisti. Accessit tibi ex lege, non iustificatio quam lex iubet, sed praeuaricatio quam tu fecisti. Si ergo abundauit peccatum, quid inuides superabundanti gratiae ? Noli amaricare, quia *qui amaricant, non exaltentur.* Quasi maledixisse uidetur : *Qui amaricant, non exaltentur ;* immo exaltentur, sed non *in seipsis.* Humilentur in seipsis ; exaltentur in Christo. Qui enim se humilat, exaltabitur ; et qui se exaltat, humiliabitur. *Qui amaricant, non exaltentur in semetipsis.*

8.9. **15.** *Benedicite, gentes, Deum nostrum.* Ecce repulsi sunt qui amaricant ; reddita est illis ratio : aliqui conuersi sunt, aliqui superbi remanserunt. Non uos terreant qui gratiam euangelicam inuident gentibus ; iam uenit semen Abrahae, in quo benedicuntur omnes gentes. Benedicite eum in quo benedicimini : *Benedicite, gentes, Deum nostrum ; et audite uocem laudis eius.* Ne uos ipsos laudetis, sed ipsum laudetis. Quae est uox laudis eius ? Quia gratia ipsius

14, 16 cfr Rom. 3, 25.
cfr Gen. 12, 3.

21 cfr Rom. 6, 20.

25 cfr Matth. 23, 12.

15, 4

14, 14 inamaricant α κ

semetipsis] diapsalma add. α

15, 7 obaudite κ

sumus, quidquid boni sumus. *Qui posuit animam meam*
 10 *in uitam*. Ecce uox laudis eius : *Qui posuit animam*
meam in uitam. Ergo in morte erat ; in morte erat in te.
 Inde est quod non debuistis exaltari in uobis ipsis. Ecce in
 morte erat in te ; ubi erit in uita, nisi in illo qui dixit : *Ego* μ 650
sum uia, ueritas, et uita ? Quomodo quibusdam credentibus ait
 15 apostolus : *Fuistis aliquando tenebrae ; nunc autem lux in Do-*
mino. Tenebrae ergo in uobis ; lux in Domino ; sic mors in uo-
 bis ; uita in Domino. *Qui posuit animam meam in ui-*
tam. Ecce posuit animam nostram in uitam, quia credimus
 in eum ; in uitam posuit animam nostram ; sed quid deinde
 20 opus est, nisi ut perseueremus usque in finem ? Et hoc quis
 dabit, nisi de quo consequenter dictum est : *Et non dedit in*
motum pedes meos ? Ipse posuit animam in uitam, ipse
 regit pedes, ne nutent, ne moueantur, et dentur in motum ;
 ipse nos facit uiuere, ipse perseuerare usque in finem, ut in
 25 aeternum uiuamus. *Et non dedit in motum pedes meos*.

10.12.

16. Quare hoc dixisti : *Et non dedit in motum pedes*
meos ? Quid enim passus es, aut quid pati potuisti, ut moue-
 rentur pedes tui ? Quid ? Audi quae sequantur. Quare dixi :
 5 *non dedit in motum pedes meos* ? Quia multa passi su-
 mus, de quibus mouerentur de uia pedes nostri, nisi ipse rege-
 ret, et eos in motum non daret. Quae sunt ista ? *Quoniam*
probasti nos Deus ; ignisti nos, sicut ignitur argen-
tum. Non ignisti sicut fenum, sed sicut argentum : adhibendo
 nobis ignem, non in cinerem conuertisti, sed sordes abluisti.
 10 *Ignisti nos, sicut ignitur argentum*. Et uide quomodo
 saeuit Deus in illos, quorum animam posuit in uitam. *In-* PL
duxisti nos in muscipulam ; non ut capti moreremur, 797
 sed unde liberati experiremur. *Posuisti tribulationes in*
dorso nostro. Erecti enim male, superbi eramus : male
 15 erecti curuati sumus, ut curuati bene erigeremur. *Posuisti*
tribulationes in dorso nostro ; imposuisti homines
super capita nostra. Haec omnia passa est ecclesia uariis
 et diuersis persecutionibus ; passa est hoc singillatim, etiam
 modo patitur. Non enim quisquam est, qui se in hac uita ab
 20 his tentationibus possit dicere immunem. Ergo imponuntur et
 homines super capita nostra ; toleramus quos nolumus, pati-
 mur superiores aliquando quos nouimus peiores. Peccata
 autem si desint, bene superior est homo ; quanto autem plura
 adsunt, tanto est inferior. Et bonum est ut consideremus nos
 25 peccatores esse, et sic toleremus impositos super capita

13 Ioh. 14, 6. 15 Eph. 5, 8.

9 anima mea $\alpha \kappa$ 10 uitam] *edd. cum* α *et LXX*, uita *codd. cum* κ 11 in mor-
 te erat in te] *codd.*, quia in te erat *edd.* 19 eum] *codd.*, qui *add. edd.* 22 motu $\alpha \kappa$
 16, 12 muscipula $\alpha \kappa$ 14 dorsa nostra α 16/17 super homines α

nostra, ut et nos Deo confiteamur quia digne patimur. Quid enim indigne pateris quod facit qui iustus est? *Posuisti tribulationes in dorso nostro; imposuisti homines super capita nostra*. Saeuere uidetur Deus, cum ista facit: 30 ne metuas; quoniam Pater est, numquam sic saeuit ut perdat. Quando male uiuis, si parcit, plus irascitur. Omnino istae tribulationes flagella sunt corrigen- tis, ne sit sententia punientis. *Posuisti tribulationes in dorso nostro; imposuisti homines super capita nostra*.

17. *Transiuimus per ignem et aquam*. Ignis et aqua, utrumque periculosum est in hac uita. Certe uidetur aqua ignem extinguere, et ignis uidetur aquam siccare. Ita et ipsae tentationes sunt, quibus abundat haec uita. Ignis urit, 5 aqua corrumpit; utrumque metuendum, et ustio tribulationis, et aqua corruptionis. Quando sunt res angustae, et aliqua quae infelicitas dicitur in hoc mundo, quasi ignis est; quando sunt res prosperae, et abundantia saeculi circumfluit, quasi aqua est. Vide ne te ignis exurat, ne aqua corrumpat. Firmus 10 esto aduersus ignem; coqui te oportet: tamquam uas fictum mitteris in caminum ignis, ut firmetur quod formatum est. μ 651
 Vas ergo iam igne firmatum aquam non timet; uas autem si solidatum igne non fuerit, tamquam lutum aqua soluetur. Noli festinare ad aquam; per ignem transi ad aquam, ut 15 transeas et aquam. Propterea et in sacramentis, et in catechizando, et in exorcizando, adhibetur prius ignis. Nam unde plerumque immundi spiritus clamant: Ardeo, si ille ignis non est? Post ignem autem exorcismi uenitur ad baptismum, ut ab igne ad aquam, ab aqua in refrigerium. Quod autem in sa- 20 cramentis, hoc in tentationibus huius saeculi: angustia timoris accedit prima, uice ignis; postea ablato timore, metuendum est ne felicitas mundana corrumpat. Cum autem te ignis crepare non fecerit, et in aquam non merseris, sed enataueris, per disciplinam transis ad quietem, et transiens per ignem et 25 aquam educeris in refrigerium. Quarum enim rerum signa sunt in sacramentis, ipsae res sunt in illa perfectione uitae aeternae. Iam cum transierimus ad illud refrigerium, fratres carissimi, nullum ibi timebimus inimicum, nullum tentatorem, nullum inuidum, nullum ignem, nullam aquam; perpetuum ibi 30 refrigerium erit. Refrigerium propter quietem dicitur. Nam si dicas: Calor est, uerum est; si dicas: Refrigerium, uerum est. Si enim refrigerium male accipias, quasi torpescimus ibi. Non autem torpescimus ibi, sed requiescimus; nec quia calor dicitur, aestuabimus ibi, sed feruebimus spiritu. Adtende ipsum 35 calorem in alio psalmo: *Nec est qui se abscondat a calore eius*.

PL
798

17, 35 Ps. 18, 7.

17, 1 transibimus a κ aqua a 19/20 sacramentis] *codd.*, aqua baptismi *add. edd.*

Quid dicit et apostolus? *Spiritu feruentes. Ergo: Transiui-
mus per ignem et aquam, et eduxisti nos in refri-
gerium.*

13. **18.** Adtende quia non tantum de refrigerio, sed nec de ipso igne optabili tacuit: *Introibo in domum tuam in holocaustis.* Quid est holocaustum? Totum incensum, sed igne diuino. Holocaustum enim dicitur sacrificium, cum totum accenditur. Aliae sunt partes sacrificiorum; aliud holocaustum; quando totum ardet, et totum consumitur igne diuino, holocaustum dicitur; quando pars, sacrificium. Omne quidem holocaustum sacrificium, sed non omne sacrificium holocaustum. Holocausta ergo promittit; corpus Christi loquitur, unitas Christi loquitur: *Introibo in domum tuam in holocaustis.* Totum meum consumat ignis tuus; nihil mei remaneat mihi, totum sit tibi. Hoc autem erit in resurrectione iustorum, *quando et corruptibile hoc induetur incorruptione, et mortale hoc induetur immortalitate; tunc fiet quod scriptum est: Absorpta est mors in uictoriam.* Victoria quasi ignis diuinus est; cum absorbet et mortem nostram, holocaustum est. Non remanet mortale aliquid in carne, non remanet aliquid culpabile in spiritu; totum ex mortali uita consumetur, ut in aeterna uita consummetur: erunt ergo illa holocausta.
14. **19.** Et quid erit: *in holocaustis? Reddam tibi uota mea, quae distinxerunt labia mea.* Quae est distinctio in uotis? Haec est distinctio, ut te accuses, illum laudes; te intellegas creaturam, illum creatorem; te tenebras, illum illuminatorem, cui dicas: *Tu illuminabis lucernam meam, Domine; Deus meus, illuminabis tenebras meas.* Nam quando dixeris, o anima, quia ex te tibi lucet, non distingues. Si non distingues, non reddes uota distincta. Redde uota distincta; confitere te mutabilem, illum incommutabilem; confitere te sine illo nihil esse, ipsum autem sine te perfectum esse; te indigere illo, illum autem tui non indigere. Clama ad illum: *Dixi Domino: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non indiges.* Iam eo quod te in holocaustum assumit Deus, non ille crescit, non ille augetur, non ille ditior, non ille instructior fit; tibi est melius quidquid de te pro te facit; non ei qui facit. Haec si discernas, reddis uota Deo tuo, quae distinxerunt labia tua. *Reddam tibi uota mea, quae distinxerunt labia mea.*
15. **20.** *Et locutum est os meum in tribulatione mea.*

PL
799

36 Rom. 12, 11. 18, 13 I Cor. 15, 54. 19, 5 Ps. 17, 29. 12 Ps. 15, 2.

37 induxisti α κ 18, 13 iustorum] *codd.*, mortuorum *edd.* 19 consumetur] *opt. codd.*, ut a morte seruemur in uitam *add. edd.* 19, 1 erunt aliquot *probae notae codd.* reddam] *usq. ps. 67, 32 deo deest α, uno folio auulso et restituto altera manu (= α²)* 20, 1 locutum] *olocaustum κ*

Quam dulcis est saepe tribulatio ! quam necessaria ! Quid ibi locutum est os ipsius in tribulatione sua ? *Holocausta medullata offeram tibi*. Quid est : *medullata* ? Intus teneam caritatem tuam ; non erit in superficie, in medullis meis erit quod diligo te. Nihil enim interius medullis nostris : interiora ossa sunt carne, medullae interiores sunt ipsis ossibus. Quisquis ergo in superficie colit Deum, magis placere uult hominibus ; aliud autem intus sentiens, non offert holocausta medullarum ; cuius autem medullam inspicit, ipsum totum accipit. *Holocausta medullata offeram tibi, cum incenso et arietibus*. Arietes duces ecclesiae : totum corpus Christi loquitur ; hoc est quod offert Deo. Incensum quid est ? Oratio. *Cum incenso et arietibus* ? Maxime enim arietes orant pro gregibus. *Offeram tibi boues cum hircis*. Boues inuenimus triturantes, et ipsi offeruntur Deo. Apostolus de annuntiatoribus euangelii dixit intellegendum quod scriptum est : *Boui trituranti os non infrenabis*. Numquid de bobus pertinet ad Deum ? Ergo magni illi arietes, magni boues. Quid reliqui, qui forte conscii sunt aliquorum peccatorum ; qui forte in ipso itinere lapsi sunt, et sauciati per paenitentiam sanantur ? Numquid et ipsi remanebunt, et ad holocausta non pertinebunt ? Ne ipsi timeant, addidit et hircos : *Holocausta, inquit, medullata offeram tibi, cum incenso et arietibus ; offeram tibi boues cum hircis*. Adiunctione ipsa saluantur hirci : per se non possunt ; adiuncti bobus accipiuntur. Fecerunt enim amicos de mammona iniquitatis, ut ipsi recipiant eos in aeterna tabernacula. Ergo isti hirci non erunt a sinistris, quia fecerunt sibi amicos de mammona iniquitatis. Qui autem hirci ad sinistram ? Quibus dicetur : *Esuriui, et non dedistis mihi manducare*, non qui peccata sua eleemosynis redemerunt.

16.17. **21.** *Venite, audite et narrabo, omnes qui timetis Deum*. Veniamus, audiamus quid narraturus est. *Venite, audite et narrabo*. Sed qui : *Venite et audite* ? *Omnes qui timetis Deum*. Si Deum non timetis, non narrabo. Non est quibus narretur, ubi Dei timor non est. Dei timor aperiat aures, ut sit quod intret, et qua intret quod narraturus sum. Sed quid est narraturus ? *Quanta fecit animae meae*. Ecce narrare uult ; sed quid est narraturus ? An forte quantum pateat terra, quantum distendatur caelum, et quot sint sidera, et quae sint uices solis et lunae ? Ista creatura peragit

20, 18 1 Cor. 9, 9.

27 cfr Luc. 16, 9.

31 Matth. 15, 42.

3 holocausta] *adest* β 12 incensu α², incensum κ 26 hircis] *diapsalma add.* β
 21, 1 uenite et audite α² β κ (*cfr l. 3, at LXX om.* et) audite] *me add.* α²
 enarrabo κ omnes] *uobis praem.* α² β κ (*om. LXX*) 2 deum] α² (*alt. m.*), do-
 minum α² (*pr. m*) β κ *cum LXX (cod. Vat. et Sinait.)* 7 anima mea κ

ordinem suum; qui multum eam curiose quaesierunt, eius creatorem ignorauerunt. Illud audite, illud accipite: *o qui timetis Deum, quanta fecit animae meae*; si uultis, μ 653 et uestrae. *Quanta fecit animae meae. Ad ipsum ore* 15 *meo clamaui*. Et hoc ipsum factum dicit animae suae; ut ad ipsum ore suo clamaret, factum esse dicit animae suae. Ecce, fratres, gentes eramus, etsi non in nobis, in parentibus nostris. Et quid dicit apostolus: *Scitis, quando gentes eratis, ad simulacra sine uoce quomodo adscendebatis inducti*. Dicat nunc 20 *ecclesia: Quanta fecit animae meae. Ad ipsum ore meo clamaui*. Homo ad lapidem clamabam, ad lignum surdum clamabam, simulacris surdis mutis loquebar; iam imago Dei conuersa est ad Creatorem suum. Qui dicebam *ligno: Pater meus es tu, et lapidi: Tu me genuisti*, modo dico: *Pater* 25 *noster, qui es in caelis. Ad ipsum ore meo clamaui. Ore meo* iam, non ore alieno. Quando clamabam ad lapides in uana conuersatione paternae traditionis, ore alieno clamabam; quando clamaui ad Dominum, quod ipse donauit, quod ipse inspirauit, *ad ipsum ore meo clamaui, et exaltaui sub* 30 *lingua mea*. Quid est: *clamaui ore meo, et exaltaui sub lingua mea*. Ipsum publice praedicaui, ipsum in secreto confessus sum. Parum est Deum exaltare lingua; sed et sub lingua, ut quod certus loqueris, hoc tacitus cogites. *Ad ipsum ore meo clamaui, et exaltaui sub lingua mea*. Vide 35 *quam in secreto uult esse integer qui offert holocausta medullata. Hoc agite, fratres, hoc imitamini, ut dicatis: Venite, audite quanta fecit animae meae*. Omnia enim quae enarrat, ipsius gratia fiunt in anima nostra. Videte alia quae dicat.

18. **22.** *Iniquitatem si conspexi in corde meo, non exaudiat Dominus*. Considerate modo fratres, quam facile, quam quotidie homines erubescerent in hominibus iniquitates accusant: Male fecit, perdit fecit, sceleratus homo est; hoc 5 forte propter homines dicit. Vide si non in corde tuo conspicias iniquitatem, ne forte quod reprehendis in altero, cogites facere, et ideo in illum clames, non quia fecit, sed quia inuentus est. Redi ad te; intus esto tibi iudex. Ecce in cubiculo tuo abscondito, in ipsa uena intima cordis, ubi tu solus es, et ille 10 qui uidet, illic tibi displiceat iniquitas, ut placeas Deo. Noli illam respicere, id est, noli illam diligere; sed potius despice; id est, contemne, et auertere ab ea. Quidquid laetum promi-

21, 18 I Cor. 12, 2. 23 Ier. 2, 27. 24 Matth. 6, 9. 26 cfr I Petr. 1, 18.

12 o] omnes duo codd. 14 uestrae] aliquot codd., uestra est alii Lou ab ipso α^2 ori α^2 κ 21 homo] codd., olim edd. 29 exaltaui α^2 κ 22, 1 iniquitate α^2 aspexi β (cfr l. 28) 1/2 exaudiat] codd. cum LXX, exaudiet edd. α^2 κ , exaudias β 2 deus κ

- serit, ut illiciat ad peccandum ; quidquid triste minata fuerit, ut impellat ad malefaciendum, totum nihil est, totum transit ;
- 15 despici dignum est, ut calcetur ; non conspici, ut acceptetur. [Suggerit enim aliquando per cogitationes, uel per uerba colloquentium malorum. Corruptunt enim mores bonos, colloquia mala : tu noli ea respicere. Sed parum est in uultu, parum est in lingua ; in corde noli respicere, id est, noli diligere, noli
- 20 acceptare. Nam respectum pro dilectione poni quotidianum est : primo quia de Deo dicimus : Respexit me. Quid est : Respexit me ? Ante enim te non uidebat ? Aut sursum adtendebat, et precibus tuis commonitus est, ut in te oculos mitteret ? Videbat te et ante ; sed : Respexit me, dicis. Dilexit me.
- 25 Et homini qui te uidet, et rogas eum, dicis, ut misereatur tui : Respice me. Videt te ; et dicis : Respice me. Quid est : Respice me ? Dilige, adtende, miserere mei. Ergo non ideo dixit : *Iniquitatem si adspexi in corde meo*, quia omnino PL 801
nulla iniquitas suggeritur cordi humano. Ibi suggeritur, non μ 654
- 30 cessat suggestio, sed non fiat respectio. Si enim respicis iniquitatem, retro adspicis, et incurris sententiam dicentis Domini in euangelio : *Nemo ponens manum super aratrum et respiciens retro, aptus est regno Dei*. Quid ergo debeo facere ? Quod ait apostolus : *Quae retro oblitus, in ea quae ante sunt extentus*.
- 35 Retro enim nostra omnia quae transierunt, iniqua sunt. Nemo ex bono uenit ad Christum : omnes peccauerunt ; credendo iustificantur. Perfecta iustitia non erit, nisi in illa uita ; tamen ad proeuertum, et mores boni ab ipso inspirantur, ab ipso donantur. Noli ergo tua merita computare, noli. Et si suggerit
- 40 iniquitas, noli consentire. Quid enim ait ?] *Iniquitatem si conspexi in corde meo, non exaudiat Dominus*.
19. **23.** *Propterea exaudiuit me Deus*. Quia iniquitatem non conspexi in corde meo. *Et intendit uoci orationis meae*.
20. **24.** *Benedictus Deus meus, qui non amouit deprecationem meam et misericordiam suam a me*. Tenet sensum ab eo loco, ubi ait : *Venite, audite, et narrabo uobis, omnes qui timetis Deum, quanta fecit animae meae* ; et dixit
- 5 quae audistis, et ad finem ita conclusit : *Benedictus Deus meus, qui non amouit deprecationem meam et misericordiam suam a me*. Sic enim peruenit ad resurrectionem iste qui loquitur, ubi iam et nos spe sumus ; immo et nos sumus, et nostra uox ista est. Quamdiu ergo hic sumus, hoc

22, 17 cfr I Cor. 15, 33. 32 Luc. 9, 62. 34 Phil. 3, 13. 35 cfr Rom. 3, 22. 23. 24, 3 Ps. 65, 16.

16 suggerit usq. 40 ait] om. plures opt. codd. 28 adspexi] cfr l. 1 23, 1 dominus κ 2 et] om. β (ut uidetur) 24, 1 deus meus] opt. codd., meus om. edd. (cum LXX et Vulg.), dominus α^2 , dominus deus meus $\beta \kappa$ 1/2 orationem α^2 2 tene μ

10 rogemus Deum, ut non a nobis amoueat deprecationem nostram, et misericordiam suam; id est, ut perseueranter oremus, et perseueranter misereatur. Multi enim languescunt in orando, et in nouitate suae conuersionis feruenter orant, postea languide, postea frigide, postea negligenter; quasi securi
 15 fiunt. Vigilat hostis: dormis tu. Ipse Dominus praecepit in euangelio: *quia oportet semper orare, et non deficere*. Et dat similitudinem de illo iniquo iudice, qui nec Deum timebat, nec hominem reuerebatur, quem interpellabat illa uidua quotidie ut audiret eam, et cessit taedio qui non flectebatur misericordia, et ait sibi iudex nequam: *Si nec Deum timeo, nec homines reuereor; uel propter taedium quod mihi quotidie facit haec uidua, audiam causam eius, et uindicabo eam*. Et ait Dominus: *Si iudex nequam hoc fecit, Pater uester non uindicabit electos suos qui ad eum clamant die ac nocte? Ita dico uobis: faciet*
 20 *iudicium eorum cito*. Ergo non deficiamus in oratione. Ille quod concessurus est, etsi differt, non aufert; securi de pollicitatione ipsius non deficiamus orando; et hoc ex beneficio ipsius est. Propterea dixit: *Benedictus Deus meus, qui non amouit deprecationem meam et misericordiam*
 25 *suam a me*. Cum uideris non a te amotam deprecationem tuam, securus esto, quia non est a te amota misericordia eius.

IN PSALMVM LXVI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

PL
802

Vers. 2.

1. Meminit Caritas uestra, in duobus psalmis qui iam tractati sunt, exhortatos nos fuisse animam nostram ut benediceret Dominum, et pio cantu dixisse: *Benedic anima mea Domi-*
 num. Si ergo hortati sumus in illis psalmis animam nostram ut
 5 benediceret Dominum, in hoc psalmo recte dicitur: *Deus misereatur nostri et benedicat nos*. Benedicat anima nostra Dominum, et Deus benedicat nos. Cum benedicit nos Deus, nos crescimus, et cum benedicimus nos Dominum, nos crescimus; utrumque nobis prodest. Non augetur ille benedictione nostra, nec minuitur maledictione nostra. Qui maledicit Domino, ipse minuitur; qui benedicit Dominum, ipse augetur. Prior est in nobis benedictio Domini, et consequens est ut et nos benedicamus Dominum. Illa pluuia, iste fructus est. Ergo redditur tamquam fructus agricolae Deo, compluenti nos et colenti. Cantemus ista deuotione non sterili, non
 15 inani uoce, sed uero corde. Apertissime enim Deus Pater dictus

16/25 Luc. 18, 1-8.

LXVI, 1, 3 Ps. 102, 1; 103, 1.

LXVI, 1, 6 nostri] nobis α² β κ nos] nobis α²

est agricola. Apostolus dicit : *Dei agricultura estis, Dei aedificatio estis*. In rebus huius mundi uisibilibus, uitis non est aedificium, et aedificium non est uinea ; nos autem uinea Domini
 20 sumus, quia colit nos ad fructum ; aedificium Dei sumus, quia qui colit nos habitat in nobis. Et quid ait idem apostolus ? *Ego plantauit, Apollo rigauit ; sed Deus incrementum dedit. Ergo neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat ; sed qui incrementum dat Deus*. Ille ergo incrementum dat. Numquid
 25 forte isti sunt agricolae ? Agricola enim dicitur qui plantat, qui rigat ; dixit autem apostolus : *Ego plantauit, Apollo rigauit*. Quaerimus unde ipse hoc fecerit ? Respondet apostolus : *Non ego autem ; sed gratia Dei mecum*. Ergo quocumque te uerteris, siue per angelos, Deum inuenies agricolam tuum,
 30 siue per prophetas, ipse est agricola tuus ; siue per apostolos, eundem ipsum agnosce agricolam tuum. Quid ergo nos ? Fortasse operarii sumus agricolae illius, et hoc ipsum ab ipso impartitis uiribus, et ab ipso donata gratia. Ipse ergo et colit, et incrementum dat. Agricola autem homo uineam
 35 colit hactenus, ut aret, putet, adhibeat cetera quae pertinent ad agriculturalum diligentiam ; pluere uineae suae non potest. Quod si forte irrigare potest, de cuius potest ? Ipse quidem ducit in riuum, sed Deus implet fontem. Postremo in uinea sua incrementum dare sarmentis non potest, formare
 40 fructus non potest, modificare semina non potest, tempora gignendi temperare non potest. Deus autem qui omnia potest, agricola noster est ; securi sumus. Forte ait aliquis : Tu dicis agricolam nostrum esse Deum ; immo ego apostolos agricolas dico, qui dixerunt : *Ego plantauit, Apollo rigauit*. Si ego dico :
 45 nemo credat ; si Christus dicit : uae qui non credit. Quid ergo Dominus Christus ait ? *Ego sum uitis, uos sarmenta, Pater meus agricola*. Sitiat ergo terra, et edat uoces sitis suae ; quoniam scriptum est : *Anima mea sicut terra sine aqua tibi*. Dicat ergo terra nostra, nos ipsi, pluuiam Dei desiderans : *Deus*
 50 *misereatur nostri et benedicat nos*.

PL
803

2. *Illuminet uultum suum super nos*. Quaesiturus eras fortasse quid est : *benedicat nos*. Multis modis se uolunt homines benedici a Deo : alius benedici se uult, ut habeat plenam domum necessariis rebus huic uitae ; alius benedici se cupit, ut obtineat salutem corporis sine labe ; alius benedici se uult, si forte aegrotat, ut reparet sanitatem ; alius desiderans filios, et forte contristatus quod non nascantur, benedici se uult ut habeat posteritatem. Et quis enumeret μ 656

17 I Cor. 3, 9.
48 Ps. 142, 6.

22 I Cor. 3, 6-9.

28 I Cor. 15, 10.

46 Ioh. 15, 5.1.

38 in riuum] *plures codd. Er., inriguum Lou.* 2, 1 super nos uult. suum illum. α^2 nos] et misereatur nostri (nobis α^2 κ) *add. α^2 β κ*

diuersa uota hominum se a Domino Deo benedici cupientium ?
 10 Quis autem nostrum dicturus est non esse illam Dei benedictionem, si uel agricultura ei fructum ferat, uel domus cuiusque abundet copia rerum temporalium, uel ipsa corporis salus, aut teneatur ne amittatur, aut amissa reparatur ? Fe-
 cunditas etiam feminarum, et casta uota filios desiderantium,
 15 ad quem pertinent nisi ad Dominum Deum ? Qui enim creauit quando non erat, ipse prolis successu facit permanere quod condidit. Facit haec Deus, donat haec Deus. Parum est nobis dicere : Facit haec Deus, donat haec Deus ; sed solus facit, solus donat. Quid si enim facit haec Deus, sed facit haec et ali-
 20 quis non Deus ? Facit haec, et solus facit. Et sine causa ista petuntur uel ab hominibus, uel a daemonibus ; et quaeque bona accipiunt inimici Dei, ab illo accipiunt ; et cum ab aliis petunt, cum accipiunt, nescientes ab illo accipiunt. Quomodo cum puniuntur, et putant se ab aliis puniri, nescientes ab illo
 25 puniuntur, sic et cum uegetantur, implentur, saluantur, liberantur ; etsi hoc nescientes, uel hominibus, uel daemonibus, uel angelis tribuunt, non habent nisi ab illo, penes quem potestas est omnium. Ad hoc dixerimus haec, fratres, ut quisquis etiam ista terrena forte, uel propter supplementa necessitatis,
 30 uel propter aliquam infirmitatem desiderat, nonnisi ab illo desideret, qui est fons omnium bonorum, et creator et recreator uniuersorum.

3. Sed alia sunt dona quae dat Deus et inimicis suis, alia quae non seruat nisi amicis suis. Quae sunt dona quae dat inimicis suis ? Ea quae numerauimus. Non enim soli boni plenas habent domos rebus necessariis ; aut soli boni, uel salui sunt, uel
 5 ab aegritudine conualescunt ; aut soli boni filios habent, soli boni pecuniam, soli boni cetera apta huic uitae temporali atque transeunti. Habent haec et mali, et aliquando desunt bonis ; sed desunt et malis, et plerumque istis magis quam illis ; aliquando illis quam istis potius abundant. Permixta
 10 ista temporalia Deus esse uoluit ; quia si bonis solis ea daret, putarent et mali propter haec colendum Deum ; rursus si ea solis malis daret, timerent boni infirmi conuerti, ne ista illis forte deessent. Est enim adhuc anima infirma minus capax regni Dei ; nutrire illam debet Deus agricola noster. Nam et
 15 quae arbor iam tempestates robore sustinet, cum de terra nasceretur, herba erat. Nouit ergo ille agricola non solum robustas arbores putare atque purgare, sed etiam teneras in recenti ortu sepire. Propterea, dilectissimi, ut dicere coeperam, si solis bonis darentur ista, omnes propter haec accipienda uellent conuerti ad Deum ; rursus si solis malis darentur,
 20 timerent infirmi, ne cum conuerterentur, amitterent quod soli mali haberent. Permixte data sunt et bonis et malis. Rursus

PL
804

si solis bonis auferrentur, idem ille timor esset infirmorum, ne conuerterentur ad Deum; rursus si solis malis auferrentur, ipsa sola poena putaretur qua mali plectuntur. Quod ergo dat ea bonis, consolatur itinerantes; quod dat ea et malis, admonet bonos ut alia desiderent, quae non habent cum malis communia. Rursus bonis aufert ea quando uult, ut interrogent se de suis uiribus; et inueniant se, qui forte latebant se, utrum iam possint dicere: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Dominus placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum.* Benedixit enim et illa anima Dominum, et reddidit fructus ^{μ 657} compluta sagina benedictionis. *Dominus dedit, Dominus abstulit;* subtraxit data, sed non subtraxit datorem. Anima benedicta omnis simplex, non haerens rebus terrenis, nec uisco implicatis pennis iacens, sed exserto nitore uirtutum, in geminis alis geminae dilectionis exultat in auras liberas; et uidet sibi subtractum esse quod calcabat, non ubi incumbibat; et dicit segura: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum.* Dedit, et abstulit; manet qui dedit, et abstulit quod dedit: sit eius nomen benedictum. Ad hoc ergo ista auferuntur bonis. Sed ne quis forte infirmus diceret: Quando ego esse possum tantae uirtutis, quantae sanctus Iob? Robur miraris arboris, quia modo nata es; haec magna quam miraris, sub cuius ramis et umbra refrigeraris, uirga fuit. Sed times ne tibi auferantur haec, cum talis fueris? Adtende quia auferuntur et malis. Quid te ergo differs a conuersione? Quod bonus times amittere, forte malus amissurus es. Si bonus ea perdidideris, adest consolator qui abstulit; arca exinanita est auro, cor plenum est fide; foris pauper es, sed intus diues es; diuitias tecum portas quas non amitteres, etiamsi de naufragio nudus exires. Quod ergo forte perditurus es malus, cur non bonum te inuenit damnum, quandoquidem uides et malos pati damnum? Sed maiore illi damno feriuntur; inanis est domus, inanior conscientia est. Quisquis malus ista perdididerit, non habet foris quod teneat, non habet intus ubi requiescat. Fugit hic ubi damnum passus est, ubi se ad oculos hominum de diuitiarum ostentatione iactabat; iam se in oculis hominum iactare non potest; ad se intro non redit, quia nihil habet. Non est imitatus formicam; non sibi collegit grana, cum aestas esset. Quid dixi, cum aestas esset? Cum esset uitae tranquillitas, cum esset saeculi huius erga illum prosperitas, quando ei uacabat, quando felix uocabatur ab omnibus, aestas ipsius erat. Imitaretur formicam, si audiret uerbum Dei; colligeret grana, et

PL
805

3, 30 Iob I, 21. 60 cfr Prou. 6, 6; 30, 25.

45 quia] quae edd. natus unus cod. es] est edd. 46 refrigeras codd.
57 hic] aliquot codd., haec edd.

intus reconderet. Venerat tentatio tribulationis, superuenerat
 hiems torporis, tempestas timoris, frigus tristitiae, siue dam-
 num esset, siue aliquod salutis periculum, siue aliqua orbitas
 suorum, siue aliqua exhonoratio et humilatio ; hiems erat :
 70 redit formica ad id quod aestate collegit ; et intus in secreto
 suo, ubi nemo uidet, aestiuus laboribus recreatur. Quando sibi
 ista colligebat aestate, uidebant omnes ; cum his pascitur
 hieme, nullus uidet. Quid est hoc ? Vide formicam Dei : sur-
 git quotidie, currit ad ecclesiam Dei, orat, audit lectionem,
 75 hymnum cāntat, ruminat quod audiuit, apud se cogitat, re-
 condit intus grana collecta de area. Haec ipsa quae modo di-
 cuntur qui prudenter audiunt, hoc agunt, et ab omnibus uiden-
 tur procedere ad ecclesiam, redire de ecclesia, audire sermo-
 nem, audire lectionem, inuenire librum, aperire et legere : om-
 80 nia ista uidentur, cum fiunt. Formica illa est conterens iter,
 portans et recondens in conspectu cernentium. Venit hiems
 aliquando ; cui enim non uenit ? Accidit damnum, accidit or-
 bitas ; ceteri miserantur forte ut miserum, qui non norunt
 quid intus habeat formica quod comedat, et dicunt : Miser
 85 ille cui hoc accidit, aut ille cui hoc accidit ; quid illi credis
 animi esse ? quomodo confectus est ! Metitur ex se, compati- μ 658
 tur ex uiribus suis, et ideo fallitur, quia mensuram qua se
 metitur, uult afferre ad eum quem non nouit. Vides illum
 passum damnum, aut humilatum, aut orbitate percussum ;
 90 quid credis ! Iste aliquid mali fecit, ut hoc illi contingeret. Tale
 cor habeant, talem animum inimici mei. Ignoras, o homo ;
 uere tu tibi inimicus es, qui per aestatem tibi non colligis quod
 iste collegit. Modo intus formica comedit labores aestatis ; sed
 eam colligentem uidere poteras ; manducantem uidere non
 95 potes. Ista, fratres, quantum Dominus dedit, quantum sug-
 gerere et imbuere dignatus est infirmitatem et humilitatem
 nostram, quantum capimus pro modulo nostro, diximus,
 quare det Deus omnia ista permixta et bonis et malis, et quare
 auferat et bonis et malis. Dedit tibi : non extollaris ; abstulit
 100 tibi : non frangaris. Times ne auferat bono ; potest auferre et
 malo ; melius ergo bonus quod Dei est amittis, sed Deum
 tenes. Sic ergo et ille malus ; ipsum hortamur : Passurus es
 damnum (quis non passurus est orbitatem ?) ; aliquis casus
 irruet, aliqua calamitas de transuerso, undecumque plenus est
 105 mundus, exempla non cessant ; loquor tibi in aestate, grana
 quae colligas non desunt ; adtende ad formicam, o piger ;
 collige aestate cum potes ; hiems colligere te non sinet, sed
 manducare quod collegeris. Quam multi enim tribulationem
 ita patiuntur, ut non eis uacet, nec legere aliquid, nec audire

106 cfr Prou. 6, 6 ; 30, 25.

67 torporis] *om codd.*
om. μ

85/86 comparatur *edd.*, comparat *Latinus*

100 bono]

110 aliquid ; nec forte admittuntur ad eos qui eos consolentur. Re- PL
mansit formica in cauerna ; uideat si collegit aliquid aestate, 806
quo se auocet hieme.

4. Sed modo quia benedicit nos Deus, quare benedicit nos ?
quam benedictionem petit haec uox : *Vt benedicat nos
Deus ?* Benedictionem quam seruat amicis suis, quam solis
bonis dat. Ne pro magno appetas quod et mali accipiunt, quia
5 bonus est Deus, facit illa, qui solem suum facit oriri super bo-
nos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Quid ergo prae-
cipue bonis ? quid praecipue iustis ? *Illuminet uultum
suum super nos.* Solis huius uultum illuminas super bonos
et malos ; uultum tuum illumina super nos. Vident istam lu-
10 cem cum pecoribus et boni et mali : beati autem mundo corde,
quoniam ipsi Deum uidebunt. *Illuminet uultum suum
super nos.* Geminus intellectus est ; uterque dicendus est.
Illumina, inquit, uultum tuum super nos ; ostende nobis
uultum tuum. Non enim aliquando illuminat uultum suum
15 Deus, quasi aliquando fuerit sine lumine ; sed illumina super
nos, ut quod nos latebat aperiatur nobis, et quod erat, sed no-
bis absconditum erat, reueletur super nos, hoc est illuminetur.
Aut certe, imaginem tuam illumina super nos ; ut hoc dixe-
rit : Illumina uultum tuum super nos ; impressisti nobis uul-
20 tum tuum, fecisti nos ad imaginem et similitudinem tuam,
fecisti nos nummum tuum ; sed non debet imago tua in tene-
bris remanere ; mitte radium sapientiae tuae, expellat tene-
bras nostras, et fulgeat in nobis imago tua ; cognoscamus nos
imaginem tuam, audiamus quod dictum est in Canticis can-
25 ticorum : *Nisi cognoueris temetipsam, o pulchra inter mulieres.*
Dicitur enim ecclesiae : *Nisi cognoueris temetipsam.* Quid est
hoc ? Nisi cognoueris ad imaginem Dei te factam. O anima
ecclesiae pretiosa, redempta sanguine Agni immaculati, adtende
quanti ualeas ; quid pro te datum sit cogita. Dicamus ergo et ^μ 659
30 optemus : *Illuminet uultum suum super nos.* Gestamus
uultum eius ; quomodo dicuntur uultus imperatorum,
uere quidam sacer uultus Dei est in imagine ipsius ; sed
iniqui non cognoscunt in se imaginem Dei. Vt illumine-
tur uultus Dei super illos, quid debent dicere ? *Tu illu-
35 minabis lucernam meam, Domine ; Deus meus, illumina-
bis tenebras meas.* Sum in tenebris peccatorum, sed radio
sapientiae tuae discutiantur tenebrae meae ; appareat uul-
tus tuus, et si forte apparet per me aliquantulum deformis
effectus, a te reformetur quod a te formatum est. *Illuminet
40 ergo uultum suum super nos.*

4, 5 cfr Matth. 5, 45. 10 cfr Matth. 5, 8. 20 cfr Gen. 1, 26. 25 Cant. 1, 7.
34 Ps. 17, 29.

4, 1 benedicet (bis) edd. PL 28 pretioso pauci codd. Er.

3. 5. *Vt cognoscamus in terra uiam tuam. In terra, hic, in hac uita, cognoscamus uiam tuam.* Quid est : *uiam tuam* ? Quae ducit ad te. Agnoscamus quo eamus, agnoscamus qua eamus ; utrumque in tenebris non possu-
 5 mus. Longe es a peregrinantibus ; uiam nobis porrexisti per quam redeundum sit ad te : *Agnoscamus in terra uiam tuam.* Quae est uia ipsius, quia hoc optauimus, *ut cognoscamus in terra uiam tuam* ? Quaesituri sumus eam nos, non per nos discituri. Possumus eam de euangelio discere :
 10 *Ego sum uia*, Dominus ait. Christus dixit : *Ego sum uia.* Sed times ne erres ? Adiecit : *Et ueritas.* Quis errat in ueritate ? Errat qui recesserit a ueritate. Veritas Christus, uia Christus : ambula. Times ne moriaris antequam peruenias ? *Ego sum uita : Ego sum*, inquit, *uia et ueritas et uita.* Quasi diceret :
 15 Quid times ? Per me ambulas, in me ambulas, in me requiescis. Quid ergo ait : *Cognoscamus in terra uiam tuam*, nisi, cognoscamus in terra Christum tuum ? Sed ipse psalmus respondeat : ne putetis ex aliis scripturis adhibendum esse testimonium quod forte hic deest, repetendo ostendit quid
 20 dixerit : *Vt cognoscamus in terra uiam tuam* ; et quasi tu quaereres : In qua terra, quam uiam ? *In omnibus gentibus salutare tuum.* In qua terra quaeris ? Audi : *In omnibus gentibus.* Quam uiam quaeris ? Audi : *Salutare tuum.* An forte non est Christus salutare ipsius ? Et
 25 quid est quod dixit senex ille Simeon ; senex ille, inquam, in euangelio, seruatus annosus usque ad infantiam Verbi ? Accepit enim senex ille in manibus suis infantem Verbum Dei. Qui et in utero esse dignatus est, in manibus senis esse dedignaretur ? Ille in utero uirginis, qui in manibus senis ; in-
 30 firmus infans, et intra uiscera, et in manibus senis, ad dandam nobis firmitatem, per quem facta sunt omnia ; et si omnia, et ipsa mater ; uenit humilis, uenit infirmus, sed indutus infirmitate mutanda : *quia etsi crucifixus est ex infirmitate ; sed uiuit ex uirtute Dei*, apostolus ait. Erat ergo in manibus senis.
 35 Et quid ait senex ille ? quid ait, gratulans quod iam soluendus hinc esset, uidens suis manibus contineri a quo et in quo salus eius continebatur ? *Iam dimittis*, inquit, *Domine, seruum tuum in pace ; quoniam uiderunt oculi mei salutare tuum.* Ergo : *Benedicat nos Deus et misereatur nostri ;*
 40 *illuminet uultum suum super nos, ut cognoscamus in terra uiam tuam.* In qua terra ? *In omnibus gentibus.* Quam uiam ? *Salutare tuum.*

4. 6. Quid sequitur ? quia cognoscitur in terra uia Dei, quia

5, 10 Ioh. 14, 6. 33 II Cor. 13, 4. 37 Luc. 2, 29.30.

5, 1 terram α^2 tuam uiam α^2 12 errat] *codd.*, in ueritate *add. edd.* 15 *pr.* in me] *codd.*, ad me μ 22 salutarem κ

cognoscitur in omnibus gentibus salutare Dei? *Confiteantur tibi populi, Deus; confiteantur tibi*, inquit, *populi omnes*. Exsistit haereticus et dicit: Ego in Africa
 5 populos habeo; et alius ex alia parte: Et ego in Galatia popu- μ 660
 los habeo. Tu in Africa, ille in Galatia; ego illum quaero qui
 ubique habet. Certe ad istam uocem exsultare uos ausi estis,
 quoniam audistis: *Confiteantur tibi populi, Deus*.
 Audite sequentem uersum, quia non de parte loquitur: *Con-*
 10 *fiteantur tibi populi omnes*. Ambulate in uia cum
 omnibus gentibus, ambulate in uia cum omnibus populis, o
 filii pacis, filii uniceae catholicae; ambulate in uia, cantate
 ambulantes. Faciunt hoc uiatores ad solamen laboris. Cantate
 uos in hac uia; obsecro uos per ipsam uiam, cantate in hac
 15 uia: canticum nouum cantate; nemo ibi uetera cantet: can-
 tate amatoria patriae uestrae; nemo uetera. Via noua, uiator
 nouus, canticum nouum. Audi apostolum hortantem te ad can-
 ticum nouum: *Si qua igitur in Christo noua creatura, uetera*
transierunt; ecce facta sunt noua. Canticum nouum cantate in
 20 uia quam cognouistis *in terra*. In qua terra? *In omnibus*
gentibus. Propterea et canticum nouum non pertinet ad
 partem. Qui in parte cantat, uetus cantat; quodlibet cantet,
 uetus cantat, uetus homo cantat; diuisus est, carnalis est.
 Certe in quantum carnalis est, in tantum uetus, et in quan-
 25 tum spiritalis, in tantum nouus. Vide quid dicat apostolus:
Non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus.
 Vnde illos probat carnales? *Cum enim unus dicit: Ego sum*
Pauli; alter uero: Ego Apollo, nonne, inquit, *carnales estis?*
 Ergo in spiritu canticum nouum canta in uia segura. Sicut
 30 uiatores cantant, et plerumque nocte cantant. Formidolosa
 circumstrepunt omnia, uel potius non circumstrepunt, sed
 circumsilent; et quanto magis silentia, tanto magis formi-
 dolosa; cantant tamen et qui latrones timent. Quanto secu-
 rius cantas in Christo? Non habet uia ista latronem, si tu non
 35 deserendo uiam incidis in latronem. Canta, inquam, securus
 canticum nouum in uia quam cognouisti *in terra*, hoc est
in omnibus gentibus. Vide quia ipsum canticum nouum
 non tecum cantat qui in parte esse uoluit. *Cantate*, inquit,
Domino canticum nouum; et sequitur: *Cantate Domino*,
 40 *omnis terra. Confiteantur tibi populi, Deus*. Inuenerunt
 uiam tuam: confiteantur. Ipsa cantatio confessio est;
 confessio peccatorum tuorum, et uirtutis Dei. Tuam iniqui-
 tatem confitere, gratiam Dei confitere; te accusa, illum glo-
 rifica; te reprehende, illum lauda, ut et ipse ueniens inueniat
 45 te punitorem tuum, et exhibeat se tibi saluatorem tuum. Quid
 enim timetis confiteri, qui inuenistis hanc uiam in omnibus
 gentibus? quid timetis confiteri, et in confessione uestra can-

PL
808

tare canticum nouum cum omni terra, in omni terra, in pace catholica ? Confiteri times Deo, ne confessum damnet ? Si non
 50 confessus lates, confessus damnaberis. Times confiteri, qui non confitendo esse non potes occultus, damnaberis tacitus, qui posses liberari confessus. *Confiteantur tibi populi, Deus ; confiteantur tibi populi omnes.*

5.6.

7. Et quia ista confessio non ad supplicium ducit, sequitur, et dicit : *Laetentur et exsultent gentes.* Si plangunt ante hominem confessi latrones, laetentur ante Deum confessi fideles. Si homo iudicet, exigit a latrone confessionem tortor et
 5 timor ; immo aliquando confessionem premit timor, exigit dolor ; et ille qui plangit in tormentis, timet autem occidi confessus, portat tormenta quantum potest ; et si uictus dolore fuerit, profert ad mortem uocem suam. Nusquam ergo laetus, ^{μ 661} nusquam exsultans : antequam confiteatur, exarat ungula ;
 10 cum confessus fuerit, damnatum carnifex ducit ; miser ubique. Sed *laetentur et exsultent gentes.* Vnde ? Per ipsam confessionem. Quare ? Quia bonus est cui confitentur : ad hoc exigit confessionem, ut liberet humilem ; ad hoc damnat non
 15 confitentem, ut puniat superbum. Ergo tristis esto antequam confitearis ; confessus exsulta, iam sanaberis. Conscientia tua saniem collegerat, apostema tumuerat, cruciabat te, requiescere non sinebat ; adhibet medicus fomenta uerborum, et aliquando secat ; adhibet medicinale ferrum in correptione tribulationis : tu agnosce medici manum ; confitere, exeat in
 20 confessione et defluat omnis sanies ; iam exsulta, iam laetare ; quod reliquum est facile sanabitur. *Confiteantur tibi populi, Deus ; confiteantur tibi populi omnes.* Et quia confitentur, *laetentur et exsultent gentes ; quoniam iudicas populos in aequitate.* Nemo te fallit : gaudeat
 25 iudicandus, qui timuit iudicaturum. Praeuidit enim, et praeuenit faciem eius in confessione : ille autem cum uenerit, populos in aequitate iudicabit. Quid ibi ualebit calliditas accusatoris, ubi est testis conscientia, ubi tu eris et causa tua, ubi iudex non quaerit testem ? Aduocatum misit tibi : propter il-
 30 lum, et per illum confitere ; age causam tuam, et defensor est paenitentis, et petitor ueniae confitentis, et iudex innocentis. Vere timere poteris causam tuam, ubi aduocatus tuus erit iudex tuus ? *Laetentur ergo, et exsultent gentes ; quoniam iudicas populos in aequitate.* Sed timere poterunt ne male iudicentur ; dent se corrigendos, dent se dirigendos ei qui uidet iudicandos. Hic corrigantur, et non timeant

PL
809

7, 25 cfr Ps. 94, 2.

6, 50 alt. confessus] *codd.*, non *praem. edd.* 7, 10 damnatum usq. miser] *codd.*, damnat carnifex, ducitur miser *edd.* 15 conscientia tua] *codd.*, non confitentis conscientia *edd.*

cum iudicabuntur. Vide quid dicat in alio psalmo : *Deus, in nomine tuo saluum me fac, et in uirtute tua iudica me.* Quid ait ? Si non me prius saluas in nomine tuo, debeo timere cum
 40 me iudicabis in uirtute tua ; si autem me prius saluas in nomine tuo, quid timebo iudicantem in uirtute, cuius salus praecessit in nomine ? Sic etiam hoc loco : *Confiteantur tibi populi omnes.* Et ne putetis aliquid timendum in confessione : *Laetentur, inquit, et exsultent gentes.* Quare *laetentur*
 45 *et exsultent* ? *Quoniam iudicas populos in aequitate.* Nemo contra nos praemium dat, nemo te corrumpit, nemo te fallit. Ergo securus sis. Sed quid de causa tua ? Nemo corrumpit Deum : manifestum est ; ne forte ideo magis timendus sit, quia corrumpi nullo modo potest. Quomodo ergo se-
 50 curus es ? Secundum illud quod iam dictum est : *Deus, in nomine tuo saluum me fac, et in uirtute tua iudica me,* sic et hic : *Laetentur et exsultent gentes, quoniam iudicas populos in aequitate.* Et ne timeant iniqui, subiecit : *Et gentes in terra diriges.* Prauae erant gentes, et tortuosae
 55 erant gentes, peruersae erant gentes ; merito prauitatis et distorsionis et peruersitatis suae iudicem uenientem timebant ; uenit manus ipsius, extenta est misericorditer in populos ; diriguntur ut ambulent rectam uiam ; quid timeant uenturum iudicem, qui primo agnouerunt correctorem ? Manibus
 60 eius dent se ; ipse gentes in terra dirigit. Directae autem gentes, ambulantes in fide, exsultantes in illo, facientes opera
 bona ; et si qua forte, quoniam per mare nauigant, intrat aqua
 per minutissimas cauernas, per rimulas ad sentinam, exhauriendo eam per opera bona, ne plus intrando cumulum faciat,
 65 et nauem deprimat ; exhauriendo quotidie, ieiunando, orando, eleemosynas faciendo, dicendo puro corde : *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris ;* dicendo ista, ambula securus, et exsulta in uia, canta in uia. Noli timere iudicem ; antequam esses fidelis, inuenisti saluato-
 70 rem. Impium te quaesiuit ut redimeret ; redemptum deseret ut perdat ? *Et gentes in terra diriges.*

6.7. 8. Exsultat, gaudet, hortatur, repetit eosdem uersus in exhortatione. *Confiteantur tibi populi, Deus ; confiteantur tibi populi omnes ; terra dedit fructum suum.* Quem fructum ? *Confiteantur tibi populi omnes.* Terra
 5 erat ; spinis plena erat : accessit eradicantis manus, accessit uocatio maiestatis eius et misericordiae ; coepit terra confiteri, iam dat terra fructum suum. Daret fructum suum, nisi ante complueretur ? daret terra fructum suum, nisi ante mise-

37/38 Ps. 53, 3. 66/67 Matth. 6, 12.

54 terram a² diriges] plures codd. cum κ, dirigis alii codd. edd. μ cum a² (et β ?)
 59 iudicem] rectorem praem. aliquot codd., fort. rectorum iudicem 65 exhauriant pauci codd. Er. 69 inuenisti] codd., timebas, sed iam praem. edd.

10 recordia Dei ueniret desuper ? Legant mihi, inquis, quod com-
 pluta dederit terra fructum suum. Audi compluentem Domi-
 num : *Agite paenitentiam ; adpropinquauit enim regnum cae-*
lorum. Pluit, et ipsa pluuia tonitrus est ; terret : time tonan-
 tem, et excipe pluentem. Ecce post illam uocem tonantis et
 pluentis Dei : post illam uocem aliquid de ipso euangelio ui-
 15 deamus. Ecce illa meretrix, malam famam habens in ciuitate,
 irrupit in alienam domum quo non erat inuitata ab hospite,
 sed ab inuitato uocata ; non lingua, sed gratia. Nouerat aegra
 habere ibi se locum, ubi medicum suum discumbere sciebat.
 Ingressa est quae erat peccatrix ; non audet accedere nisi ad
 20 pedes : flet ad pedes, irrigat lacrimis, tergit crinibus, unguat
 unguento. Quid miraris ? *Terra dedit fructum suum.* Ergo
 hoc factum est, ibi plente Domino per os suum ; facta sunt
 quae legimus in euangelio : quo plente per nubes suas, mis-
 sis apostolis, et praedicantibus ueritatem, *terra amplius dedit*
 25 *fructum suum ;* et ista seges iam impleuit orbem terrarum.

8. **9.** Vide quid deinde dicatur : *Benedicat nos Deus, Deus*
noster ; benedicat nos Deus. Benedicat sicut iam
 dixi ; etiam atque etiam benedicat, multiplicet benedicendo.
 Adtendat Caritas uestra quoniam iam praecessit fructus ter-
 5 rae in Ierusalem. Inde enim coepit ecclesia : uenit ibi Spiritus
 sanctus, et impleuit sanctos in unum congregatos ; facta sunt
 miracula, linguis omnium locuti sunt. Impleti sunt Spiritu
 Dei, conuersi sunt qui ibi erant ; timentes, et suscipientes im-
 brem diuinum, dederunt in confessione tantum fructum, ut
 10 omnia sua in commune conferrent, distribuentes pauperibus,
 ut nemo diceret aliquid proprium, sed essent illis omnia com-
 munita, et haberent animam unam et cor unum in Deum. Do-
 15 natus enim illis erat sanguis Domini quem fuderant ; donatus
 erat ignoscente Domino, ut iam quod fuderant etiam bibere
 15 discerent. Magnus ibi fructus : *terra dedit fructum suum,*
 et magnum fructum, et optimum fructum. Numquid terra
 illa sola debuit dare fructum suum ? *Benedicat nos Deus,*
Deus noster ; benedicat nos Deus. Adhuc benedicat ;
 benedictio enim in multiplicatione solet maxime et proprie
 20 intellegi. Probemus hoc in Genesi : uide opera Dei. Fecit Deus PL
811
 lucem ; et diuisit Deus inter lucem, et tenebras : lucem uocauit
 diem, et tenebras uocauit noctem. Non dictum est : Benedixit
 lucem. Etenim eadem lux redit et alternat diebus ac noctibus.
 Vocauit caelum firmamentum inter aquas et aquas ; non
 25 dictum est : Benedixit caelum. Discreuit mare ab arida, et
 nominauit utrumque : aridam, terram, et congregationem
 aquarum, mare ; nec hic dictum est : Benedixit Deus. Ventum
 est ad ea quae fecunditatis habitura erant semen, et ex aquis

11/12 Matth. 3, 2. 19 cfr Luc. 7, 37-38. 9, 5 cfr Act. 2, 1-4. 11 cfr Act.
 4, 32. 20 sqq. cfr Gen. 1.

existentia. Ipsa enim maximam multiplicationis ubertatem
 30 habent ; et benedixit ea Dominus dicens : *Crescite, et multiplicamini, et replete aquas maris ; et uolatilia multiplicentur super terram.* Sic et cum omnia subiecit homini, quem fecit ad imaginem suam, scriptum est : *Et benedixit eos Deus dicens : Crescite et multiplicamini, et implete faciem terrae.* Ergo benedictio
 35 proprie ad multiplicationem ualet, et ad implendam faciem terrae. Audi et in hoc psalmo : *Benedicat nos Deus, Deus noster ; benedicat nos Deus.* Et quo ualet ista benedictio ? *Et metuant eum omnes fines terrae.* Ergo, fratres mei, sic abundanter in nomine Christi benedixit nos
 40 Deus, ut filiis suis impleat uniuersam faciem terrae, adoptatis in regnum suum coheredibus Vnigeniti sui. Vnicum genuit, et unum esse noluit : unicum genuit, inquam, et unum eum noluit remanere. Fecit ei fratres ; etsi non gignendo, tamen adoptando fecit ei coheredes. Fecit eum participem prius mortalitatis nostrae, ut crederemus nos esse posse participes diuinitatis eius.

10. Adtendamus pretium nostrum. Praedicta sunt omnia, exhibentur omnia, it euangelium per orbem terrarum ; omnis labor humani generis in hoc tempore testimonium dicit, implentur omnia quae in scripturis praedicta sunt. Sicut usque
 5 ad hodiernum diem omnia euenerunt, sic et quae restant euentura sunt. Timeamus iudicii diem ; uenturus est Dominus. Qui uenit humilis, ueniet excelsus ; qui uenit iudicandus, ueniet iudicaturus. Agnoscamus humilem, ut non expauescamus excelsum ; amplectamur humilem, ut desideremus excelsum.
 10 Desiderantibus enim se, propitius ueniet. Illi eum desiderant qui tenuerint fidem eius, et fecerint mandata eius. Nam etsi nolumus, ueniet. Velimus ergo ueniat, qui ueniet etsi nolumus. Quomodo uelimus ut ueniat ? Bene uiuendo, bene agendo. Praeterita non nos delectent, praesentia non nos te-
 15 neant ; ne claudamus aurem tamquam de cauda, ne premamus aurem in terra¹ ; ne praeteritis retardemur ab audiendo, ne praesentibus implicemur a futura meditando, extendamus nos in ea quae ante sunt, obliuiscamur praeterita. Et quod
 20 modo laboramus, quod modo gemimus, quod modo suspiramus, quod modo loquimur, quod ex quantulacumque parte sentimus, et capere non possumus, capiemus, perfruemur in resurrectione iustorum. Renouabitur iuuentus nostra sicut aquilae ; tantummodo nos uetustatem nostram ad petram Christum conteramus. Siue illa uera sint, fratres, quae dicun-

PL
812

10, 17 cfr Phil. 3, 13. 22 cfr Ps. 102, 5. 23 cfr Ps. 136, 9 ; 1 Cor. 10, 4.

10, 16 ab audiendo] *codd.*, oboediendo *edd.* 17 a futura] *codd.*, sed adfutura *edd.*

¹ Cfr *Enarr. in ps. LVII, 7, 37 sq.*

25 tur de serpente, uel quae dicuntur de aquila, siue sit fama
 potius hominum quam ueritas ; ueritas est tamen in scripturis,
 et non sine causa hoc dixerunt scripturae ; nos quidquid illud
 significat faciamus, et quam sit illud uerum non laboremus.
 Tu esto talis, ut iuuentus tua renouari possit sicut aquilae. Et ^{μ 664}
 30 scias eam non posse renouari, nisi uetustas tua in petra con-
 trita fuerit ; id est, nisi auxilio petrae, nisi auxilio Christi, non
 poteris renouari. Tu noli dulcedine praeteritae uitae obsur-
 descere aduersus uerbum Dei ; noli praesentibus rebus sic te-
 neri et impediri, ut dicas : Non mihi uacat legere, non mihi
 35 uacat audire. Hoc aurem premere in terra est. Tu ergo talis
 noli esse ; sed esto talis quod contra inuenis, id est, ut prae-
 terita obliuiscaris, in anteriora te extendas, ut uetustatem
 tuam in petra conteras. Et si quae tibi similitudines datae
 fuerint, si inueneris in scripturis, crede ; si non inueneris dici
 40 nisi fama, nec ualde credas. Res ipsa forte ita est, forte non est
 ita. Tu profice ; tibi ualeat ad salutem ista similitudo. Non uis
 per istam similitudinem ? Per aliam fac, dum tamen facias ;
 et securus exspecta regnum Dei, ne rixetur tecum oratio tua.
 Tu enim, christiane, quando dicis : *Veniat regnum tuum*, quo-
 45 modo dicis : *Veniat regnum tuum* ? Excute cor tuum : uide ;
 ecce : *Veniat regnum tuum*. Clamat tibi : Venio ; non times ?
 Saepe diximus Caritati uestrae : et praedicare ueritatem nihil
 est, si cor a lingua dissentiat ; et audire ueritatem nihil est, si
 non auditionem fructus sequatur. De isto loco quasi sublimiore
 50 loquimur ad uos ; quam simus autem timore sub pedibus
 uestris Deus nouerit, qui propitius fit humilibus ; quia non nos
 tam delectant uoces laudantium, quam deuotio confitentium
 et facta rectorum. Et quam non delectemur nisi profectibus
 uestris, in istis autem laudibus quam periclitemur, ille noue-
 55 rit qui nos ab omnibus periculis liberet, et nos uobiscum ab
 omni tentatione saluatos in regno suo cognoscere et coronare
 dignetur.

IN PSALMVM LXVII

ENARRATIO.

Vers. 1.5.

1. Psalmi huius titulus non uidetur esse operosae disputa-
 tionis : simplex enim apparet et facilis. Nam ita se habet : *In*
finem, ipsi David psalmus cantici. In multis autem
 iam psalmis admonuimus quid sit : *In finem* ; quoniam
 5 *finis legis Christus, ad iustitiam omni credenti* : finis qui per-
 ficiat, non qui consumat aut perdat. Verumtamen si quis-

PL
813

44 Matth. 6, 10.

LXVII, 1, 5 Rom. 10, 4.

LXVII, 1, 3 ipsi] om. a²

quam conetur inquirere quid sibi uelit : *Psalmus cantici* ;
 cur non aut *psalmus*, aut *canticum*, sed utrumque ; uel
 quid intersit inter psalmum cantici, et canticum psalmi, quia
 10 et sic quorumdam psalmorum tituli inscribuntur, inueniet
 fortasse aliquid, quod acutioribus et otiosioribus nos relinqui-
 mus. Discreuerunt quidam ¹ ante nos inter canticum et psal-
 mum ; ut quoniam canticum ore profertur, psalmus autem
 uisibili organo adhibito, id est psalterio, canitur, uideatur
 15 cantico significari intelligentia mentis, psalmo uero opera
 corporis. Sicut in hoc ipso sexagesimo septimo, quem nunc
 tractandum suscepimus, illud quod dictum est : *Cantate*
Deo, psallite nomini eius, ita quidam discreuerunt, ut
Cantate Deo dictum uideatur, quia ea quae in seipsa mens
 20 agit, Deo nota sunt, ab hominibus non uidentur ; opera uero
 bona quoniam ideo uidenda sunt ab hominibus, ut glorificent
 Patrem nostrum qui in caelis est, merito dictum sit : *Psal-*
lite nomini eius, id est diffamationi eius, ut laudabiliter
 nominetur. Hanc differentiam alicubi, quantum recolo, etiam
 25 ipse secutus sum. Memini autem legisse nos etiam : *Psal-* ^{μ 665}
lite Deo quia talia quae uisibiliter bene operamur, non tan-
 tum hominibus, sed etiam Deo placent. Non autem omnia
 quae Deo placent, etiam hominibus possunt, quia uidere non
 possunt. Vnde mirum est si quemadmodum utrumque legitur,
 30 et *Cantate Deo* et *Psallite Deo*, ita alicubi legi potest *Can-*
tate nomini eius. Quod si et hoc in scripturis sanctis dictum
 inuenitur, haec differentia frustra elaborata est. Mouet
 etiam me quod generali nomine magis psalmi quam cantica
 uocantur, ita ut Dominus diceret : *Quae scripta sunt in lege,*
 35 *et prophetis, et psalmis de me* ; et liber ipse Psalmorum dicitur,
 non Canticorum : *Sicut scriptum est*, inquit, *in libro Psalmo-*
rum, cum potius secundum istam differentiam, cantica dici
 debuisse uideantur ; quoniam canticum etiam sine psalmo
 esse potest, psalmus uero sine cantico esse non potest. Possunt
 40 etenim esse cogitationes mentis, quarum non sint opera cor-
 poralia ; nullum est autem opus bonum, cuius non sit in mente
 cogitatio. Ac per hoc utrobique cantica ; non utrobique psal-
 mi ; et tamen, sicut dixi, generaliter psalmi appellantur, non
 cantica ; liberque psalmorum, non canticorum. Et si intelle-
 45 gantur atque discutiantur sensus dictorum, ubi titulus est tan-
 tummodo *psalmi*, et ubi tantummodo *cantici*, et ubi non
psalmus cantici, sicut in isto, sed *canticum psalmi* inscriptum
 est, nescio utrum possit ista differentia demonstrari. Pro-

20 cfr Matth. 5, 16. 25/26 Ps. 46, 7. 34 Luc. 24, 44. 36 Act. 1, 20.

18 psalmum dicite a²

¹ Cfr ex. gr. Hilarius in prologo super psalmus, n. 17 sqq.

inde sicut coeperamus, relinquentes ista eis qui possunt,
 50 et quibus uacat talia discernere, et certa differentiarum ratione
 definire; nos quantum adiuuante Domino ualemus, huius
 Psalmi textum consideremus atque tractemus.

2. **2. Exsurgat Deus et dispergantur inimici eius.**

Iam factum est: exsurrexit Christus qui est super omnia Deus
 benedictus in saecula, et dispersi sunt inimici eius per omnes
 gentes, Iudaei; in eo ipso loco ubi inimicitias exercuerunt, de-
 5 bellati, atque inde per cuncta dispersi: et nunc oderunt, sed
 metuunt; et in ipso metu faciunt quod sequitur: *Et fugiant
 qui oderunt eum, a facie eius.* Fuga quippe animi, est
 timor. Nam carnali fuga, quo fugiunt ab eius facie qui ubique
 praesentiae suae demonstrat effectum? *Quo abibo*, inquit ille,
 10 *a spiritu tuo, et a facie tua quo fugiam?* Animo ergo, non cor-
 pore fugiunt; timendo scilicet, non latendo; nec ab ea facie
 quam non uident, sed ab ea quam uidere coguntur. Facies
 quippe eius appellata est praesentia eius per ecclesiam eius.
 Vnde illis inimicantibus dixit: *Amodo uidebitis Filium homi-
 15 nis uenientem in nubibus.* Sicut uenit in ecclesia sua, diffun-
 dens eam toto orbe terrarum, in quo dispersi sunt inimici eius.
 Venit autem in talibus nubibus, de qualibus dicit: *Mandabo
 nubibus meis ne pluant super eam imbrem. Fugiant ergo qui
 oderunt eum, a facie eius:* timeant a praesentia sancto-
 20 rum fideliumque eius, de quibus dicit: *Cum uni ex minimis
 meis fecistis, mihi fecistis.*

3. **3. Sicut deficit fumus, deficient.** Extulerunt enim

se ab ignibus odiorum suorum in superbiae typhum; et ponen-
 tes in caelum os suum, atque clamantes: *Crucifige, crucifige,*
 capto illuserunt, pendentem irriserunt; et unde uictores tu-
 5 muerunt, mox uicti euanuerunt. *Sicut fluit cera a facie
 ignis, sic pereant peccatores a facie Dei.* Quamquam
 fortasse eos hoc loco significauerit, quorum duritia in paeni-
 tentiae lacrimas soluitur; tamen etiam illud intellegi potest,
 ut futurum iudicium comminetur; quia cum in hoc saeculo
 10 sicut fumus se extollendo, id est, superbiendo defecerint, ue-
 niet illis in fine extrema damnatio, ut ab eius facie pereant in
 aeternum, cum in sua claritate fuerit praesentatus, uelut
 ignis, ad poenam impiorum lumenque iustorum.

4. **4. Denique sequitur: Et iusti iucundentur, et exsul-**

tent in conspectu Dei, et delectentur in laetitia.
 Tunc enim audient: *Venite, benedicti Patris mei; percipite*

2, 2 cfr Rom. 9, 5. 9 Ps. 138, 7. 14 Matth. 26, 64. 17 Isai. 5, 6.
 20 Matth. 25, 40. 3, 2 Ps. 72, 9 3 Ioh. 19, 6. 4, 3 Matth. 25, 34.

2, 1 dispergantur] aliquot codd. cum κ, tuet. Capelle, Psautier, p. 144 (cfr comment.),
 dissipentur cet. codd. edd. μ cum α² β Vulg. 4, 1 et] om. α² iucundentur et] κ,
 epulentur et α², epulentur β 2 et] β, om. α² κ (cfr l. 7) delect(entur)] deficit β

regnum. Iucundentur ergo qui laborauerunt, *et exsultent* 5 *in conspectu Dei*. Non enim erit exsultationis huius, tamquam coram hominibus, inanis ulla iactantia; sed in conspectu eius qui sine errore inspicit quod donauit. *Delectentur in laetitia*: non iam exsultantes cum tremore, sicut in hoc saeculo, quamdiu tentatio est uita humana super terram.

5.6. 5. Deinde se ad ipsos conuertit, quibus tantam spem dedit, et hic uiuentes alloquitur et hortatur: *Cantate Deo, psallite nomini eius*. Iam hinc in tituli expositione, quod uidebatur praelocuti sumus. Cantat Deo, qui uiuit Deo; psallit 5 *nomini eius, qui operatur in gloriam eius*. Ita cantando, ita psallendo, id est, sic uiuendo, sic operando, *Iter facite ei, inquit, qui adscendit super occasum*. Iter facite Christo; ut per speciosos pedes euangelizantium, peruia sint ei 10 *corda credentium*. Ipse est enim qui adscendit super occasum: siue quia non eum excipit noua uita se ad eum conuertentis, nisi uetus occiderit huic saeculo renuntiantis; siue quia adscendit super occasum, cum resurgendo uicit corporis casum. *Dominus enim nomen est ei*. Quod illi si cognouissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.

PL
815

6. *Exsultate in conspectu eius*. O uos quibus dictum est: *Cantate Deo, psallite nomini eius, iter facite ei qui adscendit super occasum*, etiam *exsultate in conspectu eius*, quasi tristes, semper autem gaudentes. Dum 5 enim facitis iter ei, dum praeparatis qua ueniat gentesque possideat, multa passuri estis in conspectu hominum tristia; sed uos non solum nolite deficere, sed etiam exsultate; non in conspectu hominum, sed in conspectu Dei. Spe gaudentes, in tribulatione tolerantis. *Exsultate in conspectu eius*. 10 Illi enim, qui uos in conspectu hominum turbant, *turbabuntur a facie eius, patris orphanorum et iudicis uiduarum*. Desolatos enim putant, a quibus plerumque gladio uerbi Dei, et parentes a filiis, et mariti ab uxoribus separantur; sed habent consolationem destituti atque uiduati *patris orphanorum et iudicis uiduarum*; habent eius consolationem qui ei dicunt: *Quoniam pater meus et mater mea dereliquerunt me; Dominus autem assumpsit me*; et qui sperauerunt in Domino, persistentes in orationibus nocte ac die; a cuius facie illi turbabuntur, cum uiderint se nihil proficere, 15 quoniam totus mundus post eum abiit.

7. 7. Nam de his orphanis et uiduis, id est spei saecularis

8 cfr Ps. 2, 11. 9 cfr Iob 7, 1. 5, 8 cfr Isai. 52, 7. 13 cfr I Cor. 2, 8. 6, 4 cfr II Cor. 6, 10. 8 cfr Rom. 12, 12. 12 cfr Matth. 10, 34.35. 16 Ps. 26, 10. 18 cfr I Tim. 5, 5. 19 cfr Ioh. 12, 19.

5, 2 psalmum dicite a² 13 est] om. a² cum LXX 6, 3 exsultate] et praem. κ cum LXX 11 patres a² κ iudices a² κ

societate destitutis, Dominus sibi templum fabricat ; de quo consequenter dicit : *Dominus in loco sancto suo*. Quis enim sit locus eius aperuit, cum ait : *Deus qui inhabitare*
 5 *facit unius modi in domo* ; unanimes, unum sentientes : iste est locus sanctus Domini. Cum enim dixisset : *Dominus in loco sancto suo*, tamquam requireremus in quo loco, cum ille ubique sit totus, et nullus eum contineat corpo- μ 667
 10 *absque nobis* ; sed potius *unius modi habitantes in domo*, mereamur ut habitare etiam ipse dignetur in nobis. Iste est locus sanctus Domini, quem plerique homines quaerunt, ut habeant ubi orantes exaudiantur. Sint ipsi ergo quod quaerunt ; et quae dicunt in cordibus suis, id est in talibus cubili-
 15 *bus suis*, compungantur, habitantes *unius modi in domo*, ut a Domino magnae domus inhabitentur, et apud seipsos exaudiantur. Est enim domus magna, in qua non solum aurea uasa sunt et argentea, sed et lignea et fictilia ; et alia quidem sunt in honorem, alia in contumeliam ; si qui autem munda-
 20 *uerint semetipsos a uasis contumeliae*, erunt *unius modi in domo*, et locus sanctus Domini. Nam sicut in magna hominis domo, non in qualicumque loco eius requiescit dominus eius, sed in aliquo utique secretiore et honoratiore loco, sic Deus non in omnibus qui in domo eius sunt habitat (non
 25 *enim habitat in uasis contumeliae*) ; sed locus sanctus eius sunt quos *habitare facit unius modi*, uel *unius moris in domo*. Qui enim *τρόποι* graece dicuntur, et modi et mores latine interpretari possunt. Nec habet graecus : *Qui inhabitare facit*, sed tantum : *habitare facit*. *Dominus*
 30 *ergo in loco sancto suo*. Quis est locus iste ? Ipse Deus eum sibi facit. Deus enim *habitare facit unius moris in domo* : hic est locus sanctus eius.

PL
816

8. Quod autem gratia sua sibi aedificet hunc locum, non meritis eorum praecedentibus ex quibus eum aedificat, uide quid sequatur : *Qui educit compeditos in fortitudine*. Soluit enim grauia uincula peccatorum, quibus impediabantur ne ambularent in uia praeceptorum ; educit autem eos in fortitudine, quam ante eius gratiam non habebant. *Similiter amaricantes qui habitant in sepulcris* : id est omni modo mortuos, occupatos in operibus mortuis. Hi enim amaricant resistendo iustitiae ; nam illi compediti forsitan uolunt

7, 14 cfr Ps. 4, 5. 17 cfr II Tim. 2, 20.

7, 3 dominus] κ , deus α^2 cum LXX 4 qui inhabitare] habitare α^2 cum LXX
 (cfr l. 28/29 et 8, 26 et 9, 7 et 10, 23), qui abitare κ 5 facit] om. α^2 unius
 modi] un(i)animes α^2 (cfr comment. l. 5), unius moris (l. 26) Vulg. ps. Mediol.
 8, 3 qui educit] l. 26 legit educens cum LXX compeditos] κ cum LXX, uinctos α^2
 7 amaricantes] eos qui in ira prouocant α^2 , inamaricantes κ

10 ambulare, nec possunt, Deumque precantur ut possint, eique dicunt : *De necessitatibus meis educ me*. A quo exauditi, gratias agunt dicentes : *Disrupisti uincula mea*. Isti autem amaricantes qui habitant in sepulcris, in eo genere sunt quod alio loco scriptura significat, dicens : *A mortuo, uelut qui non sit,*
 15 *perit confessio*. Vnde est illud : *Peccator cum uenerit in profundum malorum, contemnit*. Aliud est enim desiderare, aliud oppugnare iustitiam ; aliud a malo liberari uelle, aliud mala sua defendere potius quam fateri : utrosque tamen gratia Christi *educit in fortitudine*. Qua fortitudine, nisi ut aduersus
 20 peccatum usque ad sanguinem certent ? Ex utroque enim genere fiunt idonei quibus construatur locus sanctus eius ; illis solutis, illis resuscitatis. Quia et mulieris, quam alligauerat satanas per decem et octo annos, iubendo uincula soluit, et Lazari mortem clamando superauit. Qui fecit haec in corpori-
 25 bus, potest mirabilia facere in moribus, et facere *unius modi habitare in domo, educens compeditos in fortitudine, similiter amaricantes qui habitant in sepulcris*.

9.10. 9. *Deus cum egredereris coram populo tuo*. Egressus eius intellegitur, cum apparet in operibus suis. Apparet autem non omnibus, sed eis qui nouerunt opera eius intueri. Non enim ea nunc opera dico, quae conspicua sunt omnibus, cae-
 5 lum, et terram, et mare, et uniuersa quae in eis sunt ; sed ^{μ 668} opera quibus *educit compeditos in fortitudine, similiter amaricantes qui habitant in sepulcris, et facit eos unius moris habitare in domo*. Sic egreditur coram populo suo, id est coram eis qui istam gratiam eius intellegunt. Denique sequitur : *Cum*
 10 *transires in deserto, terra mota est*. Desertum erant gentes, quae ignorabant Deum : desertum erat, ubi lex nulla ab ipso Deo data erat ; ubi nulli Prophetae habitauerant, Dominumque esse uenturum praedixerant. *Cum ergo transires in deserto, cum praedicareris in gentibus, terra*
 15 *mota est*, terreni homines ad fidem excitati sunt. Sed unde mota est ? *Etenim caeli distillauerunt a facie Dei*. PL
 Forsitan hic aliquis recolat illud tempus, quando in deserto 817
 Deus transibat coram populo suo, coram filiis Israel, die in columna nubis, nocte in fulgore ignis ; et hoc esse sentiat quod
 20 *caeli distillauerunt a facie Dei*, quoniam manna pluit populo suo ; hoc etiam esse quod sequitur : *Mons Sina a facie Dei Israel, pluuiam uoluntariam segregans,*

8, 11 Ps. 24, 17. 12 Ps. 115, 17. 14 Eccli. 17, 26. 22 cfr Luc. 13, 16.
 24 cfr Ioh. 11, 43, 44. 9, 6 Ps. 67, 7 17 cfr Ex. 13, 21. 20 cfr Ex. 16, 13.

9, 1 dum κ egrederis α² κ 9 dum α² κ 10 transgredieris α², transieris κ
 21 montes κ, om. LXX (cfr 12, 38) 22 pluuiā uoluntaria κ segregā α² κ

Deus, hereditati tuae, quia in monte Sina locutus est Deus ad Moysen, quando legem dedit, ut manna sit pluuiua uoluntaria quam segregauit Deus hereditati suae, id est populo suo ; quia solos eos ita pauit, non et ceteras gentes ; ut quod deinde dicit : *Et infirmata est*, ipsa hereditas infirmata intellegatur, quoniam murmurantes, manna fastidiosi respuerunt, desiderantes escas carniuum, et ea quibus uesci in Aegypto consueuerant. Sed in his uerbis si proprietates tantummodo litterae, non spiritalis requirendus est intellectus, oportet ut ostendatur secundum proprietatem corporalem, qui tunc compediti, quique etiam habitantes in sepulcris educti sunt in fortitudine. Deinde si ille populus, illa scilicet hereditas Dei, fastidio manna respuens infirmata est, non debuit sequi : *Tu uero perfecisti eam*, sed : Tu uero percussisti eam. Deo quippe offenso per illa murmura atque fastidia, ingens plaga secuta est. Postremo illi omnes in eremo consternati sunt, nec quisquam eorum, praeter duos, terram meruit promissionis intrare. Quamquam etiamsi dicatur in filiis eorum hereditas illa perfecta, nos sensum spiritalem liberius tenere debemus. Omnia quippe illa in figura contingebant in illis, donec aspiraret dies, et remouerentur umbrae.

10. Aperiat itaque nobis pulsantibus Dominus ; et mysteriorum eius, quantum ipse dignatur, secreta pandantur. Etenim ut terra mota esset ad fidem, cum in desertum gentium transiret euangelium, *caeli distillauerunt a facie Dei*. Hi sunt caeli, de quibus in alio psalmo canitur : *Caeli enarrant gloriam Dei*. De his quippe paulo post ibi dicitur : *Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur uoces eorum ; in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum*. Nec tamen istis caelis tanta gloria tribuenda est, tamquam ab hominibus illa gratia uenerit in desertum gentium, ut terra moueretur ad fidem. Non enim caeli a seipsis distillauerunt, sed *a facie Dei*, utique inhabitantis eos, et facientis eos inhabitare unius moris in domo. Ipsi sunt enim et montes, de quibus dicitur : *Leuavi oculos meos ad montes, unde ueniet auxilium mihi*. Et tamen ne in hominibus spem posuisse uideretur, continuo subiecit : *Auxilium meum a Domino, qui fecit caelum et terram*. Ei quippe alio loco dicitur : *Illuminans tu admirabiliter, a montibus aeternis*, quamuis a montibus aeternis, tamen illuminans tu. Sic et hic : *caeli distillauerunt* ; ^{μ 669} sed : *a facie Dei*. Et ipsi enim salui facti sunt per fidem, et hoc non ex seipsis, sed Dei donum est ; non ex operibus, ne

23 cfr Ex. 19, 18 etc. **28** cfr Num. 11, 5.6. **36** cfr Num. 11, 33. **38** cfr Num. 14, 29.30. **42** cfr 1 Cor. 10, 11. **42** cfr Cant. 2, 17. **10, 5** Ps. 18, 2-5. **14 et 16** Ps. 120, 1.2. **17** Ps. 75, 5. **20** cfr Eph. 2, 8-10.

forte quis extollatur. Ipsius enim sumus figmentum, *qui facit unius modi habitare in domo.* PL 818

11. Sed quid est quod sequitur : *Mons Sina a facie Dei Israel ?* An subaudiendum est, distillauit ; ut quod uocauit caelorum nomine, hoc uoluerit intellegi nomine etiam montis Sina, sicut diximus eos uocari montes, qui uocati sunt caeli ?
 5 Nec in isto sensu mouere debet quod ait : *mons* ; non : montes ; cum ibi dicti sint, caeli ; non, caelum ; quia et in alio psalmo cum dictum esset : *Caeli enarrant gloriam Dei*, more scripturae eundem sensum uerbis aliis repetentis subsequenter dictum est : *Et opera manuum eius annuntiat firmamentum.*
 10 Prius dixit : caeli ; non caelum ; et tamen postea non, firmamenta : sed, firmamentum. *Vocauit enim Deus firmamentum, caelum*, sicut in Genesi scriptum est. Ita ergo caeli et caelum, montes et mons, non aliud, sed hoc ipsum ; sicut ecclesiae multae et una ecclesia, non aliud, sed hoc ipsum. Cur ergo :
 15 *mons Sina qui in seruitutem generat*, sicut dicit apostolus ? An forte lex ipsa intellegenda est in monte Sina, quam *distilla- uerunt caeli a facie Dei*, ut terra moueretur ? et ipse est terrae motus, cum conturbantur homines, quia legem implere non possunt ? Quod si ita est, haec est et pluuiam uoluntaria, de qua consequenter dicit : *Pluuiam uoluntariam segregans, Deus, hereditati tuae* ; quia non fecit sic ulli genti, et iudicia sua non manifestauit eis. Segregauit itaque pluuiam hanc uoluntariam Deus hereditati suae, quod legem dedit. *Et infirmata est* : uel ipsa lex, uel ipsa here-
 20 ditas. Lex infirmata sic accipi potest, eo quod non impleretur ; non quod ipsa infirma sit, sed quod infirmos facit minando poenam, nec adiuuando per gratiam. Nam et apostolus ipso uerbo usus est, ubi ait : *Quod enim impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem*, significare uolens quia per spiritum impletur ; tamen ipsam dixit infirmari, cum ab infirmis non possit impleri. Infirmata uero ipsa hereditas, id est ipse populus, data sibi lege, sine ulla ambiguitate intellegitur. *Lex enim subintrauit, ut abundaret delictum.* Quod autem sequitur : *Tu uero perfecisti eam*, ad legem ita refertur, quia
 30 secundum illud perfecta, id est impleta est ; quod Dominus in euangelio dicit : *Non ueni legem soluere, sed implere.* Vnde et apostolus qui dixerat legem infirmatam esse per carnem, quia caro non implet quod per spiritum impletur, id est per gratiam spiritalem, ipse item dicit : *Vt iustitia legis impleretur in nobis,*
 40 *qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.* Hoc est ergo : *Tu uero perfecisti eam* ; quia *plenitudo legis est caritas* ; et *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris,*

22 Ps. 67, 7. 11, 7/9 Ps. 18, 2. 11 Gen. 1, 8. 15 Gal. 4, 24. 21 cfr Ps. 147, 20. 28 Rom. 8, 3. 32 Rom. 5, 20. 36 Matth. 5, 17. 39 Rom. 8, 4. 41 Rom. 13, 10. 42 Rom. 5, 5.

non per nos ipsos, sed *per Spiritum sanctum qui datus est nobis*; hoc est: *Tu uero perfecisti eam*, si legem perfecisse intellegatur; si uero hereditatem, facilius est intellectus. 45 Si enim propter hoc dicta est hereditas Dei infirmata, id est populus Dei infirmatus data lege, quia *lex subintravit, ut abundaret delictum*, ergo et quod sequitur: *Tu uero perfecisti eam*, ex illo intellegitur quod etiam in apostolo sequitur: 50 *Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia*. PL 819 Namque abundante delicto, multiplicatae sunt infirmitates eorum, et postea accelerauerunt; quia ingemuerunt, et inuocauerunt, ut ipso adiuuante impleretur quod ipso iubente non implebatur. μ 670

12. Est in his uerbis et alius sensus, qui probabilior mihi uidetur. Multo enim congruentius intellegitur ipsa gratia pluuiam uoluntaria, quia nullis praecedentibus operum meritis gratis datur. *Si enim gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Non enim dignus sum*, inquit, *uocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiam Dei: gratia autem Dei sum id quod sum*. Haec est pluuiam uoluntaria. *Voluntarie quippe genuit nos uerbo ueritatis*. Haec pluuiam uoluntaria. Inde alibi dicitur: *Scuto bonae uoluntatis tuae coronasti nos*. Istam 10 pluuiam, cum Deus transiret in deserto, id est, praedicaretur in gentibus, *caeli distillauerunt*; non tamen a seipsis, sed *a facie Dei*, quoniam et ipsi gratia Dei sunt id quod sunt. Et ideo *mons Sina*, quia et ipse qui plus omnibus illis laborauit, non ipse autem, sed gratia Dei cum illo, ut abundantius distillaret in gentibus, id est in deserto, ubi Christus 15 non erat annuntiatus, ne super alienum fundamentum aedificaret; ipse, inquam, Israelita erat ex genere Israel, de tribu Benjamin; et ipse ergo in seruitutem generatus erat, de Ierusalem terrena quae seruit cum filiis suis, et ideo persequebatur 20 ecclesiam. Nam, quod ipse commonuit, *sicut tunc qui secundum carnem generatus est persequebatur eum qui secundum spiritum; ita et nunc*. Sed misericordiam consecutus est quia ignorans fecit in incredulitate. Miramur ergo quod *caeli distillauerunt a facie Dei*; magis miremur quod *mons Sina*, id est, qui prius persequebatur, Hebraeus ex Hebraeis, 25 secundum legem pharisaeus. Quid autem miremur? Non enim a seipso, sed quod sequitur, *a facie Dei Israel*; de quo ipse dicit: *Et super Israel Dei* de quo Dominus dicit: *Ecce uere Israelita, in quo dolus non est*. Hanc ergo pluuiam uoluntariam nullis praecedentibus meritis operum bonorum segregauit Deus hereditati suae. *Et infirmata est*. Agnouit 30

50 Rom. 5, 20. 51 cfr Ps. 15, 4. 12, 4 Rom. 11, 6. 5 I Cor. 15, 9. 10.
7 Iac. 1, 18. 9 Ps. 5, 13. 14 cfr I Cor. 15, 10. 15 cfr Rom. 15, 20.
17 cfr Phil. 3, 5. 20 Gal. 4, 25. 29. 22 cfr I Tim. 1, 13. 25 cfr Phil.
3, 5. 28 Gal. 6, 16. 28 Ioh. 1, 47.

- enim non esse se aliquid per seipsum ; non uiribus suis, sed gratiae Dei tribuendum esse quod est. Agnouit quod dictum est : *In infirmitatibus meis gloriabor*. Agnouit quod dictum est : *Noli altum sapere, sed time*. Agnouit quod dictum est : *Humilibus autem dat gratiam. Et infirmata est ; tu uero perfecisti eam*, quia uirtus in infirmitate perficitur. Quidam sane codices, et latini et graeci, non habent *mons : Sina* ; sed *a facie Dei Sina, a facie Dei Israel*. Id est : *caeli distillauerunt a facie Dei* ; et quasi quaeretur cuius Dei, *a facie Dei*, inquit, *Sina, a facie Dei Israel* ; id est a facie Dei qui legem dedit populo Israel. Quare ergo *caeli distillauerunt a facie Dei*, a facie huius Dei, nisi quia sic impletum est quod praedictum est : *Benedictionem dabit qui legem dedit ? Legem*, qua terreat de humanis uiribus praesumentem, *benedictionem*, qua liberet in Deum sperantem. Tu ergo perfecisti, Deus, hereditatem tuam ; quia infirmata est in se, ut perficeretur abs te.
11. **13.** *Animalia tua inhabitabunt in ea. Tua*, non sua ; tibi subdita, non sibi libera ; ad te egentia, non sibi sufficientia. Denique sequitur : *Parasti in tua suauitate egenti Deus. In tua suauitate*, non in illius facultate. Egens est enim, quoniam infirmatus est, ut perficiatur ; agnouit se indigentem, ut repleatur. Haec est illa suauitas de qua alibi dicitur : *Dominus dabit suauitatem, et terra nostra dabit fructum suum* ; ut bonum opus fiat non timore, sed amore ; non formidine poenae, sed delectatione iustitiae. Ipsa est enim uera et sana libertas. Sed Dominus hoc egenti parauit, non abundantanti, cui opprobrio est ista paupertas ; de qualibus alibi dicitur : *Opprobrium his qui abundant, et despectio superbis*. Hos enim dixit superbos, quos dixit qui abundant.
12. **14.** *Dominus dabit uerbum* : cibaria scilicet animalibus suis quae inhabitabunt in ea. Sed quid operabuntur haec animalia, quibus dabit uerbum ? quid nisi quod sequitur ? *Euangelizantibus uirtute multa*. Qua uirtute, nisi fortitudine illa in qua educit compeditos ? Fortasse etiam uirtutem hic dicat illam, qua euangelizantes mirabilia signa fecerunt.
13. **15.** Quis ergo *dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa ? Rex*, inquit, *uirtutum Dilecti*. Pater ergo est rex uirtutum Filii. Dilectus enim, quando non ponitur quis dilectus, per antonomasiam Filius unicus intellegitur. An uirtutum suarum rex ipse Filius ; uirtutum scilicet sibi seruien-

34 II Cor. 12, 9.

35 Rom. 11, 20.

35 Iac. 4, 6.

37 II Cor. 12, 9.

44 Ps. 83, 8.

13, 7 Ps. 84, 13.

12 Ps. 122, 4.

13, 1 habitabunt a²
peres a², genti κ3 in dulcedine tua a², in suauitate tua κ4 egenti] pau-
9 dilectione dub. μ 14, 4 uirtutes multas κ

tium ? quia *uirtute multa euangelizantibus dabit uerbum rex uirtutum*, de quo dictum est : *Dominus uirtutum, ipse est rex gloriae*. Quod autem non dixit : *Rex uirtutum suarum*, sed : *Rex uirtutum Dilecti*, locutio est in scripturis
 10 usitatissima, si quis aduertat ; quod ibi maxime apparet, ubi etiam proprium nomen exprimitur, ut eundem esse de quo dicitur, dubitari omnino non possit. Qualis et illa in Pentateucho multis locis inuenitur : *Et fecit Moyses illud atque illud, sicut praecepit Dominus Moysi*. Non dixit quod usitatum
 15 est in locutionibus nostris : *Et fecit Moyses sicut praecepit ei Dominus* ; sed : *Fecit Moyses sicut praecepit Dominus Moysi*, quasi alius sit Moyses cui praecepit, et alius Moyses qui fecit, cum idem ipse sit. Tales locutiones in Nouo Testamento difficillime reperiuntur. Inde est tamen quod apostolus ait : *De*
 20 *Filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui praedestinatus est Filius Dei in uirtute secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri*, tamquam alius sit Filius Dei qui factus est ex semine Dauid secundum carnem, et alius Iesus Christus Dominus
 25 noster, cum sit unus atque idem. In ueteribus autem libris crebra est ista locutio ; et ideo quando subobscure fit, ex manifestis sui generis exemplis intellegenda est ; sicut hoc loco psalmi huius quem tractamus, subobscure facta est. Nam si diceretur Iesus Christus : *rex uirtutum Iesu Christi*, tam aperta
 30 esset quam illa : *Fecit Moyses sicut praecepit Dominus Moysi* ; quia uero dictum est : *Rex uirtutum Dilecti*, non facile est ut occurrat ipsum esse regem uirtutum, qui est et Dilectus. *Rex ergo uirtutum Dilecti*, sic intellegi potest, ac si diceretur, *rex uirtutum suarum*, quia et *rex uirtutum*
 35 *est Christus, et Dilectus est idem ipse Christus*. Quamuis non habeat iste sensus tantam necessitatem, ut aliud non ualeat accipi ; quia et Pater potest intellegi *rex uirtutum Filii sui dilecti, cui dicit ipse Dilectus : Omnia mea tua sunt, et tua mea*. Quod si forte quaeritur utrum Deus Domini Iesu Christi Pater
 40 etiam *rex* dici possit, nescio utrum quisquam audeat hoc ab eo nomen auferre, ubi apostolus dicit : *Regi autem saeculorum immortalis, inuisibili, soli Deo*. Quia etsi hoc de ipsa Trinitate dictum est, ibi est et Deus Pater. Si autem non carnaliter intellegimus : *Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam*
 45 *filio regis*, nescio utrum aliud aliquid dictum est quam : *Filio tuo*. *Rex ergo est et Pater*. Vnde uersiculus iste psalmi huius : *Rex uirtutum Dilecti*, utroque modo intellegi potest. Cum itaque dixisset : *Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa* ; quia ipsa uirtus ab eo regitur, eique
 50 militat a quo datur, ipse, inquit, *Dominus qui dabit uer-*

PL
821

μ 672

15, 7 Ps. 23, 10.

13 Num. 17, 11 etc., sec. LXX.

19 Rom. 1, 3.4.

38 Ioh. 17, 10.

41 1 Tim. 1, 17.

44 Ps. 71, 2.

bum euangelizantibus uirtute multa, rex est uirtutum Dilecti.

16. Deinde sequitur : *Dilecti, et speciei domus diuidere spolia.* Repetitio pertinet ad commendationem ; quamquam istam repetitionem non omnes codices habeant, et eam diligentiores stella apposita praenotant, quae signa uocantur
5 asterisci ; quibus agnosci uolunt ea non esse in interpretatione Septuaginta, sed esse in hebraeo, quae talibus insigniuntur notis. Sed siue repetatur, siue semel dictum accipiatur quod positum est : *Dilecti*, sic intellegendum puto quod sequitur : *et speciei domus diuidere spolia*, ac si diceretur : *Dilecti*
10 *etiam speciei domus diuidere spolia*, id est : *Dilecti etiam ad diuidenda spolia.* Speciosam quippe domum, id est ecclesiam Christus fecit, diuidendo illi spolia, sicut speciosum est corpus distributione membrorum. Spolia porro dicuntur quae uictis hostibus detrahuntur. Hoc quid sit euange-
15 lium nos admonet, ubi legimus : *Nemo intrat in domum fortis, ut uasa eius diripiat, nisi prius alligauerit fortem.* Alligauit ergo diabolus Christus spiritalibus uinculis ; superando mortem, et super caelos ab inferis adscendendo ; alligauit eum sacramento incarnationis suae, quod nihil in eo reperiens
20 morte dignum, tamen est permissus occidere ; ac sic alligato abstulit tamquam spolia uasa eius. Operabatur quippe in filiis diffidentiae, quorum infidelitate utebatur ad uoluntatem suam. Haec uasa Dominus mundans remissione peccatorum, haec spolia sanctificans hosti erepta prostrato atque alligato,
25 diuisit ea speciei domus suae, alios constituens apostolos, alios prophetas, alios pastores et doctores in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi. *Sicut enim unum corpus est, et membra multa habet ; omnia autem membra corporis cum sint multa, unum est corpus : sic et Christus.* Numquid omnes
30 apostoli ? numquid omnes prophetae ? numquid omnes uirtutes ? numquid omnes dona habent curationum ? numquid omnes linguis loquuntur ? numquid omnes interpretantur ? *Omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus, diuidens propria unicuique prout uult.* Et haec est species domus, cui spolia
35 diuiduntur ; ut amator eius hac pulchritudine accensus exclamet : *Domine, dilexi decorem domus tuae.*

PL
822

14.15.

17. Iam in eo quod sequitur, se ad ipsa membra, de quibus fit species domus, alloquenda conuertit, dicens : *Si dormiatis inter medios clericos, pennae columbae deargentaetae, et inter scapulas eius in uiriditate auri.* Prius

16, 15 Matth. 12, 29. 21 cfr Eph. 2, 2. 25 cfr Eph. 4, 11.12. 27 I Cor. 12, 12.29.30.11. 36 Ps. 25, 8.

16, 1 dilecti] om. a² κ cum LXX, habent tantum Vulg. et psalt. mozar., cfr comment. l. 3 sqq. et] om. a² species a² κ 17, 3 inter] in a² 4 et inter scapulas eius (suas κ) in uiriditate auri] Aug. κ, et posteriora dorsi eius in specie auri a²

5 hic quaerendus est ordo uerborum quomodo finiatur sententia ; quae utique pendet, cum dicitur : *Si dormiatis* ; deinde quod ait : *pennae columbae deargentatae*, utrum singulari numero intellegendum est, huius pennae, an plurali, hae pennae. Sed singularem numerum graecus excludit, ubi
 10 omnino pluraliter hoc positum legitur. Sed adhuc incertum est utrum, hae pennae ; an, o uos pennae, ut ad ipsas pennas loqui uideatur. Vtrum ergo uerbis quae praecesserunt finiatur ista sententia, ut ordo sit : *Dominus dabit uerbum euangelizantibus uirtute multa, si dormiatis inter medios* μ 673
 15 *cleros*, o uos *pennae columbae deargentatae*, an his quae sequuntur, ut ordo sit : *Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae niue dealbabitur in Selmon* ; id est, ipsae pennae dealbabitur, si dormiatis inter medios cleros ; ut illis hoc dicere intellegatur,
 20 qui speciei domus tamquam spolia diuiduntur ; id est : Si dormiatis inter medios cleros, o uos qui diuidimini speciei domus, per manifestationem Spiritus ad utilitatem, ut alii quidem detur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum, alii fides, alii genera curationum in
 25 eodem Spiritu, et cetera ; si ergo uos dormiatis inter medios cleros, tunc pennae columbae deargentatae niue dealbabitur in Selmon. Potest et sic : *Si uos, pennae columbae deargentatae, dormiatis inter medios cleros, niue dealbabitur in Selmon*, ut subintellegantur homines, qui per
 30 gratiam remissionem accipiunt peccatorum. Vnde etiam de ipsa ecclesia dicitur in Cantico canticorum : *Quae est ista quae adscendit dealbata ?* Promissio quippe Dei tenetur, per prophetam dicentis : *Si fuerint peccata uestra tamquam phoenicium, sicut niuem dealbabo ?* Potest et sic intellegi, ut in eo quod
 35 dictum est : *pennae columbae deargentatae*, subaudiatur, eritis ; ut iste sit sensus : O uos qui tamquam spolia speciei domus diuidimini, si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae eritis ; id est, in altiora eleuabimini, PL
 compagini tamen ecclesiae cohaerentes. Nullam quippe aliam 823
 40 melius hic intellegi puto columbam deargentatam, quam illam de qua dictum est : *Vna est columba mea*. Deargentata est autem, quia diuinis eloquiis est erudita ; eloquia namque Domini alio loco dicuntur *argentum igne examinatum terrae, purgatum septuplum*. Magnum itaque aliquod bonum est, dormire inter medios cleros, quae nonnulli duo Testamenta esse
 45 uoluerunt, ut dormire sit inter medios cleros, in eorum Testamentorum auctoritate requiescere ; id est, utriusque Testa-

17, 22 cfr I Cor. 12, 7-9.

31 Cant. 3, 6, sec. LXX.

33 Isai. 1, 18.

41 Cant. 6, 8.

43 Ps. 11, 7.

menti testimoniis adquiescere, ut quando aliquid ex his profertur et probatur, omnis contentio pacifica quiete finiatur. 50 Quod si ita est, quid aliud admoneri uidentur euangelizantes uirtute multa, nisi quia tunc eis Dominus dabit uerbum ut euangelizare possint, si dormiant inter medios clericos? Tunc enim eis uerbum ueritatis datur, si auctoritas ab eis duorum Testamentorum non relinquatur: ut ipsi sint et pennae columbae deargentatae, quorum praedicatione in caelum gloria fertur ecclesiae. 55

18. *Inter scapulas* autem pars est utique corporis; pars est circa regionem cordis, a posterioribus tamen, id est a dorso; quam columbae illius deargentatae partem in uiriditate auri esse dicit, hoc est in uigore sapientiae; quem uigorem melius non puto intellegi posse quam caritatem. Sed quare a dorso, et non a pectore? Quamquam mirer quomodo positum sit hoc uerbum in alio psalmo, ubi dicitur: *Inter scapulas suas obumbrabit tibi, et sub alis eius sperabis*, cum sub alis obumbrari non possit, nisi quod a pectore fuerit. Et latine 10 quidem *inter scapulas* fortasse aliquo modo ex utraque parte possit intellegi, et ante, et post, ut scapulas accipiamus quae in medio caput habent; et in hebraeo sit fortassis ambiguum, quod possit et hoc modo intellegi; sed quod in graeco ^{μ 674} est *μετάφρενα*, nonnisi a posterioribus significat, quod est 15 *inter scapulas*. Vtrum propterea ibi est auri uiriditas, id est sapientia et caritas, quia ibi sunt quodammodo radices alarum, an quia ibi portatur illa sarcina leuis? Quid enim sunt uel ipsae alae, nisi duo praecepta caritatis, in quibus tota lex pendet et prophetae? Quid ipsa sarcina leuis, nisi ipsa caritas 20 quae in his duobus praeceptis impletur? Quidquid enim difficile est in praecepto, leue est amanti. Nec ob aliud recte intellegitur dictum: *Onus meum leue est*, nisi quia dat Spiritum sanctum, per quem diffunditur caritas in cordibus nostris, ut amando liberaliter faciamus, quod timendo qui facit, seruiliter facit; nec est amicus recti, quando mallet, si fieri posset, 25 id quod rectum est non iuberi.

19. Quaeri etiam potest, cum non sit dictum: Si dormiatis in clericis, sed: *inter medios clericos*, quid sit hoc: *inter medios clericos*. Quod quidem si expressius transferretur ex graeco, inter medium clericorum diceretur, quod in nullo interpretum legi, propterea credo quia tantumdem ualet quod dictum est: *inter medios clericos*. Hinc ergo quid mihi uideatur 5 exponam. Saepe hoc uerbum ad aliqua connectenda atque pacanda, ne inter se dissideant, poni solet; sicut testamentum inter se et populum Deo constituyente, hoc uerbum scriptura po-

PL
824

18, 7 Ps. 90, 4. 18 cfr Matth. 22, 40. 22 Matth. 11, 30. 23 cfr Rom. 5, 5.

18, 4/5 uirore sap., quem uirorem aliquot codd. Er.

10 nit ; nam pro eo quod est in latino : *inter me et uos*, graecus habet : *inter medium meum et uestrum*. Sic et de signo circumcisionis cum loquitur Deus ad Abraham, dicit : *Erit testamentum inter me et te, et omne semen tuum* ; quod graecus habet : *inter medium meum et tuum, et inter medium seminis tui*. Item cum
 15 loqueretur ad Noe de arcu in nubibus ad signum constituendum, hoc uerbum saepissime repetit ; et quod habent latini codices : *inter me et uos*, uel *inter me et omnem animam uiuam*, et si qua ibi talia dicuntur, *inter medium meum et uestrum* inuenitur in graeco, quod est ἀνὰ μέσον. Dauid quoque et Iona-
 20 than signum inter se constituunt, ne aliud opinando dissideant ; et quod latine dicitur : *inter ambos, inter medium amborum*, habet graecus eodem uerbo, quod est ἀνὰ μέσον. Optime autem factum est, ut hoc loco psalmi huius interpretes nostri non dicerent : inter cleros, quod latinae locutioni usi-
 25 tatum est, sed *inter medios cleros*, tamquam inter medium clerorum, quod potius in graeco legitur, et quod dici solet in eis rebus, ut dixi, quae inter se debeant habere consensum. Iubet ergo scriptura ut inter medios cleros dormiant, qui uel sunt pennae columbae deargentatae, uel ex hoc eis
 30 praestatur ut sint. Porro si isti cleri duo Testamenta significant, quid aliud admonemur, nisi ut Testamentis inter se consentientibus non repugnemus, sed intellegendo adquiescamus, nosque simus eorum concordiae signum atque documentum, cum alterum aduersus alterum nihil dixisse sentimus, et cum
 35 pacifica admiratione, quasi ecstasis sopore, monstramus ? Cur autem in cleris Testamenta intellegantur, cum hoc nomen graecum sit quidem, sed Testamentum non ita dicatur, haec causa est, quia per testamentum datur hereditas, quae graece appellatur κληρονομία, et heres κληρονόμος. Κληρος autem sors
 40 graece dicitur, et sortes ex promissione Dei, partes hereditatis uocantur, quae populo sunt distributae. Vnde tribus Leui ^{μ 675} praecepta est non habere sortem inter fratres suos, quod ex eorum decimis sustentaretur. Nam et cleros et clericos hinc appellatos puto, qui sunt in ecclesiastici ministerii gradibus
 45 ordinati, quia Matthias sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum. Proinde propter hereditatem quae fit testamento, tamquam per id quod efficitur id quod efficit, nomine clerorum Testamenta ipsa significata sunt.

20. Quamquam mihi et alius hic sensus occurrat, nisi fallor, anteponendus, ut cleros multo probabilius ipsas hereditates intellegamus : ut quoniam hereditas Veteris Testamenti est,

19, 12 Gen. 17, 2.7. 15 cfr Gen. 9, 12. 19 cfr I Reg. 20, 20-23. 42 cfr Num. 18, 20. 45 cfr Act. 1, 26.

19, 31/32 ea testamenta inter se consentire omnes fere codd. 32 repugnemus] repugnare nouerimus Reg.

quamuis in umbra significatiua futuri, terrena felicitas ; here-
 5 ditas uero Noui Testamenti est aeterna immortalitas ; dormire
 sit inter medios cleros, nec illam iam quaerere ardentem, et
 adhuc istam exspectare patienter. Nam qui Deo propterea ser-
 uiunt, uel potius propterea seruire nolunt, dum quaerunt in
 hac uita et in hac terra felicitatem, ablatas est somnus ab
 10 eis, et non dormiunt. Inflammantibus enim cupiditatibus agi-
 tati, in flagitia et facinora propelluntur, nec omnino requie-
 scunt ; desiderando ut adquirant, metuendo ne amittant. *Qui
 autem me audit, ait Sapientia, inhabitabit in spe, et requiescet
 sine timore ab omni malignitate.* Hoc est, quantum mihi uide-
 15 tur, dormire inter medios cleros, id est inter medias heredita-
 tes ; nondum in re, sed tamen in spe caelestis hereditatis habi-
 tare, et a terrenae felicitatis iam cupiditate conquiescere. Cum
 autem uenerit quod speramus, non iam inter duas hereditates
 requiescemus, sed in noua uera, cuius uetus erat umbra, regna-
 20 bimus. Quapropter etiamsi intellexerimus quod dictum est :
Si dormiatis inter medios cleros, tamquam si diceretur :
 Si moriamini inter medios cleros, ut istam mortem carnis
 more suo scriptura dormitionem uocauerit, haec est mors
 optima, ut in cupiditatum cohibitione a terrenis, in spe cae-
 25 lestis hereditatis homo usque in finem perseuerans, diem uitae
 huius ultimum claudat. Sic enim dormientes inter medios cle-
 ros, erunt pennae columbae deargentatae ; ut tempore quo
 resurgent, rapiantur in nubibus obuiam Christo in aera, et
 semper iam cum Domino uiuant ; aut certe, quia per eos qui
 30 sic moriuntur, quanto securius, tanto sublimius ecclesia diffama-
 tur, et quasi quibusdam pennis excelsae laudis adtollitur.
 Neque enim frustra dictum est : *Ante mortem ne laudes homi-
 nem quemquam.* Omnes ergo sancti Dei ab initio generis hu-
 mani, usque ad tempus apostolorum (quia et ipsi nouerant
 35 dicere : *Diem hominis non concupiui, tu scis ;* et : *Vnam petii
 a Domino, hanc requiram,* et a tempore apostolorum, ex quo
 duorum Testamentorum differentia clarius reuelata est, ipsi
 apostoli et beati martyres ceterique iusti, tamquam arietes et
 arietum filii usque ad hoc tempus dormierunt inter medios
 40 cleros ; regni terreni felicitatem iam contemnentes, et regni
 caelorum aeternitatem sperantes, et nondum tenentes. Et
 quia tam bene dormierunt, eis uelut pennis nunc uolitat, et
 laudibus exaltatur ecclesia, columba scilicet deargentata ; ut
 hac eorum fama ad imitandum posteris inuitatis, dum sic
 45 etiam ceteri dormiunt, addantur pennae quibus usque in finem
 saeculi sublimiter praedicetur.

15. **21.** *Dum discernit supercaelestis reges super eam,*

20, 12 Prou. 1, 33. 27 cfr 1 Thess. 4, 16. 32 Eccli. 11, 30. 35 Ier.
 17, 16. 35 Ps. 26, 4.

21, 1 caelestis regis α² κ

niue dealbabuntur in Selmon : ille supercaelestis, ille
 qui adscendit super omnes caelos, ut adimpleret omnia,
dum discernit reges super eam, id est super eam- μ 676
 5 dem columbam deargentatam. Sequitur enim apostolus ac
 dicit : *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem*
prophetas, quosdam uero euangelistas, quosdam autem pasto-
res et doctores. Nam quid est aliud reges discernere super
 eam, nisi *in opus ministerii, in aedificationem corporis Christi,*
 10 *quandoquidem ipsa est corpus Christi ?* Dicuntur autem illi
reges, utique a regendo ; et quid magis quam carnis con-
 cupiscentias, ne regnet peccatum in eorum mortali corpore ad
 oboediendum desideriis eius, ne exhibeant membra sua arma
 15 iniquitatis peccato, sed exhibeant se Deo, tamquam ex mor-
 tuis uiuentes, et membra sua arma iustitiae Deo ? Sic enim
 erunt reges primitus discreti ab alienigenis, quia non sunt
 iugum ducentes cum infidelibus ; deinde discreti concorditer
 inter se muneribus propriis. *Non enim omnes apostoli, aut*
omnes prophetae, aut omnes doctores, aut omnes dona habent
 20 *curationum, aut omnes linguis loquuntur, aut omnes interpretantur.*
Omnia autem haec operatur unus atque idem Spiritus,
diuidens propria unicuique prout uult ; quem dando ille super-
 caelestis, discernit reges super columbam deargentatam. De
 quo Spiritu sancto cum ad eius matrem gratia plenam missus
 25 angelus loqueretur, quaerenti quomodo fieret quod paritura
 nuntiabatur, quoniam non cognoscebat uirum : *Spiritus sanctus,*
inquit, superueniet in te, et uirtus Altissimi obumbrabit
tibi. Quid est : *obumbrabit tibi*, nisi : umbram faciet ? Vnde et
 isti reges, dum gratia Spiritus Domini Christi discernuntur su-
 30 per columbam deargentatam, *niue dealbabuntur in Selmon*.
Selmon quippe interpretatur Vmbra. Non enim meritis
 aut uirtute propria discernuntur. *Quis enim te, inquit, discernit ?*
Quid autem habes quod non accepisti ? Vt ergo discernantur
 ab impiis, accipiunt remissionem peccatorum ab illo qui
 35 ait : *Si fuerint peccata uestra sicut phoenicium, tamquam niuem*
dealbabo. Ecce quomodo *niue dealbabuntur in Selmon* ;
 in gratia Spiritus Christi, quo eis etiam propria dona discreta
 sunt, de quo dictum est quod supra commemorauit : *Spiritus*
sanctus superueniet in te, et uirtus Altissimi obumbrabit tibi,
 40 *hoc est, umbram faciet tibi ; propterea quod nascetur ex te*
sanctum, uocabitur Filius Dei. Vmbra porro ista defensaculum
 intellegitur ab aestu concupiscentiarum carnalium ; unde illa
 uirgo Christum non carnaliter concupiscendo, sed spiritaliter
 credendo concepit. Constat autem umbra lumine et corpore ;

PL
826

21, 3 sqq. Eph. 4, 10-12. 12 cfr Rom. 6, 12.13. 18 I Cor. 12, 29.30.11.
 26 Luc. 1, 35. 32 I Cor. 4, 7. 35 Isai. 1, 18.

45 proinde illud quod in principio erat Verbum, lumen illud
 uerum, ut umbraculum meridianum fieret nobis, Verbum caro
 factum est, et habitauit in nobis. Deo scilicet homo, tamquam
 lumini corpus, accessit, et in eum credentes umbra protectio-
 nis operuit. Non enim de quali umbra dicitur : *Transierunt*
 50 *omnia illa tamquam umbra* ; nec de quali umbra dicit aposto-
 lus : *Nemo uos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei*
festi, aut neomeniae, aut sabbatorum, quod est umbra futuro-
rum, sed de quali scriptum est : *Sub umbra alarum tuarum*
protege me. Dum ergo discernit ille supercaelestis reges super
 55 columbam deargentatam, non sua merita extollant, non de
 propria uirtute confidant ; *niue* quippe *dealbabuntur in*
Selmon, gratia candificabuntur in protectione corporis
 Christi.

PL
827

16. **22.** Hunc autem montem consequenter dicit *montem Dei*, ^μ 677
montem uberem, montem incaseatum, uel *montem*
pinguem. Quid hic autem aliud pinguem, quam uberem
 diceret ? Est enim et mons isto nomine nuncupatus, id est
 5 *Selmon*. Sed quem montem intellegere debemus *montem*
Dei, montem uberem, montem incaseatum, nisi eum-
 dem Dominum Christum, de quo et alius propheta dicit : *Erit*
in nouissimis temporibus manifestus mons Domini, paratus in
cacumine montium ? Ipse est mons incaseatus, propter paru-
 10 los gratia tamquam lacte nutriendos ; mons uber, ad robo-
 randos atque ditandos donorum excellentia ; nam et ipsum
 lac, unde fit caseus, miro modo significat gratiam ; manat
 quippe ex abundantia uiscerum maternorum, et misericordia
 delectabili paruulis gratis infunditur. Ambiguus est autem in
 15 graeco casus, utrum sit nominatiuus, an accusatiuus ; quo-
 niam in ea lingua mons neutri generis est, non masculini ;
 ideo nonnulli Latini non interpretati sunt, *montem Dei*,
 sed *mons Dei*. Puto autem melius esse, *in Selmon mon-*
tem Dei, hoc est, in montem Dei qui uocatur Selmon, se-
 20 cundum intellectum quem supra, ut potuimus, exposuimus.
17. **23.** Deinde quod dixit : *montem Dei, montem incasea-*
tum, montem uberem, ne quis auderet ex hoc Dominum
 Iesum Christum comparare ceteris sanctis, qui et ipsi dicti
 sunt montes Dei ; legitur quippe : *Iustitia tua sicut montes*
 5 *Dei* ; unde apostolus ait : *Vt nos simus iustitia Dei in ipso*.
 De quibus montibus et alio loco dicitur : *Illuminans tu admi-*
rabiliter a montibus aeternis ; quia uita eis aeterna donata est,
 et per eos sanctarum scripturarum eminentissima auctoritas

45 cfr Ioh. 1, 1.14. 49 Sap. 5, 9. 51 Col. 2, 16.17. 53 Ps. 16, 8.
 22, 7 Isai. 2, 2. 23, 4 Ps. 35, 7. 5 II Cor. 5, 21. 6 Ps. 75, 5.

22, 2 uberi a² mons incaseatus a² (-os corr. al.m.) κ 2/3 mors uber a²,
 mons sanctus κ

constituta est, sed illuminante ab eis illo cui dicitur : *Illumi-*
 10 *nans tu. Leuavi enim oculos meos in montes, unde ueniet auxi-*
lium mihi ; nec tamen auxilium meum ab ipsis proprie mon-
tibus, sed auxilium meum a Domino qui fecit caelum et terram.
 Vnus quippe ipsorum montium multum excellens cum dixis-
 set, quod plus illis omnibus laborauerit : *Non autem ego, in-*
 15 *quit, sed gratia Dei mecum.* Ne quis ergo auderet etiam mon-
 tem speciosum forma prae filiis hominum montibus filiis ho-
 minum comparare — quoniam non defuerunt qui eum dice-
 rent, alii Iohannem Baptistam, alii Eliam, alii Ieremiam, aut
 unum ex prophetis — conuertit se ad illos, et ait : *Vt quid*
 20 *suspiciamini montes incaseatos, montem, inquit, in*
quo placuit Deo inhabitare in eo ? Vt quid suspi-
ciamini ? Sicut enim lumen illi, quia et ipsis dictum est : *Vos*
estis lumen mundi ; sed aliud illud dictum est : Lumen uerum,
quod illuminat omnem hominem ; sic, montes illi ; sed longe
 25 *alius mons paratus in cacumine montium. Montes itaque isti*
illum montem portando gloriosi sunt ; quorum ille unus dicit :
Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu PL
Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo ; ut 828
qui gloriatur, non in seipso, sed in Domino gloriatur. Vt quid
 30 *ergo suspiciamini montes incaseatos, eum montem in*
quo placuit Deo habitare in eo ? Non quia in aliis non
 inhabitat, sed quia in ipsis per ipsum. *In ipso quippe inhabi-*
tat omnis plenitudo diuinitatis, non umbraliter, tamquam in
 templo a rege Salomone facto, sed corporaliter, id est solide
 35 *atque ueraciter. Quoniam Deus erat in Christo, mundum re-*
concilians sibi. Quod siue de Patre dictum accipiamus, quo-
niam ipse ait : Pater autem in me manens, ipse facit opera sua ; μ 678
ego in Patre, et Pater in me ; siue ita intellegatur : Deus erat
in Christo, Verbum erat in homine ; sic erat utique Verbum
 40 *in carne, ut Verbum etiam caro factum solus proprie dicere-*
tur, id est, homo Verbo in unam Christi personam copulare-
tur. Vt quid ergo suspiciamini montes incaseatos, eum
montem in quo placuit Deo inhabitare in eo ? Longe
 utique aliter quam in illis montibus, quorum aliquem etiam
 45 *hunc suspiciamini. Non enim quia et illi per adoptionis gra-*
tiam filii Dei sunt, ideo quisquam illorum est Unigenitus cui
diceret : Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos
sub pedibus tuis. Etenim Dominus inhabitabit usque

9 Ps. 120, 1.2. 14 I Cor. 15, 10. 16 cfr Ps. 44, 3. 18 cfr Matth. 16, 14.
 22 Matth. 5, 14. 23 Ioh. 1, 9. 27 Gal. 6, 14. 28 I Cor. 1, 31. 32 Col.
 2, 9. 35 II Cor. 5, 19. 37 Ioh. 14, 10. 47 Ps. 109, 1.

23, 9 ab eis (sc. montibus aeternis l. 7)] codd., om. edd. 20 suscepistis a²
 20 montes caseatos a², montem in caseatus κ 21 habitare] a² κ, at potius legen-
 dum est inhabitare ut in commentario ac l. 43 et 61 in ipso κ 48 habitauit a²

in finem ; id est, illos montes non comparandos huic monti
 50 ipse Dominus inhabitabit, qui est mons paratus in cacumine
 montium ; ut perducatur eos in finem, id est in seipsum sicut
 Deus est contemplandum. *Finis enim legis Christus, ad iusti-*
tiam omni credenti. Deo itaque placuit habitare in isto monte,
 qui paratus est in cacumine montium ; cui dicit : *Tu es Fi-*
 55 *lius meus dilectus, in quo bene complacui.* Ipse autem mons
 Dominus est, qui alios montes inhabitabit in finem, in quo-
 rum cacumine paratus est. *Vnus enim Deus, et unus mediator*
Dei et hominum homo Christus Iesus, mons montium, sicut
 sanctus sanctorum. Vnde dicit : *Ego in eis, et tu in me. Ut quid*
 60 *ergo suspicamini montes incaseatos, montem in quo*
placuit Deo inhabitare in eo ? Etenim montes illos in-
 caseatos Dominus iste, mons incaseatus, inhabitabit usque in
 finem, ut aliquid sint quibus ait : *Quia sine me nihil potestis*
facere.

18. **24.** Ita fit etiam quod sequitur : *Currus Dei decem mi-*
lium multiplex, uel denum milium multiplex, uel
decies milies multiplex. Vnum uerbum enim graecum
 sicut quisque potuit latinorum interpretum transtulit, quod
 5 ibi dictum est, *μυριοπλάσιον.* Latine autem satis exprimi non
 potuit, quoniam mille apud Graecos *χίλια* dicuntur, *μυριάδες*
 autem plura dena milia ; *μυριάς* quippe una, decem milia
 sunt. Ingentem itaque multitudinem sanctorum atque fide-
 lium, qui portando Deum fiunt quodammodo currus Dei,
 10 significauit hoc nomine. Hanc immanendo et regendo perdu-
 cit in finem tamquam currum suum uelut in locum aliquem
 destinatum. *Initium enim Christus ; deinde qui sunt Christi*
in praesentia eius ; deinde finis. Haec est sancta ecclesia, quae
 sunt quod sequitur : *Milia laetantium.* *Spe* enim sunt
 15 *gaudentes,* donec perducantur in finem quem nunc exspectant
 per patientiam. Mirifice autem, cum dixisset : *Milia laetan-*
tium, continuo subiecit : *Dominus in illis.* Ne miremur
 quod laentur : *Dominus in illis.* Nam *per multas tribula-*
tiones oportet nos introire in regnum Dei ; sed : Dominus in
 20 *illis.* Ideo etsi sunt *quasi tristes, semper tamen gaudentes ;*
nec iam in ipso fine quo nondum uenerunt, sed spe sunt gau-
dentis, et in tribulatione patientes, quoniam *Dominus in*
illis, in Sina, in sancto. In nominum hebraeorum inter-
 pretationibus inuenimus Sina interpretari mandatum ; et alia
 25 quaedam interpretatur ; sed hoc puto praesenti loco aptius

PL
829

52 Rom. 10, 4. 54 Matth. 3, 17. 57 I Tim. 2, 5. 59 Ioh. 17, 23.
 63 Ioh. 15, 5. 24, 12 I Cor. 15, 23.24. 14 cfr Rom. 8, 25. 18 Act.
 14, 21. 20 II Cor. 6, 10. 21 Rom. 12, 12. 24 cfr Hieronym. *Lib. in-*
terpr. Hebraic. nom., ed. Lagarde, p. 15, 1.

55 in quo] *codd. Am.*, mihi *add. Er. Lou.* 24, 1/2 milia α² κ 14 milia] *om. α²*

conuenire. Reddens enim causam quare laetarentur illa milia, quibus constat currus Dei, *Dominus*, inquit, *in illis, in Sina, in sancto* : id est, Dominus in illis, in mandato ; quod mandatum sanctum est, sicut dicit apostolus : *Itaque*
 30 *lex quidem sancta, et mandatum sanctum, et iustum, et bonum.* ^{μ 679}
 Sed quid prodesset mandatum, nisi Dominus ibi esset, de quo dicitur : *Deus enim est qui operatur in uobis et uelle, et operari, pro bona uoluntate ?* Nam mandatum sine Domini adiutorio littera est occidens. *Lex enim subintrauit, ut abundaret delictum.*
 35 Sed quoniam *plenitudo legis caritas est*, ideo per caritatem lex impletur, non per timorem. *Caritas enim Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Ideo laetantur haec milia. Tantum enim faciunt iustitiam legis, quantum adiuuantur Spiritu gratiae ; quoniam *Dom-*
 40 *inus in illis, in Sina, in sancto.*

19. **25.** Deinde ad ipsum Dominum locutione conuersa : *Ad-*
scendisti, inquit, *in altum, captiuasti captiuitatem,*
accepisti dona in hominibus. Hoc apostolus sic comme-
 morat, sic exponit de Domino Christo loquens : *Vnicuique*
 5 *autem nostrum*, inquit, *datur gratia secundum mensuram dona-*
tionis Christi ; propter quod dicit : Adscendit in altum, captiua-
uit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod autem adscendit,
quid est, nisi quia et descendit in inferiores partes terrae ? Qui
descendit, ipse est et qui adscendit super omnes caelos, ut adim-
 10 *pleret omnia.* Christo ergo sine dubitatione dictum est : *Ad-*
scendisti in altum, captiuasti captiuitatem, acce-
pisti dona in hominibus. Nec moueat quod apostolus
 idem testimonium commemorans non ait : *Accepisti dona*
in hominibus, sed : *Dedit dona hominibus.* Ille quippe
 15 auctoritate apostolica secundum hoc locutus est, quod Deus
 cum Patre Filius. Secundum hoc quippe *dedit dona hominibus*,
 mittens eis Spiritum sanctum, qui Spiritus est Patris et Filii.
 Secundum illud uero quod idem ipse Christus in corpore suo
 intellegitur, quod est ecclesia, propter quod et membra eius
 20 sunt sancti et fideles eius ; unde eis dicitur : *Vos autem estis*
corpus Christi et membra ; procul dubio et ipse *accepit dona in*
hominibus. Christus quippe adscendit in altum, et sedet ad
 dexteram Patris, sed nisi et hic esset in terris, non inde clamas-
 set : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Cum igitur idem ipse
 25 dicat : *Quando uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, quid
 dubitamus eum accipere in membris suis, quae dona membra
 eius accipiunt ?

PL
830

29 Rom. 7, 12.

32 Phil. 2, 13.

33 cfr II Cor. 3, 6.

34 Rom. 5, 20.

35 Rom. 13, 10.

36 Rom. 5, 5.

25, 4 Eph. 4, 7-10.

20 I Cor. 12, 27.

22 cfr Marc. 16, 19.

24 Act. 9, 4.

25 Matth. 25, 40.

25, 1/2 adscendit κ 2 captiuasti] captiuam duxisti α² κ 3 accepisti] dedit
 α² κ in] om. α² κ (cfr l. 14 sqq.) 16 filius] codd., fecit praem. edd.

26. Sed quid est : *Captiuasti captiuitatem* ? Vtrum quia uicit mortem, quae captiuos tenebat in quibus regnabat ? an ipsos homines appellauit captiuitatem, qui captiui sub diabolo tenebantur ? Cuius rei mysterium continet etiam
 5 titulus illius psalmi : *Quando domus aedificabatur post captiuitatem*, id est, ecclesia post gentilitatem. Ipsos itaque homines qui captiui tenebantur appellans captiuitatem, sicut militia cum dicitur et intelleguntur qui militant, eandem captiuitatem a Christo captiuatam dicit. Cur enim non sit captiuitas
 10 felix, si et ad bonum homines possunt capi ? Vnde Petro dictum est : *Ex hoc iam homines eris capiens*. Captiuati ergo, quia capti, et capti quia subiugati ; sub lene illud iugum missi, liberati a peccato cuius serui erant, et iustitiae serui facti cuius liberi erant. Vnde et ipse in illis est, qui *dedit dona hominibus*,
 15 et *accepit dona in hominibus*. Ideoque in ista captiuitate, in ista seruitute, in isto curru, sub isto iugo non sunt milia plorantium, sed *milia laetantium*. Dominus quippe *in illis, in Sina, in sancto*. Cui sensui congruit et alia interpre- μ 680
 20 tatio, qua interpretatur Sina Mensura. Nam de his donis laetitiae spiritalis apostolus loquens id quod supra commemorauit : *Vnicuique autem nostrum, inquit, data est gratia secundum mensuram donationis Christi*. Ac deinde sequitur quod etiam hic sequitur : *Propter quod dicit : Adscendit in altum, captiuauit captiuitatem, dedit dona hominibus, quod hic est :*
 25 *accepisti dona in hominibus*. Quid hac et illa ueritate concordius ? quid manifestius ?

27. Sed quid deinde adiungit ? *Etenim qui non credunt inhabitare* ; uel quod nonnulli codices habent : *Etenim non credentes inhabitare*. Nam quid sunt aliud non credentes, nisi qui non credunt ? De quibus dictum sit non est
 5 facilis intellectus. Tamquam enim ratio redderetur superiorum uerborum, cum dictum esset : *Captiuasti captiuitatem, accepisti dona in hominibus*, ita subiunctum est : *Etenim qui non credunt inhabitare*, id est, non credentes ut inhabitarent. Quid est hoc ? de quibus hoc dicit ? An illa
 10 captiuitas antequam transiret in bonam captiuitatem, unde fuerit mala captiuitas ostendit ? Non credendo enim possidebantur ab inimico, *qui operatur in filiis diffidentiae, in quibus et uos*, inquit, *fuiſtis aliquando, cum uiueretis in illis*. Donis ergo gratiae suae, qui accepit dona in hominibus captiuauit istam
 15 captiuitatem. Etenim non credentes erant ut inhabitarent. Nam fides eos inde liberauit, ut iam credentes inhabitent in

26, 5 Ps. 95, 1.
 6, 18.

26, 11 Luc. 5, 10.
 27, 12 Eph. 2, 2.3.

12 cfr Matth. 11, 30.

13 cfr Rom.

27, 1 qui non credunt] κ , non credentis α^2 , corr. -tes alt. m.
 Er., liberabit Lou.

16 liberauit] codd.

domo Dei, facti et ipsi domus Dei, et currus Dei milium PL
laetantium. 831

20.21.

28. Vnde qui haec canebat, in spiritu ea praeuidens, impletus etiam ipse laetitia, eructavit hymnum, dicens : *Domini-
nus Deus benedictus, benedictus Dominus Deus de
die in diem.* Quod nonnulli codices habent : *die quotidie.*
5 Quia sic habent graeci : *ἡμέραν καθ'ἡμέραν*, quod uerius exprimeretur, *die quotidie.* Quam puto locutionem hoc significare quod dictum est : *de die in diem.* Quotidie quippe hoc agit usque in finem : captiuat captiuitatem, accipiens dona in hominibus.

29. Et quoniam currum illum ducit in finem, sequitur et dicit : *Prosperum iter faciet nobis Deus sanitantium nostrarum, Deus noster, Deus saluos faciendi.* Multum gratia commendatur. Quis enim saluus esset, nisi ipse
5 sanaret ? Sed ne occurreret cogitationi, cur ergo morimur, si per eius gratiam salui facti sumus, continuo subiecit : *et Domini exitus mortis* ; tamquam diceret : Quid indignaris humana conditio habere te exitum mortis ? Et Domini tui exitus non alius quam mortis fuit. Potius ergo consolare quam indignare ; nam *et Domini exitus mortis.* Spe enim salui
10 facti sumus ; si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus. Patienter ergo etiam ipsam mortem feramus, illius exemplo qui, licet nullo peccato esset debitor mortis, et Dominus esset a quo nemo animam tolleret, sed
15 ipse eam a semetipso poneret, etiam ipsius fuit exitus mortis.

22.

30. *Verumtamen Deus conquassabit capita inimicorum suorum ; uerticem capilli perambulantium in delictis suis* : id est nimis se extollentium, nimis superbientium in delictis suis ; in quibus saltem humiles esse deberent,
5 dicentes : *Domine, propitius esto mihi peccatori.* Sed conquassabit eorum capita, *quoniam qui se exaltat, humilabitur.* Ac per hoc quamuis et Domini sit exitus mortis, tamen idem Dominus, quoniam Deus est, et uoluntate, non necessitate, secundum carnem mortuus est, *conquassabit capita inimicorum suorum* ; non solum eorum qui crucifixo illudentes et mouentes capita dicebant : *Si Filius Dei est, descendat de cruce*, sed etiam omnium extollentium se aduersus doctrinam eius, et tamquam mortem hominis irridentium. Idem quippe ipse de quo dictum est : *Alios saluos fecit, semetipsum non
15 potest saluum facere.* Deus est *sanitantium nostrarum*, et

29, 10 cfr Rom. 8, 24. 30, 5 Luc. 18, 13.14. 11/15 Matth. 27, 40.42.

17 milium] *codd.*, decem *praem. edd.* 28, 3 *alt.* deus] *om.* α² κ 3/4 de die in die κ, die quotidie α² *Vulg.* 29, 2 *faciet*] *om.* α² 2/3 *sanitantium nostrarum*] *quidam codd.* (cfr *Enarr. ps. LXXXIV*, 6, 3), *sanitatum nostrarum plures codd. edd.* μ, *salutarium nostrorum aliquot codd. cum Vulg.*, *salutaris noster* α², *saluationum nostrarum* κ 6/7 *domini domini* α², *dominus* κ

Deus est saluos faciendi, sed propter humilitatis et patientiae documentum, et sanguine suo delendum nostrorum chirographum peccatorum, etiam suum esse uoluit exitum mortis, ne mortem timeremus istam, sed illam potius unde
 20 nos liberauit per istam. Verumtamen illusus et mortuus *conquassabit capita inimicorum suorum*, de quibus ait : *Resuscita me, et reddam illis* : siue bona pro malis, dum sibi subdit capita credentium ; siue iusta pro iniustis, dum punit capita superbientium. Vtroque enim modo conquassantur et
 25 confringuntur capita inimicorum, cum a superbia deiciuntur, siue humilitate correcti, siue in ima tartari abrepti. PL
832

23.24.

31. *Dixit Dominus : Ex Basan conuertar*, uel ut nonnulli codices habent : *Ex Basan conuertam*. Ille quippe conuertit ut salui simus, de quo supra dictum est : *Deus sanitantium nostrarum*, et *Deus saluos faciendi*. Ei quippe
 5 et alibi dicitur : *Deus uirtutum, conuerte nos ; et ostende faciem tuam, et salui erimus*. Item alibi : *Conuerte nos, Deus sanitantium nostrarum*. Ille autem dixit : *Ex Basan conuertam*. Basan interpretatur Confusio. Quid est ergo, conuertam ex confusione, nisi quia confunditur de peccatis suis qui pro eis
 10 dimittendis precatur misericordiam Dei ? Inde est quod ille publicanus nec oculos ad caelum audebat leuare ; ita se considerans confundebatur, sed descendit iustificatus, quia *dixit Dominus : ex Basan conuertam*. Basan interpretatur et Siccitas ; et recte intellegitur Dominus ex siccitate conuertere, id est ex inopia. Nam qui sibi uidentur copiosi, cum sint
 15 famelici, et pleni, cum sint inanissimi, non conuertuntur. *Beati enim qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*. Ex ista Dominus siccitate conuertit ; de anima quippe sicca illi dicitur : *Extendi manus meas ad te ; anima mea*
 20 *uelut terra sine aqua tibi*. Illud quoque non absurde intellegitur, quod habent alii codices : *Ex Basan conuertar*. Conuertitur enim ad nos etiam ipse qui dicit : *Conuertimini ad me, et ego conuertar ad uos* ; et non, si extra confusionem, cum peccatum nostrum ante nos est semper, et extra siccitatem, qua
 25 eius desideramus imbrem, qui pluuiam uoluntariam segregauit hereditati suae. Nam siccitate infirmata est ; ipse uero conuersus perfecit eam, cui dicitur : *Et conuersus uiuificasti me*. *Dixit ergo Dominus : Ex Basan conuertam, conuertam in profundum maris*. Si *conuertam*, quare
 30 *in profundum maris* ? In seipsum quippe conuertit Dominus, cum salubriter conuertit, et non est utique ipse profundum maris. An fallit forte latina locutio, et pro eo positum

22 Ps. 40, 11. 31, 4 Ps. 67, 20.21. 5 Ps. 79, 20. 6 Ps. 84, 5. 17 Matth. 5, 6. 19 Ps. 142, 6. 22 Zach. 1, 3. 23 cfr Ps. 50, 5. 27 Ps. 70, 20.

31, 1 et 2 conuertam *Vulg.* 23 si] *potiores codd.*, nonnisi *alii codd. edd.*, om *cet.*

est *in profundum*, quod est, profunde? Non enim ille se conuertit; sed ibi conuertit eos qui in profundo huius saeculi iacent demersi pondere peccatorum, ubi conuersus ille dicit: 35 *De profundis clamavi ad te, Domine*. Si autem non est conuertam, sed conuertar, *in profundum maris* hoc intellegitur dixisse Dominum nostrum, quod sua misericordia conuerteretur etiam in profundum maris, ad eos quoque liberandos qui essent etiam desperatissimi peccatores. Quamquam 40 in aliquo graeco inuenerim, non *in profundum*, sed *in profundis*, hoc est ἐν βυθοῖς, quod priorem sensum confirmat, quod etiam ibi Deus conuertat ad se de profundis clamantes. Qui et si intellegatur ibi ipse conuerti ad liberandos etiam tales, non est incongruum; et ita eos conuertit, uel 45 ad eos liberandos ita conuertitur, ut tinguatur pes eius in sanguine. Quod ad ipsum Dominum propheta dicit: *Vt tinguatur pes tuus in sanguine*; id est, ut ipsi qui ad te conuertuntur, uel ad quos liberandos conuerteris, licet in profundo maris onere iniquitatis depressi fuerint, in tantum gratia tua proficiant, quoniam *ubi abundauit peccatum, superabundauit gratia*. Vt fiant pes tuus inter membra tua, ad annuntiandum euangelium tuum, et pro nomine tuo diu ducentes martyrium, usque ad sanguinem certent. Sic enim, ut arbitror, conuenientius intellegitur pes eius tinctus in sanguine. 55

32. Denique adiungit: *Lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso*: eosdem ipsos qui usque ad sanguinem fuerant pro fide euangelica certaturi, etiam canes uocans, tamquam pro suo Domino latrantes. Non illos canes, de quibus 5 dicit apostolus: *Cauete canes*, sed illos qui *edunt de micis quae cadunt de mensa dominorum suorum*. Hoc enim confessa Chanaea meruit audire: *O mulier, magna est fides tua! fiat tibi sicut uis*. Canes laudabiles, non detestabiles; fidem seruantes domino suo, et pro eius domo contra inimicos latrantes. Non 10 enim tantummodo *canum* dixit, sed *canum tuorum*; nec eorum dentes, sed lingua laudata est; quoniam non utique frustra, nec sine magno sacramento Gedeon solos eos iussus est ducere, qui fluminis aquam sicut canes lamberent; talesque non amplius quam trecenti in tanta multitudine inuenti 15 sunt. In quo numero crucis signum est propter τ litteram, quae in graecis numerorum notis trecentos significat. De talibus canibus et in alio psalmo dicitur: *Conuertentur ad uesperam, et famem patientur ut canes*. Nam et quidam canes reprehensi sunt a propheta Isaia, non ideo quod canes essent, sed quod 20 latrare nescirent, et dormire amarent. Vbi utique demon-

36 Ps. 129, 1. 51 Rom. 5, 20. 32, 5 Phil. 3, 2. 7 Matth. 15, 28.
12 cfr Iudic. 7, 5.6. 17 Ps. 58, 15. 18 cfr Isai. 56, 10.

47/48 intinguatur α² κ 53/54 diu ducentes] dicentes plures codd.

strauit, quia si uigilarent et pro domino suo latrarent, laudabiles canes essent, sicut laudantur isti de quibus dicitur : *Lingua canum tuorum*. Quos tamen propheta ex inimicis futuros esse praedixit, per illam scilicet conuersionem de
 25 qua superius loquebatur. Vnde et ille psalmus : *Conuertentur*, inquit, *ad uesperam, et famem patientur ut canes*. Deinde ueluti quaerentibus unde hoc illis tantum bonum, ut canes eius fierent, cuius fuerant inimici, responsum est : *ab ipso*. Sic enim legitur : *Lingua canum tuorum ex inimicis ab*
 30 *ipso*. Ipsius utique dilectione, ipsius misericordia, ipsius gratia. Nam quando id possent a seipsis ? Etenim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius : ad hoc et Domini fuit exitus mortis.

25. **33.** *Visi sunt gressus tui, Deus*. Gressus quibus uenisti per mundum, tamquam in illo curru peragraturus orbem terrarum ; quos et nubes in euangelio sanctos et fideles suos ^{μ 683} significat, ubi ait : *Amodo uidebitis Filium hominis uenientem* ^{PL}
 5 *in nubibus*. Excepto illo aduentu in quo erit iudex uiuorum ⁸³⁴ atque mortuorum. *Amodo*, inquit, *uidebitis Filium hominis uenientem in nubibus*. *Hi gressus tui uisi sunt*, id est, manifestati sunt, reuelata gratia Testamenti Noui ; unde dictum est : *Quam speciosi pedes eorum qui annuntiant pa-*
 10 *cem, qui annuntiant bona!* Haec enim gratia et isti gressus latebant in Vetere Testamento ; cum autem uenit plenitudo temporis, et placuit Deo reuelare Filium suum, ut annuntiaretur in gentibus, *uisi sunt gressus tui, Deus ; gressus Dei mei, regis qui est in sancto*. In quo sancto, nisi
 15 in templo suo ? *Templum enim Dei sanctum est*, inquit, *quod estis uos*.

26. **34.** Vt autem gressus isti uiderentur, *praeuenerunt principes coniuncti psallentibus, in medio adolescentularum tympanistriarum*. Principes sunt apostoli : ipsi enim praeuenerunt, ut populi sequerentur. *Praeuenerunt*,
 5 *annuntiantes Nouum Testamentum ; coniuncti psallentibus*, de quorum bonis operibus etiam uisibilibus, tamquam organis laudis, glorificaretur Deus. Iidem autem principes *in medio adolescentularum tympanistriarum*, in ministerio scilicet honorabili ; nam ita sunt in medio ministri
 10 *praepositi ecclesiarum nouarum ; hoc enim est, adolescentularum : carne edomita Deum laudantium ; hoc enim est, tympanistriarum*, eo quod tympana fiant corio siccato et extento.

31 cfr Rom. 5, 10. **33, 4/7** Matth. 26, 64 ; Marc. 13, 26. **5** cfr II Tim. 4, 1.
9 Rom. 10, 15. **11** cfr Gal. 4, 4. **15** I Cor. 3, 17.

33, 1 ingressus α^2 **13** alt. gressus] in gressus α^2 **14** regis] mei *add. edd.*
cum Vulg., magni add. κ **34, 2/3** iuuenularum α^2 **3** thinfanumtriarum κ

27. **35.** Ideo ne quisquam carnaliter ista acciperet, et ex his uerbis quosdam luxuriae choros in animum induceret, sequitur et dicit : *In ecclesiis benedicite Dominum* ; tamquam diceret : Vtquid, cum auditis adolescentulas tympanistrias, 5 lasciuia delectamenta cogitatis ? *In ecclesiis benedicite Dominum*. Ecclesiae quippe uobis hac mystica significatione monstrantur : ecclesiae sunt adolescentulae, nova gratia decoratae ; ecclesiae sunt tympanistriae, castigata carne spiritualiter sonorae. *In ecclesiis ergo benedicite Dominum* 10 *Deum de fontibus Israel*. Inde quippe prius elegit quos fontes faceret. Nam inde sunt electi apostoli ; et hi primitus audierunt : *Qui biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet unquam ; sed fiet in eo fons aquae salientis in uitam aeternam*.
28. **36.** *Ibi Benjamin adolescentior in ecstasi*. Ibi Paulus nouissimus apostolorum, qui dicit : *Nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin*. Sed plane in *ecstasi* ; expauescentibus omnibus tam magnum in eius 5 uocatione miraculum. Ecstasis namque est mentis excessus, quod aliquando pauore contingit ; nonnunquam uero per aliquam reuelationem alienatione mentis a sensibus corporis, ut spiritui quod demonstrandum est demonstretur. Vnde intellegi etiam sic potest quod hic positum est : *in ecstasi* ; 10 quia cum ei persecutori dictum esset de caelo : *Saule, Saule, quid me persequeris*, adempto lumine oculorum carnalium, respondebat Domino quem spiritu uidebat ; qui autem cum illo erant, uocem respondentis audiebant, neminem tamen uidentes cui loqueretur. Potest hic ecstasis etiam illa eius 15 intellegi, de qua ipse loquens ait, scire se hominem raptum usque in tertium caelum ; siue autem in corpore, siue extra corpus, nescire, sed raptum in paradisum audisse ineffabilia uerba, quae non liceret homini loqui. *Principes Iuda, du-* PL 835 μ 684 20 *ces eorum ; principes Zabulon, principes Nephthalim*. Cum apostolos significet principes, ubi est et *Benjamin adolescentior in ecstasi* ; quibus uerbis Paulum significari nemo ambigit, uel nomine principum omnes significentur in ecclesiis excellentes atque imitatione dignissimi, quid sibi uolunt haec nomina tribuum Israeliticarum ? Si enim 25 tantum Iudae mentio fieret, quoniam ex hac tribu reges fuerant, ex qua et Dominus Christus secundum carnem ; ideo ex hac tribu putaremus figuratos etiam principes Testamenti Noui ; cum uero adiungit : *principes Zabulon, principes Nephthalim*, quisquam forsitan dicat ex his tribubus aposto- 30 los fuisse, ex aliis autem non fuisse. Quod licet unde probari

35, 12 Ioh. 4, 13.14. 36, 2 Phil. 3, 5. 10 cfr Act. 9, 4-7. 15 cfr II Cor. 12, 2-4. 26 cfr Rom. 9, 5.

35, 9/10 deum dominum κ 36, 1 ecstasi] pauore α² κ 7 et alienationem edd.

hoc posset non uideam ; tamen, quia nec unde refellatur inuenio, et hoc loco principes ecclesiarum, ducesque eorum qui in ecclesiis benedicunt Dominum uideo commendari, non absurde etiam istum sensum probo ; sed plus me delectat quod ex
 35 istorum nominum interpretatione clarescit. Hebraea quippe sunt nomina ; quorum Iuda, Confessio interpretari dicitur ; Zabulon, Habitaculum fortitudinis ; Nephthalim, Dilatio mea. Quae omnia uerissimos nobis insinuant principes ecclesiarum, dignos ducatu, dignos imitatione, dignos honoribus.
 40 Martyres namque in ecclesiis locum summum tenent, atque apice sanctae dignitatis excellunt. Iam uero in martyrio prima confessio est, et pro illa quidquid acciderit tolerandi sequens assumitur fortitudo ; deinde post omnia tolerata, finit angustias, latitudo consequitur in praemio. Potest et sic intellegi, ut quoniam tria haec praecipue commendat apostolus, fide
 45 dem, spem, caritatem, confessio sit in fide, fortitudo in spe, latitudo in caritate. Fidei quippe res est ut corde credatur ad iustitiam, ore autem confessio fiat ad salutem. In passionibus autem tribulationum res tristis est, sed spes fortis est : *Si enim*
 50 *quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus.* Latitudinem uero praestat caritatis in corde diffusio ; nam consummata caritas foras mittit timorem ; qui timor tormentum habet per animae angustias. *Principes ergo Iuda duces eorum* qui in ecclesiis benedicunt Dominum. *Principes*
 55 *Zabulon, principes Nephthalim* : principes confessionis, fortitudinis, latitudinis ; principes fidei, spei, caritatis.

29. **37.** *Manda, Deus, uirtutem tuam.* Vnus enim Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, et nos in ipso, quem legimus Dei Virtutem et Dei Sapientiam. Quomodo autem Deus mandat Christum suum, nisi dum eum commendat ?
 5 *Commendat enim Deus caritatem suam in nobis, quoniam dum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Quomodo non et cum illo omnia nobis donauit ? Manda, Deus, uirtutem tuam : confirma, Deus, hoc quod operatus es in nobis.* Manda docendo, confirma iuuando.

30.31. **38.** *A templo tuo in Ierusalem, tibi offerent reges munera. A templo tuo in Ierusalem, quae est libera mater nostra, quia et ipsa est templum sanctum tuum ; ab illo ergo templo tibi offerent reges munera.* Quicumque
 5 reges intellegantur, siue reges terrae, siue reges quos discernit supercaelestis super columbam deargentatam, *tibi offerent*

45 cfr II Cor. 13, 13. 47 cfr Rom. 10, 10. 49 Rom. 8, 25. 51 I Ioh' 4, 18. 37, 1 I Cor. 8, 6. 3 cfr I Cor. 1, 24. 5 Rom. 5, 8. 6 Rom. 8, 32. 38, 2 cfr Gal. 4, 26.

34 prodo uel promo plures codd. 54 qui] codd., quid Am., quorum Er. Lou. 37, 1 uirtuti tuae a² κ 8 deus quod a², domine quod κ 8/9 operaris a² 38, 4 offerunt a²

reges munera. Et quae munera gratiosa, quam sacrificia laudis! Sed huic laudi obstrepunt, christianum uocabulum ^{μ 685} habentes, et diuersa sentientes. Fiat ergo quod sequitur :
 10 *Increpa feras calami*. Nam et ferae sunt, quoniam non intellegendo nocent ; et ferae calami sunt, quoniam scripturarum sensum pro suo errore peruertunt. Per calamum quippe tam conuenienter scripturae significantur, quam sermo per linguam, secundum quod dicitur lingua hebraea, uel graeca,
 15 uel latina, uel alia quaelibet, per efficientem scilicet id quod efficitur. Vsitatum est autem in latino eloquio ut scriptura stilus uocetur, quod stilo fiat ; ita ergo et calamus, quod calamo fiat. Dicit apostolus Petrus indoctos et instabiles peruertere scripturas ad proprium suum interitum : hae sunt
 20 ferae calami, de quibus hic dicitur : *Increpa feras calami*.

39. De his est etiam quod adiungit : *Congregatio tauro-
 rum inter uaccas populorum, ut excludantur ii qui
 probati sunt argento* ¹. Tauros uocans, propter super-
 5 *Vaccas autem populorum*, seductibiles animas intellegendas puto, quia facile sequuntur hos tauros. Non enim populos uniuersos seducunt, in quibus sunt graues et stabiles ; unde scriptum est : *In populo graui laudabo te* ; sed in eis populis quas inuenerint uaccas. *Ex his enim sunt qui penetrant
 10 domos, et captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quae ducuntur uariis desiderijs ; semper discentes, et ad ueritatis scientiam numquam peruenientes*. Quod autem ait idem apostolus : *Oportet et haereses esse, ut probati manifesti fiant in uobis*, hoc etiam hic sequitur : *Vt excludantur ii qui probati
 15 sunt argento*, id est, qui probati sunt eloquiis Domini. *Eloquia quippe Domini, eloquia casta, argentum igne probatum terrae*. Nam *excludantur* dictum est, appareant, emineant ; quod ait ille : *manifesti fiant*. Vnde et in arte argentaria exclusores uocantur, qui de confusione massae noue-
 20 runt formam uasis exprimere. Multi enim sensus scripturarum
 sanctarum latent, et paucis intellegentioribus noti sunt ; nec
 asseruntur commodius et acceptabilius, nisi cum respondendi
 haereticis cura compellit. Tunc enim etiam qui neglegunt
 25 studia doctrinae, sopore discusso, ad audiendi excitantur dili-
 gentiam, ut aduersarii refellantur. Denique quam multi

PL
837

18 cfr II Petr. 3, 16. 39, 8 Ps. 34, 18. 9 II Tim. 3, 6.7. 13 I Cor. 11, 19.
 16 Ps. 11, 7.

7/8 quae munera ? gratiosa. Quae sacrificia ? laudis *edd.* 10 increpas ^{α²}
 calami] κ, siluae ^{α²} 39, 1 congregatio] κ, concilia ^{α²} 2 ut] non *add.*
^{α²} cum LXX ii] hi ^{α²} (*ut in Enarr. p. LIV, 22, 9*), hii κ

¹ Cfr *Enarr. ps. LIV, 22, 8 sqq.*

scripturarum sanctarum sensus de Christo Deo asserti sunt contra Photinum ! quam multi de homine Christo contra Manichaeum ! quam multi de Trinitate contra Sabellium ! quam multi de unitate Trinitatis contra Arianos, Eunomianos, Macedonianos ! quam multi de catholica ecclesia toto orbe diffusa, et de malorum commixtione usque in finem saeculi, quod bonis in sacramentorum eius societate non obsint, aduersus Donatistas et Luciferianos aliosque, si qui sunt, qui simili errore a ueritate dissentiunt ! quam multi contra ceteros haereticos, quos enumerare uel commemorare nimis longum est, et praesenti operi non necessarium ! Quorum tamen sensuum probati assertores, aut prorsus laterent, aut non ita eminent, ut eos eminere fecerunt superbiorum contradictiones, quos uelut tauros, id est iugo disciplinae pacifico lenique non subditos, commemorat apostolus, ubi talem dixit eligendum ad episcopatum, *ut potens sit exhortari in doctrina sana, et contradicentes redarguere*. Sunt enim multi non subditi ; hi sunt tauri elatione ceruicis impatientes aratri atque iuncturae : uaniloqui, ^μ 686 et mentium seductores ; has mentes significauit iste psalmus appellatione uaccarum. Ad hanc ergo utilitatem, Prouidentia diuina permittit tauros congregari inter uaccas populorum, ut *excludantur*, id est, ut emineant *qui probati sunt argento*. Ad hoc enim haereses sinuntur esse, *ut probati manifesti fiant*. Quamquam et sic possit intellegi : *Congregatio taurorum inter uaccas populorum, ut ab eis uaccis excludantur qui probati sunt argento*. Hanc enim habent intentionem haeretici doctores, ut ab auribus animarum, quas seducere moliuntur, excludant eos, id est, separent eos qui probati sunt argento, id est, qui idonei sunt docere eloquia Domini. Sed siue ille huius uerbi, siue iste sit sensus, sequitur : *Disperge gentes quae bella uolunt*. Non enim correctioni, sed contentioni student. Hoc ergo prophetat, ut ipsi potius dispergantur qui corrigi nolunt, qui gregem Christi dispergere affectant. Gentes autem appellauit, non propter generationes familiarum, sed propter genera sectarum, ubi series successionis confirmat errorem.

32-34. **40.** *Venient legati ex Aegypto ; Aethiopia praeueniet manus eius*. Aegypti, uel Aethiopiae nomine, omnium gentium fidem significauit, a parte totum, legatos appellans reconciliationis praedicatores. *Pro Christo, inquit, legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos : obsecramus pro Christo reconciliari Deo*. Non ergo de solis Israelitis, unde apostoli electi sunt, sed etiam de ceteris gentibus futuros prae-

41 Tit. 1, 9. 40, 4 II Cor. 5, 20.

56 dissipa a², disperde κ bella uolunt] bellabunt κ 40, 1/2 praeuenient a²
2 eius] suas a² κ (cfr 41, 32 sqq.)

dicatores christianae pacis, hoc modo mystice prophetatum est. Quod uero ait : *Praeueniet manus eius*, hoc ait, praeueniet uindictam eius, conuersione scilicet ad eum, ut peccata dimittantur, ne peccatores permanendo puniantur. Quod etiam in alio psalmo dicitur : *Praeueniamus faciem eius in confessione*. Sicut per *manus* uindictam, ita per *faciem* reuelationem praesentiamque significat, quae futura est in iudicio.

15 Quia ergo per Aegyptum atque Aethiopiam totius orbis gentes significauit, continuo subiunxit : *Deo regna terrae*. Non Sabellio, non Ario, non Donato, non ceteris tauris ceruicatis ; sed : *Deo regna terrae*.

41. Plures autem codices latini, et maxime graeci ita distinctos uersus habent, ut non sit in eis unus uersiculus *Deo regna terrae*, sed *Deo* in fine sit uersus superioris, atque ita dicatur : *Aethiopia praeueniet manus eius Deo*, ac deinde sequatur in alio uersu : *Regna terrae, cantate Deo, psallite Domino*. Qua distinctione, multorum codicum et auctoritate digniorum consonantia, sine dubio praeferenda, fides commendari mihi uidetur, quae opera praecedit ; quia sine bonorum operum meritis per fidem iustificatur impius, sicut dicit apostolus : *Credenti in eum qui iustificat impium, deputatur fides eius ad iustitiam*, ut deinde ipsa fides per dilectionem incipiat operari. Ea quippe sola bona opera dicenda sunt, quae fiunt per dilectionem Dei. Haec autem necesse est antecedit fides, ut inde ista, non ab istis incipiat illa ; quoniam nullus operatur per dilectionem Dei, nisi prius credat in Deum. Haec est fides, de qua dicitur : *In Christo enim Iesu neque circumcisio aliquid ualet, neque praeputium ; sed fides quae per dilectionem operatur*. Haec est fides, de qua ipsi ecclesiae dicitur in Canticis canticorum : *Venies, et pertransies ab initio fidei*. Venit enim tamquam currus Dei in millibus laetantium, prosperum iter habens, et pertransiit de hoc mundo ad Patrem ; ut fiat in ea quod sponsus ipse dicit, qui transiit de hoc mundo ad Patrem : *Volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum* ; sed ab initio fidei. Quia ergo ut bona opera sequantur, praecedit fides, nec ulla sunt bona opera, nisi quae sequuntur praecedentem fidem, nihil aliud uidetur dictum : *Aethiopia praeueniet manus eius Deo*, nisi : Aethiopia credit Deo. Sic enim *praeueniet manus eius*, id est opera eius. Cuius, nisi ipsius Aethiopiae ? Quia hoc in graeco non est ambiguum : eius quippe ibi feminino genere apertissime positum est. Ac per hoc nihil aliud dictum est, quam *Aethiopia praeueniet*

12 Ps. 94, 2. 41, 10 Rom. 4, 5. 16 Gal. 5, 6. 19 Cant. 4, 8. sec. LXX.
21 cfr Ioh. 13, 1. 23 Ioh. 17, 24.

manus suas Deo, id est, credendo in Deum praeueniet opera sua. *Existimo enim*, inquit apostolus, *iustificari hominem per fidem sine operibus legis. An Iudaeorum Deus tantum?* 35 *nonne et gentium?* Sic ergo Aethiopia, quae uidetur extrema gentium, iustificatur per fidem sine operibus legis. Non enim, ut iustificetur, de legis operibus gloriatur; nec praeponit fidei merita sua, sed fide praeuenit opera sua. Plures sane codices non habent *manus*, sed *manum*; quod tantumdem ualet, 40 quoniam pro operibus positum est. Mallet autem latini interpretes sic transtulissent: *Aethiopia praeueniet manus suas*, uel *manum suam Deo*; quoniam planius hoc esset, quam quod nunc dictum est: *eius*; et salua ueritate fieri posset, quia in graeca lingua id pronomen *αὐτῆς*, non solum 45 *eius*, sed etiam *suam* uel *suas* potest intellegi; *suam* ergo, si *manum*; *suas* autem, si *manus*. Nam quod est in graeco *χεῖρα αὐτῆς*, quod plures codices habent, et *manum eius* et *manum suam* potest intellegi; quod uero rarum est in codicibus graecis *χειρὰς αὐτῆς*, et *manus eius* et 50 *manus suas* latine potest dici.

PL
839

42. Hinc iam, uelut decursis per prophetiam rebus omnibus, quas impletas esse iam cernimus, hortatur ad laudem Christi, ac deinde praenuntiat futurum eius aduentum. *Regna terrae, cantate Deo, psallite Domino; psallite Deo qui* 5 *adscendit super caelum caelorum ad orientem*; uel sicut nonnulli codices habent: *Qui adscendit super caelum caeli ad orientem*. In his uerbis ille non intellegit Christum, qui eius resurrectionem adscensionemque non credit. *Ad orientem* uero quod addidit, nonne etiam ipsum 10 locum, quoniam in partibus orientis est ubi resurrexit et unde adscendit, expressit? Ergo super caelum caeli sedet ad dexteram Patris. Hoc est quod dicit apostolus: *Ipse est qui adscendit super omnes caelos*. Quid enim caelorum restat post caelum caeli? Quos et caelos caelorum possumus dicere, sicut 15 uocauit firmamentum caelum; quod tamen caelum, etiam caelos legimus, ubi scriptum est: *Et aquae quae super caelos sunt, laudent nomen Domini*. Et quoniam inde uenturus est ad iudicandos uiuos et mortuos, adtende quod sequitur: *Ecce dabit uocem suam, uocem uirtutis*. Ille qui *sicut agnus* 20 *coram tondente se fuit sine uoce, ecce dabit uocem suam*: nec uocem infirmitatis, tamquam iudicandus; sed *uocem uirtutis*, tamquam iudicaturus. Non enim Deus occultus, sicut prius, et in hominum iudicio non aperiens os suum; sed

33 Rom. 3, 28.29.

42, 12 Eph. 4, 10.

16 Ps. 148, 4.

19 Isai. 53, 7.

41, 38 codices] *opt. codd.*, graeci *add. edd.* 42 uel manum suam] *codd.*, quam manus eius *edd.* 42, 5 ab oriente κ 6/7 caelum caeli] *Vulg.* 19 uirtutis] suae *add.* κ

Deus manifestus ueniet ; Deus noster, et non silebit. Quid desperatis, infideles ? quid irridetis ? Quid dicit seruus malus : Tardat Dominus meus uenire ? Ecce dabit uocem suam, uocem uirtutis.

35. **43.** *Date gloriam Deo, super Israel magnificentia eius. De quo dicit apostolus : Super Israel Dei. Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitae ; quoniam est et Israel secundum carnem. Vnde ait : Videte Israel secundum carnem. Non autem qui filii carnis, hi filii Dei ; sed filii promissionis deputantur in semine.* Tunc ergo quando erit sine ulla malorum commixtione populus eius, tamquam massa uentilabro emundata, tamquam Israel in quo dolus non est, tunc eminentissima erit *super Israel magnificentia eius et uirtus eius in nubibus.* Non enim solus ueniet ad iudicium, sed cum senioribus populi sui ; quibus promisit quod sedebunt super sedes iudicaturi, qui etiam angelos iudicabunt. Hae sunt nubes.

PL
840

36. **44.** Denique ne aliud nubes intellegerentur, secutus adiunxit : *Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israel.* Tunc enim et nomen ipsum uerissime ac plenissime implebitur Israel, quod est Videns Deum ; *quoniam uidebimus eum sicuti est. Ipse dabit uirtutem et fortitudinem plebi suae benedictus Deus, nunc fragili et infirmae. Habemus enim thesaurum istum in uasis fictilibus.* Tunc uero, etiam corporum gloriosissima commutatione, *ipse dabit uirtutem et fortitudinem plebi suae. Seminatur enim hoc corpus in infirmitate ; surget in uirtute.* Ipse ergo dabit uirtutem quam in sua carne praemisit, de qua dicit apostolus : *Virtutem resurrectionis eius. Fortitudinem autem, qua inimica destruetur mors.* Quoniam itaque prolixum, et ad intellegendum difficilem psalmum tandem aliquando, ipso adiuuante, finiuius. *Benedictus Deus. Amen.*

IN PSALMVM LXVIII

ENARRATIO.

SERMO I.

1. Eo tempore in hoc saeculo exorti sumus et aggregati populo Dei, quo iam olus illud ex grano sinapis tetendit brachia sua ; quo iam fermentum illud, quod primo contemtibile fuit, fermentauit tres mensuras, id est, totum orbem terrarum reparatum ex tribus filiis Noe ; quoniam ab oriente et occiden-

24 Ps. 49, 3. 25 Luc. 12, 45.

LXVIII, sermo I, 1, 2 cfr Matth. 13, 31-33. 4 cfr Gen. 9, 19. 5 cfr Matth. 8, 11.

43, 9 eius] domini κ 44, 2 tuis a 6 fragiles et infirmi edd. 8 uirtutes a et] a a

te et aquilone et austro ueniunt, qui recumbent cum patriarchis, expulsis foras eis qui de illorum carne sunt nati, et eorum fidem non sunt imitati. Ad hanc ergo Christi ecclesiae gloriam oculos aperuimos; et illam sterilem, cui gaudium indictum atque praedictum est, quod plures filios habitura esset, quam illa quae habebat uirum, iam talem inuenimus quae oblita esset opprobriorum et ignominiae uiduitatis suae; et ideo possumus forte mirari cum uoces humilitatis Christi, uel nostrae, legerimus in aliqua prophetia. Et fieri potest ut minus ex eis afficiamur, quia non eo tempore uenimus, quando ista cum sapore legebantur, abundante pressura. Sed rursus si tribulationum abundantiam cogitemus, et in qua ambulemus uia cognoscamus (si tamen in illa ambulamus), quam sit angusta, et per pressuras atque tribulationes perducatur ad requiem sempiternam; quamque ipsa quae in rebus humanis uocatur felicitas, plus sit timenda quam miseria; quandoquidem miseria plerumque affert ex tribulatione fructum bonum, felicitas μ 689 autem corrumpit animam peruersa securitate, et dat locum diabolo tentatori; cum ergo cogitauerimus prudenter et recte, sicut salita uictima, tentationem esse uitam humanam PL 841 super terram, neminemque omnino esse securum, nec debere esse securum, donec ad illam patriam ueniatur, unde nemo exit amicus, quo nemo admittitur inimicus, etiam nunc in ipsa ecclesiae gloria agnoscimus uoces tribulationis nostrae; et tamquam membra Christi, compage caritatis subdita capiti nostro, et nos inuicem retinentia, dicemus de psalmis, quod hic dixisse inuenerimus martyres qui fuerunt ante nos, quia tribulatio communis est omnibus, ab initio usque in finem. Tamen istum psalmum quem tractandum suscepimus, et de quo loqui Caritati uestrae in nomine Domini proposuimus, in grano sinapis agnoscimus; paululum ab altitudine oleris et diffusionem ramorum, et ab illa gloria, ubi aues caeli requiescunt, auocemus cogitationem; et haec magnitudo quae nos delectat in olere, quam de paruo surrexerit audiamus. Christus enim hic loquitur (sed iam scientibus dicimus); Christus non solum caput, sed et corpus. Ex ipsis uerbis agnoscimus. Nam quia Christus hic loquitur, dubitare omnino non permittimur. Hic sunt enim expressa uerba quae in eius passione completa sunt: *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potauerunt me aceto*; quando ista et ad litteram impleta sunt, et prorsus quomodo praedicta, sic reddita. Cumque ipse Christus dixisset: *Sitio*, pendens in cruce, et ad hoc uerbum ei acetum in spongia datum esset, quo accepto dixit: *Con-*

9 cfr Isai. 54, 1; Gal. 4, 27. 18 cfr Matth. 7, 14. 25 cfr Iob 7, 1. 44 Ps. 68, 22. 47/49 Ioh. 19, 28-30.

summatum est, et sic inclinato capite tradidit spiritum, ostendens ista omnia quae praedicta sunt in illo fuisse tunc consummata; non licet hic aliud intellegere. Apostoli etiam loquentes de Christo, testimonia ex isto psalmo dederunt. Quis autem deuiet a sententiis eorum? aut quis agnus non sequatur arietes? Ergo Christus hic loquitur; magisque nobis demonstrandum est ubi eius membra loquantur, ut ostendamus quia totus hic loquitur, quam dubitandum quod Christus loquatur.

Vers. 1.

2. Titulus psalmi est: *In finem, pro his qui commutabuntur, ipsi David*. Nunc commutationem in melius audi: commutatio enim, uel in deterius est, uel in melius. Adam et Eua in deterius; qui ex Adam et Eua Christo adhaeserunt, in melius commutati sunt. *Sicut enim per unum hominem mors, ita et per unum hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, sic et in Christo omnes uiuificabuntur*. Ab eo quod formauit Deus, mutatus est Adam, sed in peius iniquitatis suae; ab eo quod operata est iniquitas, mutantur fideles, sed in melius per gratiam Dei. Vt mutaremur in peius, nostra iniquitas fuit; ut mutaremur in melius, non nostra iustitia, sed gratia Dei praestat. Quod ergo in peius mutati sumus, nobis imputemus; quod in melius commutamus, Deum laudemus. *Pro his* ergo iste psalmus, *qui commutabuntur*. Vnde autem ista commutatio facta est, nisi ex passione Christi? Pascha ipsum latine Transitus interpretatur. Non est enim Pascha graecum nomen, sed hebraeum. Resonat quidem in graeca lingua passionem, quia *πασχέιν*, μ 690 pati dicitur; sed consultum hebraeum eloquium, aliud indicat. Pascha transitum commendat. Quod admonuit etiam Iohannes euangelista, qui imminente passione, cum ueniret Dominus ad coenam qua commendauit sacramentum corporis et sanguinis sui, ita loquitur: *Cum autem uenisset hora, qua transiret Iesus de hoc mundo ad Patrem*. Expressit ergo transitum Paschae. Sed nisi ipse transiret hinc ad Patrem, qui propter nos uenit, nos transire hinc quomodo possemus, qui non propter aliquid leuandum descendimus, sed cecidimus? Ipse autem non cecidit, sed descendit, ut eum qui ceciderat subleuaret. Transitus ergo, et illius, et noster, hinc ad Patrem; de hoc mundo ad regnum caelorum, de uita mortali ad uitam aeternam, de uita terrena ad uitam caelestem, de uita corruptibili ad incorruptibilem, de tribulationum conuersatione ad perpetuam securitatem. Ideo *Pro his qui commutabuntur*, psalmi titulus est. Causam igitur commutationis nostrae, id est ipsam Domini passionem, nostramque in tribulationibus uocem in textu psalmi aduertamus, cognoscamus,

2, 5 I Cor. 15, 21.22. 23 Ioh. 13, 1.

2, 1/2 inmutabuntur α κ 2 ipsi] α, om. κ

congемiscamus; et audiendo, cognoscendo, congемiscendo, mutemur, ut impleatur in nobis titulus psalmi: *Pro his qui commutabuntur.*

2. **3.** *Saluum me fac, Deus, quoniam introierunt aquae usque ad animam meam.* Granum illud est contemptum modo, quod uidetur humiles dare uoces. In horto obruitur, miraturo mundo oleris magnitudinem, cuius oleris
 5 semen contemptum est a Iudaeis. Reuera enim considerate semen sinapis minutum, fuscum, aspernabile prorsus; ut ibi impleatur quod dictum est: *Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem.* Aquas autem intrasse usque ad animam suam dicit; quia potuerunt illae turbae, quas aquarum nomine
 10 significauit, huc usque praeualere, ut occiderent Christum. Praeualuerunt ad contemnendum, ad tenendum, ad ligandum, ad insultandum, ad colaphizandum, ad conspuendum. Adhuc quousque? Vsque ad mortem. Ergo *introierunt aquae usque ad animam meam.* Hanc quippe uitam dixit ani-
 15 mam suam, quousque illi accedere saeuendo potuerunt. Sed numquid hoc possent, nisi ab ipso permitterentur? Vnde ergo tamquam aliquid inuitus patiatur sic clamat, nisi quia caput membra sua praefigurat? Passus est quippe ille, quia uoluit; martyres uero, etiamsi noluerunt. Petro namque ita praedixit
 20 passionem suam: *Cum senueris, inquit, alius te praecinget, et feret quo tu non uis.* Quamquam enim Christo inhaerere cupiamus, mori tamen nolumus; et ideo libenter, uel potius patienter patimur, quia alius transitus non datur, per quem Christo cohaereamus. Nam si possemus aliter peruenire ad
 25 Christum, id est ad uitam aeternam, quis uellet mori? Naturam quippe nostram, id est consortium quoddam animae et corporis, et quamdam in his duobus familiaritatem conglutinationis atque compaginis exponens quodam loco apostolus, ait habere nos domum non manufactam, aeternam in caelis;
 30 id est immortalitatem praeparatam nobis, qua induendi sumus in fine, cum resurrexerimus a mortuis; et ait: *In quo nolumus spoliari, sed superuestiri, ut absorbeatur mortale a* ^{μ 691}
 35 *uita.* Si fieri posset, sic uellemus, ait, fieri immortales, ut iam ueniret ipsa immortalitas, et modo sicut sumus mutaret nos, ut mortale hoc nostrum a uita absorberetur, non per mortem corpus poneretur, ut in fine iterum reciperetur. Quamuis ergo a malis ad bona transeamus; tamen ipse transitus aliquantum amarus est, et habet fel, quod dederunt Domino in passione Iudaei, habet acre quiddam tolerandum, quo ostenduntur qui

3, 7 Isai. 53, 2. 20 Ioh. 21, 18. 31 II Cor. 5, 1.4. 38 cfr Matth. 27, 34.

3, 2/3 contemptum. Modo Reg., contemptum mundo *duo codd. et Er.* 3/4 dare uoces in horto obruitur. Miratur nunc mundus Reg. 4 obruitur] oritur *edd.*
 36 poneretur] *opt. codd., puniretur edd.*

40 eum aceto potauerunt. Praefigurans ergo, et transformans in se nos ipsos, hoc ait : *Saluum me fac, Deus, quoniam introierunt aquae usque ad animam meam*. Potuerunt qui persecuti sunt etiam occidere ; sed amplius quid faciant non habebunt. Praemisit enim exhortationem ipse Dominus dicens : *Nolite timere eos qui corpus occidunt, et amplius non habent quid faciant ; sed eum timete qui habet potestatem, et corpus et animam occidere in gehenna ignis*. Maiore timore minora contemnimus, et maiore aeternitatis cupiditate omnia temporalia fastidimus. Nam hic et deliciae temporales dulces
50 sunt, et tribulationes temporales amarae sunt ; sed quis non bibat tribulationis temporalis poculum, metuens ignem gehennarum ; et quis non contemnat dulcedinem saeculi, inhians dulcedini uitae aeternae ? Hinc ergo ut liberemur clamemus, ne forte in pressuris consentiamus iniquitati, et uere irreparabiliter sorbeamur : *Saluum me fac, Deus, quoniam introierunt aquae usque ad animam meam*.

3. 4. *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia*. Quid dicit limum ? an ipsos qui persecuti sunt ? De limo enim factus est homo. Sed isti, cadendo a iustitia, limus profundi facti sunt ; quibus persequentibus et ad iniquitatem
5 trahere cupientibus quisquis non consenserit, de limo suo aurum facit. Merebitur enim limus ipsius conuerti in habitudinem caelestem, et socius fieri eorum de quibus dicit titulus psalmi : *Pro his qui commutabuntur*. Isti autem cum limus profundi essent, haesi in illis, id est tenuerunt me, praeualuerunt mihi, occiderunt me. *Infixus ergo sum in limo profundi, et non est substantia*. Quid est hoc : *non est substantia* ? Numquidnam ipse limus non est substantia ? An, ego inhaerendo factus sum non esse substantia ? Quid est ergo : *Infixus sum* ? Numquidnam sic haesit Christus ?
15 Aut uero haesit, ac non, sicut dictum est in libro Iob : *Terra tradita est in manus impii*. An secundum corpus infixus est, quia teneri potuit, et ipsam crucifixionem habebat ? Nisi enim clauis fixus esset, crucifixus non esset. Vnde ergo *non est substantia* ? An limus ille non est substantia ? Intellegimus ergo, si potuerimus, quid sit : *et non est substantia*, si prius intellexerimus quid sit substantia. Substantia quippe dicitur et diuitiarum ; secundum quam dicimus : Habet substantiam, et : Perdidit substantiam. Sed numquid hoc putabimus hic dictum esse : *et non est substantia*, id est, non
20 sunt diuitiae, quasi modo aliquid de diuitiis ageretur, aut aliqua quaestio de diuitiis haberetur ? An forte quia ille ipse

PL
844

45 Matth. 10, 28. 4, 2 cfr Gen. 2, 7. 15 Iob 9, 24.

4, 1 in limum a κ 7 fieri usq. titulus] fieri titulo quidam codd. 17 ex ipso aliquot codd.

limus paupertas erat, et diuitiae non erunt, nisi quando aeternitatis participes effecti fuerimus? Tunc sunt enim uerae diuitiae, quando nobis nihil deerit. Potest etiam secundum
 30 huius uerbi intellectum accipi sensus iste, ut diceretur: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia*, id est, ad paupertatem perueni. Nam hic dicit: *Pauper et dolens* μ 692
ego sum; dicit et apostolus: *Quoniam propter uos pauper factus est, cum diues esset, ut illius paupertate uos ditaremini*. Ergo
 35 paupertatem suam uolens Dominus nobis commendare, fortasse dixerit: *non est substantia*. Ad summam enim paupertatem peruenit, quando formam serui induit. Diuitiae eius quae sunt? *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo*. Hae magnae incomparabilesque diuitiae.
 40 Vnde ergo ista paupertas? *Quia semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inuentus ut homo; humilauit se, factus oboediens usque ad mortem, ut diceret: Introierunt aquae usque ad animam meam*. Adde super mortem; quid amplius additurus
 45 es? Ignominiam mortis. Ideo sequitur: *Mortem autem crucis*. Magna paupertas! Sed hinc erunt magnae diuitiae; quia sicut impleta est paupertas eius, ita implebuntur et diuitiae nostrae de paupertate ipsius. Quantas diuitias habet, ut de sua paupertate nos diuites faceret! Quales nos facturus est de diuitiis
 50 suis, quos diuites fecit de paupertate sua!

5. *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia*. Intellegitur alio modo substantia, illud quod sumus quidquid sumus. Sed hoc ad intellegendum aliquanto est difficilius, quamquam res usitatae sint; sed quia inusitatum
 5 uerbum est, indiget commendationis et expositionis aliquantulae; cui tamen si intenti fueritis, fortassis in ea non laborabimus. Dicitur homo, dicitur pecus, dicitur terra, dicitur caelum, dicitur sol, luna, lapis, mare, aer: omnia ista substantiae sunt, eo ipso quo sunt. Naturae ipsae, substantiae dicuntur.
 10 Deus est quaedam substantia; nam quod nulla substantia est, nihil omnino est. Substantia ergo aliquid esse est. Vnde etiam in fide catholica, contra uenena quorundam haereticorum sic aedificamur, ut dicamus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum unius esse substantiae. Quid est, unius substantia?
 15 Verbi gratia: si aurum est Pater, aurum et Filius, aurum et Spiritus sanctus. Quidquid est Pater quod Deus est, hoc Filius, hoc Spiritus sanctus. Cum autem Pater est, non illud est quod est. Pater enim non ad se, sed ad Filium dicitur; ad se autem Deus dicitur. Itaque eo quod Deus est, hoc ipso
 20 substantia est. Et quia eiusdem substantiae Filius, procul

PL
845

32 II Cor. 8, 9. 38 Phil. 2, 6. 40 et 45 Phil. 2, 7-8.

45 mortis] crucis Lou. 5, 13 aedificamus edd.

dubio et Filius Deus. At uero quod Pater est, quia non substantiae nomen est, sed refertur ad Filium, non sic dicimus Filium Patrem esse, quomodo dicimus Filium Deum esse. Quaeris quid sit Pater; respondetur: Deus. Quaeris quid sit
 25 Filius; respondetur: Deus. Quaeris quid sit Pater et Filius; respondetur: Deus. De solo Patre interrogatus, Deum responde; de solo Filio interrogatus, Deum responde; de utroque interrogatus, non deos, sed Deum responde. Non sicut in hominibus. Quaeris quid sit pater Abraham; respondetur:
 30 Homo; substantia eius respondetur. Quaeris quid sit filius eius Isaac; respondetur: Homo; eiusdem substantiae Abraham et Isaac. Quaeris quid sit Abraham et Isaac; non respondetur: Homo; sed: Homines. Non sic in diuinis. Tanta enim
 35 ibi est substantiae societas, ut aequalitatem admittat, pluralitatem non admittat. Si ergo tibi dictum fuerit: Cum dicis mihi Filium hoc esse quod Pater est, profecto et Filius Pater est; responde: Secundum substantiam tibi dixi hoc esse Fi-^μ 693
 40 lium quod Pater est, non secundum id quod ad aliud dicitur. Ad se enim Deus dicitur, ad Patrem Filius dicitur. Rursusque Pater ad se Deus dicitur, ad Filium Pater dicitur. Quod dicitur ad Filium Pater, non est Filius; quod dicitur Filius ad Patrem, non est Pater; quod dicitur ad se Pater, et Filius ad se, hoc est Pater et Filius, id est Deus. Quid est ergo: *non est substantia?* Secundum hunc intellectum substantiae, quomodo poterimus intellegere istam psalmi sententiam: *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia?*
 45 Deus fecit hominem; substantiam fecit; atque utinam maneret in eo quod Deus fecit! Si maneret homo in eo quod Deus fecit, non in illo infixus esset quem Deus genuit. Porro autem
 50 quia per iniquitatem homo lapsus est a substantia in qua factus est (iniquitas quippe ipsa non est substantia; non enim iniquitas est natura quam formauit Deus, sed iniquitas est peruersitas quam fecit homo); uenit Filius Dei ad limum profundi, et infixus est; et non erat substantia in qua infixus est,
 55 quia in iniquitate illorum infixus est. *Infixus sum in limo profundi, et non est substantia.* Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Naturae omnes per ipsum factae sunt; iniquitas per ipsum facta non est, quia iniquitas facta non est. Substantiae illae per eum factae sunt quae laudant eum. Vniuersa creatura laudans Deum, a tribus pueris in camino commemoratur; et a terrenis ad caelestia, uel a caelestibus ad terrena hymnus laudantium Deum peruenit. Non quo cuncta ista habeant sensum laudandi, sed quia cuncta bene cogitata laudem pariunt, et impletur cor consideratione

PL
846

5, 56 cfr Ioh. 1, 3. 60 cfr Dan. 3, 24-90.

38 alium Becc. 49 non] om. Lou. 58/59 quia iniquitas facta non est] quia n. non est substantia *quidam codd., alii om.*

65 creaturae ad eructandum hymnum Creatori. Laudant omnia
Deum, sed quae fecit Deus. Numquid in illo hymno aduer-
tistis quod auaritia laudet Deum? Laudat ibi Deum et ser-
pens; auaritia non laudat. Omnia quippe repentia nominata
ibi sunt in laude Dei; nominata sunt omnia repentia, sed non
70 sunt ibi nominata aliqua uitia. Vitia enim ex nobis et ex
nostra uoluntate habemus; et uitia non sunt substantia. In
his infixus est Dominus, quando persecutionem passus est;
in uitio Iudaeorum, non in substantia hominum quae per illum
facta est. *Infixus sum, inquit, in limo profundi, et non*
75 *est substantia*. Infixus sum, et non inueni quod feci.

6. *Veni in altitudinem maris, et tempestas demer-
sit me*. Gratias ipsius misericordiae qui uenit in altitudinem
maris, et glutiri a marino ceto dignatus est; sed euomitur est
tertio die. Venit in altitudinem maris, in qua altitudine nos
5 depressi eramus, in qua altitudine nos naufragium passi era-
mus; uenit illuc ipse, et tempestas demersit illum; quia fluctus
ibi passus est, ipsos homines, tempestates, uoces dicentium:
Crucifige, crucifige. Dicente Pilato: *Non inuenio causam ullam
in hoc homine quare occidendus sit*, inualescebant uoces dicen-
10 *tium: Crucifige, crucifige*. Augebatur tempestas, donec demer-
geretur qui uenerat in altitudinem maris. Et passus est Domi-
nus inter manus Iudaeorum, quod non est passus cum super
aquas ambularet, quod non solum ipse passus non erat, sed
nec Petrum pati permiserat. *Veni in altitudinem maris,*
15 *et tempestas demersit me*.

4. 7. *Laborauit clamans; raucae factae sunt fauces
meae*. Hoc ubi? hoc quando? Interrogemus euangelium.
Passionem quippe Domini nostri in hoc psalmo cognoscimus. μ 694
Et quidem passum eum nouimus; intrasse aquas usque ad
5 animam eius, quia populi praeualuerunt usque ad mortem
eius, legimus, credimus; tempestate illum demersum esse,
quia praeualuit seditio ad eum occidendum, agnoscimus; ue-
rum et laborasse eum clamando, et raucas factas esse fauces
illius, non solum non legimus, sed etiam contra legimus, quia
10 non respondebat eis uerbum, ut impleretur quod in alio psal-
mo dictum est: *Factus sum quasi homo non audiens, et non
habens in ore suo redargutiones*; et quod in Isaia prophetatum
est: *Sicut ovis ad immolandum ductus est, et sicut agnus coram
tondente se, sic non aperuit os suum*. Si factus est sicut homo
15 non audiens, et non habens in ore suo argutiones, quomodo
laborauit clamans, et raucae factae sunt fauces eius? An ideo
iam tunc tacebat, quia raucus erat, qui sine causa tantum
clamauerat? Et illam quidem eius uocem de psalmo quodam

6, 3 cfr Matth. 12, 40. 8 Ioh. 19, 6. 12-13 cfr Matth. 14, 25. 7, 11 Ps.
37, 15. 13 Isai. 53, 7.

7, 15 argutiones] *codd.* μ (p. 1705, ad 304), redargutiones *edd.* PL

in cruce nouimus : *Deus, Deus meus, utquid me dereliquisti ?*
 20 Sed quanta illa uox fuit, aut quam diuturna, ut in ea raucae
 factae essent fauces eius ? Diu clamauit : *Vae uobis scribae,*
et pharisaei ; diu clamauit : *Vae mundo ab scandalis.* Et reuera
 quomodo raucus clamabat, et ideo non intellegebatur, quando
 dicebant Iudaei : *Quid est quod dicit ? Durus est hic sermo ;* PL
 25 *quis potest illum audire ? Non scimus quid dicat.* Ille omnia 847
 uerba dicebat : sed illis raucae fuerunt fauces eius, qui uoces
 eius non intellegebant. *Laborauit clamans ; raucae fa-*
ctae sunt fauces meae.

8. *Defecerunt oculi mei ab sperando in Deum*
meum. Absit ut hoc de persona capitis accipiatur ; absit ut
 defecerint oculi eius ab sperando in Deum eius, in quo magis
 Deus erat mundum reconcilians sibi, et qui Verbum caro
 5 factum est, et habitauit in nobis, ut non solum Deus in illo
 esset, sed etiam ipse Deus esset. Non ergo ita ; non ipsius ca-
 pitis nostri oculi defecerunt ab sperando in Deum eius ; sed
 defecerunt oculi eius in corpore eius, id est in membris eius.
 Haec uox membrorum est, haec uox corporis est, non capitis.
 10 Quomodo ergo eam in eius corpore membrisque inuenimus ?
 Quid aliud dicam ? quid aliud commemorem ? Quando passus
 est, quando mortuus est, omnes discipuli desperauerunt quod
 ipse esset Christus. A latrone apostoli uicti sunt, qui tunc
 15 credidit, quando illi defecerunt. Vide membra eius desperan-
 tia ; adtende duos illos quos post resurrectionem inuenit in
 uia colloquentes secum, quorum unus erat Cleophas, quando
 detinebantur oculi eorum ne eum agnoscerent. Quomodo enim
 oculis agnoscerent, a quo mente titubarant ? Factum erat
 20 aliquid in oculis eorum simile mentis ipsorum. Loquebantur
 enim inter se, et cum ab eo compellarentur unde loquerentur,
 responderunt : *Tu solus peregrinaris in Ierusalem ? Nescis*
quae facta sunt, quomodo Iesus Nazarenus, potens in factis et
dictis, occisus est a senioribus et principibus sacerdotum ? Et
nos sperabamus quod ipse erat redempturus Israel. Speraue-
 25 rant, et non sperabant. Defecerunt oculi eorum ab sperando
 in Deum ipsorum. Ipsos ergo in se transfigurauit dicendo : *De-*
fecerunt oculi mei ab sperando in Deum meum. Hanc
 spem reddidit, quando cicatrices palpandas obtulit ; quas cum
 tetigisset Thomas, rediit ad spem quam perdiderat, et exclamauit :
 30 *Dominus meus, et Deus meus.* Defecerunt oculi tui ab
 sperando in Deum tuum : palpasti cicatrices, et inuenisti
 Deum tuum ; palpasti formam serui, et cognouisti Dominum

19 Ps. 21, 2. 21 Matth. 23, 13, 14. 22 Matth. 18, 7. 24 Ioh. 6, 61 ; 16, 18.
 8, 4 cfr II Cor. 5, 19. 4/5 cfr Ioh. 1, 14. 13 cfr Luc. 23, 42. 21 Luc.
 24, 13-21. 30 Ioh. 20, 28, 29.

8, 1 ab sperando] a, cfr Capelle, Psautier, p. 99, sperando κ 21 peregrinus es
 Lou.

tuum. Cui tamen ipse Dominus ait : *Quia uidisti, credidisti.*
Et nos praenuntians uoce misericordiae suae : *Beati, inquit,*
35 *qui non uident et credunt. Defecerunt oculi mei ab spe-*
rando in Deum meum.

5. **9.** *Multiplicati sunt super capillos capitis mei,*
qui oderunt me gratis. Quam multiplicati ? Vt adderent
sibi et unum ex duodecim. *Multiplicati sunt super ca-*
pillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Capillis
5 capitis sui comparauit inimicos suos. Merito rasi sunt, quando
in loco Caluariae crucifixus est. Accipiant membra uocem
hanc ; discant odio haberi gratis. Iam enim si necesse est,
christiane, ut mundus oderit te, quare non facis ut gratis te
oderit, ut in corpore Domini tui, et in hoc psalmo de illo prae-
10 misso agnoscas uocem tuam ? Quomodo fiet ut oderit te mun-
dus gratis ? Si nihil cuiquam noceas, et sic odio habearis :
hoc est enim gratis, sine causa. Parum sit tibi sine causa odio
haberi, insuper et praesta, ut retribuant tibi mala pro bonis.
Confortati sunt inimici mei, qui persequuntur me
15 *iniuste.* Quod dixit : *Multiplicati sunt super capillos*
capitis mei, hoc postea : *Confortati sunt inimici mei ;*
et quod primo : *qui oderunt me gratis,* hoc postea : *qui*
persequuntur me iniuste. Quod ergo *gratis,* hoc est
iniuste. Ipsa est uox martyrum, non in poena, sed in causa.
20 Non persecutionem pati, non teneri, non flagellari, non
includi, non proscribi, non occidi laus est, sed habendo
causam bonam, ista pati, haec laus est. Laus enim est in
causae bonitate, non in poenae acerbitate. Nam quanta-
cumque fuerint supplicia martyrum, numquid aequan-
25 tur suppliciis omnium latronum, omnium sacrilegorum,
omnium sceleratorum ? Quid enim, et hos odit mundus ?
Odit plane. Excedunt enim mundi medietatem amplitu-
dine malitiae, et ab ipsa mundanorum quodammodo hominum
societate alieni sunt, infestantes pacem etiam terrenam ; et
30 patiuntur multa mala, sed non gratis. Denique uide uocem
illius latronis cum Domino in cruce pendentis, cum insultaret
ex alia parte unus duorum latronum Domino crucifixo, et dice-
ret : *Si Filius Dei es, libera te,* compescuit illum alter, et dixit :
Tu non times Deum, uel quia in eadem damnatione positus es ?
35 *Et nos quidem recte pro factis nostris.* Ecce non gratis, sed con-
fessione effudit ex se sanie[m], et factus est aptus cibo Domini.
Exclusit iniquitatem suam, accusauit eam, et caruit ea. Ecce
ibi duo latrones, ibi et Dominus ; et illi crucifixi, et ille cruci-
fixus ; et illos odio habuit mundus, sed non gratis, et illum odio

PL
848

9, 2 cfr Matth. 26, 14. 33 Luc. 23, 39-41.

9, 2 me oderunt κ 14 sunt] super me add. κ me persequabantur a κ
36 sanie[m] duo codd., sanguinem cet. codd. edd.

40 habuit, sed gratis. *Quae non rapui, tunc exsoluebam.*
 Hoc est gratis. Non rapui, et exsoluebam; non peccaui, et
 poenas dabam. Solus enim ipse talis, ipse uere nihil rapuit.
 Non solum nihil rapuit, sed etiam quod non de rapina habe-
 bat, hoc se euacuauit, ut ad nos ueniret. *Non enim rapinam*
 45 *arbitratus est esse aequalis Deo*; et tamen *semetipsum exina-*
niuit, formam serui accipiens. Omnino non rapuit. Sed quis
 rapuit? Adam. Quis rapuit primo? Ille ipse qui seduxit
 Adam. Quomodo rapuit diabolus? *Ponam sedem meam ad*
aquilonem, et ero similis Altissimo. Vsurpauit sibi quod non ^μ 696
 50 acceperat: ecce rapinam. Vsurpauit sibi diabolus quod non
 acceperat, perdidit quod acceperat; et de ipso calice super-
 biae suae, ei quem decipere uolebat propinauit: *Gustate, in-*
quit, et eritis sicut dii. Rapere uoluerunt diuinitatem, perdidere
 felicitatem. Ille ergo rapuit, et ideo exsoluit. Ego autem,
 55 *inquit, quae non rapui, tunc exsoluebam.* Ipse Domi-
 nus propinquans passioni, in euangelio sic loquitur: *Ecce*
uenit princeps huius mundi, id est diabolus, et in me nihil in-
ueniet, id est, quare me occidat non inueniet; sed ut sciant
omnes quia uoluntatem Patris mei facio, surgite, eamus, et iit
 60 *ad passionem, soluere quod non rapuit. Quid est enim: in me*
nihil inueniet? Nullam culpam. An aliquid perdidit de domo
 sua diabolus? Iste discutiat raptos: *nihil apud me inueniet.* PL
 Tamen nihil rapuisse se dicit, peccatum adtendens, nihil 849
 usurpasse quod eius non esset; hoc est enim rapinae, hoc ini-
 65 quitatis; nam ab ipso diabolo extorsit quos ipse rapuerat.
Nemo, inquit, in domum fortis intrat, et uasa eius diripit, nisi
prius alligauerit fortem. Alligauit fortem, et uasa eius diripuit,
 certe non rapuit; sed respondet tibi: Vasa ista de domo magna
 mea perierant; non furtum feci, sed furtum recepi.

6. **10.** *Deus tu scisti imprudentiam meam.* Iterum ex
 ore corporis. Nam quae imprudentia in Christo? Nonne ipse
 Dei Virtus et Dei Sapientia? An illam dicit imprudentiam
 suam, de qua dicit apostolus: *Stultum Dei sapientius est homi-*
 5 *nibus? Imprudentiam meam*: hoc ipsum quod in me
 irriserunt qui sibi uidentur esse sapientes. Tu scisti quare
 fieret: *tu scisti imprudentiam meam.* Quid enim tam
 simile imprudentiae, quam cum haberet in potestate, una
 uoce suos persecutores prosternere, ut pateretur se teneri,
 10 flagellari, conspui, colaphizari, spinis coronari, ligno affigi?
 Imprudentiae simile est, stultum uidetur: sed stultum hoc
 superat omnes sapientes. Stultum quidem est; sed et granum

44 Phil. 2, 6.7.

48 Isai. 14, 13.

52 Gen. 3, 5.

56 Ioh. 14, 30.

66 Matth. 12, 29.

10, 4 I Cor. 1, 25.

40 reddebam a 62 raptos] *plures codd.*, raptor *Er.*, raptoris *Lou.* 10, 1
 scisti] *opt. codd.*, scis *edd. cum a et Vulg.* (at l. 6 *sqq.* habent scisti), nosti κ

quando cadit in terram, si nemo sciat consuetudinem agricolarum, stultum uidetur. Labore magno metitur, portatur ad
 15 aream, trituratur, uentilatur; post tanta pericula caeli et tempestatum, et labores rusticanorum curamque dominorum, mittitur in horreum frumentum purgatum. Venit hiems, et quod purgatum erat, profertur et proicitur; imprudentia uidetur; sed ut non sit imprudentia, spes facit. Non ergo ille
 20 pepercit sibi, quia et Pater illi *non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Et de ipso: *Qui dilexit me*, inquit apostolus, *et tradidit seipsum pro me*; quia *granum, nisi ceciderit in terram ut moriatur, fructum, inquit, non reddet*. Haec est imprudentia; sed tu nosti illam; isti autem si cognouissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. *Deus, tu scisti imprudentiam meam; et delicta mea a te non sunt abscondita*. Hoc plane, lucide, aperte, quia ex ore corporis intellegendum est. Delicta nulla Christus habuit; fuit delictorum susceptor, sed non commissor. *Et delicta mea*
 30 *a te non sunt abscondita*; id est, confessus sum tibi omnia delicta mea; et ante os meum uidisti ea in cogitatione mea, uidisti uulnera quae sanares. Sed ubi? Vtique in corpore, in membris; in illis fidelibus, unde illi haerebat iam membrum illud quod confitebatur peccata sua. *Et delicta, in-*
 35 *quit, mea a te non sunt abscondita*.

7. **11.** *Non erubescant in me, qui te expectant, Domine, Domine uirtutum*. Rursus uox capitis: *Non erubescant in me*: non dicatur illis: Vbi est de quo praesumbatis? non dicatur illis: Vbi est qui uobis dicebat: *Credite in*
 5 *Deum, et in me credite?* *Non erubescant in me, qui te expectant, Domine, Domine uirtutum. Non confundantur super me, qui quaerunt te, Deus Israel*. PL
 850
 Potest hoc et a corpore intellegi; sed si corpus eius non unum hominem ponas; quia reuera non est unus homo corpus eius,
 10 sed exiguum membrum; corpus autem ex membris constat. Corpus ergo eius plenum, tota ecclesia. Merito ergo dicit ecclesia: *Non erubescant in me, qui te expectant, Domine, Domine uirtutum*. Non sic affligar ab insurgentibus persecutoribus, non sic obterar ab inuidentibus inimicis meis,
 15 ab oblatrantibus haereticis qui a me exierunt, quia non erant ex me; nam si fuissent ex me, mecum forsitan permansissent. Non sic eorum scandalis premar, *ut erubescant in me qui te expectant, Domine, Domine uirtutum. Non confundantur super me, qui quaerunt te, Deus Israel*.

20 Rom. 8, 32. 21 Gal. 2, 20. 22 Ioh. 12, 24.25. 24 cfr I Cor. 2, 8.
 11, 4 Ioh. 14, 1. 15 cfr I Ioh. 2, 19.

16 et] om. μ 16/27 non sunt a te a 11, 1/2 domine om. κ 4 credite] opt.
 codd., creditis edd. 18/19 nec reuereantur κ 19 te requirunt a, requirunt te κ

8. **12.** *Quoniam propter te sustinui exprobrationem, operuit irreuerentia faciem meam.* Nihil magnum est quod dicitur : *sustinui*, sed quod dicitur : *propter te sustinui*. Si enim sustines, quia peccasti, propter te sustines, non
 5 propter Deum. *Quae enim uobis gloria est*, ait Petrus, *si peccantes punimini, et suffertis?* Si autem sustines quia mandatum Dei seruasti, uere propter Deum sustines; et merces tua manet in aeternum, quia propter Deum sustinuisti opprobria. Ideo enim prior ille sustinuit, ut nos sustinere disceremus.
 10 Et si ille, qui non habebat quod illi obiciebatur, quanto magis nos qui, etsi non habemus peccatum quod nobis obicit inimicus, habemus tamen alterum quod digne in nobis flagelletur? Nescio quis te furem dicit, et non es fur; audis opprobrium; non tamen sic non es fur, ut non sis aliquid quod Deo displicet.
 15 Porro si ille qui omnino nihil rapuerat, qui uerissime dixerat : *Ecce uenit princeps mundi huius, et in me nihil inueniet*, dictus est peccator, dictus est iniquus, dictus est Beelzebub, dictus est insanus; tu dedignaris, serue, audire pro meritis tuis, quod Dominus audiuit nullis meritis suis? Ille uenit ut tibi praeberet exemplum. Quasi gratis hoc fecerit, sic tu non proficis. Quare enim ille audiuit, nisi ut tu cum audires non deficeres? Ecce tu audis, et deficis; frustra ergo ille audiuit; non enim propter se, sed propter te audiuit. *Quoniam propter te sustinui exprobrationem, operuit irreuerentia faciem meam.* Irreuerentia, inquit, *operuit faciem meam.* Irreuerentia quid est? Non confundi. Denique quasi uitium uidetur, cum dicitur : Irreuerens homo est. Magna irreuerentia hominis, non illum erubescere. Ergo irreuerentia quasi impudentia est. Oportet ut habeat christianus irreuerentiam istam, quando uenerit inter homines quibus displicet
 20 Christus. Si erubuerit de Christo, delebitur de libro uiuentium. Opus est ergo ut habeas irreuerentiam, quando tibi de Christo insultatur; quando dicitur : Cultor crucifixi, adorator male mortui, uenerator occisi; hic si erubueris, mortuus es. Sententiam quippe ipsius uide, qui neminem fallit : *Qui me erubuerit coram hominibus, et ego erubescam eum coram angelis Dei.* Obserua ergo tu; sit in te irreuerentia, frontosus esto PL 851
 quando audis opprobrium de Christo; prorsus esto frontosus. μ 698
 Quid times fronti tuae, quam signo crucis armasti? Hoc est
 35 enim : *Propter te sustinui exprobrationem, operuit irreuerentia faciem meam. Propter te sustinui exprobrationem*; et quia non de te erubui, quando mihi

12, 5 I Petr. 2, 20. 16 Ioh. 9, 24. 17 cfr Matth. 10, 25. 35 Luc. 9, 26.

12, 1 improprium κ 2 irreuerentia] Aug. (cfr De Bruyne, Rev. bénéd. 1933, p. 23),
 reuerentia $\alpha \kappa$ 20 sic] codd. Am., si Er. Lou.

propter te insultabatur, *operuit irreuerentia faciem meam.*

9-10.

13. *Alienatus factus sum fratribus meis, et hospes filiis matris meae.* Filiis synagogae hospes factus est. In patria quippe ipsius dicebatur : *Nonne nos scimus eum esse filium Mariae et Ioseph ?* Et unde alio loco : *Hunc autem nescimus unde sit ?* Factus ergo sum hospes filiis matris meae. Non scierunt unde sim, de quibus erat caro mea ; non me sciebant de femore Abraham natum ; unde caro mea occulta erat, quando sub ipso femore manum seruus ponens, iurauit per Deum caeli. *Hospes factus sum filiis matris meae.* Quare hoc ? quare non agnouerunt ? quare alienum dixerunt ? quare ausi sunt dicere : *Nescimus unde sit ?* Quoniam *zelus domus tuae comedit me* ; id est, quia persecutus sum in illis iniquitates ipsorum, quia non patienter tuli quos corripui, quia quaesiui gloriam tuam in domo tua, quia flagellauit in templo male uersantes, ubi etiam positum est : *Zelus domus tuae comedit me.* Hinc alienus, hinc hospes ; hinc, *Nescimus unde sit.* Agnoscerent unde sim, si agnoscerent quod mandasti. Si enim inuenirem illos seruantes mandata tua, zelus domus tuae non comederet me. *Et opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Hoc testimonio usus est et Paulus apostolus (lecta est modo ipsa lectio), et ait : *Quaecumque ante scripta sunt, ut nos doceremur scripta sunt ; ut per consolationem scripturarum spem habeamus.* Dixit ergo Christi fuisse istam uocem : *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Quare : *tibi ?* Numquid Patri exprobratur, et non ipsi Christo ? Quare, *opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me ?* Quia qui me cognouit, cognouit et Patrem : quia nemo exprobrauit Christo, nisi Deo exprobrans : quia nemo honorat Patrem, nisi qui honorat et Filium. *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me,* quia me inuenerunt.

11. **14.** *Et cooperui in ieiunio animam meam, et factum est mihi in opprobrium.* Ieiunium Christi spiritaliter iam in alio psalmo commendauimus Caritati uestrae ¹. Ieiunium ipsius erat, quando defecerunt omnes qui in eum crediderant ; quia et esuries ipsius erat ut in eum crederetur ; quia et sitis ipsius erat, quando dixit mulieri : *Sitio, da mihi bibere* ; fidem quippe ipsius sitiebat. Et de cruce cum diceret : *Sitio,* fidem illorum quaerebat, pro quibus dixerat : *Pater,*

13, 3 Luc. 4, 22.

4 Ioh. 9, 29.

8 cfr Gen. 24, 9.

15 cfr Ioh. 2, 15.

22 Rom. 15, 4.

28 cfr Ioh. 14, 9.

29 cfr Ioh. 5, 23.

14, 6 Ioh. 4, 7.

8 Ioh. 19, 28.

8 Luc. 23, 34.

13, 1 alienus α, extraneus κ 19/20 obproprium κ

¹ Cfr *Enarr. ps.* XXXIV, serm. II, 4.

ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Sed illi homines quid
 10 propinarunt sitiendi? Acetum. Acetum etiam uetus dicitur.
 Merito de uetere homine propinarunt, quia noui esse nolue-
 runt. Quare noui esse noluerunt? Quia ad titulum psalmi hu-
 ius ubi scriptum est: *Pro iis qui commutabuntur*, non perti-
 nuerunt. Ergo, *operui in ieiunio animam meam.* Deni-
 15 nique respuit etiam fel quod illi obtulerunt; ieiunare elegit,
 quam amaritudinem accipere. Non enim intrant in corpus eius
 amaricantes, de quibus alio loco psalmus dicit: *Qui amaricant,*
non exaltentur in semetipsis. Ergo, *operui in ieiunio ani-*
mam meam, et factum est mihi in opprobrium. Hoc
 20 ipsum mihi in opprobrium factum est, quia non illis consensi,
 hoc est, ab illis ieiunauit. Qui enim non consentit male suaden-
 tibus, ieiunat ab ipsis; et per hoc ieiunium meretur oppro-
 brium, ut ideo illi insultetur, quia non consentit ad malum.

PL
852

μ 699

12. **15.** *Et posui uestimentum meum saccum.* Iam et de
 sacco aliquid diximus¹, unde illud est: *Ego autem cum mihi*
molesti essent, induebam me cilicio, et humilabam in ieiunio
animam meam. Posui uestimentum meum saccum: id
 5 est, opposui illis, in quam saeuirent, carnem meam; occultauit
 diuinitatem meam. *Saccum*, quia mortalis caro erat, ut de
 peccato condemnaret peccatum in carne. *Et posui uesti-*
mentum meum saccum, et factus sum illis in para-
bolam, id est in irrisionem. Parabola dicitur, quando datur
 10 similitudo de aliquo, quando de illo male dicitur. Sic ille, uerbi
 gratia, pereat quomodo ille, parabola est; is est comparatio
 et similitudo maledicti. *Factus ergo sum illis in para-*
bolam.

13. **16.** *Aduersus me insultabant qui sedebant in porta.*
In porta, nihil aliud quam in publico. *Et in me psalle-*
bant qui bibebant uinum. Putatis hoc, fratres, Christo
 tantummodo contigisse? Quotidie illi in membris eius contin-
 5 git; quando forte necesse erit seruo Dei prohibere ebrietates
 et luxurias in aliquo uel fundo uel oppido, ubi non auditum
 fuerit uerbum Dei, parum est quia cantant, insuper et in
 ipsum incipiunt cantare, a quo prohibentur cantare. Compa-
 rate nunc illius ieiunium, et illorum uinum. *Et in me psalle-*
 10 *bant qui bibebant uinum*, uinum erroris, uinum impieta-
 tis, uinum superbiae.

14. **17.** *Ego autem oratione mea ad te, Domine. Ego*

¹⁷ Ps. 65, 7. ¹⁵, ^{2/4} Ps. 34, 13. ⁶ cfr Rom. 8, 3.

14, ¹⁰ etiam] *codd.*, enim uinum *edd.* 16, ¹ aduersum me excercebantur κ
 17, ¹ autem] uero κ oratione mea] *opt. codd. cum LXX*, oratio mea *edd.*, ora-
 tionem meam a, in oratio mea κ

¹ Cfr *Enarr. ps. XXXIV*, serm. 11, 3.

autem ad te eram. Sed quomodo? Ad te orando. Quando enim malediceris, et quid agas non habes; quando tibi iactantur opprobria, et quomodo corrigas eum a quo iactantur non inuenis, nihil tibi restat nisi orare. Sed memento et pro ipso orare. *Ego autem oratione mea ad te, Domine. Tempus beneplaciti, Deus.* Ecce enim sepelitur granum; exsurget fructus. *Tempus beneplaciti, Deus.* De hoc tempore et prophetae dixerunt quod commemorat apostolus: *10 Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Tempus beneplaciti, Deus. In multitudine misericordiae tuae.* Hoc est tempus beneplaciti: *In multitudine misericordiae tuae.* Nam si non esset multitudo misericordiae tuae, quid nos faceremus de multitudine iniquitatis nostrae? *15 In multitudine misericordiae tuae. Exaudi me in ueritate salutis tuae.* Quia dixit: *misericordiae tuae,* subiunxit et ueritatem; quia misericordia et ueritas uniuersae uiae Domini. Quare misericordia? Dimittendo peccata. Quare ueritas? Reddendo promissa. *20 Exaudi me in ueritate salutis tuae.*

PL
853

15. **18.** *Saluum me fac de luto, ut non inhaeream.* De illo de quo supra dixerat: *infixus sum in limo profundi, et non est substantia.* Proinde quia illud expositum bene accepistis, quod hic audiatis expressius non est. Hinc se dicit liberandum, *5 ubi se ante dixit infixum: Saluum me fac de luto, ut non inhaeream.* Et exponit hoc ipse: *Eruar ex iis qui oderunt me.* Ipsi ergo sunt lutum ubi haeseram. Sed hoc forte suggeritur. Paulo ante dixerat: *Infixus sum;* modo dicit: *Saluum me fac de luto, ut non inhaeream,* cum *10 secundum sententiam priorem deberet dicere: Saluum me fac de luto ubi haeseram, eruendo me, non agendo ut non inhaeream.* Ergo haeserat carne, sed non haeserat spiritu. Dicit *15 hoc ex infirmitate membrorum suorum.* Quando forte caperis ab eo qui te premit ad iniquitatem, tenetur quidem corpus tuum; secundum corpus infixus es in limo profundi; sed quamdiu non consentis, non haesisti; si autem consentis, haesisti. Oratio ergo tua ibi sit, ut quomodo iam tenetur corpus tuum, non teneatur et anima tua, sis liber in uinculis. *Eruar ex his qui oderunt me, et de profundo aquarum.*

μ 700

16. **19.** *Non me demergat tempestas aquae.* Sed iam demersus erat. *Veni in altitudinem maris, tu dixisti; et tempestas demersit me, tu dixisti.* Demersit secundum carnem, non demergat secundum spiritum. Quibus dictum

17, 10 II Cor. 6, 2. 17 cfr Ps. 24, 10. 18, 2 Ps. 68, 3. 19, 2/3 Ps. 68, 3.

7 dei α 18, 1 inerear κ 7/8 ex his qui me oderunt α, ab eis qui me od. κ
19, 1 me] om. α

5 est : *Si uos persecuti fuerint in una ciuitate, fugite in aliam ;*
 hoc eis dictum est, ut nec carne haerent, nec spiritu. Non
 enim appetendum est ut haereamus uel carne, sed quantum
 possumus, uitare debemus. Si uero haeserimus, et in manus
 peccatorum uenerimus, iam corpore haesimus, fixi sumus in
 10 limo profundi ; restat pro anima deprecari ut non inhaerea-
 mus, id est non consentiamus ; non nos demergat tempestas
 aquae, ut eamus in profundum limi. *Neque absorbeat me*
profundum, neque coartet super me puteus os suum.
 Quid est hoc, fratres ? quid deprecatus est ? Magnus est pu-
 15 teus profunditas iniquitatis humanae : illuc quisque si cecide-
 rit, in altum cadet. Sed tamen ibi positus, si confitetur peccata
 Deo suo, non super eum claudet puteus os suum, ut est in alio
 quodam psalmo scriptum : *De profundis clamaui ad te, Domi-*
ne ; Domine, exaudi uocem meam. Si autem factum in illo fuerit
 20 quod alia sententia scripturae dicit : *Peccator, cum uenerit in*
profundum malorum, contemnet, clausit super eum puteus os
 suum. Quare clausit os suum ? Quia clausit os illius. Perdidit
 enim confessionem ; uere mortuus est, impletumque in eo est
 quod alibi dicitur : *A mortuo, uelut qui non sit, perit confessio.*
 25 Metuenda ista res uehementer, fratres. Si uideris hominem
 fecisse iniquitatem, mersus est in puteum ; quando autem illi
 dixeris iniquitatem ipsius, et dixerit : Vere peccaui, fateor, non
 super eum clausit puteus os suum ; cum autem uideris eum
 dicere : Quid enim mali feci ? factus est defensor peccati sui,
 30 clausit super eum puteus os suum, qua eruatur non habet.
 Amissa confessione, non erit locus misericordiae. Tu factus es
 peccati tui defensor, quomodo erit Deus liberator ? Vt ergo sit
 ille liberator, tu esto accusator.

PL
854

SERMO II.

17.18.

1. Posterior pars psalmi de quo hesterno die locuti sumus
 Caritati uestrae, hodie nobis explicanda remanserat. Et uideo
 esse tempus reddendi debiti, si tamen eius prolixitas non nos
 etiam hodie debitores reliquerit. Itaque hoc praeloquor, et
 5 peto ne diuturnum sermonem in his quae manifesta sunt ex-
 spectetis. Ita enim possumus in obscurioribus necessitate im-
 morari, et fortasse supplere quod debemus, ut aliis diebus alia
 debeamus, aliaque reddamus. Videamus ergo quae sequuntur.
 Posteaquam dixit : *Neque coartet super me puteus os*
 10 *suum,* quod hesterno die commendauimus Caritati uestrae,
 ut omni animi intentione et fide pietatis caueamus ne hoc μ_2^{701}
 maledictum superueniat nobis. Tunc enim coartat puteus

5 Matth. 10, 23. 18 Ps. 129, 1.2. 20 Prou. 18, 3. 24 Eccli. 17, 26.

12 absorbeat κ me] om. a, add. alt. m. 13 profundis κ quartoet κ

super hominem os suum, id est profunditas iniquitatis, quando non solum mersus in peccatis iacet, sed etiam perdit aditum confessionis. Quando autem dicit homo : Peccator sum, radiatur aliquo lumine etiam profunditas putei. Sequitur ergo, inter passiones exclamans Dominus noster Iesus Christus, caput et corpus ; sicut commendauimus, ut quibusdam locis, capitis uerba cognoscatis ; quae autem dicta fuerint ita ut capiti conuenire non possint, ad corpus referatis. Sic enim loquitur Christus tamquam unus ; quia et uere unus de quo dictum est : *Erunt duo in carne una*. Si enim in carne una, quid miraris quia et in uoce una ? Sequitur ergo : *Exaudi me, Domine, quoniam suauis est misericordia tua*. Hanc causam asseruit quare debeat exaudiri, quia suauis est misericordia Dei. Nonne magis hoc erat consequens ut direcet : Exaudi me, Domine, ut suauis mihi sit misericordia tua ? Quare ergo : *Exaudi me, Domine, quoniam suauis est misericordia tua*. Suauitatem misericordiae Domini de tribulatione sua commendauit aliis quodammodo uerbis, cum dixit : *Exaudi me, Domine, quoniam tribulor*. Reuera enim qui dicit : *Exaudi me, Domine, quoniam tribulor*, causam dicit quare se exaudiri roget ; sed homini in tribulationeposito, necesse est ut suauis sit misericordia Dei. De hac suauitate misericordiae Dei uidete quid alio loco scriptura dicat : *Sicut pluuia in siccitate, ita speciosa est misericordia Dei in tribulatione*. Quod ibi ait : *speciosa*, hoc ait hic : *suauis*. Nec panis dulcis esset, nisi fames praecederet. Ergo et quando Dominus permittit aut facit ut in tribulatione aliqua simus, etiam tunc misericors est ; non enim alimentum subtrahit, sed desiderium mouet. Itaque quid ait modo : *Exaudi me, Domine, quoniam suauis est misericordia tua* ? Iam noli differre exauditionem ; in tanta tribulatione sum, ut suauis mihi sit misericordia tua. Ad hoc ergo subuenite differebas, ut mihi dulce esset quod subueniebas ; iam ergo ultra non est quod differas ; peruenit tribulatio mea ad mensuram certam calamitatis, ueniat misericordia tua ad faciendum opus bonitatis. *Exaudi me, Domine, quoniam suauis est misericordia tua. Secundum multitudinem miserationum tuarum respice in me*, non secundum multitudinem peccatorum meorum.

18. **2.** *Ne auertas faciem tuam a puero tuo*. Et haec humilitatis commendatio est : *a puero tuo*, id est a paruo ; quia iam carui superbia per disciplinam tribulationis : *Ne auertas faciem tuam a puero tuo*. Haec est illa speciosa

LXVIII, sermo 2, 1, 22 Eph. 5, 31. 35 Eccli. 35, 26.

LXVIII, sermo 2, 1, 24 suauis] bona κ 49 secundum] spatium in κ 2, 1 ne] et praem. κ 1/2 humilitatis] edd., om. codd.

PL
855

5 misericordia Dei quam supra dixit. Nam sequenti uersu exponit quod dixit : *Quoniam tribulor, uelociter exaudi me*. Quid est : *uelociter* ? Iam non est quod differas : tribulor ; praecessit afflictio mea, sequatur misericordia tua.

19.

3. *Intende animae meae et redime eam*. Non indiget expositione : uideamus ergo quod sequitur. *Propter inimicos meos erue me*. Haec plane miranda petitio est, nec breuiter perstringenda, nec cursim transilienda, prorsus miranda :
 5 *Propter inimicos meos erue me*. Quid est : *Propter inimicos meos erue me* ? Vt confundantur, ut crucientur liberatione mea. Quid ergo, si non essent illi qui liberatione μ 702
 mea essent cruciandi, mihi subueniri non debuit ? et tunc tibi acceptabilis est liberatio, cum fuerit alterius damnatio ? Ecce
 10 non sunt inimici, qui uel confundantur, uel torqueantur de liberatione tua ; sic remanebis ? non liberaberis ? An ad hoc ut ualeat inimicis tuis, quo possint et ipsi tua liberatione conuer-
 ti ? Sed et hoc mirum est, si habeat aliquam petitionis causam. Numquid enim ad hoc liberatur seruus Dei a Domino
 15 Deo suo, ut alii proficiant ? Quid, si deessent qui proficerent, ille seruus Dei non erat liberandus ? Quocumque ergo me conuertam, siue ad punitionem, siue ad liberationem inimicorum, non uideo causam petitionis huius : *Propter inimicos meos erue me*, nisi aliquid intellegamus, quod cum dixerō
 20 adiuuante Domino, iudicabit in uobis qui habitat in uobis. Est quaedam liberatio sanctorum occulta : haec propter ipsos fit. Est quaedam publica et manifesta : haec propter inimicos eorum fit, siue puniendos, siue liberandos. Nam utique Deus de ignibus persecutoris non liberauit fratres Machabaeos, quibus
 25 Antiochus saeuens etiam matrem adhibuit, cuius blanditiis ad amorem uitae conuerterentur, et amando uiuere hominibus, Deo morerentur. At illa mater, iam non Euae, sed matri ecclesiae similis, quos cum dolore pepererat ut uiuos agnosceret, cum gaudio uidit morientes ; et ad hoc hortata est ut eligerent
 30 potius mori pro paternis legibus Domini Dei sui, quam uiuere
 contra eas. Quid hic credituri sumus, fratres, nisi quia liberati
 sunt ? Sed occulta fuit illorum liberatio ; denique ipse Antiochus, a quo occisi sunt, uisus est sibi aliquid fecisse quod eius crudelitas dictabat, uel potius incitabat. At uero tres pueri de
 35 camino ignis aperte liberati sunt ; quia et corpus eorum erutum est, salus eorum publica fuit. Illi ergo sunt in occulto coronati, isti in aperto liberati ; omnes tamen saluati. Quis

PL
856

3, 24 cfr II Mach. 7. 34 cfr Dan. 3, 49.

6 uelociter] κ, cito a 3, 1 eam] domine add. κ 5 erue] eripe a, libera κ
 21 fit] opt. codd., add. edd. : quod deus sanctos suos, quosdam occulte, quosdam uero liberat publice : occulte, sicut Machabaeos ; publice, sicut tres pueros de camino ignis educens

autem fructus liberationis trium puerorum? Quare eorum
 corona dilata est? Ipse Nabuchodonosor conuersus est ad
 40 Deum ipsorum, eumque praedicauit, quia eruit seruos suos,
 quem contemserat, cum eos miserat in caminum. Est ergo li-
 beratio occulta; est liberatio manifesta. Liberatio occulta ad
 animam, liberatio manifesta etiam ad corpus pertinet. In oc-
 culto enim anima liberatur, in manifesto corpus. Porro si ita
 45 est, in hoc psalmo uocem Domini agnoscamus; ad occultam
 liberationem pertinet quod supra dixit: *Intende animae
 meae et redime eam*. Restat corporis liberatio, quia eo re-
 surgente, et in caelos adscendente, et spiritum sanctum desu-
 per mittente, conuersi sunt ad eius fidem qui in eius morte sae-
 50 uierunt; et ex inimicis amici facti sunt per illius gratiam, non
 per iustitiam suam. Ideo secutus est: *Propter inimicos
 meos erue me*. *Intende animae meae*; sed hoc in occul-
 to; *Propter inimicos autem meos erue* et corpus meum.
 Nihil enim inimicis meis proderit, si solam animam liberaue-
 55 ris; aliquid se egisse, aliquid se impleuisse credituri sunt. Quae
 utilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?
 Ergo, *intende animae meae, et redime eam*, quod tu
 solus scis; deinde et *propter inimicos meos erue me*, ut
 caro mea non uideat corruptionem.

20.21. 4. *Tu enim cognoscis opprobrium meum, et confu-
 sionem meam, et uerecundiam meam*. Quid est, oppro-
 brium? quid est confusio? quid uerecundia? Opprobrium
 est quod obicit inimicus. Confusio est quae mordet conscien-
 5 tiam. Verecundia est quae facit ingenuam frontem etiam de
 falsi criminis obiectione erubescere. Non est crimen; aut etsi
 crimen est, non est illius cui obicitur; sed tamen infirmitas
 humani animi plerumque uerecundatur, etiam cum falsum
 obicitur; non quia obiectum est, sed quia creditum. Omnia
 10 haec sunt in corpore Domini. Nam confusio in illo non poterat
 esse, in quo culpa non inueniebatur. Obiciebatur crimen
 christianis, hoc ipsum quod christiani essent. Illa quidem glo-
 ria erat; fortes libenter accipiebant, et sic accipiebant, ut
 omnino de nomine Domini sui non erubescerent. Operuerat
 15 enim irreuerentia faciem ipsorum, habentium frontem Pauli
 dicentis: *Non enim erubesco de euangelio; uirtus enim Dei est
 in salutem omni credenti*. O Paule, nonne tu es adorator Cru-
 cifixi? Parum est, inquit, inde mihi non erubescere; immo
 hinc solum glorior, unde me putat inimicus erubescere. *Mihi
 20 enim absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi,*

PL
857

48 cfr Act. 1, 9; 2, 4. 55 cfr Ps. 29, 10. 4, 16 Rom. 1, 16. 19 Gal. 6, 14.

53 erue] me *add. aliquot codd. Lou.* 4, 1 cognoscis opprobrium] κ, scis imprope-
 rium a 2 meam] a, om. κ 6 erubescere] *codd., add. edd.*: erubescere quidem
 non est crimen; aut si crimen est, non est illius cui obicitur, sed eius qui obicit

per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Huic ergo tali fronti opprobrium solum poterat obici. Nam nec confusio poterat esse in conscientia iam sanata, nec uerecundia in fronte tam libera. Sed cum obiceretur quibusdam quod
 25 Christum interfecerint; merito compuncti sunt mala conscientia, et salubriter confusi atque conuersi, ut possent dicere: *Tu cognouisti confusionem meam.* Tu ergo, Domine, nosti, non solum opprobrium meum, sed et confusionem meam; in quibusdam et uerecundiam, qui quamuis in me
 30 credant, publice me tamen coram impiis confiteri erubescunt, plus apud se ualente lingua humana quam promissione diuina. Videte ergo eos, et commendantur tales Deo, non ut sic relinquat, sed ut eos adiuuando perficiat. Dixit enim et quidam credens, et titubans: *Credo, Domine; adiuua incredulitatem meam.* In conspectu tuo sunt omnes tribulantes
 35 me. Quare mihi sit opprobrium, tu nosti; quare confusio, tu nosti; quare uerecundia, tu nosti; ergo erue me propter inimicos meos, quia tu nosti ista mea, illi non norunt; ac per hoc, quia ipsi in conspectu tuo sunt, ista nescientes non poterunt
 40 uel confundi uel corrigi, nisi manifeste me erueris propter inimicos meos.

21. 5. *Opprobrium exspectauit cor meum et miseriam.* Quid est: *exspectauit*? Futura ista praeuidit, futura ista praedixit. Non enim uenit ad aliud. Si mori nollet, nec nasci uellet: causa resurrectionis utrumque fecit. Duo enim quaedam nobis in genere humano nota erant, unum autem incognitum. Nasci quippe homines et mori sciebamur; resurgere et in aeternum uiuere nesciebamur. Vt ostenderet nobis quod non noueramus, suscepit duo quae noueramus. Ad hoc ergo uenit. *Opprobrium exspectauit cor meum et miseriam.* Sed
 10 miseriam cuius? Exspectauit enim miseriam, sed magis crucifigentium, magis persequentium, ut in illis esset miseria, in illo misericordia. Miseriam quippe illorum miserans etiam pendens in cruce: *Pater, inquit, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* *Opprobrium exspectauit cor meum et miseriam; et sustinui qui simul contristaretur, et non fuit.* Quid ergo profuit quia exspectaui? hoc est, quid
 15 profuit quia praedixi? quid profuit quia dixi ideo me uenisse? Ventum est ut impleretur quod dixi: *sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et consolantes, et*
 20 *non inueni*, hoc est, non fuit. Quod enim superiore uersu dixit: *Sustinui qui simul contristaretur*, hoc sequenti

34 Marc. 9, 23. 5, 13 Luc. 23, 34.

35 sunt] om. a qui tribulant a 5, 1 improprium a animam meam a
 15 simul] om. a 19 et consolantes] Aug. cum a et LXX, uel consolantem κ
 20 inuenit a

uersu : *et consolantes*. Quod autem superiore uersu, *et non fuit*, hoc sequenti uersu, *et non inueni*. Ergo non altera subiecta, sed superior repetita sententia est. Quam
 25 sententiam si retractemus, quaestio nonnulla poterit oboriri. Numquid enim discipuli eius non sunt contristati, quando ductus est ad passionem, quando ligno suspensus, quando mortuus ? Vsque adeo contristati, ut illa Maria Magdalene, quae
 primo eum uidit, gaudens lugentibus nuntiaret quid uiderit. PL
 30 Euangelium ista loquitur ; non nostra praesumptio, non nostra suspicio est : constat doluisse, constat luxisse discipulos. Extraneae mulieres flebant, quando ad passionem ducebatur ; ad
 35 et inuenimus tristes, et lugentes, et plangentes ; unde nobis mira uidetur ista sententia : *Sustinui qui simul contristaretur, et non fuit ; et consolantes, et non inueni*. Intendamus diligentius, et uidebimus eum sustinuisse
 40 illi carnaliter de uita mortali, quae mutanda fuerat morte, et reparanda resurrectione : hinc erat illa tristitia. De illis enim esse debuit, qui caeci medicum occiderunt, qui tamquam perniciose febrientes phrenetici, faciebant iniuriam ei a quo illis
 fuerat salus allata. Ille uolebat curare, illi saeuire : hinc
 45 tristitia medico. Quaere utrum inuenerit huius tristitiae comitem. Non enim ait, sustinui qui contristaretur, et non fuit, sed, *qui simul contristaretur*, id est, ex ea re, qua ego, contristaretur, *et non inueni*. Petrus certe plurimum amauit,
 et in fluctus calcandos se sine dubitatione proiecit, et ad uocem Domini liberatus est ; et eum ductum ad passionem, amoris
 50 audacia consecutus, tamen turbatus, ter negauit. Vnde, nisi quia malum illi uidebatur mori ? Id enim deuitabat quod malum putabat. Hoc ergo et in Domino dolebat, quod ipse deuitabat. Propterea et ante dixerat : *Absit a te, Domine ; propitius tibi esto, non fiet istud*, quando meruit audire : *Satanas*,
 55 posteaquam audierat : *Beatus es, Simon Bar Iona*. Ergo in tristitia quam habebat Dominus de illis pro quibus orauit : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*, nullum comitem inuenit. *Et sustinui qui simul contristaretur, et non*
 60 *fuit*. Prorsus non fuit. *Et consolantes, et non inueni*. Qui sunt consolantes ? Proficientes. Ipsi enim nos consolantur, ipsi sunt solatio omnibus praedicatoribus ueritatis.

22. 6. *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potauerunt me aceto*. Factum est quidem ad litteram, et

28 cfr Ioh. 20, 18 ; Marc. 16, 9.

33 Luc. 23, 28.

49 cfr Matth. 14, 29.31.

54 Matth. 16, 17. 22.23.

57 Luc. 23, 34.

6, 1 esca mea α κ alt. in] om. α meo α κ

euangelium hoc nobis indicat. Sed intellegendum est, fratres, hoc ipsum quod non inueni consolantes, hoc ipsum quod non
 5 inueni qui simul contristaretur, hoc fuit fel meum, hoc mihi amarum, hoc acetum fuit : amarum propter maerorem, acetum propter eorum uetustatem. Namque legimus illi quidem oblatum fel, sicut euangelium loquitur, sed in potum, non in escam. Verumtamen sic accipiendum et impletum quod hic ^{μ 705}
 10 fuerat ante praedictum : *Dederunt in escam meam fel*, et in isto ipso facto, non solum in hoc dicto, mysterium requirere debemus, secreta pulsare, uelum templi conscissum intrare, uidere ibi sacramentum, uel quod ita dictum est, uel quod ita factum est. *Dederunt*, inquit, *in escam meam*
 15 *fel*. Non ipsum quod dederunt esca erat ; potus enim erat ; sed *in escam dederunt* ; quia iam Dominus escam acceperat, et in ipsam iniectum est fel. Acceperat autem ipse
 20 escam suauem, quando pascha manducauit cum discipulis suis ; ibi sacramentum sui corporis demonstrauit. In hanc escam tam suauem, tam dulcem unitatis Christi, quam commendat apostolus, dicens : *Quia unus panis, unum corpus multi sumus* ; in hanc escam suauem quis est qui dat fel, nisi contradictores euangelii, tamquam illi persecutores Christi ? Minus enim peccauerunt Iudaei crucifigentes in terra ambu-
 25 lantem, quam qui contemnunt in caelo sedentem. Quod ergo fecerunt Iudaei, ut in escam quam iam acceperat darent bibendum amarum illum potum, hoc faciunt qui male uiuendo scandalum inferunt ecclesiae : hoc faciunt haeretici amaricantes ; sed non exalitentur in semetipsis. Dant fel super tam iu-
 30 cundum cibum. Sed quid facit Dominus ? Non admittit ad corpus suum. Hoc sacramento ipse Dominus, quando illi obtulerunt fel, gustauit, et noluit bibere. Si non eos pateremur, nec omnino gustaremus ; quia uero necesse est eos pati, necesse est gustari. Sed quia in membris Christi tales esse non
 35 possunt, gustari possunt, recipi in corpus non possunt. *Et dederunt in escam meam fel, et in siti mea potauerunt me aceto*. Sitiebam, et acetum accepi ; id est fidem illorum desiderauit, et uetustatem inueni.

23.24.

7. *Fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam*. Qualem muscipulam mihi exhibuerunt, dando mihi talem potum, talis muscipula illis sit. Quare ergo : *coram ipsis ? Sufficeret : Fiat mensa eorum in muscipulam*. Sunt
 5 tales qui iniquitatem suam nouerunt, et in ea pertinacissime perseuerant ; coram ipsis fit muscipula eorum. Perniciosi nimis

6, 7 Matth. 27, 34. 18 cfr Luc. 22, 19. 21 I Cor. 10, 17. 29 cfr Ps. 65, 7.
 31 cfr Matth. 27, 34. 7, 6 cfr Ps. 54, 16.

5 hoc mihi usq. 35 non] legitur in R² 6/7 acidum R² 11 et] om. R² 22 det
 R² 7, 1 laqueo a, muscipula κ

ipsi sunt, qui descendunt in infernum uiuentes. Denique de persecutoribus quid dictum est ? *Nisi quia Dominus erat in nobis, fortasse uiuos absorbuissent nos.* Quid est : *uiuos* ? Con-
 10 sentientes illis, et scientes quia eis consentire non debebamus. Ergo coram ipsis fit muscipula, et non corriguntur. Vel quia coram ipsis est muscipula, non incidant ? Ecce norunt muscipulam, et pedem mittunt, et tenenda colla subiciunt. Quanto melius erat auerti a muscipula ; peccatum cognoscere, erro-
 15 rem damnare, amaritudine carere, in corpus Christi transire, Domini gloriam quaerere ! Sed tantum ualet animi praesumptio, ut et coram ipsis muscipula sit, et incidant in eam. *Obscurentur oculi eorum, ne uideant*, sequitur hic ; ut quoniam sine causa uiderunt, fiat illis et non uidere. *Fiat ergo*
 20 *mensa eorum coram ipsis in muscipulam. Coram ipsis fiat in muscipulam*, non optantis est, sed prophe- tantis ; non ut fiat, sed quia fiet. Hoc saepe commendauimus, et meminisse debetis, ne quod praesaga mens in Spiritu Dei dicit, maleuole imprecari uideatur. Fiat ergo ; nec potest aliter
 25 fieri, nisi ut talibus ista eueniant. Et quoniam uidemus per Spiritum Dei dici talia euentura malis, ad hoc in illis haec intellegamus, ut nos talia deitemus ; hoc enim nobis prodest intellegere, et ex inimicis proficere. Fiat ergo illis *et in re-*
 30 *tributionem et in scandalum.* Et numquid iniustum est hoc ? Iustum est. Quare ? Quoniam *in retributionem* : non enim aliquid illis accideret quod non debebatur. *In retributionem fit et in scandalum*, quia ipsi sibi sunt scandalum.

8. *Obscurentur oculi eorum, ne uideant ; et dorsum illorum semper incurua.* Hoc consequens est. Nam quorum oculi fuerint obscurati, ne uideant, sequitur ut dorsum illorum incuruetur. Vnde hoc ? Quia cum cessauerint superna
 5 cognoscere, necesse est ut de inferioribus cogitent. Qui bene audit : Sursum cor, curuum dorsum non habet. Erecta quippe statura exspectat spem repositam sibi in caelo ; maxime si praemittat thesaurum suum, quo sequatur cor eius. At uero qui futurae uitae spem non intellegunt iam excaecati, de inferioribus cogitant ; et hoc est habere dorsum curuum, a quo morbo Dominus mulierem illam liberauit. Alligauerat enim eam satanas annis decem et octo ; et eam curuatam erexit, et quia sabbato faciebat, scandalizati sunt Iudaei, bene scandalizati sunt de illa erecta, ipsi curui. *Et dorsum illorum*
 10 *semper incurua.*

25. 9. *Effunde super eos iram tuam, et indignatio*

8 Ps. 123, 2.3.

8, 7 cfr Matth. 6, 21.

11 cfr Luc. 13, 16.

12 non incidant] *codd.*, et incidunt *edd.*
 retributione et in (*om.* κ) scandalum α κ
 effundes α

24 deprecari *quidam codd.* 28/29 in re-
 8, 12 curuatam *omnes fere codd.* 9, 1

irae tuae comprehendat eos. Plana sunt; sed tamen, *comprehendat eos*, quasi fugientes agnoscimus. Quo autem fugituri sunt? In caelum? Tu ibi es. In infernum? Ades.
 5 Pennas suas nolunt recipere, ut uolent in directum: *Comprehendat eos indignatio irae tuae*, non eos permittat effugere.

26. **10.** *Fiat habitatio eorum deserta.* Hoc iam in manifesto. Quomodo enim liberationem suam non solum occultam commendauit dicens: *Intende animae meae, et redime eam*, uerum etiam manifestam secundum corpus, adiciens: *Propter inimicos meos erue me*, ita et his futuras quasdam calamitates praedicit occultas, de quibus paulo ante loquebatur. Nam quotusquisque est, qui intellegat infelicitatem hominis cuius cor iam caecum est? Tollantur illi oculi corporis; omnes homines miserum dicunt; perdat oculos mentis, sed tamen
 10 circumfluat omni abundantia rerum; felicem appellant, sed qui similiter mentis oculos perdidit. Ergo iam quid aperte, ut appareat omnibus quia uindicatum est in eis? Nam caecitas Iudaeorum, occulta uindicta est; manifesta uero quae?
Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Factum est hoc in ipsa ciuitate Ierusalem, in qua sibi uisi sunt potentes, clamando aduersus Filium Dei: *Crucifige, crucifige*, et praeualendo, quia potuerunt occidere eum qui mortuos suscitabat. Quam sibi potentes, quam magni uisi sunt! Consecuta est postea uindicta Domini; expugnata est ciuitas, debellati Iudaei, occisa nescio quot hominum milia. Nullus illuc modo permittitur accedere Iudaeorum; ubi potuerunt aduersus Dominum clamare, ibi a Domino non permittuntur habitare. Perdiderunt locum furoris sui; atque utinam uel nunc agnoscant locum
 25 quietis suae! Quid profuit illis Caiphas dicendo: *Nos si istum dimiserimus sic, uenient Romani, et tollent nobis et locum et regnum?* Ecce et non eum dimiserunt uiuum, et ille uiuit; et uenerunt Romani, et tulerunt eis et locum et regnum. Modo audiebamus, cum euangelium legeretur: *Ierusalem, Ierusalem, quoties uolui congregare filios tuos, tamquam gallina pullos suos sub alas suas; et noluisti!* Ecce relinquetur uobis domus uestra deserta. Hoc et hic dicitur: *Fiat habitatio eorum deserta, et in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Non sit qui inhabitet*, sed ex numero illorum.
 35 Nam loca illa omnia et hominibus plena sunt, et Iudaeis inania.

PL
861

μ 707

9, 4 cfr Ps. 138, 8. 10, 3/5 Ps. 68, 19. 17 Ioh. 19, 6. 25 Ioh. 11, 48.
 29 Matth. 23, 37.38.

2 adprehendat κ 10, 1 uers. 26-32 om. a, suppletur alt. m. (= a²) 25 illi Cai-
 phae dicere quidam codd.

27. 11. Quare hoc? *Quoniam quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt, et super dolorem uulnerum meorum addiderunt.* Quid ergo peccauerunt, si a Deo percussum persecuti sunt? Quid animo eorum imputatur? Malitia.
 5 Nam id in Christo factum est quod oportebat. Pati utique uenerat, et puniuit per quem passus est. Nam Iudas traditor punitus est, et Christus crucifixus est, sed nos redemit sanguine suo, et puniuit illum de pretio suo. Proiecit enim pretium argenti quo ab illo Dominus uenditus erat, nec agnouit pretium
 10 quo ipse a Domino redemptus erat. Factum est hoc in Iuda. Sed cum uideamus mensuram quamdam esse retributionis in omnibus, nec quemquam posse permitti amplius saeuire quam acceperit potestatem, quomodo illi addiderunt, aut quae est ista percussio Domini? Nimirum ex persona locutus
 15 est eius unde corpus acceperat, unde carnem assumserat, id est generis humani, ipsius Adae qui percussus est primo morte propter peccatum suum. Mortales ergo hic homines cum poena nascuntur: huic poenae addunt, quicumque homines fuerint persecuti. Iam enim homo hic moriturus non esset,
 20 nisi illum Deus percussisset; quid ergo tu homo saeuus amplius? parumne homini est, quod aliquando moriturus est? Portat ergo unusquisque nostrum poenam suam: huic poenae uolunt addere qui nos persequuntur. Haec poena percussio est Domini. Dominus quippe sententia percussit hominem:
 25 *Qua die tetigeritis, inquit, morte moriemini.* Ex hac morte carnem susceperat, et uetus homo noster simul crucifixus est cum illo. Ex illius uoce ista dixit: *Quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt, et super dolorem uulnerum meorum addiderunt.* Super quem dolorem uulnerum? Super
 30 dolorem peccatorum ipsi addiderunt: uulnera enim sua peccata dixit. Sed ne ad caput respicias, ad corpus aduerte, secundum cuius uocem dictum est ab ipso in illo psalmo, in quo uocem suam ostendit, quia eius primum uersum de cruce clamauit: *Deus, Deus meus, respice in me; quare me dereliquisti?*
 35 Ibi secutus ait: *Longe a salute mea uerba delictorum meorum.* Ipsa sunt uulnera inflicta a latronibus in uia, ei quem leuauit in iumentum suum, quem sacerdos et leuites transeuntes inuenerant et contemserant a quibus curari non potuit; transiens autem Samaritanus misertus est eius; accessit,
 40 et in iumentum proprium leuauit. Samarites latine Custos interpretatur; quis autem custos, nisi Saluator Dominus noster Iesus Christus? Qui quoniam surrexit a mortuis iam non moriturus, non dormit neque obdormiet qui custodit

PL
862

11, 8 cfr Matth. 27, 5. 16 cfr Gen. 3, 19. 25 Gen. 2, 17. 26 cfr Rom. 6, 6.
 34 Ps. 21, 2. 36 cfr Luc. 10, 30-34. 42 cfr Rom. 6, 9. 43 cfr Ps. 120, 4.

11, 2 dolores κ meorum] κ, ei a² 10 redimendus duo odd.

Israel. *Et super dolorem uulnerum meorum addide-*
45 runt.

28. **12.** *Appone iniquitatem super iniquitatem ipso-*
rum. Quid est hoc? Quis non expauescat? Deo dicitur :
Appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum.
 Vnde apponet Deus iniquitatem? Habet enim iniquitatem
 5 quam apponat? Scimus enim uerum esse quod dictum est
 per Paulum apostolum : *Quid ergo dicemus? numquid iniqui-*
tas est apud Deum? Absit. Vnde ergo : *Appone iniquitatem* ^{μ 708}
super iniquitatem, quomodo id intellecturi sumus? Adsit
 Dominus ut dicamus, et propter fatigationem uestram breui-
 10 ter dicere ualeamus. Iniquitas ipsorum erat, quia hominem
 iustum occiderunt; addita est alia, quia Filium Dei crucifixe-
 runt. Saeuire ipsorum tamquam in hominem fuit; sed si
 cognouissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. Illi
 iniquitate sua tamquam hominem occidere uoluerunt; apposi-
 15 ta est iniquitas super iniquitatem ipsorum, ut Filium Dei
 crucifigerent. Quis hanc iniquitatem apposuit? Ille qui dixit :
Forte reuerbuntur Filium meum; ipsum mittam. Solebant
 enim occidere missos ad se seruos, exactores locationis atque
 mercedis. Misit ipsum Filium, ut et ipsum occiderent. Appo-
 20 suit iniquitatem super iniquitatem ipsorum. Et haec Deus
 saeuendo fecit, an potius iuste retribuendo? *Fiat enim*
illis, inquit, in retributionem, et in scandalum. Meriti
 erant sic excaecari, ut Filium Dei non agnoscerent. Et hoc
 fecit Deus, apponens iniquitatem super iniquitatem ipsorum,
 25 non uulnerando, sed non sanando. Quomodo enim auges fe-
 brem, auges morbum, non morbum adhibendo, sed non suc-
 currendo, sic quia tales fuerunt ut curari non mererentur, in
 ipsa malitia quodammodo profecerunt, sicut dictum est :
Mali autem et facinorosi proficiunt in peius; et apposita est
 30 iniquitas super iniquitatem ipsorum. *Et non intrent in*
iustitia tua. Hoc planum est.

29. **13.** *Deleantur de libro uiuentium.* Aliquando enim
 illic scripti erant? Fratres, non sic accipere debemus, quo-
 niam quemquam Deus scribat in libro uitae, et deleat illum.
 Si homo dixit : *Quod scripsi, scripsi,* de titulo ubi scriptum
 5 erat : *Rex Iudaeorum,* Deus quemquam scribit et delet?
 Praescius est; praedestinauit omnes ante constitutionem
 mundi regnatos cum Filio suo in uita aeterna. Hos con-
 scripsit; ipsos continet liber uitae. Denique in Apocalypsi quid
 ait Spiritus Dei, cum de pressuris ab antichristo futuris loque-

12, 6 Rom. 9, 14. 13 cfr I Cor. 2, 8. 17 Matth. 21, 37. 29 II Tim. 3, 13.
 13, 4 Ioh. 19, 22. 6 cfr Rom. 8, 29.

12, 1 appone] domine add. κ iniquitate (pr. loco) α² iniquitates (alt. loco) κ
 1/2 eorum α κ 30 et] ut κ 31 tua] om. α²

10 retur eadem scriptura? *Consentient illi*, inquit, *omnes qui non sunt scripti in libro uitae*. Proinde sine dubitatione non erunt PL
consensuri qui scripti sunt. Isti ergo quomodo inde delentur, 863
ubi numquam scripti sunt? Hoc dictum est secundum spem
ipsorum, quia ipse se scriptos putabant. Quid est: *Deleantur*
15 *de libro uitae*? Et ipsis constet non illos ibi esse. Ex hac
locutione dictum est in alio psalmo: *Cadent a latere tuo mille,*
et dena milia a dextris tuis; id est, multi scandalizabuntur, et
ex eo numero qui se sperabant sessuros tecum, et ex eo nume-
ro qui se sperabant staturos ad dexteram tuam, separati ab
20 haedis sinistris; non quia cum ibi steterit aliquis, postea cadet,
aut cum sederit cum illo quisquam, abicietur; sed quia multi
casuri erant in scandalum, qui iam ibi se esse putabant; id
est, multi qui se sperabant sessuros tecum, multi qui se spera-
uerant staturos ad dexteram, ipsi casuri sunt. Sic ergo et hic
25 illi qui se sperabant tamquam merito iustitiae suae in libro
scriptos Dei, quibus dicitur: *Scrutamini scripturas, in quibus*
putatis uos uitam aeternam habere; cum perducta fuerit dam-
natio eorum etiam ad cognitionem eorum, delebuntur de
libro uiuentium, id est, non ibi se esse cognoscent. Nam uer-
sus, qui sequitur, exponit quod dictum est: *Et cum iustis*
30 *non scribantur*. Dixi ergo: *Deleantur*, secundum spem
eorum; secundum autem aequitatem tuam quid dico? *Non* μ 709
scribantur.

30. **14.** *Pauper et dolens ego sum*. Quare hoc? An ut
agnosceremus quod per amaritudinem animi maledicit pauper
iste? Multa enim dixit quae illis eueniant. Et quasi ei dicere-
mus: Ut quid talia? noli tantum, respondet: *Pauper et*
5 *dolens ego sum*. Perduxerunt me ad egestatem, ad istum
dolorem deposuerunt; ideo ista dico. Non est tamen stoma-
chatio maledicentis, sed praedictio prophetantis. Nam de pau-
pertate sua et dolore suo quaedam quae posterius dicit, com-
mendaturus est nobis, ut discamus esse pauperes et dolentes.
10 *Beati enim pauperes, quoniam ipsorum rest regnum caelorum*;
et: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Hoc ergo ipse
prius iam nobis ostendit; et ideo: *Pauper et dolens ego*
sum. Totum corpus eius hoc dicit. Corpus Christi in hac terra
pauper est et dolens. Sed sint diuites christiani. Prorsus si
15 christiani sunt, pauperes sunt; in comparatione diuitiarum
caelestium quas sperant, omne aurum suum arenam depu-
tant. *Pauper et dolens ego sum*.

31. **15.** *Et salus uultus tui, Deus, suscepit me*. Num-
quid desertus est pauper iste? Quando tu dignaris pan-

10 Apoc. 13, 8. 16 Ps. 90, 1. 10/20 cfr Matth. 25, 33. 26 Ioh. 5, 39.
14, 10 Matth. 5, 3, 5.

14, 1 sum ego a² 15, 1 et] om. a² tua a²

nosum pauperem applicare ad mensam tuam ? Porro autem pauperem istum salus uultus Dei suscepit ; in uultu suo
 5 abscondit eius egestatem. De illo quippe dictum est : *Abscondes eos in abscondito uultus tui*. In illo autem uultu quae sint diuitiae uultis nosse ? Diuitiae istae hoc tibi praestant, ut quod uis, quando uis, prandeas ; illae uero, ut numquam esurias. *Pauper et dolens ego sum ; et salus uultus tui,*
 10 *Deus, suscepit me*. Ad quam rem ? Vt iam non sim pauper, non sim dolens. *Laudabo nomen Dei cum cantico, magnificabo eum in laude*. Iam dictum est ; pauper iste laudat nomen Dei cum cantico, magnificat eum in laude. Quando auderet cantare, nisi recreatus esset a fame ? *Laudabo nomen Dei cum cantico, magnificabo eum in laude*.
 15 *Magnae diuitiae ! Quas gemmas laudis Dei de thesauro interiore protulit ! Magnificabo eum in laude*. Hae sunt diuitiae meae. *Dominus dedit, Dominus abstulit*. Ergo miser remansit ? Absit. Vide diuitias : *Sicut Dominus placuit, ita factum est ; sit nomen Domini benedictum. Laudabo nomen Dei cum cantico, magnificabo eum in laude*.

PL
864

32. **16.** *Et placebit Deo, hoc quod eum laudabo, placebit, super uitulum nouellum, cornua producentem et ungulas*. Gratius illi erit sacrificium laudis, quam sacrificium uituli. *Sacrificium laudis glorificabit me ; et ibi uia est in qua*
 5 *ostendam illi salutare Dei. Immola Deo sacrificium laudis, et* μ 710
redde Altissimo uota tua. Ergo laudabo Deum, et plus ei placebit quam uitulus nouellus, cornua producens et ungulas. Amplius ergo placebit Deo laus eius exiens de ore meo, quam magna uictima adducta ad aram ipsius. An aliquid de cornibus et ungulis uituli huius dicendum est ? Qui bene instructus est, et laude Dei opulentus, et cornua debet habere quibus aduersarium uentilet, et ungulas quibus terram excitet. Nostis enim hoc facere uitulos pubescentes, et in taurinam audaciam grandescentes. Nam ideo nouellus est, propter
 15 uitam nouam. Aliquis ergo haereticus forte contradicit : cornibus uentiletur. Alius non contradicit, sed tamen terrenum abiecte sapit : ungulis excitetur. Ergo super hunc uitulum tibi placebit laudatio mea ; iam illa post paupertatem et dolorem in aeterna societate angelorum, ubi nec aduersarius erit in
 20 certamine uentilandus, nec piger de terra excitandus.
33. **17.** *Videant inopes et laetentur*. Credant, et spe gaudeant. Magis inopes sint, ut saturari mereantur, ne cum superbiae saginam ructant, negetur eis panis quo salubriter uiuant. *Quaerite Dominum, inopes ; esurite, et sitite :*

15, 5 Ps. 30, 21. 18/20 Iob 1, 21. 16, 4 Ps. 49, 23, 14. 17, 4 cfr Matth. 5, 6.

11 cum cantico] *om.* a² 16, 18 iam illa] *opt. codd.*, iam illam *alii*, nam illam *edd.*
 17, 1 pauperes a κ 4 deum a

5 ipse est enim panis uiuus qui de caelo descendit. *Quaerite Dominum, et uiuet anima uestra.* Quaeritis panem, ut uiuat caro uestra; Dominum quaerite, ut uiuat anima uestra.

34. **18.** *Quoniam exaudiuit pauperes Dominus.* Exaudiuit pauperes; nec exaudiret pauperes, nisi essent pauperes. Vis exaudiri? Pauper esto: dolor de te clamet, non fastidium. *Quoniam exaudiuit pauperes Dominus; et compeditos suos non spreuit.* Offensus a seruis, fecit eos compeditos; sed clamantes de compedibus non contempsit. Quae sunt istae compedes? Mortalitas, corruptibilitas carnis, compedes sunt quibus ligati sumus. Et uultis nosse istarum compedum grauitatem? Inde dicitur: *Corpus quod corrumpitur, aggrauat*
 10 *animam.* Quando homines in saeculo diuites esse uolunt, istis compedibus pannos quaerunt. Sed sufficiant panni compedum; tantum quaere, quantum depellendae necessitati satis est. Cum autem superflua quaeris, compedes tuas onerare desideras. In tali ergo custodia uel solae compedes remaneant.
 15 Sufficiat diei malitia sua. De ista malitia clamamus ad Deum: *Quoniam exaudiuit pauperes Dominus; et compeditos suos non spreuit.*

PL
865

35. **19.** *Laudent illum caeli et terra, mare et omnia repentia in eis.* Verae diuitiae huius pauperis istae sunt, considerare creaturam et laudare Creatorem. *Laudent illum caeli et terra, mare et omnia repentia in eis.* Et creatura sola ista laudat Deum, cum considerata ea laudatur Deus.

36.37. **20.** Audi et aliud: *Quoniam Deus saluam faciet Sion.* Reparat ecclesiam suam: gentes fideles incorporat Vnigenito suo; non fraudat credentes in se praemio promissionis suae. *Quoniam Deus saluam faciet Sion, et aedificabuntur ciuitates Iudaeae.* Ipsae sunt ecclesiae. Nemo dicat: Quando erit istud ut aedificentur ciuitates Iudaeae? O si uelis agnoscere structuram, et esse lapis uiuus, ut intres in eam! Et nunc ciuitates Iudaeae aedificantur. Iuda enim confessio interpretatur. De confessione humilitatis aedificantur ciuitates Iudaeae, ut foris ab eis superbi remaneant, qui confiteri erubescunt. *Quoniam Deus saluam faciet Sion.* Quam Sion? Audi in sequentibus: *Et semen seruorum eius obtinebunt eam; et qui diligunt nomen eius inhabitabunt in ea.*

21. Psalmus finitus est; sed paululum istos duos uersus

5 cfr Ioh. 6, 51. 18, 9 Sap. 9, 15. 15 cfr Matth. 6, 34.

18, 1 quia κ 4/5 compeditos] κ, uinctos α 19, 1 illum] κ, eum α terre κ
 2 repentia] quae repetunt α, quae reptunt κ 20, 5 iudaeae] Aug. cum κ
 et LXX, iudae α. Add. psalteria: et inhabitabunt ibi et haereditabunt ea (terra α)
 13 possidebunt α ea κ 14 eam α

non relinquamus ; admonent enim nos aliquid, ne desperando in illam structuram non intremus. *Semen*, inquit, *seruorum eius obtinebunt eam*. Iam ergo, *semen seruorum* 5 *eius* qui sunt ? Forte dicis : Iudaei nati de Abraham ; nos autem qui non sumus nati de Abraham, quomodo habebimus istam ciuitatem ? Sed non sunt semen Abrahae illi Iudaei quibus dictum est : *Si filii Abrahae estis, facta Abrahae facite*. *Semen* ergo *seruorum eius*, imitatores fidei seruorum 10 *eius obtinebunt eam*. Denique ultimus uersus superiorem exponit. Quasi enim turbatus, ne putares forte hoc de Iudaeis dici : *Et semen seruorum eius obtinebunt eam*, dicens : Nos semen gentium sumus, quae idola coluerunt, et dae- 15 *monibus seruiuerunt* ; quid ergo nobis in hac ciuitate sperandum est ? statim subiecit, ut praesumas et speres : *Et qui diligunt nomen eius, inhabitabunt in ea*. Hoc est enim *semen seruorum eius, qui diligunt nomen eius*. Quia enim serui eius dilexerunt nomen eius ; quicumque non diligunt nomen eius, non se dicant semen seruorum eius ; et qui 20 diligunt nomen eius, non se negent semen seruorum eius.

IN PSALMVM LXIX

ENARRATIO.

SERMO.

Vers. 2.

1. Gratias grano tritici, quia mori uoluit et multiplicari ; gratias unico Filio Dei Domino et Saluatore nostro Iesu Christo, qui mortem nostram subire non dedignatus est, ut nos 5 uita sua dignos faceret. Ecce qui singularis erat, donec transiret, sicut dixit in psalmo : *Singularis ego sum, donec transeam* ; quia sic erat singulare granum, ut in se haberet magnam multitudinis fecunditatem : in quantis granis passionem eius imitantibus exultamus, quando natalitia martyrum celebramus ! Multa ergo membra eius, sub uno capite 10 ipso Saluatore nostro caritatis et pacis uinculo colligata, sicut nosse dignamini, quoniam saepissime audistis, unus homo sunt et ipsorum ut unius hominis uox plerumque in psalmis auditur ; et sic clamat unus tamquam omnes, quia omnes in uno unus sunt. Audiamus ergo quoniam laborauerunt marty- 15 res, et inter magnas tempestates odiorum in hoc saeculo periclitati sunt ; non tam corpore, quod quandoque posituri erant, sed ipsa fide, ne deficientes, et forte acerbis persecutionum cedentes doloribus, uel amori uitae huius, amitterent quod promiserat Deus ; qui non solum uerbo, sed etiam exemplo 20 abstulerat omnem timorem ; uerbo, dicens : *Nolite timere eos qui corpus occidunt ; animam autem non possunt occidere* ;

PL
866

21, 8 Ioh. 8, 39.

LXIX, 1, 1 cfr Ioh. 12, 25. 5 Ps. 140, 10. 20 Matth. 10, 28.

exemplo, faciens quod uerbo praecepit, ut nec eorum uerberantium manus uellet deuitare, nec alapas percutientium, nec saliuas conspuentium, nec coronam de spinis imponentium, nec crucem interficientium : nihil horum uitare uoluit, cui
 25 nihil opus erat, propter eos quibus hoc opus erat ; faciens aegrotis de seipso medicamentum. Laborauerunt ergo martyres ; et nisi ille semper adesset qui ait : *Ecce ego uobiscum sum usque ad consummationem saeculi*, utique defecissent.

2. Est ergo in hoc psalmo uox contribulorum ; et ideo utique martyrum inter passiones periclitantium, sed de suo capite praesumentium. Audiamus eos, et loquamur cum eis ex affectu cordis, etiamsi non similitudine passionis. Illi enim
 5 iam coronati sunt ; nos adhuc periclitamur ; non quia tales nos persecutiones urgent, quales ipsos urserunt, sed fortasse peiores in omnimodis generibus tantorum scandalorum. Nostra enim tempora magis abundant illo *Vae* quod clamauit Dominus : *Vae mundo ab scandalis. Et quoniam abundauit iniquitas, refrigescet caritas multorum*. Neque enim et Lot ille
 10 sanctus, in Sodomis ab aliquo corporalem persecutionem patiebatur, aut dictum illi erat ut non ibi habitaret ; persecutio eius, facta mala Sodomitarum erant. Nunc ergo iam Christo in caelo sedente, iam glorificato, iam subiectis ceruicibus regum
 15 iugo eius, et suppositis eorum frontibus signo eius ; iam nullo remanente qui palam christianis audeat insultare, adhuc tamen inter organa et symphonicos gemimus ; adhuc illi inimici martyrum, quia uocibus et ferro non possunt, eos sua luxuria persequuntur. Atque utinam paganos tantummodo doleremus!
 20 Esset quaecumque solatium, exspectare eos qui nondum cruce Christi signati sunt, quando signentur, et quando eius auctoritate alligati desinant furere. Videmus etiam portantes in fronte signum eius, simul in ipsa fronte portare impudentiam luxuriarum, diebusque et sollempnitatibus martyrum non
 25 exsultare, sed insultare. Et inter haec gemimus, et haec persecutio nostra est, si est in nobis caritas quae dicat : *Quis infirmatur, et non ego infirmor ? quis scandalizatur, et non ego uror ?* Nullus ergo seruus Dei sine persecutione ; uerumque est illud quod apostolus ait : *Sed et omnes qui uolunt in*
 30 *Christo pie uiuere, persecutionem patientur*. Videris unde, uideris quomodo ; diabolus ille biformis est. Leo est in impetu, draco in insidiis. Leo minetur, inimicus est ; draco insidietur, inimicus est. Quando nos securi ? Ecce fiant omnes christiani, numquid et diabolus christianus erit ? Tentare ergo non cessat ; insidiari non cessat. Infrenatus est atque illigatus in cor-

28 Matth. 28, 20. 2, 9 Matth. 18, 7. 9/10 Matth. 24, 12. 10 cfr Gen. 19.
 26 II Cor. 11, 29. 29 II Tim. 3, 12.

dibus impiorum, ne saeuat in ecclesiam, et tantum faciat quantum uult. Fremunt dentes impiorum aduersus dignitatem ecclesiae et pacem christianorum, et quia non habent quid agant saeuendo, saltando, blasphemando, luxuriando, non
 40 impellunt corpora christianorum, sed lacerant animas christianorum. Clamemus ergo una uoce omnes uerba haec : *Deus, in adiutorium meum intende*. Opus enim habemus sempiterno adiutorio in isto saeculo. Quando autem non ! Modo tamen in tribulatione positi maxime dicamus : *Deus, in ad-*
 45 *iutorium meum intende*.

3. **3.** *Confundantur et reuereantur qui quaerunt animam meam*. Christus dicit : siue caput dicat, siue corpus dicat : ille dicit, qui dixit : *Quid me persequeris ?* ille dicit, qui dixit : *Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Nota
 5 est ergo uox huius hominis, totius hominis, capitis et corporis ; non saepe commendanda, quia nota. *Confundantur, inquit, et reuereantur qui quaerunt animam meam*. In alio psalmo dicit : *Considerabam in dexteram, et uidebam, et non erat qui cognosceret me ; periiit fuga a me, et non est qui exquirat*
 10 *animam meam*. Ibi de persecutoribus ait quia non erat qui exquireret animam eius ; hic autem : *Confundantur, et reuereantur qui quaerunt animam meam*. Dolebat se non quaeri ad imitandum ; gemebat se quaeri ad opprimendum. Quaeris animam iusti, cum imitari cogitas ; quaeris animam
 15 iusti, cum occidere cogitas. Quoniam duobus modis quaeritur anima hominis iusti, singuli in singulis psalmis expressi sunt. Illic dolet, quia non est qui requirat animam eius ad imitandum passiones eius ; hic autem : *Confundantur et reuereantur qui quaerunt animam meam*. Quaerunt ani-
 20 mam eius, non ut duas habeant. Non enim sic quaerebant animam eius, quomodo quaerit latro tunicam uiatoris ; ad hoc occidit, ut exspoliet, ut habeat. Qui autem persequitur ut occidat, excludit animam, non se uestit. Quaerunt illi animam meam, occidere me uolunt. Quid ergo tu illis optas ?
 25 *Confundantur et reuereantur*. Et ubi est quod audisti ^{μ 713} a Domino tuo : *Diligite inimicos uestros, benefacite his qui oderunt uos, et orate pro his qui persequuntur uos ?* Ecce persecutionem pateris, et maledicis eis a quibus pateris : quomodo imitaris passiones praecedentes Domini tui, pendentis in cruce, et dicentis : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt ?*
 30 Respondet talia dicentibus martyr, et dicit : Dominum mihi

PL
868

3, 3 Act. 9, 4.
30 Luc. 23, 34.

4 Matth. 25, 40.

8 Ps. 141, 5.

26 Matth. 4, 4.

42 adtende κ 43/44 non modo, tamen *dist. aliquot codd.* 45 intende] domine ad adiuuandum me festina *add. psalteria latina cum quibusdam recensionibus graecis*
 3, 1 confundantur] adest β qui quaerunt] simul *praem.* α β, requirentes κ

proposuisti dicentem : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt* ; agnosce et uocem meam, ut sit et tua. Quid enim dixi de inimicis meis ? *Confundantur et reuereantur*. Iam
 35 facta est talis uindicta de inimicis martyrum. Saulus ille qui Stephanum persecutus est, confusus est et reueritus. Anhelabat caedes, quaerebat quos adtraheret et necaret : audita desuper uoce : *Saule, Saule, quid me persequeris*, confusus et prostratus est, et erectus ad oboediendum qui inflammatus
 40 erat ad persequendum. Hoc ergo optant martyres inimicis suis : *Confundantur et reuereantur*. Quamdiu enim non confunduntur et reuerentur, necesse est facta sua defendant ; gloriosi sibi uidentur, quia tenent, quia ligant, quia uerberant, quia occidunt, quia saltant, quia insultant ; de his omni-
 45 bus factis aliquando confundantur, et reuereantur. Si enim confundentur, et conuertentur, quia conuerti non possunt, nisi confusi fuerint, et reueriti. Optemus ergo haec inimicis nostris ; securi optemus. Ecce ego dixi, et uobiscum dixerim : omnes qui adhuc saltant et cantant et insultant martyribus,
 50 *confundantur et reuereantur* ; aliquando in his parietibus tundant confusi pectora sua.

4. **4.** *Auertantur retrorsum et erubescant qui cogitant mihi mala*. Primo fuit impetus persequentium ; modo remansit maleuolentia cogitantium. Prorsus tempora sunt in ecclesia persecutionis distincta sequentia. Factus est impetus
 5 in ecclesiam, quando reges persequerentur ; et quia praedicti erant reges et persecuturi et credituri, impleto uno, utique alterum sequebatur. Factum est et illud quod consequens fuit ; crediderunt reges, data pax est ecclesiae, coepit esse in culmine dignitatis ecclesia, etiam in hac terra, etiam in hac
 10 uita ; sed non deest fremitus persecutorum ; impetus suos ad cogitationes uerterunt. In illis cogitationibus tamquam in abysso ligatus est diabolus ; fremit, et non erumpit. Dictum est enim de his temporibus ecclesiae : *Peccator uidebit, et irascetur*. Et quid faciet ? Numquid quod primo ? Adtrahe,
 15 liga, percute. Non facit hoc. Quid ergo ? *Dentibus suis frendet, et tabescet*. Et his tamquam irascitur martyr ; et tamen pro his orat martyr. Quomodo enim bene optauit illis de quibus dixit : *Confundantur et reuereantur qui quaerunt animam meam*, sic et nunc : *Auertantur retrorsum*
 20 *et erubescant qui cogitant mihi mala*. Quare ? Vt non praecedant, sed sequantur. Qui enim reprehendit christianam religionem, et consilio suo uult uiuere, quasi praecedere uult

PL
869

35 cfr Act. 7, 57 ; 9, 1.4.6. 4, 12 cfr Apoc. 20, 2. 13 et 15 Ps. 111, 10.

4, 1 retro $\alpha\beta$ erubescant] κ , confundantur $\alpha\beta$ 4 ecclesia usq. sequentia] *opt. codd.*, ecclesiae persecutione distincta. Sequere sequentia *edd.* 12 ligatus] *plures codd. Er.*, colligatus quidam *codd.*, uisco ligatus *Lou.*

Christum ; ut ille uidelicet errauerit, et inualidus infirmusque fuerit, qui uel uoluerit pati inter manus Iudaeorum, uel potuerit : ille autem cordatus sit cauens ista omnia, declinans mortem, mentiens etiam inique ne moriatur, interficiens animam suam ut uiuat corpore, magni consilii prudentisque sibi uidetur. Praecedit reprehendens Christum ; ueluti antecedit Christum : credat in Christum, et sequatur Christum. Nam quod optatum est modo persecutoribus cogitantibus mala, dixit hoc ipse Dominus Petro. Praecedere quippe quodam loco Petrus uoluit Dominum. Loquebatur enim Saluator de passione sua, quam si non suscepisset, nos salui non essemus ; et Petrus qui paulo ante eum confessus erat Filium Dei, et in illa confessione appellatus erat Petra, supra quam fabricaretur ecclesia, paulo post Domino dicente de futura passione sua, ait : *Absit, Domine ; propitius esto tibi, non fiet istud.* Paulo ante : *Beatus es, Simon Bar Iona, quia non tibi reuelauit caro et sanguis, sed Pater meus qui in caelis est ;* modo repente : *Redi post me, Satanas.* Quid est : *Redi post me ?* Sequere me. Praecedere me uis, consilium mihi dare uis ; melius est ut consilium meum sequaris ; hoc est : *Redi retro, redi post me.* Antecedentem compescit, ut retro redeat, et appellat Satanam, quia uult praecedere Dominum. Paulo ante : *Beatus ;* modo : *Satanas.* Vnde paulo ante : *Beatus ? Quia non tibi, inquit, reuelauit caro et sanguis, sed Pater meus qui in caelis est.* Vnde modo : *Satanas ? Quia non sapis, inquit, quae Dei sunt, sed quae sunt hominum.* Qui ergo uolumus recte celebrare natalitia martyrum, desideremus imitationem martyrum ; ne uelimus praecedere martyres, et melioris consilii nobis uideri esse, quia euitamus passiones pro iustitia et pro fide, quas illi non euitauerunt. Ergo illi qui cogitant mala, et in luxuria nutriunt corda sua, *auertantur retrorsum, et erubescant.* Audiant ab apostolo postea dicente : *Quem autem fructum habuistis alii quando in quibus nunc erubescitis ?*

5. Quid sequitur ? *Auertantur statim erubescentes qui dicunt mihi : Euge, euge.* Duo sunt genera persecutorum : uituperantium, et adulantium. Plus persequitur lingua adulatoris, quam manus interfectoris ; nam et ipsam caminum dixit scriptura. Certe cum de persecutione loqueretur scriptura, dixit : *Tamquam aurum in fornace probauit illos, de martyribus interfectis, et sicut holocausti hostiam accepit illos.* Audi quia et lingua adulantium talis est : *Probatio, inquit, argenti et auri ignis ; uir autem probatur per os laudantium eum.* Ignis ille, ignis et iste : de utroque te saluum

37/48 cfr Matth. 16, 16-23. 54 Rom. 6, 21. 5, 6 Sap. 3, 6. 8 Prou. 27, 21.

5, 1 statim] et add. κ (cfr l. 43)
holocausta hostiam alii quidam

7 holocaustum hostiam probae notae codd.,

oportet exire. Fregit te reprehensor, fractus es in fornace tamquam uas fictile. Formauit te uerbum, et uenit tentatio tribulationis; illud quod formatum est, oportet ut coquatur; si bene formatum est, accedit ignis ut firmet. Vnde ille dicebat
 15 in passione: *Aruit sicut testa uirtus mea*. Passio quippe et caminus tribulationis fecerat fortiozem. Rursus si lauderis ab adulantibus et adstantibus, et annueris eis, ueluti emens oleum, non tecum portans, sicut quinque uirgines insipientes, erit caminus fracturae tuae etiam os laudantium te. Sed sine
 20 his non possumus; necesse est ut et intremus in haec, et exeamus inde; intremus in uituperationem aliquam malorum et improborum, intremus et in adstantationem aliquam adulatorum; sed exire inde opus est. Rogemus eum de quo dictum est: *Custodiat Dominus introitum tuum et exitum tuum*, ut in-
 25 trans integer, sic exeas integer. Ait enim et apostolus: *Fidelis est Deus, qui non uos sinat tentari supra quam potestis*. Ecce habes ingressum. Non dixit: Non tentemini; qui enim non tentatur non probatur, et qui non probatur, non proficit. Quid ergo optauit? *Fidelis Deus, qui non uos sinat tentari supra*
 30 *quam potestis*. Audisti ingressum; audi et exitum: *Sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis tolerare*. Ergo et illi auertantur statim erubescences qui dicunt mihi: *Euge, euge*. Quare enim me laudant? Laudent Deum. Quis enim ego sum, ut lauder in me? aut quid ego feci? quid habeo quod non accepi? *Si accepisti*, inquit, *quid gloriaris quasi non acceperis?* Auertantur ergo statim erubescences qui dicunt mihi: *Euge, euge*. Tali oleo pingue factum est caput haereticorum, cum dicunt: Ego sum, ego sum, et dicitur illis: Tu, Domine. Acceperunt *Euge, euge*; secuti sunt
 40 *Euge, euge*: facti sunt duces caeci caecorum sequentium. Apertissimis uocibus Donato dicuntur ista cantata: *Euge, euge*, dux bone, dux praeclare. Et non dixit ille: *Auertantur statim, et erubescant qui dicunt mihi: Euge, euge*, nec eos corrigere uoluit, ut Christo dicerent: Dux bone, dux praeclare. At uero apostolus reformidans *Euge*
 45 hominum, ut uere laudaretur in Christo, noluit se laudari pro Christo; dicentibusque quibusdam: *Ego sum Pauli*, respondit in libertate Domini: *Numquid Paulus crucifixus est pro uobis? aut in nomine Pauli baptizati estis?* Ergo dicant martyres in persecutione etiam adulantium: *Auertantur statim erubescences qui dicunt mihi: Euge, euge*.
 50
 5. 6. Et quid fit, cum illi auertuntur, et erubescunt omnes; siue qui quaerunt animam meam, siue qui cogitant mihi

15 Ps. 21, 16.

18 cfr Matth. 25, 3.

24 Ps. 120, 8.

25 sqq. I Cor. 10, 13.

35 I Cor. 4, 7.

37 cfr Ps. 140, 5.

40 cfr Matth. 15, 14.

47 I Cor. 1, 12, 13.

11 factus aliquot codd.

14 et firmat iidem codd.

41 cantata] codd., cantica edd.

mala, siue qui peruersa et simulata beneuolentia, lingua uolunt emollire quod feriant ; cum fuerint et ipsi auersi et confusi, quid fiet ? *Exsultent et iucundentur in te* : non in me, non in illo, aut in illo ; sed in quo facti sunt lux qui fuerunt tenebrae. *Exsultent et iucundentur in te, omnes qui quaerunt te*. Aliud est quaerere Deum, aliud quaerere hominem. *Iucundentur qui quaerunt te*. Non iucundantur ergo qui quaerunt se, quos prior quaesisti antequam quaererent te. Nondum quaerebat ouis illa pastorem ; aberrauerat a grege, et descendit ad eam ; quaesiuit eam, reportauit in humeris suis. Contemnet te, o ouis, quaerentem se, qui prior quaesiuit contemnentem se, et non quaerentem se ? Iam ergo quaerere eum incipe, qui prior quaesiuit te, et reportauit in humeris suis. Fac quod ait : *Quae sunt oues meae, uocem meam audiunt, et sequuntur me*. Si ergo quaeris eum qui prior quaesiuit te, et ouis facta es eius, et audis uocem pastoris tui, et sequeris eum ; uide quid tibi de se ostendit, quid de corpore suo, ne in ipso errares, ne in ecclesia errares, ne quis tibi diceret : Christus est, qui non est Christus ; aut ecclesia est, quae non est ecclesia. Multi enim dixerunt carnem non habuisse Christum, et non in corpore suo resurrexisse Christum : noli sequi uoces eorum. Audi uocem ipsius pastoris, qui indutus est carne, ut quaereret perditam carnem. Resurrexit, et ait : *Palpate, et uidete, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me uidetis habere*. Ostendit se tibi ; uocem eius sequere. Ostendit et ecclesiam ; ne quis te fallat nomine Ecclesiae : *μ 716 Oportebat, inquit, Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die, et praedicari in nomine eius paenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Ierusalem*. Habes uocem pastoris tui ; noli sequi uocem alienorum, et furem non timebis, si uocem pastoris fueris secutus. Vnde autem sequeris ? Si nec cuiquam hominum dixeris, quasi eius merito : *Euge, euge*, nec cum gratulatione audieris, ne oleo peccatoris pinguescat caput tuum. *Exsultent et iucundentur in te, omnes qui quaerunt te ; et dicant*. Quid dicant qui exsultant ? *Semper magnificetur Dominus*. Dicant hoc omnes qui exsultant et quaerunt te. Quid ? *Semper magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum*. Non tantum *magnificetur Dominus*, sed etiam *semper*. Ecce errabas, et auersus ab eo eras ; uocauit te : *magnificetur Dominus*. Ecce inspirauit tibi confessionem peccatorum ;

PL
871

6, 11 cfr Luc. 15, 4.5. 16 Ioh. 10, 3. 26 Luc. 24, 39.46.47. 31/32 cfr Ioh. 10, 5. 35 cfr Ps. 140, 5.

6, 5 iucundentur] laetentur α β κ 10 se] non te Reg. 13/15 contemnet te iam quaerentem se ? iam ergo quaeres eum qui prior quaesiuit te omnes fere codd. 21 est] om. μ 32/33 noli uocem sequi latronum et furum. Cauebis si uocem omnes fere codd. 40 salutarem α κ

confessus es, dedit ueniam : *magnificetur Dominus*. Iam
 45 coepisti iuste uiuere ; iam puto quasi iustum est ut et tu
 magnificeris. Etenim cum te uocaret errantem, magnificandus
 erat Dominus ; cum tibi confitenti peccata dimisit, magnifi-
 candus erat Dominus ; modo iam audiens uerba eius coepisti
 proficere, iustificatus es, peruenisti ad quamdam uirtutis ex-
 50 cellentiam ; dignum est ut et tu aliquando magnificeris. *Di-*
cant : Semper magnificetur Dominus. Peccator es :
magnificetur ut uocet ; confiteris ; *magnificetur* ut igno-
 scat ; iam iuste uiuis : *magnificetur* ut regat ; perseueras
 usque in finem : *magnificetur* ut glorificet. *Semper* ergo
 55 *magnificetur Dominus*. Hoc dicant iusti, hoc dicant qui
 quaerunt eum. Quisquis hoc non dicit, non quaerit eum. Ecce,
magnificetur Dominus. *Exsultent et iucundentur*
omnes qui quaerunt eum ; et dicant : Semper magni-
ficaretur Dominus, qui diligunt salutare eius. Ab illo
 60 est enim illis salus, non a se. Salutare Domini Dei nostri, Sal-
 uator Dominus noster Iesus Christus ; quisquis diligit Salua-
 torem, confitetur se sanatum ; quisquis se confitetur sana-
 tum, fuisse se confitetur aegrotum. *Dicant* ergo : *Semper*
magnificetur Dominus, qui diligunt salutare tuum :
 65 non salutare suum, quasi se ipsi saluent ; non quasi salutare
 hominis, tamquam ab illo saluentur. *Nolite, inquit, confidere*
in principes, et in filios hominum, in quibus non est salus.
Quare hoc ? Domini est salus, et super populum tuum bene-
dictio tua. Ergo, *Semper magnificetur Dominus*. Qui
 70 hoc dicunt ? *Qui diligunt salutare tuum*.

PL
872

6. 7. Ecce *magnificetur Dominus* ; numquam tu, nus-
 quam tu ? In illo aliquid, in me nihil : si autem in illo quid-
 quid ego ; ille, non ego. Tu ergo quid ? *Ego uero egenus et*
pauper sum. Ille diues, ille abundans, ille nullius indigens.
 5 Ecce lumen meum, ecce unde illuminor, quoniam clamo : *Tu*
illuminabis lucernam meam, Domine ; Deus meus, illuminabis
tenebras meas. *Dominus soluit compeditos ; Dominus erigit*
elisos ; Dominus sapientes facit caecos ; Dominus custodit pro-
selytos. Quid ergo tu ? *Ego uero egenus et pauper*. Ego
 10 tamquam pupillus ; anima mea tamquam uidua destituta et
 desolata : auxilium quaero ; semper infirmitatem meam con-
 fiteor. *Ego uero egenus et pauper*. Donata sunt mihi
 peccata ; iam coepi sequi praecepta Dei ; adhuc tamen *egenus*
et pauper. Vnde adhuc *egenus et pauper* ? Quia uideo μ 717
 15 *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae*.
 Vnde *egenus et pauper* ? Quia *Beati qui esuriunt et sitiunt*
iustitiam. Adhuc esurio, adhuc sitio : saturitas mea dilata
 est, non ablata. *Ego uero egenus et pauper ; Deus,*

66 Ps. 145, 2.3.
14 Rom. 7, 23.68 Ps. 3, 9.
16 Matth. 5, 6.

7, 5 Ps. 17, 29.

7 Ps. 145, 7.

adiuua me. Vnde coepit: *Deus in adiutorium meum intende.*
 20 *Deus, adiuua me.* Rectissime et Lazarus Adiuuus interpretari dicitur; ille egenus et pauper, qui ablatum est in sinum Abrahae, et gerit typum ecclesiae Dei, quae semper confiteri debet adiutorio sibi opus esse. Hoc est uerum, hoc est pium. *Dixi Domino: Deus meus es tu.* Quare? *Quoniam bonorum meorum non eges.* Ille non eget nostri; nos egemus ipsius: ideo uerus Dominus. Nam tu non ualde uerus dominus serui tui; ambo homines, ambo egentes Deo. Si autem putas egere tui seruum tuum, ut des panem, eges et tu serui tui, ut adiuuet labores tuos: uterque uestrum altero uestrum indiget.
 30 Itaque nullus uestrum uere dominus, et nullus uestrum uere seruus. Audi uerum Dominum, cuius uerus es seruus: *Dixi Domino: Deus meus es tu.* Quare tu Dominus? *Quoniam bonorum meorum non eges.* Quid autem tu? *Ego uero egenus et pauper.* Ecce *egenus et pauper*; pascat Deus, subleuet Deus, adiuuet Deus: *Deus, inquit, adiuua me.*

8. *Adiutor et erutor meus es tu, Domine; ne tardaueris.* Tu adiutor et erutor: indigeo auxilio, adiuua; implicatus sum, erue. Nemo enim eruet de implicationibus, nisi tu. Circumstant nos nexus diuersarum curarum; hinc atque
 5 inde dilaniamur quasi spinis et sepibus, ambulamus angustam uiam; fortasse haesimus in sepibus: dicamus Deo: *Tu es erutor meus.* Qui ostendit angustam uiam, fecit ut sequeremur. Haec uox perseueret in nobis, fratres. Quantumcumque hic uixerimus, quantumcumque hic profecerimus, nemo dicat:
 10 Sufficit mihi; iustus sum. Qui dixerit, remansit in uia, non nouit peruenire. Vbi dixerit: Sufficit, ibi haesit. Adtende apostolum, cui non sufficit: uide quomodo se uult adiuuari, donec perueniat: *Fratres, inquit, ego me non arbitror adprehendisse; ne illi sibi uiderentur adprehendisse, quibus rursus dicit: Qui*
 15 *se putat aliquid scire, nondum scit quemadmodum oportet scire.* Quid ergo ait? *Fratres, ego me non arbitror adprehendisse.* Supra dixerat: *Non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim,* et ibi sequitur, *Fratres, ego me non arbitror adprehendisse.* Si nondum accepit, *egenus et pauper* est: si nondum perfectus
 20 est, *egenus et pauper* est. Bene dicit: *Deus, adiuua me.* Sed intellegit aliquid, et excelsius intellegit. Vide tamen quid dicat: *Ei autem qui potest super omnia facere superabundantius quam petimus et intellegimus.* Vide ergo quia nondum peruenit, nondum adprehendit. Quid ergo ait? *Fratres, ego me*

PL
873

21 cfr Luc. 16, 22. 24 Ps. 15, 2. 8, 7 cfr Matth. 7, 14. 13, 16, 24 Phil. 3, 12-14. 14 I Cor. 8, 2. 22 Eph. 3, 20.

7, 20 deus adiuuat me a, curam habebit michi κ 8, 1 adiutor] meus add. α β κ cum LXX, fort. recte, cfr 9, 10 erutor] liberator α β, protector κ tu es κ 15 oportet] codd., oporteat eum Er. Lou. 22 super] codd., om. edd.

25 *non arbitror adprehendisse : unum autem, quae retro oblitus, in ea quae ante sunt extentus, secundum intentionem sequor ad palmam supernae uocationis.* Ille ergo currit, tu haesisti. Ille dicit nondum se perfectum, et tu iam de perfectione gloriaris ? Confundantur qui tibi dicunt : *Euge, euge.* Confundaris inter
30 illos et tu, quia tu tibi dicis : *Euge, euge.* Qui enim seipsum laudat, sibi dicit : *Euge, euge* ; qui ab aliis laudatur et consentit, non portat oleum secum ; deficiunt faces, clausurus est ille ianuam.

9. Hoc ergo nos docuit psalmus iste breuiter, carissimi, ex μ 718 admonitione sollemnitatis martyrum, ut intellegamus quia martyres tribulationem hic passi sunt corporalem, nos in quantacumque pace simus, necesse est patiamur tribulationem spiritalem ; et necesse est ut inter scandala, et zizania, et paleam gemat ecclesia et illa massa, donec messis ueniat, donec uentilabrum, donec ueniat ultima uentilatio, ut separetur palea a frumento, donec ad horreum redigatur. Quod donec fiat, clamemus : *Ego uero egenus et pauper sum ;*
10 *Deus, adiuua me : adiutor meus es tu, Domine ; ne tardaueris.* Quid est : *Ne tardaueris ?* Quia multi dicunt : Longum est ut ueniat Christus. Quid ergo, quia dicimus : *Ne tardaueris,* uenturus est antequam statuit uenire ? Quid sibi uult hoc uotum : *Ne tardaueris ?* Ne mihi
15 tardius uideatur quod uenturus es. Tibi enim longum uidetur ; non Deo longum uidetur, cui mille anni dies unus est, uel tres horae uigiliae. Sed tu si non habueris tolerantiam, tardum tibi erit ; et cum tibi tardum erit, deflecteris ab eo, et eris similis illis qui in eremo fatigati sunt, et festinauerunt a Deo
20 petere delicias, quas illis in patria reseruabat ; et cum non darentur deliciae in itinere, quibus forte corrumperentur, murmurauerunt aduersus Deum, et redierunt corde in Aegyptum ; unde corpore fuerant separati, corde redierunt. Noli ergo tu sic ; noli sic : time uerbum Domini dicentis : *Memem-*
25 *tote uxoris Lot.* Et ipsa in uia, iam liberata de Sodomis, retro respexit ; ubi respexit, ibi remansit : facta est statua salis, ut condiat te. Exemplo enim tibi data est, ut tu cor habeas, non remaneas fatuus in uia. Adtende remanentem, et transi ; adtende respicientem retro, et tu in anteriora extentus esto,
30 sicut Paulus. Quid est non respicere retro ? *Quae retro oblitus,* inquit. Ideo sequeris uocatus ad supernam palmam de qua postea glorieris. Quia idem apostolus dicit : *Superest mihi corona iustitiae, quam mihi reddet Dominus in illo die iustus iudex.*

PL
874

31 cfr Matth. 25, 3.10. 9, 5/8 cfr Matth. 13, 30 ; 3, 12. 16 cfr Ps. 89, 4.
19 cfr Exod. 16, 2 ; Act. 7, 39. 24 Luc. 17, 32. 25 cfr Gen. 19, 29.
32 II Tim. 4, 8.

IN PSALMVM LXX

ENARRATIO.

SERMO I.

1. In omnibus scripturis sanctis, gratia Dei quae liberat nos
 commendat se nobis, ut commendatos habeat nos. Hoc in isto
 psalmo canitur, de quo cum uestra caritate loqui suscepimus.
 Aderit Dominus, ut sic eam corde concipiam, quomodo dignum
 5 est ; et sic eam promam, quomodo expedit uobis. Multum enim
 mouet Dei amor et timor : timor Dei, quia iustus est ; amor,
 quia misericors est. *Quis enim ei diceret : Quid fecisti*, si damna-
 ret iniustum ? Quanta ergo misericordia eius, ut iustificet in-
 iustum ? Ex hoc praelectum nobis et apostolum audiuiamus
 10 eandem maxime gratiam commendantem ; de cuius commen-
 datione habebat Iudaeos inimicos, uelut de legis littera praë-
 sumentes, et tamquam iustitiam suam diligentes atque iactan-
 tes ; de quibus dicit : *Testimonium perhibeo illis, quia zelum*
Dei habent, sed non secundum scientiam. Et tamquam ei dice-
 15 retur : *Quid est enim habere zelum Dei non secundum scien-*
tiam ? subiicit continuo : *Ignorantes enim Dei iustitiam, et*
suam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti. Glo- ^μ 719
 riantes, inquit, tamquam de operibus, excludunt a se gra-
 tiam ; et tamquam de sanitate sua falsa praesumentes respu-
 20 unt medicinam. Contra tales enim et Dominus dixerat : *Non*
ueni uocare iustos, sed peccatores in paenitentiam ; non est opus
sanis medicus, sed male habentibus. Haec est ergo tota scientia
 magna, hominem scire quia ipse per se nihil est ; et quoniam
 quidquid est, a Deo est, et propter Deum est. *Quid enim habes,*
 25 *inquit, quod non accepisti ? Si autem et accepisti, quid gloriaris*
quasi non acceperis ? Hanc gratiam commendat apostolus ; PL
 hinc habere meruit inimicos Iudaeos, de littera legis et de sua 875
 iustitia gloriantes. Hanc ergo commendans in lectione quae
 lecta est, sic ait : *Ego enim sum minimus apostolorum, qui non*
 30 *sum dignus uocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiam Dei.*
Sed ideo misericordiam, inquit, consecutus sum, quia ignorans
feci in incredulitate. Deinde paulo post : *Fidelis sermo est, in-*
quit, et omni acceptione dignus, quia Christus Iesus uenit in
mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum.
 35 *Numquid ante illum non erant peccatores ? Quid est ergo :*
primus ego ? Antecedens omnes non tempore, sed malignitate.
Sed ideo, inquit, misericordiam consecutus sum, ut in me osten-

LXX, sermo I, 1, 7 Sap. 12, 12. 13/17 Rom. 10, 2.3. 20 Matth. 9,
 13.12. 24 I Cor. 4, 7. 29 I Cor. 15, 9. 31/39 I Tim. 1, 13.15.16.

LXX, 1, 8 iniustum] *Corb.*, prob. μ (cfr n. 15, 33/35), iustum *edd.* 23 hominis
 quidam *codd. Am. Er.* 25 et] *codd., om. edd.* 34 mundum] *codd.*, hunc *praem.*
edd.

deret Christus Iesus omnem longanimitatem, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in uitam aeternam; id est, ut unus-
 40 quisque peccator et iniquus iam de se desperans, iam habens quasi gladiatorium animum, ut ideo faciat quidquid uult, quia necessario damnandus est, respiciat tamen ad apostolum Paulum, cui tanta crudelitas, tantaque malitia a Deo donata est, et, non de se desperando, conuertatur ad Deum. Hanc ergo
 45 gratiam commendat nobis Deus et in isto psalmo; ut uideamus an ita sit, an forte ego aliter suspicer. Et enim arbitror hunc eum habere affectum, et hoc omnibus prope suis syllabis resonare; id est, hoc nobis commendare, gratiam Dei gratuitam, quae nos liberat indignos, non propter
 50 nos, sed propter se; ut etiamsi non hoc dicerem, neque hoc praelocutus essem, quilibet mediocris cordis homo, adtente audiens uerba eiusdem psalmi, saperet hoc; et forte ipsis uerbis, si aliud habebat in corde, mutaretur, et fieret quod hic sonat. Quid est hoc? Ut tota spes nostra in Deo sit, nihilque de
 55 nobis tamquam de nostris uiribus praesumamus, ne nostrum facientes quod ab illo est, et quod accepimus amittamus.

Vers. 1.

2. Titulus ergo est psalmi huius, ut solet titulus indicans in limine quid agatur in domo: *Ipsi Dauid filiorum Ionadab, et eorum qui primi captiui ducti sunt*. Ionadab homo fuit quidam, commendatur nobis ex prophetia Ieremiae,
 5 qui filiis suis praeceperat ut uinum non biberent, neque in domibus, sed in tabernaculis habitarent. Praeceptum autem patris filii tenuerunt et seruauerunt, et ex hoc benedici a Domino meruerunt. Dominus autem hoc non praeceperat, sed pater ipsorum. Sic autem hoc acceperunt, tamquam praeceptum a
 10 Domino Deo suo; quia etsi Dominus non praeceperat, ut non biberent uinum, et in tabernaculis habitarent, praeceperat tamen Dominus, ut filii patri oboedirent. In ea ergo re sola filius non debet oboedire patri suo, si aliquid pater ipsius iusserit μ 720
 contra Dominum Deum ipsius. Neque enim debet irasci pater,
 15 quando ei praeponitur Deus. Vbi autem hoc iubet pater quod contra Deum non sit, sic audiendus est, quomodo Deus, quia oboedire patri iussit Deus. Benedixit ergo Deus filios Ionadab propter oboedientiam, eosque obiecit inoboedienti populo suo, exprobrans quia cum filii Ionadab oboedientes essent patri suo, PL 876
 20 illi non oboedirent Deo suo. Cum autem ageret ista Ieremias, id agebat cum populo Israel, ut pararent se ad captiuitatem duccendos esse in Babyloniam, et non resisterent uoluntati Dei, nec sperarent aliud, nisi quia futuri essent captiui. Videtur ergo inde coloratus titulus huius psalmi, ut cum dixisset:
 25 *filiorum Ionadab, subiceret, et eorum qui primi*

2, 3 cfr Ier. 35, 6-10.

2, 2 ipsi] psalmus α 2/3 ionatha et piorum captiuorum κ (cetera om.)

captiui ducti sunt ; non quia filii Ionadab captiui ducti sunt, sed quia illis qui captiui ducendi erant oppositi sunt filii Ionadab, quia patri oboedientes erant ; ut intellegerent illi propterea se fieri captiuos, quia Deo oboedientes non fuerunt.

30 Accedit etiam quia Ionadab interpretatur Domini Spontaneus. Quid est hoc, Domini spontaneus ? Deo uoluntate libenter seruiens. Quid est : Domini spontaneus ? *In me sunt, Deus, uota tua, quae reddam laudis tibi.* Quid est : Domini spontaneus ? *Voluntarie sacrificabo tibi.* Si enim disciplina apostolica

35 seruum monet ut homini domino suo, non tamquam ex necessitate, sed ex uoluntate seruiat, et libenter seruiendo se in corde liberum faciat, quanto magis Deo tota, et plena, et libenti uoluntate seruiendum est, qui uidet ipsam uoluntatem tuam ? Nam si seruus tibi non ex animo seruiat, manus eius,

40 faciem eius, praesentiam eius potes uidere, cor eius non potes ; et tamen ait illis apostolus : *Non ad oculum seruientes.* Et quid est : *Non ad oculum ?* Quid ergo, uisurus est dominus meus quomodo illi seruiam, ut dicas mihi : *Non ad oculum seruientes ?* Adiecit : *Sed quasi serui Christi.* Dominus homo non uidet, sed Dominus Christus uidet. *Ex animo, inquit, cum bona uoluntate.* Talis fuit Ionadab ; id est, hoc nomen ipsius interpretatur. Qui sunt ergo *qui primi captiui ducti sunt* ? Ducti sunt filii Israel captiui primi, et secundi, et tertii ; sed pro his psalmus, aut de his psalmus, qui primi ducti sunt, non

50 hoc sonat ; id est, ipse psalmus discussus, perscrutatus, interrogatus omnibus uersibus suis aliud tibi dicit, non de illis se loqui, qui homines nescio qui, nescio quando, irruentibus hostibus, in Babyloniam captiui ducti sunt ex Ierusalem. Sed dicit psalmus, quid, nisi quod audistis ab apostolo ? Commendat nobis gratiam Dei ; commendat nobis, quia nos per nosmetipsos nihil sumus ; commendat nobis, quia quidquid sumus, illius misericordia sumus ; quidquid autem ex nobis sumus, mali sumus. Quare ergo, *captiui* ? et quare nomine captiuitatis commendatur ipsa gratia liberatoris ? Aperit, ipse

60 dicit apostolus : *Condelector legi Dei secundum interiorem hominem ; uideo autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis.* Ecce habes duci captiuum. Quid ergo commendat iste psalmus ? Quod sequitur ibi apostolus : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius ? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Quare ergo *primi* ? Nam dictum est, quare *captiui*. Quantum arbitror,

32 Ps. 55, 12.

34 Ps. 53, 8.

41/46 Eph. 6, 6.7.

60/66 Rom. 7, 22-25.

31 dei uoluntate *edd.* 46 uoluntate] *opt. codd.*, non quia filii ionadab captiui ducti sunt *add. edd.* 50 id est] *idem Lou. PL* 59 interrogationis signum post commendatur *ponunt aliquot codd.*

et hoc elucet. Quoniam in comparatione filiorum Ionadab omnis inoboedientia culpata est. Per inoboedientiam autem
 70 captiui facti sumus, quia ipse Adam non oboediendo peccauit. Dictum est autem ab eodem Apostolo, quod et uerum est, quia *omnes in Adam moriuntur, in quo omnes peccauerunt*. Merito et *primi ducti sunt captiui*, quia *primus homo de terra terrenus, secundus homo de caelo caelestis; qualis terrenus, tales et terreni; qualis caelestis, tales et caelestes*. Sicut *portauimus imaginem terreni, portemus et imaginem eius qui de caelo est*. Primus homo captiuos nos fecit; secundus homo nos de captiuitate liberauit. *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes uiuificabuntur*. Sed in Adam moriuntur
 80 per carnis natiuitatem; in Christo liberantur per cordis fidem. Non erat in potestate tua ut non nascereris ex Adam; est in potestate tua ut credas in Christum. Quantumcumque ergo ad primum hominem pertinere uolueris, ad captiuitatem pertinebis. Et quid est, pertinere uolueris? aut quid est, pertinebis? Iam pertines: exclama: *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Audiamus ergo istum hoc exclamantem.

3. *Deus, in te speraui; Domine, non confundar in aeternum*. Iam confusus sum; uel non in aeternum! Quomodo enim non est confusus, cui dicitur: *Quem fructum habuistis in his, in quibus nunc erubescitis*. Quid ergo fiet, ne confundamur in aeternum? *Accedite ad eum, et illuminamini, et uultus uestri non erubescant*. Confusi estis in Adam: recedite ab Adam, accedite ad Christum, et iam non confundemini. *In te speraui, Domine; non confundar in aeternum*. Si in me confundor, in te non confundar in aeternum.

2. 4. *In tua iustitia erue me et exime me*. Non in mea, sed in tua; si enim in mea, ero ex illis de quibus ille ait: *Ignorantes Dei iustitiam, et suam iustitiam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti*. Ergo *in tua iustitia*, non in
 5 mea. Quia mea quid? Praecessit iniquitas. Et cum ero iustus, tua iustitia erit; quia iustitia mihi abs te data iustus ero, et sic erit mea, ut tua sit, id est abs te mihi data. In eum enim credo qui iustificat impium, ut deputetur fides mea ad iustitiam. Erit ergo et sic iustitia mea; non tamen tamquam propria mea, non tamquam a meipso mihi data, sicut putabant illi qui per litteram gloriabantur, et gratiam respuebant. Nam dictum est alio loco: *Iudica me, Domine, secundum iustitiam meam*. Certe non gloriabatur in sua iustitia. Sed reuoca ad me

72 Rom. 5, 12.

73 I Cor. 15, 47-49.

78 I Cor. 15, 22.

85 Rom. 7, 24.

3, 3 Rom. 6, 21.

5 Ps. 33, 6.

4, 2 Rom. 10, 3.

7 cfr Rom. 4, 5.

12 Ps. 7, 9.

3, 1 deus] β κ cum LXX (praeter S L'' 1219' R'), om. Prat. cum a et Vulg., fort. recte, cfr l. 8 et n. 4, 30 4, 1 erue] a, libera β κ exime] a, eripe β κ

apostolum : *Quid enim habes quod non accepisti?* et sic dic
 15 iustitiam tuam, ut memineris quod acceperis eam, et non eam
 inuideas accipientibus. Nam et ille pharisaeus, tamquam a
 Deo accepisset, dicebat : *Gratias tibi, quia non sum sicut ceteri*
homines. Gratias tibi : bene. Quia non sum sicut ceteri homi-
 20 *nes : quare ?* Inde enim te delectat quia bonus es, quod alter
 malus est ? Denique quid addidit ? *Iniusti, raptores, adulteri,* PL
sicut et publicanus iste. Hoc iam non est exsultare, sed insultare. 878
 Ille autem captius *nec oculos ad caelum audebat leuare ;*
sed percutiebat pectus suum, dicens : Domine, propitius esto mihi
peccatori. Parum itaque est, ut illud quod in te est bonum
 25 agnoscas quod a Deo sit, nisi etiam inde non te extollas super
 illum qui nondum habet ; qui fortasse cum acceperit, transiet
 te. Quando enim erat Saulus Stephani lapidator, quam multi μ 722
 erant christiani quorum erat ille persecutor ! Tamen quando
 conuersus est, omnes qui se praecesserant superauit. Ergo dic
 30 Deo quod audis in psalmo : *In te speraui, Domine ; non*
confundar in aeternum : in tua iustitia, non in mea,
erue me et exime me. Inclina ad me aurem tuam.
 Et haec confessio est humilitatis. Qui dicit : *Inclina ad me,*
 confitetur quia iacet tamquam aeger prostratus medico stanti.
 35 Denique uide quid aeger loquitur : *Inclina ad me aurem*
tuam, et saluum me fac.

3. 5. *Esto mihi in Deum protectorem.* Non ad me iacula
 inimici perueniant, ego enim me protegere non possum. Et
 parum est, *in protectorem ;* addidit : *et in locum muni-*
 5 *tum, ut saluum facias me. In locum munitum mihi*
 esto ; tu esto locus munitus meus. Vbi est quod ab illo fugie-
 bas, Adam, et te inter paradisi ligna abscondebas ? Vbi est
 quod eius faciem formidabas, ad quem gaudere consueueras ?
 Abiisti, et periisti : captiuatus es, et ecce uisitaris, et ecce non
 dimitteris ; et ecce dimittuntur nonaginta nouem oues in
 10 montibus, et quaeritur ouis perdita ; et ecce dicitur de inuenta
 oue : *Mortuus erat, et reuixit ; perierat, et inuentus est.* Ecce
 ipse Deus factus est locus refugii tui, qui primo erat metus fu-
 gae tuae. *In locum munitum, inquit, mihi esto, ut sal-*
 15 *uum facias me.* Non ero saluus nisi in te ; nisi tu fueris re-
 quies mea, sanari non poterit aegritudo mea. Leua me a terra ;
 in te iaceam, ut surgam in locum munitum. Quid munitius ?
 Cum ad illum locum confugeris, dic mihi quos aduersarios for-
 midabis ? quis insidiabitur, et perueniet ad te ? Nescio quis

14 I Cor. 4, 7. 17 Luc. 18, 11.13. 27 cfr Act. 7, 59. 5, 5 cfr Gen. 3, 8.
 11 Luc. 15, 4.24.

13 reuocat te ad Lou., reuoca ad μ 17 recepisset PL 36 saluum me fac] β κ ,
 salua me α 5, 3/4 munitum] deficit 6, refugium κ 4 ut saluum me facias α ,
 saluum facias κ

dicitur de montis uertice clamasse, cum imperator transiret :
 20 Non de te loquor ; respexisse ille dicitur et dixisse : Nec ego
 de te. Contemserat imperatorem cum insignibus armis,
 exercitu potente. Vnde ? De loco munito. Si securus ille in
 alta terra, quomodo tu in eo a quo factum est caelum et ter-
 25 ra ? *Esto ergo mihi in Deum protectorem, et in locum*
munitum, ut saluum facias me. Ego si mihi alium lo-
 cum elegero, saluus esse non potero. Elige certe, homo, si in-
 ueneris, munitiorem. Non est ergo quo fugiatur ab illo, nisi
 ad illum. Si uis euadere iratum, fuge ad placatum. *Quoniam*
firmamentum meum et refugium meum es tu. Fir-
 30 *mamentum meum, quid est ? Per te sum firmus, et ex te*
sum firmus. Quoniam firmamentum meum et refu-
gium meum es tu ; ut fiam firmus ex te, sicubi fuero infir-
matus in me, refugiam ad te. Firmum enim te facit gratia
Christi, et immobilem aduersus omnes tentationes inimici. Sed
 35 *ibi est et humana fragilitas, ibi est adhuc prima captiuitas, ibi*
est et lex in membris repugnans legi mentis, et captiuum uo-
lens ducere in lege peccati : adhuc corpus quod corrumpitur,
aggrauat animam. Quantumlibet firmus sis ex gratia Dei ;
quamdiu adhuc portas terrenum uas, in quo thesaurus est
 40 *Dei, aliquid etiam de ipso uase fictili formidandum est. Ergo*
firmamentum meum es tu, ut firmus sim in hoc saeculo
aduersus omnes tentationes. Sed si multae sunt, et turbant
me, refugium meum tu es. Ad hoc enim confitebor infir-
mitatem meam, ut sim timidus tamquam lepus, quia spinis
 45 *plenus tamquam ericius. Et, ut in alio psalmo dicitur : Petra*
est refugium ericiis et leporibus : petra autem erat Christus.

PL
879

4. **6. Deus meus, erue me de manu peccatoris.** Genera- μ 723
 liter peccatores, inter quos laborat iste qui de captiuitate iam
 liberandus est ; iste qui iam clamat : *Infelix ego homo, quis me*
liberabit de corpore mortis huius ? Gratia Dei per Iesum Chri-
 5 *stum dominum nostrum ?* Intus est hostis, lex illa in membris ;
 sunt et foris hostes : quo clamas ? Ad illum, cui clamatum est :
Ab occultis meis munda me, Domine ; et ab alienis parce seruo
tuo. Ergo : *Saluum me fac* cum dicitur, ab aegritudine tua
 dicitur interiore, id est ab iniquitate tua ; ab ea qua captiuus
 10 es, ab ea qua ad primum hominem pertines, ut inter primos
 captiuos clames. Saluus autem factus ab iniquitate tua, uide
 iam et de iniquitatibus alienis, inter quos tibi necesse est ui-
 uere, quousque uita ista finiatur. Et quousque ? Ecce finitur

36 cfr Rom. 7, 23. 37 cfr Sap. 9, 15. 39 cfr II Cor. 4, 7. 45/46 Ps.
 103, 18. 46 cfr I Cor. 10, 4. 6, 3 Rom. 7, 24. 25. 7 Ps. 18, 13. 14.

22 exercitu] et *praem.* PL potente] *aliquot codd. Er.*, potestate Lou. 32 tu
 es a 43 confiteor Lou. 6, 1 eripe a, libera κ 1/2 generaliter] *codd.*, intel-
 lege *add. edd.* 6 hostes, propter quos clamas ad illum Lou.

tibi : numquid finitur ecclesiae, nisi in fine saeculi ? Iste autem
 15 unus homo, unitas Christi, clamat has uoces. Necesse est ergo
 ut multi exeuntes de hoc corpore fideles, iam sint in illa re-
 quie quam praestat Deus spiritibus fidelium ; sed hic sunt
 adhuc membra Christi ; in his qui in hac uita degunt, in his
 qui postea nascentur. Ergo usque in finem saeculi erit hic iste
 20 homo, qui clamat a peccatis suis liberari, et a lege membrorum
 repugnante legi mentis. Deinde inter peccata aliorum, inter
 quos necesse est ut uiuat usque in finem. Sed duo habent gene-
 ra peccatores isti : alii sunt qui legem acceperunt, alii sunt
 qui non acceperunt ; omnes pagani legem non acceperunt,
 25 omnes Iudaei et christiani legem acceperunt. Ergo generale
 nomen est peccator ; aut legis transgressor, si accepit legem ;
 aut tantummodo iniquus sine lege, si non accepit legem. De
 utroque genere loquitur apostolus, et dicit : *Qui sine lege pec-*
cauerunt, sine lege peribunt ; et qui in lege peccauerunt, per
 30 *legem iudicabuntur.* Tu autem qui inter utrumque genus ge-
 mis, dic Deo quod audis in psalmo : *Deus meus, erue me*
de manu peccatoris. Cuius peccatoris ? *De manu legem*
praetereuntis et iniqui. Est quidem et iniquus legem
 praeteriens ; non enim non iniquus qui legem praeterit ; sed
 35 omnis legem praeteriens iniquus est, non omnis iniquus legem
 praeterit. *Vbi enim non est lex,* ait apostolus, *nec praeuaricatio.*
 Qui ergo legem non acceperunt, iniqui dici possunt, praeua-
 ricatores non possunt. Iudicantur utrique secundum merita
 sua. Sed ego qui de captiuitate uolo liberari per gratiam tuam,
 40 clamo ad te : *Libera me de manu peccatoris.* Quid est,
 de manu eius ? De potestate eius, ne cum saeuit, adducat ad
 consensionem ; ne cum insidiatur, persuadeat iniquitatem.
De manu legem praetereuntis et iniqui. Responde illi :
 Quid te quaeris liberari de manu legem praetereuntis et iniqui ?
 45 Noli consentire ; sed si saeuit, patiens esto, tolera. Sed quis to-
 lerat, si deserat ille qui fit locus munitus ? Quare ergo dico : *Li-*
bera me de manu legem praetereuntis et iniqui ? Quia
 non est in me ut patiens sim, sed in te qui donas patientiam.

5.6.

7. Denique sequitur quare hoc dico : *Quoniam tu es pa-*
tientia mea. Iam si patientia, recte et quod sequitur : *Do-*
mine, spes mea a iuuentute mea. Ideo patientia mea,
 quia spes mea ; an potius ideo spes mea, quia patientia mea ?
 5 *Tribulatio,* ait apostolus, *patientiam operatur, patientia pro-*
bationem, probatio autem spem, spes uero non confundit. Merito μ 724
in te speraui, Domine ; non confundar in aeternum.

28 Rom. 2, 12.

36 Rom. 4, 15.

7, 5 Rom. 5, 3.5.

7 Ps. 70, 1.

32 de] *Aug. cum LXX, et praem. a κ* 32/33 contra lege agentis (-tes κ) a κ
 iniquis κ 44/45 qui ... iniqui, noli consentire. Sed saeuit *plures codd.*
 46 quis] *codd., te add. edd.*

Domine, spes mea a iuuentute mea. A iuuentute tua, Deus spes tua? Nonne et a pueritia tua, et ab infantia tua?
 10 Plane, inquit. Nam uide quid sequitur, ne hoc putares ita me dixisse: *Spes mea a iuuentute mea*, quasi nihil profuerit Deus infantiae uel pueritiae meae, audi quod sequitur: *In te confirmatus sum ex utero.* Audi adhuc: *De uentre matris meae tu es protector meus.* Quare ergo *a iuuentute*
 15 *mea*, nisi ex quo in te coepi sperare? Ante enim non in te sperabam; quamuis tu fueris protector meus, qui me saluum perduxisti ad tempus quo in te discerem sperare. A iuuentute autem mea coepi in te sperare; ex quo me aduersus diabolum armasti, ut in procinctu exercitus tui armatus fide tua, caritate, spe, ceterisque donis tuis confligerem aduersus inuisibiles inimicos tuos, audiremque ab apostolo: *Non est nobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem; sed aduersus principatus, et potestates, et rectores mundi tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiarum.* Ergo iuuenis est qui pugnat contra ista;
 20 sed quamuis iuuenis sit, cadit, nisi ille sit spes eius cui clamat: *Domine, spes mea a iuuentute mea.*

8. *In te cantatio mea semper.* Numquid ex quo in te sperare coepi usque nunc? Sed *semper.* Quid est: *semper*? Non tantum tempore fidei, sed et tempore speciei. Nunc enim quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino; per
 5 fidem enim ambulamus, non per speciem; ueniet tempus ut uideamus quod non uisum credimus; uiso autem quod credimus, laetabimur; uiso autem quod non crediderunt impii, confundentur. Tunc ueniet res cuius est modo spes. Spes enim quae uidetur, non est spes. Si autem quod non
 10 uidemus speramus, per patientiam expectamus. Modo ergo gemis, modo in locum refugii curris, ut saluus fias; modo in infirmitate positus medicum rogas; quid, cum acceperis perfectam etiam sanitatem? quid, cum effectus fueris aequalis angelis Dei? iam forte istam gratiam qua liberatus es obli-
 15 uisceris? Absit. *In te cantatio mea semper.*

7. 9. *Tamquam prodigium factus sum multis.* Hic tempore spei, tempore gemitus, tempore humilitatis, tempore doloris, tempore infirmitatis, tempore uocis a compedibus, hic ergo quid? *Tamquam prodigium factus sum multis.*
 5 Vnde, *tamquam prodigium*? unde mihi insultant qui me *prodigium* putant? Quia credo quod non uideo. Illi enim, beati in his quae uident, exsultant in potu, in luxuria, in scortationibus, in auaritia, in diuitiis, in rapinis, in saecularibus dignitatibus, in dealbatione lutei parietis; in his exsultant;

21 Eph. 6, 12.
 22, 30.

8, 4 cfr II Cor. 5, 6.7.

9 cfr Rom. 8, 24.

13 cfr Matth.

7, 14 susceptor κ

8, 1 decantatio α, est decantatio κ

9, 1 tamquam] *adest* β

10 ambulo autem ego in uiam dissimilem, contemnens ea quae
 praesentia sunt, et timens etiam prospera saeculi, nec alicubi
 securus nisi in promissis Dei. Et illi : *Manducemus et biba-*
mus ; cras enim moriemur. Quid ais ? repete. *Manducemus,*
 inquit, *et bibamus.* Age ; quid postea dixisti ? *Cras enim mo-*
 15 *riemur.* Terruisti ; non seduxisti. Plane hoc ipso quod postea
 dixisti, incussisti mihi timorem ne tibi consentiam. Cras enim
 moriemur, dixisti ; et praecessit : *Manducemus et bibamus.*
 Cum enim dixisses : *Manducemus et bibamus,* adiunxisti : *Cras*
enim moriemur. Audi contra a me : Immo ieiunemus et ore-
 20 mus ; cras enim moriemur. Hanc uiam tenens artam et an- μ 725
 gustam, *tamquam prodigium factus sum multis ; sed*
tu adiutor fortis. Adesto, o Domine Iesu, qui mihi dicas :
 Noli deficere in uia angusta ; ego prior transii, ego sum ipsa
 uia, ego duco, in me duco, ad me perduco. Ergo quamuis
 25 *prodigium factus sum multis,* tamen non timebo, quia
tu adiutor fortis.

8. **10.** *Repleatur os meum laude, ut hymno dicam*
gloriam tuam ; tota die magnificentiam tuam. Quid
 est : *tota die ?* Sine intermissione. In prosperis, quia conso-
 laris ; in aduersis, quia corrigis ; antequam essem, quia fe-
 5 cisti ; cum essem, quia salutem dedisti ; cum peccassem, quia
 ignouisti ; cum conuersus essem, quia adiuuisti ; cum perse-
 uerasset, quia coronasti. Ita plane *repleatur os meum*
laude, ut hymno dicam gloriam tuam ; tota die
magnificentiam tuam.

9. **11.** *Ne proicias me in tempore senectutis. Spes*
mea a iuuentute mea, ne proicias me in tempore
senectutis. Quod est hoc tempus senectutis ? *Cum deficiet*
uirtus mea, ne derelinquas me. Respondet hic tibi
 5 Deus : Immo uero deficiat uirtus tua, ut in te maneat mea ;
 ut dicas cum apostolo : *Quando infirmor, tunc potens sum.*
 Noli timere ne proiciaris in infirmitate, in ista senectute. Quid
 enim, Dominus tuus non est infirmatus in cruce ? nonne ante
 illum, tamquam ante hominem nihil ualentem, captiuatum et
 10 oppressum, caput agitauerunt fortissimi, et tauri pingues, et PL
882
 dixerunt : *Si Filius Dei est, descendat de cruce ?* Numquid ille,
 quia infirmus erat, desertus est ; qui maluit non descendere de
 cruce, ne non potentiam ostendisse, sed insultantibus cessisse
 uideretur ? Quid te docuit pendens, qui descendere noluit,

9, 12 I Cor. 15, 32. 23 cfr Ioh. 14, 6. 11, 6 II Cor. 12, 10. 11 Matth.
 27, 39.40.

21 sed] et α β κ cum LXX 22 tu] es add. κ 10, 1 hymno dicam] hymnum
 decantem α, cantem β, hymnum dicam κ 9 magnitudinem β, laudem κ
 11, 1 me] domine add. κ tempore] codd. edd. α β, tempus dub. μ (cfr l. 3. 28 ;
 14, 59) cum κ et LXX 3 dum κ defecerit α β κ 4 mea] deus add. κ
 7 in infirmitatem, in istam senectutem aliquot codd.

15 nisi patientiam inter insultantes, nisi ut sis fortis in Deo tuo ?
 Forte et ex eius persona dictum sit : *Tamquam prodigium factus sum multis, et tu adiutor fortis* ; ex persona eius secundum infirmitatem, non secundum potestatem ; se-
 20 secundum id quod nos in se transfigurauerat, non secundum id quod ipse descenderat. Factus est enim multis prodigium. Et forte ipsa erat senectus eius ; quia ex uetustate non incongrue senectus uocatur, et ait apostolus : *Vetus homo noster simul crucifixus est cum illo*. Si ibi erat uetus homo noster, senectus ibi erat ; quia uetus, senectus. Tamen quia uerum est : *Renouabitur sicut aquilae iuuentus tua*, resurrexit ipse die tertio, promisit resurrectionem finito saeculo. Iam praecessit caput, membra secutura sunt. Quid times ne derelinquat te, ne abiciat in tempus senectutis, cum defecerit uirtus tua ? Immo tunc in te erit uirtus eius, quando defecerit uirtus tua.

10.11. **12.** Quare hoc dico ? *Quia dixerunt inimici mei mihi, et qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum, dicentes : Deus dereliquit eum ; persequimini et comprehendite eum, quia non est qui eruat eum*. Dictum est hoc de Christo : ille enim qui potentia magna diuinitatis, qua Patri aequalis est, resuscitauerat mortuos, subito inter manus inimicorum infirmus factus est, et quasi nihil ualens prehensus est. Quando prehenderetur, nisi illi primo in corde suo dicerent : *Deus dereliquit eum* ?
 10 Vnde illa uox est in cruce : *Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me* ? Ergo Deus dereliquit Christum, cum Deus esset in Christo mundum reconcilians sibi, cum esset et Christus Deus, ex Iudaeis quidem secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula ? Deus reliquit illum ? Ab-
 15 sit. Sed in uetere nostro uox nostra erat, quia simul crucifixus erat uetus homo noster cum illo ; et de ipso uetere nostro corpus acceperat, quia Maria de Adam erat. Ergo quod illi putauerunt, hoc de cruce dixit : *Quare me dereliquisti* ? Quare me isti derelictum putant malo suo ? Quid est, derelictum putant
 20 malo suo ? Si enim cognouissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent. *Persequimini et comprehendite eum*. Familiarius tamen hoc, fratres, accipiamus ex membris Christi, et uocem nostram in his uerbis agnoscamus ; quia et ille tales uoces ex persona nostra habuit, non ex potentia et maiestate
 25 sua, sed ex eo quod factus est propter nos, non secundum id quod erat qui fecit nos.

12. **13.** *Domine Deus meus, ne elonges a me*. Ita fit, et

22 Rom. 6, 6. 24 Ps. 102, 5. 12, 10 Ps. 21, 2. 11 cfr II Cor. 5, 19.
 13 cfr Rom. 9, 5. 18 Matth. 27, 46. 20 cfr I Cor. 2, 8.

12, 1 quoniam a mei mihi] *Aug. cum LXX*, eius a, mei mala β et deficit, mei mala mihi κ
 2 custodierunt a consilium] *adest* β 3 derelinquit κ 4 adprehendite β
 5 eripiat a β, liberat κ

non elongat omnino. Prope est enim Dominus his qui obtruerunt cor. *Deus meus, in adiutorium meum respice.*

13. **14.** *Confundantur et deficiant committentes animam meam.* Quid optauit? *Confundantur et deficiant.* Quare optauit? *Committentes animam meam.* Quid est: *committentes animam meam?* Committentes
 5 quasi in rixam aliquam. Committi enim dicuntur, qui rixari prouocantur. Si ergo ita est, caueamus committentes animam nostram. Quid est, committentes animam nostram? Primo prouocantes nos ut Deo resistamus, ut in malis nostris Deus nobis displiceat. Quando enim rectus es, ut bonus sit tibi Deus
 10 Israel, bonus rectis corde? quando rectus es? uis audire? Quando in eo bono quod facis, Deus tibi placet; in eo autem malo quod pateris, Deus tibi non displicet. Videte quid dixerim, fratres, et cauti estote contra committentes animas uestras. Omnes enim qui uobiscum agunt, ut in maeroribus et
 15 tribulationibus fatigemini, id agunt, ut in eo quod patimini Deus uobis displiceat, et exeat ex ore uestro: Quid est hoc? quid enim feci? Iam ergo tu nihil mali fecisti, et tu iustus es, ille iniustus? Peccator sum, inquis, fateor; iustum me non dico. Sed quid, peccator? numquid tantum quantum ille cui
 20 bene est? quantum Gaius Seius? Ego scio mala ipsius, ego scio iniquitates ipsius, a quibus ego, etsi peccator, longe absum; et tamen uideo eum florere omnibus bonis, et ego tanta patior! Non ergo ideo dico: Deus quid tibi feci, quia nihil omnino mali feci, sed quia non tantum feci, ut ista dignus sim
 25 pati. Iterum tu iustus es, ille iniustus? Euigila miser; commissa est anima tua. Non, inquit, ego iustum me dixi. Quid ergo dicis? Peccator sum, sed non tanta commisi ut ista dignus essem pati. Non ergo dicis Deo: Iustus sum, sed tu es iniustus; sed dicis: Iniustus eum, sed tu es iniustior. Ecce
 30 commissa est anima tua, ecce iam bellum gerit anima tua. Quae? contra quem? Anima tua, contra Deum; quae facta est, contra eum a quo facta est. Vel quia es quae contra illum clames, ingrata es. Redi ergo ad confessionem infirmitatis tuae; implora medici manum. Non tibi uideantur felices qui
 35 florent ad tempus. Tu castigaris, illis parcitur; forte tibi castigato et emendato filio haereditas reseruatur. Redi ergo, redi, praeuaricator, ad cor; non committatur anima tua. Potentior est multum cui bellum indixisti. Quanto grandiores

13, 2 Ps. 33, 19.

14, 9 cfr Ps. 72, 2.

37 cfr Isai. 46, 8.

13, 1 domine deus meus] deus meus α (β ut uidetur), deus κ cum LXX elongaueris α 3 respice] adtende κ 14, 1 deficiant] reuereantur κ 1/2 committentes animam meam] detrahentes animae meae α β (et deficit), requirentes anima mea κ 20 Gaiuseius μ (cfr Enarr. in ps. XXXIII, sermo 2, 13, 6; CXL, 17, 8) 28 sed] R¹, et codd. edd. μ 32 eum] deum R¹, illum Lou. 33 confusionem R¹

lapides in caelum miseris, tanto te fortior ruina pressura est.
 40 Redi potius; agnosce te. Deus est qui tibi displicet: erubescere; ^μ 727
 tu tibi displice. Nihil boni faceres, nisi ille bonus esset; et
 nihil mihi patereris, nisi ille iustus esset. Euigila ergo in hanc
 uocem: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit ita factum est; sit nomen Domini benedictum.* Iniusti erant
 45 qui iuxta Iob putrescentem sani sedebant; et tamen ille recipiendus
 flagellabatur, illis puniendis parcebatur. Quidquid ergo tribulationis tibi
 acciderit, quidquid insultationis, non committatur anima tua; non
 committatur, non solum contra Deum, sed nec contra eos ipsos qui tibi
 ista faciunt. Si enim
 50 uel ipsos odio habueris, et contra illos commissa est anima tua.
 Prorsus illi gratias age; pro istis ora. Forte enim et oratio pro ipsis
 est ista quam audisti: *Confundantur et deficiant PL 884*
committentes animam meam. Confundantur et deficiant: multum enim de
 iustitia sua praesumunt; ergo
 55 confundantur. Hoc illis expedit ut peccata sua cognoscant, unde
 confundantur et deficiant, male enim de uiribus suis praesumebant;
 et ipsi defecti dicant: *Quando infirmor, tunc potens sum*; et ipsi
 defecti dicant: *Ne abicias me in tempus senectutis.* Bonum ergo
 illis optauit, ut confundantur de malis suis, et deficiant a peruersis
 uiribus suis; et tunc iam defecti et confusi quaerant illuminatorem a
 confusione, et refectorem a defectione. Denique uide quid sequitur:
Induantur confusionem et uerecundiam, qui cogitant mihi mala.
 60 *Confusionem et uerecundiam*: confusionem de mala conscientia;
 uerecundiam propter modestiam. Fiat hoc in illis, et boni erunt.
 Non tibi uideatur saeuire: utinam exaudiatur pro illis! Nam saeuire
 uidebatur et Stephanus, quando ore flammanti uerba illa iaculabatur:
Dura ceruice, et non circumcisi corde et auribus, uos semper
 70 *resistitis Spiritui sancto.* Quam accensa iracundia, quam uehementis
 aduersus inimicos! Commissa tibi uidetur anima ipsius. Absit. Salu-
 tem ipsorum requirebat; phreneticos male saeuientes uerbis ligabat.
 Nam uide quia non erat commissa anima ipsius, non solum contra Deum,
 sed nec contra ipsos: *Domine, inquit, Iesu, accipe spiritum meum.* Non ei
 displicuit Iesus, quia passus erat lapidationem pro uerbo ipsius;
 non ergo erat commissa anima eius contra Deum. Item dixit: *Domine,*
 75 *ne statuas illis hoc delictum*; non ergo erat commissa anima eius,
 nec contra inimicos suos. *Induantur confusionem et uerecundiam,*
 80 *qui cogitant mihi mala.* Hoc

43 Iob 1, 21.

45 cfr Iob 2, 13.

57 II Cor. 12, 10.

69/74/77 Act. 8, 51. 58. 59.

63 induantur confusionem et uerecundiam] operiantur detrahentes confusionem et uerecundiam α, auertantur retrorsum et erubescant κ 63/64 quaerunt α
 70 resistitis quidam codd. Er. 76 passus] codd., passurus edd.

enim quaerunt omnes qui me tribulant ; mala mihi quaerunt. Quae mala quaerebat etiam mulier illa, quando suggessit : *Dic aliquid in Deum, et morere*. Et illa uxor Tobiae, quae ait marito : *Vbi sunt iustitiae tuae ?* Ad hoc dicebat, ut displiceret illi
 85 Deus, qui illum fecerat caecum ; et cum illi displiceret, committeretur anima ipsius.

14. **15.** Si ergo nemo tibi tribulando persuaserit, nemo extorserit ut tibi displiceat Deus in his quae pateris, aut ut oderis homines per quos pateris, non committitur anima tua ; securus dicis quod sequitur : *Ego autem semper in te sperabo,*
 5 *et adiciam super omnem laudem tuam.* Quid est hoc ? Mouere nos debet : *adiciam super omnem laudem tuam.* Perfectiorem facturus es laudem Dei ? est aliquid quod superadiciatur ? si iam omnis illa laus est, tu quid adiecturus es ? Laudatus est Deus in omnibus bonis factis suis, in
 10 omni creatura sua, in omni institutione rerum omnium, in gubernatione et regimine saeculorum, in ordine temporum, in μ 728
 eminentia caeli, in fecunditate terrarum, in circumfusione maris, in omni praepollentia nascentis ubique creaturae, in ipsis filiis hominum, in danda lege, in liberandis suis a captiuitate
 15 Aegyptiorum, et ceteris omnibus mirabilibus suis : nondum erat laudatus in eo quod suscitauit carnem in uitam aeternam. Sit ergo ista laus adiecta per resurrectionem Domini
 nostri Iesu Christi ; ut hic eius uocem intellegamus super omnem laudem praeteritam : sic hoc et recte intellegimus. Quid,
 20 tu forte peccator, qui timebas committi animam tuam, qui in ipso solo sperabas, ut a prima illa captiuitate liberareris, qui de iustitia tua non praesumebas, sed de gratia illius quam commendat hic psalmus ; quid, tu adicies aliquid super omnem laudem Dei ? Adiciam, inquit. Videamus quid adiciat.
 25 Posset esse omnis laus tua, et nihil omnino deesse uideretur ad laudem tuam, quia et nihil deesset, si damnare omnes iniquos. Non enim non esset magna laus Dei iustitia ipsa qua iniqui damnantur : magna laus esset. Fecisti hominem, dedisti ei liberum arbitrium, in paradiso collocasti, praeceptum imposuisti, mortem, si praeceptum uiolaret, iustissimam denuntiasti ; nihil non fecisti, nemo est qui a te amplius exigat.
 30 Peccauit : factum est genus humanum tamquam massa peccatorum, profluens de peccatoribus ; quid ergo, tu si massam istam iniquitatis damnes, quisquam tibi dicet : Iniuste fecisti ? Esses plane etiam sic iustus, et omnis esset ista laus
 35 tua ; sed quia liberasti et ipsum peccatorem iustificando impium, *adiciam super omnem laudem tuam.*

PL
885

82 Iob 2, 9. 84 Iob. 2, 22. 15, 28/32 cfr Gen. 2 et 3.

15, 3 securus] sed *praem.* PL 4 semper] *om.* a sperabo in te a, in te speraui κ
 5 et adiciam] *adest* β omnes laudes tuas κ

15. 16. *Os meum enuntiabit iustitiam tuam*, non meam. Inde adiciam super omnem laudem tuam, quia et quod iustus sum, si iustus sum, iustitia tua est in me, non mea; tu enim iustificas impium. *Os meum enuntiabit iustitiam tuam; tota die salutem tuam.* Quid est: *salutem tuam*? Domini est salus. Nemo sibi usurpet quia se saluum facit: Domini est salus. Non se saluum per se quisquam facit: Domini est salus, uana salus hominis. *Tota die salutem tuam*: toto tempore. Aliquid aduersi est: praedica salutem Domini; aliquid prosperi est: praedica salutem Domini. Ne praedices in prosperis, et obmutescas in aduersis; alioquin non erit quod dictum est: *tota die*. Tota enim dies cum sua nocte est. Numquid quando dicimus: Triginta dies, uerbi causa, transierunt, dicimus et noctes? nonne et in ipso nomine dierum includimus noctes? In Genesi quid dicebatur? *Factum est uespere, et factum est mane dies unus*. Ergo dies totus cum sua nocte est; nox enim diei seruit, non dies nocti. Quidquid facis in carne mortali, iustitiae debet seruire; quidquid facis ex praecepto Dei, non propter emolumenta carnis fiat, ne dies seruiat nocti. Ergo tota die laudem Dei dic, scilicet in prosperis et in aduersis: in prosperis, tamquam tempore diurno; in aduersis, tamquam tempore nocturno; tota tamen die laudem Dei dic, ut non frustra cantaueris: *Benedicam Dominum in omni tempore; semper laus eius in ore meo*. Saluis filiis, pecore, familia, omni re sua, Iob laudabat Deum: hoc quasi diurno tempore; damna uenerunt, orbitas irruit, periit quod seruabatur, obierunt quibus seruabatur; hoc quasi nocturno tempore. Vide tamen tota die laudantem. Numquid post illud diurnum tempus ubi laetabatur, quia factus est illius quasi lucis, hoc est prosperitatis occasus, defecit a laudibus Dei? Nonne dies erat in corde, unde fulgebat: *Dominus dedit, Dominus abstulit; sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum?* Et hoc quasi adhuc uespertinum erat tempus: uenit et nox crassior, tenebrae profundiores, corporis dolor, putredo uermium; nec sic in ipsa putredine defecit a laudibus Dei foris in nocte, qui intus exsultabat in die. Namque uxori persuadenti blasphemiam, et committenti animam ipsius, male suadenti miserae tamquam umbrae nocturnae, *Locuta es, inquit, tamquam una ex insipientibus mulieribus.* Vere filia noctis! *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* Laudauimus in die, deficiemus in nocte? *Tota die*, id est cum sua nocte, *salutem tuam*.

16, 3 cfr Rom. 4, 5. 6 cfr Ps. 3, 9. 8 cfr Ps. 59, 13. 15 Gen. 1, 5.
23 Ps. 33, 2. 31 Iob 1, 21. 39 Iob 2, 10.

16, 1 adnuntiauit a, pronuntiauit β, adnuntiabit κ 5 salutarem tuum a, laudem tuam β κ (cfr l. 17, 9/10) 14 dicimus] non praem. Lon. PL

17. *Quoniam non cognoui negotiationes.* Ideo, inquit, *tota die salutem tuam, quoniam non cognoui negotiationes.* Quae sunt istae negotiationes? Audiant negotiatores, et mutent uitam; et si fuerunt, non sint; non
 5 cognoscant quod fuerunt, obliuiscantur; postremo, non adprobent, non laudent; improbent, damnent, mutentur, si peccatum est negotiatio. Hinc enim auiditate nescio qua adquirendi, o negotiator, quando damnum passus fueris, blasphemabis; et non erit in te quod dictum est: *Tota die laudem*
 10 *tuam.* Quando autem pro pretiis rerum quas uendis, non solum mentiris, uerum etiam falsum iuras; quomodo in ore tuo tota die laus Dei? quando si christianus es, etiam ex ore tuo blasphematur nomen Dei, ut dicatur: Ecce quales sunt christiani! Ergo, si propterea iste tota die laudem Dei dicit,
 15 quia non cognouit negotiationes, corrigant se christiani; non negotientur. Sed ait mihi negotiator: Ecce ego affero quidem ex longinquo merces ad ea loca in quibus non sunt ea quae adtulero, unde uiuam, tamquam mercedem laboris mei peto, ut carius uendam quam emerim. Vnde enim uiuam, cum scriptum
 20 sit: *Dignus est operarius mercede sua?* Sed agitur de mendacio, de periurio. Hoc uitium meum est, non negotiationis; neque enim non, si uellem, possem agere sine isto uitio. Non ergo meam culpam actor ad negotium transfero; sed si mentior, ego mentior, non negotium. Possem enim dicere: Tanto emi,
 25 sed tanto uendam; si placet, eme. Non enim istam ueritatem audiens emtor repelleretur, et non potius omnes accurrerent, quia plus fidem quam mercedem diligerent. Hoc ergo, inquit, me mone ne mentiar, ne periurem, non ut abiciam negotium unde me transigo. Quo enim uocas, quando hinc reuocas?
 30 Forte ad artem aliquam? Ero sutor; calceamenta faciam hominibus. Mendaces enim et ipsi non sunt? periuri et ipsi non sunt? Nonne locatis ab alio calceamentis, cum acceperint ab alio pretium, dimittunt quod faciebant, et suscipiunt alteri facere, et fallunt eum cui promiserant cito se facturos? nonne
 35 saepe dicunt: Hodie facio, hodie impleo? Deinde in ipsa sutura tantas fraudes non faciunt? Faciunt ista, et dicunt ista; sed ipsi mali sunt, non ars quam profitentur. Omnes ergo artifices mali Deum non timentes; uel pro lucro, uel pro timore damni aut egestatis mentiuntur, periurant; non est continua
 40 Dei laus in eis. Quomodo ergo reuocas a negotiatione? An ut PL 887 agricola sim, et aduersus Deum tonantem murmurem, ut grandinem timens sortilegum consulam, ut quaeram quid faciam contra caelum; ut optem pauperibus famem, quo possim uendere quod seruaui? ad hoc me adducis? Sed non ea μ 730

17, 13 cfr Rom. 2, 24. 20 Luc. 10, 7.

17, 23 actor] *codd.*, auctor *edd.* 42 sortilogum *codd.*

45 faciunt, inquis, agricolae boni. Nec illa negotiatores boni. Quid enim, etiam et filios habere malum est, quia quando eis caput dolet, malae et infideles matres ligaturas sacrilegas et incantationes quaerunt? Ista hominum, non rerum peccata sunt. Potest mihi hoc dicere negotiator. Quaere ergo, episcope,
 50 quemadmodum intellegas negotiationes quas legisti in Psalterio, ne forte tu non intellegas, et me a negotiatione prohibeas. Mone ergo quemadmodum uiuam: si bene, bene mihi erit; unum tamen scio, quia si malus fuero, non negotiatio mihi facit, sed iniquitas mea. Quando uerum dicitur, non est
 55 quod contradicatur.

18. Quaeramus ergo quas dixerit negotiationes, quas uere qui non cognouit, tota die laudat Deum. Negotiatio et in graeca lingua ab actu dicitur, et in latina a negato otio; sed siue ab actu, siue a negato otio, discutiatur quid sit. Qui enim
 5 negotiatores actuosi, quasi ex eo quod agunt praesumunt, opera sua laudant, non perueniunt ad gratiam Dei. Ergo contra illam gratiam sunt negotiatores, quam commendat hic psalmus. Illam enim gratiam commendat, ut nemo de suis operibus gloriatur. Quomodo quodam loco dicitur: *Medici non re-*
 10 *suscitabunt*, deserere debent homines medicinam? Sed quid est hoc? Sub isto nomine intelleguntur superbi, pollicentes salutem hominibus, cum Domini sit salus. Quomodo ergo contra medicos, id est superbos salutis pollicitatores, uigilat hoc quod dictum est: *Tota die salutem tuam*, sic contra
 15 negotiatores, id est, qui de actu suo et operibus gaudent, uigilat hoc quod dictum est: *Os meum enuntiabit iustitiam tuam*, id est non meam, Qui sunt negotiatores, id est quasi de actu suo sibi placentes? Qui ignorantes Dei iustitiam, et suam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti.
 20 Merito et negotium dictum est, quia negat otium. Quantum mali est, quod negat otium? Merito Dominus expulit de templo illos quibus dixit: *Scriptum est, Domus mea domus orationis uocabitur; uos autem fecistis eam domum negotiationis*; id est, gloriantes de operibus uestris, otium non quaerentes, nec audientes contra inquietudinem et negotiationem uestram dicentem scripturam: *Vacate, et uidete quoniam ego sum Dominus.*
 25 Quid est: *Vacate, et uidete quoniam ego sum Dominus*, nisi, ut sciatis quia Deus est qui operatur in uobis, et non de uestris operibus extollamini? Non audis uocem dicentis: *Venite ad*
 30 *me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego uos reficiam. Tollite iugum meum super uos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et inuenietis requiem animabus uestris?* Haec

PL
888

18, 9 Ps. 87, 11. 18 cfr Rom. 10, 3. 22 Matth. 21, 13. 26 Ps. 45, 11.
 29 Matth. 11, 28, 29.

18, 3/4 a negato usq. otio] *aliquot codd.*, Negotiatio siue actus siue negotium *edd.*

requies contra negotiatores praedicatur, haec requies contra eos qui oderunt otium praedicatur, agendo et iactando se de operibus suis, ut non requiescant in Deo; et tanto longius a gratia resiliant, quanto magis de suis operibus extolluntur.

19. Sed est in quibusdam exemplaribus: *Quoniam non cognoui litteraturam*. Vbi alii codices habent *negotiationem*, ibi alii: *litteraturam*; quomodo concordent, inuenire difficile est; et tamen interpretum diuersitas forte sensum ostendit, non errorem inducit. Quaeramus ergo et *litteraturam* quomodo intellegamus, ne sic offendamus grammaticos, quomodo paulo ante negotiatores; quia et grammaticus potest in arte sua honeste uiuere, non peierare, non mentiri. Quaeramus ergo litteraturam quam non cognouit iste, in cuius ore tota die laus Dei est. Est quaedam litteratura Iudaeorum: ad illos enim et hoc referamus; ibi inueniemus quod dictum est. Quomodo cum de negotiatoribus quaereremus, propter actus et opera, inuenimus illam dici negotiationem detestandam, quam notauit apostolus dicens: *Ignorantes enim Dei iustitiam, et suam uolentes constituere, iustitiae Dei non sunt subiecti*. Contra quam dicit idem apostolus: *Non ex operibus, ne forte quis extollatur*. Quomodo ergo? Numquid non operabimur bonum? Operabimur, sed ipso in nobis operante: *Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Iesu in operibus bonis*. Quomodo hoc ergo inuenimus contra negotiatores, id est de actu gloriantes, de negotio quod neget otium se extolentes, inquietos potius quam bonos operatores; quia boni operatores illi sunt in quibus Deus operatur, sic et nescio quam litteraturam inuenimus apud Iudaeos. Dominus adsit ut explicem uerbis, quod dignatus est donare ut corde conspicerem. Superbia Iudaeorum praesumentium tamquam de uiribus suis et de iustitia operum suorum, gloriabatur de lege, quod ipsi legem acceperint, aliae gentes non acceperint; in qua lege, non de gratia gloriabantur, sed de littera. Lex enim sine gratia, littera sola est: manet ad conuincendam iniquitatem, non ad dandam salutem. Quid enim ait apostolus? *Si enim data esset lex quae posset uiuificare, omnino ex lege esset iustitia; sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus*. De hac littera dicit alio loco: *Littera occidit, spiritus autem uiuificat*. Habes litteram, si praeuaricator legis es: *Qui per litteram, inquit, et circumcisionem praeuaricator legis es*. Nonne bene cantatur et dicitur: *Erue me de manu legem praetereuntis et iniqui*? Habes litteram,

19, 14 Rom. 10, 3.

19 Eph. 2, 9.10.

31 Gal. 3, 21.22.

35 II Cor. 3, 6.

40 Rom. 2, 21-27.

19, 2 litteraturam] *Vulg.*2/3 negotiationem] *psalt. Mediol.*

21 quod neget

otium] quod negotiantur *nonnulli codd., om. quidam alii*

sed non imples litteram. Vnde non imples litteram ? Quoniam
 40 *qui praedicas non furandum, furaris ; qui dicis non adul-*
terandum, adulteras ; qui abominaris idola, sacrilegium facis.
Nomen enim Dei per uos blasphematur in gentibus, sicut
scriptum est. Quid tibi ergo profuit littera quam non imples ?
 Quare autem non imples ? Quia de te praesumis. Quare non
 45 imples ? Quia negotiator es ; opera tua extollis : nescis neces- PL
 sariam esse gratiam adiuuantis, ut impleatur praeceptum 889
 iubentis. Ecce iussit Deus ; age quod iussit. Incipis agere
 quasi ex uiribus tuis, et cadis, et manet super te littera pu-
 niens, non saluans. Merito *lex per Moysen data est ; gratia et*
 50 *ueritas per Iesum Christum facta est.* Moyses quinque libros
 scripsit ; sed in quinque porticibus piscinam cingentibus lan-
 guidi iacebant ; sed curari non poterant. Vide quomodo manet
 littera, conuincens reum, non saluans iniquum. Illis enim
 quinque porticibus, in figura quinque librorum, prodebantur
 55 potius quam sanabantur aegroti. Quid ergo ibi tunc sanabat
 aegrotum ? Motus aquae. Piscina illa mota descendebat ae-
 grotus, et sanabatur unus, quia unitas ; quisquis alius ad
 ipsum motum descenderet, non sanabatur. Quomodo com- μ 732
 mendabatur unitas corporis clamantis a finibus terrae ? Alius
 60 non sanabatur, nisi rursus mota fuisset piscina. Significabat
 ergo piscinae motus perturbationem populi Iudaeorum,
 quando uenit Dominus Iesus Christus. Angeli enim aduentu
 intellegebatur moueri aqua in piscina. Aqua ergo cincta por-
 ticibus quinque, gens erat Iudaea cincta lege. Et in porticibus
 65 aegroti iacebant, et in sola aqua turbata et mota sanabantur.
 Venit Dominus, turbata est aqua, crucifixus est ; descendat ut
 sanetur aegrotus. Quid est, descendat ? Humilet se. Ergo
 quicumque amatis litteram sine gratia, in porticibus remane-
 bitis ; aegri eritis, iacentes, non conualescentes ; de littera
 70 enim praesumitis. *Si enim data esset lex quae posset uiuificare,*
omnino ex lege esset iustitia. Sed data est lex, ut reos uos face-
 ret, rei facti timeretis, timentes indulgentiam peteretis, iam
 de uiribus uestris non praesumeretis, de littera uos non ex-
 tolleretis. Nam ipsa figura est etiam, quod Eliseus primo ad
 75 mortuum resuscitandum baculum misit per seruum. Mortuus
 erat filius uiduae hospitae ipsius ; nuntiatum est ei, seruo suo
 dedit baculum suum : *Vade, inquit, pone super mortuum.*
 Nesciebat propheta quid ageret ? Praecessit seruus, posuit
 baculum super mortuum, non surrexit mortuus. *Si enim data*
 80 *esset lex quae posset uiuificare, uere ex lege esset iustitia.* Non
 uiuificauit lex per seruum missa ; et tamen ille misit baculum
 suum per seruum, qui postea secutus uiuificauit. Namque

49 Ioh. 1, 17.

51 cfr Ioh. 5, 2.

70 et 79 Gal. 3, 21.

77 IV Reg. 4, 29.

57 ad] opt. codd., ante edd.

cum ille infans non resurrexisset, uenit ipse Eliseus, iam figuram portans Domini, qui seruum suum cum baculo, tanquam
 85 cum lege, praemiseraat; uenit ad iacentem mortuum, posuit membra sua super illum. Ille infans erat; ille iuuenis erat: contraxit et breuiavit quodammodo iuuentutis suae magnitudinem, paruulus factus ut mortuo congrueret. Mortuus ergo surrexit, cum se uiuus mortuo coaptauit, et fecit Dominus
 90 quod non fecit baculus; fecit gratia quod non fecit littera. Illi ergo qui in baculo remanserunt, in littera gloriantur, et ideo non uiuificantur. Ego autem de gratia tua uolo gloriari. *Mihi autem*, ait apostolus, *absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi*, nisi in illo qui se mihi uiuus mortuo, ut re-
 95 surgerem, coaptauit, ut iam non ego uiuerem, uiueret autem in me Christus. In ipsa gratia glorians, *litteraturam non cognoui*: id est, homines de littera praesumentes, et a gratia resiliences, toto corde reprobauit.

PL
890

16. 20. Merito sequitur: *Introibo in potentiam Domini*: non meam, sed *Domini*. Nam illi in potentia sua de littera gloriati sunt, ideo adiunctam litterae gratiam non cognouerunt. Nam *lex per Moysen data est; gratia et ueritas per Iesum*
 5 *Christum facta est*. Ipse enim uenit ut legem impleret, quando caritatem donauit, per quam lex posset impleri. *Plenitudo enim legis caritas*. Illi non habentes caritatem, id est, non habentes Spiritum gratiae, *quia caritas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis*, remanserunt gloriantes in littera. Sed quia *littera occidit; spiritus autem uiuificat; non cognoui litteraturam, et introibo in potentiam Domini*. Ideo uersus iste sequens confirmat perficitque sententiam, ita ut eam figat in cordibus hominum, nec alium permittat omnino irrepere ulla ex parte intellectum,
 15 *Domine, memorabor iustitiae tuae solius*. O *solius!* μ 733
 Quid addidit: *solius?* rogo uos. Sufficeret: *memorabor iustitiae tuae*. *Solius*, inquit, prorsus: ibi meam non cogito. *Quid enim habes quod non accepisti? Si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* Iustitia tua sola me
 20 liberat; mea sola non sunt nisi peccata. Non glorier ergo de uiribus meis; non in littera remaneam; reprobem litteraturam, id est homines de littera gloriantes, et de suis uiribus peruerse, tamquam phreneticos, praesumentes; reprobem tales, intrem in potentiam Domini, ut quando infirmus sum, tunc
 25 potens sim; ut tu in me sis potens, quoniam *memorabor iustitiae tuae solius*.

93 Gal. 6, 14.
 18 I Cor. 4, 7.

95 cfr Gal. 2, 20.

20, 4/6 Rom. 13, 10.

8 Rom. 5, 5.

20, 1 potentias α β κ 15 solius] deus meus *add. α (alt. m.)*

SERMO II.

1. Gratiam Dei, qua gratis salui facti sumus, nullis nostris meritis praecedentibus, nisi quibus supplicium debebatur, isto commendari psalmo, hesternam die insinuauimus Caritati uestrae; eumque tractando quoniam finire nequiuimus, extre-
 5 mam eius partem in hodiernam diem distulimus, promittentes in nomine Domini nos debitum soluturos. Quod soluendi quoniam tempus est, adestote animo, tamquam agro fertili, ubi et semen multiplicetis, et pluuiam ingrati non sitis. Com-
 mendauimus hesterno die titulum eius; sed propter renouan-
 10 dam intentionem uestram, et his intimandum qui heri absentes fuerunt, breuiter commemoramus quod recolant qui audierunt, audiant qui nescierunt. Filiorum Ionadab psalmus est; quod nomen interpretatur Domini Spontaneus; quoniam spontanea, hoc est bona, pura, sincera et perfecta uoluntate,
 15 non ficto corde Domino seruiendum est; quod etiam illud indicat ubi dictum est: *Voluntarie sacrificabo tibi*. Filiis huius, id est, filiis oboedientiae cantatur psalmus, et his qui primi captiui ducti sunt, ut agnoscatur hic gemitus noster, et sufficiat diei malitia sua. Iam enim, si superbi deseruimus, uel
 20 fatigati redeamus. Nec rediri nisi per gratiam potest. Gratia gratis data est: nam nisi gratis esset, gratia non esset. Porro autem, si propterea gratia est, quia gratis est, nihil tuum praecessit, ut acciperes. Nam si aliqua bona opera tua praecesserunt, pretium accepisti, non gratis; pretium autem quod
 25 nobis debebatur, supplicium est. Quod ergo liberamur, non nostris meritis, sed illius gratia est. Illum ergo laudamus; illi totum quod sumus, et quod salui efficimur, debeamus. Ad quod conclusit, cum multa dixisset, dicens: *Domine, memorabor iustitiae tuae solius*. Ad istum uersum conclusa est hesternam tractatio. Primi ergo captiui, id est, pertinentes ad primum hominem; propter hoc enim captiui, propter primum hominem in quo omnes morimur; quia *non prius quod spiritale est, sed quod animale postea spiritale*. Propter primum hominem primi captiui; propter secundum
 35 hominem secundi redempti. Nam et ipsa redemptio clamat captiuitatem nostram. Vnde enim redempti, si non antea captiui? Et eam captiuitatem expressius ab apostolo insinuatam ex epistola eius, uerba quaedam commemorantes, insinuauimus, et repetimus: *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis*. Ipsa est prima captiuitas nostra, qua
 40 concupiscit aduersus spiritum caro. Venit autem hoc de poena peccati, ut homo aduersus seipsum diuideretur, qui uni subdi-

PL
891

μ 734

LXX, sermo 2, 1, 16 Ps. 53, 8. 18 cfr Matth. 6, 34. 32 I Cor. 15, 46.
 39 Rom. 7, 23. 42 cfr Gal. 5, 17.

tus esse noluit. Nihil enim tam expedit animae quam oboedire.
 45 Et si expedit animae oboedire in seruo ut oboediat domino, in filio ut oboediat patri, in uxore ut oboediat uiro, quanto magis in homine ut oboediat Deo? Expertus ergo malum Adam: omnis autem homo Adam; sicut in his qui crediderunt omnis homo Christus, quia membra sunt Christi; expertus ergo ma-
 50 lum quod non debuit experiri, si crederet dicenti: *Noli tangere*, expertus ergo malum, postea saltem obtemperet praeceptis medici ut surgat, qui noluit credere medico ut non aegrotaret. Nam et sano bonus et fidelis medicus dat praeceptum, ne sit illi necessarius. Non est enim sanis necessarius medicus,
 55 sed male habentibus. Boni autem amici medici, qui nolunt uendere artem suam, et plus gaudent ad sanos quam ad aegrotos, dant quaedam praecepta sanis, quae observando in aegritudinem non cadant. Porro autem illi si praecepta contemserint, et in aegritudinem inciderint, supplicant medico;
 60 quem contemserunt sani, rogant aegroti. Vtinam saltem rogent! ne per febrem mente perdita et medicum caedant. Audistis modo, cum euangelium legeretur, quemadmodum in illos dicta sit parabola. Mentis sanae erant qui dixerunt: *Hic est heres; uenite, occidamus eum, et nostra erit hereditas?* Vti-
 65 que non; puta qui occiderunt filium, et patrem occisuri erant; hoc est mentem sanam non habere. Postremo ecce quia occiderunt filium: resurrexit filius, et lapis reprobatus ab aedificantibus factus est in caput anguli. Offenderunt in illum, et con-
 quassati sunt: ueniet super eos, et conteret eos. Sed non ita
 70 iste qui cantat in psalmo, et dicit: *Introibo in potentiam Domini; non meam, sed Domini. Domine, memorabor iustitiae tuae solius*. Nullam meam agnosco; solius tuae iustitiae memorabor. A te habeo, quidquid boni habeo; quidquid autem a me habeo, mali habeo. Non meritis supplicium
 75 reddidisti; sed gratiam gratis impertisti: *Tuae itaque solius iustitiae memorabor*.

17. 2. *Deus, docuisti me ex iuuentute mea*. Quid me docuisti? Quia tuae solius iustitiae memorari debeo. Considerans enim uitam praeteritam meam, uideo quid mihi debebatur, et quid acceperim pro eo quod mihi debebatur. Debebat
 5 tur poena: reddita est gratia; debebatur gehenna: data est uita aeterna. *Deus, docuisti me ex iuuentute mea*. Ex ipso initio fidei meae, qua me innouasti, docuisti me nihil in me praecessisse, unde mihi dicerem deberi quod dedisti. Quis enim conuertitur ad Deum, nisi ab iniquitate? quis redimitur,
 10 nisi a captiuitate? quis autem potest dicere iniustam fuisse

50 Gen. 2, 17.

54 cfr Matth. 9, 12.

63 Matth. 21, 38.

67 cfr Ps. 117, 22.

LXX, sermo 2, 1, 74 mali habeo, a me Lou PL 2, 1 me docuisti a ex] a a β κ

captiuitatem suam, quando deseruit imperatorem, et defecit ad desertorem? Imperator enim Deus, desertor diabolus: praeceptum dedit imperator, fraudem suggessit desertor. Vbi aures tuae inter praeceptionem et deceptionem? Meliorne diabolus quam Deus? melior qui defecit, quam qui te fecit? Credidisti quod promisit diabolus, et inuenisti quod minatus est Deus. Iam ergo ex captiuitate liberatus, adhuc tamen in spe, nondum in re, ambulans per fidem, nondum per speciem, *Deus*, inquit, *docuisti me ex iuuentute mea*. Ex quo conuersus sum ad te, innouatus a te qui factus a te, recreatus qui creatus, reformatus qui formatus; ex quo conuersus sum, ^{μ 735} didici merita mea nulla praecessisse, sed gratiam tuam mihi gratis uenisse, ut memorarer iustitiae tuae solius.

3. Quid deinde post iuuentutem? quoniam *docuisti me*, inquit, *ex iuuentute mea*, quid post iuuentutem? In ipsa enim prima conuersione tua didicisti quod ante conuersionem iustus non fuisti, sed praecessit iniquitas, ut expulsa iniquitate succederet caritas; et renouatus in nouum hominem spe dumtaxat, nondum re, didicisti quod nihil tui boni praecesserat, et gratia Dei conuersus es ad Deum. Iam forte ex quo conuersus es, habebis aliquid tuum, et de uiribus tuis praesumere debes? Quemadmodum solent homines dicere: Iam dimitte, opus erat ut uiam ostenderes, sufficit, ambulabo uiam. Et ille qui tibi uiam ostendit: Ne forte uis ut deducam te? Tu autem si superbis: Absit, sufficit, ambulabo uiam. Dimitteris, et per infirmitatem iterum aberrabis. Bonum erat tibi ut deduceret te, qui prius in uia collocauit te. Ceterum nisi et ipse ducat, rursus errabis; dic illi ergo: *Deduc me, Domine, in uia tua, et ambulabo in ueritate tua*. Quod autem uiam ingressus es, iuuentus est, ipsa renouatio, et initium fidei. Antea enim ambulabas per uias tuas uagabundus: errans per siluosa, per aspera, laceratus omnibus membris, patriam quaerebas, hoc est stabilitatem quamdam spiritus tui, ubi diceres: Bene est; et securus diceres, quietus ab omni molestia, ab omni tentatione, ab omni postremo captiuitate; et non inueniebas. Quid dicam? Venit ad te qui tibi ostenderet uiam? Venit ad te ipsa uia, et constitutus es in ea nullis tuis meritis praecedentibus, quoniam utique errabas. Quid, ex quo ingressus es, iam regis te? iam ille qui uiam docuit te, dimittit te? Non, inquit: *Docuisti me ex iuuentute mea; et usque nunc annuntiabo mirabilia tua*. Mirabile est enim quod adhuc facis, ut regas me, qui in uia posuisti me; et haec sunt mirabilia tua. Quae sunt, putas, mirabilia Dei? Quid mirabilius inter Dei

PL
893

2, 13 cfr Gen. 2, 17; 3, 1. 3, 15 Ps. 85, 11.

15 defecit] te fecit *duo codd.* 18 ambulab edd. 3, 5 et renouatus] *codd.*, ut sis renouatus *edd.* 27/28 pronuntiabo α β (*ut uidetur*)

mirabilia, quam mortuos suscitare? Numquidnam ego mortuus sum, inquis? Si mortuus non esses, non diceretur tibi: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis; et illuminabit te Christus*. Mortui sunt omnes infideles, omnes iniqui; corpore uiuunt, 35 sed corde extincti sunt. Qui autem suscitatur mortuum secundum corpus, reddit eum luci huic uidentiae, et huic aeri ducendo; non autem suscitator eius ipse illi lux et aer est; incipit uidere, quemadmodum uidebat antea. Anima non sic exsuscitatur. Anima enim exsuscitatur a Deo, quamquam et corpus ex- 40 suscitetur a Deo; sed Deus quando exsuscitat corpus, mundo reddit; quando exsuscitat animam, sibi reddit. Si recedat aer mundi istius, moritur corpus; si recedat Deus, moritur anima. Cum ergo animam suscitatur Deus, nisi adsit qui suscitauit, suscitata non uiuit. Non enim suscitatur, et dimittit ut uiuat 45 sibi; sicut Lazarus quando resuscitatus est quadriduanus mortuus, suscitatus est corpore per Domini corporalem praesentiam. Accessit enim corporaliter ad sepulcrum; clamauit: *Lazare, ueni foras*, et surrexit Lazarus, processit de sepulcro ligatus; deinde solutus discessit. Resuscitatus est Domino 50 praesente, sed uixit et Domino absente. Quamquam eum Dominus corporaliter resuscitasset, quantum ad uisibilia pertinet, ceterum praesentia maiestatis suae illum suscitauit, qua μ 736 praesentia nusquam recedit. Interim tamen ad praesentiam uisibilem Dominus suscitauit Lazarum; discessit de ipsa ciuitate Dominus, uel de illo loco; numquid Lazarus non uixit? 55 Non sic anima suscitatur; suscitatur illam Deus; moritur si discesserit Deus. Dicam enim audacter, fratres, sed tamen uerum. Duae uitae sunt, una corporis, altera animae: sicut uita corporis anima, sic uita animae Deus; quomodo si anima 60 deserat, moritur corpus, sic anima moritur, si deserat Deus. Ipsa est ergo gratia eius, ut suscitetur, et sit nobiscum. Quod ergo nos suscitatur a morte nostra praeterita, et innouat quodammodo uitam nostram, dicimus ei: *Deus, docuisti me ex iuuentute mea*. Quia uero non recedit ab eis quos suscitatur, 65 ne cum recesserit moriantur, dicimus ei: *Et usque nunc annuntiabo mirabilia tua*; quia cum mecum es uiuo, et animae meae uita tu es, quae morietur si dimittatur sibi. Ergo dum adest uita mea, hoc est Deus meus, *usque nunc*; quid postea?

PL
894

18. **4.** *Et usque in senectam et senium*. Duo ista nomina senectutis sunt, et discernuntur a Graecis. Grauitas enim post iuuentutem aliud nomen habet apud Graecos, et post ipsam grauitatem ueniens ultima aetas aliud nomen habet; nam 5 *πρεσβύτης* dicitur grauis, et *γέρων* senex. Quia uero in latina lingua duorum istorum nominum distinctio deficit, de senectu-

32 Eph. 5, 14. 47 sqq. cfr Ioh. 11, 41-44.

4, 1 in] ad κ senium] β κ, summam senectutis a

te ambo sunt posita, senecta et senium : scitis autem esse duas aetates. *Docuisti me gratiam tuam a iuuentute mea ; et usque nunc*, post iuuentutem meam, *annuntiabo mirabilia tua*, quia mecum es ut non moriar, qui uenisti ut surgam ; *et usque in senectam et senium*, id est usque ad ultimum meum, nisi mecum fueris, non erit aliquid meriti mei : gratia tua semper perseueret mecum. Hoc diceret etiam unus homo, tu, ille, ego : quia uero uox ista unius cuiusdam magni hominis est, hoc est ipsius unitatis ; uox est enim ecclesiae ; quaeramus iuuentutem ecclesiae. Quando uenit Christus, crucifixus est, mortuus est, surrexit, uocauit gentes ; coeperunt conuerti, facti sunt martyres fortes in Christo, fusus est sanguis fidelis, surrexit seges ecclesiae : haec iuuentus. Pro-

20 gredientibus autem temporibus confiteatur ecclesia ; dicat : *Vsque nunc annuntiabo mirabilia tua*. Non tantum in iuuentute, quando Paulus, quando Petrus, quando primi apostoli nuntiauerunt ; procedente etiam aetate, ego ipse, id est unitas tua, membra tua, corpus tuum, *annuntiabo mirabilia tua*. Quid postea ? *Et usque ad senectam et senium* annuntiabo mirabilia tua ; usque in finem saeculi erit hic ecclesia. Si enim non hic futura est usque in finem saeculi, quibus Dominus dixit : *Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus, usque in consummationem saeculi* ? Quare ista oportebat ut dicerentur in scripturis ? Quia futuri erant inimici christianae fidei qui dicerent : Ad paruum tempus sunt christiani, postea peribunt, et redibunt idola, rediet quod erat antea ¹. Quamdiu erunt christiani ? *Vsque ad senectam et senium* ; id est usque in finem saeculi. Tu cum exspectas,

35 miser infidelis, ut transeant christiani, transis tu sine christianis, et christiani usque in finem saeculi permanebunt ; et tu per infidelitatem tuam, cum finieris breuem uitam tuam, qua fronte exies ad iudicem quem cum uiueres blasphemasti ? Ergo *a iuuentute mea, et usque nunc, et usque ad* ^{μ 737}

40 *senectam et senium, Domine, ne derelinquas me*. Non, quomodo dicunt inimici mei, usque ad tempus erit. *Ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni superuenturae*. Et brachium Domini cui reuelatum est ? Brachium Domini, Christus. Noli ergo derelinquere me ; non gaudeant qui dicunt : *Vsque ad certum tempus erunt christiani. Sint qui annuntient brachium tuum. Cui ? Generationi omni superuenturae*. Si ergo omni generationi superuenturae, usque ad finem saeculi : finito enim saeculo, iam nulla superueniet generatio.

PL
895

4, 28 Matth. 28, 20. 43 cfr Isai. 53, 1.

40 domine] deus α β κ cum LXX 43 superuentura κ

¹ Cfr *Enarr. in ps. XL, 1.*

19. 5. *Potentiam tuam et iustitiam tuam*, hoc est, annuntiem generationi omni superuenturae brachium tuum. Et quid praestitit brachium tuum? Liberationem nostram gratuitam. Hoc ergo annuntiem, ipsam gratiam omni generationi
 5 superuenturae; dicam omni homini nascituro: Nihil es per te, Deum inuoca; tua peccata sunt, merita Dei sunt; supplicium tibi debetur, et cum praemium uenerit, sua dona coronabit, non merita tua. Dicam omni generationi superuenturae: De captiuitate uenisti; ad Adam pertinebas. Dicam hoc omni
 10 generationi superuenturae, nullas uires meas, nullam iustitiam meam, sed *potentiam tuam et iustitiam tuam, Deus, usque in altissima quae fecisti magnalia. Potentiam tuam et iustitiam tuam*, usquequo? usque ad carnem et sanguinem? Immo, *usque ad altissima quae fecisti ma-*
 15 *gnalia*. In altis caeli sunt; in altis angeli sunt, Sedes, Dominationes, Principatus, Potestates: tibi debent quod sunt, tibi debent quod uiuunt, tibi debent quod iuste uiuunt, tibi debent quod beate uiuunt. *Potentiam tuam et iustitiam tuam*, usquequo? *Vsque in altissima quae fecisti*
 20 *magnalia*. Ne putes hominem solum pertinere ad gratiam Dei. Quid erat angelus antequam fieret? quid est angelus, si deserat qui creauit? Ergo, *potentiam tuam et iustitiam tuam, usque in altissima quae fecisti magnalia*.

6. Et homo se extollit! et ut pertineat ad primam captiuitatem, audit serpentem suggerentem: *Gustate, et eritis sicut dii! Homines sicut dii! Deus, quis similis tibi?* Non in abysson, non in inferno, non in terra, non in caelo; omnia
 5 enim tu fecisti. Quid contendit opus cum artifice? *Deus, quis similis tibi?* Ego autem, ait Adam miser, et in Adam omnis homo, cum uolo esse peruerse similis tibi, ecce quid factus sum, ut de captiuitate ad te clamem; cui bene erat sub rege bono, captiuus factus sum sub meo seductore; et
 10 clamo ad te, quia cecidi abs te. Et unde abs te cecidi? Cum quaero esse peruerse similis tibi. Quid enim? Deus nonne ad suam similitudinem nos uocat? Nonne ipse est qui dicit: *Diligite inimicos uestros; orate pro eis qui uos persequuntur; benefacite eis qui uos oderunt?* Haec dicens, ad similitudinem
 15 Dei nos hortatur. Denique quid adiungit? *Vt sitis*, inquit, *filiis Patris uestri qui in caelis est*. Quid enim ipse facit? Hoc facit certe: *Qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos*. Qui ergo bene uult inimico suo, Deo similis est: nec ista superbia, sed oboedientia est. Quare?
 20 Quia ad imaginem Dei facti sumus: *Faciamus*, inquit, *hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Non ergo aliquid

6, 2 Gen. 3, 5. 13 sqq. Matth. 5, 44.45. 20 Gen. 1, 26.

5, 12 altissimo κ 6, 6 in] edd., om. codd. (fort. recte)

alienum est, si imaginem Dei tenemus in nobis ; utinam eam ^{μ 738}
per superbiam non amittamus ! Sed quid est, per superbiam
uelle esse similem Deo ? quid putamus, ut exclamaret capti-
25 uus : *Domine, quis similis tibi ?* quae est ista peruersa
similitudo ? Audite, et intellegite, si potestis ; credimus autem PL
quia ipse qui nos posuit haec uobis dicere, dabit uobis etiam 896
posse et intellegere. Deus nullo indiget bono, et ipse est sum-
mum bonum, et ab ipso est omne bonum. Vt ergo boni simus,
30 Deo indigemus ; ut bonus sit Deus, nobis non indiget, nec
nobis tantum, sed *usque ad altissima quae fecit ma-*
gnalia, nec ipsis caelestibus, nec supercaelestibus, nec caelo
caeli quod dicitur, indiget Deus, ut aut melior sit, aut poten-
tior, aut beatior. Quid enim esset quidquid aliud est, nisi ipse
35 fecisset ? Quo ergo eget abs te qui erat ante te, et tam potens
erat, ut cum tu non esses, faceret te ? Numquid quomodo
parentes faciunt filios ? Per quamdam concupiscentiam car-
nalem generant, potius quam creant ; istis enim generantibus,
Deus creat. Nam si tu ita creas, dic quid tua mulier paritura
40 est. Quid dicam : Tu dic ? Ipsa dicat, quae quod portat igno-
rat. Generant tamen homines filios, et ad solatium suum, et
ad subsidium senectutis. Numquid ideo creauit haec omnia
Deus, a quibus senex adiuuaretur ? Nouit ergo Deus quod
creat, et quale sit per eius bonitatem, et quale futurum sit per
45 propriam uoluntatem ; nouit Deus et ordinauit omnia. Vt
autem homo sit aliquid, conuertit se ad illum a quo creatus
est. Recedendo enim frigescit ; accedendo feruescit ; recedendo
tenebrescit ; accedendo clarescit. A quo enim habet ut sit,
apud illum habet ut ei bene sit. Denique filius minor, qui uo-
50 luit in sua potestate habere substantiam suam, quae illi apud
patrem optime seruabatur, factus suae potestatis, profectus
est in regionem longinquam, haesit principi malo, porcos pa-
uit ; fame correctus est qui saturitate superbus abscesserat.
Ergo quisquis ita uult esse similis Deo, ut ad illum stet, fortitu-
55 dinemque suam, sicut scriptum est, ad illum custodiat, non ab
illo recedat, ei cohaerendo signetur tamquam ex anulo cera,
illi affixus habeat imaginem eius, faciens quod dictum est :
Mihi adhaerere Deo bonum est, uere custodit similitudinem et
imaginem ad quam factus est. Porro autem si peruerse uo-
60 luerit imitari Deum, ut quomodo Deus non habet a quo
formetur, non habet a quo regatur, sic ipse uelit sua potestate
uti, ut quomodo Deus, nullo formante, nullo regente uiuat ;
quid restat, fratres, nisi ut recedens ab eius calore torpescat,
recedens a ueritate uanescat, recedens ab eo quod summe at-
65 que incommutabiliter est, in deterius mutatus deficiat.

49 cfr Luc. 15, 12-16.

54/55 cfr Ps. 58, 10.

58 Ps. 72, 28.

65 incommutabiliter] *codd. Er.*, incomparabiliter *Low.*

7. Hoc diabolus fecit : imitari Deum uoluit, sed peruerse ; non esse sub illius potestate, sed habere contra illum potestatem. Homo autem positus sub praecepto, audiuit a Domino Deo : *Noli tangere*. Quid ? Hanc arborem. Quid est enim
 5 illa arbor ? Si bona est, quare non tango ? si mala est, quid facit in paradiso ? Prorsus ideo est in paradiso, quia bona est ; sed nolo tangas. Quare non tango ? Quia oboedientem te uolo, non contradicentem. Serui ad hoc, serue ; sed noli male, serue. Serue, audi prius Domini iussum, et tunc iubentis disce
 10 consilium. Bona est arbor : nolo tangas. Quare ? Quia Dominus sum, et seruus es. Haec tota causa est. Si parua est, dedignaris esse seruus ? Quid autem tibi expedit, nisi esse sub
 15 Domino ? Quomodo eris sub Domino, nisi fueris sub praecepto ? Porro si expedit tibi esse sub Domino, et sub praecepto, quid tibi iussurus erat Deus ? Aliquid enim quaerit abs te ? Offer mihi sacrificium, dicturus est tibi ? Nonne ipse fecit omnia, in quibus et te fecit ? Obsequere mihi, dicturus est tibi ; siue ad lectum, cum requiesco ; siue ad mensam, cum me reficio ; siue ad balneas, cum lauo ? Quia ergo nullo abs
 20 te indiget Deus, nihil tibi debuit iubere ? Si autem debuit aliquid iubere, ut te, quod tibi expedit, sentire es sub Domino, ab aliqua re prohibendus eras ; non propter illius arboris malitiam, sed propter tuam oboedientiam. Non potuit Deus perfectius demonstrare quantum sit bonum oboedientiae, nisi
 25 cum prohibuit ab ea re quae non erat mala. Sola ibi oboedientia tenet palmam ; sola ibi inoboedientia inuenit poenam. Bonum est ; nolo tangas. Non enim non tangendo moriturus es. Numquid qui hinc prohibuit, alia subtraxit ? Nonne est paradus fructuosis plenus arboribus ? Quid tibi deest ? Hoc nolo tangas ; hinc nolo gustes. Bonum est, sed oboedientia melior est. Proinde cum tetigeris, numquid arbor illa malum erit, ut moriaris ? Sed inoboedientia te subiecit morti, quia prohibita tetigisti. Ideo arbor illa appellata est scientiae dignoscendi boni et mali, non quia inde talia quasi poma pendebant ; sed quid
 35 quid esset arbor illa, cuiuslibet pomi, cuiuslibet fructus esset, ideo sic uocata est, quia homo qui nollet bonum a malo discernere per praeceptum, discreturus erat per experimentum, ut tangendo uetitum, inueniret supplicium. Quare autem tetigit, fratres mei ? Quid illi deerat ? Dicatur mihi quid illi deerat in
 40 paradiso constituto, in media opulentia, mediisque deliciis ; cui magnae deliciae erant ipsa uisio Dei, cuius faciem quasi inimici timuit post peccatum ? Quid illi deerat, ut tangeret, nisi quia sua potestate uti uoluit, praeceptum rumpere de-

7, 4 cfr Gen. 2, 17. 33 cfr Gen. 2, 17.

7, 8 serui ad hoc, serue] *quidam codd.*, serue adhuc serue *plures codd.*, seruum, ad hoc serue *pauca codd. edd.*

lectauit ; ut nullo sibi dominante fieret sicut Deus, quia Deo
 45 nullus utique dominatur ? Male uagus, male praesumens, fu-
 turus mortuus, recedendo a uia iustitiae, ecce soluit prae-
 ceptum, excussit a ceruice iugum disciplinae, habenas regimi-
 nis exaltante animositate dirupit ; ubi est nunc ? Certe capti-
 uus clamat : *Domine, quis similis tibi ?* Volui esse per-
 50 uerse similis tibi, et factus sum similis pecori. Sub tua domi-
 natione, sub tuo praecepto uere similis eram ; sed homo in
 honore positus non intellexit ; comparatus est iumentis insen-
 satis, et similis factus est illis. Iam de similitudine iumentor-
 um clama sero, et dic : *Deus, quis similis tibi ?*

20. 8. *Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et
 malas !* Merito, superbe serue : uoluisti enim peruerse esse PL
 similis Domino tuo, qui factus eras ad imaginem Domini tui. 898
 Bene tibi uelles ut esset recedenti ab illo bono ? Prorsus dicit
 5 tibi Deus : Si recedis a me, et bene est tibi, ego non sum bo-
 num tuum. Proinde si ille bonus, et summe bonus, et de se
 sibi bonus, et nullo alieno bono bonus, et ipse nostrum sum-
 mum bonum ; recedendo inde, quid eris, nisi malus ? Item,
 si ipse est beatitudo nostra, quid erit recedenti, nisi miseria ?
 10 Redi ergo post miseriam, et dic : *Domine, quis similis
 tibi ? Quantas ostendisti mihi tribulationes multas et malas* μ 740
et malas.

20.21. 9. Sed disciplina fuit ; admonitio, non desertio. Denique
 gratias agens quid dicit ? *Et conuersus uiuificasti me,
 et de abyssis terrae iterum reduxisti me.* Quando
 enim antea ? quid est hoc : *iterum ?* Cecidisti ab altitudine,
 5 o homo, mancipium inoboediens, superbe aduersus Dominum,
 cecidisti ! Factum est in te : *Omnis qui se exultat, humiliabi-
 tur ; fiat in te : Omnis qui se humilat, exaltabitur.* Redi de pro-
 fundo. Redeo, inquit ; redeo, agnosco : *Deus, quis similis
 tibi ? Quantas ostendisti mihi tribulationes multas*
 10 *et malas ! Et conuersus uiuificasti me, et de abyssis
 terrae iterum reduxisti me.* Intellegimus, audio. Redu-
 xisti enim de abyssis terrae ; reduxisti a profunditate et sub-
 mersione peccati. Sed quare : *iterum ?* Quando iam factum
 erat ? Sequamur, ne forte posteriora psalmi ipsius exponant
 15 nobis, quod hic nondum intellegimus, quid dixerit *iterum.*
 Ergo audiamus : *Quantas ostendisti mihi tribulationes
 multas et malas ! et conuersus uiuificasti me, et de
 abyssis terrae iterum reduxisti me.* Quid deinde ?
Multiplicasti iustitiam tuam, et conuersus consolatus
 20 *es me, et de abyssis terrae iterum reduxisti me.*

51 cfr Ps. 48, 13. 9, 6 Luc. 14, 11.

46 uia] uita plures codd. 8, 1 quantas] quia α β κ 9, 2 uiuificasti] consolatus
 es κ (cfr l. 19/20) 3 reduxisti] κ, deduxisti α β 19 uers. 21 om. κ iusti-
 tiam] magnificentiam α β cum LXX 20 es me] deficit β

Ecce alterum *iterum*. Si hoc *iterum* soluere laboramus semel positum, quis poterit soluere geminatum? Iam ipsum *iterum* geminatio est, et rursus positum est *iterum*. Adsit ille a quo gratia; adsit et brachium quod annuntiamus omni
 25 generationi superuenturae; adsit ipse, et tamquam clauē crucis suae clausum sacramentum aperiat. Neque enim frustra, illo crucifixo, uelum templi medium scissum est, nisi quia per ipsius passionem omnium mysteriorum secreta patuerunt. Adsit ergo ipse transeuntibus ad eum; auferatur uelamen;
 30 dicat nobis Dominus noster et Saluator Iesus Christus, quare talis uox prophetae praemissa est: *Ostendisti mihi tribulationes multas et malas; et conuersus uiuificasti me, et de abyssis terrae iterum reduxisti me*. En hoc primum positum est *iterum*; uideamus quid hoc sit, et inueniemus quare alterum *iterum*.

10. Quid est Christus? *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum: hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil.* Grande hoc! magnum hoc! Tu quid, captiue? ubi
 5 iaces? In carne, sub morte. Quis ergo ille? quis tu? et quid ille postea? propter quem? Quis ille, nisi quod dictum est: *Verbum?* Quod Verbum? ne forte sonat et transit? Verbum PL
 Deus apud Deum: Verbum per quod facta sunt omnia. Quid 899
 propter te? *Et Verbum caro factum est, et habitauit in nobis.*
 10 *Qui Filio proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum; quomodo non et cum illo omnia nobis donauit?* Ecce quid, quis, propter quem. Filius Dei caro propter peccatorem, propter iniquum, propter desertorem, propter superbum, propter peruersum Dei sui imitatore! Factus ille quod tu,
 15 filius hominis, ut nos efficeremur filii Dei! Caro factus: unde caro? Ex Maria uirgine. Vnde Maria uirgo? Ex Adam. Ergo ex illo primo captiuo; et caro in Christo de massa captiuitatis. Ut quid hoc? Ad exemplum. Suscepit a te in quo moreretur pro te; suscepit a te quod offerret pro te, quo exemplo doceret
 20 te. Quid doceret te? Quia resurrecturus es. Vnde enim crederes, nisi exemplum carnis praecederet assumtae de massa mortis tuae? Ergo in illo primo resurreximus; quia et Christus cum resurrexit, nos resurreximus. Non enim Verbum mortuum est, et resurrexit; sed in Verbo caro mortua est, et resurrexit. Ibi mortuus est Christus, ubi es tu moriturus; et ibi
 25 resurrexit Christus, ubi es tu resurrecturus. Exemplo suo

27 cfr Matth. 27, 51.

29 cfr II Cor. 3, 16.

10, 1 sqq. Ioh. 1, 1.2.3.14.

10 Rom. 8, 32.

16 cfr Luc. 2, 7.

25 clauo aliquot codd.
ret quidam odd.

10, 15 efficeremur] om. plures codd., ut nos filios dei faceret

docuit quid non timeres, quid sperares. Timebas mortem : mortuus est ; desperabas resurrectionem : resurrexit. Sed dicis mihi : Ille resurrexit ; numquid ego ? Sed resurrexit in eo
 30 quod pro te accepit ex te. Ergo natura tua in illo praecessit te ; et quod sumtum est ex te, adscendit ante te ; ibi ergo et tu adscendisti. Adscendit ergo ille prior, et in illo nos, quia caro illa de genere humano. Ergo et illo resurgente, reducti sumus ex abyssis terrae. Cum itaque resurrexit Christus, *de abyssis*
 35 *terrae reduxisti me*. Cum uero credimus in Christum, *de abyssis terrae iterum reduxisti me*. Ecce unum *iterum*. Audi impleri ab apostolo : *Si ergo resurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens ; quae sursum sunt sapite, non quae super terram*. Praecessit ergo ille ; iam resurreximus et nos, sed adhuc in spe. Audi hoc idem apostolum Paulum dicentem : *Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionem, exspectantes redemptionem corporis nostri*. Adhuc ingemiscis, adhuc exspectas. Quid ergo est quod tibi praestitit Christus ? Audi quod sequitur : *Spe enim salui*
 45 *facti sumus ; spes autem quae uidetur non est spes. Quod enim uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus*. Reducti ergo sumus *iterum* ab abyssis spe. Quare *iterum* ? Quia iam Christus praecesserat. Sed quia resurgemus in re, modo enim spe uiuimus, modo
 50 secundum fidem ambulamus ; reducti sumus ab abyssis terrae, credendo in eum qui ante nos resurrexit ab abyssis terrae ; resuscitata est anima nostra ab iniquitate infidelitatis, et facta est in nobis quasi prima resurrectio per fidem. Sed si sola erit, ubi est quod apostolus ait : *Adoptionem exspectantes redemptio-*
 55 *nem corporis nostri ?* ubi est quod illo loco dixit : *Corpus mortuum est propter peccatum ; spiritus uita est propter iustitiam. Si autem qui suscitauit Christum a mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christum a mortuis uiuificabit et mortalia corpora uestra, per inhabitantem Spiritum eius in uobis ?* Ergo
 60 iam resurreximus mente, fide, spe, caritate ; sed restat ut resurgamus corpore. Audisti unum *iterum* ; audisti alterum *iterum* : unum *iterum*, propter Christum praecedentem ; et alterum, sed adhuc spe, quod restat in re. *Multiplicasti iustitiam tuam*, iam in credentibus, iam in illis qui primo
 65 resurrexerunt in spe. *Multiplicasti iustitiam tuam*. Ad ipsam iustitiam pertinet et flagellum ; *quia tempus est ut iudicium incipiat a domo Dei*, ait Petrus, id est, a sanctis eius. Flagellat autem omnem filium quem recipit. *Multiplicasti*

PL
900

37 Col. 3, 1.2. 41 sqq. Rom. 8, 23-25. 54 Rom. 8, 10.11. 66 I Petr. 4, 17.
 67 cfr Prou. 3, 12 ; Hebr. 12, 6.

61 *alt.* audisti] audi *edd.* 63 et alterum, sed adhuc spe, quod restat in re] *aliquot codd.*, tu iterum, s. adh. spe, quid restat in re ? *edd.*

iustitiam tuam, quia iam nec filiis pepercisti; sed quibus
 70 hereditatem aeternam seruabas, disciplina non deseruisti.
Multiplicasti iustitiam tuam, et conuersus consolatus es me; et propter corpus in fine resurrecturum, et de
abyssis terrae iterum reduxisti me.

22. **11.** *Etenim ego confitebor tibi in uasis psalmi ue-* μ 742
ritatem tuam. Vasa psalmi, psalterium. Sed quid est psal-

terium? Organum ligneum cum chordis. Quid significat? Interest aliquid inter ipsum et citharam; interesse dicunt qui
 5 norunt, eo quod concauum illud lignum cui chordae supertenduntur ut resonent, in superiore parte habet psalterium, cithara in inferiore. Et quia spiritus desuper, caro de terra, significari uidetur per psalterium spiritus, per citharam caro. Et quia duas dixerat reductiones nostras ab abyssis terrae;
 10 unam secundum spiritum in spe, alteram secundum corpus in re; audi eas duas: *Etenim ego confitebor tibi in uasis psalmi ue-*
ritatem tuam. Hoc secundum spiritum; quid de corpore? *Psallam tibi in cithara, sanctus Israel.*

23.24. **12.** Iterum hoc audi, propter ipsum *iterum et iterum.*

Exsultabunt labia mea, cum psallam tibi. Quia labia solent dici et interioris hominis et exterioris, incertum est quomodo posita sint labia, sequitur ergo: *Et anima mea quam*
 5 *redemisti.* Ergo de labiis interioribus saluati in spe, reducti ab abyssis terrae in fide et caritate, *exspectantes* tamen adhuc *redemptionem corporis nostri*, quid dicimus? Iam dixit: *Et anima mea quam redemisti.* Sed ne solam animam redemptam putares, in qua nunc audisti unum *iterum.* *Adhuc*
 10 *autem*, inquit; quid adhuc? *Adhuc autem et lingua mea*; ergo iam lingua corporis. *Tota die meditabitur iustitiam tuam*: id est in aeternitate sine fine. Sed quando hoc? Iam in fine saeculi, resurrectione corporis, et immutatione in angelicum statum. Vnde hoc probatur quia de fine
 15 dicitur: *Adhuc autem et lingua mea tota die meditabitur iustitiam tuam? Cum confusi fuerint, et erubuerint qui quaerunt mala mihi.* Quando confundentur, quando erubescant, nisi in fine saeculi? Duobus enim
 20 uenerit Christus. Nam quamdiu hic est ecclesia, quamdiu gemit triticum inter paleas, quamdiu gemunt spicae inter zizania, quamdiu gemunt uasa misericordiae inter uasa irae

PL
901

12, 20/21 cfr Matth. 3, 12; 13, 30. 22 cfr II Tim. 2, 20.

11, 1 nam et ego κ in populis domine a, corr. alt. m. : in uasis psalmodum; in uasis psalmis κ 2 tuam] deus add. a (alt. m.) 13 tibi] deus add. κ 12, 2 mea] hymnum add. κ psalmum dixerō a κ 4 animam meam a 9/10 adhuc a, huc autem κ 11 tota die] om. κ 12 tuam] tota die laudem tuam add. κ 13 resurrectione] codd., in praem. edd. 16/17 fuerint et erubuerint qui quaerunt] et reueriti fuerint qui quaerunt a, fuerint quaerentes κ

facta in contumeliam, quamdiu gemit liliū inter spinas, non deerunt inimici qui dicant : *Quando morietur, et peribit nomen eius* ; id est : Ecce ueniet tempus ut finiantur, et non sint christiani ; sicut coeperunt ex aliquo tempore, ita usque ad certum tempus erunt. Sed cum ista dicunt, et sine fine moriuntur, et permanet ecclesia, praedicans brachium Domini omni generationi superuenturae. Veniet et ipse ultimus in claritate sua ; resurgent omnes mortui, quisque cum causa sua : separabuntur boni ad dexteram, mali autem ad sinistram, et confundentur qui insultabant, erubescunt qui garriebant ; et sic lingua mea post resurrectionem meditabitur iustitiam tuam, tota die laudem tuam, *cum confusi fuerint, et erubuerint qui quaerunt mihi mala.*

IN PSALMVM LXXI

ENARRATIO.

Vers. 1. **1.** *In Salomonem* quidem psalmi huius titulus praenotatur ; sed haec in eo dicuntur, quae non possint illi Salomoni regi Israel secundum carnem, iuxta ea quae de illo sancta scriptura loquitur, conuenire ; Domino autem Christo aptissime possunt. Vnde intellegitur etiam ipsum uocabulum Salomonis ad figuratam significationem adhibitum, ut in eo Christus accipiatur. Salomon quippe interpretatur pacificus ; ac per hoc, tale uocabulum illi uerissime atque optime congruit, per quem mediatorem ex inimicis, accepta remissione peccatorum, reconciliamur Deo. Etenim *cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius.* Idem ipse est ille pacificus, *qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriae soluens, inimicitias in carne sua ; legem mandatorum decretis euacuans, ut duos conderet in se in unum nouum hominem, faciens pacem ; et ueniens euangelizauit pacem iis qui longe, et pacem iis qui prope.* Ipse in euangelio dicit : *Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis.* Et multis aliis testimoniis Dominus Christus pacificus esse monstratur ; non secundum pacem quam nouit et quaerit hic mundus, sed illam pacem de qua dicitur apud prophetam : *Dabo eis solatium uerum, pacem super pacem ; cum scilicet paci reconciliationis additur pax immortalitatis.* Nam post omnia reddita quae promisit Deus, nouissimam pacem nos exspectare debere, qua cum Deo uiuamus in aeternum, idem propheta ostendit, ubi ait : *Domine,*

24 Ps. 40, 6. 31 cfr Matth. 25, 33.

LXXI, 1, 10 Rom. 5, 10. 12 Eph. 2, 14-17. 16 Ioh. 14, 27. 20 Isai. 57, 19, sec. LXX. 24 Isai. 26, 12, sec. LXX.

27 fide *plures odd.*

LXXI, 1, 1 in salomone α κ 9 inimicitias *plures odd.*

25 *Deus noster, pacem da nobis ; omnia enim dedisti nobis.* Pax PL
erit plane illa perfecta quando *nouissima inimica destruetur* 902
mors. Et in quo erit hoc, nisi in pacifico illo reconciliatore
nostro ? *Sicut enim in Adam omnes moriuntur, sic et in*
Christo omnes uiuificabuntur. Quoniam ergo inuenimus uerum
30 Salomonem, hoc est uerum pacificum, quid deinde psalmus
ipse de illo doceat attendamus.

2. *2. Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam*
filio regis. Dominus ipse in euangelio dicit : *Pater non iudi-*
cat quemquam ; sed omne iudicium dedit Filio ; hoc est ergo :
Deus, iudicium tuum regi da. Qui rex etiam filius est
5 regis, quia et Deus Pater utique rex est. Ita scriptum est,
quod rex fecit nuptias filio suo. More autem scripturae idem
repetitur. Nam quod dixit : *iudicium tuum,* hoc aliter di-
xit : *iustitiam tuam ;* et quod dixit : *regi,* hoc aliter di-
xit : *filio regis ;* sicut est illud : *Qui habitat in caelis, irride-*
10 *bit eos, et Dominus subsannabit eos.* Quod est : *qui habitat in*
caelis, hoc est, *et Dominus ;* et quod est : *irridebit eos,* hoc
est, *subsannabit eos.* Et : *Caeli enarrant gloriam Dei, et opera*
manuum eius annuntiat firmamentum. *Caeli* repetiti sunt no-
mine firmamenti ; et quod dictum est : *gloriam Dei,* repetitum
15 est : *opera manuum eius ;* et quod dictum est : *enarrant,* repe-
titum est : *annuntiat.* Istaе autem repetitiones multum eloquia
diuina commendant, siue eadem uerba, siue aliis uerbis eadem
sententia repetatur ; et maxime reperiuntur in psalmis, et in
eo genere sermonis quo animi est mouendus affectus.

3. Deinde sequitur : *Iudicare populum tuum in iusti-*
tia, et pauperes tuos in iudicio. Rex Pater regi Filio ad
quam rem dedit iudicium suum et iustitiam suam satis osten-
ditur, cum dicit : *Iudicare populum tuum in iustitia,*
5 id est, ad iudicandum populum tuum. Talis locutio est apud
Salomonem : *Prouerbia Salomonis, filii Dauid, scire sapien-*
tiam et disciplinam ; hoc est, *Prouerbia Salomonis, ad scien-*
dam sapientiam et disciplinam. Ita, *iudicium tuum da,*
iudicare populum tuum, id est, iudicium tuum da, ad iu-
10 dicandum populum tuum. Quod autem ait prius : *populum*
tuum, hoc ait posterius : *pauperes tuos ;* et quod ait μ 744
prius : *in iustitia,* hoc posterius : *in iudicio,* more illo
repetitionis. Vbi sane demonstrat populum Dei pauperem
esse debere, id est, non superbum, sed humilem. *Beati enim*
15 *pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Qua
paupertate etiam beatus Iob pauper fuit, et antequam ma-

26/29 1 Cor. 15, 26.22. 2, 2 Ioh. 5, 22. 6 cfr Matth. 22, 2. 9 Ps. 2, 4.
12 Ps. 18, 2. 3, 6 Prou. 1, 1. 14 Matth. 5, 3.

2, 1 da regi κ iustitias tua α , corr. alt. m. 3, 1 tuum] om. α in] cum α
1/2 iustitia] tua praem. κ

gnas illas terrenas diuitias amisisset. Quod ideo commemorandum putauī, quoniam sunt quidam qui facilius omnia sua pauperibus distribuunt, quam ipsi pauperes Dei fiant. Inflatī
 20 sunt enim iactantia qua putant sibi esse tribuendum, non gratiae Dei, quod bene uiuunt; et ideo iam nec bene uiuunt, quantacumque bona opera facere uideantur. De suo quippe habere se putant, et glorientur quasi non acceperint: diuites sui, non pauperes Dei; abundantes sibi, non egentes Deo.

25 Sed ait apostolus: *Si distribuero omnia mea pauperibus, et tradidero corpus meum ut ardeam, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest.* Tamquam si diceret: Si distribuero omnia mea pauperibus, et pauper Dei non fuero, nihil mihi prodest.

PL
903

Caritas enim non inflatur; nec est uera Dei caritas in eo qui
 30 ingratus est sancto Spiritui eius, per quem diffunditur in cordibus nostris caritas eius. Et ideo tales non pertinent ad populum Dei, quia non sunt pauperes Dei. Pauperes quippe Dei dicunt: *Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt*

35 *nobis.* Nam cum et in isto psalmo, propter suscepti hominis sacramentum quo Verbum caro factum est, dicatur Deo Patri regi: *Iustitiam tuam da filio regis,* nolunt isti sibi dari iustitiam, sed a semetipsis eam habere confidunt. Ignorantes enim Dei iustitiam, et suam uolentes constituere, iustitiae Dei

40 non sunt subiecti. Non sunt itaque, ut dixi, pauperes Dei, sed diuites sui, quia non sunt humiles, sed superbi. Veniet uero ille iudicare populum Dei in iustitia, et pauperes Dei in iudicio; et eo iudicio discernet a diuitibus eorum pauperes suos, sed quos paupertate sua fecit diuites suos. Clamat ei quippe

45 *populus pauper: Iudica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta.*

4. Quod autem mutato uerborum ordine, cum prius dixisset: *Deus, iudicium tuum regi da, et iustitiam tuam filio regis,* prius ponens iudicium, deinde iustitiam; prius iustitiam posuit, deinde iudicium, dicens: *Iudicare populum tuum in iustitia, et pauperes tuos in iudicio,*
 5 magis ostendit iudicium se appellasse iustitiam, nihil interesse demonstrans quo ordine ponatur, cum idem significet. Solet enim dici iudicium prauum quod iniustum est; iustitiam uero iniquam uel iniustam dicere non solemus. Si enim praua,
 10 et iniusta erit, nec iustitia iam dicenda est. Proinde ponendo iudicium, atque iustitiae nomine repentendo, uel ponendo iustitiam, et eam iudicii nomine repetendo, satis edocet proprie se appellare iudicium quod pro iustitia poni solet, id est,

22 cfr I Cor. 4, 7.

25/29 I Cor. 13, 3-4.

30 cfr Rom. 5, 5.

33 I Cor. 2, 12.

36 cfr Ioh. 1, 14.

38 cfr Rom. 10, 3.

45 Ps. 42, 1.

quod in male iudicando intellegi non potest. Vbi enim Domi-
 15 nus dicit : *Nolite iudicare personaliter, sed rectum iudicium*
iudicate, ostendit esse posse prauum iudicium, cum dicit :
Rectum iudicium iudicate ; denique illud uetat, hoc praecipit.
 Cum uero sine ulla adiectione dicit iudicium, continuo iustum
 uult intellegi ; sicut est quod ait : *Relinquitis grauiora legis,*
 20 *misericordiam, et iudicium.* Et illud quod Ieremias dicit : *Fa-*
ciens diuitias suas non cum iudicio. Non ait : Faciens diuitias μ 745
 suas prauo iniustoue iudicio, uel non cum iudicio recto aut
 iusto ; sed : *non cum iudicio* ; iudicium non appellans, nisi
 quod rectum ac iustum est.

3. 5. *Suscipiant montes pacem populo, et colles iustitiam.* Montes maiores sunt, colles minores. Nimirum ergo
 hi sunt quos alius habet psalmus : *Pusillos cum magnis.* Isti PL
 quippe *montes exsultauerunt sicut arietes, et isti colles sicut agni 904
 5 *ouium, in exitu Israel ex Aegypto,* id est in populi Dei libera-
 tione ab huius saeculi seruitute. Excellenti ergo sanctitate
 eminentes in ecclesia, montes sunt ; qui idonei sunt et alios
 docere, sic loquendo ut fideliter instruantur, sic uiuendo ut
 salubriter imitentur ; colles autem sunt illorum excellentiam
 10 sua oboedientia subsequentes. Quare ergo *montes pacem,*
et colles iustitiam ? An forte nihil interesset, etiamsi ita
 diceretur : *Suscipiant montes iustitiam populo, et colles pa-*
cem ? Vtrisque enim iustitia, et utrisque pax necessaria est ;
 et fieri potest ut alio nomine pax appellata sit ipsa iustitia ;
 15 haec est enim uera pax, non qualem iniusti inter se faciunt.
 An potius cum distinctione non contemnenda intellegendum
 est quod ait : *Montes pacem, et colles iustitiam ?* Ex-
 cellentes quippe in ecclesia, paci debent uigilanti intentione
 consulere, ne propter suos honores superbe agendo schismata
 20 faciant, unitatis compage disrupta. Colles autem ita eos imi-
 tando et oboediendo subsequantur, ut eis Christum antepo-
 nant ; ne malorum montium, quoniam uidentur excellere,
 uana auctoritate seducti, se a Christi unitate disrumpant.
 Ideo dictum est : *Suscipiant montes pacem populo.*
 25 Dicant quidem : *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi.* Sed
 rursus dicant : *Licet si nos, aut angelus de caelo uobis annun-*
tiauerit praeterquam quod accepistis, anathema sit. Dicant
 etiam : *Numquid Paulus pro uobis crucifixus est, aut in no-*
mine Pauli baptizati estis ? Ita *suscipiant pacem populo*
 30 *Dei, id est, pauperibus Dei ; non illis, sed cum illis regnare*
*cupientes. Illi quoque non dicant : Ego sum Pauli, ego sum**

4, 15 Ioh. 7, 24. 19 Matth. 23, 23. 20 Ier. 17, 11. 5, 3 Ps. 113, 13.4.1.
 7 cfr II Tim. 2, 2. 25 I Cor. 11, 1. 26 Gal. 1, 8. 28 I Cor. 1, 13.
 31 I Cor. 1, 12.

5, 1 populo] tuo add. α κ cum LXX praeter cod. Sinait. (cfr n. 6, 32/33) 1/2 iusti-
 tia α κ

Apollo, ego uero Cephae, sed omnes dicant : *Ego sum Christi*. Haec est iustitia : non antepone re seruos Domino, nec aequare ; ita leuare oculos in montes unde ueniat auxilium sibi, ut
 35 tamen auxilium suum non sperent a montibus, sed a Domino qui fecit caelum et terram.

6. Potest et sic conuenientissime intellegi : *Suscipiant montes pacem populo*, ut pacem intellegamus in reconciliatone qua Deo reconciliamur : montes quippe eam suscipiunt populo eius. Hoc apostolus ita testatur : *Vetera transierunt ; ecce facta sunt noua : omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Christum, et dedit nobis ministerium reconciliatone*. Ecce quomodo suscipiunt montes pacem populo eius. *Deus enim erat in Christo, mundum reconcilians sibi ; non reputans illis delicta eorum, et ponens in nobis uerbum reconciliatone*. In quibus, nisi in montibus qui suscipiunt pacem populo eius ? Quocirca legati pacis subsequenter adiungunt, et dicunt : *Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos ; obsecramus pro Christo reconciliari Deo*. Hanc pacem suscipiunt montes populo eius, id est, praedicationem legationemque pacis eius ; colles autem iustitiam ; hoc est oboedientiam, quod est in hominibus et in omni rationali creatura omnis iustitiae origo atque perfectio ; ita ut duorum hominum, id est, Adam qui fuit caput mortis nostrae, et Christi qui est caput salutis nostrae, haec commendetur magna distinctio ; quia *sicut per inoboedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi ; ita et per oboedientiam unius hominis, iusti constituentur multi*. *Suscipiant ergo montes pacem populo, et colles iustitiam*, ut hoc modo utrisque concordantibus, fiat quod scriptum est : *Iustitia et pax osculatae sunt se*. Quod uero alii codices habent : *Suscipiant montes pacem populo, et colles*, utrosque praedicatores euangelicae pacis intellegendos puto ; siue praecedentes, siue subsequentes. In his autem codicibus illud sequitur : *In iustitia iudicabit pauperes populi*. Sed illi magis codices approbantur, qui habent quod supra exposuimus : *Suscipiant montes pacem populo, et colles iustitiam*. Aliqui autem habent : *populo tuo* ; aliqui non habent *tuo*, sed tantummodo *populo*.

4. 7. *Iudicabit pauperes populi, et saluos faciet filios pauperum*. Pauperes et filii pauperum iidem ipsi mihi uidentur, sicut eadem ciuitas est Sion et filia Sion. Si autem distinctius intellegendum est, *pauperes* accipimus, *montes* ; *filios autem pauperum, colles* : uelut prophetas atque apostolos, *pauperes* ; filios autem eorum, id est, qui sub eo-

34 cfr Ps. 120, 1.2. 6, 4 sqq. II Cor. 5, 17-20. 20 Rom. 5, 19. 24 Ps. 84, 11.

7, 1 iudica α egenos κ facies α

rum auctoritate proficiunt, *filios pauperum*. Quod uero supra dictum est : *Iudicabit*, et postea : *saluos faciet*, quaedam uelut expositio est quomodo iudicabit. Ad hoc enim
 10 iudicabit, ut saluos faciat, id est, a perdendis damnandisque discernat, quibus donat salutem paratam reuelari in tempore nouissimo. A talibus quippe illi dicitur : *Ne comperdas cum impiis animam meam* ; et : *Iudica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta*. Considerandum etiam quod non
 15 ait : *Iudicabit pauperem populum*, sed : *pauperes populi*. Supra enim ubi dixit : *Iudicare populum tuum in iustitia, et pauperes tuos in iudicio*, eundem dixit populum Dei quos pauperes eius ; id est, tantummodo bonos et ad dexteram partem pertinentes. Quia uero in hoc saeculo simul dextri sinistrique
 20 pascuntur, qui uelut agni et haedi in fine separandi sunt, totum sicut commixtus est, nomine populi nuncupauit. Et quia iudicium etiam hic in bono ponit, id est, ad saluos faciendos, ideo ait : *Iudicabit pauperes populi* ; id est, eos ad salutem discernet, qui sunt in populo pauperes. Iam qui sint pauperes
 25 supra exposuimus ¹ : hos et egenos intellegamus. *Et humiliabit calumniatorem*. Nullus melius quam diabolus hic calumniator agnoscitur. Calumnia eius est : *Numquid gratis colit Iob Deum ?* Humilat autem illum Dominus Iesus, gratia sua suos adiuuans, ut gratis Deum colant, id est, delectentur
 30 in Domino. Humilauit etiam sic ; quia cum in eo diabolus, id est, princeps huius mundi nihil inuenisset, occidit per calumnias Iudaeorum ; quibus est usus calumniator tamquam uasis suis, operans in filiis diffidentiae. Humilatus est enim, quia ille quem occiderant resurrexit, et regnum abstulit mortis ; cuius
 35 ille potestatem ita gerebat, ut ex uno homine quem deceperat, omnes per mortem traheret ad condemnationem. Sed humilatus est ; quoniam si ob unius delictum mors regnauit per unum, multo magis qui abundantiam gratiae et iustitiae accipiunt, in uita regnabunt per unum Iesum Christum, qui humilauit calumniatorem, falsa crimina, iniquos iudices, falsos
 40 testes, ut eum perderent immittentem. PL 906

5. **8.** *Et permanebit soli, uel permanebit cum sole.* Sic enim melius interpretandum quidam nostri putauerunt, quod in graeco est *συμπαραμενεί*. Quod si latine uno uerbo dici posset, compermanebit dicendum esset ; ideo quia latine
 5 uerbum non potest dici, ut saltem sententia exprimeretur,

7, 11 cfr 1 Petr. 1, 5. 12 Ps. 25, 9. 13 Ps. 42, 1. 20 cfr Matth. 25, 32.
 27 Iob 1, 9. 29 cfr Ps. 36, 4. 31 cfr Ioh. 14, 30. 33 cfr Eph. 2, 2.
 37 sqq. cfr Rom. 5, 17.

21 commixtum *edd.* 25/26 humiliabit] κ, humilauit α, humiliabit *codd. edd.* μ
 8, 1 cum sole] α κ

¹ Cfr n. 3

dictum est : *permanebit cum sole*. Nihil est enim aliud compermanebit soli, quam *permanebit cum sole*. Quid autem magnum est permanere cum sole ei per quem facta sunt omnia, et sine quo factum est nihil, nisi quia haec propheta propter eos praemissa est, qui putant religionem nominis christiani usque ad certum tempus in hoc saeculo uicturam, et postea non futuram ? *Permanebit ergo cum sole*, quamdiu sol oritur et occidit ; hoc est, quamdiu tempora ista uoluuntur, non deerit ecclesia Dei, id est, Christi corpus in terris. Quod uero adiungit : *Et ante lunam, generationes generationum*, potuit dicere : Et ante solem, id est, et cum sole, et ante solem ; quod intellexeretur : Et cum temporibus, et ante tempora. Quod ergo tempus antecedit, aeternum est ; et hoc uere habendum est aeternum, quod nullo tempore uariatur, sicut in principio erat Verbum. Sed per lunam significare maluit incrementa defectusque mortalium. Denique cum dixisset : *ante lunam*, uolens quodammodo exponere pro quare lunam posuerit, *generationes, inquit, generationum* ; tamquam diceret : *Ante lunam*, id est ante *generationes generationum*, quae transeunt decessione et successione mortalium, tamquam decrementis incrementisque lunaribus. Ac per hoc quid melius intellegitur permanere *ante lunam*, nisi omnia mortalia immortalitate praecedere ? Quod etiam sic non inconuenienter accipi potest, ut quod iam humilato calumniatore sedet ad dexteram Patris, hoc sit permanere *cum sole*. Splendor enim aeternae gloriae intellegitur Filius ; tamquam sol sit Pater, et splendor eius Filius eius, sed sicut ista dici possunt de inuisibili substantia Creatoris ; non sicut de ista uisibili creatura, in qua sunt corpora caelestia, quorum illustrius eminet sol, de quo haec similitudo adhibita est ; sicut adhibetur etiam de terrestribus, petra, leo, agnus, homo habens duos filios, et cetera. Ergo humilato calumniatore permanet *cum sole* ; quia uicto diabolo per resurrectionem, sedet ad dexteram Patris, ubi iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur. Et hoc *ante lunam*, tamquam primogenitus a mortuis praecedens ecclesiam, mortaliu decessione ac successione transeuntem. Ipsae sunt *generationes generationum*. Aut forte quia generationes sunt, quibus generamur mortaliter ; *generationes* autem *generationum*, quibus regeneramur immortaliter. Et haec est ecclesia quam ille antecessit, ut permaneret *ante lunam*, primogenitus ex mortuis. Sane quod est in graeco *γενεας γενεων*, nonnulli interpretati sunt, non *generationes*, sed *generationis generationum* : quia *γενεας* ambiguus est

PL
907

8, 8 cfr Ioh. 1, 3. 31 cfr Hebr. 1, 3. 39 cfr Marc. 16, 19. 39/40 cfr Rom. 6, 9.

15 luna α κ 15/16 generationis et generationis (-num κ) α κ, cfr l. 47 sqq.

50 casus in graeco, et utrum genitiuus singularis sit τῆς γενεᾶς, id est, huius generationis, an accusatiuus pluralis τὰς γενεὰς, id est, has generationes, non euidenter apparet; nisi quia merito sensus ille praelatus est, ut tamquam exponendo quid dixerit *lunam*, secutus adiungeret: *generationes gene-*
 55 *rationum*.

6. 9. *Et descendet sicut pluuia in uellus, et sicut* ^{μ 748}
guttae stillantes super terram. Recoluit et admonuit
 illud quod factum est per iudicem Gedeon, de Christo id ha-
 bere finem. Petiit quippe ille signum a Domino, ut in area
 5 positum solum uellus complueretur, et sicca esset area; et
 rursum solum uellus siccum esset, et complueretur area; et ita
 factum est. Quod significauit, tamquam in area in toto orbe
 terrarum, siccum uellus fuisse priorem populum Israel. Idem
 ipse ergo Christus descendit sicut pluuia in uellus, cum adhuc
 10 area sicca esset: unde etiam dixit: *Non sum missus nisi ad*
oues quae perierunt domus Israel. Ibi matrem de qua formam
 serui acciperet, in qua hominibus appareret, elegit; ibi disci-
 pulos quibus hoc idem praecepit, dicens: *In uiam gentium ne*
abieritis, et in ciuitates Samaritanorum ne introieritis; ite pri-
 15 *imum ad oues quae perierunt domus Israel*. Cum dicit: *Ite pri-*
imum ad illas, ostendit et postea, cum iam esset area com-
 pluenda, ituros eos etiam ad alias oues quae non essent ex
 ueteri populo Israel, de quibus dicit: *Habeo alias oues quae*
non sunt ex hoc ouili; oportet me et ipsas adducere, ut sit unus
 20 *grex et unus pastor*. Hinc et apostolus: *Dico enim, inquit,*
Christum ministrum fuisse circumcisionis propter ueritatem
Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Sic pluuia descen-
 dit super uellus, sicca adhuc area. Sed quoniam sequitur:
gentes autem super misericordia glorificare Deum, ut accedente
 25 tempore compleretur quod per prophetam dicit: *Populus*
quem non cognoui seruiuit mihi; in obauditu auris oboediuit
mihi, uidemus iam gratia Christi siccam remansisse gentem
 Iudaeorum, totumque orbem terrarum in omnibus gentibus
 christianae gratiae plenis nubibus complui. Alio quippe uerbo
 30 eandem pluuiam significauit, dicens: *guttae stillantes*;
 non iam super uellus, sed *super terram*. Quid est enim aliud
 pluuiam quam guttae stillantes? Ideo autem illam gentem uel-
 leris nomine significari puto, uel quia exspolianda fuerat aucto-
 ritate doctrinae, sicut ouis exspoliatur uellere; uel quia in
 35 abdito eandem pluuiam detinebat, quam nolebat praeputio
 praedicari, id est, incircumcisis gentibus reuelari.

9, 4 cfr Iudic. 6, 36-40. 10 Matth. 15, 24. 13 Matth. 10, 5.6. 18 Ioh.
 10, 16. 20 Rom. 15, 8.9. 25 Ps. 17, 45.

9, 1 pr. et] *del. a alt. m.* descendet] *dominus add. a alt. m.* in] *super κ*
 2 destillantes α κ

7. **10.** *Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec tollatur luna.* Id quod dictum est: *tollatur*, alii interpretati sunt *auferatur*, alii uero *extollatur*; unum uerbum graecum sicut unicuique uisum est, transferentes, quod ibi positum est ἀντὸν ἀφαιρῆσαι. Sed qui dixerunt: *tollatur*, et qui dixerunt: *auferatur*, non usque adeo dissonant. *Tollatur* enim magis habet consuetudo ita dici, ut auferatur et non sit, quam ita ut alius eleuetur; *auferatur* uero prorsus aliter intellegi non potest, nisi ut perdat, hoc est, ut non sit; *extollatur* autem nihil nisi ut altius eleuetur. Quod quidem cum in malo ponitur, superbiam solet significare; sicuti est: *In tua sapientia noli extolli*. In bono autem ad honorem pertinet ampliolem, uelut cum aliquid eleuatur; sicuti est: *In noctibus extollite manus uestras in sancta, et benedicite Dominum*. Hic ergo si *auferatur* dictum intellexerimus, quid erit *donec auferatur luna*, nisi efficiatur ut non sit? Fortassis enim hoc intellegi uoluit, ne ulterius sit mortalitas, quando *nouissima inimica destruetur mors*; ut pacis abundantia usque ad hoc perducatur, ne quid resistat felicitati beatorum ex infirmitate mortalitatis; quod erit in illo saeculo, cuius tenemus fidelem promissionem Dei per Iesum Christum Dominum nostrum, de quo dicitur: *Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec morte omnino deuicta atque destructa, omnis mortalitas absumatur*. Sin uero uocabulo lunae, non mortalitas carnis per quam nunc transit ecclesia, sed ipsa omnino ecclesia significata est, quae permaneat in aeternum, ab hac mortalitate liberata; ita dictum accipiendum est: *Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec extollatur luna*, tamquam diceretur: *Orietur in diebus eius iustitia*, quae contradictionem ac rebellionem carnis uincat, et fiet pax in tantum crescens et abundans, donec luna extollatur, id est, eleuetur ecclesia, per gloriam resurrectionis cum illo regnatura, qui eam in hac gloria primogenitus a mortuis antecessit, ut sederet ad dexteram Patris; ita *cum sole* permanens *ante lunam*, quo postea extolleretur et *luna*.
8. **11.** *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrae.* De quo utique dixerat: *Orietur in diebus eius iustitia et abundantia pacis, donec extollatur luna*. Si ecclesia hic recte significatur uocabulo lunae, consequenter ostendit quam late eandem ecclesiam fuerat diffusurus, cum adiecit: *Et dominabitur a mari*

10, 12 Eccli. 32, 6. 14 Ps. 133, 2. 18 1 Cor. 15, 26. 34 cfr Marc. 16, 19, 11, 3 Ps. 71, 7.

10, 3 auferatur] *Vulg.* extollatur] *psalt. Rom.* 19/20 beatorum] peccatorum
plures codd., iustorum *duo codd.* 11, 1 mare a usque] et *praem.* κ 2 terminos] fines κ orbis] *om. a*

usque ad mare. Mari quippe magno cingitur terra, qui uocatur oceanus, de quo influit quiddam exiguum in medio terrarum, et facit ista maria nota nobis, quae nauigiis frequentantur. Proinde, *a mari usque ad mare*, a quolibet fine terrae, usque ad quemlibet finem dominaturum dixit, cuius nomen et potestas toto orbe fuerant praedicanda, multumque ualitura. Quod ne aliter posset intellegi, *a mari usque ad mare*, continuo subiecit : *et a flumine usque ad terminos orbis terrae*. Quod ergo ait : *usque ad terminos orbis terrae*, hoc ante dixerat : *a mari usque ad mare*. Quod uero nunc ait : *a flumine*, euidenter expressit inde uoluisse Christum potestatem suam iam commendare, unde et discipulos coepit eligere ; a flumine scilicet Iordane, ubi super baptizatum Dominum cum descenderet Spiritus sanctus, sonuit uox de caelo : *Hic est Filius meus dilectus*. Hinc ergo doctrina eius incipiens et magisterii caelestis auctoritas, dilatatur usque ad terminos orbis terrae, cum praedicatur euangelium regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus ; et tunc ueniet finis.

PL
909

9. **12.** *Coram illo procident Aethiopes, et inimici eius terram lingent*. Per Aethiopes, a parte totum, omnes gentes significauit, eam eligens gentem, quam potissimum nominaret, quae in finibus terrae est. *Coram illo procident*, dictum est, adorabunt eum. Et quia schismata futura erant per diuersa terrarum loca, quae inuiderent ecclesiae catholicae toto terrarum orbe diffusae, eadem porro schismata per hominum nomina se fuerant diuisura, et, homines amando quibus auctoribus scissa sunt, gloriae Christi, quae per omnes terras est, inimicatura ; ideo cum dixisset : *Coram illo procident Aethiopes*, adiunxit : *et inimici eius terram lingent* ; id est, homines amabunt, ut inuideant gloriae Christi, cui dictum est : *Exaltare super caelos, Deus, et super omnem terram gloria tua*. Homo quippe audire meruit : *Terra es, et in terram ibis*. Hanc terram lingendo, id est, talium auctoritate uaniloqua delectati, eos amando, et in suauissimos habendo, contradicunt diuinis eloquiis, quibus catholica ecclesia praenuntiata est, non in aliqua parte terrarum futura, sicut quaelibet schismata, sed in uniuerso mundo fructificando atque crescendo, usque ad ipsos Aethiopes, extremos uidelicet et teterrimos hominum, peruentura.

μ 750

10.11. **13.** *Reges Tharsis et insulae munera offerent ; reges Arabum et Saba dona adducent. Et adorabunt*

21 Matth. 3, 17. 12, 13 Ps. 107, 6. 14 Gen. 3, 19.

12, 1 procident] a κ cum LXX (cfr comment. l. 4/5), decident plures codd. Er. μ (at l. 4 legunt procident) (Aug. in epist. ad cathol. VIII, 22, p. 256, 2/3 et Contra Cresc. III, 64, 73, p. 478, 2 habet decident) 2 linguent a 15/16 uaniloquia μ

eum omnes reges terrae ; omnes gentes seruiant ei.

Hoc iam non expositorem, sed contemplatorem desiderat ;
 5 immo non solum laetantium fidelium, sed etiam infidelium gementium infertur adspectibus ; nisi fortasse quaerendum est quid dictum sit : *dona adducent*. Ea quippe adduci solent, quae ambulare possunt. Numquidnam ergo de immolandis uictimis dici potuit ? Absit ut talis oriatur in diebus eius
 10 iustitia. Sed ista dona quae adducenda praedicta sunt, homines mihi uidentur significare, quos in societatem ecclesiae Christi regum adducit auctoritas ; quamuis reges etiam persequentes dona adduxerint, non scientes quid facerent sanctos martyres immolando.

12. **14.** Cum uero exponeret causas cur ei tantus honor deferretur a regibus, eique seruiretur ab omnibus gentibus : *Quia liberauit*, inquit, *egenum a potente, et pauperem cui non erat adiutor*. Iste egenus et pauper, populus est
 5 credentium in eum. In hoc populo sunt etiam reges adorantes eum. Non enim egeni esse dedignantur et pauperes, id est humiliter peccata confitentes, et egentes gloria et gratia Dei, ut eos rex ille, filius Regis, liberet a potente. Idem quippe est potens, ille qui superius calumniator est dictus ; quem potentem
 10 ad homines sibi subdendos et in captiuitate retinendos non uirtus eius fecit, sed humana peccata. Idem ipse et fortis est dictus ; ideo et hic potens. Sed qui humilauit calumniatorem, et intrauit in domum fortis, ut eo alligato uasa eius diriperet, hic *liberauit egenum a potente, et pauperem cui non*
 15 *erat adiutor*. Non enim hoc efficere potuit uel cuiusquam uirtus, uel quisquam homo iustus, uel aliquis angelus. Cum ergo nullus esset adiutor, ipse adueniens saluos fecit eos.

13. **15.** Occurrerat autem : Si propter peccata homo tenebatur a diabolo, numquidnam Christo qui eruit egenum a potente, peccata placuerunt ? Absit ; sed : *Parcet ipse inopi et pauperi* ; id est, peccata dimittet humili, et non de suis meritis
 5 confidenti, aut de sua uirtute salutem speranti, sed indigenti gratia Saluatoris sui. Cum autem addidit : *Et animas pauperum saluas faciet*, utrumque adiutorium gratiae commendauit ; et quod est in remissionem peccatorum, cum ait : *Parcet pauperi et inopi* ; et quod est in participatione
 10 iustitiae, cum addidit : *Et animas pauperum saluas faciet*. Nemo enim sibi est idoneus ad salutem, quae salus est perfecta iustitia, nisi Dei adiuuet gratia ; quia plenitudo legis non est nisi caritas, quae non a nobis existit in nobis, sed dif-

14, 13 cfr Matth. 12, 29. 15, 13/14 cfr Rom. 5, 5.

13, 3 ei] illi κ 14, 2 quoniam κ 3 egenum] κ, pauperem a a] κ, de manu κ, del. alt. m. potentis a, potentem κ pauperem] κ, inopem a cui] κ, qui a 15, 3/4 pauperi et inopi a, inopi et pauperi dominus κ 7 saluos κ 11 salus] codd., non add. edd.

funditur in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus
15 est nobis.

14. **16.** *Ex usuris et iniquitate redimet animas eorum.*
Quae sunt istae usurae, nisi peccata, quae etiam debita nomi-
nantur? Usuras autem appellatas puto, quia plus mali inue-
nitur in suppliciis, quam commissum est in peccatis. Nam,
5 uerbi gratia, cum homicida corpus tantum hominis perimat,
animae autem nocere nihil possit, ipsius et anima et corpus
perditur in gehenna. Propter huiusmodi contemtores praesen- μ 751
tis praecepti, et irrisores futuri supplicii dictum est: *Ego ue-*
niens, cum usuris exigerem. Ab his usuris redimuntur animae
10 pauperum, sanguine illo qui fusus est in remissionem peccato-
rum. Redimet ergo ab usuris, remittendo peccata, quae debe-
bant ampliora supplicia; redimet autem ab iniquitate, adiu-
uando per gratiam etiam ad faciendam iustitiam. Eadem ita-
que duo repetita sunt quae supra dicta erant. Quod enim supra
15 est: *Parcet inopi et pauperi*, hoc intellegitur: *Ex usuris*;
quod uero ibi dicit: *Et animas pauperum saluas faciet*, hoc
dictum uidetur: *Ex iniquitate, ut redimet* ad utrumque
subaudiatur. Nam parcendo redimet ab usuris; saluos autem
faciendo redimet ab iniquitate. Ita, cum *parcet pauperi et*
20 *inopi, et animas pauperum saluas faciet*, sic *ex usuris et ini-*
quitate redimet animas eorum. Et honorabile nomen
eius coram ipsis. Dant enim honorem nomini eius pro
tantis beneficiis, qui respondent dignum et iustum esse gratias
agere Domino Deo suo. Vel quod habent codices aliqui: *Et*
25 *honorabile nomen eorum coram ipso*; quia etsi uidentur
huic saeculo contemtibiles christiani, nomen eorum coram PL
ipso est honorabile, qui eis illud dedit, iam non memor nomi- 911
num illorum per labia sua, quibus antea uocabantur, cum es-
sent gentilium superstitionibus obligati, uel suorum malorum
30 meritorum signati uocabulis, antequam essent christiani;
quod nomen honorabile est coram ipso, etsi contemtibile uide-
tur inimicis.

15. **17.** *Et uiuet, et dabitur ei de auro Arabiae.* Non
diceretur: *Et uiuet*, (de quo enim non posset dici hoc quan-
tulocumque spatio temporis uiuente in hac terra?) nisi illa
uita commendaretur, in qua *iam non moritur, et mors ei ultra*
5 *non dominabitur.* Atque ideo *et uiuet* qui contemtus est mo-
riens; quoniam sicut alius propheta dicit: *Tolletur de terra*
uita eius. Sed quid est: *et dabitur ei de auro Arabiae?*
Nam quod inde aurum etiam ille Salomon accepit, in hoc psal-

16, 2 cfr Matth. 6, 12. 8 Matth. 25, 27. 15/20 Ps. 71, 13. 27 cfr Ps.
15, 4. 17, 4 Rom. 6, 9. 6 Isai. 53, 8; cfr Act. 8, 33.

16, 1 iniquitatem α, iniquitatibus κ 21 praeclarum κ 22 eius] κ, eorum α
(cfr l. 25) 25 eorum] α Vulg.

mo figurate transiectum est in alium uerum Salomonem, id
 10 est uerum pacificum; non enim ille dominatus est *a flumine
 usque ad terminos orbis terrae*. Sic ergo prophetatum est, etiam
 sapientes huius mundi in Christo fuisse credituros. Per Ara-
 biam autem gentes intellegimus; per aurum sapientiam, quae
 ita excellit inter omnes doctrinas, ut aurum inter metalla;
 15 unde scriptum est: *Accipite prudentiam sicut argentum, et sa-
 pientiam sicut aurum probatum. Et orabunt de ipso sem-
 per*. Quod habet graecus, *περὶ αὐτοῦ*, aliqui interpretati sunt:
de ipso, aliqui: *pro ipso*, uel *pro eo*. Quid est autem:
de ipso, nisi forte quod oramus dicentes: *Adueniat regnum*
 20 *tuum*. Christi namque aduentus praesentabit fidelibus regnum
 Dei. *Pro eo* uero quomodo intellegatur, angustum est, nisi
 quia cum oratur pro ecclesia, pro ipso oratur, quia corpus est
 eius. De Christo quippe et ecclesia praemissum est sacramen-
 tum magnum: *Erunt duo in carne una*. Iam uero quod sequi-
 25 tur: *Tota die*, id est toto tempore, *benedicent ei*, satis
 apertum est.

16. 18. *Et erit firmamentum in terra, in summis mon-
 tium. Omnes enim promissiones Dei in illo etiam*, id est, in
 illo firmatae sunt; quia in illo impletum est quidquid pro sa- μ 752.
 lute nostra prophetatum est. Nam summa montium, scriptu-
 5 rarum diuinarum auctores, id est, per quos ministratae sunt,
 intellegere conuenit; in quibus utique ipse est firmamentum,
 quoniam ad illum omnia quae diuinitus scripta sunt, referun-
 tur. Hoc autem in terra esse uoluit, quia propter eos qui in
 terra sunt, illa conscripta sunt; unde et ipse in terram uenit,
 10 ut ea cuncta firmaret, id est, in se monstraret impleri. *Oportebat enim*,
 inquit, *impleri omnia quae scripta sunt in lege et
 prophetis et psalmis de me*, id est, *in summis montium*. Sic
 enim uenit *in nouissimis temporibus manifestus mons Domini*,
paratus in cacumine montium; quod hic ait, *in summis mon-* PL
 15 *tium. Superextolletur super Libanum fructus eius*. 912
 Libanum solemus accipere ueluti huius saeculi dignitatem;
 quoniam mons est Libanus excelsas arbores habens, et nomen
 ipsum interpretatur candidatio. Quid enim mirum, si super
 huius saeculi praeclarum omne fastigium fructus superextol-
 20 litur Christi, cuius fructus dilectores omnia saecularia culmina
 contemserunt? Si autem in bono accipimus Libanum, propter
 cedros *Libani quas plantauit*, quis alius fructus intellegendus
 est, qui super hunc Libanum extollitur, nisi de quo apostolus

10 Ps. 71, 8. 15 Prou. 8, 10. 11. 19 Matth. 6, 10. 24 Eph. 5, 32, 31.
 18, 2 II Cor. 1, 20. 10 Luc. 24, 44. 13/14 Isai. 2, 2. 22 Ps. 103, 16.

17, 16 adorabunt κ de ipso] *Vulg. et psalt. Rom.*, pro eo α κ (pro ipso *psalt. Mediol.*)
 25 ei] *Vulg.*, eum α κ 18, 1 et] *om.* α κ *cum LXX* terram α
alt. in] α α κ 2/3 id est in illo] *codd., om. Er.*, id est in Christo *Lou.*
 15 fructum κ

dicit de caritate sua locuturus : *Adhuc supereminentem uiam*
 25 *uobis demonstro ?* Haec enim et in primo proponitur munerum
 diuinorum, ubi ait : *Fructus autem spiritus est caritas ;* atque
 inde cetera utique consequentia contexuntur. *Et florebunt*
de ciuitate sicut fenum terrae. Quoniam ambigue posita
 est ciuitas, nec adiunctum est eius, aut Dei ; non enim dictum
 30 est, de ciuitate eius, uel de ciuitate Dei, sed tantum *de ciui-*
tate ; in bono intellegitur, ut de ciuitate Dei, hoc est, de ec-
 clesia floreat sicut fenum ; sed fenum fructiferum, sicuti est
 frumenti ; nam et hoc fenum appellatur in sancta Scriptura ;
 sicut in Genesi iussum est producere terram omne lignum et
 35 omne fenum, nec adiunctum est, omne frumentum ; quod pro-
 cul dubio non praeteriretur nisi feni nomine etiam hoc intelle-
 geretur ; et in multis aliis scripturarum locis hoc inuenitur. Si
 autem sic accipiendum est : *Et florebunt sicut fenum*
terrae, quemadmodum dictum est : *Omnis caro fenum, et*
 40 *claritas hominis sicut flos feni,* profecto et ciuitas illa intelle-
 genda est, quae saeculi huius societatem significat ; non enim
 frustra primus Cain condidit ciuitatem. Exaltato itaque fructu
 Christi super Libanum, id est super arbores diuturnas et ligna
 imputribilia, quia ille fructus aeternus est ; omnis claritas ho-
 45 minis secundum temporalem saeculi celsitudinem feno com-
 paratur, quoniam a credentibus et uitam aeternam iam spe-
 rantibus spernitur felicitas temporalis, ut impleatur quod
 scriptum est. *Omnis caro fenum, et omnis claritas carnis ut*
flos feni : fenum aruit, flos decidit. Verbum autem Domini ma-
 50 *net in aeternum.* Ibi est fructus eius exaltatus super Libanum.
 Semper enim caro fenum fuit, et claritas carnis ut flos feni ;
 sed quia non demonstrabatur quae fuerat eligenda et prae-
 ponenda felicitas, flos feni pro magno habebatur ; nec solum
 minime contemnebatur, sed etiam maxime appetebatur.
 55 Quasi ergo tunc ita esse coeperit, quando auersum est atque
 contemptum quidquid floreat in saeculo, ita dictum est : μ 753
Superextolletur super Libanum fructus eius, et flo-
rebunt de ciuitate sicut fenum terrae ; id est, diffama-
 bitur super omnia quod in aeternum promittitur, et com-
 60 parabitur feno terrae quidquid pro magno habetur in saeculo.
 17. **19.** *Sit ergo nomen eius benedictum in saecula :*
ante solem permanet nomen eius. Per solem tempora
 significata sunt : ergo in aeternum permanet nomen eius ; PL
 aeternum enim antecedit tempora, nec clauditur tempore. *Et* 913
 5 *benedicentur in ipso omnes tribus terrae.* In ipso

24 1 Cor. 12, 31.
 6-8.

26 Gal. 5, 22.

34 cfr Gen. 1, 11.

39 et 48 Isai. 40,

42 Gen. 4, 17.

27 floriant a cum LXX, et ante lunam sedis eius add. κ

55 animaduersum codd. Er.

19, 1 sit] κ, erit a

2 eius] a

5 ipso] eo a κ

quippe impletur quod promissum est Abrahae. *Non enim dicit : In seminibus, tamquam in multis ; sed tamquam in uno : Et semini tuo, quod est Christus.* Abrahae autem dicitur : *In semine tuo benedicentur omnes tribus terrae. Neque filii carnis, sed filii promissionis deputantur in semine. Omnes gentes magnificabunt eum.* Tamquam exponendo repetitum est quod supra dictum est. Quia enim benedicentur in eo, magnificabunt eum ; non ipsi faciendo ut magnus sit, qui per se ipsum magnus est, sed laudando et magnum fatendo. Sic enim magnificamus Deum ; sic etiam dicimus : *Sanctificetur nomen tuum, quod semper utique sanctum est.*

18. **20.** *Benedictus Dominus, Deus Israel, qui facit mirabilia solus.* Consideratis omnibus supra dictis eructatur hymnus, et benedicitur Dominus Deus Israel. Impletur enim quod ad illam sterilem dictum est : *Et qui eruit te, ipse Dominus Deus Israel uniuersae terrae uocabitur.* Ipse facit mirabilia solus ; quoniam quicumque faciunt, ipse in eis operatur, qui facit mirabilia solus.

19. **21.** *Et benedictum nomen gloriae eius in aeternum, et in saeculum saeculi.* Quid aliud latini interpretes dicerent, qui non possent dicere, in aeternum, et in aeternum aeterni ? Quasi enim aliud dictum sit, *in aeternum*, et aliud *in saeculum*, ita sonat ; sed graecus habet, εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, quod forte commodius diceretur, in saeculum, et in saeculum saeculi ; ut *in saeculum* intellexeretur, quantum hoc saeculum durat ; *in saeculum* autem *saeculi*, quod post huius finem futurum promittitur. *Et replebitur gloria eius omnis terra : fiat, fiat.* Iussisti, Domine, ita fit ; ita fit, donec illud quod coepit a flumine, perueniat omnino usque ad terminos orbis terrae.

IN PSALMVM LXXII

ENARRATIO.

SERMO.

Habitus Carthagine in basilica Restituta.

Vers. 1.

1. Audite, audite dilectissima uiscera corporis Christi, quorum spes Dominus Deus uester est, et non respicitis in uanitates et insanias mendaces ; et qui adhuc respicitis, audite ne

19, 6 Gal. 3, 16. 8 Gen. 22, 18. 9 Rom. 9, 8. 15 Matth. 6, 9.
20, 4 Isai. 54, 5. 21, 11/12 Ps. 71, 8.

LXXII, 1, 2 cfr Ps. 39, 5.

11 beatum dicunt κ 20, 1 fecit α 2 mirabilia] α, magna add. κ 5 domi-
nus] om. μ (errore ?) 21, 1 gloriae] α κ, maiestatis plures e uetustioribus codd.
(cum Vulg.)

LXXII, titulus : *Mediol. Ambr. D 547 inf. (in Carth.), Paris. 1982, nou. acq. 2440 (= Bell.) (in ecclesia), Rot., Claromontanus*

respiciatis. Psalmus iste inscriptionem habet, id est titulum :
 5 *Defecerunt hymni David, filii Iesse. Psalmus ipsi*
Asaph. Tot habemus psalmos in quorum titulis scriptum est
 nomen David, nusquam est additum *filii Iesse*, nisi in hoc
 solo. Quod credendum est non frustra factum, neque inaniter ; PL
 ubique enim nobis innuit Deus, et ad intellectum uocat pium 914
 10 studium caritatis. Quid est : *Defecerunt hymni David,*
filii Iesse ? Hymni laudes sunt Dei cum cantico : hymni
 cantus sunt continentes laudem Dei. Si sit laus, et non sit Dei, μ 754
 non est hymnus ; si sit laus, et Dei laus, et non cantetur, non
 est hymnus. Oportet ergo ut, si sit hymnus, habeat haec tria :
 15 et laudem, et Dei, et canticum. Quid est ergo : *Defecerunt*
hymni ? Defecerunt laudes quae cantantur in Deum. Mo-
 lestam rem et quasi luctuosam uidetur nuntiare. Qui enim can-
 tat laudem, non solum laudat, sed etiam hilariter laudat ; qui
 cantat laudem, non solum cantat, sed et amat eum quem can-
 20 tat. In laude confitentis est praedicatio, in cantico amantis
 affectio. *Defecerunt ergo hymni David,* ait, et addidit :
filii Iesse. Erat enim David rex Israel, filius Iesse, tempore
 quodam Veteris Testamenti ; quo tempore Nouum Testa-
 25 mentum occultatum ibi erat, tamquam fructus in radice. Si
 enim quaeras fructum in radice, non inuenies ; nec tamen in-
 uenis in ramis fructum, nisi qui de radice processerit. Illo
 ergo tempore, populo primo uenienti ex semine Abrahae car-
 naliter ; nam et populus secundus pertinens ad Nouum Testa-
 mentum, ad semen Abrahae pertinet, sed iam spiritualiter ; illi
 30 ergo populo primo adhuc carnali, ubi pauci prophetae intelle-
 gebant et quid desideraretur a Deo, et quando haberet publice
 praedicari, praenuntiauerunt futura haec tempora, et aduen-
 tum Domini nostri Iesu Christi. Et quemadmodum Christus
 ipse secundum carnem nasciturus, in radice erat occultus in
 35 semine patriarcharum, et quodam tempore reuelandus tam-
 quam fructu apparente, sicut scriptum est : *Floruit uirga de*
radice Iesse, sic etiam ipsum Nouum Testamentum, quod
 in Christo est prioribus illis temporibus occultum erat, solis
 prophetis cognitum, et paucissimis piis, non ex manifestatione
 40 praesentium, sed ex reuelatione futurorum. Nam quid sibi
 uult, fratres, ut unum quiddam commemorem, quod Abra-
 ham mittens seruum suum fidelem ad desponsandam uxorem
 unico filio suo, facit eum iurare sibi, et in iuramento dicit ei :
Pone manum sub femore meo, et iura ? Quid erat in femore A-
 45 brahae, ubi ille manum posuit iurans ? Quid ibi erat, nisi quod

5 Ps. 71, 20.

22 cfr I Reg. 16, 18.

36 Isai. 11, 1.

44 Gen. 24, 2

1, 5 defecerunt usq. Iesse] pertinent ad superiorem psalmum ; cum Ambrosio et κ haec
 uerba accepit Augustinus in titulo ps. LXXII hymni] laudis add. a, laudes κ filii
 iesse] om. κ ipsi] om. α κ

et tunc ei promissum est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes*. Femoris nomine caro significatur. De carne Abrahae, per Isaac et Iacob, et ne multa commemoremus, per Mariam Dominus noster Iesus Christus.

2. Quia uero radix erat in patriarchis, unde ostendemus? Paulum interrogemus. Gentes iam credentes in Christum, et quasi superbire cupientes contra Iudaeos qui crucifixerunt Christum; cum et de ipso populo uenerit alius paries, occurrens in angulo, id est in ipso Christo, de diuerso uenienti parieti praeputii, id est gentium; cum ergo erigerent se gentes, sic illas reprimat: *Si enim tu, inquit, ex naturali incisus oleastro, insertus es in illis, noli gloriari aduersus ramos. Nam si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te*. Ergo de radice PL
10 patriarcharum dicit fractos quosdam ramos propter infidelitatem, et insertum ibi oleastrum, ut esset particeps pinguedinis oliuae, id est, ecclesiam ex gentibus uenientem. Et quis inserit oleastrum in oliua? Oliua solet in oleastro; oleastrum in oliua numquam uidimus. Nam quisquis fecerit, non inueniet
15 baccas nisi oleastri. Quod enim inseritur, hoc crescit, et eius rei fructus inuenitur: inuenitur non radicis fructus, sed surculi. Hoc ostendens apostolus omnipotentia sua Deum fecisse, ut oleaster in radicem oliuae insereretur, et non baccas siluestres, sed oliuam daret; ad omnipotentiam Dei reuocans
20 hoc apostolus ait: *Si tu ex naturali incisus es oleastro, et contra naturam insertus es in bonam oliuam, noli gloriari, inquit, aduersus ramos. Sed dicis, ait: Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene; propter incredulitatem fracti sunt; tu autem fide stas; noli altum sapere, sed time. Quid enim est: Noli altum sapere?*
25 Noli superbire, quia insertus es; sed time ne frangaris per infidelitatem, sicut illi fracti sunt. *Propter infidelitatem, inquit, fracti sunt; tu autem fide stas; noli altum sapere, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parcat.* Et sequitur bonus locus, et necessarius, et totus audiendus:
30 *Vides ergo, inquit, bonitatem et seueritatem Dei: in eos quidem qui fracti sunt, seueritatem; in te autem qui insertus es bonitatem, si permanseris in bonitate; alioquin, id est, si non permanseris in bonitate, et tu excideris; et illi si non permanserint in infidelitate, inserentur.*

3. Tempore igitur Veteris Testamenti, fratres, promissiones a Deo nostro populo illi carnali terrenae erant et temporales. Promissum est regnum terrenum; promissa est terra illa, in quam etiam inducti sunt ab Aegypto liberati; per Iesum
5 Naue introducti sunt in terram promissionis, ubi etiam Ierusalem terrena aedificata est, ubi regnauit Dauid. Acceperunt

46 Gen. 22, 18. 2, 7 et 20 sqq. Rom. 11, 17-24.

2, 21 bonam] om. codd. 23 stas unus cod.

terram, liberati ex Aegypto, transeuntes per Rubrum mare ;
 finitis anfractibus et erroribus solitudinum, acceperunt ter-
 ram, acceperunt regnum ; deinde post regnum acceptum, quia
 10 terrena acceperant, coeperunt merito peccatorum suorum op-
 pugnari, expugnari, captiuari ; ad extremum euersa est et ipsa
 ciuitas. Tales erant et illae promissiones non perseueraturae,
 per quas tamen figurarentur futurae promissiones perseuera-
 turae ; ut ille omnis decursus temporalium promissionum figu-
 15 ra esset, et quaedam prophetia futurorum. Itaque cum illud
 regnum deficeret, ubi regnauit Dauid, filius Iesse, id est, homo
 quidam, etsi propheta, etsi sanctus, quia uidebat et praeuide-
 bat Christum uenturum, de cuius semine etiam secundum car-
 nem nasciturus erat ; tamen homo, tamen nondum Christus,
 20 tamen nondum rex noster, Filius Dei, sed rex Dauid, filius
 Iesse ; quia ergo defecturum erat illud regnum, per quod re-
 gnum acceptum laudabatur tunc Deus a carnalibus ; hoc solum
 enim pro magno habebant, quia liberati erant temporaliter
 ab his a quibus opprimebantur, et euaserant hostes perse-
 25 quentes per mare Rubrum, et ducti erant per solitudinem, et
 inuenerant patriam et regnum ; hinc solum laudabant Deum,
 nondum intellegentes quid in illis figuris praesignaret et pro-
 mitteret Deus ; deficientibus ergo rebus pro quibus laudabat
 Deum populus carnalis, cui regnauit ille Dauid, *defecerunt*
 30 *hymni Dauid*, non Filii Dei, sed *filius Iesse*. Periculo-
 sum locum tituli psalmi praesentis, sicut Dominus uoluit,
 praeteruecti sumus ; accepistis quare dictum sit : *Defecerunt*
hymni Dauid, filii Iesse.

PL
916

4. Cuius uox est psalmus ? *Asaph*. Quid est : *Asaph* ?
 Sicut inuenimus in interpretationibus ex lingua hebraea in
 graecam, et ex graeca nobis in latinam translatis, *Asaph* μ 756
 5 audieris synagogam, noli continuo detestari quasi interfectri-
 cem Domini. Erat quidem illa synagoga interfectrix Domini ;
 nemo dubitat ; sed memento de synagoga fuisse arietes, quo-
 rum filii sumus. Vnde dicitur in psalmo : *Afferte Domino filios*
arietum. Qui inde arietes ? Petrus, Iohannes, Iacobus, An-
 10 dreas, Bartholomaeus, et ceteri apostoli. Hinc et ipse primo
 Saulus, postea Paulus ; id est, primo superbus, postea humi-
 lis. Saul enim, unde dictum est nomen Sauli, nostis quia rex
 superbus et infrenis fuit. Non quasi iactantia aliqua nomen
 sibi mutauit apostolus ; sed ex Saulo factus est Paulus, ex su-
 15 perbo modicus. Paulum enim modicum est. Vis nosse quid sit
 Saulus ? Ipsum audi iam Paulum recordantem quid fuerit per
 malitiam suam, et quid iam sit per gratiam Dei ; audi quomo-

4, 8 Ps. 28, 1.

3, 8 et erroribus] tres codd., ac terroribus cet. codd. edd.

4, 1 psalmi Reg.

do fuerit Saulus, et quomodo sit Paulus : *Qui fui*, inquit, *prius blasphemus, et persecutor, et iniuriosus*. Audisti Saulum ; audi
 20 et Paulum : *Ego enim sum*, inquit, *minimus apostolorum*. Quid est minimus, nisi ego sum Paulus ? Et sequitur : *Qui non sum dignus uocari apostolus*. Quare ? Quia fui Saulus. Quid est : fui Saulus ? Ipse dicat : *Quia persecutus sum*, inquit, *ecclesiam Dei ; sed gratia Dei*, ait, *sum quod sum*. Abstulit sibi omnem
 25 granditatem suam ; minimus iam in se, grandis in Christo. Et iste Paulus quid dicit ? *Non repulit Deus plebem suam*, de plebe ex Iudaeis ueniente, *plebem suam*, inquit, *quam praesciuit ; nam et ego Israelitas um ex semine Abraham, tribu Benjamin*. Ergo et Paulus nobis de synagoga ; et Petrus et alii
 30 apostoli de synagoga. Itaque cum audieris uocem synagogae, noli adtendere meritum, sed intende partum. Loquitur ergo in hoc psalmo synagoga, deficientibus hymnis Dauid, filii Iesse ; id est deficientibus rebus temporalibus, per quas solebat a carnali populo laudari Deus. Quare autem illae defecerunt, nisi
 35 ut aliae quaererentur ? Vt quaererentur quae ? Quae ibi non erant ? Non ; sed quae ibi tegebantur figuris ; non quae iam ibi non erant, sed ibi tamquam in radice occultabantur quibusdam secretis mysteriorum. Quae ? Haec, inquit ipse apostolus, figurae nostrae fuerunt.

PL
917

5. Et adtendite iam breuiter ipsam figuram nostram. Populus Israel sub Pharaonis et Aegyptiorum dominatione ; populus christianus, ante fidem praedestinatus iam Deo, et adhuc seruiens daemonibus et diabolo principi eorum : ecce populus
 5 subiugatus Aegyptiis, seruiens peccatis suis ; non enim nisi per peccata nostra potest diabolus dominari. Liberatur populus ab Aegyptiis per Moysen ; liberatur populus a praeterita uita peccatorum, per Dominum nostrum Iesum Christum. Transit populus ille per mare Rubrum ; iste per baptismum. Moriantur in mari Rubro omnes inimici, populi illius ; moriantur in
 10 baptismo omnia peccata nostra. Intendite, fratres. Post mare illud Rubrum non continuo patria datur, nec tamquam iam hostes desint, secure triumphatur ; sed restat eremi solitudo, restant hostes insidiantes in uia ; sic et post baptismum restat
 15 uita christiana in tentationibus. In illa eremo suspirabatur patriae promissae ; quid aliud christiani suspirant iam abluti baptismo ? Numquid iam regnant cum Christo ? Nondum
 20 uentum est ad terram promissionis nostram ; sed non defecturam, non enim ibi deficient hymni Dauid. Hoc modo audiant omnes fideles ; sciant ubi sint : in eremo sunt ; patriae

18 1 Tim. 1, 13. 20 sqq. 1 Cor. 15, 9. 10. 26 Rom. 11, 2. 1. 38 cfr 1 Cor. 10, 6. 5, 1 cfr Ex. 1, 10. 9 cfr Ex. 14, 22. 23.

24 quod] id *praem.* Lou. PL 28 de tribu Lou. PL 30 audieris] *codd.*, audis *ueteris edd.* 36/37 non quae *usq.* erant] *om.* μ 38 mysteriorum, quae, inquit Lou. PL

suspirant. Mortui sunt hostes in baptismo, sed insequentes a tergo. Quid est : insequentes a tergo ? Ante faciem futura habemus ; a tergo praeterita ; omnia praeterita peccata deleta sunt in baptismo ; quibus modo tentamur, non a tergo insequuntur, sed in uia insidiantur. Vnde apostolus, adhuc in uia huius eremi constitutus, *Quae retro*, inquit, *oblitus, in ea quae ante sunt extentus, secundum intentionem sequor ad palmam supernae uocationis Dei* ; tamquam diceret : Ad patriam supernae promissionis Dei. Et ibi iam, fratres, in eremo quidquid passus est ille populus, et quidquid eis Deus largitus est ; quaecumque illa flagella fuerunt, quaecumque dona, significationes sunt rerum quas in hac solitudine huius uitae, ambulantes in Christo, quaerentes patriam, et accipimus ad consolationem, et patimur ad probationem. Non ergo mirum quia illud defecit quod figurabat futurum. Nam perductus est populus ad patriam promissionis ; numquid semper staturam ? Si hoc esset, non esset figura, sed res. Quia uero figura erat, ad temporale quiddam perductus est ille populus. Si ad temporale quiddam perductus est, oportebat ut deficeret, et defectu suo cogeretur quaerere quod numquam deficeret.

6. Synagoga ergo, id est, qui Deum ibi pie colebant, sed tamen propter terrenas res, propter ista praesentia ; sunt enim impii qui praesentium rerum bona a daemonibus quaerunt ; hic autem populus ideo melior erat gentibus, quod quamuis praesentia bona et temporalia, tamen ab uno Deo quaerebat, qui est creator omnium, et spiritalium, et corporalium : cum ergo illi pii secundum carnem adtenderent, id est, illa synagoga quae erat in bonis, pro tempore bonis, non spiritalibus, quales erant ibi prophetae, quales pauci intellectores regni caelestis, aeterni ; ergo illa synagoga animaduertit quae acceperit a Deo, et quae promiserit Deus populo illi, abundantiam rerum terrenarum, patriam, pacem, felicitatem terrenam ; sed in his omnibus figurae erant ; et non intellegens quid ibi lateret in rebus figuratis, putauit hoc pro magno dare Deum, nec habere melius quod dare posset diligentibus se et seruientibus sibi. Adtendit, et uidit quosdam peccatores, impios, blasphemos, seruos daemonum, filios diaboli, uiuentes in magna nequitia et superbia, abundare rebus talibus terrenis, temporalibus, pro qualibus rebus ipsa Deo seruiebat ; et nata est cogitatio pessima in corde, quae faceret nutare pedes, et prope labi a Dei uia. Et ecce ista cogitatio in populo erat Veteris Testamenti ; utinam non sit in carnalibus fratribus nostris, cum iam aperte praedicatur felicitas Noui Testamenti ! Quid enim dixit illa tunc synagoga ?

PL
918

26 Phil. 3, 13.14.

6, 8 tempore] *opt. codd.*, temporalibus *edd.*

25 quid dixit ille populus? Nos seruimus Deo, et corripimur,
 flagellamur; subducuntur nobis ea quae diligimus, et quae pro
 magno a Deo acceperamus; illi autem scelerati homines ne-
 quissimi, superbi, blasphemi, inquieti, abundant omnibus
 rebus, propter quas nos Deo seruimus; puto sine causa serui-
 30 tur Deo. Hic sensus est psalmi, deficientis populi et nutantis;
 dum considerat bona terrena propter quae seruiebat Deo, μ 758
 abundare his qui non seruirent Deo, nutat, et prope labitur:
 et cum hymnis illis deficit, quia in talibus cordibus hymni de-
 ficiebant. Quid est, in talibus cordibus hymni deficientes?
 35 Quia iam talia cogitabant, Deum non laudabant. Quomodo
 enim laudarent Deum, quibus quasi peruersus uidebatur,
 dans impiis tantam felicitatem, et auferens eam a seruientibus
 sibi? Non illis bonus uidebatur Deus; et quibus Deus bonus
 non uidebatur, non utique ab eis laudabatur; a quibus autem
 40 Deus non laudabatur, defecerunt in illis hymni. Postea uero
 populus iste intellexit quid eum admoneret Deus quaerere,
 cum ista temporalia subtraheret seruis suis, et donaret ea
 inimicis suis, blasphemis, impiis; admonitus intellexit quia
 prae omnibus quae dat Deus, et bonis, et malis, et aliquando
 45 aufert, et bonis, et malis, prae omnibus seruat aliquid bonis.
 Quid est, seruat aliquid bonis? quid illis seruat? Seipsum.
 Iam quantum arbitror, curritur in psalmo; intellectus est in
 nomine Domini. Audi recordantem et paenitentem qui errauerat,
 putando Deum non bonum qui dat bona terrena malis, et
 50 aufert illa a seruis suis. Intellexit enim quid Deus seruaret
 seruis suis; et recogitans, seque castigans erupit hoc modo.

7. *Quam bonus Deus Israel!* Sed quibus? *Rectis corde.* Peruersis quid? Peruersus uidetur. Sic et in alio psalmo dicitur: *Cum sancto sanctus eris, et cum uiro innocente innocens eris, et cum peruerso peruersus eris.* Quid est: *peruersus eris cum peruerso?* Peruersum te putabit peruersus. Non quod ullo modo peruertatur Deus. Absit; quod est, est. Sed PL
 quemadmodum sol, oculos puros, sanos, uegetos fortes habenti, 919
 tranquillius apparet, in oculos autem lippos quasi tela aspera iaculatur; intuentem illum uegetat, hunc excruciat,
 10 non mutatus, sed mutatum, sic cum coeperis esse peruersus,
 et tibi Deus peruersus uidebitur; tu mutatus es, non ille. Erit ergo tibi poena, quod bonis gaudium. Hoc iste recolens:
Quam bonus, inquit, Deus Israel rectis corde!

2. 8. Quid autem tibi? *Mei autem paene commoti sunt pedes.* Quando commoti sunt pedes, nisi quando non erat rectum cor? Vnde non erat rectum cor? Audi: *Paulo minus effusi sunt gressus mei.* Quod dixit: *paene*, hoc dixit:

7, 3 Ps. 15, 26.27.

7, 10 mutatur, sed mutat *codd.* 8, 3 paulo minus] κ , paene α

- 5 paulo minus ; et quod dixit : *paene moti sunt pedes*, hoc dixit : *effusi sunt gressus*. Paene moti sunt pedes, paene effusi sunt gressus. *Moti pedes* ; sed unde *moti pedes et effusi gressus* ? *Moti pedes*, ad errandum ; *effusi gressus*, ad lapsum ; non omnino, sed *paene*. Quid enim est ?
- 10 Iam ibam in errorem, non ieram ; iam cadebam, non cecideram.
3. 9. Sed quare et hoc ? *Quia zelavi*, inquit, *in peccatoribus, pacem peccatorum intuens*. Adtendi peccatores ; uidi illos habere pacem. Quam pacem ? Temporalem, fluxam, caducam atque terrenam ; sed tamen talem qualem et ego a
- 5 Deo desiderabam. Vidi illos habere qui non seruebant Deo, quod ego desiderabam ut seruirem Deo ; et *moti sunt pedes mei et paene effusi sunt gressus mei*.
- 4.5. 10. Quare autem hoc habent peccatores, dicit breuiter : *Quia non est declinatio morti eorum ; et firmamentum in flagello eorum. In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur*. Iam in- μ 759
- 5 tellexi, inquit, quare illi habent pacem, et florent in terra ; quia morti eorum non est declinatio, id est, quia certa mors et aeterna eos manet, quae nec declinat ab eis, nec ipsi ab ea declinare possunt. *Quia non est declinatio morti eorum ; et firmamentum in flagello eorum*. Et est firmamen-
- 10 tum in flagello eorum ; non est enim temporale flagellum eorum, sed firmum in sempiternum. Propter haec ergo mala quae illis aeterna futura sunt, modo quid ? *In laboribus hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur*. Numquid et ipse diabolus cum hominibus non flagella-
- 15 tur, cui tamen aeternum supplicium praeparatur ?
6. 11. Propterea quid hinc isti, dum non flagellantur, dum non laborant cum hominibus ? *Ideo*, inquit, *obtinnit eos superbia*. Adtende illos superbos, indisciplinatos ; adtende taurum deuotum uictimae, permissum errare libere, et uastare
- 5 quae potest, usque ad diem occisionis. Iam bonum est, fratres, in ipsis prophetae uerbis audiamus hunc quasi taurum de quo dixi. Sic enim illum et alibi scriptura commemorat ; dicit eos tamquam ad uictimam praeparatos, et parci eis ad malam libertatem. *Ideo*, dixit, *obtinnit eos superbia*. Quid
- 10 est : *obtinnit eos superbia* ? *Circumamicti sunt iniquitate et impietate sua*. Non dixit : tecti ; sed *circum-*

11, 8 cfr Prou. 7, 22.

7 moti] *Vulg.*, commoti a κ (cfr l. 1 sq.) 9, 1 et] *codd. Er.*, ad Lou. 1/2 in peccatoribus] κ, super iniquos a 2 intuens] uidens a, respiciens κ 10, 2 morti] *aliquot codd. cum a κ LXX Vulg.* (cfr l. 6), mortis *cet. codd. edd.* μ 2/3 et firmamento in flagello a, nec est flagellus in peccatis κ 4 sunt] inuenientur a, inuenientur κ flagellantur κ (cfr l. 14/15 et n. 11, 1) 11, 3 superbia] in finem *add. a alt. m.* 10 circumamicti] κ, operi a (cfr l. 12) 10/11 iniquitatem a 11 impietatem suam a κ

amicti, undique cooperti impietate sua. Merito miseri nec uident, nec uidentur, quia circumamicti sunt, nec uidentur interiora eorum. Nam quisquis malorum hominum, quasi felici-
 15 cium secundum tempus, interiora conspiceret; quisquis eorum uideret truces conscientias, quisquis animas eorum posset inspicere diuerberari tantis perturbationibus cupiditatum et timorum, uideret illos miseros, et quando felices uocantur. Sed quia *circumamicti sunt iniquitate et impietate*
 20 *sua*, non uident; sed nec uidentur. Nouerat illos Spiritus qui de illis ista dicit; et eo oculo tales debemus inspicere, quo scimus uidere, si nobis auferatur ab oculis tegumen impietatis. Videamus istos; et cum felices sunt, fugiamus; et cum felices sunt, non imitemur; nec a Domino Deo nostro talia nobis pro
 25 magno optemus, qualia accipere meruerunt qui illi non seruiunt. Aliud quiddam seruat; aliud desiderandum est; quid sit autem, audite.

7. **12.** Primo isti describantur. *Prodiēt quasi ex adipe iniquitas eorum.* Vide si non taurus ille agnitus est. Audite, fratres; non quomodocumque transeundum est quod dixit: *Prodiēt quasi ex adipe iniquitas eorum.* Sunt enim
 5 mali, sed macie mali; ideo mali, quia macri, id est exiles, exigui, tabe quadam necessitas affecti; et ipsi mali, et damnandi; ferenda est enim magis omnis necessitas, quam perpetranda aliqua iniquitas. Tamen aliud est de necessitate peccare, aliud in abundantia. Pauper mendicus furtum facit:
 10 ex macie processit iniquitas; diues abundans rebus tantis, quare diripit res alienas? Illius iniquitas ex macie, huius ex adipe processit. Ideo macro cum dicis: Quare hoc fecisti? Humiliter afflictus et abiectus respondet: Necessitas coegit me. Quare non timuisti Deum? Egestas compulit. Dic diuiti:
 15 Quare haec facis, et non times Deum? si tamen tantus es qui possis dicere. Vide si uel dignatur audire; uide si non etiam in te ipso prodiet iniquitas ex adipe eius. Iam enim
 20 praeceptoribus et correptoribus suis inimicitias indicunt; et fiunt inimici uerum dicentibus, iam sueti compalpari uerbis
 25 adulantium, aure molli, corde non sano. Quis dicat diuiti: Male fecisti rapere res alienas? Aut forte si ausus fuerit aliquis dicere, et talis est cui non possit ille resistere, quid respondet? Totum in contemptum Dei loquitur. Quare? Quia superbus est. Quare? Quia pinguis est. Quare? Quia deuotus ad uictimam est. *Prodiēt quasi ex adipe iniquitas eorum.*

13. *Transierunt in dispositionem cordis.* Ibi intus transierunt. Quid est: *transierunt*? Praetergressi sunt uiam. Quid est: *transierunt*? Excesserunt metas humani gene-

25 optemus] *codd.*, petamus *edd.*
 adest) κ cum LXX, prodiit *edd.*
 exiguitate *edd.* 17 ipsum *dub.* μ

12, 1 prodiet] *plures codd. cum* α β (*qui abhinc*
 1/2 iniquitates κ 6 exigui, tabe] *opt. codd.*,
 13, 1 dispositione α β κ

ris ; homines se pares ceteris non putant. Transierunt, inquam,
 5 metas humani generis. Quando dicis tali homini : Frater tuus
 est iste pauper ; eosdem parentes habuistis, Adam et Euam,
 noli adtendere tumorem tuum, noli adtendere typhum in
 quem elatus es ; etsi te circumstat familia, etsi numerosum
 aurum et argentum, etsi domus marmorata continet, etsi tecta
 10 laqueata contegunt, simul uos et pauperem contegit tectum
 mundi caelum ; sed diuersus es a paupere rebus non tuis,
 extrinsecus appositis ; te in illis uide, non illas in te. Adtende
 teipsum, qui sis ad pauperem ; teipsum, non quod habes. Quid
 enim despicias fratrem ? In uisceribus matrum uestrarum ambo
 15 nudi fuistis. Certe etiam cum de ista uita exieritis, et istae
 carnes, exhalata anima, fuerint putrefactae, dignoscantur
 ossa diuitis et pauperis ! De conditione loquor aequali, de ipsa
 sorte generis humani in qua omnes nascuntur ; et diues cum
 hic sit, et pauper, non semper hic erit ; et sicut diues non uenit
 20 diues, sic nec diues abscedit : idem ipse est utriusque introi-
 tus, et par exitus. Adde quod forte mutabitis uices. Iam ubi-
 que euangelium praedicatur : adtende quemdam pauperem
 ulcerosum qui iacebat ante ianuam diuitis, et cupiebat satu-
 rari de micis quae cadebant de mensa diuitis ; adtende et il-
 25 lum parem tuum qui induebatur purpura et bysso, et epula-
 batur quotidie splendide. Contigit nempe mori inopem illum,
 et auferri ab angelis in sinum Abrahae : ille autem mortuus
 est, et sepultus est ; nam illius forte sepulturam nemo cura-
 uit ; et cum apud inferos ille diues in tormentis esset, nonne
 30 eleuauit oculos suos, et uidit in infinito gaudio eum quem con-
 temsit ante ianuam suam, et de digito eius aquae stillam desi-
 derauit, qui de mensa eius cadentes micas desiderauerat ?
 Fratres, labor ille pauperis quantus fuit ? Deliciae illae diuitis
 quam longae fuerunt ? Quod autem mutauerunt, perpetuum
 35 est. Illius ergo quia non erat declinatio in morte, et firmamen-
 tum erat in flagello eius ; in laboribus hominum non fuit, et
 inter homines flagellatus non est ; ille autem flagellatus hic,
 requieuit ibi ; quia flagellat omnem filium quem recipit. Sed
 cui dicis ista ? Epulanti splendide, et induenti se quotidie
 40 purpura et bysso. Cui dicis ? Qui transiit *in dispositionem*
cordis. Merito sero dicturus est : *Mitte Lazarum ; dicat uel*
fratribus meis, quando ei non conceditur fructus paenitentiae.
 Non enim paenitentia, non datur ; sed sempiterna erit paeni-
 tentia et nulla salus post paenitentiam. Ergo isti *transierunt*
 45 *in dispositionem cordis*.

8. **14.** *Cogitauerunt et locuti sunt malignitatem.* Sed μ 761

13, 22 sqq. cfr Luc. 16, 19-31. 38 cfr Hebr. 12, 6.

10 uos] μ , te Lou. PL 16 exhalata] *plures codd.*, exuta *alii codd. edd.* 25 patrem
aliquot codd. 14, 1 in nequitia α , iniquitatem β , malignitate κ

loquuntur malignitatem homines et cum timore, isti autem quomodo? *Iniquitatem in altum locuti sunt.* Non solum locuti sunt iniquitatem; sed etiam clare, audientibus
 5 omnibus, superbe: Ego facio, ego ostendo; senties cum quo habes, uiuere te non sinam. Vel cogitares ea, non etiam effunderes; uel intra claustra cogitationis mala cupiditas coerceretur, uel refrenaret eam intra cogitationem suam. Quare? an forte macer est? *Prodiēt quasi ex adipe iniquitas*
 10 *eorum. Iniquitatem in altum locuti sunt.*

PL
922

9. **15.** *Posuerunt in caelum os suum, et lingua eorum transiit super terram.* Quid est hoc: *transiit super terram?* Quod dictum est: *Posuerunt in caelum os suum.* Hoc est enim: *transiit super terram,* transeunt
 5 terrena omnia. Quid est, transire terrena omnia? Non se cogitat hominem subito mori posse, cum loquitur: quasi semper uicturus minatur; transcendit cogitatio illius terrenam fragilitatem; nescit quali uase coopertus est, nescit quod scriptum est alio loco de talibus: *Exiet spiritus eius, et reuertetur*
 10 *in terram suam; in illa die peribunt omnes cogitationes eius.* Sed isti diem ultimum suum non cogitantes, loquuntur superbiam, et in caelum ponunt os suum, et transcendunt terram. Si ultimum suum diem non cogitaret, id est iudicii sui ultimum diem, latro missus in carcerem, nihil illo esset immanius; et
 15 tamen posset effugere. Quo fugis ne moriaris? Certus erit ille dies. Quid est diu quod uicturus es? Quantum est diu quod habet finem, etsi diu esset? Huc accedit quia non est; et non est diu, et incertum est ipsum quod dicitur diu. Quare hoc non cogitat? Quia posuit in caelum os suum, et lingua eius
 20 transiit super terram.

10. **16.** *Ideo reuertetur huc populus meus.* Iam ipse Asaph reuertitur huc. Vidit enim ista abundare iniquis, uidit superbis; redit ad Deum, et incipit quaerere et disputare. Sed quando? *Cum dies pleni inuenientur in eis.* Quid est:
 5 *dies pleni?* *Cum autem uenit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum.* Ipsa est plenitudo temporis, quando uenit ille temporalia docere contemni, non habere magnum quidquid mali homines cupiunt, pati quidquid mali homines metuunt. Factus est uia, reuocauit ad cogitationem intimam, ad-
 10 monuit quid a Deo quaerendum esset. Et uide de qua cogitatione reuerberata in se, et quodammodo reuocante fluctus impetus sui, transitur ad uera eligenda. *Ideo reuertetur populus meus huc; et dies pleni inuenientur in eis.*

15, 9 Ps. 145, 4. 16, 5 Gal. 4, 4.

3 in altum] β κ, in excelsum α 6 sinam] codd., superbe praem. edd. 15, 2
 transiit] β, transiuit α, transibit κ 3 terra α κ 11/12 superba codd. 16, 1
 conuertetur pop. meus huc α 4 cum] l. 13 legit et cum α β κ LXX Vulg.
 inueniuntur α

11. **17.** *Et dixerunt : Quomodo sciuit Deus, et si est scientia in Altissimo ?* Vide per quam cogitationem transeunt. Ecce iniqui felices sunt, non curat Deus res humanas. Vere scit quid agamus ? Videte quae dicuntur. Rogamus, 5 fratres, iam christiani non dicant : *Quomodo sciuit Deus, et si est scientia in Altissimo.*
12. **18.** Vnde enim tibi uidetur non scire Deum, et non esse scientiam in Altissimo ? Respondet : *Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt diuitias.* Et peccatores sunt, et abundantes diuitias in saeculo obtinuerunt. 5 Confessus est quia ideo nolebat esse peccator, ut haberet diuitias. Carnalis anima uisibilibus rebus et terrenis uendiderat ^{μ 762} iustitiam suam. Qualis iustitia, quae propter aurum habetur ; quasi pretiosius sit aurum quam ipsa iustitia, aut cum quisquam negat res alienas, maius damnum patiatur cui negat, 10 quam ille qui illi negat ! Ille perdit uestem, iste fidem. *Ecce ipsi peccatores et abundantes in saeculo obtinuerunt diuitias.* Inde ergo nescit Deus, et inde non est scientia in Altissimo !
13. **19.** *Et dixi : Ergo sine causa iustificauit cor meum.* Quando seruo Deo, et ista non habeo ; non seruiunt illi, et his abundant : *Ergo sine causa iustificauit cor meum, et laui in innocentibus manus meas.* Hoc sine 5 causa feci. Vbi est merces bonae uitae meae ? ubi est praemium seruitutis meae ? Bene uiuo, et egeo ; et iniquus abundat. *Et laui in innocentibus manus meas.*
14. **20.** *Et fui flagellatus tota die.* A me non recedunt flagella Dei. Bene seruo ; et flagellor, non seruit, et ornatur. Magnam quaestionem sibi fecit. Agitatur anima, transit anima transitura ad contemnenda terrena et concupiscenda aeterna. 5 Transitus est ipsius animae in hac cogitatione : ubi fluctuat in quadam tempestate, peruentura est ad portum. Et quomodo solent aegri, qui lentius aegrotant cum sanitas longe est, uicina sanitate plus aestuant ; accessionem creticam medici uocant, per quam transitur ad sanitatem ; maior ibi aestus, sed du- 10 cens ad salutem ; maior ibi ardor, sed uicina refectio ; sic ergo et hic aestuat. Nam periculosa uerba sunt, fratres, molesta, et paene blasphema : *Quomodo sciuit Deus ?* Hoc est et paene ; non dixit : Nesciuit Deus ; non dixit : Non est scientia in Altissimo ; sed quasi quaerens, haesitans, dubitans. Hoc est 15 quod ait paulo ante : *Paene effusi sunt gressus mei. Quomodo sciuit Deus, et si est scientia in Altissimo ?* Non confirmat, sed ipsa dubitatio periculosa est. Per pe-

PL
923

17, 1 sciuit] haec add. κ dominus β 2 altissimo] κ, excelso α β 18, 3 saeculum β diuites α, diuitias suas κ 19, 1 ergo] om. codd. Er. (sed habent l. 3) iustificabit κ 4 in innocentibus] codd. cum LXX, inter innocentes edd. cum β κ Vulg. (cfr n. 20, 19) 6 iniquus] aliquot codd., Er. inimicus alii codd. Lou. 20, 8 creticam] omnes codd., criticam edd.

riculum transit ad sanitatem. Audi iam sanitatem : *Ergo in uanum iustificavi cor meum, et laui inter innocentes manus meas, et fui flagellatus tota die, et argutio mea in matutinum.* Argutio, correptio est ; qui arguitur, corripitur. Quid est : *in matutinum* ? Non differtur. Differtur impiorum ; mea non differtur ; illa sera, uel nulla est ; mea *in matutinum.* *Et fui flagellatus tota die, et argutio mea in matutinum.*

15. **21.** *Si dicebam : Narrabo sic ;* id est, docebo sic. Quomodo docturus es ? Quia non est scientia in Altissimo ? quia non scit Deus ? Hanc sententiam uis proferre, quia sine causa iuste uiuunt qui iuste uiuunt, quia perdidit homo iustus seruitutem suam, quia magis Deus malis fauet, aut neminem curat ? hoc uis dicere, hoc narrare ? Reprimit se, auctoritate compescente. Qua auctoritate ? Vult homo aliquando erumpere in istam sententiam ; sed reuocatur scripturis dicentibus ut semper bene uiuatur, dicentibus quia Deus curat res humanas, quia discernit inter pium et impium. Ergo et iste uolens iam istam proferre sententiam, reuocat se. Et quid ait ? *Si dicebam : Narrabo sic, ecce generationem filiorum tuorum reprobau.* Reprobau generationem filiorum tuorum, si narrabo sic ; generationem iustorum reprobabo. Sicut et quaedam habent exemplaria : *Ecce generationi filiorum tuorum cui concinui*, id est, cui filiorum tuorum concinui ? id est, cui congrui, cui accommodatus sum ? Dissonui ab omnibus, si sic doceo. Concinit enim qui consonat ; qui autem non consonat, non concinit. Aliud dicturus sum quam dixit Abraham, quam dixit Isaac, quam dixit Iacob, quam dixerunt prophetae ? Illi enim omnes dixerunt quia curat Deus res humanas ; ego dicturus sum quia non curat ? Maiorne in me prudentia, quam in illis ? maiorne intellectus in me quam in illis ? Saluberrima auctoritas reuocauit cogitationem ab impietate.

16. **22.** Et quid sequitur ? *Si dicebam, narrabo sic, ecce generationem filiorum tuorum reprobau.* Ergo ne reprobareret, quid fecit ? *Et suscepti cognoscere.* Suscepit cognoscere : Deus illi adsit, ut cognoscat. Interim, fratres, a magno lapsu reuocatur, quando non se iam scientem praesumit, sed suscepit cognoscere quod nesciebat. Iam enim uolebat quasi sciens uideri, et praedicare nullam esse Deo curam de rebus humanis. Facta est enim ista iniquorum nequissima et impia doctrina. Sciatis, fratres, multos disputare, et dicere

18/19 in uanum] *cfr psalt. S. Germ. : in uano (supra, n. 19, l. 1 et 3 : sine causa)*
 20/21 argutio mea] κ , argutia mea α , index meus β 21 matutinis α
 21, 12 ecce] est κ generationem] nationes α , natio β , generatio κ reprobau] cui continui α (*cfr l. 16 : cui concinui*), cui disposui β , cui continui et reprobabor κ
 15 generationi] *opt. codd. (at in psalteriis latinis non legitur)*, generatio alii *codd. cum* κ , generationem *edd.* 22, 3 et existimabam ut cognoscerem β

- 10 quia Deus res humanas non curat, quia casibus reguntur omnia, uel quia stellis subiectae sunt uoluntates nostrae, quia unusquisque non pro meritis agitur, sed necessitate stellarum suarum : doctrina mala, doctrina impia ! In haec iste ibat, cuius *paene commoti sunt pedes*, et cuius *paulo minus effusi sunt*
 15 *gressus* ; in hunc ibat errorem : sed quia non concinebat generationi filiorum Dei, suscepit cognoscere, et damnauit scientiam in qua iustis Dei non congruebat. Et quid dicat audiamus ; quia suscepit cognoscere, et adiutus est, et didicit aliquid, et indicauit nobis. *Et suscepi*, inquit, *cognoscere*.
 20 *Hoc labor est ante me*. Vere magnus labor, cognoscere quomodo et Deus curet res humanas, et bene sit malis, et laborent boni ! Magna uis quaestionis ! ideo : *Hoc labor est ante me*. Quasi stat mihi in facie murus quidam, sed habes uocem psalmi : *In Deo meo transgrediar murum*. *Hoc labor*
 25 *est ante me*.
17. **23.** Verum dicis : labor est ante te ; sed ante Deum non est labor ; fac te ante Deum ubi non est labor, et nec tibi erit labor. Et fecit hoc ; nam dicit quamdiu labor ante se : *Donec introeam in sanctuarium Dei, et intellegam in nouissima*. Magna res, fratres. Iam diu laboro, inquit, et ante
 5 faciem meam laborem quemdam quasi inextricabilem uideo, ut cognoscam quomodo et iustus sit Deus, et res humanas curet, et non sit iniquus, quod peccantes et scelera facientes felicitatem habent in hac terra ; pii uero et Deo seruietes in
 10 tentationibus plerumque et in laboribus fatigantur ; magna difficultas est hoc scire ; sed *donec introeam in sanctuarium Dei*. In sanctuario enim Dei quid tibi praestatur, ut hanc soluas quaestionem ? *Et intellegam*, inquit, *in nouissima*, non in praesentia. Ego, inquit, de sanctuario Dei
 15 intendo oculum in finem ; praesentia transgredior. Totum hoc quod uocatur humanum genus, omnis ista massa mortalitatis uentura est ad examen, uentura est ad libram ; appendentur ibi opera hominum. Cuncta modo nubes inuoluit ; sed Deo cognita sunt merita singulorum. *Et intellegam*, inquit, *in* PL
 20 *nouissima*, sed non a me ; nam ante me labor est. Vnde 925 *intellegam in nouissima* ? Intrem in sanctuarium Dei. Ibi ergo intellexit, et unde modo isti felices.
18. **24.** *Verumtamen propter dolositatem posuisti eis*. μ 764
 Quia dolosi sunt, id est fraudulentum ; quia dolosi sunt, dolos patiuntur. Quid est hoc, quia fraudulentum sunt, fraudem patiuntur ? Fraudem uolunt facere generi humano in omnibus

22, 14 Ps. 72, 2. 24 Ps. 17, 30.

20 hoc] om. β labore stante me κ 23, 4 intrem α β κ domini κ 13/14
 nobissimo κ , eorum add. α cum plur. codd. LXX 24, 1 dolositate α (β) κ , ipsorum add. β disposuisti β eis] mala add. α (alt. m.) κ

5 nequitiis suis ; fraudem et ipsi patiuntur, ut terrena bona eligant, et relinquunt aeterna. Ergo, fratres, in eo quod fraudem faciunt, fraudem patiuntur. Quod iamdudum dixi, fratres, quale cor habet, qui ut lucretur uestem, perdit fidem ? Ille cui tulit uestem passus est fraudem, an iste qui tanto damno percutitur ? Si pretiosior est uestis quam fides, maiore damno ille
10 afficitur ; si autem incomparabiliter fides excedit totum mundum, ille uidebitur damnum uestis perpeti ; huic autem dicitur : *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur ; animae autem suae damnum patiatur ?* Ergo quid illis contigit ? *Propter dolositatem posuisti eis ; deiecisti eos dum extollerentur.* Non dixit : Deiecisti eos, quia elati sunt ; non quasi posteaquam elati sunt, deiecisti illos ; sed in eo ipso quod elati sunt, deiecti sunt. Sic enim efferri, iam cadere est : *Deiecisti eos dum extollerentur.*

19. **25.** *Quomodo facti sunt in desolationem subito.* Admiratur super eis, intellegens in nouissima. *Defecerunt* : uere quomodo fumus, qui dum extollitur, deficit, defecerunt. Quomodo dicit : *defecerunt ?* Quomodo qui intellegit in nouissima. *Defecerunt, perierunt propter iniquitatem suam.*

20. **26.** *Veluti somnium exsurgentis.* Quomodo defecerunt ? Quomodo deficit somnium exsurgentis. Fac hominem in somnis uidere se inuenisse thesauros : diues est, sed donec euigilet. *Veluti somnium exsurgentis*, sic defecerunt, 5 quomodo somnium euigilantis. Quaeritur igitur, et non est : nihil in manibus, nihil in lecto. Pauper dormierat, diues in somnis factus fuerat ; si non euigilasset, diues esset ; euigilauit, inuenit aerumnam quam dimiserat dormiens. Et isti inuenient miseriam quam sibi comparauerant ; cum euigilauerint
10 de hac uita, transit illud quod quasi in somno tenebatur, *ueluti somnium exsurgentis.* Et ne diceretur : Quid ergo ? parua tibi uidetur claritas eorum, parua tibi uidetur pompa eorum, parui tibi uidentur tituli, imagines, statuae, laudes, cunei clientium ? *Domine, ait, in ciuitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges.* Itaque, fratres mei,
15 libere loquens de hoc loco, uel unde licet ; quia quando uobis miscemur, magis uos ferimus quam docemus ; in nomine Christi et in timore eius exhortor uos, ut quicumque ista non habetis, non cupiatis ; quicumque habetis, non in eis praesumatis. Ecce dixi uobis : non dico : Damnamini, quia habetis ;
20

24, 13 Matth. 16, 26.

15 cum α 15/16 extollerentur] β , extollentur α , extolleretur κ 25, 5/6 iniquitates suas κ 26, 1 uelut α e (α κ) somno β κ exsurgentes β 8/9 inuenient] *codd.*, non *praem. edd.* 14/15 imagines *plures codd. Er. cum* κ (*at infra legunt* imaginem) 15 eorum α β (*efr l. 45*) 16 uel unde licet] *Reg.*, uel unde libet *alii codd.*, ueluti unde libet *edd.*

sed : damnamini, si de talibus praesumatis, si de talibus inflemini, si propter talia magni uobis uideamini, si propter talia pauperes non agnoscatis, si generis humani conditionem communem propter excellentem uanitatem obliuiscamini. Tunc
 25 enim Deus necesse est retribuatur in nouissima, et in ciuitate sua imaginem talium ad nihilum redigat. Qui autem diues est, hoc modo sit quo praecepit apostolus : *Praecepit, inquit, diuitibus huius mundi non superbe sapere ; neque sperare in incerto diuitiarum suarum, sed in Deo uiuo, qui praestat nobis*
 30 *omnia abundanter ad fruendum.* Abstulit superbiam diuitum ; dat consilium. Quasi dicerent : Diuites sumus ; superbire nos ^μ 765 prohibes, iactare pompas diuitiarum nostrarum uetas ; quid ergo facturi sumus de istis diuitiis ? Vsque adeo non est quod inde faciant ? *Diuites sint, inquit, in operibus bonis ; facile*
 35 *tribuant, communicent.* Et quid prodest hoc ? *Thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut adprehendant ueram uitam.* Vbi debent sibi thesaurizare ? Quo misit iste oculus, intrans in sanctuarium Dei. Exhorrescant omnes fratres nostri diuites, abundantes pecunia, auro, argento, familia, honoribus ; exhorrescant quod modo dictum est : *Domine, in*
 40 *ciuitate tua imaginem illorum ad nihilum rediges.* Nonne digni sunt haec pati, ut Deus in ciuitate sua imaginem illorum ad nihilum redigat, quia et ipsi in ciuitate sua terrena imaginem Dei ad nihilum redegerunt ? *In ciuitate tua*
 45 *imaginem eorum ad nihilum rediges.*

21. **27.** *Quia delectatum est cor meum.* Dicit quibus rebus tentatur : *Quia delectatum est, inquit, cor meum, et renes mei mutati sunt.* Quando me delectauerunt temporalia ista, mutati sunt renes mei. Potest et sic intellegi :
 5 *Quia delectatum est cor meum, in Deum, et renes mei mutati sunt,* id est, libidines meae mutatae sunt, et castus totus factus sum. *Renes mei mutati sunt.* Et audi quomodo.

22. **28.** *Et ego ad nihilum redactus sum, et non cognoui.* Ego ille, qui modo ista dico de diuitibus, aliquando talia desiderauit ; ideo *et ego ad nihilum redactus sum,* quando *paene effusi sunt gressus mei.* *Et ego ad nihilum*
 5 *redactus sum, et non cognoui :* non est ergo desperandum et de illis, in quos talia dicebam.

23. **29.** *Quid est : non cognoui ? Quasi pecus factus sum ad te ; et ego semper tecum.* Multum interest inter istum et alios. Iste quasi pecus factus est desiderando terrena, quando redactus ad nihilum non cognouit aeterna, sed non

26, 27 1 Tim. 6, 17. 34 1 Tim. 6, 18. 19. 28, 4 Ps. 72, 2.

27, 1 inflammatum a 3 inmutati a, resoluti β, inmutate κ 28, 1 reductus a
 1/2 nesciui β 29, 1 quasi pecus] κ, ut iumentum a (-us) β 2 ad] apud a β κ

5 recessit a Deo suo, quia non illa desiderauit a daemonibus, a diabolo. Hoc enim iam uobis commendauit : uox est synagogae, id est, illius populi qui non seruiuit idolis. Pecus quidem factus sum, a Deo meo terrena desiderans ; sed numquam recessi ab ipso Deo meo.

24. **30.** Quia ergo, quamuis factus pecus, non recessi a Deo meo, sequitur : *Tenuisti manum dexteræ meae*. Non dixit : manum dexteram meam, sed : *manum dexteræ meae*. Si dexteræ manus est, manus habet manum : *Manum tenuisti* 5 *dexteræ meae*, ut deduceres me. Quid posuit : *manum* ? Potestatem. Hoc enim dicimus quemquam habere in manu, PL quod habet in potestate, quomodo dixit diabolus Deo de Iob : 927 *Mitte manum tuam, et tolle quae habet*. Quid est : *mitte manum tuam* ? Da potestatem. Manum Dei, potestatem Dei dixit ; sicut 10 scriptum est alio loco : *Mors et uita in manibus linguae*. Numquid lingua habet manus ? Sed quid est : *in manibus linguae* ? In potestate linguae. Quid est : in potestate linguae ? *Ex ore tuo iustificaberis, et ex ore tuo condemnaberis*. *Tenuisti ergo manum dexteræ meae*, potestatem dexteræ meae. Quae 15 erat dextera mea ? Quia *ego semper tecum*. In sinistram habebam, quia *pecus factus sum* ; id est, quia terrena in me fuit concupiscentia ; sed dextera mea erat, quia semper tecum eram. Huius dexteræ meae manum tenuisti, id est, potestatem rexisti. Quam potestatem ? *Dedit eis potestatem* μ 766 20 *filios Dei fieri* : coepit esse iam inter filios Dei, ad Nouum Testamentum pertinens. Vide quomodo retenta est manus dexteræ eius. *In uoluntate tua deduxisti me*. Quid est : *in uoluntate tua* ? Non in meritis meis. Quid est : *in uoluntate tua* ? Audi apostolum, qui fuit pecus primo 25 terrena desiderans, et secundum Vetus Testamentum uiuens ; quid ait ? *Qui primo fui blasphemus, et persecutor, et iniuriosus ; sed misericordiam consecutus sum*. Quid est : *in uoluntate tua* ? *Gratia Dei sum quod sum*. *Et cum gloria assumpsisti me*. Iam quo assumptus est, et in qua gloria, quis 30 explicat ? quis dicit ? Expectemus hoc, quia in resurrectione erit ; in nouissimis erit : *Cum gloria assumpsisti me*.
25. **31.** Et coepit cogitare felicitatem ipsam caelestem, et arguere se, quia pecus fuit, et terrena desiderauit. *Quid enim mihi est in caelo, et a te quid uolui super terram* ? Ex uoce uestra intellexisse uos uideo. Comparauit uoluntati 5 suae terrenae praemium caeleste quod accepturus est ; uidit

30, 8 Iob 1, 11.

10 Prou. 18, 21.

12 Matth. 12, 37.

19 Ioh. 1, 12.

26 1 Tim. 1, 13.

28 1 Cor. 15, 10.

30, 2 dexteram meam β 15 sinistram] *opt. codd.*, sinistra *edd.*22 in] *Aug.**cum LXX*, et *praem.* a 6 κ 28 quod] id *praem.* Lou. PLin gloria omnes *codd.*(at *infra l.* 31 habent cum gl. cum psalteriis latinis et LXX)31, 2 quid] deficit β 3 deest κ

quid ibi sibi seruaretur, et cogitans, et aestuans in cogitatione cuiusdam rei ineffabilis, quam nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit, non dixit : Illud, aut illud mihi est in caelo : sed : *Quid mihi est in caelo ?* Quid est
 10 illud quod habeo in caelo ? quid est ? quantum est ? quale est ? *Et*, cum non transit quod habeo in caelo, *a te quid uolui super terram ?* Seruas mihi tu ; sic dicam ut possum, sed date ueniam ; accipite conatum meum, deuotionem nitendi ; nam explicandi nulla facultas est ; seruas, inquit, mihi tu in
 15 caelo diuitias immortales, te ipsum ; et ego uolui a te in terra quod habent et impii, quod habent et mali, quod habent et facinorosi ; pecuniam, aurum, argentum, gemmas, familias ; quod habent et scelerati multi, quod habent multae feminae turpes, multi uiri turpes ; haec pro magno desiderauit a Deo
 20 meo super terram, cum seruet se mihi in caelo Deus meus. *Quid enim mihi est in caelo ?* Ostendere habet ipsum quid. *Et a te quid uolui super terram ?*

26. **32.** *Defecit cor meum et caro mea, Deus cordis mei.* PL
 Hoc ergo mihi est in caelo seruatum : *Deus cordis mei, et* 928
pars mea Deus meus. Quid est, fratres ? Inueniamus diuitias nostras ; eligat sibi partes genus humanum. Videamus ho-
 5 mines cupiditatum diuersitate laniari ; eligant alii militiam, alii aduocationem, alii diuersas uariasque doctrinas, alii negotiationem, alii agriculturam ; istas partes sibi faciant de rebus humanis ; clamet populus Dei : *Pars mea Deus meus.* Non
 ad tempus pars mea, sed *pars mea Deus in saecula.* Au-
 10 rum etsi semper habeo, quid habeo ? Deum etsi non semper haberem, quam magnum bonum haberem ! Huc accedit quia mihi seipsum promittit, et id me in aeternum habiturum promittit. Tantum habeo, et numquam non habeo ! Magna felicitas ! *Pars mea Deus.* Quamdiu ? *In saecula.* Quo-
 15 niam ecce uide quomodo illum amauit ; fecit cor castum : *Deus cordis mei, et pars mea Deus in saecula.* Factum est cor castum ; gratis iam amatur Deus, non ab illo petitur aliud praemium. Qui aliud praemium petit a Deo, et propterea uult seruire Deo, carius facit quod uult accipere,
 20 quam ipsum a quo uult accipere. Quid ergo, nullum prae- μ 767
 mium Dei ? Nullum, praeter ipsum. Praemium Dei, ipse Deus est. Hoc amat, hoc diligit ; si aliud dilexerit, non erit castus amor. Recedis ab igne immortali : frigesces, corrumperis. Noli recedere ; corruptio tua erit, fornicatio tua erit. Iam iste redit,
 25 iam istum paenitet, iam paenitentiam iste eligit, iam dicit : *Pars mea Deus.* Et quomodo delectatur in ipso, quem sibi partem elegit !

31, 7 1 Cor. 2, 9.

14 nullam facultatem *codd.* 32, 10 etsi non] *opt. codd., si edd.*

27. **33.** *Ecce qui longe se faciunt a te, peribunt.* Iste ergo recessit a Deo, sed non longe; quia *quasi pecus factus sum*, inquit, *et ego semper tecum.* Illi uero longe recesserunt, quia non solum terrena desiderauerunt, sed ea a daemonibus
 5 et a diabolo petierunt. *Qui longe se faciunt a te, peribunt.* Et quid est, longe a Deo fieri? *Perdidisti omnem qui fornicatur abs te.* Huic fornicationi contrarius est amor castus. Quis est amor castus? Amat iam anima sponsum suum; quid ab illo quaerit, ab sponso suo quem diligit?
 10 Forte quomodo sibi eligunt homines aut generos, aut sponso feminae; eligit forte diuitias, et aurum eius amat, et fundos, et argentum, et pecuniam, et equos, et familiam, et cetera. Absit; iste ipsum solum amat, gratis amat; quia in ipso habet omnia, quia per ipsum facta sunt omnia. *Perdidisti*, inquit,
 15 *omnem qui fornicatur abs te.*
28. **34.** Tu autem quid facis? *Mihi autem adhaerere Deo bonum est.* Hoc est totum bonum. Vultis amplius? Doleo uolentes. Fratres, quid uultis amplius? Deo adhaerere nihil est melius, quando eum uidebimus facie ad faciem. Modo ergo
 5 quid? Quia adhuc peregrinus loquor: *Adhaerere*, inquit, *Deo bonum est*; sed modo in peregrinatione, quia nondum uenit res, *Ponere in Deo spem meam.* Quamdiu ergo nondum adhaesisti, ibi pone spem. Fluctuas; praemitte ad terram ancoram. Nondum haeres per praesentiam; inhaere
 10 per spem. *Ponere in Deo spem meam.* Et quid hic agens, PL
 929 pones in Deo spem tuam? Quod erit negotium tuum, nisi ut laudes quem diligis, et facias tecum coamatores eius? Ecce si amares aurigam, non raperes ceteros ut tecum amarent? Amator aurigae quacumque transit loquitur de illo, ut cum
 15 illo eum ament et ceteri. Gratis amantur flagitiosi homines, et a Deo praemium quaeritur ut ametur! Ama Deum gratis; nulli inuideas Deum. Rapite eum quotquot potestis, quotquot possessuri estis: non fit angustus; nullos in illo limites facietis; totum singuli possidebitis, et totum omnes habebitis. Ergo
 20 hoc fac cum hic es, id est, cum ponis in Deo spem tuam. Quid enim sequitur? *Vt annuntiem omnes laudes tuas in atriis filiae Sion. Vt annuntiem omnes laudes tuas*; sed ubi? *In atriis filiae Sion*; quia praedicatio Dei praeter ecclesiam inanis est. Parum est laudare Deum,
 25 et annuntiare omnes laudes eius. *In atriis filiae Sion* annuntia. Ad unitatem tende, noli diuidere populum; sed

33, 2 Ps. 72, 23. 14 Ioh. 1, 3. 34, 4 cfr 1 Cor. 12, 12.

33, 1 ecce] quoniam *praem.* a κ *cum LXX* elongant se a, se elongant κ 6/7
 omnes qui fornicantur a κ 7 abs] κ, om. a 34, 1 adhaerere] adiungi a κ
 7 deo] a, domino κ *cum LXX* 10/11 ages ponens *Lou. PL* 12 facias tecum
 coamatores] *codd.*, saties te cum amatoribus *edd.* 22 atriis] portis a κ 26 ad-
 tende *edd.*

rape ad unum, et fac unum. Oblitus sum quamdiu dixi. Iam finito psalmo, et ex isto odore conicio me diuturnum habuisse sermonem; sed studiis uestris non sufficio; uiolenti estis
 30 nimis; utinam ista uiolentia rapiatis regnum caelorum!

IN PSALMVM LXXIII

μ 768

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Vers. 1.

1. Psalmi huius titulus est: *Intellectus Asaph*. Asaph latine congregatio, graece synagoga dicitur. Videamus quid intellexerit ista synagoga. Nos autem intellegamus primitus synagogam; exinde intellegemus quid intellexerit synagoga.
 5 Omnis congregatio generali nomine synagoga appellatur; et pecorum et hominum potest dici congregatio; non autem hic pecorum congregatio est, quando audiuimus intellectum. Nam homo cum in se neglexerit intellectum in honore positus, quid de illo dictum est audi: *Homo in honore positus non intellexit*;
 10 *comparatus est iumentis insensatis et similis factus est illis*. Quia ergo non est pecorum congregatio, nec diu disserendum est, nec diligentius commendandum; sed quia hominum est, quorum hominum sit hoc debemus intellegere. Non utique eorum hominum est, qui in honore positi non intellegentes,
 15 comparati sunt iumentis insensatis, et similes facti sunt eis, sed eorum qui intellegunt. Praescribit enim hoc titulus psalmi, dicens: *Intellectus Asaph*. Intellegens ergo quaedam congregatio est, cuius uocem audituri sumus. Sed quoniam proprie synagoga dicta est congregatio populi Israel,
 20 ita ut ubicumque audierimus synagogam, non iam soleamus intellegere nisi populum Iudaeorum; uideamus ne forte ipsius uox sit in isto psalmo. Sed qualium Iudaeorum, et qualis populi Israel? Non enim paleae, sed forte frumenti; non ramorum
 25 *fractorum, sed forte confirmatorum. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitae; sed in Isaac, inquit, uocabitur tibi semen; hoc est, non hi qui filii carnis, hi filii Dei; sed filii promissionis deputantur in semine*. Sunt ergo quidam Israelitae, ex quibus erat ille de quo dictum est: *Ecce uere Israelita, in quo dolus non est*. Non secundum hoc dico, quod et nos
 30 Israelitae sumus, quia et nos semen Abrahae sumus; gentibus quippe loquebatur apostolus, cum diceret: *Ergo semen Abrahae estis, secundum promissionem heredes*. Secundum hoc ergo

LXXIII, 1, 9 Ps. 48, 13. 23 cfr Matth. 3, 12. 23 cfr Rom. 11, 17.
 24 Rom. 9, 6-8. 28 Ioh. 1, 47. 31 Gal. 3, 29.

27 unam plures codd. 28 odore] plures codd. edd., ardore Reg., sudore dub. μ
 30 caelorum] EXPLICIT. Habitus Carthaginem add. Mediol. Ambr. D 547 inf.

LXXIII, 1, 1 asaph] ipsi praem. α 17 intellegens] aliquot codd., intellectus alii codd. edd.

omnes Israelitae, qui sequimur uestigia fidei patris nostri
 Abrahæ. Sed illo modo hic intellegamus Israelitarum uocem,
 35 quomodo dixit apostolus : *Nam et ego Israelita sum ex semine
 Abrahæ, tribu Benjamin.* Hic ergo intellegamus quod pro-
 phetae dixerunt : *Reliquiae saluae fient.* Reliquiarum itaque
 saluatorum audiamus hic uocem ; ut loquatur synagoga, quæ
 acceperat Vetus Testamentum, et intenta erat in promissa
 40 carnalia ; et ex hoc factum est ut nutarent ei pedes. Nam et in
 alio quodam psalmo, ubi etiam titulus habet *Asaph*, quid
 dicitur ? *Quam bonus Deus Israel rectis corde ! Mei autem pæne
 moti sunt pedes.* Et quasi diceremus : Vnde tibi moti sunt
 pedes ? *Paulo minus*, inquit, *effusi sunt gressus mei, quia zelau*
 45 *in peccatoribus, pacem peccatorum intuens.* Cum enim secun-
 dum promissa Dei ad Vetus Testamentum pertinentia ex-
 spectaret felicitatem terrenam, animaduertit eam abundare
 apud impios ; in his rebus quas exspectabat a Deo, pollere
 illos qui non colerent Deum ; et tamquam sine causa Deo ser-
 50 uisset, nutauerunt pedes eius. Ibi enim dicit : *Ecce ipsi pecca-*
tores, et abundantes in saeculo obtinuerunt diuitias. Numquid µ 769
in uano iustificauit cor meum ? Videte quemadmodum paulo
 minus effusi sunt gressus eius, ut iam dicat sibi anima : Quæ
 utilitas, quia seruius Deo ? Ecce ille non seruit, et felix est ;
 55 ego seruius, et laboro. Postremo puta quia ego felix sum ;
 quando et ille felix est qui non seruit, quare me putem ideo
 felicem esse quia seruius ? Ille autem psalmus cuius testimo-
 nium produxi, præcedit istum quem nunc in manibus habe-
 mus.

2. Opportune autem non ex nostra, sed ex Dei dispensa-
 tione factum est, ut modo audiremus ex euangelio : *Quia lex
 per Moysen data est ; gratia et ueritas per Iesum Christum facta
 est.* Si enim discernimus duo Testamenta, Vetus et Nouum,
 5 non sunt eadem sacramenta, nec eadem promissa ; eadem
 tamen pleraque præcepta. Nam : *Non occides, Non moecha-*
*beris, Non furaberis, Honora patrem et matrem, Non falsum
 testimonium dixeris, Non concupisces rem proximi tui, Non
 concupisces uxorem proximi tui,* et nobis præceptum est ; et
 10 quisquis ea non obseruauerit, deuiat, nec omnino dignus est
 qui accipere mereatur montem sanctum Dei, de quo dictum
 est : *Quis habitabit in tabernaculo tuo ; aut quis requiescet in* PL
monte sancto tuo ? Innocens manibus, et mundo corde. 931 Discussa
 ergo præcepta, aut omnia eadem inueniuntur, aut uix aliqua

35 Rom. 11, 1. 37 Rom. 9, 27. 42 sqq. Ps. 72, 1.2.3.12.13. 2, 2 Ioh.
 1, 17. 6 Ex. 20, 12-17. 12 Ps. 14, 1. 13 Ps. 23, 4.

36 de tribu Lou. PL 2, 11 accipere] ascendere duo codd. 13 corde] Haec
 dicimus, fratres carissimi, ut omnes de nouo testamento discatis non inhaerere
 terrenis rebus, sed caelestia adipisci add. edd.

15 in euangelio quae non dicta sint a prophetis. Praecepta eadem ; sacramenta non eadem, promissa non eadem. Videamus quare praecepta eadem, quia secundum haec Deo seruire debemus. Sacramenta non eadem, quia alia sunt sacramenta dantia salutem, alia promittentia Saluatorem. Sacramenta
 20 Noui Testamenti dant salutem ; sacramenta Veteris Testamenti promiserunt Saluatorem. Cum ergo iam teneas promissa, quid quaeris promittentia, habens iam Saluatorem ? Hoc dico, teneas promissa, non quod iam acceperimus uitam aeternam ; sed quia iam uenerit Christus, qui per prophetas
 25 praenuntiabatur. Mutata sunt sacramenta ; facta sunt facilliora, pauciora, salubriora, feliciora. Promissa quare non eadem ? Quia promissa est terra Chanaan, terra copiosa, fructuosa, affluens lacte et melle ; promissum regnum temporale, promissa felicitas saeculi, promissa fecunditas filiorum, promissa
 30 subiectio inimicorum : haec omnia ad terrenam felicitatem pertinent. Sed quare ipsa primo promitti oportebat ? Quia non primo quod spiritale est, sed quod animale ; postea, inquit, spiritale. Primus homo de terra terrenus ; secundus homo de caelo caelestis : qualis terrenus, tales et terreni ; et qualis caelestis, tales et caelestes. Sicut portauimus imaginem terreni, portemus et imaginem eius qui de caelo est. Ad imaginem terreni pertinet Vetus Testamentum ; ad imaginem caelestis Nouum Testamentum. Sed ne quisquam putaret ab alio factum esse hominem terrenum, ab alio caelestem, ideo Deus ostendens
 40 se esse utriusque creatorem, etiam utriusque Testamenti se esse uoluit auctorem ; ut et terrena promitteret in Vetere Testamento, et caelestia in Nouo Testamento. Sed quamdiu prius homo terrenus es ? quamdiu terrena sapis ? Numquid quoniam puero dantur quaedam puerilia, ludicra quibus puerilis animus auocetur, propterea grandescenti non ei excutiantur e manibus, ut aliquid iam utilius tractet, quod grandem decet ? Verumtamen tu ipse dedisti filio tuo, et nuces paruulo, et codicem grandi. Non ergo, quia illa quasi ludicra puerorum Deus per Nouum Testamentum excussit de manibus filiorum, ut aliquid utilius daret grandescensibus, propterea priora illa non ipse dedisse putandus est ; ipse utrumque dedit. Sed *lex ipsa per Moysen data est ; gratia et ueritas per Iesum Christum facta est : gratia*, quia impletur per caritatem quod per litteram iubebatur ; *ueritas*, quia redditur
 50 quod promittebatur. Hoc ergo intellexit Asaph iste. Denique omnia quae Iudaeis promissa fuerant, ablata sunt. Vbi est regnum eorum ? ubi templum ? ubi unctio ? ubi sacerdos ?

PL
932

27/30 cfr Ex. 3, 8. 32 1 Cor. 15, 46-49. 52 Ioh. 1, 17.

22/23 habens usq. promissa] saluatorem habens, iam in hoc teneas promissa Lou.
 42/43 quamdiu prius] Reg., quamdiu primus plures codd., tamdiu primus edd.

ubi iam apud illos prophetae ? Ex quo uenit qui per prophetas praedicabatur, in illa gente iam nihil horum est ; iam
60 perdidit terrena, et nondum quaerit caelestia.

3. Inhaerere ergo terrenis, quamuis ea Deus donet, non debes. Verumtamen non quia inhaerere eis non debemus, alium ea dare, nisi Deum, credere debemus ; ipse ea dat ; sed noli pro magno exspectare ab eo bonum, quod dat et non
5 bono. Nam si pro magno ea daret, malis ea non daret. Ideo autem ea uoluit dare et malis, ut discant boni aliud ab eo quaerere, quod non dat et malis. Illi autem inhaerentes terrenis miseri, et non de illo praesumentes qui fecit caelum et terram, qui eis dedit et ipsa terrena, qui eos etiam temporaliter de
10 Aegypti captiuitate liberauit, qui eos per diuisum mare duxit, qui eorum inimicos persequentes fluctibus obruit ; non in illo praesumentes qui daret utique caelestia grandibus, sicut terrena paruulis dedit, timentes perdere quod acceperant, occiderunt qui dederat. Haec dicimus, fratres, ut homines de
15 Nouo Testamento discatis non inhaerere terrenis. Si enim illi inexcusabiliter terrenis inhaeserunt, quibus ipsum Nouum Testamentum nondum fuerat reuelatum ; quanto inexcusabilius terrena sectantur, quibus iam promissa caelestia in Nouo Testamento reuelata sunt ! Nam recolite, fratres mei,
20 quid dictum sit a persequentibus Christum. *Si dimiserimus eum, uenient Romani, et tollent nobis, et locum, et gentem.* Videte quia timendo terrena perdere, regem caeli occiderunt. Et quid eis factum est ? Perdiderunt etiam ipsa terrena ; et ubi occiderunt Christum, ibi occisi sunt ; et cum terram nolentes perdere, datorem uitae occiderunt, eandem terram occisi perdid-
25 erunt ; et eo tempore quo illum occiderunt, ut ex ipso tempore admonerentur quare ista perpessi sunt. Quando enim euersa est ciuitas Iudaeorum, Pascha celebrabant, et in multis millibus hominum tota ipsa gens conuenerat ad illius festiuitatis
30 celebrationem. Ibi Deus, per malos quidem, sed tamen ille bonus ; per iniustos, sed iustus et iuste, ita in eos uindicauit, ut perimerentur multa hominum milia, et ipsa ciuitas euerteretur. Hoc in isto psalmo plangit *intellectus Asaph* ; et in ipso planctu, tamquam intellectus discernit terrena a caelestibus, discernit Vetus Testamentum a Nouo Testamento ; ut
35 uideas per quae transeas, quid exspectes, quid relinquant, quibus haereas. Sic ergo coepit.

4. *Vt quid repulisti nos, Deus, in finem ? Repulisti in finem* : ex persona populi Iudaeorum, et ex persona congregationis quae proprie synagoga appellatur. *Vt quid repulisti nos, Deus, in finem ?* Non reprehendit,

3, 10 cfr Ex. 14, 22.28. 20 Ioh. 11, 48.

3, 14 homines] *codd.*, omnes *edd.*

5 sed quaerit : *Vt quid*, quamobrem, propter quid hoc fecisti ?
 Quid fecisti ? *Repulisti nos in finem*. Quid est : *in finem* ?
 Forte usque in finem saeculi. An repulisti nos in Christum,
 qui finis est omni credenti ? *Vt quid enim repulisti nos, Deus, in finem ? Iratus est animus tuus*
 10 *super oves gregis tui*. Quare iratus es super oves gregis tui,
 nisi quia terrenis inhaerebamus, et pastorem non agnoscebamus ?

PL
933

2. 5. *Memento congregationis tuae, quam possedisti ab initio*. Numquid ista potest esse uox gentium ? numquid gentes possedit ab initio ? Sed possedit semen Abrahae, populum Israel etiam secundum carnem natum de patriarchis, patribus nostris, quorum nos filii facti sumus, non ueniendo de carne, sed imitando fidem. Illi autem a Deo possessi ab initio, quid eis contigit ? *Memento congregationis tuae, quam possedisti ab initio. Redemisti uirgam hereditatis tuae*. Ipsam congregationem tuam, *uirgam hereditatis tuae redemisti*. Hanc ipsam congregationem dixit *uirgam hereditatis*. Respiciamus ad factum primum, quando uoluit possidere ipsam congregationem, liberans illam de Aegypto, quod signum dederit Moysi, cum diceret Moyses ei : *Quod signum dabo, ut credant mihi quia tu me*
 15 *misisti ? Et Deus ait ad illum : Quid in manu tua portas ? Virgam. Proice illam in terram. Et dimisit uirgam in terram, et facta est serpens ; et expauit Moyses, et fugit Moyses ab eo. Et ait illi Dominus : Adprehende caudam eius. Et adprehendit ; et reuersa est in statum suum, uirga facta, sicut antea uirga erat*.
 20 Quid significat ? non enim frustra factum est. Interrogemus litteras Dei. Quid serpens persuasit homini ? Mortem. Ergo mors a serpente. Si mors a serpente, uirga in serpente, Christus in morte. Ideo etiam cum a serpentibus in deserto morderentur et necarentur, praecepit Dominus Moysi, ut serpentem aeneum exaltaret in eremo, et admoneret populum, ut
 25 quisquis a serpente morsus esset, illum intueretur, et sanaretur. Sic et fiebat ; sic et homines a uenenis, morsu a serpentibus, sanabantur intuendo serpentem. Sanari a serpente, magnum sacramentum ! Quid est, intuendo serpentem sanari a serpente ?
 30 Credendo in mortuum saluari a morte. Et tamen *expauit et fugit Moyses*. Quid est, ab illo serpente fugisse Moysen ? Quid, fratres, nisi quod scimus in euangelio factum ? Mortuus est Christus, et expauerunt discipuli, et ab illa spe in qua fuerant recesserunt. Sed quid dictum est ? *Adprehende*

4, 8 cfr Rom. 10, 4. 5, 14 Ex. 4, 1-4. 21 cfr Gen. 3, 4-5. 23 cfr Num. 21, 8 ; Joh. 3, 14. 33 cfr Luc. 24, 21.

4, 10 tue κ 5, 2 a principio κ 8 liberasti α 9 hereditatis] uirtutis α (e ps. CIX, 2 ?)

35 *caudam eius*. Quid est : *caudam* ? Posteriora comprehende.
 Hoc significauit et illud : *Posteriora mea uidebis*. Primo factus
 serpens, sed cauda retenta facta uirga ; primo occisus, postea
 resurrexit. Est etiam in cauda serpentis finis saeculi, quia sic
 modo mortalitas ecclesiae ambulat : alii eum, alii ueniunt per
 40 mortem tamquam per serpentem, quia a serpente mors semi-
 nata est ; sed in fine saeculi, tamquam cauda, redimus ad
 manum Dei, et efficimur stabilitum regnum Dei, ut impleat-
 ur in nobis : *Redemisti uirgam hereditatis tuae*. Sed
 quia synagoga uox est, redempta autem uirga hereditatis Dei
 45 magis apparet in gentibus, occulta autem spes Iudaeorum,
 uel eorum qui futuri sunt ut credant, uel eorum qui eo tem- ^{μ 772}
 pore crediderunt, quando misso Spiritu sancto, discipuli om-
 nium gentium linguis locuti sunt. Tunc enim aliquot milia de
 Iudaeis ipsis Christi crucifixoribus crediderunt ; et quia
 50 prope inuenti erant, ita crediderunt, ut omnia quae habebant PL
 uenderent, et pretia rerum suarum ante pedes apostolorum po- 934
 nerent. Quia ergo occultum erat hoc, magisque redemptio
 uirgae Dei clara futura erat in gentibus, explanat unde
 dicat quod dixit : *Redemisti uirgam hereditatis tuae*.
 55 Hoc dixit non de gentibus, in quibus manifestum est. Sed
 unde ? *Montem Sion*. Adhuc et mons Sion potest aliter
 intellegi. *Istum quem inhabitasti in ipso*, ubi
 erat populus ante, ubi institutum templum, ubi celebrata
 sacrificia, ubi omnia illo tempore necessaria, Christum pro-
 mittentia. Promissio, cum res redditur, iam fit superflua.
 60 Nam antequam reddatur quod promittitur, necessaria est
 ipsa promissio, ne promissum sibi obliuiscatur cui promittit-
 ur, et non exspectando moriatur. Oportet ergo ut exspectet,
 ut cum uenerit accipiat ; ideo non debet deserere promissio-
 nem. Propter hoc non deserebantur figurae, ut ueniente die,
 65 umbrae tollerentur : *Montem Sion istum quem inhabi-
 tasti in ipso*.

3. 6. *Eleua manum tuam in superbiam eorum in finem*.
 Quomodo nos repellebas in finem, sic *eleua manum
 tuam in superbiam eorum in finem*. Quorum *super-
 biam* ? A quibus euersa est Ierusalem. A quibus autem, nisi
 5 a regibus gentium ? Bene eleuata est manus eius in superbiam
 eorum in finem ; nam et ipsi iam Christum cognouerunt.
Finis enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Quam
 bene illis optat ? Quasi iratus loquitur, et maledicere uidetur ;
 et utinam eueniat quod maledicit ! immo iam in nomine

36 Ex. 33, 23. 47 cfr Act. 2, 4. 50 cfr Act. 4, 34. 6, 7 Rom. 10, 4.

53 explanat] *quidam codd.*, expropriat *plures codd.* (cfr *Enarr. ps. XCVIII, 10, 5*),
 exprimit *edd.* 56/57 montem sion istum] κ, mons sion α 57 quem inhabi-
 tasti] in quo habitasti α κ in ipso] κ, in eo α 6, 1 eleuas manus tuas α
 superbia α κ

10 Christi euenire gaudeamus. Iam tenentes sceptrum, subdun-
tur ligno crucis ; iam fit quod praedictum est : *Adorabunt eum*
omnes reges terrae ; omnes gentes seruient illi. Iam in frontibus
regum pretiosius est signum crucis, quam gemma diadematis.
Eleua manum tuam in superbiam eorum in finem.

15 *Quanta maligne operatus est inimicus in sanctis*
tuis. In his quae sancta tua erant ; id est, in templo, in
sacerdotio, in illis omnibus sacramentis, quae illo tempore
fuerunt, *quanta maligne operatus est inimicus.*

Reuera inimicus tunc operatus est. Gentes enim tunc, quae
20 hoc fecerunt, deos falsos colebant, simulacra adorabant, dae-
monibus seruiabant ; operati sunt tamen multa mala in san-
ctis Dei. Quando possent, nisi permitterentur ? quando au-
tem permitterentur, nisi iam sancta illa, primo promissua,
necessaria non essent, cum ipse qui promiserat teneretur ?

25 Ergo *quanta maligne operatus est inimicus in san-*
ctis tuis.

4. 7. *Et gloriati sunt omnes qui oderunt te.* Seruos
adtende daemonum, seruos simulacrorum ; quales tunc gentes
erant, quando euerterunt templum et ciuitatem Dei, *et glo-*
riati sunt. In medio sollemnitatis tuae. Mementote
5 quod dixi, tunc euersam esse Ierusalem, cum ipsa sollemnitas
ageretur, in qua sollemnitate Dominum crucifixerunt : con-
gregati saeuierunt ; congregati perierunt.

5. 8. *Posuerunt signa sua, signa ; et non cognoue-* PL
runt. Habebant signa quae ibi ponerent, uexilla sua, aquilas 935
suas, dracones suos, signa romana ; aut etiam statuas suas, μ 773
quas primo in templo posuerunt ; aut forte *signa sua*, quae
5 audierant a uatibus daemonum suorum. *Et non cognoue-*
runt. Quid non cognouerunt ? Quia *non haberes in me po-*
testatem, nisi tibi data esset desuper. Non cognouerunt quia
non ipsis honor delatus est, ut affligerent, ut caperent, uel
euerterent ciuitatem ; sed impietas eorum tamquam securis
10 Dei facta est : facti sunt instrumentum irati, non in regnum
placati. Facit enim hoc Deus quod plerumque facit et homo.
Aliquando iratus homo adprehendit uirgam iacentem in me-
dio, fortasse quaecumque sarmentum, caedit inde filium
suum ; ac deinde proicit sarmentum in ignem, et filio seruat
15 hereditatem ; sic aliquando Deus per malos erudit bonos, et
per temporalem potentiam damnandorum exercet disciplinam
liberandorum. Quid enim ? Putatis, fratres, quia uere sic data
est disciplina illi genti, ut omnino periret ? Quanti inde

11 Ps. 71, 11. 8, 6 Ioh. 19, 11.

15 malignatus est a, maligna fecit κ 23 primo] aliquot codd., prima edd. 24 ne-
cessaria] om. edd. 7, 1 omnes] κ, om. a te oderunt a κ 4 sollemnitati a
8, 10 in] om. edd.

postea crediderunt ! quanti adhuc credituri sunt ! Alia est
 20 palea, aliud frumentum ; super utrumque tamen intrat tri-
 bula ; sed sub una tribula aliud comminuitur, aliud purgatur.
 Quantum bonum nobis Deus praestitit de malo Iudae tradi-
 toris ! De ipsa saeuitia Iudaeorum quantum bonum praestitum
 est fidelibus gentibus ! Occisus est Christus, ut esset in cruce
 25 quem adtenderet qui esset a serpente percussus. Sic ergo et
 isti forte a diuinis suis audierant, quia debuerunt ire ad
 Ierusalem, et capere eam ; et cum cepissent atque euertissent
 eam, dixerunt sibi quod a daemonibus suis factum sit : *Pos-*
suerunt signa sua, signa ; et non cognouerunt. Quid
 30 non cognouerunt ? *Sicut in egressum desuper.* Quia
 nisi desuper egrederetur iussio, numquam saeuientibus genti-
 bus in Iudaeorum populum talia licerent. Sed egressum est
 desuper, quomodo dicit Daniel : *A principio orationis tuae*
egressus est sermo. Hoc et Dominus ipsi Pilato inflanti se, et
 35 ponenti signa sua, signa, et non cognoscenti, et dicenti ad
 Christum : *Mihi non respondes ? nescis quia potestatem habeo*
occidendi te, et potestatem habeo dimittendi te ? Et Dominus ad
 inflatum, tamquam uesicam reflandam pungens : *Non habe-*
res, inquit, in me potestatem, nisi data tibi esset desuper. Sic
 40 et hic : *Posuerunt signa sua, signa ; et non cogno-*
uerunt. Quomodo non cognouerunt ? *Sicut in egressum*
desuper. Quomodo egressus factus fuerat desuper, ut hoc
 impleretur, numquid sic illi cognoscere potuerunt ?

6. 9. Iam percurramus uersus istos, euersa Ierusalem, pro-
 pterea quia et manifesti sunt, et non libet immorari nec in
 poena inimicorum. *Quasi in silua lignorum securibus*
conciderunt ianuas eius in idipsum ; in dolabro
 5 *et fractorio deiecerunt eam, id est, conspiranter, con-*
stanter, in dolabro et fractorio deiecerunt eam.

7. 10. *Incenderunt igni sanctuarium tuum ; pollue-* PL
runt in terra tabernaculum nominis tui. 936

8.9. 11. *Dixerunt in corde suo, cognatio eorum in*
unum. Quid dixerunt ? *Venite, comprimamus omnes*
sollemnitates Domini de terra. Domini, ex persona
 huius interpositum est, ex persona Asaph. Non enim illi sae-
 uientes Dominum appellarent, cuius templum euertebant.
 5 *Venite, comprimamus omnes sollemnitates Domini* μ 774
a terra. Quid Asaph ? quid *intellectus Asaph* in his ? quid ?

24/25 cfr Num. 21, 8. 33 Dan. 9, 23. 36 Ioh. 19, 10.11.

30 egressum] *codd. cum LXX (rec. Lucian.), egressu edd., gressus a, ingressum κ*
 38 reflandam] *codd., inflatum edd.* 9, 3 tamquam a lignarum κ 4 con-
 ciderunt] κ, exciderunt a 4/5 ascia et bipinnae a, in dolabro et factorio κ
 5 ea κ 10, 1 incenderunt usq. tuum] *om. a ignis κ 1/2 in terra (-ram a)*
 polluerunt a κ 11, 1 cognationes a 3 domini] κ *cum LXX (rec. Lucian.), dei a*
 de] a a κ (*cfr l. 7*)

Non proficit, uel disciplina data ? mentis prauitas non corrigitur ? Euersa sunt omnia quae primo erant : nusquam sacerdos, nusquam altare Iudaeorum, nusquam uictima, nusquam templum. Ergo nihil aliud agnoscendum est quod huic decedenti successit ? aut uero hoc promissiuum signum auferretur, nisi uenisset quod promittebatur ? Videamus ergo hic modo intellectum Asaph ; uideamus si proficit ex tribulatione.

15 Adtende quid dicat : *Signa nostra non uidimus, iam non est propheta, et nos non cognoscet adhuc*. Ecce isti Iudaei qui se dicunt non agnosci adhuc, id est, in captiuitate adhuc se esse, nondum se liberari, exspectant adhuc Christum. Venturus est Christus, sed ueniet ut iudex : primo

20 uocator, postea discretor. Veniet, quia uenit, et eum uenturum esse manifestum est ; sed iam desuper ueniet. Ante te erat, o Israel ! quassatus es, quia offendisti in iacentem ; ne conteraris, obserua desuper uenientem. Ita enim praedictum est per prophetam : *Quisquis offenderit in lapidem illum, con-*

25 *quassabitur ; et super quem uenerit, conteret eum*. Conquassat paruus ; conteret magnus. Iam signa tua non uides, iam non est propheta ; et dicis : *Et nos non agnoscet adhuc*, quia uos non agnoscitis adhuc. *Iam non est propheta, et nos non agnoscet adhuc*.

10. **12.** *Vsquequo, Deus, exprobrabit inimicus ?* Clama quasi derelictus, quasi desertus ; clama tamquam aeger qui medicum caedere quam curari maluisti ; non te agnoscit adhuc. Vide quid fecerit, qui te non agnoscit adhuc. Etenim

5 quibus non est annuntiatum de eo, uidebunt ; et qui non audierunt, intellegent ; et tu adhuc clamas : *Iam non est propheta et nos non cognoscet adhuc*. Vbi est intellectus tuus ? *Irritat aduersarius nomen tuum in finem*. Ad hoc irritat aduersarius nomen tuum in finem, ut

10 iratus corripias, corripiens cognoscas in finem ; aut certe *in finem*, usque ad finem. Vsque ad quem finem ? Quousque cognoscas, quousque clames, quousque adprehensa cauda re-deatur ad regnum.

11. **13.** *Vtquid auertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu tuo in finem ?* Iterum aliud signum quod datum est Moysi. Quomodo enim superius de uirga signum, ita et de dextera. Cum enim illud factum esset de uirga,

5 dedit Deus alterum signum : *Mitte, inquit, manum tuam in*

PL
937

11, 24 Isai. 8, 14.15 ; Luc. 20, 18.
13, 5 Ex. 4, 6.

12, 5 cfr Isai. 52, 15 ; Rom. 15, 21.

15 cognouimus a 15/16 iam non est] a, non est etiam κ 16 adhuc] amplius a κ 20 discretor. Veniet, quia uenit] *quidam codd.*, discretor ueniet. Quia ueniet *aliquot codd.*, discretor ueniet qui iam uenit *alii nonnulli* 26 paruos ... magnos *edd.* 12, 1 inoperauit a 1 et 2 clama] *codd. Er.*, clamas *Lou.* 8 tuum] *om. a* 13, 1 auertisti a 2 sinus tui a

sinum tuum, et misit : Produca eam, et produxit ; et inuenta est alba, id est immunda. Albor enim in cute, lepra est, non candor. Ipsa enim hereditas Dei, id est, populus eius foras ab eo missus, immundus factus est. Sed quid illi ait ? Reuoca eam
 10 *in sinum tuum : reuocauit, et reuersa est ad colorem suum. Quando hoc facis, ait Asaph iste ? Quousque dexteram tuam alienas a sinu tuo, ut foris immunda remaneat ? Reuoca eam ; redeat ad colorem, agnoscat saluatorem. Vtquid auertis manum tuam et dexteram tuam de medio sinu*
 15 *tuo in finem ? Haec clamat caecus, non intellegens ; et hoc Deus facit quod facit. Quare enim uenit Christus ? Caecitas ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret. Ergo iam Asaph agnosce quod praecessit, ut uel sequaris, si praecedere non potuisti. Non enim*
 20 *frustra uenit Christus, aut frustra occisus est Christus ; aut frustra granum cecidit in terram, nisi ut multipliciter surgeret. Exaltatus est serpens in eremo, ut percussum a ueneno sanaret. Adtende quod factum est ; noli putare uacare quod uenit, ne te malum inueniat, cum iterum uenerit.*

12. **14.** Intellexit Asaph, quia in titulo psalmi : *Intellectus Asaph. Et quid ait ? Deus autem rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrae.* Hac nos clamamus : *Iam non est propheta ; et nos non cognoscat adhuc ;*
 5 *hac autem Deus noster, rex noster, qui est ante saecula, quia ipse est in principio Verbum, per quod facta sunt saecula : operatus est salutem in medio terrae. Deus ergo rex noster ante saecula, quid fecit ? Operatus est salutem in medio terrae ; et ego adhuc clamo quasi desertus. Ille operatur salutem in medio terrae, et ego remansi terra. Intellexit Asaph bene, quia Intellectus Asaph. Quare enim ista, aut qualem salutem operatus est Christus, nisi ut discerent homines aeterna desiderare, non semper temporalibus inhaerere ? Deus autem rex noster ante saecula,*
 15 *operatus est salutem in medio terrae. Dum nos clamamus : Vsquequo, Domine, exprobrabit inimicus in finem ? usquequo irritat aduersarius ? usquequo manum tuam auertis a sinu tuo ? Cum haec dicimus : Deus autem rex noster ante saecula, operatus est salutem in medio terrae,*
 20 *et nos dormimus. Iam uigilant gentes ; et nos stertimus, et tamquam nos Deus deseruerit, in somnis deliramus. Operatus est salutem in medio terrae.*

13. **15.** Iam ergo Asaph corrige te ad intellectum ; dic nobis qualem salutem operatus est Deus in medio terrae. Cum illa

7 cfr Leu. 13, 25.
 22 cfr Num. 21, 9.

9 Ex. 4, 7.

16 Rom. 11, 25.

20 cfr Ioh. 12, 25.

16 deus fecit Reg., deus fecit quod Corb. (alt. facit om.) Locus uitiatus et in codd. et in edd.

terrena uestra salus euersa est, quid fecit? quid promisit? *Tu confirmasti in uirtute tua mare.* Tamquam gente

5 Iudaeorum uelut arida a fluctibus separata, mare in amaritudine sua gentes erant, terramque illam undique circumluebant: ecce *confirmasti in uirtute tua mare*, et remansit terra sitiens imbrem tuum. *Tu confirmasti in uirtute tua mare; contriuiisti capita draconum in aqua.*

10 Draconum capita, daemoniorum superbias, a quibus gentes possidebantur, contriuiisti super aquam; quia eos quos possidebant, tu per baptismum liberasti.

PL
938

14.

16. Quid adhuc post capita draconum? Illi enim dracones habent principem suum, et ipse primus est magnus draco. Et de illo quid fecit qui operatus est salutem in medio terrae? Audi: *Tu confregisti caput draconis.* Cuius draconis?

5 Intellegimus dracones omnia daemonia sub diabolo militantia; quem ergo singularem draconem cuius caput confractum est, nisi ipsum diabolum intellegere debemus? Quid de illo fecit? *Tu confregisti caput draconis.* Illud est initium peccati. Caput illud est quod accepit maledictum, ut semen

10 Euae obseruaret caput serpentis. Admonita est enim ecclesia initium peccati deuitare. Quod est initium peccati, tamquam caput serpentis? *Initium omnis peccati superbia.* Confractum est ergo caput draconis; confracta est superbia diabolica. Et quid de illo fecit, qui operatus est salutem in medio terrae?

15 *Dedisti eum in escam populis Aethiopibus.* Quid est hoc? Quomodo intellego populos Aethiopes? Quomodo, nisi per hos, omnes gentes? Et bene per nigros; Aethiopes ^{μ 776} enim nigri sunt. Ipsi uocantur ad fidem, qui nigri fuerunt; ipsi prorsus, ut dicatur eis: *Fuistis enim aliquando tenebrae; nunc autem lux in Domino.* Ipsi prorsus uocantur nigri; sed ne remaneant nigri; de his enim fit ecclesia, cui dicitur: *Quae est ista quae adscendit dealbata?* Quid enim de nigra factum est, nisi quod dictum est: *Nigra sum, et speciosa?* Et quomodo acceperunt isti in escam draconem istum? Puto quia magis

20 Christum acceperunt in escam, sed Christum quo se consumerent; diabolum quem consumerent. Nam inde et uitulus ille quem adorauit populus infidelis, apostata, quaerens deos Aegyptiorum, dimittens eum qui liberauit de seruitute Aegyptiorum; unde agitatum est illud magnum sacramentum.

30 Cum enim sic irasceret Moyses colentibus et adorantibus idolum, et zelo Dei inflammatus uindicaret temporaliter, ut a morte sempiterna deuitanda terreret; tamen ipsum caput

16, 9 cfr Gen. 3, 15. 12 Eccli. 10, 15. 19 Eph. 5, 8. 21 Cant. 8, 5, sec. LXX. 23 Cant. 1, 4. 30 cfr Ex. 32, 1-20.

15, 9 tu contriuiisti a, tu contribulasti κ 16, 4 draconis] magni add. a (alt. m.) κ
15 dedisti] et praem. κ ethiopum a, ethiopo κ

uituli in ignem misit et exterminauit, comminuit, in aquam
 sparsit, et dedit populo bibere; sic factum est magnum sa-
 35 cramentum. O ira prophetica, et animus non turbatus, sed il-
 luminatus! Quid egit? Mitte in ignem, ut prius confundatur
 forma ipsa; minutatim comminue, ut paulatim consumatur;
 mitte in aquam, da populo bibere. Quid est hoc, nisi quia
 adoratores diaboli corpus ipsius facti erant? Quomodo agno-
 40 scentes Christum, fiunt corpus Christi, ut eis dicatur: *Vos
 autem estis corpus Christi et membra*. Corpus diaboli consu-
 mendum erat, et hoc ab Israelitis consumendum. Ex illo enim
 populo apostoli; ex illo prima ecclesia. Et dictum erat Petro
 de gentibus: *Macta et manduca*. Quid est: *Macta et manduca*?
 45 Occide quod sunt, et fac quod es. Hac: *Macta et manduca*;
 hac: *Comminue et bibe*: utrumque tamen in eodem sacra-
 mento; quia oportebat utique, et sine dubitatione oportebat,
 ut corpus quod erat diaboli, credendo transiret in corpus
 Christi. Sic diabolus consumitur amissis membris suis. Hoc PL
 50 figuratum est et in serpente Moysi. Nam fecerunt magi si- 939
 militer, proiectisque uirgis suis exhibuerunt dracones; sed
 draco Moysi omnium illorum magorum uirgas absorbit. In-
 tellegatur ergo et modo corpus diaboli: hoc fit; deuoratur a
 gentibus quae crediderunt, factus est esca populis Aethiopi-
 55 bus. Illud quoque intellegi potest: *dedisti eum escam populis
 Aethiopiis*, quia nunc cum omnes mordent. Quid est
 mordent? Reprehendendo, culpando, accusando. Quomodo
 dictum est, in prohibitione quidem, sed tamen expressum: *Si
 autem mordetis et comeditis inuicem, uidete ne ab inuicem con-*
 60 *sumamini*. Quid est: *mordetis et comeditis inuicem*? Litigatis
 cum inuicem, detrahitis inuicem, opprobria obicitis inuicem.
 Adtendite ergo nunc his morsibus consumi diabolus. Quis
 non iratus seruo suo, etiam paganus, dicat illi: *Satanas*?
 Vide diabolus datum in escam. Hoc dicit christianus, hoc
 65 dicit Iudaeus, hoc dicit paganus; ipsum adorat, et de ipso
 maledicit.

15. 17. Videamus ergo reliqua. Fratres, obsecro, intendite;
 cum magna uoluptate audiuntur, quia audita etiam in orbe
 terrarum cognoscuntur. Haec quando dicebantur, non fue-
 runt; quia tunc promittebantur, non reddebantur; nunc
 5 uero qua uoluptate afficimur, cum ea quae praedicta legimus
 in libro, compleri uidemus in mundo! Videamus quid fecerit,
 quem iam intellegit Asaph, quod *operatus est salutem in* μ 777
medio terrae. Tu dirupisti fontes et torrentes, ut
 manarent liquorem sapientiae, ut manarent diuitias fidei, ut
 10 irrigarent salstatem gentium, ut omnes infideles in fidei dul-
 cedinem sua irrigatione conuerterent. *Dirupisti fon-*
tes et torrentes. Forte discretum est; forte unum est, quia

fontes tam largi fuerunt ut flumina facerent. *Tu disruptisti fontes et torrentes.* Si autem ad discretionem; in aliis fit
 15 uerbum Dei *fons aquae salientis in uitam aeternam*; alii autem audientes uerbum, et non sic habentes ut bene uiuant, tamen non tacentes lingua, torrentes fiunt. Torrentes enim dicuntur proprie, qui non sunt perennes; nam aliquando et translate dicitur torrens pro fluuio; sicut dictum est: *In-*
 20 *ebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente deliciarum tuarum potabis eos*; non enim ille torrens aliquando siccabitur. Sed torrentes proprie dicuntur fluuii qui aestate deficiunt, aquis autem hiemalibus inundantur et currunt. Vides ergo hominem bene fidelem, perseueraturum usque in finem, non
 25 relicturum Deum in omni tentatione; pro ueritate, non pro falsitate et errore, omnes molestias sustinentem; hic unde sic uiget, nisi quia uerbum factum est in eo *fons aquae salientis in uitam aeternam*? Alius autem accipit uerbum, praedicat, non tacet, currit: sed aestas probat fontem aut torrentem.
 30 Tamen ex utroque rigetur terra, ab eo qui *operatus est salutem in medio terrae*; exundent fontes, currant torrentes: *Tu disruptisti fontes et torrentes.*

18. *Tu siccasti fluuios Etham.* Hac rumpit fontes et torrentes, hac siccat fluuios, ut inde currant aquae, et hinc aquae siccentur. *Fluuios*, inquit, *Etham*. Quid est Etham? Verbum enim hebraeum est. Quid interpretatur
 5 Etham? Fortis, robustus. Quis est iste fortis et robustus, cuius fluuios siccat Deus? Quis, nisi ille ipse draco? *Nemo enim intrat in domum fortis, ut uasa illius diripiat, nisi prius alligauerit fortem.* Ipse est fortis, de uirtute sua praesumens, et Deum deserens; ipse est fortis, qui ait: *Ponam sedem meam*
 10 *ad aquilonem, et ero similis Altissimo.* De ipso calice peruersae fortitudinis homini propinauit. Fortes esse uoluerunt, qui se deos futuros de cibo uetito crediderunt. Factus est Adam fortis cui insultaretur: *Ecce factus est Adam tamquam unus ex nobis.* Fortes et Iudaei de iustitia sua praesumentes: *Ignorantes enim Dei iustitiam, et suam iustitiam quaerentes constituere,*
 15 *tamquam fortes, iustitiae Dei non sunt subiecti.* Videte hominem digressisse fortitudinem suam, et remansisse infirmum, inopem, longe stantem, nec oculos ad caelum leuare audentem, sed percutientem pectus suum, et dicentem: *Domine, propitius esto mihi peccatori.* Iam infirmus est, iam infirmitatem confitetur; non est fortis; arida terra est; rigetur fontibus et torrentibus. Illi adhuc fortes sunt, qui de uirtute sua praesu-

PL
940

17, 15 Ioh. 4, 14.

19 Ps. 35, 9.

18, 6 Matth. 12, 29.

9 Isai. 14, 13.

13 Gen. 3, 22.

14 Rom. 10, 3.

19 Luc. 18, 13.

18, 1 siccastis a fontes a, fluuiibus κ
exaltaretur alii, cum audiret edd.

13 cui insultaretur] plures codd., cum

munt. Siccentur flumina eorum ; non proficiant doctrinae gentium, haruspicum, mathematicorum, magicæ artes ; quoniam siccata sunt fluuii Fortis : *Tu siccasti fluuios Etham*. Arescat illa doctrina ; inudentur mentes euangelio ueritatis.

16. **19.** *Tuus est dies, et tua est nox*. Quis hoc ignorat, quando ipse fecit hæc omnia, quia per Verbum facta sunt omnia ? Illi ipsi qui *operatus est salutem in medio terræ*, illi ^{µ 778} dicitur : *Tuus est dies, et tua est nox*. Aliquid hic intellegere debemus, quod pertineat ad ipsam salutem quam operatus est in medio terræ. *Tuus est dies*. Qui sunt isti ? Spirituales. *Et tua est nox*. Qui sunt isti ? Carnales. *Tuus est dies ; et tua est nox*. Loquantur spirituales spiritalia spiritalibus ; dictum est enim : *Spiritalibus spiritalia comparantes, sapientiam loquimur inter perfectos*. Nondum capiunt istam sapientiam carnales : *Non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus*. Ergo cum spirituales spiritalibus loquuntur : *Dies diei eructat uerbum* ; cum uero et ipsi carnales non tacent fidem crucifixi Christi, quam possunt capere parui : *Nox nocti annuntiat scientiam*. *Tuus est dies, et tua est nox*. Ad te pertinent spirituales, ad te pertinent carnales : illos illustras incommutabili sapientia et ueritate illos consolaris carnis manifestatione, tamquam luna consolans noctem. *Tuus est dies, et tua est nox*. Vis audire diem ? Vide si capis ; erige quantum potes mentem tuam. Videamus si pertines ad diem ; iam uideamus, si non palpitat adspectus tuus. Potes uidere quod audisti modo ex euangelio : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum* ? Non nosti enim tu cogitare uerba, nisi quæ sonant et transeunt. Potes iam capere Verbum, non sonum, sed Deum ? Annon ibi audisti : *Et Deus erat Verbum* ? Sed tu ista uerba cogitas : *Omnia per ipsum facta sunt*, et per ipsum facti sunt et qui uerba faciunt. Quale ergo illud Verbum est ? Capis, o carnalis ? responde ; capis ? Non capis, adhuc ad noctem pertines ; luna tibi necessaria est, ne in tenebris moriaris. Etenim quidam *peccatores intenderunt arcum, ut sagittarent in obscura luna rectos corde*. Obscurata est enim caro Christi de cruce deposita, et in sepulcro posita, et illi qui occiderunt insultauerunt ; et nondum resurrexerat, et sagittati sunt discipuli recti corde, sed in obscura luna. Ergo ut non solum dies diei eructet uerbum, sed etiam nox nocti annuntiet scientiam ; quoniam *tuus est dies, et tua est nox*, dignare descendere, manere apud eum a quo descendis, sed

PL
941

19, 2 cfr Ioh. 1, 3.

9 I Cor. 2, 13.6.

11 I Cor. 3, 1.

13/15 Ps. 18, 3.

22 sqq. Ioh. 1, 1-14.

31 Ps. 10, 3.

25 Fortis] *codd.* (est interpretatio nominis Etham), fortes *edd.*

uenire ad quos descendis. Dignare descendere qui in hoc mundo eras, et mundus per te factus est, et mundus te non cognouit. Habeat et nox consolationem suam; habeat, inquit: *Verbum caro factum est, et habitauit in nobis: Tuus est dies, et tua est nox. Tu perfecisti solem et lunam*: solem, spirituales; lunam, carnales. Adhuc carnalis est, non deseratur, et ipse perficiatur. *Tu perfecisti solem et lunam*: solem, tamquam sapientem; lunam, tamquam insipientem; non tamen deseruisti. Nam ita scriptum est: *Sapiens permanet sicut sol; stultus autem sicut luna mutatur*. Quid ergo, quia sol permanet, id est, quia *sapiens permanet sicut sol, stultus sicut luna mutatur*, adhuc carnalis, adhuc insipiens deserendus est? Et ubi est quod dictum est ab apostolo: *Sapientibus et insipientibus debitor sum? Tu perfecisti solem et lunam*.

17. **20.** *Tu fecisti omnes terminos terrae*. Nonne et ante, quando fundauit terram? Sed quomodo fecit terminos terrae, qui *operatus est salutem in medio terrae*? Quomodo, nisi quomodo dicit apostolus: *Gratia autem salui facti sumus, et hoc non ex nobis, sed Dei donum est; non ex operibus, ne forte quis extollatur?* Ergo non erant opera bona? Erant; sed quomodo? Gratia Dei. Sequere; uideamus. *Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Iesu in operibus bonis*. Ecce quomodo fecit terminos terrae, qui *operatus est salutem in medio terrae: Tu fecisti omnes terminos terrae. Aestatem et uer tu fecisti ea*. Feruentes spiritu aestas est. Tu, inquam, fecisti spiritu feruentes; tu fecisti et nouellos in fide; uer est. *Aestatem et uer tu fecisti ea*. Non gloriantur quasi non acceperint: *tu fecisti ea*.

18. **21.** *Memor esto huius creaturae tuae*. Cuius creaturae tuae? *Inimicus exprobrauit Domino*. O Asaph, dole in intellectu pristinam caecitatem tuam! *Inimicus exprobrauit Domino*. Dictum est Christo in gente sua: *Peccator est iste; non nouimus unde sit; nos nouimus Moysen, illi locutus est Deus; iste Samaritanus est. Inimicus exprobrauit Domino; et populus imprudens exacerbauit nomen tuum*. Populus imprudens tunc Asaph; sed non *intellectus Asaph* tunc. Quid dicitur in superiore psalmo? *Quasi pecus factus sum ad te; et ego semper tecum*; quia non iit ad deos et idola gentium. Etsi non cognouit ut pecus, tamen recognouit ut homo; dixit enim: *Semper tecum, quasi pecus*: et quid postea ibi in ipso psalmo, ubi Asaph? *Tenuisti*

47 Eccli. 27, 12. 51 Rom. 1, 14. 20, 4/7 Eph. 2, 8-10. 21, 5 Ioh. 9, 24.29; 8, 48. 10 sqq. Ps. 72, 23.24.

43 perfecisti] *Aug. cum ps. S. Germani et LXX, fecisti a κ sole et luna κ 20, 11 estate (extate κ) et uernum tu (om. a) fecisti a κ (om. ea) 21, 1 memento a κ 2 improperabit a 7 insipiens a 7/8 inritauit a*

manum dexteræ meæ ; in uoluntate tua deduxisti me, et cum gloria as umsisti me. In uoluntate tua, non in iustitia mea ;
 15 *dono tuo, non opere meo. Ergo et hic : Inimicus exprobrauit Domino ; et populus imprudens exacerbauit nomen tuum.* Omnes ergo perierunt ? Absit. Etsi aliqui ex ramis fracti sunt, manent tamen aliqui quo insereretur oleaster ; et radix manet, et ex ipsis ramis per infidelitatem fractis reuocati sunt quidam per fidem ; nam et ipse apostolus Paulus
 20 *per infidelitatem fractus erat, et per fidem radici restitutus est. Ita plane populus imprudens exacerbauit nomen tuum, quando dictum est : Si filius Dei est, descendat de*
 25 *cruce.*

19. **22.** Sed quid tu, Asaph, iam in intellectu ? *Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi.* Agnosco, inquit Asaph, quia, sicut in alio psalmo dicitur : *Peccatum meum cognoui, et facinus meum non operui.* Quare ? Quia locutus est Petrus
 5 *mirantibus linguas Israelitis, quoniam ipsi occiderunt Christum, cum propter illos missus sit Christus. Hoc audito, compuncti sunt corde, et dixerunt ad apostolos : Quid ergo faciemus ? dicite nobis. Et apostoli : Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Domini Iesu Christi ; et dimittentur*
 10 *uobis peccata uestra.* Quia ergo per paenitentiam confessio facta est : *Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi.* Quare : *confitentem tibi ?* Quia *conuersus sum in aerumna, dum configitur spina.* Compuncti sunt corde ; et facti sunt aerumnosi paenitendo, qui fuerant gloriosi saeuendo.
 15 *Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi.* Quibus bestiis, nisi quarum capita contrita sunt super aquam ? Quia dictus est bestia, leo, et draco, ipse diabolus. Noli, inquit, dare diabolo et angelis eius animam confitentem tibi. Deuoret serpens, si adhuc terrena sapio, si terrena desidero,
 20 *si adhuc in promissis Veteris Testamenti, Nouo reuelato, remaneo. Cum autem iam deposuerim superbiam, et iustitiam meam non agnoscam, sed gratiam tuam, non habeant in me superbae bestiae potestatem. Ne tradideris bestiis animam confitentem tibi. Animas pauperum tuorum ne* μ 780
 25 *obliuiscaris in finem.* Diuites eramus, fortes eramus ; sed *siccasti fluuios Etham ; iam modo non constituimus iustitiam nostram, sed agnoscimus gratiam tuam ; pauperes sumus, exaudi mendicos tuos. Iam non audemus oculos ad caelum leuare, sed percutientes pectus nostrum dicimus : Domi-*
 30 *ne, propitius esto mihi peccatori. Animas pauperum tuorum ne obliuiscaris in finem.*

18 cfr Rom. 11, 17. 24 Matth. 27, 40. 22, 3 Ps. 31, 5. 6 Act. 2, 37-38.
 12 Ps. 31, 4. 29 Luc. 18, 13.

20. **23.** *Respice in testamentum tuum.* Redde quod promisisti : tabulas tenemus, hereditatem exspectamus. *Respice in testamentum tuum* ; non illud uetus ; non propter terram Chanaan rogo ; non propter inimicorum temporalem subiectionem, non propter filiorum carnalem fecunditatem, non propter diuitias terrenas, non propter salutem temporalem ; *Respice in testamentum tuum*, quo promisisti regnum caelorum. Iam agnosco testamentum tuum ; iam intellectus est Asaph, non est pecus Asaph, iam uidet quod dictum est :
 10 *Ecce dies ueniunt, dicit Dominus ; et consummabo domui Israel et domui Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum. Respice in testamentum tuum, quoniam repleti sunt qui obscurati sunt terrae domorum iniquarum* : quia corda habebant iniqua.
 15 Domus nostrae, corda nostra ; ibi libenter habitant beati mundo corde. *Respice ergo in testamentum tuum*, et reliquiae saluae fiant ; quia multi qui adtendunt ad terram, obscurati sunt, et repleti sunt terra. Intrauit in oculos eorum puluis, et excaecauit eos, et facti sunt puluis quem proicit
 20 uentus a facie terrae. *Repleti sunt qui obscurati sunt terrae domorum iniquarum.* Adtendendo enim terram obscurati sunt, de quibus dictum est in alio psalmo : *Obscurentur oculi eorum ne uideant, et dorsum eorum semper incurua.* Terra ergo *repleti sunt qui obscurati sunt*
 25 *terrae domorum iniquarum*, quia corda habebant iniqua. Domus enim nostrae, sicut supra diximus, corda nostra sunt ; ibi libenter habitamus, si ea ab iniquitate mundemus. Ibi est mala conscientia, quae inde repellit hominem quo iubetur ire portans grabatum suum, cui peccata dimissa
 30 sunt, dicente Domino : *Tolle grabatum tuum, et uade in domum tuam* : porta carnem tuam, et intra ad sanatam conscientiam tuam. *Quoniam repleti sunt qui obscurati sunt terrae domorum iniquarum*, obscurati sunt, repleti sunt terra. Illi obscurati, qui sunt ? Qui corda iniqua habent ;
 35 reddit illis Dominus secundum cor suum.
21. **24.** *Ne auertatur humilis confusus.* Illos enim superbia confudit. *Egenus et inops laudabunt nomen tuum.* Videtis, fratres, quam debeat dulcis esse paupertas ; uidetis pauperes et inopes pertinere ad Deum ; sed pauperes spiritu,
 5 quoniam ipsorum est regnum caelorum. Qui sunt pauperes spiritu ? Humiles, trementes uerba Dei, confitentes peccata sua ; non de suis meritis, nec de sua iustitia praesumentes. Qui

23, 10 Ier. 31, 31.32. 15 cfr Matth. 5, 8. 16 cfr Rom. 9, 27. 18/19 cfr Ps. 1, 4. 23 Ps. 68, 24. 30 Ioh. 5, 8. 24, 4 cfr Matth. 5, 3.

23, 1 testamento tuo κ 13 quia α 14 iniquorum α κ 24, 1 auertas α 2 pauper et inops α, egenus et pauper κ

sunt pauperes spiritu? Qui quando faciunt aliquid boni, Deum laudant; quando mali, se accusant. *Super quem requiescet*
 10 *spiritus meus*, ait propheta, *nisi super humilem, et quietum, et trementem uerba mea?* Iam ergo Asaph intellexit: iam terrae non haeret, iam promissa terrena ex Veteri Testamento non expetit; mendicus tuus factus est, pauper tuus factus est; fluuios tuos sitit, quia sui siccati sunt. Quia ergo talis
 15 factus est, non fraudetur spe: quaesiuit manibus nocte coram te; non decipiatur. *Ne auertatur humilis confusus; μ 781 egenus et inops laudabunt nomen tuum.* Confitentes peccata sua, laudabunt nomen tuum; desiderantes aeterna promissa tua, laudabunt nomen tuum; non de temporalibus
 20 turgidi, non de propria iustitia in superbiam elati et inflati, PL non ipsi; sed qui? *Egenus et inops laudabunt nomen* 944 *tuum.*

22. **25.** *Exsurge, Domine, iudica causam meam.* Desertus enim uideor, quia nondum accepi quod promisisti; et factae sunt mihi lacrimae meae panis die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie: Vbi est Deus tuus? Et quia non possum
 5 ostendere Deum meum, quasi inane sequar, insultatur mihi. Nec paganus tantum, uel Iudaeus, uel haereticus, sed aliquando frater ipse catholicus torquet os, quando promissa Dei praedicantur, quando futura resurrectio praenuntiatur. Et adhuc et ipse, quamuis iam tinctus aqua salutis aeternae, por-
 10 tans sacramentum Christi, forsitan dicit: Et quis huc resurrexit? et: Non audiui patrem meum de sepulcro loquentem, ex quo eum sepeliui. Deus dedit legem ad tempus seruis suis, ad quod se auocent; nam quis redit ab inferis? Et quid faciam talibus? ostendam quod non uident? Non possum;
 15 non enim propter illos Deus uisibilis debet fieri. Iam id agant, si placet; ita faciant, ita conentur; quia ipsi nolunt conuerti in melius, Deum conuertant in peius. Videat qui potest, credat qui non potest, esse Deum. Etsi uidet qui potest, numquid oculis uidet? Intellectu uidet, corde uidet. Non enim solem
 20 et lunam uolebat ostendere, qui dicebat: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum uidebunt.* Immundum autem cor nec ad fidem idoneum, ut quod non potest uidere uel credat. Non uideo, inquit: quid crediturus sum? Anima enim tua uidetur, ut opinor! Stulte! corpus tuum uidetur; animam tuam quis
 25 uidet? Cum ergo corpus tuum solum uideatur, quare non sepeliris? Miratur quia dixi: Si corpus tantum uidetur, quare non sepeliris? Et respondet (sapit enim ad hoc): Quia uiuo. Vnde scio quia uiuis, cuius animam non uideo? unde scio? Respondebis: Quia loquor, quia ambulo, quia operor. Stulte!

9 Isai. 66, 2. 15 cfr Ps. 76, 3. 25, 3 cfr Ps. 41, 4. 20 Matth. 5, 8.

25, 1 deus a cum LXX 22 ut] om. Lou.

30 ex operibus corporis agnosco uiuentem ; ex operibus creatu-
 rae non potes agnoscere Creatorem ! Et forte qui dicit : Cum
 mortuus fuero, postea nihil ero, et litteras didicit, et ab Epi-
 curo didicit hoc, nescio quo deliro philosopho, uel potius ama-
 tore uanitatis, non sapientiae, quem ipsi etiam philosophi
 35 porcum nominauerunt ; qui uoluptatem corporis summum
 bonum dixit, hunc philosophum porcum nominauerunt, uo-
 lutantem se in coeno carnali. Ab illo forte didicit iste littera-
 tus dicere : Non ero posteaquam mortuus fuero. Siccentur
 flumina Etham ; pereant doctrinae istae gentium, pullulent
 40 uireta Ierusalem : uideant quod possunt ; corde credant quod
 uidere non possunt. Certe ista omnia quae per mundum modo
 uidentur, quando operabatur Deus salutem in medio terrae,
 cum ista dicebantur, nondum erant ; et ecce tunc praedicta
 sunt ; nunc impleta monstrantur, et adhuc dicit stultus in cor-
 45 de suo : *Non est Deus*. Vae peruersis cordibus ! quoniam ita
 uentura sunt quae restant, sicut uenerunt ista quae tunc non
 fuerunt, et uentura praenuntiabantur. An uero exhibuit nobis
 Deus omnia quae promisit, et de solo die iudicii nos fefellit ? PL945
 Non erat Christus in terra ; promisit, exhibuit ; non uirgo μ 782
 50 pepererat ; promisit, exhibuit ; non erat fusus sanguis pretio-
 sus, quo deleretur chirographum mortis nostrae ; promisit, ex-
 hibuit : nondum resurrexerat caro in uitam aeternam ; pro-
 misit, exhibuit : nondum crediderant gentes ; promisit, exhi-
 buit : nondum haeretici nomine Christi armati, contra Chri-
 55 stum militabant ; praedixit, exhibuit : nondum idola gen-
 tium de terra deleta erant ; praedixit, exhibuit : ista omnia
 cum praedixisset et exhibuisset, de solo die iudicii mentitus
 est ? Veniet omnino, quomodo ista uenerunt ; quia et ista an-
 tequam uenirent futura erant, et futura prius praenuntiata
 60 sunt, et postea uenerunt : ueniet, fratres mei. Nemo dicat :
 Non ueniet ; aut : Veniet, sed longe est quod ueniet ; sed tibi
 prope est ut eas hinc. Sufficiat prima deceptio ; si non potui-
 mus primo permanere in praecepto, saltem corrigamur exem-
 plo. Nondum erat exemplum casus humani, quando dictum
 65 est ad Adam : *Morte morieris, si tetigeris* ; et uenit de trans-
 uerso serpens, et dixit : *Non morte morieris*. Creditus est ser-
 pens, contemptus est Deus ; creditus est serpens, tactum est
 uetitum, mortuus est homo. Nonne impletum est potius quod
 minatus est Deus, quam quod promiserat inimicus ? Sic est
 70 certe : agnoscimus hoc ; inde omnes in morte : iam uel experti
 cauti simus. Non enim cessat et modo serpens insusurrare, et
 dicere : Numquid uere damnaturus est Deus tantas turbas,
 liberaturus est paucos ? Quid est aliud quam : Facite contra

45 Ps. 13, 1. 65/68 cfr Gen. 2, 17 ; 3, 4.6.19.

56 terra] *codd.*, ista *add. edd.*

praeceptum ; non moriemini ? sed quomodo tunc, sic et nunc.
 75 Si feceris quod suggerit diabolus, et contemseris quod praecepit Deus, ueniet iudicii dies, et inuenies uerum quod minatus est Deus, et falsum quod pollicitus est diabolus. *Exsurge, Domine, iudica causam meam.* Mortuus es, et contemptus es ; dicitur mihi : *Vbi est Deus tuus ? Exsurge, iudica*
 80 *causam meam.* Non enim uenturus est ad iudicium, nisi qui exsurrexit a mortuis. Venturus praenuntiabatur ; uenit, et contemptus est a Iudaeis ambulans in terra ; contemnitur a falsis christianis sedens in caelo. *Exsurge, Domine ; iudica causam meam.* Quoniam in te credidi, non peream ;
 85 quia credidi quod non uidi, spe mea non fallar, accipiam quod promisisti. *Iudica causam meam. Memento opprobriorum tuorum ; eorum quae ab imprudente sunt tota die.* Adhuc enim insultatur Christo ; nec deerunt tota die, hoc est usque in finem saeculi, uasa irae. Adhuc dicitur :
 90 Vana praedicant christiani ; adhuc dicitur : Inanis est resurrectio mortuorum. *Iudica causam meam : memento opprobriorum tuorum.* Sed quorum nisi *eorum quae ab imprudente sunt tota die ?* Numquid prudens hoc dicit ? Prudens enim dictus est : Porro uidens ; si prudens porro uidens, fide uidetur porro ; nam oculis uix ante pedes uidetur
 95 *tota die.*

23. 26. *Ne obliuiscaris uocem deprecantium te.* Ingemiscentium, et exspectantium iam quod promisisti de Nouo PL
 Testamento, et ad ipsam fidem ambulantium, *ne obliuiscaris* 946
uocem deprecantium te. Sed illi adhuc dicunt : *Vbi*
 5 *est Deus tuus ? Superbia eorum qui te oderunt, adscendat semper ad te : Noli et eorum superbiam obliuisci.* Nec obliuiscitur : omnino aut punit, aut corrigit.

IN PSALMVM LXXIV

μ 783

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmus iste tumori superbiae medicinam humilitatis apportat, humiles autem consolatur in spe ; hoc agens, ut ne quisquam superbe de se praesumat, ne quisquam humilis de Domino desperet. Est enim promissio Dei rata, certa, fixa et
 5 inconcussa, fidelis et omni dubitatione carens, quae consola-

79 cfr Ps. 41, 11.

85 spes mea non fallat *plures codd.* 86/87 inproperiorum a, opprobriis seruorum κ 87 eorum] *om. a, et praem. κ* sunt ab insipientibus a, ad insipientes sunt κ 26, 1 uocem] *codd. cum a κ LXX, uoces edd. cum Vulg.* 5 oderunt te κ 5/6 adscendat] *plures codd. cum a κ, adscendit edd. cum Vulg.* 6 ad te semper a

tur afflictos. Tota enim *uita humana super terram*, sicut scriptum est, *tentatio est*. Nec quasi prospera eligenda est, et sola aduersa demittenda; sed utraque cauenda est: illa ne corrumpat, ista ne frangat; ut unicuique hominum, in quocumque statu rerum in hac uita egerit, non sit refugium nisi Deus, nec ullum gaudium nisi in promissis eius. Vita enim haec qualibet redundans felicitate multos fallit; Deus ueminem. Quia ergo omni homini conuerso ad Deum mutatur delectatio, mutantur deliciae (non enim subtrahuntur, sed mutantur); omnes autem deliciae nostrae in hac uita, nondum sunt in re; sed ipsa spes tam certa est, ut omnibus huius saeculi deliciis praepo-
 15 nenda sit, sicut scriptum est: *Delectare in Domino*. Et ne putares te iam habere quod promittit, subiecit statim: *Et dabit tibi petitiones cordis tui*. Si ergo nondum habes petitiones cordis tui, unde delectaris in Domino, uisi quia tenes certum
 20 promissorem, qui se effecit promittendo debitorem? Huius igitur deprecationis ut permaneat nobiscum spes nostra, et introducemur in id quod promissit Deus, loquitur titulus huius psalmi: *In finem ne corrumpas*. Quid est: *ne corrumpas*? Quod promisisti, exhibe. Sed quando? *In finem*. Illuc ergo mentis oculus dirigatur: *in finem*: omnia quae in uia occurrerint, transeantur, ut perueniatur in finem. Exsultent superbi de praesenti felicitate; timeant honoribus, fulgeant auro, redundant familiis, obsequiis clientium consti-
 30 pentur; praetereunt ista; transeunt tamquam umbra. Cum ille finis uenerit, ubi omnes qui modo in Domino sperant gaudeant, tunc illis ueniet sine fine tristitia. Quando acceperint humiles quod irrident superbi, tunc superborum typhus conuertetur in luctum. Tunc erit illa nox quam in libro Sapientiae nouimus; dicent enim tunc uidentes gloriam sanctorum, qui cum hic humilarentur, tolerauerunt; qui cum hic sublimarentur, non annuerunt; tunc ergo illi dicent: *Hi sunt quos aliquando habuimus in risum*. Vbi etiam dicunt: *Quid nobis profuit superbia? et diuitiarum iactantia quid contulit nobis?*
 40 *Transferunt omnia tamquam umbra*. Quia de corruptibilibus praesumserunt, spes eorum corrumpetur; nostra uero spes tunc erit res. Promissio enim Dei ut maneat integra et firma et certa erga nos, diximus ex corde fidei: *In finem, ne corrumpas*. Noli ergo timere ne promissiones Dei corrumpat
 45 aliquis potentium. Ipse non corrumpit, quia uerax est; potentior non habet a quo eius promissio corrumpatur; certi ergo simus de promissis Dei, et cantemus iam, unde incipit psalmus.

LXXIV, 1, 6 Iob 7, 1. 17 Ps. 36, 4. 37 Sap. 5, 1.8.0.

LXXIV, 1, 24 corrumpas] psalmus asaph cantici *ant.* α, asaph ps. cantici *ant.* α
 (om. in finem) 43 corde] ore *psalmi cord.*

PL
947

2. *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi, et inuocabimus nomen tuum.* Noli antequam confitearis inuocare; confitere, et inuoca. Illum quippe quem inuocas, in te uocas. Quid est enim inuocare, nisi in teipsum uocare? Si ^{μ 784} inuocatur a te, id est, si uocatur in te, ad quem accedit? Ad superbum non accedit. Certe altus est; non eum adtingit elatus. Omnia sublimia ut contingamus, adtollimus nos; et si adtingere non possumus, machinamenta aliqua uel scalas quaerimus, ut sublimati sublimia contingamus: contra Deus; ¹⁰ et altus est, et ab humilibus contingitur. Scriptum est: *Prope est Dominus his qui obtriuerunt cor: tritura cordis, pietas, humilitas.* Qui se conterit, irascitur sibi; se habeat iratum, ut illum habeat propitium; se habeat iudicem, ut illum habeat defensorem. Ergo inuocatus Deus uenit. Ad quem uenit? Ad ¹⁵ superbum non uenit. Audi aliud testimonium: *Excelsus Dominus, et humilia respicit; excelsa autem a longe cognoscit. Excelsus Dominus, et humilia respicit,* non a longe; excelsa autem a longe cognoscit. Et ne forte cum dictum esset quia humilia respicit, superbi de impunitate gauderent, quasi eos ²⁰ superbientes non agnoscat qui in excelsis habitat, territi sunt et dictum est eis: Videt uos, et cognoscit uos, sed a longe. Hos facit beatos quibus propinquat; uos autem, inquit, o superbi, o excelsi, non eritis impuniti, quia cognoscit; non eritis beati, quia a longe cognoscit. Videte ergo quid agatis; quia si ²⁵ agnoscit, non ignoscit. Melius ergo ignoscit, quam agnoscit. Quid est enim ipsum ignoscere, nisi non noscere? Quid est non noscere? Non animaduertere; nam et uindicantis solet dici animaduersio. Audi orantem ut ignoscat: *Auerte faciem tuam a peccatis meis.* Quid igitur facies, si auerterit faciem ³⁰ suam a te? Molestum est, et timendum ne deserat te. Rursus si faciem non auertit, animaduertit. Nouit hoc Deus, potest hoc Deus, et auertere faciem a peccante, et non auertere a confitente. Itaque alibi ei dicitur: *Auerte faciem tuam a peccatis meis;* et alibi ei dicitur: *Ne auertas faciem tuam a me.* ³⁵ Ibi: A peccatis meis auerte; hic autem: A me noli auertere. Confitere ergo, et inuoca: confitendo enim mundas templum quo ueniat inuocatus. Confitere, et inuoca. Auertat faciem a peccatis tuis; non auertat a te; auertat faciem ab eo quod tu fecisti; non auertat ab eo quod ipse fecit. Te enim hominem ⁴⁰ ipse fecit; peccata tua ipse fecisti. Confitere ergo, et inuoca; dic: *Confitebimur tibi, Deus, confitebimur tibi.*

3. Ipsa repetitio, confirmatio est, ne te confessum esse pae- PL
niteat. Non enim alicui crudeli confessus es; non ultori, non 948
insultatori: confitere securus. Audi aliam uocem psalmi ad-

2, 10 Ps. 33, 19. 15 Ps. 137, 6. 28 Ps. 50, 11. 34 Ps. 26, 9.

2, 2 inuocauimus a

hortantem : *Confitemini Domino, quoniam bonus est*. Quid est :
 5 *quoniam bonus est?* Quid timetis confiteri? bonus est ;
 ignoscit confitenti. Time confiteri iudici homini, ne forte confes-
 ssum puniat ; Deo noli : fac confitendo propitium, quem
 negando non facis nescium. *Confitebimur tibi, Deus,*
confitebimur, et securi iam inuocabimus nomen tuum.
 10 Exhaustimus corda nostra confessione ; terruisti, mundasti.
 Confessio nos humiles facit, propinqua humilibus, qui recedis
 ab excelsis. Firmamentum autem esse sententiae in repeti-
 tione, multis scripturarum locis docemur. Inde est quod Do-
 minus ait : *Amen amen*. Inde in aliquibus psalmis : *Fiat,*
 15 *fiat* ; ad significationem rei sufficeret unum *fiat* ; ad signi-
 ficationem firmitatis accessit alterum *fiat*. Rex Aegypti Pha-
 rao, nostis quod cum ibi iam esset Ioseph propter pudicitiae μ 785
 amorem inclusus in carcere, uidit somnium idem Pharaonotum
 omnibus nobis ; a septem macris consumtas esse septem
 20 boues pingues ; et rursus, a septem spicis exilibus consumtas
 esse septem fecundas. Et quid est interpretatus Ioseph ? Si
 meministis, non duo sunt ista somnia, sed uisum unum. *Vna*
est, inquit, interpretatio eorum : sed quod rursus uidisti, ait,
ad confirmationem ualet. Haec dixi ut non putetis repetitionem
 25 in uerbis sanctae linguae, quasi loquacitatis esse appetitum.
 Saepe ibi repetitio firmamenti habet uim. *Paratum cor meum,*
Deus, inquit, paratum cor meum. Alio loco dicit : *Sustine Do-*
minum, uiriliter age ; et confortetur cor tuum, et sustine Domi-
num. Innumerabilia talia sunt per omnes scripturas. His suf-
 30 ficit commendasse nos uobis loquendi genus, quod obseruetis
 in omnibus similibus ; modo ad rem aduertite. *Confitebi-*
mur tibi, inquit, et inuocabimus. Dixi quare ante inuoca-
 tionem praecedat confessio ; quia quem inuocas, inuitas.
 Venire autem non uult inuocatus, si tu fueris elatus : elatus
 35 si fueris, confiteri non poteris ; nec ea negas Deo quae nescit.
 Itaque confessio tua non illum docet, sed te mundat.

4. Et iam confessus est, inuocauit ; immo confessi sunt,
 inuocauerunt ; et dicitur ex persona unius : *Enarrabo om-*
nia mirabilia tua. Confessus exinaniuit se malis, inuocans
 impleuit se bonis, enarrans eructauit quo se impleuit. Et ui-
 5 dete, fratres ; cum confiterentur multi erant : *Confitebimur*
tibi, Deus ; confitebimur tibi, et inuocabimus no-
men tuum. Multa enim sunt corda confitentium, unum cre-
 dentium. Quare multa sunt corda confitentium, unum cre-
 dentium ? Diuersa enim peccata homines confitentur ; unam
 10 fidem credunt. Iam ergo cum coeperit Christus habitare in

3, 4 Ps. 105, 1 ; 106, 1.

14 Ioh. 1, 51 cet.

14/15 Ps. 71, 19 ; 88, 53.

22 Gen. 41, 1-32.

26 Ps. 56, 8.

27 Ps. 26, 14.

4, 10 cfr Eph. 3, 17.

interiore homine per fidem, coeperitque inuocatus possidere confessum ; fit totus Christus, caput, et corpus, et ex multis unus. Audite iam uerba Christi. Nam quasi non eius uerba uidebantur, *Confitebimur tibi, Deus ; confitebimur* PL
 15 *tibi, et inuocabimus nomen tuum.* Iam incipit ex persona 949
 persona capitis sermo. Siue autem caput loquatur, siue membra loquantur, Christus loquitur : loquitur ex persona capitis, loquitur ex persona corporis. Sed quid dictum est ? *Erunt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est ; ego, inquit, dico,*
 20 *in Christo et in ecclesia.* Et ipse in euangelio : *Igitur iam non duo, sed una caro.* Nam ut noueritis has duas quodammodo esse personas, et rursus unam copulatione coniugii, tamquam unus loquitur apud Isaiam, et dicit : *Sicut sponso alligauit mihi*
 25 *mitram, et sicut sponsam induit me ornamento.* Sponsum se dixit ex capite, sponsam ex corpore. Loquitur ergo unus ; audiamus eum, et in eo nos quoque loquamur : simus membra eius, ut haec uox et nostra esse possit. *Enarrabo, inquit, omnia mirabilia tua.* Euangelizat Christus seipsum, euangelizat se etiam in membris suis iam existentibus, ut et
 30 alios adducat, et accedant qui non erant, et copulentur membris eius, per quae membra eius praedicatum est euangelium ; et fiat unum corpus sub uno capite, in uno spiritu, in una uita.

3. 5. Et quid ait ? *Cum accepero, inquit, tempus ego iustitias iudicabo.* Quando iudicabit iustitias ? Cum acceperit tempus. Nondum est ipsum tempus. Gratias misericordiae eius : prius praedicat iustitias, et sic iudicat iustitias. μ 786
 5 Nam si ante uellet iudicare quam praedicare, quis inueniretur liberandus ? quis absoluendus occurreret ? Modo ergo praedicationis tempus est : *Narrabo, inquit, omnia mirabilia tua.* Audi narrantem, audi praedicantem ; nam si contemseris, *Cum accepero tempus, inquit, ego iustitias iudicabo.*
 10 *Dono, inquit, nunc peccata confitenti ; non parcam postea contemnenti. Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine,* dicitur in psalmo. *Misericordiam et iudicium :* modo *miseri-*
 15 *cordiam, postea iudicium ;* in qua misericordia peccata donantur, in quo iudicio peccata puniuntur. Vis non timere peccatorum punitorem ? Ama donatorem ; noli respuere, noli te extollere, noli dicere : Non habeo quod mihi donet ; audi enim quod sequitur : *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo.* Accepit tempus Christus ? accepit tempus Filius Dei ? Filius Dei non accepit tempus ; sed Filius hominis acce-

18 Gen. 2, 24 ; Eph. 5, 31.32. 20 Matth. 19, 6. 23 Isai. 61, 10. 5, 11
 Ps. 100, 1.

5, 1 cum] adest β cepero a ego] om. κ 2 iustitiam $\beta \kappa$ 4 praedicat usq.
 alt. iustitias] aliquot codd., praedicet iustitiam et sic iudicet iustitias Er., praecedat
 iustitia Lou.

20 pit tempus. Idem ipse autem et Filius Dei per quem facti sumus, et Filius hominis per quem refecti sumus. Homine assumpto, ipse non assumptus; homine mutato in melius, nullo modo ipse in deterius commutatus, non destitit esse quod erat, sed accepit quod non erat. Quid erat? *Cum in forma Dei esset,*
 25 *non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo*: apostoli uerba sunt. Et quid accepit? *Sed semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens*. Sicut formam serui accepit, ita et tempus accepit. Demutatus est ergo? deminutus est? exilior redditus? in defectum lapsus? Absit. Quid ergo *semetipsum exina-*
 30 *niuit, formam serui accipiens?* Exinanisse se dictus est accipiendo inferiorem, non degenerando ab aequali. Ergo, fratres, PL 950
 quid est hoc: *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo?* Accepit tempus ut Filius hominis; gubernat tempora ut Filius Dei. Audi quia ut Filius hominis accepit tempus iudicandi. Dicit in euangelio: *Dedit ei potestatem iudicii faciendi,*
 35 *quoniam Filius hominis est*. Secundum quod Filius Dei, numquam accepit potestatem iudicandi, quia numquam caruit potestate iudicandi; secundum quod Filius hominis, accepit tempus sicut nascendi et patiendi, sicut moriendi et resurgendi et adscendendi, ita ueniendi et iudicandi. Dicit in illo
 40 ista et corpus eius; non enim sine illis iudicabit; dicit quippe in euangelio: *Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel*. Ergo totus Christus dicit, id est caput et corpus in sanctis: *Cum accepero tempus, ego iustitias*
 45 *iudicabo*.

4. 6. Modo autem quid? *Defluxit terra*. Si defluxit terra, unde defluxit nisi peccatis? Ideo et delicta dicuntur. Delinquere est, tamquam de liquido quodam defluere a stabilitate firmamenti uirtutis atque iustitiae. Cupiditate enim inferiorum quisque peccat; sicut roboratur caritate superiorum, sic deficit, et quasi liquescit cupiditate inferiorum. Hunc fluxum rerum in peccatis hominum adtendens donator misericors, donator peccatorum, nondum exactor suppliciorum, adtendit et ait: *Defluxit terra, et omnes inhabitantes in ea*. Ipsa
 10 utique terra defluxit in habitantibus se. Expositio est consequens, non additio. Tamquam si diceres: Quomodo defluxit terra? subtracta sunt fundamenta, et aliquid in ea hiatu quodam demersum est? Quod dico terram, *omnes inhabitantes in ea*. Inueni, inquit, terram peccatricem; et quid feci?
 15 *Ego confirmaui columnas eius*. Quas columnas confirmauit? Columnas apostolos dicit; sic apostolus Paulus de coapostolis suis: *Qui uidebantur, inquit, columnae esse*. Et quid essent illae columnae, nisi ab illo firmarentur? quia quo-

24 Phil. 2, 6.7. 35 Ioh. 5, 27. 42 Matth. 19, 28. 6, 17 Gal. 2, 9.

6, 1 liquefacta est a β 3 liquido] loco quodam plures codd. 9 eam a

dam terrae motu etiam ipsae columnae nutauerunt ; in passione Domini omnes apostoli desperauerunt. Ergo columnae illae quae passione Domini nutauerunt, resurrectione firmatae sunt. Clamauit initium aedificii per columnas suas, et in eis omnibus columnis architectus ipse clamauit. Columna enim una erat ex illis Paulus apostolus, cum diceret : *An uultis experimentum accipere eius, qui in me loquitur Christus ?* Ergo, *Ego*, inquit, *confirmaui columnas eius* : resurrexi ; ostendi mortem non esse metuendam, ostendi timentibus nec ipsum corpus perire in morientibus. Terruerunt eos uulnera ; firmauerunt cicatrices. Posset Dominus Iesus Christus sine ulla cicatrice resurgere ; quid enim illi potestati magnum erat, ad tantam integritatem compagem corporis reuocare, ut nullum omnino uestigium praeteriti uulneris appareret ? Habebat potestatem unde illud etiam sine cicatrice sanaret ; sed habere uoluit unde nutantes columnas firmaret.

5. 7. Audiuimus iam, fratres, quod quotidie non tacetur ; audiamus quid clamauerit per columnas has. Tempus audiendi est propter terrorem illum : *Ego iustitias iudicabo, cum accepero tempus*. Ille accepturus est tempus iustitias iudicandi ; uos iam nunc habetis tempus iustitias faciendi. Si taceret, non haberetis quid facere, sed confirmatis columnis clamat. Quid clamat ? *Dixi iniquis : Nolite inique facere*. Clamat, fratres mei ; certe clamatis, delectat uos, audite clamantem. Per ipsum obsecro, terreat uos ista uox : non tam nos uestrae istae uoces delectare debent, quam uos istae terere. *Dixi iniquis : Nolite inique facere*. Sed iam fecerunt, et rei sunt : iam *defluxit terra, et omnes inhabitantes in ea*. Compuncti sunt corde qui Christum crucifixerunt ; agnouerunt peccatum suum, didicerunt aliquid ab apostolis, ne desperarent de indulgentia praedicatoris. Medicus enim uenerat, et ideo non ad sanos uenerat : *Non est, inquit, opus sanis medicus, sed male habentibus ; non ueni uocare iustos, sed peccatores ad paenitentiam*. Ergo, *Dixi iniquis : Nolite inique facere*. Non audierunt : Olim enim nobis dictum est ; non audiuimus, lapsi sumus, mortales facti, mortales geniti : *defluxit terra*. Audiant uel modo, ut surgant, medicum qui uenit ad languidum ; quem noluerunt audire sani, ut non caderent ; audiant iacentes, ut surgant. *Dixi iniquis : Nolite inique facere*. Quid agimus : Iam fecimus. *Et delinquentibus : Nolite exaltare cornu uestrum*. Quid est hoc ? Si fecistis iniquitatem

24 II Cor. 13, 3. 7, 13 cfr Act. 2, 37.38. 16 Matth. 9, 12.13.

7, 7/8 facere] agere $\alpha \beta \kappa$ 15 peccatores aliquot codd. 26 cornum $\alpha \beta \kappa$
26 et 30 uestrum] Aug. (fort. e uers. sequenti quem Aug. fere totum om. et ubi omnes
praeter β legunt cornu(m) uestrum), om. plures codd. cum $\alpha \beta \kappa$ LXX Vulg., sed cfr
commentarium, l. 31 sqq.

per cupiditatem, nolite eam defendere per elationem; confitemini, si fecistis. Qui enim non confitetur, et iniquus est, exaltat cornu. *Dixi iniquis: Nolite inique facere; et delinquentibus: Nolite exaltare cornu uestrum.* Exaltabitur in uobis cornu Christi, si non exaltetur cornu uestrum. Cornu uestrum de iniquitate est; cornu Christi de maiestate.

6-8. 8. *Nolite ergo efferrī, ne loquamini aduersus Deum iniquitatem.* Audite iam uoces multorum; audiat unusquisque, et pungatur. Quid solent homines dicere? Vere ^{μ 788} iudicat Deus de rebus humanis? et est illud iudicium Dei? aut uero curat quid agatur in terra? Tam multi iniqui redundant felicitatibus; innocentes premuntur laboribus! Sed illi accidit nescio quid mali, castigante Deo et admonente, et nouit conscientiam suam; nouit pro merito peccatorum suorum aliquid se perpeti posse; unde argumentatur aduersus Deum? Quia non potest dicere: Iustus sum, quid putamus eum dicere? Sunt peiores iniqui, et tamen ista non patiuntur. Haec est iniquitas quam loquuntur homines aduersus Deum. Videte autem quam iniquum sit: dum se uult iustum uideri, illum facit iniustum. Qui enim dicit: Inique patior quod patior; illum iniquum facit cuius iudicio patitur, se autem iustum qui inique patitur. Rogo uos, fratres mei, aequum est hoc, ut Deus credatur iniustus, tu iustus? Cum autem haec dicis, loqueris aduersus Deum iniquitatem. PL 952

9. Quid dicit in alio psalmo? *Haec fecisti: numeratis quibusdam peccatis. Haec, inquit, fecisti, et tacui.* Quid est: *tacui?* Numquam tacet praecepto, sed interim tacet supplicio; quiescit a uindicta, non profert in damnatum sententiam. Sed hoc ille dicit: Feci illa et illa, et non uindicauit Deus; ecce sanus sum, nihil mali contigit mihi. *Haec fecisti, et tacui: suspicatus es iniquitatem, quod ero tibi similis.* Quid est: *quod ero tibi similis?* Quia tu iniquus es, et me iniquum putasti, tamquam approbatorem facinorum tuorum, non aduersatorem, non ultorem. Et quid postea tibi dicit? *Arguam te, et constituam te ante faciem tuam.* Quid est hoc? Quia modo peccando post terga te ponis, non te uides, non te inspicias; ego te ponam ante te, et faciam tibi supplicium de te. Sic et hic. *Ne loquamini aduersus Deum iniquitatem.* Adtendite. Multi autem loquuntur istam iniquitatem, sed non audent palam, ne blasphemi exhorreantur ab hominibus piis: in corde suo ista rodunt, intus tali nefario cibo pascuntur; de-

9, 1 sqq. Ps. 49, 21.

28/29 exaltat] et *praem. edd.*

uestrum a β κ (uestrum *om. β*)

neque loquamini β, et ne loquamini κ
illud] *opt. codd.*, ullum *edd.*

8, 1 ergo efferrī] extollere in altum cornum
ne loquamini] nolite loqui a (*cf. n. 9, l. 24*),

4 iudicat] *opt. codd.*, non *praem. edd.*

9, 9/10 animaduersorem *plures codd.*

lectat eos loqui aduersus Deum, et si non erumpunt lingua, corde non tacent. Vnde in alio psalmo dicitur : *Dixit stultus*
 20 *in corde suo : Non est Deus. Dixit stultus ;* sed homines timuit ; noluit dicere ubi audirent homines ; et ibi dixit, ubi audiret ipse de quo dixit. Propterea et hic in isto psalmo, carissimi, intendite, quoniam hoc quod dixit : *Nolite loqui aduersus Deum iniquitatem*, uidit multos hoc in corde agere, et ad-
 25 *iunxit : Quoniam neque ab oriente, neque ab occidente, neque a desertis montium ; quoniam Deus iudex est.* Iniquitatum tuarum iudex Deus est. Si Deus est, ubique praesens est. Quo te auferes ab oculis Dei, ut in parte aliqua loquaris quod ille non audiat ? Si ab oriente iudicat Deus, se-
 30 *cede in occidentem, et dic quidquid uis aduersus Deum ;* si ab occidente, uade in orientem, et ibi loquere ; si a desertis montium iudicat, uade in medium populorum, ubi tibi submurmures. De nullo loco iudicat, qui ubique secretus est, ubique publicus, quem nulli licet ut est cognoscere, et quem nemo
 35 permittitur ignorare. Vide quid agas. Loqueris aduersus Deum iniquitatem. *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum* (alia scriptura dicit hoc) ; *et hoc quod continet omnia scientiam habet uocis ; propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere.* Noli ergo cogitare Deum in locis ; ille tecum est talis, qualis
 40 fueris. Quid est talis, qualis fueris ? Bonus, si bonus fueris ; et malus tibi uidebitur, si malus fueris ; sed opitulator si bonus fueris ; ultor si malus fueris. Ibi habes iudicem in secreto tuo. Volens facere aliquid mali, de publico recipis te in domum
 45 tuam, ubi nemo inimicorum uideat ; de locis domus tuae promptis et in faciem constitutis, remoues te in cubiculum ; times et in cubiculo aliunde conscium, secedis in cor tuum, ibi meditaris : ille corde tuo interior est. Quocumque ergo fugeris, ibi est. Teipsum quo fugies ? Nonne quocumque fugeris, te
 50 fugias a Deo irato, nisi ad Deum placatum : prorsus non est quo fugias. Vis fugere ab ipso ? Fuge ad ipsum. Ergo ne loquamini aduersus Deum iniquitatem, nec illic ubi loquimini. *Iniquitatem, inquit, meditatus est in cubili suo.* Quid meditatus est in cubili suo ? Cubile cor eius, dicens : *Sacrificate sacrificium iustitiae, et sperate in Domino.* Sed supra dixit : *Dicite in cordibus uestris, et in cubilibus uestris compungimini.* Quot habes ibi punctiones facinorum, tot habe illic compunctiones confessionum. Vbi ergo loqueris aduersus Deum iniquitatem, ibi te iudicat ; non iudicium differt, sed poenam. Iam iudicat,
 60 iam nouit, iam uidet : poena restat ; cum fuerit praesentata, habebis et poenam, cum apparuerit facies illius hominis qui hic irrisus est, qui iudicatus, qui crucifixus, qui sub iudice

μ 789

PL

953

19 Ps. 13, 1.

36 Sap. 1, 7.8.

53 Ps. 35, 5.

54 Ps. 4, 6.5.

26 montium] κ, montibus α β 33 iudicat] *codd. Er., non praem. Lou.*

stetit ; cum apparuerit iudicans in praesentia sua, tunc habebis poenam, si te non correxeris. Quid ergo modo faciemus ?
 65 Praeueniamus faciem eius, ἐν ἐξομολογήσει. Praeueni in confessione : ueniet mitis quem feceras iratum. *Neque a desertis montium ; quoniam Deus iudex est* : non ab oriente, non ab occidente, non a desertis montium. Quare ? *Quoniam Deus iudex est*. Si in aliquo loco esset, non esset Deus ; quia
 70 uero Deus iudex est, non homo, noli illum exspectare de locis. Locus eius tu eris, si bonus, si confessus inuocaueris eum.

10. *Hunc humilat, et hunc exaltat*. Quem humilat, quem exaltat iudex ille ? Adtendite duos illos in templo, et uidetis quem humilat, et quem exaltat. *Adscenderunt in templo orare, ait, unus pharisaeus, et alter publicanus*. Pharisaeus
 5 dicebat : *Gratias tibi ago, quia non sum sicut ceteri homines, iniusti, raptores, adulteri, sicut et hic publicanus ; ieiuno bis in sabbato ; decimas do omnium quaecumque possideo*. Ad medicum adscenderat, et membra sana ostendebat ; uulnera tegebat. Quid ergo ille qui melius nouerat unde sanaretur ? *Publicanus*
 10 *autem de longinquo stabat, et percutiebat pectus suum*. Videtis eum de longinquo stantem : illi propinquabat quem inuocabat. *Et percutiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori. Amen dico uobis ; descendit iustificatus publicanus ille, magis quam pharisaeus ille ; quia omnis qui se exaltat, hu-*
 15 *milabitur ; et qui se humilat, exaltabitur*. Expositus est uersus psalmi huius. Deus iudex quid facit ? *Hunc humilat, et hunc exaltat ; humilat superbum, exaltat humilem*.

9. **11.** *Quia calix in manu Domini uini meri plenus est mixto*. Merito. *Et inclinauit ex hoc in hunc ; uerumtamen faex eius non est exinanita ; bibent omnes peccatores terrae*. Renouamini paululum ; obscurum aliquid est ; sed quomodo audiuius euangelii lectionem
 5 recentissimam : *Petite, et dabitur uobis ; quaerite et inuenietis, pulsate, et aperietur uobis*. Sed dicis : Quo pulso, ut aperiat mihi ? *Neque ab oriente, neque ab occidente, neque a* PL
desertis montium ; quoniam Deus iudex est. Si prae- 954
 10 sens est hic atque illic, et absens nusquam, ubi stas, ibi pulsa ; ibi tantum sta, quia stando pulsatur. Quid ergo est hoc ? Prima quaestio ista occurrit : *Vini meri plenus est mixto ; quomodo meri, si mixto ? Ceterum, Calix in manu Domini, cum dicit, eruditis in ecclesia Christi loquor, non*
 15 *utique ueluti forma humana circumscriptum Deum debetis uobis in corde pingere, ne clausis templis simulacra in cordi-*

65 cfr Ps. 94, 2. 10, 3 sqq. Luc. 18, 10-14. 11, 6 Matth. 7, 7.

69 aliquo] aliquot codd. Er., alio Lou. 71 pr. si] om. plures codd. 10, 1 humilat] β κ, humilet α, humiliat codd. edd. μ 11, 1 qui α plenum κ 2 hunc] β, hoc α κ 3 bibent] ex eo add. κ

bus fabricetis. Calix ergo iste aliquid significat. Inueniemus hoc. *In manu* autem *Domini*, est in potestate Domini : manus enim Dei potestas Dei commendata est. Nam et de hominibus plerumque dicitur : In manu hoc habet ; hoc est, in potestate habet, cum uult facit. *Vini meri plenus est mixto*. Consequenter ipse exposuit : *Inclinauit*, inquit, *ex hoc in hunc ; uerumtamen faex eius non est exinanita*. Ecce unde mixto uino plenus erat. Non ergo uos terreat, quia et merum et mixtum ; merum propter sinceritatem, mixtum propter faecem. Quid ergo ibi uinum, et quid faex ? Et quid est : *Inclinauit ex hoc in hunc*, ita ut faex eius non esset exinanita ?

12. Vnde uenerit ad hoc, recordamini : *Hunc humilat, et hunc exaltat*. Quod figuratum est nobis in euangelio per duos homines, pharisaeum et publicanum, hoc latius accipientes, intellegamus duos populos, Iudaeorum et gentium : Iudaeorum populus, pharisaeus ille ; gentium populus, publicanus ille. Iudaeorum populus iactabat merita sua ; gentium confitebatur peccata sua. Qui nouit in litteris sanctis et epistolas apostolicas, et Actus Apostolorum, uidet ibi quod dico, ne longum faciam quomodo apostoli exhortabantur gentes ne desperarent, quod in magnis peccatis iacuissent, et reprimebant Iudaeos, ne se extollerent quasi ex iustificationibus legis, et ideo se putarent iustos, gentiles autem peccatores esse, quia Iudaeis et lex erat, et templum erat, et sacerdotium erat. Illi autem omnes cultores idolorum, ueneratores daemoniorum, longe quidem positi ; sicut publicanus ille de longinquo stabat. Sicut illi superbiendo recesserunt, sic isti confitendo propinquauerunt. *Calix ergo uini meri plenus in manu Domini*, quantum donat Dominus ut intellegam (potest enim alius melius, quia sic se habet obscuritas scripturarum : difficile est ut unum pariant intellectum. Quicumque tamen intellectus exierit, opus est ut regulae fidei congruat ; nec maioribus inuidemus, nec paruuli desperamus. Quid nobis uideatur dico Caritati uestrae, non ut obstruam aures uestras aduersus alios melius aliquid forte dicturos). *Calix uini meri plenus mixto* uidetur mihi esse lex quae data est Iudaeis, et omnis illa scriptura Veteris quod dicitur Testamenti, ibi sunt pondera omnium sententiarum. Nam ibi Nouum Testamentum absconditum latet, tamquam in faece corporalium sacramentorum. Circumcisio carnis magni sacramenti res est, et intellegitur inde circumcisio cordis. Templum illud Ierusalem magni sacramenti est res, et intellegitur ex eo corpus Domini. Terra promissionis intellegitur regnum caelorum. Sacrifi-

{ μ 791
PL
955

12, 13 cfr Rom. 3, 4.

12, 22 paruuli] *codd.*, de paruulis *edd.*

- cium uictimarum et pecorum magnum habet sacramentum ; sed in omnibus illis generibus sacrificiorum intellegitur unum
 35 illud sacrificium et unica uictima in cruce Dominus ; pro quibus omnibus sacrificiis unum nos habemus, quia et illa figurabant haec, id est, illis haec figurabantur. Accepit populus ille legem ; accepit mandata iusta et bona. Quid tam iustum quam : *Non occides, Non moechaberis, Non furaberis, Non falsum testimonium dices. Honora patrem et matrem, Non concupisces rem proximi tui, Non concupisces uxorem proximi tui, Vnum Deum adorabis, et ipsi soli seruias ?* Omnia ista ad uinum pertinent. Illa uero carnalia quasi resederunt, ut remanerent apud illos, et effunderetur inde omnis spiritalis intel-
 40 lectus. *Calix uero in manu Domini*, id est in potestate Domini, *uini meri*, id est legis sinceræ, *plenus est mixto*, id est cum faece corporalium sacramentorum. Et quia *hunc humilat*, superbum Iudaeum, *et hunc exaltat*, confidentem gentilem, *inclinauit ex hoc in hunc*, id est a
 50 Iudaico populo in gentilem populum. Quid inclinauit ? Legem ; eliquatus est inde spiritalis intellectus ; *uerumtamen faex eius non est exinanita*, quia omnia sacramenta carnalia apud Iudaeos remanserunt. *Bibent omnes peccatores terrae*. Qui bibent ? *Omnes peccatores terrae*.
 55 Qui peccatores terrae ? Iudaei erant quidem peccatores, sed superbi ; gentiles autem erant peccatores, sed humiles : *Omnes peccatores bibent* ; sed uide qui faecem, qui uinum. Etenim illi bibendo faecem, euanuerunt ; isti bibendo uinum, iustificati sunt ; audeam dicere et inebriatos, et non timebo ;
 60 atque utinam omnes sic inebriemini ! Recordamini : *Calix tuus inebrians quam praeclarus !* Quid enim ? putatis, fratres mei, omnes illos qui confitendo Christum etiam mori uoluerunt, sobrios fuisse ? Vsque adeo ebrii erant, ut suos non agnoscerent. Omnes propinqui sui, qui eos a spe caelestium
 65 praemiorum terrenis blandimentis auertere moliti sunt, non sunt agniti, non sunt auditi ab ebriis. Non erant ebrii, quibus mutatum cor erat ? Non erant ebrii, quorum mens alienata erat ab hoc saeculo ? *Bibent*, inquit, *omnes peccatores terrae*. Sed qui bibent uinum ? Peccatores bibent, sed ne
 70 remaneant peccatores ; ut iustificentur, non ut puniantur.
10. **13.** *Ego autem* : nam omnes bibunt, sed seorsum *ego*, id est Christus cum corpore suo, *in saeculum gaudebo* ; *psallam Deo Iacob* : promissione illa futura in fine, de qua dicitur : *Ne corrumpas. Ego autem in saeculum gaudebo*.

39 Ex. 20, 7-17 ; Deut. 5, 6-21.

60 Ps. 22, 5.

13, 4 Ps. 74, 1.

35 dominus] *opt. codd.*, domini *edd.*
saeculum α , in saecula gaudebo β 13, 2 in saeculum gaudebo] κ , exultabo in
3 psallam] *om.* β

11. **14.** *Et omnia cornua peccatorum confringam; et exaltabuntur cornua iusti.* Hoc est: *Hunc humilat, et hunc exaltat.* Nolunt sibi frangi cornua peccatores, quae sine dubio frangentur in fine. Non uis ut ille tunc frangat? tu hodie frange. Audisti enim supra; noli contemnere: *Dixi iniquis: Nolite inique agere; et delinquentibus: Nolite exaltare cornu.* Quando audisti: *Nolite exaltare cornu,* contempsisti, et exaltasti cornu; uenies ad finem, ubi fiet: *Omnia cornua peccatorum confringam, et exaltabuntur cornua iusti.* Cornua peccatorum, dignitates superborum; cornua iusti, munera Christi; per cornua enim sublimitates intelleguntur. Oderis in terra sublimitatem terrenam, ut possis habere caelestem. Amas terrenam; non te admittit ad caelestem; et ad confusionem pertinebit quod frangitur tibi cornu, quomodo ad gloriam pertinebit, si exaltatur tibi cornu. Modo ergo est tempus eligendi; tunc non erit. Non es dicturus: *Dimittar et eligam;* praecesserunt enim uoces: *Dixi iniquis.* Si non dixi, para excusationem, para defensionem; si autem dixi, praeoccupa confessionem, ne uenias ad damnationem; quia tunc confessio sera erit, et defensio nulla erit.

PL
956

μ. 792

IN PSALMVM LXXV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 2.

- 1.** Solent inimici Domini Iesu Christi omnibus noti Iudaei gloriari in isto psalmo quem cantauimus, dicentes: *Notus in Iudaea Deus; in Israel magnum nomen eius,* et insultare gentibus quibus non est notus Deus, et dicere quia sibi solis notus est Deus, quando propheta dicit: *Notus in Iudaea Deus:* alibi ergo ignotus. Notus est autem reuera in Iudaea Deus, si intellegant quid sit Iudaea. Nam uere non est notus Deus nisi in Iudaea. Ecce et nos hoc dicimus, quia nisi quisque fuerit in Iudaea, notus ei Deus esse non potest. Sed quid dicit apostolus? *Qui in occulto Iudaeus est; qui circumcissione cordis, non littera, sed spiritu;* sunt ergo Iudaei in circumcissione carnis, et sunt Iudaei in circumcissione cordis. Patres nostri multi sancti, et circumcisionem carnis habebant propter signaculum fidei, et circumcisionem cordis propter ipsam fidem. Ab his patribus degenerantes isti qui modo in nomine gloriantur et facta perdididerunt; ab his ergo patribus

14, 2 sqq. Ps. 74, 8.5.

LXXV, 1, 10 Rom. 2, 29.

14, 1 confringam κ 3 frangere Tur.

LXXV, 1 om. Aug. titulum ps. : in finem in hymnis psalmus Asaph, canticum pro Assyriis a 3 alt. in] om. a

degenerantes, remanserunt in carne Iudaei, in corde pagani. Ipsi enim Iudaei, qui sunt ex Abraham, a quo Isaac natus est, et ex illo Iacob, et ex Iacob duodecim patriarchae, et ex
 20 duodecim patriarchis populus uniuersus Iudaeorum. Sed Iudaei propterea maxime appellati sunt, quia Iudas unus erat de filiis duodecim Iacob, patriarcha inter duodecim, et de stirpe eius regnum ueniebat Iudaeis. Nam omnis ille populus secundum numerum duodecim filiorum Iacob duodecim tri-
 25 bus habebat. Tribus dicuntur tamquam curiae et congregationes distinctae populorum. Habebat ergo ille populus duodecim tribus; e quibus duodecim tribubus una tribus erat Iuda ex qua erant reges, et erat altera tribus Leui ex qua erant sacerdotes. Sed quia sacerdotibus templo seruientibus terra
 30 diuisa non est, oportebat autem ut duodecim tribubus disperteretur omnis regio promissionis; excepta ergo una tribu maioris dignitatis, tribu Leui, quae erat in sacerdotibus, remanerent undecim, nisi per adoptionem duorum filiorum Ioseph
 35 duodecim complerentur. Hoc quid sit, aduertite. Vnus de duodecim filiis Iacob erat Ioseph. Iste est Ioseph quem fratres sui in Aegyptum uendiderunt, et illic merito castitatis ad sublimem dignitatem perductus est, et adfuit illi Deus in omni opere suo; et suscepit fratres suos a quibus uenditus erat, et patrem, fame laborantes, et propter panem ad Aegyptum
 40 descendentes. Iste Ioseph duos filios habuit, Ephraim et Manasse. Moriens Iacob, tamquam testamento, assumsit illos nepotes suos in numerum filiorum, et dixit filio suo Ioseph: *Ceteri qui nascuntur, tibi erunt; isti autem mihi, et diuident terram cum fratribus suis.* Adhuc non erat data, nec diuisa
 45 terra promissionis, sed dicebat ille in Spiritu prophetans. Accedentibus ergo duobus filiis Ioseph, factae sunt nihilominus duodecim tribus, quia iam tredecim sunt; pro una enim tribu Ioseph, duae accesserunt, et factae sunt tredecim. Excepta μ 793
 50 ergo tribu Leui, illa tribu sacerdotum quae seruiebat templo, et de decimis uiuebat ceterarum omnium quibus terra diuisa est, remanent duodecim. In his duodecim erat tribus Iuda, unde reges erant. Nam primo de alia tribu datus est rex Saul, et reprobatus est tamquam malus rex; postea datus est de tribu Iuda rex Dauid, et ex illo de tribu Iuda fuerunt reges.
 55 Iacob autem ille hoc dixerat, quando benedixerat filios suos: *Non deficiet princeps de Iuda, nec dux de femoribus eius, donec ueniat cui repromissum est.* De tribu autem Iuda uenit Dominus noster Iesus Christus. Est enim, sicut scriptura dicit et modo audistis, *ex semine Dauid*, natus de Maria. Ceterum quod

29 cfr Num. 18, 20.
 16, 12.

43 Gen. 48, 5.6.

52 cfr I Reg. 9, 1.

54 I Reg.

56 Gen. 49, 10. 59 II Tim. 2, 8.

41 testamento] *aliquot codd.*, assumpto *add. edd.*

60 adtinet ad diuinitatem Domini nostri Iesu Christi, in qua
 aequalis est Patri; non solum ante Iudaeos, sed etiam ante
 ipsum Abraham; nec solum ante Abraham, sed et ante Adam;
 nec solum ante Adam, sed et ante caelum et terram, et ante
 saecula, quia *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum*
 65 *est nihil*. Quia ergo in prophetia dictum est: *Non deficiet prin-*
ceps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec ueniat cui re-
promissum est, considerantur priora tempora, et inuenitur
 quia Iudaei de tribu Iuda semper reges habuerunt, unde dicti
 sunt Iudaei; et non habuerunt regem prius alienigenam, nisi
 70 Herodem illum qui fuit quando Dominus natus est. Inde coe-
 perunt reges alienigenae, ab Herode. Ante Herodem omnes de
 tribu Iuda, sed donec ueniret *cui repromissum est*. Itaque
 ipso iam ueniente Domino, euersum est regnum Iudaeorum,
 et sublatum est ex Iudaeis. Modo non habent regnum, quia
 75 nolunt cognoscere uerum regem. Videte iam si Iudaei sint ap-
 pellandi. Iam uidetis quia Iudaei non sunt appellandi. Ipsi
 uoce sua abdicauerunt se ab isto nomine, ut Iudaei non sint
 digni appellari, nisi tantum carne. Vbi ergo se separauerunt ab
 isto nomine? Dicebant, saeuiebant in Christum, id est genus
 80 Iuda, saeuiebant in semen Dauid. Et ait illis Pilatus: *Regem PL*
uestrum crucifigam? Et illi: *Nos non habemus regem, nisi Cae-* 958
sarem. O Iudaei qui uocamini, et non estis; si non habetis re-
 gem, nisi Caesarem, defecit iam princeps de Iuda; uenit ergo
 ille *cui repromissum est*. Illi ergo uerius Iudaei, qui christiani
 85 facti sunt ex Iudaeis; ceteri Iudaei qui in Christum non credi-
 derunt, etiam nomen ipsum perdere digni fuerunt. Iudaea
 ergo uera, Christi ecclesia est, credens in illum regem qui uenit
 ex tribu Iuda per uirginem Mariam; credens in illum de quo
 modo apostolus dicebat, ad Timotheum scribens: *Memor esto*
 90 *Iesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid, secun-*
dum euangelium meum. De Iuda enim Dauid, et ex Dauid Do-
 minus Iesus Christus. Nos credentes in Christum pertinemus
 ad Iudam; et nos cognouimus Christum qui oculis non uidi-
 mus, fide retinemus. Non ergo insultent Iudaei, qui iam non
 95 sunt Iudaei; ipsi dixerunt: *Nos non habemus regem, nisi Cae-*
sarem. Nam melius illis erat, ut rex illorum esset Christus, ex
 semine Dauid de tribu Iuda. Tamen quia ipse Christus ex se-
 mine Dauid secundum carnem, Deus autem super omnia bene-
 dictus in saecula, ipse rex noster est et Deus noster: rex
 100 noster, secundum quod natus est ex tribu Iuda secundum car-
 nem, Christus Dominus Saluator; Deus autem noster, qui est
 ante Iudam, et ante caelum et terram, per quem facta sunt

61 cfr Ioh. 8, 58.

64 Ioh. 1, 3.

70 cfr Luc. 3, 1.

80 Ioh. 19, 15.

89 II Tim. 2, 8.

79 genus] in *praem. edd.*

omnia, et spiritalia et corporalia. Si enim *omnia per ipsum* μ 794
facta sunt, et ipsa Maria de qua natus est, per ipsum facta est.
 105 Quomodo ergo ille quasi ceteri homines nasceretur, qui sibi
 fecit matrem de qua nasceretur? Ergo ipse Dominus, apostolo
 dicente, cum loqueretur de Iudaeis: *Quorum patres; et ex qui-*
bus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus
 110 *benedictus in saecula*. Quia ergo Iudaei uiderunt Christum, et
 crucifixerunt, non uiderunt Deum; gentes autem quia non
 uiderunt, et crediderunt, intellexerunt Deum. Ergo si innotuit
 eis Deus in Christo mundum reconcilians sibi, et ideo illi cru-
 cifixerunt, quia in carne latentem Deum non intellexerunt,
 recedat illa quae uocatur Iudaea, et non est; accedat uera
 115 Iudaea, cui dicitur: *Accedite ad eum, et illuminamini, et uultus*
uestri non erubescant. Vultus uerae Iudaeae non confundentur.
 Etenim audierunt, et crediderunt, et facta est ecclesia uera
 Iudaea, ubi notus Christus, qui homo est ex semine Dauid,
 Deus super Dauid.

2. *Notus in Iudaea Deus; in Israel magnum no-*
men eius. Et de Israel sic debemus accipere, quomodo de
 Iudaea; quomodo illi non sunt ueri Iudaei, sic nec uerus Israel.
 Quis enim dicitur Israel? Videns Deum. Et quomodo illi uide-
 5 runt Deum, inter quos ambulauit in carne, et cum putarent
 hominem, occiderunt? Resurgens ille apparuit Deus omnibus
 quibus se uoluit demonstrare. Illi ergo digni sunt Israel dici,
 qui meruerunt Christum intellegere Deum in carne positum,
 ut non quod uidebant contemnerent, sed quod non uidebant
 10 adorarent. Non uisum enim oculis gentes humili mente perce-
 perunt illum quem non uidebant, et fide tenuerunt. Proinde PL
 illi qui manibus tenuerunt, occiderunt; qui fide tenuerunt, 959
 adorauerunt *In Israel magnum nomen eius*. Vis esse
 Israel? Illum adtende de quo Dominus ait: *Ecce uere Israeli-*
 15 *ta, in quo dolus non est*. Si uerus *Israelita, in quo dolus non est*,
 dolosi et mendaces non sunt ueri *Israelitae*. Non ergo dicant
 isti quoniam apud illos est Deus, et magnum nomen eius in
 Israel; probent se *Israelitas*, et concedo ego quia *in Israel*
magnum nomen eius.

3. *Et factus est in pace locus eius, et habitatio*
eius in Sion. Rursus Sion quasi patria est Iudaeorum;
 uera Sion ecclesia est christianorum. Interpretatio autem no-
 minum hebraeorum sic nobis traditur: Iudaea Confessio in-
 5 terpretatur; Israel Videns Deum. Post Iudaeam Israel; sic
 hic positum est: *Notus in Iudaea Deus; in Israel*
magnum nomen eius. Deum uis uidere? Prius confitere tu,
 et sic in teipso fit locus Dei; quia *factus est in pace locus*
eius. Quamdiu ergo non confiteris peccata tua, quodammodo
 10 rixaris cum Deo; quomodo enim non cum illo litigas, qui

quod illi displicet laudas ? Punit ille furem : tu furtum laudas ; punit ille ebriosum : tu laudas ebriositatem. Litigas cum Deo : non fecisti illi locum in corde tuo, quia *in pace locus eius*. Et quomodo incipis pacem habere cum Deo ? Incipis
 15 illi in confessione. Psalmi uox est dicentis : *Incipite Domino in confessione*. Quid est : *Incipite Domino in confessione* ? Incipite adiungi Deo. Quomodo ? Vt hoc uobis displiceat quod et illi displicet. Displicet illi uita tua mala ; si placeat tibi, disiungeris ab illo ; si displiceat tibi, per confessionem illi coniun-
 20 geris. Vide ex quanta parte dissimilis es, quando utique propter dissimilitudinem displices. Factus enim es, o homo, ad imaginem Dei ; per uitam uero peruersam et malam perturbasti in te, et exterminasti in te imaginem Conditoris tui. Factus dissimilis, adtendis in te, et displices tibi ; iam ex eo coepisti similis fieri, quia hoc tibi displicet quod displicet et Deo.

4. Sed quomodo sum similis, inquis, quando adhuc mihi displiceo ? Ideo dictum est : *Incipite*. Incipe Domino in confessione ; perficieris in pace. Adhuc enim habes aduersum te bellum. Indicitur tibi bellum, non solum aduersus suggestiones diaboli, aduersus principem potestatis aeris huius, qui operatur in filiis diffidentiae, aduersus diabolum et angelos eius, spiritalia nequitiae ; non solum ergo aduersus ipsos tibi bellum indicitur, sed aduersus teipsum. Quomodo aduersus teipsum ? Aduersus tuam consuetudinem malam, aduersus uetustatem uitae tuae malae, quae trahit te ad solitam, et refrenat a noua. Indicitur enim tibi quaedam noua uita, et tu uetus es ; nouitatis gaudio suspenderis, uetustatis onere praegravaris ; incipit tibi esse bellum aduersus te. Sed ex qua parte tibi displices, iungeris Deo ; et ex qua parte iam iungeris
 15 Deo, idoneus eris ad uincendum te, quia ille tecum est qui omnia superat. Adtende quid dicit apostolus : *Mente serui legi Dei ; carne autem legi peccati*. Vnde *mente* ? Quia displicet tibi uita tua mala. Vnde *carne* ? Quia non desunt suggestiones et delectationes malae ; sed ex eo quod mente iungeris Deo,
 20 uincis quod in te non uult sequi. Praecessisti enim ex parte, et ex parte tardaris ; trahe teipsum ad illum qui te sursum tollit. Pondere quodam uetustatis deprimeris ; clama et dic : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius* ? quis me liberabit ab eo quo grauor ? corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam. Quis ergo liberabit ? *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*. Quare autem permittit ut diu contra te litiges, donec absorbeantur omnes cupiditates malae ? Vt intellegas in te poenam tuam ; in te ex teipso est flagellum tuum ; sit rixa tua tecum. Sic uindicatur in rebellem

PL
960

3, 15 Ps. 146, 7. 4, 5 cfr Eph. 6, 12. 16/26 Rom. 7, 25.24. 24 cfr Sap. 9, 15.

4, 10 solita *codd.* 10/11 refrenatur *Lou.* 29 sit] fit *aliquot codd.*

30 aduersus Deum, ut ipse sibi sit bellum, qui pacem noluit habere cum Deo. Sed tene membra tua aduersus concupiscentias tuas malas. Surrexit ira; tene tu manum coniunctus Deo. Potuit surgere, sed non inuenit arma. Apud iram tuam impetus est; apud te arma sunt; sit impetus inermis, et discit iam
35 non surgere qui frustra surrexit.

5. Hoc autem dico, carissimi, ne forte quia diximus: *Carne autem legi peccati*, putetis consentiendum esse desideriis uestris carnalibus. Etsi non possunt modo nisi esse desideria carnalia, non est illis consentiendum. Propterea non dixit apostolus: Non sit peccatum in uestro mortali corpore; nouit enim quia quamdiu mortale est, est ibi peccatum; sed quid ait? *Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore*. Quid est: *non regnet?* Ipse exposuit: *Ad oboediendum*, inquit, *desideriis eius*. Sunt desideria, existunt; desideria non tu obaudis desideriiis tuis, non sequeris ipsa desideria, non illis consentis; est tibi peccatum, sed amisit regnum, quando iam in te non regnat peccatum; postea inimica nouissima destruetur mors. μ 796
Quid enim nobis promittitur, quoniam dictum est: *Mente seruiuo legi Dei*; carne autem legi peccati? Audi promissionem,
15 quia non semper erunt in carne desideria illicita. Etenim resurget, et mutabitur; et cum mutata fuerit caro ista mortalis in spiritale corpus, iam nullis concupiscentiis saecularibus, iam nullis terrenis delectationibus titillabit animam, nec auertet a contemplatione Dei. Fit ergo in ea quod dicit apostolus:
20 *Corpus quidem mortuum est propter peccatum; spiritus autem uita est propter iustitiam. Si autem qui suscitauit Iesum a mortuis habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christum a mortuis uiuificabit et mortalia corpora uestra, propter Spiritum suum qui habitat in uobis*. Viuificatis ergo corporibus nostris, erit
25 pax uera ubi locus est Dei; sed praecedat confessio. *Notus in Iudaea Deus*; confitere ergo prius. *In Israel magnum nomen eius*; nondum uides in specie; uide ex fide, et fiet in te quod sequitur: *Et factus est in pace locus eius, et habitatio eius in Sion*. PL 961
30 Sion interpretatur contemplatio. Iam hesternam die diximus, et audierunt quidam fratres, quos et hodie praesentes uidimus, quid sit contemplatio? Contemplabimur enim Deum facie ad faciem. Hic nobis promittitur, in quem modo non uidentes credimus. Quomodo gaudebimus cum uiderimus eum? Fratres, si modo
35 tantum gaudium in nobis facit promissio, quantum est factura redditio? Reddetur enim nobis quod promisit. Et quid pro-

5, 7 Rom. 6, 12. 12 cfr I Cor. 15, 26. 13 cfr Rom. 7, 25. 20 Rom. 8, 10, 11. 33 cfr I Cor. 13, 12.

5, 30/31 iam usq. uidimus] *Prat. Gem.* (uidemus *codd.*), *om. cet. codd. edd.* μ 31 sit] *codd.*, est *edd.* μ

misit ? Seipsum, ut in facie ipsius, et illius contemplatione gaudeamus ; et non aliquid aliud delectabit nos, quia nihil est melius illo qui fecit omnia quae delectant. *Factus est in*
 40 *pace locus eius, et habitatio eius in Sion* : id est, in contemplatione quadam et speculatione facta est habitatio eius *in Sion*.

4. **6.** *Ibi confregit fortitudines arcuum, et scutum et gladium et bellum.* Vbi confregit ? In illa pace aeterna, in illa pace perfecta. Et modo, fratres mei, qui bene crediderunt, uident quia non de se debent praesumere ; et omnem
 5 potentiam minarum suarum, et quidquid in eis acutum est ad nocendum, confringunt illud ; et quidquid quasi pro magno habent unde se protegerent temporaliter, et bellum quod aduersus Deum defendendo peccata sua gerebant, omnia haec ibi confregit.

5. **7.** *Illuminans tu admirabiliter a montibus aeternis.* Qui sunt montes aeterni ? Quos ipse fecit aeternos ; qui sunt montes magni, praedicatores ueritatis. Tu illuminas ; sed a montibus aeternis ; primi magni montes excipiunt lucem
 5 tuam, et a luce tua quam suscipiunt montes, uestitur et terra. Sed illi magni montes exceperunt apostoli ; tamquam orientis luminis primordia exceperunt apostoli. Numquid quod exceperunt, apud se retinuerunt ? Non ; ne diceretur illis : *Serue nequam et piger, dares pecuniam meam nummulariis.* Si ergo
 10 quod susceperunt non apud se retinuerunt, sed omni orbi terrarum praedicauerunt : *Illuminans tu admirabiliter a montibus aeternis.* Quos aeternos fecisti, per illos uitam aeternam et ceteris promisisti : *Illuminans tu admirabiliter a montibus aeternis.* Magnifice cum pondere dictum
 15 est : *Tu*, ne putet aliquis quod eum montes illuminent. Multi enim putantes quod ab ipsis montibus illuminarentur, fecerunt sibi partes de montibus ; et ipsos montes conciderunt, et
 20 et illum. Quare computant salutem suam in hominibus esse, non in Deo ? O homo, uenit ad te lux per montes ; sed Deus te illuminat, non montes. *Illuminans tu*, inquit : *tu*, non montes. *Tu illuminans : a montibus* quidem *aeternis* ; sed, *tu illuminans*. Vnde et in alio loco quid ait psalmus ?
 25 *Leuaui oculos meos in montes, unde ueniet auxilium mihi.* Quid ergo, in montibus est spes tua, et inde tibi ueniet auxilium ? remansisti in montibus ? Vide quid agas. Est ali-

7, 8 Matth. 25, 26.27. 25 sqq. Ps. 120, 1.2.

6, 1 fortitudines] β cum LXX, fortitudinem $\alpha \kappa$ arcus α , arcum (β ?) κ pr. et] om. $\alpha \beta \kappa$ cum LXX alt. et] om. $\beta \kappa$ 2 bellum] diapsalma add. α 5 acutum] edd., actum plures codd., aptum alii 7 protegerent] plures codd. Am., protegent alii codd., protegant Er. Lou. 7, 1 inluminas α 17 ipsi omnes fere codd.

quid super montes : super montes est quem tremunt montes. *Leuau*i, inquit, *oculos meos in montes, unde ueniet auxilium* 30 *mihi*. Sed quid sequitur ? *Auxilium meum, inquit, a Domino, qui fecit caelum et terram*. In montes quidem leuau*i* oculos, quia per montes mihi sunt scripturae monstratae ; sed ego cor habeo in illo qui illuminat omnes montes.

8. Ergo, fratres, ad hoc dictum est, ne quisquam uestrum uelit spem suam ponere in homine. Tamdiu est aliquid homo, quamdiu illi haeret a quo factus est homo. Nam recedens ab illo, nihil est homo, et cum haeret illis. Tu sic accipe consilium 5 per hominem, ut illum consideres qui illuminat hominem. Et enim et tu potes accedere ad illum qui tibi per hominem loquitur ; non enim fecit illum accedere ad se, et te repellit. Et qui uere sic accessit ad Deum, ut in illo habitet Deus, displicent illi omnes qui non in illo ponunt spem suam. Propterea 10 datum est quoddam exemplum, cum ipsos apostolos sibi diuiserunt, et in schismata ierunt qui dicebant : *Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephae*, id est Petri. Hos plangit apostolus, et dicit eis : *Diuisus est Christus ?* et se elegit quem apud ipsos contemneret : *Numquid Paulus pro uobis crucifixus est ? aut* 15 *in nomine Pauli baptizati estis ?* Vide bonum montem quarentem gloriam, non sibi, sed a quo montes illuminantur ; nolebat de se praesumi, sed de illo de quo et ipse praesumerat. Quisquis ergo ita se commendare noluerit populis, ut si forte contigerit ei aliquis tumultus, frangat post 20 se populos, et diuidat ecclesiam catholicam propter se, non est de illis montibus quos illuminat Altissimus. Sed quis est iste ? Contenebratus a se, non illuminatus a Domino. Vnde autem probantur isti montes ? Si forte contigerit aliquis tumultus aduersus montes in ecclesia, aut per popu- 25 lares seditiones carnalium, aut per aliquas falsas suspiciones hominum ; bonus mons repellit a se omnes qui propter ipsum uolunt ab unitate recedere. Sic enim ipse manebit in unitate, si propter ipsum non diuisa fuerit ipsa unitas. Illi autem diuisi sunt ; quando recessit populus ab orbe terrarum, 30 et secutus est nomen ipsorum, gauisi sunt, elati sunt, et deiecti sunt. Humilarentur, et exaltarentur, quomodo humilatus est apostolus, dicens : *Numquid Paulus pro uobis crucifixus est ?* et alio loco : *Ego plantau*i, *Apollo rigauit ; sed Deus incrementum dedit*. Ergo neque qui plantat est aliquid, neque 35 qui rigat ; sed qui incrementum dat Deus. Tales montes in se humiles sunt, in Deo excelsi sunt ; qui autem in seipsis excelsi sunt, a Deo humilantur : *Quoniam qui se exaltat, humiliabitur ; et qui se humilat, exaltabitur*. Ideo tales qui superbias μ 798

8, 11/33 I Cor. 1, 12.13. 33 I Cor. 3, 6.7. 37 Luc. 14, 11.

8, 4 illis (sc. montibus) *codd.*, illi *edd.* 29 diuisi] gauisi *quattuor codd.*

suas adtendunt, inamaricant hominibus pacificis in ecclesia. PL
963
 40 Illi uolunt coagulare pacem; isti inter se miscent dissensionem. Et quid de illis dicit alius psalmus? *Qui amaricant, non exaltentur in semetipsis. Illuminans tu, adtende hic, tu admirabiliter a montibus aeternis.*

6. 9. *Conturbati sunt omnes insipientes corde.* Praedicata est ueritas, dicta est aeterna uita; dicta est esse alia uita quae non est de ista terra: contemserunt homines uitam praesentem, et amauerunt uitam futuram, illuminati per montes illuminatos. *Insipientes autem corde conturbati sunt.* Quomodo *conturbati sunt*? Cum euangelium praedicatur. Et quid est uita aeterna? et quis est qui resurrexit a mortuis? Admirati sunt Athenienses, loquente Paulo apostolo de resurrectione mortuorum, et putauerunt eum nescio quas
 10 fabulas dicere. Sed quia dicebat esse aliam uitam, quam nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit, ergo *insipientes corde turbati sunt.* Sed quid eis contigit? *Dormierunt somnum suum, et nihil inuenerunt omnes uiri diuitiarum in manibus suis.* Amauerunt praesentia, et dormierunt in ipsis praesentibus; et sic illis facta sunt ipsa praesentia deliciosa, quomodo qui uidet per somnium inuenisse se thesauros, tamdiu diues est, quamdiu non euigilet. Somnium illum diuitem fecit; euigilatio pauperem facit. Tenuit illum somnus fortasse in terra dormientem,
 20 et in duro iacentem, pauperem et forte mendicum; in somnis uidit se iacere in lecto eburneo uel aureo, et in plumis altius exstructis; quamdiu dormit, bene dormit; euigilans inuenit se in duro, in quo illum somnus tenuerat. Tales sunt et isti: uenerunt in hanc uitam, et per cupiditates temporales quasi
 25 obdormierunt hic, et exceperunt illos diuitiae et uanae pompae uolaticae, et transierunt; non intellexerunt quantum inde boni posset fieri. Nam si nossent aliam uitam, illic sibi thesaurizarent quod hic erat perituum; sicut Zacchaeus uidit illud bonum maior publicanorum, quando suscepit Dominum Ie-
 30 sum hospicio, et ait: *Dimidium rerum mearum do pauperibus, et si cui aliquid fraudauit, quadruplum reddo.* Non erat iste in uanitate somniantium, sed in fide uigilantium. Ideo Dominus, quia medicus intrauerat ad aegrotum, pronuntiauit ipsius salutem, et ait: *Hodie salus domui huic facta est, quoniam et*
 35 *hic est filius Abrahae,* ut noueritis quia nos imitando fidem, filii Abrahae sumus; Iudaei autem qui de carne superbiunt, a fide degenerauerunt. Ergo *dormierunt somnum suum uiri diuitiarum, et nihil inuenerunt in manibus*

41 Ps. 65, 7. 9, 8 cfr Act. 17, 18.32. 10 cfr I Cor. 2, 9. 30/35 Luc. 19, 8.9.

9, 1 turbati α (cfr l. 12) 13 somnium α κ 21 plumis] codd., aureis add. edd.
 29 bonum maior] princeps plures codd. 32 euigilantium edd.

suis. Dormierunt in cupiditatibus suis; delectat illos, transit
 40 somnus iste, transit uita ista, et nihil inueniunt in manibus
 suis, quia nihil posuerunt in manu Christi. Vis aliquid inuenire
 in manibus tuis postea? Noli contemnere modo manum pau-
 peris; et respice manus inanes, si uis habere manus plenas. PL
 Dixit enim Dominus. *Esuriui, et dedistis mihi manducare; 964*
 45 *sitiui, et dedistis mihi potum; hospes fui, et adduxistis me, et*
cetera. Et illi: Quando te uidimus esurientem, sitientem, aut
hospitem? Et ille dicit illis: Quando uni ex minimis meis fe-
cestis, mihi fecistis. Esurire in pauperibus uoluit, qui diues in
 caelo est; et tu dubitas homo dare homini, cum scias te
 50 Christo dare quod das, a quo accepisti quidquid das. Sed μ 799
 illi dormierunt somnum suum, et nihil inuenerunt
 omnes uiri diuitiarum in manibus suis.

7. **10.** *Ab increpatione tua, Deus Iacob, dormitauerunt omnes qui adscenderunt equos.* Qui sunt: qui adscenderunt equos? Qui humiles esse noluerunt. Non in equis sedere peccatum est; sed ceruicem potestatis contra
 5 Deum erigere, et putare se in aliquo honore esse. Quia diues es, adscendisti; increpat Deus, et dormis. Magna ira increpantis, magna ira; attendat Caritas uestra rem tremendam. Increpatione strepitum habet; strepitus expergisci solet facere homines. Tantum pondus est increpantis Dei, ut diceret: *Ab*
 10 *increpatione tua Deus Iacob, dormitauerunt omnes*
qui adscenderunt equos. Ecce quo somno dormitauit ille Pharao qui adscendebat equos; non enim uigilauit in corde, quia de increpatione durum cor habebat. Duritia enim cordis, obdormitio est. Rogo uos, fratres mei, uidete quomodo dor-
 15 miunt, qui sonante euangelio, et Amen, et Alleluia per totum orbem terrarum, adhuc uitam ueterem nolunt damnare, et in nouam euigilare. Erat scriptura Dei in Iudaea; modo per totum orbem cantatur: in illa una gente dicebatur Deus unus qui fecit omnia, esse adorandus et colendus; modo ubi tace-
 20 tur: Christus resurrexit? irrisus in cruce, ipsam crucem suam in qua irrisus est iam fixit in frontibus regum; et adhuc dormitur! Magna ira Dei, fratres! Melius nos audiuius eum qui dicit: *Surge qui dormis, et exsurge a mortuis; et illuminabit te Christus.* Sed qui illum audiunt? Qui non adscendunt equos.
 25 Qui sunt qui non adscendunt equos? Qui non se iactant et extollunt, quasi in honoribus et potestatibus suis. *Ab increpatione tua, Deus Iacob, dormitauerunt qui adscenderunt equos.*

44 Matth. 25, 35-40. 10, 11 cfr Ex. 14, 8. 23 Eph. 5, 14.

10, 1 tua] om. a κ 1/2 dormierunt β 2 omnes] del. a alt. m. cum pluribus codd. LXX(cfr l. 27) 19/20 ubi usq. resurrexit] opt. codd., ibi tacetur christus. resurrexit christus edd.

8. **11.** *Tu terribilis es ; et quis resistet tibi tunc ab ira tua ?* Modo dormiunt, et iratum non sentiunt ; sed ut dormirent iratus est. Modo quod dormientes non sentiunt, in fine sentient ; apparebit enim iudex uiuorum et mortuorum ;
 5 *et quis resistet tibi tunc ab ira tua ?* Modo enim loquuntur quod uolunt, et disputant contra Deum, et dicunt : Qui sunt christiani ! aut quis est Christus ! aut quales inepti qui credunt quod non uident, et dimittunt delicias quas uident, et sequuntur fidem rerum quae oculis ipsorum non exhibentur ? Dormitis, et balatis ; loquimini aduersus Deum quantum potestis. *Vsquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur ? respondent, et loquentur iniquitatem ?* Quando autem nemo respondet, et nemo loquitur, nisi quando se in se conuertat ? quando in se conuertent dentes
 10 quibus modo nos rodunt, quibus nos discerpunt irridendo christianos, et reprehendendo uitam sanctorum ? Tunc se in se conuertent, cum illis eueniet quod dicitur in libro Sapientiae : *Dicent inter se, paenitentiam agentes, et per angustiam spiritus gementes ; cum uiderint gloriam sanctorum, tunc dicent : Hi sunt quos aliquando habuimus in risum.* O qui multum dormistis ! certe iam euigilatis, et in uestris manibus nihil inuenitis. Videtis quomodo plenas habeant manus gloria Dei, quos tamquam pauperes irrisistis. Dicite ergo tunc uobis, quando non resistitis irae Dei ; non manu, nec lingua, nec
 15 uerbo, nec cogitatione : apparebit enim uobis manifestus, μ 800 quem irridendum putastis, cum uobis uenturus nuntiaretur. Et quid dicent ? *Ergo errauimus a uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis.* Quomodo iustitiae sol oriretur dormientibus ? Sed ab ira et increpatione eius
 20 dormiunt. Hoc forte dicturus est : Et non adscenderem equum ; et tunc ipsi equos suos accusabunt. Audi illos accusantes equos suos in quibus dormierunt : *Ergo errauimus, inquit scriptura, a uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis. Quid nobis profuit superbia ? et diuitiarum iactantia quid contulit nobis ? Transierunt omnia tamquam umbra.* Ergo uigilasti aliquando. Sed melius equum non adscenderes, ut tunc non dormitares, quando uigilare debuisti, et audires uocem Christi, et illuminaret te Christus. *Tu terribilis es ; et quis resistet tibi tunc ab ira tua ?* Quid enim erit tunc ?
 30
 35
 40
 9. **12.** *De caelo iaculatus es iudicium ; terra tremuit et quieuit.* Quae modo se turbat, quae modo loquitur, timere habet in fine et quiescere. Melius modo quiesceret, ut in fine gauderet.

11, 11 Ps. 93, 3.4. 18 sqq. Sap. 5, 3.6.8.9.

11, 1 qui a ab] ad a 12, 1 iacularis iud. a, iud. iaculatum est β , iaculatum est iud. κ timuit a β

PL
965

10. **13.** *Terra tremuit, et quieuit. Quando? Cum exurgeret in iudicium Deus, ut saluos faceret omnes mites corde. Qui sunt mites corde? Qui frementes equos non adscenderunt, sed in humilitate sua peccata confessi sunt. Ut saluos faceret omnes mites corde.*
11. **14.** *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquiae cogitationis sollemnia celebrabunt tibi. Prima, cogitatio; posteriores, reliquiae cogitationis. Quae est cogitatio prima? Vnde incipimus: bona illa cogitatio unde incipies confiteri. Confessio adiungit nos Christo. Iam uero confessio ipsa, id est prima cogitatio, facit in nobis reliquias cogitationis; et ipsae reliquiae cogitationis sollemnia celebrabunt tibi. Cogitatio hominis confitebitur tibi, et reliquiae cogitationis sollemnia celebrabunt tibi. Quae est cogitatio quae confitebitur? Quae damnat uitam priorem, cui displicet quod erat, ut sit quod non erat, ipsa est prima cogitatio. Sed quia sic debes recedere a peccatis, prima cogitatione confessus Deo, ut non tibi recedat de memoria quia peccator fuisti, per hoc quod peccator fuisti, sollemnia celebras Deo. Adhuc intellegendum est. Prima cogitatio confessionem habet, et recessionem a uetere uita; sed si oblitus fueris a quibus peccatis liberatus sis, non agis gratias liberatori, et non celebras sollemnia Deo tuo. Ecce prima cogitatio confitens Sauli apostoli, iam Pauli, qui primo Saulus fuit; quando audiuit uocem de caelo, cum persequeretur Christum, et fureret in christianos, et uellet ut ubicumque inuentos adduceret necandos, audiuit uocem de caelo: *Saule, Saule, quid me persequeris?*, et circumfulsus lumine, facta sibi caecitate in oculis, ut intus uideret, emisit primam cogitationem oboedientiae; cum audiret: *Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris, Domine*, ait, *quid me iubes facere?* Haec est cogitatio confitens; iam Dominum appellat quem persequabatur. Quomodo reliquiae cogitationis sollemnia celebrabunt, in Paulo audistis, cum ipse apostolus legeretur: *Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid, secundum euangelium meum.* Quid est memor esto? Non deleatur de memoria tua cogitatio qua primo confessus es; sint reliquiae cogitationis in memoria. Et uide quemadmodum repetit quod sibi donatum est, idem Paulus apostolus alio loco: *Qui prius inquit, fui blasphemus, et persecutor, et iniuriosus.* Qui dicit: *Prius fui blasphemus*, numquid*

PL
966

μ 801

14, 23 sqq. Act. 9, 4.5. 30 II Tim. 2, 8. 35 I Tim. 1, 13.

13, 1 dum κ 1/2 insurget α, resurgeret β, insurgeret κ 2 iudicio α β κ
 faciat α 3 mites] κ, quietos α β 14, 1/2 quoniam usq. tibi] om. α, add.
 m. alt. (α²) quia α² 2 cogitationum β κ sollemnia celebrabunt] κ, diem
 festum agent α² β 27 haec usq. confitens] aliquot codd., et haec cogitatio confi-
 tentis edd.

adhuc blasphemus est ? Vt non esset blasphemus, fuit prima *cogitatio* confitens ; ut autem commemoraret quid illi donatum est, *reliquiae cogitationis* erant, per ipsas reliquias
40 cogitationis sollemnia celebrabat.

15. Etenim, fratres mei, ecce innouauit nos Christus ; donauit omnia peccata, et conuersi sumus ; si obliuiscamur quid nobis donatum est, et a quo donatum est, obliuiscimur munus Saluatoris ; cum autem non obliuiscimur munus Saluatoris,
5 nonne quotidie nobis Christus immolatur ? Et semel nobis Christus immolatus est, cum credidimus ; tunc fuit *cogitatio* ; modo autem *reliquiae cogitationis* sunt, cum meminimus quis ad nos uenerit, et quid nobis donauerit ; ex ipsis reliquiis cogitationis, id est ex ipsa memoria, quotidie nobis sic immo-
10 latur, quasi quotidie nos innouet qui prima gratia sua nos innouauit. Iam enim innouauit nos Dominus in baptismo, et facti sumus noui homines, in spe quidem gaudentes, ut in tribulatione simus patientes, tamen non debet de memoria nostra recedere quid nobis praestitum sit. Et si modo
15 non est *cogitatio* tua quae fuit, (etenim prima *cogitatio* fuit recedere a peccato ; modo autem non recedis, sed tunc recessisti) : sint *reliquiae cogitationis*, ne excidat a memoria qui sanauit. Vulnus te habuisse si oblitus fueris, non tibi erunt *reliquiae cogitationis*. Quid enim putatis dixisse
20 Dauid ? Ecce ex omnium persona loquitur. Peccauit Dauid sanctus grauiter ; missus est ad illum Nathan propheta, et corripuit illum ; et confessus est, et dixit : *Peccaui*. Haec fuit prima *cogitatio* confitentis : *Cogitatio hominis confitebitur tibi*. Quae erant *reliquiae cogitationis* ? Quando
25 ait : *Et peccatum meum ante me est semper*. Quae fuit ergo prima *cogitatio* ? Vt recederet a peccato. Et si iam recessit a peccato, quomodo peccatum illius ante illum est semper, nisi quia *cogitatio* illa transiit, sed *reliquiae cogitationis* sollemnia celebrant ? Meminerimus ergo, fratres carissimi, roga-
30 mus uos : quisquis liberatus est a peccato, meminerit quid fuit ; sint in illo *reliquiae cogitationis*. Tunc enim portat alium sanandum, si se meminerit esse sanatum. Ergo unusquisque recordetur quid fuit, et utrum iam non sit, et tunc subueniet ei qui adhuc est quod ille iam non est. Si autem iactat se quasi
35 de meritis suis, et repellit tamquam indignos peccatores, et sine misericordia saeuit, equum adscendit, uideat ne dormiat ; *dormitauerunt enim qui adscenderunt equos*. Iam tunc dimisit equum ; humilauit se ; non iterum adscendat equum, id est, non se rursus erigat in superbiam. Vnde illi hoc fit ? Si *reli-*
40 *quiae cogitationis* sollemnia celebrent Deo.

PL
967

15, 12 cfr Rom. 12, 12.

22 II Reg. 12, 13.

25 Ps. 50, 5.

37 Ps. 75, 7.

15, 5 *alt.* nobis] *codd.*, pro *praem. edd.*

12. **16.** *Vouete et reddite Domino Deo nostro.* Quisque quod potest uoueat et reddat. Ne uoueatis, et non reddatis, sed quisque quod potest uoueat et reddat. Non sitis pigri ad uouendum; non enim uiribus uestris implebitis. Deficietis, si de uobis praesumitis; si autem de illo cui uouetis, uouete, securi reddetis. *Vouete et reddite Domino Deo nostro.* Omnes communiter quid debemus uouere? Credere in illum, sperare ab illo uitam aeternam, bene uiuere secundum communem modum. Est enim quidam modus communis omnibus. μ 802
- 10 Furtum non facere, non castimoniali praecipitur, et nuptiae non praecipitur; adulterium non facere, omnibus praecipitur; non amare uinolentiam, qua ingurgitatur anima, et corrumpit in se templum Dei, omnibus aequaliter praecipitur; non superbire, omnibus aequaliter praecipitur; non hominem occidere, non odisse fratrem, non aduersus aliquem tenere perniciem, omnibus in commune praecipitur. Hoc totum omnes uouere debemus. Sunt etiam uota propria singulorum: alius uouet Deo castitatem coniugalem, ut praeter uxorem suam non nouerit aliam; sic et femina, ut praeter uirum suum non nouerit alium. Alii etiam uouent, etsi experti tale coniugium, ultra nihil tale pati, nihil tale concupiscere aut sustinere: et ipsi uouerunt aliquid maius quam illi. Alii uirginitatem ipsam ab ineunte aetate uouent, ut nihil tale uel experiantur, quale illi experti reliquerunt: et isti uouerunt plurimum. Alii uouent
- 25 domum suam esse hospitalem omnibus sanctis aduenientibus: magnum uotum uouent. Alius uouet relinquere omnia sua distribuenda pauperibus, et ire in communem uitam, in societatem sanctorum: magnum uotum uouet. *Vouete et reddite Domino Deo nostro.* Quisque quod uouere uoluerit
- 30 uoueat: illud adtendat, ut quod uouerit reddat. Vnusquisque Deo quod uouet, si respicit retrorsum, malum est. Nescio quae castimonialis nubere uoluit: quid uoluit? Quod et uirgo quaelibet. Quid uoluit? Quod et mater ipsius. Aliquid mali uoluit? Mali plane. Quare? Quia iam uouerat Domino Deo suo. Quid enim dixit de talibus apostolus Paulus? Cum dicat uiduas adolescentulas nubere si uelint, sed tamen ait quodam loco: *Beatior autem erit, si sic permanserit secundum meum consilium.* Ostendit beatior, si sic permanserit; non tamen damnandam, si nubere uoluerit. Quid autem ait de
- 40 quibusdam quae uouerunt, et non reddiderunt? *Habentes, inquit, damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt.* Quid est: *primam fidem irritam fecerunt?* Vouerunt, et

PL
968

16, 36 cfr I Tim. 5, 14. 37 I Cor. 7, 40. 40 I Tim. 5, 12.

16, 1 uouete usq. 90 respicientem = *Caesarii Arelat. serm. CXXXV, 1-5 — Corp. Christ. 103, p. 555 sqq.* 1 nostro] ακ, uestro *Caes. cum β* 31 deo] de eo *Caes. (at cfr l. 34 sq.)* 34 uouerat] nupserat *Caes.*

non reddiderunt. Nemo ergo positus in monasterio frater dicat : Recedo de monasterio, neque enim soli qui sunt
 45 in monasterio peruenturi sunt ad regnum caelorum, et illi qui ibi non sunt ad Deum non pertinent. Respondetur ei : Sed illi non uouerunt ; tu uouisti, tu retro respexisti. De die iudicii cum Dominus minaretur, quid ait ? *Mementote uxoris Lot*. Omnibus dixit. Quid enim fecit uxor Lot ? Liberata est
 50 a Sodomis, et in uia posita retrorsum respexit : ubi respexit, ibi remansit. Facta est autem statua salis, ut illius contemplatione condiantur homines ; cor habeant, non sint fatui, non retro respiciant, ne malum exemplum dantes, ipsi remaneant, et alios condiant. Nam et modo dicimus illud quibusdam fra-
 55 tribus nostris, quos forte uiderimus uelut infirmari in proposito bono : Et talis uis esse, qualis ille ? Obicimus illis quosdam qui retro respexerunt. Illi fatui sunt in se, sed alios condiant, quando commemorantur, ut illorum exemplum timentes isti retro non respiciant. *Vouete et reddite Domino*
 60 *Deo nostro*, quia illa uxor Lot ad omnes pertinet. Maritata mulier uoluit facere adulterium ; de loco suo quo peruenerat retro respexit. Vidua quae iam sic permanere uouerat, uoluit nubere, hoc uoluit quod licuit ei quae nupsit ; sed illi non ^{μ 803} licuit, quia de loco suo retro respexit. Virgo est castimonialis,
 65 iam dicata Deo ; habeat et cetera, quae uere ornant ipsam uirginitatem, et sine quibus illa uirginitas turpis est. Quid si enim sit corpore integra, et mente corrupta ? Quid est quod dixi ? Quid si nullus tetigerit corpus, sed si forte ebriosa sit, superba sit, litigiosa sit, linguosa sit ? Haec omnia damnat
 70 Deus. Si antequam uouisset nupsisset, non damnaretur : elegit aliquid melius, superauit quod ei licebat ; superbit, et illicita tanta committit. Hoc dico : Nubere licet antequam uoueatur ; superbire numquam licet. O tu uirgo Dei, nubere nolueris, quod licet ; extollis te, quod non licet. Melior uirgo hu-
 75 milis, quam maritata humilis ; sed melior maritata humilis, quam uirgo superba. Quae autem respexit ad nuptias, non quia uoluit nubere damnatur ; sed quia iam antecesserat, et fit uxor Lot respiciendo retrorsum. Non sitis pigri qui potestis, quibus adspirat Deus adprehendere gradus meliores,
 80 quia non ista ideo loquimur, ut non uoueatis, sed ut uoueatis, et reddatis : *Vouete et reddite Domino Deo nostro*. Iam quia ista tractauimus, forte uolebas uouere, et modo non uis uouere. Sed quid tibi dixerit Psalmus, adtende. Non dixit : Nolite uouere ; sed : *Vouete et reddite*. Quia au-
 85 disti : *reddite*, non uis uouere ? Ergo uouere uolebas, et non

48 Luc. 17, 32. 51 cfr Gen. 19, 26.

65 habeat] *Caes.*, habebat *codd. edd.* μ 77 antecesserat] *codd. Caes.*, ante recesserat *edd.*

reddere ? Immo utrumque fac. Vnum sit ex professione tua ; aliud ex adiutorio Dei perficietur. Adspice eum qui te ducit, et non respicies retro, unde te educit. Qui te ducit, ante te ambulat ; unde te educit, post te est. Ama ducentem, et non
 90 te damnat retro respicientem. *Vouete et reddite Domino* PL 969
Deo nostro.

17. *Omnes qui in circuitu eius sunt, offerent munera.* Qui sunt in circuitu eius ? Vbi enim est iste, ut dicat : *Omnes qui in circuitu eius sunt ?* Si Deum Patrem cogites, ubi non est qui ubique praesens est ? Si Filium cogites
 5 secundum formam diuinitatis, et ipse cum Patre ubique est ; quia ipse est Sapientia Dei, de qua dictum est : *Adtingit autem ubique propter suam munditiam.* Si autem Filium sic intellegas, secundum quod assumpsit carnem, et uisus est inter homines, et crucifixus est, et resurrexit, nouimus quia adscendit
 10 in caelum. Qui sunt in circuitu eius ? Angeli. Ergo nos non offerimus munera, quia *omnes qui in circuitu eius sunt, dixit, offerent munera.* Si sepultus Dominus noster hic esset in terra, et iaceret corpus ipsius, quomodo alicuius martyris uel apostoli, adtenderemus eos qui in circuitu eius essent,
 15 quaecumque uel gentes essent circa ipsum locum undique, uel conuenientes ad illam sepulturam cum muneribus : nunc autem adscendit ; sursum est. Quid est hoc : *Omnes qui in circuitu eius sunt, offerent munera ?* Hoc interim quod Deus admonet dicam uobis, quid ex his uerbis mihi
 20 ipse inspirare dignatus sit ; si melius aliquid postea uisum fuerit, et hoc uestrum est quia communis est omnibus ueritas. Non est nec mea, nec tua ; non est illius, aut illius : omnibus communis est. Et fortasse ideo media est, ut in circuitu eius sint omnes qui diligunt ueritatem. Quidquid enim omnibus
 25 commune est, in medio est. Quare in medio dicitur ? Vt tantum distet ab omnibus, et tantum propinquet omnibus. Quod μ 804 non est in medio, quasi priuatum fit. Quod publicum est, in medio ponitur, ut omnes qui ueniunt, percipiant, illuminentur. Nemo dicat : Meum est ; ne in parte sua uelit facere
 30 quod in medio est omnibus. Quid est ergo : *Omnes qui in circuitu eius sunt, offerent munera ?* Omnes qui intellegunt communem esse omnibus ueritatem, et non illam faciunt quasi suam superbiendo de illa, ipsi offerent munera, quia humilitatem habent ; qui autem quasi suum faciunt quod
 35 omnibus commune est, tamquam in medio positum, ad partem seducere conantur, non offerent hi munera ; quia *omnes qui in circuitu eius sunt, offerent munera terribili.* Offerentur munera terribili ; timeant ergo omnes qui in cir-

17, 6 Sap. 7, 24.

17, 1 sunt] *om. a* 2 ducat *edd.*

40 cuitu eius sunt. Ideo enim timebunt, et cum tremore lauda-
bunt, quia ideo in circuitu eius sunt, ut omnes assequantur
eum, et publice omnibus confluat, et publice illuminet : hoc
est, contremiscere. Tu cum feceris tibi eum quasi proprium, et
iam non communem, extolleris in superbiam, cum scriptum
sit : *Seruite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore*. Ergo
45 offerent munera qui in circuitu eius sunt ; ipsi enim humiles
sunt, qui communem norunt esse omnibus ueritatem.

13. **18.** Cui offerent munera ? *Terribili, et ei qui aufert
spiritum principum*. Spiritus enim principum, superbi PL
sunt spiritus. Illi ergo non sunt spiritus eius ; quia et si aliquid 970
nouerunt, suum uolunt esse, non publicum ; sed ille qui com-
5 mendat se tamquam aequalem omnibus, qui se in medio pon-
nit, ut omnes capiant quantum possunt, quidquid possunt ;
non de cuiusquam hominis, sed de Dei, et ideo de suo, quia
ipsi facti sunt eius. Ergo illi omnes humiles sint necesse est :
perdiderunt spiritum suum, et Spiritum Dei habent. A quo
10 perdiderunt spiritum suum ? Ab illo *qui aufert spiritum
principum* ; quandoquidem dicitur ei in alio loco : *Auferes
spiritum eorum, et deficient, et in puluerem suum conuertentur.*
*Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et innouabis faciem ter-
rae*. Nescio quis intellexit aliquid ; suum uult esse, adhuc spi-
15 ritum suum habet ; bonum est illi ut perdat spiritum suum,
et habeat Spiritum Dei ; adhuc inter principes superbit ; bo-
num est ut redeat ad puluerem suum, et dicat : *Memento, Do-
mine, quia puluis sumus*. Si enim te confessus fueris pulue-
rem, Deus de puluere facit hominem. Omnes qui in circuitu
20 eius sunt, offerunt munera ; omnes humiles confitentur ei, et
adorant eum. *Terribili* offerunt munera. Vnde *terribili ?
Exsultate cum tremore, et ei qui aufert spiritum princi-
pum* ; id est, tollit audaciam superbiorum. *Terribili apud
reges terrae*. Terribiles sunt reges terrae ; sed ille super
25 omnes, qui terret reges terrae. Esto rex terrae, et erit tibi ter-
ribilis Deus. Quomodo, inquires, ero rex terrae ? Rege terram,
et eris rex terrae. Noli ergo auiditate imperandi ponere tibi
ante oculos prouincias latissimas, qua tua regna diffundas ;
terram quam portas rege. Audi apostolum regentem terram :
30 *Non sic pugillor, quasi aerem uerberans ; sed castigo corpus
meum, et in seruitutem redigo, ne forte aliis praedicans, ipse
reprobus efficiar*. Ergo, fratres mei, estote in circuitu eius, ut
per quemcumque uobis ueritas sonuerit, non illam impu-

44 Ps. 2, 11.

18, 11 Ps. 103, 29, 30.

17 Ps. 102, 14.

22 Ps. 2, 11.

30 1 Cor. 9, 26, 27.

18, 1 auferet α κ 2 spiritum] α β κ cum quibusdam codd. LXX (cfr comment. l. 10),
spiritus (hic tantum) aliquot codd. cum Vulg. et cet. codd. LXX 19 deus] te add.
tres codd. 23 terribilis β, terribile κ

tetis illi per quem sonat ; sed de medio sit omnibus, quia ^{μ 805}
 35 aequaliter adest omnibus. Et estote humiles, ne uobis et uos
 ipsi usurpetis, si quid forte boni illius intellexeritis ; quia et
 nos quod melius intellexerimus, uestrum est, et quod uos me-
 lius intellexeritis, nostrum est, ut in circuitu eius simus, et
 humiles simus. Atque ita perdetes spiritum nostrum, offere-
 40 mus munera terribili super omnes reges terrae, id est super
 omnes regentes carnem suam, sed subiectos Creatori suo.

IN PSALMVM LXXVI

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmi huius limen ita inscribitur : *In finem, pro
 Idithun, psalmus ipsi Asaph. In finem* quid sit,
 nostis : *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.*
 Idithun interpretatur Transiliens eos ; Asaph interpretatur
 5 congregatio. Loquitur hic ergo congregatio transiliens, ut per-
 ueniat ad finem qui est Christus Iesus. Quae sint itaque transi-
 lienda, ut ad illum finem peruenire possimus, ubi iam quod 97^I
 transiliamus non habebimus, psalmi textus ipse demonstrat.
 Etenim tamdiu transilire debemus quidquid nos impedit,
 10 quidquid irretit, quidquid uisco quodam illigat, et onere ag-
 grauatur uolatum nostrum, donec perueniamus ad id quod suf-
 ficit, ultra quod nihil est, infra quod sunt omnia, et ex quo
 sunt omnia. Patrem quippe ipsum uolebat Philippus intueri,
 et dicebat Domino Iesu Christo : *Ostende nobis Patrem, et suffi-*
 15 *cit nobis*, tamquam tamdiu illi transiliendum esset quidquid
 aliud esset, donec perueniret ad Patrem, ubi iam securus as-
 sisteret, et quid ei ultra requirendum esset non haberet ; hoc
 est enim : *Sufficit*. Verum ille qui uerissime dixerat : *Ego et*
Pater unum sumus, admonuit Philippum, docuitque omnem
 20 hominem qui Christum intellexeret, etiam in eo habere finem,
 quia ipse et Pater unum sunt : *Tanto*, inquit, *tempore uobis-*
cum sum, et non uidistis me ? Philippe, qui me uidit, uidit et
Patrem. Quisquis ergo psalmi huius animum sentire, imitari,
 tenere uult, omnia desideria carnalia transiliat, saeculique
 25 huius pompam et illecebram calcet, nihilque sibi aliud propo-
 nat ubi consistat, nisi ex quo sunt omnia ; in quibus omnibus
 etiam ipse laborat donec ad finem perueniat. Quid nobis ergo
 indicat iste transiliens ?

2. 2. *Voce mea*, inquit, *ad Dominum clamaui*. Sed multi

LXXVI, 1, 3 Rom. 10, 4. 14/21 Ioh. 14, 8.9. 18 Ioh. 10, 30.

LXXVI, 1, 2 ipsi] *om. a* asaph] *dauid β* 8 habebimus] *codd. Am.*, habemus
 Er. Lou. 22 uidet (*bis*) Lou. PL 23 animam *codd.* 2, 1 uocem meam κ
 deum *aliquot codd.*

clamant ad Dominum pro diuitiis acquirendis damnisque de-
 uitandis, pro suorum salute, pro stabilitate domus suae, pro
 felicitate temporali, pro dignitate saeculari; postremo pro
 5 ipsa etiam salute corporis, quae patrimonium est pauperis.
 Pro his atque huiusmodi rebus multi clamant ad Dominum;
 uix quisquam propter ipsum Dominum. Facile quippe ho-
 mini est quodlibet desiderare a Domino, et ipsum Dominum
 non desiderare; quasi uero suauius esse possit quod dat,
 10 quam ipse qui dat. Quisquis ergo pro alia re qualibet clamat
 ad Dominum, nondum est transiliens. Hic uero transiliens
 quid dicit? *Voce mea ad Dominum clamaui*. Et ne ar-
 bitreris uocem ipsius qua clamauit ad Dominum, propter aliud
 emissam quam propter ipsum Dominum, secutus ait: *Et uox*
 15 *mea ad Deum*. Emitteretur enim uox qua clamemus ad Deum,
 et ipsa uox ad aliud est, non ad Deum. Ad hoc enim est uox, ^μ 806
 propter quod editur uox. Iste uero qui Deum gratis amabat,
 qui uoluntarie Deo sacrificabat, qui transilierat quidquid
 infra est, nihilque aliud supra se uiderat quo effunderet ani-
 20 mam suam, nisi ex quo, et per quem, et in quo creatus erat,
 ad quem clamauerat uoce sua, ad illum esse fecerat ipsam
 uocem suam: *Vox mea*, inquit, *ad Deum*. Et numquid
 sine causa? Vide quid sequitur: *Et adtendit mihi*. Vere
 tunc tibi adtendit, quando ipsum quaeris, non quando per
 25 ipsum aliud quaeris. Dictum est de quibusdam: *Clamauerunt,*
nec erat qui saluos faceret, ad Dominum, nec exaudiuit eos. PL
 Quare? Quia uox eorum non ad Dominum. Exprimit hoc alio 972
 loco scriptura, ubi dicit de talibus: *Dominum non inuocauerunt.*
 Ad illum clamare non cessauerunt; et tamen *Dominum*
 30 *non inuocauerunt*. Quid est: *Dominum non inuocauerunt*? Do-
 minum in se non uocauerunt: ad cor suum Dominum non in-
 uitauerunt; a Domino se habitari noluerunt. Et ideo quid eis
 contigit? *Ibi trepidauerunt timore, ubi non erat timor*. Ideo de
 rerum praesentium amissione tremuerunt, quoniam non erant
 35 pleni illo quem non inuocauerunt. Non gratis amauerunt, ut
 amissis temporalibus rebus possent dicere: *Sicut Domino placuit,*
ita factum est; sit nomen Domini benedictum. Ergo iste,
Vox mea, inquit, *ad Dominum, et adtendit mihi*. Do-
 ceat nos quomodo id fiat.

3. **3.** *In die tribulationis meae Deum exquisiui*. Quis
 es, qui hoc facis? In die tribulationis tuae, uide quid exquiras.
 Si carcer facit tribulationem, exire de carcere exquiris; si fe-
 bris facit tribulationem, sanitatem exquiris; si fames facit
 5 tribulationem, saturitatem exquiris; si damna faciunt tribu-

2, 18 cfr Ps. 53, 8. 25 Ps. 17, 42. 28 sqq. Ps. 13, 5. 36 Iob 1, 21.

15 deum] *Aug. cum LXX*, meum *add. a (del. alt. m.) κ*, dominum β (*cfr l. 38*)
 23 adtendit] κ, intendit α β 3, 1 pressurae κ meae] me κ inquisiui β κ

lacionem, lucrum exquiris ; si peregrinatio facit tribulationem, ciuitatem tuae carnis exquiris. Et quid cuncta commemorem, aut quando cuncta commemorem ? Vis esse transiliens ? In die tribulationis tuae Deum exquire : non per Deum aliud, sed ex tribulatione Deum ; ut ad hoc Deus remoueat tribulationem, ut securus inhaereas Deo. *In die tribulationis meae Deum exquisiui* ; non aliud aliquid, sed *Deum exquisiui*. Et quomodo exquisisti ? *Manibus meis nocte coram eo*. Dic hoc rursus : uideamus, intellegamus, imitemur, si possumus. In die tribulationis tuae quid exquisisti ? *Deum*. Quomodo exquisisti ? *Manibus meis*. Quando exquisisti ? *Nocte*. Vbi exquisisti ? *Coram eo*. Et quo fructu exquisisti ? *Et non sum deceptus*. Omnia ergo uideamus, fratres, omnia consideremus, omnia interrogemus ; et quid sit tribulatio, in qua iste Deum exquisiuit, et quid sit manibus inquirere Deum, et quid sit nocte, et quid sit coram illo ; et sequitur, quod omnes intellegunt : *Et non sum deceptus*. Quid est enim : *Et non sum deceptus* ? Inueni quod quaerebam.

4. Tribulatio non illa uel illa cogitanda est. Etenim unusquisque nondum transiliens, nondum putat esse tribulationem, nisi quae acciderit huic uitae ex aliquo tristi tempore ; at uero ille transiliens, totam uitam istam tribulationem suam reputat. Sic enim amat patriam supernam, ut terrena peregrinatio ipsa sit maxima tribulatio. Quomodo enim non sit tribulatio uita ista, rogo uos ? quomodo non sit tribulatio, quae dicta est tota tentatio ? Habes scriptum in libro Iob : *Numquid non tentatio est uita humana super terram ?* Numquid dixit : *Tentatur uita humana super terram ?* Ipsa uita tentatio est ; si ergo tentatio, utique tribulatio. In hac igitur tribulatione, hoc est in hac uita, Deum exquisiuit iste transiliens. Quomodo ? *Manibus*, inquit, *meis*. Quid est : *manibus meis* ? Operibus meis. Non enim aliquid corporeum quaerebat, ut contrectando inueniret quod perdiderat ; ut manibus quaereret nummum, aurum, argentum, uestem, quidquid tale est quod manibus teneri possit. Quamquam et ipse Dominus noster Iesus Christus uoluit se manibus inquiri, quando dubitanti discipulo cicatrices ostendit. Sed numquid cum ille exclamasset tangens cicatrices uulnerum eius : *Dominus meus et Deus meus !* nonne audiuit : *Quia uidisti, credidisti ; beati qui non uiderunt et crediderunt ?* Si ergo ille manibus quaerens Christum, hoc audire meruit, ut opprobrium ei fuerit ita quaesisse ; nos qui beati dicti sumus qui non uidimus et credimus, quid ergo, ad nos non pertinet manibus quaerere ? Pertinet,

4, 8 Iob 7, 1. 20 Ioh. 20, 27-29.

13 ipso a (cfr n. 4, l. 68)

sicut dixi, operibus quaerere. Quando hoc ? *Nocte*. Quid est :
nocte ? In hoc saeculo. Nox enim est antequam effulgeat dies
in aduentu clarificato Domini nostri Iesu Christi. Nam uultis
uidere quia nox est ? Nisi lucernam hic haberemus, in tene-
30 bris permaneremus. Petrus enim dicit : *Et nos habemus certio-*
rem propheticum sermonem, cui bene facitis intendentes, uelut
lucernae lucenti in obscuro loco, donec dies lucescat, et lucifer
oriatur in cordibus uestris. Venturus est ergo dies post istam
noctem ; interim in hac nocte lucerna non desit. Et hoc est
35 fortasse quod nunc facimus : has litteras exponendo, lucer-
nam inferimus, ut in hac nocte gaudeamus. Quae quidem de-
bet accensa esse semper in domibus uestris. Talibus enim dicitur :
spiritum nolite extinguere. Et tamquam exponens quid
diceret, secutus ait : *prophetiam nolite spernere* ; id est, lucerna
40 in uobis semper luceat. Et haec quidem lux in comparatione
cuiusdam ineffabilis diei nox dicitur. Nam ipsa uita fidelium
in comparatione uitae infidelium dies est. Quomodo autem sit
nox, iam diximus, et ostendimus Petri apostoli testimonio ;
qui quidem etiam et lucernam nominauit, et de ipsa lucerna
45 nos admonuit ut intendamus ei, id est prophético sermone,
donec dies lucescat, et lucifer oriatur in cordibus nostris. Quomo-
do autem iam uita fidelium dies sit in comparatione uitae im-
piorum, Paulus ostendit : *Abiciamus, inquit, opera tenebra-*
rum, et induamur arma lucis ; sicut in die honeste ambulemus.
50 Ergo honeste uiuentes, in comparatione uitae impiorum, in
die sumus. Sed iste dies uitae fidelium non sufficit huic Idi-
thun ; transilire uult et istum diem, donec ueniat ad illum
diem, ubi noctis tentationem nullam omnino formidet. Hic
enim quamuis dies sit uita fidelium, *tentatio est uita humana*
55 *super terram*. Nox, et dies : dies in comparatione infidelium ;
nox in comparatione angelorum. Habent enim diem angeli
quem nos nondum habemus ; iam nos habemus quem non ha-
bent infideles, sed nondum habent fideles quem angeli ha-
bent ; tunc autem habebunt, cum erunt aequales angelis Dei,
60 quod illis in resurrectione promissum est. In hac ergo iam
die, et adhuc nocte ; nocte in comparatione futuri diei quem
desideramus, die in comparatione praeteritae noctis cui re-
nuntiauimus ; in hac ergo, inquam, nocte Deum requiramus
manibus nostris. Non cessent opera ; quaeramus Deum, non sit
65 inane desiderium. Si in uia sumus, sumtus erogemus, ut per-
uenire possimus : manibus quaeramus Deum. Etsi nocte quae-
rimus quem manibus quaerimus, non decipimur quia *coram*
ipso quaerimus. Quid est *coram ipso* ? *Nolite facere iusti-*

30 II Petr. 1, 19.

38 I Thess. 5, 19.

48 Rom. 13, 12.

54 Iob 7, 1.

59 cfr Matth. 22, 30.

68 Matth. 6, 1.2.4.

4, 40 lux] nox probae notae codd.

tiam uestram coram hominibus, ut uideamini ab eis, alioqui
 70 non habebitis mercedem apud Patrem uestrum. Cum ergo facis
 eleemosynam, ait, manus illae sunt quaerentes Deum, noli tubi-
 cinare ante te, sicut hypocritae faciunt; sed sit eleemosyna tua
 in occulto, et Pater tuus qui uidet in occulto, reddet tibi. Ergo,
 Manibus meis nocte coram eo et non sum deceptus.

5. Quanta tamen iste Idithun pertulerit in hac terra, et in
 hac nocte, et quomodo habuerit quodammodo transiliendi
 necessitatem, impingentibus atque pungentibus deorsum tri-
 bulationibus, ut necesse fuerit transilire, intentissime audia-
 5 mus. *Negauit consolari anima mea.* Tantum taedium
 hic me occupauit, ut contra omnem consolationem clauderet se
 anima mea. Huic tali unde taedium? Fortasse quia uinea
 grandinata est, aut quia olea non prouenit, aut quia uindemia
 a pluuiis intercepta est. Vnde huic taedium? Audi hoc ex alio
 10 psalmo. Ipsius enim et ibi uox est: *Taedium detinuit me, a pec-*
catoribus relinquentibus legem tuam. Tanto ergo taedio de hu-
 iusmodi malo affectum se iste dicit, ut negaret consolari anima
 ipsius. Prope absorbuerat eum taedium, tristitiaque eum om-
 nino irreparabiliter merserat; negat se consolari. Quid igitur
 15 restabat?

4. 6. Primo uide unde consoletur. Nonne sustinuerat qui simul
 contristaretur, et non inuenerat? Quo enim se uerteret ad
 consolationem, quem occupauerat taedium de peccatoribus
 relinquentibus legem Dei? Quo se uerteret? Ad hominem Dei
 5 quemlibet? In multis iam forte iste expertus erat magnam
 tribulationem, quo magis de illorum aliqua delectatione prae-
 sumserat. Videntur enim aliquando iusti homines, et gaudetur
 ad eos; et necesse est ut gaudeatur, quoniam caritas sine gau-
 dio talis esse non potest; in his autem in quibus gauisus est
 10 homo, si forte aliquid prauum contigerit, quomodo saepe con-
 tingit, quanta laetitia ibi erat, tantus maeror accedit; ita ut
 postea iam timeat homo laxare habenas gaudiorum, timeat se
 laetitiae committere, ne quanto magis laetatus fuerat, tanto
 amplius si aliquid contigerit, contabescat. Percussus ergo
 15 scandalis abundantibus, quasi multis uulneribus, clausit se
 contra humanam consolationem, et negauit consolari anima
 ipsius. Et unde uita? unde respiratio? *Memor fui Dei
 et delectatus sum.* Non frustra manus operatae fuerant;
 inuenerant magnum consolatorem. Non quiescendo *memor*
 20 *fui Dei et delectatus sum.* Praedicandus igitur est Deus,
 cuius iste memor factus delectatus est, et consolatus in qua- PL
 dam tristitia, et quodammodo salute desperata recreatus: 975

5, 10 Ps. 118, 53. 6, 1 cfr Ps. 68, 21.

5, 5 negauit cons. anima mea] *opt. codd. cum LXX*, negauit cons. animam meam *edd.*
cum α β κ 6, 6 quia *plures codd.* dilectione *iidem codd.* 17 dei] *om. α*

praedicandus est Deus. Denique, quod consolatus est iste, secutus ait : *Garriui*. In ipsa consolatione memor factus Dei, 25 delectatus garriui. Quid est : *garriui* ? Laetatus sum, exultauit loquendo. Garruli enim proprie dicuntur, qui a uulgo uerbosi appellantur, accedente laetitia nec ualentes nec uolentes tacere. Factus est iste talis. Et rursus quid ait ? *Et defecit* μ 809 *spiritus meus*.

5. 7. Taedio contabuerat, recolendo Deum delectatus fuerat, rursus garriendo defecerat ; quid sequitur ? *Anticipauerunt uigilias omnes inimici mei*. Vigilauerunt super me omnes inimici mei ; plus me uigilauerunt ; uigilando praeoccupauerunt me. Vbi non muscipulas ponunt ? Nonne uigilias omnes anticipauerunt inimici mei ? Qui sunt enim isti inimici, nisi illi de quibus dicit apostolus : *Non est uobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem ; sed aduersus principatus, et potestates, et rectores mundi tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiae in caelestibus* ? Ergo aduersus diabolum et angelos eius inimicitias exercemus. Rectores eos mundi dixit, quia ipsi regunt dilectores mundi ; non enim regunt mundum, quasi rectores sint caeli et terrae ; sed mundum peccatores dicit. *Et mundus eum non cognouit* ; talem mundum illi regunt, qui non 15 cognoscit Christum. Contra hos habemus inimicitias perpetuas. Denique quaslibet habeas inimicitias aduersus hominem, cogitas finire ; siue illius satisfactione, si ipse te laesit ; siue tua, si tu laesisti ; siue alterutrius, si uos inuicem laesistis ; laboras satisfacere et concordare ; cum diabolo autem et angelis eius 20 nulla concordia est. Ipsi nobis inuident regnum caelorum. Mitescere omnino erga nos non possunt, quia *anticipauerunt uigilias omnes inimici mei*. Plus illi uigilauerunt ad decipiendum, quam ego ad custodiendum me : *Anticipauerunt uigilias omnes inimici mei*. Quomodo enim non 25 anticipauerunt uigilias, qui ubique scandala, ubique muscipulas posuerunt ? Taedium inest cordi ; metuendum est ne absorbeat tristitia ; in laetitia metuendum est ne garriendo deficiat spiritus tuus : *Anticipauerunt uigilias omnes inimici mei*. Denique in ipsa garrulitate, dum loqueris, et securus loqueris, quanta plerumque inueniuntur quae uelint tenere 30 inimici et reprehendere, unde uelint etiam criminari et calumniari : Hoc dixit, illud sensit, hoc locutus est ? Quid faciat homo, nisi quod sequitur ? *Conturbatus sum et non sum locutus*. Conturbatus ergo, ne in eius garrulitate inimici anticipantes uigilias, calumnias quaerent et inuenirent, non est 35

7, 7 Eph. 6, 12. 13 Ioh. 1, 10.

24 garriui] β κ , exercitatus sum α 28 defeci κ 29 meus] diapsalma *add.* α
 7, 3 omnes inimici] κ *cum* LXX (*codd. Sinait. et Vatic.*), oculi α β 5/6 anticipauerunt omnes *edd.* 15 cognoscit] *aliquot codd.*, cognoscunt *edd.* 33 turbatus α
 34 locutus] oblitus α

locutus. Numquam tamen iste transiliens cessaret in se ; et si forte a garrulitate cessauit, qua subrepserat ei de ipsa locutione placere hominibus ; non tamen destitit, non cessauit ut conaretur et hoc ipsum transcendere. Et quid dicit ?

6. 8. *Cogitauit dies antiquos.* Iam iste uelut qui uapularat foris, tulit se intro, in secretario suae mentis agit. Et quid ibi agat dicat nobis : *Cogitauit dies antiquos.* Bene est illi. Videte quae cogitat, rogo uos. Intus est, apud se cogitat dies antiquos. Nemo illi dicit : Male dixisti ; nemo illi dicit : Multum locutus es ; nemo illi dicit : Peruerse sensisti. Ita sit ei bene secum, adiuuet Deus : cogitet dies antiquos, et dicat nobis in ipso interiore cubiculo suo quid egerit, quo peruenerit, quid transilierit, ubi manserit : *Cogitauit dies antiquos, et annorum aeternorum memor fui.* Qui sunt anni aeterni ? Magna cogitatio ! Videte si uult ista cogitatio, nisi magnum silentium. Ab omni forinsecus strepitu, ab omni rerum humanarum tumultu intus requiescat, qui cogitare uult annos istos aeternos. Numquid anni in quibus sumus aeterni sunt, aut in quibus fuerunt maiores nostri, aut in quibus futuri sunt posterii nostri ? Absit ut aeterni existimentur. Quid enim de his annis manet ? Ecce loquendo dicimus : Hoc anno ; et quid tenemus de hoc anno, praeter unum diem in quo sumus ? Nam superiores dies anni huius iam transierunt, nec tenentur ; futuri autem nondum uenerunt. In uno die sumus, et dicimus : Hoc anno ; immo dic : Hodie, si aliquid uis praesens dicere. Nam de toto anno quid praesens tenes ? Quidquid de illo praeteritum est, iam non est ; quidquid de illo futurum est, nondum est ; quomodo : Hoc anno ? Corrige locutionem : Hodie, dic. Verum dicis : Hodie, iam dicam. Rursus et hoc adtende, quod hodie horae matutinae iam transierunt, horae futurae nondum uenerunt. Et hoc ergo corrige : Hac hora, dic. Et de ista hora quid tenes ? Momenta eius quaedam iam transierunt ; quae futura sunt nondum uenerunt. Hoc momento, dic. Quo momento ? Dum syllabas loquor, si duas syllabas dicam, altera non sonat, nisi cum illa transierit ; ipsa denique una syllaba, si duas litteras habeat, non sonat posterior littera nisi prior abierit. Quid ergo tenemus de his annis ! Anni isti mutabiles sunt ; anni aeterni cogitandi sunt, anni qui stant, qui non uenientibus et abeuntibus diebus peraguntur ; anni de quibus alio loco scriptura dicit Deo : *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Hos annos iste transiliens, non in garrulitate forinsecus, sed in silentio cogitauit : *Et annorum aeternorum memor fui.*

8, 36 Ps. 101, 28.

8, 10 annos aeternos in mente (-tem κ) habui α β κ

7. **9.** *Et meditatus sum nocte cum corde meo.* Nemo illi calumniosus tendiculas uerborum requirit, in corde suo meditatus est. *Garriebam.* Ecce est illud garrere. Obserua iterum, ne deficiat spiritus tuus. Non, inquit : non sic garriebam quasi foris ; alio modo nunc. Quomodo nunc ? *Garriebam et scrutabar spiritum meum.* Si scrutaretur iste terram, ut uenas auri inueniret, nemo eum desipere diceret ; immo sapientem multi dicerent, qui uellet ad aurum peruenire : quanta homo habet intus, et non fodit ? Scrutabatur iste spiritum suum, et cum ipso spiritu suo loquebatur, et in ipsa locutione garriebat. Seipsum interrogabat, seipsum examinabat, in se iudex erat. Et sequitur : *Scrutabar spiritum meum.* Timendum ne in ipso spiritu suo remaneat ; garriuit enim foris ; et quia anticipauerunt uigilias omnes inimici eius, inuenit ibi tristitiam, et defecit spiritus eius. Qui garriebat foris, ecce coepit intus garrere securus, ubi solus in silentio cogitat annos aeternos : *Et perscrutabar,* inquit, *spiritum meum.* Et hic timendum ne in spiritu suo remaneat, et non sit transiliens. Iam tamen melius agit quam foris agebat. Transcendit aliquid : et hinc uideamus quo. Non enim cessat iste transiliens, donec ueniat *in finem*, unde habet titulum psalmus : *Garriebam,* inquit, *et scrutabar spiritum meum.*
8. **10.** *Et quid inuenisti ? Non in aeternum repellet Deus.* Taedium inuenerat in hac uita ; nusquam fidam, nusquam securam consolationem. Ad quoscumque homines intendebat, scandalum in eis inueniebat, aut timebat. Nusquam ergo securus. Tacere illi malum erat, ne sileret a bonis ; loqui et foris garrere molestum erat, ne anticipantes uigilias omnes inimici eius, calumnias inquirerent in uerbis eius. Angustatus in hac uita uehementer, multum de uita alia cogitauit, ubi ista non sit tentatio. Et quando illuc peruenitur ? Non enim non constat, quia quod hic patimur, ira Dei est. Dicitur hoc in Isaia : *Non in aeternum uindex in uobis ero, neque per omne tempus irascar uobis.* Et dicit quare : *Spiritus enim a me procedet, et omnem flatum ego feci. Propter peccatum paululum quid contristauit eum, et percussi eum, et auerti faciem meam ab illo ; et abiit tristis, et ambulauit uias suas.* Quid ergo, haec ira Dei semper erit ? Non hoc inuenit iste in silentio. Quid enim dicit ? *Non in aeternum repellet Deus ; et non apponet ul-*

10, 11 Isai. 57, 16.17.

9, 1 et meditatus sum] om. a (pr. m.) 1/2 ne enim ille calumniosas (fort. legendum calumniosus) tend. uerb. requiret Reg. 9, 3 garriebam] β, excercebar α, inquietabam κ 6 scrutabar] β, uentilabam α κ 10, 1 non] et dixi praem. α (alt. m.) β κ non] β, numquid α κ repellat κ 17 et] β, aut α κ 17/18 ultra] om. α β κ

tra ut beneplaceat ei adhuc ; id est, ut beneplaceat ei adhuc repellere, et in aeternum repellere non apponet. Ne-
 20 *cesse est ut reuocet ad se seruos suos, necesse est ut recipiat fugituios redeuntes ad Dominum, necesse est ut exaudiat uocem compeditorum : Non in aeternum repellet Deus ; et non apponet ultra ut beneplaceat ei adhuc.*

9.10.

11. *Aut in finem misericordiam abscidet a generatione in generationem ? aut obliuiscetur misereri Deus ? In te, a te, in alterum nulla est misericordia, nisi eam tibi Deus donet ; et ipse Deus obliuiscetur misericordiam ? Riuus currit ; fons ipse siccabitur ? Aut obliuiscetur misereri Deus ? aut continebit in ira sua miserationes suas ? id est, sic irascetur, ut non misereatur ? Facilius ille iram quam misericordiam continebit. Hoc et per Isaiam dixerat : Non in aeternum uindex in uobis ero, neque per omne*
 10 *tempus irascar uobis. Hoc et posteaquam dixit : Abiit tristis, et ambulauit uias suas. Vias, inquit, eius uidi, et sanauit eum. Hoc ubi cognouit iste, transcendit et se delectatus in Deo, ut ubi esset, et in eius operibus magis garriret ; non in spiritu suo, non in eo quod erat, sed in eo a quo factus erat. Et hinc*
 15 *ergo transiliens transcendit. Videte transilientem, uidete si remaneat alicubi quousque perueniat ad Deum.*

11.

12. *Et dixi. Iam seipsum transiliens, quid dixit ? Nunc coepi : cum excessissem et me. Nunc coepi. Hic iam nulum periculum est ; nam et in meipso remanere, periculum fuit. Et dixi : Nunc coepi ; haec est immutatio*
 5 *dexterarum Excelsi. Modo me coepit mutare Excelsus ; modo coepi aliquid, ubi securus sim, modo intraui aliquam aulam gaudiorum, ubi nullus timeatur inimicus, modo coepi esse in ea regione, ubi non anticipent uigilias omnes inimici mei : Nunc coepi ; haec est immutatio dexterarum Excelsi.*

12.

13. *Memor fui operum Domini. Iam uidete illum spatiari in operibus Domini. Garriebat enim foris, et contristatus inde defecit spiritus eius ; garriuit intus cum corde suo, et cum spiritu suo, et perscrutatus eundem spiritum suum, memor fuit annorum aeternorum, memor fuit misericordiae Domini, quia non repellet Dominus in aeternum ; et coepit iam in eius operibus securus gaudere, securus exsultare. Audiamus*

PL
97⁸

 11, 9 Isai. 57, 16.17.18

18 delectetur adhuc α, beneplacitum sit ei adhuc β, delectur ei adhuc κ 11, 1 misericordiam] opt. codd. cum LXX (cod. Vatic.), misericordiam suam edd. cum β κ et Vulg., misericordiarum suarum α 1/2 a (om. a pr. m.) progenie in progeniem β κ 2 aut] β, ut α, aut numquid κ 6 sua] quidam codd. edd. cum α et LXX, tuet. De Bruyne, Rev. bénéd. 1933, p. 23, om. opt. codd. μ cum β κ 6/7 miserationes suas] κ, miserationem suam α (et add. diapsalma), misericor ... β, et deficit 12, 4 est] om. α 6 auram probae notae codd. 13, 1 memor fui] κ, memoratus sum α dei α

iam opera ipsa, et exsultemus et nos ; sed affectibus etiam nos
transiliamus, nec ad temporalia gaudeamus. Habemus enim
10 et nos cubile nostrum. Quare non illuc intramus ? quare non
in silentio agimus ? quare non spiritum nostrum perscruta-
mur ? quare annos aeternos non cogitamus ? quare in operi-
bus Dei non laetamur ? Sic nunc audiamus, et ipso dicente de-
lectemur, ut etiam cum hinc abierimus, faciamus quod ipso
15 loquente faciebamus ; si tamen facimus coeptum ipsius quod ^{μ 812}
dixit : *Nunc coepi*. Gaudere in operibus Dei, est obliuisci
et te, si potes illo solo delectari. Quid enim melius illo ? Non
uides, quia cum ad te redis, in deteriorem redis ? *Memor fui*
operum Domini ; quia memor ero ab initio mirabi-
20 *lium tuorum.*

13. **14.** *Et meditabor in omnibus operibus tuis, et in affectionibus tuis garriam.* Ecce tertium garrire. Garrivit foris, quando defecit ; garrivit in spiritu suo intus, quando profecit ; garrivit in operibus Dei, quando peruenit quo profecit. *Et in affectionibus tuis garriam*, non in affectionibus meis. Quis uiuit sine affectionibus ? Et putatis, fratres, quia qui Deum timent, Deum colunt, Deum diligunt, nullas habent affectiones ? Vere, hoc putabis, et putare audebis, quod affectiones habeat tabula, theatrum, uenatio, aucupium, piscatus, et non habeant opera Dei ? et non habeat meditatio Dei interiores affectiones quasdam suas, cum inspicitur mundus, et ponitur ante oculos spectaculum naturae rerum, et in his quaeritur artifex, et inuenitur nusquam displicens et super omnia placens ?

14. **15.** *Deus, in sancto uia tua.* Inspicit iam opera misericordiae Dei circa nos, ex his garrit, et in his affectionibus exsultat. Primo inde coepit : *In sancto uia tua.* Quae uia tua in sancto ? *Ego sum*, inquit, *uia, ueritas et uita*. Redite ergo, homines, ab affectionibus uestris. Quo itis ? quo curritis ? quo non solum a Deo, sed etiam a uobis fugitis ? Redite, praeuaricatores, ad cor, scrutamini spiritum uestrum, recolite annos aeternos, inuenite misericordiam Dei circa uos, adtendite opera misericordiae eius : *In sancto uia eius. Filii hominum, usquequo graues corde !* quid quaeritis in affectionibus uestris ? *Vtquid diligitis uanitatem, et quaeritis mendacium ? Et scitote quoniam magnificauit Dominus sanctum suum : In sancto uia tua.* Ad ipsum ergo adtendamus, Christum adtendamus ; ibi uia eius : *Deus, in sancto uia tua.* Quis Deus magnus, sicut Deus noster ? Habent

PL
979

15, 4 Ioh. 14, 6. 6 cfr Isai. 46, 8. 11 Ps. 4, 3-4.

19/20 mirabiliorum α κ 14, 1/2 in facturis manum tuarum meditabor κ
15, 1 sancta α 13 tuum μ redeamus quidam codd. 13/14 adtendamus
Christum, adtendamus ibi uiam eius edd.

gentes affectiones circa deos suos, idola adorant ; oculos habent, et non uident ; aures habent, et non audiunt ; pedes habent, et non ambulant. Quid ambulas ad deum qui non ambulat ? Non, inquit, ea colo. Et quid colis ? Numen quod ibi
 20 est ? Certe hoc colis quod alibi dictum est : *Quoniam dii gentium daemonia*. Aut idola colis, aut daemonia. Nec idola, nec daemonia, inquit. Et quid colis ? Stellas, solem, lunam, ista caelestia. Quanto melius qui fecit et terrena et caelestia !
Quis Deus magnus sicut Deus noster ?

15. **16.** *Tu es Deus qui facis mirabilia solus*. Tu uere magnus Deus, faciens mirabilia in corpore, in anima, solus faciens. Audierunt surdi, uiderunt caeci, conualuerunt languidi, surrexerunt mortui, constricti sunt paralytici. Sed miracula ista tunc in corporibus : uideamus in anima. Sobrii sunt,
 5 paulo ante ebriosi ; fideles sunt, paulo ante adoratores simulatorum ; res suas donant pauperibus, qui alienas ante rapiabant : *Quis Deus magnus, sicut Deus noster ? Tu es Deus qui facis mirabilia solus*. Fecit et Moyses, sed
 10 non solus ; fecit et Elias, fecit et Elisaeus, fecerunt et apostoli ; sed nullus eorum solus. Illi ut facerent, tu cum eis ; tu quando fecisti, illi non tecum. Non enim tecum fuerunt cum
 15 fecisti, quando et ipsos tu fecisti. *Tu es Deus qui facis mirabilia solus*. Quomodo solus ? Numquid forte Pater, et non Filius ? aut Filius, et non Pater ? Immo Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. *Tu es Deus qui facis mirabilia solus*. Non enim tres dii, sed unus Deus facit mirabilia solus,
 20 et in ipso transiliente. Nam ut etiam transiliret, et ad ista perueniret, miraculum Dei fuit ; quando intus garriuit cum spiritu suo, ut transiliret et ipsum spiritum suum, et in Dei operibus delectaretur, ipse ibi fecit mirabilia. Sed quid fecit Deus ? *Notam fecisti in populis uirtutem tuam*. Inde congregatio ista, Asaph transiliens, quia notam fecit in populis uirtutem suam. Quam uirtutem suam notam fecit in
 25 populis ? *Nos autem praedicamus Christum crucifixum : Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam ; ipsis autem uocatis Iudaeis, et Graecis, Christum Dei uirtutem, et Dei Sapientiam*. Si ergo uirtus Dei Christus, notum fecit Christum in populis. An et hoc nondum agnoscimus ? et ita desipimus, ita infra iacemus, ita nihil transilimus, ut hoc non uideamus ? *Notam fecisti in populis uirtutem tuam*.

16. **17.** *Redemisti in brachio tuo populum tuum. Brachio tuo* : hoc est uirtute tua. Et brachium Domini cui reuelatum est ? *Redemisti in brachio tuo populum tuum,* PL
 980

16 cfr Ps. 113, 5-7.

20 Ps. 59, 5.

16, 3/4 cfr Matth. 11, 5 ; Luc. 7, 22.

25 1 Cor. 1, 23, 24.

17, 2 cfr Isai. 53, 1.

filios Israel, et Ioseph. Quomodo quasi duos populos,
 5 *filios Israel, et Ioseph?* Nonne filii Ioseph in filiis
 Israel? Ita plane. Hoc scimus, hoc legimus, hoc scriptura cla-
 mat, hoc ueritas indicat, quoniam Israel, idem qui Iacob, ha-
 buit filios duodecim, inter quos unus erat Ioseph; et ex duo-
 10 decim filiis Israel quotquot nati sunt, ad populum Israel per-
 tinent. Quomodo ergo ait: *Filios Israel et Ioseph?*
 Nescio quid hic distinguendum admonuit. Perscrutemur spiri-
 tum nostrum; fortassis ibi aliquid posuit Deus, quem debemus
 et nocte quaerere manibus nostris, ut non decipiamur;
 forte inueniemus et nos in hac distinctione *filios Israel, et*
 15 *Ioseph.* Per Ioseph alium populum intellegi uoluit; gentium
 populum intellegi uoluit. Quare gentium populum per Ioseph?
 Quia Ioseph uenditus est in Aegyptum a fratribus suis.
 Ille Ioseph cui fratres inuiderunt, et eum in Aegyptum uendi-
 derunt, uenditus in Aegyptum, laborauit, humilatus est;
 20 agnitus et exaltatus, floruit, imperauit. Et his omnibus quid
 significauit? Quid, nisi Christum a fratribus uenditum, eie-
 ctum de terra sua, tamquam in Aegyptum gentium? Ibi pri-
 mo humilatum, quando persecutiones martyres patiebantur,
 nunc exaltatum, sicut uidemus; quoniam impletum est in eo:
 25 *Adorabunt eum omnes reges terrae; omnes gentes seruient illi.*
 Ergo Ioseph populus ex gentibus; Israel uero populus ex gen-
 te Hebraeorum. Redemit populum suum Deus, *filios Israel*
et Ioseph. Per quid? Per lapidem angularem, in quo duo
 parietes copulati sunt.

17. 18. Et exsequitur quomodo: *Viderunt te aquae, Deus.*
 Quid sunt *aquae*? Populi. Quae sunt istae *aquae*; dictum
 est in Apocalypsi; responsum est: Populi; ibi inuenimus aper-
 tissime aquas in figura positas populorum. Supra autem di-
 5 xerat: *Notam fecisti in populis uirtutem tuam.* Merito ergo:
Viderunt te aquae, Deus; uiderunt te aquae, et ti-
muerunt. Ideo mutatae sunt, quia timuerunt. *Viderunt te* μ 814
aquae, Deus, et timuerunt, et conturbatae sunt abyssi.
 Quae sunt *abyssi*? Altitudines aquarum. Quis non turba-
 10 tur in populis, cum conscientia pulsatur? Quaeris altitudinem
 maris, quid profundius humana conscientia? Ista profunditas
 turbata est, quando in brachio suo redemit populum suum
 Deus. Quomodo turbatae sunt abyssi? Quando omnes consci-
 entias suas confitendo fuderunt: *Etturbatae sunt abyssi.*
 18. 19. *Multitudo sonitus aquarum.* In laudibus Dei, in
 confessionibus peccatorum, in hymnis et canticis, in orationi-

17 cfr Gen. 37, 28. 25 Ps. 71, 11. 28 cfr Eph. 2, 14. 18, 3 cfr Apoc. 17, 15.

12 aliquid] *codd.*, aliquem *edd.* 20 et] *om. Lou. PL* 18, 8 *alt. et]* *del. a alt. m.*
 conturbati α κ; turbatae *Vulg. (cfr l. 14)* 19, 1 pre multitudine κ sonus
 α, sonum κ

bus *multitudo sonitus aquarum. Vocem dederunt nubes.* Inde iste sonitus aquarum, inde abyssorum perturbatio,
 5 quia *uocem dederunt nubes.* Quae nubes? Praedicatores uerbi ueritatis. Quae nubes? De quibus minatur cuidam uineae Deus, quae pro uua fecit spinas, et dicit: *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem.* Denique apostoli relinquentes Iudaeos, ierunt ad gentes; in omnibus gentibus *uocem dederunt nubes*; praedicando Christum, *uocem dederunt nubes.* PL 981

18.19.

20. *Etenim sagittae tuae pertransierunt.* Easdem uoces nubium rursus sagittas dixit. Verba enim euangelistarum sagittae fuerunt. Similitudines enim sunt. Nam proprie nec sagitta est pluuia, nec pluuia sagitta; at uero uerbum Dei,
 5 et sagitta est, quia percutit, et pluuia, quia rigat. Nemo ergo iam miretur abyssorum conturbationem, quando *sagittae tuae pertransierunt.* Quid est: *pertransierunt*? Non in auribus remanserunt, sed corda transfixerunt. *Vox tonitrui tui in rota.* Quid est hoc? quomodo intellecturi sumus? Adiuuet Dominus. *Vox tonitrui tui in rota.* Solebamus pueri suspicari, cum audiremus tonitrua de caelo, quasi uehacula de stabulo processisse: habent enim tonitrua quamdam concussionem similem uehicularum. Numquid ad ista puerilia redituri sumus, ut intellegamus: *Vox tonitrui tui in*
 15 *rota,* quasi aliqua uehacula habeat Deus in nubibus, et transitus uehicularum illum strepitum concitet? Absit. Hoc puerile est, uanum, nugatorium. Quid est ergo: *Vox tonitrui tui in rota*? Voluitur uox tua. Neque hoc intellego. Quid faciemus? Interrogemus ipsum Idithun, ne forte ipse exponat
 20 quod dixit: *Vox,* inquit, *tonitrui tui in rota.* Non intellego; audiam quid dicis: *Apparuerunt fulgura tua orbi terrarum.* Dic ergo: non intellexeram. Orbis terrarum est rota; nam circuitus orbis terrarum, merito et orbis dicitur; unde breuis etiam rotella, orbiculus appellatur. *Vox*
 25 *tonitrui tui in rota; apparuerunt fulgura tua orbi terrarum.* Nubes illae in rota circumierunt orbem terrarum; circumierunt tonando et coruscando, abyssum commouerunt, praeceptis tonuerunt, miraculis coruscauerunt; in omnem enim terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba
 30 eorum. *Commota est, et contremebunda facta est terra,* id est, omnes qui habitant in terra. Per similitudinem autem ipsa terra, mare est. Quare? Quia gentes omnes maris nomine nuncupantur, quod uita humana amara est, et pro-

19, 7 Isai. 5, 6. 20, 28 cfr Ps. 18, 5.

20, 1 etiam κ pertransibunt α 8/9 tonitrus tui, deus κ 21 coruscationes tuae α 22 orbis κ terrae α κ 24 orbiculus] orbicula, id est praem. codd. 30 pr. est] om. α κ 32 mare] om. PL

cellis ac tempestatibus subdita. Iam illud si adtendas, quod
 35 homines se tamquam pisces deuorant, cum maior minorem ab-
 sorbet : est ergo hoc mare ; illuc euangelistae ierunt.

20. **21.** *In mari est uia tua.* Iamdudum *in sancto uia tua*, ^{μ 815}
 modo *in mari est uia tua*, quia ipse Sanctus in mari, et
 merito etiam super aquas maris ambulauit. *In mari est*
uia tua : id est in gentibus praedicatur Christus tuus. In
 5 alio quippe psalmo ita dicitur : *Deus misereatur nostri, et bene-*
dicat nos ; illuminet uultum suum super nos, ut cognoscamus in
terra uiam tuam. Vbi in terra ? In omnibus gentibus salutare
tuum ; hoc est : In mari est uia tua. Et semitae tuae
in aquis multis : hoc est, in populis multis. *Et uestigia*
 10 *tua non cognoscentur.* Nescio quos tetigit, et mirum nisi
 et ipsos Iudaeos. Ecce iam sic propalata est gentibus miseri-
 cordia Christi, ut *in mari sit uia tua, et semitae tuae in* PL
aquis multis, et uestigia tua non cognoscentur. Vnde 982
 15 Nondum uenit Christus ? Quare dicunt : Nondum uenit
 Christus ? Quia nondum agnoscunt super mare ambulantem.

21. **22.** *Deduxisti sicut oues plebem tuam, in manu*
Moysi et Aaron. Quare hoc addiderit, indagare aliquan-
 tum difficile est. Adiuuate ergo nos intentione uestra, quia
 5 post ipsos duos uersus finis erit, et psalmi, et sermonis, ne forte
 cum aliquid restare arbitramini, timore laboris minus ad
 praesens adtendatis. Cum dixisset : *In mari est uia tua,*
 quod intellegimus, in gentibus ; *et semitae tuae in aquis*
multis, quod intellegimus, in populis multis, adiunxit : *Et*
uestigia tua non agnoscentur. Et quaerebamus a quibus
 10 non agnoscerentur ; et subiecit continuo : *Deduxisti sicut*
oues plebem tuam, in manu Moysi et Aaron ; id est,
 ab ista plebe tua quae deducta est in manu Moysi et Aaron,
 uestigia tua non cognoscentur. Quare ergo positum est, nisi
 increpandi et exprobrandi causa : *In mari est uia tua ?*
 15 Vnde *in mari est uia tua*, nisi quia exclusa est a terra
 tua ? Expulerunt Christum, noluerunt esse suum Salua-
 torem aegri ; ille autem coepit esse in gentibus, et in om-
 nibus gentibus, in multis populis. Saluae factae sunt etiam
 reliquiae populi illius. Remansit foris ingrata multitudo,
 20 et claudicans Iacob femoris latitudo. Latitudo enim femo-
 ris intellegitur in multitudine generis, et facta est in ma-
 iori parte Israelitarum turba quaedam uana et insipiens, quae
 non agnosceret uestigia Christi in aquis. *Deduxisti sicut*

21, 1 Ps. 76, 14.

2 cfr Matth. 14, 25.

5 Ps. 66, 2, 3.

22, 20 cfr Gen. 32, 31

36 haec est ergo terra, hoc mare *quidam codd.*, hoc est ergo hoc mare *edd.*
 21, 1 uie tue κ 9/10 et bestie tue non agnoscentur κ (*cfr n. 22, l. 9*) 11 pro-
 palata] *codd.*, prolata *edd.* 22, 1 plebem tuam] κ, populum tuum a 21 in-
 tellegitur] *codd.*, uia *add. edd.*

oues plebem tuam, et non te cognouerunt. Tanta cum illis
 25 bona fecisti ! mare diuisisti, inter aquas per aridam traiecisti,
 persequentes inimicos fluctibus operuisti, in deserto egentibus
 manna pluisti, deducens eos *in manu Moysi et Aaron* ; et expulerunt te a se, ut in mari esset uia tua, et uestigia
 tua non cognoscerent.

IN PSALMVM LXXVII

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. Psalmus iste ea continet quae in ueteri populo acta narrantur ; recentior autem et posterior populus admonetur ut caueat ne sit ingratus beneficiis Dei, eiusque in se prouocet iracundiam cuius oboedienter et fideliter debet suscipere gratiam : *Ne fiant*, inquit, *sicut patres eorum generatio praua et amaricans ; generatio quae cor non direxit suum, et non est creditus cum Deo spiritus eius*. Haec est igitur psalmi huius intentio, haec utilitas, hic uberimus fructus. Sed cum omnia uideantur perspicua et aperta
 10 dici atque narrari, primitus mouet atque intentos facit titulus μ 816
 eius. Neque enim frustra inscribitur : *Intellectus Asaph*, nisi quia fortasse non quod superficies sonat, sed interius aliquid intellegendum quaerunt ista lectorem. Deinde narraturus et commemoraturus haec omnia, quae uidentur auditore PL
 15 quam expositore potius indigere, *Aperiam*, inquit, *in parabolis os meum, eloquar propositiones ab initio*. 983
 Quis non hic de somno excitetur ? Quis audeat uelut manifestas legendo percurrere parabolas et propositiones, quae nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere ? Parabola quippe alicuius rei similitudinem prae se
 20 gerit ; quod licet sit uocabulum graecum, iam tamen pro latino usurpatur. Et notum est quod in parabolis, quae dicuntur rerum similitudines rebus de quibus agitur comparantur. Propositiones autem quae graece appellantur *προβλήματα*, quaestiones
 25 sunt, habentes aliquid quod disputatione soluendum sit. Quis ergo parabolas et propositiones transitorie legat ? quis non his auditis uigilantia mentis intendat, ut ad earum fructum intellegendum perueniat ?

2. *Adtendite*, inquit, *populus meus, legem meam*. Quem hic credamus loqui nisi Deum ? Ipse enim legem dedit populo suo, quem liberatum ex Aegypto congregauit, quae congregatio proprie synagoga nuncupatur, quod interpretatur
 5 Asaph. Vtrum ergo ita dictum est : *Intellectus Asaph*, quod ipse Asaph intellexerit, an figurate intellegendum, quod eadem synagoga, hoc est, idem populus intellexerit, cui dicitur : *Adtendite, populus meus, legem meam* ? Quid est ergo

quod eundem populum per prophetam increpat, dicens :
 10 *Israel autem me non agnouit, et populus meus non intellexit ?*
 Sed profecto erant etiam in illo populo qui intellexerent, ha-
 bentes fidem quae postea reuelata est non ad legis litteram,
 sed ad gratiam Spiritus pertinentem. Non enim sine ipsa fide
 15 et praenuntiare potuerunt ; cum et illa uetera sacramenta,
 significantia fuerint futurorum. An soli prophetae habebant
 hanc fidem, non et populus ? Immo uero etiam qui prophetas
 fideliter audiebant, eadem adiuuabantur gratia, ut intellege-
 rent quod audiebant. Sed utique sacramentum regni caelo-
 20 rum uelabatur in Veteri Testamento, quod plenitudine tempo-
 ris reuelaretur in Nouo. *Nolo enim uos*, ait apostolus, *igno-
 rare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes
 per mare transierunt, et omnes per Moysen baptizati sunt in nube
 et in mari, et omnes eundem cibum spiritalem manducauerunt, et*
 25 *omnes eundem potum spiritalem biberunt ; bibeant enim de
 spiritali consequente eos petra ; petra autem erat Christus.* Idem
 itaque in mysterio cibus et potus illorum qui noster ; sed signi-
 ficatione idem, non specie ; quia idem ipse Christus illis in
 petra figuratus, nobis in carne manifestatus. *Sed non*, inquit,
 30 *in omnibus illis beneplacitum est Deo. Omnes quidem eundem
 cibum spiritalem manducauerunt, et eundem potum spiritalem
 biberunt*, id est, spiritale aliquid significantem ; *sed non in
 omnibus illis beneplacitum est Deo.* Cum dicit : *Non in omni-
 bus*, erant ergo ibi aliqui in quibus beneplacitum est Deo ; et
 35 cum essent omnia communia sacramenta, non communis erat
 omnibus gratia, quae sacramentorum uirtus est. Sicut et nunc PL⁹⁸⁴
 iam reuelata fide quae tunc uelabatur, omnibus in nomine Pa- ^μ 817
 tris et Filii et Spiritus sancti baptizatis, commune est laua-
 crum regenerationis ; sed ipsa gratia cuius ipsa sunt sacra-
 40 menta, qua membra corporis Christi cum suo capite regene-
 rata sunt, non communis est omnibus. Nam et haeretici ha-
 bent eundem baptismum, et falsi fratres in communione ca-
 tholici nominis. Ergo et hic recte dicitur : *Sed non in omnibus
 illis beneplacitum est Deo.*

3. Neque tunc tamen, neque nunc infructuosa est uox di-
 centis : *Adtendite, populus meus, legem meam.* Quae
 locutio nota est in omnibus litteris, quod non ait : *Adtende* ;
 sed : *Adtendite*. Ex multis enim populus constat ; quibus
 5 multis quod sequitur pluraliter dicitur : *Inclinate aurem
 uestram in uerba oris mei.* Quod est : *Adtendite* ; hoc
 est : *Inclinate aurem uestram* ; et quod illic ait : *legem
 meam* ; hoc ait hic : *uerba oris mei.* Ille namque pie ad-

2, 10 Isai. 1, 3. 21/29 I Cor. 10, 1-5. 37 cfr Matth. 28, 19

tendit legem Dei et uerba oris eius, cuius aurem inclinat hu-
 10 militas, non cuius erigit ceruicem superbia. Quod enim infun-
 ditur, concauo humilitatis excipitur, eminentia tumoris ex-
 pellitur. Vnde alio loco : *Inclina, inquit, aurem tuam, et excipe*
uerba intellectus. Satis itaque admoniti sumus etiam istum
 15 psalmum huius intellectus Asaph (quia genitiuo casu in titulo
 positum est, huius intellectus ; non, hic intellectus) inclinata
 aure suscipere, id est humili pietate. Nec, ipsius Asaph dictum
 est ; sed, ipsi Asaph, quod graeco articulo apparet, et in qui-
 busdam latinis codicibus inuenitur. Verba igitur ista intelle-
 ctus sunt, id est, intellegentiae sunt quae data est ipsi Asaph ;
 20 quod non uni homini, sed melius accipimus congregationi po-
 puli Dei, unde nequaquam nos alienare debemus. Quamuis
 enim proprie dicatur, synagoga Iudaeorum, ecclesia uero
 christianorum, quia congregatio magis pecorum, conuocatio
 uero magis hominum intellegi solet, tamen et illam dictam in-
 25 uenimus ecclesiam, et nobis fortasse potius conuenit dicere :
Salua nos, Domine Deus noster, et congrega nos de nationibus,
ut confiteamur nomini sancto tuo. Neque dedignari nos oportet,
 immo gratias ineffabiles agere, quod sumus oves manuum
 eius, quas praeuidebat cum diceret : *Habeo alias oves quae*
 30 *non sunt de hoc ouili ; oportet me et ipsas adducere, ut sit*
unus grex et unus pastor, iungendo scilicet fidelem populum
gentilium fideli populo Israelitarum, de quibus prius dixerat :
Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel. Nam
 et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos
 35 sicut pastor oves ab haedis. Sic igitur audiamus quod dictum
 est : *Adtendite, populus meus, legem meam, inclinate*
aurem uestram in uerba oris mei, non tamquam Iudae-
 is, sed potius tamquam nobis, uel certe tam etiam nobis ista
 dicantur. Cum enim dixisset apostolus : *Sed non in omnibus il-*
 40 *lis beneplacitum est Deo*, ita ostendens fuisse ibi etiam illos in
 quibus beneplacitum est Deo ; continuo subiecit : *Prostrati*
enim sunt in deserto ; deinde adiunxit : Haec autem figurae PL
nostrae factae sunt, ut non simus concupiscentes mala, sicut et illi 985
concupierunt ; neque idolis seruietes, sicut quidam eorum ; sic-
 45 *ut scriptum est : Sedit populus manducare et bibere, et surrexe-*
runt ludere. Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati
sunt, et ceciderunt una die uiginti et tria milia. Neque tentemus
Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, et a serpentibus per-
 50 *ierunt. Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmuraue-* μ 818
runt, et perierunt ab exterminatore. Omnia autem haec in figura
contingebant illis ; scripta autem sunt ad correptionem nostram,
in quos finis saeculorum obuenit. Nobis ergo potius ista can-
 tata sunt. Vnde in hoc psalmo inter cetera dictum est : *Vt*

12 Prou. 22, 17.

26 Ps. 105, 47.

29 Ioh. 10, 16.

33 Matth. 15, 24.

34 cfr Matth. 25, 32.

39 sqq. 1 Cor. 10, 5-11

cognoscat generatio altera, filii qui nascentur et exsurgent. Porro
 55 si ille interitus a serpentibus, et ab exterminatore illa perditio, et gladii trucidatio, figurae fuerunt, sicut euidenter dicit apostolus, cum illa omnia contigisse manifestum sit; non enim ait: In figura dicebantur, uel: In figura scripta sunt; sed: *In figura, inquit, contingebant illis,* quanto maiore diligentia
 60 pietatis cauendae sunt poenae quarum figurae illae fuerunt! Procul dubio quippe, sicut in bonis rebus multo amplius boni est in eo quod per figuram significatur, quam in ipsa figura, ita et in malis longe utique peiora sunt quae significantur figuris, cum tanta mala sint etiam significantes figurae. Nam sicut
 65 terra promissionis, quo ille populus ducebatur, in comparatione regni caelorum nihil est, quo christianus populus ducitur, ita et poenae illae quae figurae fuerunt, cum tam sint atroces, in comparatione poenarum quas significant nihil sunt. Quas autem figuras dixit apostolus, eas dicit iste
 70 psalmus, quantum existimare possumus, parabolas et propositiones; non in eo habentes finem, quod contigerunt, sed in eis rebus ad quas rationabili comparatione referuntur. Adtendamus ergo legem Dei, populus eius, et inclinemus aures nostras in uerba oris eius.

2. **4.** *Aperiam, inquit, in parabolis os meum; eloquar propositiones ab initio.* A quo initio dicat, satis apparet in consequentibus. Non enim ex quo factum est caelum et terra, uel ex quo creatum est in primo homine genus humanum, sed ex quo populi congregatio quae adducta est ex Aegypto, ut sensus pertineat ad Asaph, quod interpretatur congregatio. Sed utinam qui dixit: *Aperiam in parabolis os meum,* etiam intellectum nostrum in eas aperire dignetur! Si enim sicut os suum aperuit in parabolis, ita aperiret etiam
 10 ipsas parabolas; et sicut eloquitur propositiones, ita eloqueretur et earum expositiones, non hic aestuaremus; nunc uero ita obiecta et clausa sunt omnia, ut etiamsi ad aliquid ipso adiuuante, unde salubriter pascamur peruenire possimus, in sudore tamen uultus nostri edamus panem; et poenam definitionis antiquae, non corporis tantum, sed et cordis labore pendamus. Dicat ergo, et audiamus parabolas et propositiones.

5. *Quanta audiuiimus et cognouimus ea, et patres nostri narrauerunt nobis.* Dominus superius loquebatur. PL
 Nam cuius alterius uerba credenda sunt: *Adtendite, populus* 986
meus, legem meam? Quid est ergo quod nunc repente homo
 5 loquitur? Iam enim hominis uerba sunt: *Quanta audiuiimus et cognouimus ea, et patres nostri narrauerunt nobis.* Nimirum iam Deus ex hominis ministerio locuturus,

4, 13/14 cfr Gen. 3, 19.

4, 1 loquar κ 2 a principio κ 5, 1 ea] om. κ

sicut ait apostolus : *An uultis experimentum accipere eius qui in me loquitur Christus?* Ex persona sua primum uerba
 10 fieri uoluit, ne uerba eius loquens homo, contemneretur ut homo. Ita enim se habent locutiones Dei, quae nobis insinuantur per sensum corporis nostri. Creaturam subditam opere inuisibili Creator mouet; non eius substantia in aliquid corporale et temporale conuertitur, ut corporalibus et temporalibus signis, siue ad oculos siue ad
 15 aures pertinentibus, quantum capere homines possunt, suam ^{μ 819} faciat innotescere uoluntatem. Si enim angelus uti potest aethere, aere, nube, igne, et alia qualibet natura uel specie corporali, et homo uultu, lingua, manu, calamo, litteris, aliisque
 20 significantibus rebus ad suae mentis indicanda secreta, postremo cum homo sit, nuntios homines mittit, et dicit alii : *Vade, et uadit; et alii : Veni, et uenit; et seruo suo : Fac hoc, et facit*, quanto maiore et efficaciore potestate Deus, cui Domino uniuersa subiecta sunt, et ipso angelo et homine utitur,
 25 ut quod ei placet annuntiet ! Quamuis itaque iam homo dicat : *Quanta audiuiimus et cognouimus ea, et patres nostri narrauerunt nobis*, tamen tamquam Dei uerba, non tamquam humanas fabulas audiamus. Propter hoc enim praemissum est : *Adtendite, populus meus, legem meam,*
 30 *incline aurem uestram in uerba oris mei. Aperiam in parabolis os meum, eloquar propositiones ab initio. Quanta ergo audiuiimus, inquit, et cognouimus ea, et patres nostri narrauerunt nobis.* Sic est : *audiuiimus et cognouimus*, quomodo : *Audi, filia, et uide.* Audita
 35 enim sunt in Veteri Testamento quae cognoscuntur in Nouo; audita cum prophetarentur, cognita cum implerentur. Vbi promissio redditur, non fraudatur auditio. *Et patres nostri, Moyses et prophetae, narrauerunt nobis.*

4. **6.** *Non sunt abscondita a filiis eorum, in generatione altera.* Haec est nostra generatio, in qua nobis donata est regeneratio. *Annuntiantes laudes Domini et potentias eius, et mirabilia eius quae fecit.* Ordo uerborum est : *Et patres nostri narrauerunt nobis, annuntiantes laudes Domini.* Laudatur Dominus ut ametur; quid enim salubrius amatur?

5. **7.** *Et suscitauit testimonium in Iacob, et legem posuit in Israel.* Hoc est initium de quo supra dictum est : *Eloquar propositiones ab initio.* Initium est ergo Vetus Testamentum, finis Nouum. Timor enim praeualet in lege :
 5 *et initium sapientiae timor Domini. Finis autem legis Chri-*

5, 8 II Cor. 13, 3.
 5/6 Rom. 10, 4.

22 Luc. 7, 8.

34 Ps. 44, 11.

7, 5 Ps. 110, 10.

6, 1/2 in generationem alteram α, in progenie altera κ † mirabilium κ 7, 1 suscitabit α, excitabit κ

stus est, ad iustitiam omni credenti ; quo donante diffunditur
 caritas in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est
 nobis ; et consummata caritas foras mittit timorem, quoniam
 nunc sine lege iustitia Dei manifestata est. Sed quoniam testi-
 10 monium habet a lege et prophetis, ideo suscitauit testimo- PL
 nium in Iacob, et legem posuit in Israel. Nam et illud 987
 quod tam insigni et pleno tantis significationibus opere taber-
 naculum constitutum est, tabernaculum testimonii nominatur,
 in quo erat uelamen contra arcam legis, sicut uelamen contra
 15 faciem ministri legis ; quia in illa dispensatione parabolae et
 propositiones erant. Ea quippe quae praedicabantur et fiebant,
 uelatis significationibus condebantur, et non reuelatis mani-
 festationibus cernebantur. Cum autem transieris ad Christum,
 ait apostolus, auferetur uelamen. Quotquot enim sunt promi-
 20 siones Dei, in illo *Etiam, Amen*. Quisquis igitur Christo adhae-
 ret, totum bonum quod etiam in litteris legis non intellegit,
 habet ; quisquis est autem alienus a Christo, nec intellegit, nec
 habet. *Suscitauit ergo testimonium in Iacob, et legem*
posuit in Israel. More suo repetit. Nam quod est : *Susci-* μ 820
 25 *tauit testimonium*, hoc est : *legem posuit* ; et quod est :
in Iacob, hoc est : *in Israel*. Nam sicut ista duo nomina
 sunt hominis unius, ita lex et testimonium duo sunt nomina
 rei unius. Interest aliquid, ait quispiam, inter *suscitauit*
 et *posuit*. Ita sane ; quemadmodum interest etiam inter
 30 *Iacob*, et *Israel* ; non quia erant duo homines, sed eadem
 duo nomina diuersis causis uni homini sunt imposita ; Iacob
 propter supplantationem, quoniam nascentis tenuit plantam
 fratris ; Israel autem propter uisionem Dei. Sic aliud est,
suscitauit, aliud *posuit*. Nam, *suscitauit testimonium*,
 35 quantum existimo, dictum est, quod illo aliquid suscitatum
 est. *Sine lege enim*, ait apostolus, *peccatum mortuum est*. *Ego*
autem uiuebam aliquando sine lege ; adueniente autem mandato,
peccatum reuixit. Ecce quod suscitatum est per testimonium
 quod est lex, ut appareat quod latebat, sicut paulo post di-
 40 cit : *Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi opera-*
tum est mortem. *Posuit autem legem*, dictum est, tamquam
 iugum peccatoribus ; unde dicitur : *Quia iusto non est lex*
posita. Testimonium est igitur, in quantum aliquid probat ;
 lex autem, in quantum iubet ; cum sit una eademque res.
 45 Quocirca sicut lapis Christus ; sed credentibus in caput an-
 guli, non credentibus autem lapis offensionis et petra scan-
 dali, ita testimonium, legis eis qui lege non legitime utuntur.

6 Rom. 5, 5.

8 I Ioh. 4, 18.

9 Rom. 3, 21.

13 cfr Ex. 40, 2.

18 II Cor. 3, 13, 16.

20 II Cor. 1, 20

31 cfr Gen. 25, 25 ; 32, 28

36 sqq.

Rom. 7, 8, 9, 13.

42 I Tim. 1, 9.

45 cfr Ps. 117, 22.

18 transierit edd.
(amen om.)

20 etiam, amen] codd. (cfr Enarr. ps. LXXI, 18, 2), erant edd.

Testimonium est quo conuincantur puniendi peccatores ; his uero qui ea legitime utuntur, testimonium est quo demonstratur ad quem liberandi confugere debent peccatores. In eius enim gratia est *iustitia Dei, testimonium habens a lege et prophetis*, qua iustificatur impius ; quam quidam ignorantes, et suam uolentes constituere, *iustitiae Dei non sunt subiecti*.

5-8.

8. *Quanta, inquit, mandauit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera, filii qui nascentur et exsurgent, et narrent filiis suis, ut ponant in Deo spem suam, et non obliuiscantur operum Dei, et mandata eius exquirant. Ne fiant, sicut patres eorum, generatio praua et amaricans ; generatio quae cor non direxit suum, et non est creditus cum Deo spiritus eius.* Haec uerba indicant duos quodammodo populos : alterum ad Vetus, alterum ad Nouum Testamentum pertinentem ; nam quod ait : *Quanta mandauit patribus nostris nota facere ea filiis suis*, mandata eos accepisse dixit : *nota facere ea filiis suis*, non tamen eos agnouisse aut fecisse ; sed ad hoc acceperunt ipsi, *ut cognoscat generatio altera*, quod illa non cognouit. *Filii qui nascentur et exsurgent*. Nam illi qui nati sunt, non exsurrexerunt, quia non sursum cor, sed in terra potius habuerunt. Cum Christo enim exsurgitur ; unde dictum est : *Si exsurrexistis cum Christo, quae sursum sunt sapite. Et narrent, inquit, filiis suis, ut ponant in Deo spem suam*. Ita enim non suam iustitiam iusti uolunt constituere, sed reuelant ad Deum uiam suam, et sperant in eum, ut ipse faciat. *Et non obliuiscantur operum Dei*, magnificando scilicet et iactando opera sua, tamquam ipsi faciant ; cum Deus sit qui operatur in eis qui bona operantur, et uelle, et operari, pro bona uoluntate. *Et mandata eius exquirant*. Cum iam ea didicerint, quomodo exquirant ? *Quanta enim, inquit, mandauit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera*. Quid cognoscat ? Vtique mandata quae mandauit. Quomodo ergo adhuc exquirant, nisi quia ponendo in Deo spem suam, tunc mandata eius exquirant, ut ab eis illo adiuuante compleantur ? *Ne fiant, sicut patres eorum, generatio praua et amaricans ; generatio quae non direxit cor suum*. Et dicit quare, continuo subiungendo : *Et non est creditus*

PL
988

μ 821

51 Rom. 3, 21. 52 Rom. 10, 3. 8, 18 Col. 3, 1. 21 cfr Ps. 36, 5. 24 cfr Phil. 2, 13.

8, 1 notam a κ 2 suis] eorum κ 3 narrent] *codd.*, narrabunt *edd.* (*hoc tantum loco cum a et Vulg.*, adnuntiabunt κ (*ea add. a κ cum LXX praeter Sinait.*) 4 domino κ 5 dei] *Aug. cum LXX*, domini a, dei sui κ exquirunt a 6 tamquam a κ earum a 7 amaricans] *exaceruans a, inamaricans κ non correxerit (direxit κ) cor suum a κ (cfr l. 33)* 8 est] *om. a eius] κ, eorum a*

35 *cum Deo spiritus eius*, id est, quia non habebat fidem, quae impetrat quod lex imperat. Quando enim cum Spiritu Dei operante spiritus hominis cooperatur, tunc quod Deus iussit impletur; et hoc non fit, nisi credendo in eum qui iustificat impium. Quam fidem non habuit generatio praua et
 40 amaricans; et ideo de illa dictum est: *Non est creditus cum Deo spiritus eius*. Multo enim hoc expressius dictum est, ad significandam gratiam Dei, quae non solum operatur remissionem peccatorum, sed etiam cooperantem sibi facit hominis spiritum in opere bonorum factorum; quasi
 45 diceret: Non credidit Deo spiritus eius. Hoc est enim habere cum Deo creditum spiritum, non credere spiritum suum posse facere sine Deo iustitiam, sed cum Deo. Hoc est etiam credere in Deum, quod utique plus est quam credere Deo. Nam et homini cuilibet plerumque credendum est, quamuis in eum non
 50 sit credendum. Hoc est ergo credere in Deum, credendo adhaerere ad bene cooperandum bona operanti Deo: *Quia sine me*, inquit, *nihil potestis facere*. Quid autem plus hinc apostolus dicere potuit, quam quod ait: *Qui autem adhaeret Domino, unus spiritus est*. Alioquin lex illa testimonium est quo damne-

PL
989

55 tur, non quo absoluatur reus. Littera enim est minax, quae conuincat praeuaricatores; non spiritus adiuuans, qui liberet et iustificet peccatores. Generatio ergo illa, cuius exemplum cauendum est, ideo praua et amaricans fuit, quia *non est creditus cum Deo spiritus eius*; quia etsi aliqua credidit
 60 Deo, non tamen credidit in Deum; non ex fide adhaesit Deo, ut sanata a Deo bene cooperaretur cum operante in se Deo.

9. 9. Denique: *Filii Ephraem intendentes et mittentes arcus, conuersi sunt in die belli*. Persequentes legem iustitiae, in legem iustitiae non peruenerunt. Quare? Quia non ex fide. Generatio enim erat, cuius spiritus cum Deo creditus
 5 non est, sed tamquam ex operibus; quia non sicut tetendit et misit arcus (quod foris apparet, tamquam in operibus legis), ita direxit et cor, ubi iustus uiuit ex fide, quae per dilectionem operatur, qua inhaeretur Deo, qui operatur in homine, et uelle, et operari, pro bona uoluntate. Nam quid est aliud tendere ar-
 10 cum, et mittere, et conuerti in die belli, nisi adtendere et promittere in die auditionis, et deserere in die tentationis; armis quasi proludere, et ad horam certaminis nolle pugnare? Quod sane ait: *tendentes et mittentes arcus*, cum debuisset dicere uideatur, *tendentes arcus, et mittentes sagittas*; non
 15 enim arcus mittitur, sed ab arcu aliquid mittitur; aut illa locutio est de qua superius disseruimus, ubi dictum est: *Suscitauit*

38 cfr Rom. 4, 5. 51 Ioh. 15, 5. 53 I Cor. 6, 17. 9, 2 cfr Rom. 9, 31.
 7 cfr Rom. 1, 17. 7 cfr Gal. 5, 6. 8 cfr. Phil. 2, 13.

9, 1/2 intendentes arcum et mittentes sagittas a κ (sag. suas κ) cfr l. 21/22
 2 arcum conii. De Bruyne, August. reviseur, p. 556 (τόξον LXX cod. Vatic.)

testimonium, quia suscitauit aliquid testimonio; ita et hic, *mittentes arcus*, quia miserunt aliquid arcubus; aut obscurus ordo uerborum est, cum praetermissione uerbi, quod etiam ^{μ 822}
 20 tacitum subaudiendum est, ut iste ordo sit: *Filii Ephraem intendentes arcus, et mittentes*, et subaudiatur: sagittas; pleniusque sit: tendentes arcus, et mittentes sagittas; quia etiam si diceret: tendentes, et mittentes sagittas, non utique, tendentes sagittas, intellegere deberemus; sed audito eo
 25 quod dixit: tendentes, subaudire potius: arcum, quamuis dictum non fuerit. Nonnulli sane codices graeci habere dicuntur: *tendentes et mittentes arcubus*, ut sine dubitatione subaudiamus sagittas. Quod uero per filios Ephraem uniuersam illam generationem amaricantem intellegi uoluit, locutio
 30 est a parte totum significans. Et ideo fortasse electa est ista pars, ex qua ille populus totus significaretur, quia de his potissimum boni aliquid exspectandum fuit; quia ex illo nati sunt, quem nepotem suum Iacob, quamuis a patre eius tamquam
 35 minorem ad sinistram constitutum, manu tamen dextera benedixit, eumque maiori fratri arcana benedictione praeposuit; ut quod ita hoc loco tribus illa culpatur, nec apparuisse in ea quod illa benedictio promittebat ostenditur, satis intellegamus quod etiam tunc ex uerbis patriarchae Iacob longe aliud figurabatur, quam prudentia carnis exspectat. Figurabatur
 40 enim quod futuri essent nouissimi qui erant primi, et primi futuri essent qui erant nouissimi, per Saluatoris aduentum, de quo dictum est: *Qui post me uenit, ante me factus est*. Sic Abel PL
 iustus maiori praelatus est fratri, sic Ismaeli Isaac, sic Esau 990
 congemino suo, sed tamen prius nato, ipse Iacob; sic Phares
 45 et ipse congeminum suum, qui prius manum ex utero miserat, et coeperat nasci, etiam nascendo praecessit; sic Dauid maioribus praelatus est fratribus; et propter quod istae omnes atque aliae similes, non solum dictorum, sed etiam factorum parabolae praecesserunt, sic populo Iudaeorum praelatus est populus
 50 christianus, pro quo redimendo, quemadmodum Abel a Cain, sic a Iudaeis occisus est Christus. Hoc praefiguratum est enim etiam cum Iacob decussatim porrectis manibus, dextera tetigit Ephraem ad sinistram constitutum; eumque praeposuit Manasse ad dexteram constituto, quem sinistra ipse tan-
 55 gebat. Nam secundum carnem *filii Ephraem intendentes et mittentes arcus, conuersi sunt in die belli*.

10. 10. Quid sit autem quod ait: *Conuersi sunt in die belli*, consequentia docent, quibus id apertissime exposuit: *Non*

31 cfr Gen. 48, 14. 39/40 cfr Matth. 20, 16. 42 Ioh. 1, 27. 42 cfr Gen. 4, 4-5. 43 cfr Gen. 21, 12. 43 cfr Gen. 25, 23. 44 cfr Gen. 38, 27-29. 46 I Reg. 16, 12. 50 cfr Gen. 4, 8.

observauerunt, inquit, testamentum Dei, et in lege eius noluerunt ambulare. Ecce quid est : *Conuersi sunt*
 5 *in die belli* : non observauerunt testamentum Dei. Vbi arcus tendentes et mittentes, etiam promissionis promptissimae uerba protulerunt, dicentes : *Quaecumque locutus est Dominus Deus noster, faciemus et audiemus. Conuersi sunt in die belli,* quia promissionem oboedientiae, non auditio, sed tenta-
 10 tio probat. Cuius est autem cum Deo spiritus creditus, fidelem tenet Deum, qui non eum permittet tentari super quod potest ; sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possit sustinere, ne conuertatur in die belli. Qui autem in se, non in Deo gloriatur, quantumuis iactet pollicitationem uirtutis suae, uelut tendens
 15 et mittens arcus, conuertitur in die belli. Quia enim non est creditus cum Deo spiritus eius, non est cum illo etiam Spiritus Dei ; et, sicut scriptum est : *Quia non credidit, ideo non protegetur.* Quod uero cum dixisset : *Non observauerunt testa-* μ 823
 20 *mentum Dei, adiecit et ait : Et in lege eius noluerunt ambulare ;* repetitio est superioris sententiae, cum quadam eius expositione ; hoc enim appellauit : *legem eius,* quod supra dixerat *testamentum Dei ;* ut illud quod dictum est : *non observauerunt,* repetitum intellegatur in eo, *ambulare noluerunt.* Sed cum breuius dici posset : *Et in lege*
 25 *eius non ambulauerunt,* nonnihil mihi uidetur in hoc uerbo nos quaerere uoluisse, quod maluit dicere, *noluerunt ambulare,* quam, non ambulauerunt. Poterat enim putari lex operum quasi sufficere ad iustificationem, cum ea quae praecipuntur, forinsecus fiunt ab eis hominibus qui mallent non prae-
 30 cipi quae non ex corde faciunt, et tamen faciunt ; ac per hoc quasi uidentur ambulare in lege Dei, sed nolunt ambulare : non enim ex corde faciunt. Ex corde autem nullo modo fieri potest, quod formidine fit poenae, non dilectione iustitiae. PL
 Nam quantum adtinet ad facta quae forinsecus aguntur, et 991
 35 qui timent poenam, et qui amant iustitiam non furantur ; et ideo pares sunt manu, dispares corde ; pares opere, dispares uoluntate. Ideo illi sic notati sunt : *Generatio, inquit, quae cor non direxit suum.* Non dictum est : opera, sed : *cor.* Directo enim corde, recta sunt opera ; cum autem cor directum
 40 non est, opera recta non sunt, etiamsi recta uideantur. Et unde cor non direxit praua generatio, satis aperuit, cum ait : *Et non est creditus cum Deo spiritus eius.* Rectus est enim Deus ; et ideo recto adhaerens, tamquam incommutabili regulae, potest fieri rectum quod in se fuit prauum cor ho-
 45 minis. Vt autem cor cum illo sit, et per hoc rectum esse pos-

10, 7 Ex. 19, 8.

11 cfr I Cor. 10, 13.

13 cfr I Cor. 1, 31.

17 Eccli. 2, 15.

10, 3 observauerunt] κ, custodierunt *codd. edd.* μ cum α et *Vulg. hic et l. 23, at l. 18 legunt observauerunt ; cfr etiam comment l. 5*

sit, acceditur ad eum, non pede, sed fide. Ideo dicitur etiam in epistola ad Hebraeos de illa ipsa generatione praua et amaricante : *Non profuit sermo auditus illis non contemperatis fidei eorum qui obaudierunt*. Voluntas igitur quae est in corde recto, 50 paratur a Domino, fide praecedente, qua acceditur ad Deum rectum, ut cor fiat rectum. Quae fides, praeueniente et uocante misericordia Dei, per oboedientiam suscitatur; et applicare incipit ad Deum cor, ut dirigatur; et quanto magis magisque dirigitur, tanto magis uidet quod non uidebat, et ualet quod 55 non ualebat. Hoc non fecerat Simon, cui Petrus apostolus dixit : *Non est tibi pars neque sors in hac fide; cor enim tuum non est rectum cum Deo*. Ibi enim ostendit quia non potest esse rectum sine Deo, ut incipiant homines, non tamquam serui sub lege ambulare metuentes, sed in lege tamquam filii uolentes, 60 in qua illi ambulare noluerunt, et sub illa rei remanserunt. Hanc enim uoluntatem non timor, sed caritas habet, quae diffunditur in cordibus credentium per Spiritum sanctum. Quibus dicitur : *Gratia salui facti estis per fidem, et hoc non ex uobis, sed Dei donum est; non est operibus, ne forte quis extollatur*. *Ipsius enim sumus figmentum, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparauit Deus ut in illis ambulemus*. Non quomodo isti, qui *in lege eius noluerunt ambulare*, non credendo in eum, neque uiam suam reuelando ad eum et sperando in eum, ut ipse faceret.

11.12. **11.** *Et obliti sunt beneficiorum eius, et mirabilium eius quae ostendit eis, coram patribus eorum quae ^{μ 824} fecit mirabilia*. Quid sit hoc, non est quaestio neglegenda. De ipsis patribus paulo ante dicebat quod fuisset generatio 5 praua et amaricans. *Ne fiant, inquit, sicut patres eorum, generatio praua et amaricans; generatio quae non direxit cor suum, et cetera quae adhuc de ipsa generatione dicuntur, cuius imitationem eo modo cauendam praecipit alteri generationi, ut ponant in Deo spem suam, et non obliuiscantur operum Dei, et 10 mandata eius exquirant*; de quibus iam satis quod uisum est PL 992 disseruimus. Quid sibi ergo uult, cum de ipsa generatione praua loquatur quomodo *obliti sunt beneficiorum Dei, et mirabilium eius quae ostendit eis*, quod addidit et dicit : *Coram patribus eorum quae fecit mirabilia*. Quibus 15 patribus, cum isti ipsi sint patres, quorum non uult esse posteros similes? Si illos acceperimus ex quibus isti nati erant, uelut Abraham, Isaac et Iacob; iam olim dormierant, quando mirabilia Deus ostendit in Aegypto. Sequitur enim :

48 Hebr. 4, 2. 56 Act. 8, 21. 61 cfr Rom. 5, 5. 63 Eph. 2, 8-10.
11, 5/10 Ps. 77, 8.7.

48 contemperans *edd.* 11, 1 benefactorum κ 2 eius] *om. α* *alt. quae]*
codd. α, om. edd., quanta κ

In terra Aegypti, in campo Thaneos, ubi dicit ostendisse Deum istis mirabilia coram patribus eorum. An forte spiritu praesentes erant, quia de ipsis Dominus in euangelio ait : *Omnes enim illi uiuunt ?* An accommodatius accipimus patres, Moysen et Aaron aliosque seniores qui commemorantur in eadem scriptura etiam spiritum accepisse, unde acceperat et 25 Moyses, ut eum adiuuarent ad eundem populum regendum ac ferendum ? Cur enim non appellarentur patres ? Non sicut Deus Pater unus est qui regenerat Spiritu suo quos facit filios ad aeternam hereditatem, sed honoris gratia, propter aetatem curamque pietatis ; sicut Paulus senior dicit : *Non ut confundam uos, haec scribo ; sed ut filios meos carissimos moneo ;* cum sciret utique a Domino dictum : *Ne uobis dicatis patrem in terra ; unus est enim Pater uester Deus.* Quod non ideo dictum est, ut hoc uocabulum honoris humani de loquendi consuetudine tolleretur ; sed ne gratia Dei qua in aeternam uitam rege- 35 neramur, naturae, uel potestati, uel etiam sanctitati cuiusquam hominis tribueretur. Ideo cum diceret : *Ego uos genui*, praedixit : *in Christo et per euangelium*, ne ipsius putaretur esse quod Dei est.

12. Ergo illa generatio praua et amaricans, obliti sunt beneficiorum Dei, et mirabilium eius quae ostendit eis, coram patribus eorum quae fecit mirabilia in terra Aegypti, in campo Thaneos. Et incipit 5 eadem mirabilia commemorando retexere. Quae si parabolae sunt et propositiones, profecto ad aliquid comparando referendae sunt. Nec oculum intentionis debemus auferre ab eo quod psalmus ipse intendit ostendere, hunc esse fructum omnium quae dicuntur, et quare admoniti sumus haec intentissime 10 audire, Deo dicente : *Attendite, populus meus, legem meam ; inclinate aurem uestram in uerba oris mei*, ut ponamus in Deo spem nostram, et non obliuiscamur operum Dei, et mandata eius exquiramus ; ne fiamus, sicut illi patres, generatio praua et amaricans ; generatio quae cor non direxit 15 suum, et non est creditus cum Deo spiritus eius. Ad hoc ergo omnia referenda sunt, ac per hoc quidquid figurata actione ista significant, ita fieri possunt spiritaliter in homine ; uel gratia Dei, si bona sunt, uel iudicio Dei, si mala sunt ; sicut illa bona facta sunt in Israelitas, uel mala, et in ipsos, et in eorum ini- 20 micos. Quae si non obliuiscamur, sed in Deo spem nostram ponamus, nec ipsius gratiae simus ingrati ; eumque timeamus, non timore seruili, quo sola mala corporalia formidantur, sed timore casto permanente in saeculum saeculi, qui timor ma-

22 Luc. 20, 38.

23 cfr Num. 11, 16. 17.

29/37 I Cor. 4, 14. 15.

31 Matth.

23, 9. 12, 10 Ps. 77, 1.

gnam esse iudicat poenam priuari luce iustitiae ; non efficie- PL
 25 mur, tamquam patres illi, generatio praua et amaricans. 993
 Terra itaque Aegypti in figura intellegenda est huius saeculi.
 Campus Thaneos planities est mandati humilis. Nam manda-
 tum humile interpretatur Thanis. In hoc ergo saeculo humili-
 tatis mandatum suscipiamus, ut in alio saeculo exaltationem,
 30 quam promisit qui propter nos hic factus est humilis, accipere
 mereamur.

13-16. **13.** Nam qui *disrupit mare, et traiecit eos, statuit*
aquas quasi in utres, ut sic staret unda tamquam fuisset
 inclusa, potest per suam gratiam cohibere fluida et labentia
 concupiscentiarum carnalium, cum huic saeculo renuntiatur,
 5 ut, tamquam inimicis, peccatis omnibus perdeletis, fidelium
 populus per sacramentum baptismatis traiciatur. Qui *de-*
duxit eos in nube diei, et tota nocte in illuminatione
ignis, potest etiam spiritaliter dirigere itinera, si ad eum
 clamet fides : *Itinera mea dirige secundum uerbum tuum.* De
 10 quo alibi dicitur : *Ipse enim rectos faciet cursus tuos, et itinera*
tua in pace producet, per Iesum Christum Dominum nostrum,
 cuius in hoc saeculo, tamquam in die, sacramentum mani-
 festatum est in carne, uelut in nube ; in iudicio uero, tamquam
 in terrore nocturno, quia tunc erit magna tribulatio saeculi
 15 tamquam ignis, et lucebit iustis, et ardebit iniustis. Qui *disru-*
pit in deserto petram, et adaquauit eos sicut in
abyssu multa ; et eduxit aquam de petra, et deduxit
tamquam flumina aquas, potest utique sitiendi fidei do-
 num Spiritus sancti, quod illa res gesta spiritaliter significa-
 20 bat, infundere de spiritali sequente petra, quod est Christus,
 qui stabat et clamabat : *Si quis sitit, ueniat ad me ; et : Qui*
biberit de aqua quam ego dabo, flumina aquae uiuae fluent de
uentre eius. Hoc enim dicebat, sicut in euangelio legitur, *de*
Spiritu quem accepturi erant credentes in eum. Ad quem uelut
 25 uirga lignum passionis accessit, ut emanaret credentibus
 gratia.

17. **14.** *Et tamen illi, tamquam generatio praua et amaricans,*
apposuerunt adhuc peccare ei, id est, non credere. Nam
 hoc est peccatum de quo arguit Spiritus mundum, sicut Do-
 minus dicit : *De peccato quidem, quia non crediderunt in me.*
 5 *Et exacerbauerunt Altissimum in siccitate* : quod

27 sq. cfr Hier. *Liber interpret. hebr. nom.*, ed. Lagarde, p. 58, 29. 13, 9 Ps. 118, 133.
 10 Prou. 4, 27. 20 cfr 1 Cor. 10, 4. 21 Ioh. 7, 37-39. 14, 1 Ps. 77, 8.
 4 Ioh. 16, 9.

13, 1 interruptit a traduxit a 2 quasi] uelut κ utre a κ 6/7 et
 eduxit a κ 7 alt. in] om. a 11 perducet edd. 16 petra in deserto a, in
 deserto petra κ potauit a, potabit κ 16/17 abyssus a, in abyssus κ
 17 petra] terra a, corr. alt. m. eduxit a κ 18 sicut a κ 14, 2 peccatores a
 5 et exacerbauerunt] κ, in ira concitauerunt a altissimum] κ, excelsum a

alii codices habent : *in inaquoso*, quod de graeco est expressius, nec aliud quam siccitatem significat. Vtrum in illa eremi siccitate, an potius in sua ? Quia licet bibissent de petra, non uentres, sed mentes aridas habebant, nulla uirentes fecunditate iustitiae. In qua siccitate magis fideliter Deo supplices esse debuerant, ut qui satietatem donauerat faucibus, aequitatem donaret et moribus. Ad eum quippe fidelis anima clamat : *Oculi mei uideant aequitatem.*

18-20. **15.** *Et tentauerunt Deum in cordibus suis, ut peterent escas animabus suis.* Aliud est petere credendo, aliud tentando. Denique sequitur : *Et detraxerunt de Deo et dixerunt : Numquid poterit Deus parare mensam in deserto ? Quoniam percussit petram, et fluxerunt aquae, et torrentes inundauerunt, numquid et panem poterit dare, aut parare mensam populo suo ?* Non credentes ergo petierunt escas animabus suis. Non sic apostolus Iacobus escam mentis praecipit postulari ; sed a credentibus eam peti admonet, non a tentantibus atque detrahentibus Deo : *Si quis autem uestrum, inquit, indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluentem, et non improperat ; et dabitur ei ; postulet autem in fide nihil haesitans.* Hanc fidem non habebat generatio, quae cor non direxerat suum, et non erat creditus cum Deo spiritus eius.

21. **16.** *Propter hoc audiuit Dominus, et distulit, et ignis accensus est in Iacob, et ira adscendit in Israel.* Exposuit quid ignem dixerit. Iram quippe appellauit ignem, quamquam multos proprie etiam ignis accenderit. Quid ergo est quod ait : *Audiuit Dominus, et distulit ?* An distulit eos introducere in terram promissionis, quo ducebantur, quod intra paucos dies fieri poterat, sed propter peccata in eremo fuerant conterendi, ubi et contriti sunt per quadraginta annos ? Quod si ita est, distulit ergo populum, non istos ipsos qui tentantes detrahebant de Deo ; nam omnes in eremo perierunt, et filii eorum in terram promissionis ingressi sunt. An distulit poenam, ut prius satiaret etiam infidelem concupiscentiam, ne propterea putaretur iratus quia hoc ab illo, licet tentantes et detrahentes, petebant quod facere non posset ? *Audiuit ergo et distulit uindicare ; et posteaquam fecit quod eum illi facere non posse putauerunt, tunc ira adscendit in Israel.*

22-31. **17.** Denique utroque breuiter posito, deinceps aperte ordinem narrationis exsequitur. *Quia non crediderunt in*

13 Ps. 16, 2. 15, 11 Iac. 1, 5.6.

6 in inaquoso] *Vulg.* 15, 1/2 ut usq. suis] *om. a, suppl. alt. m.* 3 de] *om. a*
 5 mensa a κ petra a κ 6 inundauerunt] κ, induxerunt a 7 mensa κ
 16, 1 propter hoc] κ, ideo a 2 ira] *dei add. a κ* 17, 2 quoniam κ

Deo, nec sperauerunt in salutare eius. Namque cum dixisset quare ignis accensus est in Iacob, et ira adscendit in
 5 Israel, id est, quia non crediderunt in Deo, nec sperauerunt in salutare eius, continuo subiciens quam euidentibus beneficiis ingrati fuerunt, *Et mandauit*, inquit, *nubibus desuper, et ianuas caeli aperuit. Et pluit illis manna ad manducandum, et panem caeli dedit*
 10 *eis. Panem angelorum manducauit homo*¹; *cibaria misit eis in abundantia. Transtulit austrum de caelo, et induxit in uirtute sua africanum. Et pluit super eos sicut puluerem carnes, et sicut arenam maris uolatilia pennata. Et ceciderunt in medio castrorum*
 15 *eorum, circa tabernacula eorum. Et manducauerunt, et saturati sunt nimis; et desiderium eorum adtulit eis; non sunt priuati a desiderio suo.* Ecce quare distulerat. Quid autem distulerat, audiamus: *Adhuc esca erat in ore ipsorum, et ira Dei adscendit super eos.*
 20 *Ecce quod distulerat. Prius enim distulit; et postea ignis accensus est in Iacob, et ira adscendit in Israel.* Distulerat ergo, ut prius faceret quod eum facere non posse crediderant, deinde inferret quod eos pati oportebat. Nam si ponerent in Deo spem suam, non solum eis illa desideria carnis, sed etiam spiritus, implerentur. Qui enim *man-* PL
dauit nubibus desuper, et ianuas caeli aperuit, et 995
pluit illis manna ad manducandum, et panem caeli dedit eis, ut panem angelorum manducaret homo, qui, cibaria misit eis in abundantia, ut satiaret incredulos,
 30 *non est inefficax dare credentibus uerum ipsum de caelo panem quem manna significabat; qui uere cibus est angelorum, quos Dei Verbum incorruptibiles incorruptibiliter pascit;* ^{μ 827}
 quod ut manducaret homo, caro factum est, et habitauit in nobis. Ipse enim panis per nubes euangelicas uniuerso orbi
 35 *pluitur; et apertis praedicatorum cordibus tamquam caelestibus ianuis, non murmuranti et tentanti synagogae, sed credenti et in illo spem ponenti ecclesiae praedicatur. Qui*

17, 33 cfr Ioh. 1, 14.

3 domino α κ neque κ in salutari suo α, in salutarem eius κ 8 portas α κ 8/9 manna ad manducandum pluit illis α, pl. illis manna manducare κ 9 et] om. κ 10 illis κ cibaria] κ, frumentatione α 11 eis] illis κ in] om. α abundantiam α, saturitate κ transtulit] excitauit α, tulit κ 13 carnis κ arena α, arene κ 15 ipsorum (illorum κ) in circuitu tabernaculorum tuorum (eorum α alt. m., ipsorum κ) α κ 16 desideria κ 16/17 adtulit α, optullit κ 17 sunt usq. suo] est denegatum eis desiderium ipsorum α, sunt fraudati a des. suo κ 18 adhuc] cum add. α, cum adhuc κ 19 erat] esse α, esset κ super eos] κ, in eos α 32 quod edd. incorruptibile Reg.

¹ Vers. 24 et 25 explicantur supra, *Enarr. in ps. XXXIII*, sermo 1, n. 6.

transtulit austrum de caelo, et induxit in uirtute sua africum, et pluit super eos sicut puluerem car-
 40 *nes, et sicut arenam maris uolatilia pennata; et ceciderunt in medio castrorum eorum, circa tabernacula eorum; et manducauerunt, et saturati sunt nimis, et desiderium eorum adtulit eis, nec sunt priuati a desiderio suo, potest et non tentantium, sed cre-*
 45 *dentium paruulam fidem, carne editis uocum signis et per aerem transcurrentibus, tamquam uolatilibus pascere; non tamen ab aquilone uenientibus ubi frigus et caligo praeu-*
lent, id est, eloquentia quae huic saeculo placet; sed trans-
ferendo austrum de caelo. Quo, nisi ad terras? ut qui in fide
 50 *sunt paruuli, audiendo terrestria nutriantur ad capienda caelestia. Si enim terrestria, inquit, dixi uobis, et non creditis; quomodo si caelestia dixero uobis, credetis? Translatus enim erat ille de caelo quodammodo, ubi mente excesserat Deo, ut temperans eis esset quibus dicebat: Non potui uobis loqui quasi*
 55 *spiritibus, sed quasi carnalibus. Ibi enim audierat ineffabilia uerba, quae in terra illi non licebat loqui per uerba sonantia, quasi per uolatilia pennata; et inducendo in uirtute sua africum, hoc est, per uentos meridianos, feruentes et lucentes praedicantium spiritus; et hoc in uirtute sua, ne*
 60 *sibi tribuat africanus quod habet ex Deo. Veniunt autem ultro isti uenti ad homines, et apportant eis uerba diuinitus missa, ut in suis sedibus et circa tabernacula sua colligant eiusmodi uolatilia, et adoret unusquisque Dominum de loco suo, omnes insulae gentium.*

18. Sed infidelibus tamquam prauae et amaricanti generationi, cum adhuc esca esset in ore ipsorum, *ira Dei adscendit in eos, et occidit in plurimis eorum*, hoc est plurimos eorum, uel sicut nonnulli codices habent *pingues*
 5 *eorum*. Quod quidem in graecis quos habuimus, non inuenimus. Sed si hoc est uerius, quid aliud intellegendi sunt *pingues eorum*, nisi superbia praeualescentes, de quibus dicitur: *Prodiēt quasi ex adipe iniquitas eorum? Et electos Israel impediuit*. Erant illic etiam electi, quorum fidei non con-
 10 temperabatur generatio praua et amaricans. Impediti sunt autem ne aliquid eis prodessent, quibus paterno se affectu consulere cupiebant. Quibus enim Deus irascitur, quid misericordia confertur humana! An potius simul cum eis compeditos etiam electos intellegi uoluit; ut qui mente et uita discer-
 15 nebantur, ad exemplum non iustitiae tantum, sed etiam pa-

PL
996

51 Ioh. 3, 12.
18, 8 Ps. 72, 7.

54 I Cor. 3, 1

55 cfr II Cor. 12, 4.

63 cfr Sophon. 2, 11.

45 paruulorum *quidam codd.*
l. 4), in plurimos κ

48 placet] fauet *codd.*
4 pingues] *Vulg.*18, 3 plurimos a (*cfr*

tientiae, cum illis molestias sustinerent? nam sanctos cum peccatoribus non ob aliam forsitan causam etiam captiuos ductos esse didicimus, quoniam in graecis codicibus non ἐνεπόδισεν, quod est *impediuit*; sed συνεπόδισεν legimus, 20 quod est potius *compediuit*.

32.33. **19.** Sed generatio praua et amaricans, in omnibus his peccauerunt adhuc, et non crediderunt in mirabilibus eius. Et defecerunt in uanitate dies eorum, cum possent, si crederent, dies in ueritate sine defectu habere apud ^{μ 828} eum cui dictum est: *Anni tui non deficient*. Defecerunt ergo 5 in uanitate dies eorum, et anni eorum cum festinatione. Festinatur quippe tota uita mortalium, et quae uideatur prolixior, uapor est aliquanto diuturnior.

34.35. **20.** Verumtamen cum occideret eos, quaerebant eum; non propter aeternam uitam, sed uaporem citius finire metuentes. Quaerebant ergo eum, non utique ii quos occiderat, sed qui exemplo eorum occidi timebant. Sic autem de illis 5 scriptura locuta est tamquam hi Deum quaerent qui occidebantur, quia unus populus erat, et tamquam de uno corpore dicitur. Et reuertebantur, et diluculo ueniebant ad Deum. Et rememorati sunt quia Deus adiutor eorum est, et Deus excelsus redemptor eorum est. Sed 10 hoc totum propter adquirenda temporalia bona, et uitanda temporalia mala. Nam qui propter beneficia terrena Deum quaerebant, non utique Deum, sed illa quaerebant. Et modo timore seruili, non liberali dilectione Deus colitur. Sic ergo Deus non colitur: hoc enim colitur quod diligitur. Vnde quia 15 Deus rebus omnibus maior et melior inuenitur, plus omnibus diligendus est ut colatur.

36.37. **21.** Denique hic sequentia uideamus: *Et dilexerunt eum, inquit, in ore suo, et in lingua sua mentiti sunt ei. Cor autem ipsorum non erat rectum cum eo, nec fideles habiti sunt in testamento eius*. Aliud in lingua 5 eorum, aliud in corde eorum inueniebat, cui secreta hominum nuda sunt, et sine ullo obstaculo quid potius amarent uidebat. Rectum itaque cor cum Deo est, quando propter Deum quaerit Deum. Vnam quippe concupiuit a Domino, hanc requirit, ut inhabitet in domo Domini semper, et contempletur eius 10 delectationem. Cui dicit cor fidelium: Saturabor, non ollis carnum Aegyptiorum, nec melonibus et peponibus, et allio et

19, 5 Ps. 101, 28. 21, 8 cfr Ps. 26, 4.

19, 2 peccauerunt] ei *add.* κ in] *om.* a 2/3 mirabilium κ 6/7 agilitate κ
20, 1 occiderent a requirebant a, inquirebant κ 7 conuertebantur a κ
et uigilabant diluculo a, diluculo et ueniebant κ 8 deum] eum a κ
recordati κ quoniam a 9 liberator a 21, 2 *alt.* in] *om.* a ei] *om.* a
3 eorum a, illorum κ est a κ rectus κ neque κ 3/4 fideles habiti
sunt] creditum est eis a, sperabant κ 4 testamentum a κ

cepis, quae generatio praua et amaricans etiam pani caelesti praeferebat, nec manna uisibili atque ipsis uolatilibus pennatis; sed saturabor, cum manifestabitur gloria tua. Haec est
 15 enim hereditas Noui Testamenti, in quo illi fideles habiti non sunt, cuius tamen fides etiam tunc quando uelabatur erat in electis, et nunc quando iam reuelata est, non est in multis uocatis : *Multi enim sunt uocati, pauci autem electi.* Talis ergo
 20 erat generatio praua et amaricans, etiam cum Deum quaerere uideretur, diligens in ore et in lingua mentiens; in corde autem non recta cum Deo, ubi ea potius diligebat propter quae Dei adiutorium requirebat.

PL
997

38.39. **22.** *Ipse autem est misericors, et propitius fiet peccatis eorum, et non disperdet eos. Et abundabit ut auertat iram suam, et non accendet omnem iram suam. Et recordatus est quia caro sunt; spiritus uadens, et non reuertens.* In his uerbis multi sibi iniquitatis impunitatem de diuina misericordia pollicentur, etiamsi tales esse perstiterint, qualis generatio ista describitur *praua et amaricans quae cor non direxit suum, et non est creditus cum Deo spiritus eius*, quibus consentire non expedit. Si enim, ut
 10 secundum ipsos loquar, Deus fortasse non perdet nec malos, sine dubio non perdet bonos. Cur ergo non potius id eligimus, ubi dubitatio nulla est? Nam qui in lingua sua mentiuntur μ 829 illi, cum aliud habeat cor eorum, putant utique et uolunt, quando poenam aeternam talibus comminatur, etiam Deum esse mendacem. Sed cum ipsi eum mentiendo non fallant, ille uerum dicendo non fallit. Haec itaque uerba diuinorum eloquiorum, de quibus sibi generatio praua blanditur, non ea deprauet, sicut cor suum, quia et illo deprauato ista recta persistunt. Primo quippe secundum hoc intellegi possunt quod in
 20 euangelio scriptum est : *Vt sitis sicut Pater uester qui in caelis est; qui facit oriri solem suum super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos.* Quis enim non uideat quanta misericordiae patientia malis parcat! sed ante iudicium. Sic ergo pepercit illi genti, ut non accenderet omnem iram suam ad
 25 eam penitus eradicandam atque finiendam; quod in uerbis eius et intercessione pro peccatis eorum Moysi serui eius euidenter apparet, ubi Deus dicit : *Deleam eos, et faciam te in*

12 cfr Ex. 16, 3. 14 cfr Ps. 16, 15. 18 Matth. 20, 16. 22, 20 Matth. 5, 45. 27 Ex. 32, 10.

22, 1 est enim α propitius erit α , propitiabitur κ 2 disperdet eos] α , perdet eos l. 40 et n. 23, l. 2 et 21, corrumpit κ cum LXX (om. eos) 2/3 abundabit ... auertat ... accendet] *codd. cum LXX (cfr n. 23, l. 20 : 'qui futuri temporis uerba sunt')*, abundauit ... auerteret ... accendit *edd.* 2 adponet α , multiplicabit κ 3 auertere indignationem suam α , ut auerteret (cfr supra l. 2/3 uar.) iram suam κ accedet α , incendit κ (cfr supra) 4 memoratus α , memor factus κ quoniam α

gentem magnam ; ille intercedit, paratior deleri pro ipsis quam ipsos, sciens apud misericordem se id agere, qui quoniam nullo modo deleret ipsum, etiam illis ipsis parceret propter ipsum. Videamus enim quantum pepercerit, et adhuc parcat. Nam introduxit eos in terram promissionis, et seruauit eam gentem quousque se, Christum interficiendo, sceleri omnium maximo colligarent ; et quod eos ex illo regno eradicatorum per cuncta gentium regna disseminauit, non utique delet, sed manet idem populus prolis successione seruatus, uelut Cain signo accepto, ne quis eum occidat, id est, penitus perdat. Ecce quemadmodum impletur quod dictum est : *Ipsae autem est misericors, et propitius erit peccatis eorum, et non perdet eos ; et abundabit ut auertat iram suam, et non accendet omnem iram suam.* Quia si omnis ira eius, id est, quantum digni sunt, in eos accenderetur, gens illa nulla relinqueretur. Ita Deus cui cantatur misericordia et iudicium, et in isto saeculo per misericordiam facit oriri solem suum super bonos et malos, et in fine saeculi per iudicium ab aeterna luce sua separatos, aeternis tenebris punit malos.

PL
998

23. Deinde ne uim diuinis uerbis inferre uideamur, et ubi dictum est : *Non perdet eos*, nos dicamus : Sed postea perdet eos ; de hoc ipso praesenti psalmo usitatissimam scripturae locutionem aduertamus, unde ista quaestio multo diligentius ueriusque soluatur. Certe de his ipsis loquens paulo post, cum commemorasset quae propter eos Aegyptii perpassi fuerant, commemorans ultimam plagam, *Et percussit, inquit, omne primitiuum in terra Aegypti, primitias laboris eorum in tabernaculis Cham. Et abstulit sicut oues populum suum, et perduxit eos tamquam gregem in deserto. Et deduxit eos in spe, et non timuerunt ; et inimicos eorum operuit mare. Et induxit eos in montem sanctificationis suae ; montem quem adquisiuit dextera eius. Et eiecit a facie eorum gentes, et sorte distribuit eis terram in funiculo distributionis.* Si quis ad haec uerba nobis inferens quaestionem dicat : Quomodo eis haec omnia collata esse commemorat, cum ipsi non fuerint perducti in terram promissionis, qui ab Aegypto liberati sunt, quoniam illi mortui sunt ? quid respondebimus, nisi eos dictos, quia idem ipse populus fuit per successionem filiorum ? Sic ergo, cum audimus, maxime quia futuri temporis uerba sunt : *Et propitius fiet peccatis eorum, et non perdet eos ; et abundabit ut auertat iram suam, et non accendet omnem iram suam*, intellegamus in his impletum de quibus dicit aposto-

μ 830

36/37 cfr Gen. 4, 15.

43 cfr Ps. 100, 1.

23, 7/14 Ps. 77, 51-54.

lus : Sic ergo et in hoc tempore reliquiae per electionem gratiae
 25 saluae factae sunt. Vnde etiam dicit : Numquid repulit Deus
 plebem suam ? Absit. Nam et ego Israelita sum ex genere Israel,
 tribu Benjamin, Hebraeus ex Hebraeis. Hos igitur scriptura
 praeuidit qui in Christum fuerant ex isto populo credituri, et
 accepturi peccatorum remissionem, usque ad illud maximum
 30 quo insanientes ipsum medicum peremerunt. Hinc omnino
 dictum : Ipse autem est misericors, et propitius erit
 peccatis eorum, et non perdet eos ; et abundabit ut
 auertat iram suam ; quia etiam illud remisit, quod ab eis
 unicus Filius eius occisus est : et non accendat omnem
 35 iram suam ; quia reliquiae saluae factae sunt.

24. Et recordatus est quia caro sunt ; spiritus uadens, et non reuertens. Ideo eos uocando et miserando per suam gratiam ipse reuocauit, quia per seipsos redire non possent. Quomodo enim redit caro, spiritus ambulans et non
 5 reuertens, urgente se in ima atque longinqua malorum pondere meritorum, nisi per electionem gratiae ? Quae non meritis tamquam merces redditur ; sed tamquam donum gratis datur, ut iustificetur impius, et redeat ouis perdita ; non tamen in uiribus suis, sed in humeris reportata pastoris, quae
 10 se perdere potuit dum sponte uagaretur, se autem inuenire PL
 non potuit, nec omnino inueniretur, nisi pastoris misericordia 999
 quaereretur. Non enim et ille filius ad hanc ouem non pertinet, qui reuersus in semetipsum dixit : Surgam, et ibo ad patrem meum. Occulta itaque uocatione et inspiratione etiam ipse
 15 quaesitus est et resuscitatus, non nisi ab illo qui uiuificat omnia ; et inuentus, a quo, nisi ab illo qui perrexit saluare et quaerere quod perierat ? Mortuus enim erat, et reuixit ; perierat, et inuentus est. Nam et illa non leuis sic soluitur quaestio, quod in Prouerbiis scriptum est, cum de uia iniquitatis scriptura loqueretur : Omnes qui ambulant in ea, non reuertentur. Sic
 20 enim dictum est, quasi de iniquis omnibus desperandum sit : scriptura uero gratiam commendauit ; quia per seipsum homo potest in illa ambulare, non potest autem per seipsum redire, nisi gratia reuocatus.

40-51. **25.** Hi ergo prauis et amaricantes quoties exacerbauerunt eum in deserto, et in iram concitauerunt eum in iniquo ! Et conuersi sunt, et tentauerunt Deum, et sanctum Israel exacerbauerunt. Eadem
 5 illorum infidelitatem repetit quam superius iam commemorauerat ; sed repetendi causa est, ut commemorentur et plagae

24 Rom. 11, 5.1. **27** Phil. 3, 5. **35** Iudic. 5, 13. **24, 9** cfr Luc. 15, 5.
16 cfr Luc. 29, 10. **17** Luc. 15, 18.24. **20** Prou. 2, 19.

27 de tribu Lou. PL **25, 1/2** inamaricauerunt κ **2** et] om. α κ ira α κ
3 sine aqua in terra α, in siccitate κ

quas inflixit Aegyptiis propter illos; quae omnia utique recordari debuerant, neque existere ingrati. Denique quid sequitur? *Non sunt recordati manus eius, die qua redemit eos de manu tribulantis.* Et incipit dicere quae fecit Aegyptiis: *Posuit in Aegypto signa sua, et prodigia sua in campo Thaneos. Et conuertit in sanguinem flumina eorum, et imbres eorum ne biberent, uel potius manationes aquarum, sicut nonnulli¹ melius intelligunt quod graece scriptum est, τὰ ὀμβρήματα, quas latine scaturigines dicimus, ab imo aquas ebullientes. Foderunt enim Aegyptii, et sanguinem pro aquis inuenerunt. Misit in eos cynomyiam, et comedit eos; et ranam, et disperdidit eos. Et dedit rubigini fructum eorum et labores eorum locustae. Et occidit in grandine uineas eorum, et moros eorum in pruina. Et tradidit grandini iumenta eorum, et possessionem eorum igni. Misit in eos iram indignationis suae; indignationem, et iram, et tribulationem, immissionem per angelos malos. Viam fecit semitae irae suae, et non pepercit a morte animarum eorum, et iumenta eorum in morte conclusit. Et percussit omne primitiuum in terra Aegypti, primitias laborum eorum in tabernaculis Cham.*

26. Hae omnes Aegyptiorum poenae allegorica interpretatione exponi possunt, prout ea quisque intellegere, et rebus ad quas referendae sunt, comparare uoluerit. Quod nos quoque facere tentabimus; tanto aptius facturi, quanto magis diuinitus fuerimus adiuti. Ad hoc enim psalmi huius illa uerba constringunt, ubi dictum est: *Aperiam in parabolis os meum; eloquar propositiones ab initio.* Propter hoc quippe etiam aliqua hic dicta sunt, quae omnino accidisse Aegyptiis non legimus, cum omnes eorum plagae in Exodo diligentissime ex ordine contextantur; ut quoniam id quod ibi non dictum est, non frustra in psalmo dictum esse certi sumus, neque id inter-

26, 6 Ps. 77, 2.

9 et non a recordati] memores facti a κ manu κ die quo a, qua die κ
 11 posuit] sicut *praem.* a, quomodo *praem.* κ 12 thaneo κ 13 imbres] plu-
 uiales (fluuiales κ) aquas a κ uiuerent a 17 inmisisti a, inmisit κ 17/18 cy-
 nomia a, cinomia et cinises κ 18 ranas κ corruptit a, corrumpit κ 19 ru-
 bigini] *opt. codd.*, aerugini *edd. cum Vulg.*, caniculae a κ (*cf. n.* 27, l. 5/6) fructus
 eorum a (*cf. n.* 26, l. 26), fructum illorum κ 20 et] *om.* a κ uites κ 21 mu-
 ros a, mores κ ruina a, gelu κ in grandine a κ 21/22 pecora a κ 22 pos-
 sessiones a, substantia κ 22/23 inmisit in eis κ 23 ira a κ indignationem]
 furorem a 24 tribulationes a inmissiones κ 25 malignos κ et] *om.* a
 26 animabus a, animas κ pecora κ 27 primogenitum a κ 28 aegypto a
 laborum ipsorum a, omnis laboris eorum κ

¹ Cfr D. De Bruyne, *Augustin reviseur*, p. 556.

pretari nisi figurate possumus, simul intellegamus etiam cetera quae facta esse constat, ob aliquam figuratam significationem facta uel conscripta. Facit enim hoc scriptura in multis
 15 locis propheticorum eloquiorum. Dicit aliquid quod in illa re gesta, quam uidetur commemorare, non inuenitur, immo et aliter esse inuenitur; ut hinc intellegatur non hoc dicere quod potest putari, sed illud potius quod magis debet aduertiri, sicut est illud: *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque*
 20 *ad terminos orbis terrae*. Quod in illius Salomonis regno constat non esse completum, de quo putari posset iste psalmus loqui, cum de Christo Domino loqueretur. In plagis ergo Aegyptiorum, quae sunt in libro qui Exodus nominatur, ubi maxime scriptura curauit ut ea quibus afflicti sunt omnia ex ordine
 25 dicerentur, non inuenitur quod habet iste psalmus: *Et dedit rubigini fructus eorum*. Illud etiam quod, cum dixisset: *Et tradidit grandini iumenta eorum*, addidit: *Et possessionem eorum igni*, de iumentis grandine occisis legitur in Exodo; quod uero possessio eorum igne cremata sit,
 30 omnino non legitur. Quamuis uoces et ignes cum grandine fierent, sicut tonitrua cum fulgoribus solent; non tamen scriptum est aliquid traditum igni ut arderet. Denique mollia quae laedere grando non poterat, dicuntur non esse percussa, id est, duris ictibus laesa; quae postea comedit locusta.
 35 Item quod hic dicitur: *Et moros eorum in pruina*, non est in Exodo; multum enim pruina distat a grandine, nam serenis hiemalibus noctibus pruina terra canescit.

27. Quid ergo ista significant, dicat tractator ut potest; iudicet lector et auditor ut iustum est. Aqua in sanguinem conuersa, mihi uidetur significare de rerum causis sentire carnaliter. Cynomyia, canini mores sunt, qui nec parentes quando
 5 nascuntur, uident. Rana, est loquacissima uanitas. Rubigo ^{μ 832} occulte nocet; quam etiam aeruginem nonnulli interpretati sunt, alii caniculum; quod malum cui uitiorum aptius comparatur, nisi quod difficillime apparet, sicuti est multum de se fidere? Aura est enim noxia, quae hoc in fructibus latenter
 10 operatur; sicut in moribus occulta superbia, quando se quisquam putat aliquid esse, cum nihil sit. Locusta est malitia ore laedens, infideli scilicet testimonio. Grando est iniquitas res alienas auferens; unde furta, rapinae, praedationesque nascuntur; plus autem uitio suo uastatur ipse uastator. Pruina
 15 significat uitium, quo caritas proximi stultitiae tenebris uelut nocturno frigore congelascit. Ignis uero, si non ille hic commemoratur qui erat in grandine ex fulgurantibus nubibus, quoniam hic dixit: *Tradidit possessionem eorum igni*,

19 Ps. 71, 8. 28 cfr Ex. 9, 25. 32 cfr Ex. 10, 1-15. 27, 10 cfr Gal. 6, 3.

27, 7 caniculum aliquot codd.

ubi eam significat utique incensam, quod ignis ille fecisse non
 20 legitur ; immanitatem ergo iracundiae mihi uidetur signifi-
 care, qua et homicidium admitti potest. Morte pecorum figu-
 ratum est, quantum arbitror, damnum pudicitiae. Concu-
 piscentiam quippe, qua fetus exoritur, communem cum peco-
 ribus habemus. Hanc itaque edomitam habere et ordinatam,
 25 pudicitiae uirtus est. Mors primitiuorum est amissio ipsius
 iustitiae, qua quisque humano generi socialis est. Sed siue ita
 se habeant harum rerum figuratae significationes, siue aliter
 melius intellegantur, quem non moueat quod decem plagis
 percutiuntur Aegyptii, et decem praeceptis scribuntur tabu-
 30 lae, quibus regatur populus Dei ? De quibus e contrario inter
 se comparandis, id est plagis et praeceptis, quoniam alibi
 diximus ¹, expositionem psalmi huius in his onerare non opus
 est ; tantum admonemus quia et hic, etsi non eodem ordine,
 decem tamen Aegyptiorum plagae commemorantur ; dum
 35 pro tribus quae sunt in Exodo, et hic non sunt, id est, scini-
 phes, ulcera, tenebrae, aliae tres commemorantur quae ibi non
 sunt, id est, rubigo, pruina et ignis, non fulgurum, sed cui
 dicta est tradita possessio eorum, quod ibi non legitur.

28. Satis autem hic expressum est, iudicio Dei fieri haec
 in illis per angelos malos, in hoc saeculo maligno, tamquam in
 Aegypto et in campo Thaneos, ubi humiles esse debemus,
 donec ueniat saeculum ubi exaltari ex ista humilitate merea-
 5 mur. Nam et Aegyptus in hebraea lingua tenebras uel tribu-
 lationes significat, in qua lingua Thanis, sicut commemorauimus,
 humile intellegitur esse mandatum. De angelis ergo malis in
 isto psalmo, cum de ipsis plagis loqueretur, sic interpositum
 est, quod non transitorie praetereundum est : *Misit in eos,*
 10 *inquit, iram indignationis suae ; indignationem et*
iram, et tribulationem, immissionem per angelos
malos. Esse autem diabolum et angelos eius tam malos
 utique, ut eis ignis praeparetur aeternus, nullus fidelis ignorat ;
 sed immitti per eos immissionem super quoslibet a Domino
 15 Deo, quos hac poena iudicat dignos, durum uidetur eis qui
 minus idonei sunt cogitare quemadmodum summa Dei iusti-
 tia bene utatur et malis. Quos quidem, quantum pertinet ad
 eorum substantiam, quis alius quam ipse fecit ? Sed malos
 ipse non fecit ; utitur tamen eis, quoniam bonus est, bene, id
 20 est conuenienter et iuste, sicut e contra iniqui creaturis eius
 bonis utuntur male. Utitur ergo Deus angelis malis, non solum
 ad puniendos malos, sicuti in istis omnibus de quibus loqui-
 tur psalmus, sicuti in rege Achab, quem fallaciae spiritus ex

PL
1001

μ 833

34/35 cfr Ex. 8, 17 ; 9, 10 ; 10, 22. 28, 23 cfr III Reg. 22, 22.

¹ Cfr Augustini *Sermo de decem plagis et praeceptis* — PL, 38, 67 sqq., seu locu-
 pletior et emendatior apud G. MORIN, *Sermones post Maurinos reperti*, p. 169 sqq.

Dei uoluntate seduxit ut caderet in bello, uerum etiam ad pro-
 25 bandos et manifestandos bonos, sicuti fecit in Iob. Quod au-
 tem pertinet ad istam materiam corporalem uisibilium ele-
 mentorum, puto quod ea possunt uti angeli et boni et mali,
 quantum cuique potestas est ; quemadmodum et homines boni
 malique utuntur talibus, quantum possunt pro modulo infir-
 30 mitatis humanae. Nam et terra utimur, et aqua, et aere, et
 igne, non solum in necessariis rebus sustentationis nostrae,
 uerum etiam in multis superfluis et ludicris, et mirabiliter ar-
 tificiosis operibus. Nam innumerabilia quae appellantur *μηχα-*
νήματα, his elementis arte tractatis modificantur. Sed in haec
 35 angelis longe amplior est potestas, et bonis, et malis, quamuis
 utique maior bonis ; sed quantum Dei nutu atque ordine iu-
 betur aut sinitur, sicut et nobis. Neque enim in his omnia
 quae uolumus possumus. In libro autem fidelissimo legimus
 diabolum potuisse etiam de caelo ignem immittere, ad san-
 40 cti uiri tantum pecorum numerum mirabili et horrendo
 impetu consumendum ; quod diabolo tribuere nemo fide-
 lium fortassis auderet, nisi sanctae scripturae auctoritate
 legeretur. Sed ille uir, Dei dono iustus, et fortis, et pie peritus,
 non ait : Dominus dedit, diabolus abstulit ; sed : *Dominus de-*
 45 *dit, Dominus abstulit*, optime sciens diabolum etiam quod fa-
 cere de istis elementis poterat, non tamen seruo Dei, nisi eius
 Domino uolente ac permittente fuisse facturum ; malitiam
 diaboli confundebat, quoniam quis illa in se probando utere-
 tur, sciebat. In filiis uero diffidentiae tamquam in suis man-
 50 cipiis operatur, quemadmodum homines in pecoribus suis ; et
 illic tamen quantum Dei iusto iudicio sinitur. Sed aliud est
 quando potestas eius etiam a suis, sicut ei placet, tractandis
 maiore potestate prohibetur ; aliud quando ei potestas etiam
 in eos qui ab illo alieni sunt datur. Sicut homo de pecore suo,
 55 pro humano captu, facit quod uult ; nec sane facit, si prohibea-
 tur a potestate maiore ; de alieno autem pecore ut faciat, ex-
 spectat sibi potestatem dari ab illo cuius est. Ibi ergo potestas
 quae fuerat, prohibetur ; hoc autem quae non fuerat, tri-
 buitur.

29. Quae cum ita sint, si per angelos malos Deus illas plagas
 infixit Aegyptiis, numquid audebimus dicere, et aquam in
 sanguinem per eosdem angelos uersam, et ranas per eosdem
 angelos factas, quorum similia etiam magi Pharaonis uene-
 5 ficiis suis facere potuerunt, ut angeli mali ex utraque parte
 consisterent, hinc illos affligentes, inde fallentes, secundum
 iudicium et dispensationem iustissimi et omnipotentissimi

44 Iob 1, 16.21. 49 cfr Eph. 2, 2.

28, 47/48 fuisse factam mal. diab. confidebat *edd.*
 contemnebat *uel* confidenter contemnebat *alii*

53 confundebat] *aliquot codd.*,
 29, 7 dispositionem *plures codd.*

Dei, iuste utentis etiam iniquorum malitia ? Non audeo dicere. Vnde enim sciniphes facere magi Pharaonis minime potuerunt ? an quia hoc permissi ipsi angeli mali non sunt ? An, quod uerius dicendum est, occulta causa est, et uires nostrae inquisitionis excedit ? Nam si propterea per malos angelos illa Deum fecisse putauerimus, quia poenae infligebantur, non beneficia praestabantur, tamquam nemini Deus poenas irroget per angelos bonos, sed per illos uelut militiae caelestis carnifices, consequens erit ut etiam Sodomam per malos angelos ^{μ 834} euersam esse credamus, et malos angelos Abraham et Lot hospitio suscepisse uideantur ; quod absit ut contra scripturas apertissimas sentiamus. Claret igitur ista hominibus fieri per bonos et malos angelos posse ; quid aut quando fieri oporteat, me latet ; illum uero qui facit, non latet, et cui uoluerit reuelare. Verumtamen quantum nostrae intentioni scriptura diuina moderatur, malis poenas irrogari et per bonos angelos, sicut Sodomitis, et per malos angelos, sicut Aegyptiis, legimus ; ^{PL 1003} iustos uero corporalibus poenis per bonos angelos tentari et probari, non mihi occurrit.

30. Quod uero pertinet ad praesentem psalmi huius locum, si ea quae mirabiliter de creaturis facta sunt, malis angelis tribuere non audemus, habemus quod eis tribuere sine dubitatione possumus ; mortes pecorum, mortes primitiuorum, et illud maxime unde religata sunt omnia, obdurationem cordis illorum, ut populum Dei nollent dimittere. Hanc enim iniquissimam et malignissimam obstinationem Deus cum facere dicitur, non instigando et inspirando, sed deserendo facit, ut illi operentur in filiis diffidentiae, quod Deus debite iusteque permittit. Nam et illud quod Isaias propheta dicit : *Domine, ecce tu iratus es, et nos peccauimus ; propterea errauimus, et facti sumus sicut immundi omnes*, ea ratione intellegitur ; praecessit enim aliquid, unde Deus iustissime iratus ab eis suum lumen auferret, ut in peccata quae nulla tergiuersatione defendi possunt non esse peccata, caecitas humanae mentis offenderet, ab itinere iustitiae deuiando et errando. Et quod in alio psalmo scriptum est de his ipsis Aegyptiis, quod Deus conuerterit cor eorum ut odissent populum eius, et dolum facerent in seruos eius, bene creditur Deus fecisse per illos angelos malos, ut iam uitiosae mentes filiorum infidelitatis per eos angelos, quibus eadem amica sunt uitia, excitarentur in odium populi Dei, atque ad terrendos et corrigendos bonos illa mirabilia sequerentur. Illa etiam mala morum, quae his corporalibus plagis significata esse diximus, propter quod praedictum

29, 9 cfr Ex. 7, 20. 22 ; 8, 6.7.17.18. 16 cfr Gen. 18 et 19. 30, 6 cfr Ex. 4, 21. 9 cfr Eph. 2,2. 10 Isai. 64, 5.6. 17 cfr Ps. 104, 25.

10 sunt] possunt *aliquot probae notae codd.* 30, 20 iam] *codd.*, etiam *edd.*

25 est : *Aperiam in parabolis os meum*, per malos angelos exerceri in eos qui illis diuina aequitate subduntur, conuenientissime creditur. Neque enim cum fit quod ait apostolus : *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum, ut faciant quae non conueniunt*, non illic mali angeli tamquam in materia sui operis uersantur et gaudent, quibus iustissime subdita est uitiositas humana, praeter eos quos liberat gratia. Et ad haec quis idoneus ? unde, cum dixisset : *Misit in eos iram indignationis suae ; indignationem, et iram, et tribulationem, immissionem per angelos malos*, illud 35 quod addidit : *Viam fecit semitae irae suae*, cuius tandem acies sufficit penetrare, ut intellegat capiatque sententiam in tanta profunditate latitantem ? Erat enim semita irae Dei, qua Aegyptiorum impietatem occulta aequitate puniret ; sed eidem semitae uiam fecit, ut eos tamquam ex abditis per malos an-
 40 gelos in manifesta scelera producens, in euentissimos impios euentissime uindicaret. Ab hac potestate malorum angelorum non liberat hominem nisi gratia Dei, de qua dicit apostolus : *Qui eruit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii caritatis suae ; cuius rei populus iste figuram ge-*
 45 rebat, cum esset erutus de potestate Aegyptiorum, et translatus in regnum terrae promissionis fluentis lac et mel, quod suauitatem significat gratiae.

52.53.

31. Sequitur ergo post commemorationem plagarum Aegyptiorum psalmus, et dicit : *Et abstulit sicut oues populum suum, et perduxit eos tamquam gregem in deserto. Et deduxit eos in spe, et non timuerunt, et*
 5 *inimicos eorum operuit mare.* Tanto fit hoc melius, quanto interius, ubi eruti de potestate tenebrarum in regnum Dei mente transferimur, et secundum pascua spiritalia efficimur oues Dei, ambulantes in hoc saeculo uelut in deserto, quoniam nemini est fides nostra conspicua ; unde dicit apostolus : *Vita uestra abscondita est cum Christo in Deo.* Deducimur
 10 autem in spe, quoniam *spe salui facti sumus*, nec timere debemus ; *si enim Deus pro nobis, quis contra nos ?* Et inimicos nostros operuit mare ; aboleuit in baptismo remissione peccatorum.

54.

32. Deinde sequitur : *Et induxit eos in montem sanctificationis suae.* Quanto melius in sanctam ecclesiam ? *Montem quem adquisiuit dextera eius.* Quanto est ecclesia sublimior quam adquisiuit Christus, de quo dictum

25 Ps. 77, 2.
31, 10 Col. 3, 3.

27 Rom. 1, 24.
11 Rom. 8, 24.

31 cfr II Cor. 2, 16.
12 Rom. 8, 31.

43 Col. 1, 13.

40 producens] *codd.*, perducens *edd.* 44 caritatis] *opt. codd.*, claritatis *alii et edd.*
 31, 2/3 plebem suam κ 4 eduxit κ 5 cohoperuit κ 13 remissio *plures*
codd. 13/14 peccata *Reg.* 32, 1 perduxit *a* monte *a* 1/2 sanctitatis
 κ 3 montem] hunc *add.* *a*, istum *add.* κ eius] sua κ

est : *Et brachium Domini cui reuelatum est ? Et eiecit a facie eorum gentes, et a facie fidelium suorum ; nam quodammodo gentes sunt, gentilium errorum maligni spiritus. Et sorte diuisit eis terram in funiculo distributionis. Et in nobis omnia operatur unus atque idem Spiritus, diuidens*
 10 *propria unicuique prout uult.*

55-58.

33. *Et habitare fecit in tabernaculis eorum tribus Israel.* In tabernaculis, inquit, gentium habitare fecit tribus Israel. Quod spiritaliter sic melius disserendum puto, ut ad caelestem gloriam, unde peccantes angeli eieci atque deieci sunt, per Christi gratiam subuehamur. Illa enim *generatio praua et amaricans*, quoniam istis beneficiis corporalibus non ponebat tunicam uetustatis, *tentauerunt* adhuc et *exacerbauerunt Deum excelsum, et testimonia eius non custodierunt ; et auerterunt se, et non seruauerunt*
 10 *pactum, quemadmodum patres eorum.* Pacto enim quodam et placito dixerunt : *Omnia quae locutus est Dominus Deus noster, faciemus et audiemus.* Notandum sane quod ait : *quemadmodum patres eorum*, cum per totum psalmi textum tamquam de hominibus, eisdem loqui uideretur, apparet tamen nunc de illis dici qui iam erant in terra promissionis,
 15 et patres eorum dictos qui in eremo amaricauerunt.

34. *Conuersi sunt*, inquit, *in arcum prauum*, uel, sicut alii codices habent : *in arcum peruersum*. Quid autem hoc sit, in eo quod sequitur magis apparet, ubi ait : *Et in iram concitauerunt eum in collibus suis.* In idololatriam eos prosiluisse significat. Arcus ergo peruersus est, non pro nomine Domini, sed contra nomen Domini, qui dixit eidem populo : *Non erunt tibi dii alii praeter me.* Per arcum autem significat animi intentionem. Hoc ipsum denique planius exprimens : *Et in sculptilibus suis*, inquit, *ad*
 10 *aemulationem eum prouocauerunt.*

PL
1005

59.60.

35. *Audiuit Deus et spreuit*, id est, aduertit, et uindicauit. *Et ad nihilum redegit nimis Israel.* Deo quippe spernente quid remanserunt, qui Deo adiuuante fuerunt quod
 fuerunt ? Nimirum autem rem illam gestam commemorat,
 5 quando uicti sunt ab Allophylis tempore Heli sacerdotis, et arca Domini capta est, et magna strage uastati sunt. Hoc est

32, 5 Isai. 53, 1. 9 I Cor. 12, 11. 33, 11 Ex. 19, 8. 34, 7 Ex. 20, 3.
 35, 4 cfr I Reg. 4, 10. 11.

5/6 a uultu illorum κ 8 sortem α κ distribuit α, diripuit κ terram] om. α, terra κ distributionis] ereditatis κ 33, 1 habitare fecit] κ, conlocauit α tribus] tribum α, in tribus κ 7 tentauerunt] et praem. α κ cum LXX 8 altissimum κ 9 se] om. α 9/10 non seruauerunt pactum] contemserunt α, non obseruauerunt κ 10 sicut α 34, 1 prauum] peruersum α κ (cfr l. 2) 3 et] om. κ 4 ira α κ 9/10 in zelum prouocauerunt eum α, zelauerunt eum κ 35, 1 audit κ dominus α κ 2 redigit κ ualde α κ

quod dicit : *Et repulit tabernaculum Selom, tabernaculum suum ubi habitauit in hominibus.* Eleganter exposuit quare repulerit tabernaculum suum, cum ait : *ubi habitauit in hominibus.* Cum ergo digni non essent in quibus habitaret, cur non repelleret tabernaculum, quod utique non propter se instituerat, sed propter ipsos, quos iam iudicabat indignos in quibus habitaret ?

61. **36.** *Et tradidit in captiuitatem uirtutem eorum, et pulchritudinem eorum in manus inimici.* Ipsam arcam unde sibi uidebantur inuicti, et unde sibi plaudebant, uirtutem et pulchritudinem eorum dicit. Denique et postea male uiu-
5 uentes, et de templo Domini gloriantes, terret per prophetam, dicens : *Videte quid feci Selom, ubi erat tabernaculum meum.*

62.63. **37.** *Et conclusit in gladio populum suum, et hereditatem suam spreuit. Iuuenes eorum comedit ignis, id est, ira. Et uirgines eorum non sunt lamentatae ; quia neque hoc uacabat in hostili metu.*

64. **38.** *Sacerdotes eorum in gladio ceciderunt, et uiduae eorum non plorabantur.* Ceciderunt enim in gladio filii Heli, quorum unius uxor uiduata, et mox in partu mortua, propter eandem perturbationem plangi non potuit honore
5 funeris.

65. **39.** *Et excitatus est tamquam dormiens Dominus.* Videtur enim dormire, quando populum suum dat in manus eorum quos odit, ubi eis dicatur : *Vbi est Deus tuus ? Excitatus ergo est tamquam dormiens, tamquam potens*
5 *crapulatus a uino.* Nullus hoc de Deo dicere auderet, nisi Spiritus eius. Dixit enim, sicut uidetur impiis insultantibus, quod uelut ebrius diu dormiat, quando non tam cito quam putant homines, subuenit.

66. **40.** *Et percussit inimicos suos in posteriora, illos utique qui gaudebant quod arcam eius captiuare potuerunt ; percussi enim sunt in sedibus suis. Quod eius poenae signum mihi uidetur, qua quisque cruciabitur, si in posteriora resper-*
5 *xerit ; quae, sicut apostolus, aestimare debet ut stercora. Qui enim sic suscipiunt testamentum Dei, ut uetere uanitate non se exuant, similes sunt hostilibus populis qui arcam testamenti captiuatam iuxta sua idola posuerunt. Et illa quidem uetera etiam illis nolentibus cadunt, quia omnis caro fenum, et clari-*

36, 6 Ier. 7, 12. 38, 3 cfr I Reg. 4, 19.20. 39, 3 Ps. 41, 11. 40, 3 cfr I Reg. 5, 6. 5 cfr Phil. 3, 8. 9 Isai. 40, 6.7.

8 ubi] in quo a κ inhabitauit a, abitabit κ in] cum κ 36, 1 captiuitate a κ fortitudinem a κ ipsorum a, illorum κ 2 ipsorum κ 3 plaudebant] placebant plures codd. 37, 1 gladio] suo add. κ 37, 3 sunt lamentatae] laxerunt κ (pro planxerunt ?) 38, 2 plorabuntur a, plorauerunt κ 39, 1 et] om. a surrexit κ 4 alt. tamquam] a, quasi κ potans κ 8 petunt duo codd. 40, 1 in posteriora] retrorsum κ

10 *tas hominis ut flos feni. Fenum aruit, et flos decidit ; arca autem*
Domini manet in aeternum, secretum scilicet testamenti re- PL
gnum caelorum, ubi est aeternum Verbum Dei. Sed illi qui 1006
posteriora dilexerunt, ex ipsis iustissime cruciabantur : Op-
probrium enim sempiternum dedit illis.

67.68.

41. *Et repulit, inquit, tabernaculum Ioseph, et tri-*
bum Ephraem non elegit. Et elegit tribum Iuda. Non
dixit : Repulit tabernaculum Ruben, qui fuit primogenitus
Iacob ; nec eos qui sequuntur, et Iudam nascendo praecedunt,
5 ut illis repulsis et non electis, tribus Iuda eligeretur. Poterat
enim dici merito illos repulsos, quia et in benedictione Iacob,
qua suos filios benedixit, peccata eorum commemorata graui-
ter detestatur, quamuis in eis tribus Leui sacerdotalis tribus
esse meruerit, unde etiam Moyses fuit. Nec dixit : Repulit ta- μ 837
10 *bernaculum Benjamin ; uel : Tribum Benjamin non elegit, ex*
qua rex esse iam coeperat ; nam inde fuerat electus Saul ; unde
ex ipsa uicinitate temporis, quando ille repulsus est atque re-
probatus, et Dauid electus, conuenienter posset hoc dici ; nec
tamen dictum est ; sed eos potissimum nominauit, qui clariori-
15 *bus meritis uidebantur excellere. Nam Ioseph pauit in Ae-*
gypto patrem et fratres suos, et impie uenditus, merito pieta-
tis, castitatis, sapientiae, iustissime sublimatus est, et E-
phraem maiori fratri aui sui Iacob benedictione praelatus est ;
et tamen Deus repulit tabernaculum Ioseph, et tribum
20 *Ephraem non elegit.* Vbi per haec praeclari meriti nomina,
quid aliud quam uniuersum populum illum uetusta cupiditate
a Domino terrena praemia requirentem, repulsum et reproba-
tum intellegimus, electam autem tribum Iuda, non pro meri-
tis ipsius Iudae ? Longe quippe maiora sunt merita Ioseph ;
25 sed per tribum Iuda, quoniam inde exstitit Christus secundum
carnem, nouum populum Christi illi populo ueteri praelatum
scriptura testatur, aperiente Domino in parabolis os suum.
Iam inde etiam quod sequitur : *Montem Sion quem dile-*
xit, ecclesiam Christi melius intellegimus, non propter prae-
30 *sentis temporis beneficia carnalia Deum colentem, sed futura*
et aeterna praemia oculis fidei longe speculantem ; nam et
Sion speculatio interpretatur.

69.

42. Denique sequitur : *Et aedificauit sicut unicor-*
nuorum sanctificationem suam, uel, sicut quidam in-
terpretes uerbum nouum fecerunt : sanctificium suum.
Unicornui recte intelleguntur, quorum firma spes in unum
5 illud erigitur, de quo alius dicit psalmus : *Vnam petiui a Do-*

41, 6 cfr Gen. 49, 1-7. 8 cfr Ex. 2, 1. 11 cfr 1 Reg. 9, 1.2. 13 cfr 1 Reg.
16, 1.13. 17 cfr Gen. 41, 40. 17/18 cfr Gen. 48, 19. 42, 5 Ps. 26, 4.

41, 2 et] sed κ 42, 1 aedificabitur κ 1/2 unicornum sanctuarium suum α
3 sanctificium *Vulg.*

mino ; hanc requiram. Sanctificium uero Dei est, secundum apostolum Petrum, intellecta *plebs sancta, et regale sacerdotium*. Quod uero sequitur : *In terra quam fundauit in aeternum* : quod habent graeci codices, *εἰς τὸν αἰῶνα*,
 10 utrum *in aeternum* an *in saeculum* dicatur a nobis, in latinorum interpretum potestate est, quoniam utrumque significat ; et ideo hoc in latinis codicibus, illud in aliis inuenitur. Habent aliqui etiam pluraliter, id est, *in saecula*, quod in graecis quos habuimus, non inuenimus. Quis uero fidelium
 15 dubitet ecclesiam, etiamsi aliis abeuntibus, aliis uenientibus, ex hac uita mortaliter transit, tamen in aeternum esse fundatam ?

PL
1007

70.71. **43.** *Et elegit Dauid seruum suum*. Tribum ergo Iuda propter Dauid ; Dauid autem propter Christum ; tribum igitur Iuda propter Christum, quo transeunte clamauerunt caeci : *Miserere nobis, fili Dauid* ; et continuo misericordia eius lumen
 5 receperunt, quia uerum erat quod clamauerunt. Hoc ideo non transeunter dicit, sed attente commendat apostolus, scribens ad Timotheum : *Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis ex semine Dauid, secundum euangelium meum, in quo laboro usque ad uincula, tamquam malefaciens ; sed sermo Dei*
 10 *non est alligatus*. Ipse itaque Saluator secundum carnem factus ex semine Dauid, figuratur in hoc loco nomine Dauid, aperiente Domino in parabolis os suum. Nec moueat quod cum dixisset : *Et elegit Dauid*, quo nomine Christum significauit, addidit : *seruum suum*, non, filium suum ; immo
 15 uero hinc agnoscamus, non Patri coaeternam Vnigeniti substantiam, sed formam serui susceptam ex semine Dauid.

44. *Et sustulit eum de gregibus ouium ; de post* μ 838 *fetantes accepit eum, pascere Iacob seruum suum, et Israel hereditatem suam*. Ille quidem Dauid, ex cuius semine caro Christi est, ab officio pastoralis pecorum ad hominum regnum translatus est ; noster autem Dauid, ipse Iesus, ab hominibus ad homines, a Iudaeis ad gentes ; tamen secundum parabolam ab ouibus ad oves ablati atque translatus est. Non sunt enim modo in terra illa ecclesiae Iudaeae in Christo, quae fuerunt circumcisorum recenti passione et resurrectione Domini nostri ; de quibus dicit apostolus : *Eram*
 10 *autem ignotus facie Ecclesiis Iudaeae quae sunt in Christo ; tantum autem audiebant quia is qui aliquando nos persequabatur, nunc euangelizat fidem quam aliquando uastabat ; et in me magnificabant Dominum*. Iam hinc illae ecclesiae transierunt
 15 populorum circumcisorum ; ac per hoc in Iudaea quae modo

7 I Petr. 2, 9. 43, 4 Matth. 20, 30. 34. 7 II Tim. 2, 8. 9. 44, 10 Gal. 1, 22-24.

8 fundauit eum a, fundabit ea κ 43, 1 elegit] sibi add. a 44, 2 pascere] rege-
 re a κ seruum] populum κ

in terra est, non est modo Christus, ablatum est inde; nunc gentium greges pascit. Sane *de post fetantes* inde acceptus est. Illae quippe priores fuerunt tales, de qualibus dicitur in Cantico canticorum uni ecclesiae quae constat ex multis, id est uni gregi cuius membra sunt multi greges; de talibus ergo dicitur: *Dentes tui*, id est, per quos loqueris, uel per quos in corpus tuum, uelut manducando, ceteros traicis; hoc itaque significantes *dentes tui, sicut grex detonsarum adscendens de lauacro, quae omnes geminos creant, et sterilis non est in eis*. Deposuerunt enim tunc uelut uellera onera saeculi, quando ante pedes apostolorum uenditarum rerum suarum pretia posuerunt, adscendentes de lauacro illo, de quo eos admonet apostolus Petrus, sollicitos quod Christi sanguinem fuderint, et dicit: *Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Domini Iesu Christi, et dimittentur uobis peccata uestra*. Geminos autem creauerunt, opera scilicet duorum praeceptorum geminae caritatis, dilectionis Dei, et dilectionis proximi: unde sterilis non erat in eis. De post has oues fetantes Dauid noster acceptus, nunc alios greges pascit in gentibus, et ipsos Iacob et Israel; sic enim dictum est: *Pascere Iacob seruum suum, et Israel hereditatem suam*. Non enim, quia ex gentibus sunt istae oues, ideo ab illo semine alienatae sunt, quod est Iacob et Israel. Semen est enim Abrahae, semen promissionis, de quo ei Dominus dixit: *In Isaac uocabitur tibi semen*. Quod exponens apostolus: *Non, inquit, filii carnis, sed filii promissionis deputantur in semine*. Ex gentibus enim erant fideles quibus dicebat: *Si autem uos Christi, ergo Abrahae semen estis, secundum repromissionem heredes?* Quod uero ait: *Iacob seruum suum, et Israel hereditatem suam*, more suo scriptura repetiuit eandem sententiam. Nisi forte quispiam sic distinguere uelit, ut hoc tempore Iacob seruiat; tunc autem sit aeterna hereditas Dei quando uidebit Deum facie ad faciem, unde Israel nomen accepit.

72.

45. *Et pauit eos*, inquit, *in innocentia cordis sui*. Quid illo innocentius, qui ullum peccatum, non solum a quo uinceretur, sed etiam quod uinceret non habebat? *Et in intellectu manuum suarum deduxit eos*, uel, sicut aliqui codices habent, *in intellectibus manuum suarum*. Alius putaret ita congruentius potuisse dici: In innocentia manuum et intellectu cordis; hic autem qui magis quam alii quid loqueretur sciebat, cordi maluit adiungere innocentiam, et manibus intelligentiam. Illud propterea, quantum existimo, quia

PL
1008

μ 839

23 Cant. 4, 2. 25/26 cfr Act. 2, 45; 4, 34. 29 Act. 2, 38. 39 Gen. 21, 12. 40 Rom. 9, 8. 42 Gal. 3, 29. 48 cfr Gen. 32, 28.

45, 1 pauit] erexit α κ innocentia] κ, simplicitate α 3/4 intellectum α, intelligentia κ

- 10 multi sibi uidentur innocentes, qui non faciunt mala, cum timent ne patiantur si fecerint ; uellent autem facere, si impune potuissent. Tales uideri possunt habere innocentiam manuum, non tamen cordis. Et quae tandem aut qualis est ista innocentia, si cordis non est, ubi homo factus est ad imaginem Dei ?
- 15 Quod uero ait : *In intellectu, uel intellegentia manuum suarum deduxit eos*, uidetur mihi eam dixisse intellegentiam quam ipse facit in credentibus ; ideo *manuum suarum* ; facere quippe ad manus pertinet ; sed sicut possunt intellegi manus Dei, quia et Christus sic homo, ut etiam Deus.
- 20 Hoc certe ille Dauid, de cuius est iste semine, facere non poterat in populo cui sicut homo regnabat ; sed ille hoc facit, cui recte anima fidelis dicere potest : *Intellegere me facito, et perscrutabor legem tuam*. Proinde, ne ab illo erremus, dum de nostra, uelut ex nobis sit, intellegentia fidimus, eius manibus
- 25 nos credendo subdamus. Ipse in nobis eam faciat, ut in intellegentia manuum suarum nos deducat erutos ab errore, eoque perducatur ubi iam non possimus errare. Hic est fructus populi Dei, adtendentis legem Dei, et inclinantis aurem suam in uerba oris eius, ut dirigat in eo cor suum, et sit cum illo creditus
- 30 spiritus eius, ne immutetur in generationem prauam et amaricantem ; sed his omnibus sibi annuntiatis, non solum ad praesentem uitam, uerum etiam ad aeternam, nec tantum ad recipienda bonorum operum praemia, sed etiam in ipsa bona opera facienda, ponat in Deo spem suam.

PL
1009

IN PSALMVM LXXVIII

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. In titulo psalmi huius tam breui et simplici immorandum esse non puto. Prophetiam uero quam hic praemissam legimus, euidenter scimus impletam. Cum enim ista canerentur temporibus regis Dauid, nihil tale adhuc contigerat ex aduersitate gentium ciuitati Ierusalem, nec templo Dei, quod nec
- 5 aedificatum adhuc erat. Post mortem quippe Dauid, filium eius Salomonem Deo templum fecisse quis nesciat ? Dicitur ergo tamquam praeteritum, quod in spiritu uidebatur esse futurum : *Deus, uenerunt gentes in hereditatem tuam*.
- 10 Qua loquendi consuetudine etiam illud est prophetatum de Domini passione : *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potauerunt me aceto*, et alia quae in eodem psalmo uentura uelut facta narrantur. Nec illud mirandum est, quod Deo ista

45, 22 Ps. 118, 34. 29 cfr Ps. 77, 8.

LXXVIII, I, 11 Ps. 68, 22.

18 sicut] *codd.*, si sic *edd.* 29 cor suum] *codd.*, cor sursum *edd.* (*sed cfr ps. 77, 8*)

LXXVIII, I, 1 titulo psalmi huius] psalmus asaph a κ, om. ab Aug.

dicuntur. Non enim nescienti indicantur, quo reuelante prae-
 15 sciuntur ; sed anima cum Deo loquitur pietatis affectu quem
 nouit Deus. Nam et angeli quae hominibus nuntiant, nescien-
 tibus nuntiant ; quae autem Deo nuntiant, scienti nuntiant,
 quando illi offerunt orationes nostras, et ineffabili modo de
 actibus suis aeternam ueritatem, tamquam legem incommu-
 20 tabilem consulunt. Et iste ergo homo Dei dicit Deo quod
 discat a Deo, tamquam discipulus magistro non ignoranti, sed
 iudicanti ; ac sic, aut probanti quod docuit, aut quod non do- μ 840
 cuit reprehendenti ; maxime quia specie precantis propheta
 eos in se transfiguratur, qui tunc futuri essent quando ista uen-
 25 tura. Solent autem in oratione dici Deo quae uindicans fece-
 rit, et adiungi petitio ut iam misereatur et parcat. Hoc modo
 et hic dicuntur a quo praedicuntur, tamquam ab eis dicantur
 quibus acciderunt ; et ipsa deploratio atque precatio, prophe-
 tatio est.

1-3.

2. *Deus, uenerunt gentes in hereditatem tuam ;
 polluerunt templum sanctum tuum, posuerunt Ieru-
 salem in pomorum custodiam. Posuerunt morticina
 seruorum tuorum escas uolatilibus caeli, carnes san-
 5 ctorum tuorum bestiis terrae. Effuderunt sangui-
 nem eorum sicut aquam in circuitu Ierusalem, et
 non erat qui sepeliret.* Si in ista prophetia quisquam no-
 strum eam uastationem Ierusalem intellegendam putauerit,
 quae facta est a Tito imperatore Romano, cum iam Dominus
 10 Iesus Christus post resurrectionem et adscensionem suam
 praedicaretur in gentibus, non mihi occurrit quomodo dici po-
 tuerit iam ille populus hereditas Dei, non tenens Christum,
 quo reprobato et occiso factus est reprobus, qui in eum nec
 post eius resurrectionem credere uoluit, et insuper martyres
 15 eius occidit. Ex illo enim populo Israel quicumque in Christum
 crediderunt, quibus facta est Christi praesentatio, et quodam-
 modo promissi redditio salubris atque fructuosa, de quibus et
 ipse Dominus dicit : *Non sum missus nisi ad oues quae perie-
 runt domus Israel, ipsi ex illis sunt filii promissionis, ipsi depu-
 20 tantur in semine, ipsi pertinent ad hereditatem Dei.* Hinc sunt
 Ioseph, homo iustus, et uirgo Maria quae peperit Christum ;
 hinc Iohannes Baptista, amicus sponsi, et parentes eius Zacha-
 rias et Elizabeth ; hinc Simeon senex et Anna uidua, qui Chri-
 stum non loquentem sensu corporis audierunt ; sed adhuc in-
 25 fantem non loquentem, spiritu cognouerunt ; hinc beati apo-
 stoli ; hinc Nathanael in quo dolus non erat ; hinc alius Ioseph

PL
1010

2, 18 Matth. 15, 24. 19 Rom. 9, 8. 21 cfr Matth. 1, 16. 22 cfr Luc.
 1, 5. 23 cfr Luc. 2, 25, 36. 26 cfr Ioh. 1, 47. 26/27 cfr Ioh. 19, 38 ; Luc. 23, 51.

15/16 quem nouit deus] quae enim non uidet deus ? *plures codd.* 23 precantis]
aliquot codd., praesenti *edd.* 2, 2 suum α 3 pomarum α, pomeri κ cus-
 todia κ mortalia α κ (*cfr n. 5, 8*) 4 escam α 5 effunderent α
 6 eorum] sanctorum κ uelut aqua α κ

qui exspectabat etiam ipse regnum Dei ; hinc tanta illa multitudo quae praecedebat et sequebatur iumentum eius, dicens : *Benedictus qui uenit in nomine Domini*, in qua erat et congregatio puerorum in quibus dixit impletum : *Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem*. Hinc etiam illi post eius resurrectionem, quorum die uno tria, et alio quinque milia baptizati sunt, in animam unam et cor unum caritatis igne conflati ; quorum nemo dicebat aliquid proprium, sed erant illis omnia communia ; hinc sancti diaconi, quorum Stephanus ante apostolos martyrio est coronatus ; hinc tot ecclesiae Iudaeae quae in Christo erant, quibus erat facie Paulus ignotus, notus autem saeuitia famosissima, sed notior Christi misericordissima gratia ; hinc et ipse secundum praemissam de se prophetiam : *Lupus rapax, mane rapiens, et ad uesperum diuidens escas*, id est, prius rapiens persecutor ad mortem, postea pascens praedicator ad uitam. Hi erant ex illo populo hereditas Dei. Vnde et ait ipse minimus apostolorum, doctor gentium : *Dico ergo : Numquid repulit Deus plebem suam ? Absit. Nam et ego Israelita sum ex semine Israel, tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam quam praesciuit*. Haec plebs quae ex illa gente Christi corpori accessit, hereditas Dei est. μ 841 Nam quod ait apostolus : *Non repulit Deus plebem suam quam praesciuit*, illi psalmo utique respondet, ubi scriptum est : *Quoniam non repellet Dominus plebem suam ; ibi autem sequitur : Et hereditatem suam non derelinquet* ; ubi euidenter apparet, talem plebem esse hereditatem Dei. Vt enim hoc diceret apostolus, supra commemorauerat propheticum testimonium de praenuntiata futura incredulitate populi Israel : *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem*. Hic ergo ne quisquam male intellegens, uniuersum illum populum crimine incredulitatis et contradictionis arbitretur esse damnatum, continuo subiecit : *Dico ergo : Numquid repulit Deus plebem suam ? Absit. Nam et ego Israelita sum ex genere Israel, de tribu Benjamin*. Hic ostendit quam plebem dixerit, utique populi prioris, quam si totam Deus reprobasset atque damnasset, non utique ipse Christi esset apostolus, Israelita ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Adhibet autem ualde necessarium testimonium, dicens : *An nescitis in Elia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat Deum aduersus Israel ? Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, et ego derelictus sum solus, et quaerunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum ? Reliqui*

29 Matth. 21, 9.

30 Ps. 8, 3.

31 cfr Act. 2, 41 ; 4, 4.

34 cfr Act. 4, 32.

35 cfr Act. 7, 58.

36 cfr Gal. 1, 22.

40 Gen. 49, 27.

43 cfr I Cor. 15, 9.

44 Rom. 11, 1.2.

50/51 Ps. 93, 14.

54 Rom. 10, 21 ; Isai. 65, 2.

64 Rom.

11, 2-7.

mihī septem milia uirorum qui non curauerunt genua ante
 70 *Baal. Sic ergo et in hoc tempore reliquiae per electionem gratiae*
saluae factae sunt. Istae reliquiae sunt ex illa gente hereditatis
Dei ; non illi de quibus paulo post dicit : Ceteri uero excaecati
sunt. Sic enim ait : Quid ergo ? Quod quaerebat Israel, hoc non
 75 *est consecutus ; electio autem consecuta est ; ceteri uero excaecati*
sunt. Ista igitur electio, istae reliquiae, ista plebs Dei quam
non repulit Deus, hereditas eius dicitur. In illo autem Israel
qui hoc non est consecutus, in illis ceteris excaecatis, non erat
iam hereditas Dei de qua dici posset, post Christi in caelis
glorificationem, tempore Titi imperatoris : Deus, uenerunt
 80 *gentes in hereditatem tuam, et cetera quae de illius po-*
puli et templi et ciuitatis uastatione uidentur in hoc psalmo
esse praedicta.

3. Proinde aut ea debemus intellegere quae facta sunt ab
 aliis hostibus, antequam Christus uenisset in carne (non enim
 erat alia tunc hereditas Dei, ubi et Prophetae sancti erant,
 quando facta est transmigratio in Babyloniam, grauiusque
 5 gens illa uastata est ; et sub Antiocho etiam Machabaei hor-
 renda perpassi, gloriosissime coronati sunt. Ea quippe dicta
 sunt in hoc psalmo, quae solent fieri etiam strage bellorum) ;
 aut certe si post resurrectionem et adscensionem Domini
 accipienda est hic commemorata hereditas Dei ; ea sunt in-
 10 tellegenda quae a cultoribus idolorum et inimicis nominis
 Christi, ecclesia eius in tanta martyrum numerositate perpassa
 est. Quamquam enim Asaph synagoga interpretetur, quae est
 congregatio, idque nomen usitatius insederit genti Iudae-
 orum, tamen et ecclesiam istam posse dici congregationem, et
 15 illum ueterem populum dictum esse ecclesiam, iam in alio
 psalmo satis aperteque monstrauius ¹. Haec igitur ecclesia,
 haec hereditas Dei ex circumcisione et praeputio congregata
 est, id est ex populo Israel et ex ceteris gentibus, per *lapidem*
quem reprobauerunt aedificantes, et factus est in caput anguli ; ^{μ 842}
 20 *in quo angulo tamquam duo parietes de diuerso uenientes*
copularentur. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum,
ut duos conderet in se in unum nouum hominem, faciens pacem,
et coadunaret utrosque in uno corpore Deo ; in quo corpore su-
 mus filii Dei, clamantes : *Abba, Pater. Abba* propter illorum
 25 *linguam, Pater* propter nostram ; hoc est enim *Abba*, quod
Pater. Vnde Dominus qui dixit : *Non sum missus nisi ad oues*
quae perierunt domus Israel, ostendens illi genti redditam prae-

3, 4 cfr iv Reg. 24, 14. 5 cfr ii Mach. 7. 18 Ps. 117, 22. 21 Eph. 2,
 14-16. 24 Rom. 8, 15 ; Gal. 4, 6. 26/27 Matth. 15, 24.

3, 23 coadunaret] commutaret *codd.*

¹ Cfr *Enarr. in ps. LXXVII, 3.*

sentiae ipsius promissionem ; ait tamen alio loco : *Habeo alias oves quae non sunt de hoc ovili ; oportet me et ipsas adducere, ut sit unus grex et unus pastor*, gentes significans, quas erat adducturus, non quidem per suam praesentiam corporalem, ut illud uerum sit : *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel*, sed tamen per euangelium suum, quod erant disseminaturi *speciosi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona*. In omnem enim terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum. Hinc et apostolus ait : *Dico ergo Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter ueritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum*. Ecce quod est : *non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israel*.
 40 Deinde subiungit apostolus : *gentes autem super misericordia glorificare Deum ; ecce quod est : Habeo alias oves quae non sunt de hoc ovili ; oportet me et ipsas adducere, ut sit unus grex et unus pastor*. Quod utrumque breuiter dictum est in eo quod de propheta idem apostolus commemorat : *Laeta-
 45 mini, gentes, cum plebe eius*. Iste ergo unus grex sub pastore uno, hereditas Dei est, non solum Patris, sed etiam Filii. Nam Filii uox est : *Funes ceciderunt mihi in praeclaris, etenim hereditas mea praeclara est mihi ; et ipsius hereditatis uox est apud prophetam : Domine Deus noster, posside nos*.
 50 Hanc hereditatem non moriens Pater Filio reliquit ; sed ipse Filius eam sua morte mirabiliter adquisiuit, quam resurrectione possedit.

4. Si ergo de hac intellegendum est quod in psalmi huius propheta canitur : *Deus, uenerunt gentes in hereditatem tuam*, ut uenisse gentes accipiamus in ecclesiam, non credendo, sed persequendo, id est, eam inuasisse uoluntate
 5 delendi atque omnino perdendi, sicut tot persecutionum exempla monstrarunt, oportet ut quod sequitur : *Polluerunt templum sanctum tuum*, non in lignis et lapidibus, sed in ipsis intellegatur hominibus, de quibus, tamquam lapidibus uiuis, construi dicit apostolus Petrus domum Dei. Vnde et apostolus
 10 Paulus apertissime dicit : *Templum Dei sanctum est, quod estis uos*. Hoc itaque templum persecutores in his utique polluerunt, quos ad negandum Christum, terrendo uel cruciando coegerunt, atque ut idolis supplicarent, uehementer instando fecerunt ; quorum multos paenitentia reparauit, atque ab illa
 15 iniquatione mundauit. Paenitentis enim uox est : *Et a delicto meo munda me ; et : Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innoua in uisceribus meis*. Iam uero quod se-

PL
1013

28 Ioh. 10, 16. 34 Rom. 10, 15. 35 Ps. 18, 5. 36/40/44 Rom. 15, 8-10.
 47 Ps. 15, 6. 49 Isai. 26, 13, sec. LXX. 4, 8 cfr 1 Petr. 2, 5. 10 1 Cor.
 3, 17. 15 Ps. 50, 4.12.

31 per se praesentia corporali aliquot codd.

quitur : *Posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam*, et ipsa ecclesia hoc nomine recte intellegitur, *Ierusalem libera, mater nostra, de qua scriptum est : Laetare sterilis quae non paris, erumpe et exclama, quae non parturis ; quoniam multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum.* μ 843
 In *custodiam pomorum*, quod dictum est, desertionem intellegendam existimo quam fecit uastitas persecutionis, id est, uelut *custodiam pomorum* ; quia deseruntur pomorum custodiae, cum poma transierint. Et certe quando gentilibus persequentibus ecclesia deserta uisa est, in caelestem mensam spiritus martyrum, tamquam de horto dominico multa et suauissima poma, transierunt.

2. 5. *Posuerunt*, inquit, *morticina seruorum tuorum escas uolatilibus caeli, carnes sanctorum tuorum bestiis terrae.* Quod dictum est : *morticina*, hoc repetitum est : *carnes* ; et quod dictum est : *seruorum tuorum*, hoc repetitum est : *sanctorum tuorum* ; illud tantummodo uariatum est, *uolatilibus caeli*, et *bestiis terrae*. Melius sane interpretati sunt qui *morticina* posuerunt, quam sicut quidam *mortalia*. *Morticina* enim non dicuntur nisi mortuorum ; *mortalia* uero etiam uiuorum corporum nomen est. Cum ergo, sicut dixi, ad agricolam suum spiritus martyrum uelut poma transissent, *morticina* eorum et *carnes* eorum posuerunt *uolatilibus caeli*, et *bestiis terrae*, quasi quidquam eorum resurrectioni deperiret, ex occultis naturae sinibus totum redintegraturum illo, cui et capilli nostri numerati sunt.

6. *Effuderunt sanguinem eorum sicut aquam*, id est, abundanter et uiliter, *in circuitu Ierusalem*. Si Ierusalem terrenam urbem hic accipimus, eorum sanguinem intellegimus effusum in circuitu eius, quos hostes extra muros reperire potuerunt. Si autem Ierusalem illam intellegimus, de qua dictum est : *Multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum*, circuitus eius est per uniuersum terram ; in ea quippe lectione prophetica, ubi scriptum est : *Multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum*, paulo post ei dicitur : *Et qui eruit te, Deus Israel uniuersae terrae uocabitur.* Circuitus ergo huius Ierusalem in hoc psalmo intellegendus est quousque tunc fuerat eadem ecclesia dilatata, fructificans et crescens in uniuerso mundo, quando in omni parte eius persecutio saeuiebat, et martyrum stragem, quorum sanguis sicut aqua effundebatur, cum magnis lucris thesaurorum caelestium faciebat. Quod uero adiunctum est : *Et non erat qui sepeliret*, aut non incredibile debet uideri tam magnum in aliquibus locis fuisse terrorem ut sepultores sanctorum corporum nulli pro-

19 Gal. 4, 26 ; Isai. 54, 1. 5, 14 cfr Matth. 10, 30. 6, 6 sqq. Isai. 54, 1.5.

4, 28 domini cumulata nonnulli probae notae codd.

sus existerent; aut certe quia insepulta cadauera in multis
20 locis diu iacere potuerunt, donec a religiosis quodammodo furata sepelirentur.

4. 7. *Facti sumus*, inquit, *opprobrium uicinis nostris*. Ideo pretiosa, non in conspectu hominum, a quibus hoc erat opprobrium, sed in conspectu Domini mors sanctorum eius. PL
Subsannatio et irrisio, uel, ut quidam interpretati sunt, 1014
5 *illusio, eis qui in circuitu nostro sunt*. Repetitio est sententiae superioris; nam quod supra dictum est: *opprobrium*, hoc repetitum est: *subsannatio et irrisio*; et quod supra dictum est: *uicinis nostris*, hoc repetitum est: *eis qui in circuitu nostro sunt*. Proinde secundum Ieru-
10 salem terrenam uicini, et in circuitu gentis eius, utique aliae gentes intelleguntur; secundum autem Ierusalem liberam matrem nostram, uicini sunt et in circuitu eius, inter quos inimicos suos habitat ecclesia in circuitu orbis terrarum.
5. 8. Deinde iam manifestam precem fundens, unde intellega- μ 844
tur superioris afflictionis commemoratio non esse quasi indica-
tio, sed deploratio: *Vsquequo*, inquit, *Domine, irasceris in finem, exardescet uelut ignis zelus tuus?* Rogat
5 utique ne Deus usque in finem irascatur, id est, ne illa tanta pressura, et tribulatio, atque uastatio usque in finem perseue-
ret; sed temperet correptionem suam, secundum illud quod in alio psalmo dicitur: *Cibabis nos pane lacrimarum, et potabis nos in lacrimis in mensura*. Nam, *quousque, Domine,*
10 *irasceris in finem*, ita dictum est, ac si diceretur: Noli, Domine, irasci in finem. Et in eo quod sequitur: *Exardescet uelut ignis zelus tuus*, utrumque subaudiendum est, et, *quousque*, et, *in finem*, ac si diceretur: Quousque exar-
15 subaudienda sunt, sicut superius unum illud quod dictum est: *posuerunt*; nam cum habeat prior sententia: *Posuerunt morticina seruorum tuorum escas uolatilibus caeli*, hoc uerbum posterior non habet, ubi dictum est: *Carnes sanctorum tuorum bestiis terrae*; sed subauditur utique quod habet superior,
20 *posuerunt*. Ira porro et zelus Dei, non sunt perturbationes Dei, sicut nonnulli scripturas quas non intellegunt arguunt¹; sed nomine irae intellegitur uindicta iniquitatis; nomine zeli exactio castitatis, ne anima legem Domini sui contemnat, et a Deo suo fornicando dispereat. Haec ergo ipso effectu in homi-

7, 2 cfr Ps. 115, 15. 8, 8 Ps. 79, 6. 16/20 Ps. 78, 2.

7, 1 sunt a in opprobrium a κ 3 subsannatio et irrisio] κ, derisio et substantia a 5 illusio] *Vulg.* 9 eis] his a κ circuiti a 8, 3 deus κ sicut a κ 24 effectu] *opt. codd.*, affectu *edd.*

¹ Sc. Manichaei.

25 num afflictione sunt turbulenta ; in Dei autem dispositione
tranquilla sunt, cui dictum est : *Tu autem, Domine uirtutum,*
cum tranquillitate iudicas. Satis autem his ostenditur uerbis,
propter peccata hominibus, licet fidelibus, has fieri tribula-
30 tiones ; quamuis hinc florescat martyrum gloria merito patien-
tiae, et pie sustentato in flagello Domini moderamine disci-
plinae. Hoc Machabaei inter saeua tormenta, hoc tres uiri inter
innoxias flammis, hoc prophetae sancti in captiuitate
testantur. Quamuis enim paternam correptionem fortissime
et piissime perferant, non tamen tacent haec accidere meritis
35 peccatorum ; horum enim uox est et in psalmis : *Emendans*
emendauit me Dominus, et morti non tradidit me. Flagellat enim
omnem filium quem recipit ; et quis est filius cui non det disci-
plinam pater eius ?

PL

6. 9. Quod uero adiungit : *Effunde iram tuam in gentes*
quae te non nouerunt, et in regna quae non inuoca-
uerunt nomen tuum, etiam ista prophetatio est, non opta-
tio. Non maleuolentiae uoto ista dicuntur, sed spiritu praeuisa
5 praedicuntur ; sicut de Iuda traditore, quae mala illi fuerant
pro suis meritis euentura, ita prophetata sunt, quasi optata
sint. Quemadmodum enim propheta non imperat Christo,
quamuis modo imperatiuo pronuntiet quod dicit : *Accingere*
gladium tuum circa femur, potentissime ; specie tua, et pul-
10 *chritudine tua, et intende, et prospere procede, et regna,* ita non
optat, sed prophetat qui dicit : *Effunde iram tuam in*
gentes quae te non nouerunt. Quod more suo repetit, di-
cens : *Et in regna quae non inuocauerunt nomen*
tuum ; nam gentes per regna repetitae sunt ; et quod eum
15 non nouerunt, per hoc repetitum est, quod non inuocauerunt
nomen eius. Quomodo ergo intellegendum est quod ait Domi-
nus in euangelio : *Seruus qui nescit uoluntatem domini sui, et*
facit digna plagis, uapulabit paucis ; seruus autem qui scit uo-
luntatem domini sui, et facit digna plagis, uapulabit multis, si
20 maior ira Dei est in gentes quae Dominum non cognouerunt ? μ 845
In eo quippe quod ait : *Effunde iram tuam,* satis hoc uer-
bo indicauit quam multam iram uoluerit intellegi ; unde
postea dicit : *Redde uicinis nostris septies tantum.* An quia mul-
tum interest inter seruos, qui licet nesciant uoluntatem Domini
25 sui, tamen inuocant nomen eius, et alienos a familia tanti pa-
trifamilias, qui sic ignorant Deum, ut nec inuocent Deum ?
Inuocant enim pro eo uel simulacra, uel daemonia, uel quam-
libet creaturam, non Creatorem, qui est benedictus in saecula.

26 Sap. 12, 18. 31 cfr II Mach. 7. 31 cfr Dan. 3, 21. 35 Ps. 117, 18.
36 cfr Hebr. 12, 6.7. 9, 8 Ps. 44, 4.5. 17 Luc. 12, 48.47. 23 Ps. 78, 12.

30 in] om. plures codd. 9, 2 cognouerunt κ 2/3 nomen tuum non inuoca-
runt a κ

Neque enim istos, de quibus hoc prophetat, ita nescientes si-
 30 gnificat Domini sui uoluntatem, ut tamen ipsum Dominum timeant ; sed ita ipsum Dominum nescientes, ut nec inuocent eum, et inimici nominis eius existant. Multum ergo distat inter seruos uoluntatem domini sui nescientes, et tamen in familia eius atque in domo uiuentes, et inimicos non solum ipsum do-
 35 minum scire nolentes, sed et non eius nomen inuocantes, atque in seruis insuper oppugnantes.

7. **10.** Denique sequitur : *Quia comederunt Iacob, et locum eius desolauerunt*. Iacob quippe figuram gestauit ecclesiae, sicut Esau ueteris synagogae ; unde dictum est : *Et maior seruiet minori*. Potest in hoc nomine intellegi ea, de qua
 5 loquebamur, hereditas Dei, in quam inuadendam atque uastandam post resurrectionem et adscensionem Domini gentes persequendo uenerunt. Sed, *locum Iacob*, quomodo intueamur intellegendum est. Magis enim locus Iacob illa ciuitas putari potest, in qua erat et templum quo uniuersam illam
 10 gentem, sacrificandi et adorandi causa et Pascha celebrandi, Dominus praeceperat conuenire. Nam si christianorum conuentus inhibitos atque compressos a persecutoribus propheta uellet intellegi, loca desolata uideretur dicere debuisse, non locum. Sed possumus accipere pro numero plurali numerum sin-
 15 gulare positum, sicut uestem pro uestibus, militem pro militibus, pecus pro pecoribus ; multa enim huiusmodi moris est dici, nec solum uulgo loquentium, uerum etiam disertissimorum auctorum eloquentiae. Nec ab ipsa diuina scriptura hoc genus locutionis alienum est ; posuit enim et ipsa ranam pro
 20 ranis, locustam pro locustis, et innumerabilia talia. Quod uero dictum est : *Comederunt Iacob*, hoc bene intellegitur, quod multos in suum malignum corpus, hoc est in suam societatem, terrendo transire coegerunt.

8. **11.** Meminit sane, quamuis illis pro merito pessimae uoluntatis ex ira Dei digna reddenda sint, non tamen eos aliquid aduersus hereditatem eius ualere potuisse, nisi eam uoluisset ipse pro peccatis eius flagellando emendare. Vnde subiungit :
 5 *Ne memineras iniquitatum nostrarum antiquarum*. Non ait praeteritarum, quae possent esse etiam recentiores, sed *antiquarum*, hoc est a parentibus uenientium ; talibus quippe iniquitatibus damnatio, non correptio debetur. *Cito anticipent nos misericordiae tuae*. Anticipent utique
 10 ad iudicium tuum : *Superexaltat enim misericordia in iudicio* ;

10, 3 Gen. 25, 23. 19 cfr Ps. 77, 45. 11, 10 Iac. 2, 13.

36 in seruis] *codd.*, seruos *edd.* 10, 1 quoniam α κ deuorauerunt κ 2 desolauerunt] desertum fecerunt κ 12 inhibitos] *plures codd.* Er., inhabitos *alii*, inhabitatos *Lou.* 11, 5 memoreris α, memor fueris κ iniquitates nostras antiquas α, iniquitatum nostrarum antiquorum (*sic*) κ 9 anticipet α, adprehendat κ miseraciones κ 10 in iudicio] iudicium *plures codd.*

iudicium autem sine misericordia, sed ei qui non fecit misericordiam. Quod autem adiungit : Quia pauperes facti sumus nimis, ad hoc uult intellegi anticipare nos misericordias Dei, ut nostra paupertas, id est infirmitas, eo miserante
 15 *adiuuetur ad eius praecepta facienda, ne ad iudicium eius* μ 846 *damnandi ueniamus.*

9. **12.** Ideo sequitur : *Adiuua nos, Deus salutaris noster.*

Hoc uerbo quod ait : *Salutaris noster*, satis exponit quam uoluerit paupertatem intellegi in eo quod dixerat : *Quoniam pauperes facti sumus nimis* ; ipsa est quippe infirmitas,
 5 *cui salutaris est necessarius.* Cum uero adiuuari nos uult, nec ingratus est gratiae, nec tollit liberum arbitrium ; qui enim adiuuatur, etiam per seipsum aliquid agit. Addidit etiam : *Propter gloriam nominis tui, Domine, libera nos*, ut qui gloriatur, non in seipso, sed in Domino gloriatur. *Et propitius esto*, inquit, *peccatis nostris propter nomen tuum*, non propter nos ; nam quid aliud merentur peccata nostra, quam debita et digna supplicia ? sed *propitius esto peccatis nostris propter nomen tuum*. Sic ergo nos libera-
 15 *ras, id est, eruis a malis, cum et adiuuas nos ad faciendam iustitiam, et propitius es peccatis nostris, sine quibus in hac uita non sumus : Quoniam non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens. Peccatum autem iniquitas est ; et si iniquitates obseruaueris, quis sustinebit ?*

10. **13.** Quod autem adiungit : *Nequando dicant in gentibus : Vbi est Deus eorum*, magis pro ipsis gentibus est accipiendum. Male enim pereunt qui de Deo uero desperauerint, putantes eum uel non esse, uel suos non adiuuare, nec eis

5 *esse propitium. Illud uero quod sequitur : Et innotescat in nationibus coram oculis nostris uindicta sanguinis seruorum tuorum qui effusus est*, uel sic intellegitur, PL
 cum credunt in uerum Deum, qui persequabantur eius hereditatem ; quia et ipsa uindicta est, qua perimitur saeua iniquitas eorum gladio uerbi Dei, de quo dictum est : *Accingere gladium tuum*, uel cum perseuerantes inimici in fine puniuntur. Nam mala corporalia quae in hoc saeculo patiuntur, communia possunt habere cum bonis. Est et aliud uindictae
 10 *genus, quo ecclesiae dilatationem et fecunditatem in hoc saeculo, post tantas persecutiones quibus eam omnino perituram putabant, peccator, et incredulus, et inimicus uidet et irasci-*

12, 9 cfr I Cor. I, 31. 16 Ps. 142, 2. 17 Ioh. 3, 4. 17 Ps. 129, 3. 13, 10 P. 44, 4. 16 cfr Ps. 111, 10.

12 quoniam $\alpha \kappa$ 13 nimis] ualde $\alpha \kappa$ 12, 1 saluator $\alpha \kappa$ 8 honorem κ domine post nos ponit α , om. κ 13, 1/2 in gentibus κ , gentes α 5 innotescant κ 6 ante oculos nostros κ , fort. recte cfr l. 19 et 26 et 16, 11/12 uindicta sanguine (-nem κ) $\alpha \kappa$ (cfr Weber, in Festschr. Dold, 1952, p. 45-48) 7 sanctorum κ

tur, dentibus suis frendet et tabescet ; quis enim negare audeat hanc etiam esse grauissimam poenam ? Sed nescio utrum satis eleganter accipiatur quod ait : *ante oculos nostros*,
 20 si hoc poenae genus intellegamus quod in intimis cordis agitur, et torquet etiam illos qui nobis adulanter arrident, nec a nobis uideri potest quid in homine interiore patiantur. Illud autem quod siue eis credentibus iniquitas eorum interimitur, siue in malignitate perseuerantibus supplicium nouissimum
 25 redditur, sine scrupulo quaestionis intellegitur dictum : *Innotescat ante oculos nostros uindicta in nationibus.*

14. Et haec quidem, ut diximus, prophetatio est, non optatio ; sed propter illud quod scriptum est in Apocalypsi, sub ara Dei martyres ad Deum clamare et dicere : *Quousque, Domine, non uindicas sanguinem nostrum*, non est praetereundum
 5 quemadmodum accipi oporteat ; ne propter exsaturandum odium credantur sancti desiderare uindictam, quod ab eorum perfectione longe abest. Et tamen scriptum est : *Laetabitur iustus, cum uiderit uindictam impiorum ; manus suas lauabit in sanguine peccatoris ;* et apostolus ait : *Non uos ipsos*
 10 *uindicantes, carissimi, sed date locum irae ; scriptum est enim : Mihi uindictam, et ego retribuam, dicit Dominus.* μ 847.
 Nec ipse itaque praecipit ut nolint uindicari, sed ut non se ipsi uindicantes dent *locum irae* Dei qui dixit : *Mihi uindictam, et ego retribuam.* Et Dominus in euangelio uiduam proponit in similitudinem, quae uindicari desiderans, iudicem
 15 interpellabat iniustum, qui eam tandem aliquando non iustitia ductus, sed taedio uictus audiuit ; hoc autem Dominus proposuit, ut ostenderet multo magis Deum iustum cito facturum iudicium electorum suorum, qui ad eum clamant die ac nocte.
 20 Inde est et ille sub ara Dei martyrum clamor, ut Dei iudicio uindicentur. Vbi est ergo illud : *Diligite inimicos uestros, benefacite eis qui uos oderunt, et orate pro eis qui uos persequuntur ?* ubi est et illud : *Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto ;* et : *Nulli malum pro malo reddentes ?* Si enim
 25 malum pro malo non est cuiquam reddendum, non solum factum malum pro facto malo, sed nec uotum malum reddendum est pro facto uel uoto malo. Reddit autem uotum malum, qui etiamsi non ipse uindicat, tamen ut eius inimicum Deus puniat, exspectat atque optat. Quapropter cum et homo iustus
 30 et homo malus de inimicis suis uelint a Domino uindicari, unde discernentur, nisi quia iustus et magis cupit inimicum suum corrigi quam puniri ; et cum in eum uidet a Domino uindicari, non eius delectatur poena, quia non eum odit, sed diuina iusti-

14, 3 Apoc. 6, 9.10. 7 Ps. 57, 11. 9 Rom. 12, 13. 14 cfr Luc. 18, 3-5.
 21 Matth. 5, 44. 23 Rom. 12, 17.

14, 4 uindicas] iudicas et *praem. aliquot codd.*

tia, quia Deum diligit? Denique si in hoc saeculo in eum uin-
 35 dicatur, uel pro illo etiam laetatur, si corrigitur, uel certe pro
 aliis, ut eum timeant imitari. Ipse quoque fit melior, non sup-
 plicio illius odia sua pascendo, sed errata emendando. Ac per
 hoc de beneuolentia, non de malitia est quod laetatur iustus,
 cum uidet uindictam, et manus suas lauat, id est, opera mun-
 40 dora efficit in sanguine, hoc est in exitio peccatoris; sumens
 inde non mali alieni gaudium, sed diuinae admonitionis exem-
 plum. Si autem in futuro saeculo, ultimo Dei iudicio uindica-
 tur, hoc ei placet quod Deo, ne bene sit malis, ne piorum prae-
 miis etiam impii perfruantur; quod utique iniustum est, et a
 45 regula ueritatis, quam iustus diligit, alienum. Cum enim nos
 ad diligendos inimicos Dominus hortaretur, exemplum propo-
 suit Patris nostri qui in caelis est, *qui facit solem suum oriri
 super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos*, numquid
 tamen ideo uel temporalibus correptionibus non emendat, uel
 50 pertinaciter duos in fine non damnat? Sic ergo inimicus dili-
 gatur, ut non displiceat Domini iustitia qua punitur; et sic
 placeat iustitia qua punitur, ut non de malo eius, sed de bono
 iudice gaudeatur. Maleuolus uero animus contristatur, si eius
 inimicus correctus euaserit poenam; et cum puniri eum uidet,
 55 uindicari se ita gaudet, ut non iustitia Dei quem non diligit,
 sed illius quem odit, miseria delectetur; et cum Deo dimittit
 iudicium, ut plus noceat Deus quam ipse nocere posset ex-
 optat; et cum dat cibum inimico esurienti, potumque siti-
 enti, malitiose sapit quod scriptum est: *Hoc enim faciens carbones
 60 ignis congeres super caput eius*. Agit enim ut amplius aggra-
 uet, et ei excitet indignationem Dei, quam carbonibus ignis
 significari putat, non intellegens illum ignem esse paeniten-
 tiae urentem dolorem, quousque caput erectum superbia, be-
 neficiis inimici ad humilitatem salubrem deponitur, et in bono μ 848
 65 illius huius malum uincitur. Vnde apostolus uigilanter adiun-
 xit: *Noli uinci a malo, sed uince in bono malum*. Quomodo
 autem potest uincere in bono malum in superficie bonus, et in
 alto malus; qui opere parcit, et corde saeuit; manu mitis,
 uoluntate crudelis? Sic ergo specie poscentis in hoc psalmo
 70 futura in impios uindicta prophetatur, ut intellegamus sanctos
 homines Dei suos inimicos dilexisse, nec cuiquam uoluisse nisi
 bonum, quod est pietas in hoc saeculo, aeternitas in futuro;
 in poenis autem malorum, non malis eorum, sed Dei bonis iu-
 diciis fuisse delectatos; et ubicumque in scripturis sanctis le-
 75 guntur in homines odia eorum, odia fuisse uitiorum, quae ipse
 etiam unusquisque hominum oderit oportet in se, si diligit se.

PL
1019

47 Matth. 5, 45. 59/66 Rom. 12, 20.21.

63 dolorem] *aliquot codd.*, dolore *edd.* 68 alto] *codd.*, abdito *edd.*

11. **15.** Iam uero quod sequitur : *Intret ante conspectum tuum*, uel sicut alii codices habent, *in conspectu tuo gemitus compeditorum* : non facile quisquam reperit coniectos in compedes a persecutoribus sanctos ; et si accidit in tam magna atque multiplici uarietate poenarum, tam raro accidit, ut non sit credendum hoc in isto uersu quod commemoraret potissimum elegisse prophetam. Sed nimirum compedes sunt infirmitas, et corruptibilitas corporis, quae aggrauant animam. Per eius enim fragilitatem, uelut quorumdam dolorum molestiarumque materiam, ad impietatem poterat compellere persecutor. Ab his compedibus concupiscebat dissolui apostolus, et esse cum Christo ; manere autem in carne necessarium propter illos quibus euangelium ministrabat. Donec ergo corruptibile hoc induat incorruptionem, et mortale hoc induat immortalitatem, uelut compedibus caro infirma promptum impedit spiritum. Has ergo compedes non sentiunt, nisi qui in semetipsis ingemiscunt grauati, habitaculum quod de caelo est superindui cupientes, quia et mors horrore est, et maerore uita mortalis. Pro his propheta gementibus ingemit, ut intret in conspectu Dei gemitus eorum. Possunt et illi intellegi compediti, qui praeceptis sapientiae colligati sunt, quae patienter sustentata in ornamenta uertuntur ; unde scriptum est : *Inice pedem tuum in compedes eius. Secundum magnitudinem*, inquit, *brachii tui, recipe in adoptionem filios mortificatorum*, uel sicut in aliis codicibus legitur : *posside filios mortificatorum*. Vbi satis mihi uidetur ostendisse scriptura, quis fuerit gemitus compeditorum, qui pro nomine Christi persecutiones grauissimas pertulerunt, quae in isto psalmo apertissime prophetantur. In diuersis enim passionibus, constituti orabant pro ecclesia, ne infructuosus esset posteris sanguis illorum ; ut dominica seges, unde inimici eam putabant perituram, inde feracius pullularet. *Filios* quippe *mortificatorum* dicit, qui non solum non sunt terri praecedentium passionibus, sed in eum pro cuius nomine passos eos nouerant, exhortante illorum gloria ad imitandum accensi, copiosissimis agminibus crediderunt. Ideo dixit : *Secundum magnitudinem brachii tui*. Res enim tam magna secuta est in populis christianis, ut eam qui se aliquid persequendo proficere putabant, nullo modo crederent secuturam.

12. **16.** *Redde*, inquit, *uicinis nostris septies tantum in sinus eorum*. Non mala optat ; sed iusta praenuntiat,

15, 11 cfr Phil. 1, 23.
23 Eccli. 6, 25.

13 cfr 1 Cor. 15, 53.

16 cfr II Cor. 5, 4.

15, 1/2 in conspectum tuum α, in conspectu tuo κ *Vulg.* (cfr l. 2) 24 sui α
26 posside f. mort.] *Vulg.* mortificatorum] omnes codd., morte punitorum *edd.*
μ cum psalt. Rom. 16, 1 septies tantum κ, septuplum α 2 sinum α κ

et uentura prophetat. Septenario autem numero, id est septu- μ 849
 pla retributione, perfectionem poenae uult intellegi, quia isto
 5 numero plenitudo significari solet. Vnde et illud est in bonis :
Accipiet in hoc saeculo septies tantum : quod positum est pro
 omnibus : *Quasi nihil habentes, et omnia possidentes*. Vicinos PL
 dicit, quia inter illos habitat ecclesia usque in diem separatio- 1020
 nis ; non enim modo fit discessio corporalis. *In sinus eorum*
 10 dicit, utique nunc in occultis ; ut uindicta quae in hac uita
 agitur in occulto, post *innotescat in nationibus ante*
oculos nostros. Homo namque cum datur in reprobum sen-
 sum, in interiore sinu accipit suppliciorum meritum futuro-
 rum. *Opprobrium eorum, quod exprobrauerunt tibi,*
 15 *Domine*. Hoc eis redde septuplum in sinus eorum, id est, pro
 isto opprobrio eos in occultis eorum plenissime reprobata. Ibi
 enim exprobrauerunt nomen tuum, te arbitantes in seruis
 tuis delere de terra.

13. **17.** *Nos autem populus tuus*: generaliter accipiendum
 de omni genere piorum et uerorum christianorum. *Nos* ergo
 quos perdere se posse putauerunt, *populus tuus, et oves*
gregis tui, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur, *confite-*
 5 *bimur tibi in saeculum*. Alii autem codices habent,
confitebimur tibi in aeternum. Ex ambiguo graeco
 facta est ista diuersitas ; quod enim habet graecus *εις τὸν*
αἰῶνα et *in aeternum* et *in saeculum* interpretari po-
 test ; sed pro loco intellegendum quid melius interpretandum
 10 sit. Sensus ergo huius loci magis mihi uidetur ostendere *in*
saeculum dici oportere, id est usque in finem saeculi. Se-
 quens autem uersus more scripturarum, maximeque Psalmo-
 rum, repetitio superioris est ordine commutato, prius habens
 quod ibi est posterius, et posterius quod ibi est prius. Nam
 15 quod ibi dictum est : *confitebimur tibi*, pro ipso hic dictum
 est : *annuntiabimus laudem tuam*. Quod itaque ibi di-
 ctum est : *in saeculum*, pro ipso hic dictum est : *in gene-*
rationem et generationem. Ista quippe generationis repe-
 titio perpetuitatem significat : siue, ut nonnulli intellegunt,
 20 quia duae sunt generationes, uetus et noua. Sed in hoc fit sae-
 culo utraque ; quoniam qui non renatus fuerit ex aqua et Spi-
 ritu, non intrabit in regnum caelorum ; deinde quia in isto sae-
 culo annuntiatur laus Dei, nam in futuro saeculo cum uide-
 bimus eum sicuti est, cui deinceps annuntietur, non erit. *Nos*
 25 ergo, *populus tuus, et oves gregis tui*, quas perse-

16, 6 Marc. 10, 30. 7 II Cor. 6, 10. 17, 4 cfr I Cor. 1, 31. 21 cfr Ioh.
 3, 5. 23 cfr I Ioh. 3, 2.

3 uentura] *quidam codd.*, uera *plures codd.*, futura *edd.* 5/6 in usq. saeculo]
opt. codd., in bonis accipiendum. Et in hoc saeculo *edd.* 14 inproperium α
 inproperauerunt α 17, 4 pascuae tuae κ 4/5 confitebimus α 6 in
 aeternum α κ (cfr l. 8) 17/18 in generatione et generatione α κ

quando illi crediderunt se posse consumere, *confitebimur tibi in saeculum*, permanente utique ecclesia usque in finem, quam illi delere conati sunt; *in generationem et generationem annuntiabimus laudem tuam*; quae laus
 30 ut taceretur, nos finire conati sunt. Multis autem iam locis sanctarum scripturarum insinuauimus confessionem etiam pro laude poni; sicuti est illud: *Haec dicetis in confessione: Opera Domini uniuersa quoniam bona ualde*; maximeque illud quod ait ipse Saluator, qui nullum habebat omnino peccatum quod
 35 paenitendo confiteretur: *Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et reuelasti ea paruulis*. Hoc dixi, ut apertius intellegatur, id esse repetitum in eo quod dictum est: *annuntiabimus laudem tuam*, quod superius dictum erat: *confitebimur tibi*.

IN PSALMVM LXXIX

ENARRATIO.

SERMO.

μ 850
 PL
 1021

Vers. 1. 1. Non adeo multa sunt in hoc psalmo, in quibus sermo noster patiatur difficultatem, uel intentio auditorum intellegendi impedimentum. Proinde adiuuante Domino, cum affectu audiendi et uidendi iam quae prophetata et praedicta
 5 sunt, tamquam eruditi in schola Christi, currere debemus quae plana sunt; ut si forte obscura exigunt officium interpretandi, ea quae plana sunt legendi officium a me debeant flagitare. Cantatur hic de aduentu Domini et Saluatoris nostri Iesu Christi, et de uinea eius. Sed cantat ille Asaph, quantum appa-
 10 ret, illuminatus atque correctus, cuius nomine nostis significari synagogam. Denique titulus psalmi est: *In finem pro his qui immutabuntur*: utique in melius, quoniam Christus finis legis ideo uenit, ut immutet in melius. Et addit: *testimonium ipsi Asaph*: bonum testimonium ueritatis. Deni-
 15 que hoc testimonium et Christum et uineam confitetur; hoc est caput et corpus, regem et plebem, pastorem et gregem, et totum omnium scripturarum mysterium Christum et ecclesiam. Concludit autem titulus psalmi, *pro Assyriis*. Assyrii interpretantur dirigentes. Iam ergo non sit generatio quae cor
 20 non direxit suum, sed generatio iam dirigens. Ergo audiamus quid dicat in hoc testimonio.

2. 2. *Qui pascis Israel, intende*. Quid est: *Qui pascis*

32 Eccli. 39, 39. 35 Matth. 11, 25.

LXXIX, 1, 12 cfr Rom. 10, 4. 19 cfr Ps. 77, 8.

29 denuntiauius a

LXXIX, 1, 1 multa] om. plures codd. 12 quae a commutabuntur κ

Israel, intende, qui deducis uelut oues Ioseph? Inuocatur ut ueniat, exspectatur ut ueniat, desideratur ut ueniat. Ergo dirigentes inueniat: *Qui deducis, inquit, uelut oues Ioseph*: ipsum Ioseph uelut oues. Ipse Ioseph oues sunt, et ipse Ioseph ouis est. Audito Ioseph, quamquam et interpretatio eius nominis multum iuuat; significat enim augmentum, et ideo utique uenit ille, ut mortificatum granum multipliciter surgeret, hoc est, augetur populus Dei; tamen ex eo quod iam nostis contigisse Ioseph, ueniat in mentem a fratribus uenditus, ueniat a suis exhonoratus, apud alienigenas exaltatus, et intellegitis in cuius grege esse debeamus, simul cum illis qui iam dirigunt cor suum, ut lapis reprobatus ab aedificantibus fiat in caput anguli, tenens duos parietes de diuerso uenientes, sed in angulo concordantes. *Qui sedes super Cherubim*. Cherubim sedes est gloriae Dei, et interpretatur plenitudo scientiae. Ibi sedet Deus in plenitudine scientiae. Licet intellegamus Cherubim sublimes esse caelorum potestates atque uirtutes; tamen si uis, eris Cherubim. Si enim Cherubim sedes est Dei, audi quid dicat scriptura: *Anima iusti sedes est sapientiae*. Quomodo, inquis, ero plenitudo scientiae? quis hoc implet? Habes unde impleas: *Plenitudo legis caritas*. Noli per multa ire atque distendi. Terret te ramorum diffusio; radicem tene, et de magnitudine arboris noli cogitare. Sit in te caritas, et necesse est plenitudo scientiae consequatur. Quid enim nescit qui caritatem scit, quandoquidem dictum est: *Deus caritas est*.

PL
1022

3. **3.** *Qui sedes super Cherubim, appare*. Ideo enim errauimus, quia non apparebas. *Coram Ephraem et Benjamin et Manasse*. Appare, inquam, coram gente Iudaeorum, coram populo Israel; ibi enim Ephraem, ibi Manasses, ibi Benjamin. Sed interpretationem uideamus: Ephraem, μ 851 fructificatio; Benjamin, filius dexterarum; Manasses, oblitus. Appare enim coram fructificato, coram filio dexterarum, appare coram oblitio, ut iam non sit oblitus, sed uenias illi in mentem qui liberasti. Si enim gentes commemorabuntur, et conuertentur ad Dominum uniuersae fines terrae, populus ipse de Abraham ueniens, non habuit parietem suum qui gaudeat in angulo, cum scriptum sit: *Reliquiae saluae fient? Excita potentiam tuam*. Nam infirmus eras, quando dicebatur: *Si filius Dei est, descendat de cruce*. Nihil ualere uidebaris; praeualuit super te persecutor, et demonstrasti hoc antea, quia et Iacob ipse praeualuit in lucta, homo angelo. Quando, nisi

2, 8 cfr Ioh. 12, 25. 10 cfr Gen. 37, 28; 41, 40. 13 cfr Matth. 21, 42; Ps. 117, 22. 21 Sap. 7, 28 (?). 23 Rom. 13, 10. 27 I Ioh. 4, 8. 3, 9 cfr Ps. 21, 28. 12 Rom. 9, 27. 13 Matth. 27, 40.

uellet angelus ? et praeualuit homo, et uictus est angelus ;
 et uictor homo tenet angelum, et dicit : *Non dimittam te, nisi
 benedixeris me.* Magnum sacramentum ! Et stat uictus, et bene-
 20 dicit uictorem : uictus, quia uoluit ; carne infirmus, maiestate
 fortis. Et benedixit : *Vocaberis, inquit, Israel.* Tetigit tamen
 et femoris latitudinem, et aruit, eundemque hominem unum
 fecit et benedictum et claudum. Vides claudicasse populum
 Iudaeorum ; uide ibi et benedictum genus apostolorum. *Ex-*
 25 *cita ergo potentiam tuam ;* quamdiu uideris infirmus ?
 Crucifixus ex infirmitate, resurge in uirtute : *Excita poten-*
tiam tuam, et ueni, ut saluos facias nos.

4. 4. *Deus, conuerte nos.* Auersi enim sumus a te, et nisi
 tu conuertas, non conuertemur. *Et illumina faciem tuam,
 et salui erimus.* Numquid ille obscuram habet faciem ?
 Non habet obscuram faciem, sed apposuit ei nubem carnis, et
 5 tamquam uelum infirmitatis, et non est putatus ipse cum pen-
 deret in ligno, agnoscendus cum sederet in caelo. Nam ita
 factum est. Praesentem in terra Christum et miracula facien-
 tem non agnouit Asaph ; mortuum tamen, posteaquam resur-
 rexit et adscendit in caelum, agnouit, compunctus est ; dixerit
 10 et de illo totum hoc testimonium quod modo agnoscimus in hoc
 psalmo : *Illumina faciem tuam et salui erimus.* Ob-
 textisti faciem tuam, et aegrotauimus : illumina illam, et salui
 erimus.

5. 5. *Domine, Deus uirtutum, usquequo irasceris
 in orationem serui tui? Iam serui tui.* Irascebaris in
 orationem inimici tui, adhuc irasceris in orationem serui tui !
 Conuertisti nos, agnouimus, et adhuc irasceris in orationem
 5 serui tui ! Ita plane irasceris, ut pater corrigens, non ut iudex PL
 damnans. Ita plane irasceris, quia scriptum est : *Fili, acce-* 1023
*dens ad seruitutem Dei, sta in iustitia et timore, et praepara
 animam tuam ad tentationem.* Ne putes iam transisse iram Dei
 quia conuersus es ; transiit, sed ne damnet in aeternum. Fla-
 10 gellat autem, non parcit, quia flagellat omnem filium quem
 recipit. Si flagellari detrectas, recipi quare desideras ? Flagel-
 lat omnem filium quem recipit ; flagellat omnem, qui et Vnico
 non pepercit. Sed tamen *quamdiu irasceris in orationem
 serui tui,* non iam inimici tui ; sed *irasceris in oratio-*
 15 *nem serui tui.* Quamdiu ?

6. 6. Sequitur : *Cibabis nos pane lacrimarum, et pota-*
bis nos in lacrimis in mensura. Quid est : *in men-*
sura ? Apostolum audi : *Fidelis Deus qui non uos permittit*

21 cfr Gen. 32, 26.28.25. 26 cfr II Cor. 13, 4. 5, 6 Eccli. 2, 1. 10 cfr
 Hebr. 12, 6. 6, 3 I Cor. 10, 13.

3, 27 saluos nos facias a, libera nos κ 4, 4 apposuit] *codd.*, opposuit *edd.*
 5, 1 quousque κ 2 oratione a 6, 1 panem a κ 2 mensuris κ

tentari supra quam potestis ferre. Ipsa est mensura, pro uiribus tuis; ipsa est mensura, ut erudiaris, non ut opprimaris.

7. 7. *Posuisti nos in contradictionem uicinis nostris.* μ 852

Plane factum est; nam de Asaph electi sunt qui irent ad gentes, et praedicarent Christum, et diceretur eis: *Quis est iste nouorum daemoniorum annuntiator? Posuisti nos in contradictionem uicinis nostris.* Eum enim praedicabant cui contradicebatur. Quem praedicabant? Mortuum resurrexisse Christum. Quis hoc audiat? quis hoc nouerit? Noua res! sed signa consequebantur, et incredibili rei fidem miracula faciebant. Contradicebatur, sed contradictor uincebatur, et ex contradictore fidelis efficiebatur. Ibi tamen magna flamma; ibi martyres cibati de pane lacrimarum, et potati in lacrimis; sed in mensura, non amplius quam poterant ferre ut post mensuram lacrimarum sequeretur corona gaudiorum. *Et inimici nostri subsannauerunt nos.* Et ubi sunt qui subsannauerunt? Diu dictum est: Qui sunt isti colentes mortuum, adorantes crucifixum? diu dictum est. Vbi est nasus subsannantium? Nonne nunc qui reprehendunt, in caernas fugiunt, ne uideantur? *Et inimici nostri subsannauerunt nos.*

8.9. 8. Sed uidetis quid sequitur: *Domine, Deus uirtutum, conuerte nos, et ostende faciem tuam, et salui erimus. Vineam ex Aegypto transtulisti; eiecisti gentes, et plantasti eam.* Nouimus, factum est. Quot gentes eiectae sunt! Amorrhaei, Cethaei, Iebusaei, Gergesaei, et Euaei; quibus expulsis et uictis, introductus est populus ex Aegypto liberatus in terram promissionis. Vnde uinea eiecta sit, et ubi plantata sit, audiuius. Videamus quid deinde factum est; quomodo crediderit, quantum creuerit, quid occupauerit. *Vineam ex Aegypto transtulisti; eiecisti gentes, et plantasti eam.*

10-12. 9. *Viam fecisti in conspectu eius, et plantasti radices eius, et impleuit terram.* Numquid impleret terram, nisi uia fieret in conspectu eius? Quae uia facta est in conspectu eius? *Ego sum, inquit, uia, ueritas et uita.* Merito impleuit terram. Hoc dictum est modo de uinea ista, quod perfectum est usque in finem; uerumtamen quid prius? *Operuit montes umbra eius, et arbusta eius cedros Dei. Extendisti palmites eius usque ad mare, et usque ad flumen propagines eius.* Hoc desiderat officium PL
1024
expositoris, non sufficit lectoris et laudatoris; adiuuate me intendendo; solet enim uineae huius commemoratio in hoc

7, 3 Act. 17, 18. 9, 4 Ioh. 14, 6.

7, 1 contradictione α κ 14 inimicis nostris κ 8, 2/3 erimus] diapsalma add. α
3 deiecisti κ 4 ea κ 9, 2 inpleta (repleta κ) est terra α κ 9 ad flumine κ

psalmo caliginem facere minus intentis. Etenim magnitudo uineae huius iam a nobis explicata est ; et unde facta est, et unde facta sit magna, praedictum est. *Viam fecisti in conspectu eius, et plantasti radices eius, et impleuit terram* : hoc de perfectione ipsius dictum est. Sed tamen prima gens Iudaea fuit ista uinea. Gens autem Iudaea usque ad mare, et usque ad flumen regnavit. Vsque ad mare : apparet in scriptura quod mare ibi uicinum sit. Et usque ad flumen Iordanem. Trans Iordanem enim aliquid Iudaeorum collocatum est ; intra Iordanem autem tota gens. Ergo *usque ad mare, et usque ad flumen* regnum Iudaeorum, regnum Israel; non autem *a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrae*, illa iam perfectio uineae est de qua hic praedixit : *Viam fecisti in conspectu eius, et plantasti radices eius, et impleuit terram*. Cum tibi ergo praedixisset perfectionem, rediit ad initium, de quo initio sit facta perfectio. Initium uis audire ? *Vsque ad mare et usque ad flumen*. Finem uis audire ? *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrae* ; hoc est : *impleuit terram*. Videamus ergo testimonium Asaph ; quid factum est primae uineae, quid est exspectandum secundae uineae, immo eidem uineae ; ipsa est enim ; non enim altera est. Inde Christus salus ex Iudaeis, inde apostoli, inde primi credentes, et pretia rerum suarum ante pedes apostolorum ponentes ; inde omnia haec. Et si aliqui ex ramis *fracti sunt, propter incredulitatem fracti sunt* : tu autem, populus gentium, *fide sta ; noli altum sapere, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parcat. Si autem altum sapis, non tu radicem portas, sed radix te*. Quid ergo, uinea ante cuius conspectum facta est uia, ut impleret terram, primo ubi fuit ? *Operuit montes umbra eius*. Qui sunt montes ? Prophetiae. Quare operuit illos umbra eius ? Quia obscure locuti sunt quae futura annuntiata sunt. Audis a prophetis : obserua sabbatum, octauo die circumcide infantem, offer sacrificium arietis, uituli, hirci ; noli moueri ; umbra eius est cooperiens montes Dei, ueniet post umbram manifestatio. *Et arbusta eius cedros Dei* : id est, cooperuit cedros Dei, altissimas, sed Dei. Sunt enim cedri significantes superbos euertendos. Cedros Libani, altitudines mundi operuit crescendo uinea ista, et montes Dei, omnes sanctos prophetas, patriarchas.

18 cfr Num. 34, 5. 23/30 Ps. 71, 8. 34 cfr Ioh. 4, 22. 35 cfr Act. 2, 45 ; 4, 35. 36 Rom. 11, 18-21.

13 et unde facta est] *om. plures codd. per homoiotel.* 21 infra *codd. Er.* 41 facta usq. primo] *aliquot codd.*, facta est uia ? facta est ut impleret terram. Primo *edd.* 49 sed] *omnes fere codd.*, sedes *edd.* 50 mundi] *cedros dei add. Rem., fort. legendum* : Cedri Libani altitudines mundi (significant). Cedros Dei operuit crescendo (μ)

13. **10.** Sed quousque *extendisti palmites eius? Vsque ad* PL
mare, et usque ad flumen propagines eius. Inde quid? 1025
Vtquid destruxisti maceriam eius? Iam uidetis euer-
 sam illam gentem Iudaeorum; iam ex alio psalmo audistis: *In*
 5 *dolabro et fractorio deiecerunt eam.* Quando fieret, nisi eius ma-
 ceria destrueretur? Quae est maceria eius? Munitio eius. Ex-
 stitit enim superba aduersus plantatorem suum. Seruos ad se
 missos et petentes mercedem coloni flagellauerunt, ceciderunt,
 occiderunt. Venit et unicus Filius; dixerunt: *Hic est heres,*
 10 *uenite occidamus eum, et nostra erit hereditas; occiderunt et ex-*
tra uineam proiecerunt. Proiectus, magis possedit unde pro-
 iectus est. Sic enim ei minatur per Isaiam: *Destruam mace-*
riam eius. Quare? *Exspectaui enim ut faceret uuam; fecit*
 15 *autem spinas;* exspectaui inde fructum, et inueni peccatum.
 15 *Quid ergo quaeris, o Asaph: Vtquid destruxisti maceriam*
eius? Tu enim nescis quare? *Exspectaui ut faceret iudicium,*
et fecit iniquitatem; non erat destruenda maceria eius? Et
 uenerunt gentes, destructa maceria, inuasa est uinea, ac dele-
 tum regnum Iudaeorum. Hoc primo plangit, sed non sine spe.
 20 De directione enim cordis iam loquitur, id est, pro Assyriis,
 pro dirigentibus psalmus est. *Vtquid destruxisti mace-*
riam eius; et uindemiant eam omnes transeuntes
uiam? Quid est, *uiam transeuntes?* Temporaliter domi-
 nantes.
14. **11.** *Deuastauit eam aper de silua.* Aprum de silua
 quid intellegimus? Iudaeis porcus aduersus est, et in porco
 ponunt tamquam immunditiam gentium. A gentibus autem
 euersa est gens Iudaea; sed rex ille qui euertit, non tantum
 5 porcus immundus, sed etiam aper fuit. Quid enim aper, nisi
 porcus saeuus, porcus superbus? *Aper de silua uastauit*
eam. De silua: de gentibus. Etenim illa uinea erat; gentes
 autem siluae erant. Sed quando crediderunt gentes, quid di- ^{μ 854}
 ctum est? *Tunc exsultabunt omnia ligna siluarum.* *Deuastauit*
 10 *eam aper de silua, et singularis ferus depastus est*
eam. Quid est: *singularis ferus?* Ipse aper qui deuasta-
 uit eam, singularis ferus. Singularis, quia superbus. Hoc enim
 dicit omnis superbus: Ego sum; ego sum, et nemo.
- 15.16. **12.** Sed quo fructu haec? *Deus uirtutum conuertere*
uero. Quamuis haec facta sint, *conuertere uero.* *Respice*
de caelo, et uide, et uisita uineam istam. Et perfice
eam quam plantauit dextera tua. Non aliam institue,
 5 sed hanc perfice. Ipsum est enim semen Abraham, ipsum est
 semen in quo benedicuntur omnes gentes: ibi est radix, ubi

10, 4 Ps. 73, 6. 9 Matth. 21, 34-39. 12/16 Isai. 5, 5.2.7. 11, 9 Ps. 95, 12.
 12, 5 cfr Gen. 22, 18.

10, 3 macherias κ 22 uindemiabunt κ (eam om.) 23 uia κ

portatur oleaster insertus. *Perfice uineam istam quam plantauit dextera tua.* Sed ubi perficit? *Et super filium hominis quem confirmasti tibi.* Quid euidentius?
 10 quid adhuc exspectatis ut uobis disputando exponamus, et non potius uobiscum admirando clamemus: *Perfice uineam istam quam plantauit dextera tua, et super filium hominis* eam perfice? Quem filium hominis? *Quem confirmasti tibi.* Magnum firmamentum! aedifica quantum
 15 potes. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter quam quod positum est, quod est Christus Iesus.*

17. **13.** *Succensa igni et effossa, ab increpatione uultus tui peribunt.* Quae sunt succensa igni et effossa, quae
 PL 1026
 peribunt ab increpatione uultus eius? Videamus et intellegamus quae sint igni succensa et effossa. Quid increpauit Christus?
 5 Peccata: ab increpatione uultus eius peccata perierunt. Quare ergo peccata igni succensa et effossa? Omnia peccata duae res faciunt in homine: cupiditas, et timor. Cogitate, discutite, interrogate corda uestra, perscrutamini conscientias; uidete utrum possint esse peccata, nisi aut cupiendo, aut
 10 timendo. Proponitur praemium ut pecces, id est, quod te delectat; facis propter quod cupis. Sed forte non induceris donis, terroris minis; facis propter quod times. Corrumpere te uult aliquis, ut dicas, uerbi gratia, falsum testimonium. Innumerabilia sunt, sed planiora propono, de quibus cetera coniciatis. Adtendisti tu Deum, et dixisti in animo tuo: *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animae autem suae detrimentum patiatur?* Non adducor praemio, ut perdam animam meam pro lucro pecuniae. Conuertit ille se ad incutendum metum; qui praemio corrumpere non ualuit, incipit minari
 20 damnum, expulsionem, caedes fortassis et mortem; ibi iam, si cupiditas non ualuit, forte timor ualebit ut pecces. Porro autem si de scripturis contra cupiditatem uenit tibi in mentem: *Quid prodest homini, si totum mundum lucretur, animae autem suae detrimentum patiatur;* ueniat etiam contra
 25 timorem in mentem: *Nolite timere eos qui corpus occidunt; animam autem non possunt occidere.* Quicumque te uult occidere, usque ad corpus ei licet; usque ad animam non licet. Anima tua non morietur, nisi tu eam uolueris occidere. Perimat aliena iniquitas carnem tuam, dum seruet ueritas animam tuam.
 30 Si autem a ueritate resilieris, quid tibi amplius facturus est inimicus, quam tu tibi ipse facis? Inimicus saeuens carnem potest occidere; tu autem dicendo falsum testimonium animam occidis. Audi scripturam: *Os quod mentitur, μ 855 occidit animam.* Itaque, fratres mei, ad omne recte factum

15 I Cor. 3, 11. 13, 15 Matth. 16, 26. 25 Matth. 10, 28. 33 Sap. 1, 11.

13, 1 ignis κ effossa] manum add. κ

35 amor et timor ducit : ad omne peccatum amor et timor ducit.
 Ut facias bene, amas Deum, et times Deum ; ut autem facias
 male, amas mundum, et times mundum. Haec duo conuer-
 tantur ad bonum : amabas terram, ama uitam aeternam ; ti-
 mebas mortem, time gehennam. Quidquid tibi iniquo promi-
 40 serit mundus, numquid potest dare quantum dabit iusto
 Deus ? Quidquid tibi iusto minatus fuerit mundus, numquid
 potest facere quod facit iniquo Deus ? Vis uidere quid daturus
 est Deus, si iuste uixeris ? *Venite, benedicti Patris mei ; per-*
cipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi. Vis
 45 uidere quid facturus est impiis ? *Ite in ignem aeternum,*
qui paratus est diabolo et angelis eius. Bene quidem
 nihil tu aliud uis, quam ut bene tibi sit. Nam in eo quod
 amas, uis ut bene tibi sit ; et in eo quod times, non uis ut male
 tibi sit ; sed non in ea regione quaeris, in qua quaerendum est.
 50 Festinas ; nam et sine indigentia uis esse, et sine molestia ;
 bonum est quod uis, sed tolera quod non uis, ut assequaris
 quod uis. Proinde illius facies delens peccata, quid faciet ? quae
 sunt peccata succensa igni et effossa ? Quid fecerat amor
 55 malus ? Tamquam ignem succenderat. Quid fecerat timor
 malus ? Tamquam effoderat. Amor quippe inflammat ; timor
 humilat ; ideo peccata mali amoris, igne succensa sunt ; pec-
 cata mali timoris, effossa sunt. Humilat et bonus timor, ac-
 cendit et bonus amor, sed aliter, atque aliter. Nam et colonus
 intercedens pro arbore, quae fructus non dabat, ne subuertere-
 60 tur, ait : *Circumfodio eam, et adhibeo cophinum stercoris.* Fossa
 significat piam humilitatem timentis, et stercoris cophinus
 sordes utiles paenitentis. De igne autem boni amoris Dominus
 dicit : *Ignem ueni mittere in mundum.* Quo igne inardescant
 spiritu feruentes, et Dei ac proximi caritate flagrantes. Ac per
 65 hoc, sicut omnia iusta opera bono timore et bono amore fiunt,
 sic malo amore et malo timore omnia peccata committuntur.
 Ergo : *Succensa igni et effossa, omnia scilicet peccata,*
ab increpatione uultus tui peribunt.

PL
1027

18-20.

14. *Fiat manus tua super uirum dexterarum tuarum, et
 super filium hominis quem confirmasti tibi. Et non
 discedimus a te.* Quamdiu generatio praua et amaricans,
 et quae cor non dirigit suum ? Dicat Asaph : Ostendat se mise-
 5 ricordia tua ; fac bene cum uinea tua, perface illam, *quoniam*
caecitas ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium introiret,
et sic omnis Israel saluus fieret. Demonstrata facie tua *super*
uirum dexterarum tuarum quem confirmasti tibi, non
discedimus a te, quamdiu nos increpas ? quamdiu accu-

43 Matth. 25, 34.41.
 5 Rom. 11, 25.26.

60 Luc. 13, 8.

63 Luc. 12, 49.

14, 3 Ps. 77, 8.9.

10 sas ? Hoc fac, *et non discedimus a te : Viuificabis nos, et nomen tuum inuocabimus.* Tu nobis dulcis eris ; *uiuificabis nos.* Nam prius amabamus terram non te ; sed mortificasti membra nostra quae sunt super terram. Illud enim Vetus Testamentum habens promissa terrena, hoc uide-
 15 tur suadere, ne gratis colatur Deus ; sed quia aliquid dat in terra, ideo diligatur. Quid amas, ut Deum non ames ? dic mihi. Ama, si potes, aliquid quod ille non fecit. Circumspice uniuersam creaturam ; uide utrum alicubi cupiditatis uisco tenearis, et a diligendo Creatore impediaris, nisi ea re quam creauit ipse
 20 quem neglegis. Quare autem amas ista, nisi quia pulchrae sunt ? Possunt esse tam pulchra, quam ille a quo facta sunt ? Miraris haec, quia illum non uides ; sed per ea quae miraris, ama quem, non uides. Interroga creaturam ; si a seipsa est, remane in illa ; si autem ab illo est, non ob aliud pernicioza est
 25 amatori, nisi quia praeponitur Creatori. Quare hoc dixi ? Propter uersum istum, fratres. Mortui ergo erant, qui propterea Deum colebant ut eis secundum carnem bene esset ; sapere enim secundum carnem mors est ; et mortui sunt qui non Deum gratis colunt, id est, quia ipse bonus est, non quia dat
 30 talia bona quae dat et non bonis. Pecuniam uis a Deo ? Habet et latro. Vxorem, fecunditatem filiorum, salutem corporis, dignitatem saeculi ? Adtende quam multi mali habent. Hoc est totum propter quod eum colis ? Nutabunt pedes tui, putabis te sine causa colere, quando in eis uides ista qui eum non co-
 35 lunt. Ergo ista dat omnia etiam malis ; se solum seruat bonis. *Viuificabis nos,* nam mortui eramus, quando terrenis rebus inhaerebamus ; mortui eramus, quando terreni hominis imaginem portabamus. *Viuificabis nos,* innouabis nos, uitam interioris hominis dabis nobis. *Et nomen tuum inuocabimus,* id est, te diligemus. Tu nobis dulcis eris remissor peccatorum nostrorum ; tu eris totum praemium iustificato-
 40 rum. *Domine Deus uirtutum, conuerte nos ; et ostende faciem tuam, et salui erimus.*

IN PSALMUM LXXX

μ 857

ENARRATIO.

PL

SERMO.

1033

Vers. 1.

1. Loqui ad uos de praesenti psalmo suscepimus : adiuuet uocem nostram quies uestra ; etenim aliquanto est obtusior : dabit ei uires intentio audientium, et adiutorium iubentis ut loquar. Titulum habet psalmus iste : *In finem pro torcularibus, quinta sabbati, psalmus ipsi Asaph.* In

12/13 cfr Col. 3, 5. 27/28 cfr Rom. 8, 6. 33 cfr Ps. 72, 2.

LXXX, 1, 2 quies uestra] *opt. codd.*, qui et uestra *edd.* 5 ipsi] *om. a κ*

unum titulum multa sunt congesta mysteria, ita tamen ut limen psalmi indicet interiora. Cum de torcularibus locuturi sumus, nemo uestrum aliquid exspectet nos dicturos esse de lacu, de prelo, de fiscinis, quia nec ipse psalmus hoc habet, et ideo magis indicat mysterium. Nam et si aliquid tale psalmi textus contineret, non deesset qui putaret ad litteram esse accipienda torcularia, nec aliquid illic amplius requirendum, nec mystice aliquid positum, et sacrate significatum; sed diceret: Simpliciter psalmus de torcularibus loquitur, et tu mihi nescio quid aliud suspicaris. Nihil hic tale audistis, cum legeretur. Ergo accipite torcularia mysterium ecclesiae, quod nunc agitur. In torcularibus animaduertimus quaedam tria: pressuram, et de pressura quaedam duo; unum recondendum, alterum proiciendum. Fit ergo in torculari conculcatio, tribulatio, pondus; et in his oleum eliquatur occulte in gemellarium; amurca publice per plateas currit. Intendite ad magnum hoc spectaculum. Non enim desinit Deus edere nobis quod cum magno gaudio spectemus; aut circi insania huic spectaculo comparanda est? Illa ad amurcam pertinet, hoc ad oleum. Quando ergo auditis contumaciter garrere blasphemos, et dicere, abundare pressuras temporibus christianis; scitis enim quia hoc amant dicere: et uetus quidem, sed a temporibus christianis coepit prouerbi-um: Non pluit Deus, duc ad christianos. Quamquam priores ista dixerunt. Isti autem modo dicunt et quia pluit Deus: Duc ad christianos: non pluit Deus, non seminamus; pluit Deus, non trituramus. Et inde uolunt superbire, unde deberent amplius supplicare, eligentes blasphemare quam orare. Cum ergo ista commemorant, cum ista iactant, cum ista dicunt, et contumaciter dicunt, non cum timore, sed cum elatione, non uos perturbent. Puta enim quia pressuræ abundant, tu oleum esto. Nigra tenebris ignorantiae amurca insultet, et illa tamquam per plateas proiecta publice insultet; tu apud te in corde tuo, ubi qui uidet in occulto reddet tibi, liquare in gemellarium. Oliua in arbore quibusdam quidem tempestatibus agitur, non tamen pressuris torcularis adteritur; ideo utrumque simul pendet ex

LXXX, 1, 38 cfr Matth. 6, 6.

16 martyrium *Rem.* **22** desinit deus edere] *Rem.*, deserit (*forte pro deerit*) deus dare *edd.* **28** *sqq.* coepit prouerbi-um: non pluit deus, non seminamus; pluit deus, non trituramus: et non pluit deus, dicat christianus. quamquam priores ista dixerunt: hi autem modo dicant et quia pluit deus, dicat christianus. Inde uolunt superbire *eqs. Corb.*, coepit prouerbi-um: non pluit deus, non seminamus; pluit deus, non trituramus. et sequitur: non pluat deus, dicat christianus; et pluat deus, dicat christianus. quamquam priores ista dixerunt: hi autem et modo dicunt, et inde uolunt superbire *eqs. Gem. Prat. aliique* **29** duc ad christianos] *Reg. Rem.* (*cfr Tertullian. Apol. 40, 2; August. De ciuit. dei II, 3, 3*), dic ad christianos *Er.*, dicat christianus *Lou.* **30** duc ad christianos] *edd.*, dicant christiani *Er. Lou.*

arbore, et quod prociendum est, et quod recondendum est ;
 at ubi ad torcular et pressuras uentum fuerit, utrumque
 discernitur, dirimitur, et aliud appetitur, aliud respuitur.
 45 Vultis nosse uim torcularium istorum ? Vt unum aliquid di-
 cam, unde et ipse murmurant qui ea faciunt : Quantae, in-
 quiunt, rapinae temporibus nostris, quantae pressurae inno-
 centium, quantae exspoliationes rerum alienarum ! Ita sane
 in amurcam adtendis, quia rapiuntur res alienae ; in oleum
 50 non adtendis, quia pauperibus donantur et propriae. Non ha-
 bebat antiquitas tales raptores rerum alienarum ; sed non
 habebat antiquitas tales donatores rerum suarum. Aliquanto
 esto curiosior in torculari ; noli hoc solum uidere quod publice
 fluit : est aliquid quod quaerendo inuenias. Discute, audi,
 55 cognosce quam multi faciunt quod ex ore Domini cum audisset
 unus diues, tristis abscessit. Ex euangelio multi audiunt :
Vade, uende omnia quae possides, et da pauperibus, et habebis
thesaurum in caelis ; et ueni, sequere me : non adtendis quam
 multi id faciunt ? Pauci, inquit, sunt. Ipsi tamen pauci
 60 oleum sunt ; et qui bene utuntur his rebus quas possident,
 ad oleum pertinent ; adiunge omnia, et uidebis patrisfamilias
 tui plenas apothecas. Vides raptorem qualem numquam uidi-
 sti ; uide contemptorem rerum suarum qualem numquam
 uidisti. Lauda torcularia, impletur propheta de Apocalypsi :
 65 *Iustus iustior fiat, et sordidus sordescat adhuc*. Ecce torcularia
 in hac sententia : *Iustus iustior fiat, et sordidus sordescat*
adhuc.

2. Quare et *quinta sabbati* ? quid est hoc ? Recurramus
 ad prima opera Dei, ne forte ibi aliquid inueniamus quo et μ 859
 sacramentum intellegamus. Sabbatum enim septimus dies est
 quo requieuit Deus ab omnibus operibus suis, magnum inti-
 5 mans mysterium quietis nostrae futurae ab omnibus operibus
 nostris. Prima sabbati dicitur primus dies, quem dominicum
 etiam nominamus ; secunda sabbati, secundus dies ; tertia
 sabbati, tertius dies ; quarta sabbati, quartus ; *quinta* ergo
sabbati, quintus a dominico die ; post quem sexta sabbati,
 10 sextus dies ; et ipsum sabbatum, septimus dies. Videte itaque
 quibus loquatur hic psalmus ; uidetur enim mihi quoniam
 baptizatis loquitur. Quinto enim die Deus ex aquis creauit
 animalia ; quinto die, id est, *quinta sabbati* dixit Deus : PL 1035
Producant aquae reptilia animarum uiuarum. Videte ergo uos,
 15 in quibus iam produxerunt aquae reptilia animarum uiuarum.
 Vos enim ad torcularia pertinetis ; et in uobis quos produxe-
 runt aquae, aliud eliquatur, aliud proicitur. Sunt enim multi
 non digne uiuentes baptismo quod perceperunt : quam multi
 enim baptizati hodie circum implere, quam istam basilicam
 20 maluerunt ! quam multi baptizati, aut casas in uicis faciunt,

aut non fieri conqueruntur! Psalmus autem iste *pro torcularibus* et *quinta sabbati*, in pressura discretionis, et in sacramento baptismi, cantatur *ipsi Asaph*. Asaph homo quidam fuit hoc nomine appellatus, sicut Idithun, sicut Core, 25 sicut alia nomina quae inuenimus in titulis psalmoreum : interpretatio tamen nominis mysterium intimat occultae ueritatis. Asaph quippe latine dicitur congregatio. Ergo *pro torcularibus*, *quinta sabbati*, cantatur *ipsi Asaph* ; id est, pro pressura discernente, baptizatis ex aqua renatis, cantatur 30 psalmus dominicae congregationi. Titulum in limine legimus, et in his prelis quid sibi uelit, intelleximus ; iam si placet etiam ipsam domum operis, id est, ipsius torcularis interiora uideamus. Intremus, inspiciamus, gaudeamus, timeamus, appetamus, fugiamus. Omnia enim haec inuenturi estis in hac in- 35 teriore domo, id est, in textu ipsius psalmi, cum legere, et adiuuante Domino, quod donauerit loqui coeperimus.

2. **3.** Ecce uos, o Asaph, congregatio Domini, *exsultate Deo adiutori nostro*. Vos qui congregati estis hodie, uos hodie Asaph Domini, si quidem uobis canitur psalmus, ipsi Asaph : *Exsultate Deo adiutori nostro*. Exsultant alii circo, uos 5 Deo ; exsultant alii deceptorum suo, exsultate uos adiutori uestro ; exsultant alii Deo suo uentri suo, exsultate uos Deo uestro adiutori uestro. *Iubilate Deo Iacob*, quia et uos pertinetis ad Iacob ; immo uos estis Iacob, minor populus cui seruit maior. *Iubilate Deo Iacob*. Quidquid uerbis explicare non poteritis, non ideo tamen ab exsultatione cessetis ; 10 quod poteritis explicare, clamate ; quod non potestis, *iubilate*. Etenim ex abundantia gaudiorum, cui uerba sufficere non possunt, in iubilationem solet erumpere : *Iubilate Deo Iacob*.

3. **4.** *Accipite psalmum et date tympanum*. Et *accipite*, et *date*. Quid *accipite* ? quid *date* ? *Accipite psalmum, et date tympanum*. Dicit quodam loco apostolus Paulus, reprehendens et dolens, quod nemo illi commu- 15 nicauerit *in ratione dati et accepti*. Quid est : *in ratione dati et accepti*, nisi quod alio loco aperte exposuit : *Si nos uobis spiritalia seminauimus, magnum est si nos uestra carnalia metamus* ? Et uerum est quod tympanum, quod de corio fit, ad carnem pertinet. Psalmus ergo spiritalis est, tympanum 10 carnale. Ergo plebs Dei, congregatio Dei, *accipite psalmum et date tympanum* : accipite spiritalia et date carnalia. Hoc est quod uos et ad illam mensam beati Mar- PL tyris ¹ exhortati sumus, ut accipientes spiritalia, daretis 1036

3, 8 cfr Gen. 25, 23. 4, 5/6 Phil. 4, 15. 6 I Cor. 9, 11.

2, 31 prelis] *Er.*, praediis *codd. Lou.* 3, 4 circo] *codd. Lou. Latinius*, circa *Ven.*

¹ Sc. Cypriani, cfr n. 23, 10.

carnalia. Haec enim quae exstruuntur ad tempus, ad reci-
 15 pienda corpora uel uiuorum uel mortuorum necessaria sunt,
 sed tempore praetereunti. Numquid post iudicium Dei istas
 fabricas in caelum leuabimus? Sine his tamen hoc tempore
 agere quae ad possidendum caelum pertinent non poterimus.
 Si ergo auidi estis in spiritalibus accipiendis, deuoti estote in
 20 carnalibus erogandis. *Accipite psalmum et date tym-*
panum : accipite uocem nostram, reddite manus uestras.

5. *Psalterium iucundum cum cithara.* Memini nos
 aliquando differentiam psalterii et citharae intimasse Carita-
 ti uestrae : studiosi qui meminerunt, recognoscant ; qui uel
 non audierunt, uel non meminerunt, discant. Istorum duo-
 5 rum organorum musicorum, et psalterii et citharae haec
 differentia est, quod psalterium lignum illud concauum, unde
 canorae chordae redduntur, in superiore parte habet ; deor-
 sum feriuntur chordae, ut desuper sonent ; in cithara uero haec
 eadem concauitas ligni partem inferiorem tenet ; tamquam
 10 illud sit de caelo, hoc de terra. Caelestis enim est praedicatio
 uerbi Dei ; sed si exspectamus caelestia, non simus pigri
 ad operanda terrena, quia *psalterium iucundum*, sed *cum*
cithara. Hoc alio modo dictum est quod supra : *Accipite*
psalmum et date tympanum ; hic pro psalmo psal-
 15 terium, pro tympano cithara posita est. Hoc tamen admoniti
 sumus, ut praedicationi uerbi Dei corporalibus respondeamus
 operibus.

4. 6. *Tuba canite.* Hoc est, clarius et fidentius praedicate ;
 ne terreamini, sicut ait propheta quodam loco : *Exclama, et*
exalta sicut tuba uocem tuam. Tuba canite in initio men-
sis tubae. Praeceptum erat ut in initio mensis tuba cane-
 5 retur ; et hoc usque nunc Iudaei corporaliter faciunt, spiri-
 taliter non intellegunt. Initium enim mensis, noua luna est ;
 noua luna, noua uita est. Quid est noua luna ? *Si qua igitur*
in Christo noua creatura. Quid est : *Tuba canite in initio*
mensis tubae ? Cum tota fiducia nouam uitam praedicate ;
 10 strepitum uitae ueteris nolite metuere.

5. 7. *Quia praeceptum ipsi Israel est et iudicium*
Deo Iacob. Vbi praeceptum, ibi iudicium. Qui enim in lege
 peccauerunt, per legem iudicabuntur. Et ipse praecepti
 dator Dominus Christus, Verbum caro factum : *In iudicium,*
 5 *inquit, ueni in hunc mundum, ut qui non uident uideant, et qui*
uident caeci fiant. Quid est : *ut qui non uident uideant, qui*
uident caeci fiant, nisi humiles exaltentur, superbi deiciantur ?

PL
1037

6, 2 Isai. 58, 1. 7 II Cor. 5, 17. 7, 2 cfr Rom. 2, 12. 4 Ioh. 9, 39.

4, 21 accipitis *quidam codd.*, exigitis *alii plurimi* 6, 3 in] *om. a* 4 tubae]
 in insignis (frequenti κ) die sollemnitatis uestrae *add. a κ, om. Aug.* 7, 1 ipsi] *a,*
 ab κ

Non enim qui uident caeci fiant, sed qui sibi uidere uidentur, de caecitate conuincantur. Hoc agit mysterium torcularis, μ 861
 10 *ut qui non uident uideant, et qui uident caeci fiant.*

6. 8. *Testimonium in Ioseph posuit illud.* Eia, fratres, quid est? Ioseph interpretatur augmentatio. Meministis, nostis Ioseph in Aegyptum uenditum: Christus ad gentes transiens. Ibi Ioseph post tribulationes exaltatus, et hic
 5 Christus post passionem martyrum glorificatus. Ergo ad Ioseph magis gentes pertinent; et ideo augmentatio, quia multi filii desertae, magis quam eius quae habet uirum. *Testimonium in Ioseph posuit illud, dum exiret de terra Aegypti.* Videte et hic significari quintam sabbati:
 10 Quando exiit de terra Aegypti Ioseph, id est, populus multiplicatus per Ioseph, per mare Rubrum traiectus est. Et tunc ergo produxerunt aquae reptilia animarum uiuarum. Nihil aliud tunc in figura portendebat transitus populi per mare, nisi transitum fidelium per baptismum; testis est apostolus:
 15 *Nolo enim uos, inquit, ignorare, fratres, quia patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt in nube et in mari.* Nihil ergo aliud significabat transitus per mare, nisi sacramentum baptizatorum; nihil aliud insequentes Aegyptii, nisi abundantiam praeteritorum delictorum. Videtis euidentissima sacramenta: premunt Aegyptii, urgent; instant ergo peccata, sed usque ad aquam. Quid ergo times, qui nondum uenisti, uenire ad baptismum Christi, transire per mare Rubrum? Quid est rubrum? Sanguine Domini consecratum. Quid times uenire?
 25 Conscientia forte aliquorum immanium delictorum stimulat, et excruciat in te animum, et dicit tibi tam magnum esse illud quod commisisti, ut desperes tibi dimitti; time ne remaneat aliquid peccatorum, si uixit aliquis Aegyptiorum. Cum autem transieris rubrum mare, cum eductus fueris a
 30 delictis tuis in manu potenti et brachio forti, percepturus es mysteria quae non noueras; quia et ipse Ioseph, *cum exiret de terra Aegypti, linguam quam non nouerat, audiuit.* Audies linguam quam non noueras, quam modo audiunt et recognoscunt, testantes et scientes qui norunt.
 35 Audies ubi debeas habere cor; quod modo cum dicerem, multi intellexerunt, et acclamauerunt; reliqui muti steterunt, quia nondum linguam quam non nouerant, audierunt. Accelerent ergo, transeant, discant: *Linguam quam non nouerat, audiuit.*

7. 9. *Auertit ab oneribus dorsum eius.* Quis auertit

8, 4 cfr Gen. 37, 28; 41, 37; etc. 7 cfr Isai. 54, 1; Gal. 4, 27. 10 cfr Ex. 14, 22-31. 12 cfr Gen. 1, 20. 15 1 Cor. 10, 1.2. 30 cfr Ps. 135, 12.

8, 1 illud] om. a, cum κ 8 exirent a 32 nouerant a

ab oneribus dorsum eius, nisi ille qui clamauit : *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis* ? Alio modo hoc idem significatur. Quod faciebat insecutio Aegyptiorum, hoc faciunt sarcinae peccatorum. *Auertit ab oneribus dorsum eius*. Et quasi diceret : Quibus oneribus ? *Manus eius in cophino seruiuerunt*. Per cophinum significantur opera seruilia. Mundare, stercorare, terram portare, cophino fit ; seruilia sunt opera ; quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati ; et si uos Filius liberauerit, tunc uere liberi eritis. Merito et abiecta mundi quasi cophini deputantur ; sed et cophinos Deus buccellis impleuit ; duodecim cophinos buccellarum impleuit, quia abiecta huius mundi elegit, ut confunderet fortia. Sed et quando in cophino seruiebat Ioseph, terram ibi portabat, quia lateres faciebat : *Manus eius in cophino seruiuerunt*.

PL
1038

8. 10. *In tribulatione inuocasti me, et erui te*. Recognoscat se unaquaque conscientia christiana, si deuote transierit mare Rubrum, si cum fide credendi et obseruandi linguam quam non nouerat, audiuit ; recognoscat se in tribulatione exauditam. Ipsa enim magna tribulatio erat, premi sarcinis peccatorum ; quantum gaudet releuata conscientia ! Ecce baptizatus es ; conscientia quae heri premebatur, hodie gratulatur. Exauditus es in tribulatione ; memento tribulationis tuae. Antequam accederes ad aquam, quid sollicitudinis gerebas ? quid ieiuniorum exhibebas ? quid tribulationum in corde gestabas, orationum internarum, piarum, deuotarum ? Occisi sunt hostes tui, omnia peccata tua deleta sunt : *In tribulatione inuocasti me, et erui te*.

11. *Exaudiui te in abscondito tempestatis*, non in tempestate maris, sed in tempestate cordis. *Exaudiui te in abscondito tempestatis ; probaui te in aqua contradictionis*. Reuera, fratres, reuera, qui exauditus est in abscondito tempestatis, debet probari in aqua contradictionis. Cum enim crediderit, cum baptizatus fuerit, cum uiam Dei carere coeperit, cum in gemellarium eliquari intenderit, et ab amurca publice currente se extraxerit, habebit multos exagitatores, multos insultatores, multos detractores, dehortatores, minantes etiam ubi possunt, deterrentes, deprimentes : haec tota aqua contradictionis est. Puto hodie esse hic sic ; arbitror esse hic nonnullos quos amici sui uolebant rapere ad circum, et ad nescio quas hodiernae festiuitatis nugas ;

9, 2 Matth. 11, 28. 9 cfr Ioh. 8, 34.36. 12 cfr Matth. 14, 20. 13 cfr 1 Cor. 1, 27. 10, 3 cfr Ex. 14, 22.

9, 6 manus] in *praem. a, del alt. m.* 8 mundare, stercorare] *codd.*, mundare stercora *edd.* 10, 1 erui] *a, liberasti κ* 11, 3 ad aquas *κ* 3/4 contradictionis] *diapsalma add. a*

forte ipsi illos adduxerunt ad ecclesiam. Sed siue ipsi illos ad-
 15 duxerunt, siue ab eis ad circum abduci non potuerunt, in aqua
 contradictionis probati sunt. Non ergo erubescas praedicare
 quod nosti, defendere et inter blasphemos quod credidisti ;
 si enim exaudiris in abscondito tempestatis, corde creditur ad
 iustitiam ; si probaris in aqua contradictionis, ore confessio fit
 20 ad salutem. Quanta est enim ipsa aqua contradictionis ?
 iam paene siccata est. Senserunt illam maiores nostri, quando
 uerbo Dei, quando mysterio Christi acriter resistebant gentes ;
 turbabatur aqua : aquas enim pro populis aliquando intelle-
 gendas euidenter Apocalypsis scriptura demonstrat, ubi aquae
 25 multae cum uiderentur, et quaereretur quid essent, respon-
 sum est : *Populi sunt*. Pertulerunt ergo illi aquam contra-
 dictionis, quando fremuerunt gentes, et populi meditati sunt
 inania ; quando adstiterunt reges terrae, et principes conuene-
 runt in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum
 30 eius. Quando fremuerunt gentes, tunc leo ille uiro forti Samson PL
 uenienti ad ducendam de alienigenis uxorem, Christo scilicet 1039
 descendenti ad habendam ecclesiam de gentibus, fremens ibat
 in obuiam. Sed quid egit ? Accepit, tenuit, fregit, dissipauit
 leonem ; factus est in manibus eius uelut haedus caprarum.
 35 Quid enim fieret populus fremens, nisi languidus peccator ?
 Occisa autem illa feritate, iam non sic fremit regia potestas,
 non sic fremit populus gentium in obuiam Christo ; immo
 uero in ipso regno gentium inuenimus leges pro ecclesia, tam-
 quam fauum in ore leonis. Quid ergo iam metuam aquam con-
 40 tradictionis, quae prope iam tota siccata est ? Illa paene iam μ 863
 silet, si amurca non contradicat. Quantumlibet mali saeuiant
 alieni, o si eos non adiuuent mali nostri ! *Exaudiui te in*
abscondito tempestatis, probaui te in aqua contra-
ditionis. Recolitis quid de Christo dictum sit, sic natum eum
 45 esse in multorum ruinam, et multorum resurrectionem, et in
 signum cui contradiceretur. Nouimus, uidemus : signum
 crucis erectum est, et contradictum est ei. Contradictum est
 gloriae crucis ; sed titulus erat super crucem, qui non corrup-
 bebatur. Est enim titulus in psalmo : *In tituli inscriptionem,*
 50 *ne corrumpas*. Signum erat cui contradiceretur ; dixerunt enim
 Iudaei : *Noli facere : Rex Iudaeorum ; sed fac quod ipse dixerit*
regem se esse Iudaeorum. Victa est contradictio ; responsum
 est : *Quod scripsi, scripsi. Exaudiui te in abscondito*
tempestatis, probaui te in aqua contradictionis.

9.10.

12. Hoc totum ab initio psalmi usque ad hunc uersum, de
 oleo torcularis audiuius. Quod restat magis dolendum est et

11, 18/20 cfr Rom. 10, 10. 26 Apoc. 17, 15. 27 cfr Ps. 2, 1.2. 30/39 cfr
 Iudic. 14, 5-8. 44 cfr Luc. 2, 34. 49 Ps. 59, 1. 51 Ioh. 19, 19-22.

33 in] *del. Latinus* 37 in obuiam] non it *praem. aliquot codd.* 42 o si] *del. Latinus*

cauendum ; ad amurcam enim torcularis pertinet usque ad finem ; fortasse non frustra et interposito diapsalmate. Sed
 5 etiam hoc audire utile est, ut qui se iam in oleo uidet, gaudeat ; qui periclitatur ne in amurca currat, caueat. Vtrumque audi : unum dilige, alterum time. *Audi, populus meus, et loquar, et testificabor tibi.* Non enim populo alieno, non enim populo non pertinenti ad torcular : *Iudicate, inquit,*
 10 *inter me et uineam meam. Audi populus meus, et loquar, et testificabor tibi.*

13. *Israel, si me audieris, non erit in te deus recens.* Deus recens, est ad tempus factus : Deus autem noster non recens, sed ab aeternitate in aeternitatem. Et Christus noster recens forte homo, sed sempiternus Deus. Quid enim
 5 ante principium ? Et utique in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ; et ipse Christus noster Verbum caro factum, ut habitaret in nobis. Absit ergo ut sit in aliquo deus recens : deus recens, aut lapis, aut phantasma est. Non est, inquit, lapis ; ego argenteum habeo
 10 et aureum. Merito ipsa pretiosa uoluit nominare, qui dixit : *Idola gentium argentum et aurum.* Magna sunt, qui aurea et argentea sunt ; pretiosa sunt, lucida sunt ; sed tamen oculos habent, et non uident. Recentes hi dii. Quid recentius deo ex
 15 officina ? Licet illos iam uetustos aranearum casses conterint : qui sempiterni non sunt, recentes sunt ; hoc de paganis. Nescio quis alius, in uanitatem accipiens nomen Domini Dei sui, fecit sibi Christum creaturam, Christum imparem et inaequalem generanti, Filium Dei dicens, et Filium Dei negans. Si enim Filius unicus est, hoc quod Pater est,
 20 et hoc est ex aeternitate ; tu autem nescio quid aliud cogitasti in corde tuo ; deum recentem posuisti. Fecit sibi alius deum pugnantem contra gentem tenebrarum, timentem ne inuadatur, satagentem ne corrumpatur ; ex parte tamen corruptum, ut posset esse totus saluus, sed non totus, quia ex parte corruptus. Manichaei ista dicunt ; faciunt sibi et isti in corde recentem deum. Non est talis Deus noster, non est talis portio tua Iacob, sed qui fecit caelum et terram, ipse est Deus tuus, qui non eget bonis, qui non timet a malis.

14. Multi ergo haeretici cum paganis alios et alios deos sibi
 ipsi fecerunt, alios et alios deos sibi finxerunt ; et eos etiamsi
 non in templis, tamen quod est peius in suo corde posuerunt, et falsorum ridendorumque simulacrorum templa ipsi facti
 5 sunt. Magnum opus est, intus haec idola frangere ; et locum Deo uiuenti, non recenti mundare. Omnes enim isti aliud atque

12, 9 Isai. 5, 3. 13, 5 cfr Ioh. 1, 1.14. 11 Ps. 113, 4, 5

12, 6 amurcam *quidam codd. edd.* currat] *codd.*, incurrat *edd.* 7/8 loquar] israel
add. κ 13, 6/7 Christus] *codd.*, deus *edd.*

aliud sentientes, alios atque alios deos sibi facientes, ipsamque fidem falsitate uariantes, uidentur dissentire; sed omnes a terrenis cogitationibus non recedunt, in terrenis cogitationibus
 10 consentiunt sibi; opinio diuersa est, uanitas una est. De illis in alio psalmo dicitur: *Ipsi de uanitate in unum*; quamuis opinionum uarietate discordent, simili tamen uanitate colligantur. Et nostis quia uanitas retro est, posterior est; ideo ille quae retro oblitus, id est uanitatem oblitus, in ea quae
 15 ante sunt, id est in ueritatem extentus, sequitur ad palmam supernae uocationis Dei in Christo Iesu. Ergo in peius sibi isti consentiunt, quamuis dissentire a se inuicem uideantur. Ideo Samson caudas uulpium colligauit. Vulpes insidiosos, maximeque haereticos significant; dolosos, fraudulentos,
 20 cauernosis anfractibus latentes et decipientes, odore etiam tetro putentes. Contra quam odorem dicit apostolus: *Christi bonus odor sumus in omni loco*. Istae uulpes significantur in Canticis canticorum, ubi dicitur: *Capite nobis uulpes pusillas, exterminantes uineas, latentes in cauernis tortuosis*. *Capite*
 25 *nobis*, conuincite nobis; capis enim eum quem de falsitate conuincis. Contradicientibus denique uulpeculis Domino, et dicentibus: *In qua potestate ista facis? Respondete mihi et uos*, inquit, *unum sermonem: Baptismus Iohannis unde est? de caelo, an ex hominibus?* Vulpes autem solent habere tales
 30 foueas, ut ex una parte intrent, et ex alia parte exeant: ad utrumque foramen captor uulpium retia posuit. Dicite mihi: *de caelo est, an ex hominibus?* Sentiant illi eum ex utraque parte tetendisse unde caperet, et aiunt apud se: *Si dixerimus*, inquit, *de caelo, dicturus est nobis: Quare ergo non credi-*
 35 *distis?* ille enim testimonium Christo perhibuit. *Si dixerimus: De terra, lapidat nos populus, quia ut prophetam eum habent*. Sentientes ergo hac atque hac esse unde caperentur, responderunt: *Nescimus*. Et Dominus: *Nec ego uobis dico in qua potestate ista facio*. Vos dicitis uos nescire quod scitis; ego
 40 uobis non dico quod quaeritis; quia ex nulla parte exire ausi estis, in uestris tenebris remansistis. Obtemperemus ergo et nos, si possumus, dicenti uerbo Dei: *Capite nobis uulpes pusillas, exterminantes uineas*; uideamus si et nos quasdam uulpeculas capere possumus; proponamus ad foramen utrum-
 45 que, ut unde uulpes exire uoluerit, capiatur. Verbi gratia, Manichaeo facienti sibi deum recentem, et in corde suo ponenti quod non est, dicamus et interrogemus eum: Substantia Dei corruptibilis est, an incorruptibilis? Elige quod uis, et exi qua uis, sed non effugies. Si dixeris: Corruptibilis,

PL

1041

14, 11 Ps. 61, 10. 13 cfr Phil. 3, 13.14. 18 cfr Iudic. 15, 4. 21 II
 Cor. 2, 15. 23 Cant. 2, 15. 27 sqq. Matth. 21, 23-27. 42 Cant. 2, 15.

14, 22 sumus] *codd.*, deo *add. edd.*

50 non a populo, sed a teipso lapidaberis; si autem dixeris
 incorruptibilem Deum, incorruptibilis quomodo timuit gen-
 tem tenebrarum? quid factura erat incorruptibili gens cor-
 ruptionis? Quid restat nisi ut dicatur: *Nescimus?* Sed tamen μ 865
 si hoc non dolo, sed ignorantia dicitur, non remaneat in
 55 tenebris; ex uulpe fiat ouis, credat inuisibili, incorruptibili
 soli Deo, non recenti; soli, ab eo quod est solus, non ab eo
 quod est sol, ne nos ipsi uulpi fugienti alium cauernam ape-
 ruisse uideamur. Quamquam nec nomen solis formidabimus.
 Est enim in scripturis nostris: *Sol iustitiae, et sanitas in pennis*
 60 *eius*. Ab aestu solis huius umbra appetitur; sub alas autem
 solis huius ab aestu fugitur; sanitas enim in pennis eius. Iste
 est sol de quo dicturi sunt impii: *Ergo errauimus a uia uerita-*
tis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non est ortus nobis.
 Dicturi sunt adoratores solis: *Sol non ortus est nobis*, quia cum
 65 adorent solem quem facit oriri super bonos et malos, non est eis
 ortus sol qui solos illuminat bonos. Faciunt sibi ergo deos re-
 centes quique quales uolunt; quid enim impedit officinam de-
 cepti cordis fabricare phantasma quale uoluerit? Sed omnes hi
 in posterioribus consentiunt, id est, simili uanitate detinentur.
 70 Vnde Samson noster, qui etiā interpretatur sol ipsorum,
 eorum scilicet quibus lucet, non omnium, sicuti est oriens su-
 per bonos et malos, sed sol quorundam, sol iustitiae (figuram
 enim habebat Christi), colligauit, ut dicere coeperam, caudas
 uulpium, et ibi ignem alligauit; ignem ad incendendum, sed
 75 messes alienigenarum. Proinde tales consentientes in postero-
 ribus, tamquam caudis colligati, trahunt ignem corrumpen-
 tem; sed non incendunt nostrorum segetes. *Nouit enim Domi-*
nus qui sunt eius; et recedat ab iniquitate omnis qui inuocat
nomen Domini. In magna autem domo non solum sunt uasa
 80 *aurea et argentea, sed et lignea et fictilia; et alia quidem sunt in*
honorem, alia uero in contumeliam. Si quis autem mundauerit
se ab huiusmodi, erit uas in honorem, utile Domino, ad omne
opus bonum paratum; et ideo nec caudas uulpium, nec faces PL
 uulpium pertimescet. Sed uideamus de populo isto: *Si me* 1042
 85 *audieris*, inquit, *non erit in te deus recens*. Mouet me,
 quod dixi: *in te*; non enim dixit: A te, quasi simulacrum
 forinsecus adhibitum; sed: *in te*, in corde tuo, in imagine
 phantasmatis tui, in deceptione erroris tui tecum portabis
 deum tuum recentem, remanens uetustus. *Si ergo me audie-*
 90 *ris (me, inquit, quia ego sum qui sum) non erit in te*
deus recens, nec adorabis deum alienum. Si enim in te
 non sit, *non adorabis deum alienum*: Si tu non cogites

59 Malach. 4, 2.
 90 cfr Ex. 3, 14.

62 Sap. 5, 6.

65 cfr Matth. 5, 45.

77 II Tim. 2, 19-21.

91 neque κ deos alienos κ

deum falsum, non adorabis deum fabricatum ; *non enim erit in te deus recens.*

15. *Ego enim sum.* Quid uis adorare quod non est ? *Ego enim sum Dominus Deus tuus*, quia ego sum qui sum. Et ego quidem sum, inquit, qui sum super omnem creaturam ; tibi tamen temporaliter quid praestiti ? *Qui eduxi te*
 5 *de terra Aegypti.* Non illi tantum populo dicitur : omnes enim educti sumus de terra Aegypti, omnes per mare Rubrum transiuimus, inimici nostri persequentes nos in aqua perierunt. Non simus ingrati Deo nostro ; non obliuiscamur Deum manentem, et fabricemus in nobis deum recentem.
 10 *Qui eduxi te de terra Aegypti*, loquitur Deus. *Dilata os tuum, et adimplebo illud.* Angustias pateris in te propter deum recentem constitutum in corde tuo ; frange uanum simulacrum, deice de conscientia tua fictum idolum : *dilata os tuum*, confitendo, amando, *et adimplebo illud*,
 15 quoniam apud me fons uitae. μ 866

12. 16. Hoc quidem dicit Dominus ; sed quid sequitur ? *Et non obaudiuit populus meus uocem meam.* Non enim loqueretur ista, nisi populo suo ; scimus enim quia quaecumque lex dicit, his qui in lege sunt dicit. *Et non obaudiuit*
 5 *populus meus uocem meam ; et Israel non intendit mihi.* Quis ? cui ? *Israel mihi.* O ingrata anima ! per me anima, a me uocata anima, a me in spem reducta, a me a peccatis abluta : *Et Israel non intendit mihi.* Baptizantur enim et transeunt per mare Rubrum ; sed in uia murmurant,
 10 contradicunt, conqueruntur, seditioibus conturbantur, ingrati ei qui liberauit a persequentibus hostibus, qui ducit per siccum, per eremum, cum cibo tamen et potu, cum lumine nocturno et umbraculo diurno : *Et Israel non intendit mihi.*

13. 17. *Et dimisi eos secundum affectiones cordis eorum.* Ecce torcular : aperta sunt foramina, currit amurca. *Et dimisi eos*, non secundum salutem praëceptorum meorum, sed *secundum affectiones cordis eorum* donauit
 5 eos sibi. Dicit et apostolus : *Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis eorum. Dimisi eos secundum affectiones cordis eorum ; ibunt in affectionibus suis.* Inde est quod horretis : si tamen eliquamini in gemellaria abscondita Domini, si tamen apothecas eius adamastis, inde est quod
 10 horretis. Alii defendunt circum, alii amphitheatrum, alii casas in uicis, alii theatra, alii illud, alii illud ; alii postremo deos recentes suos : *Ibunt in affectionibus suis.*

15, 15 cfr Ps. 35, 10. 16, 3 cfr Rom. 3, 19. 17, 5 Rom. 1, 24.

15, 1 enim] autem α 4 te eduxi α κ 11 inplebo α 16, 2 uocem] α, legem κ 5 adtendit κ 17, 1 affectiones] α, desideria κ 7 affectionibus] α, uoluntatibus κ

14.15. **18.** *Si plebs mea audisset me, Israel si in uiis meis ambulasset.* Dicit enim fortasse iste Israel : Ecce pecco, manifestum est ; eo post affectiones cordis mei ; sed quid facio ? Diabolus hoc facit, daemones hoc faciunt. Quid est diabolus ? qui sunt daemones ? Certe inimici tui. *Israel si in uiis meis ambulasset, in nihilum omnes inimicos eorum humilassem.* Ergo *si plebs mea audisset me*, quare enim *mea*, si non audit me ? *Si plebs mea audisset me.* Quid est : *plebs mea ? Israel.* Quid est : *audisset me ? Si in uiis meis ambulasset.* Queritur, et gemit sub inimicis : *In nihilum inimicos eorum humilassem, et super tribulantes eos misissem manum meam.*

16. **19.** Nunc uero quid queruntur de inimicis ? Ipsi facti sunt peiores inimici. Quomodo enim ? quid sequitur ? De inimicis querimini ; uos quid estis ? *Inimici Domini mentiti sunt ei.* Renuntias ? Renuntio. Et redit ad quod renuntiat. Vtique quibus rebus renuntias, nisi factis malis, factis diabolicis, factis a Deo damnandis : furtis, rapinis, periuriis, homicidiis, adulteriis, sacrilegiis, sacris abominandis, curiositatibus ? His omnibus renuntias, et rursus his inflexus superaris. Facta sunt tibi posteriora deteriora prioribus : canis reuersus ad uomitum suum, et sus lota in uolutabris caeni. *Inimici Domini mentiti sunt ei.* Et quanta patientia Domini ! Quare non prosternuntur ? quare non trucidantur ? quare non terra dehiscente sorbentur ? quare non caelo flagrante incenduntur ? Quia magna patientia Domini. Et erunt impuniti ? Absit. Non sibi tantum de Dei misericordia blandiantur, ut sibi eius iniustitiam polliceantur. Ignoras quia Dei patientia ad paenitentiam te adducit ? Tu autem secundum duritiam cordis tui et cor impaenitens, thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Et si modo non reddit, tunc reddet : si enim modo reddit, ad tempus reddit ; non conuerso autem nec correcto, in aeternum reddet. Vide ergo quia non erunt impuniti ; adtende quod sequitur : *Inimici Domini mentiti sunt ei.* Dicturus es : Et quid eis fecit ? Non uiuunt ? non auras carpunt ? non lucem hauriunt ? non fontes potant ? non fructus terrae edunt ? *Et erit tempus eorum in aeternum.*

20. Nemo sibi ergo blandiatur, quia quasi ad torcular pertinet : bonum est illi, si ad oleum in torculari pertineat. Non sibi polliceatur unusquisque habens facta nefaria, quae regnum Dei non possidebunt, et dicat sibi : Quoniam habeo signum

19, 8 cfr II Petr. 2, 20.22. 16 cfr Rom. 2, 4-6.

18, 1 si israel α, et si israel κ 6 alt. in] ad α κ 7 eorum] eius κ humilassem] α κ, humiliassem codd. edd. μ

5 Christi et sacramenta Christi, non delebor in aeternum ; et si
 purgor, per ignem saluus ero. Nam quid est quod ait apostolus
 de his qui habent fundamentum ? *Fundamentum aliud nemo*
potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus
Iesus. Quid est, inquit, quod sequitur ? Unusquisque autem
 10 *super fundamentum uideat quid superaedificat. Alius enim su-*
peraedificat aurum, argentum, lapides pretiosos ; alius ligna,
fenum, stipulam : uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit ;
dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur. Si cuius
opus permanserit quod superaedificauit, mercedem accipiet ; PL
 15 hoc est, quia super fundamentum iusta opera aedificauit :
aurum, argentum, lapides pretiosos. Si autem peccata :
lignum, fenum, stipulam ; tamen propter fundamentum ipse
saluus erit ; sic tamen tamquam per ignem. Fratres, nimis timi-
 20 *dam esse uolo : melius est enim non uobis dare securitatem*
malam. Non dabo quod non accipio, timens terreo ; securos
uos facerem, si securus fierem : ego ignem aeternum timeo.
Et erit tempus eorum in aeternum, non accipio nisi
 ignem aeternum, de quo alio loco scriptura dicit : *Ignis*
eorum non exstinguetur, et uermis eorum non morietur. Sed de
 25 impiis dixit, ait aliquis, non de me, qui quamuis peccator sim,
 quamuis adulter, quamuis fraudator, quamuis raptor, quam-
 uis periurus, habeo tamen in fundamento Christum, christia-
 nus sum, baptizatus sum ; ego per ignem purgor, et propter
 fundamentum non pereo. Dic mihi iterum : Quid es ? Christia-
 30 nus, inquis. Interim transi. Quid aliud ? Raptor, adulter, et
 cetera de quibus apostolus dicit : *Quoniam qui talia agunt,*
regnum Dei non possidebunt. Certe ergo a talibus non correctus,
 de talibus commissis paenitentiam non agens, regnum cae-
 lorum speras ? Non opinor ; *quoniam qui talia agunt, regnum*
 35 *Dei non possidebunt.* Et ignoras quia patientia Dei ad paeni-
 tentiam te adducit ? Tu nescio quid tibi pollicens, secundum
 duritiam tuam et cor impaenitens thesaurizas tibi iram in
 die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique
 secundum opera sua. Adtende ergo ipsum iudicem uenientem.
 40 Bene ; Deo gratias : non tacuit sententiam definitiuam, non
 misit foras reos et duxit uelum. Ante uoluit praenuntiare
 quod disposuit facere. Nempe *congregabuntur ante eum omnes*
gentes. Quid de illis faciet ? Separabit eos ; et alios ponet ad
dexteram, alios ad sinistram. Numquid medius locus seruatus
 45 est ? Quid dextris dicturus est ? *Venite, benedicti Patris mei, μ 868*
percipite regnum. Quid sinistris ? Ite in ignem aeternum, qui
paratus est diabolo et angelis eius. Si non times mitti quo,

20, 7 1 Cor. 3, 10-15.

23/24 Isai. 66, 24.

31 Gal. 5, 21.

35 cfr Rom. 2, 4.

42 sqq. Matth. 25, 32-33.34-41.

20, 5 sacramentum plures codd.

uide cum quo. Si ergo opera illa omnia regnum Dei non possidebunt, immo non opera, sed qui talia agunt ; nam opera talia
 50 in igne non erunt : non enim illo igne ardentibus furaturi sunt et adulteraturi ; sed *qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt* ; non ergo erunt a dextris cum illis quibus dicitur : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum, quia qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*. Si ergo a dextris non erunt,
 55 non restat nisi ut sint a sinistris : sinistris quid dicit ? *Ite in ignem aeternum, quia erit tempus eorum in aeternum*.

21. Expone ergo, inquit, nobis, ligna, fenum, stipulam qui aedificant super fundamentum, quomodo non pereant, sed salui fiant ; sic tamen quasi per ignem. Obscura quidem illa quaestio, sed, ut possum, breuiter dico. Fratres, sunt homines
 5 omnino contemtores saeculi huius, quibus non est natum quidquid temporaliter fluit ; non haerent dilectione aliqua terrenis operibus, sancti, casti, continentes, iusti, fortassis et omnia sua uendentes et pauperibus distribuentes, aut possidentes tamquam non possidentes, et utentes hoc mundo
 10 tamquam non utentes. Sunt autem alii qui rebus infirmitati concessis inhaerent aliquantum dilectione. Non rapit uillam alienam, sed sic amat suam, ut si perdidit, conturbetur. Non appetit uxorem alienam, sed sic inhaeret suae, sic miscetur suae, ut modum non ibi teneat praescriptum tabulis,
 15 liberorum procreandorum causa. Non tollit aliena, sed repetit sua, et habet cum fratre suo iudicium ; talibus enim dicitur : *Iam quidem omnino delictum est in uobis, quia iudicia habetis uobiscum*. Verum ipsa iudicia in ecclesia iubet agi, non ad forum trahi ; tamen delicta esse dicit ; contendit enim christianus pro rebus terrenis amplius quam decet eum cui promissum
 20 est regnum caelorum ; non totum cor sursum leuat, sed aliquam partem eius trahit in terra. Denique si ueniat tentatio ducendi martyrii, illi qui habent in fundamento Christum, et aedificant aurum, argentum, lapides pretiosos, quid dicunt ex hac
 25 opportunitate ? Bonum est mihi dissolui, et esse cum Christo. Alacres currunt, aut nihil aut modice de terrena fragilitate contristantur. Illi autem amantes res proprias, domos proprias, grauiter conturbantur ; fenum, et stipula, et ligna ardent. Habent ergo ligna, fenum, stipulam super fundamentum ;
 30 sed rerum concessarum, non illicitarum. Dico enim, fratres : possides fundamentum ; haere caelo, calca terram. Si talis es,

PL
1045

21, 8 cfr I Cor. 7, 30.13. 17 I Cor. 6, 7. 25 cfr Phil. 1, 23.

21, 1 expone usq. 22, 25 nostro] legitur apud Eugippium, CXLI, 157 a, p. 503, 15 - 506, 26, om. tamen codd. M V 3 tamquam Eug. (praeter cod. v) 5 natum] quidam codd. Eug., gratum alii, Er. μ, notum Lou. Eug. (cod. G² v) 7 operibus] codd. edd. Eug., opibus Ferr. 13 haeret uel adhaeret uel acceperit Eug. codd. 17 in uobis] om. Eug. 22 dicendi plures codd., uincendi Ven., ineundi Latinius 24 qui Eug. 29 et fenum et stipulam Eug. codd. fere omnes

non aedificas nisi aurum, argentum, et lapides pretiosos. Cum autem dixeris : Amo possessionem istam, timeo ne pereat ; et imminet damnum, et tu contristaris : non quidem praepo-
 35 nis eam Christo ; nam sic amas possessionem istam, ut si dicatur tibi : Ipsam uis, an Christum ? etsi tristis eam perdis, plus tamen amplecteris Christum, quem posuisti in funda-
 mento : saluus eris tamquam per ignem. Audi aliud : non potes tenere possessionem istam, nisi dixeris falsum testimonium.
 40 Et hoc non facere, Christum in fundamento ponere est. Veritas μ 869
 enim dixit : *Os quod mentitur, occidit animam*. Ergo si possessionem tuam diligis, non tamen propter illam facis rapinam, non propter illam dicis falsum testimonium, non propter illam facis homicidium, non propter illam falsum iuras, non propter
 45 illam Christum negas ; eo quod non propter illam facis haec, Christum habes in fundamento. Sed tamen quia diligis illam, et contristaris si perdas illam, super fundamentum posuisti, non aurum, aut argentum, aut lapides pretiosos, sed ligna, fenum, stipulam. Saluus ergo eris, cum ardere coeperit quod
 50 aedificasti ; sic tamen quasi per ignem. Nemo enim super fundamentum hoc aedificans adulteria, blasphemias, sacrilegia, idololatrias, periuria, putet se saluum futurum per ignem, quasi ista sint ligna, fenum, stipula ; sed qui aedificat amorem terrenorum super fundamentum regni caelorum, id est, super
 55 Christum, ardebit amor rerum temporalium, et ipse saluus erit PL 1046
 per idoneum fundamentum.

16.17. **22.** *Inimici Domini mentiti sunt ei*, dicendo : Eo ad uineam, et non eundo ; *et erit tempus eorum*, non ad tempus, sed *in aeternum*. Et qui sunt isti ? *Et cibauit illos ex adipe frumenti*. Nostis adipem frumenti, unde
 5 cibantur multi inimici qui mentiti sunt ei. *Et cibauit illos ex adipe frumenti*, miscuit eos sacramentis suis. Et Iudam, quando dedit buccellam, ex adipe frumenti cibauit ; et inimicus Domini mentitus est ei, et erit tempus eius in aeternum. *Et cibauit illos ex adipe frumenti, et de*
 10 *petra melle saturauit eos*. O ingratos ! *Cibauit ex adipe frumenti, et de petra melle saturauit eos*. In eremo de petra aquam produxit, non mel. Mel sapientia est, primatum dulcoris tenens in escis cordis. Quam multi ergo inimici Domini mentientes Domino cibantur, non solum ex adipe
 15 frumenti, sed etiam de petra melle, de sapientia Christi !

41 Sap. 1, 11. 22, 1 cfr Matth. 21, 30. 6/7 cfr Ioh. 13, 26. 11 cfr Ex. 17, 6.

44 facis] *om. Eug.* 46 sed] *om. Eug. (cod. T)* 50 tamquam *Eug.* enim] *ergo Eug.* 51 aedificet *Eug.* 52 et putet *Eug.* 53 qui] *si Eug.* 22, 1/25 *inter codd. Eug. haec uerba solus exhibet cod. T* 3 et] *om. κ cum Eug. (tantum l. 9)*
 4 eos κ 9 et] *om. Eug. (cfr l. 3)* 13 ergo multi *Eug.*

quam multi delectantur uerbo eius et cognitione sacramentorum eius, solutione parabolarum eius, quam multi delectantur, quam multi clamant! Et non est hoc mel de quolibet homine, sed de petra: *petra autem erat Christus*. Quam multi
 20 ergo satiantur de melle isto, clamant, dicunt: Suaue est; dicunt: Nihil melius, nihil dulcius uel intellegi uel dici potuit! Et tamen inimici Domini mentiti sunt ei. Nolo amplius immorari in rebus dolendis; quamquam terribiliter psalmus ad hoc finitus sit, tamen a fine eius, obsecro uos, recurramus ad ca-
 25 put: *Exsultate Deo adiutori nostro*. Conuersi ad Deum.

Et post uerbum:

23. Non parum uestras mentes in nomine Christi diuina spectacula tenuerunt, et suspenderunt uos, non solum ad appetenda quaedam, sed ad quaedam etiam fugienda. Ista sunt spectacula utilia, salubria, aedificantia, non destruentia; 5 immo et destruentia, et aedificantia; destruentia recentes deos, aedificantia fidem in uerum et aeternum Deum. Etiam in crastinum diem inuitamus Caritatem uestram. Cras illi habent, ut audiuius, mare in theatro: nos habeamus portum in Christo. Sed quoniam perendino die, id est, quarta sabbati,
 10 non possumus ad mensam Cypriani conuenire, quia festiuitas μ 870 . est sanctorum martyrum; crastino ad ipsam mensam conueniamus.

IN PSALMVM LXXXI

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. *Psalmus ipsi Asaph*. Psalmo huic titulum, sicut aliis qui similiter praenotantur, uel nomen eius hominis indidit, a quo scriptus est, uel eiusdem nominis interpretatio, ut ad Synagogam, quod est Asaph, eius intellegentia referatur; 5 praesertim quia hoc et primus eius uersus assignat. Sic enim PL
 incipit: *Deus stetit in synagoga deorum*¹. Quos utique 1047
 deos absit ut intellegamus deos gentium, siue idola, siue aliquam praeter homines caelestem terrestremue creaturam, cum paulo post hunc uersum idem iste psalmus asserat, et
 10 quos deos intellegi uelit, in quorum synagoga stetit Deus, apertius exprimat, ubi ait: *Ego dixi: Dii estis, et filii Altissimi omnes; uos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis*. In horum ergo synagoga filiorum Altissimi, de quibus idem Altissimus per Isaiam dicit: *Filios genui*

19 I Cor. 10, 4. 25 Ps. 80, 2.

LXXXI, 1, 11 Ps. 81, 6. 14 Isai. 1, 2.

21 pr. uel] om. Eug. 25/26 conuersi usq. uerbum] codd., om. edd.

¹ Hunc uersum item expositum habes in *Enarr. ps. XCIV*, 6.

15 *et exaltaui ; ipsi autem me spreuerunt*, stetit Deus. *In syna-*
goga populum Israel accipimus ; quia et ipsorum proprie
 synagoga dici solet, quamuis et ecclesia dicta sit. Nostram
 uero apostoli numquam synagogam dixerunt, sed semper
 ecclesiam : siue discernendi causa, siue quod inter congrega-
 20 tionem unde synagoga, et conuocationem unde ecclesia nomen
 accepit, distet aliquid ; quod scilicet congregari et pecora
 solent, atque ipsa proprie, quorum et greges proprie dicimus ;
 conuocari autem magis est utentium ratione, sicut sunt homi-
 nes. Vnde ex persona ipsius Asaph in alio psalmo canitur :
 25 *Quasi pecus factus sum apud te, et ego semper tecum* ; quando
 utique, quamuis uni uero Deo mancipatus uideretur, pro
 magnis tamen ac summis bonis ab illo carnalia, terrena, tem-
 poralia requirebant. Inuenimus eos saepe etiam filios appella-
 tos ; non ea gratia quae ad Nouum Testamentum pertinet,
 30 sed illa quae ad Vetus ; quia et ipsa gratia est qua elegit
 Abraham, et ex eius carne tam magnum populum propagauit ;
 qua nondum natos, Iacob dilexit, Esau autem odio habuit ;
 qua liberauit ex Aegypto, qua in terram promissionis, eiectis
 gentibus, introduxit. Nisi enim et ipsa esset gratia, non utique
 35 de nobis, quibus non ad terrenum, sed ad regnum caelorum
 capessendum data est potestas filios Dei fieri, in eodem mox
 euangelio diceretur quod accepimus gratiam pro gratia, id est,
 pro Testamenti Veteris promissionibus, Testamenti Noui
 promissiones. Liquet igitur, quantum existimo, in qua deo-
 40 rum synagoga steterit Deus.

2. Deinceps requirendum est utrum Patrem, an Filium,
 an Spiritum sanctum, an ipsam Trinitatem accipere debeamus
 stetisse *in synagoga deorum ; in medio autem deos*
discernere, quia et singulus quisque Deus, et ipsa Trinitas
 5 unus Deus. Non quidem facile est hoc eliquare ; quia et non
 corporalem, sed spiritalem Dei praesentiam, quae congruit
 eius substantiae, negari non potest adesse conditis rebus, ^{μ 871}
 mirabili uidelicet et uix paucis intellegibili modo, cui dicitur :
Si adscendero in caelum, tu ibi es ; si descendero in infernum,
 10 *ades*. Vnde merito perhibetur stare Deus in congregatione
 hominum inuisibiliter, sicut caelum et terram ipse implet,
 quod per prophetam de se ipse praedicat ; nec tantum perhi-
 betur, sed pro captu mentis humanae utcumque cognoscitur PL
 stare in eis quae creauit, si et homo stet et audiat eum, et ¹⁰⁴⁸
 15 gaudio gaudeat propter eius intimam uocem. Verumtamen,
 quantum arbitror, psalmus iste insinuare aliquid molitur, quod
 ex quodam tempore factum est, ut staret Deus in synagoga

25 Ps. 72, 23.
 2, 9 Ps. 138, 8.

32 cfr Malach. 1, 2, 3 ; Rom. 9, 13.
 11 cfr Ier. 23, 24.

36 cfr Ioh. 1, 12, 16.
 14 cfr Ioh. 3, 29.

deorum. Nam illa statio qua caelum et terram implet, nec ad
 20 itaque *stetit in synagoga deorum*, nimirum ille qui de
 se dixit : *Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus
 Israel*. Dicitur et causa : *In medio autem deos discernere*.
 Agnosco igitur Deum stetisse in synagoga deorum,
 25 *quorum patres, et ex quibus Christus secundum carnem* ; ut
 enim staret Deus in synagoga deorum, ad hoc ex ipsis
 secundum carnem. Sed quid Deus ? Neque enim quales illi,
 in quorum deorum synagoga stetit ; sed, sicut illic apostolus
 sequitur, *qui est super omnia Deus benedictus in saecula*.
 Agnosco, inquam, stetisse ; agnosco et in medio Deum spon-
 30 sum, de quo amicus eius quidam dicit : *In medio uestrum stat,
 quem uos nescitis*. Quippe de quibus paulo post in hoc psalmo
 dicitur : *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulat,*
 35 *testificatur et apostolus : Quoniam caecitas ex parte Israel
 facta est, ut plenitudo gentium intraret*. Stantem quippe in
 medio sui uidebant eum ; sed non eum uidebant Deum, qua-
 lem se uolebat uideri, dicens : *Qui me uidit, uidit et Patrem*.
 Discernit autem deos, non eorum meritis, sed gratia sua ;
 ex eadem conspersione faciens alia uasa in honorem, alia in
 contumeliam. Quis enim te discernit ? Quid enim habes,
 40 quod non accepisti, si autem accepisti, quid gloriaris quasi non
 acceperis ?

2.3. **3.** Audi et uocem Dei discernentis, audi et uocem Domini
 diuidentis flammam ignis : *Vsquequo iudicatis iniqui-
 tatem, et facies peccantium sumitis ?* Sicut alibi :
Vsquequo graues corde ? Numquid et usque ad aduentum eius
 5 qui lumen est cordis ? Dedi legem : duriter restitistis ; misi
 prophetas ; iniuriis affecistis, aut interfecistis, aut haec
 agentibus conuiuistis. Sed ut illis nec loqui dignum sit, qui
 occiderunt seruos Dei praemissos ad se, uos qui cum haec
 fierent tacuistis, id est, uos qui eos qui tunc tacuerunt, uelut
 10 innocentes imitari uoluistis, *Vsquequo iudicatis iniqui-
 tatem, et facies peccantium sumitis ?* Numquid etiam
 nunc et ipse heres ueniens occidendus est ? Nonne ipse propter
 uos sine patre esse uoluit tamquam pupillus ? nonne propter
 uos esuriuit et sitiuit ut egenus ? nonne ad uos clamauit :
 15 *Discite a me quia mitis sum et humilis corde ?* Nonne pauper
 factus est, cum diues esset, ut ipsius paupertate ditaremini ?
Iudicate ergo pupillo et egeno ; humilem et paupe-

21 Matth. 15, 24. 24/28 Rom. 9, 5. 30 Ioh. 1, 26. 32 Ps. 81, 5. 33 Rom.
 11, 25. 36 Ioh. 14, 9. 38 cfr Rom. 9, 21. 39 cfr I Cor. 4, 7. 3, 1 cfr
 Ps. 28, 7. 4 Ps. 4, 3. 15 Matth. 11, 29. 15/16 cfr II Cor. 8, 9.

36 uidet, uidet *edd.* 3, 3 faciem peccatorum a κ sumitis] diapsalma *add. a*
 7 conhibuistis *Er.*

rem iustificate. Non illos propter se superbos et diuites, sed istum propter uos humilem et pauperem, iustum credite, ^{μ 872}
 20 iustum praedicate. PL

4. 4. Sed inuidebunt ei, nec omnino parcent, dicentes : *Hic est* ¹⁰⁴⁹
heres, uenite, occidamus eum, et nostra erit hereditas. Auferte
ergo inopem, et pauperem de manu peccatoris eruite.
 Haec dicta sunt, ut sciretur in eo populo in quo natus et occi-
 5 sus est Christus, nec illos fuisse immunes a tanto scelere, qui
 cum essent tantae multitudinis, ut eos sicut euangelium loqui-
 tur, timerent Iudaei, et propterea in Christum manum mittere
 non auderent, postea conuenerunt, eumque interimi a malignis
 et inuidis Iudaeorum principibus permiserunt ; qui si uoluis-
 10 sent, timerentur semper, ut numquam in illum sceleratorum
 praeualerent manus. De his quippe et alibi dicitur : *Canes muti*
nescierunt latrare. De his etiam illud : *Ecce quomodo iustus*
periit, et nemo considerat. Periit, quantum in ipsis est, qui eum
 perdere uoluerunt ; nam quomodo ille posset perire moriendo,
 15 qui eo modo potius quod erat perditum requirebat ? Porro,
 si isti iuste increpantur, meritoque arguuntur, qui tantum
 scelus fieri dissimulando siuerunt, quomodo increpandi, aut
 ne increpandi quidem, sed qua seueritate damnandi sunt qui
 hoc consilio malitiaque fecerunt ?

5. 5. Verumtamen omnibus, quod sequitur, rectissime congruit : *Nescierunt, et non intellexerunt, in tenebris*
ambulant. Quia et illi, si cognouissent, numquam Dominum
 gloriae crucifixissent, et illi, si cognouissent, numquam Barab-
 5 bam liberandum, et Christum crucifigendum petere consen-
 sissent. Sed quoniam supra memorata *caecitas ex parte Israel*
facta est, donec plenitudo gentium intraret, per hanc utique illius
 populi caecitatem crucifixo Christo, *mouebuntur omnia*
fundamenta terrae. Sic mota sunt, et mouebuntur, donec
 10 intret quae praedestinata est gentium plenitudo. Nam et in
 ipsa morte Domini terra mota est, et petrae scissae sunt.
 Et si intellegamus fundamenta terrae, terrenorum bonorum
 copia felices, recte praedictum est quod mouerentur, uel ad-
 mirando sic amari, sic coli humilitatem, paupertatem, mortem,
 15 uelut magnam secundum ipsos miseriam Christi ; uel ipsi
 quoque, huius mundi uana felicitate contemta, illam diligendo
 atque sectando. Ita mouentur omnia fundamenta terrae, cum
 partim mirantur, partim etiam commutantur. Sicut enim non
 absurde dicimus fundamenta caeli, quibus regnum caelorum

4, 1 Matth. 21, 38.

7 cfr Luc. 22, 2.

11 Isai. 56, 10.

12 Isai. 57, 1.

5, 3 cfr 1 Cor. 2, 8.

6 Rom. 11, 25.

10 cfr Matth. 27, 51.

4, 3 pauperem] egenum a κ eruite] a, liberate κ 8 conhibuerunt Er.
 17 siuerunt] Corb., siluerunt edd. 5, 2 et non] neque a κ intellexerunt]
 qui add. κ

20 superædificatur in sanctis et fidelibus, quos dicit scriptura lapides uiuos; quorum fundamentum est primitus ipse Christus ex uirgine, de quo dicit apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere præterquam quod positum est, quod est Christus Iesus*; deinde ipsi apostoli et prophetae, quorum
 25 auctoritate locus caelestis eligitur, ut eam sectando coaedificemur; unde dicit ad Ephesios: *Iam non estis peregrini et inquilini; sed estis ciues sanctorum et domestici Dei, superædificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide existente Christo Iesu, in quo omnis*
 30 *aedificatio compacta crescit in templum sanctum in Domino*; ita non inconuenienter fundamenta terrae intelleguntur, quorum terrenam felicitatem praepollentem atque potentem homines inuidendo, eorum auctoritate ad huiusmodi bona ^{μ 873}
 concupiscenda pertrahuntur, et adipiscendo coaedificantur
 35 tamquam terra super terram, sicut in illo superno aedificio caelum super caelum; quia et peccatori dictum est: *Terra es, et in terram ibis*; et: *Caeli enarrant gloriam Dei, cum in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum.*

6.7. 6. Terrenae autem felicitatis regnum superbia est, contra quam uenit humilitas Christi, exprobrans eis quos uult ex humilitate filios Altissimi facere, atque increpans: *Ego dixi: dii estis, et filii Altissimi omnes. Vos autem*
 5 *sicut homines moriemini, et sicut unus ex principibus cadetis.* Siue ad illos dixerit: *Ego dixi: dii estis, et filii Altissimi omnes*, ad eos utique qui praedestinati sunt in uitam aeternam; ad alios uero: *Vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus ex principibus*
 10 *cadetis*, hoc modo etiam deos discernens; siue omnes simul increpat, ut oboedientes correctosque discernat, *Ego, inquit, dixi: dii estis et filii Altissimi omnes*, id est, omnibus uobis promisi caelestem felicitatem; *uos autem, per infirmitatem carnis, sicut homines moriemini, et, per*
 15 *elationem animi, sicut, unus ex principibus*, id est diabolus, non extollemini, sed *cadetis*. Velut si diceret: Cum tam pauci sint dies uitae uestrae, ut cito sicut homines moriamini, non uobis prodest ad correctionem; sed tamquam diabolus, cuius dies in hoc saeculo multi sunt, quia carne non
 20 moritur, extollimini, ut cadatis. Per diabolicam quippe superbiam factum est, ut Christi gloriae peruersi et caeci principes Iudaeorum inuidissent; per hoc uitium factum est et fit, ut Christi usque ad mortem crucifixi humilitas uilescat eis qui huius saeculi diligunt excellentiam.

20/21 cfr 1 Petr. 2, 5. 22 1 Cor. 3, 11. 26 Eph. 2, 19-22. 36 Gen. 3, 19.
 37 Ps. 18, 2, 5.

6, 4 excelsi α κ 5 morimini α 6 caditis α

8. 7. Proinde ut hoc uitium sanetur, ex ipsius prophetae persona dicitur : *Surge, Deus, iudica terram*. Tumuit enim terra, cum te crucifigeret ; surge a mortuis, et iudica terram. *Quoniam tu disperdes in omnibus gentibus* : quid, nisi terram ? hoc est, eos qui terrena sapiunt, siue ipsum affectum in credentibus terrenae cupiditatis et elationem absumens, siue non credentes, terram conterendam perdendamque discernens. Sic per membra sua, quorum conuersatio in caelis est, iudicat terram, et disperdit in omnibus gentibus. Nec praetereundum, quod nonnulli codices habent : *Quoniam tu hereditabis in omnibus gentibus*, quia et hoc non inconuenienter accipitur, neque ut simul utrumque sit quidquam repugnat. Fit ergo hereditas eius per caritatem, quam suis praeceptis et gratia misericorditer excolendo, terrenam disperdit cupiditatem.

PL
1051

IN PSALMVM LXXXII

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. Psalmi huius titulus est : *Canticum psalmi Asaph*. Iam saepe diximus quid interpretetur Asaph, id est, congregatio. Homo ergo ille qui uocabatur Asaph, in figura congregationis populi Dei in multorum psalmorum titulis ponitur. Graece autem congregatio synagoga dicitur, quod uelut proprium nomen Iudaeorum populus tenuit, ut synagoga appellaretur ; sicut populus christianus usitatius uocatur ecclesia, cum et ipse utique congregetur.
2. Populus itaque Dei in isto psalmo dicit : *Deus, quis similis erit tibi ?* Quod ego arbitror accommodatius accipi in Christo, quia in similitudine hominum factus, putatus est ab eis a quibus contemptus est, ceteris hominibus comparandus ; nam et inter iniquos deputatus est ; sed ad hoc ut iudicaretur. Cum autem ueniet iudicaturus, tunc fiet quod hic dicitur : *Deus, quis similis erit tibi ?* Si enim psalmi non soleant loqui ad Dominum Christum, non diceretur etiam illud, quod ipsi dictum esse nullus potest dubitare fidelium : *Thronus tuus, Deus, in saeculum saeculi, uirga directionis, uirga regni tui ; dilexisti iustitiam, et odisti iniquitatem ; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exsultationis prae participibus tuis*. Huic ergo et nunc dicitur : *Deus, quis similis erit tibi ?* Multis enim similis in humilitate esse uoluisti, usque et latronibus qui tecum sunt crucifixi ; sed in claritate cum ue-

LXXXII, 2, 3 cfr Phil. 2, 7. 5 cfr Isai. 53, 12. 10 Ps. 44, 7.8. 14 cfr Luc. 23, 33.

7, 2 exsurge α κ tumuit] *opt. codd.*, timuit *edd.* 4 disperdes] *Aug. cum ps. S. Germani*, hereditaueris α, hereditaberis κ (*cfr l. 11*) 6/7 adsumens *edd.*

LXXXII, 1, 1 asaph] ipsi *praem.* α 2, 2 erit] *om.* κ

nies, *quis similis erit tibi* ? Quid enim magnum dicitur, cum Deo dicitur : *Quis similis erit tibi*, nisi illi dicatur, qui similis esse hominibus uoluit, formam serui accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inuentus ut homo ?

- 20 Et ideo non ait : *Quis similis est tibi* ? quod utique recte diceretur, si hoc ad diuinitatem referretur. Quia uero ad formam serui relatum est, tunc eius a ceteris hominibus dissimilitudo apparebit, quando apparebit in gloria. Ideo sequitur : *Ne taceas, neque compescaris, Deus*, quia primo tacuit, 25 ut iudicaretur ; quando sicut agnus coram tondente se fuit sine uoce, sic non aperuit os suum, et suam compescuit potestatem. Quam ut se compescere ostenderet, ad illam eius uocem qua dixit : *Ego sum*, hi qui eum adprehendendum quae- rebant, redierunt retro, et ceciderunt. Quando ergo tene- 30 retur atque pateretur, nisi se ipse cohiberet atque compesce- ret, et quodam modo mitigaret ? Nam et sic quidam interpre- tati sunt quod hic positum est : *Neque compescaris Deus*, ut dicerent : *Neque mitescas Deus*. Ipse alibi dicit : *Tacui ; numquid semper tacebo* ? Cui dicitur hic : *ne taceas*, 35 de illo alibi dicitur : *Deus manifestus ueniet, Deus noster, et non silebit*. Dicitur hic : *Ne taceas* ; tacuit enim, ut iudicaretur, quando uenit occultus ; non autem tacebit, ut iudicet, quando ueniet manifestus.

3. 3. *Quoniam ecce inimici tui sonuerunt ; et qui PL
oderunt te extulerunt caput.* Nouissimos dies significare 1052
mihi uidetur, quando haec quae nunc metu comprimuntur, in liberam uocem eruptura sunt, sed plane irrationabilem, ut
5 sonitus magis quam locutio uel sermo dicendus sit. Non itaque tunc odisse incipient, sed qui oderunt te, tunc leuabunt caput. Nec capita, sed *caput*, quando eo peruenturi sunt, ut etiam illud caput habeant quod extollitur super omne quod dicitur Deus et quod colitur : ut in illo maxime impleatur : *qui se*
10 *exaltat, humiliabitur* ; et cum eum ille cui dicitur : *Ne ta- ceas, neque mitescas Deus*, interficiet spiritu oris sui, et euacuabit illuminatione praesentiae suae.
4. 4. *Super populum tuum malignauerunt consi-
lium ; uel, sicut alii codices habent : astute cogitauerunt*
consilium, et cogitauerunt aduersus sanctos tuos. Irridenter ista dicuntur ; quando enim ualerent nocere po- μ 875
5 pulo uel plebi Dei, uel sanctis eius qui nouerunt dicere : *Si Deus pro nobis, quis contra nos* ?

18 cfr Phil. 2, 7. 25 cfr Isai. 53, 7. 28 cfr Ioh. 18, 5.6. 34 Isai. 42, 14.
35 Ps. 49, 3. 3, 8/11 cfr II Thess. 2, 4.8. 9 Luc. 14, 11. 4, 5 Rom. 8, 31.

24 compescaris] mitescas α κ (cfr l. 33 et 3, 11) 3, 2 te oderunt α κ 4, 1
plebem tuam α κ (et add. κ : domine) malignauerunt] macinauerunt α, macci-
nati sunt κ 2 astute cogitauerunt] ps. Rom.

5. **5.** *Dixerunt : Venite, et disperdamus eos de gente.* Singularem numerum posuit pro plurali; sicut dicitur : Cuius est hoc pecus, etiamsi de grege interrogetur, et intelliguntur pecora; denique alii codices *de gentibus* habent, ubi magis interpretes intellectum quam uerbum secuti sunt. *Venite, et disperdamus eos de gente.* Ipse est ille sonus quo sonuerunt magis quam locuti sunt, quoniam inaniter inania strepuerunt. *Et non memoretur nominis Israel ultra.* Hoc alii planius dixerunt : *Et non sit memoria nominis Israel adhuc.* Quia *memoretur nominis*, in latina lingua inusitata locutio est; potius enim dici solet : memoretur nomen; sed eadem ipsa sententia est; nam qui dixit : *memoretur nominis*, graecam transtulit locutionem. *Israel* autem hic debet intellegi utique semen Abrahae, cui dicit apostolus : *Ergo Abrahae semen estis, secundum promissionem heredes*, non *Israel* secundum carnem, de quo dicit : *Videte Israel secundum carnem.*
6. **6.** *Quoniam cogitauerunt unanimiter, simul aduersus te testamentum disposuerunt,* quasi possent esse fortiores. Testamentum sane in scripturis non illud solum dicitur, quod non ualet nisi testatoribus mortuis; sed omne pactum et placitum testamentum uocabant. Nam *Laban* et *Iacob* testamentum fecerunt, quod utique etiam inter uiuos ualeret; et innumerabilia talia in diuinis leguntur eloquiis.
- 7.8. **7.** Deinde incipit inimicos Christi commemorare sub quibusdam uocabulis gentium : quorum uocabulorum interpretatio satis indicat quid uelit intellegi. Talibus enim nominibus conuenientissime figurantur ueritatis inimici. *Idumaei* quippe interpretantur uel sanguinei uel terreni; *Ismaelitae*, oboedientes sibi; utique non Deo, sed sibi. *Moab*, ex patre, quod in malo non intellegitur melius, nisi cum ipsa historia cogitatur, quod pater *Lot* filiae suae illicite se utenti permixtus eum genuit; quia ex ipsa re tale nomen accepit. Bonus autem pater, sed sicut lex, si quis ea legitime utatur, non inceste et illicite. *Agareni*, proselyti, id est aduenae; quo nomine significantur inter inimicos populi Dei, non illi qui ciues fiunt, sed qui in animo alieno atque aduentitio perseuerant, et nocendi occasione inuenta se ostendunt. *Gebal*, uallis uana, id est fallaciter humilis; *Amon*, populus turbidus, uel populus maeroris; *Amalech*, populus linguens; unde alibi dictum est :

5, 15 Gal. 3, 29. 17 1 Cor. 10, 18. 6, 5 cfr Gen 31, 44. 7, 8 cfr Gen. 19, 36.37. 10 cfr 1 Tim. 1, 8.

5, 1 et] om. α κ ex gentibus α κ (cfr l. 4) 8 memoretur] sit in memoria α κ (cfr l. 9) nomen α κ 6, 1 unanimiter simul] in consensum, in unum α κ 1/2 aduersum κ 7, 9/10 bonus usq. quis] codd., bonus autem pater Lex, sed sicut apostolus ait : si quis *Lon.*

Et inimici eius terram linguent. Alienigenae, quamuis et ipso nomine latino se indicent alienos, et ob hoc consequenter inimicos, tamen in hebraeo dicuntur Philistiim, quod interpretatur cadentes potione, uelut quos fecit ebrios luxuria saecularis. Tyrus lingua hebraea dicitur Sor, quod siue angustia siue tribulatio interpretetur, secundum illud accipiendum est in his inimicis populi Dei, quod ait apostolus : *Tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum.* Omnes ergo hi sic enumerantur in hoc psalmo : *Tabernacula Idumaeorum et Ismaelitae, Moab et Agareni, Gebal et Amon et Amalech, et alienigenae cum habitantibus Tyrum.* μ 876

9. 8. Et tamquam indicans causam quare sint inimici populo Dei, adiungit et dicit : *Etenim Assur uenit cum illis.* Assur autem pro ipso diabolo figurate intellegi solet, qui operatur in filiis diffidentiae, tamquam in uasis suis, ut oppugnent populum Dei. *Facti sunt, inquit, in adiutorium filiis Lot,* quia omnes inimici, operante in se principe suo diabolo, *facti sunt in adiutorium filiis Lot,* qui interpretatur declinans, angeli autem apostatici bene intelleguntur tamquam filii declinationis ; a ueritate quippe declinando, in satellitium diaboli discesserunt. Hi sunt de quibus dicit apostolus : *Non est uobis colluctatio aduersus carnem et sanguinem ; sed aduersus principes et potestates et rectores mundi tenebrarum harum, aduersus spiritalia nequitiae in caelestibus.* Quapropter istos inuisibiles inimicos adiuuant homines infideles, in quibus operantur ad oppugnandum populum Dei.

10-13. 9. Iam nunc uideamus quid imprecetur propheticus spiritus, magis praedicens quam maledicens. *Fac illis, inquit, sicut Madian et Sisarae, sicut Iabin in torrente Cison. Disperierunt in Endor, facti sunt ut stercus terrae.* Hos omnes secundum historiam populus Israel, qui tunc erat populus Dei, debellauit et uicit ; sicut etiam illos quos deinceps commemorat, dicens : *Pone principes eorum sicut Oreb et Zeb et Zebee et Salmana.* Interpretationes autem eorum nominum istae sunt : Madian interpretatur declinans iudicium ; Sisara, gaudii exclusio ; Iabin, sapiens. Sed in his inimicis a populo Dei superatis, ille intellegendus est sapiens, de quo apostolus dicit : *Vbi sapiens ? ubi scriba ? ubi conquisitor huius saeculi ?* Oreb, siccitas ; Zeb, lupus ; Zebee, uictima, sed lupi ; habet enim et ipse uictimas suas ; Salmana, umbra commotionis. Haec omnia congruunt malis, quos in bono uincit populus Dei. Porro

17 Ps. 71, 9. 23 Rom. 2, 9. 8, 3 cfr Eph. 2, 2. 11 Eph. 6, 12. 9, 6 sqq. cfr Iudic. 4 ; 7 ; 8. 12 I Cor. 1, 20.

26 ismaelitem a κ 8, 2 uenit cum illis] simul fuit cum eis a κ 5 adiutorium] susceptione a κ 13/14 quapropter] *quidam codd.*, quia propter alii, quia *edd.* 9, 3 torrentem a κ 4 sicut κ 8 pr. et] *om.* κ

PL
1054

autem Cison, in quo torrente uicti sunt, interpretatur duritia eorum. Endor, ubi perierunt, interpretatur fons generationis, sed utique carnalis, cui dediti perierunt, non curantes regenerationem, quae perducit ad uitam, ubi non nubent, neque uxores ducent; non enim incipient mori. Merito ergo de his dictum est: *Facti sunt ut stercus terrae*, de quibus nihil propagatum est, nisi terrena fecunditas. Sicut ergo illi omnes in figura superati sunt a populo Dei, sic istos inimicos precatur in ueritate superari.

10. *Omnes, inquit, principes eorum, qui dixerunt: Hereditate possideamus sanctuarium Dei.* Ipse est sonitus inanis, quo, ut supra dictum est: *inimici tui sonuerunt.* Sanctuarium autem Dei quid intellegendum est, nisi templum Dei, de quo apostolus ait: *Templum enim Dei sanctum est, quod estis uos?* Nam quid aliud inimici, nisi populum Dei possidere, id est, subiugare moliuntur, ut cedat in eorum impias uoluntates?

14. **11.** Sed quid sequitur? *Deus meus, pone illos ut rotam.* Conuenienter quidem accipitur, ut non sint in eo quod cogitant stabiles; uerumtamen etiam sic recte posse intellegi existimo; *Pone illos ut rotam*, quod rota ex his quae retro sunt extollitur, ex his quae ante sunt deicitur; sic fiunt omnes inimici populi Dei. Non enim haec optatio, sed prophetatio est. Adiungit etiam: *Sicut stipulam ante faciem uenti.* Faciem dicit praesentiam; nam quae facies est uenti, cui nulla lineamenta sunt corporis; cum sit motus, id est, quasi fluctus aeris? Ponitur autem pro tentatione, qua leuia et inania corda rapiuntur:

15.16. **12.** Leuitatem porro, qua facile consentitur ad mala, grauis sequitur cruciatus; unde deinceps dicitur: *Sicut ignis qui comburit siluam, sicut flamma comburens montes, ita persequeris illos in tempestate tua, et in ira tua conturbabis eos.* Siluam dixit propter sterilitatem, montes propter elationem; tales enim sunt inimici populi Dei: inanes iustitiae, pleni superbia. Ignem uero et flammam dicens, hoc idem alio nomine repetiuit, quo intellegi uoluit iudicantem atque punientem Deum. Quod autem ait: *in tempestate tua*, hoc idem consequenter exposuit dicens: *in ira tua*; et quod supra dixit: *persequeris eos*, hoc postea: *conturbabis eos.* Meminerimus sane iram Dei sine ulla affectione turbulenta intellegere: ira quippe eius dicitur, ratio iusta uindictae; tamquam si lex dicatur irasci, cum ministri eius secundum eam commoti uindicant.

20 cfr Luc. 20, 35.36. **10, 3** Ps. 82, 3. **5** I Cor. 3, 17.

10, 2 santuarium] nobis altare (-rem κ) α κ **7** cedat] *codd.*, cadat *edd.* **11, 7**
ut κ **12, 2** ignem α **3** comburit] succendit α κ sicut] uelut si α, ueluti κ
comburens] κ, conburat α **4** eos α κ (*cfr l. 11*) tempestate] α, ira κ
ira tua] α. furore tuo κ

17-19.

13. *Imple, inquit, facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum, Domine.* Hoc sane illis bonum et optabile prophetatur; nec prophetaretur, nisi essent in ea societate inimicorum populi Dei etiam tales homines, quibus
 5 hoc ante ultimum iudicium praestaretur; quia et nunc idem ipsi sunt, et ipsum corpus est inimicorum secundum invidentiam qua aemulantur populum Dei. Et nunc, ubi possunt, et sonant et leuant caput; sed particulatim, non uniuersaliter, sicut in fine saeculi, nouissimo imminente iudicio. Tamen ip-
 10 sum corpus est et in his qui inde credituri sunt, atque in corpus aliud transituri (horum enim facies salubriter impletur ignominia, ut quaerant nomen Domini); et in illis qui usque in finem in eadem malitia perseuerant, qui ponuntur ut stipula ante faciem uenti, et siluae montibusque infructuosis similes
 15 comburuntur. Ad quos denuo reuertitur, dicens: *Erubescant, et conturbentur in saeculum saeculi.* Non enim in saeculum saeculi conturbantur qui quaerunt nomen Domini; sed respicientes ignominiam peccatorum suorum, ad hoc conturbantur, ut quaerant nomen Domini, per quod non con-
 20 turbentur.

PL
1055

14. Rursusque ad hos redit, qui in eadem societate inimicorum ad hoc confundendi sunt, ne confundantur in aeternum; et ad hoc perdendi in quantum mali sunt, ut boni facti inueniantur in aeternum. De his enim cum dixisset: *Et confundantur et pereant*, statim subiecit: *Et cognoscant quia nomen tibi Dominus; tu solus altissimus in omni terra*; ad hanc cognitionem uenientes sic confundantur, ut placeant; sic pereant, ut permaneant. *Cognoscant*, inquit, *quia nomen tibi Dominus*, tamquam
 10 non uero nec suo nomine nuncupentur quicumque alii domini nominantur, quoniam seruiliter dominantur, et uero Domino comparati nec domini sunt; sicut dictum est: *Ego sum qui sum*; tamquam non sint ea quae facta sunt, si comparentur ei a quo facta sunt. Quod uero adiunxit: *tu solus altissimus in omni terra*, uel, sicut alii codices habent: *super omnem terram*, utique et in omni caelo, uel super omne
 15 caelum; sed hoc dicere maluit, quo terrena superbia premeretur. Desinit enim superbire terra, id est homo, cui dictum est: *Terra es*; et: *Quid superbit terra et cinis*, cum cognoscit
 20 Dominum esse altissimum super omnem terram, id est, nullius hominis cogitationes ualere aduersus eos qui secundum propositum uocati sunt, et de quibus dicitur: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?*

μ 878

14, 12 Ex. 3, 14. 19 Gen. 3, 19. 19 Eccli. 10, 9. 22 Rom. 8, 28.31.

13, 1 faciem α 1/2 quaerant α κ 16 reuereantur α κ 14, 4/5 reuereantur α κ
 α κ 6 quoniam α κ 6/7 super omnem terram α κ (cfr. l. 15/16)

IN PSALMVM LXXXIII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmus iste : *Pro torcularibus*, inscribitur. Et quantum aduertit nobiscum Caritas uestra (quia uos intentissime audire aduertebamus), nihil in eius textu dictum est uel de prelo, uel de fiscinis, uel de lacu, uel de instrumentis aut aedificio torcularis ; omnino nihil in eo tale audiuius ; unde quid sibi uelit titulus eius, quod inscribitur : *Pro torcularibus*, non parua quaestio est. Profecto enim si post istum titulum aliquid de talibus rebus diceret, quales commemorauit, crederetur a carnalibus uere ista uisibilia torcularia uoluisse cantare ; quia uero titulum imposuit : *Pro torcularibus*, et nihil postea in omni uersu psalmi dixit de his torcularibus notissimis oculis nostris, non dubitatur esse alia torcularia quae nos hic quaerere et intellegere uoluit Spiritus Dei. Quapropter quid agatur in his uisibilibus torcularibus recordemur, et hoc uideamus quemadmodum spiritaliter geratur in ecclesia. Uua certe pendet in uitibus, et oliua in arboribus (his enim duobus fructibus solent torcularia praeparari) ; et quamdiu pendent in fruticibus suis, tamquam libero aere perfruuntur ; et nec uua uinum est, nec oliua oleum, ante pressuram. Sic sunt homines quos praedestinauit Deus ante saecula conformes fieri imaginis unigeniti Filii sui, qui praecipue in passione magnus botrus expressus est. Huiusmodi ergo homines antequam accedant ad seruitutem Dei, fruuntur in saeculo tamquam deliciosa libertate, uelut uuae aut oliuae pendentes ; sed quoniam dictum est : *Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia et timore, et praepara animam tuam ad tentationem*, accedens quisque ad seruitutem Dei, ad torcularia se uenisse cognoscat ; contribulabitur, conteretur, comprimitur, non ut in hoc saeculo pereat, sed ut in apothecas Dei defluat. Exuitur carnalium desideriorum integumentis, quasi uinaciis ; hoc enim ei contigit in desideriis carnalibus, propter quae et apostolus dicit : *Exuite uos ueterem hominem, et induite nouum*. Hoc totum non fit nisi de pressura ; propterea torcularia nominantur ecclesiae Dei huius temporis.

2. Sed in torcularibus positi qui sumus ? Filii Core. Sic enim additum est : *Pro torcularibus, filiis Core*. Filios Core interpretatos habemus filios calui, quantum nobis qui illam linguam nouerunt, per ministerium quod Deo debebant, interpretari potuerunt ; et in hoc non defugio magnum mysterium

LXXXIII, 1, 20 cfr Rom. 8, 29. 25 Eccli. 2, 1. 32 Col. 3, 9.10.

LXXXIII, 1, 1 pro] in finem *praem.* a 2/3 quia *usq.* aduertebamus] *om.* V
3 textum V 21 imaginis] *om.* V 31 uinaccis V contingit *Lou.* 32 *pr.*
et] *om.* V 2, 1 sed in *usq.* 24 sponsus] *om.* V 2 filii a (*alt. m.*) κ choreb

intueri, et adiuuante Domino inuenire uobiscum. Non enim tamquam a filiis pestilentiae omnis est irridenda caluities, ne cum quisque sacratam caluitiem irriserit, a daemone μ 879
 10 runt post eum : *Calue, calue* ; et propter sacramentum implendum, conuersus ad Dominum petiuit ut eos ursi de silua exeuntes comederent. Abrepta est quidem illorum infantia in exitium uitae de hoc saeculo ; mortui sunt pueri, senes quandoque morituri ; uerumtamen sacramenti terror datus est
 15 hominibus. Elisaeus enim personam cuiusdam tunc gerebat, cuius filii sumus, filii Core, Domini scilicet nostri Iesu Christi. Iam occurrit Caritati uestrae ex euangelio, quare caluus, gerebat personam Christi ; recordamini quod in Caluariae loco crucifixus est. Siue ergo hoc interpretatur *filiis Core*, sicut
 20 secuti priores diximus, siue aliud aliquid, quod nos forsitan latet, interim quod occurrit, uidete quia plenum est sacramento. Filii Core, filii Christi ; nam et filios suos dicit sponsus, cum ait : *Non possunt filii sponsi ieiunare, quamdiu cum illis est sponsus*. Christianorum sunt ergo ista torcularia.

3. In pressuris autem constituti, ad hoc conterimur, ut PL
 amore nostro, quo ferebamur in ista mundana, saecularia, 1057
 temporalia, fluxa atque peritura, passi in eis, in hac uita, tormenta et tribulationes pressurarum et abundantiam temptationum, incipiamus quaerere illam quietem quae non est de hac uita, nec de hac terra ; et fit Dominus, ut scriptum est : *refugium pauperi*. Quid est *pauperi* ? Tamquam destituto, sine ope, sine auxilio, sine aliqua re de qua in terra praesumat. Talibus enim pauperibus adest Deus. Quia, homines etsi
 10 abundant pecunia in hac terra, respiciunt quod ait apostolus : *Praecepte diuitibus huius mundi non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum* ; et considerantes quam sit incertum unde gaudebant, antequam accederent ad seruitutem Dei, id est, antequam introirent in torcularia, uident ex ipsis
 15 diuitiis uel habere se pressuras cogitationum, quomodo ea gubernentur, quomodo custodiantur ; uel si paululum inclinauerint cupiditatem ut ea diligant, plus eos impleri timoribus quam fructibus. Quid enim tam incertum, quam res uolubilis ? Nec immerito ipsa pecunia rotunda signatur, quia non stat.
 20 Tales ergo, etsi habeant aliquid, pauperes sunt. Qui uero nihil horum habent, et habere desiderant, inter reprobandos diuites computantur ; non enim adtendit Deus facultatem, sed uoluntatem. Pauperes igitur destituti omni ope saeculari, quia etsi

2, 9 cfr IV Reg. 2, 23, 24. 18 cfr Matth. 27, 33. 23 Matth. 9, 15. 3, 7 Ps. 9, 10. 11 I Tim. 6, 17.

κ, psalmus add. α κ 8 sacratam caluariam aliquot codd., sacramentum calui alii quidam 13 exitum plures codd., exitus alii quidam 3, 2 amorem nostrum V

ea circumfluant, intellegunt quam incerta sint ; et ingemiscen-
 25 tes ad Deum, nihil habentes in hoc saeculo quo delectentur,
 quo teneantur, in abundantia pressurarum et tentationum
 tamquam in torcularibus constituti, defluant uinum, defluant
 oleum. Quae sunt ista, nisi bona desideria ? Restat enim illis
 desiderandus Deus ; iam non amant terram. Amant enim qui
 30 fecit caelum et terram : amant, et nondum cum eo sunt.
 Desiderium eorum differtur, ut crescat ; crescit, ut capiat.
 Non enim paruum aliquid daturus est Deus desideranti,
 aut parum exercendus est ad capacitatem tanti boni : non
 aliquid Deus quod fecit daturus est, sed seipsum qui fecit
 35 omnia. Ad capiendum Deum exercere ; quod semper habiturus
 es diu desidera. Reprobati sunt in populo Israel, qui festinaue-
 runt ; assidue affectus iste reprehenditur in scriptura festi-
 nantium. Qui sunt enim qui festinant ? Qui conuersi ad Deum,
 cum hic non inuenerint requiem quam quaerebant, et gaudia μ 880
 40 quae promittebantur, tamquam in itinere deficientes, et long-
 gum sibi quiddam, donec hoc saeculum uel haec uita finiatur,
 restare arbitantes, et quaerentes hic aliquam requiem,
 quae si habetur, falsa est, respiciunt retro, et decidunt a pro-
 posito ; nec adtendunt cum quanto terrore dictum est :
 45 *Mementote uxoris Lot*. Vtquid enim statua salis effecta est, si
 non homines condit, ut sapiant ? Ergo exemplum illius ma-
 lum, tibi fit bonum, si caueris. Mementote, inquit, uxoris
 Lot ; respexit enim retro, unde liberata erat a Sodomis, et
 ibi remansit, unde respexit ; ipsa in loco mansura, et trans-
 50 euntes alios conditura. Liberati ergo a Sodomis praeteritae PL
 uitae, non respiciamus retro ; nam hoc festinare est, non ad- 1058
 tendere quod promisit Deus, quia longe est, et respicere ad id
 quod proximum est, unde iam liberatus es. De talibus quid
 dicit apostolus Petrus ? *Contingit illis res ueri prouerbii* :
 55 *Canis conuersus ad suum uomitum*. Premebat enim pectus
 conscientia peccatorum ; accepta indulgentia quasi uomuisti,
 et releuatum est pectus tuum ; facta est bona conscientia ex
 mala conscientia : quid rursus conuerteris ad uomitum tuum ?
 Si canis hoc faciens horret oculis tuis, tu quid eris oculis Dei ?

4. Vnusquisque autem, fratres carissimi, de loco itineris sui,
 ad quem proficiendo peruenit, et quem uouit Deo, inde respicit
 retro, cum ipsum dimiserit. Verbi gratia, statuit castitatem
 coniugalem seruare (inde enim incipit iustitia) ; recessit a

45 Luc. 17, 32.

45 cfr Gen. 19, 26.

54 II Petr. 2, 22.

24 circumfluant V sit V 26 praessuram V 27 defluant (bis) V μ ,
 defluunt Lou. PL 30 amant] enim add. V 32 paruum] Rem., parum V
 alii codd. 34 quod fecit deus V 38 qui sunt usq. 4, 31 peruenisse = *Caesarii*
Arelat. serm. 135, 5/6, pag. 558 sq. alt. qui] nisi praem. V 41 finiatur] V
Caes., finiantur *cet. codd. edd.* μ 42 arbitantes V 55 reuersus *edd. Caes.*
(praeter cod. C^o) 59 horret oc. t., tu quid eris dei V s. l. (alt. oculis om.) 4, 1
 autem] quae enim V

5 fornicationibus et ab illa illicita immunditia; quando se
 ad fornicationes conuerterit, retro respexit. Alius ex munere
 Dei maius aliquid uouit, statuit nec nuptias pati; qui non
 damnaretur, si duxisset uxorem, post uotum quod Deo pro-
 misit si duxerit, damnabitur, cum hoc faciat quod ille qui non
 10 promiserat; tamen ille non damnatur, iste damnatur. Quare,
 nisi quia iste respexit retro? Iam enim ante erat, iste autem
 illuc nondum peruenerat. Sic uirgo, quae si nuberet, non
 peccaret, sanctimonialis si nupserit, Christi adultera deputa-
 bitur. Respexit enim retro de loco quo accesserat. Sic quibus
 15 placet, relicta omni spe saeculari et omni actione terrena,
 conferre se in societatem sanctorum, in communem illam ui-
 tam ubi non dicit aliquis aliquid proprium, sed sunt illis omnia
 communia, et est illis anima una et cor unum in Deum; quis-
 quis inde recedere uoluerit, non talis habetur qualis ille qui
 20 non intrauit: ille enim nondum accessit; iste retro respexit.
 Quapropter, carissimi, quomodo quisque potest, uouete et
 reddite Domino Deo uestro, quod quisque potuerit; nemo
 retro respiciat, nemo pristinis suis delectetur, nemo auertatur
 ab eo quod ante est, ad id quod retro est: currat donec
 25 perueniat; non enim pedibus, sed desiderio currimus. Nullus
 autem in hac uita peruenisse se dicat. Quis enim potest tam
 perfectus esse quam Paulus? Et ait tamen: *Fratres, ego me
 non arbitror adprehendisse; unum autem, quae retro oblitus,
 in ea quae ante sunt extentus, secundum intentionem sequor*
 30 *ad palmam supernae uocationis Dei in Christo Iesu.* Vides
 Paulum adhuc currere, et te iam existimas peruenisse?

2. 5. Si ergo sentis pressuras huius mundi, etiam cum felix es,
 intellexisti te esse in torculari. Putatis enim, fratres mei, in-
 felicitatem saeculi metuendam esse, et felicitatem non esse ^{μ 881}
 metuendam? Immo uero nulla infelicitas frangit, quem felici-
 5 tas nulla corrumpit. Quomodo ergo cauenda et timenda est
 ipsa corruptrix, ne te blandiendo seducat? Ne incumbas in
 baculum arundinis; nam et hoc scriptum est, quosdam incum-
 bere in baculum arundinis. Noli te credere; fragile est quo
 10 niteris, frangitur et interimit te. Si ergo felicitate tibi iste
 mundus arrideat, in pressura te computa, ut dicas: *Tribula-
 tionem et dolorem inueni, et nomen Domini inuocaui.* Non di-
 xit: *inueni tribulationem*, nisi quamdam quae latet; quaedam
 enim tribulatio quosdam in hoc saeculo latet, qui putant sibi
 bene esse, cum peregrinentur a Domino. *Quamdiu enim sumus*

4, 12 cfr I Cor. 7, 28. 17 cfr Act. 2, 44; 4, 32. 21 cfr Ps. 75, 12. 27 Phil.
 3, 13. 14. 5, 7 cfr IV Reg. 18, 21. 10 Ps. 114, 3. 4. 14 II Cor. 5, 6.

10 tam V corr. iste] ille V 11 retro respexit V 11 iam usq. 20 respexit]
 om. V 28 arbitror V 30 iesu] explicit sermo de titulo psalmi LXXXIII
 add. V

15 *in corpore*, inquit, *peregrinamur a Domino*. Si a patre tuo homine peregrinareris, miser esses; a Domino peregrinaris, et felix es? Ergo sunt qui putant bene sibi esse. Qui autem intellegunt in qualibet circumfluentia copiarum et uoluptatum, quamuis ad nutum cuncta deseruiant, quamuis nihil molestum
 20 irrepat, nihil aduersum terreat, tamen in malo se esse quamdiu peregrinantur a Domino, acutissimo oculo tribulationem et dolorem inuenerunt, et nomen Domini inuocauerunt. Talis est qui cantat in hoc psalmo. Quis est? Corpus Christi. Quis est iste? Vos, si uultis; nos omnes, si uolumus; omnes filii
 25 Core, et omnes unus homo, quia unum Christi corpus. Quomodo non est unus homo, qui unum caput habet? Caput omnium nostrum Christus est: corpus illius capitis omnes nos sumus. Et omnes in hac uita in torcularibus sumus; si bene sapimus, iam ad torcularia uenimus. Ergo in pres-
 30 suris tentationum constituti, edamus hanc uocem, et praemittamus desiderium nostrum: *Quam dilectissima sunt*, inquit, *tabernacula tua, Domine uirtutum!* Erat in tabernaculis quibusdam, id est, in torcularibus; sed desiderabat alia tabernacula, ubi nulla pressura est: in his
 35 illuc suspirabat, ab his in illa per desiderii canalem quodam modo defluebat.

3. 6. Et quid sequitur? *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*. Parum est: *Concupiscit et deficit*; sed quo deficit? *In atria Domini*. Defecit uua pressa; sed quo defecit? In uinum et in lacum, et in apothecae
 5 requiem, seruanda in quiete magna. Hic desideratur, ibi capitur, hoc suspiratur, ibi gaudetur; hic oratur, ibi laudatur; hic gemitur, ibi exsultatur. Ea quae dixi quasi dura hic nemo auersetur; nemo quasi nolit pati. Metuendum est ne uua, dum torcular timet, ab auibus uel a feris comedatur. In magna
 10 uidetur tristitia esse, cum dicit: *Concupiscit et deficit anima mea in atria Domini*; non enim habet quod desiderat; sed numquid sine gaudio est? Quo gaudio? Quod ait apostolus: *Spe gaudentes*. Ibi iam re gaudebit, modo adhuc spe. Ideoque qui spe gaudent, quia certi sunt se accepturos,
 15 tolerant in torculari omnes pressuras. Propterea et ipse apostolus cum dixisset: *Spe gaudentes*, quasi his loqueretur, qui iam in torculari sunt, addidit statim: *In tribulatione patientes*. *In tribulatione*, inquit, *patientes*: quid deinde? *In oratione tolerantantes*. Quid est: *tolerantes*? Quia differimini. Oratis et dif-
 20 ferimini; tolerate quod differimini: toleretur quod differtur, μ 882 quia cum uenerit, non aufertur.

6, 13 sqq. Rom. 12, 12.

5, 31 dilectissima] *codd. omnes cum a κ, amabilia edd.* 35 per desiderii carnalem Rem. (errore), desiderium carnalem *cet. codd. edd.* 6, 12 quod] quo uel quid *edd.*

3.4. 7. Audisti gemitum in torculari : *Desiderat et deficit anima mea in atria Domini* ; audi unde duret, spe gaudens : *Cor meum et caro mea exsultauerunt in Deum uiuum*. Exsultauerunt hic in illud. Vnde exsultatio, nisi de
 5 spe ? Quo exsultauerunt ? *In Deum uiuum*. Quae tibi exsultauerunt ? *Cor meum et caro mea*. Vnde exsultauerunt ? *Nam et passer, inquit, inuenit sibi domum, et turtur nidum sibi, ubi ponat pullos suos*. Quid est hoc ? Duo dixerat, et duo reddidit in similitudinibus auium :
 10 dixerat exsultasse cor suum, et carnem suam, et his duobus reddidit passerem et turturem ; cor tamquam passer, caro tamquam turtur. Inuenit sibi domum passer, inuenit sibi domum cor meum. Exercet pennas in uirtutibus huius temporis, in ipsa fide, et spe, et caritate, quibus uolet in domum
 15 suam ; et cum uenerit permanebit, et iam querula uox passeris quae hic est, non erit ibi. Nam ipse est querulus passer, de quo in alio psalmo dicit : *Sicut passer singularis in tecto*. De tecto uolat ad domum. Iam sit in tecto, calcet domum carnalem ; habebit quemdam caelestem locum, perpetuam
 20 domum ; passer iste finiet querelas suas. Turturi autem dedit et pullos, id est carni : *inuenit nidum turtur, ubi ponat pullos suos*. Passer domum, turtur nidum, et nidum utique ubi ponat pullos suos. Domus tamquam ad sempiternum eligitur, nidus ad tempus congeritur ; corde cogitamus Deum,
 25 tamquam uolante passere ad suam domum, carne autem agimus opera bona. Videtis enim per carnem sanctorum quanta bona fiant ; per hanc enim operamur quae iussi sumus operari, quibus adiuuamur in hac uita. *Frangere esurienti panem tuum, et egenum sine tecto induc in domum tuam ; si uideris nudum, uesti* ;
 30 et cetera talia quae nobis praecepta sunt, non operamur nisi per carnem. Passer ergo ille qui cogitat domum suam, non recedit a turture quaerente sibi nidum, ubi ponat pullos suos ; non enim abicit illos ubicumque, sed inuenit sibi nidum, ubi eos ponat. Dicimus autem, fratres, quod nostis :
 35 quanti uidentur praeter ecclesiam bona operari ? quam multi etiam pagani pascunt esurientem, uestiunt nudum, suscipiunt hospitem, uisitant aegrotum, consolantur inclusum ? quam multi haec faciunt ? Quasi uidetur parere turtur ; sed non sibi inuenit nidum. Quam multa multi haeretici non in ecclesia operantur, non in nido pullos ponunt ? Conculcabuntur et conterentur ; non seruabuntur, non custodientur. In huius enim carnis operatricis persona posita est quaedam mulier ab apostolo Paulo, cum ait : *Adam non est seductus ; mulier autem seducta est*. Postea enim Adam consensit mulieri ; nam

7, 17 Ps. 101, 8. 28 Isai. 58, 7. 43 1 Tim. 2, 14. 44 cfr Gen. 3, 6.

7, 1 desiderat] cfr Capelle, p. 100 7 nam et] κ, etenim a inueniet κ 8 sibi] om.

45 a serpente mulier seducta est. Nec modo potest aliqua mala
 suasio nisi carnis tuae primo desiderium commouere, cui
 postea si mente consenseris, cecidit et passer; si autem uin- PL
 cuntur desideria carnis, tenentur membra ad opera bona, arma 1061
 concupiscentiae auferuntur; et incipit turtur habere pullos.
 50 Propterea quid ibi ait apostolus? *Salua autem erit per filio-
 rum generationem.* Mulier uidua sine filiis, si perseueret, nonne
 beator erit? numquid salua non erit, quia non parit filios?
 Virgo Dei non melior erit? numquid salua non erit, quia filios
 non habet? aut ad Deum non pertinet? Salua ergo erit mu- μ 883
 55 lier, quae in typo carnis accipitur, per filiorum generationem,
 id est, si faciat opera bona. Sed non ubicumque turtur inue-
 niat nidum sibi, ubi ponat pullos suos; in fide uera, in fide
 catholica, in societate unitatis ecclesiae pariat opera sua.
 Propterea et de illa cum loqueretur apostolus, ita subiecit:
 60 *Salua autem erit per filiorum generationem, si permanserit in
 fide et dilectione et sanctificatione cum sobrietate.* Permanendo
 ergo in fide, ipsa fides nidus est pullorum tuorum. Nam propter
 infirmitatem pullorum turturis tuae dignatus est Dominus
 praebere tibi unde nidum faceres; indutus est enim feno car-
 65 nis, ut ad te ueniret. In ista fide pone pullos tuos; in isto nido
 operare opera tua. Qui enim sunt nidi, uel quis est nidus,
 sequitur statim: *Altaria tua, Domine uirtutum.* Cum
 dixisset: *Et turtur inuenit sibi nidum, ubi ponat
 pullos suos,* quasi quaesisses: *Quem nidum? Altaria tua,
 70 Domine uirtutum, rex meus et Deus meus.* Quid est:
rex meus et Deus meus? Qui regis me, qui creasti me.

5. 8. Sed hic nidus est, et hic peregrinatio, et hic suspirium,
 et hic tritura, et hic pressura, quia hic torcular: quid est au-
 tem quod desiderat? quod concupiscit? quo it? quo tendit
 desiderium nostrum? quo nos rapit? Hic positus illa medita-
 5 tur, positus inter tentationes, positus inter pressuras, positus
 in torcularibus, suspirans in superna promissa; quasi quid
 ibi acturus, iam praemeditatur gaudia futura. *Beati, inquit,
 qui habitant in domo tua.* Vnde beati? quid habituri?
 quid acturi? Omnes qui beati dicuntur in terra, habent ali-
 10 quid et agunt aliquid. Beatus est homo ille: tot praediis, tanta
 familia, tanto auro et argento. Habendo beatus dicitur. Bea-
 tus est: ad illos honores peruenit, ad proconsulatum, ad prae-
 fecturam. Agendo beatus dicitur. Ergo aut habendo, aut
 agendo. Vnde autem ibi beati? quid habituri? quid acturi?

50 I Tim. 2, 15.

51/52 I Cor. 7, 40.

60 I Tim. 2, 15.

κ cum LXX (cod. Sinait.), cfr l. 21 46 commoueret Er., commouerit Lou.
 49 incipit] adest R (et om.) perseuerauerit R 53 pr. non] nonne R 60 ge-
 nerationem filiorum R 61 cum] et R 66 sunt enim R 68 et] om. R
 71 alt. qui] quia R 8, 1 est] om. R 3 alt. quod] quid R 8 ambulant a
 tuo domine κ qui abituri, corr. s. l. qua habitaturi

- 15 Quid habituri, iam supra dixi : *Beati qui habitant in domo tua*. Domum tuam si habueris, pauper es ; domum Dei si habueris, diues es. In domo tua timebis latrones ; domui Dei murus ipse Deus est. *Beati ergo qui habitant in domo tua*. Possident Ierusalem caelestem sine angustia, sine
 20 pressura, sine diuersitate et diuisione limitum : omnes habent eam, et singuli habent totam. Magnae illae diuitiae. Non angustat frater fratrem ; nulla ibi indigentia est. Quid ergo ibi acturi ? Omnium enim actionum humanarum mater necessitas. Iam, fratres, breuiter dixi : currite animo per quaslibet
 25 actiones, uidete, si eas parit, nisi necessitas. Ipsae memorabiles artes quae magnae uidentur in subueniendo, patrocina linguae et adiutoria medicinae ; ipsae sunt enim in hoc saeculo PL
 excellentes actiones ; tolle litigatores : quibus opitulatur aduo- 1062
 catus ? tolle uulnera et morbos : quid curat medicus ? Et
 30 omnes istae actiones nostrae ad quotidianam uitam quae exiguntur et fiunt, ex necessitate ueniunt. Arare, seminare, nouellare, nauigare : talia omnia opera quae parit, nisi necessitas et indigentia ? Tolle famem, sitim, nuditatem ; cui opus sunt ista omnia ? Haec etiam quae nobis iubentur bona opera :
 35 nam ista quae commemorauit, honesta sunt, sed omnium hominum (exceptis operibus pessimis loquor, detestabilibus operibus, flagitiis et facinoribus, homicidiis, effractoribus, adulteriis ; illa nec deputo inter actiones humanas) : haec honesta μ 884
 loquor, non parit nisi necessitas, necessitas fragilitatis carnalis.
 40 Haec etiam quae dixi iuberi nobis : *Frange esurienti panem tuum*, cui frangis, ubi nemo esurit ? *Egenum sine tecto induc in domum tuam* ; quem hospitem suscipis, ubi omnes in patria sua uiuunt ? quem uisitas aegrotum, ubi perpetua sanitate gaudent ? quem concordas litigiosum, ubi pax sempiterna est ?
 45 quem sepelis mortuum, ubi semper uiuitur ? Nihil ergo horum acturus es ex operibus honestis illis omnium hominum ; nihil acturus es ex istis bonis operibus, quia isti pulli turturis iam uolabunt de nido. Quid ergo ? Iam dixisti quid habituri sumus : *Qui habitant in domo tua, beati* sunt. Dic etiam
 50 quid acturi sunt, quia non ibi uideo aliquas necessitates quae me impellant ad agendum. Ecce modo quod loquor et disputo, necessitas parit. Numquid enim ibi talis disputatio erit, quasi quae doceat ignaros, quasi quae commemoret obliuiosos ? aut uero in illa patria euangelium recitabitur, ubi ipsum Dei
 55 Verbum contemplabitur ? Ergo quia dixit iste desiderans et suspirans ex uoce nostra, quid habituri sumus in illa patria cui suspiratur, et ait : *Beati qui habitant in domo tua* ;

40/42 Isai. 58, 7.

15 supra] om. R 16/17 domum usq. tua] om R 21 magnam R 26 patrocinali R
 28 opitulabitur R (quae sequuntur usq. l. 60 legere fere non ualeo)
 39 pr. necessitas] om. PL 43 aegrum R 49 sumus] sunt R

dicat et quid acturi sumus. *In saecula saeculorum laudabunt te.* Hoc erit totum negotium nostrum, sine defectu
 60 Alleluia. Non uobis, fratres, uideatur quasi fastidium ibi futurum, quia si modo hoc diu dicatis, non duratis; ab illo gaudio necessitas uos auertit. Et quia non tantum delectat quod non uidetur, si tanta alacritate in ipsa pressura et fragilitate carnis laudamus quod credimus, quomodo laudabimus
 65 quod uidebimus? Cum absorpta fuerit mors in uictoriam, cum mortale hoc induerit immortalitatem, et corruptibile hoc induerit incorruptionem, nemo dicet: Diu steti; nemo dicet: Diu ieiunauit, diu uigilauit. Stabilitas enim magna ibi, et ipsa immortalitas iam corporis nostri suspendetur in contemplationem Dei. Et si modo uerbum hoc quod uobis erogamus,
 70 tam diu fragilitatem carnis nostrae stantem tenet, quid nobis faciet illud gaudium? quomodo nos mutabit? Similes enim ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Iam similes illi, quando deficiemus? quo auertemur? Securi ergo simus,
 75 fratres; non nos satiabit laus Dei, amor Dei. Si deficies ab amore, deficies a laude; si autem amor sempiternus erit, quia illa insatiabilis pulchritudo erit; noli timere ne non possis semper laudare, quem semper poteris amare. Ergo: *Beati qui habitant in domo tua; in saecula saeculorum laudabunt te.* Huic uitae suspiremus.

6. 9. Sed quomodo illuc ueniemus? *Beatus uir cuius est susceptio eius abs te, Domine.* Intellexit ubi esset, quia per fragilitatem carnis suae ad illam beatitudinem uolare non posset; circumspexit pondera sua, quia dicitur alio loco:
 5 *Corpus enim quod corrumpitur, aggrauat animam; et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.* Spiritus sursum uocat, pondus carnis deorsum reuocat; inter duos conatus suspensionis et ponderis colluctatio quaedam est, et ipsa colluctatio ad pressuram pertinet torcularis. Audi ipsam luctam
 10 de torculari ab apostolo expressam, quia et ipse ibi conterebatur, ibi premebatur: *Condelector, inquit, legi Dei secundum interioremem hominem; uideo autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae, et captiuum me ducentem in lege peccati, quae est in membris meis.* Magna lucta, et euadendi
 15 magna desperatio, nisi subueniat de consequenti: *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei*

8, 65 cfr I Cor. 15, 53-54. 72 cfr I Ioh. 3, 2. 9, 5 Sap. 9, 15. 11 sqq. Rom. 7, 22-25.

59 te] diapsalma add. a 60 uobis] nouis (b. e. nobis) R 61 modo si R 63/64 fragilitatem R 65 adsumta R alt. cum] et R 69/70 contemplatione R codd. 71 uestrae R 75 laus dei, amor dei] opt. codd., nisi laus dei R, amor dei om. quidam codd. Er., laus dei om. Corb., nisi laus dei, amor dei edd. 9, 1 illuc] om. R 2 domine] om. a (alt. m.) 4 quia] qua R 9/10 audi ipsam luctam torculari add. R s. l. (om. de) 12 autem] om. R 15 subueniat] codd. Er. (subaudi 'gratia'), subueniatur Lou. 16 ego] om. R

per Iesum Christum Dominum nostrum. Ergo et hic in psalmo isto uidit illa gaudia, cogitauit animo : *Beati qui habitant in domo tua, Domine ; in saecula saeculorum laudabunt te.* Sed quis illuc adscendet ? quid facio de carnis pondere ? *Beati qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te. Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem.* Sed quid faciam ? quomodo uolabo ? quomodo perueniam ? *Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae.* Dixit se infelicem, et dixit : *Quis me liberabit de corpore mortis huius*, ut inhabitem in domo Domini, et in saecula saeculorum laudem eum ? *quis me liberabit ? Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum.* Sicut ergo in uerbis apostoli illi difficultati et quasi inextricabili luctae subuenit quod subiecit : *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*, sic et hic cum suspiraret flammante desiderio in domum Dei et in illas laudes Dei, considerata grauedine corporis sui et mole carnis suae, et desperatione quadam suborta, rursus in spem euigilauit, et ait : *Beatus uir cuius est susceptio eius abs te, Domine.*

6.7. 10. Quid ergo praestat Deus in hac gratia, ei quem suscepit perducendum ? Sequitur, et dicit : *Adscensus in corde eius.* Facit illi gradus quibus adscendat. Vbi illi facit gradus ? In corde. Quanto ergo plus amaueris, tanto plus adscendes. *Adscensus*, inquit, *in corde eius disposuit.* Quis ? Qui suscepit eum : *Beatus enim cuius est susceptio eius abs te, Domine.* Quia per se non potest, opus est ut gratia tua suscipiat. Et quid facit gratia tua ? Disponit adscensus in corde. Vbi disponit adscensus ? *In corde, in conualle plorationis.* Ecce habetis torcular conuallem plorationis ; ipsae lacrimae piae contribulatorum, mustum sunt amantium. *Adscensus in corde eius disposuit.* Vbi ergo disposuit ? *In conualle plorationis.* Hic enim disposuit adscensus, *in conualle plorationis* ; hic enim ploratur ubi seminatur : *Euntes, inquit, ibant et flebant, mittentes semina sua.* Ergo adscensus in corde tuo sint dispositi a Deo per gratiam ipsius. Amando adscende ; inde cantatur canticum graduum. Et ubi tibi disposuit hos adscensus ? *In corde, in conualle plorationis.* Dixit ubi disposuit, quo disposuit. Quid disposuit ? *Adscensus.* Vbi ? Intus, *in corde.* In qua regione, et quasi habitationis loco ? *In conualle plorationis.* Vt quo adscendatur ? *In locum quem dispo-*

PL
1064

10, 15 Ps. 125, 6.

19 domine] om. R, fort. recte 24 uideo] enim add. R aliquam R corr. 30 subiacit R 32 flammanti R 34 uigilauit R 10, 1 suscipit R 6 eum] om. R 8 faciet R 10 conualle R 13 enim] om. R 15 inquit] enim R 18 hos] hoc R 19 quo] R codd. μ, quod plures edd. PL

suit. Quid est hoc, fratres : *In locum quem disposuit ?*
 Quem locum diceret quem disposuit, si dici posset. Dictum
 25 tibi est : *Adscensus disposuit in corde, in conualle*
plorationis. Quaeris quo ? Quid tibi dicturus est ? *Quod*
oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscen-
dit. Collis est, mons est, terra est, pratum est, prope omnia
 30 per similitudinem (uidemus enim nunc per speculum in
 aenigmate quid sit ille locus, tunc uidebimus facie ad faciem),
 quis explicet ? Noli ergo quaerere quo disposuit, *in locum*
quem disposuit. Ipse nouit quo, ipse nouit qui disposuit
 quo te ducat cuius adscensus in corde disposuit. Quid ? times
 35 adscendere, ne erret qui te ducit ? Ecce in conualle plorationis ^{μ 886}
 disposuit adscensus : *In locum quem disposuit.* Ploramus
 modo. Vnde ? Vbi dispositi sunt nostri adscensus. Vnde
 ploramus, nisi inde unde se miserum exclamabat apostolus,
 quia uidebat aliam legem in membris suis repugnantem legi
 40 mentis suae ? Et unde hoc nobis ? Ex poena peccati. Et puta-
 bamus nos facile iustos esse posse quasi uiribus nostris, ante-
 quam acciperemus mandatum ; adueniente autem mandato,
 peccatum reuixit, ego autem mortuus sum ; hoc ait apostolus.
 Data est enim lex hominibus, non quae saluaret eos iam, sed
 45 per quam cognoscerent in qua aegritudine iacebant. Audi uerba
 apostoli : *Si enim data esset lex quae posset uiuificare, omnino*
ex lege esset iustitia ; sed conclusit scriptura omnia sub peccato,
ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus ; ueniret
 gratia post legem, inueniret hominem non solum iacentem,
 50 sed iam etiam confitentem et dicentem : *Miser ego homo, quis*
me liberabit de corpore mortis huius, et opportune ueniret
 medicus ad conuallem plorationis, et diceret : Certe cognouisti
 quia cecidisti ; audi me ut surgas, qui me contempsisti ut cade-
 res. Data est ergo lex ut aegrum de morbo conuinceret, qui
 55 sibi sanus uidebatur ; ut peccata demonstrarentur, non ut
 auferrentur. Demonstrato peccato per datam legem, auctum
 est peccatum, quia peccatum est et contra legem : *Occasione,*
 inquit, *accepta, peccatum per mandatum operatum est in me*
 60 *omnem concupiscentiam.* Quid est : *occasione accepta per man-*
datum ? Acceptum mandatum quasi uiribus suis conati sunt
 facere homines ; uicti concupiscentia, mandati etiam ipsius
 transgressione rei facti sunt. Sed quid ait apostolus ? *Vbi au-*
tem abundauit peccatum, superabundauit gratia, id est, auctus
 est morbus, commendata est medicina. Propterea, fratres,

26 I Cor. 2, 9.
 57 Rom. 7, 7.8.

30 I Cor. 13, 12.
 62 Rom. 5, 20.

39 cfr Rom. 7, 23.

46 Gal. 3, 21.22.

25 est] esse R 26 est] om. R 32 explicit R 46 enim] om. R omnino]
 uere R 50 iam] om. R 57 lege R 61 etiam ipsius mandati R

65 quinque illae porticus Salomonis, numquid curabant aegrotos, ubi erat piscina in medio earum? *Et iacebant*, inquit, *aegroti in quinque porticibus*; in euangelio lectum habemus. Quinque illae porticus, lex est in quinque libris Moysi. Ad hoc producebantur aegroti de domibus suis, ut iacerent in porticibus. Ergo
 70 lex prodebat aegrotos, non sanabat; sed benedictione Dei turbabatur aqua, tamquam angelo descendente; uisa aqua turbata, qui poterat unus descendebat et sanabatur. Aqua illa cincta quinque porticibus, populus Iudaeorum erat lege conclusus; hunc perturbauit Dominus praesentia sua, ut occide-
 75 retur. Nisi enim descensu suo Dominus perturbaret populum Iudaeorum, numquid crucifigeretur? Itaque turbata aqua passionem Domini significabat, quae facta est perturbata gente Iudaeorum. In hanc passionem credit languidus, tamquam in aquam turbatam descendens, et sanatur. Qui non
 80 sanabatur lege, id est porticibus, sanatur gratia, per passionis fidem Domini nostri Iesu Christi. Vnus, quia unitas. Ergo et hic quid ait? *Adscensus in corde eius disposuit, in conualle plorationis, in locum quem disposuit*: iam in illo loco gaudebimus.

8. **11.** Quare autem *in conualle plorationis*? Et ex qua conualle plorationis ad illum locum gaudii ueniemus? *Nam et benedictionem*, inquit, *dabit qui legem dedit*. Afflixit nos lege, pressit nos lege, ostendit nobis torcular; uidi-
 5 mus pressuram, carnis nostrae tribulationem cognouimus, ingemuimus rebellante peccato aduersus mentem nostram, ^{μ 887} clamauimus: *Miser ego homo*; sub lege genuimus; quid restat, nisi ut benedictionem det qui legem dedit? Adueniet gratia post legem; ipsa est benedictio. Et quid nobis prae-
 10 stitit ista gratia et benedictio? *Ambulabunt a uirtutibus in uirtutem*. Hic enim per gratiam multae uirtutes dantur: *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiae, alii sermo scientiae, secundum eundem Spiritum, alii fides, alii donatio sanitatum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum,*
 15 *alii prophetatio*. Multae uirtutes, sed hic necessariae; et ab his uirtutibus imus in uirtutem. Quam uirtutem? Christum, Dei uirtutem, et Dei sapientiam. Ipse dat diuersas uirtutes in loco hoc, qui pro omnibus uirtutibus necessariis in conualle plorationis et utilibus dabit unam uirtutem, seipsum. Nam et
 20 uirtutes agendaе uitae nostrae quattuor describuntur a multis, et in scriptura inueniuntur. Prudentia dicitur, qua dignoscimus

66 Ioh. 5, 3. 11, 7 Rom. 7, 24. 12 I Cor. 12, 8. 10. 16 cfr I Cor. 1, 24.

67 dictum Lou. 68 ad hoc usq. 11, 12 alii quidem] in R. legere fere non ualeo. 11, 2/3 nam et] etenim a κ (cfr 7, 7) 8 adueniet] ei (uel et?) add. R. 10 uirtutibus] κ (cfr commentar.), uirtute a cum LXX 14 sermonum] linguarum R. 15 necessaria hic R.

inter bonum et malum. Iustitia dicitur, qua sua cuique
 tribuimus, nemini quidquam debentes, sed omnes diligentes. PL
 Temperantia dicitur, qua libidines refrenamus. Fortitudo dicitur, 1066
 25 tur, qua omnia molesta toleramus. Ista uirtutes nunc in
 conualle plorationis per gratiam Dei dantur nobis; ab his uir-
 tutibus imus in illam uirtutem. Et quae erit illa uirtus, nisi
 solius contemplationis Dei? Necessaria ibi non erit ista pru-
 dentia, ubi nulla mala occursura sunt quae uitemus. Sed quid
 30 putamus, fratres? Non ista iustitia, ubi nulla erit cuiusquam
 indigentia cui subuenire debeamus. Non ista temperantia, ubi
 nulla erit libido refrenanda. Non ista fortitudo, ubi nulla erunt
 mala toleranda. Ergo ab his uirtutibus huius actionis ibimus
 in uirtutem illius contemplationis, qua contemlemur Deum;
 35 sicut scriptum est: *Mane adstabo tibi, et contemplanabor*. Et audi
 quia ab huius actionis uirtutibus, in illam contemplationem ibi-
 mus. Sequitur ibi: *Ibunt a uirtutibus in uirtutem*:
 quam uirtutem? Contemplandi. Quid est, contemplandi?
Apparebit Deus deorum in Sion. Deus deorum, Chri-
 40 stus christianorum. Quomodo *Deus deorum*, Christus christi-
 anorum? *Ego dixi: dii estis, et filii Altissimi omnes*. Dedit
 enim eis potestatem filios Dei fieri, ille in quem credidimus,
 pulcher sponsus, qui hic propter deformitatem nostram de-
 formis apparuit, quia *uidimus eum*, inquit, *et non habebat speciem*
 45 *neque decorem*. Finita omni necessitate mortalitatis, sicuti est
 Deus apud Deum, Verbum apud Patrem, per quod facta sunt
 omnia, apparebit mundis corde; *beati enim mundi corde, quo-
 niam ipsi Deum uidebunt. Apparebit Deus deorum in
 Sion*.

9. **12.** Et rursus iste a cogitatione illorum gaudiorum redit ad
 suspiria sua. Videt quid praeuenerit spe, et ubi adhuc sit re.
Apparebit tunc Deus deorum in Sion; hoc est unde
 gaudebimus: ipsum in saecula saeculorum laudabimus. Sed
 5 adhuc modo tempus est orandi, tempus deprecandi; et si
 aliquantum gaudendi, sed adhuc in spe; in peregrinatione
 sumus, in conualle plorationis sumus. Ad huius ergo loci
 gemitum rediens dicit: *Domine Deus uirtutum, exaudi
 precem meam; auribus percipe, Deus Iacob*, quia et
 10 ipsum Iacob fecisti de Iacob Israel. Apparuit enim illi
 Deus, et dictus est Israel, uidens Deum. Audi ergo me, Deus
 Iacob, et fac me Israel. Quando fiam Israel? Cum apparebit μ 888
 Deus deorum in Sion.

10. **13.** *Protector noster adspice, Deus*. Sub umbra ala-
 rum tuarum sperabunt; ideo *protector noster adspice*,

23 cfr Rom. 13, 8. 35 Ps. 5, 5. 41 Ps. 81, 6. 42 cfr Ioh. 1, 12. 44
 Isai. 53, 2. 47 Matth. 5, 8. 12, 10 cfr Gen. 32, 28. 13, 1 cfr Ps. 35, 8.

25 nunc] om. R 26 conualle] deficit R 12, 9 precem] orationem α κ iacob]

Deus, et respice in faciem Christi tui. Quando enim non respicit in faciem Christi sui Deus? quid est: *Respice in faciem Christi tui?* Per faciem innotescimus; quid est ergo: *Respice in faciem Christi tui?* Fac innotescere omnibus Christum tuum. *Respice in faciem Christi tui*: notus sit omnibus Christus tuus, ut possimus ire a uirtutibus in uirtutem, ut possit superabundare gratia, quoniam abundauit peccatum.

11. **14.** *Quoniam melior est dies una in atris tuis super milia.* Atria illa sunt in quae suspirabat, in quae deficiebat. Desiderat et deficit anima mea in atria Domini: melior est ibi unus dies super milia dierum. Milia dierum desiderant homines, et multum uolunt hic uiuere; contemnant milia dierum, desiderant unum diem, qui non habet ortum et occasum, unum diem, diem sempiternum, cui non cedit hesternus, quem non urget crastinus. Ipse unus dies desideretur a nobis. Quid nobis est cum milibus dierum? Imus a milibus dierum ad unum diem, sicut imus a uirtutibus in uirtutem.

PL
1067

15. *Elegi abici in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Inuenit enim iste conuallem plorationis, inuenit iste humilitatem unde adscendat, scit quia si se extollere uoluerit, cadet, si se humilauerit, erigetur; elegit abici, ut subleuetur. Quam multi praeter tabernaculum hoc torcularis dominici, id est, praeter ecclesiam catholicam uolentes sublimari, et amantes honores suos, nolunt cognoscere ueritatem¹? Si esset illis in corde uersus iste: *Elegi abici in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum*, nonne abicerent honores, et currerent ad conuallem plorationis, et hinc inuenirent adscensus in corde, et hinc irent a uirtutibus in uirtutem, ponentes spem suam in Christo, non in nescio quo homine? Bona uox, gaudenda uox, eligenda uox: *Elegi abici in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Ipse elegit abici in domo Domini; sed ille qui inuitauit ad conuiuium, eligentem inferiorem locum uocat ad superiorem, et dicit illi: *Adscende.* Ipse tamen non elegit nisi esse in domo Domini, in quocumque loco, non tamen extra limen.

12. **16.** Quare elegit abiectus esse in domo Domini, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum? *Quia misericordiam*

9/10 Rom. 5, 20. 15, 18 Luc. 14, 10.

diapsalma add. a 14, 10 diem] opt. codd., festinemus add. edd. 15, 1 abiectus esse a κ (cfr 16, 1) 2 habitare] deficit κ usq. ad ps. CI, 12

¹ Forte nondum prodierat decretum concilii Carthaginensis a. 401, ut clerici Donatistae „in suis honoribus suscipiantur“ (Cod. can. Ecclesiae Africanae, LXVIII, ed. Bruns, p. 173).

et ueritatem diligit Deus. Dominus misericordiam diligit, qua mihi primo subuenit; ueritatem diligit, ut credenti
 5 det quod promisit. Audi misericordiam et ueritatem in apostolo Paulo, prius Saulo persecutore. Indigebat misericordia, et dixit in se factam: *Qui prius fui blasphemus, et persecutor, et iniuriosus; sed misericordiam consecutus sum, ut in me ostenderet Christus Iesus omnem longanimitatem in eos qui*
 10 *credenturi sunt illi in uitam aeternam.* Vt cum indulgentiam tantorum scelerum acciperet Paulus, nemo desperaret posse sibi donari quaecumque peccata. Ecce habes misericordiam. Noluit tunc Deus exercere ueritatem, ut puniret peccantem. Etenim si puniretur peccator, nonne ueritas esset? aut aude-
 15 ret dicere: Non debeo puniri, qui non posset dicere: Non peccaui? Et si diceret: Non peccaui, cui diceret? quem falleret? Ergo primo Dominus in eum misericordiam praerogauit; post misericordiam, ueritatem. Audi illum iam exigentem ueritatem. Primo ergo inquit: *Misericordiam consecutus sum,*
 20 *qui prius fui blasphemus, et persecutor, et iniuriosus; sed gratia Dei sum quod sum.* Postea dicit, cum passioni propinquaret: *Bonum agonem certavi, cursum consummaui, fidem seruaui; superest mihi corona iustitiae.* Ille qui tribuit misericordiam, seruat ueritatem. Vnde seruat ueritatem?
 25 *Quam reddet mihi Dominus in illo die iustus iudex.* Indulgentiam donauit, coronam reddet; donator est indulgentiae, debitor coronae. Vnde debitor? accepit aliquid? Cui debet aliquid Deus? Ecce uidemus quia tenet eum debitorem Paulus, consecutus misericordiam, exigens
 30 ueritatem: *Reddet mihi, inquit, Dominus in illo die.* Quid tibi reddet, nisi quod tibi debet? Vnde tibi debet? quid ei dedisti? Quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Debitorem Dominus ipse se fecit, non accipiendo, sed promittendo; non ei dicitur: Redde quod accepisti; sed: Redde quod promisisti.
 35 Misericordiam mihi erogauit, inquit, ut faceret me innocentem; nam prius fui blasphemus et iniuriosus, sed ex illius gratia factus sum innocens. Ille autem qui praerogauit misericordiam, negare poterit debitum? *Diligit misericordiam et ueritatem. Gratiam et gloriam dabit.* Quam
 40 gratiam, nisi de qua ipse dixit: *Gratia Dei sum quod sum?* Quam gloriam, nisi de qua ipse dixit: *Superest mihi corona iustitiae.*

13. 17. Ideo Dominus, inquit, non priuabit bonis am-

16, 7 1 Tim. 1, 13.16.
Rom. 11, 35.

19 1 Cor. 15, 10.

22/30 11 Tim. 4, 7.8.

32 cfr

16, 3 deus] Aug. cum Vulg., dominus deus a cum LXX, fort. recte, cfr comment.
 11 desperare posset edd. 12/13 habens miser., noluit tunc deus cod. Florent.
 Mugl. XV)PL 47, 1199)

bulantes in innocentia. Quare ergo homines non uultis tenere innocentiam, nisi ut habeatis bona? Non uult tenere innocentiam, ut non reddat quod illi assignatur: aurum uult habere et perdit innocentiam. Quid lucratur? quid damnificatur? Habet lucrum auri, passus est damnum innocentiae. Est aliquid pretiosius innocentia? Sed si innocentiam retinebo, inquit, pauper ero. Paruaene diuitiae ipsa innocentia? Si arcam plenam auro habueris, diues eris: si cor habueris plenum innocentia, pauper eris? Sed ecce bona desiderans, modo in egestate, in tribulatione, in conuallē plorationis, in pressura, in tentationibus, serua innocentiam. Erit enim postea etiam bonum tuum quod desideras; requies, aeternitas, immortalitas, impassibilitas erit postea: ipsa sunt bona quae seruat Deus iustis suis. Nam bona quae modo desideras pro magno, propter quae uis esse nocens, et non innocens, adtende illa qui habeant, qui talibus abundant. Vides diuitias apud latrones, apud impios, apud sceleratos, apud turpes; apud flagitiosos et facinorosos uides diuitias: dat illis Deus ista propter communionem generis humani, propter abundantem affluentiam bonitatis suae, qui etiam solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Tanta dat et malis, et tibi nihil seruat? Falsum est quod tibi promisit? Seruat: securus esto. Qui misertus est tui, cum esses impius, deserit te, cum factus es pius? qui peccatori donauit mortem Filii sui, quid seruat saluato per mortem Filii sui? PL
Securus ergo esto. Tene debitorem, quia credidisti in promissorem. *Dominus non priuabit bonis ambulantes in innocentia.* Ergo quid nobis hic restat in torculari, in μ 890
afflictione, in re dura, in praesentia uitae periculosae? quid nobis restat, ut illuc perueniamus? *Domine Deus uirtutum, beatus homo qui sperat in te.*

IN PSALMVM LXXXIV

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Habitus Carthagine

1. Deprecati sumus Dominum Deum nostrum, ut ostendat nobis misericordiam suam, et salutare suum det nobis. Dictum est hoc quidem in prophetia, cum primum psalmi isti diceren-

17, 21 cfr Matth. 5, 45.

17, 2 innocentiam a 3 uult] *plures codd.*, uultis *edd.* 4 illi assignatur] *plures codd.*, ille assignat *edd.* 20/21 abundantem affluentiam] *aliquot codd.* *Er.*, abundantiam affluentiae *Lou.* 32 te] conuerso ad dominum, o innocens, quid tibi defuerit, si innocens propter dominum eris, quoniam ipsum dominum possides, qui acutor est omnium uirtutum, qui dat uirtutes in innocentia perseuerantibus. Ergo est beatus, qui sperat in te, deus *add. tres codd.*

LXXXIV, *titulus*: R (*ad calcem sermonis*)

tur et scriberentur ; ceterum quod adtinet ad hoc tempus,
 5 iam ostendit Dominus gentibus misericordiam suam, et dedit
 eis salutare suum. Ille quidem ostendit, sed multi sanari
 nolunt, ut uideant quod ostendit. Sed quia ipse sanat oculos
 cordis ad uidendum se ; propterea cum dixisset : *Ostende nobis*
misericordiam tuam, tamquam multis caecis dicturis : Quo-
 10 modo uidebimus, cum coeperit ostendere ? adiunxit : *Et sa-*
lutare tuum da nobis. Dando enim salutare suum, sanat in
 nobis unde possimus uidere quod ostendit ; non quomodo
 medicus homo ipse curat, ut lucem istam ostendat eis quos
 curauerit, et aliud est ista lux quam demonstraturus est, aliud
 15 autem ipse medicus qui curat oculos quibus ostendat lucem,
 quae lux non est ipse. Non ergo sic Dominus Deus noster ;
 ipse est enim medicus qui curat unde uidere possimus, et ipse
 est lux quam uidere possimus. Totum tamen psalmum breui-
 ter, quantum possumus, quantum donat Dominus, pro an-
 20 gustia temporis adtenti curramus.

Vers. 1.

2. Titulus eius est : *In finem, filiis Core, psalmus*.
 Finem non intellegamus, nisi quem dicit apostolus : *Finis*
enim legis Christus, ad iustitiam omni credenti. Ergo cum primo
 in titulo psalmi posuit : *In finem*, direxit cor nostrum in
 5 Christum. In illum si intendamus, non errabimus ; quia ipse
 est ueritas quo festinamus, et ipse est uia per quam curramus.
 Quid est : *filiis Core* ? Interpretatur Core ex uerbo he-
 braeo in latinum caluus. Ergo *filiis Core*, filiis calui.
 Quis est iste caluus ? Non ut irrideamus illum, sed ut ploremus
 10 ante illum. Nam irriserunt quidam, et a daemonibus uastati
 sunt ; quomodo in Regnorum libro caluum Elisaeum irrise-
 runt pueri, dicebantque post illum : *Calue, calue*, processe-
 runt ursi de silua, et comederunt pueros male ridentes, et
 plangendos a parentibus suis. Significauit hoc factum prophe-
 15 tia quadam, futurum Dominum nostrum Iesum Christum.
 Ille enim a Iudaeis irridentibus uelut caluus irrisus est, quia
 in Caluariae loco crucifixus est. Nos autem si in illum credi-
 derimus, filii ipsius sumus. Nobis ergo cantatur iste psalmus,
 20 ubi inscribitur : *filiis Core* ; sumus enim filii sponsi. Ille
 quippe sponsus, dans arrham sponsae suae, sanguinem suum
 et Spiritum sanctum, quo locupletauit nos interim in ista
 peregrinatione ; adhuc autem seruat nobis occultas diuitias
 suas. Vnde enim tale pignus dedit, quid est quod seruat ?

2.

3. Itaque cantat ei propheta in futurum, et utitur uerbis
 quasi iam praeteriti temporis ; tamquam facta dicit, quae futu-

LXXXIV, 2, 2 Rom. 10, 4. 5/6 cfr Ioh. 14, 6. 9 Ps. 94, 6. 11 cfr IV
 Reg. 2, 23.24. 19 cfr Matth. 9, 15.

2, 11 libro] om. R, recte ut uidetur (cfr Enarr. in ps. XXXIII, serm. 1, 2, 7) 12 dice-
 bant R (-que om.) 15 futuri R 19 scribitur R 20 arras R 22 seru.
 nob. autem R

PL
1070

ra erant, quia apud Deum et quod futurum est, iam factum est. Ibi ergo propheta uidebat futura nobis, iam uero facta
 5 in illius prouidentia et praedestinatione certissima, quomodo μ 891
 dicit et in illo psalmo ubi omnes Christum agnoscunt; sic enim recitatus est psalmus, tamquam euangelium legatur: *Foderunt manus meas et pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea; ipsi uero considerauerunt et conspexerunt me, diuiserunt*
 10 *sibi uestimenta mea et super uestimentum meum miserunt sortem.* Quis non, legente lectore psalmum, agnoscat euangelium? Et tamen cum diceretur in psalmo, non dictum est: *Fossuri sunt manus meas et pedes; sed: foderunt manus meas et pedes; nec dictum est: Dinumeraturi sunt ossa mea; sed:*
 15 *dinumerauerunt ossa mea; nec dictum est: Diuisuri sunt uestimenta mea; sed: diuiserunt sibi uestimenta mea.* Haec omnia quae futura uidebat propheta, tamquam praeterita indicabat; sic et hic: *Benedixisti, Domine, terram tuam,* tamquam iam fecerit.

4. *Auertisti captiuitatem Iacob.* Populus eius antiquus Iacob, populus Israel, natus de semine Abrahae, in repromissione futurus aliquando heres Dei. Erat quidem ergo ille populus, cui datum est Testamentum Vetus; sed in Vetere
 5 Testamento figurabatur Testamentum Nouum; illa figura erat, haec expressio ueritatis. In illa autem figura secundum quamdam praenuntiationem futurorum, data est illi populo terra quaedam promissionis, in quadam regione ubi habitauit
 10 populus Iudaeorum, ubi est etiam Ierusalem ciuitas, cuius nomen omnes audiuius. Hanc ergo terram cum accepisset ille populus, ab hostibus suis uicinis circumquaque inimicantibus multas molestias patiebatur; et cum peccabat in Deum suum, dabatur in captiuitatem; non ad interitum, sed ad disciplinam; non damnante patre, sed flagellante. Et cum pos-
 15 sessa esset, liberabatur, et aliquoties captiuata est et liberata est illa gens; et modo in captiuitate est, et hoc pro peccato magno, quod Dominum suum crucifixit. Quid igitur secundum istos accipimus, quod ait: *Auertisti captiuitatem Iacob?* An forte intellegimus hic aliam captiuitatem, de qua
 20 omnes nos uolumus liberari? Nam omnes pertinemus ad Iacob, si pertinemus ad semen Abrahae. Hoc enim dicit apostolus: *In Isaac uocabitur tibi semen; id est, non hi qui filii carnis, hi filii Dei, sed filii promissionis deputantur in semen.* Si filii promissionis in semen deputantur, offendendo Deum

PL
1071

3, 8 Ps. 21, 17-19. 4, 22 Rom. 9, 7.8.

3, 7 recitatus est psalmus] R alii codd. edd., recitatur aliquot codd. μ 10 uestimentum meum] R (cfr Enarr. I in ps. XXI, 19, 1), uestem meam cet. codd. edd. μ 16 sibi] deficit R usq. 6, 4 ostendere 4, 1 auertisti] deus add. a 3 dei erat. Quidem ergo dist. edd., Quid ergo Latinius 4/5 sed usq. figurabatur] codd. figurat edd.

25 Iudaei degenerauerunt ; nos promerendo Deum, de genere
 Abrahæ facti sumus, non pertinentes ad carnem, sed perti-
 nentes ad fidem. Imitati enim fidem, filii facti sumus ; illi
 autem degenerando a fide, exheredari meruerunt. Nam, ut
 noueritis quia perdiderunt illud, quod nati erant de Abraham,
 30 cum se arroganter iactarent audiente Domino Iesu Christo,
 gloriantes de sanguine et non de uita, et dicerent Domino :
Nos patrem habemus Abraham, ait illis Dominus tamquam
 degenerantibus : *Si filii Abrahæ estis, facta Abrahæ facite*.
 Si ergo illi propterea iam non filii, quia non faciebant facta
 35 Abrahæ ; nos propterea filii, quia facimus facta Abrahæ.
 Quæ sunt facta Abrahæ quæ facimus ? Credidit autem Abra-
 ham Deo, et deputatum est illi ad iustitiam. Ergo omnes ad
 Iacob pertinemus, imitantes Abrahæ fidem, qui credidit
 Deo, et deputatum est illi ad iustitiam. Quæ est ergo illa
 40 captiuitas unde nos uolumus liberari ? Puto enim neminem ^{μ 892}
 nostrum modo esse apud barbaros, nec aliquam gentem irruis-
 se armatam, et captiuos duxisse nos. Sed modo ostendo quam-
 dam captiuitatem, in qua gemimus, et unde nos liberari cu-
 pimus. Paulus apostolus procedat, ipse illam dicat ; sit ipse
 45 speculum nostrum, ille loquatur, et nos ibi uideamus ; nemo
 est enim qui non hic se agnoscat. Ait ergo ille beatus aposto-
 lus : *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem ;*
intus delectat me lex Dei ; uideo autem aliam legem in membris
meis, repugnantem legi mentis meae. Iam audisti legem, audi-
 50 sti pugnam ; captiuitatem nondum audieras, audi quæ se-
 quuntur : *Repugnantem, inquit, legi mentis meae, et captiuum*
me ducentem in lege peccati, quæ est in membris meis. Agnou-
 imus captiuitatem ; quis nostrum est qui nolit se de ista capti-
 uitate liberari ? Et unde liberabitur ? Quoniam hoc cantauit
 55 ipse psalmus futurum : *Auertisti captiuitatem Iacob*.
 Cui dixit ? Christo, propter *In finem*, propter filios Core ;
 ille enim auertit captiuitatem Iacob. Audi et ipsum Paulum
 confitentem. Cum diceret se trahi captiuum a lege in membris
 suis repugnante legi mentis suae, exclamauit sub illa captiui-
 60 tate, et ait : *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore*
mortis huius ? Quaesiuit quis esset, et statim illi occurrit :
Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum. De hac
 gratia Dei propheta dicit huic Domino nostro Iesu Christo :
Auertisti captiuitatem Iacob. Adtendite captiuitatem
 65 Iacob, adtendite quia hoc est : Auertisti captiuitatem nostram,
 non liberando nos a barbaris, in quos non incurrimus ; sed
 liberando nos ab operibus malis, a peccatis nostris, per quæ
 nobis satanas dominabatur. Si quis enim liberatus fuerit a
 peccatis suis, non habet unde illi dominetur princeps pecca-
 70 torum.

32 Ioh. 8, 39.

36 cfr Gen. 15, 6 ; Gal. 3, 6.

47 sqq. Rom. 7, 22-25.

- 3.4. 5. Quomodo enim auertit captiuitatem Iacob? Videte quia ista liberatio spiritalis est, uidete quia intus agitur: *Remisisti, inquit, iniquitatem plebis tuae; operuisti omnia peccata eorum*. Ecce unde auertit captiuitatem, quia remisit iniquitatem: iniquitas tenebat captiuum, remissa iniquitate liberaris. Confitere ergo te esse in captiuitate, ut dignus sis liberari; nam qui hostem suum non intellexit, quomodo inuocat liberatorem? *Operuisti omnia peccata eorum*. Quid est: *operuisti*? Vt non illa uideres. Quid est: ut non illa uideres? Vt non in illa uindicares. Noluisti uidere peccata nostra; et ideo non uidisti, quia ipsa uidere noluisti. *Operuisti omnia peccata eorum. Sedasti omnem iram tuam; auertisti ab ira indignationis tuae*. PL 1072
5. 6. Et quoniam de futuro ista dicuntur, quamuis uerba praeterita sonent, sequitur, et dicit: *Conuerte nos, Deus sanitantium nostrarum*. Quod modo narrabat quasi factum esset, quomodo orat ut fiat, nisi quia uoluit ostendere praeterita uerba se in prophetia dixisse? Nondum autem factum esse quod dicebat iam factum, hinc ostendit, quia orat ut fiat: *Conuerte nos, Deus sanitantium nostrarum; et auerte iracundiam tuam a nobis*. Non iamdudum dicebas: *Auertisti captiuitatem Iacob; operuisti omnia peccata eorum; sedasti omnem iram tuam; auersus es ab ira indignationis tuae?* Quomodo hic: *Et auerte iracundiam tuam a nobis?* Respondet tibi propheta: Illa dico quasi facta, quia uideo futura; quia uero nondum facta sunt, oro ut ueniant, quae iam uidi. *Auerte iracundiam tuam a nobis*. μ 893
6. 7. *Non in aeternum irascaris nobis*. De ira Dei enim mortales sumus, et de ira Dei in ista terra in egestate et labore uultus nostri manducamus panem. Hoc enim audiuit Adam, quando peccauit: et Adam ille omnes nos eramus, quia in Adam omnes moriuntur; quod ille audiuit, secutum est et nos. Non enim eramus iam nos, sed eramus in Adam; ideo quidquid euenit ipsi Adam, secutum est et nos, ut moreremur; omnes quippe in illo fuimus. Ea enim peccata parentum non pertinent ad filios, quae faciunt parentes iam natis filiis; iam enim nati filii ad se pertinent, et parentes ad se pertinent. Itaque illi qui nati sunt, si tenuerint uias parentum suorum

7, 3 cfr Gen. 3, 19.

5, 3 iniquitates plebi tuae a cum LXX 4 eorum] diapsalma add. a 11 non] nos Reg. Corb. 13 auertisti] infra (6, 10) legit cum psalt. mozarab. auersus es 6, 2 deus] R (l. 7) et aliquot codd. cum a et LXX, domine cet. codd. edd. μ 3 sanitantium nostrarum] R (l. 7) cum a (cfr Enarr. ps. LXVII, 29, 2), tuet. Capelle, Psautier, p. 127, 144, sanitatum nostrarum cet. codd. edd. μ 8 iracundiam] Aug. cum ps. S. Germani, iram a 8/9 dicebat R 13 illa] non praem. R 7, 1 enim dei R 5 secutus R 6 enim] om. R 10 filii nati R

malas, necesse est portent et merita ipsorum ; si autem mutauerint se, et non fuerint imitati parentes malos, incipiunt habere meritum suum, non meritum parentum suorum. Vsque
 15 adeo autem non tibi obest peccatum patris tui, si te mutaueris, ut nec ipsi patri tuo obsit, si se mutauerit. Sed iam quod accepit ad mortalitatem istam radix nostra, duxit de Adam. Quid duxit ? Istam fragilitatem carnis, hoc tormentum dolorum, hanc domum paupertatis, hoc uinculum mortis, et la-
 20 queos tentationum ; portamus omnia ista in carne hac ; et ira Dei est ista, quia uindicta Dei est. Sed quia futurum erat ut regeneraremur, et credendo noui efficeremur, atque in resurrectione omnis illa mortalitas absumeretur, et nouitas totius hominis repararetur ; sicut enim in Adam omnes mo-
 25 riuntur, sic et in Christo omnes uiuificabuntur ; hoc uidens propheta ait : *Non in aeternum irascaris nobis, uel extendas iram tuam a generatione in generationem.* PL
 Fuit prima generatio mortalis de ira tua ; erit altera generatio 1073
 immortalis de misericordia tua.

7. 8. Quid ergo ? hoc tibi tu praestitisti, o homo, ut quia conuersus es ad Deum, merereris misericordiam ipsius ; qui autem conuersi non sunt, non sunt adepti misericordiam, sed inuenerunt iram ? Quid autem, ut conuertereris, posses, nisi
 5 uocareris ? Nonne ille qui te uocauit auersum, ipse praestitit ut conuertereris ? Noli tibi ergo arrogare nec ipsam conuersionem ; quia nisi te ille uocaret fugientem, non posses conuerti. Propterea et ipsius conuersionis beneficium Deo tribuens propheta, hoc orat, et dicit : *Deus, tu conuertens*
 10 *uiuificabis nos.* Et non quasi nos ipsi nostra sponte sine misericordia tua conuertimur ad te, et tu uiuificabis nos ; sed, *tu conuertens uiuificabis nos*, ut non solum uiuificatio nostra a te sit, sed etiam ipsa conuersio ut uiuificemur. *Deus tu conuertens uiuificabis nos ; et plebs tua laetabitur in te.* Malo suo laetabitur in se ; bono suo laetabitur
 15 in te. Quando enim uoluit habere gaudia de se, inuenit planctum in se ; nunc uero quia totum gaudium nostrum Deus est, qui uult securus gaudere, in illo gaudeat, qui non potest perire. Quid enim, fratres mei, gaudere uultis in argento ? Aut argentum perit, aut tu, et nemo scit quid prius ; uerumtamen
 20 illud constat, quia utrumque periturum est ; quid prius, incertum est. Nam nec homo hic potest manere semper, nec argentum hic potest manere semper ; sic aurum, sic uestis, μ 894
 sic domus, sic pecunia, sic lata praedia, sic postremo lux ista.

24 cfr I Cor. 15, 22.

23 illa] ista R adsumeretur R 27 generatione (bis) a 8, 11 tu] om. R
 15 laetabatur R 20 quid] qui R uerumtamen] deficit R usq. 10, 50 in
 omnibus

25 Noli ergo uelle gaudere in istis, sed gaude in illa luce quae non habet occasum ; gaude in illa luce quam non praecedit hesternus dies, nec sequitur, crastinus. Quid est ista lux ? *Ego sum*, inquit, *lux mundi*. Qui tibi dicit : *Ego sum lux mundi*, uocat te ad se. Cum uocat te, conuertit te ; cum conuertit te, 30 sanat te ; cum sanauerit te, uidebis conuersorem tuum, cui dicitur : *Et plebs tua laetabitur in te*.

8. 9. *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam*. Hoc est quod cantauimus, et iam hinc diximus. *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis. Salutare tuum*, Christum tuum. Felix est cui 5 ostendit Deus misericordiam suam. Ipse est qui superbire non potest, cui Deus ostendit misericordiam suam. Ostendendo enim illi misericordiam suam, persuadet illi quia quidquid boni habet ipse homo, non habet nisi ab illo qui omne bonum nostrum est. Et cum uiderit homo quidquid boni 10 habet non se habere a se, sed a Deo suo ; uidet quia totum quod in illo laudatur, de misericordia Dei est, non de meritis ipsius ; et uidendo ista non superbit, non superbiendo non extollitur, non se extollendo non cadit, non cadendo stat, stando inhaeret, inhaerendo manet, manendo perfruitur, 15 et laetatur in Domino Deo suo. Erunt illi deliciae ipse qui fecit illum ; et delicias ipsas nemo corrumpit, nemo interpellat, nemo aufert. Quis potens minabitur auferre ? quis uicinus 20 malus, quis latro, quis insidiator tibi tollit Deum ? Et potest tibi tollere totum quod possides corpore, non tibi tollit eum quem possides corde. Ipse est misericordia, quam utinam Deus ostendat nobis : *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis* : Christum tuum da nobis ; in illo est enim misericordia tua. Dicamus illi et nos : Da nobis Christum tuum. Iam quidem dedit nobis Christum 25 suum ; adhuc illi tamen dicamus : Da nobis Christum tuum, quia dicimus illi : *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*. Et quis est panis noster, nisi ipse qui dixit : *Ego sum panis uiuus, qui de caelo descendi* ? Dicamus illi : Da nobis Christum tuum. Dedit enim nobis Christum, sed hominem ; quem nobis 30 dedit hominem, eum ipsum nobis daturus est Deum. Homini- bus enim hominem dedit ; quia talem illum dedit hominibus qualis posset capi ab hominibus ; Deum enim Christum nullus hominum capere poterat. Factus est hominibus homo, ser- uauit se Deum diis. An forte arroganter dixi ? Reuera arro- 35 ganter, nisi ipse dixisset : *Ego dixi : dii estis, et filii Altissimi*

PL
1074

8, 28 Ioh. 8, 12. 9, 26 Matth. 6, 11. 27 Ioh. 6, 41. 35 Ps. 81, 6 ; Ioh. 10, 34.

9, 2 cantabimus *nonnulli codd.*
codd. (sc. Christus), ipsa edd. μ

3 tuum] *domine add. a, del. m. alt.* 20 ipse]
29 *alt. nobis] opt. codd., nouimus alii et edd.*

omnes. Ad ipsam adoptionem renouamur, ut efficiamur filii Dei. Iam quidem sumus, sed per fidem ; sumus quidem in spe, nondum sumus in re. *Spe enim salui facti sumus*, sicut dicit apostolus. *Spes autem quae uidetur, non est spes ; quod enim*
 40 *uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam exspectamus.* Quid enim *exspectamus per patientiam*, nisi uidere quod credimus ? Modo enim credimus quod non uidemus ; permanendo in eo quod credentes non uidemus, merebimur uidere quod credimus. Propterea Io-
 45 hannes in epistola sua quid ait ? *Dilectissimi, filii Dei sumus, et nondum apparuit quid erimus.* Quis non exsultet, si subito nescio cui peregrinanti et ignoranti genus suum, patienti ^{μ 895}
 aliquam egestatem, et in aerumna et labore constituto diceretur : Filius senatoris es ; pater tuus amplo patrimonio gaudet
 50 in re uestra ; reuoco te ad patrem tuum ? Quali gaudio exsultaret, si hoc non fallax promissor diceret ? Venit ergo non fallax apostolus Christi, et ait : Quid est quod de uobis desperatis ? quid est quod uos affligitis, et maerore conteritis ? quid est quod concupiscentias uestras sequendo, in egestate
 55 istarum uoluptatum conteri uultis ? Habetis patrem, habetis patriam, habetis patrimonium. Quis est iste pater ? *Dilectissimi, filii Dei sumus.* Quare ergo nondum uidemus patrem nostrum ? Quia *nondum apparuit quid erimus.* Iam sumus, sed in spe ; nam *quid erimus, nondum apparuit.* Et quid erimus ?
 60 *Scimus, inquit, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est.* Sed hoc de Patre dixit ; de Filio autem Domino Iesu Christo non dixit ? Et forte uidendo Pa- PL
 trem, non Filium, erimus beati ? Ipsum audi Christum : ¹⁰⁷⁵
Qui me uidit, uidit et Patrem. Cum enim unus Deus uidetur,
 65 Trinitas uidetur, Pater et Filius et Spiritus sanctus. Audi expressius quia ipsius Filii uisio tribuet nobis beatitudinem, et nihil interest inter uisionem ipsius et uisionem Patris. Ipse ait in euangelio : *Qui diligit me, mandata mea custodit, et ego diligam illum, et ostendam meipsum illi.* Loquebatur illis, et
 70 dicebat : *ostendam meipsum illi.* Quare ? Non erat ipse qui loquebatur ? Sed carnem caro uidebat ; diuinitatem cor non uidebat. Ad hoc autem caro carnem uidit, ut per fidem cor mundaretur, unde Deus uideretur. Dictum est enim de Domino : *Fide mundans corda eorum ;* et dixit Dominus : *Beati*
 75 *mundo corde, quia ipsi Deum uidebunt.* Ergo nobis promisit ostendere se nobis. Qualis est pulchritudo eius, fratres, cogitate. Omnia ista pulchra quae uidetis, quae amatis, ipse fecit.

38 Rom. 8, 24, 25. 45 sqq. 1 Ioh. 3, 2. 64 Ioh. 14, 9. 68 Ioh. 14, 21.
 74 Act. 15, 9. 74 Matth. 5, 8.

36 ipsam] hanc *praem. edd.* reuocamur *edd.* 50 in re uera *Ven.*, in V. R. (*id est : in Vrbe Roma*) *dub. Latinius* 63 non erimus beati. *Corb.* 71 cor] caro *Er. Ven.*

Si haec pulchra sunt, quid est ipse ? si haec magna sunt, quantum est ipse ? Ergo ex istis quae hic amamus, illum magis desideremus ; et contemnentes ista, illum diligamus, ut ipsa dilectione per fidem cor mundemus, et mundatum cor nostrum inueniat aspectus illius. Lux quae nobis ostendetur, sanos nos debet inuenire : hoc agit modo fides. Hoc ergo hic diximus. *Et salutare tuum da nobis* : da nobis Christum tuum, nouerimus Christum tuum, uideamus Christum tuum, non quomodo illum uiderunt Iudaei, et crucifixerunt, sed quomodo illum uident angeli, et gaudent.

9. **10.** *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus.* Propheta dixit. Loquebatur in illo Deus intus, et mundus faciebat illi strepitum foris. Cohibens ergo aliquantum ab strepitu mundi, et auertens se ad se, et a se in illum cuius uocem audiebat interius ; quasi obturans aurem contra tumultuantem uitae huius inquietudinem, et contra animam corpore quod corrumpitur aggrauatam, et sensum terrena inhabitatione deprimentem multa cogitantem, ait : *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus* ; et audiuit, quid ? **10** *Quoniam loquetur pacem in plebem suam.* Vox ergo Christi, uox Dei pax est, ad pacem uocat. Eia, dicit, quicumque nondum estis in pace, amate pacem ; quid enim uobis melius de me inuenire potestis quam pacem ? Pax quid est ? Vbi nullum bellum est. Quid est, ubi nullum bellum est ? Vbi nulla μ 896
15 est contradictio, ubi nihil resistit, nihil aduersum est. Videte si iam ibi sumus ; uidete si iam non est conflictus cum diabolo, uidete si non omnes sancti et fideles cum principe daemoniorum luctantur. Et quomodo cum illo luctantur, quem non uident ? Luctantur cum concupiscentiis suis, quibus ille PL 1076
20 suggerit peccata ; et non consentiendo quod suggerit, etsi non uincuntur, tamen pugnant. Nondum est ergo pax, ubi pugna est. Aut date mihi hominem qui nihil tentationis patitur in carne sua, ut possit mihi dicere quia iam pax est. Nihil quidem tentationis forte patitur in illicitis uoluptatibus, saltem suggestiones ipsas patitur ; uel suggeretur illi quid respuit, uel delectat unde contineat. Sed ecce iam nihil delectat illicitum, uel contra famem et sitim pugnat quotidie : quis enim iustus hinc alienus ? Pugnat ergo fames et sitis, pugnat contra nos lassitudo carnis, pugnat delectatio somni, pugnat oppressio.
30 Vigilare uolumus : dormitamus ; ieiunare uolumus : esurimus et sitimus ; stare uolumus : defatigamur ; quaerimus sedere : si et hoc diu facimus, deficimus. Quidquid nobis prouiderimus ad refectionem, illic rursus inuenimus defectionem. Esuris, dicit tibi aliquis ? respondes : Esurio. Ponit ante te cibum :

10, 6/7 cfr Sap. 9, 15.

10, 10 in] super a

35 ad refectionem posuerat ; perseuera in eo quod posuit ; certe
reficere te uolebas, hoc age semper : hoc agendo, in eo quod
adhibueras ad refectionem, ibi inuenis lassitudinem. Multum
sedendo fatigatus eras ; surgis, deambulando reficeris ; per-
seuera in eo quo reficeris, multum deambulando lassaris :
40 sedere iterum quaeris. Inueni mihi aliquid unde te reficias,
ubi non, si perseueraueris, iterum delicias. Qualis ergo est
ista pax, quam hic habent homines tantis resistentibus mo-
lestiis, cupiditatibus, indigentis, lassitudinibus ? Non est
ista uera, non est perfecta pax. Quae erit perfecta pax ?
45 *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc
induere immortalitatem ; tunc fiet sermo qui scriptus est :
Absorpta est mors in uictoriam. Vbi est, mors, aculeus tuus ?
ubi est, mors, contentio tua ?* Vbi enim adhuc mortalitas, quo-
modo est plena pax ? Etenim de morte uenit lassitudo ista,
50 quam inuenimus in omnibus refectionibus nostris. De morte
est, quia corpus mortale portamus ; quod quidem mortuum
dicit apostolus et ante animae resolutionem : *Corpus quidem,*
inquit, mortuum est propter peccatum. Nam si perseueraueris
in eo quo te reficis, etiam morieris. Perseuera in multum man-
55 ducando ; ipsa res te interficiet : perseuera in multum ieiunando ;
inde morieris : sede semper, ut nolis surgere ; morieris inde :
ambula semper, ut nolis quiescere ; morieris inde : uigila
semper, ut nolis dormire ; morieris inde : dormi semper, ut
nolis uigilare ; morieris inde. Quando ergo absorpta fuerit
60 mors in uictoriam, non erunt ista ; et erit pax plena et aeter-
na. Erimus in quadam ciuitate : fratres, quando de illa loquor,
finire nolo, et maxime quando scandala crebrescunt. Quis non
desideret illam ciuitatem, unde amicus non exit, quo inimicus
non intrat, ubi nullus tentator est, nullus seditiosus, nullus
65 diuidens populum Dei, nullus fatigans ecclesiam in ministe-
rio diaboli ; quando ipse princeps ipsorum mittitur in ignem
aeternum, et hi cum illo quicumque illi consentiunt, et recedere
ab eo nolunt ? Erit ergo pax purgata in filiis Dei, omnibus ^{μ 897}
amantibus se, uidentibus se plenos Deo, cum erit Deus omnia
70 in omnibus. Commune spectaculum habebimus Deum ; com-
munem possessionem habebimus Deum ; communem pacem PL
habebimus Deum. Quidquid enim est quod nobis modo dat, ¹⁰⁷⁷
ipse nobis erit pro omnibus quae dat ; ipse erit perfecta et
plena pax. Hanc loquitur in plebem suam ; hanc uolebat audi-

45 I Cor. 15, 53-55. 52 Rom. 8, 10. 69 I Cor. 15, 28.

48 mortalitas] mors *plures codd.* 54 quo te] quod R deficis R 55 in-
terficiet R 59 ergo] autem R absorpta] asumta R, *fort. recte, itemque corri-*
gendum l. 47 60 uictoria R 63 ciuitatem] *tres codd., pacem R cet. codd. edd.*
64 nullus *usq.* seditiosus] *om. R per bomoiotel.* 67 hi] *om. R* 69 amantibus se,
uidentibus se] *amant. et uident R* 71 possessionem] *pacem R pacem]*
possessionem R 73 ipse] *edd. (cfr 9, 20), ipsa R codd.*

- 75 re ille qui ait: *Audiam quid loquetur in me Dominus Deus; quoniam loquetur pacem in plebem suam, et super sanctos suos, et in eos qui conuertunt cor ad ipsum.* Eia, fratres, uultis ut ad uos pertineat ista pax quam loquitur Deus? Conuertite cor ad ipsum; non ad
 80 me, aut ad illum, aut ad quemquam hominem. Quisquis enim homo uoluerit conuere ad se corda hominum, cadit cum ipsis. Quid est melius, ut cadas cum illo ad quem conuerteris, an ut stes cum illo cum quo conuerteris? Gaudium nostrum, pax nostra, requies nostra, finis omnium molestiarum,
 85 non est nisi Deus. Beati *qui conuertunt cor ad ipsum.*
10. **11.** *Verumtamen prope timentes eum salutare ipsius.* Erant quidam qui iam timebant eum in gente Iudaeorum. Per omnes terras ubique idola colebantur, daemonia timebantur, non Deus: in illa gente timebatur Deus. Sed
 5 propter quid timebatur? In Veteri Testamento timebatur, ne daret illos in captiuitatem, ne tolleret illis terram, ne grandine contunderet uites ipsorum, ne faceret steriles uxores eorum, ne auferret ab eis filios ipsorum. Haec enim carnalia promissa Dei tenebant adhuc paruas animas, et propter haec
 10 timebatur Deus; sed prope illis erat, qui uel propter haec ipsum timebant. Terram petebat paganus a diabolo; terram petebat Iudaeus a Deo: unum erat quod petebant, sed non unus a quo petebant. Petendo iste quod paganus petebat, discernebatur tamen a pagano, quia ab illo ista petebat, qui
 15 omnia fecerat. Et prope illis erat Deus, qui gentibus longe erat; tamen respexit et eos qui longe erant, et eos qui prope erant, sicut dicit apostolus: *Et ueniens euangelizauit pacem uobis qui eratis longe, et pacem his qui prope.* Quos dixit qui erant prope? Iudaeos, quia unum Deum colebant. Quos dixit
 20 qui erant longe? Gentes, quia dimiserant eum a quo facti erant, et colebant illa quae ipsi fecerant. Non enim regionibus longe est quisque a Deo, sed affectibus. Amas Deum, prope es; odisti Deum, longe es. Vno loco stans, et prope es, et longe es. Ergo, fratres, respexit ista propheta; quamquam generalem uidit misericordiam Dei super omnes, tamen aliquid speciale et proprium uidit in gente Iudaea, et ait: *Verumtamen. Audiam quid loquetur in me Dominus Deus; quoniam loquetur pacem in plebem suam;* et plebs ipsius non Iudaea sola erit, sed de omnibus gentibus colligetur;

11, 17 Eph. 2, 17.

77 in] super R 77/78 cor ad ipsum] *Aug. cum psalt. mox.*, ex corde a 78 ut] om. R 81 uoluerit homo R 83 an ut] aut R 11, 2 qui] om. R 7/8 ne usq. eorum] om. R *per homoiotel.* 8 carnalia] mortalia R 15 qui] quam R longe] prope R 20 quia] qui R 23 *pr. et alt. es]* est R loco om. R stans R (n *eras.*) 24 iste R

30 *quia super sanctos suos loquetur pacem, et in eos qui conuertunt cor ad ipsum, et omnes qui conuersuri sunt cor ad ipsum de omni orbe terrarum. Veruntamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra* : id est, in ea terra in qua natus erat propheta, inhabitet gloria maior ; quia inde coepit praedicari Christus. Inde apostoli, et illuc prius missi ; inde prophetae, ibi primo templum, ibi sacrificabatur Deo, ibi patriarchae, ibi ipse etiam uenit de semine Abrahae, ibi manifestatus est Christus, ibi apparuit Christus ; inde enim uirgo Maria, quae peperit Christum. Ibi ambulauit pedibus suis, ibi mirabilia fecit. Postremo tantum honorem illi genti detulit, ut cum eum interpellaret quaedam mulier Chananaea salutem quaerens filiae suae, dixerit ei : *Non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israel.* Hoc ergo uidens propheta, ait : *Veruntamen prope timentes eum salutare ipsius, ut inhabitet gloria in terra nostra.*

11. **12. Misericordia et ueritas occurrerunt sibi.** Veritas in terra nostra ex persona Iudaeorum, misericordia in terra gentium. Veritas enim ubi ? Vbi erant eloquia Dei. Misericordia ubi ? In illis qui dimiserant Deum suum, et conuerterant se ad daemona. Numquid et ipsos despexit ? Quomodo si diceret : *Voca et istos longe fugitiuos, qui multum a me recesserunt ; uoca, inueniant me quaerentem se, quia ipsi nolebant quaerere me.* Ergo, *Misericordia et ueritas occurrerunt sibi ; iustitia et pax osculatae sunt se.*
- 10 Fac iustitiam, et habebis pacem ; ut osculentur se iustitia et pax. Si enim non amaueris iustitiam, pacem non habebis : amant enim se duo ista, iustitia et pax, et osculantur se, ut qui fecerit iustitiam, inueniat pacem osculantem iustitiam. Duae amicae sunt ; tu forte unam uis, et alteram non facis ;
- 15 nemo est enim qui non uult pacem ; sed non omnes uolunt operari iustitiam. Interroga omnes homines : Vis pacem ? Vno ore tibi respondet totum genus humanum : Opto, cupio, uolo, amo. Ama et iustitiam ; quia duae amicae sunt iustitia et pax, ipsae se osculantur ; si amicam pacis non amaueris,
- 20 non te amabit ipsa pax, nec ueniet ad te. Quid enim magnum est desiderare pacem ? Quiuis malus desiderat pacem. Bona enim res est pax. Sed fac iustitiam ; quia iustitia et pax se osculantur, non litigant. Tu quare litigas cum iustitia ? Ecce iustitia dicit tibi : Ne fureris, et non audis ; Ne adulteres, non

43 Matth. 15, 24.

31 qui] *om.* R 31/32 et usq. ipsum] *om. plures codd. per homoiotel.* 34/35 propheta inhabitet] prophetauit et R 35 prophetari R alii codd., praedicare *edd.* 37 pr. ibi] ubi R 37/38 ibi ipse usq. abrahæ] *om.* R per homoiotel. 12, 11 amaberis R 19 ipsae] iustitia et pax *praem.* R, recte ut uidetur 20 amauit R 24 furaueris R

25 uis audire ; Non facias alteri quod tu pati non uis, non dicas alteri quod et tibi dici non uis. Inimicus es amicae meae, dicit tibi pax ; quid me quaeris ? Amica sum iustitiae, quemcumque inuenero inimicum amicae meae, non ad illum accedo. Vis ergo uenire ad pacem ? Fac iustitiam. Ideo alius psal-

30 mus dicit tibi : *Declina a malo et fac bonum* (hoc est amare iustitiam) ; et cum iam declinaueris a malo, et feceris bonum, *quaere pacem et persequere eam*. Iam enim non diu illam quaeres, quia et ipsa occurret tibi, ut osculetur iustitiam.

12. **13.** *Veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit.* *Veritas de terra orta est* : Christus de femina natus est. *Veritas de terra orta est* : Filius Dei de carne processit. Quid est ueritas ? Filius Dei. Quid est

5 terra ? Caro. Interroga unde natus est Christus, et uides quia *ueritas de terra orta est*. Sed haec ueritas quae orta est PL 1079 de terra, erat ante terram, et per ipsam factum est caelum et terra ; sed ut iustitia de caelo prospiceret, id est, ut iustificarentur homines diuina gratia, ueritas nata est de Maria uir-

10 gine ; ut posset pro illis iustificandis offerre sacrificium, sacrificium passionis, sacrificium crucis. Et unde offerret sacrificium pro peccatis nostris, nisi moreretur ? unde autem moreretur, nisi a nobis acciperet ubi moreretur ? Id est, nisi a nobis sumeret carnem mortalem, Christus mori non posset ; quia Ver-

15 bum non moritur, diuinitas non moritur, uirtus et sapientia Dei non moritur. Quomodo offerret sacrificium uictimam salutarem, si non moreretur ? quomodo autem moreretur, nisi carnem indueret ? quomodo carnem indueret, nisi ueritas de terra oriretur ? *Veritas de terra orta est, et iustitia*

20 *de caelo prospexit.*

14. Possumus hinc dicere alterum sensum. *Veritas de terra orta est* : confessio ab homine. Homo enim peccator eras. O terra, qui quando peccasti, audisti : *Terra es, et in terram ibis*, oriatur de te ueritas, ut respiciat de caelo iustitia.

5 Quomodo a te oritur ueritas, cum tu peccator sis, cum tu iniquus sis ? Confitere peccata tua, et orietur de te ueritas. Si enim cum sis iniquus, dicis te iustum, quomodo a te ueritas orietur ? Si autem cum sis iniquus, dicis te iniquum, *ueritas de terra orta est*. Intende illum publicanum longe a pharisaeo in templo orantem, qui neque oculos ad caelum audebat

10 leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens : *Domine, propitius esto mihi peccatori* ; ecce *ueritas de terra orta est*, quia confessio peccatorum ab homine facta est. Quid ergo

12, 30 Ps. 33, 15. 14, 3 Gen. 3, 19.

25 facies R 26 et] om. R 30 amare] ama R 32 sequere R, fort. recte (cfr Enarr. in ps. XXXIII, serm. 2, 19, 9 sqq.) 33 et] om. R 13, 1 ueritas] multa desunt in R et alia multa legere non ualeo usq. 15, 9 eum qui iustificat 10 offerri edd. 14, 1 ducere dub. Latinius 3 eras, terra Latinius 8 oriretur PL

sequitur ? *Amen dico uobis, quia descendit iustificatus publicanus ille magis quam ille pharisaeus ; quia omnis qui se exultat, humilabitur ; et qui se humilat, exaltabitur. Orta est ueritas de terra, in confessione peccatorum ; et iustitia de caelo prospexit, ut descenderet iustificatus publicanus ille magis quam ille pharisaeus. Nam ut noueritis quia ueritas pertinet ad confessionem peccatorum, ait Iohannes euangelista : Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et ueritas in nobis non est. Quomodo ergo ueritas de terra oritur, ut iustitia de caelo prospiciat, audi illum sequentem et dicentem : Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et iustus, ut remittat nobis peccata, et purget nos ab omni iniquitate. Veritas ergo de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit. Quae iustitia de caelo prospexit ? Tamquam Dei dicentis : Parcamus huic homini, quia ipse sibi non pepercit ; ignoscamus, quia ipse agnoscit. Conuersus est ad puniendum peccatum suum ; conuertar et ego ad eum liberandum. Veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit.*

13. **15.** *Etenim Dominus dabit suauitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Vnus uersus restat, peto sine taedio sit quod dicturus sum. Adtendite rem necessariam, fratres mei ; adtendite, percipite, auferte uobiscum, et non sit inane semen Dei in cordibus uestris. Veritas, inquit, de terra orta est, confessio peccatorum ab homine ; et iustitia de caelo prospexit, id est, a Domino Deo data est iustificatio confitenti, ut ipse agnoscat impius pium se fieri non posse, nisi ille fecerit cui confitetur, credendo in eum qui iustificat impium. Tua ergo peccata potes habere ; fructum bonum non habebis, nisi ille dederit cui confiteris. Ideo cum dixisset : Veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit, tamquam diceretur ei : Quid est quod dixisti : Iustitia de caelo prospexit ? Etenim, inquit, Dominus dabit suauitatem, et terra nostra dabit fructum suum. Nos ergo respiciamus nos ; et si nihil in nobis inuenerimus nisi peccata, oderimus peccata, et desideremus iustitiam. Cum enim coeperimus odisse peccata, iam ipsum odium peccatorum similes nos incipit facere Deo, quia hoc odimus quod odit et Deus. Cum ergo coeperis odisse peccata et confiteri Deo, cum te delectationes illicitae rapiunt et ducunt ad ea quae tibi non prosunt, ingemisce ad Deum ; et confitens illi peccata tua, mereberis ab illo delectationem, et suauitatem iustitiae faciendae dabit tibi, ut incipiat te delectare iustitia, quem primo delectabat iniquitas, ut qui primo*

14 Luc. 18, 13.14. 21 sqq. 1 Ioh. 1, 8.9. 15, 9 cfr Rom. 4, 5.

15, 4 auferte] aliquot codd., ferte edd., conferte dub. μ 9 tua] tu R 13/14 dominus inquit R 16/17 desiderimus R 21 ducunt] te add. R

- 25 gaudebas in ebrietate, gaudeas in sobrietate; et qui primo
gaudebas de furtis, ut tolleres homini quod non habebas,
quaeras donare non habenti quod habebas; et quem delecta-
bat rapere, delectet donare; quem delectabat spectare, de-
lectet orare; quem delectabant cantica nugatoria et adulte-
30 rina, delectet hymnum dicere Deo; currere ad ecclesiam,
qui primo currebas ad theatrum. Vnde nata est ista suauitas,
nisi quia *Dominus dabit suauitatem, et terra nostra
dabit fructum suum?* Ecce enim uidete quod dico: ecce
locuti sumus uobis uerbum Dei, semen sparsimus deuotis
35 cordibus, tamquam sulcata inuenientes pectora uestra aratro
confessionis; deuotione et intentione suscepistis semen,
cogitate de uerbo quod audistis, tamquam glebas frangentes,
ne semen rapiant uolatilia, ut possit ibi germinare quod semi-
natum est; et nisi Deus pluerit, quid prodest quod seminatur?
40 Hoc est: *Dominus dabit suauitatem, et terra nostra
dabit fructum suum.* Ille enim uisitationibus suis, in
otio, in negotio, in domo, in lecto, in conuiuio, in colloctione,
in deambulatione uisitet corda uestra, ubi nos non sumus.
Veniat imber Dei, et fructificet quod ibi seminatum est; et
45 ubi non sumus nos, et securi quiescimus, aut aliud agimus,
Deus det incrementum seminibus quae sparsimus, ut adtenden-
tes postea bonos mores uestros, etiam de fructu gaudeamus:
*Quoniam Dominus dabit suauitatem, et terra no-
stra dabit fructum suum.*
14. **16.** *Iustitia ante eum praeibit, et ponet in uia
gressus suos.* Iustitia illa est quae est in confessione pecca-
torum: ueritas enim ipsa est. Iustus enim debes esse in te,
ut punias te; ipsa est prima hominis iustitia, ut punias te ma-
5 lum, et faciat te Deus bonum. Quia ergo ipsa est prima homi-
nis iustitia, ipsa fit uia Deo, ut ueniat ad te Deus; ibi illi fac
uiam, in confessione peccatorum. Ideo et Iohannes cum
baptizaret in aqua paenitentiae, et uellet ad se uenire paeni-
tentes de suis prioribus factis, hoc dicebat: *Parate uiam Do-*
10 *mino, rectas facite semitas eius.* Placebas tibi in peccatis tuis,
o homo; displiceat tibi quod eras, ut possis esse quod non
eras. *Parate uiam Domino:* praecedat ista iustitia, ut confitea-
ris peccata; ueniet ille et uisitabit te, quia *ponet in uia
gressus suos;* est enim iam ubi ponat gressus suos, est
15 ubi ad te ueniat. Ante autem quam confitereris peccata,
intercluseras ad te uiam Dei; non erat qua ad te ueniret.
Confitere uiam, et aperis uiam; et ueniet Christus, *et ponet
in uia gressus suos,* ut te informet uestigiis suis.

PL
1081

16, 9 Matth. 3, 3.

25 ebrietatem R sobrietatem R et] om. R 29 delectabat R 41 ui-
sitationibus] R plures codd., iustificationibus aliquot codd. 46 dat R 16, 7
uia R 11 displicet R

IN PSALMVM LXXXV

ENARRATIO.

SERMO.

Habitus in natale sancti Cypriani uigiliis. Habitus in Mappalia.

Vers. 1.

1. Nullum maius donum praestare posset Deus hominibus, quam ut Verbum suum per quod condidit omnia, faceret illis caput, et illos ei tamquam membra coaptaret, ut esset Filius Dei et filius hominis, unus Deus cum Patre, unus homo
 5 cum hominibus, ut et quando loquimur ad Deum deprecantes, μ 901 non inde Filium separemus, et quando precatur corpus Filii, non a se separet caput suum, sitque ipse unus saluator corporis sui Dominus noster Iesus Christus Filius Dei, qui et oret pro nobis, et oret in nobis, et oretur a nobis. Orat pro nobis,
 10 ut sacerdos noster; orat in nobis, ut caput nostrum, oratur a nobis, ut Deus noster. Agnoscamus ergo et in illo uoces nostras, et uoces eius in nobis. Neque cum aliquid dicitur de Domino Iesu Christo, maxime in prophetia, quod pertineat uelut ad quamdam humilitatem indignam Deo, dubitemus
 15 eam illi tribuere, qui non dubitauit se nobis adiungere. Ei quippe seruit uniuersa creatura, quia per ipsum facta est uniuersa creatura. Et propterea, cum eius sublimitatem diuinitatemque intuemur, quando audimus: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc*
 20 *erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*, intuentes hanc et supereminenti-
 25 mam et excedentem omnia creaturarum sublimia diuinitatem Filii Dei, audimus etiam in aliqua parte scripturarum uelut gementem, orantem, confitentem; et dubitamus ei tribuere
 30 uerba haec, ex eo quod cogitatio nostra de recenti eius contemplatione quae erat in diuinitate, pigrescit descendere ad eius humilitatem; et tamquam faciat illi iniuriam, si eius uerba in homine agnoscat, ad quem uerba dirigebat cum Deum deprecaretur, haeret plerumque, et conatur mutare sententiam; et non ei occurrit in scriptura, nisi quod ad ipsum
 35 recurrat, et ab illo deuiare non sinat. Expergiscatur ergo, et euigilet in fide sua; et uideat quia ille quem contemplabatur paulo ante in forma Dei, formam serui accepit, in similitudine hominum factus, et habitu inuentus ut homo, humilauit
 1082 PL
 se factus oboediens usque ad mortem; et uerba psalmi uoluit esse sua, in cruce pendens, et dicens: *Deus meus, Deus meus, utquid me dereliquisti?* Oratur ergo in forma Dei, orat in forma serui: ibi creator, hic creatus, creaturam mutandam non

LXXXV, 1, 18 Ioh. 1, 1-3. 33 cfr Phil. 2, 5-8. 36 Ps. 21, 2.

LXXXV, titulus: R 1, 38 creatus] om. Corb.

mutatus assumens, et secum nos faciens unum hominem,
 40 caput et corpus. Oramus ergo ad illum, per illum, in illo, et
 dicimus cum illo, et dicit nobiscum ; dicimus in illo, dicit in
 nobis psalmi huius orationem, qui intitulatur : *Oratio Da-*
uid. Quia Dominus noster secundum carnem filius Dauid ;
 secundum uero diuinitatem Dominus Dauid, et creator Dauid ;
 45 et non solum ante Dauid, sed et ante Abraham, ex quo Dauid ;
 sed et ante Adam, ex quo omnes homines ; sed et ante
 caelum et terram, in quo omnis creatura est. Nemo ergo cum
 audit haec uerba, dicat : Non Christus dicit ; aut rursus dicat :
 Non ego dico ; immo si se in Christi corpore agnoscit, utrumque
 50 dicat, et : Christus dicit, et : Ego dico. Noli aliquid dicere sine
 illo, et non dicit aliquid sine te. Nonne habemus in euangelio ?
 Vbi certe scriptum est : *In principio erat Verbum, et Verbum*
erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta
sunt, ibi certe habemus : Et contristatus est Iesus, et fatiga-
 55 *tus est Iesus, et dormiuit Iesus, et esuriuit et sitiuit Iesus,*
et orauit, et pernoctauit in orando Iesus. Pernoctabat, inquit,
Iesus et perstabat in orando ; et globi sanguinis decurrebant μ 902
per corpus eius. Quid ostendebat, quando per corpus orantis
 globi sanguinis destillabant, nisi quia corpus eius, quod est
 60 ecclesia, martyrum sanguine iam fluebat ?

2. *Inclina, Domine, aurem tuam et exaudi me.*
 Ille ex forma serui dicit ; tu, serue, in forma Domini tui :
Inclina, Domine, aurem tuam. Inclinat aurem, si tu
 non erigas ceruicem ; humilato enim adpropinquat ; ab exal-
 5 tato longe discedit, nisi quem ipse humilatum exaltauerit.
 Inclinat ergo Deus aurem suam ad nos. Ille enim sursum est,
 nos deorsum ; ille in altitudine, nos in humilitate, sed non
 relictus. *Ostendit enim dilectionem suam Deus in nobis ; etenim*
cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.
 10 *Vix enim inquit pro iusto quis moritur ; nam pro bono forsitan*
quis audeat mori. Dominus autem noster pro impiis mortuus
est. Neque enim merita nostra praecesserant, pro quibus
 Filius Dei moreretur ; sed magis quia nulla erant merita,
 magna erat misericordia. Quam certa ergo, quam firma pro-
 15 missione seruat iustis uitam suam, qui donauit iniustis mor-
 tem suam ? *Inclina, Domine, aurem tuam, et exaudi*
me ; quoniam egenus et inops ego sum. Ergo non in-
 clinat aurem ad diuitem ; ad inopem et egenum inclinat au-
 rem, id est, ad humilem et ad confitentem, ad indigentem mi-

PL
1038

54 cfr Matth. 26, 38. 54/55 cfr Ioh. 4, 6. 55 cfr Matth. 8, 24. 55 cfr
 Matth. 4, 2. 55 cfr Ioh. 4, 7 ; 19, 28. 56 Luc. 6, 12. 57 Luc. 22, 43-44.
 2, 8 Rom. 5, 6-9.

42/43 dauid] ipsi praem. a 50 noli] codd., non potest edd. 51 non] om. edd.
 57 perstabat] prosternebat Ferr. 2, 17 inops] pauper a

20 sericordia, non ad saturatum et extollentem se et iactantem, quasi nihil ei desit, et dicentem : *Gratias tibi, quia non sum sicut publicanus iste*. Diues enim pharisaeus iactabat merita sua ; inops publicanus confitebatur peccata sua.

3. Nec sic accipiatis, fratres, quod dixi : Ad diuitem non inclinat aurem suam, tamquam non exaudiat Deus eos qui habent aurum et argentum et familiam et fundos ; si sic forte nati sunt, aut eum locum rerum humanarum tenent ; tantum
5 meminerint quod ait apostolus : *Praecepte diuitibus huius mundi non superbe sapere*. Qui enim non superbe sapiunt, in Deo pauperes sunt ; et pauperibus atque inopibus et egenis inclinat aurem suam. Norunt enim spem suam non esse in auro et argento, neque in illis rebus quibus ad tempus circumflueret
10 uidentur. Sufficit ut diuitiae non illos perdant ; ut non obsint sat est, nam prodesse nihil possunt. Plane prodest opus misericordiae et in diuite et in paupere : in diuite ex uoluntate et opere, in paupere ex sola uoluntate. Cum ergo talis est contemnens in se quidquid est unde superbia solet inflari, pauper
15 Dei est ; inclinat illi aurem suam, nouit enim contribulatum cor eius. Certe, fratres, ille pauper ante ianuam diuitis ulcerosus qui iacebat, ab angelis ablati est in sinum Abrahae, sic legimus, sic credimus ; diues autem ille qui induebatur purpura et bysso, et epulabatur quotidie splendide, ablati est
20 ad inferos ad tormenta. Numquid uere ille pauper merito illius inopiae ablati est ab angelis, diues autem ille peccato diuitiarum suarum ad tormenta missus est ? In illo paupere humilitas intellegitur honorificata, in illo diuite superbia damnata. Breuiter probo quia non diuitiae, sed superbia in illo
25 diuite cruciabatur. Certe ille pauper in sinum Abrahae sublatus est ; de ipso Abraham dicit scriptura quia habebat hic plurimum auri et argenti, et diues fuit in terra. Si qui diues est, ad tormenta rapitur ; quomodo Abraham praecesserat pauperem, ut ablatum in sinum suum susciperet ? Sed erat Abra- μ 903
30 ham in diuitiis pauper, humilis, tremens omnia praecepta, et obaudiens. Vsque adeo autem pro nihilo habebat illas diuitias, ut iussus a Domino filium suum immolaret, cui seruabat diuitias. Discite ergo esse inopes et pauperes ; siue qui habetis aliquid in isto saeculo, siue qui non habetis. Nam et hominem
35 mendicum inuenis superbientem, et hominem habentem diuitias inuenis confitentem. Resistit Deus superbis, et holoseriscatis et pannosis, humilibus autem dat gratiam, et habentibus aliquam substantiam huius saeculi et non habentibus. Interior inspector est Deus ; ibi appendit, ibi examinat ; stateram Dei

21 sqq. cfr Luc. 18, 11-13.

3, 5 I Tim. 6, 17.

16 cfr Luc. 16, 19-24.

26 cfr Gen. 13, 2.

31 cfr Gen. 22, 10.

36 cfr Iac. 4, 6.

3, 4 eum locum] *aliquot codd.*, cum *lucrum edd.*

40 non uides ; cogitatio tua in illam leuatur. Videte quia meritum
 exauditionis suae, id est, quo exaudiretur, in eo posuit ut
 diceret : *Quoniam egenus et inops ego sum*. Obserua
 ne non sis egenus et inops ; si non fueris, non exaudieris. PL
 Quidquid est circa te uel in te unde possis praesumere, abice 1084
 45 a te ; tota praesumptio tua Deus sit : illius indigens esto, ut
 ipso implearis. Quidquid enim aliud habueris sine ipso, latius
 inanis es.

2. 4. *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum.*

Hoc uero : *quoniam sanctus sum*, nescio utrum potuerit
 forte alius dicere, nisi ille qui sine peccato erat in hoc mundo ;
 peccatorum omnium non commissor, sed dimissor. Agnosci-
 5 mus uocem dicentis : *Quoniam sanctus sum, custodi*
animam meam, utique in illa forma serui, quam assumserat.
 Ibi enim caro, ibi et anima. Neque enim, ut nonnulli
 dixerunt ¹, caro sola erat et Verbum ; sed et caro, et anima, et
 Verbum ; et totum hoc unus Filius Dei, unus Christus, unus
 10 Saluator ; in forma Dei aequalis Patri, in forma serui caput
 ecclesiae. Ergo *quoniam sanctus sum*, cum audio, uocem
 eius agnosco ; et hic separo meam ? Certe inseparabiliter a
 corpore suo loquitur, cum sic loquitur. Et audebo ego dicere :
Quoniam sanctus sum ? Si sanctus tamquam sanctificans,
 15 et nullo sanctificante indigens, superbus et mendax ; si autem
 sanctus sanctificatus, secundum id quod dictum est : *Sancti*
estote, quia et ego sanctus sum, audeat et corpus Christi, audeat
 et unus ille homo clamans a finibus terrae, cum capite suo,
 et sub capite suo dicere : *Quoniam sanctus sum*. Accepit
 20 enim gratiam sanctitatis, gratiam baptismi et remissionis pec-
 catorum. *Et haec quidem fuistis*, ait apostolus, enumerans
 multa peccata, et leuia et grauia, et usitata et horribilia :
Et haec quidem fuistis ; sed abluti estis, sed sanctificati estis. Si
 ergo sanctificatos dicit, dicat et unusquisque fidelium :
 25 *Sanctus sum*. Non est ista superbia elati, sed confessio
 non ingrati. Si enim dixeris te ex te esse sanctum, superbus
 es ; rursus, fidelis in Christo, et membrum Christi, si te dixeris
 non esse sanctum, ingratus es. Arguens enim superbiam apo-
 stolus, non ait : Non habes ; sed ait : *Quid enim habes quod non*
 30 *accepisti ?* Non arguebaris, quia dicebas te habere quod non
 habes ; sed quia ex te tibi uolebas esse quod habes. Immo et
 habere te agnosce, et ex te nihil habere, ut nec superbus sis,
 nec ingratus. Dic Deo tuo : Sanctus sum, quia sanctificasti
 me ; quia accepi, non quia habui ; quia tu dedisti, non quia
 35 ego merui. Etenim ex alio latere incipis iniuriam facere ipsi

4, 16 Leu. 19, 2. 18 cfr Ps. 60, 3. 23 I Cor. 6, 11. 29 I Cor. 4, 7.

4, 12 meam] me ab ea Reg. 30 alt. non] om. Rem.

¹ Apollinaristae.

- Domino nostro Iesu Christo. Si enim christiani omnes et fideles et baptizati in illo ipsum induerunt, sicut apostolus dicit : ^{μ 904} *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis* ; si membra sunt facti corporis eius, et dicunt se sancta non esse, 40 capiti ipsi faciunt iniuriam, cuius membra sancta non sunt. Iam uide ubi sis, et de capite tuo dignitatem cape. Etenim eras in tenebris, *nunc autem lux in Domino*. *Fuistis*, inquit, *aliquando tenebrae* ; sed numquid tenebrae remansistis ? Ad hoc illuminator uenit, ut et tenebrae remaneretis, an ut in 1085
 45 illo lux fieretis ? Ergo dicat et unusquisque christianus, immo dicat totum corpus Christi, clamet ubique patiens tribulationes, diuersas tentationes et scandala innumerabilia ; dicat : *Custodi animam meam, quoniam sanctus sum ; saluum fac seruum tuum, Deus meus, sperantem in* 50 *te*. Ecce ille sanctus non est superbus, quia sperat in Domino.
3. 5. *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamaui tota die*. Non una die : *tota die* omni tempore intellege : ex quo corpus Christi gemit in pressuris, usque in finem saeculi quo transeunt pressurae, gemit iste homo, et clamat ad Deum ; 5 et unusquisque nostrum proportionem habet clamorem suum in toto isto corpore. Clamasti tu diebus tuis, et transierunt dies tui ; successit tibi alius, et clamauit diebus suis ; et tu hic, ille ibi, ille alibi : corpus Christi tota die clamat, sibi decedentibus et succedentibus membris. Vnus homo usque in finem 10 saeculi extenditur ; eadem membra Christi clamant, et quaedam membra iam in illo requiescunt, quaedam modo clamant, quaedam uero cum ipsi nos requieuerimus clamabunt, et post illa alia clamabunt. Totius corporis Christi hic adtendit uocem, dicentis : *Ad te clamaui tota die*. Caput autem nostrum 15 ad dexteram Patris interpellat pro nobis ; alia membra recipit, alia flagellat, alia mundat, alia consolatur, alia creat, alia uocat, alia reuocat, alia corrigit, alia redintegrat.
4. 6. *Iucunda animam serui tui, quoniam ad te, Domine, leuauit animam meam*. Iucunda eam, quia leuauit ad te eam. In terra enim erat, et in terra amaritudinem sentiebat ; ne in amaritudine contabesceret, ne omnem tuae 5 gratiae suauitatem amitteret, leuauit eam ad te ; iucunda eam apud te. Solus enim tu es iucunditas : amaritudine plenus est mundus. Certe recte admonet membra sua ut sursum cor habeant. Audiant ergo, et faciant ; leuent ad illum quod male est in terra. Ibi enim non putrescit cor, si leuetur ad Deum. 10 Frumentum si haberes in inferioribus, ne putresceret, leuares ad superiora. Frumento mutares locum, et cor permittis in terra putrescere ? Frumentum leuares in superiora ; cor

38 Gal. 3, 27. 42 Eph. 5, 8. 5, 14 cfr Rom. 8, 34.

40 non] *om. Lou.* 6, 9 non] *ante leuetur ponunt aliquot codd.*

leua in caelum. Et unde, inquis, possum? Qui funes, quae machinae, quae scalae opus sunt? Gradus, affectus sunt; iter tuum, uoluntas tua est. Amando adscendis, neglegendo descendis. Stans in terra, in caelo es, si diligas Deum. Non enim sic leuatur cor, quomodo leuatur corpus; corpus ut leuetur, locum mutat; cor ut leuetur, uoluntatem mutat. *Quoniam ad te, Domine, leuavi animam meam.*

5. **7.** *Quia tu, Domine, suauis es ac mitis.* Ideo iucunda. Tamquam taedio affectus ex amaritudine terrenorum indulcari uoluit, et quaesiuit fontem dulcedinis, et in terra non inuenit. Quaecumque enim se uertebat, scandala, timores, tribulationes, tentationes inueniebat. In quo homine securitas? de quo certum gaudium? Nec de se ipso utique, quanto magis de alio? Aut mali sunt, et necesse est eos pati, et sperare quia mutari possunt; aut boni sunt, et sic eos oportet diligere, ut timeamus (quia possunt mutari) ne mali sint; ibi malitia eorum facit amaritudinem animae; hic sollicitudo et timor, ne labatur qui bene ambulat. Quocumque ergo se conuerterit, in terrenis rebus amaritudinem inuenit; unde dulcescat non habet, nisi leuet se ad Deum. *Quoniam tu, Domine, suauis et mitis.* Quid est *mitis*? Portans me, donec perficias me. Vere enim, fratres mei, dicam tamquam homo in hominibus, et ex hominibus; ferat quisque cor suum, et intueatur se sine adulatione, et sine palpatione. Nihil est enim stultius quam ut seipsum quisque palpet atque seducat. Adtendat ergo et uideat quanta aguntur in corde humano; quemadmodum ipsae plerumque orationes impediuntur uanis cogitationibus, ita ut uix stet cor ad Deum suum, et uult se tenere ut stet, et quodammodo fugit a se, nec inuenit cancellos quibus se includat, aut obices quosdam quibus retineat auolationes suas et uagos quosdam motus, et stet iucundari a Deo suo. Vix est ut occurrat talis oratio inter multas orationes. Diceret unusquisque sibi contingere, et alteri non contingere, nisi inueniremus in scripturis Dei Dauid orantem quodam in loco, et dicentem: *Quoniam inueni, Domine, cor meum, ut orarem ad te.* Inuenire se dixit cor suum, quasi sole- ret ab eo fugere, et ille sequi quasi fugitiuum, et non posse comprehendere, et clamare ad Deum: *Quoniam cor meum dereliquit me.* Itaque, fratres mei, adtendens quod hic ait: *Suauis es tu et mitis*, uideor mihi uidere hic quod ait: *Iucunda animam serui tui, quoniam ad te leuavi animam meam; quoniam tu suauis et mitis es*; uideor mihi uidere ad hoc dixisse mitem Deum, quia patitur ista nostra, et exspectat tamen a nobis orationem, ut

μ 905
PL
1086

7, 28 II Reg. 7, 27. 31 Ps. 39, 13.

7, 1 suauis es domine α (cfr l. 63 et 65)
quaerat Tur.

7 magis] minus Reg.

16 ferat]

perficiat nos ; et quando illi eam dederimus, accipit grate, et exaudit, nec meminit tantas quas incondite fundimus, et
 40 accipit unam quam uix inuenimus. Quis enim est, fratres mei, homo, cum quo si coeperit amicus eius colloqui, et uoluerit ille respondere colloctioni eius, et uiderit eum auerti a se, et aliud loqui ad alium, qui hoc ferat ? Aut si forte interpelles iudicem, et constituas eum loco ut te audiat, et subito cum
 45 ad eum loqueris, dimittas eum, et incipias fabulari cum amico tuo ; quando te tolerat ? Et tolerat Deus tot corda precantium, et diuersas res cogitantium ; omitto dicere et noxias, omitto dicere aliquando peruersas et inimicas Deo ; ipsas superfluas cogitare iniuria est eius, cum quo loqui coeperas.
 50 Oratio tua locutio est ad Deum ; quando legis, Deus tibi loquitur ; quando oras, Deo loqueris. Sed quid ? Desperandum est de genere humano, et dicendum iam ad damnationem pertinere omnem hominem cui subreperit aliqua cogitatio oranti, et interruperit orationem ipsius ? Si hoc dixerimus,
 55 fratres, quae spes remaneat non uideo. Porro quia est aliqua PL
 spes ad Deum, quia magna est eius misericordia, dicamus ei : 1087
Iucunda animam serui tui, quoniam ad te, Domine, leuaui animam meam. Et quomodo eam leuaui ? Quomodo potui, quomodo tu uires dedisti, quomodo eam fugientem
 60 adprehendere ualui. Et excidit tibi, quia quotiescumque ante me stetisti (puta Deum dicere), tanta uana et superflua cogi- μ 906
 tasti, et uix mihi fixam et stabilem orationem fudisti : *Quia tu suauis es, Domine, ac mitis* : mitis es, tolerans me. Ex aegritudine defluo ; cura, et stabo ; confirma, et firmus ero.
 65 Donec autem facias, toleras me : *Quia tu suauis es, Domine, et mitis.*

8. *Et multum misericors.* Non enim solum misericors, sed *multum misericors* ; abundat enim iniquitas nostra, abundat et misericordia tua. *Et multum misericors es omnibus inuocantibus te.* Et quid est quod dicit multis
 5 locis scriptura, quia *inuocabunt, et non exaudiam eos* (certe *misericors omnibus inuocantibus te*), nisi quia quidam inuocantes, non ipsum inuocant ? De quibus dicitur : *Deum non inuocauerunt.* Inuocant, sed non Deum. Inuocas quidquid
 10 uis ut ueniat ad te. Porro, si Deum propterea inuocas, ut ueniat ad te pecunia, ut ueniat ad te hereditas, ut ueniat ad te saecularis dignitas, illa inuocas quae uis ut ueniant ad te ; sed Deum tibi adiutorem ponis cupiditatum, non exauditorem desideriorum. Deus bonus, si det quod uis. Quid, si male

8, 5 Prou. 1, 28. 7 Ps. 52, 6.

41 uoluerit] *codd.*, noluerit *edd.* 60 ualui] *codd.*, ualuit *Er.*, ualuisti *Lou.* 8, 3
 es] *om.* a *cum* LXX (*cfr* l. 6 et 44)

15 uis, nonne erit magis non dando misericors ? Porro, si non de-
derit, iam nihil tibi Deus est ; et dicis : Quantum rogavi, quam
saepe rogavi, et non sum exauditus ! Quid enim petebas ?
Forte mortem inimici tui. Quid, si et ille petebat tuam ?
Qui te creauit, ipse et illum ; homo es, homo est et ille ; Deus
20 autem iudex est ; audit ambos, et non exaudit ambos. Tristis
es, quia non es exauditus contra illum ; gaude, quia non est
exauditus contra te. Ego, inquis, non hoc petebam ; non ini-
mici mei petebam mortem, sed uitam petebam filii mei : quid
mali petebam ? Nihil mali petebas, sicut tu sentiebas. Nam
25 quid, si ille raptus est, ne malitia mutaret intellectum illius ?
Sed peccator, inquis, erat ; et ideo uolebam eum uiuere, ut
corrigeretur. Tu uolebas eum uiuere, ut melior esset ; quid si
Deus nouerat, si uiueret, peiorem futurum ? Vnde ergo nosti
quid illi prodesset, mori an uiuere ? Si ergo non nosti, redi
30 ad cor tuum, dimitte Deo consilium suum. Quid ergo, inquis,
faciam ? quid orem ? Quid ores ? Quod te docuit Dominus,
quod te docuit caelestis magister. Inuoca Deum tamquam
Deum, ama Deum tamquam Deum ; illo melius nihil est ;
ipsum desidera, ipsum concupisce. Vide inuocantem Deum in
35 alio psalmo : *Vnam petii a Domino, hanc requiram. Quid est
quod petit ? Vt inhabitem in domo Domini per omnes dies uitae
meae. Vtquid hoc ? Vt contempler delectationem Domini.* Si
ergo amator Dei esse uis, sincerissimis medullis castisque
suspiriis ipsum dilige, ipsum ama, illi flagra, illi inhia quo iu-
40 cundius nihil inuenis, quo melius, quo laetius, quo diuturnius. PL
Quid enim tam diuturnum, quam id quod est sempiternum ? 1088
Non times ne aliquando a te pereat, qui facit ne tu pereas.
Si ergo tu inuocas Deum tamquam Deum, securus esto, exau-
diris ; pertines ad istum uersum : *Et multum misericors*
45 *omnibus inuocantibus te.*

9. Noli ergo dicere : Illud mihi non dedit. Redi ad conscien-
tiam tuam ; libra, interroga, parcere illi noli. Si uere Deum in-
uocasti, certus esto quia id forte quod uolebas temporaliter,
ideo non dedit, quia non tibi proderat. Aedificetur in hoc cor μ 907
5 uestrum, fratres, cor christianum, cor fidele ; ne incipiat
tristes facti, ueluti fraudati desideriis uestris, ire in indigna-
tionem contra Deum ; etenim non expedit aduersus stimulum
calcitrare. Recurrite ad scripturas. Exauditur diabolus, et
non exauditur apostolus : quid uobis uidetur ? Quomodo ex-
10 audiuntur daemones ? Petierunt se ire in porcos, et concessum
est eis. Quomodo exauditus est diabolus ? Petiit Iob tentan-
dum, et accepit. Quomodo non exauditus est apostolus ?
*In magnitudine, inquit, reuelationum ne extollar, datus est
mihi stimulus carnis meae, angelus satanae qui me colaphizet ;*

25 cfr Sap. 4, 11. 35 Ps. 26, 4. 9, 7 cfr Act. 9, 5. 10 cfr Matth. 8,
31.32. 11 cfr Iob 1, 11.12 ; 2, 5.6. 13 II Cor. 12, 7-9.

- 15 *propter quod ter Dominum rogavi ut auferret eum a me, et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea ; nam uirtus in infirmitate perficitur.* Exaudiuit eum quem disponebat damnare, et non exaudiuit eum quem uolebat sanare. Nam et aeger petit multa a medico, non dat medicus ; non exaudit ad uoluntatem, ut exaudiat ad
- 20 sanitatem. Ergo medicum tuum pone Deum ; pete ab illo salutem, et salus tua ipse erit, non quasi salutem extrinsecus, sed ut salus ipse sit ; ne rursus ames aliam salutem praeter ipsum, sed quomodo habes in psalmo : *Dic animae meae : Salus tua ego sum.* Quid ad te, quid tibi dicat, ut se tibi det ? Vis ut det
- 25 se tibi ? Quid si quod uis habere, non uult ipse ut habeas, ut se tibi det ? Impedimenta remouet, ut intret ad te. Bona cogitate et considerate, fratres, quae dat Deus peccatoribus ; et hinc intellegite quid seruet seruis suis. Peccatoribus blasphemantibus eum quotidie dat caelum et terram, dat fontes,
- 30 fructus, salutem, filios, copias, ubertatem : haec omnia bona non dat nisi Deus. Qui talia peccatoribus dat, quid eum putas seruare fidelibus suis ? Hoccine de illo sentiendum est, quia qui talia malis dat, nihil seruat bonis ? Immo uero seruat, non terram, sed caelum. Vilius forte aliquid dico, cum dico caelum ; sed seipsum, qui fecit caelum. Pulchrum est caelum, sed
- 35 pulchrior est fabricator caeli. Sed uideo caelum, et illum non uideo. Oculos enim habes ad uidendum caelum ; cor nondum habes ad uidendum fabricatorem caeli ; ideo uenit de caelo in terram, ut mundet cor, quo uideatur qui fecit caelum et
- 40 terram. Sed plane cum patientia salutem exspecta. Quibus te medicamentis curet, ille nouit ; quibus sectionibus, quibus ustionibus, ille nouit. Tu tibi aegritudinem comparasti peccando ; ille uenit non solum fouere, sed et secare et urere. Non uides quanta homines patiantur sub medicorum manibus,
- 45 spem incertam homine promittente ? Sanaberis, dicit medicus, sanaberis, si secuero. Et homo dicit, et homini dicit ; nec qui dicit certus est, nec qui audit, quia ille dicit homini, qui non fecit hominem, et non perfecte scit quid agatur in
- 50 tur in homine credit homo, subdit membra, ligari se patitur, aut plerumque etiam non ligatus secatur aut uritur ; et accipit forte salutem paucorum dierum, iam sanatus quando moriatur ignorans ; et fortasse, dum curatur, moritur ; et fortasse curari non poterit. Cui autem promisit Deus aliquid,
- 55 et fefellit ?
6. **10.** *Auribus infige, Domine, orationem meam.* Magnus orantis affectus. *Auribus infige, Domine, orationem meam*, id est, non exeat de auribus tuis oratio mea, fige illam ibi in auribus tuis. Quomodo parturiuit, ut figeret
- 5 orationem suam in auribus Dei ? Respondeat Deus, et dicat

nobis : Vis figam orationem tuam in auribus meis ? Fige in ^{μ 908} corde tuo legem meam. *Auribus infige, Domine, orationem meam, et intende uoci orationis meae.*

7. **11.** *In die tribulationis meae clamaui ad te, quoniam exaudisti me.* Causa ut exaudires me, quia *in die tribulationis meae clamaui ad te.* Paulo ante dixerat : *Tota die clamaui, tota die tribulatus sum.* Nullus ergo christia-
 5 nus dicat esse diem in quo non sit tribulatus. Totam diem, totum tempus intelleximus : tota die tribulatur. Quid ergo, tribulatio est et quando bene est ? Vtique tribulatio. Vnde tribulatio ? Quia quamdiu in corpore sumus, peregrinamur a Domino. Quodlibet hic abundet, nondum sumus in illa patria
 10 quo redire festinamus. Cui peregrinatio dulcis est, non amat patriam ; si dulcis est patria, amara est peregrinatio ; si amara peregrinatio, tota die tribulatio. Quando non est tribulatio ? Quando in patria delectatio. *Delectationes in dextera tua usque in finem. Implebis me laetitia,* ait, *cum uultu tuo, ut contem-*
 15 *pler delectationem Domini.* Ibi transiet labor et gemitus ; ibi non oratio, sed laudatio ; ibi Alleluia, Amen ibi, uox consona cum angelis ; ibi uisio sine defectu, et amor sine fastidio. Quamdiu ergo non ibi, uidetis quia non in bono. Sed abundant
 20 omnia ? Abundent omnia, uide si securus es quia non pereunt omnia. Sed habeo quod non habebam ; accessit pecunia quae non erat. Forte accessit et timor qui non erat ; forte tanto securior eras, quanto pauperior. Postremo sint copiae, redundet affluentia huius saeculi, detur securitas quod non pereant ; dicat Deus desuper : Aeternus in his eris, aeterna tecum erunt
 25 ista, sed meam faciem non uidebis. Nemo carnem consulat ; spiritum consulite ; respondeat uobis cor uestrum ; respondeat spes, fides, caritas, quae in uobis esse coepit. Ergone si acciperemus securitatem nos in affluentia bonorum saecularium semper futuros, et diceret nobis Deus : Faciem meam non uidebitis, gauderemus in illis bonis ? Eligeret forte aliquis gaudere, et dicere : Abundant mihi ista, bene mihi est, nihil amplius quaero. Nondum coepit esse amator Dei ; nondum coepit
 30 suspirare tamquam peregrinus. Absit, absit : recedant omnia seductoria, recedant blandimenta falsa ; recedant ea quae nobis
 35 quotidie dicunt : *Vbi est Deus tuus ?* Effundamus super nos animam nostram, confiteamur in lacrimis, gemamus in confessionibus, in miseriis suspiremus. Quidquid nobis adest praeter Deum nostrum, non est dulce ; nolumus omnia quae dedit, si non dat seipsum qui omnia dedit. *Auribus infige,*
 40 *Domine, orationem meam, et intende uoci orationis meae. In die tribulationis meae clamaui ad te, quoniam exaudisti me.*

PL

1090

8. **12.** *Non est similis tibi in diis, Domine.* Et quid dixit? *Non est similis tibi in diis, Domine.* Fingant sibi deos quos uolunt pagani; adducant fabros argentarios, aurifices, expolitores, sculptores, faciant deos. Quales deos? 5 Oculos habentes, et non uidentes, et cetera quae dicit psalmus consequenter. Sed ista non colimus, ait; non colimus, haec signa sunt. Et quid colitis? Aliud aliquid peius: *Quoniam dii gentium daemonia.* Et quid? Nec daemonia, inquirunt, colimus. Plane nihil aliud habetis in templis, nihil aliud implet 10 uates uestros quam daemonium. Sed quid dicitis? Angelos colimus, angelos habemus deos. Non plane nostis angelos. ^{μ 909} Angeli enim unum Deum colunt, nec fauent hominibus qui uolunt colere angelos, et non Deum. Nam inuenimus honoratos angelos, prohibentes homines ne se adorarent, sed uerum 15 Deum. Sed angelos dicant, homines dicant, quia dictum est: *Ego dixi: dii estis, et filii Altissimi omnes: Non est similis tibi in diis, Domine.* Quodlibet aliud cogitet homo, non est simile quod factum est illi qui fecit. Excepto Deo, quidquid aliud est in natura rerum, factum est a Deo. Quantum interest 20 inter eum qui fecit, et illud quod factum est, quis digne cogitet? Iste ergo dixit: *Non est similis tibi in diis, Domine*; quantum autem sit dissimilis Deus, non dixit, quia dici non potest. Intendat Caritas uestra: Deus ineffabilis est; facilius dicimus quid non sit, quam quid sit. Terram cogitas: 25 non est hoc Deus; mare cogitas: non est hoc Deus; omnia quae sunt in terra, homines et animalia: non est hoc Deus; omnia quae sunt in mari, quae uolant per aerem: non est hoc Deus; quidquid lucet in caelo, stellae, sol et luna: non est hoc Deus; ipsum caelum: non est hoc Deus; Angelos cogita, Vir- 30 tutes, Potestates, Archangelos, Thronos, Sedes, Dominationes: non est hoc Deus. Et quid est? Hoc solum potui dicere, quid non sit. Quaeris quid sit? Quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit. Quid quaeris ut adscendat in linguam, quod in cor non adscendit? *Non est similis tibi in diis, Domine, et non est secundum opera tua.*

9. **13.** *Omnes gentes quotquot fecisti, uenient et adorabunt coram te, Domine.* Annuntiauit ecclesiam: *Omnes gentes quotquot fecisti.* Si est gens quam non fecit Deus, non adorabit eum; nulla est autem gens quam non 5 fecit Deus, quia fontem omnium gentium Adam et Euam fecit PL 1091
Deus, inde propagatae sunt omnes gentes. Omnes ergo gentes Deus fecit: *Omnes ergo gentes quotquot fecisti, ue-*

12, 5 cfr Ps. 113, 5. 7 Ps. 95, 5. 13 cfr Apoc. 19, 10. 16 Ps. 81, 6.
32 cfr I Cor. 2, 9.

12, 1 tibi similis a 13, 1 quotquot] quas a 2 annuntiauit] *codd.*, annuntiant

nient, et adorabunt coram te, Domine. Quando dictum est? Quando coram eo non adorabant nisi pauci sancti
 10 in uno populo Hebraeorum, tunc dictum est hoc; et modo uidetur quod dictum est: *Omnes gentes quotquot fecisti, uenient et adorabunt coram te, Domine.* Quando dicebantur haec, non uidebantur, et credebantur; quando uidentur, quare negantur? *Omnes gentes quotquot fecisti, uenient et adorabunt coram te, Domine, et glorificabunt nomen tuum.*

10. 14. Quoniam magnus es tu et faciens mirabilia; tu es Deus solus magnus. Nemo se dicat magnum. Futuri erant qui se dicerent magnos; contra hos dicitur: *Tu es Deus solus magnus.* Nam quid magnum dicitur Deo,
 5 quia ipse est solus Deus magnus? Quis hoc nescit, quia ipse est Deus magnus? Sed quia futuri erant, qui se dicerent magnos, et Deum facerent paruum; contra illos dicitur: *tu es solus Deus magnus.* Etenim quod tu dicis, impletur, non quod illi dicunt, qui se dicunt magnos. Quid dixit Deus per
 10 Spiritum suum? *Omnes gentes quotquot fecisti, uenient, et adorabunt coram te, Domine.* Quid dicit nescio quis, qui se dicit magnum? Absit: non adoratur Deus in omnibus gentibus; perierunt omnes gentes, sola Africa remansit. Hoc tu dicis, qui te dicis magnum; aliud dicit qui est solus Deus
 15 magnus. Quid dicit qui est solus Deus magnus? *Omnes gentes quotquot fecisti, uenient, et adorabunt coram te, Domine.* Video quod dixit solus Deus magnus; taceat homo falso magnus; ideo fallaciter magnus, quia dedignatur esse paruus. Quis paruus esse dedignatur? Iste qui hoc dicit. *Quicumque uult inter*
 20 *uos maior esse, dixit Dominus, erit uester seruus.* Ille si seruus uellet esse fratrum suorum, non eos separaret a matre ipsorum; sed cum uult esse magnus, et non uult esse salubriter paruus, Deus qui superbis resistit, humilibus autem dat gratiam, quia solus est magnus, implet omnia quae praedixit, et contra
 25 dicit maledicentibus. Christo enim tales maledicunt, qui dicunt quia periit ecclesia de toto orbe terrarum, et remansit in sola Africa. Si diceres illi: Perdes uillam tuam, forte non a te temperaret manum, et dicit Christum perdidisse hereditatem suam redemptam sanguine suo! Quam autem faciat iniuriam
 30 uidete, fratres. Scriptura dicit: *In lata gente gloria regis; in diminutione populi contritio principis.* Ergo hanc iniuriam facis Christo, ut dicas populum eius ad istam exiguitatem diminutum. Ideo natus es, ideo christianum te dicis, ut inuideas gloriae Christi, cuius signum te in fronte portare asseris, et de
 35 corde perdidisti? *In lata gente gloria regis, agnosce regem tu-*

10 Ps. 85, 9. 14, 19 Matth. 20, 26. 23 cfr Iac. 4, 6. 30 Prou. 14, 28.

edd. 14, 1 mirabilia] misericordia a

um ; da illi gloriam, da illi latam gentem. Quam latam gentem dabo, inquis ? Noli ex tuo corde dare, et recte dabis. Vnde do, inquires ? Ecce hinc da : *Omnes gentes quotquot fecisti, venient, et adorabunt coram te, Domine.* Dic hoc, confitere hoc, 40 et dedisti latam gentem ; quia omnes gentes in uno una ; ipsa est unitas. Quomodo enim ecclesia et ecclesiae, illae ecclesiae PL quae ecclesia, sic illa gens quae gentes ; antea gentes, multae 1092 gentes ; modo una gens. Quare una gens ? Quia una fides, quia una spes, quia una caritas, quia una exspectatio. Postre- 45 mo quare non una gens, si una patria ? Patria caelestis est, patria Ierusalem est ; quisquis inde ciuis non est, ad istam gentem non pertinet ; quisquis autem inde ciuis est, in una gente Dei est. Et haec gens ab oriente in occidentem, ab aquilone et mari distenditur per quattuor partes totius orbis. 50 Hoc Deus dicit : Ab oriente et occidente, ab aquilone et mari date gloriam Deo. Hoc praedixit, hoc impleuit, qui solus est magnus. Desinat ergo hoc dicere contra solum magnum, qui noluit esse paruus, quia non possunt esse duo magni, Deus et Donatus.

11. 15. *Deduc me, Domine, in uia tua, et ambulabo in ueritate tua.* Via tua, ueritas tua, uita tua, Christus. Ergo corpus ad illum, et corpus de illo. *Ego sum uia, et ueritas, et uita. Deduc me, Domine, in uia tua.* In qua 5 uia ? *Et ambulabo in ueritate tua.* Aliud est, ut ducat ad uiam, aliud, ut deducat in uia. Vide hominem ubique pauperem, ubique adiutorio egentem. Qui praeter uiam sunt, christiani non sunt, aut catholici nondum sunt : deducantur ad uiam ; sed cum perducti fuerint ad uiam, et catholici in 10 Christo facti fuerint, ab ipso deducantur in ipsa uia, ne cadant. Certe iam ambulant in uia. *Deduc me, Domine, in uia tua* : certe iam in uia tua sum, deduc me ibi. *Et ambulabo in ueritate tua* : te deducente, non errabo ; si dimi- μ 911 seris, errabo. Ora ergo ut non dimittat, sed usque in finem 15 deducat. Quomodo deducit ? Semper monendo, semper dando tibi manum suam. *Et brachium Domini cui reuelatum est ?* Dando enim Christum suum, dat manum suam ; dando manum suam, Christum suum dat. Ad uiam ducit, perducendo ad Christum suum ; in uia deducit, deducendo in Christo suo : 20 Christus autem ueritas. *Deduc me ergo, Domine, in uia tua, et ambulabo in ueritate tua* : in illo utique qui ait : *Ego sum uia, et ueritas, et uita.* Nam qui in uia et ueritate deducis, quo nisi ad uitam perducis ? Deducis ergo in illo, ad illum. *Deduc me, Domine, in uia tua, et ambulabo 25 in ueritate tua.*

38 Ps. 85,9. 15, 3 Ioh. 14, 6. 16 Isai. 53, 1.

45 si una patria caelestis ? Reg. 15, 2 uita] *edd.*, uia *omnes codd.*

16. *Iucundetur cor meum, ut timeat nomen tuum.*

Ergo timor in iucunditate est. Et quomodo iucunditas, si timor? Nonne timor amarus solet esse? Erit aliquando iucunditas sine timore, modo iucunditas cum timore; nondum
 5 est enim plena securitas, nec perfecta iucunditas. Si nulla iucunditas, deficimus; si plena securitas, male exultamus. Ergo et iucunditatem adspergat, et timorem incutiat, ut de dulcedine iucunditatis perducatur nos ad sedem securitatis; dando timorem, non nos faciat male exultare, et recedere de
 10 uia. Ideo dicit psalmus: *Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore*; sic et apostolus Paulus dicit: *Cum timore et tremore uestram ipsorum salutem operamini*; *Deus enim est qui operatur in uobis.* Quidquid ergo prosperum uenit, fratres, magis metuendum est; quae putatis prospera, magis tentatio-
 15 nes sunt. Venit hereditas, uenit copia rerum, abundat circumfluentia nescio cuius felicitatis: tentationes sunt istae; caute ne uos ista corrumpant. Quidquid etiam prosperum est secundum Christum et germanam caritatem Christi, si forte lucratus es uxorem tuam quae fuit in parte Donati; si forte
 20 crediderunt filii tui qui fuerunt pagani; si forte lucratus es amicum tuum qui te uolebat seducere, ad theatra, et tu eum duxisti ad ecclesiam; si forte contradictor nescio quis inimicus tuus et rabide saeuens, deposita illa rabie factus est mitis, et agnouit Deum, nec oblatrat aduersus te, sed clamat
 25 tecum aduersus malum: ista iucunda sunt. Vnde enim gaudemus, si de his non gaudemus? aut quae sunt alia gaudia nostra, nisi ista? Sed quia abundant et tribulationes, et tentationes, et dissensiones, et schismata, et cetera mala, sine quibus non potest esse saeculum hoc, donec transeat iniquitas, exultatio illa non nos faciat securos, sed ita iucundetur cor nostrum, ut timeat nomen Domini, ne aliunde iucundetur, aliunde feriatur. Securitatem non exspectetis in peregrinatione; quando illam hic uoluerimus, uiscum erit corporis, non securitas hominis. *Iucundetur cor meum, ut timeat nomen*
 35 *tuum.*

12.13. **17.** *Confitebor tibi, Domine Deus meus, in toto corde meo, et glorificabo nomen tuum in aeternum; quoniam misericordia tua magna est super me, et eruisti animam meam ex inferno inferiore.* Quod
 5 dicimus, fratres, hoc si non uobis tamquam certus exposuero, ne succenseatis. Homo sum enim, et quantum conceditur de

16, 10 Ps. 2, 11. 11 Phil. 2, 12.13.

16, 1 delectetur a 21 seducere] secum ducere nonnulli codd. 33 corporis] cordis pauci codd. 17, 3 et usq. 18, 37 inferiore] legitur apud Eugippium, LXXXVI, 101 b, p. 340, 18 - 343, 3, om. tamen codd. G M P V v et Paris. 2110 4 inferiori Eug. (sed l. 11, 42 et 18, 37 : inferiore) 4/5 quod dic. fr. ? Eug. 6 conici datur Eug.

scripturis sanctis, tantum audeo dicere : nihil ex me. Infer- μ 912
 num nec ego expertus sum adhuc, nec uos ; et fortassis alia
 uia erit, et non per infernum erit. Incerta sunt haec. Verum
 10 quia dicit scriptura, cui contradici non potest : *Eruiſti ani-*
nam meam ex inferno inferiore, intellegimus tamquam
 duo inferna esse, superius et inferius ; nam unde infernum
 inferius, nisi quia est infernum superius ? Aliud non dicere-
 tur infernum, nisi in comparatione illius superioris partis.
 15 Videtur ergo, fratres, esse habitatio quaedam caelestis ange-
 lorum : ibi uita ineffabilium gaudiorum, ibi immortalitas et
 incorruptio, ibi omnia secundum Dei donum et gratiam per-
 manentia. Illa pars rerum superna est. Si ergo illa superna
 est, haec terrena, ubi caro et sanguis, ubi corruptibilitas, ubi
 20 natiuitas et mortalitas, ubi decessio atque successio, ubi mu-
 tabilitas et inconstantia, ubi timores, cupiditates, horrores,
 laetitiae incertae, spes fragilis, caduca substantia ; puto quia
 omnis ista pars non potest comparari illi caelo de quo loque-
 bar paulo ante ; si ergo illi parti haec pars non comparatur,
 25 illa superna est, haec inferna. Et post mortem quo hinc, nisi
 sit infernum inferius hoc inferno, in quo sumus in carne et ista PL
 mortalitate ? *Corpus enim mortuum est*, ait apostolus, *propter* 1094
peccatum. Ergo et hic sunt mortui, ut non mireris quia infer-
 num dicitur, si mortuis abundat. Non enim ait : *Corpus mori-*
 30 *turum est* ; sed : *Corpus mortuum est*. Adhuc habet uitam uti-
 que corpus nostrum ; et tamen comparatum corpori illi, quod
 futurum est qualia sunt angelorum corpora, inuenitur corpus
 hominis mortuum, quamuis adhuc habens animam. Sed rursus
 ab hoc inferno, id est ab hac parte inferni, est aliud inferius,
 35 quo eunt mortui ; unde uoluit Deus eruere animas nostras,
 etiam illuc mittens Filium suum. Etenim, fratres, propter ista
 duo inferna missus est Filius Dei, undique liberans. Ad hoc
 infernum missus est nascendo, ad illud moriendo. Propterea
 uox eius est in illo psalmo, non quoquam homine coniciente,
 40 sed apostolo exponente, ubi ait : *Quoniam non derelinques*
animam meam in inferno. Ergo aut ipsius uox est et hic :
Eruiſti animam meam ex inferno inferiore, aut nostra
 uox per ipsum Christum Dominum nostrum, quia ideo ille
 peruenit usque ad infernum, ne nos remaneremus in inferno.

18. Aliam etiam opinionem dicam. Fortassis enim apud
 ipsos inferos est aliqua pars inferior, quo trudentur impii
 qui plurimum peccauerunt. Etenim apud inferos utrum in
 locis quibusdam non fuisset Abraham, non satis possumus
 5 definire. Nondum enim Dominus uenerat ad infernum, ut

17, 27 Rom. 8, 10. 40 Ps. 15, 10 ; Act. 2, 27.

16 uita] gloria *Eug.*
Eug., fuisset iam *edd.*

36 mittendo *Eug.*

18, 4 non fuisset] *aliquot codd. et*

erueret inde omnium sanctorum praecedentium animas, et tamen Abraham in requie ibi erat. Et quidam diues cum torqueretur apud inferos, cum uideret Abraham, leuauit oculos. Non eum posset leuatis oculis uidere, nisi ille esset superius, ille inferius. Et quid ei respondit Abraham, cum diceret:

10 *Pater Abraham, mitte Lazarum, ut intingat digitum suum, et stillet in linguam meam, quoniam crucior in hac flamma? Fili, ait, memento quia recepisti bona in uita tua, Lazarus autem mala; nunc autem hic requiescit, tu uero torqueris. Et*

15 *super haec, ait, inter nos et uos magnum chaos firmatum est,* μ 913
ut nec nos possimus uenire ad uos, nec inde aliquis uenire ad nos. Ergo inter ista duo fortasse inferna, quorum in uno quieuerunt animae iustorum, in altero torquentur animae impiorum, adtendens quidam orans hic, iam hic in corpore

20 Christi positus, et orans in uoce Christi, eruisse Deum animam suam ab inferno inferiore dixit, quia liberauit se a talibus peccatis per quae posset deduci ad tormenta inferni inferioris. Quemadmodum si medicus uideat tibi imminentem aegritudinem forte ex aliquo labore, et dicat: Parce tibi, sic te tracta,

25 requiesce, his cibis utere; nam si non feceris, aegrotabis. Tu autem si feceris et saluus fueris, recte dicis medico: Liberasti me ab aegritudine. Non in qua iam eras, sed in qua futurus eras. Nescio quis habens causam molestam, mittendus erat in carcerem; uenit alius, defendit eum; gratias agens quid

30 dicit? Eruisti animam meam de carcere. Suspendendus erat PL 1095
debitor; solutum est pro eo: liberatus dicitur de suspendio. In his omnibus non erant; sed quia talibus meritis agebantur, ut nisi subuentum esset, ibi essent, inde se recte dicunt liberari, quo per liberatores suos non sunt permissi perducere. Ergo,

35 fratres, siue illud, siue illud sit, hic me scrutatorem uerbi Dei, non temerarium affirmatorem teneatis. *Et eruisti animam meam ex inferno inferiore.*

14. **19.** *Deus, praetereuntes legem insurrexerunt super me.* Quos dicit praetereuntes legem? Non paganos, qui non acceperunt legem. Nemo enim praeterit quod non accepit; dicit apostolus definite: *Vbi enim lex non est, nec praeuari-*

5 *catio.* Praetereuntes legem, praeuariatores legis dicit. Quos ergo intellegimus, fratres? Si ab ipso Domino accipiamus hanc uocem, praetereuntes legem Iudaei erant. *Insurrexerunt super me praetereuntes legem;* non seruauerunt legem, et accusauerunt Christum, quasi ipse praeteriret legem.

10 *Praetereuntes legem insurrexerunt super me.* Et

18, 11 Luc. 16, 22-26. 19, 4 Rom. 4, 15.

13 percepisti Eug., fort. recte, cfr Serm. p. Maur. p. 554, 25; De cura pro mort. XIV, 17, p. 560, 13 15 uos et nos Eug. chaos magnum Eug. 33 ut] et Eug., recte ut uidetur (cfr ex. gr. n. 23, l. 31)

passus est Dominus quae nouimus. Putas nihil tale patitur modo corpus eius? Vnde fieri potest? *Si patremfamilias Beelzebub uocauerunt, quanto magis domesticos eius? Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.*

15 Patitur et corpus praetereuntes legem, et insurgunt super corpus Christi. Praetereuntes legem qui sunt? Numquid forte Iudaei audent insurgere super Christum? Non; nam nec ipsi nobis ualde faciunt tribulationem. Nondum enim crediderunt, nondum salutem agnouerunt. Insurgunt super corpus Christi

20 mali christiani, de quibus quotidie tribulationem patitur corpus Christi. Omnia schismata, omnes haereses, omnes intus pessime uiuentes, et mores suos bene uiuentibus impo-
nentes, et ad sua trahentes, et malis colloquiis bonos mores corrumpentes, ipsi *praetereuntes legem insurrexerunt*

25 *super me.* Dicat omnis anima pia, dicat omnis anima christiana. Quae hoc non patitur, non dicat. Si autem christiana anima est, nouit quia mala patitur; si agnoscit in se passionem suam, agnoscat hic uocem suam; si autem extra passionem est, et extra uocem sit; ut autem non sit extra passionem,

30 ambulet per uiam angustam, et incipiat pie uiuere in Christo, ^{μ 914} necesse est ut hanc persecutionem patiatur. *Omnes enim, inquit Apostolus, qui uolunt in Christo pie uiuere, persecutionem patiuntur. Deus, praetereuntes legem insurrexerunt super me; et synagoga potentium inquisierunt*

35 *animam meam.* Synagoga potentium congregatio est superborum. Synagoga potentium insurrexit super caput, id est Dominum nostrum Iesum Christum, clamantium et dicentium uno ore: *Crucifige, crucifige;* de quibus dictum est: *Filii hominum dentes eorum arma et sagittae, et lingua eorum*

40 *gladius acutus.* Non percusserunt, sed clamauerunt; clamando ferierunt, clamando crucifixerunt. Voluntas clamantium impleta est, quando Dominus crucifixus est: *Et synagoga potentium inquisierunt animam meam. Et non proposuerunt te in conspectu suo.* Quomodo non proposuerunt? Non intellexerunt Deum. Homini parcerent; ad quod

45 uidebant, ad hoc ambularent. Puta quia Deus non erat, homo erat: ideo occidendus erat? Parce homini, et agnosce Deum. PL
1096

15. **20.** *Et tu, Domine Deus, miserator et misericors, longanimis et multum misericors et uerax. Quare longanimis et multum misericors et miserator? Quia in cruce pendens ait: Pater, ignosce illis, quia nesciunt*
5 *quid faciunt.* Quem petit? Pro quibus petit? quis petit?

12 Matth. 10, 25.24.
Tim. 3, 12.

23 cfr I Cor. 15, 33.
38 Ioh. 19, 6.

30 cfr Matth. 7, 14.
20, 4 Luc. 23, 34.

31 II

19, 45 homini parcerent; ad quod] *plures et opt. codd.*, ut homini parcerent, ut quod *edd.*

ubi petit ? Patrem filius, pro impiis crucifixus, inter ipsas iniurias, non uerborum, sed mortis illatae, pendens in cruce ; tamquam ad hoc extentas manus habuerit, ut sic pro illis oraret, ut dirigeretur oratio eius tamquam incensum in conspectu Patris, et eleuatio manuum eius sacrificium uespertinum. *Longanimis et multum misericors et uerax.*

16. **21.** Si ergo tu *uerax, respice in me et miserere mei ; da potestatem puero tuo.* Quia *uerax, da potestatem puero tuo.* Transeat tempus patientiae, ueniat tempus iudicii. Quomodo, *da potestatem puero tuo ? Pater non iudicat quemquam ; sed omne iudicium dedit Filio.* Ille resurgens, et in terram ipse ueniet iudicaturus ; ipse uidebitur terribilis, qui uisus est contentibilis. Demonstrabit potentiam, qui demonstrauit patientiam ; in cruce patientia erat, in iudicio potentia erit. Apparebit enim homo iudicans, sed in claritate ; quia *sicut eum uidistis ire, dixerunt angeli, sic ueniet.* Forma ipsa ueniet ad iudicium ; ideo uidebunt illum et impii ; nam formam Dei non uidebunt. *Beati enim mundi corde, quoniam ipsi Deum uidebunt.* Apparens in hominis forma, dicet : *Ite in ignem aeternum, ut impleatur quod dixit* 15 *Isaias : Tollatur impius, ut non uideat claritatem Domini.* Tollatur ut non uideat formam Dei. Formam ergo uidebunt hominis. *Qui cum in forma Dei esset aequalis Deo ; hoc non uidebunt impii. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ; hoc non uidebunt impii.* Si enim 20 *Deus Verbum, et beati mundi corde, quoniam ipsi Deum uidebunt,* impii autem immundi sunt corde, procul dubio Deum non uidebunt. Et ubi est : *Videbunt in quem pupugerunt,* nisi quia apparet formam hominis eos uisuros, ut iudicentur ; formam Dei non uisuros, nisi eos qui ad dexteram separabuntur ? Etenim cum separati fuerint ad dexteram, hoc eis ^{μ 915} dicetur : *Venite, benedicti Patris mei ; percipite regnum, quod uobis paratum est ab origine mundi.* Impiis uero ad sinistram quid ? *Ite in ignem aeternum, quem parauit Pater meus diabolo et angelis eius.* Finito autem iudicio, quomodo conclusit ? 30 *Sic ibunt impii in ambustionem aeternam ; iusti autem in uitam aeternam.* Iam a uisione formae hominis pergunt illi ad uisionem formae Dei. *Haec est enim, inquit, uita aeterna, ut cognoscant te unum uerum Deum, et quem misisti Iesum Christum ; subaudis. Et ipsum unum uerum Deum ; quia Pater et* 35 *Filius unus uerus Deus ; ut iste sit sensus : te et quem misisti Iesum Christum cognoscant unum uerum Deum. Non enim illi ibunt ad uisionem Patris, et non ibi uidebunt et Filium. Si non esset et Filius in Patris sui uisione, non diceret ipse*

9 cfr Ps. 140, 2. 21, 4 Ioh. 5, 22. 10 Act. 1, 11. 12 Matth. 5, 8. 15
Isai. 26, 10, sec. LXX. 17 Phil. 2, 6. 18 Ioh. 1, 1. 22 Ioh. 19, 37. 26
Matth. 25, 34.41.46. 32 Ioh. 17, 3.

Filius discipulis suis quia Filius in Patre est, et Pater in Filio.
 40 Dicunt illi discipuli : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis.*
Ait illis : Tanto tempore uobiscum sum, et non me nostis ?
Philippæ, qui me uidit, uidit et Patrem. Videtis quia in uisione
 Patris, et Filii uisio est ; et in uisione Filii, et Patris uisio est.
 Ideo consequenter subiecit, et ait : *Nescitis quia ego in Patre,*
 45 *et Pater in me ?* Id est, et me uiso uidetur et Pater, et Patre
 uiso uidetur et Filius. Patris et Filii separari non potest uisio ;
 ubi non separatur natura et substantia, uisio separari non
 potest. Nam ut noueritis illuc debere praeparari cor ad uiden-
 dam diuinitatem Patris et Filii et Spiritus sancti, in quam non
 50 uisam credimus, et credendo, cor unde uideri possit mun-
 damus ; ipse Dominus alio loco dicit : *Qui habet mandata mea*
et seruat ea, ille est qui diligit me ; qui autem diligit me, dilige-
tur a Patre meo ; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum.
 Numquid non eum uidebant cum quibus loquebatur ? Et
 55 uidebant, et non uidebant ; aliquid uidebant, aliquid crede-
 bant : uidebant hominem, credebant Deum. In iudicio autem
 eumdem Dominum nostrum Iesum uidebunt hominem cum
 impiis ; post iudicium uidebunt Deum praeter impios. *Da*
potestatem puero tuo.

22. *Et saluum fac filium ancillae tuae.* Dominus
 filius ancillae. Cuius ancillae ? Cui nasciturus quando nuntia-
 tus est, respondit et ait : *Ecce ancilla Domini ; fiat mihi*
secundum uerbum tuum. Saluum fecit Filium ancillae suae, et
 5 Filium suum : Filium suum, in forma Dei ; Filium ancillae
 suae, in forma serui. De ancilla Dei natus est ergo Dominus
 in forma serui ; et dixit : *Saluum fac filium ancillae*
tuae. Et saluatus est a morte, sicut nostis, resuscitata carne
 sua quae mortua erat. Sed ut uideatis quia Deus est, et non
 10 a Patre sic est suscitatus, ut a se non sit suscitatus ; quia et
 ipse suscitauit carnem suam, habes in euangelio dictum :
Destruite templum hoc, et triduo suscitabo illud ; ne autem nos
 aliud suspicaremur, euangelista secutus ait : *Hoc autem dicebat*
de templo corporis sui. Saluus ergo factus est Filius ancillae.
 15 Dicat et unusquisque christianus in corpore Christi positus :
Saluum fac filium ancillae tuae. Forte non potest dice-
 re : *Da potestatem puero tuo,* quia ille Filius accepit pote-
 statem. Sed quare non dicit et hoc ? Annon seruis dictum est :
Sedebitis super duodecim sedes iudicantes duodecim tribus Israel ? μ 916
 20 et serui dicunt : *Nescitis quia angelos iudicabimus ?* Accipit
 ergo et unusquisque sanctorum potestatem, et est unusquis- PL
 que sanctorum filius ancillae eius. Quid si de pagana natus est, 1098

40 sqq. Ioh. 14, 8.9.10.21. 22, 3 Luc. 1, 38. 12 Ioh. 2, 19.21. 19 Matth.
 19, 28. 20 I Cor. 6, 3.

22, 4 secundum uerbum tuum] sicut uis codd.

et christianus factus est? filius paganae quomodo potest esse filius ancillae ipsius? Est quidem paganae filius carnaliter, sed filius ecclesiae spiritaliter. *Et saluum fac filium ancillae tuae.*

17. **23.** *Fac mecum signum in bono.* Quod signum, nisi resurrectionis? Dominus dicit: *Generatio haec praua et amari-*
cans signum quaerit; et signum non dabitur ei, nisi signum
Ionae prophetae. Sicut enim Ionas fuit in uentre ceti tribus die-
bus et tribus noctibus, sic erit et filius hominis in corde terrae.
 Ergo cum capite nostro iam factum est signum in bono, dicat et unusquisque nostrum: *Fac mecum signum in bono,* quia in nouissima tuba, in aduentu Domini, et mortui resurgent incorrupti, et nos immutabimur. Erit hoc signum in
 10 *bono. Fac mecum signum in bono, ut uideant qui me*
oderunt, et confundantur. In iudicio confundentur perniciose, qui modo nolunt confundi salubriter. Modo ergo confundantur; accusent uias suas malas, teneant uiam bonam; quia nemo nostrum uiuit sine confusione, nisi prius confusus
 15 reuiuiscat. Praebet illis Deus modo aditum salubris confusionis, si non contemnant medicinam confessionis; si autem modo nolunt confundi, tunc confundentur, quando deducunt eos ex aduerso iniquitates eorum. Quomodo confundentur? Quando dicent: *Hi sunt quos aliquando habuimus in risum et*
 20 *in similitudinem impropertii. Nos insensati uitam eorum aestimabamus insaniam; quomodo computati sunt inter filios Dei? Quid nobis profuit superbia?* Tunc dicent; modo dicant, et salubriter dicunt. Conuertatur enim unusquisque ad Deum humilis, et modo dicat: *Quid mihi profuit superbia?* et audiat
 25 ab apostolo: *Quam enim gloriam habuistis in his, in quibus nunc erubescitis?* Videtis esse et modo confusionem salubrem in loco paenitentiae; tunc autem seram, inutilem, infructuosam. *Quid nobis profuit superbia? aut quid diuitiarum iactantia contulit nobis? Transierunt omnia tamquam umbra.* Quid enim?
 30 quando hic uiuebas, non uidebas quia transiebant ista omnia tamquam umbra? Tunc relinqueres umbram, et esses in luce; non postea diceres: *Transierunt omnia uelut umbra,* quando ab umbra in tenebras iturus es. *Fac mecum signum in bono, ut uideant qui me oderunt, et confun-*
 35 *dantur.*

24. *Quoniam tu, Domine, adiuuisti me et consolatus es me. Adiuuisti me, in certamine, et consolatus es me, in tristitia.* Nemo enim consolationem quaerit, nisi

23, 2 Matth. 12, 39.40. 8 cfr 1 Cor. 15, 52. 17 cfr Sap. 4, 20. 19/32
 Sap. 5, 3-9. 25 Rom. 6, 21.

23, 1 bonum a 12 qui] om. codd. 14 nisi] sine aliquot codd. 31 et]
 codd., ut edd.

qui est in miseria. Non uultis consolari? Dicite quia felices
 5 estis. Et auditis: *Populus meus* (iam respondetis, et audio
 murmur bene tenentium scripturas. Deus qui hoc scripsit in
 cordibus uestris, confirmet in factis uestris. Videtis, fratres,
 quia qui uobis dicunt: Felices estis, seducunt uos) *Populus*
 10 *meus, qui uos felices dicunt, in errorem uos mittunt, et turbant*
semitas pedum uestrorum. Sic et de epistola Iacobi apostoli: PL
Miseri estote, inquit, et lugete; risus uester in luctum conuer- 1099
tatur. Videtis quae audistis; quando nobis haec dicerentur
 in regione securitatis? Vtique regio ista scandalorum est, μ 917
 et tentationum, et omnium malorum, ut gemamus hic, et
 15 mereamur gaudere ibi; hic tribulari, et consolari ibi, et dice-
 re: *Quoniam exemisti oculos meos a lacrimis, pedes meos a*
labina; placebo Domino in regione uiuorum. Ista regio mor-
 tuorum est. Transit regio mortuorum, uenit regio uiuorum.
 In regione mortuorum labor, dolor, timor, tribulatio, tentatio,
 20 gemitus, suspirium; hic falsi felices, ueri infelices; quia falsa
 felicitas, uera miseria est. Qui uero se agnoscit in uera esse
 miseria, erit etiam in uera felicitate; et tamen nunc quia
 miser es, Dominum audi dicentem: *Beati lugentes*. O, *beati*
lugentes! Nihil tam coniunctum miseriae quam luctus; nihil
 25 tam remotum et contrarium miseriae quam beatitudo; tu
 dicis lugentes, et tu dicis beatos! Intellegite, inquit, quod
 dico: beatos dico lugentes; quare beati? In spe. Quare lu-
 gentes? In re. Etenim lugent in morte ista, in tribulationibus
 istis, in peregrinatione sua; et quia agnoscunt se esse in ista
 30 miseria, et gemunt, beati sunt. Quare lugent? Contristatus
 est beatus Cyprianus in passione; modo consolatus est in co-
 rona. Modo et consolatus adhuc tristis est. Dominus enim
 noster Iesus Christus adhuc interpellat pro nobis; omnes
 martyres qui cum illo sunt, interpellant pro nobis. Non trans-
 35 eunt interpellationes ipsorum, nisi cum transierit gemitus
 noster; cum autem transierit gemitus noster, omnes in una
 uoce, in uno populo, in una patria consolabimur, milia mi-
 lium coniuncta psallentibus angelis, choris caelestium pote-
 statum in una ciuitate uiuentium. Quis ibi gemit? quis ibi
 40 suspirat? quis ibi laborat? quis ibi eget? quis ibi moritur?
 quis ibi misericordiam praebet? quis frangit panem esurienti,
 ubi omnes pane iustitiae saginantur? Nemo tibi dicit:
 Hospitem suscipe; peregrinus ibi nemo erit: omnes in patria
 sua uiuunt. Nemo tibi dicit: Concorda amicos tuos litigantes:
 45 in pace sempiterna Dei uultu perfruuntur. Nemo tibi dicit:

24, 5 Isai. 3, 12. 11 Iac. 4, 9. 16 Ps. 114, 8.9. 23 Matth. 5, 5. 32
 cfr Rom. 8, 34.

24, 5 auditus edd. 17 labina] codd. (cfr Enarr. ps. XXXVI, sermo 3, 12, 11),
 ruina edd. 37 consolabimur] om. omnes codd.

Visita aegrum : sanitas immortalitasque permanet. Nemo tibi
 dicit : sepeli mortuum : omnes in uita aeterna erunt. Cessant
 opera misericordiae, quia miseria non inuenitur. Et quid ibi
 faciemus ? Dormiemus fortasse ? Si modo pugnamus contra
 50 nos, quamuis geramus domum somni carnem istam, et uigi-
 lamus in his luminaribus, et sollemnitas ista dat nobis animum
 uigilandi ; dies ille quales uigilias nobis dabit ? Ergo uigila-
 bimus, non dormiemus. Quid agemus ? Opera misericordiae
 ista, non erunt, quia nulla miseria erit. Forte opera necessita-
 55 tis erunt ista quae hic sunt modo, seminandi, arandi, coquen-
 di, molendi, texendi ? Nihil horum, quia necessitas non erit.
 Sic non erunt opera misericordiae, quia transit miseria ; ubi
 necessitas non erit nec miseria, opera necessitatis et miseri-
 cordiae non erunt. Quid ibi erit ? quod negotium nostrum ?
 60 quae actio nostra ? An nulla actio, quia quies ? Sedebimus
 ergo, et torpebimus, et nihil agemus ? Si refrigescet amor no-
 ster, refrigescet actio nostra. Amor ergo quietus in uultu Dei,
 quem modo desideramus, cui suspiramus, cum ad eum ueneri-
 mus, quomodo nos accendet ? In quem nondum uisum sic
 65 suspiramus, cum ad eum uenerimus, quomodo illuminabit ?
 quomodo nos mutabit ? quid de nobis faciet ? Quid ergo age-
 mus, fratres ? Psalmus nobis dicat : *Beati qui habitant in domo* PL
1100
tua. Vnde ? *In saecula saeculorum laudabunt te*. Haec erit
 actio nostra, laus Dei. Amas, et laudas. Desines laudare, si
 70 desines amare. Non autem desines amare, quia talis est quem
 uides, qui nullo te offendat fastidio ; et satiat te, et non te
 satiat. Mirum est quod dico. Si dicam quia satiat te, timeo ne
 quasi satiatu uelis abscedere, quomodo de prandio, quo-
 modo de caena. Ergo quid dico ? Non te satiat ? Timeo rursus
 75 ne si dixerō : Non te satiat, indigens uidearis ; et quasi inani-
 or existas, et minus in te sit aliquid quod debeat impleri. Quid
 ergo dicam, nisi quod dici potest, cogitari uix potest ? Et
 satiat te, et non te satiat, quia utrumque inuenio in scriptura.
 Nam cum diceret : *Beati esurientes, quia ipsi saturabuntur* ;
 80 est rursus dictum de Sapientia : *Qui te manducant, iterum*
esurient ; et qui te bibunt, iterum sitient. Immo uero non dixit :
iterum ; sed dixit : *adhuc* ; nam, iterum sitiet, quasi primo
 saginatus discesserit et digesserit et redierit bibere. Tale est :
Qui te edunt, adhuc esurient, sic cum edunt, esurient ; et qui
 85 te bibunt, sic bibendo, sitient. Quid est, bibendo sitire ?
 Numquam fastidire. Si ergo ista ineffabilis et sempiterna
 dulcedo erit, modo quid a nobis petit, fratres, nisi fidem non
 fictam, spem firmam, caritatem puram, et ambulet homo in
 uia quam Dominus dedit, ferat tentationes, et suscipiat
 90 consolationes ?

67 Ps. 83, 5.

79 Matth. 5, 6.

80 Eccli. 24, 29.

69 ama Corb.

IN PSALMVM LXXXVI

ENARRATIO.

SERMO.

1. Psalmus qui modo cantatus est, brevis est numero uerborum, magnus pondere sententiarum. Nam totus lectus est, et uidetis quam exiguo tempore ad terminum usque perductus. Hic nobis, quantum Dominus donare dignatur, cum
 5 uestra Caritate tractandus, modo est propositus a beatissimo praesente patre nostro ¹. Repentina propositio me grauaret, nisi me continuo proponentis oratio subleuaret. Intendat ergo Caritas uestra. Ciuitas quaedam in isto psalmo cantata et commendata est : cuius ciues sumus, in quantum christiani
 10 sumus, et unde peregrinamur, quamdiu mortales sumus, et ad quam tendimus, per cuius uiam, quae omnino quasi dumentis et sentibus interclusa non inueniebatur, rex ipsius ciuitatis se fecit uiam, ut ad ciuitatem perueniremus. Ambulantes ergo in Christo, et adhuc peregrinantes donec perueniamus, et suspirantes desiderio cuiusdam ineffabilis quietis quae habitat in
 15 illa ciuitate, de qua quiete dictum est hoc nobis esse promissum *quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis adscendit* ; ambulantes ergo, sic cantemus, ut desideremus. Nam qui desiderat, etsi lingua taceat, cantat corde ; qui autem
 20 non desiderat, quolibet clamore aures hominum feriat, mutus est Deo. Videte quomodo erant amatores huius ciuitatis ardentis, illi ipsi per quos haec dicta sunt, per quos haec nobis commendata sunt, quanto per eos affectu ista cantata sunt. Affectum istum generabat in eis amor ciuitatis ; amorem autem ciuitatis infuderat Spiritus Dei : *Caritas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Hoc ergo Spiritu feruentes audiamus quae dicta sunt ^{μ 919}
 de hac ciuitate.

PL
1101

Vers. 1.2.

2. *Fundamenta eius in montibus sanctis*. Nihil de illa adhuc dixerat psalmus ; hinc incipit, et ait : *Fundamenta eius in montibus sanctis*. Cuius fundamenta ? Non dubium est quia fundamenta, praesertim in montibus,
 5 ciuitatis alicuius sunt. Repletus ergo Spiritu sancto ciues iste, et multa de amore et desiderio ciuitatis huius uoluens secum, tamquam plura intus apud se meditatus, erupit in hoc : *Fundamenta eius in montibus sanctis*, quasi iam de illa dixerit aliquid. Quomodo de illa nihil dixerat, qui num-

LXXXVI, 1, 17 1 Cor. 2, 9. 25 Rom. 5, 5.

LXXXVI, 1, 7 continua *Corb.* 11 cuius] *Corb.*, eius *edd.* 2, 1 fundamenta] *titulum praem. a* : filiis core psalmus cantici

¹ Fortasse Aurelio episcopo Carthaginensi.

10 quam de illa corde tacuerat ? Quomodo enim dicitur *eius*,
 de qua nihil dictum est ? Sed multa, ut dixi, secum in silentio
 de illa ciuitate parturiens, clamans ad Deum, erupit etiam in
 aures hominum : *Fundamenta eius in montibus sanctis*. Et quasi homines audientes quaerent : Cuius ?
 15 *Diligit*, inquit, *Dominus portas Sion*. Ecce cuius funda-
 menta in montibus sanctis, cuiusdam ciuitatis Sion, cuius
 Dominus portas diligit, sicut consequenter dicit : *super*
omnia tabernacula Iacob. Sed quid est : *Fundamenta*
eius in montibus sanctis ? qui sunt montes sancti super
 20 quos fundata est ista ciuitas ? Alter quidam ciuis planius hoc
 dixit, apostolus Paulus. Ciuis inde propheta, ciuis inde aposto-
 lus : et hi propterea loquebantur, ut ceteros ciues exhortaren-
 tur. Sed hi, id est prophetae et apostoli, quomodo ciues ?
 Fortasse ita ut etiam ipsi sint montes, super quos fundamenta
 25 sunt huius ciuitatis, cuius portas diligit Dominus. Dicat ergo
 alius ciuis hoc aperte ne nos suspicari uideamur. Loquens ad
 gentes, et commemorans ut redirent, et quasi construerentur
 in fabricam sanctam : *Superaedificati*, inquit, *super funda-*
mentum apostolorum et prophetarum. Et quia nec ipsi apo-
 30 stoli aut prophetae, in quibus fundamentum est ciuita-
 tis, se tenerent in se, secutus ibi ait : *Ipsa summo existen-*
te lapide angulari Christo Iesu. Ne itaque putarent gentes
 non se pertinere ad Sion ; erat enim quaedam ciuitas Sion ter-
 rena, quae per umbram gestauit imaginem cuiusdam Sion de
 35 qua modo dicitur, caelestis illius Ierusalem de qua dicit PL
 apostolus : *Quae est mater omnium nostrum* ; ne ergo illi non 1102
 pertinere dicerentur ad Sion, quia non erant de populo Iudae-
 orum, hoc eis dixit : *Igitur iam non estis peregrini et inquilini ;*
sed estis ciues sanctorum, et domestici Dei, superaedificati su-
 40 *per fundamentum apostolorum et prophetarum*. Habes constru-
 ctionem tantae ciuitatis. Sed omnis ista compages ubi inniti-
 tur, ubi incumbit, ut nusquam cadat ? *Ipsa*, inquit, *summo*
angulari lapide existente Christo Iesu.

3. Dicit fortasse aliquis : Si angularis lapis est Christus
 Iesus, in illo quidem duo parietes compaginantur. Neque enim
 angulum faciunt, nisi duo parietes in unum de diuerso uenien-
 tes ; sic et populi duo ex circumcisione et ex praepotio, ad
 5 pacem christianam sibimet connexi in una fide, una spe, una
 caritate. Sed si angulus summus Christus Iesus, quasi uidentur
 priora fundamenta et posterior lapis angularis. Potest ergo
 aliquis dicere quia magis Christus super prophetas et apostolos
 incumbit, non illi super illum, si illi sunt in fundamento, ipse
 10 in angulo. Sed cogitet qui hoc dicit, angulum et in funda-
 mento esse. Neque enim ibi est tantum angulus ubi uidetur, ut
 surgat in apicem : a fundamento enim incipit. Nam ut noueri-

tis quia et fundamentum Christus et primum et maximum :
Fundamentum, inquit apostolus, *nemo potest ponere praeter*
 15 *id quod positum est, quod est Christus Iesus*. Quomodo ergo
 fundamenta prophetae et apostoli, et quomodo fundamen-
 tum Christus Iesus, quo ulterius nihil est ? Quomodo pu-
 tamus, nisi quemadmodum aperte dicitur sanctus sanctorum,
 20 sacramenta cogites, Christus sanctus sanctorum ; si gregem
 subditum cogites, Christus pastor pastorum ; si fabricam co-
 gites, Christus fundamentum fundamentorum. In aedificiis
 istis non potest esse idem lapis in imo et in summo : si fuerit
 in imo, in summo non erit ; si in summo fuerit, in imo non erit.
 25 Angustias enim omnia paene corpora patiuntur ; nec ubique
 esse possunt, nec semper. Diuinitas autem quae ubique
 praesto est, undique ad eam potest duci similitudo ; et totum
 potest esse in similitudinibus, quia nihil horum est in proprie-
 tatibus. Numquid Christus ianua est, quemadmodum uidemus
 30 ianuas factas a fabro ? Non utique : et tamen dixit : *Ego sum*
ianua. Aut numquid sic est pastor, quomodo uidemus pastores
 istos praepositos pecorum ? Et dixit : *Ego sum pastor*. Et uno
 loco ambas res dixit. In euangelio dixit quia pastor per ia-
 nuam intrat ; et ibi dixit : *Ego sum pastor bonus* ; et ibi dixit :
 35 *Ego sum ianua*. Pastor intrat per ianuam ; et quis est pastor
 qui intrat per ianuam ? *Ego sum pastor bonus*. Et quae est
 ergo ianua qua intras tu, pastor bone ? *Ego sum ianua*.
 Quomodo ergo tu omnia ? Quomodo per me omnia. Verbi PL
 gratia, cum Paulus intrat per ianuam, nonne Christus intrat 1103
 40 per ianuam ? Quare ? Non quia Paulus Christus, sed quia in
 Paulo Christus, et per Christum Paulus. Ipse dixit : *An ex-*
perimentum eius uultis accipere, qui in me loquitur Christus ?
 Cum sancti eius et fideles eius intrant per ianuam, nonne
 Christus intrat per ianuam ? Quomodo probamus ? Quia
 45 ipsos sanctos eius persequabatur Saulus, nondum Paulus,
 quando ei clamauit de caelo : *Saule, Saule, quid me persequeris ?*
 Ergo fundamentum et lapis angularis ipse est, ab imo
 surgens ; si tamen ab imo. Etenim origo fundamenti huius
 50 summitatem tenet ; et quemadmodum fundamentum corpo-
 reae fabricae in imo est, sic fundamentum spiritalis fabricae
 in summo est. Si ad terram aedificaremur, in imo nobis po-
 nendum erat fundamentum ; quia caelestis fabrica est, ad
 caelos praecessit fundamentum nostrum. Ipse ergo angularis
 lapis, montesque apostoli, prophetae magni, portantes fabri-
 55 cam ciuitatis, faciunt uiuum quoddam aedificium. Hoc aedi-
 ficium modo clamat de cordibus uestris ? hoc agit artificiosa

3, 14 I Cor. 3, 11. 30 sqq. Ioh. 10, 9, 11. 41 II Cor. 13, 3. 46 Act. 9, 4.

3, 38 per me] *codd.*, ergo per te *edd.*

manus Dei etiam per linguam nostram, ut ad illius aedificii fabricam conquadremini. Non enim frustra etiam de lignis quadratis aedificata est arca Noe, quae nihilominus figuram
 60 gestabat ecclesiae. Quid est enim quadrari? Adtendite similitudinem quadrati lapidis; similis debet esse christianus. In omni tentatione sua christianus non cadit; etsi impellitur, et quasi uertitur, non cadit; nam quadratum lapidem quacumque uerteris, stat. Cadere uisi sunt martyres, cum percuterentur;
 65 sed quid dixit quaedam uox cantici? *Cum ceciderit iustus non conturbabitur; quoniam Dominus confirmat manum eius.* Sic ergo conquadramini, ad omnes tentationes parati; quidquid impulerit, non uos euertat. Stantem te inueniat ^{μ 921} omnis casus. Erigeris ergo in hanc fabricam affectu pio, religione sincera, fide, spe, caritate; et ipsum aedificari ambulare est. In istis ciuitatibus alia est fabrica aedificiorum, alii sunt ciues inhabitantes in fabrica: illa ciuitas ciuibus suis aedificatur, ipsi sunt lapides qui sunt ciues; lapides enim uiui sunt. *Et uos, inquit, tamquam lapides uiui aedificamini in domum spiritalem.*
 75 Ad nos directa uox est. Ergo sequamur de ista ciuitate.

4. Fundamenta eius in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion. Iam ideo praelocutus sum, ne putetis alia esse fundamenta, alias portas. Quare sunt fundamenta apostoli et prophetae? Quia eorum auctoritas portat infirmitatem nostram. Quare sunt portae? Quia per ipsos intramus ad regnum Dei: praedicant enim nobis. Et cum per ipsos intramus, per Christum intramus: ipse est enim ianua. Et dicuntur duodecim portae Ierusalem, et una porta Christus, et duodecim portae Christus, quia in duodecim portis Christus;
 10 et ideo duodenarius numerus apostolorum. Sacramentum magnum huius duodenarii numeri. *Sedebitis, inquit, super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel.* Si duodecim PL
 1104 sellae ibi sunt, non est ubi sedeat tertius decimus Paulus apostolus, et non erit quomodo iudicet; et ipse se iudicaturum
 15 dixit, non homines tantum, sed et angelos. Quos angelos, nisi apostatas angelos? *Nescitis, inquit, quia angelos iudicabimus?* Responderet ergo turba: Quid te iactas iudicaturum? Vbi sedebis? Duodecim sedes dixit Dominus duodecim apostolis; unus cecidit Iudas, in locum ipsius Matthias ordinatus est, impletus est duodenarius numerus sedium; primo
 20 locum inueni ubi sedeas, et sic te minare iudicaturum. Duodecim ergo sedes quid sibi uelint, uideamus. Sacramentum est cuiusdam uniuersitatis; quia per totum orbem terrarum

58 cfr Gen. 6, 14, sec. LXX.

65 Ps. 36, 24.

73 I Petr. 2, 5.

4, 7 Ioh. 10, 9.

7/8 cfr Apoc. 21, 12.

11 Matth. 19, 28.

16 I Cor. 6, 3.

19 cfr Act. 1,

15-26.

63 quasi] *codd.*, si qua *edd.*

futura erat ecclesia, unde uocatur hoc aedificium ad Christi
 25 compagem ; et ideo quia undique uenitur ad iudicandum, duo-
 decim sedes sunt ; sicut quia undique intratur in illam ciuita-
 tem, duodecim portae sunt. Non solum ergo illi duodecim et
 apostolus Paulus, sed quotquot iudicaturi sunt, propter signi-
 30 ficationem uniuersitatis, ad sedes duodecim pertinent ; quem-
 admodum quotquot intrabunt, ad duodecim portas pertinent.
 Partes enim mundi quattuor sunt, oriens, occidens, aquilo et
 meridies. Istae quattuor partes assidue nominantur in scriptu-
 ris. Ab omnibus istis quattuor uentis, sicut dicit Dominus in
 euangelio a quattuor uentis se collecturum electos suos ; ab
 35 omnibus ergo istis quattuor uentis uocatur ecclesia. Quomodo
 uocatur ? Vndique in Trinitate uocatur : non uocatur nisi
 baptismo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Quattuor
 ergo ter ducta, duodecim inueniuntur.

5. Pulsate ergo affectu ad has portas, et clamet in uobis
 Christus : *Aperite mihi portas iustitiae*. Praecessit enim in
 capite ; sequitur se in corpore. Videte quid dixit apostolus
 quia in ipso Christus patiebatur : *Vt adimpleam*, inquit, *quae*
 5 *desunt pressurarum Christi in carne mea. Vt adimpleam* :
 Quid ? *Quae desunt*. Cui desunt ? *Pressurarum Christi*. Et ubi
 desunt ? *In carne mea*. Numquid aliquid pressurarum deerat
 in illo homine, quod factum est Verbum Dei, nato de Maria
 uirgine ? Passus enim est quidquid pati deberet, ex sua uolun- μ 922
 10 tate, non ex peccati necessitate ; et uidetur quia omnia ; in
 cruce enim positus accepit acetum ultimum, et ait : *Perfectum*
est ; et inclinato capite emisit spiritum. Quid est : *Perfectum*
est ? Iam de mensura passionum nihil mihi deest ; omnia quae
 de me praedicta sunt, completa sunt ; tamquam ideo exspe-
 15 ctaret ut complerentur. Quis est qui sic proficiscatur, quomodo
 ille de corpore egressus est ? Sed quis est qui hoc potuit ?
 Qui primo dixerat : *Potestatem habeo ponendi animam meam,*
et potestatem habeo iterum sumendi eam ; nemo tollit eam a me ;
sed ego pono eam a me, et iterum sumo eam. Posuit quando uo-
 20 luit ; sumpsit quando uoluit ; nemo abstulit, nemo extorsit.
 Ergo impletae erant omnes passionem, sed in capite : restabant PL
 adhuc Christi passionem in corpore. Vos autem estis corpus 1105
 Christi et membra. In his ergo membris cum esset apostolus,
 dixit : *Vt adimpleam quae desunt pressurarum Christi in carne*
 25 *mea*. Ergo illuc imus quo Christus praecessit, et adhuc Christus
 illuc pergit quo praecessit : praecessit enim Christus in capite,
 sequitur in corpore. Et adhuc Christus hic laborat ; et Christus
 hic patiebatur a Saulo, quando audiuit Saulus : *Saule, Saule,*

33 cfr Marc. 13, 27.

5, 2 Ps. 117, 19.

4 Col. 1, 24.

11 Ioh. 19, 30.

17 Ioh. 10, 17, 18.

22 cfr I Cor. 12, 27.

28 Act. 9, 4.

quid me persequeris? Quomodo solet lingua dicere, calcato
 30 pede : Calcas me. Linguam nullus tetigit ; compassione clamat,
 non adtritione. Adhuc Christus hic eget, Christus hic peregrinatur,
 Christus hic aegrotat, Christus hic in carcere includitur. Iniuriam ei
 facimus, si non ipse dixit : *Esuriui, et dedistis mihi manducare ; sitiui, et potastis me ; hospes, et col-*
 35 *legistis me ; nudus, et uestistis me ; aeger, et uisitastis me. Et illi :*
Quando te uidimus haec patientem, et ministrauimus tibi ? Et ille :
Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Ergo aedificemur
 in Christum super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo
 angulari lapide exsistente ; quia
 40 *diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Iacob.* Quasi uero
 et ipsa Sion non inter tabernacula Iacob. Et ubi erat Sion nisi in populo
 Iacob ? Iacob enim nepos Abrahæ, unde natus populus Iudaeorum,
 dicitur populus Israel, quia ipse Iacob appellatus est et Israel. Haec bene
 45 no-uit Sanctitas uestra. Sed quia erant quaedam tabernacula temporalia
 et imaginaria, loquitur autem iste de ciuitate quadam, quam spiritaliter
 intellegit, cuius umbra et figura erat illa terrena, ait : *Diligit Dominus
 portas Sion super omnia tabernacula Iacob.* Diligit illam spiritalem
 50 ciuitatem super omnia figurata, quibus intimabatur illa ciuitas semper
 manens, et semper caelestis in pace.

3.4. 6. *Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei.* Quasi intuebatur
 ciuitatem illam Ierusalem in terra. Nam uidete quam ciuitatem dicit,
 de qua dicta sunt quaedam gloriosissima. Nam illa destructa est in terra ;
 5 hostes passa cecidit in terram, iam non est quod erat : expressit imaginem,
 transiuit umbra. Vnde igitur : *Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei ?*
 Audi unde : *Memor ero Raab et Babylonis, scientibus me.* In illa
 ciuitate, inquit iam ex persona Dei, memor ero Raab, et memor ero
 10 Babylonis. Raab non pertinet ad populum Iudaeorum ; Babylon non
 pertinet ad populum Iudaeorum. Nam sequitur : *Etenim alienigenae et Ty-
 rus et populus Aethiopum, hi fuerunt ibi.* Merito *gloriosa dicta sunt de te,
 ciuitas Dei,* ubi non solus est μ 923
 15 ille populus Iudaeorum natus ex carne Abrahæ ; sed ibi omnes gentes,
 quarum quaedam nominatae sunt, ut omnes intellegantur. *Memor ero,*
 inquit, *Raab :* quae ista est meretrix, illa in Iericho meretrix quae
 suscepit nuntios et alia uia eiecit ; quae praesumpsit in promissione,
 quae timuit Deum, cui dictum est ut per fenestram mitteret coccum, id

33 Matth. 25, 35-40. 38 cfr Eph. 2, 20. 44 cfr Gen. 32, 28. 6, 16 sqq.
 cfr Iosue 2 ; 6, 25.

38 Christum] *codd.*, Christo *edd.* 44 et Israel] Israel hic *edd.*, hic *del.* *Latinius*
 6, 1 gloriosissima a (*cfr l. 49 et 7, 16*) dei] *diapsalma add. a* 11 etenim] *ecce a*
 et] *om. a* tyri a 12] *et om. a* ibi] *psalt. S. Germani, om. a*

20 est, ut in fronte haberet signum sanguinis Christi. Saluata est PL
 ibi, et ecclesiam gentium significauit. Vnde Dominus super- 1106
 bientibus pharisaeis : *Amen dico uobis, publicani et meretrices*
praecedunt uos in regnum caelorum. Praecedunt, quia uim
 faciunt ; impellunt credendo, et ceditur fidei, nec obsistere po-
 25 test quisquam, quia qui uim faciunt, diripiunt illud. Ibi enim
 positum est : *Regnum caelorum uim patitur, et qui uim fa-*
ciunt, diripiunt illud. Hoc fecit ille latro, fortior in cruce quam
 in fauce. *Memor ero Raab et Babylonis.* Babylon ciuitas
 dicitur secundum saeculum. Quomodo una ciuitas sancta,
 30 Ierusalem ; una ciuitas iniqua, Babylon ; omnes iniqui ad
 Babyloniam pertinent, quomodo omnes sancti ad Ierusalem.
 Sed delabitur de Babylone in Ierusalem. Vnde, nisi per eum
 qui iustificat impium ? Piorum ciuitas Ierusalem ; impiorum
 ciuitas Babylon. Sed uenit ille qui iustificat impium, quia,
 35 *Memor ero,* inquit, non solum *Raab*, sed etiam *Babylo-*
nis. Sed quorum memor erit Raab et Babylonis ? *Scienti-*
bis me. Ideo quodam loco dicit scriptura : *Effunde iram tuam*
in gentes quae te non cognouerunt ; Hic ait : *Effunde iram tuam*
in gentes quae te non cognouerunt ; et alibi : *Praetende miseri-*
 40 *cordiam tuam scientibus te.* Et ut noueritis quia in Raab et
 Babylone Gentes significauit ; quasi diceretur : Quid est quod
 dixisti : *Memor ero Raab et Babylonis, scientibus*
me ? quare hoc dixisti ? *Etenim alienigenae,* inquit,
 id est, pertinentes ad Raab, pertinentes ad Babylonem,
 45 *et Tyrus.* Sed quousque gentes ? Vsque ad fines terrae.
 Elegit enim populum qui in fine terrae est : *Et populus,*
 inquit, *Aethiopum, hi fuerunt ibi.* Si ergo ibi Raab,
 ibi ex Babylone, quia ibi alienigenae, ibi Tyrus, ibi populus
 Aethiopum ; merito *gloriosissima de te dicta sunt,*
 50 *ciuitas Dei.*

5. 7. Iam adtendite sacramentum magnum. Per eum illic
 Raab, per quem illic Babylon, iam non Babylon ; caret enim
 Babylone, et incipit esse Ierusalem. Diuiditur filia aduersus
 matrem suam, et erit in membris reginae illius cui dicitur :
 5 *Obluiscere populum tuum et domum patris tui ; concupiuit*
rex speciem tuam. Nam unde Babylon adspiraret ad Ierusa-
 lem ? unde Raab ad illa fundamenta perueniret ? unde alie-
 nigenae, unde Tyrus, unde populus Aethiopum ? Audi unde :
Mater Sion, dicet homo. Est quidam homo qui dicit :
 10 *Mater Sion ;* et per hunc ueniunt isti omnes. Sed iste homo
 quis est ? Dicit, si audiamus, si capiamus : *Mater Sion,*

22 Matth. 21, 31. 26 Matth. 11, 12. 27 cfr Luc. 23, 40-43. 33 cfr
 Rom. 4, 5. 37 Ps. 78, 6. 39 Ps. 35, 11. 7, 5 Ps. 44, 11, 21.

28 falce aliquot codd. (cfr Enarr. in ps. LV, 12, 27) 32 deriuatur duo codd., deli-
 batur alii prope omnes 7, 9 mater] cfr Rablfs, Septuag. X, p. 230

dicet homo. Sequitur ibi, quasi quaereres, per quem uenerit Raab, Babylon, alienigenae, Tyrus, Aethiopes. Ecce per quem uenerunt, *Mater Sion, dicet homo; et homo*
 15 *factus est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus*. Quid apertius, fratres? Vere quia *gloriosissima de te dicta sunt, ciuitas Dei*. Ecce, *Mater Sion, dicet homo*. Quis homo? Qui *homo factus est in ea*. In ea ^{μ 924}
 factus est homo, et ipse eam fundauit. Quomodo in ea factus ^{PL}
 20 est, et ipse eam fundauit? Vt in ea fieret homo, iam fundata ¹¹⁰⁷
 erat. Sic intellege, si potes. Etenim, *Mater Sion, dicet; sed, homo, Mater Sion, dicet; homo autem factus est in ea; ipse autem fundauit eam*, non homo, sed *Altissimus*. Sic fundauit ciuitatem in qua nasceretur, quo-
 25 modo creauit matrem, de qua nasceretur. Quid est hoc, fratres? Quales promissiones, quantam spem tenemus! Ecce propter nos *Altissimus* qui fundauit ciuitatem, *Mater*, dicit ipsi ciuitati; et *homo in ea factus est, et Altissimus eam fundauit*.

6. 8. Quasi diceretur: Vnde ista scitis? Cantauimus haec omnes, et cantat homo in omnibus Christus: homo propter nos, Deus ante nos. Sed quid magnum ante nos? Ante terram et caelum, ante saecula. Hic ergo homo propter nos factus in
 5 ea, idem ipse *Altissimus* fundauit eam. Vnde ista scimus? *Dominus narrabit in scriptura populorum*. Hoc enim sequitur in psalmo: *Mater Sion, dicet homo; et homo factus est in ea, et ipse fundauit eam Altissimus. Dominus narrabit in scriptura populorum et principum*.
 10 Quorum principum? Horum qui facti sunt in ea. Principes qui facti sunt in ea, in ea facti sunt principes; nam antequam in ea fierent principes, abiecta mundi elegit Deus, ut confunderet fortia. Numquid princeps piscator? numquid princeps publicanus? Principes plane; sed quia facti sunt in ea. Quales
 15 isti principes? Venerunt de Babylone principes, credentes de saeculo principes uenerunt ad urbem Romam, quasi caput Babylonis; non ierunt ad templum imperatoris, sed ad memoriam piscatoris. Vnde enim isti principes? Infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia, et ignobilia elegit Deus, et
 20 ea quae non sunt tamquam quae sunt, ut quae sunt euacuentur. Hoc facit qui erigit de terra inopem, et de stercore exaltat pauperem. Vtquid erigit? Vt collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. Magna res, magnum gaudium, magna laetitia. Postea uenerunt in hanc ciuitatem et oratores;
 25 sed non uenirent nisi praecederent piscatores. Magna haec;

8, 7 Ps. 86, 5.

18 cfr I Cor. I, 27.28.

22 cfr Ps. 112, 7.8.

8, 1 cantauimus] *aliquot codd.*, cantabimus *edd.* 6 narrabit in scriptura] *opt. codd.*
 cum LXX, narrauit in scripturis *edd.*, narrabit in scripturas a

sed ubi haec, nisi in illa ciuitate Dei, de qua gloriosissima dicta sunt.

7. **9.** Ideo collatis omnibus gaudiis atque conflatis, quomodo clausit? *Tamquam iucundatorum omnium habitatio in te.* Tamquam iucundatorum habitatio omnium iucundatorum in hac ciuitate. In peregrinatione ista conterimur :
 5 habitatio nostra, iucunditas sola erit. Peribit labor et gemitus ; transeunt orationes, succedunt laudationes. Ibi ergo habitatio iucundatorum, non erit gemitus desiderantium, sed laetitia perfruentium. Aderit enim cui modo suspiramus ; *similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est* ; ibi totum negotium
 10 nostrum non erit, nisi laudare Deum, et frui Deo. Et quid aliud quaeremus, ubi solus sufficit, per quem facta sunt omnia ? Habitabimur et habitabimus ; subicientur illi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. *Beati ergo qui habitant in domo tua.* Vnde beati ? Habendo aurum, habendo argentum, nu-
 15 merosam familiam, multiplicem prolem ? Vnde beati ? *Beati qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te.* PL 1108
 Hoc uno beati otioso negotio. Hoc ergo unum desideremus, fratres, cum uenerimus ad hoc ; nos paremus gaudere ad Deum, laudare Deum. Opera bona quae modo nos perducunt,
 20 non ibi erunt. Diximus et hesterno die ¹, quantum potuimus ; non ibi erunt opera misericordiae, ubi nulla erit miseria : egentem non inuenies, nudum non inuenies, nemo tibi occurret sitiens, nullus peregrinus erit, nullus aegrotus quem uisites, nullus mortuus quem sepelias, nullus litigatorum inter
 25 quos pacem componas. Quid facturus es ? An forte propter necessitates corporis nostri nouellabimus, et arabimus, et negotiabimur, et peregrinabimur ? Magna ibi quies ; nam ibi omnia opera, quae necessitas flagitat, subtrahentur ; mortua necessitate, peribunt opera necessitatis. Quid ergo erit ?
 30 Quomodo potuit, dixit lingua humana : *Tamquam iucundatorum omnium habitatio in te.* Quid est : *tamquam* ? quare : *tamquam* ? Quia talis ibi erit iucunditas, qualem hic non nouimus. Video hic multas iucunditates, et multi gaudent in saeculo, alii hinc, alii inde ; et non est quod illi gaudio comparem, sed tamquam iucunditas erit. Nam si dicam : Iucunditas, incipit homini occurrere talis iucunditas, qualem solet
 35 habere in poculis, in prandiis, in auaritia, in honoribus saeculi. Extolluntur enim homines, et laetitia quadam insaniunt ; sed *non est gaudere impiis*, dicit Dominus. Est quaedam iucunditas quam nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor
 40 hominis adscendit. *Tamquam iucundatorum omnium*

9, 8 I Ioh. 3, 2. 12 cfr I Cor. 13, 28. 13/15 Ps. 83, 5. 39 Isai. 48, 22, sec. LXX. 40 cfr I Cor. 2, 9.

¹ Cfr *Enarr. in ps. LXXXV*, 24.

habitatio in te. Ad aliud gaudium nos paremus ; quia hic tamquam simile inuenimus, et non est hoc ; ne quasi paremus nos talibus ibi perfrui, qualibus hic gaudemus, alioquin continentia nostra auaritia erit. Sunt enim homines qui inuitantur ad caenam opimam, ubi multa et pretiosa ponenda sunt ; non prandent ; iam si quaeras ab eis quare non prandeant ? Ieiunamus. Magnum opus, christianum opus ieiunium. Noli cito laudare ; quaere causam : negotium uentris agitur, non religionis. Quare ieiunant ? Ne uentrem praeoccupent uilia, et non possit admittere pretiosa. Ergo negotium gutturis gerit in ieiunio. Magna res utique ieiunium : contra uentrem et guttur pugnat ; aliquando illis militat. Itaque, fratres mei, si putatis aliquid tale habituros nos in illa patria, ad quam nos exhortatur tuba caelestis, et propterea uos a praesentibus abstinete, ut illic talia copiosius recipiatis ; sic estis quomodo illi qui ieiunant propter epulas maiores, et continent se maiore incontinentia. Nolite ergo sic : ad aliquid uos ineffabile prae-
 60 et saecularibus. Visuri sumus quiddam, quo uiso beati erimus, et hoc solum nobis sufficiet. Et quid ? non manducabimus ? Immo manducabimus ; et ipse erit cibus noster, qui et reficiat, et non deficiat. *Tamquam iucundatorum omnium habitatio in te.* Iam dictum est unde iucundabimur : *Beati qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te.* Laudemus et modo Dominum, quantum possumus, mixtis gemitibus, quia laudando eum desideramus eum, et nondum tenemus ; cum tenuerimus, subtrahetur omnis gemitus, et remanebit sola et pura et aeterna laudatio. Conuersi ad Dominum.

PL
1109

IN PSALMVM LXXXVII

μ 926

ENARRATIO.

Vers. 1.

1. Psalmi huius octogesimi et septimi titulus habet aliquid quod nouum negotium disputatori afferat. Nusquam enim aliorum psalmorum positum est quod hic legitur : *Pro melech ad respondendum.* Nam de psalmo cantici et cantico psalmi alias iam quid nobis uideretur diximus¹ ; et *filiis Core*, usitatum in titulis psalmorum saepissimeque tractatum est, et quid sit : *in finem* ; sed quod sequitur : *Pro melech ad respondendum*, hoc inusitatum habet iste titulus. *Pro melech* autem, latine pro choro dici potest ;
 10 *melech* enim uerbo hebraeo chorus significatur. Quid est ergo : Pro choro ad respondendum ; nisi forte ut canenti chorus consonando respondeat ? Sicut non istum solum, sed alios quoque psalmos credendum est esse cantatos, quamuis alios

¹ Cfr *Enarr. in ps. LXVII, 1.*

titulos acceperint ; quod factum existimo causa uarietatis,
 15 qua fastidium leuaretur. Non enim solus iste psalmus dignus
 est habitus, ubi responderet chorus, cum utique non sit solus
 de Domini passione conscriptus. Ait si est alia causa cur tanta
 sit uarietas titulorum, qua possit ostendi ita psalmos omnes
 esse praenotatos, qui sunt aliter atque aliter praenotati, ut
 20 nullius titulus ualeat alicui alteri conuenire ; ego eam, fateor,
 cum multum conatus essem, penetrare non potui ; et si quid de
 hac re legi ab eis dictum, qui ante nos ista tractarunt, non
 satisfacit exspectationi, siue tarditati meae. In quo igitur
 mysterio dictum mihi uideatur : Pro choro ad respondendum,
 25 id est, ut canenti per chorum respondeatur, exponam. Domini
 hic passio prophetatur. Dicit autem apostolus Petrus : *Christus pro nobis passus est, relinquens nobis exemplum, ut sequamur uestigia eius* : hoc est respondere. Dicit etiam apostolus Iohannes : *Sicut Christus pro nobis animam suam posuit,*
 30 *ita et nos debemus animam pro fratribus ponere* : hoc est responde-
 dere. Chorus autem concordiam significat, quae in caritate
 consistit. Quisquis ergo quasi aemulator dominicae passionis
 tradiderit corpus suum ut ardeat, si caritatem non habeat,
 non respondet in choro ; et ideo nihil ei prodest. Proinde quem-
 35 admodum dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines
 latine dicere potuerunt, praecentor et succentor ; praecentor
 scilicet qui uocem praemittit in cantu, succentor autem qui
 subsequester canendo respondet, ita in hoc cantico passionis,
 praecedentem Christum subsequitur chorus martyrum in fi-
 40 nem caelestium coronarum. Hoc enim canitur *filiis Core*,
 id est imitatoribus passionis Christi ; quoniam in Caluariae loco
 crucifixus est Christus ; quae illius hebraei nominis interpre-
 tatio perhibetur, id est, Core. Et hic est *intellectus Aeman*
Israelitae, quod in tituli huius ultimo positum est.
 45 Aeman quippe interpretari dicitur : frater eius. Eos enim
 fratres suos Christus facere dignatus est, qui sacramentum
 crucis eius intellegunt, et non solum de illa non erubescunt,
 uerum etiam in illa fideliter gloriantur, non se de suis meritis
 extollentes, sed eius gratiae non ingrati ; ut unicuique eorum
 50 dici possit : *Ecce uere Israelita, in quo dulus non est*, sicut ipsum
 Israel scriptura sine dolo fuisse commendat. Iam itaque Christi
 uocem in prophetia praecinens audiamus, cui suus chorus
 uel imitatione, uel gratiarum actione respondeat.

PL
1110

μ 927

2.3.

2. *Domine Deus salutis meae, in die clamaui et nocte coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea ; inclina aurem tuam ad precem meam.* Orauit enim et

LXXXVII, 1, 26 1 Petr. 2, 21. 29 1 Ioh. 3, 16. 33 cfr 1 Cor. 13, 3.
 41 cfr Matth. 27, 33. 50 Ioh. 1, 47. 51 cfr Gen. 25, 27.

LXXXVII, 1, 44 israelitae] *Aug. hic (cfr comment.) et in titulo ps. LXXXVIII cum a et LXX, rectius ezraitae Vulg. cum Hebr. 2, 1 per diem a 3 meam]*

Dominus, non secundum formam Dei, sed secundum formam
 5 serui : secundum hanc enim et passus est. Orauit autem et
 cum in laetis rebus ageret, quod diei nomine ; et cum in ad-
 uersis, quod noctis nomine significari arbitror. Ingressus
 orationis in conspectu Dei, acceptatio eius est ; inclinatio auris
 Dei, misericors exauditio est ; nam membra talia qualia nos
 10 habemus in corpore, non habet Deus. Est autem solita repeti-
 tio ; nam quod est : *Intret in conspectu tuo oratio mea*,
 idipsum est : *Inclina aurem tuam ad precem meam*.

4. 3. *Quoniam repleta est malis anima mea, et uita
 mea in inferno adpropinquauit*. Audemusne dicere
 animam Christi repletam malis, cum illa passionis afflictio
 in carne ualuerit, quidquid ualuit ? Vnde et ipse suos ad tole-
 5 rantiam passionis accendens, et tamquam ad respondendum
 exhortans chorum suum : *Nolite, inquit, timere eos qui corpus
 occidunt, animam autem non possunt occidere*. An occidi a
 persecutoribus anima non potest, malis autem repleri potest ?
 Quod si ita est, quaerendum quibus. Non enim uitiis, per quae
 10 homini dominatur iniquitas, animam illam repletam possu-
 mus dicere ; sed forte doloribus, quibus anima suae carni in
 eius passione compatitur. Non enim uel ipse qui dicitur cor-
 poris dolor, potest esse sine anima, quem ineuitabiliter immi-
 nentem praecedit tristitia, quae solius animae dolor est. Do-
 15 lere ergo anima, etiam non dolente corpore, potest ; dolere
 autem corpus sine anima non potest. Cur itaque non dicamus
 non humanis peccatis, sed tamen humanis malis repletam
 fuisse animam Christi ? De quo alius propheta dicit quod pro
 nobis doluerit ; et euangelista : *Assumpto, inquit, Petro et duo-*
 20 *bus filiis Zebedaei, coepit contristari et maestus esse* ; et ipse
 Dominus de seipso tunc ait illis : *Tristis est anima mea usque
 ad mortem*. Haec futura praeuidens propheta, psalmi huiusce
 conscriptor, inducens eum loquentem : *Quoniam repleta
 est, inquit, malis anima mea, et uita mea in inferno*
 25 *adpropinquauit*. Nam ipsam sententiam omnino uerbis
 aliis explicauit, qua dictum est : *Tristis est anima mea usque
 ad mortem*. Quod enim ait : *Tristis est anima mea*, hoc dictum
 est : *Repleta est malis anima mea* ; et quod sequitur :
usque ad mortem, hoc dictum est : *et uita mea in in-*
 30 *ferno adpropinquauit*. Hos autem humanae infirmitatis
 affectus, sicut ipsam carnem infirmitatis humanae, ac mortem
 carnis humanae Dominus Iesus, non conditionis necessitate,
 sed miserationis uoluntate suscepit, ut transfiguraret in se
 corpus suum, quod est ecclesia, cui caput esse dignatus est,
 35 hoc est membra sua in sanctis et fidelibus suis ; ut si cui eorum

PL
III

3, 6 Matth. 10, 28. 18 cfr Isai. 53, 4. 19/22 Matth. 26, 37-38.

domine *add. a, del. alt. m.* 3, 1 quia a in malis a

inter humanas tentationes contristari et dolere contingeret, non ideo se ab eius gratia putaret alienum, et non esse ista peccata, sed humanae infirmitatis indicia, tamquam uoci praemissae concinens chorus, ita corpus eius ex ipso suo capite
 40 addisceret. In hoc quippe corpore praecipuum membrorum apostolum Paulum legimus et audimus [confitentem talibus malis repletam animam suam, cum dicit tristitiam sibi esse magnam, et continuum dolorem cordi suo pro fratribus suis secundum carnem, qui sunt Israelitae. Pro quibus si contrista-
 45 tum dicamus et Dominum, cum eius passio propinquaret, μ 928 in qua illi se immanissimo scelere fuerant obligaturi, non incongrue nos dicere existimo.

5.6. 4. Denique illud quod in cruce dixit : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*, etiam in isto psalmo deinceps dicitur : *Deputatus sum cum descendentibus in lacum* ; utique a nescientibus quid facerent, qui eum sic mori putauerunt, ut moriuntur homines ceteri, tamquam necessitati subditum atque illa necessitate deuictum. *Lacum* enim dixit, uel miseriae uel inferni profunditatem.

5. 5. *Factus sum*, inquit, *sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber*. In his uerbis maxime persona Domini apparet. Quis enim alius inter mortuos liber, nisi in similitudine carnis peccati inter peccatores solus sine peccato ? Vnde
 5 illis qui se insipienter liberos putabant, *Omnia*, ait, *qui facit peccatum, seruus est peccati*. Et quia per eum qui non habebat peccatum, oportebat liberari a peccatis : *Si uos*, inquit, *Filius liberauerit, tunc uere liberi eritis*. Hic ergo *inter mortuos liber*, qui in potestate habebant ponere animam suam, et
 10 iterum sumere eam ; a quo eam nemo tollebat, sed eam ipse uoluntate ponebat, qui etiam carnem suam tamquam solum ab eis templum, resuscitare poterat, cum uolebat ; quem passurum cum omnes deseruissent, solus non remansit, quia Pater eum non deseruit, sicut ipse testatur ; ab inimicis tamen pro
 15 quibus orauit nescientibus quid faciebant, et dicentibus : *Alios saluos fecit, seipsum non potest. Si filius Dei est, descendat nunc de cruce, et credimus ei. Saluum faciat eum, si uult eum*, factus est, id est existimatus est, *tamquam homo sine adiutorio. Tamquam uulnerati dormientes in sepulcro*. Sed addit : *quorum non meministi adhuc*, ubi est Domini Christi a ceteris mortuis animaduertenda discretio. Nam et ipse uulneratus est, et mortuus positus in sepul-

PL
 III 2

42 cfr Rom. 9, 2-4. 4, 1 Luc. 23, 34. 5, 3 cfr Rom. 8, 3. 5/7 Ioh. 8, 34-36. 9 cfr Ioh. 10, 18. 11 cfr Ioh. 2, 19. 14 Ioh. 8, 29. 16 Matth. 27, 40-43. 22 Matth. 27, 50.60.

5, 2 in mortuis a 18 et 19 tamquam] sicut a (cfr l. 1 et 38/40) 19/20 in sepulcro] proiecti in monumentis a 20 non meministi] nomen in istis a

cro ; sed illi qui nesciebant quid faciebant, quis esset utique nescientes, similem illum putauerunt aliis uulnere occisis et
 25 dormientibus in sepulcro, quorum Deus adhuc non meminit, id est, quorum nondum tempus resurgendi aduenit. Ideo namque mortuos consuevit scriptura dicere dormientes, quia euigilatos, id est, resurrecturos uult intellegi. Sed hic uulneratus et dormiens in sepulcro, die tertio euigilauit, et factus est
 30 sicut passer singularis in tecto, id est, ad dexteram Patris in caelo ; nec iam moritur, et mors ei ultra non dominabitur. Vnde longe distat ab eis quorum ad talem resurrectionem Deus non meminit adhuc ; quod enim praecedere oportebat in capite, corpori seruatur in fine. Tunc autem dicitur Deus meminisse, quando facit ; tunc obliuisci, quando non facit ;
 35 nam neque obliuio cadit in Deum, quia nullo modo mutatur, neque recordatio, quia non obliuiscitur. *Factus sum* ergo, ab eis nescientibus quid faciebant, *tamquam homo sine adiutorio*, cum essem *inter mortuos liber* ; factus sum
 40 ab eis nescientibus quod faciebant, *uelut uulnerati dormientes in sepulcro. Et ipsi expulsus sunt de manu tua* ; id est, cum haec ab eis factus sum, *ipsi expulsus sunt de manu tua* ; ipsi adiutorio manus tuae priuati sunt, qui me sine adiutorio esse putauerunt. *Foderunt* enim, sicut
 45 dicit in alio psalmo, *ante faciem meam foueam, et inciderunt in eam*. Melius enim sic intellegendum existimo, quam ut id quod dictum est : *Et ipsi expulsus sunt de manu tua*, ad illos referatur dormientes in sepulcro, quorum non meminit adhuc, cum sint in eis iusti, quorum licet non meminerit
 50 adhuc ut resurgant ; de his tamen dictum est : *Iustorum animae in manu Dei sunt*, hoc est, habitant in adiutorio Altissimi, et in protectione Dei caeli commorantur. Sed illi expulsus sunt de manu Dei, qui Dominum Christum de manu eius expulsus esse crediderunt, quia eum inter iniquos deputatum occidere
 55 potuerunt.

7. 6. *Posuerunt me, inquit, in lacu inferiore* ; uel potius, *in lacu infimo* ; sic enim est in graeco. Quid est autem lacus infimus, nisi profundissima miseria, qua non sit profundior ? Vnde alibi dicitur : *Eduxisti me de lacu miseriae*.
 5 *In tenebrosis et in umbra mortis* : posuerunt utique id existimantes, quando quid faciebant nesciebant, et ignorabant eum quem nemo principum huius saeculi cognouit. Umbra enim mortis, nescio utrum mors corporis hic intellegenda sit, an illa potius de qua scriptum est : *Qui sedebant*
 10 *in tenebris et umbra mortis, lux orta est eis* ; quia credendo in

PL
1113

30 cfr Ps. 101, 8. 31 cfr Rom. 6, 9. 44 Ps. 56, 7. 50 Sap. 3, 1. 51
 cfr Ps. 90, 1. 6, 4 Ps. 39, 3. 7 cfr I Cor. 2, 8. 9 Isai. 9, 2.

6, 1 lacum inferiorem a 2 graeco] κατωτάτω LXX 5 tenebris a

lucem et in uitam, ex tenebris et morte impietatis educti sunt. Talem ergo illi qui nesciebant quid faciebant, Dominum putauerunt, et inter tales nesciendo posuerunt, qualibus ne hoc essent ipse subuenit.

8. 7. *In me confirmata est indignatio tua* ; uel, sicut alii codices habent *ira tua* ; uel sicut alii *furor tuus*. Quod enim graece positum est *θυμὸς*, diuerse interpretati sunt nostri. Nam ubi graeci codices habent *ὀργή*, ibi iram latine
 5 dicere nullus fere dubitauit interpres ; ubi autem *θυμὸς* positum est, plerique non putauerunt iram esse dicendam, cum magni auctores latinae eloquentiae de philosophorum graecorum libris etiam hoc irae nomine uerterint in latinum ; neque de hac re diutius disputandum est ; cui tamen si et
 10 nos aliud nomen adhibere debemus, tolerabilius indignationem dixerim quam furorem. Furor quippe, sicut se latinum habet eloquium, non solet esse sanorum. Quid ergo est : *In me confirmata est ira tua*, nisi quemadmodum illi putauerunt, qui Dominum gloriae non cognouerunt ? Apud eos enim sic
 15 erat, quod ira Dei non solum commota, uerum etiam confirmata fuerit super eum, quem usque ad mortem, nec quamlibet mortem, sed quam prae ceteris execrabilius habebant, id est, usque ad mortem crucis perducere potuerunt. Vnde dicit apostolus : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro*
 20 *nobis maledictum ; scriptum est enim : Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Et ideo cum eius oboedientiam usque ad extremam humilitatem commendare uellet : *Humilauit, inquit, semetipsum, factus oboediens usque ad mortem ; quod cum parum uideretur, adiecit : mortem autem crucis*. Propter hoc,
 25 quantum mihi uidetur, etiam in isto psalmo talis uersus sequitur : *Et omnes suspensiones tuas* ; uel, sicut quidam sunt interpretati : *omnes fluctus tuos* ; aut, sicut alii : *omnes elationes tuas super me induxisti*. Scriptum est et in alio psalmo : *Omnes suspensiones tuae et fluctus tui super me ingressi sunt* ; uel, sicut quidam melius transtulerunt, *super me transierunt* ; *διήλθον* enim est in graeco, non *εἰσῆλθον*. Vbi ergo utrumque positum est, et *suspensiones* et *fluctus*, non ibi potuerunt poni pro suspensionibus
 30 fluctus. Quae duo sic exposuimus, ut suspensiones diceremus comminationes, fluctus autem iam ipsas passiones¹, quae utraque ueniunt de iudicio Dei. Sed illic dictum est : *Omnes super me transierunt* ; hic uero : *Omnes super me in-* μ 930

7, 19 Gal. 3, 13 ; Deut. 21, 23. 22 Phil. 2, 8. 29 Ps. 41, 8.

7, 2 ira tua] *psalt. Rom.* furor tuus] *Vulg.* 27 fluctus tuos] *Vulg.* 28 elationes tuas] *psalt. Rom.*

¹ Cfr *Enarr. in ps. XLI*, n. 15.

mala quae illis uerbis intellegi uoluit, *super me transie-*
 40 *runt*, dixit; hix uero: *super me induxisti*. Transeunt
 enim, siue quae non adtingunt, sicut suspensiones, siue quae
 adtingunt, sicut fluctus. Cum autem, *Omnes suspensio-*
nes, non ait, *super me transierunt*, sed *super me indu-*
xisti, omnia quae impendebant euenisse significat; impen-

45 debant autem, quamdiu in prophetia futura imminebant,
 omnia quae de illius passione praedicta sunt.

9.10. 8. *Longe*, inquit, *fecisti notos meos a me*. Si eos quos PL
 nouerat acceperimus dictum esse *notos meos*, omnes erunt; III4
 nam quem ille non nouerat? Sed eos dicit *notos*, quibus et
 ipse notus erat, quantum eum tunc nosse potuerunt; certe uel
 5 hactenus quod sciebant eum innocentem, etiamsi hominem
 tantummodo, non et Deum putabant. Quamuis et bonos quos
 probaret, *notos* dicere potuerit, sicut malos quos improba-
 ret, ignotos, quibus in fine dicturus est: *Non noui uos*. Quod
 uero adiungit: *Posuerunt me abominationem sibi*,
 10 possunt et illi quidem intellegi quos notos suos dixit, quia et
 ipsi genus illius mortis horrebant; sed melius intellegitur de
 his de quibus suis persecutoribus superius loquebatur. *Tra-*
ditus sum, inquit, *et non egrediebar*. Vtrum quia foris
 erant discipuli eius, quando ipse intus iudicabatur? an po-
 15 tius, *non egrediebar*, altius dictum debemus accipere,
 id est, in interioribus meis latebam, non ostendebam quis
 essem, non propalabar, non manifestabar? et ideo sequitur:
Oculi mei infirmati sunt ab inopia. Nam quos eius
 oculos intellecturi sumus? Si exteriores in carne in qua patie-
 20 batur positos, non eos in eius passione legimus infirmatos
 ab inopia, id est, tamquam fame, ut assolet, languisse; post
 cenam quippe suam traditus, et eodem die crucifixus est. Si
 interiores, quomodo infirmati sunt ab inopia, cum in eis esset
 lux indeficiens? Sed nimirum oculos suos dixit membra quae
 25 in suo corpore cui caput est ipse, clariora et eminentiora et
 praecipua diligebat. De quo corpore apostolus loquens, et de
 nostro corpore similitudinem adhibens, ait: *Si totum corpus*
oculus, ubi auditus? si totum auditus, ubi odoratus? si fuissent
omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa mem-
 30 *bra, unum autem corpus. Non potest dicere oculus manibus:*
Opus uobis non habeo. Et si dixerit manus: Quia non sum ocul-
us, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Quid
 autem his uerbis uellet intellegi, euidentius expressit dicens:
Vos autem estis corpus Christi et membra. Quapropter et illi
 35 oculi, id est sancti apostoli, quibus non reuelauerat caro et
 sanguis, sed Pater eius qui in caelis est, ut Petrus diceret:
Tu es Christus Filius Dei uiui, uidentes eum tradi, ac tanta

8, 8 Matth. 7, 23.

14 cfr Matth. 26, 56.

27 I Cor. 12, 12-27.

37 Matth.

16, 16.17.

perpeti mala, quoniam non eum uidebant qualem uolebant, quia non egrediebatur, id est, non manifestabatur in uirtute
 40 et potentia sua, sed in suis interioribus occultus, omnia quasi superatus atque impotens perferebat, *infirmati sunt ab inopia*, uelut subtracto sibi cibo suo, lumine suo.

9. *Et clamaui*, inquit, *ad te, Domine*. Hoc quidem et apertissime fecit, cum penderet in ligno. Sed quod sequitur : *Tota die extendi manus meas ad te*, quomodo oporteat accipi, merito quaeritur. Si enim in eo quod ait : *Extendi* ^{μ 931}
 5 *manus meas*, crucis patibulum intellexerimus, quomodo intellecturi sumus : *Tota die* ? Numquid tota die pependit in ligno, cum et nox ad totum diem pertineat ? Si autem hoc loco diem uoluit intellegi, qui praeter noctem dies appellari solet ; etiam talis diei, quando crucifixus est, iam pars prima
 10 et non parua transierat. Si autem diem pro tempore positum uelimus accipere (maxime quia hoc nomen genere feminino posuit, quod in latino eloquio nonnisi tempus significare solet ; quamuis in graeco non ita sit ; semper quippe in ea
 15 lingua dies feminino genere dicitur, et ideo nostros sic interpretari puto), artius quaestio colligabitur. Quomodo enim toto tempore, si nec saltem uno toto die manus extendit in cruce ? Porro si totum pro parte accipiendum esse dicamus, quia isto genere locutionis uti etiam sancta scriptura consueuit ; non mihi occurrit exemplum, totum pro parte etiam tunc posse
 20 accipi, quando ipsum uerbum additur et dicitur totum. Nam et in eo quod dixit Dominus in euangelio : *Sic erit et Filius hominis in corde terrae tribus diebus et tribus noctibus*, ideo totum pro parte non insolenter accipitur, quia non ait : Totis tribus diebus et totis tribus noctibus : unus quippe medius
 25 fuit totus dies, duorum autem partes ; primi ultima, ultimi prima. Si autem non crucem suam in hac prophetia psalmi significauit his uerbis, sed orationem, quam eum ex forma serui fudisse Deo Patri, euangelio teste, didicimus, ubi eum et longe ante passionem, et sub die passionis, et in ipsa cruce
 30 orasse meminimus, nusquam hoc eum toto die fecisse legimus. Proinde conuenienter per extentas manus tota die continuationem bonorum operum intellegere possumus, a quorum numquam intentione cessauit.

11. 10. Sed quia solis praedestinati ad aeternam salutem, non autem omnibus hominibus, nec ipsis inter quos facta sunt, eius bona opera profuerunt ; ideo consequenter adiecit : *Numquid mortuis facies mirabilia* ? Hoc enim si de
 5 his dictum putauerimus, quorum caro exanimis facta est ;

9, 21 Matth. 12, 40.

8, 40 occultus] *opt. codd.*, occultis *edd.* 9, 3 extendi] *plures codd.* a (cfr l. 16 et 31), expandi *alii codd. edd.* μ *cum Vulg.* (cfr 10, 13 [e proxima sententia Isaiae, l. 17 sq. ?] et 12, 10)

magna mirabilia facta sunt mortuis, cum quidam eorum etiam reuixerunt ; et quod Dominus penetrauit inferna, atque inde mortis uictor adscendit, magnum mortuis miraculum factum est. Significat ergo isto uerbo quo ait : *Numquid mortuis*
 10 *facies mirabilia*, homines corde ita mortuos, ut eos ad uitam fidei tanta Christi mirabilia non mouerent. Neque enim propterea dixit non eis fieri mirabilia, quia non ea uident, sed quia non eis prosunt. Nam sicut hic ait : *Tota die expandi*
 15 *manus meas ad te*, quia omnia opera sua nonnisi ad uoluntatem referat Patris, saepissime contestans ideo se uenisse, ut uoluntatem Patris impleret ; ita, quia eadem opera etiam infidelis populus uidit, alius propheta dicit : *Tota die expandi*
 20 *manus meas ad populum non credentem et contradicentem*. Ipsi sunt mortui, quibus non sunt facta mirabilia ; non quod ea non uiderunt, sed quod per ea non reuixerunt. Quod autem sequitur : *Aut medici exsuscitabunt et confitebuntur tibi ?* id est, quia non a medicis exsuscitabuntur homines, ut confiteantur tibi. In hebraeo quidem aliter se habere firmatur ; non enim medici, sed gigantes esse perhibentur ;
 25 uerum septuaginta interpretes, quorum auctoritas tanta est, ^{μ 932} ut non immerito propter mirabilem consonantiam diuino Spiritu interpretati esse credantur, de uocis similitudine, qua ^{PL}
 in hebraea lingua gigantes et medici paene eodem modo sonant, ¹¹¹⁶ et exigua differentia distinguuntur, non errore, sed potius
 30 occasione, quomodo isto loco accipiendi essent gigantes, significare uoluerunt. Si enim superbos gigantum nomine insinuos intellegamus, de quibus dicit apostolus : *Vbi sapiens ? ubi scriba ? ubi conquisitor huius saeculi*, non fuit incongruum eosdem medicos nuncupari, uelut per artem sapientiae suae
 35 promittentes animarum salutem ; contra quos dicitur : *Domini est salus*. Si autem in bono acceperimus gigantes, quia et de ipso Domino dictum est : *Exsultauit ut gigas ad currendam uiam*, quod ita sit gigas gigantum, magnorum scilicet et fortissimorum, qui in eius ecclesia spiritali robore excel-
 40 lunt ; sicuti est mons montium, quia de illo scriptum est : *Erit in nouissimis temporibus manifestus mons Domini, paratus in cacumine montium* ; sicut etiam sanctus sanctorum : non est absurdum ut iidem ipsi magni et fortes etiam medici uocentur. Vnde dicit apostolus Paulus : *Si quo modo aemulari*
 45 *potero carnem meam, ut saluos faciam aliquos ex illis*. Sed etiam tales medici, quamuis non de suo curent, quia nec medici corporis curant de suo ; tamen quantumlibet per fidele ministerium opitulentur saluti, uiuentes curare possunt, non mor-

10, 6 cfr Matth. 27, 52. 15 cfr Ioh. 6, 38. 17 Isai. 65, 2. 32 1 Cor. 1, 20. 36 Ps. 3, 9. 37 Ps. 18, 6. 41 Isai. 2, 2. 44 Rom. 11, 14.

10, 21 exsuscitabant] *Aug. cum ps. S. Germani*, resuscitabant a

tuos excitare ; de quibus dictum est : *Numquid mortuis*
 50 *facies mirabilia* ? Nimis enim occulta Dei gratia est, qua
 hominum mentes quodam modo reuiuiscunt, ut possint a
 quibuslibet eius ministris praecepta sanitatis audire. Quam
 gratiam commendat in euangelio dicens : *Nemo potest uenire*
ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum ; et paulo post
 55 apertius hoc ipsum repetens, ait : *Verba quae ego locutus sum*
uobis, spiritus et uita sunt ; sed sunt quidam ex uobis, qui non
credunt. Deinde interponit euangelista : *Sciebat enim ab*
initio Iesus qui essent credentes, et quis traditurus eum esset ;
 et secutus atque ipsius Domini uerba coniungens, ait : *Et*
 60 *dicebat : Propterea dixi uobis, quia nemo potest uenire ad me,*
nisi fuerit ei datum a Patre meo. Supra dixerat : *Sed sunt*
quidam ex uobis qui non credunt ; et tamquam huius rei cau-
 sam exponens, *Propterea dixi, inquit, uobis, quia nemo potest*
uenire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo, ut ostenderet
 65 etiam ipsam fidem qua credit, et ex morte sui cordis anima
 reuiuiscit, dari nobis a Deo. Quantumlibet ergo excellentes
 uerbi praedicatores, et ueritatis etiam per miracula suasores,
 tamquam magni medici, agant cum hominibus ; si mortui
 sunt et tua gratia non reuixerunt, *Numquid mortuis fa-*
 70 *cies mirabilia ; aut medici exsuscitabunt, et hi quos*
exsuscitabunt, confitebuntur tibi ? Haec enim confessio
 indicat uiuos ; non sicut alibi scriptum est : *A mortuo, uelut*
qui non sit, perit confessio.

12. **11.** *Numquid enarrabit quis in sepulcro miseri-* PL
cordiam tuam, et ueritatem tuam in perditione ? 1117
 Subauditur quod supra dictum est, ut etiam iste uersus ita
 se habeat, ac si dictum sit : *Numquid enarrabit quis uerita-*
 5 *tem tuam in perditione ? Misericordiam quippe et ueritatem*
amat scriptura coniungere, maxime in psalmis. Quod uero ait :
in perditione, alio uerbo repetiuit quod supra dixerat, ^{μ 933}
in sepulcro. Sic autem dictum est, *in sepulcro*, ut in-
 tellegantur ii qui sunt in sepulcro, qui et superius significati
 10 sunt nomine mortuorum, ubi ait : *Numquid mortuis facies*
mirabilia ? Animae namque mortuae corpus sepulcrum est.
 Vnde Dominus in euangelio talibus dicit : *Similes estis se-*
pulcris dealbatis, quae foris apparent hominibus speciosa, intus
uero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia ; sic et
 15 *uos a foris quidem paretis hominibus iusti ; intus autem pleni*
estis hypocrisi et iniquitate.
13. **12.** *Numquid cognoscentur in tenebris mirabilia*

53/64 Ioh. 6, 44.64.65.66. 72 Eccli. 17, 26. 11, 12 Matth. 23, 27.28.

58 credentes] *codd.*, credituri *edd.*, nec praem. non, cfr *Tract. in Iob. XXVII, 7, 13*
 66 excellentes] *exsistant add. edd.* 67 suasores] *codd.*, sua fortes *edd.* 11, 1
 enarrauit a 2 pr. tuam] suam a perditionem a

tua, et iustitia tua in terra oblita? Quod est: *in tenebris*, hoc est: *in terra oblita*. Infideles enim significantur nomine tenebrarum; hinc dicit apostolus: *Fuistis enim aliquando tenebrae*. Sic et terra oblita, homo est qui oblitus est Deum; potest namque anima infidelis usque ad tantas tenebras peruenire, ut dicat stultus in corde suo: *Non est Deus*. Totus ergo iste sensus ita continuatur atque contextitur: *Clamaui ad te, Domine*, inter passiones
 10 *meas; tota die expandi manus meas ad te*; id est, non destiti ad te glorificandum extendere opera mea. Cur ergo in me impii saeuiunt, nisi quia mortuis non facies mirabilia? id est, non eis commouentur ad fidem, nec medici eos exsuscitabunt, ut confiteantur tibi, in quibus occulta gratia tua non
 15 operatur, qua trahantur ut credant; quia nemo uenit ad me, nisi quem tu adtraxeris. Nam *quis enarrabit in sepulcro misericordiam tuam*; id est, animae mortuae, cuius mors iacet sub corporis pondere? *et ueritatem tuam in perditione*; hoc est, in tali morte nihil horum ualenti credere at-
 20 *que sentire? Numquid enim in tenebris* huius mortis, hoc est, in homine qui te obliuiscendo uitae lumen amisit, *tua mirabilia et iustitia cognoscentur?*

14. **13.** Occurrebat autem quaestio, quisnam sit usus istorum mortuorum; quid ex his agat Deus ad utilitatem corporis Christi, quod est ecclesia: ut in eis demonstretur quae sit Dei gratia in praedestinatiis, qui secundum propositum uocati
 5 sunt. Vnde ipsum corpus in alio psalmo dicit: *Deus meus, misericordia eius praeueniet me. Deus meus demonstrabit mihi in inimicis meis*. Ergo et hic sequitur ac dicit: *Et ego ad te, Domine, clamaui*. In quibus uerbis iam intellegendus est Dominus Christus ex uoce corporis sui loqui, id est, eccle-
 10 siae; quid est enim: *Et ego*; nisi quia fuimus et nos aliquando natura filii irae, sicut et ceteri? Sed *ad te clamaui*, ut saluus essem. Quis enim me discernit ab aliis filiis irae, cum
 apostolum audiam ingratos terribiliter increpantem, ac dicentem: *Quis enim te discernit? Quid autem habes, quod non*
 15 *accepisti? Si autem et accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Domini est salus*; gigas autem in multitudine uirtutis suae non erit saluus; sed, sicut scriptum est: *Qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit. Quomodo autem inuocabunt, in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quem*
 20 *non audierunt? Quomodo autem audient sine praedicante? aut quomodo praedicabunt, si non mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes eorum qui annuntiant pacem, qui*

12, 4 Eph. 5, 8. 8 Ps. 13, 1. 15/16 cfr Ioh. 6, 44. 13, 5 Ps. 58, 11.12.
 10 cfr Eph. 2, 3. 14 I Cor. 4, 7. 16 Ps. 3, 9. 16/17 cfr Ps. 32, 16. 17 Rom.
 10, 13-15; Ioel 2, 32; Isai. 52, 7.

12, 18 iacet] latet *dub.* μ 19 horum] *codd.*, bonum *edd.*

annuntiant bona! Ipsi sunt medici curantes a latronibus ^{μ 934} sauciatum; sed Dominus eum perduxit ad stabulum; quia
 25 ipsi sunt etiam operantes in agro Dominico; nec tamen qui plantat est aliquid, aut qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Ideo et ego ad Dominum clamaui; hoc est, Dominum ut saluus essem inuocaui. Quomodo autem inuocarem, nisi crederem? quomodo crederem, nisi audirem? Sed ut audita
 30 crederem, ipse me adtraxit; quia in occulto a morte cordis non quilibet medici, sed ipse excitauit. Nam multi audierunt; quia in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum; sed non omnium est fides; et nouit Dominus qui sunt eius. Ac per hoc, nec credere potuissem, nisi me Dei
 35 misericordia praeuenisset; et quia mortuos suscitatur, et uocat ea quae non sunt, tamquam quae sunt, me in occultis uocando, et suscitando, et trahendo, a tenebris eduxisset, et ad lumen fidei perduxisset. Ideo sequitur: *Et mane oratio mea praeueniet te.* Iam mane, posteaquam nox infidelitatis et
 40 tenebrae transierunt. Quod mane ut mihi esset, misericordia quidem tua praeuenit me; sed quia restat illa clarificatio, ubi illuminabuntur occulta tenebrarum, et manifestabuntur cogitationes cordis, et laus erit unicuique a te; nunc in ista uita, in ista peregrinatione, in hac luce fidei, quae in comparatione tenebrarum infidelium iam dies est, sed in comparatione diei ubi uidebimus faciem ad faciem, adhuc nox est, adhuc *oratio mea praeueniet te.*

15.

14. Vt autem ista feruescat et exerceatur oratio, quod nobis quantum expediat, nullis, ut opinor, uerbis explicari potest; differtur bonum quod in aeternum dabitur, et mala transitura crebrescunt. Ideo sequitur: *Vt quid, Domine, repulisti orationem meam?* Hoc et in illis uerbis dictum est: *Deus, Deus meus, respice in me; ut quid me dereliquisti?* Causa cognoscenda proposita est, non tamquam sine causa hoc faceret Dei culpata sapientia; ita et hic: *Vt quid, Domine, repulisti orationem meam?* Huius tamen rei
 10 causa si diligenter aduertatur, iam superius indicata est; ad hoc enim oratio sanctorum dilatione tanti beneficii, et tribulationum aduersitate quasi repellitur, ut tamquam ignis flatu repercussus inflammetur ardentius.

15-19.

15. Exsequitur itaque breuiter etiam tribulationes corporis PL Christi. Neque enim in solo capite factae sunt, cum et Saulo 1119 dictum sit: *Quid me persequeris;* et ipse iam Paulus tamquam electum membrum in eodem corpore positus dicat: *Vt suppleam quae desunt pressurarum Christi in carne mea. Vt quid*

24 cfr Luc. 10, 34. 25 cfr 1 Cor. 3, 7. 32 cfr Ps. 18, 5. 33 cfr 11 Thess. 3, 2. 33 11 Tim. 2, 19. 35/36 1 Cor. 1, 28. 42 cfr 1 Cor. 4, 5. 14, 6 Ps. 21, 2. 15, 3 Act. 9, 4. 4/5 Col. 1, 24.

14, 4 ut quid] quare α 8 culpata] *codd.*, occultata *edd.*

ergo Domine, repulisti orationem meam, auertis faciem tuam a me? Inops sum ego, et in laboribus a iuuentute mea; exaltatus autem humilatus sum et confusus. In me transierunt irae tuae, et terrores tui conturbauerunt me. Circumdederunt me sicut aqua tota die, circumdederunt me simul. Longe fecisti a me amicum, et notos meos a miseria. Contigerunt et contingunt omnia haec in membris corporis Christi. Et auertit Deus ab orantibus faciem, non exaudiendo ad id quod uolunt, quando sibi nesciunt non expedire quod petunt. Et inops est ecclesia, cum esurit et sitit peregrina, unde satietur in patria. Et in laboribus est a iuuentute sua; ipsum enim corpus Christi et in alio psalmo dicit: *Saepe expugnauerunt me a iuuentute mea.* Et ad hoc exaltantur etiam in saeculo isto quaedam membra eius, ut in eis sit maior humilitas. Et super ipsum corpus, id est unitatem sanctorum atque fidelium, cui caput est Christus, transeunt irae Dei; non autem manent, quia non de fidei, sed de infidei dictum est: *Ira Dei manet super eum.* Et terrores Dei conturbant infirmitatem fidelium; quia omne quod accidere potest, etiamsi non accidat, prudenter timetur. Et aliquando terrores ipsi ita conturbant animum cogitantis circumpendentibus malis, ut sicut aqua undique circumfluere uideantur, et simul circumdare metuentem. Et quia ecclesiae in hoc mundo peregrinanti ista non desunt, dum modo in his, modo in illis membris eius usquequaque contingunt, ideo dixit: *tota die*, continuationem significans temporis, donec finiatur hoc saeculum. Et saepe amici et noti periclitantes secundum saeculum, sanctos formidine deserunt; de quibus dicit apostolus: *Omnes me reliquerunt; non illis imputetur.* Sed utquid haec omnia, nisi ut oratio huius sancti corporis mane, id est, post noctem infidelitatis in luce fidei praeueniat Deum, donec ueniat salus illa, in cuius nondum re, sed iam spe salui facti sumus, eamque cum patientia fideliter exspectamus? Vbi nec repellet Dominus orationem nostram, quoniam tunc nihil erit petendum, sed quidquid recte petitum est, obtinendum; nec faciem suam auertet a nobis, quoniam uidebimus eum sicuti est; nec inopes erimus, quia copia nostra ipse Deus erit omnia in omnibus; nec laborabimus, quia nulla remanebit

19 Ps. 128, 1. 24 Ioh. 3, 36. 35 II Tim. 4, 16. 38 cfr Rom. 8, 24.25.
42 cfr I Ioh. 3, 2. 43 cfr I Cor. 15, 28.

15, 6 auertis] *codd. cum LXX*, auertisti *edd. cum a* 7 a me faciem tuam a
8 humilatus] *a*, humiliatus *codd. edd. μ* 9 confusus] *opt. codd. cum a et LXX*,
conturbatus *alii codd. edd. μ cum Vulg.*, fort. recte, *cfr comment. l. 45*: humilabimur
et conturbabimur (*at in psalmo, uers. 17, etiam habetur conturbauerunt, supra l. 10*;
cfr l. 27 et 48) in] super *a* 10 circumdederunt *a* 12 elongasti *a* amicum]
codd. cum LXX, et proximum *add. edd. cum a et Vulg.*

45 infirmitas ; nec exaltati humilabimur et conturbabimur, quia
 nulla ibi erit aduersitas ; nec iram Dei uel transeuntem susti-
 nebimus, quia in eius benignitate manente manebimus ; nec PL
 terrores eius nos conturbabunt, quia promissa reddita nos 1120
 beabunt ; nec territus longe fiet a nobis notus et amicus, ubi
 50 nullus erit qui timeatur inimicus.

IN PSALMVM LXXXVIII

ENARRATIO.

SERMO I.

Vers. 1.

1. Psalmum istum, de quo loqui proposuimus Caritati
 uestrae, donante Domino, accipite de spe quam habemus in
 Christo Iesu Domino nostro, et erigite animos, quia ille qui
 promisit, ita cetera completurus est, ut multa compleuit. Dat
 5 enim nobis ad eum fiduciam, non meritum nostrum, sed illius
 misericordia. Et ipse est, quantum arbitror, *Intellectus*
Aethan Israelitae, unde iste psalmus titulum accepit.
 Videris enim quis homo fuerit, qui uocabatur Aethan ; inter-
 pretatio tamen nominis huius Robustum indicat. Et nemo in
 10 hoc saeculo robustus est, nisi in spe promissionis Dei ; quan-
 tum enim adtinet ad merita nostra, infirmi sumus ; quantum
 ad eius misericordiam, robusti sumus. Itaque iste infirmus in
 se, robustus in misericordia Dei, inde coepit.

2. *Misericordias tuas, Domine, in aeternum can-
 tabo ; in generationem et generationem annuntiabo
 ueritatem tuam in ore meo.* Obsequantur membra, in-
 quit, mea Domino meo ; loquor, sed tua loquor ; *annuntiabo*
 5 *ueritatem tuam in ore meo.* Si non obsequor, seruus non μ 936
 sum ; si a me loquor, mendax sum. Ergo ut et abs te dicam,
 et ego dicam, duo quaedam sunt : unum tuum, unum meum ;
 ueritas tua, os meum. Quam ergo ueritatem annuntiet, quas
 misericordias cantet, audiamus.

3. *Quoniam dixisti : In aeternum misericordia
 aedificabitur.* Hoc canto ; haec est ueritas tua, huic annun-
 tiandae seruit os meum : *Quoniam dixisti : In aeternum
 misericordia aedificabitur.* Sic, inquis, aedifico, ut non
 5 destruam, quoniam quosdam sic destruis, ut non aedifices ;
 quosdam uero sic destruis, ut aedifices. Nisi enim quidam
 destruerentur, ut aedificarentur, non diceretur Ieremiae :
Ecce posui te ad destructionem, et aedificationem. Et utique

LXXXVIII, sermo I, 3, 8 Ier. I, 10.

47 manente] *plures codd.*, manentes *edd.* 48/49 nos beabunt] *codd.*, nobis obuia-
 bunt *edd.*

LXXXVIII, sermo I, 1, 7 israelitae] *cf. Enarr. in ps. LXXXVII, 1, 44* 8
 uideris] *codd.*, audieras *edd.* 2, 2 in generatione et generatione a

omnes qui idola colebant et lapidibus seruibant, in Christo
 10 non aedificarentur, nisi in pristino errore destruerentur. Rur-
 sus, nisi quidam ita destruerentur, ut non aedificarentur,
 non diceretur : *Destrues eos, et non aedificabis illos*. Propter eos
 ergo qui destruuntur et aedificantur, ne putarent aedificatio-
 nem qua aedificantur, esse temporalem, sicut temporalis fuit PL
 15 ruina in qua destruuntur, tenuit se iste, cuius os seruit ueritati 1121
 Dei, ad ipsam ueritatem Dei. Ideo annuntiabo, ideo dico :
Quoniam dixisti ; securus homo dico, quoniam tu Deus
dixisti ; quia, etsi ego in uerbo meo fluctuarem, uerbo tuo
confirmarer. Quoniam dixisti. Quid dixisti ? In aeter-
 20 *num misericordia aedificabitur. In caelis praepa-*
rabitur ueritas tua. Quomodo superius, ita in sequentibus.
Misericordias tuas, Domine, inquit, in aeternum
cantabo ; in generationem et generationem annuntia-
bo ueritatem tuam in ore meo. Dixit misericordias, di-
 25 *xit ueritatem ; ita rursus utrumque coniunxit : Quoniam*
dixisti : In aeternum misericordia aedificabitur.
In caelis praeparabitur ueritas tua. Et hic repetiuit
 misericordiam et ueritatem. *Vniuersae enim uiae Domini*
misericordia et ueritas. Neque enim exhiberetur ueritas in
 30 *impletione promissorum, nisi praecederet misericordia in*
remissione peccatorum. Deinde, quoniam populo Israel etiam
 secundum carnem uenienti de semine Abrahae promissa erant
 multa propheticæ, et ita ille populus propagatus est, in quo
 implerentur promissa Dei ; non autem clausit Deus fontem
 35 bonitatis suae etiam in alienigenas gentes, quas sub angelis
 constituerat, portionem sibi faciens populum Israel ; in haec
 duo et apostolus distincte distribuit misericordiam Domini et
 ueritatem. Ait enim *Christum ministrum fuisse circumcisionis*
propter ueritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum.
 40 Ecce quia non fefellit Deus ; ecce quia non repulit plebem su-
 am, quam praesciuit. Etenim cum de casu Iudaeorum agere-
 tur, ne quis putaret sic illos improbatos, ut nihil frumenti
 ex illa uentilatione in horreum mitteretur, ait apostolus :
Non repulit Deus plebem suam, quam praesciuit ; nam et ego
 45 *Israelita sum. Si totum illud spinae fuerunt, unde granum*
 uobis loquor ? Ergo impleta est ueritas Dei in iis qui ex Is-
 raelitis crediderunt, et uenit unus paries de circumcisione
 applicans se ad lapidem angularem. Sed ille lapis angulum non
 faceret, nisi alium parietem ex gentibus susciperet. Ille itaque
 50 paries tamquam proprie pertinet ad ueritatem, iste autem
 alius ad misericordiam. *Dico enim, inquit, Iesum Christum* μ 937

12 Ps. 27, 5. 28 cfr Ps. 24, 10. 38 Rom. 15, 8. 44 Rom. 11, 2.1. 48
 cfr Eph. 2, 20. 51 Rom. 15, 8.9.

3, 45 granum] *opt. codd.*, hoc *praem. edd.*

ministerium fuisse circumcisionis propter ueritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum; gentes autem super misericordia glorificare Deum. Merito, In caelis praeparabitur
 55 *ueritas tua.* Etenim omnes illi Israelitae uocati apostoli, caeli facti sunt qui enarrant gloriam Dei. De his caelis dicitur: *Caeli enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Et ut noueritis de his caelis dici, certe de his in
 60 *consequenti expressius dictum est: Non sunt loquelae neque sermones, quorum non audiantur uoces eorum.* Quaere quorum, non inuenies supra nisi caelorum. Si ergo apostoli sunt, quorum in omnibus loquelis uox audita est, ipsi sunt de quibus dictum est: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae uerba eorum;* quia etsi assumti hinc sunt antequam
 65 *ecclesia impleret orbem terrarum, tamen uerba eorum peruenirunt usque ad terminos orbis terrae; bene accipimus in his impletum quod nunc legimus: In caelis praeparabitur ueritas tua.*

PL
1122

4. **4.** *Disposui testamentum electis meis. Dixisti* (intellegitis) hoc totum; *dixisti: Disposui testamentum electis meis.* Quod testamentum, nisi nouum? Quod testamentum, nisi quo renouamur ad nouam hereditatem?
 5 Quod testamentum, nisi cuius hereditatis desiderio et amore cantamus canticum nouum? *Disposui, inquit, testamentum electis meis. Iuravi Dauid seruo meo.* Quam, securus loquitur iste, qui intellegit, cuius os seruit ueritati? Quoniam dixisti, securus loquor. Si securum me facis, quia
 10 *dixisti, quanto securiorem, quia iurasti? Dei quippe iuratio, promissionis est confirmatio. Bene prohibetur homo iurare, ne consuetudine iurandi, quia potest homo falli, etiam in periuriam prolabatur. Deus solus securus iurat, quia falli non potest.*
5. **5.** Videamus ergo quid iurauerit Deus. *Iuravi, inquit, Dauid seruo meo: usque in aeternum praeparabo semen tuum.* Semen Dauid quod est, nisi semen Abrahae? Quod autem semen Abrahae? *Et semini, inquit, tuo, quod est*
 5 *Christus.* Sed forte ille Christus caput ecclesiae, saluator corporis, semen est Abrahae, et ideo Dauid; nos autem non sumus semen Abrahae? Immo uero sumus, sicut apostolus ait: *Si autem uos Christi, ergo Abrahae semen estis, secundum promissionem heredes.* Sic ergo hic accipiamus, fratres: *Vsque*
 10 *in aeternum praeparabo semen tuum,* non tantum illam carnem Christi natam ex uirgine Maria, sed etiam nos

57 sqq. Ps. 18, 2.4.5. 4, 1 et 2 dixisti] e uers. 3 ps. 88. 4, 11 cfr Matth. 5, 34. 5, 4 Gal. 3, 16. 5 cfr Eph. 5, 23. 8 Gal. 3, 29.

4, 1/2 intellegimus *quidam codd.*, intellexisti *edd.* dixisti, intellexisti: hoc totum dixisti *dist. edd.*

omnes credentes in Christum ; illius enim capitis membra sumus. Non potest hoc corpus decollari ; si in aeternum caput, in aeternum gloriantur et membra, ut sit ille Christus integer
 15 in aeternum. *Vsque in aeternum praeparabo sementuum ; et aedificabo in generationem et generationem sedem tuam.* Putamus, hoc dixit, *in aeternum*, quod *in generationem et generationem* ; quoniam et supra dixerat : *In generationem et generationem annuntiabo*
 20 *ueritatem tuam in ore meo.* Quid est : *in generationem et generationem* ? In omnem generationem. Non enim toties repetendum erat uerbum, quoties generatio uenit et transit. Ergo multiplicatio generationum in repetitione significata et commendata est. An forte duae generationes sunt intellegendae,
 25 sicut nostis, sicut iam insinuatum uestrae Caritati retinetis ? Est enim generatio nunc carnis, et sanguinis ; erit generatio ^{μ 938} futura in resurrectione mortuorum. Praedicatur hic Christus, praedicabitur ibi, sed hic praedicatur, ut credatur ; ibi praedicabitur, ut uideatur. *Aedificabo in generationem et*
 30 *generationem sedem tuam.* Nunc Christus habet in nobis sedem, aedificata est sedes eius in nobis ; nisi enim sederet in nobis, non nos regeret ; si autem ab illo non regeremur, a nobis ipsis praecipitaremur. Sedet ergo in nobis, regnans in nobis ; sedet etiam in alia generatione, quae fuerit ex resur-
 35 rectione mortuorum. In aeternum Christus regnabit in sanctis suis. Hoc promisit Deus, hoc dixit Deus ; si parum est, hoc iurauit Deus. Quia ergo non secundum merita nostra, sed secundum illius misericordiam firma est promissio ; nemo debet cum trepidatione praedicare, unde non potest dubitare.
 40 Fiat ergo in cordibus nostris robur illud, unde Aethan nomen accepit : robustus corde ; praedicemus ueritatem Dei, eloquium Dei, promissa Dei, iurationem Dei ; et his modis omni ex parte firmati praedicemus, et portando Deum, caeli simus.

6. **6.** *Confitebuntur caeli mirabilia tua, Domine.* Non merita sua confitebuntur caeli, sed *confitebuntur caeli mirabilia tua, Domine.* In omni enim misericordia perditorum, in iustificatione impiorum, quid laudamus
 5 nisi mirabilia Dei ? Laudas quia resurrexerunt mortui ; plus lauda quia redempti sunt perdit. Quae gratia, quae misericordia Dei ! Vides hominem heri uoraginem ebriositatis, hodie ornamentum sobrietatis ; uides hominem heri caenum luxuriae, hodie decus temperantiae ; uides hominem heri blasphematorem Dei, hodie laudatorem Dei ; uides hominem heri
 10 seruum creaturae, hodie cultorem Creatoris. Ab istis omnibus

19 Ps. 88, 2.

5, 16/17 in generatione et generatione a

desperationibus ita homines conuertuntur; non respiciant ad merita sua; fiant caeli, confiteantur caeli mirabilia eius a quo facti sunt caeli. *Quoniam uidebo*, inquit, *caelos, opera digitorum tuorum. Confitebuntur caeli mirabilia tua, Domine.* Et ut noueritis qui caeli confitebuntur, uidete ubi confiteantur; sequitur enim: *Et ueritatem tuam in ecclesia sanctorum.* De caelis ergo nulla dubitatio est, quoniam intellegantur praedicatores uerbi ueritatis. Et ubi
 20 confitebuntur caeli mirabilia tua et ueritatem tuam? *In ecclesia sanctorum.* Excipiat ecclesia rorem caelorum; sienti terrae pluant caeli, et germinet excipiens pluuiam germina bona, opera bona, ne pro bona pluua det spinas, et pro horreo exspectet ignem. *Confitebuntur caeli mirabilia*
 25 *tua, Domine, et ueritatem tuam in ecclesia sanctorum.* Caeli ergo confitebuntur mirabilia tua et ueritatem tuam. Totum quidquid praedicant caeli, ex te est, de te est, et ideo securi praedicant; norunt enim quem praedicant, quia non possunt de praedicatione erubescere.

7. 7. Quid praedicant caeli? quid confitebuntur in ecclesia sanctorum? *Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino?* Hoccine caeli confitebuntur, hoc caeli pluent? Quid? *Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino?*
 5 *Inde securi praedicatores, quoniam nemo in nubibus aequabitur Domino.* Magna laus uobis uidetur, fratres, non aequari nubes Creatori. Si intellegatur sine mysterio ad litteram, non magna laus est, Domino non aequari nubes. Quid enim? stellae quae sunt supra nubes aequantur Domino? μ 939
 10 Quid enim? sol, luna, angeli, caeli, uel comparari poterunt Domino? Quid est quod pro magno ait: *Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino?* Intellegimus, fratres, nubes istas sicut caelos, praedicatores esse ueritatis; prophetas, apostolos, annuntiatores uerbi Dei. Nam ista omnia
 15 genera praedicatorum nubes esse dictas, ex illa prophetia intellegimus, ubi Deus iratus uineae suae dixit: *Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem;* quam uineam explicat et designat apertissime, dicens: *Vinea Domini Sabaoth, domus Israel est.* Ne tu aliter intellegas uineam, et
 20 relictis hominibus significatis terram scruteris, *Vinea, inquit, Domini Sabaoth, domus Israel est.* Non intellegat aliud, se intellegat domus Israel esse uineam meam; se intellegat mihi non dedisse uuam, sed spinas; se intellegat ingratham exstitisse plantatori atque cultori, ingratham exstitisse irrigatori. Ergo
 25 si *uinea Domini Sabaoth, domus Israel est, quid dixit iratus? Mandabo nubibus meis ne pluant super eam imbrem.* Et reuera

6, 14 Ps. 8, 4. 7, 16 Isai. 5, 6.7.

7, 20 hominibus] *plures codd., omnibus edd.*

ita fecit : missi sunt apostoli tamquam nubes, ut pluerent Iudaeis ; et illi uerbum Dei repellentes quia pro uua spinas dederunt, dixerunt apostoli : *Ad uos missi eramus ; sed quia*
 30 *repulistis uerbum Dei, imus ad gentes.* Ex illo coeperunt nubes non pluere pluuiam super uineam illam. Si igitur nubes sunt praedicatores ueritatis, quaeramus primo quare sint nubes. Idem quippe caeli, iidem nubes : caeli propter fulgorem ueritatis, nubes propter occulta carnis ; nubes enim omnes nebu-
 35 *losae sunt, propter mortalitatem ; et ueniunt, et transeunt.* Propter ipsa occulta carnis, id est, occulta nubium, ait apostolus : *Nolite ante tempus quidquam iudicare, donec ueniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum.* Nunc ergo quid loquatur homo, uides ; quid gestet in corde, non uides ;
 40 *quod exprimitur de nube, uides ; quod seruatur in nube, non uides.* Cuius enim oculi nubem penetrant ? Ergo nubes in carne praedicatores ueritatis. Venit et ipse omnium Creator in carne. Sed *quis in nubibus aequabitur Domino ? Quis ergo in nubibus aequabitur Domino ? et quis similis*
 45 *erit Domino in filiis Dei ?* Ergo nemo in filiis Dei similis erit Filio Dei. Et ipse dictus est Filius Dei, et nos dicti sumus filii Dei ; sed *quis similis erit Domino in filiis Dei ?* Ille unicus, nos multi ; ille unus, nos in illo unum ; ille natus, nos adoptati ; ille ab aeterno Filius genitus per naturam, nos
 50 *a tempore facti per gratiam ; ille sine ullo peccato, nos per illum liberati a peccato.* *Quis ergo in nubibus aequabitur Domino ? aut quis similis erit Domino in filiis Dei ?* Dicimur nubes propter carnem, et sumus praedicatores ueritatis propter imbrem nubium ; sed caro nostra aliter
 55 *uenit, caro illius aliter.* Dicimur et filii Dei, sed ille aliter Filius Dei. Illius nubes ex uirgine, ille Filius ex aeternitate, Patri aequalis. *Quis ergo in nubibus aequabitur Domino ? aut quis similis erit Domino in filiis Dei ?* Dicat ipse Dominus utrum similem inueniat. *Quem me dicunt*
 60 *homines esse filium hominis ?* Ecce enim quia uideor, quia conspicior, quia inter uos ambulo, et fortasse praesentia uilui ; dicite *quem me dicunt homines esse filium hominis ?* Certe quia filium hominis uident, nubem uident ; dicant, uel dicite *quem me dicunt homines esse.* Et responderunt dicta
 65 *hominum : Alii dicunt Ieremiam, alii Eliam, alii Iohannem* PL1125
Baptistam, aut unum ex prophetis. μ 940 Nominatae sunt multae nubes et filii Dei. Etenim quia iusti et sancti, utique et ipsi filii Dei : Ieremias, Elias, Iohannes, filii Dei ; et nubes, qui praedicatores Dei. Dixistis quas nubes me homines esse pu-

29 Act. 13, 46. 37 I Cor. 4, 5. 59 sqq. Matth. 16, 13-16.

44 et] aut a cum plurimis codd. LXX, fort. recte, cfr l. 52 et 58 et 8, 6 45 deo inter filios dei a

70 tent, et in quibus filiis Dei me homines numerent ; dicite et uos *quem me dicitis esse*. Respondens Petrus pro omnibus, pro unitate unus : *Tu es*, inquit, *Christus Filius Dei uiui*. Quoniam quis in nubibus aequabitur Domino ? aut quis similis erit Domino inter filios Dei ? *Tu es Christus Filius Dei*

75 *uiui* ; non quomodo filii Dei qui tibi non aequantur ; uenisti in carne, sed non quomodo nubes quae tibi non aequantur.

8. 8. Quis enim tu, cui respondetur : *Tu es Christus Filius Dei uiui*, quem putauerunt alii homines non sancti, non iusti, unum ex prophetis, aut Eliam, aut Ieremiam, aut Iohannem Baptistam : quis ergo tu ? Audi quod sequitur : *Deus glorificandus in consilio iustorum*. Quis ergo in nubibus aequabitur Domino ? aut quis similis erit Domino in filiis Dei, quando ille *Deus est glorificandus in consilio iustorum* ? Quoniam non possunt aequales illi esse, consilium ipsorum sit credere in illum ; quoniam non pos-

10 sunt aequales illi esse nubes et filii Dei, restat consilium humanae fragilitati, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. *Deus glorificandus in consilio iustorum ; magnus et terribilis in omnes qui in circuitu eius sunt*. Vbique Deus. Qui ergo in circuitu eius sunt, qui ubique est ? Si enim

15 habet aliquos in circuitu, quasi undique finitus intellegitur. Porro si uerum dictum est Deo et de Deo : *Magnitudinis eius non est finis* ; qui remanent, qui sunt in circuitu eius, nisi quia ille qui ubique est, uoluit per carnem in uno loco nasci, in una gente conuersari, in uno loco crucifigi, ex uno loco resurgere, ex

20 uno loco in caelum adscendere ? Vbi hoc fecit, in circuitu eius gentes sunt. Si ibi remaneret ubi ista fecit, non esset *magnus et terribilis in omnes qui in circuitu eius sunt* ; quia uero ibi sic praedicauit, ut inde sui nominis mitteret praedicatorum per omnes gentes toto orbe terrarum, faciendo miracula

25 per seruos suos, factus est *magnus et terribilis in omnes qui in circuitu eius sunt*.

9. 9. *Domine Deus uirtutum, quis similis tibi ? Potens es, Domine, et ueritas tua in circuitu tuo*. Magna potentia tua ; tu fecisti caelum et terram, et omnia quae in eis sunt ; sed plus est misericordia tua, quae exhibuit

5 ueritatem tuam in circuitu tuo. Si enim ibi solum praedica- reris, ubi nasci, ubi pati, ubi resurgere, unde adscendere uoluisti, impleta esset illa ueritas promissi Dei, *ad confirmandas promissiones patrum* ; sed non impleretur : *Gentes autem super misericordia glorificare Deum*, nisi illa ueritas expanderetur,

10 et ab illo loco ubi apparere uoluisti, in circuitu diffunderetur.

8, 11 cfr I Cor. I, 31. 16 Ps. 144, 3. 9, 7 Rom. 15, 8, 9.

76 sed] *Er. Ven. Lou, om. μ* 8, 5 in consilio] inter filios a 12 terribilis] est
add. a *alt. m.* 13 *alt. in]* super a

Tu quidem in illo loco de nube propria intonuisti, sed ad ri- PL
gandum in circuitu gentium alias nubes misisti. Vere potens 1126
implesti quod dixisti : *Amodo uidebitis Filium hominis uenien-*
tem in nubibus caeli. Potens es, Domine, et ueritas tua
15 *in circuitu tuo.*

10. **10.** Sed cum coepit ueritas tua in circuitu praedicari, utique fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania ; adstiterunt reges terrae, et principes conuenerunt in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum eius. Vtique cum coepisset
5 ueritas tua praedicari in circuitu tuo, tamquam uenires ad du- μ 941
cendam coniugem ex alienigenis, occurrit leo fremens, et suf-
focatus est a te. Hoc enim praefiguratum est in Samson ; et
illis uerbis meis, sine nomine illius dictis, non acclamaretis,
nisi agnosceretis ; audistis enim, ut illi qui soletis complui a
10 nubibus Dei. Ergo *ueritas tua in circuitu tuo.* Sed
quando sine persecutionibus, quando sine contradictionibus,
cum dictum sit eum natum in signum cui contradicetur ?
Quia ergo illa gens, ubi nasci, ubi conuersari uoluisti, tamquam
15 compluenda, reliquae autem gentes mare erant in amaritu-
dine sterilitatis suae, quid faciunt praedicatores tui spargentes
ueritatem tuam in circuitu tuo, quoniam fremunt fluctus
maris ? quid faciunt ? *Tu dominaris potestati maris.*
Nam quid fecit mare saeuendo, nisi diem quem hodie cele-
20 bramus ? Martyres occidit, semina sanguinis sparsit, seges
ecclesiae pullulauit. Securae ergo pergant nubes ; diffundant
ueritatem tuam in circuitu tuo, non timeant rabidos fluctus :
Tu dominaris potestati maris. Mouetur quidem mare,
contradicit mare, perstrepat mare, sed fidelis Deus, qui non
25 uos sinat tentari supra id quod potestis. Quia ergo fidelis est
qui non uos sinit tentari supra id quod potestis : *Motum*
autem fluctuum eius tu mitigas.

11. **11.** Denique ut placaretur mare, immo ut eneruaretur
rabies maris, quid in ipso mari fecisti ? *Tu humilasti*
sicut uulneratum superbum. Est quidam superbus
draco in mari, de quo alia scriptura dicit : *Mandabo draconi*
5 *ibi ut mordeat eum ;* est draco de quo dicitur : *Draco hic*
quem finxisti ad illudendum ei, cuius caput contundit super
aquam. *Tu,* inquit, *humilasti sicut uulneratum su-*
perbum. Humilasti te, et humilatus est superbus. Superbus
enim per superbiam superbos tenebat ; humilatus est ma-
10 gnus, credens autem in eum factus est paruus. Dum nutritur

13 Matth. 24, 30. 10, 2 cfr Ps. 2, 1.2. 7 cfr Iudic. 14, 5.6. 12 cfr Luc.
2, 34. 24 cfr I Cor. 10, 13. 11, 4 Amos 9, 3. 5 Ps. 103, 26.

10, 8 illis] *aliquot codd.*, illius *alii codd. edd.* 26 motu a 27 fluctum a 11, 2
humilasti] a, humiliasti *codd. edd.* μ

paruus exemplo magni facti parui, perdidit quod tenebat diabolus, quia superbus nonnisi superbos tenebat. Dato tanto humilitatis exemplo, didicerunt homines damnare superbiam suam, imitari humilitatem Dei. Ita ergo ille perdendo quos
 15 tenebat, etiam ipse humilatus est; non correctus, sed prostratus. *Tu humilasti sicut uulneratum superbum.* Humilatus es, et humilasti; uulneratus es, et uulnerasti; neque enim eum non uulneraret sanguis tuus, qui fusus est ut deleret chirographum peccatorum. Vnde enim superbiebat, PL
 20 nisi quia cautionem contra nos tenebat? Hanc tu cautionem, 1127 hoc chirographum tuo sanguine deleuisti: illum ergo uulnerasti, cui tot abstulisti. Vulneratum enim intellegas diabolum, non penetrata carne, quam non habet, sed percusso corde, ubi superbus est. *Et in brachio uirtutis tuae*
 25 *dispersisti inimicos tuos.*

- 12.13. **12.** *Tui sunt caeli et tua est terra.* A te pluunt, super tuam pluunt. *Tui sunt caeli*, per quos praedicata est ueritas in circuitu tuo; *tua est terra*, quae exceptit ueritatem in circuitu tuo. Denique quid de illa pluuia factum
 5 est? *Orbem terrarum et plenitudinem eius tu fundasti; aquilonem et maria tu creasti.* Non enim aliquid contra te ualet, contra Creatorem suum. Et malitia quidem sua, per suae uoluntatis peruersitatem saeuire potest mundus; numquid tamen excedit modum positum a Creatore,
 10 qui fecit omnia? Quid ergo timeo aquilonem? quid timeo maria? Est quidem in aquilone diabolus, qui dixit: *Ponam* ^{μ 942} *sedem meam in aquilonem, et ero similis Altissimo*, sed humilasti sicut uulneratum superbum. Ergo quod in illis tu fecisti, plus ualet ad dominationem tuam, quam illorum uoluntas ad malitiam suam. *Aquilonem et maria tu creasti.*
 15 **13.** **13.** *Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt.* Montes isti intelleguntur, sed aliquid significant. *Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt.* Thabor interpretari dicitur ueniens lumen. Sed unde uenit lumen de quo dictum est: *Vos estis lumen mundi*, nisi ab illo de quo dictum est: *Erat lumen uerum, quod illuminat omnem hominem uenientem in hunc mundum?* Illud ergo lumen quod est lumen mundi, ab illo lumine uenit quod non aliunde accenditur, ut timendum sit ne exstinguatur. Ergo uenit lumen ab illo,
 10 lucerna illa quae non ponitur sub modio, sed super candela-brum, ueniens lumen Thabor. Hermon autem interpretatur Anathema eius. Merito uenit lumen et factum est anathema eius. Cuius, nisi diaboli, uulnerati, superbi? Vt ergo illuminaremur, abs te datum est; ut anathema nobis esset qui nos in

21 cfr Col. 2, 14. 12, 11 Isai. 14, 13, 14. 13, 5 Matth. 5, 14. 6 Ioh. 1, 9.

12, 1 a te pluant, super terram pluant edd. 6 aquilone a 13, 1 et infra hermonim

15 suo errore et superbia detinebat, a te nobis est. Ergo *Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt*: non in meritis suis, sed *in nomine tuo*. Dicent enim isti: *Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam*, propter mare saeuens, *ne forte dicant gentes: Vbi est Deus eorum?*

14. 14. *Tuum brachium cum potentia*. Nemo sibi aliquid arroget. *Tuum brachium cum potentia*: a te facti sumus, a te defensi sumus. *Tuum brachium cum potentia*; *confirmetur manus tua, et exaltetur dextera tua*.

15. 15. *Iustitia et iudicium praeparatio sedis tuae*. Apparebit in fine iustitia tua et iudicium tuum: nunc occulta sunt ista. Et de iudicio tuo dicitur in alio psalmo: *Pro occultis filii*. Erit manifestatio iudicii tui et iustitiae tuae. Ponentur
5 quidam ad dexteram, et quidam ad sinistram; et expauescent infideles, cum uiderint quod modo deridentes non credunt; gaudebunt iusti, cum uiderint quod modo non uidentes credunt. *Iustitia et iudicium praeparatio sedis tuae*: utique in die iudicii. Nunc ergo quid? *Misericordia et*
10 *ueritas praeuunt ante faciem tuam*. Praeparationem sedis tuae, iustitiam tuam et iudicium tuum uenturum time-rem, nisi antecederet te misericordia et ueritas tua; quid timeam in fine iudicia tua, quando praecedente misericordia tua deles peccata mea, et exhibendo ueritatem implem promissa tua? *Misericordia et ueritas praeuunt ante faciem tuam*. Vniuersae enim uiae Domini misericordia et ueritas.

16.17. 16. In his omnibus non exsultabimus? aut quod exsultamus capiemus? aut uerba sufficient laetitiae nostrae? aut lingua idonea erit explicare gaudium nostrum? Si ergo nulla uerba sufficiunt; *Beatus populus sciens iubilationem*. O
5 beate popule! Putas, intellegis iubilationem? Nullo modo beatus es, nisi intellegas iubilationem. Quid est, intellegas iubilationem? Scias unde gaudeas quod uerbis explicare non possis. Gaudium enim tuum non de te, ut qui gloriatur, in Domino gloriatur. Noli ergo exsultare in superbia tua, sed in
10 gratia Dei. Vide ipsam gratiam tantam esse, cui lingua explicandae non sit idonea, et intellexisti iubilationem.

17. Denique si intellexisti in gratia iubilationem, ipsius gratiae audi commendationem. *Beatus certe populus sciens iubilationem*. Quam iubilationem? Vide si non de gratia, uide si non de Deo, et omnino non de te. *Domine,*
5 *in lumine uultus tui ambulabunt*. Thabor ille, ueniens

17 Ps. 113, 9. 10. 15, 3 Ps. 9, 1. 4 cfr Matth. 25, 33. 16 cfr Ps. 24, 10. 16, 8 cfr I Cor. 1, 31.

uel hermoniim nonnulli codd. 15, 10 praecambulant a 17, 3 et 4 uide] unde con. Latinius

lumen, nisi in lumine uultus tui ambulet, uento superbiae lucerna exstinguitur. *Domine, in lumine uultus tui ambulabunt, et in nomine tuo exsultabunt tota die.* Thabor ille et Hermon *in nomine tuo exsultabunt*; si uolunt
 10 *tota die*, in nomine tuo; si autem exsultabunt in nomine suo, non tota die exsultabunt. Non enim in gaudio perseuerabunt, quando de seipsis gaudebunt, et per superbiam cadent. Ergo ut tota die exsultent, *in nomine tuo exsultabunt, et in tua iustitia exaltabuntur.* Non in sua iustitia, sed
 15 *in tua*: ne sint zelum Dei habentes, sed non secundum scientiam. Quidam enim notantur ab apostolo, quod zelum Dei habeant, sed non secundum scientiam; *ignorantes Dei iustitiam, et suam uolentes constituere*, et non in lumine tuo exsultantes, *iustitiae Dei non sunt subiecti.* Sed unde? Quia *zelum*
 20 *Dei habent, sed non secundum scientiam.* Populus autem sciens iubilationem (illi enim non secundum scientiam; beatus autem populus non nesciens, sed sciens iubilationem), unde debet iubilare, unde debet exsultare, nisi in nomine tuo, ambulans in lumine uultus tui? Et exaltari quidem merebitur, sed in
 25 tua iustitia; auferat de medio iustitiam suam, et humiletur; ueniet Dei iustitia, et exaltabitur. *Et in tua iustitia exaltabuntur.*

18. **18.** *Quoniam gloria uirtutis eorum tu es, et in beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrum; quia tibi beneplacuit, non quia nos digni sumus.*

19. **19.** *Quoniam Domini est susceptio.* Nam ego ut
 cumulus arenae impulsus sum, ut caderem; et cecidissem, nisi Dominus suscepisset me. *Quoniam Domini est susceptio; et sancti Israel regis nostri.* Ipse susceptio,
 5 ipse te illuminat: in eius lumine tutus es, in eius lumine ambulas, iustitia eius exaltaris. Ipse te suscepit, infirmitatem tuam ipse custodit; ipse te facit robustum de se, non de te.

20. **20.** *Tunc locutus es in adspectu filiis tuis, et dixisti. Locutus es in adspectu tuo; reuelasti hoc prophetis tuis.* Ideo locutus es eis in adspectu, id est, in reuelatione: unde prophetae uidentes dicebantur. Viderunt quidam
 5 intus quod dicerent foris, et in occulto audierunt quod palam praedicauerunt. *Tunc locutus es in adspectu filiis tuis, et dixisti: Posui adiutorium super potentem.* Intellegitis quem potentem. *Exaltaui electum de populo meo.* Intellegitis quem electum, quem iam gaude-
 10 detis exaltatum.

21. **21.** *Inueni Dauid seruum meum: istum Dauid ex*

17, 17 Rom. 10, 2 et 3. 20, 4 cfr 1 Reg. 9, 9.

17, 14 exaltabuntur a 18, 2 cornum a 19, 6 exaltaris] exsultas *quidam codd.*
 20, 1 est a, *corr. alt. m.* 21, 1 istum] *plures codd., iustum edd.*

semine Daud. *In oleo sancto meo unxi eum*; de illo enim dicitur: *Vnxit te, Deus, Deus tuus oleo exsultationis prae participibus tuis.*

22. **22.** *Manus enim mea auxiliabitur ei et brachium meum confortabit eum*, secundum quod susceptio hominis facta est, secundum quod caro in utero uirginis assumpta est, secundum quod ab illo qui in forma Dei aequalis est Patri, 5 forma serui suscepta est, et factus est oboediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

23. **23.** *Non proficiet inimicus in eo.* Saeuit quidem inimicus, sed non proficiet in eo; solet quidem nocere, sed non nocebit. Quid est ergo quod affliget? Exercebit, non nocebit: proderit saeuendo, quia in quos saeuit, coronabuntur uincendo. Quid enim uincitur, si nihil contra nos saeuit? aut ubi adiutor noster Deus, si nos non dimicamus? Inimicus ergo faciet quod suum est; sed *non proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non apponet nocere ei.* μ 944

24. **24.** *Et concidam inimicos eius a facie illius.* Conciduntur a conspiratione sua, et quod credunt conciduntur. Paulatim enim credunt; tamquam comminuto capite uituli, uenient in potum populi Dei. Comminuit enim caput uituli Moyses, sparsit in aqua, et dedit bibere filiis Israel. 5 Comminuuntur omnes infideles, credunt paulatim; et a populo Dei bibuntur, in corpus Christi traiciuntur. *Et concidam inimicos eius a facie illius; et eos qui oderunt eum, fugabo*, ne noceant. Sed fugatorum istorum forte aliqui dicunt: *Quo ibo a spiritu tuo? et a facie tua quo fugiam?* 10 Et uidentes non se habere quo fugiant ab Omnipotente, conuersi fugiunt ad Omnipotentem. *Et eos qui oderunt eum, fugabo.*

25. **25.** *Et ueritas mea et misericordia mea cum ipso est.* Vniuersae uiae Domini misericordia et ueritas. Memen- tote, quantum potestis, quam saepe nobis commendentur duo haec, ut reddamus illa Deo. Sicut enim ipse exhibuit 5 nobis misericordiam, ut deleret peccata nostra, et ueritatem, ut impleret promissa sua, sic et nos ambulantes in uia eius, debemus ei reddere misericordiam et ueritatem; misericordiam, ut miserorum misereamur; ueritatem, ut non inique iudicemus. Non tibi tollat ueritas misericordiam, nec misericordia impedi- 10 at ueritatem; si enim per misericordiam iudicaueris contra ueritatem, aut quasi rigida ueritate oblitus fueris misericordiam, non ambulabis in uia Dei, ubi misericordia et ueritas occurrerunt sibi. *Et in nomine meo exal-*

21, 3 Ps. 44, 8. 22, 3 cfr Luc. 1, 31. 4 cfr Phil. 2, 6-8. 24, 4 cfr Ex. 32, 20. 9 Ps. 138, 7. 25, 2 Ps. 24, 10. 12 cfr Ps. 84, 11.

22, 2 confortauit a 25, 2 est] om. a

tabitur cornu eius. Quid opus est ut immoremur? Christiani estis, Christum agnoscite.

26. **26.** *Et ponam in mari manum eius* : hoc est, dominabitur gentibus. *Et in fluminibus dexteram eius.* Flumina currunt in mare; cupidi homines in amaritudinem huius saeculi prolabantur: omnia tamen genera ista Christo subdita erunt.
- 27.28. **27.** *Ipse inuocabit me: Pater meus es tu, Deus meus et susceptor salutis meae. Et ego primogenitum ponam eum, excelsum apud reges terrae.* Martyres nostri, quorum natalitia celebramus, sanguinem suum propter haec credita et nondum uisa fuderunt; quanto fortiores non esse debemus, uidentem quod illi crediderunt? Excelsus enim apud reges terrae illi nondum uiderant Christum; adhuc principes conueniebant in unum, aduersus Dominum et aduersus Christum eius; nondum impletum erat quod in ipso psalmo sequitur: *Et nunc, reges, intelligite; erudimini omnes qui iudicatis terram.* Iam ergo factus est Christus excelsus apud reges terrae.
29. **28.** *In aeternum seruabo ei misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi.* Propter ipsum, fidele testamentum; in ipso mediatum est testamentum; ipse mediator testamenti, ipse signator testamenti, ipse fideiussor testamenti, ipse testis testamenti, ipse hereditas testamenti, ipse coheres testamenti.
30. **29.** *Et ponam in saeculum saeculi semen eius.* Non tantum in hoc saeculo, sed in saeculum saeculi; quo transibit utique semen eius, quae est hereditas eius, semen Abrahae quod est Christus. Si autem uos Christi, ergo Abrahae semen estis; et si in aeternum accepturi hereditatem, ponet in saeculum saeculi semen eius. *Et thronum eius sicut dies caeli.* Throni regum terrenorum sicut dies terrae. Alii sunt dies caeli, alii sunt dies terrae. Dies caeli anni sunt illi de quibus dicitur: *Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.* Dies terrae succedentibus urgentur, praecedentes excluduntur, nec qui succedunt manent; sed ueniunt ut eant, et paene antequam ueniant eunt. Ita sunt dies terrae. Dies autem caeli et illi anni non deficientes, nec initium habent nec terminum; nec ullus ibi dies angustatur inter hesternum et crastinum; nemo ibi exspectat futurum, nemo ibi perdit praeteritum; sed dies caeli semper praesentes sunt, ubi erit thronus eius in aeternum. Quod restat, si placeat, seruemus; quoniam longus est psalmus, et adhuc uobiscum

27, 10 Ps. 2, 2.10. 29, 4 cfr Gal. 3, 16.29. 9 Ps. 101, 28.

14 cornum a 26, 2 dextera a 27, 1 inuocauit a 6 quod] *codd.*, per *praem. edd.* 29, 7 caeli] saeculi a

aliquid in nomine Christi acturi sumus. Reficite ergo uires ; PL
 20 non dico animi uestri, nam uideo quod animo infatigabiles 1131
 estis ; sed propter seruos animae, ut durent in ministerio cor-
 pora uestra, aliquantulum reficimini, et refecti ad cibos
 redite. Conuersi ad Dominum.

SERMO II.

Habitus per uigilia sancti Cypriani.

1. Ad reliqua psalmi de quo in matutino locuti sumus, ani-
 mum intendite, et pium debitum exigite ; eo reddituro per
 nos, qui fecit et nos et uos. Dominus Christus in superioribus
 psalmi ex promisso Dei annuntiabatur, et adhuc in his etiam
 5 uerbis quae tractaturi sumus, ipse annuntiatur. De illo enim
 inter cetera paulo superius dictum erat : *Et ego primogenitum*
ponam eum, excelsum apud reges terrae. In aeternum seruabo
illi misericordiam meam, et testamentum meum fidele ipsi. Et
ponam in saeculum saeculi semen eius, et thronum eius sicut
 10 *dies caeli.* De his et de omnibus supra ab ipso exordio, quae
 potuimus, diximus.

31-35. 2. Sequitur autem : *Si dereliquerint filii eius legem*
meam, et in iudiciis meis non ambulauerint ; si
iustificationes meas profanauerint, et mandata mea
non custodierint, uisitabo in uirga iniquitates
 5 *eorum, et in flagellis delicta eorum. Misericor-*
diam uero meam non dispergam ab eo, neque nocebo
in ueritate mea, neque profanabo testamentum
meum ; et quae procedunt de labiis meis, non re-
probabo. Magnum firmamentum promissionis Dei. Filii
 10 huius Dauid ; filii sunt sponsi ; omnes ergo christiani, filii eius
 dicuntur. Multum est autem quod promittit Deus, quia
Si christiani, hoc est, filii eius dereliquerint, inquit,
legem meam, et in iudiciis meis non ambulauerunt ;
si iustificationes meas profanauerint, et mandata μ 946
 15 *mea non custodierint, non contemnam eos, neque in*
 perditione dimittam eos ; sed quid faciam ? *Visitabo in*
uirga iniquitates eorum, et in flagellis delicta
eorum. Non ergo tantum misericordia uocantis est, sed et
 uerberantis et flagellantis. Sit itaque manus paterna super te,

LXXXVIII, sermo 2, 1, 6 Ps. 88, 28-30.

21 seruos] sensus tres codd. 22 a cibo iidem codd., a cibus Reg. 23 conuer-
 si ad dominum] Reg. et alii plures, om. cet.

LXXXVIII, sermo 2, titulus : R 1, 8 illi] Vulg., ei a (cfr serm. superior.,
 28, 1) 2, 1 derelinquerint a 2 ambulauerunt a (cfr l. 13) 3 profanauerunt
 a 4 non] om. a 6 disperdam a ab eo] dub. μ cum a et LXX (cfr n. 3, 3 et
 praesertim l. 13/14), ab eis codd. edd. nocebo] plures codd., cum a et LXX, eis uel
 eos add. edd. 7 in ueritatem meam a 19 sit] si aliquot codd.

20 et si filius bonus es, noli repellere disciplinam ; quis est enim
 filius, cui non dat disciplinam pater eius ? Det disciplinam,
 dum non auferat misericordiam ; caedat contumacem, dum
 tamen reddat hereditatem. Tu si promissa patris bene agno-
 uisti, non timeas flagellari, sed exheredari ; quem enim diligit
 25 Dominus, corripit ; flagellat autem omnem filium quem reci-
 pit. Peccator filius dedignatur flagellari, cum sine peccato
 uideat Unicum flagellatum ? *Visitabo* ergo, ait, *in uirga*
iniquitates eorum. Sic et apostolus comminatur : *Quid*
ultis ? in uirga ueniam ad uos ? Absit ut dicerent pii filii :
 30 Si cum uirga uenturus es, noli uenire. Melius est enim erudiri
 in uirga patris, quam in blandimento perire praedonis.

PL.

3. *Visitabo*, inquit, *in uirga iniquitates eorum, et* ¹¹³²
in flagellis delicta eorum. Misericordiam uero
meam non dispergam ab eo. A quo ? Ab illo scilicet Da-
 uid cui talia promisi, quem unxi in oleo sancto meo prae parti-
 5 cipibus suis. Agnoscitis eum a quo non disperget Deus miseri-
 cordiam suam ? Ne quis forte sollicitus dicat : Quandoquidem
 Christum dicit, a quo se misericordiam suam non dispersu-
 rum esse confirmat, quid ergo peccator ? Numquid enim hoc
 dixit : Misericordiam autem meam non dispergam ab eis ?
 10 *Visitabo*, inquit, *in uirga iniquitates eorum, et in*
flagellis delicta eorum. Exspectabas ad securitatem
 tuam : *Misericordiam uero meam non dispergam ab*
eis. Et quidem hoc nonnulli codices habent, sed emendatio-
 res non habent ; tamen et qui hoc habent, nihil ab re habent.
 15 Quomodo enim a Christo misericordiam suam non dispergit ?
 Numquid ipse Saluator corporis uel in terra uel in caelo pecca-
 uit, qui sedet ad dexteram eius, et interpellat pro nobis ?
 A Christo tamen, sed a membris eius, a corpore eius quod est
 ecclesia. Sic enim pro magno dicit quod ab illo non dispergat
 20 misericordiam suam, quasi non agnoscimus unigenitum Fi-
 lium qui est in sinu Patris ; non enim pro persona sua ibi
 computatur homo, sed una persona est Deus et homo. Ergo
 ab eo non dispergit misericordiam suam, cum a membris
 eius, cum a corpore eius non dispergit misericordiam suam,
 25 in quo et ipse in terra persecutiones patiebatur, cum iam sede-
 ret in caelo ; et de caelo clamabat : *Saule, Saule*, non : Quid
 persequeris seruos meos ; non : Quid persequeris sanctos
 meos ; non : Quid persequeris discipulos meos ; sed : *Quid me*
persequeris ? Sicut ergo, cum eum sedentem in caelo nemo
 30 persequeretur, clamauit : *Quid me persequeris ?* cum caput
 membra sua cognosceret, et a compage corporis sui caput

2, 24 cfr Hebr. 12, 5-7.
 8, 34. 26 Act. 9, 4.

28 I Cor. 4, 21.

3, 4 cfr Ps. 44, 8.

17 cfr Rom.

3, 20 agnoscamus *edd.*

22 computatur] *opt. codd.*, comparatur *edd.*

caritas non separaret, sic, cum misericordiam suam non dispergit ab eo, a nobis utique non dispergit, qui sumus membra eius et corpus eius. Nec ideo tamen debemus securi peccare, 35 et peruerse nobis polliceri quoniam quidquid fecerimus, ^{μ 947} non perimus. Sunt enim quaedam peccata et quaedam iniquitates de quibus quidem disserere atque definire aut impossibile nobis est, aut, si iam esset possibile, certe tempori longum esset. Nemo enim potest dicere esse se sine peccato; 40 quia si dixerit, mentietur; *Si enim dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et ueritas in nobis non est.* Ergo unusquisque pro peccatis suis necessario flagellatur; sed ab eo, si christianus est, Dei misericordia non dispergitur. Plane si in tantas ieris iniquitates, ut repellas a te uirgam 45 uerberantis, si repellas manum flagellantis, et de disciplina Dei indigneris, et fugias a Patre caedente, et nolis eum patrem pati, quia non parcat peccanti; tu te alienasti ab hereditate, ipse te non abiecit, nam si maneres flagellatus, non remaneres exheredatus. *Misericordiam uero, inquit, meam non* PL
50 *dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea.* Ad I133
hoc enim non dispergetur misericordia liberantis, ne noceat ueritas uindicantis.

4. *Neque profanabo testamentum meum, et quae procedunt de labiis meis non reprobabo.* Non quia filii eius peccant, ideo ego mendax inueniar; promisi, facio. Pone quia uolunt illi etiam cum desperatione peccare, et 5 sic ire omnino in peccata, ut offendant oculos Patris, et exheredari mereantur; nonne ipse est Deus de quo dictum est: *De lapidibus istis suscitabit filios Abrahae?* Itaque dico uobis, fratres: multi christiani tolerabiliter peccant, multi flagello a peccato corriguntur, et emendantur, et sanantur; 10 multi omnino auersi, dura ceruice obnitentes aduersus disciplinam Patris, et ipsam omnino Dei paternitatem recusantes, habentes tamen signum Christi, eunt in tales iniquitates, ut non possit nisi recitari contra eos: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.* Non tamen propter hos remanebit 15 Christus sine hereditate; non propter paleam etiam frumenta interibunt, non propter pisces malos nihil ex illa sagena mittetur in uascula. Nouit Dominus qui sunt eius. Securus enim promisit, qui nos antequam essemus praedestinauit: *Quos autem praedestinauit, illos et uocauit; quos autem uocauit, 20 illos et iustificauit; quos autem iustificauit, illos et glorificauit.* Peccent quantum uolent desperati: respondeant membra Christi: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* Non ergo nocebit

40 I Ioh. 1, 8. 4, 7 Matth. 3, 9. 13 Gal. 5, 21. 15 cfr Matth. 3, 12.
16 cfr Matth. 13, 47.48. 17 cfr II Tim. 2, 19. 18 Rom. 8, 29-31.

47 alienas Ferr. 4, 11 paternitatem] *codd.*, hereditatem *edd.*

Deus in ueritate sua, nec profanabit testamentum suum. Manet immobile testamentum eius, quia ipse sibi praesciens
 25 praedestinauit heredes ; et quae procedunt de labiis eius, non reprobabit.

36-38.

5. Audi ad confirmationem tuam, audi ad securitatem tuam, si te in membris Christi esse cognoscis. *Semel iuravi in sancto meo, si David mentiar.* Exspectas ut iterum iuret Deus ? Quoties iuraturus est, si semel iurando menti-
 5 tur ? Vnam iurationem pro uita nostra habuit, qui pro nobis ad mortem Vnicum suum misit. *Semel iuravi in sancto meo, si David mentiar : semen eius in aeternum manebit.* In aeternum manet semen eius, quia nouit Domi-
 10 nus qui sunt eius. *Et sedes eius sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta in aeternum et testis in caelo fidelis.* Sedes eius, quibus dominatur, in quibus sedet, in quibus regnat. Si sedes eius, et membra eius ; quia etiam membra nostra sedes sunt capitis nostri. Videte quem-
 admodum cetera omnia membra nostra caput portent ; ca- μ 948
 15 put autem ipsum super se non portat aliquid, sed ipsum portatur a ceteris membris nostris, quasi totum corpus hominis sedes sit capitis. Sedes ergo eius, omnes in quibus regnat Deus, sic erunt, inquit, in conspectu meo sicut sol ; quia iusti fulgebunt in regno Patris mei sicut sol. Sed sol spiritualiter, non
 20 corporaliter, sicut lucet iste de caelo, quem facit oriri super bonos et malos. Denique iste sol in conspectu est non solum PL
 hominum, uerum etiam pecorum minutissimarumque muscarum ; quod enim quorumlibet uilissimorum animalium non uidet solem istum ? At uero de illo sole quid ait proprie ?
 25 *Sicut sol in conspectu meo.* Non in conspectu hominum, non in conspectu carnis, non in conspectu mortalium animalium, sed *in conspectu meo.* *Et sicut luna : sed quae luna ? Perfecta in aeternum.* Etenim, etsi perficitur luna ista quam nouimus, alio die incipit minui, posteaquam per-
 30 perfecta fuerit. *Sicut luna, inquit, perfecta in aeternum,* sic perficietur sedes eius tamquam luna ; sed luna in aeternum perfecta. Si sol, quare et luna ? Per lunam solent significare scripturae mortalitatem carnis huius, propter augmenta et decrem-
 35 ta, propter transitoriam speciem. Denique et Iericho luna interpretatur ; et utique quidam qui descendebat ab Ierusalem in Iericho, incidit in latrones ; descendebat enim ab immortalitate ad mortalitatem. Similis est ergo caro ista lunae, quae omni tempore et omni mense patitur augmenta et decrem-
 40 ta ; *et testis in caelo fidelis.* Itaque si in solo animo

5, 8 cfr 11 Tim. 2, 19. 18 cfr Matth. 13, 43. 20 cfr Matth. 5, 45. 35 cfr Luc. 10, 30.

5, 10 perfecta] composita α 11 fidelis] diapsalma *add.* α 19 mei] sui *Corb.*

perficeremur, tantummodo soli nos compararet; rursus, si in solo corpore perficeremur, tantummodo lunae nos compararet; sed quia perficiet nos Deus et in animo et in corpore, secundum animum dictum est, *sicut sol in conspectu*
 45 *meo*, quia animum non uidet nisi Deus: *et sicut luna*, iam caro, *perfecta in aeternum*, in resurrectione mortuorum: *et testis in caelo fidelis*; quia uera dicebantur omnia de resurrectione mortuorum. Obsecro uos, audite hoc iterum planius, et mementote; scio enim quosdam intellexisse, alios uero
 50 fortassis quid dixerim adhuc inquirere. In nulla re sic contradicitur fidei christianae, quam in resurrectione carnis. Denique ille qui natus est in signum cui contradicitur, et ipsam carnem suam resuscitauit, ut obuiam iret contradictori; et qui posset membra sua sic sanare, ut ea uulnerata fuisse non
 55 appareret, cicatrices seruauit in corpore, ut uulnus dubitationis sanaret in corde. In nulla ergo re tam uehementer, tam pertinaciter, tam obnixae et contentiosae contradicitur fidei christianae, sicut de carnis resurrectione. Nam de animi immortalitate multi etiam philosophi gentium multa disputauerunt, et immortalem esse animum humanum pluribus et multiplicibus libris conscriptum memoriae reliquerunt; cum uentum fuerit ad resurrectionem carnis, non titubant, sed apertissime contradicunt, et contradictio eorum talis est, ut dicant fieri non posse ut caro ista terrena possit in caelum
 60 adscendere. Ideo luna ista perfecta in aeternum, et aduersus omnes contradictores testis in caelo fidelis.

39-46. 6. Haec de Christo promissa sunt, quam certa, quam firma, quam aperta, quam indubitata. Nam, etsi quaedam sunt ^{μ 949} tecta mysteriis, quaedam tamen sic manifesta, ut ex ipsis facillime aperiantur obscura. Haec cum ita sint, uidete quid sequitur: *Tu uero repulisti, et ad nihilum deduxisti, distulisti Christum tuum. Euertisti testamentum* PL
 5 *serui tui; profanasti in terra sanctitatem eius. Destruxisti omnes macerias eius; posuisti munitiones* PL
 10 *eius formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes uiam; factus est opprobrium uicinis suis. Exaltasti dexteram inimicorum eius; iucundasti omnes inimicos eius. Auertisti adiutorium gladii eius, et non es opitulatus ei in bello. Dissoluisti eum ab emundatione: sedem eius in terram collisisti. Minuisti dies sedis eius; perfudisti eum confusione.* 1135
 15 Quid est hoc? Illa omnia promisisti; tu uero ista contraria fecisti. Vbi sunt promissiones ad quas paulo ante gaudeba-

52 cfr Luc. 2, 34.

6, 6 auertisti a 12 aduertisti a 14 sedem] et praem. edd. terra edd. 15 confusione] diapsalma add. a

mus, de quibus tam alacriter plaudebamus, de quibus securi gratulabamur? Quasi alius promiserit, alius euerterit. Quod
 20 mirandum est, non alius, sed *Tu uero*, tu qui promittebas, tu qui confirmabas, tu qui propter dubitationem humanam etiam iurabas, illa promisisti, et ista fecisti. Vbi tenebo iusiurandum tuum, ubi inueniam promissum tuum? Quid est hoc? ita uero falsum promitteret Deus, aut falsum iuraret?
 25 Quare ergo illa promisit, et ista fecit? Ego dico quia ista fecit, ut promissa firmaret. Sed quis ego qui hoc dico? Videamus si hoc ueritas dicit; tunc non erit inane quod dico. Dauid positus erat cui promitterentur haec omnia in semine eius, quod est Christus, implenda. Propter promissa ergo quae dicta
 30 sunt ad Dauid, exspectabant homines ea impleri in Dauid. Proinde, ne quisquam christianus cum diceret: De Christo dixit; alius diceret: Non, sed de illo Dauid dixit; et erraret, cum uideret impleta omnia esse in Dauid; destruxit ea in Dauid, ut cum uides ea in illo non impleta, quae necesse est impleri, quaeras alterum in quo ostendantur impleri.
 35 Ita etiam de Esau et Iacob, inuenimus maiorem adoratum a minore, cum scriptum sit: *Maior seruiet minori*; ut cum in illis duobus praecedentibus uideris non impletum, exspectes duos populos, in quibus impleatur quod non mendax Deus
 40 polliceri dignatur. *Ecce ex semine tuo*, dixit Dauid, *ponam super sedem tuam*. Promisit ex semine eius in aeternum aliquid; et natus Salomon, factus est tantae sapientiae, ut promissio Dei de semine Dauid in illo putaretur impleta; sed cecidit Salomon, et dedit locum sperando Christo; ut quoniam
 45 Deus nec falli posset, nec fallere, quem sciebat casurum, non in eo poneret promissum suum, sed post casum eius respiceres tu Deum, et flagitares promissum. Ergo, Domine, mentitus es? Non imples quod promisisti? non exhibes quod iurasti? Forte hic dicturus tibi erat Deus: Iuravi quidem et
 50 promisi, sed iste noluit perseuerare. Quid ergo? tu, Domine Deus, non praesciebas istum non perseueraturum? Vtique sciebas. Quare ergo in non perseueraturo mihi quod aeternum esset promittebas? Nonne tu dixisti: *Si dereliquerint legem meam, et in iudiciis meis non ambulauerint, et mandata mea*
 55 *non custodierint, et testamentum meum profanauerint, manebit tamen promissio mea, implebitur iuratio mea?* *Semel* PL
iuravi in sancto meo, intus in secreto quodam, in ipso fonte 1136
 unde prophetae biberunt, qui nobis haec ructauerunt: *Semel*,
 inquit, *iuravi, si Dauid mentiar*. Exhibe ergo quod iurasti, μ 950
 60 redde quod promisisti. Sublatum est de isto Dauid, ne exspectaretur in isto Dauid. Exspecta ergo quod promisi.

6, 37 Gen. 25, 23. 40 Ps. 131, 11. 53/59 Ps. 88, 31.32.36.

61 promisi] *codd.*, promisit *edd.*

7. Nouit illud et ipse Dauid. Vide enim quid dicat : *Tu uero repulisti, et ad nihilum deduxisti*. Ergo ubi est quod promisisti ? *Distulisti Christum tuum*. Quamuis tristitia quaedam enumeret, in hoc tamen uerbo reficit nos :
 5 manet omnino, Deus, quod promisisti ; nam Christum tuum non abstulisti, sed *distulisti*. Huic ergo Dauid, in quo sperabant ignari promissa sua Deum completurum, uidete quid accidit, ut promissa Dei firmius in alio sperata compleantur : *Distulisti Christum tuum : euertisti testamen-*
 10 *tum serui tui*. Vbi est enim testamentum uetus Iudaeorum ? ubi est terra illa promissionis, in qua habitantes peccarunt, qua deleta migrarunt ? Regnum Iudaeorum quaeris : non est ; altare Iudaeorum quaeris : non est ; sacrificium Iudaeorum quaeris : non est ; sacerdotium Iudaeorum quaeris :
 15 non est. *Euertisti testamentum serui tui ; profanasti in terra sanctitatem eius*. Sancta illa quae habebant, terrena esse ostendisti. *Destruxisti omnes macerias eius*, quibus eum munieras ; quando enim diriperetur, nisi maceriae dirutae fuissent ? *Posuisti munitiones eius*
 20 *formidinem*. Quid est : *formidinem* ? Vt dicatur peccantibus : *Si Deus naturalibus ramis non pepercit, neque tibi parcat*. *Diripuerunt eum omnes transeuntes uiam* : omnes scilicet gentes, per *uiam*, hoc est, per uitam istam transeuntes diripuerunt Israel, diripuerunt Dauid. Primum
 25 uidete frustra eius in omnibus gentibus ; de ipsis enim dictum est : *Partes uulpium erunt*. Reges quippe impios uulpes appellauit scriptura, dolosos et timidos quos terret uirtus aliena. Ideo ipse Dominus cum de Herode comminante loqueretur : *Dicite, inquit, uulpi illi*. Rex qui neminem hominum timet,
 30 ipse uulpes non est ; leo ille de tribu Iuda, cui dicitur : *Adscendisti recumbens, dormisti sicut leo*. Potestate adscendisti, potestate dormisti ; quia uoluisti, dormisti. Ideo in alio psalmo dicit : *Ego dormiui*. Nonne plena erat sententia, *Dormiui, et somnum cepi : et exurrexi, quoniam Dominus suscipiet me* ?
 35 quare additum est : *Ego* ? Et cum magno pondere pronuntiantum est : *Ego ; Ego dormiui*. Illi saeuierunt, illi persecuti sunt, sed si noluissem, non dormissem. *Ego dormiui*. Ergo de quibus dictum erat : *Partes uulpium erunt*, de his nunc dictum est : *Diripuerunt eum omnes transeuntes uiam ; factus*
 40 *est opprobrium uicinis suis*. *Exaltasti dexteram inimicorum eius ; iucundasti omnes inimicos eius*. Aduertite Iudaeos, et uidete omnia impleta quae praedicta

7, 21 Rom. II, 21.
 Ps. 3, 6.

26 Ps. 62, II.

29 Luc. 13, 32

30 Gen. 49, 9

33

7, 32 dormisti] *codd.*, quia uoluisti, adscendisti *add. edd.*
 dum] *codd.*, pronuntiatum *edd.*

35/36 pronuntian-

sunt. *Auertisti adiutorium gladii eius.* Quomodo solebant pauci dimicare, multos prosternere? *Auertisti*
 45 *adiutorium gladii eius, et non es opitulatus ei in bello.* Merito uictus, merito captus, merito a regno suo alienatus, merito dispersus; eam enim terram perdidit, pro qua
 Dominum occidit. *Auertisti adiutorium gladii eius, et non es opitulatus ei in bello.* Dissoluisti eum ab
 50 *emundatione.* Quid est hoc? Inter omnia mala magnus hic terror. Quantumcumque enim caedat Deus, quantumlibet irascatur, quantumlibet uerberet, flagellet; ligatum tamen flagellet, quem mundet, non dissoluat ab emundatione; si enim dissoluit ab emundatione, iam non habet mundandum,
 55 sed proiciendum. A qua ergo emundatione dissoluitur Iudaeus? A fide. Ex fide enim uiuimus; et de fide dictum est: *Fide mundans corda eorum;* et quia sola fides Christi mundat, non credendo in Christum soluti sunt ab emundatione. *Dissoluisti eum ab emundatione; sedem eius in terram*
 60 *collisisti,* merito et fregisti. *Minuisti dies sedis eius;* putabant se in aeternum regnatos. *Perjudisti eum confusione.* Haec omnia euenerunt Iudaeis, non tamen ablato Christo, sed dilato.

47. 8. Videamus ergo utrum impleat Deus promissa sua. Post haec dura quae commemorauit euenisse illi populo et illi regno, ne ibi putaretur Deus impleuisse quod promiserat, et non daret alterum regnum in Christo, cuius regni non erit
 5 finis, alloquitur eum propheta, et dicit: *Quousque, Domine, auerteris in finem?* Forte enim non in finem et ab ipsis; quia caecitas ex parte Israel facta est, ut plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel saluus fieret. Interea tamen, *Exardescet sicut ignis ira tua.*

48.49. 9. *Memento quae est substantia mea.* Dauid iste dicit positus in carne in Iudaeis, positus in spe in Christo: *Memento quae est substantia mea.* Non enim quia Iudaei defecerunt, defecit substantia mea. Etenim de illo
 5 populo uirgo Maria, de uirgine Maria caro Christi; et caro illa non peccatrix, sed peccatorum mundatrix; ibi est, inquit, substantia mea. *Memento quae est substantia mea.* Non enim omnino interiit radix; ueniet semen cui promissum est, dispositum per angelos in manu Mediatoris. *Memento*
 10 *quae est substantia mea; non enim uane constituisti omnes filios hominum.* Ecce omnes filii hominum ierunt in uanitatem; tu tamen non uane illos constituisti. Cum ergo ierunt omnes in uanitatem, quos tu non uane con-

56 cfr Gal. 3, 11. 57 Act. 15, 9. 8, 7 cfr Rom. 11, 25. 9, 8 cfr Gal. 3, 19.

61 regnatos] *codd.*, minuisti dies sedis eius *add. edd.* 8, 4 et] ut *dub.* μ 5/6 usquequo deus auertis *a*

stituisti, unde eos mundares a uanitate, numquid nihil tibi
 15 seruasti? Illud quod tibi seruasti unde mundares homines a
 uanitate, sanctus ille tuus, in eo substantia mea. Ex illo enim
 mundantur omnes, quos non frustra constituisti a propria
 uanitate; quibus dicitur: *Filii hominum quousque graues*
corde? utquid diligitis uanitatem, et quaeritis mendacium?
 20 Forte solliciti facti conuerterentur a uanitate, inuenirent se
 uanitate inquinatos, quaerent unde mundarentur; succurre,
 fac securos. *Et scitote quoniam mirificauit Dominus sanctum*
suum. Sanctum suum admirabilem fecit; inde omnes a uani-
 tate mundauit; ibi est, inquit, substantia mea; memento PL
 25 eius. *Non enim uane constituisti omnes filios ho-* 1138
minum. Ergo seruasti aliquid unde mundarentur. Quis est
 iste quem seruasti? *Quis est homo qui uiuet et non ui-*
debit mortem? Ergo ille homo qui uiuet et non uidebit
 mortem, ipse mundat a uanitate. Non enim in uanitate con-
 30 stituit omnes filios hominum, aut potest illos contemnere
 qui fecit illos, ut non eos conuerteret et non mundaret.

10. *Quis est homo qui uiuet et non uidebit mortem?*
 Surgens enim a mortuis iam non moritur, et mors ei ultra
 non dominabitur. Denique cum in alio psalmo scriptum lega-
 tur: *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis*
 5 *sanctum tuum uidere corruptionem,* assumit hoc testimonium
 apostolica disciplina, et ita in Actibus Apostolorum contra
 infideles disputat, dicens: *Viri fratres, scimus quia David*
patriarcha mortuus est, et caro eius uidit corruptionem; non
 ergo de illo dictum est: *Nec dabis sanctum tuum uidere cor-* μ 952
 10 *ruptionem.* Si ergo non de illo dictum est, de quo dictum est:
Quis est homo qui uiuet et non uidebit mortem? Sed
 forte nullus est. Immo *Quis est* ut quaeras dictum est,
 non ut desperes. Sed forte est aliquis homo *qui uiuet et non*
uidebit mortem; non tamen de Christo dixit, qui mortuus
 15 est? Nullus omnino homo est *qui uiuet et non uidebit*
mortem, nisi qui iam pro mortalibus mortuus est. Nam ut
 scias quia de illo dixit, uide quid sequitur. *Quis est homo*
qui uiuet et non uidebit mortem? Ergo numquam fuit
 in morte? Fuit. Quomodo ergo *uiuet et non uidebit mor-*
 20 *tem?* *Eruet animam suam de manibus inferni.* Ecce
 uere solus, omnino singulariter solus *uiuet et non uidebit*
mortem; *eruet animam suam de manibus inferni;*
 quia etsi ceteri fideles eius resurgent a mortuis, et uiuent et
 ipsi in aeternum, et non uidebunt mortem, non tamen animam
 25 suam ipsi eruent de manibus inferni. Ille qui eruit animam
 suam de manibus inferni, ipse eruit animas fidelium suorum;

18/23 Ps. 4, 3.4. 10, 2 cfr Rom. 6, 9. 4 Ps. 15, 10. 7 Act. 2, 27-31.

9, 31 ut] *om. codd.* 10, 20 inferni] *diapsalma add. a*

ipsi se eruere non possunt. Proba quia ipse animam suam eruit. *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollit eam a me*, quia ego dormiui; sed *ipse eam pono a me, et iterum sumo eam*, quia ipse est qui eruit animam suam de manibus inferni.

50. **11.** Sed et in ipsa fide Christi laboratum est aliquantum, et diu dixerunt gentes frementes: *Quando morietur, et peribit nomen eius?* Propter hos ergo iam in Christum credentes, sed aliquamdiu laboraturos, sequitur et dicit: *Vbi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine?* Iam agnouimus Christum mundatorem, iam tenemus in quo comples promissa; exhibe in illo quod promisisti. Ipse est qui uiuet et non uidebit mortem, ipse est qui eruit animam suam de manibus inferni; et nos tamen adhuc laboramus. Dixerunt ista martyres, quorum natalitia celebramus. Ipse uiuet et non uidebit mortem, ipse eruit animam suam de manibus inferni; et nos propter te mortificamur tota die, deputati sumus uelut oves occisionis: *Vbi sunt misericordiae tuae antiquae, Domine, quas iurasti Dauid in ueritate tua?*

51. **12.** *Memento, Domine, opprobrii seruorum tuorum.* Iam illo uiuente, iam in caelo ad dexteram Patris sedente, opprobria obiecta sunt christianis; crimen de Christo christiani diu habuerunt. Vidua illa pariens, et habens filios abundantes quam illa quae habebat uirum, audiuit ignominias, audiuit opprobria; sed ecclesia multiplicata, extendens in dexteram atque sinistram, ignominiae uiduitatis suae iam non est memor. *Memento, Domine, apud quem est abundantia suauitatis memoriae tuae; Memento, noli obliuisci. Quid Memento? Memento opprobrii seruorum tuorum, quod continui in sinu meo multarum gentium.* Ibam, inquit, praedicare, et opprobria audiebam, et in sinu meo continebam; quia implebam: *Blasphemamur, rogamus; quasi purgamenta mundi facti sumus, omnium peripsema.* Diu continuerunt christiani opprobria in sinu suo, in corde suo, nec audebant resistere conuiciantibus; antea cum crimen uideretur respondere pagano, nunc iam crimen est remanere paganum. Gratias Domino; memor fuit opprobriorum nostrorum; exaltauit cornu Christi sui, fecit admirabilem apud reges terrae. Iam modo nemo insultat christianis, aut si insultat, non publice insultat; sic loquitur, ut plus timeat audiri, quam uelit credi. *Quod continui in sinu meo multarum gentium.*

52. **13.** *Quod exprobrauerunt inimici tui, Domine, et*

28/30 Ioh. 10, 17.18. 29 Ps. 3, 6. 11, 2 Ps. 40, 6. 11/12 cfr Ps. 43, 22. 12, 4 cfr Isai. 54, 1; Gal. 4, 27. 13 I Cor. 4, 13.

12, 21 loquitur] *opt. codd., mala add. edd.*

Iudaei et pagani. *Quod exprobrauerunt* : quid exprobrauerunt? *Commutationem Christi tui*. Hoc exprobrauerunt, *commutationem Christi tui* ; hoc enim obiecerunt, quia mortuus est Christus, quia crucifixus est Christus. Quid obicitis insani? Quamuis iam nemo est qui obiciat, tamen si qui reliqui remanserunt, quid obicitis quia mortuus est Christus? Ille non perimebatur, sed commutabatur. Mortuus dicitur propter triduum. Ecce quid exprobrauerunt inimici tui : non amissionem, non perditionem, sed plane *commutationem Christi tui*. Mutatus est ille a temporali uita ad aeternam, mutatus est a Iudaeis ad gentes, mutatus est etiam a terra in caelum. Eant nunc uani inimici tui, et adhuc exprobrent *commutationem Christi tui*. Vtinam et ipsi mutantur ; *commutationem Christi* non exprobrabunt. Sed displicet Christi mutatio, quia ipsi mutari nolunt ; neque enim est illis commutatio, et non timuerunt Deum. *Quod exprobrauerunt inimici tui, commutationem Christi tui*.

53. 14. Exprobrauerunt illi *commutationem* ; tu autem quid? *Benedictio Domini in aeternum. Fiat, fiat*. Gratias misericordiae ipsius ; gratias gratiae ipsius. Nos enim gratias agimus ; non damus, nec reddimus, nec referimus, nec repen- PL
5 dimus ; gratias uerbis agimus, re tenemus. Ipse nos gratis 1140 saluos fecit, ipse impietates nostras non adtendit ; ipse nos non eum quaerentes quaesiuit, inuenit, redemit, liberauit a dominatu diaboli et potestate daemoniorum ; alligauit nos fide mundandos, unde soluit illos inimicos qui nos credunt, et
10 ideo mundari non possunt. Dicant qui remanserunt quotidie quidquid uolunt, in dies singulos minus minusque remanebunt ; obiciant, irrideant, exprobrent, non interitum, sed *commutationem Christi tui*. Non uident quia cum ista dicunt, deficiunt aut credendo, aut moriendo? Illorum enim male-
15 dictio temporalis est ; *benedictio autem Domini in aeternum*. Et ad confirmandam benedictionem, ne quis timeat : *fiat, fiat*. Ista subscriptio est cautionis Dei. Securi ergo de promissionibus eius, praeterita credamus, praesentia cognoscamus, futura speremus. Non nos auertat inimicus a uia,
20 ut qui colligit nos tamquam pullos suos sub alis suis, foueat nos ; ne aberremus ab alis eius, ne accipiter aereus rapiat implumes adhuc pullos. Non enim de se debet sperare christia-

13, 16/17 cfr Ps. 54, 20.

14, 2 *benedictio domini*] *opt. codd. cum a*, benedictionem autem domini *Er.*, benedictus dominus *Lou.* (*hoc tantum loco*) *cum Vulg.* 3 *gratias gratiae ipsius*] *plerique codd.*, quid dicam aliud, quam *edd.* 4 *nec rependimus gratias, sed tantum uerbis agimus dett. codd.*, nec rependimus gratiam, si tantum uerbis agimus *Lou.* 5 *re tenemus*] *retribuimus Er. Lou.* 6 *non*] *Reg., om. cet. codd. edd.* 14 *cre-*
dendo] *non praem. edd.*

nus : si uult esse firmus, uapore materno nutriatur. Illa est
 enim gallina colligens pullos suos, de qua impropere illi
 25 ciuitati infideli Ierusalem : *Quoties uolui colligere filios tuos
 tamquam gallina pullos suos sub alas suas, et noluisti? Ecce
 relinquetur uobis domus uestra deserta.* Hinc dictum est :
Posuisti munitiones eius formidinem. Quia ergo illi noluerunt
 contegi sub alis gallinae huius, et tale exemplum dederunt,
 30 quo timere debeamus a uolaticis spiritibus immundis, quae-
 rentibus quotidie quod rapiant, intremus sub alas gallinae hu-
 ius diuinae Sapientiae, quoniam propter pullos suos infirmata ^{μ 954}
 est usque ad mortem. Amemus Dominum Deum nostrum,
 amemus ecclesiam eius : illum sicut patrem, istam sicut ma-
 35 trem ; illum sicut dominum, hanc sicut ancillam eius, quia filii
 ancillae ipsius sumus. Sed matrimonium hoc magna caritate
 compaginatur : nemo offendit unum, et promeretur alterum.
 Nemo dicat : Ad idola quidem uado, arreptitios et sortilegos
 consulo, sed tamen Dei ecclesiam non relinquo ; catholicus
 40 sum. Tenens matrem, offendisti patrem. Alius item dicit : Ab-
 sit a me ; non consulo sortilegum, non quaero arreptitium, non
 quaero diuinationes sacrilegas, non eo ad adoranda daemonia,
 non seruo lapidibus ; sed tamen in parte Donati sum. Quid
 tibi prodest non offensus Pater, qui offensam uindicat ma-
 45 trem ? quid prodest si Dominum confiteris, Deum honoras,
 ipsum praedicas, Filium eius agnoscis, sedentem ad Patris
 dexteram confiteris, et blasphemias ecclesiam eius ? Non te
 corrigunt exempla humani coniugii ? Si haberes aliquem pa-
 tronum, cui quotidie obsequeris, cuius limina seruiendo con-
 50 tereres, quem quotidie, non dico salutes, sed et adorares, cui
 impenderes fidelia obsequia ; si unum crimen de eius coniuge
 diceres, numquid domum eius intrares ? Tenete ergo, caris-
 simi, tenete omnes unanimiter Deum patrem, et matrem eccle-
 siam. Natalitia sanctorum cum sobrietate celebrate, ut imi-
 55 temur eos qui praecesserunt et gaudeant de uobis qui orant
 pro uobis, ut *benedictio Domini in aeternum* maneat
 super uos. *Fiat, fiat.*

PL
1141

IN PSALMVM LXXXIX

ENARRATIO.

Vers. 1. **1.** *Oratio Moysi hominis Dei*, psalmus iste praenota-
 tur : per quem hominem suum Deus legem dedit populo suo,
 quem per eundem hominem suum de domo seruitutis libe-
 rans, quadraginta annos per eremum duxit. Fuit ergo Moyses
 5 minister Testamenti Veteris, et propheta Testamenti Noui.

14, 25 Matth. 23, 37.38.

56 ut] et *Corb.*

Omnia quippe illa in figura contingebant in illis, sicut ait apostolus : scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos finis saeculorum obuenerit. Secundum hanc ergo dispensationem quae facta est per Moysen, inspiciendus est iste psalmus, qui
 10 ex eius oratione titulum accepit.

2. *Domine, inquit, refugium factus es nobis in generatione et generatione : siue in omni generatione, siue in duabus generationibus, uetere et noua ; quia, sicut dixi, minister fuit ille Testamenti pertinentis ad generationem*
 5 *ueterem, et propheta Testamenti pertinentis ad generationem nouam. Cuius Testamenti sponsor, sponsusque coniugii quod de illa generatione sortitus est, ait ipse Iesus : Si crederetis Moysi, crederetis et mihi ; de me enim ille scripsit.* Non enim credendum est ab ipso omnino Moyse istum psalmum fuisse
 10 conscriptum, qui ullis eius litteris inditus non est, in quibus eius cantica scripta sunt ; sed alicuius significationis gratia tam magni meriti serui Dei nomen adhibitum est, ex quo dirigeretur legentis uel audientis intentio. *Factus es ergo* μ 955
 15 *nobis, inquit, Domine, refugium in generatione et generatione.*

2. 3. Quale autem refugium factus sit, quoniam scilicet nobis coepit esse quod non erat, id est refugium, non autem ipse non erat antequam nobis esset refugium, secutus adiunxit : *Priusquam montes fierent, et formaretur terra et*
 5 *orbis terrae, et a saeculo usque in saeculum tu es.* Tu ergo qui semper es, et antequam essemus, et antequam mundus esset, refugium ex quo ad te conuersi sumus factus es nobis. Non mihi autem uidetur utcumque intellegendum quod ait : *Priusquam montes fierent, et formaretur*
 10 *terra ;* uel, sicut alii codices habent, quod de uno uerbo graeco expressum est : *fingeretur terra.* Montes quippe partes terrae sunt altiores ; et utique si antequam formaretur terra Deus est, a quo terra formata est, quid magnum de
 15 *Deus non solum ante terram, sed et ante caelum et terram,* PL
 et ante omnem corporalem spiritalemque creaturam ? Sed 1142
 nimirum uniuersa creatura rationalis hac differentia fortasse distincta est, ut montium nomine significantur celsitudines angelorum, et terrae nomine humilitas hominum. Et ideo
 20 *quamuis omnia quae creata sunt, non incongrue uel facta uel formata dicantur, tamen si uerborum istorum est ulla proprietates, facti sunt angeli, qui cum in eius caelestibus enumerarentur operibus, ita enumeratio ipsa conclusa est : Ipse*

LXXXIX, 1, 6 1 Cor. 10, 11. 2, 7 Ioh. 5, 46. 3, 23 Ps. 148, 5.

LXXXIX, 3, 4 formaretur] fingeretur a (cfr l. 10/11) 5 usque] et praem. aliquot codd. cum LXX (rec. Lucian. et cod. Alex.) et pluribus codd. Vulg., recte ut

dixit, et facta sunt ; ipse mandauit, et creata sunt ; unde autem
 25 homo secundum corpus fieret, terra formata est. Nam hoc
 uerbo scriptura utitur, ubi legimus, uel : *Finxit Deus*, uel :
Formauit Deus hominem de limo terrae. Ergo priusquam fierent
 ea quae in creatura tua summa atque magna sunt ; quid enim
 maius rationali caelesti creatura ? et priusquam fingeretur
 30 terra, ut esset qui te agnosceret et laudaret in terra ; et hoc
 parum est, quia ista coeperunt, siue in tempore, siue cum tem-
 pore, sed *a saeculo et usque in saeculum tu es*. Quod
 conuenientius diceretur : Ab aeterno in aeternum ; non enim
 a saeculo Deus, qui est ante saecula ; aut usque in saeculum,
 35 cuius est finis, cum sit ille sine fine. Sed ex ambiguo uerbo
 graeco fit plerumque in scripturis ut uel saeculum pro aeterno,
 uel aeternum pro saeculo ponat latinus interpret. Optime
 autem non ait : A saeculo tu fuisti, et usque in saeculum tu
 eris ; sed praesentis significationis uerbum posuit, insinuans
 40 Dei substantiam omni modo incommutabilem, ubi non est :
 Fuit, et Erit ; sed tantum : Est. Vnde dictum est : *Ego sum
 qui sum ; et : Qui est, misit me ad uos ; et : Mutabis ea, et muta-
 buntur ; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient*. Ecce
 quae aeternitas facta est nobis refugium, ut in ea mansuri,
 45 ad eam de hac temporis mutabilitate fugiamus.

3. 4. Sed quoniam cum hic sumus, in magnis et multis tenta-
 tionibus uiuimus, quibus ne auertamur ab isto refugio me-
 tuendum est, intueamur quid consequenter oratio poscat
 hominis Dei. *Ne auertas hominem in humilitatem* :
 5 id est, ne a tuis aeternis atque sublimibus homo auersus, tem-
 poralia concupiscat, sapiatque terrena. Et hoc a Deo petit
 quod Deus ipse praecepit ; simili omnino sententia qua in
 oratione dicimus : *Ne nos inferas in tentationem*. Denique et
 hic adiungit : *Et dixisti : Conuertimini, filii homi-*
 10 *num*. Tamquam diceret : Hoc a te peto quod ipse iussisti :
 dans eius gratiae gloriam, ut qui gloriatur, in Domino glorie-
 tur ; sine cuius adiutorio, per arbitrium uoluntatis tentationes μ 956
 huius uitae superare non possumus. *Ne auertas, inquit,
 hominem in humilitatem*, et tamen tu dixisti : *Con-*
 15 *uertimini, filii hominum*. Sed da quod iussisti, precem
 petentis exaudiendo, et adiuuando uolentis fidem.

4. 5. *Quoniam mille anni ante oculos tuos, tamquam
 dies hesternae, quae praeteriit*. Ideo debemus ad refu-
 gium tuum, ubi sine ulla mutabilitate tu es, ab illis praeter- PL
 euntibus labentibusque conuerti ; quoniam quantumlibet 1143
 5 huic uitae longum tempus optetur, *mille anni ante ocu-*

26 Gen. 2, 7. 41 Ex. 3, 14. 42 Ps. 101, 27.28. 4, 8 Matth. 6, 13.
 11 cfr 1 Cor. 1, 31.

uidetur, cfr l. 32 et 38 4, 9 dicas a 5, 1/2 sicut dico externus qui a

los tuos, tamquam dies hesternus est, qui praeteriit, non saltem tamquam dies crastinus, qui uenturus est; ita omnia quae temporis fine clauduntur, pro! transactis habenda sunt. Vnde et ea sibi apostoli postposuit intentio,
 10 quae retro sunt obliuiscens, ubi temporalia cuncta oportet intellegi; et in ea quae ante sunt extenti, quae appetitio est aeternorum. Ne putarent autem aliqui mille annos sic computari apud Deum pro uno die, quasi tam longos dies Deus habeat, cum hoc ad contemnendam temporis longitudinem
 15 dictum sit; ideo addidit: *Et sicut uigilia in nocte*; cum uigiliae spatium non habeat amplius quam tres horas. Et tamen ausi sunt homines praesumere scientiam temporum; quod scire cupientibus discipulis Dominus ait: *Non est uestrum scire tempora, quae Pater posuit in sua potestate*, et de-
 20 finierunt hoc saeculum sex annorum millibus, tamquam sex diebus posse finiri. Nec adtenderunt quod dictum est: *tamquam dies unus, qui praeteriit*; non enim, quando dictum est, soli mille anni praeterierant. Et eos maxime debuit admonere, ne temporum luderentur incerto, quod est *sicut*
 25 *uigilia in nocte*; neque enim, sicut de sex diebus aliquid uerisimile uidentur opinati, propter sex dies primos quibus Deus perfecit opera sua, sic etiam sex uigilias; id est horas decem et octo, possunt illi opinationi coaptare.

5.6. 6. Deinde iste homo Dei, uel potius propheticus spiritus, uelut Dei legem in secreta eius sapientia conscriptam, ubi uitae mortalium peccatrici constituit procurrendi modum ac mortalitatis aerumnam, uidetur quodam modo recitare, cum
 5 dicit: *Quae pro nihilo habentur, anni erunt eorum. Mane sicut herba transeat, mane floreat et praetereat; uespere decidat, durescat et arescat*. Felicitas ergo heredum Veteris Testamenti, quam pro magno bono expetiuerunt a Domino Deo suo, hanc legem accipere
 10 meruit in occulta eius prouidentia, quam uidetur recitare Moyses: *Quae pro nihilo habentur, anni erunt eorum*. Pro nihilo enim habentur, quae antequam ueniant, adhuc non sunt; cum uenerint, iam non erunt; non enim ut adsint ueniunt, sed ut non sint. *Mane*, id est prius, *sicut herba*
 15 *transeat, mane floreat et praetereat; uespere*, id est postea, *decidat, durescat et arescat*. *Decidat*, utique in morte; *durescat*, in cadauere; *arescat* in puluere. Quae, nisi caro, ubi est concupiscentia damnata carnalium? Omnis enim caro fenum, et claritas hominis ut flos

5, 9 cfr Phil. 3, 13. 18 Act. 1, 7. 6, 19 cfr Isai. 40, 6.8.

16 uigilia plures codd. clauderentur Er. Ven.

23 et] quod add. Er. Ven. Lou.

24 luderentur]

20 feni : fenum aruit, flos decidit ; uerbum autem Domini manet in aeternum.

7. 7. Hanc autem poenam de peccato uenisse non tacens, continuo subiecit : *Quoniam defecimus in ira tua, et in indignatione tua conturbati sumus. Defecimus, in infirmitate ; conturbati sumus, mortis timore. Infirmi* ^{μ 957}
5 enim facti sumus, et infirmitatem finire trepidamus. *Alter te, inquit, cinget, et feret quo tu non uis ;* quamuis martyrio non puniendum, sed coronandum ; et ipsius Domini anima nos in ^{PL 1144}
se transfigurans, tristis erat usque ad mortem ; quoniam et Domini exitus non nisi mortis.

8. 8. *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo : id est, non ab eis dissimulasti. Saeculum nostrum in illuminatione uultus tui ; subauditur : posuisti. In illuminatione autem uultus tui dixit, quod superius, in*
5 *conspectu tuo ; et saeculum nostrum, quod superius, iniquitates nostras.*

9.10. 9. *Quoniam omnes dies nostri defecerunt, et in ira tua defecimus.* Satis in his uerbis ostenditur poenalis esse ista mortalitas. Defecisse dies dicit, siue quod in eis deficient homines amando quae transeunt, siue quod ad paucitatem
5 redacti sint ; quod uidetur in consequentibus aperire, cum dicit : *Anni nostri sicut aranea meditabantur. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni ; si autem in potentatibus octoginta anni, et amplius eorum labor et dolor.* Haec quidem uerba uidentur ex-
10 primere breuitatem miseriamque uitae huius ; quia longaeui appellantur hoc tempore etiam qui septuaginta annos uixerunt. Vsque ad octoginta autem uidentur aliquas uires habere ; his uero amplius si uixerint, multiplicatis labore doloribus uiuunt. Sed multi et intra septuaginta annos gerunt
15 infirmissimam et aerumnosissimam senectutem, et saepe ultra octoginta annos senes mirabiliter uigere probati sunt. Melius est ergo in his numeris spiritale aliquid perscrutari. Neque enim super filios Adam, per quem unum hominem peccatum intrauit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homi-
20 nes mors pertransiit, maior ira est Dei, quia multo breuius uiuunt quam uixerunt antiqui ; cum et uitae ipsorum irrisa sit longitudo, ubi mille anni comparati sunt diei hesterno atque praeterito, et horis tribus ; et utique tunc multum uiuebant, quando iram Dei prouocauerunt usque ad diluuium quo perierunt.

7, 5 Ioh. 21, 18. 8 cfr Matth. 26, 38. 9 cfr Ps. 67, 21. 9, 4 cfr Gen. 6, 3.
18 cfr Rom. 5, 12.

7, 3 furore tuo a 6/7 martyrio usq. coronandum] aliquot codd., martyri non puniendo sed coronando alii, martyrio non puniendo sed coronando edd. 9, 6 meditabantur] nonnulli codd. cum a, meditabuntur edd. 8 potentatibus] uiribus a 9 eorum] ipsis a 14 intra] ante Reg., infra dub. μ

10. Septuaginta porro anni et octoginta, fiunt centum quin-
 quaginta ; quem sacratum esse numerum satis insinuat liber
 iste Psalmorum. Hanc enim habent in significatione rationem
 centum quinquaginta, quam quindecim ; qui numerus fit
 5 septem et octo coniunctis ; quorum primus insinuat propter
 sabbati obseruationem Testamentum Vetus, secundus Testa-
 mentum Nouum propter Domini resurrectionem. Hinc sunt
 in templo quindecim gradus ; hinc sunt in psalmis quindecim
 cantica graduum ; hinc quindecim cubitis summos montes
 10 aqua diluuii superauit ; et si quibus aliis locis sacratus com-
 mendatur hic numerus. Ergo, *Anni nostri*, inquit, *sicut*
aranea meditabantur. In rebus corruptibilibus laborabamus,
 corruptibilia opera texebamus : quae nos, secundum Isaiam PL
 prophetam, minime contegebant. *Dies annorum nostro-* 1145
 15 *rum in ipsis septuaginta anni ; si autem in potent-*
atibus octoginta anni. Aliud est *in ipsis*, aliud *in*
potentatibus. *In ipsis*, hoc est in annis uel diebus ipsis
 quod datur intellegi in temporalibus rebus ; ideo *septuagin-*
ta, quia temporalia promitti uidentur in Vetere Testamento.
 20 *Si autem*, non in ipsis annis, sed *in potentatibus*, id est, μ 958
 non in rebus temporalibus, sed in aeternis, *octoginta anni*,
 quod Nouum Testamentum in spe est renouationis et resur-
 rectionis in aeternum : *et amplius eorum labor et dolor* ;
 id est, quisquis hanc fidem transgreditur et amplius aliquid
 25 quaerit, labores inuenit et dolores. Potest et sic intellegi :
 Quia licet in Nouo Testamento constituti simus, quod octo-
 genarius significat numerus, amplius habet haec uita nostra
 laborem et dolorem, dum in nobismetipsis ingemiscimus,
 adoptionem exspectantes redemptionem corporis nostri : spe
 30 enim salui facti sumus ; et quod nondum uidemus, per patien-
 tiam exspectamus. Et hoc ad misericordiam Dei pertinet ;
 unde sequitur, et dicit : *Quoniam superuenit super nos*
mansuetudo, et corripiemur. Quem enim diligit Domi-
 nus, corripit ; flagellat autem omnem filium, quem recipit ; et
 35 dat etiam magnis quibusdam stimulum carnis, a quo cola-
 phizentur, ne extollantur in magnitudine reuelationum sua-
 rum, ut uirtus in infirmitate perficiatur. Quidam sane codices
 non habent *corripiemur*, sed *erudiemur*, quod ad eam-
 dem mansuetudinem reuocatur. Non enim potest erudiri
 40 quisquam sine labore et dolore ; quia uirtus in infirmitate
 perficitur.

11.12. 11. *Quis nouit potestatem irae tuae, et prae timore tuo iram tuam dinumerare ?* Valde paucorum ho-

10, 9 cfr Gen. 7, 20. 13 cfr Isai. 59, 6. 29 cfr Rom. 8, 23-35. 33 cfr
 Hebr. 12, 6. 35 cfr II Cor. 12, 7-9.

10, 33 corripiemur] erudiemus a (cfr l. 38) 11, 1/2 timore irae tuae a

minum est, inquit, nosse irae tuae potestatem ; quia plerisque
 ita magis, cum parcis, irasceris, ut non ad iram, sed potius ad
 5 mansuetudinem tuam pertinere intellegatur labor et dolor,
 quo corripis erudisque quos diligis, ne poenis excrucientur
 aeternis ; sicut enim legitur in alio psalmo : *Irritauit Domi-*
num peccator ; pro magnitudine irae suae non exquiret. Quis
 ergo *nouit*, id est, quotusquisque reperitur qui nouerit
 10 *potestatem irae tuae, et prae timore tuo iram tuam*
dinumerare ? Etiam hic subauditur : *quis nouit*. Quam
 difficile inuenitur qui nouerit ita prae timore tuo dinumerare
 iram tuam, ut etiam hoc addat, et ad eam intellegat pertinere,
 quod nonnullis, quibus plus irasceris, parcere uidearis, ut
 15 prosperetur peccator in uia sua, et maiora recipiat in nouissi-
 mo ? Potestas quippe humanae irae cum corpus occiderit,
 amplius non habet quid faciat ; Deus uero habet potestatem
 et hic punire, et post corporis mortem mittere in gehennam.
 Et a paucis eruditis maior eius ira intellegitur uana et seduc-
 20 toria felicitas impiorum. Hanc ille non nouerat, cuius paene
 commoti sunt pedes, quia zelauit in peccatoribus, pacem
 peccatorum intuens ; sed didicit eam, cum intraret in sanctua-
 rium Dei, et intellegeret in nouissima ; quo pauci intrant, ut
 discant prae timore Dei dinumerare iram eius, et prosperita-
 25 tem hominum malorum numero applicare poenarum.

12. *Dexteram tuam sic notam fac.* Hoc enim magis
 habent codices graeci ; non sicut quidam latini : *Dexteram*
tuam notam fac mihi. Quid est ergo : *Dexteram tuam*
sic notam fac, nisi Christum tuum, de quo dictum est :
 5 *Et brachium Domini cui reuelatum est*, sic notum fac, ut in eo
 discant fideles tui ea magis a te poscere et sperare praemia
 fidei quae non apparent in Vetere Testamento, sed reuelantur
 in Nouo ; ne arbitrentur pro magno habendam et cupiendam
 uel adamandam esse terrenorum ac temporalium bonorum μ 959
 10 felicitatem, et commoueantur pedes eorum, cum eam uiderint
 et in eis qui te non colunt, et gressus eorum effundantur in
 lapsum, dum nesciunt dinumerare iram tuam ? Denique se-
 cundum hanc orationem hominis sui, sic notum fecit Christum
 suum, ut suis passionibus demonstraret, non ea munera quae
 15 uidentur sonare in Vetere Testamento, ubi sunt umbrae futu-
 rorum, sed aeterna esse concupiscenda. Potest in isto sensu
 etiam Dei dextera intellegi, in qua iustos suos ab impiis
 segregabit ; quia et ipsa bene sic innotescit, cum flagellat
 omnem filium quem recipit, nec in peccatis suis prosperari
 20 sinit plus irascendo, sed in mansuetudine, sinistra flagellat,

11, 7 Ps. 10, 4. 18 cfr Matth. 10, 28. 20 cfr Ps. 72, 2.3.17. 12, 5 Isai.
 53, 1. 17 cfr Matth. 25, 32.33. 18/19 cfr Hebr. 12, 6.

12, 1 dextera tua a sic] a, om. ps. S. German. (cfr l. 2/3 et 21/22) 20 sinistra]
 quidam codd., sinistrum alii, sinistram edd.

ut emendatum ad dexteram ponat. Et illud quod plerique codices habent : *Dexteram tuam notam fac mihi* ; ad utrumque referri potest, siue ad Christum, siue ad aeternam felicitatem ; nam Deus ita non habet corporalis formae dexteram, sicut nec iram commotionibus turbulentam.

- 25 **13.** Quod uero adiungit : *Et compeditos corde in sapientia*, alii codices non habent *compeditos*, sed *eruditos*. Verbum enim graecum ita in utraque significatione similiter sonat, ut una syllaba paululum differat. Sed cum illi
5 erudiantur in sapientia, qui incipiunt, sicut scriptum est : *pedem in compedes eius* (non utique pedem corporis, sed pedem cordis), et eius uelut aureis uinculis illigati a uia Dei non exorbitant, nec fiunt ab illo fugitiui ; quodlibet horum legatur, salua est sententia ueritatis. Et ipsos enim *compeditos*,
10 uel *eruditos corde in sapientia* sic notos Deus fecit in Nouo Testamento, ut pro fide quam Iudaeorum et gentilium detestabatur impietas, omnia contemnerent ; et eis se priuari paterentur, quae magna putant promissa in Vetere Testamento qui carnaliter iudicant.
13. **14.** Et quoniam cum sic noti fierent, ut illa contemnerent, et desiderandis aeternis per suas passiones testimonium perhiberent (unde et testes dicti sunt ; sic enim graece martyres appellantur), multa et multum mala et acerba temporalia
5 pertulerunt ; hoc attendit iste homo Dei, et spiritus propheticus per Moysi uocabulum figuratus, et ait : *Conuertere, Domine, quousque ; et deprecabilis esto super seruos tuos*. Vox est eorum, uel pro eis, qui multa, perse- PL
quente isto saeculo, mala tolerant, innotescunt compediti 1147
10 corde in sapientia, ut nec tantis malis coacti refugiant a Domino ad huius saeculi bona. Secundum autem illud quod alibi scriptum est : *Quousque auertis faciem tuam a me ?* Etiam hoc dictum est : *Conuertere, Domine, quousque*. Et ut sciant qui multum carnaliter Deo tribuunt humani corporis
15 formam, auersionem uultus eius et conuersionem non fieri motu simili motibus corporis nostri, in hoc eodem psalmo recolant superiora : *Posuisti iniquitates nostras in conspectu tuo, saeculum nostrum in illuminatione uultus tui*. Quomodo ergo hic dicit : *Conuertere*, ut sit propitius, quasi faciem
20 auertisset iratus, cum ibi sic insinuet iratum, ut non auertit faciem ab iniquitatibus et saeculo eorum quibus irasceretur, sed ea potius in conspectu suo et in illuminatione uultus sui posuerit ? Quod autem dicitur : *quousque*, uerbum est orantis iustitiae, non indignantis impatientiae. Sane quod

13, 6 Eccli. 6, 25.

14, 12 Ps. 12, 1.

17 Ps. 89, 8.

13, 1 compeditos] *Vulg.*, eruditos a (cfr l. 2/3 et 10) 14, 7 deprecabilis esto] *Vulg.*, deprecare a (cfr l. 25/26) 14 carnaliter] *codd.*, sapientes *add. edd.*

25 hic positum est : *deprecabilis esto*, alii uerbum e uerbo μ 960
deprecare interpretati sunt. Sed qui ait : *deprecabilis*
esto, uitauit ambiguum, quia deprecari commune uerbum est ;
 nam et ille deprecatur qui deprecationem fundit, et ille cui
 funditur ; dicimus enim : Deprecor te, et : deprecor a te.

14.15.

15. Deinde illa bona quae futura sunt, spe anticipans, et
 uelut iam facta deputans : *Repleti sumus*, inquit, *mane*
misericordia tua. Ergo in his uelut nocturnis laboribus
 et doloribus prophetia nobis accensa est, sicut lucerna in ob-
 5 scuro loco, donec dies luceat, et lucifer oriatur in cordibus
 nostris. Beati enim mundi corde, quia ipsi Deum uidebunt.
 Tunc replebuntur eo bono iusti, quod nunc esuriunt et sitiunt,
 cum per fidem ambulantes peregrinantur a Domino. Vnde et
 illud dicitur : *Replebis me laetitia cum uultu tuo*. Mane adsta-
 10 bunt et contemplabuntur ; et, sicut alii dixerunt interpretes :
Satiati sumus mane misericordia tua, tunc satiabun-
 tur, sicut enim alibi ait : *Satiabor, dum manifestabitur glo-*
ria tua. Vnde dicitur : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* ;
 atque ipse Dominus ait : *Ostendam meipsum illi* ; quod donec
 15 fiat, nihil boni nobis sufficit, nec sufficere debet, ne desiderium
 nostrum in uia remaneat, quod donec perueniat extendendum
 est. *Repleti sumus mane misericordia tua ; et exsul-*
tauimus, et iucundati sumus in omnibus diebus
nostris. Dies ille, dies est sine fine. Simul sunt illi omnes
 20 dies ; ideo satiant. Non enim succedentibus cedunt, ubi non
 est aliquid quod non ueniendo nondum sit, et ueniendo iam
 non sit. Omnes simul sunt, quia unus est qui stat et non
 transit : ipsa est aeternitas. Hi sunt dies de quibus dicitur :
Quis est homo qui uult uitam, et diligit uidere dies bonos ? Hi dies
 25 et alio loco anni appellantur, ubi Deo dicitur : *Tu autem idem*
ipse es, et anni tui non deficient. Non enim anni sunt qui pro
 nihilo habentur, aut dies sunt qui sicut umbra declinauerunt ; PL
 sed dies sunt qui sunt, quorum numerum notum sibi fieri 1148
 precabatur qui dicebat : *Notum fac mihi, Domine, finem meum*
 30 (quo perueniendo maneam, et nihil ulterius iam requiram),
et numerum dierum meorum qui est ; utique qui est, non qui
non est. Quia dies isti, de quibus et illic consequenter dicit :
Ecce ueteres posuisti dies meos, non sunt, quia non stant, non
 manent, celerrima mutabilitate transcurrunt ; nec una hora
 35 in eis inuenitur in qua ita simus, ut non alia pars eius transierit,
 alia uentura sit, nulla stet ut sit. Illi autem anni et dies

15, 3 cfr II Petr. 1, 19.

6 cfr Matth. 5, 8.6.

8 cfr II Cor. 5, 6.

9 Ps. 15,

11. 9 cfr Ps. 5, 5.

12 Ps. 16, 15.

13 Ioh. 14, 8.21.

24 Ps. 33, 13.

25/27 Ps. 101, 28.12.

29/33 Ps. 38, 5.6.

15, 2 repleti] *Vulg.*, satiati α (cfr l. 11)
 ti] α , delectati *plures codd. cum Vulg.*3 misericordiam suam α

18 iucunda-

non deficient, in quibus nec nos deficiemus, sed sine defectu reficiemur. Exaestuēt anima nostra illorum dierum desiderio, sitiāt ardentē atque uehementē; ut illic repleamur, ibi satiēmur, ibi dicamus quod hic praedicimus: *Satiati sumus mane misericordia tua; et exsultauimus, et iucundati sumus in omnibus diebus nostris. Laetati sumus pro diebus quibus nos humilasti, annis quibus uidimus mala.*

16. **16.** Nunc autem in diebus adhuc malignis dicamus quod sequitur: *Et respice in seruos tuos et in opera tua.* Ipsi enim serui tui opera tua sunt, non solum ut homines sint, sed etiam ut sint serui tui, id est oboedientes iussis tuis. Ipsius enim sumus figmentum, non solum in Adam, sed etiam creati in Christo Iesu, in operibus bonis, quae praeparauit Deus ut in illis ambulemus. Deus est enim qui operatur in nobis et uelle et operari, pro bona uoluntate. *Et dirige filios eorum*, ut sint recti corde, quibus bonus est Deus. Bonus enim Deus Israel, sed rectis corde. Non sicut ille cui commoti sunt pedes, quia pacem peccatorum intuenti displicere coeperat Deus, quasi ista nesciens, quasi ista non curans, et ab humani generis gubernatione dissimulans. μ 961
17. **17.** *Et sit splendor Domini Dei nostri super nos.* Vnde dicitur: *Signatum est super nos lumen uultus tui, Domine. Et opera manuum nostrarum dirige super nos*, ut non ea pro rerum terrenarum mercede faciamus; tunc enim non directa, sed curua sunt. Huc usque psalmum istum multi codices habent; sed in nonnullis legitur alius ultimus uersus: *Et opus manuum nostrarum dirige.* Cui uersui diligentes et docti praenotant stellam, quos asteriscos uocant, quibus significant ea quae in hebraeo uel aliis interpretibus graecis reperiuntur, in Septuaginta uero interpretatione non sunt. Quem uersum si uelimus exponere, id mihi uidetur habere sententiae, quod omnia bona opera nostra, unum opus est caritatis: plenitudo enim legis caritas. Nam superiore uersu cum dixisset: *Et opera manuum nostrarum dirige super nos*, isto ultimo non *opera*, sed *opus* dixit manuum nostrarum dirige; tamquam ultimo uersu uolens ostendere ipsa opera unum opus esse, id est, ad unum opus dirigi. Tunc enim recta sunt opera, cum ad hunc unum finem diriguntur: finis enim praecepti est caritas de corde puro, et conscientia bona, et fide non ficta. Opus ergo unum est, in quo sunt omnia, fides quae per dilectionem operatur; PL 1149

16, 4/5 cfr Eph. 2, 10. 7 cfr Phil. 2, 13. 9 sqq. Ps. 72, 1-14. 17, 2 Ps. 4, 7. 13 cfr Rom. 13, 10. 19 cfr 1 Tim. 1, 5. 21 cfr Gal. 5, 6.

42 laetati] iucundati a 43 humilasti] a, humiliasti codd. edd. μ 16, 2 aspice super a 12/13 humana generatione dissimulans plures codd. 17, 7 opus] Vulg. sub asterisco

unde etiam Dominus in euangelio dicit : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit.* Cum ergo in isto psalmo, et uita uetus et uita noua, et uita mortalis et uita uitalis, et anni qui
 25 pro nihilo habentur et dies habentes plenitudinem misericordiae ueraeque laetitiae, id est, et poena primi hominis et regnum secundi, satis aperteque distincta sint ; ad hoc existimo hominis Dei Moysi nomen titulo eius inscriptum, ut eis qui
 30 pie recteque scrutantur scripturas, eo modo intimaretur etiam legem Dei, quae per Moysen ministrata est, ubi pro bonis operibus sola uel paene sola praemia terrenorum bonorum Deus polliceri uidetur, sine dubio habere sub uelamento tale aliquid, quale iste psalmus ostendit. Sed cum quisque transierit ad Christum, auferetur uelamen, et reuelabuntur oculi eius,
 35 ut consideret mirabilia de lege Dei ; donante illo cui dicimus : *Reuela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua.*

IN PSALMVM XC

ENARRATIO.

SERMO I.

1. Psalmus iste est de quo Dominum nostrum Iesum Christum diabolus tentare ausus est. Audiamus ergo, ut possimus instructi resistere tentatori, non praesumentes in nobis, sed in ipso qui prior tentatus est, ne nos in tentatione uinceremur.
 5 Illi enim tentatio non erat necessaria : tentatio Christi, nostra doctrina est. Si autem adtendamus quid responderit diabolo, ut hoc et nos respondeamus, quando similiter tentat ; intramus per ianuam, sicut audistis lectionem euangelii. Quid est enim intrare per ianuam ? Intrare per Christum. Ipse enim μ 962
 10 dixit : *Ego sum ianua.* Quid est autem intrare per Christum ? Imitari uias Christi. In quo imitaturi sumus uias Christi ? numquid in ea magnificentia qua Deus erat in carne ? aut ad hoc nos exhortatur, aut hoc a nobis exigit, ut talia miracula, qualia fecit ipse, faciamus ? Aut uero Dominus noster Iesus Christus non et modo et semper cum Patre totum mundum gubernat ? Et numquid uel ad hoc uocat hominem faciens eum imitatore suum, ut cum illo gubernet caelum et terram, et omnia quae in eis sunt ; aut ut sit et ipse creator, per quem fiant omnia, sicut per Christum facta sunt omnia ? Neque ad ista
 20 opera te inuitat Deus saluator Dominus noster Iesus Christus, quae fecit ab initio, de quibus scriptum est : *Omnia per ipsum facta sunt*, neque ad illa quae fecit in terra. Non hoc tibi dicit : Non eris discipulus meus, nisi ambulaueris super mare, aut nisi suscitaueris mortuum quatruiduanum, aut nisi oculos cae-

22 Ioh. 6, 29. 33 cfr II Cor. 3, 16 36 Ps. 118, 18.

XC, sermo 1, 1, 10 Ioh. 10, 7. 21 Ioh. 1, 3. 23 cfr Matth. 14, 25. 23 cfr Ioh. 11, 38-44. 24 cfr Ioh. 9, 1-41.

25 ci nati aperueris. Nec hoc. Quid est ergo intrare per ianuam ?
Discite a me quia mitis sum et humilis corde. Quod factus est
 propter te, hoc in eo debes adtendere, ut imiteris. Miracula PL
 enim et nondum natus de Maria fecit ; quis enim umquam fe- 1150
 cit, nisi ipse de quo dictum est : *Qui facit mirabilia magna so-*
 30 *lus ?* In ipsius enim uirtute, et antea qui fecerunt, potuerunt
 aliquid facere : in uirtute Christi Elias mortuum suscitauit.
 Nisi forte maior est Petrus quam Christus, quia Christus uoce
 suscitauit aegrotantem, Petrus autem cum transiret, umbra
 ipsius tangendi proferebantur aegroti. Potentior ergo Petrus
 35 quam Christus ? Quis hoc dementissimus dixerit ? Quare ergo
 tanta potentia in Petro ? Quia Christus in Petro. Ideo dixit :
Omnes qui uenerunt, fures sunt et latrones : id est, qui uenerunt
 sua sponte, a me non sunt missi, qui uenerunt sine me, in qui-
 bus ego non fui, quos ego non introduxi. Quotquot ergo mira-
 40 cula facta sunt, siue a praecedentibus, siue a consequentibus,
 idem ipse Dominus fecit, qui fecit et praesentia sua. Nec ad
 ipsa ergo miracula hortatur, quae ipse fecit et antequam esset
 homo ; sed quo te hortatur ? Vt imiteris quod non posset, nisi
 factus homo. Tolerare enim passiones numquid posset, nisi
 45 homo ? Mori et crucifigi et humilari non posset, nisi homo.
 Sic ergo et tu molestias huius saeculi cum pateris, quas facit
 diabolus, siue aperte per homines, siue occulte sicut Iob, sis
 fortis, sis tolerans ; habitabis in adiutorio Altissimi, sicut dicit
 iste psalmus ; quia si recedas ab adiutorio Altissimi, te ipsum
 50 non ualans adiuuare, cades.

2. Multi enim fortes sunt, quando ab hominibus patiuntur
 persecutionem, et uident eos aperte saeuire in se ; et putant
 quia tunc imitantur passiones Christi, si aperte eos homines
 persequantur ; si autem occulta diaboli persecutione ferian-
 5 tur, putant se non coronari a Christo. Noli timere quando
 imitaris Christum. Nam et quando tentauit diabolus Domi-
 num, nullus homo fuit in eremo, occulte illum tentauit ; sed
 superatus est, et aperte saeuens superatus est. Sic et tu
 si uis intrare per ianuam, quando occulte tentat inimicus,
 10 quando postulat hominem ut aliquid ei noceat per corporales
 molestias, per febres, per aegritudines, per aliquos labores
 corporis, sicut laborauit Iob. Diabolum non uidebat, sed
 potestatem Dei intellegebat. Nouerat quia diabolus in eum
 nihil posset, nisi ab illo cuius summa potestas est, permittere- μ 963
 15 tur : totam gloriam Deo dabat, potentiam diabolo non dabat.
 Nam et quando abstulit diabolus omnia, hoc dixit : *Dominus*

26 Matth. 11, 29. 29 Ps. 71, 18. 31 cfr III Reg. 17, 22. 32 cfr Ioh. 5,
 5-9. 33 cfr Act. 5, 15. 37 Ioh. 10, 8. 2, 6 cfr Matth. 4, 1-11. 16
 Iob 1, 21.

XC, sermo I, 1, 46 sic] si μ (errore ?) 47/48 sis fortis, sis tolerans] fortissime
 tolerans duo codd. 48 habitabis] μ , habitans Er. Ven. Lou. PL 2, 8 tu] μ ,

dedit, Dominus abstulit. Non dixit : Dominus dedit, diabolus abstulit ; quia nihil abstulisset diabolus, nisi permisisset Dominus. Ideo autem permisit Dominus, ut homo probaretur, diabolus uinceretur. Et quando eum plaga percussit, ille permisit. Quia cum a capite usque ad pedes in putredine uermium flueret, nec tunc tribuit diabolo aliquam potestatem Iob ; sed cum ei suggestisset uxor eius, quam solam reliquerat diabolus, non consolatricem mariti, sed adiutricem sui, et dixisset ei : *Dic aliquod uerbum in Deum, et morere*, dixit ei : *Locuta es tamquam una de insipientibus mulieribus : si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus ?*

1.2. **3.** Ergo qui sic imitatur Christum, ut toleret omnes molestias huius saeculi, spes eius in Deo sit, ut nec illecebra capiatur, nec timore frangatur, ipse est *qui habitat in adiutorio Altissimi, et in protectione Dei caeli commorabitur*, sicut audistis psalmum, et cantastis ; nam inde incipit psalmus. Quibus autem uerbis tentauit Dominum diabolus, cum ad ipsa uenerimus, agnoscetis : nota sunt enim. *Dicet Domino : Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus.* Quis hoc dicit Domino ? *Qui habitat in adiutorio Altissimi.* Quis est *qui habitat in adiutorio Altissimi* ? Qui non habitat in adiutorio suo. Quis est *qui habitat in adiutorio Altissimi* ? Qui non est superbus, quomodo illi qui manducauerunt ut essent quasi dii, et perdiderunt quod erant facti homines immortales. In adiutorio enim suo habitare uoluerunt, non in adiutorio Altissimi ; ideo suggestionem serpentis audierunt, praeceptum Dei contemserunt ; et inuenerunt hoc euenisse in se quod minatus est Deus, non quod promisit diabolus.

3. **4.** Ergo sic et tu dic : *Sperabo in eum, quoniam ipse eruet me*, non ego me. Vide si aliud aliquid docet, nisi ut tota spes nostra non sit in nobis, non sit in homine. Vnde te eruet ? *De muscipula uenantium et a uerbo aspero.* *De muscipula uenantium* magnum aliquid est ; *a uerbo aspero*, quid magnum ? Multi in muscipulam uenantium per uerbum asperum ceciderunt. Quid est quod dico ? Tendit diabolus et angeli eius, tamquam uenantes tendunt muscipulas ; et longe ab ipsis muscipulis ambulant homines qui in Christo ambulant ; non audet enim in Christo tendere muscipulam ; circa uiam ponit, in uia non ponit. Via autem tua Christus sit, et tu non cades in muscipulam diaboli. Aberranti a uia, iam ibi est muscipula. Hinc atque hinc ponit la-

25 Iob 2, 9-10. 3, 13 sqq. cfr Gen. 3, 5.

fac add. Er. Ven. Lou. PL 21 putredinem opt. codd. 3, 3 qui] titulum praem.
a laus cantici ipsi dauid., om. Aug. adiutorium a 7/8 deo a 4, 2 liberauit a

queos, hinc atque inde ponit muscipulam ; inter laqueos am-
 15 bulas. Sed uis securus ambulare ? Noli declinare in dexteram
 neque in sinistram ; et sit tibi uia ille qui tibi factus est uia,
 ut perducatur te ad se per se, et non timebis laqueos uenantium.
 Sed quid est : *a uerbo aspero* ? Multos per uerbum aspe-
 rum misit in muscipulam diabolus : uerbi gratia, qui uoluerint
 20 esse christiani inter paganos, insultatores patiuntur paganos ;
 erubescunt inter insultatores, et a uerbo aspero recedentes de
 uia, incidunt in laqueos uenantium. Et quid tibi facturum est
 uerbum asperum ? Nihil. Numquid nihil tibi facturus est la-
 queus, quo te compellit inimicus per uerbum asperum ? μ 964
 25 Quomodo retia plerumque tenduntur, ad caput sepi tendun-
 tur auibus, et lapides mittuntur in sepem : lapides illi nihil
 facturi sunt auibus. Quando enim ferit auem, qui lapidem
 mittit in sepem ? Timens autem auis inanem sonum, cadit in PL
 30 retia ; sic homines timentes insultatorum uerba uana et ina- 1152
 nia, et erubescunt conuiciis superfluis, cadunt in laqueos
 uenantium, et captiuantur a diabolo. Sed cur non dico, fra-
 tres, quod non est tacendum, quod me cogit Deus dicere ?
 Quomodolibet hoc accipiatis, cogit me Deus dicere ; et si non
 35 dixerero, ego cado in laqueos uenantium ; si enim detractiones
 in laqueos uenantium, qui uos moneo ut non timeatis uerba
 hominum. Quid est ergo quod dicturus sum ? Quomodo
 inter paganos qui fuerit christianus, a paganis audit uerba
 aspera, quibus si erubuerit, cadit in muscipulam uenantium ;
 40 sic inter christianos qui uoluerint esse diligentiores et melio-
 res, ab ipsis christianis audituri sunt insultationes. Et quid
 prodest, frater, quod aliquando inuenis ciuitatem, ubi nullus
 est paganus ? Nemo ibi insultat christiano quod christianus
 est, quia non ibi inuenitur paganus ; sed sunt multi male ui-
 45 uentes christiani, inter quos qui uoluerit bene uiuere, et inter
 ebriosos sobrius esse, et inter fornicarios castus esse, et inter
 consultores mathematicorum Deum sinceriter colere et nihil
 tale requirere, et inter spectatores nugacium theatrorum
 noluerit ire nisi ad ecclesiam, patitur insultatores ipsos
 50 christianos, et patitur uerba aspera ; et dicunt : Magnus tu,
 iustus, tu es Elias, tu es Petrus, de caelo uenisti. Insultant ;
 quocumque se uerterit, audit hinc atque inde uerbum aspe-
 rum. Quod si timet et recedit a uia Christi, cadit in laqueos
 uenantium. Quomodo autem cum audiuntur haec uerba, non
 55 receditur a uia ? Quid est, non recedere a uia ? Quando
 audit uerba aspera, unde sibi habet facere solatium, ut non
 curet uerba aspera, nec recedat a uia, et intret per ianuam ?

4, 16 cfr Ioh. 14, 6.

16 tibi] *codd.*, pro te *add. edd.*

48 nugarum theatricarum *Corb. recentioris aetatis*

Dicat : qualia uerba audio, seruus, peccator ? Dominus meus audiuit : *Daemonium habes*. Modo audistis uerbum asperum
60 quod dictum est in Dominum ; non opus erat ut Dominus hoc audiret, sed te monuit aduersus uerba aspera ne incidas in laqueos uenantium.

4. 5. *Inter scapulas suas obumbrabit tibi, et sub alis eius sperabis*. Hoc dicit, ne tua protectio a te tibi sit, ne putes quia tu te potes protegere ; ille te proteget, ut eruat, et eruet de muscipula uenantium, et a uerbo aspero.

5 *Inter scapulas suas obumbrabit tibi*, et a tergo potes intellegere, et a pectore : scapulae enim circa caput sunt. Sed quia dicit : *sub alis eius sperabis*, manifestum est quia protectio alarum expansarum facit te esse inter scapulas Dei, ut hinc atque hinc alae Dei te ponant in medio ; et non

10 timebis ne quis tibi noceat ; tantum tu noli inde recedere, quo nullus inimicus audet accedere. Si gallina protegit pullos suos sub alis suis, quanto magis tu sub alis Dei tutus eris, et aduersus diabolum et angelos eius, quae aereae potestates tamquam accipitres circumuolitant, ut infirmum pullum aufe-

15 rant ? Neque enim sine causa comparata est gallina ipsi Sapientiae Dei ; nam Christus ipse Dominus noster et saluator tamquam gallinam se dixit : *Ierusalem, Ierusalem, quoties uolui colligere filios tuos, tamquam gallina pullos suos, et noluisti ?* Noluisti illa Ierusalem ; uelimus nos. Illa rapta est ab aereis

20 potestatibus fugiens alas gallinae, praesumens de uiribus suis, cum esset infirma ; nos confitentes infirmitatem nostram, sub alas Dei fugiamus ; erit nobis enim tamquam gallina protegens pullos suos. Non est enim iniuriosum nomen gallinae. Adtendite ceteras aues, fratres : multae aues ante nos fetant, 25 calefaciunt pullos suos ; nulla sic auis infirmatur cum pullis, quomodo gallina. Adtendat Caritas uestra : hirundines, passeret et ciconias uidemus extra nidos suos, nec cognoscimus utrum fetus habeant ; at uero gallinam cognoscimus in infirmitate uocis, in relaxatione plumarum ; tota mutatur affectu 30 pullorum ; quia illi infirmi sunt, infirmam se facit. Quia ergo et nos infirmi eramus, infirmam se fecit Sapientia Dei ; quia Verbum caro factum est, et habitauit in nobis, ut sub alis eius speremus.

5. 6. *Scuto circumdabit te ueritas eius*. Quae sunt alae, hoc est scutum ; quia nec alae sunt, nec scutum. Si aliquid horum proprie esset, numquid alae scutum esse possent, uel scutum alae ? Sed quia figurate per similitudines dici omnia 5 ista possunt, ideo et alae et scutum esse potuerunt. Si uere lapis esset Christus, leo non esset ; et si leo esset, agnus non

59 Ioh. 8, 48. 5, 17 Matth. 23, 37. 32 cfr Ioh. 1, 14.

5, 1 obumbravit a 27 passeret] anseres *quidam codd.*

esset : ideo et leo, et agnus, et lapis, et uitulus, et si quid huiusmodi ; quia nec lapis, nec leo, nec agnus, nec uitulus, sed saluator omnium Iesus Christus. Ista enim similitudines
 10 sunt, non proprietates. *Veritas eius*, inquit, *circumdabit te*. Tamquam scutum ueritas eius est, ut non misceat eos qui in seipsis sperant, cum eis qui in Deo sperant. Peccator est, et peccator ; sed da peccatorem de se praesumentem, contem-
 15 nerent peccata mea, non permetteret me uiuere. Alius autem oculos non audebat leuare, sed percutiebat pectus suum, dicens : *Domine, propitius esto mihi peccatori*. Et ille peccator, et ille ; sed ille irridens, iste plangens ; ille contemtor, hic confessor peccatorum suorum. Veritas autem Dei quae non personas
 20 accipit, discernit paenitentem a defendente, discernit humilem a superbo, discernit praesumentem de seipso a praesumente de Deo. Ergo *ueritas eius* tamquam *scuto circumdabit te*.

5.6. 7. *Non timebis a timore nocturno, a sagitta uolante per diem, a negotio perambulante in tenebris, a ruina et daemone meridiano*. Duobus quae supra dixit, redduntur duo quae infra dixit. *Non timebis a timore nocturno, a sagitta uolante per diem* ; et
 5 propter timorem nocturnum, *a negotio perambulante in tenebris* ; et propter sagittam uolantem per diem, *a ruina et daemone meridiano*. Quid est timendum in nocte, et quid in die ? Cum quisque ignorans peccat, tamquam in nocte peccat ; cum autem sciens peccat, tamquam in die
 10 peccat. Duo ergo illa leuiora ; ipsa sunt grauiora, quae repetita sunt. Intendite, ut diligenter hoc, si Dominus annuerit, exponatur uobis ; obscurum est enim, et erit magnus fructus si
 intellexeritis. Tentationem quae fit in ignorantibus leuis, PL
 1154
 15 scientibus leuis, sagittam uolantem per diem appellauit. Quae sunt leues tentationes ? Quae non sic instant, non sic urgent, ut cogant, sed possunt cito declinata transire. Eadem rursus fac grauia. Si persecutor instat, et uehementer terret ignorantes, id est nondum firmos in fide, nec scientes quod ad hoc
 20 sunt christiani, ut futuram uitam sperent ; cum coeperint
 966
 terri de malis temporalibus, putant quod deseruit illos Christus, et sine causa sunt christiani ; non norunt enim, ut dixi, quia ad hoc sunt christiani, ut praesentia superent, et futura sperent ; inuenit illos negotium perambulans in tene-
 25 bris, et capit eos. Sunt autem quidam qui nouerunt se ad futuram spem uocatos ; quia quod nobis promisit Deus, non est de ista terra, non est de ista uita ; quia istae omnes tentationes tolerandae sunt, ut illud accipiamus, illud adquiramus

30 quod nobis promisit Deus in aeternum ; norunt ista ; sed quando coeperit persecutor instare uehementius, agere minis, poenis, tormentis, aliquando cedunt, et scientes tamquam in die cadunt.

8. Quare autem in meridie ? Quia multum feruet persecutio : maiores aestus dixit meridiem. Adtendat hoc Caritas uestra de scripturis me probantem. Quando de seminante dicebat Dominus, quia exiit seminans seminare, et aliud cecidit in uiam, 5 aliud in petrosa, aliud inter spinas, dignatus est ipse exponere similitudinem, et cum uenisset ad petrosa, hoc ait : *Hi sunt qui audiunt uerbum, et ad horam gaudent ad uerbum ; et in tribulatione quae fit propter uerbum, continuo scandalizantur.*

Quid enim dixerat de his quae exierant in petrosis ? *Exorto* 10 *sole, inquit, aruerunt, quia non habebant altam radicem. Hi sunt ergo qui ad horam gaudent ad uerbum, et cum persecutio facta fuerit propter uerbum, arescunt.* Quare arescunt ? *Quia non habebant firmam radicem.* Quae est radix ? Caritas ; hoc enim dicit apostolus : *Vt in caritate radicati et fundati.* Quo-

15 modo enim radix omnium malorum cupiditas, sic radix omnium bonorum caritas est. Nostis hoc, et saepe dictum est ; sed quare hoc uolui commemorare ? Vt intellegatis psalmum, quia daemonium meridianum propter aestum uehementis persecutionis positum est. Sic enim Dominus dicit : *Ortus est* 20 *sol, et aruit herba, quia radicem non habebat.* Et exponens nobis quid est a sole herbam arescere, dixit, quia persecutione facta non manent illi, *quia altam radicem non habebant.* Recte hic intellegimus daemonium meridianum persecutionem uehementem. Qualis fuit illa persecutio aliquando, fratres, com-

25 memorem, unde Dominus liberauit ecclesiam suam, dignetur adtendere Caritas uestra. Primo, quod imperatores et reges saeculi putauerunt se persequendo tollere posse de terra nomen Christi et nomen christianorum, iusserunt ut quisquis se confiteretur christianum, feriretur. Quicumque noluit feriri, 30 negauit se christianum, sciens quid mali faceret, peruenit ad illum sagitta uolans per diem. Quicumque autem non curauit praesentem uitam, sed certus sperauit futuram, declinauit sagittam uolantem per diem, confessus est se christianum ; percussus carne, liberatus est spiritu ; exspectare coepit 35 positus apud Deum in quiete, etiam redemptionem corporis sui in resurrectione mortuorum, euasit a tentatione illa, a sagitta uolante per diem. Ergo, quicumque se confessus fuerit christianum, feriat ; quomodo sagitta uolans per diem fuit. Nondum erat daemonium meridianum, flagrans uehementi 40 persecutione, et faciens magnos aestus etiam fortibus. Audite

8, 6 Matth. 13, 3-23. 14 Eph. 3, 17. 15 cfr 1 Tim. 6, 10.

8, 22 illij *plures codd.*, in fide *add. edd.*

enim quid secutum sit : cum uidissent inimici quod multi festina-
rent ad martyrium, et tanto plures crederent in Christum, μ 967
quanto plures patiebantur, dixerunt apud se : Nos occisuri
sumus genus humanum, tot milia quae credunt in hoc nomi-
45 ne, si occiderimus omnes, prope nullus in terra remanebit.
Coepit feruere sol, coepit feruere aestus. Audite enim quid
iusserint ; quomodo antea iusserant : Quicumque confessus
se fuerit christianum, feriat, iusserunt postea : Quicumque
confessus se fuerit christianum, torqueatur, et tamdiu tor-
50 queatur, donec neget se esse christianum ¹. Comparete sagit-
tam uolantem per diem, et daemonium meridianum. Sagitta
uolans per diem quid erat ? Qui se confessus fuerit christia-
num, feriat. Quis fidelis eam mortis celeritate non declina-
ret ? Illud autem, si se confitetur christianum, non occidatur,
55 sed torqueatur, donec neget ; si se negauerit, dimittatur : dae-
monium meridianum erat. Multi ergo non negantes, in tor-
mentis deficiebant ; tamdiu enim torquebantur, donec nega-
rent. Perseuerantibus autem in non negando Christum, quid
facturus erat gladius, uno ictu occidendo corpus, animam ad
60 Deum mittendo ? Hoc faciebant et diuturna tormenta ; sed
quis tandem inueniretur qui duraret aduersus tantos et tam
longos cruciatus ? Multi defecerunt ; et, credo, illi defecerunt
qui de se praesumserunt, qui non habitabant in adiutorio Al-
tissimi, et in protectione Dei caeli qui non dixerunt Domino ;
65 *Susceptor meus es* ; qui non sub umbra alarum eius spe-
rauerunt, sed uiribus suis multum dederunt. Deiecti sunt a
Deo, ut ostenderet illis quia ipse protegit, ipse temperat
tentationes, ipse tantum uenire permittit, quantum potest
ferre cui uenit.

7. 9. Multi ergo ceciderunt a daemonio meridiano. Quam multi,
uultis nosse ? Sequitur, et dicit : *Cadent a latere tuo
mille, et dena milia a dextris tuis ; ad te autem non
adpropinquabit*. Cui dicitur hoc ? cui, fratres, nisi Domino
5 Iesu Christo ? Dominus enim Iesus, non solum in se, sed et in
nobis. Recordamini uerba illa : *Saule, Saule, quid me perse-
queris ?* Quando ipsum nemo tangebatur, et dicebat : *Quid
me persequeris*, numquid non in nobis seipsum computabat ?
Quando dicebat : *Qui fecit uni ex minimis meis, mihi fecit*,
10 nonne in nobis seipsum computabat ? Non enim diuisa sunt
ab inuicem membra, caput et corpus. Quid est caput et
corpus ? Saluator et ecclesia. Quomodo ergo dictum est :

PL
1156

9, 6 Act. 9, 4. 9 Matth. 25, 40.

53 celeritatem *Er. Lou.* non] *om. Lou.* 9, 3 ad te] tibi a 4 adpropin-
quabunt a

¹ Cfr Tertull. *Apol.* 2, 13 et 19.

Cadent a latere tuo mille, et dena milia a dextris tuis ? Cadent enim a daemónio meridiano. Magnus terror, 15 fratres, a latere Christi cadere, a dextris Christi cadere. Quomodo cadent a latere ? Quare illi a latere, illi a dextris ? Quare mille a latere, et dena milia a dextris ? Quid est, a latere mille ? Quia pauciores sunt mille, quam dena milia quae a dextris cadent. Qui sunt isti ? Modo planum erit in nomine 20 Christi, modo apertum erit. Quibusdam promisit Christus quia cum illo iudicabunt ; apostolis scilicet, qui dimiserunt omnia, et secuti sunt eum. Nam Petrus ait illi : *Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te ;* et hoc illis promisit : *Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel.* 25 Nolite putare quia ipsis solis promisit Dominus. Vbi enim sedebit Paulus apostolus, qui plus omnibus illis laboravit, ^{μ 968} si non ibi sedebunt nisi duodecim ? Ille enim tertius decimus est. Nam de duodecim cecidit Iudas ; in locum autem Iudae traditoris Matthias ordinatus est : in Actibus Apostolorum 30 legimus. Impletæ sunt duodecim sedes. Non ibi sedebit qui plus omnibus illis laboravit ? An duodecim sedes perfectio est tribunalis ? Nam milia sedebunt in duodecim sedibus. Sed unde mihi probas, ait aliquis, quia et Paulus inter iudices erit ? Audi illum dicentem : *Nescitis quia angelos iudicabimus ?* 35 *Iudicabimus*, inquit. Et ipse non dubitavit in praesumptione, qua credidit, computare se inter illos qui iudicabunt cum Christo. Qui ergo iudicabunt cum Christo, principes ecclesiae sunt, perfecti sunt. Talibus dixit : *Si vis esse perfectus, uade, uende omnia tua, et da pauperibus.* Quid est : *Vis esse perfectus ?* 40 *Vis mecum iudicare, et non iudicari.* Ille contristatus abscessit ; sed multi hoc fecerunt, et multi hoc faciunt ; ergo isti cum illo iudicabunt. Sed multi promittunt sibi quia iudicabunt cum Christo, quia dimittunt omnia sua et sequuntur Christum, sed habent praesumptionem de se, habent quemdam typhum 45 et superbiam, quam Deus solus potest nosse, et non possunt euitare daemonium meridianum, id est, casum feruentis caloris nimiae persecutionis. Tales multi cum essent illo tempore, qui distribuerant omnia sua pauperibus, et sibi iam promittebant quia sessuri erant cum Christo, et iudicaturi gentes, 50 feruente calore persecutionis tamquam a daemónio meridiano defecerunt in tormentis, et negauerunt Christum. Ipsi sunt qui a latere ceciderunt : tamquam sessuri cum Christo ad mundum iudicandum, ceciderunt.

10. A dextris autem dicam qui cadunt. Nostis quia cum apparuerit ipsum tribunal, ubi cum Christo Domino iudica-

22 Matth. 19, 27.28. 26 cfr I Cor. 15, 10. 28 cfr Act. 1, 15-26. 34 I Cor. 6, 3. 38/40 cfr Matth. 19, 21.22.

36 quia credidit computari se *edd.*

bunt qui uoluerunt esse et uere fuerunt perfecti, radicati et fundati in caritate, ut non arescerent de sole et daemone meridiano, hoc ait Dominus : *Congregabuntur ante eum omnes gentes, et diuidet illos ab inuicem, sicut pastor diuidit oues ab haedis ; et oues ponet a dextris, haedos autem a sinistris*, et iudicabuntur. Multi erunt qui iudicabunt, sed pauciores erunt quam illi qui ante tribunal stabunt ; quia illi tamquam mille, illi tamquam dena milia. A dextris positus quid dicturus est ? *Esuriui, et dedistis mihi manducare ; hospes fui, et suscepistis me*. Manifestum est quia his dicet qui habent substantiam huius saeculi, unde ista humana faciant. Tamen et ipsi cum illis regnabunt ; quia illi tamquam milites, illi tamquam annona praebentes prouinciales ¹, sub uno tamen Imperatore et miles et prouincialis in regno est. Miles fortis, prouincialis deuotus : miles fortis orationibus pugnat aduersus diabolum, deuotus prouincialis annonam tribuit militibus. Intellegat Caritas uestra. Et audient in fine ad dexteram positi : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi*. Erant ergo illo tempore multi, quando grauius inferbuerat sol persecutionis et daemone meridiano, erant qui sibi promittebant quia iudicaturi erant cum Christo ; non potuerunt ferre aestum persecutionis, et ceciderunt a latere ipsius ; erant ibi alii, qui non sibi promittebant sedes iudicantium, sed per eleemosynas promittebant sibi quia ad dexteram futuri erant, quibus dicturus erat Christus : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi*. Et quia multi de spe illa iudicandi ceciderunt, multi autem et multo plures de spe illa dexterae ceciderunt, ideo dictum est Christo : *Cadent a latere tuo mille, et dena milia a dextris tuis*. Et quia multi erunt cum illo, qui omnia illa non curarunt, cum quibus tamquam membris unus est Christus : *Ad te autem, inquit, non adpropinquabit*. Numquid ad solum caput dixit : *non adpropinquabit ?* Non utique ; sed nec ad Petrum, nec ad Paulum, nec ad omnes apostolos, nec ad omnes martyres, qui in tormentis non defecerunt. Quomodo ergo *non adpropinquabit ?* cur sic torti sunt. Propinquauit carni tormentum, sed non peruenit ad locum fidei. Itaque longe erat fides ipsorum a terrore tormentum. Torqueant, nec adpropinquabit terror ; torqueant, sed irridebunt tormentum, praesumentes in illo qui prior uicit, ut ceteri uincerent. Et qui uincunt, nisi qui de se non praesumserunt ? Intendat Caritas uestra ; ad hoc enim dixit omnia superiora. *Dicit Domino : Susceptor meus es tu, et refugium meum ; et : Sperabo*

10, 5 sqq. Matth. 25, 32-36. 45/53 Ps. 90, 2-6.

¹ Cfr *Tract. in Iob.*, XIII, 17, 11-14 ; CXXII, 3, 29/30.

in eum ; quoniam ipse eruet me de muscipula uenantium. Ipse eruet me, non ego me. Inter scapulas suas obumbrabit tibi ; sed quando ? Quando sub alis eius sperabis. Scuto circumdabit
 50 *te ueritas eius.* Quia ergo in illo praesumisti, et totam spem tuam in illo posuisti, sequitur, quid ? *Non timebis a timore nocturno, a sagitta uolante per diem, a negotio perambulante in tenebris, a ruina et daemónio meridiano.* Quis non timebit ?
 Qui non in se, sed in Christo praesumit. Qui autem de se
 55 *praesumunt, etsi iam sibi sperabant latus Christi tamquam iudicaturi, etsi futuros se iam sperabant a dextris Christi, quasi diceret illis : Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi ; uenit daemonium meridianum, id est, feruens aestus persecutionis,*
 60 *uehementer terrenis, et ceciderunt multi a spe sedis iudiciariae, de quibus dictum est : Cadent a latere tuo mille ; et multi a spe remunerationis obsequiorum suorum, de quibus dictum est : Et dena milia a dextris tuis. Ad te autem, id est, ad caput et corpus, non adpropinquabit,*
 65 *ruina et daemonium meridianum ; quoniam nouit Dominus qui sunt eius.*

PL
1158

8. **11.** *Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum uidebis.* Quid est hoc ? quare *uerumtamen* ? Quia licuit impiis superbire in seruos tuos, licuit impiis persequi seruos tuos. Impune ergo erit impiis,
 5 *quia persecuti sunt seruos tuos ? Non erit impune. Quamuis enim tu permiseris, et magis inde tui coronati sint. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum uidebis.* Malum enim quod uoluerunt, non bonum quod per nescientes actum est, eis retribuetur. Modo
 10 *opus est ut oculos fidei habeamus, et uideamus quia exaltantur ad tempus, et plangent in aeternum ; et quibus datur potestas in seruos Dei temporaliter, dicetur eis : Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Sed si habeat quisque oculos, sicut dixit : *oculis tuis considerabis,*
 15 *non est leue uidere impium florentem in hoc saeculo, et habere ad illum oculos, ut consideres fide quid ille passurus est in fine, si se non correxerit ; quia qui modo tonare uolunt, postea* ^{μ 970} *fulminantur. Verumtamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum uidebis.*

- 9-12. **12.** *Quoniam tu es, Domine, spes mea.* Ecce uenit ad illud, quare non cadat a ruina et daemónio meridiano : *Quoniam tu es, Domine, spes mea ; altissimum posuisti refugium tuum.* Quid est quod in alto est refugium tuum ? Multi enim sic sibi faciunt refugium Dei, quo
 5 *fugiant a temporalibus aestibus. In alto est enim refugium Dei, ualde in occulto est, quo fugias ab ira uentura. Intus*

altissimum posuisti refugium tuum. Non accedent ad te mala, et flagellum non adpropinquabit tabernaculo tuo. Quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis. In manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum. Ista sunt uerba quae diabolus dixit Domino Iesu Christo, quando illum tentauit. Sed quia diligentius consideranda sunt, ne uos fatigemus, differamus in crastinum (quia et crastino debetur uobis sermo), ut ab isto loco psalmi rursus incipiamus, propter taedium uestrum; ne cum uolumus finire res obscuras, praecipitemus, et non perueniant ad intellegentiam uestram.

SERMO II.

1. Sicut non dubito meminisse Caritatem uestram, qui hesterno die sermoni adfuestis, psalmum quem coeperamus exponere, ne ad terminum perueniret, angustia temporis impediuit; et dilata est pars eius in hodiernum diem. Hoc qui heri adfuestis, recordamini, qui non adfuestis, cognoscite. Propterea fecimus ipsam lectionem euangelii recitari, ubi Dominus tentatus est per ea uerba psalmi, quae hic audistis. Ideo tentatus est Christus, ne uincatur a tentatore christianus. Ille quippe magister in omnibus tentari uoluit, quia tentamur; sicut mori uoluit, quia morimur; sicut resurgere uoluit, quia resurrecturi sumus. Illa enim quae ostendit in homine, qui factus est propter nos homo, cum esset Deus per quem facti sumus, propter nos ostendit. Et saepe commendauimus Caritati uestrae, quod nos saepe iterare non piget; ut quia forte multi uestrum legere non possunt, quia non eis uacat legere, aut litteras non norunt, saltem assidue audiendo non obliuiscantur salubrem fidem suam. Certe ea repetendo quibusdam molesti uideamur, dum tamen quosdam aedificemus. Nouimus enim multos esse et memoria praeualentes, et lectionis diuinae studiosos, qui ea quae dicturi sumus nouerunt; et forte nos ea uolunt dicere quae non nouerunt. Sed si celeriores sunt, intueantur quia cum tardioribus ambulant uiam. Quando autem duo comites unam uiam ambulant, quorum est unus celerior, alter tardior, in potestate celerioris est ut cum illo ambulet tardior, non in potestate tardioris; quia si uelit celerior tantum facere quantum potest, tardior illum non sequitur. Opus est ergo ut celerior refrenet celeritatem suam, et non relinquat comitem tardiolem. Hoc est ergo quod dixi

XC, sermo 2, 1, 7 cfr Matth. 4, 6.

12, 9 adpropinquauit a 10 mandabit a 12 tollant a 16 debetur uobis sermo] *plures codd.*, si dominus uoluerit, inde uobis erit sermo *alii codd. edd.*

me saepe dixisse, et nunc iterum dico, sicut dicit apostolus :
 30 *Eadem scribere uobis, mihi quidem non pigrum, uobis autem
 tutum.* Dominus noster Iesus Christus, tamquam totus per-
 fectus uir, et caput, et corpus : caput in illo homine agnosci-
 mus, qui natus est de Maria uirgine, passus sub Pontio Pilato, μ 971
 sepultus, resurrexit, adscendit in caelum, sedet ad dexteram
 35 Patris, inde illum exspectamus iudicem uiuorum atque
 mortuorum ; hoc est caput ecclesiae. Corpus huius capituli
 ecclesia est, non quae hoc loco est, sed et quae hoc loco et per
 totum orbem terrarum ; nec illa quae hoc tempore, sed ab
 ipso Abel usque ad eos qui nascituri sunt usque in finem et
 40 credituri in Christum, totus populus sanctorum ad unam
 ciuitatem pertinentium ; quae ciuitas corpus est Christi, cui
 caput est Christus. Ibi sunt et angeli ciues nostri ; sed quia
 nos peregrinamur, laboramus ; illi autem in ciuitate exspectant
 aduentum nostrum. Et de illa ciuitate unde peregrinamur, lit-
 45 terae nobis uenerunt : ipsae sunt scripturae, quae nos hortan-
 tur ut bene uiuamus. Quid dicam uenisse litteras ? Ipse rex
 descendit, et factus est nobis uia in peregrinatione ; ut in illo
 ambulantes, nec erremus, nec deficiamus, nec in latrocinantibus
 incidamus, nec in laqueos irruamus, qui ponuntur iuxta
 50 uiam. Talem ergo scientes Christum totum atque uniuersum
 simul cum ecclesia ; ipsum autem solum natum de uirgine,
 caput ecclesiae, mediatorem scilicet inter Deum et homines
 Christum Iesum : ad hoc mediatorem, ut eos qui recesserant,
 per se reconciliet ; medius enim non est nisi inter duos. Reces-
 55 seramus a maiestate Dei, et peccato nostro offenderamus eum ;
 missus est Filius mediator, qui sanguine suo solueret peccata
 nostra, quibus separabamur a Deo ; et interpositus redderet
 nos ei et reconciliaret, a quo auersi in peccatis nostris et delictis
 tenebamur. Ipse est caput nostrum, ipse est Deus aequalis
 60 Patri, Verbum Dei per quod facta sunt omnia, sed Deus ut
 crearet, homo ut recrearet ; Deus ut faceret, homo ut reficeret.
 Hunc intuentes, sic audiamus psalmum : intendat Caritas
 uestra. Disciplina est ista et doctrina scholae huius, quae uobis
 ualeat non ad unum psalmum intellegendum, sed ad multos,
 65 si teneatis hanc regulam. Aliquando psalmus, non solum psal-
 mus, sed et omnis prophetia, aliquando sic loquitur de Christo,
 ut caput solum commendet, et aliquando a capite it ad corpus,
 id est ad ecclesiam, et non uidetur mutasse personam ; quia
 non separatur caput a corpore, sed tamquam de uno loquitur.
 70 Videat enim Caritas uestra quod dico. Manifestus est certe
 omnibus psalmus ubi de passione Domini dicitur : *Foderunt*

PL
1160

30 Phil. 3, 1. 36 cfr Eph. 5, 23. 52 cfr 1 Tim. 2, 5. 60 cfr Ioh. 1, 3.
 71 Ps. 21, 17.18.19.

XC, sermo 2, 1, 61 crearemur ... recrearemur *quidam codd.*

manus meas et pedes ; dinumerauerunt omnia ossa mea ; diuiserunt sibi uestimenta mea, et super uestimentum meum miserunt sortem. Hoc et Iudaei quando audiunt erubescunt ; euidentissime enim prophetia de passione Domini nostri Iesu Christi prolata est. Delicta autem non habebat Dominus noster Iesus Christus ; et tamen in capite ipsius psalmi dicit : *Deus, Deus meus, utquid me dereliquisti ? Longe a salute mea uerba delictorum meorum.* Videtis ergo quid dicatur ex persona captis, quid ex persona corporis. Delicta ad nos pertinent, passio pro nobis ad caput pertinet ; sed propter passionem illius pro nobis, et quod ad nos pertinet delictorum soluitur. Sic et in isto psalmo.

ers. 1-8.

2. Iam istos uersus hesternae die tractauimus ; breuiter commemoremus illos. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei caeli commorabitur.* Hoc commendauimus Caritati uestrae in istis uersibus, ne quisquam in se spem ponat, ^{μ 972} sed totam spem suam in illo ponat, in quo sunt uires nostrae ; ex adiutorio enim eius uincimus, non ex nostra praesumptione. Protegit ergo nos Deus caeli, si dicamus Domino quod sequitur : *Dicet Domino : Susceptor meus es tu et refugium meum, Deus meus, sperabo in eum ; quoniam ipse eruet me de muscipula uenantium et a uerbo aspero.* Diximus quia multi timentes asperum uerbum incidunt in muscipulam uenantium. Insultatur homini, quia christianus est ; et paenitet illum, quia christianus factus est, et ab aspero uerbo incidit in muscipulam diaboli. Insultatur etiam homini, quia inter multos christianos melius uiuit ; et timens aspera uerba insultatorum, incidit in laqueos diaboli, ut non sit triticum in area, sed paleam sequatur. Qui autem in Deo sperat, eruitur a muscipula uenantium et a uerbo aspero. Quomodo autem te protegit Deus ? *Inter scapulas suas obumbrabit tibi ;* id est, ante pectus suum te ponet, ut alis suis te protegat ; si modo agnoscas infirmitatem tuam, ut quasi pullus infirmus fugias sub alas matris, ne a miluo rapiaris. Milui sunt enim aereae potestates, diabolus et angeli eius : rapere uolunt infirmitatem nostram. Fugiamus sub alas matris Sapientiae, quia et ipsa Sapientia infirmata est propter nos ; quia Verbum caro factum est. Sicut infirmatur gallina cum pullis suis, ut protegat eos alis suis, sic Dominus noster Iesus Christus, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo, ut infirmaretur nobiscum, et alis suis protegeret nos, semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inuentus ut homo. *Et sub alis eius sperabis.*

PL
1161

77 Ps. 21, 2. 2, 2 sqq. Ps. 90, 1-8. 25 cfr Ioh. 1, 14. 26 cfr Matth. 23, 37. 27 cfr Phil. 2, 6 et 7.

82 soluitur] *codd. Am.*, debitum soluit *Er. Lou.*

Scuto circumdabit te ueritas eius ; non timebis a timore nocturno. Tentationes ignorantiae, timor nocturnus ; peccata scientiae, sagitta uolans per diem : in nocte enim ignorantia
 35 intellegitur, in die manifestatio. Sunt qui ignorantes peccant, sunt qui scientes peccant : qui ignorantes peccant, a timore nocturno supplantantur ; qui scientes peccant, a sagitta uolante per diem percussi sunt. Haec autem cum in grauioribus
 40 persecutionibus fiunt, quousque perueniatur tamquam ad meridiem, quicumque illo calore ceciderit, tamquam a daemonio meridiano cadet. Et multi a calore isto ceciderunt, sicut iam exposuimus hesterno die Caritati uestrae ; quia feruente persecutione dictum est : Torqueantur christiani, donec negent quod christiani sunt. Cum antea solerent confessi percuti, ad
 45 hoc postea torquebantur ut negarent ; et cum omnis reus tamdiu torqueatur, quamdiu neget, christianorum confessio torquebatur, negatio dimittebatur. Erat ergo tunc magnus aestus persequentium. Quicumque in illa tentatione ceciderunt, tamquam a daemonio meridiano ceciderunt. Et quanti
 50 ceciderunt ! Multi qui se sperabant sessuros cum Domino et iudicatueros, illi a latere ceciderunt. Item multi qui se sperabant ad dexteram futuros, in plebe sancta stipendiaria tamquam prouinciales, qui annonam militibus praebent, quibus dici habet : *Esuriui, et dedistis mihi manducare* (ad dexteram
 55 enim erunt multi) ; et de ipsa spe ceciderunt, et plures inde, quia plures ibi. Pauciores enim qui cum Domino iudicabunt, et plures qui stabunt ante illum : sed non una conditio eorum. Alii ad sinistram, alii ad dexteram ; alii ut regnent, alii ut
 60 puniantur ; alii ut audiant : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum* ; alii ut audiant : *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis eius.* Ergo qui a ruina et daemonio meridiano cadent, mille a latere, et dena milia a dextris. *Ad te autem non adpropinquabit* : quid ? Daemonium meridianum te non deicit. Quid mirum si caput non deicit ? Sed non deicit et illos qui sic haerent capiti, quomodo ait apostolus : *Nouit Dominus qui sunt eius.* Sunt enim quidam ita praedestinati, ut nouerit Dominus qui pertineant ad corpus ipsius.
 65 Cum ergo ad hos non accedet illa tentatio, ut deiciat eos, isti intelleguntur in eo quod scriptum est : *Ad te autem non adpropinquabit.* Sed ne illi peccatores quibus tanta licuit exercere in christianos, adtendantur a quibusdam infirmis, et dicatur : Ecce, quid uoluit Deus, ut tantum impiis et sceleratis liceat in seruos Dei ? modicum considera oculis tuis, oculis fidei, et uidebis retributionem peccatorum in fine, quibus modo tanta
 70 permittuntur, ut exercearis. Hoc enim sequitur : *Verum-*

54 sqq. Matth. 25, 32-41. 66 11 Tim. 2, 19.

2, 61 qui] *om. Er. Ven. Lou.*

tamen oculis tuis considerabis, et retributionem peccatorum uidebis.

9-12.

3. *Quoniam tu es, Domine, spes mea, altissimum posuisti refugium tuum. Non accedent ad te mala. Domino dicit : Quoniam tu es, Domine, spes mea ; altissimum posuisti refugium tuum. Non accedent*
5 ad te mala ; et flagellum non adpropinquabit tabernaculo tuo. Deinde iam uerba quae audistis dicta a diabolo : *Quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis. In manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum.* Cui hoc
 10 dicit ? Cui dixit : *Quoniam tu es, Domine, spes mea.* Iam puto non esse exponendum christianis quis sit Dominus. Si Deum Patrem intellegunt, quomodo illum tollent angeli in manibus, ne offendant ad lapidem pedem suum ? Videtis ergo quia et Christus Dominus, dum loqueretur de corpore,
 15 subito coepit loqui de capite. Caput nostrum appellatum est modo, cum diceretur : *Quoniam tu es, Domine, spes mea ; altissimum posuisti refugium tuum.* Ideo *posuisti altissimum refugium tuum, quoniam tu es, Domine, spes mea.* Quid sibi hoc uult ? Adtendat Caritas
 20 uestra : *Quoniam tu es, Domine, spes mea ; altissimum posuisti refugium tuum.* Iam non est mirandum ; propterea enim sequitur : *Non accedent ad te mala, quia altissimum posuisti refugium tuum ; et flagellum non adpropinquabit tabernaculo tuo, quia altissi-*
 25 *mum posuisti refugium tuum.* Non autem legimus in euangelio quia alicubi angeli portauerunt Dominum, ne offenderet ad lapidem ; et tamen intellegimus. Haec enim iam facta sunt, et non sine causa prophetata sunt, nisi quia futura erant. Et non possumus dicere : Postea uenturus est Christus,
 30 ut non offendant ad lapidem pedem suum ; iudicaturus enim ueniet. Vbi ergo completum est ? Intendat Caritas uestra.

4. Primo hos uersus audite : *Quoniam tu es, Domine, spes mea ; altissimum posuisti refugium tuum.* Genus humanum mori hominem nouerat, resurgere non nouerat ; ideo quod timeret habebat, quod speraret non habebat.
 5 Vt ergo ille qui propter disciplinam fecit timorem mortis, propter praemium futurae uitae aeternae daret spem resurrectionis, prior resurrexit Dominus noster Iesus Christus. Mortuus est post multos ; resurrexit ante omnes. Hoc passus est moriendo quod iam multi passi erant ; hoc iam fecit ^{μ 974}
 10 resurgendo, quod nullus ante illum ; quando enim hoc accipiet ecclesia, nisi in fine ? Praecessit in capite quod membra sperent ; nouit enim Caritas uestra quomodo inter se dicant. PL
 Dicat ergo ecclesia Domino suo Iesu Christo, dicat corpus ¹¹⁶³
 15 *tissimum posuisti refugium tuum, id est, ideo resur-*

rexisti a mortuis, et in caelum adscendisti, ut altum poneres
 refugium tuum adscendens, et fieres spes mea, qui in terra
 desperabam, et me resurrecturum esse non credebam; modo
 iam credo, quia adscendit in caelum caput meum; quo caput
 20 praecessit, et membra secutura sunt. Puto iam manifestum
 esse quod dictum est: *Quoniam tu es, Domine, spes
 mea; altissimum posuisti refugium tuum.* Hoc
 planius dixerim. Vt haberem spem resurrectionis quam non
 habebam, ideo prior resurrexisti, ut quo praecessisti, illuc me
 25 secuturum sperarem. Vox enim est ecclesiae ad Dominum
 suum, uox est corporis ad caput suum.

5. Noli ergo mirari: *Non accedent ad te mala, et fla-
 gellum non adpropinquabit tabernaculo tuo.* Taber-
 naculum Dei caro est. In carne inhabitauit Verbum, et caro
 facta est tabernaculum Deo; in ipso tabernaculo Imperator
 5 militauit pro nobis; in ipso tabernaculo ab hoste tentatus est,
 ne miles deficeret. Et quia ipsam carnem ostendit oculis no-
 stris, quia oculi nostri ista luce gaudent, et uisibili lumine
 isto delectantur, quia in manifestatione posuit carnem suam,
 ut omnes uiderent; ideo psalmus dicit: *In sole posuit taberna-
 10 culum suum.* Quid est: *in sole?* In aperto, in manifesto, in
 luce terrena; id est, in luce quae terras de caelo perfundit,
 ibi posuit tabernaculum suum. Sed quomodo ibi poneret
 tabernaculum suum, si non tamquam sponsus procederet de
 thalamo suo? hoc enim sequitur. *In sole posuit tabernaculum
 15 suum;* et quasi diceretur ei: Quomodo? *Et ipse, inquit,
 tamquam sponsus procedens de thalamo suo; exsultauit ut
 gigas ad currendam uiam.* Quod est tabernaculum, ipsa
 est sponsa. Verbum sponsus, caro sponsa, et thalamus uterus
 uirginis. Et quid dicit apostolus? *Et erunt duo in carne una.*
 20 *Sacramentum hoc magnum est; ego autem dico in Christo et in
 ecclesia.* Et quid ipse Dominus in euangelio? *Igitur iam non
 sunt duo, sed una caro.* Ex duobus unum, ex Verbo et carne
 unus homo, unus Deus. Hoc autem tabernaculum eius sensit
 flagella in terra; manifestum est quia flagellatus est Dominus.
 25 Numquid in caelo sentit flagella? Nequaquam. Quare?
 Quia altissimum posuit refugium suum, ut esset spes nostra,
 et non ad eum accedent mala, nec flagellum propinquabit
 tabernaculo eius. Longe est super omnes caelos, sed pedes
 habet in terra; caput in caelo est, corpus in terra. Cum autem
 30 pedes ipsius flagellarentur et calcarentur a Saulo, clamauit
 caput: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Ecce caput nemo
 persequitur, ecce caput in caelo; quia Christus resurgens a

5, 9 Ps. 18, 6.

19 Eph. 5, 31.32.

21 Matth. 19, 6.

24 cfr Matth. 27, 26.

31 Act. 9, 4.

32 cfr Rom. 6, 9.

5, 25 sensit *Er. Ven. Lou.* nequaquam] *edd., om. μ (errore?)*

mortuis, iam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur :
Non accedent ad te mala, et flagellum non adpropinquabit tabernaculo tuo. Sed ne putemus quia separatum est caput a corpore ; discretum est enim locis, sed iunctum est affectu ; ipsa affectus coniunctio clamauit de caelo :
Saule, Saule, quid me persequeris ? Prostrauit enim eum uoce obiurgante, et leuauit dextera miserante. Qui corpus Christi
 40 persequabatur, factus est membrum Christi, ut quod faciebat, μ 975 ipse ibi pateretur.

6. Quid ergo, fratres ? de capite nostro quid dictum est ?
Quoniam tu es, Domine, spes mea ; altissimum posuisti refugium tuum. Non accedent ad te mala, et flagellum non adpropinquabit tabernaculo tuo.
 5 Dicta sunt haec. *Quoniam angelis suis mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis.* Audistis modo, cum euangelium recitaretur : attendite. Baptizatus Dominus ieiunauit. Quare baptizatus ? Vt non aspernaremur baptizari. Nam cum ipse Iohannes diceret Domino : *Tu ad me uenis*
 10 *baptizari ; ego a te debeo baptizari,* et Dominus : *Sine modo ; sic enim decet nos implere omnem iustitiam ; uoluit implere humilitatem, ut ablueretur qui sordes non habebat. Ut quid hoc ?* Propter superbiam futurorum. Exsistit enim aliquando aliquis catechumenus qui forte doctrina et moribus uincit multos
 15 fideles ; attendit iam baptizatos multos imperitos, et multos non sic uiuentes quomodo ipse uiuit, non in tanta continentia, non in tanta castitate ; iam ille nec uxorem quaerit, et uidet aliquando fidelem, si non fornicantem, tamen uxore intemperantius utentem ; potest erigere ceruicem superbiae, et
 20 dicere : Quid mihi iam opus est baptizari, ut hoc accipiam quod iste habet, quem iam et uita et doctrina praecedo ? Huic Dominus : Quid praecessisti ? quantum praecessisti ? tantumne quantum ego te ? *Non est seruus super dominum suum, neque discipulus super magistrum suum ; sufficit seruo*
 25 *ut sit sicut dominus eius, et discipulo ut sit sicut magister eius.* Noli extolli, ut non quaeras baptismum. Baptismum quaeres Domini, ego serui quaesiui. Baptizatus est ergo Dominus, et post baptismum tentatus est, ieiunauit quadraginta diebus in mysterio, quod saepe uobis commemorauit. Non omnia uno
 30 tempore dici possunt, ne occupent necessaria tempora. Post quadraginta dies esuriuit. Poterat et numquam esurire ; sed quomodo tentaretur ? Aut si ille non uinceret tentatorem, quomodo disceres tu cum tentatore pugnare ? Esuriuit ; et iam tentator : *Dic lapidibus istis ut panes fiant, si Filius*
 35 *Dei es.* Quid magnum erat Domino Iesu Christo de lapidibus panem facere, qui de quinque panibus tot milia saturauit ?

6, 6/7 cfr Matth. 4, 2. 9 Matth. 3, 14 et 15. 23 Matth. 10, 24. 25. 34 Matth. 4, 3. 36 cfr Matth. 14, 17-21.

De nihilo fecit panem. Tanta enim multitudo escae, quae saturaret tot milia, unde processit ? Fontes panis erant in manibus Domini. Non est mirum ; nam ipse fecit de quinque panibus
 40 multum panis unde saturaret tot milia, qui facit quotidie in terra de paucis granis messes ingentes. Ipsa enim sunt miracula Domini ; sed assiduitate uiluerunt. Quid ergo, fratres, impossibile erat Domino de lapidibus panes facere ? Homines
 45 *Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae.* Quare ergo non fecit ? Vt te doceret respondere tentatori, ut si forte in aliqua angustia positus fueris, et suggesserit tibi tentator : Si christianus esses et ad Christum pertineres, desereret te modo ? non tibi misisset auxilium ? Et forte adhuc medicus secat, et ideo
 50 deserit ; sed non deserit. Quomodo Paulum ipsum ideo non exaudiuit, quia exaudiuit. Nam dicit Paulus non se esse exauditum de stimulo carnis suae angelo satanae, a quo colaphizari se dixit : *Propter quod Dominum ter rogavi ut auferret* ^μ 976
 55 *in infirmitate perficitur.* Tamquam medico diceretur, posito forte epithemate : Molestum est mihi hoc emplastrum ; rogo te, tolle illud. Et medicus : Non, opus est diu ibi sit ; non enim aliter sanari poteris. Aegrotum non exaudiuit medicus ad uoluntatem, quia exaudiuit ad salutem. Ideoque fortes estote,
 60 fratres ; et quando aliqua inopia tentamini, Deo flagellante et erudiente uos, quibus et parat et seruat aeternam hereditatem, non uobis suggerat diabolus : Si iustus esses, nonne tibi per coruum mitteret panem, quomodo misit Eliae ? ubi est quod legisti : *Numquam uidi iustum derelictum, nec semen eius quae-*
 65 *rens panem ?* Tu responde diabolo : Verum dicit scriptura : *Numquam uidi iustum derelictum, nec semen eius quaerens panem ;* habeo enim panem meum quem tu non nosti. Quem panem ? Audi Dominum : *Non in solo pane uiuit homo, sed in omni uerbo Dei.* Putasne uerbum Dei panem ? Si non
 70 esset panis Verbum Dei per quod facta sunt omnia, non diceret : *Ego sum panis uiuus, qui de caelo descendi.* Didicisti ergo quid respondeas tentatori in angustia famis.

7. Quid, si te sic tentat, ut dicat tibi : Si christianus esses, faceres miracula, quomodo fecerunt multi christiani ? Tu iam suggestionem mala deceptus, tentares Dominum Deum tuum, ut diceres Domino Deo nostro : Si christianus sum, et
 5 sum ante oculos tuos, et in aliquo numero tuorum me computas, faciam et ego aliquid, qualia multa fecerunt sancti tui ?

44 Matth. 3, 9. 53 II Cor. 12, 7-9. 62 cfr III Reg. 17, 6. 64 Ps. 36, 25.
 68 Matth. 4, 4 ; Deut. 8, 3. 71 Ioh. 6, 41.

6, 38 panis] Reg. Rem., panes edd. 40 multum panis] Reg. Rem. alii, multos panes edd. 69 panem] codd., non sit panis edd.

Tentasti Deum, quasi non sis christianus si hoc non facias. Multi talia desiderantes ceciderunt. Nam Simon ille magus talia desiderauit ab apostolis, qui Spiritum sanctum pecunia
 10 uoluit comparare. Amauit potentiam miraculorum, et non amauit imitationem humilitatis. Ideo quidam discipulus, uel quidam de turba cum uellet sequi Dominum, adtendens miracula quae faciebat ; uidit illum Dominus superbum non quaerere uiam humilitatis, sed typhum potentiae, et ait : *Vulpes*
 15 *foueas habent, et uolucres caeli nidos ; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Vulpes in te foueas habent ; uolucres caeli nidos in te habent. Vulpes dolus est ; uolucres caeli superbia est : sicut enim uolucres alta petunt, sic superbi ; ut et uulpes cauernas habent dolosas, ita omnes insidiatores. PL
 20 Quid ergo respondit Dominus ? Potest in te habitare superbia 1166 et dolus ; Christus non habet ubi in te habitet, ubi reclinet caput suum. Quia reclinatio capitis, humilitas Christi est. Nisi reclinaret caput, non iustificareris. Talia desiderantes et discipuli, et uolentes iam appetere sedem regni, antequam
 25 uiam humilitatis caperent, quando illi suggestum est a matre discipulorum : *Dic ut unus sedeat ad dexteram, et alius ad sinistram tuam,* potentiam quaerebant ; sed per passionem humilitatis uenitur ad potentiam regni. Ait Dominus : *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum ?* Quid cogitatis
 30 altitudinem regni, et non imitamini humilitatem meam ? Ergo quid, si sic te tentet : Fac miracula ? ne tu tentes Deum, quid debes respondere ? Quod respondit Dominus. Ait illi diabolus. *Mitte te deorsum ; quia scriptum est : angelis suis mandauit de te, ut in manibus tollant te, ne forte offendas ad* μ 977
 35 *lapidem pedem tuum.* Si te miseris, angeli te suscipient. Et posset quidem fieri, fratres, ut si se misisset Dominus, obsequia angelorum susciperent carnem Domini ; sed quid illi ait ? *Iterum scriptum est : Non tentabis Dominum Deum tuum.* Hominem me putas. Ad hoc enim accessit diabolus, ut tentaret
 40 utrum Filius Dei ipse esset. Videbat carnem ; sed maiestas in operibus apparebat. Angeli testimonium dixerant. Ille uidebat mortalem, ut tentaret, ut Christo tentato doceretur christianus. Quid ergo scriptum est ? *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Itaque non tentemus Dominum, ut dicamus :
 45 Si ad te pertinemus, miraculum faciamus.

8. Redeamus propter uerba psalmi. *Angelis suis, inquit, mandauit de te, ut custodiant te in omnibus uis tuis. In manibus tollent te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum.* Sublatus est Christus in manibus
 5 angelorum, quando assumtus est in caelum ; non quia, si

7, 8 cfr Act. 8, 18.19. 14 Matth. 8, 20. 26/29 Matth. 20, 21.22. 33/34 Matth. 4, 6.7 ; Deut. 6, 16.

7, 24 appetere] *codd. Am. Er.*, apparere *Lou.* 27 passionem] patientiam *duo codd.*

non portarent angeli, ruiturus erat; sed quia obsequebantur regi. Ne forte dicatis: Meliores sunt qui portabant, quam ille qui portabatur. Ergo meliora sunt iumenta quam homines? Sed quia infirmitatem hominum portant iumenta; nec hoc
 10 debemus dicere; etenim iumenta si se subtrahant, cadunt qui sedent. Sed quomodo debemus dicere? Nam et de Deo dictum est: *Caelum mihi sedes est*. Quia ergo caelum portat, et Deus sedet, ideo melius est caelum? Sic ergo et de obsequio angelorum in hoc psalmo intellegere poterimus, non ad infirmitatem
 15 Domini pertinet, sed ad illorum honorificentiam, ad illorum seruitutem. Resurrexit autem Dominus Iesus Christus, propter quid? Apostolum audite: *Mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter iustificationem nostram*. Item de Spiritu sancto euangelium: *Spiritus*, inquit, *nondum erat datus,*
 20 *quia Iesus nondum erat clarificatus*. Quae est clarificatio Iesu? Resurrexit, et adscendit in caelum. A Deo clarificatus adscensione in caelum, misit Spiritum suum sanctum die Pentecostes. In lege autem, in libro Moysi Exodo, a die agni occisi et manducati quinquaginta dies numerantur; et data est lex in ta-
 25 bulis lapideis scripta digito Dei. Quid sit digitus Dei, euangelium nobis exponit: quia digitus Dei Spiritus sanctus est. Quomodo probamus? Dominus respondens eis qui illum dicebant in nomine Beelzebub eicere daemonia, ait: *Si ego in Spiritu Dei eicio daemonia*; alius euangelista cum hoc narra-
 30 ret, *Si ego*, inquit, *in digito Dei eicio daemonia*. Quod ergo positum est in uno aperte, positum est in altero obscure; nesciebas quid sit digitus Dei, exponit alius euangelista, dicens eum esse Spiritum Dei. Digito ergo Dei scripta lex data est die quinquagesimo ab occisione agni, et Spiritus
 35 sanctus uenit die quinquagesimo a passione Domini nostri Iesu Christi. Occisus est agnus, factum est Pascha, impleti sunt quinquaginta dies, data est lex. Sed lex illa ad timorem, non ad amorem; ut autem timor conuerteretur in amorem, occisus est iustus iam in ueritate; cuius typus erat ille agnus
 40 quem occidebant Iudaei. Resurrexit; et a die Paschae Domini, sicut a die Paschae agni occisi, numerantur quinquaginta dies; et uenit Spiritus sanctus, iam in plenitudine amoris, non in poena timoris. Quare hoc dixi? Ad hoc ergo resurrexit Dominus et glorificatus est, ut mitteret Spiritum sanctum. Et
 45 dixeram iam dudum quia caput in caelo est, pedes in terra. Si caput in caelo, pedes in terra, quid est pedes Domini in terra, nisi sancti Domini in terra? Qui sunt pedes Domini? Apostoli missi per totum orbem terrarum. Qui sunt pedes

PL
1167

μ 978

8, 12 Isai. 66, 1; Act. 7, 49. 17 Rom. 4, 25. 19 Ioh. 7, 39. 28 Matth. 12, 28. 30 Luc. 11, 20. 42 cfr Act. 2, 1-4.

8, 15 illorum] *codd. Am. Er.*, illius Lou. 47 nisi] *edd., om. μ* (errore?)

Domini ? Omnes euangelistae, in quibus peragrat Dominus
 50 uniuersas gentes. Metuendum erat ne euangelistae offenderent
 in lapidem : illo enim in caelo posito capite, pedes qui in terra
 laborabant, possent offendere in lapidem. In quem lapidem ?
 In legem in tabulis lapideis datam. Ne ergo legis rei fierent,
 non accepta gratia, et in lege rei tenerentur ; ipsa est enim
 55 offensio reatus ; quos lex tenebat reos, absoluit Dominus, ut
 iam in legem non offenderent. Ne pedes huius capituli incur-
 rent in legis reatum, missus est Spiritus sanctus ut amorem
 faceret, et solueret a timore. Timor legem non implebat, amor
 impleuit. Timuerunt homines, et non impleuerunt ; amaue-
 60 runt et impleuerunt. Quomodo timuerunt, et non impleue-
 runt ; amauerunt, et impleuerunt ? Timebant homines, et
 rapiebant res alienas ; amauerunt, et donauerunt suas. Ergo
 non est mirandum quia ideo in manibus angelorum assumtus
 est Dominus in caelum, ne offenderet ad lapidem pes eius, ne
 65 illi qui in terra laborabant in corpore eius, peragrantes totum
 orbem terrarum fierent rei legis, subtraxit ab eis timorem,
 et impleuit eos amore. Timore Petrus ter negauit ; nondum
 enim acceperat Spiritum sanctum ; accepto postea Spiritu
 sancto, cum fiducia coepit praedicare. Qui ad uocem ancillae
 70 ter negauit, accepto Spiritu sancto, inter flagella principum
 confessus est quem negauerat. Non mirum, quia Dominus
 ipsum trinum timorem trino amore dissoluit. Resurgens enim
 a mortuis ait Petro : *Petre, amas me ?* Non dixit : Times me ?
 Nam si adhuc timeret, offenderet ad lapidem pedem suum.
 75 *Amas me ?* inquit ; et ille : *Amo*. Sufficiebat semel. Forte mihi
 sufficeret, qui cor non uideo ; quanto magis sufficeret Domino,
 qui uidebat quibus medullis uiscerum suorum dicebat Petrus :
Amo ? Non sufficit Domino respondere semel ; interrogat ite-
 rum, et respondet ille : *Amo*. Interrogat tertio, et iam taedio
 80 affectus Petrus, quasi dubitaret Dominus de amore ipsius :
Domine, tu, inquit, scis omnia, tu scis quia amo te. Sed Domi-
 nus cum illo sic egit, tamquam diceret : Ter me negasti ti-
 mendo, ter confitere amando. Isto amore et ista caritate re-
 pleuit discipulos suos. Quare ? Quia altissimum posuit refu-
 85 gium suum ; quia clarificatus misit Spiritum sanctum, soluit
 credentes a reatu legis, ne in lapidem offenderent pedes eius.

13. 9. Iam cetera manifesta sunt, fratres, quia saepe tractata
 sunt. *Super aspidem et basiliscum ambulabis, et
 conculcabis leonem et draconem*¹. Quis sit serpens,
 nostis ; quomodo super illum calcet ecclesia, quae non uinci-

PL
1168

67 cfr Matth. 26, 69-75. 70 cfr Act. 5, 40. 73 sqq. Ioh. 21, 15-17.

79 amo] *edd., om. μ, fort recte*

¹ De hoc uersu, cfr *Enarr. in ps. XXXIX, 1, 21 sqq.*

5 tur, quia cauet astutias ipsius. Quemadmodum autem sit
 leo et draco, puto et hoc nosse Caritatem uestram. Leo aperte
 saeuit ; draco occulte insidiatur : utramque uim et potestatem
 habet diabolus. Quando martyres occidebantur, leo erat
 saeuens ; quando haeretici insidiantur, draco est subrepens.
 10 Vicisti leonem, uince et draconem ; non te fregit leo, non te
 decipiat draco. Probemus quia leo erat, quando aperte sae-
 uiebat. Exhortans martyres Petrus ait : *Nescitis quia aduersa-* ^{μ 979}
rius uester diabolus tamquam leo rugiens circuit, quaerens
quem deuoret ? Aperte saeuens leo quaerebat quem deuoraret :
 15 draco quomodo insidiatur ? Per haereticos. Tales timens
 Paulus, ne ab illis corrumpetur ecclesia a uirginitate fidei,
 quam gestat in corde, ait : *Desponsaui enim uos uni uiro uir-*
ginem castam exhibere Christo ; et timeo ne sicut serpens Euam
seduxit adstutia sua, ita et mentes uestrae corrumpantur a
 20 *castitate quae est in Christo.* Virginitatem corporis paucae
 feminae habent in ecclesia, sed uirginitatem cordis omnes
 fideles habent. In ipsa fide uirginitatem cordis timebat cor-
 rumpi a diabolo ; quam qui perdiderint, sine causa sunt uirgi-
 nes corpore. Corrupta corde quid seruat in corpore ? Adeo
 25 mulier catholica praecedit uirginem haeticam. Illa enim
 non est uirgo in corpore, ista mulier facta est in corde ; et
 mulier non a marito Deo, sed a serpente. Quid autem ecclesia ?
Super aspidem et basiliscum ambulabis. Rex est
 serpentium basiliscus, sicut diabolus rex est daemoniorum.
 30 *Et conculcabis leonem et draconem.*

14. **10.** Iam uerba Dei ad ecclesiam : *Quoniam in me spe-* PL
ravit, eruam eum. Non solum ergo caput, quod modo ¹¹⁶⁹
 sedet in caelo, quia altissimum posuit refugium suum, ad
 quod non accedent mala, et flagellum non adpropinquabit
 5 tabernaculo eius ; sed et nos qui laboramus in terra, et adhuc
 in tentationibus uiuimus, quorum gressus timentur, ne in la-
 queos incidant, audiamus uocem Domini Dei nostri consolantis
 nos, et dicentis nobis : *Quoniam in me speravit, eruam*
eum ; protegam eum quoniam cognouit nomen
 10 *meum.*

15. **11.** *Inuocabit me, et ego exaudiam eum ; cum ipso*
sum in tribulatione. Noli timere quando tribularis, ne
 quasi non tecum sit Deus. Fides sit tecum, et tecum est Deus
 in tribulatione. Fluctus sunt maris, turbaris in nauigio, quia
 5 dormit Christus. Dormiebat in naui Christus, peribant homi-
 nes. Si fides tua dormit in corde tuo, tamquam in naui tua
 dormit Christus ; quia Christus per fidem in te habitat. Cum

9, 12 I Petr. 5, 8. 17 II Cor. 11, 2,3. 11, 5 cfr Matth. 8, 24,25.

9, 10 fregit] frangat *codd. omnes* 13 quaerens] *om. μ* 11, 1 inuocabit] *Reg. cum LXX, inuocauit edd. cum a et Vulg.*

turbari coeperis, excita Christum dormientem; erige fidem tuam, et noueris quia non te deserit. Sed ideo putas te deserit, quia non quando uis eripit. Eripuit tres pueros de igne. Qui eripuit tres pueros, deseruit Machabaeos? Absit. Et illos eripuit, et illos: illos corporaliter, ut infideles confunderentur; istos spiritualiter, ut fideles imitarentur. *Cum ipso sum in tribulatione; et eximam eum, et glorificabo eum.*

16. **12.** *Longitudine dierum replebo eum.* Quae est longitudo dierum? Vita aeterna. Fratres, nolite putare longitudinem dierum dici, sicut sunt hieme dies minores, aestate dies maiores. Tales dies nobis habet dare? Longitudo illa est quae non habet finem, aeterna uita quae nobis promittitur in diebus longis. Et uere, quia sufficit, non sine causa dixit: *replebo eum.* Non nobis sufficit quidquid longum est in tempore, si habet finem; et ideo nec longum dicendum est. Et si auari sumus, uitae aeternae debemus esse auari; talem uitam desiderate, quae non habet finem. Ecce ubi extendatur auaritia nostra. Argentum uis sine fine? Vitam aeternam desidera sine fine. Non uis ut habeat finem possessio tua? Vitam aeternam quaere. *Longitudine dierum replebo eum.*

13. *Et ostendam illi salutare meum.* Nec hoc, fratres, breuiter praetereundum est. *Ostendam illi salutare meum*; hoc dicit: Ostendam illi ipsum Christum. Quare? non est uisus in terra? Quid magnum nobis habet ostendere? Sed non est uisus tali uisu, quali uidebimus. Tali uisu uisus est, quali qui uiderunt, crucifixerunt; ecce qui uiderunt, crucifixerunt; nos non uidimus, et credidimus. Illi oculos habebant, nos non habemus? Immo et nos cordis habemus; sed per fidem adhuc uidemus, non per speciem. Quando erit species? Quando uidebimus *facie ad faciem*, quod dicit apostolus; quod nobis promittit Deus in magno praemio omnium laborum nostrorum. Quidquid laboras, ad hoc laboras, ut uideas. Nescio quid magnum est quod uisuri sumus, quando tota merces nostra uisio est; et ipsum magnum uisum hoc est, Dominus noster Iesus Christus. Ipse qui humilis uisus est, ipse uidebitur magnus, et laetificabit nos, quomodo uidetur modo ab angelis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Adtendite qui hoc promisit, ipsum Dominum in euangelio dicentem: *Qui diligit me, diligetur a Patre meo, et ego diligam eum.* Et quasi diceretur ei:

10 cfr Dan. 3, 49.50. 11 cfr II Mach. 7. 13, 10 I Cor. 13, 12. 17 Ioh. 1, 1. 19 Ioh. 14, 21.

10 quando] quomodo *dub.* μ , et adnotant: id est 'quia non corporaliter eripit' 14 et] *om.* a 12, 1 longitudinem a 13, 1 salutarem a 7 uidimus et credidimus] *plures codd.*, uidemus et credimus *edd.* 9 uidemus] uiuimus *omnes fere codd.*

Et quid ei dabis qui diligit te ? *Ostendam*, inquit, *meipsum illi*. Desideremus, et amemus ; flagremus, si sponsa sumus. Sponsus absens est, sustineamus : ueniet quem desideramus. Tantum pignus dedit, non timeat sponsa ne deseratur ab
 25 sponso : non dimittit pignus suum. Quod pignus dedit ? Sanguinem suum fudit. Quod pignus dedit ? Spiritum sanctum misit. Talia pignora dimittet ille sponsus ? Si non amaret, talia pignora non daret. Iam amat. O si sic amaremus !
Maiorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat
 30 *pro amicis suis* ; et nos quomodo possumus ponere animas nostras pro illo ? Quid illi prodest, quando iam altissimum posuit refugium suum, et flagellum non adpropinquat tabernaculo eius ? Sed quid dicit Iohannes ? *Sicut Christus pro nobis animam posuit, sic et nos debemus pro fratribus animam ponere.*
 35 Vnusquisque ponens pro fratre animam, pro Christo ponit ; quomodo pascens fratrem, Christum pascit : *Cum uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Amemus, et imitemur ; curramus post unguenta eius, quomodo dicitur in Canticis canticorum : *Post odorem unguentorum tuorum curremus.*
 40 Venit enim et oleuit, et odor ipsius impleuit mundum. Vnde odor ? De caelo. Sequere ergo ad caelum, si non falsum respondes cum dicitur : Sursum cor, sursum cogitationem, sursum amorem, sursum spem, ne putrescat in terra. Triticum non audes ponere in humida terra, ne putrescat, quia laborasti
 45 et messuisti, triturasti et uentilasti. Quaeris locum tritico tuo, et non quaeris locum cordi tuo ? non quaeris locum thesauro tuo ? Fac quidquid poteris in terra : eroga ; non perdes, sed recondes. Et quis seruat ? Christus qui et te seruat. Te nouit seruare, thesaurum tuum non nouit seruare ?
 50 uult ut locum mutes thesauro tuo, nisi ut locum mutes cordi tuo ? Nemo enim cogitat nisi de thesauro suo. Quam multi hic sunt qui me modo audiunt, et non est cor eorum nisi in saccellis suis ? In terra estis, quia in terra est quod amatis : mittatur in caelum, et erit ibi cor uestrum. Vbi enim fuerit the-
 55 saurus tuus, ibi erit et cor tuum.

IN PSALMVM XCI.

ENARRATIO.

SERMO.

μ 981

PL

1171

1. Adtendite ad psalmum : det nobis Dominus aperire mysteria quae hic continentur ; cum propter fastidium animorum eadem diuerse uarieque tractantur. Nam nullum aliud canticum nos docet Deus, nisi fidei, spei, et caritatis : ut fides
 5 nostra firma sit in ipso, quamdiu non illum uidemus, credentes

29 Ioh. 15, 13.

33 I Ioh. 3, 16.

36 Matth. 25, 40.

39 Cant. 1, 3.

54

cfr Matth. 6, 21.

in eum quem non uidemus, ut gaudeamus cum uiderimus, et fidei nostrae succedat species lucis eius, ubi iam non nobis dicitur : Crede quod non uides ; sed, gaude quia uides. Spes etiam nostra incommutabilis sit, et figatur in illo, et non nutet
 10 et fluctuet, non agitetur ; sicut ipse Deus in quo figitur, non potest agitari. Spes enim modo uocatur ; tunc non spes, sed res erit. Tamdiu enim uocatur spes, quamdiu non uidetur quod speratur, dicente apostolo : *Spes autem quae uidetur, non est spes : quod enim uidet quis, quid sperat ? Si autem quod non*
 15 *uidemus speramus, per patientiam exspectamus.* Modo ergo patientia necessaria est, quamdiu ueniat quod promissum est. Nemo autem patiens est in bonis. Quando exigitur de homine patientia, in malis agit ; quando dicitur : Patiens esto, tolera, sustine, molestia est, sub qua te Deus uult esse fortem, toleran-
 20 tantem, longanimum, patientem. Sed numquid decipit qui promisit ? Medicus exserit ferrum ad secandum uulnera, et dicit ei quem secturus est : Patiens esto, sustine, tolera ; in doloribus exigit patientiam, sed post dolores promittit salutem. Et ille qui tolerat dolores in ferro medici, nisi sibi
 25 proponat sanitatem, quam nondum habet, deficit in dolore quem patitur. Multa ergo mala sunt in isto saeculo, intus, foris ; prorsus non cessant, abundant scandala ; nemo illa sentit, nisi qui graditur uiam Dei. Ei dicitur in omnibus diuinis paginis, ut toleret praesentia, speret futura, amet quem non
 30 uidet, ut amplectatur cum uiderit. Caritas enim quae tertia nobis adiungitur ad fidem et spem, maior est supra fidem et spem : quia fides rerum est quae non uidentur ; erit autem species cum uisae fuerint ; et spes rei est quae non tenetur ; quae adueniente ipsa re, non erit iam spes, quia tenebimus, non
 35 sperabimus ; caritas autem non nouit nisi crescere magis magisque. Si enim amamus quem non uidemus, quomodo amaturi sumus cum uiderimus ? Desiderium ergo nostrum crescat. Christiani non sumus, nisi propter futurum saeculum : nemo praesentia bona speret, nemo sibi promittat felicitatem mundi, quia christianus est ; sed utatur felicitate
 40 praesenti, ut potest, quomodo potest, quando potest, quantum potest. Cum adest, consolationi Dei gratias agat ; cum deest, iustitiae Dei gratias agat. Vbique sit gratus, nusquam ingratus : et Patri consolanti et blandienti gratus sit ; et Patri emen-
 45 danti et flagellanti et disciplinam danti gratus sit ; amat enim ille semper, siue blandiatur, siue minetur ; et dicat quod audistis in psalmo : *Bonum est confiteri Domino et psallere nomini tuo, Altissime.*

PL
1172

XCI, 1, 13 Rom. 8, 24.25. 30 cfr I Cor. 13, 15. 47 Ps. 91, 2.

XCI, 1, 32 erit] *codd.*, erunt *edd.* 38 sumus] *aliquot codd.*, simus *Er. Lou.*

Vers. 1.

2. Titulus psalmi habet : *Psalmus cantici in diem sabbati*. Ecce et hodiernus dies sabbati est : hunc in prae- ^{μ 982} senti tempore otio quodam corporaliter languido et fluxo et luxurioso celebrant Iudaei. Vacant enim ad nugas ; et cum
 5 Deus praeceperit sabbatum, illi in his quae Deus prohibet exercent sabbatum. Vacatio nostra a malis operibus, uacatio illorum a bonis operibus est. Melius est enim arare, quam saltare. Illi ab opere bono uacant ; ab opere nugatorio non uacant. Nobis sabbatum indicit Deus. Quale ? Primo ubi sit
 10 uidete. Intus est, in corde est sabbatum nostrum. Multi enim uacant membris, et tumultuantur conscientia. Omnis homo malus, sabbatum habere non potest ; nusquam enim illi con-
 quiescit conscientia ; necesse est in perturbationibus uiuat. Cui autem bona est conscientia, tranquillus est ; et ipsa tran-
 15 quillitas sabbatum est cordis. Adtendit enim promissorem Dominum ; et si laborat in praesenti, extenditur spe futuri, et serenatur omne nubilum tristitiae ; sicut dicit apostolus : *Spe gaudentes*. Ipsum autem gaudium in tranquillitate spei nostrae, sabbatum nostrum est. Hoc commendatur, hoc can-
 20 tatur in isto psalmo, quomodo sit homo christianus in sabbato cordis sui, id est, in uacatione et tranquillitate et serenitate conscientiae suae non perturbatus. Inde dicit hic, unde solent perturbari homines, et docet te agere sabbatum in corde tuo.

2.

3. Primum est, ut tu ipse, si aliquid profecisti, Deo confitearis ex eo quod profecisti, quia muneia ipsius sunt, non merita tua. Hinc incipe sabbatum, non tibi tribuendo quasi non acceperis quod accepisti, neque excusando te ab eo quod facis
 5 mali, quia ipsa sunt tua. Peruersi enim homines et perturbati, qui non agunt sabbatum, mala sua Deo tribuunt, bona sua sibi. Si quid boni fecerit, Ego feci, dicit ; si quid mali fecerit, quaerit quem accuset, ne confiteatur Deo. Et quid est : Quaerit quem accuset ? Si non est ualde impius, ad manum habet
 10 satanam quem accuset ; satanas fecit, dicit, ipse mihi persuasit, quasi satanas habeat potestatem cogendi. Adstutiam suadendi habet. Sed si satanas loqueretur, et taceret Deus, haberes unde te excusares ; modo aures tuae positae sunt inter monentem Deum, et suggerentem serpentem. Quare
 15 huc flectuntur, hinc auertuntur ? Non cessat satanas suadere malum ; sed nec Deus cessat admonere bonum. Satanas autem non cogit inuitum ; in tua potestate est consentire, aut non consentire. Si aliquid persuadente satana mali feceris, dimitte satanam, accusa te, ut accusatione tua Dei miseri-
 20 cordiam merearis. Expetis illum accusare qui non habet ue-

2, 4 cfr Ex. 20, 8. 18 Rom. 12, 12. 3, 3 cfr I Cor. 4, 7.

2, 1 diem] *opt. codd. cum LXX, die edd. cum a* 3, 8 non confitetur *plures codd.*
 20 expectas *quidam codd.*

- niam ? Te accusa, et accipis indulgentiam. Deinde multi non accusant satanam, sed accusant fatum. Fatum meum me duxit, dicit. Cum dixeris illi : Quare fecisti ? quare peccasti ? Et ille : Fato meo malo. Ne dicat : Ego feci, iam manus ad Deum tendit ; lingua blasphemat. Nondum quidem hoc aperte dicit, sed tamen adtende, et uide quia hoc dicit. Quaeris ab illo quid sit fatum, et dicit : Stellae malae. Quaeris ab illo quis fecit stellas, quis ordinauit stellas ; non habet quid tibi respondeat, nisi Deus. Restat ergo ut siue per transennam, siue per cannam longam, siue per proximum, Deum accuset ; et cum Deus puniat peccata, Deum faciat auctorem peccatorum suorum. Non potest enim fieri ut puniat quod fecit : punit quod facis, ut liberet quod fecit. Aliquando autem, dimissis omnibus, omnino directe eunt in Deum ; et quando peccant, dicunt : Deus hoc uoluit ; si nollet Deus, non peccarem. Ad hoc monet ut non solum non audiatur ut non pecces, sed accusetur quia peccas ? Quid ergo nos docet psalmus iste ? *Bonum est confiteri Domino*. Quid est : *confiteri Domino* ? In utraque re, et in peccato tuo, quia tu fecisti, et in bono facto, confitere Domino, quia ipse fecit. Tunc psalles nomini Dei altissimi : quaerens gloriam Dei, non tuam ; nomen ipsius, non tuum. Si enim tu quaeris nomen Dei, quaerit et ipse nomen tuum ; si autem tu neglexeris nomen Dei, delet et ipse nomen tuum. Quomodo autem dixi : Quaerit nomen tuum ? Quomodo dixit discipulis suis uenientibus, posteaquam misit eos euangelizare. Cum fecissent multa miracula, et in nomine Christi daemonia eiecissent, redeuntes dixerunt : *Domine, ecce daemonia nobis subiecta sunt*. Dixerunt quidem : *in nomine tuo* ; sed ille uidit in eis quia ipsa glorificatione gaudebant, et extollebant se, et ibant inde in superbiam, quia licuit illis expellere daemonia. Vidit illos quaerere gloriam suam, et ait illis, quaerens ipse, immo conseruans nomina eorum apud se : *Nolite gaudere in hoc ; gaudete autem quod nomina uestra scripta sunt in caelo*. Ecce ubi habes nomen, si tu nomen Dei non neglegas. Psalle ergo nomini Dei, ut fixum sit apud Deum nomen tuum. Psallere autem quid est, fratres ? Psalterium organi genus est ; chordas habet. Opus nostrum, psalterium nostrum est ; quicumque manibus operatur opera bona, psallit Deo ; quicumque ore confitetur, cantat Deo. Cantat ore, psalle operibus. Ad quam rem ?
3. 4. *Ad annuntiandum mane misericordiam tuam, et ueritatem tuam per noctem*. Quid sibi uult quia mane annuntianda est misericordia Dei, et per noctem ueritas Dei ? Mane dicitur, quando nobis bene est ; nox dici-

47 sqq. Luc. 10, 17.20.

30 proximam *plures codd.* 4, 1 adnuntiandam a

- 5 tur, quando tristitia tribulationis est. Quid ergo dixit breuiter ?
 Quando tibi bene est, gaude Deo, quia misericordia ipsius est.
 Iam tu forte diceres : Si ergo gaudeo Deo, quando mihi bene
 est, quia misericordia ipsius est ; quando in tristitia, in tribu-
 latione sum, quid facio ? Misericordia ipsius est, quando mihi
 10 bene est ; crudelitas ergo ipsius, quando male est ? Si laudo
 misericordiam, quando bene est ; reprehendam ergo crudeli-
 tatem, quando male est ? Non. Sed quando bene est, lauda
 misericordiam ; quando male, lauda ueritatem ; quia peccata PL
 flagellat, non est iniquus. In nocte erat Daniel, quando ora- 1174
 15 bat ; erat enim in captiuitate Ierusalem, erat in potestate
 hostium. Tunc multa mala sancti patiebantur ; tunc ipse in
 lacum leonum missus est, tunc tres pueri in ignem praecipitati
 sunt. Haec patiebatur in captiuitate populus Israel : nox erat.
 Per noctem confitebatur Daniel ueritatem Dei ; dicebat in
 20 oratione : *Peccauimus, impie egimus, iniquitatem fecimus : tibi,*
Domine, gloria, nobis confusio. Veritatem Dei annuntiabat
 per noctem. Quid est ueritatem Dei annuntiare per noctem ?
 Non accusare Deum, quia pateris aliquid mali, sed tribuere
 illud peccatis tuis, emendationi ipsius : *Ad annuntiandum*
 25 *mane misericordiam ipsius, et ueritatem per no-*
ctem. Cum misericordiam annuntias mane, et ueritatem per ^μ 984
 noctem, semper laudas Deum, semper confiteris Deo, et psal-
 lis nomini eius.
4. 5. *In decachordo psalterio, cum cantico in cithara.*
 Decachordum psalterium non modo audistis. Decachordum
 psalterium significat decem praecepta legis. Sed cantare
 in illo opus est, non portare psalterium. Nam et Iudaei habent
 5 legem ; portant, non psallunt. Qui sunt qui psallunt ? Qui
 operantur. Parum est : qui operantur cum tristitia, nondum
 psallunt. Qui sunt qui psallunt ? Qui cum hilaritate faciunt
 bene. In psallendo enim hilaritas est. Et quid dicit apostolus ?
Hilarem enim datorem diligit Deus. Quidquid facis, cum hilari-
 10 tate fac : bonum tunc et bene facis. Si autem cum tristitia fa-
 cis, fit de te, non facis ; et portas magis psalterium, non cantas.
In psalterio decachordo, cum cantico in cithara,
 hoc est, uerbo et opere. *Cum cantico,* uerbo ; *in cithara,*
 opere. Si uerba sola dicis, quasi canticum solum habes, ci-
 15 tharam non habes ; si operaris, et non loqueris, quasi solam
 citharam habes. Propter hoc et loquere bene, et fac bene, si
 uis habere canticum cum cithara.
5. 6. *Quia iucundasti me, Domine, in factura tua,*
et in operibus manuum tuarum exsultabo. Videtis
 quid dicat. Tu me fecisti bene uiuentem, tu me formasti ;

4, 14 sqq. cfr Dan. 3 ; 6. 20 Dan. 9, 5.7. 5, 9 II Cor. 9, 7.

5, 1 decachordo] decem chordarum a

si quid forte boni facio, in factura manuum tuarum exulta-
 5 bo ; quomodo dicit apostolus : *Ipsius enim sumus figmentum,*
creati in operibus bonis. Nisi enim te formaret ad opera bona,
 non nosset nisi opera tua mala. *Qui enim loquitur mendacium,*
de suo loquitur : hoc euangelium dicit. Omne peccatum men-
 10 dacium est. Contra legem enim et contra ueritatem quidquid
 est, mendacium dicitur. Ergo quid ait ? *Qui loquitur menda-*
cium, de suo loquitur, id est, qui peccat, de suo peccat. Adten-
 dite sententiam contra. Si enim qui loquitur mendacium, de
 suo loquitur ; restat ut qui loquitur ueritatem, de Dei loqua-
 tur. Ideo dicitur in alio loco : *Deus solus uerax ; omnis autem*
 15 *homo mendax.* Non tibi dicitur in hac sententia : Vade, securus
 mentire, quia homo es ; immo uide te hominem, quia mendax
 es ; et ut sis uerax, bibe ueritatem, ut de Deo ructes, ut sis PL
 uerax. Quia de tuo illam non potes habere, restat ut inde 1175
 illam bibas, unde fluit. Quomodo si a luce recesseris, in tene-
 20 bris es ; quomodo lapis non de se feruet, sed uel a sole uel ab
 igne, si eum calori subtraxeris, frigescit ; ibi apparet, quia
 quod feruebat, non erat ipsius ; sed feruebat uel a sole uel ab
 igne ; sic et tu si a Deo recesseris, frigesces ; si ad Deum acces-
 seris, feruesces ; sicut dicit apostolus : *Spiritu feruentes.*
 25 Item de luce quid dicit ? Si ad eum accesseris, in lumine eris ;
 ideo psalmus dicit : *Accedite ad eum, et illuminamini ; et uultus*
uestri non erubescant. Quia ergo boni nihil potes operari, nisi
 illuminatus a lumine Dei, et feruefactus a Spiritu Dei ; quando
 uideris te bene operantem, confitere Deo, et dic quod ait
 30 apostolus, dic tibi ne extollaris : *Quid enim habes quod non*
accepisti ? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non accepe-
ris ? Hic ergo confitetur Deo et docet nos bonam confessionem,
 quia dicit : *Iucundasti me, Domine, in factura tua,*
et in operibus manuum tuarum exultabo.

7. Quid agimus de illis qui male uiuunt, et florent ? Hinc μ 985
 enim perturbatum animum habet qui perdit sabbatum : uidet
 se in bonis operibus quotidie uersantem, et laborantem in
 angustia rerum, forte in inopia rei familiaris, forte in fame et
 5 siti et nuditate, forte se in carcere bona facientem, et illum a
 quo in carcerem missus est mala facientem et exultantem ;
 et subintrat cor pessima cogitatio aduersus Deum, et dicit :
 Deus, quare tibi seruius ? quare oboedio uerbis tuis ? Non rapui
 aliena, non furtum feci, non hominem occidi, non cuiusquam
 10 rem concupiui, non falsum testimonium aduersus aliquem

6, 5 Eph. 2, 10. 7 Ioh. 8, 44. 14 Rom. 3, 4 ; Ps. 115, 11. 24 Rom. 12, 11.
 26 Ps. 33, 5. 30 I Cor. 4, 7.

6, 13 dei] *codd.*, deo *edd.* 18 habere] *codd. Am. Er.*, bibere *Lou.* 21 eum ca-
 lori] ei calorem *tres codd.* 33 quia] qua *aliquot codd.* 7, 1 hi *Er. Lou.* 2
 habet] habent et perdant sabbatum. Et qui perdit sabbatum (perdit sabbatum qui
Er.) Er. Lou. 6 est] et *praem. PL*

dixi, non patri uel matri iniuriam feci, non ad idola inclinatus sum, non accepi nomen Domini Dei in uanum : seruauit me a peccato. Enumerat decem chordas, id est, decem praecepta legis, et interrogat se secundum singula, et uidet se non peccasse, nec in uno ; et contristatur quia talia mala patitur. Et illi qui, non dico, aliquas chordas tangunt, sed nec tangunt ipsum psalterium, et nihil boni operantur, consulunt idola ; et forte tunc uidentur christiani, quando nihil mali patitur domus eorum ; quando autem aliqua ibi tribulatio est, currunt ad pythoem, aut sortilegum, aut mathematicum. Dicitur illi nomen Christi ; subsannat, torquet os. Dicitur illi : Fidelis, consulis mathematicum ? Et ille : Recede a me ; ipse mihi prodidit res meas ; nam perdidissem, et in planctu remansissem. Homo bone, nonne signas te signo crucis Christi ? Et lex omnia ista prohibet. Gaudes quia res tuas inuenisti ; non es tristis quia tu peristi ? Quanto melius tunica tua periret quam anima tua ? Subsannat in his omnibus ; contumeliosus est parentibus, odit inimicum, insectatur usque ad mortem, furatur ubi occasionem inuenierit, a falso testimonio non cessat, insidiatur matrimonio alieno, concupiscit rem proximi sui : facit haec omnia, et floret in diuitiis, in honoribus, in excellentia mundi huius. Videt eum ille miser bene operans, et mala patiens ; perturbatur et dicit : Deus, puto, mali tibi placent, et bonos odisti, amas eos qui faciunt iniquitatem. Si commotus fuerit, et illi cogitationi consenserit, perdet sabbatum de corde : iam incipit ad psalterium hoc non adtendere ; deuiauit inde, sine causa cantat : *Bonum est confiteri Domino, et psallere nomini tuo, Altissime*. Iam perduto sabbato ab interiore homine et exclusa quiete cordis, et bona cogitatione repulsa, incipit iam imitari illum quem uidet in malis florentem, et conuertit se et ipse ad facienda mala. Deus autem patiens est, quia aeternus est, et nouit diem iudicii sui, ubi omnia examinat.

6. 8. Hoc nos docens quid ait ? *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Nimis profundae factae sunt cogitationes tuae*. Reuera, fratres mei, nullum mare tam profundum est quam est ista cogitatio Dei, ut mali floreant, et boni laborent ; nihil tam profundum, nihil tam altum ; ibi naufragat omnis infidelis, in isto alto, in isto profundo. Vis transire profundum hoc ? A ligno Christi noli resilire ; non mergeris : tene te ad Christum. Quid est quod dico, tene te ad Christum ? Ideo uoluit ipse in terra laborare. Audistis, cum propheta legeretur, non auertisse eum scapulas a flagellis, non auertisse eum faciem a sputis hominum, non auertisse maxillam a palmis eorum : quare omnia ista pati uoluit, nisi ut consoletur patientes ? Et poterat et ipse in fine resuscitare

PL
1176

carnem suam ; sed tu qui nod uideras, non esset quod spera-
 15 res : non distulit resurrectionem suam, ne tu adhuc dubitares.

Eo ergo fine patere et tolera tribulationes in mundo, quem
 adtendisti in Christo, et non te moueant qui faciunt mala,
 et in isto saeculo florent. *Nimis profundae factae sunt*
cogitationes Dei. Vbi est cogitatio Dei ? Ad praesens
 20 habenas laxat ; sed postea adstringet. Noli gaudere ad piscem
 qui in esca sua exsultat ; nondum traxit hamum piscator ;
 nam iam ille hamum habet in faucibus. Et quod tibi uidetur
 longum, breue est : omnia ista cito transeunt. Quid est longa
 uita hominis ad aeternitatem Dei ? Vis esse longanimis ?

25 Vide aeternitatem Dei. Nam adtendis ad dies tuos paucos,
 et diebus tuis paucis uis impleri omnia. Quae omnia ? Vt
 damnentur omnis impii, et coronentur omnes boni. Istis diebus
 tuis uis haec impleri ? Implet illa Deus tempore suo. Quid tu
 taedium pateris et facis ? Aeternus est ; tardat, longanimis

30 est ; tu autem dicis : Ideo ego non sum longanimis, quia tem-
 poralis sum. Sed id potestate habes : iunge cor tuum aeterni-
 tati Dei, et cum illo aeternus eris. Quid enim dictum est de
 temporalibus ? *Omnis caro fenum, et omnis claritas carnis ut* PL
flos feni : fenum aruit, et flos decidit. Omnia ergo arescunt et 1177

35 decidunt ; non uerbum illud : *Verbum enim Domini manet in*
aeternum. Transit fenum, transit claritas feni ; sed habes quo
 te teneas : *Verbum Domini manet in aeternum.* Dic ergo illi :
Nimis profundae factae sunt cogitationes tuae. Te-
 nuisti lignum, transis per istam profunditatem. Vides ibi

40 aliquid ? intellegis ibi aliquid ? Intellego, dicis. Si iam chris-
 tianus es, et bene eruditus, dicis : Deus iudicio suo reseruat
 omnia. Boni laborant, quia flagellantur ut filii ; mali exsultant,
 quia damnantur ut alieni. Duos filios habet homo ; alterum
 castigat, alterum dimittit ; facit unus male, et non corripitur a

45 patre ; alter mox ut se mouerit, colaphis caeditur, flagellatur.
 Vnde ille dimittitur, ille caeditur, nisi quia huic caeso heredi-
 tas seruatur, ille autem dimissus exheredatus est ? Videt eum
 non habere spem, et dimittit eum ut faciat quod uult. Puer
 autem qui flagellatur, si cor non habuerit, et imprudens fuerit

50 et stultus, gratulatur fratri suo qui non uapulat ; et gemit de
 se, et dicit in corde suo : Tanta mala facit frater meus, quid-
 quid uult facit contra praecepta patris mei, et nemo illi facit
 uerbum durum ; ego, mox ut me mouero, caedor. Stultus est,
 imprudens est ; adtendit quid patitur, non adtendit quid illi

55 seruatur.

7.8. 9. Ideo cum dixisset : *Nimis profundae factae sunt*

33 Isai. 40, 6-8.

8, 16 quem] *codd.*, quas *Am. Lou.*, quemadmodum *Er.* 19 ibi aliquot *codd.*
 21 manum *plures codd.* 28/29 quid tu taedium] quod autem diu *plures codd.*

cogitationes tuae, subiecit statim: *Vir imprudens non cognoscet, et stultus non intellet ea*. Quae sunt quae non intellet stultus, et quae non cognoscet imprudens?
 5 *Cum exoriuntur peccatores sicut fenum*. Quid est: *sicut fenum*? Virent cum hiems est; sed arescent aestate. Adtendis florem feni. Quid citius transit? Quid lucidius? quid uiridius? Non te delectet uiriditas ipsius, sed time ariditatem ipsius. Audisti *peccatores sicut fenum*, audi et iustos: μ 987
 10 *Quoniam ecce*. Interim uidete peccatores; sicut fenum florent, bene; sed qui sunt qui non cognoscunt? Stulti et imprudentes. *Cum exoriuntur peccatores sicut fenum, et prospexerint omnes qui operantur iniquitatem*. Omnes qui in corde suo non recta sentiunt de Deo,
 15 *prospexerunt peccatores exorientes sicut fenum, id est, florentes ad tempus*. Quare illos prospiciunt? *Vt intereant in saeculum saeculi*. Adtendunt enim florem ipsorum temporalem, imitantur illos, et uolentes cum illis florere ad tempus, intereunt in aeternum; hoc est: *Vt intereant in*
 20 *saeculum saeculi*.

9.10.

10. *Tu autem Altissimus in aeternum es, Domine*. Exspectans desuper ex aeternitate tua quando transeat tempus iniquorum, et ueniat tempus iustorum. *Quoniam ecce*. Intendite, fratres. Iam et ipse qui loquitur (loquitur enim ex
 5 *persona nostra, loquitur ex persona corporis Christi; Christus enim loquitur in corpore suo, id est, in ecclesia sua*), iam iunxit se aeternitati Dei; sicut uobis paulo ante dicebam, longanimis est Deus et patiens, omnia ista quae uidet mala a malis fieri
 10 *tolerat*. Quare? Quia aeternus est, et uidet quid illis seruet.
 15 *Vis et tu esse longanimis et patiens? Iunge te aeternitati Dei; cum illo exspecta illa quae infra te sunt; cum enim adhaeserit cor tuum Altissimo, infra te erunt omnia mortalia; et dic quod sequitur: Quoniam ecce inimici tui peribunt*. Qui modo florent, postea peribunt. Qui sunt inimici Dei?
 20 *Fratres, forte illos solos putatis inimicos Dei qui blasphemant? Sunt quidem et ipsi, et atroces isti qui nec lingua nec cogitationibus malis parcunt iniuriis Dei. Et quid faciunt Deo excelso, aeterno? Si pugno in columnam ferias, tu laederis; et putas quia blasphemia Deum percutiens non tu disrumperis? nam nihil facis Deo. Sed inimici Dei aperte blasphematores sunt, et quotidie occulti inueniuntur. Cauete tales inimicitias Dei. Quosdam enim occultos inimicos Dei scriptura aperit; ut quia non illos potes nosse corde tuo, no-*

PL
1178

9, 10 Ps. 91, 10.

9, 3 ea] haec a 5 exorientur a 10 quomodo? ecce Er. Ven. Lou. 13
 prospexerunt a (cfr l. 15) 10, 4 ipsum Corb. recentioris aetatis qui] om.
 edd. 13 peribunt] domine, quoniam ecce inimici tui add. a

ueris illos in scriptura Dei, et caueas inueniri cum illis. Aperte
 25 dicit Iacobus in epistola sua : *Nescitis quia amicus huius mundi, inimicus Dei constituitur ?* Audisti. Non uis esse inimicus
 Dei ? Noli esse amicus huius mundi ; nam si amicus fueris
 huius mundi, inimicus eris Deo. Quomodo enim non potest
 fieri adultera coniux, nisi inimica sit uiro suo, sic anima adul-
 30 tera amore rerum saecularium, non potest nisi inimica esse
 Deo. Timet, sed non amat ; poenam timet, non iustitia delectatur.
 Ergo inimici Dei omnes amatores mundi, omnes inquisito-
 res nugarum, omnes consultores sortilegorum, mathematico-
 rum, pythorum. Intrent ecclesias, non intrent ecclesias ; ini-
 35 mici Dei sunt. Ad tempus possunt florere sicut fenum ; peri-
 bunt autem, cum ille inspicere coeperit, et iudicium suum in
 omnem carnem adduxerit. Iunge te scripturae Dei, et dic illud
 cum isto psalmo : *Quoniam ecce inimici tui peribunt.*
 Non ibi inueniaris, ubi peribunt. *Et dispergentur omnes*
 40 *qui operantur iniquitatem.*

11. **11.** Quid tu qui laboras modo, si inimici Dei peribunt, et
 dispergentur omnes qui operantur iniquitatem ? tu qui inter
 ista scandala, inter iniquitates humanas gemis, qui tribularis
 in carne, sed gaudes in corde, quid tu ? quae tibi spes, o corpus
 5 Christi ? O Christe, qui in caelis sedes ad dexteram Patris, sed ^{μ 988}
 pedibus tuis et membris tuis laboras in terra, et dicis : *Saule,*
Saule, quid me persequeris ? tu quam spem habebis, si inimici
 Dei peribunt, et dispergentur omnes qui operantur iniquita-
 tem ? quid tibi erit ? *Et exaltabitur sicut unicornis*
 10 *cornu meum.* Quare dixit : *sicut unicornis ?* Aliquando
 unicornis significat superbiam, aliquando unicornis exaltatio-
 nem unitatis significat ; quia unitas exaltatur, omnes haereses
 cum inimicis Dei peribunt. *Et exaltabitur sicut unicor-*
nis cornu meum. Et quando erit ? *Et senectus mea in*
 15 *miseriordia pingui.* Quid dixit : *senectus mea ?* No-
 uissima mea. Quomodo in aetatibus nostris nouissima sene-
 ctus est, sic totum hoc quod modo patitur corpus Christi in
 laboribus, in aerumnis, in uigiliis, in fame, in siti, in scandalis,
 in iniquitatibus, in pressuris, iuuentus ipsius est : senectus PL
 20 ipsius, id est, nouissima ipsius in laetitia erunt. Et intendat ¹¹⁷⁹
 Caritas uestra, quia dixit senectutem, ne putetis et mortem :
 homo enim in carne ideo senescit, ut moriatur. Senecta eccle-
 siae candida erit recte factis, morte autem non corrumpetur.
 Quod est caput senis, hoc erunt opera nostra. Videtis quem-
 25 admodum canescat caput, et inalbescat, quantumcumque
 senectus accedit. Qui bene senescit ordine suo, quaeris illi
 aliquando in capite capillum nigrum, et non inuenis ; sic cum

10, 25 Iac. 4, 4. 11, 6 Act. 9, 4.

34 intrent] *plures codd. Am. Er., intrant Lou.* 11, 10 cornum a

fuert uita nostra talis, ut quaeratur nigritudo peccatorum, et non inueniatur ; senecta ista iuuenilis est, senecta ista uiridis est, semper uierebit. Audistis de feno peccatorum, audite de senecta iustorum : *Senectus mea in misericordia pingui.*

12. **12.** *Et respexit oculus meus in inimicis meis.*

Quos dicit inimicos suos ? Omnes qui operantur iniquitatem. Noli adtendere quia amicus tuus est iniquus : incurrat negotium, et ibi illum probas. Incipis uenire contra iniquitatem ipsius, et ibi uidebis, quia quando tibi blandiebatur, inimicus erat ; sed nondum pulsaueras, non ut institueretur in corde quod non erat, sed ut erumperet quod erat. *Et respexit oculus meus in inimicis meis ; et in eis qui insurgunt in me malignantibus, audiet auris mea.* Quando ? In senecta. Quid est, in senecta ? In nouissimo. Et quid audiet auris nostra ? Stantes ad dexteram audiemus quod dicetur eis qui sunt ad sinistram : *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Ab isto auditu malo iustus non timebit. Scitis quia dictum est in quodam psalmo : *In memoria aeterna erit iustus ; ab auditu malo non timebit.* Quo auditu malo ? *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius. Et in eis qui insurgunt in me malignantibus, audiet auris mea.*

13. **13.** Transit fenum, transit flos peccatorum ; quid de iustis ?

Iustus ut palma florebit. Illi exoriuntur sicut fenum ; *iustus ut palma florebit.* In palma altitudinem significauit. Forte et hoc significauit in palma, quia in nouissimis suis pulchra est ; ut initium eius a terra ducas, finem ipsius in cacumine, ubi habet totam pulchritudinem : aspera radix uidetur in terra, pulchra coma sub caelo est. Erit ergo et tua pulchritudo in fine. Radix tua fixa sit ; sed sursum uersus habemus radicem nostram. Radix enim nostra Christus est, qui adscendit in caelum. Humilatus exaltabitur. *Velut cedrus in Libano multiplicabitur.* Videte quas arbores dixit : *Iustus ut palma florebit ; uelut cedrus in Libano multiplicabitur.* Numquid cum sol exierit, arescit palma ? numquid arescit cedrus ? Cum autem sol candens aliquando fuerit, arescit fenum. Veniet ergo iudicium, ut arescant peccatores, et uirescant fideles. *Velut cedrus in Libano multiplicabitur.*

14-16. **14.** *Plantati in domo Domini, in atriiis domus Dei nostri florebut. Adhuc multiplicabuntur in* PL 1180

12, 12 Matth. 25, 41. 15 Ps. 111, 7.

12, 1 in inimicis meis] *opt. codd. cum LXX, inimicos meos edd., inimicis meis a 3* quia iniquus est tibi amicus *Er. Ven. Lou.* 13, 8 habemus] *codd. Am., habeamus Er. Lou.* 10 sicut a in] quae est in a

senecta uberi ; et tranquillii erunt, ut annuntient.
 Hoc est sabbatum quod uobis paulo ante commendaui, unde
 5 habet titulum psalmus. *Tranquillii erunt, ut annuntient.*
 Quare tranquillii annuntiant ? Non illos mouet fenum peccatorum : cedrus et palma nec in tempestatibus curuantur.
 Ergo tranquillii sint, ut annuntient ; et uere, quia modo annuntian-
 dum est et subsannantibus hominibus. O miseri ho-
 10 mines amatores mundi ; annuntiant uobis qui plantati sunt
 in domo Domini ; qui confitentur Domino in cantico et cithara,
 in uerbo et opere, annuntiant uobis, et dicunt uobis :
 Nolite seduci felicitate iniquorum, nolite adtendere florem
 feni ; nolite adtendere ad tempus beatos, in aeternum miseros.
 15 Nec ista beatitudo quae modo foris uidetur, uera est ; nec in
 corde beati sunt, quia torquentur mala conscientia. Tu autem
 tranquillus esto, sperans de promissis Domini Dei tui. Quid
 enim annuntiabis in tranquillitate ? *Quoniam rectus Dominus Deus,*
 20 *et non est iniquitas in eo.* Adtendite, fratres, si plantati estis
 in domo Domini, si uultis florere sicut palma, et multiplicari
 sicut cedrus Libani, et non arescere sicut fenum sole candente,
 sicut hi qui uidentur florere sole absente. Si ergo non uultis
 esse fenum, sed palma et cedrus, quid annuntiabitis ?
 25 *Quoniam rectus Dominus Deus, et non est iniquitas in illo.*
 Quomodo non est iniquitas ? Tanta mala facit ; sanus est,
 filios habet, plenam domum, abundat gloria, exaltatur honoribus,
 de inimicis uindicatur, et omnia mala committit ; alius innocens
 sui negotii, non rapiens aliena, non contra quemquam faciens,
 laborat in uinculis, in carceribus, in inopia aestuat et suspirat.
 30 *Quomodo non est iniquitas in eo ?* Esto tranquillus, et intelleges ;
 nam perturbaris, et in cubiculo tuo obscuras tibi lucem. Radiare
 tibi uult aeternus Deus ; noli tibi facere nubilum de perturbatione.
 Esto tranquillus in te, et uide quid tibi dicam.
 35 Quia Deus aeternus est, quia modo parcit malis, adducens illos
 ad paenitentiam ; flagellat bonos, erudiens illos ad regnum caelorum ;
non est iniquitas in eo : noli timere. Ecce ego flagellatus sum tantum,
 manifestum est, confiteor, peccaui ; non enim dico me iustum. Hoc enim
 dicunt plerique.
 40 Quando est forte quisquam in aliqua miseria, in doloribus,
 intras consolari illum ; et ille : Peccaui, fateor, sunt peccata mea,
 agnosco illa ; sed numquid tanta peccaui, quanta ille ? Ego noui
 quanta fecit ille, ego noui quanta commisit ; peccata mea sunt,
 fateor illa Deo, sed minora sunt quam illius ; et
 45 ecce ille nihil mali patitur. Noli turbari, tranquillus esto, ut
 scias *quoniam rectus Dominus, et non est iniquitas*

14, 3 uberi] pingui α (fort. rectius, cfr n. 11, l. 15 et 31/32 19 deus] meus add. a cum
 LXX 24 quid annuntiabitis] uidete quid annuntietis Reg., qui annuntietis aliquot
 codd. 26 facit] quis add. Er. Ven. Lou. 28 sui] om. probae notae codd.

in eo. Quid, si te propterea flagellat modo, quia non tibi seruat ignem sempiternum? Quid, si illum propterea dimittit modo, quia auditurus est: *Ite in ignem aeternum?* Sed quan- ^{μ 990}
 50 do? Cum tu positus fueris ad dexteram, tunc dicitur positus ad sinistram: *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Non te ergo ista moueant: tranquillus esto, ^{PL}
 sabbatiza, et annuntia *quoniam rectus Dominus Deus,* ¹¹⁸¹
et non est iniquitas in eo.

IN PSALMVM XCII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Vers. 1.

1. Psalmi huius titulum, cum pronuntiaretur, audiuimus; et quid sibi uelit, de scriptura Dei, hoc est ex libro Genesis, non est difficile cognoscere; in titulo enim tamquam admonemur in limine quid intus quaeramus. Inscriptus ergo est ita:
 5 *Laus cantici ipsi David, in diem ante sabbatum, quando fundata est terra.* Recordantes ergo per omnes dies quid fecerit Deus, quando creauit et ordinauit uniuersa a primo die usque ad sextum diem (septimum enim sanctificauit, quia in illo requieuit post omnia opera, quae fecit bona
 10 ualde), et inuenimus eum sexto die fecisse (qui dies hic commemoratur, quia dicit: *ante sabbatum*) omnia animalia in terra; deinde ipso die fecit hominem ad imaginem et similitudinem suam. Non autem sine causa illi dies sic sunt ordinati, nisi quia et saecula sic cursura erant, antequam requiescamus
 20 in Deo. Tunc autem requiescimus, si facimus opera bona. Ad hoc exemplum scriptum est de Deo: *Requieuit Deus septimo die,* cum fecisset omnia opera bona ualde. Non enim fatigatus est, ut requiesceret, aut modo non operatur, cum aperte Dominus Christus dicat: *Pater meus usque nunc operatur.*
 25 Dicit illud enim Iudaeis, qui carnaliter sentiebant de Deo, nec intellegebant quia Deus cum quiete operatur, et semper operatur, et semper quietus est. Ergo et nos, quos in se uoluit Deus tunc figurare, post omnia opera bona habebimus requiem. Et quidem opera bona nostra, fratres, quae hic operamur
 30 in saeculo ante requiem, quasi cum labore sunt; et requies illa in spe est, nondum tenetur in re; et nisi esset in spe, deficeremus in labore; sed transeunt opera laboriosa et bona. Quid enim tam bonum, quam porrigere panem esurienti? et quod audiebamus modo, cum euangelium legeretur, quid
 35 tam bonum, quam id quod admonebat generaliter: *Omnis*

14, 49 Matth. 25, 41.

XCII, 1, 6 sqq. cfr Gen. 1; 2, 1-3. 24 Ioh. 5, 17. 35 Luc. 3, 11.

XCII, 1, 5 ipsi] *codd. cum a et LXX, ipsius edd.*

qui habet duas tunicas, det non habenti ; et qui habet escas, pascat esurientem ? Nudum uestire, bonum opus est ; numquid semper erit hoc opus bonum ? Habet aliquantulum laborem, sed habet solatium in spe futurae quietis. Quantum autem laborem
 40 habet quod uestis nudum ? Bonum opus non multum laborat ; malum opus habet laborem. Qui enim uestit nudum, si habet unde faciat, non laborat ; si non habet unde faciat : *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae uoluntatis.* Qui autem uult spoliare uestitum, quantum labore, quis
 45 numerat ? Et tamen et ista transitura sunt, cum uenerimus ad illam requiem, ubi nemo esurit qui pascatur, nemo nudus est qui uestiatur. Ideo quia et ista transitura sunt opera bona, et sextus iste dies, quando perficiuntur opera bona ualde, PL
 habet uesperam. In sabbato autem non inuenimus esse ues- 1182
 50 peram, quia requies nostra non habebit finem : uespera enim pro fine ponitur. Sicut ergo sexto die fecit Deus hominem ad imaginem suam, sic inuenimus sexto saeculo uenisse Dominum Iesum Christum, ut reformaretur homo ad imaginem Dei. Primum enim tempus, tamquam primus dies, ab Adam usque
 55 ad Noe ; secundum tempus, tamquam secundus dies, a Noe usque ad Abraham ; tertium tempus, tamquam tertius dies, ab Abraham usque ad Dauid ; quartum tempus, tamquam quartus dies, a Dauid usque ad transmigrationem Babylo-
 60 niae ; quintum tempus, tamquam quintus dies, a transmigra-
 tione Babyloniae usque ad praedicationem Iohannis. Sextus dies iam a praedicatione Iohannis agitur usque ad finem, et post finem sexti diei peruenimus ad requiem. Modo ergo sextus dies agitur. Si sextus dies agitur, uidete quid habeat titulus : *In diem ante sabbatum, quando fundata est*
 65 *terra.* Iam audiamus ipsum psalmum ; ipsum interrogemus quomodo fundata est terra, ne forte tunc facta est terra : nec in Genesi sic legimus. Quando ergo fundata est terra ? Quando, nisi cum fit quod lectum est modo in apostolo : *Si tamen statis in fide, ait, stabiles et immobiles ?* Cum omnes qui cre-
 70 dunt per uniuersam terram immobiles sunt in fide, fundata est terra ; tunc fit homo ad imaginem Dei. Quod significat sextus ille dies de Genesi. Sed quomodo illud fecit Deus ? quomodo fundata est terra ? Christus uenit, ut fundaret terram. *Fundamentum enim nemo potest ponere praeter id quod*
 75 *positum est, quod est Christus Iesus.* De illo ergo cantat psalmus :

2. *Dominus regnauit, decorem induit ; induit Dominus fortitudinem et praecinctus est.* Videmus quia duas res induit, decorem et fortitudinem. Ut quid autem ?

42 Luc. 2, 14. 68 I Cor. 15, 58. 74 I Cor. 3, 11.

65 audiuius Corb.

Vt fundaret terram. Sequitur enim : *Etenim confirmauit*
 5 *orbem terrae, qui non commouebitur.* Vnde confirma-
 uit ? Quia decorem induit. Non confirmaret, si solum decorem
 indueret, non et fortitudinem. Quare ergo decorem ? quare
 fortitudinem ? Vtrumque enim dixit : *Dominus regnauit,*
decorem induit ; induit Dominus fortitudinem et
 10 *praecinctus est.* Nostis, fratres, quia Dominus noster cum
 uenisset in carne, his quibus praedicabat euangelium regni.
 aliis placebat, aliis displicebat. Nam diuisae sunt aduersus
 se linguae Iudaeorum : *Alii dicebant : Quia bonus est ; alii*
dicebant : Non, sed seducit turbas. Alii ergo bene loquebantur ;
 15 alii detrahebant, lacerabant, mordebant, conuiciabantur. Ad
 eos ergo quibus placebat, *decorem induit ;* ad eos quibus
 displicebat, *fortitudinem induit.* Imitare ergo et tu Do-
 minum tuum, ut possis esse uestis ipsius ; esto cum decore
 ad eos quibus placent bona opera tua ; esto fortis aduersus
 20 detractores. Audi apostolum Paulum imitantem Dominum
 suum, quomodo et ipse habuit decorem, habuit fortitudinem.
Christi bonus odor sumus, inquit, in omni loco, et in his qui
salui fiunt, et in his qui pereunt. Quibus enim placet bonum,
 salui fiunt ; qui detrahunt bono, pereunt. Quod suum erat,
 25 ille odorem habebat bonum ; immo bonus odor erat ; sed uae
 miseris qui et bono odore moriuntur. Non enim ait : Illis
 bonus odor sumus, illis malus odor sumus ; sed : *Christi bonus*
odor sumus, ait, in omni loco, et in his qui salui fiunt, et in his PL
1183
 30 *in uitam, aliis odor mortis in mortem.* Quibus erat odor uitae
 in uitam, decorem induerat ; quibus erat odor mortis in mor-
 tem, fortitudinem induerat. Si autem tunc gaudes, quando
 te laudant homines, et placent illis bona opera tua ; cum autem
 uituperauerint, deficis in bonis operibus, et quasi fructum bo-
 35 norum te perdidisse arbitraris, quia inuenis reprehensores :
 non stetisti immobilis ; non pertines ad *orbem terrarum,*
qui non commouebitur. Induit Dominus fortitudi-
nem et praecinctus est. De ipso decore et fortitudine
 habet alium locum apostolus Paulus : *Per arma iustitiae dextra*
 40 *et sinistra.* Vide ubi decorem, ubi fortitudinem : *Per gloriam,*
et ignobilitatem. In gloria decorus, in ignobilitate fortis. Apud
 alios gloriosus praedicabatur ; apud alios ignobilis contemne-
 batur. Decorem adferebat eis quibus placebat, fortitudinem
 aduersus eos quibus displicebat. Et sic enumerat omnia usque
 45 in finem, ubi dicit : *Quasi nihil habentes, et omnia possidentes.*
 Cum omnia possidet, decorus est ; cum nihil habet, fortis est.
 Non ergo mirum, si sequitur : *Etenim confirmauit orbem*

2, 13 Ioh. 7, 12. 22 sqq. II Cor. 2, 14-16. 39 sqq. II Cor. 6, 7.8.10.

2, 11 in carnem quibus plures codd. 15 lacerabant] codd., latrabant add. edd.

terrae, qui non commouebitur. Quomodo enim non commouebitur orbis terrarum? Cum credunt in Christum
 50 omnes fideles, et parati sunt ad utrumque; gaudere cum laudantibus, fortes esse aduersus uituperantes; non mollescere linguis laudantium, nec frangi linguis uituperantium.

3. Forte quaeramus et de hoc uerbo, quare dixit: *praecinctus est.* Cinctio opera significat: tunc enim se quisque cingit, cum operaturus est. Sed quare non dixit: Cinctus est: sed: *praecinctus est?* Dicit enim in alio psalmo: *Accingere gladium tuum circa femur, potentissime; populi sub te cadent.* Nec ibi dixit: Cingere, neque, praecingere, sed, *accingere.* Accingeris enim quando aliquid adiungis lateri tuo per cinctionem; ideo, *Accingere gladium tuum.* Gladius Domini unde debellauit orbem terrarum, occidendo nequitiam,
 10 Spiritus Dei est in ueritate sermonis Dei. Quare circa femur accingere dicitur gladium? Aliud quidem ex alio de alio psalmo ad cinctionem diximus; sed tamen quia commemoratum est, non est praetermittendum. Quid est accinctio gladii circa femur? Per femur carnem significat. Non enim aliter debel-
 15 laret Dominus orbem terrarum, nisi in carnem ueniret gladius ueritatis. His ergo quare *praecinctus est?* Qui se praecingit, ante se ponit aliquid quo praecingitur; unde dictum est: PL
Praecinctus est linteo, et lauit pedes discipulorum suorum. 1184
 Quia enim tunc humilis fuit, quando linteo praecinctus est,
 20 lauit pedes discipulorum suorum. Omnis autem fortitudo in humilitate, quia fragilis est omnis superbia; ideo cum de fortitudine diceret, addidit: *praecinctus est*; ut recolas Deum praecinctum humilem, quando pedes discipulorum lauit. Et exhorruit Petrus Dominum suum, magistrum suum (minus
 25 dixi magistrum suum, cum dixissem Dominum suum) curuantem se ad pedes suos, et lauantiem sibi pedes, expauit, et dixit: *Domine, non lauabis mihi pedes.* Et ille: *Quod ego* μ 993
facio, tu nescis modo; scies autem postea. Et ille: *Non lauabis mihi pedes in aeternum.* Et ille: *Si non lauero te, non habe-*
 30 *bis partem mecum.* Qui primo Petrus expauerat Dominum lauantiem sibi pedes, plus expauit: *Non habebis partem me-*
 cum, et credidit non sine causa hoc facere Dominum, nisi quia aliquod erat illud forte sacramentum, et ait: *Domine, non pedes tantum, sed et caput, et totum.* Et ille: *Qui lotus est semel,*
 35 *non habet necessitatem iterum lauandi, sed est mundus totus.* Non ergo ad sacramentum tamquam mundationis pertinebat,

3, 4 Ps. 44, 4.6. 18 sqq. Ioh. 13, 4-15.

3, 8/9 Gladius domini. Vnde debell. orb. terrarum? *dist. Reg.* 9/10 nequitas spiritus in ueritate sermonis *Reg.* 10 est] *om. Reg. et alii codd.* alt. dei] *om. Reg. et alii codd.* 11 ex alio] *om. Am.* 12 accinctionem diximus (uel dicimus) *nonnulli codd.* 36 tamquam] *codd. Am., tantum Er. Lou.*

quod lauit eis pedes, sed ad exemplum humilitatis ; hoc enim dixerat : *Quod enim ego facio, nescis ; scies autem postea.* Videamus si scierunt postea, uideamus si aperuit illis quod
 40 faciebat, ut uideamus Dominum praecinctum fortitudine, quia in humilitate est tota fortitudo. Cum lauisset eis pedes, rursus discubuit, et ait illis : *Dicitis me Magistrum, et uerum dicitis ; sum enim ; dicitis me Dominum, et uerum dicitis ; sum enim ; si ergo ego Magister et Dominus uester laui uobis*
 45 *pedes, quomodo oportet uobis inuicem faciatis?* Si ergo in humilitate est fortitudo, nolite timere superbos. Humiles tamquam petra sunt : petra deorsum uidetur, sed solida est. Superbi quid ? Quasi fumus : etsi alti sunt, euanescunt. Ergo ad humilitatem Domini referre debemus quod prae-
 50 cinctus est, secundum commemorationem euangelii, quod praecinctus est, ut lauaret pedes discipulis suis.

4. Est aliud quod in hoc uerbo possimus intellegere. Diximus quia qui se praecingit, ante se ponit quod sibi adiungit, ut se cingat. Quia ergo illi qui detrahunt nobis, aliquando nobis absentibus faciunt, tamquam post dorsum ; aliquando coram
 5 in faciem, sicut Domino faciebant pendenti in cruce : *Si filius Dei est, descendat de cruce ;* non opus habes fortitudine quando tibi aliquis detrahit absenti, quia non audis, nec sentis ; si autem in faciem tibi dicat, opus est ut fortis sis. Quid est : Fortis sis ? Vt feras ; ne forte ideo te putes fortem, cum au-
 10 dieris, quia percutis pugno uictus conuicio. Non est ista fortitudo, si conuiciatus percutias, quoniam ab ira uictus es ; et ualde stultum est, hominem uictum fortem dicere, cum dicat scriptura : *Melior est qui uincit iram, quam qui capit ciuitatem.* Meliorem dixit irae uictorem, quam ciuitatis captiuato-
 15 rem. Habes ergo aduersarium magnum in teipso. Cum audito PL
 conuicio ira coeperit surgere, ut reddas malum pro malo, re- 1185
 cordare uerba apostoli : *Non reddentes malum pro malo, neque maledictum pro maledicto.* His uerbis recordatis frangis iram, tenes fortitudinem ; et quia coram te ille tibi maledixit, non
 20 post dorsum tuum, praecinctus es illa.

5. Iam cetera audiamus : breuis est psalmus. *Etenim confirmauit orbem terrae, qui non commouebitur.* Videtis, fratres, multi credunt in Christum, magna turba est ; et tamen in hac magna turba, audistis modo cum euangelium
 5 legeretur, quia ueniet Dominus ferens palam in manu sua, et mundabit aream suam ; frumentum recondet in horreo, paleas comburet igni inextinguibili. Sunt ergo per totam terram et boni et mali : boni grana sunt, mali palea. In aream intrat tribula ; paleam concidit, triticum purgat. Quis est

4, 5 Matth. 27, 40. 13 Prou. 16, 32. 17 I Petr. 3, 9. 5, 5 cfr Matth. 3, 12.

4, 11 conuiciatus] uictus *codd. omnes Am.* quoniam] cum *codd. omnes Am.*

10 ergo orbis terrarum *qui non commouebitur* ? Quod utique μ 994
 non diceret, nisi esset et orbis terrarum qui commouebitur.
 Est orbis terrarum qui non commouebitur, est orbis terrarum
 qui commouebitur. Quia et boni qui stabiles sunt in fide, orbis
 terrarum est ; ne quis diceret : In parte sunt ; et mali, qui non
 15 stant in fide cum senserint aliquam tribulationem, per orbem
 terrarum sunt. Est ergo orbis terrarum mobilis, est orbis ter-
 rarum immobilis, de quo dicit apostolus. Vide orbem terra-
 rum mobilem. Rogo te, de quibus dicebat apostolus : *Ex qui-*
buis est Hymenaeus et Philetus, qui circa ueritatem aberrauerunt,
 20 *dicentes resurrectionem iam factam esse, et fidem quorundam*
subuertunt ? Numquid isti ad orbem terrarum pertinebant,
 qui non commouebitur ? sed palea erant : *Et fidem, inquit,*
quorundam subuertunt. Non dixit : Omnium ; et si omnium
 diceret, omnes intellegere deberemus pertinentes ad ciuitatem
 25 Babyloniam, quae habet damnari cum diabolo ; tamen *fidem*
quorundam dixit. Et quasi diceretur ei : Et quis eis potest
 resistere ? subiecit statim : *Firmum autem fundamentum*
Dei stat. Ecce habes orbem terrarum qui non commoue-
 bitur. *Habens signaculum hoc.* Quod signaculum habet fir-
 30 mum fundamentum ? *Novit Dominus qui sunt eius.* Iste est
 orbis terrarum qui non commouebitur : *Novit Dominus qui*
sunt eius. Et quod signaculum habet ? *Et recedat ab iniustitia*
omnis qui nominat nomen Domini. Modo ab iniquitate recedat ;
 ab iniquis enim non potest recedere, quia mixta est palea
 35 tritico usque dum uentiletur. Quid dicimus, fratres ? Et in ipsa
 area, mira res est de tritico : recedit a palea, cum exspoliatur,
 et non recedit ab area, cum trituratur. Quando autem omnino
 separabitur ? Cum uenerit uentilator. Ergo modo area in orbe
 terrarum est : necesse est ut, si proficis, inter iniquos uiuas.
 40 Ab iniquis recedere non potes ; ab iniquitate recede. *Recedat*
ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini, et erit in orbe
 terrarum qui non commouebitur.

2. 6. *Parata est sedes tua, Deus, ex illo. Ex illo,*
 quid est ? Ex tunc. Tamquam si diceret : Quae est sedes Dei ? PL
 ubi sedet Deus ? In sanctis suis. Vis esse sedes Dei ? Para 1186
 locum in corde tuo ubi sedeat. Quae est sedes Dei, nisi ubi
 5 habitat Deus ? Vbi habitat Deus, nisi in templo suo ? Quod
 est templum eius ? Parietibus instruitur ? Absit. Mundus iste
 est forte templum ipsius, quia ualde magnus est, et digna res
 quae capiat Deum ? Nec capit eum a quo factus est. Et ubi
 capitur ? In anima quieta, in anima iusta ; ipsa illum portat.
 10 Magna res, fratres ; certe magnus est Deus : fortibus grauis,
 infirmis leuis est. Quos dixi fortes ? Superbos, qui quasi ha-

18 sqq. II Tim. 2, 17-19.

5, 17 quo] utroque *dub.* μ 6, 1 tua] ex illo sedes tua *add. plures codd.*

bent praesumptionem uirium suarum. Nam infirmitas illa in humilitate maior fortitudo est. Audi apostolum dicentem : *Quando infirmior, tunc potens sum.* Hoc est quod commendauit, 15 quia Dominus praecinctus est fortitudine, quando humilitatem docebat. Ergo ipsa est sedes Dei, quae aperte alio loco in propheta dicitur : *Super quem requiescet Spiritus meus ?* id est, ubi requiescet Spiritus Dei, nisi in sede Dei ? Audi quomodo describat ipsam sedem. Forte auditurus eras mar- 20 moratam domum, ampla spatia atriorum, in magna altitudine ^{μ 995} et fulgore tectorum. Audi quid sibi paret Deus : *Super quem requiescet Spiritus meus ? Super humilem et quietum, et trementem uerba mea.* Ecce humilis es et quietus, et in te habitat Deus. Altus est Deus, non in te habitat, si altus esse uolueris. 25 Certe altus uis esse, ut habitet in te : humilis esto et tremens uerba eius, et ibi habitat. Non timet trementem domum, quia ipse illam firmat. *Parata est sedes tua, Deus, ex illo. Ex illo,* id est, ex tunc ; id est, quasi quoddam tempus significat. Ex tunc, ex quo ? Forte ex die *ante sabbatum.* *Ex illo,* 30 quia titulus psalmi praescribit nobis ex quo. Sexto enim die, id est, tempore huius mundi sexto, uenit Dominus in carne. Ex illo ergo, plane ex illo secundum hominem, ex illo ex utero. Quid enim dicit alius psalmus ? *In splendore sanctorum ex utero. In splendore sanctorum,* id est, ut illuminentur sancti, 35 ut uideant Deum in carne ; et purgetur cor, unde uideatur in diuinitate. *In splendore sanctorum ex utero.* Sed quid ibi sequitur ? Ne forte ex utero inde incipere putares esse Christum : *Ante luciferum genui te.* Cum dixisset : *In splendore sanctorum ex utero,* subiecit statim, ne putares Christum a tempore esse 40 coepisse ex quo natus est, sicut coepit Adam, sicut Abraham, sicut Dauid, *Ante luciferum genui te :* ante omne quod illuminatur. Per luciferum enim, aut stellas omnes significat, et per stellas tempora, quia fecit Deus stellas in signa temporum, ut ante tempora inuenias natum esse Christum ; et utique qui 45 natus est ante tempora, non potest uideri natus ex tempore ; quia et tempora creatura Dei sunt. Et utique si omnia per ipsum facta sunt et tempora per ipsum facta sunt. Aut certe PL ante omnem spiritum qui illuminatur, de Sapientia dixit : 1187 *Ante luciferum genui te.* Intendat Caritas uestra. Quomodo ergo 50 cum dixisset : *Ex utero,* ueluti praecauens fidei nostrae, ne inde putaremus coepisse Christum ex quo ex utero uirginis

6, 14 II Cor. 12, 10. 17 sqq. Isai. 66, 2. 29 Ps. 92, 1. 33 sqq. Ps. 109, 3. 43 cfr Gen. 1, 14. 46 cfr Ioh. 1, 3.

14 commendauit] *quidam codd. μ, commendauit alii nonnulli Am., commendauit euangelium cet. edd.* 20 *ampla usq. altitudine] codd., amplam, spatiosam, atriorum magnitudine edd.* 23 esto et quietus, ut et in te habitet *Er. Ven. Lou.* 41/42 omnia quae illuminant *Reg.*

natus est, subiecit statim : *Ante luciferum genui te* ; sic et hic cum dixisset : *Ex illo*, id est, ex quodam tempore, ex die ante sabbatum, ex illa sexta aetate mundi, quando uenit
 55 Dominus Christus, et in carne natus est, quia dignatus est, homo factus propter nos, Deus non solum ante Abraham, sed ante caelum et terram, qui dixit : *Ante Abraham ego sum* : non solum ante Abraham, sed ante Adam ; non solum ante Adam, sed ante omnes angelos, ante caelum et terram, quia
 60 omnia per ipsum facta sunt ; subiecit, ne tu intendens diem natiuitatis Domini ex quo natus est, putares ex illo esse coepisse : *Parata est sedes tua, Deus*. Sed quis Deus ? *A saeculo tu es* ; ab aeterno dixit ἀπὸ αἰῶνος ; sic habet graecus ; αἰὼν aliquando saeculum ponitur, aliquando aeternum ponitur. Ergo, o tu qui ex illo uideris natus, ex aeterno
 65 es. Non autem natiuitas humana cogitetur, sed cogitetur aeternitas diuina. Ergo coepit ex quo natus est, creuit : audistis euangelium. Elegit discipulos, impleuit illos, coeperunt praedicare discipuli. Forte hoc est quod consequenter
 70 dicit.

3-4. 7. *Eleuauerunt flumina uoces suas*. Quae sunt ista flumina quae eleuauerunt uoces suas ? Non audiuius ; neque quando natus est Dominus, audiuius locuta flumina, μ 996
 neque quando baptizatus est, neque quando passus est, non
 5 audiuius flumina locuta. Legite euangelium, non inuenitis quia locuta sunt flumina. Parum est quia locuta sunt, *eleuauerunt uoces suas* ; non solum locuta sunt, sed fortiter, magne, excelse. Quae sunt ista flumina quae locuta sunt ?
 Diximus quod in euangelio non legimus ; tamen ibi quaeramus. Nam si ibi non inuenimus, ubi inueniemus ? Ego uobis
 10 fingere potero : et subito ero non certus dispensator, sed ineptus fabulator. In euangelio quaeramus, simul quaeramus quae sunt flumina quae eleuauerunt uoces suas. *Stabat Iesus, et clamabat*, dictum est in euangelio. Quid clamabat ? Ecce iam
 15 ipsum caput fluminum clamat ; ipse fons uitae unde sunt flumina cursura, leuauit prior uocem suam. Et quid stabat Iesus et clamabat ? *Qui credit in me, sicut scriptura dicit, flumina aquae uiuae de uentre eius fluent*. Euangelista sequitur statim :
 20 *Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant hi qui in eum erant credituri. Spiritus autem nondum erat datus, quia Iesus nondum erat glorificatus*. Cum autem glorificatus esset

57 Ioh. 8, 58. 7, 13 sqq. Ioh. 7, 37-39.

55/56 quia usq. deus] *opt. codd.*, et quia dignatus est fieri homo propter nos deus *Er. Lou.* 63 tu es] *om. μ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος LXX* 7, 1 eleuauerunt] eleuauerunt flumina domine *praem. a cum LXX* uoces suas] *codd. edd. μ cum a et LXX, at infra l. 39 et 44 et 58 et in comment.* uocem suam *cum ps. S. Germani et Vulg. et LXX (cod. 55)* 11 disputator *pauci codd.* 16/17 stans Iesus clamabat *Er. Ven. Lou. PL*

Iesus in resurrectione et adscensione in caelos, sicut nostis, fratres, impletis ibi decem diebus propter quoddam sacramentum, misit Spiritum suum sanctum, impleuit discipulos. Ipse Spiritus magnum flumen, unde impleta sunt multa flumina. ^{PL}
²⁵ De ipso flumine dicit psalmus alio loco : *Fluminis impetus* ¹¹⁸⁸
laetificat ciuitatem Dei. Ergo facta sunt flumina currentia de uentre discipulorum, cum acceperunt Spiritum sanctum : ipsa flumina accepto Spiritu sancto. Vnde flumina eleuauerunt
³⁰ uoces suas ? quare eleuauerunt ? Quia primo timuerunt. Petrus nondum fuit flumen, quando interrogatione ancillae ter Christum negauit : *Nescio hominem.* Hic timens mentitur ; nondum eleuat uocem, nondum est flumen. Vbi autem impleti sunt Spiritu sancto, accersierunt eos Iudaei, et praeceperunt
³⁵ eis ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Iesu. Petrus autem et Iohannes dixerunt ad eos : *Si iustum est coram Deo, ut uobis oboediamus magis quam Deo, iudicate : non enim possumus quae uidimus et audiuiimus non loqui.* Eleuauerunt ergo flumina uocem suam, a uocibus
⁴⁰ *aquarum multarum.* Ad ipsam eleuationem uocis pertinet quod ibi scriptum est : *Stetit autem Petrus cum undecim, et eleuata uoce dixit ad eos : Viri Iudaei,* et cetera quibus annuntiat Iesum sine timore cum magna fiducia. *Eleuauerunt enim flumina uocem suam, a uocibus aquarum mul-* ^{μ 997}
⁴⁵ *tarum.* Nam et cum dimissi essent apostoli de concilio Iudaeorum, uenerunt ad suos, et indicauerunt quanta eis sacerdotes et seniores dixerunt ; at illi audientes leuauerunt uocem unianimes omnes ad Dominum, et dixerunt : *Domine, tu es qui fecisti caelum et terram, et mare, et omnia quae in eis sunt,*
⁵⁰ et cetera quae dicere potuerunt flumina eleuantia uocem suam. *Mirabiles suspensurae maris.* Cum enim illi eleuassent uoces suas discipuli, crediderunt multi, et acceperunt multi Spiritum sanctum, et coeperunt multa flumina clamare de paucis. Ideo sequitur : *A uocibus aquarum multarum mira-*
⁵⁵ *biles suspensurae maris :* id est, huius saeculi. Cum coepisset Christus tantis uocibus praedicari, coepit irasci mare, coeperunt crebrescere persecutiones. Cum eleuassent ergo *flumina uocem suam, a uocibus aquarum multarum mirabiles suspensurae maris.* Suspensurae, exaltationes
⁶⁰ sunt ; quia quando irascitur mare, suspenduntur fluctus. Suspendantur fluctus quantum uolunt, fremat mare quantum uult ; *mirabiles quidem suspensurae maris,* mirabiles minae, mirabiles persecutiones, sed uide quid sequitur : *Mi-*

24 cfr Act. 2, 4.

26 Ps. 45, 5.

31 cfr Matth. 26, 69-74.

36 Act. 4, 19-20.

41 Act. 2, 14.

45 sqq. Act. 4, 23, 24.

29 *alt.* flumina om. Er. Lou. et leuius dist. post sancto quidam codd., hominem. Hoc timens alii nonnulli

32 hominem hunc. Timens 51 mirabilae a

rabilis in excelsis Dominus. Compescat se ergo mare, et
 65 aliquando tranquilletur, detur pax christianis. Turbabatur
 mare, fluctuabat nauicula. Nauicula ecclesia est, mare saeculum
 est. Venit Dominus, ambulauit super mare, et pressit
 fluctus. Quomodo ambulauit Dominus super mare? Super ca-
 70 reges crediderunt, subiugati sunt Christo. Ergo non terreamur,
 quia *mirabiles suspensurae maris. Mirabilis in excelsis Dominus.*

5. 8. *Testimonia tua credita facta sunt nimis.* Magis PL
 quam mirabiles erant suspensurae maris, et mirabilis in ex- 1189
 celsis Dominus. *Testimonia tua credita facta sunt
 nimis. Testimonia tua,* quia dixerat illud ante: *Haec
 5 dico uobis, ut in me pacem habeatis, in mundo autem pressuram.*
 Ergo quia mundus pressuram uobis facturum est, dico uobis.
 Coeperunt pati, et confirmarunt in se quod illis praedixerat
 Dominus, et magis fortes sunt facti. Cum enim uidebant im-
 pleri in se passiones, sperabant compleri in se et coronas:
 10 et ideo *mirabiles suspensurae maris; mirabilis in
 excelsis Dominus. Ut in me,* inquit, *pacem habeatis, in
 mundo autem pressuram.* Ergo quid facimus? Saeuit mare,
 extolluntur fluctus, et rabidi fremunt; pressuras patimur:
 nonne forte deficimus? Absit. *Mirabilis in excelsis Do-
 15 minus.* Adeo et ibi cum diceret: *ut in me pacem habeatis,
 in mundo autem pressuram;* quasi dicerent: Putas non premet
 nos mundus, et exstinguet nos? statim subiecit: *Sed gaudete,
 quia ego uici saeculum.* Si ergo ait: *ego uici saeculum,* adhaerete
 illi qui uicit saeculum, qui uicit mare. Gaudete ad eum, quia
 20 *mirabilis est in excelsis Dominus, et testimonia tua credita
 facta sunt nimis.* Et quid factum est de his omnibus?
Domum tuam decet sanctificatio, Domine. Domum
 tuam, totam domum tuam: non hic, aut hic, aut ibi, sed do-
 mum tuam totam, per totum orbem terrarum? Quare per
 25 totum orbem terrarum? Quia correxit orbem terrae, qui non
 commouebitur. Domus Domini fortis erit; per totum orbem
 terrarum erit: multi cadent, sed domus illa stat; multi tur-
 babuntur, sed domus illa non mouebitur. *Domum tuam
 decet sanctificatio, Domine.* Numquid paruo tempore?
 30 Absit. *In longitudinem dierum.*

67 cfr Matth. 14, 24.25. 8, 4 sqq. Ioh. 16, 33. 25 cfr Ps. 95, 10.

8, 2 quam] quia aliquot codd. 19 quia] qui nonnulli codd. 30 longitudine a

IN PSALMVM XCIII

ENARRATIO.

SERMO.

1. Sicut intentissime audiuius, cum psalmus iste legeretur, ita intente audiamus, cum reuelat Dominus quae hic dignatus est opacare mysteria. Ad hoc enim clauduntur quaedam sacramenta scripturarum, non ut denegentur, sed ut pulsantibus
5 aperiantur. Si ergo affectu pio et sincera cordis caritate pulsetis, ille aperiet qui uidet unde pulsetis. Notum est omnibus nobis (atque utinam de numero eorum non simus), multos
murmurare aduersus Dei patientiam, et dolere iniquos homines et impios uel uiuere in hac terra, uel etiam plurimum
10 posse; et quod est amplius, plerumque plurimum posse malos aduersus bonos, et saepe malos premere bonos; malos exsultare, bonos laborare; malos superbire, bonos humilari. Adtendentes talia in genere humano (abundant enim), peruertuntur impatientes et infirmi animi, quasi frustra sint
15 boni; quia Deus auertit uel auertere uidetur oculos suos a bonis operibus piorum et fidelium, et augere malos in his quae diligunt. Putantes ergo infirmi frustra se bene uiuere, aut
inuitantur ad imitandam malitiam eorum quos quasi florere conspiciunt; aut si per infirmitatem uel personae suae uel
20 animi, timent male facere, ne aliquid illis secundum leges saeculi mali accidat; non quia iustitiam diligunt, sed, ut dicam apertius, timentes damnari inter homines ab hominibus, abstinere se quidem a factis malis, sed non se abstinere a cogitationibus malis. Et inter cogitationes eorum iniquas,
25 praecipue caput iniquitatis illa tenet impietas, qua uidetur eis Deus neglegere et non curare res humanas; et aut aequaliter habere bonos et malos; aut etiam, quod est perniciosius cogitare, insectari bonos et malis fauere. Qui talia cogitat, etsi nihil mali alicui faciat, facit plurimum sibi, et in seipsum
30 impius est, et iniquitate sua non laedit Deum, sed interficit se. Neque nocent hominibus, quia timidi sunt qui talia cogitant; sed tamen homicidia eorum, adulteria eorum, fraudes et rapinas eorum uidet Deus, et punit in cogitationibus eorum. Quid enim uelint, ille adtendit, cuius oculus non repellitur
35 carne, ut non uideat uoluntatem. Tales si occasiones inueniant, non mali fiunt, sed manifestantur; non ut sentias quod natum sit manifestum, sed ut intellegas quod latebat inclusum. Paucis his annis, et prope hesterno die uiderunt haec homines, et probauerunt etiam qui tarde intellegunt. Erat enim hic

XCIII, 1, 4 cfr Matth. 7, 7.

XCIII, 1, 36 quid *Er. Ven. Lou.*

40 una domus potentissima ad tempus, de qua flagellum fecerat
Deus generi humano, et castigatum est inde genus humanum ;
si cognoscat flagellum patris, et timeat sententiam iudicis.
Cum ergo esset hic eadem domus magna, multi sub illa geme-
bant, murmurabant, reprehendebant, detestabantur, blas-
45 phemabant. Quomodo se artant homines, et dantur diuino
illo iudicio multi in concupiscentias cordis sui ? Subito fiebant
ipsius domus illi qui murmurabant de ipsa domo ; et ab eis
talia homines patiebantur, qualia se pati ipsi a talibus paulo
ante querebantur. Bonus ergo ille est, qui et quando potest
50 male facere, non facit ; de quo scriptum est : *Qui potuit trans-
gredi, et non est transgressus, et facere mala, et non fecit. Quis
est hic, et laudabimus eum ? Fecit enim mirabilia in uita sua.*
Loquebatur scriptura de potentibus innocentibus. Et lupus
enim tantum uult nocere, quantum leo : dissimiliter nocent,
55 sed non dissimiliter cupiunt. Leo enim non solum contemnit
canem latrantem ; sed etiam fugat, et uenit ad ouile, et obmu-
tescentibus canibus rapit quod potest : lupus non audet inter
latratus canum. Numquid propterea quia non potuit auferre
a canibus territus, innocentior remeauit ? Docet ergo Deus
60 innocentiam, ut quisque innocens sit non timore poenae, sed
amore iustitiae. Tunc enim liber est innocens, et uerus est
innocens. Qui autem timore innocens fit, non est innocens, ^{μ 999}
quamuis non noceat cui uult nocere. Non enim nocet alteri
per factum malum, sed sibi plurimum per cupiditatem ma-
65 lam. Nam quomodo sibi noceat, audi scripturam : *Qui autem
amat iniquitatem, odit animam suam.* Et reuera multum errant PL
homines qui putant iniustitiam suam aliis nocere, et sibi non 1191
nocere. Ad alios procedit iniquitas cuiuslibet, ut corpori no-
ceat, ut rem familiarem laedat, ut uillam inuadat, ut manci-
70 pium abducat, ut aurum auferat, aut argentum, uel si quid
aliud possidet. Ad hoc profertur ad alterum illa iniquitas.
Ergo iniquitas tua alieno corpori nocet, tuo animo non nocet ?

2. Contra istam simplicem ueracemque doctrinam, qua
insinuatur hominibus bonis, ut ipsam iustitiam diligant, et ex
ea placere Deo uelint ; ab illo intellegant luce quadam intelle-
gibili perfundi animam suam, ut faciant iusta opera, et illam
5 lucem sapientiae omnibus quae in saeculo diliguntur praepo-
nant, contra istam doctrinam talia murmura sunt hominum ;
et si non procedunt in uoce, roduntur in corde. Quid ergo
dicunt ? Vere placiturus sum Deo per iustitiam ? aut iusti
illi placent, sub cuius imperio mali florent ? Tanta mala
10 committunt, et nihil illis euenit mali. Aut si forte euenit ali-

45 cfr Rom. 1, 24. 50 Eccli. 31, 10.9. 65 Ps. 10, 6.

46 fiebant ipsius domus] *opt. codd.*, euerdebant ipsam domum *edd.* 71 possit
Lou. 2, 3 illa *codd.*

quid mali, quid tibi dicunt illi, cum eis coeperis dicere : Ecce
 quanta fecit mala, quomodo illi redditum est ? qualem exitum
 habuit ? Incipiunt illi cogitare iustos quibus mala euenerunt,
 et opponunt nobis, et dicunt : Si illi propterea mali aliquid
 15 accidit, quia iniquus fuit ; illi quare accidit, qui tam iuste
 uixit ? Qui eleemosynas tantas fecit, qui tam multa bona
 operatus est in ecclesia, quare talem sortem inuenit ? quare
 talem exitum habuit, qualem ille homo qui multa iniqua com-
 misit ? Ad hoc autem ista dicunt, ut ostendant se propterea
 20 non facere male, quia non possunt, aut quia non audent. Nam
 quid uelit cor, lingua testatur ; et quidem, etiamsi lingua
 obmutesceret et ipsa timore compressa, Deus uideret intus
 quid cogitaret homo, etiamsi alium hominem lateret. Tacitas
 ergo cogitationes hominum tales, aut etiam erumpentes in
 25 uerba uel facta, curat iste psalmus, si curari uelint. Intendant
 ergo, et curentur. Atque utinam in hac multitudine tota quae
 nunc est inter istos parietes, et audit per nos uerbum Domini,
 nulla sint talia uulnera quae curentur ; utinam nulla sint.
 Non tamen rem superfluum facimus dicere, si nulla ibi sunt
 30 uulnera. Instruantur corda ad sanandos alios, cum audire
 talia coeperint. Credo enim quia unusquisque christianus, cum
 audierit aliquem talia dicentem, si bonus fidelis est, et bene
 credit Deo, et spes eius est in futuro saeculo, non in hac terra,
 non in hac uita est, et non frustra audit ut sursum cor habeat,
 35 irridet et dolet talia murmurantes, et dicit sibi : Deus nouit
 quid agat, nos non possumus nosse consilium ipsius, quare
 parcit malis ad tempus, uel quare laborant boni ad tempus ;
 sufficit mihi tamen hoc scire, quia et ad tempus laborat bonus,
 et ad tempus floret malus. Qui ergo talis est, securus est ; et
 40 patienter fert omnes felicitates malorum, et labores bonorum
 patienter fert, tolerat, donec finiatur hoc saeculum, donec
 transeat iniquitas. Iam talis beatus est, et erudiuit eum Deus PL
 de lege sua, et mitigauit eum a diebus malignis, donec fodiatur 1192
 peccatori fouea. Qui uero nondum est talis, audiat per nos μ 1000
 45 quod Domino placet. Plura autem ipse dicat in corde, qui me-
 lius uidet uulnus quod curet.

Vers. 1.

3. Psalmus hunc titulum habet, id est hanc inscriptionem :
Psalmus ipsi Dauid, quarta sabbatorum. Docturus
 est psalmus iste patientiam in laboribus iustorum ; contra
 iniquorum felicitates patientiam docet, patientiam aedificat.
 5 Hoc habet totus a capite usque in finem. Quare ergo talem
 habet titulum : *in quarta sabbati ?* Vna sabbati, dies do-
 minicus est ; secunda sabbati, secunda feria, quem saeculares
 diem Lunae uocant ; tertia sabbati, tertia feria, quem diem
 illi Martis uocant. Quarta ergo sabbatorum, quarta feria, qui

3, 2 sabbatorum] *codd. cum a et LXX (cfr l. 9 et infra), sabbati edd. cum Vulg. (cfr l. 6 et n. 16, 27) (at infra habent sabbatorum cum codd.)*

10 Mercurii dies dicitur a paganis, et a multis christianis ; sed
 nollemus ; atque utinam corrigant, et non dicant sic. Habent
 enim linguam suam qua utantur. Non enim et in omnibus
 gentibus ista dicuntur ; multae gentes aliae atque aliae aliter
 atque aliter uocant. Melius ergo de ore christiano ritus lo-
 15 quendi ecclesiasticus procedit. Tamen si quem forte consue-
 tudo traxerit, ut illud exeat ex ore quod improbat corde,
 intellegat illos omnes, de quorum nominibus appellata sunt
 sidera, homines fuisse, nec ex eo esse coepisse ista sidera in
 caelo, ex quo illi coeperunt ; et ante ibi fuerunt ; sed per bene-
 20 ficia quaedam mortalium mortalia, illi homines pro tempore
 suo, quia plurimum potuerunt et eminuerunt in hoc saeculo,
 cum cari essent hominibus, non propter uitam aeternam,
 sed propter commodum temporale, deferebantur eis diuini
 honores. Veteres enim saeculi decepti, et decipere uolentes,
 25 in eorum adulationem qui sibi aliquid secundum amorem
 saeculi praestitissent, sidera ostendebant in caelo, dicentes
 quod illius esset illud sidus, et illud illius ; homines autem qui
 antea non adspexerant ut uiderent quia ibi erant et illa si-
 dera antequam nascerentur, decepti crediderunt ; et concepta
 30 est opinio uanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confir-
 mauit, Christus euertit. Nos ergo secundum quod loquimur,
quarta sabbatorum quartus dies intellegitur a die domini-
 co. Adtendat itaque Caritas uestra quid sibi uelit iste titulus :
 hic grande mysterium, et reuera occultum. Nam pleraque
 35 ipsius psalmi manifeste sonant, et manifeste mouent, et cito
 intelleguntur ; hic autem titulus, quod fatendum est, habet
 non parum obscuritatis ; sed aderit Dominus, serenabit nu-
 bilum, et uidebitis psalmum, et ex fronte psalmi cognoscetis
 eum. In fronte enim habet psalmus iste : *Psalmus ipsi*
 40 *Dauid, quarta sabbatorum*. In limine est titulus, in
 postibus fixus est. Volunt homines titulum cognoscere, et
 sic domum intrare. Reclamamus ergo scripturam sanctam in
 Genesi, primo die quid sit factum : inuenimus lucem ; secundo
 die quid sit factum : inuenimus firmamentum, quod appellauit
 45 Deus caelum ; tertio die quid sit factum : inuenimus speciem
 terrae et maris, et segregationem, ut omnis congregatio aquarum
 uocaretur mare, et arida uocaretur terra. Quarto die,
 luminaria fecit Deus in caelo : solem in potestatem diei, lunam
 et stellas in potestatem noctis : hoc quarto die fecit. Quid
 50 sibi ergo uult quod de quarto die accepit psalmus titulum,
 in quo psalmo docetur patientia aduersus felicitates malorum,
 et labores bonorum ? Habes Paulum apostolum dicentem ^{μ 1001}
 sanctis fidelibus roboratis in Christo : *Omnia facite sine*

PL
1193

3, 42 sqq. cfr Gen. 1, 3-19. 48 cfr Ps. 135, 8.9. 53 Phil. 2, 14-16.

24 saeculi] *plures codd. Am.*, a saeculo *pauca codd.*, uates *Er. Lou.*

murmuratione et disceptatione ; ut sitis irreprehensibiles, et
 55 *sinceres, immaculati filii Dei in medio nationis tortuosae et*
peruersae, in quibus apparetis sicut luminaria in mundo,
uerbum uitae habentes. Similitudo de luminariibus data est ad
 sanctos, ut sine murmuratione sint in natione tortuosa et
 peruersa.

4. Sed ne quisquam propterea putet colenda esse et adoranda
 luminaria caeli, quia inde aliqua similitudo ducta est ad
 significationem sanctorum, prius hoc explicemus in nomine
 Christi, quam non sit consequens, ut propterea tibi uideatur
 5 adorandus sol, aut luna, aut stellae, aut caelum, quia aliqua
 de illis similitudo ducta est, qua significarentur sancti, quia
 multa sunt de quibus ducta est similitudo ad significandos
 sanctos, quae non adorantur. Si enim quidquid est unde simi-
 litudo ducitur ad sanctos, adorandum tibi putas ; adora mon-
 10 tes et colles, quia dictum est : *Montes exsultauerunt uelut*
arietes, et colles uelut agni ouium. Tu de sanctis dicis, ego de ipso
 Christo dico. Adora leonem, quia dictum est : *Vicit leo de tribu*
Iuda ; adora petram, quia dictum est : *Petra autem erat Chri-*
stus. Si autem non adoras in Christo ista terrena, quamuis de
 15 illis similitudo quaedam data est, ad significandos sanctos de
 quacumque creatura ducta fuerit similitudo, tu intellege simi-
 litudinem creaturae, et adora artificem creaturae. Dictus
 est sol Dominus noster Iesus Christus, numquid iste sol quem
 et minutissima animalia nobiscum uident ? Sed de quo dictum
 20 est : *Erat lumen uerum, quod illuminat omnem hominem ue-*
nientem in hunc mundum. Nam lux ista non hominem solum
 illuminat, sed et iumenta et pecora et omnia animalia ; quod
 autem illuminat omnem hominem, in corde illuminat, ubi
 intellectum solum habet.

5. Intellegat ergo Caritas uestra, quibus dixit apostolus :
In natione tortuosa et peruersa, id est, inter iniquos, in quibus
apparetis sicut luminaria in mundo, uerbum uitae habentes,
 quodam modo admonuit nos et istum psalmum intellegere,
 5 et praenosceret titulum ipsius. Tales enim sancti in quibus est
 uerbum uitae, de conuersatione quam habent in caelo, despi-
 ciunt omnia iniqua quae fiunt in terra ; et quomodo luminaria
 in caelo per diem et per noctem procedunt, peragunt itinera
 sua, cursus suos certos habent, et committuntur tanta mala,
 10 nec deuiant desuper stellae fixae in caelo, agentes per tractus
 caelestes, quae illis praestituit et constituit Creator ipsarum, PL
 sic debent sancti, sed si in caelo figantur corda eorum, si non 1194
 frustra audiant et respondeant sursum se habere cor, si imi-

4, 10 Ps. 113, 4.
 20 Ioh. 1, 9.

12 Apoc. 5, 5.
 5, 2 Phil. 2, 15.

13 I Cor. 10, 4.

17/18 cfr Sap. 5, 6.

55 sinceres] *codd. Am. Er., sinceri Lou.*

tentur eum qui ait : *Nostra autem conuersatio in caelis est.*
 15 Quia ergo sunt in supernis, et de supernis cogitant, sicut dictum est : *Vbi est thesaurus tuus, ibi est et cor tuum* ; de ipsis cogitationibus supernorum patientes fiunt ; et quidquid in terra committitur, sic non curant, donec peragant itinera sua, quemadmodum non curant luminaria caeli, nisi quomodo
 20 exerceant dies et noctes, quamuis tanta mala uideant fieri super terram. Sed facile est forte, ut ferant iusti iniquitates malorum, quae non in ipsos fiunt ; sed sicut ferunt quae in alios fiunt, sic ferant et quae in ipsos fiunt. Non enim propterea debent ferre et tolerare, quia in alios fiunt ; et si in se fiant, ^{μ 1002}
 25 non debent perdere tolerantiam. Nam qui perdiderit tolerantiam, cecidit de caelo ; qui autem fixum habet cor in caelo, terra ipsius laborat in terra. Quanta et de ipsis luminariibus fingunt homines, et patienter ferunt ? Quo modo iusti patienter debent ferre omnes etiam de se falsas criminationes. Hoc
 30 ipsum quod iam dudum dixi, quia illa stella Mercurii est, et illa stella Saturni est, et illa stella Iouis est, conuicia fiunt stellis. Quid ? illae cum audiunt tanta conuicia, numquid mouentur, aut non exercent cursus suos ? Sic et homo qui in natione peruersa et tortuosa habet uerbum Dei, sicut luminare est fulgens in caelo. Quanti qui sibi uidentur honorare
 35 solem, de illo mentiuntur ? Qui dicunt : Christus est sol, mentiuntur de sole. Nouit sol Dominum suum esse Christum et Creatorem suum. Et si indignari potest, acerbius indignatur contra falso honorantem, quam contra contumeliosum. Seruo
 40 enim bono maior contumelia est iniuria Domini. Quanta falsa de ipsis luminariibus quidam dicunt ? Et ferunt, tolerant, et non mouentur. Quare ? Quia in caelo sunt. Caelum autem quid est ? Nec hoc praetermittamus : quanta mentiuntur homines, quando uident obscurari lunam, et dicunt : Malefici illam deponunt ? cum certis temporibus defectum suum
 45 habeat secundum Dei dispositionem. Non curat tamen ista uerba hominum illa quae in caelo est. Sed quid est : In caelo ? In firmamento caeli est. Cuius ergo cor in firmamento libri Dei est, ista non curat.

6. Nam caelum, id est, firmamentum, intellegitur per figuram liber legis. Ideo quodam loco dicitur : *Extendit caelum sicut pellem*. Si extenditur sicut pellis, tamquam liber est extensus, ut legatur. Transacto autem tempore non legitur.
 5 Propterea enim legitur lex, quia nondum uenimus ad illam Sapientiam quae implet corda et mentes intuentium ; et non opus erit ut aliquid ibi nobis legatur. Quia in eo quod nobis

14 Phil. 3, 20. 16 Matth. 6, 21. 6, 2 Ps. 103, 2.

5, 35 caelo] *duo codd.*, saeculi *cet. codd edd*
Er. Ven. Lou.

6, 4 non legitur] quo legitur lex

legitur, syllabae sonant et transeunt, illa lux ueritatis non prae-
 terit, sed fixa permanens inebriat corda uidentium ; quomodo
 10 dictum est : *Inebriabuntur ab ubertate domus tuae, et torrente
 deliciarum tuarum potabis eos ; quoniam apud te est, Domine,* PL
fons uitae. Et uide ipsum fontem : *In lumine,* inquit, *tuo* 1195
uidebimus lumen. Modo ergo lectio necessaria est, quamdiu
ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus, sicut dicit
 15 apostolus, *cum autem uenerit quod perfectum est, auferetur
 quod ex parte est.* Non enim in illa ciuitate Ierusalem, ubi
 angeli uiuunt, unde nos modo peregrinamur, et peregrinatio
 nostra gemit ; gemit autem, si scimus quia peregrinamur ;
 nam odit ualde patriam, qui putat sibi bene esse cum peregri-
 20 natur ; numquid in illa ciuitate ubi sunt angeli, euangelium
 legitur, aut apostolus ? Verbo Dei pascuntur : quod Verbum
 Dei, ut sonaret nobis ad tempus, Verbum caro factum est,
 et habitauit in nobis. Sed tamen ipsa lex, quae scripta est,
 firmamentum nobis est ; ibi si sit cor nostrum, non conuellitur
 25 iniquitatibus hominum. Dictum est ergo : *Extendit caelum sicut
 pellem.* Cum autem transeunt tempora necessitatis librorum,
 quid dictum est ? *Caelum plicabitur ut liber.* Qui ergo sursum
 habet cor, ipsum cor ipsius luminare est ; in caelo fulget, nec μ 1003
 uincitur tenebris. Infra enim sunt tenebrae : tenebrae autem
 30 iniquitas ; non incommutabiles tenebrae. Iam et hesterno
 die commemorauimus. Sed qui hodie tenebrae sunt, si uelint,
 cras lux erunt ; qui tenebrae huc ingressi sunt, si uelint, iam
 lux esse possunt. Aperte enim apostolus, ne quis putaret
 naturales esse iniquitates, quae mutari non possunt : *Fuistis*
 35 *enim,* inquit, *aliquando tenebrae ; nunc autem lux in Domino :*
sicut filii lucis ambulate. *Lux,* inquit, *in Domino,* non in uobis.
 Cor ergo in libro ; si cor in libro, cor in firmamento caeli. Si
 ibi est cor, inde luceat, et non mouebitur iniquitatibus subter-
 positis ; non quia ibi est in caelo per carnem, sed quia ibi est
 40 per conuersionem, secundum quod dictum est : *Nostra
 autem conuersatio in caelis est.* Non potes cogitare illam ciui-
 tatem, quia nondum uides. Vis cogitare caelum ? Librum Dei
 cogita. Audi psalmum : *Et in lege eius meditabitur die ac nocte.*
 Et ibi *beatus* dictus est *qui non abiit in consilio impiorum, et in*
 45 *uia peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentiae non sedit ;*
sed in lege Domini fuit uoluntas eius. Vide luminare in caelo :
Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Vult patienter ferre
 omnia ? Non descendat de caelo, et in lege eius meditetur die
 ac nocte. Ergo in caelo cor eius ; si in caelo cor eius, omnes

10 Ps. 35, 9.10. 14/16 1 Cor. 13, 9. 22 cfr Ioh. 1, 14. 25 Ps. 103, 2.
 27 Isai. 34, 4. 34 Eph. 5, 8. 40 Phil. 3, 20. 43 Ps. 1, 1.2.

16 enim] legemus *add. Am.*, liber necessarius erit, neque legemus *add. cet. edd.*
 24 conuellitur] *plures codd.*, compellitur *alii Am. Er.*, impellitur *Lou.*

50 iniquitates quae fiunt in terra ad tempus, omnes felicitates
 malorum hominum, omnes labores iustorum meditati die
 ac nocte legem Dei, nulli sunt; et patienter tolerat omnia,
 et erit beatus eruditus a Deo. Et quomodo in firmamento
 caeli? Quia lex firmamentum est. *Beatus uir quem tu erudieris,*
 55 *Domine, et ex lege tua docueris eum: ut mitiges eum a diebus*
malignis, donec fodiatur peccatori fouea. Adtendite ergo lumi-
 naria quomodo procedunt, et occidunt, et redeunt, agunt
 cursus suos, distinguunt diem et noctem, uoluunt annos et
 tempora; et tanta mala fiunt in terra, illis quietem in caelo
 60 habentibus. Quid est ergo quod nos docet Deus? Iam adten-
 damus psalmum.

PL
1196

7. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum fi-*
denter egit. Tu putas quia non uindicat? Vindicat *Deus*
ultionum. Quid est: *Deus ultionum?* Deus uindicta-
 rum. In eo certe murmuras, quia non uindicitur in malos.
 5 Noli murmurare, ne inter illos sis in quos uindicitur. Facit
 ille furtum, et uiuit; tu murmuras aduersus Deum, quia non
 moritur qui tibi furtum fecit. Si iam non facis furtum, uide: si
 enim iam non facis, uide ne aliquando fecisti. Si iam dies es,
 recale noctem tuam: si iam fixus in caelo es, recale terram
 10 tuam. Inuenis te furem forte fuisse aliquando; et aliquem
 alium forte stomachatum, quia et tu furtum faciens uixisti,
 et non es mortuus; quomodo autem tu quando faciebas,
 ideo uixisti ut postea non faceres, noli quia tu transisti, uelle
 misericordiae Dei pontem subuertere. Nescis illac multos
 15 transituros, qua et tu transisti? Esses modo qui murmurares,
 si aduersus te audiretur qui prior de te murmurauit? Et tamen
 et nunc optas uindictam Dei in malos, ut fur moriatur, et
 murmuras aduersus Deum, quia fur non moritur. Appende
 in statera aequitatis furem et blasphemum: iam dicis quia fur
 20 non es; sed murmurando aduersus Deum, blasphemus es.
 Ille captat somnum hominis, ut aliquid inuolet, et tu dicis
 quia dormit Deus, et hominem non uidet. Ergo uis ille ut
 corrigat manum, prior tu linguam corrige; uis ille ut corrigat
 cor aduersus hominem, tu corrige cor aduersus Deum, ne
 25 forte cum optas uindictam Dei, si uenerit, te priorem inueniat.
 Nam ille ueniet, ueniet et iudicabit perseuerantes in nequitia
 sua, ingratos praerogationi misericordiae ipsius, ingratos
 patientiae ipsius, thesaurizantes sibi iram in die irae et reue-
 lationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera
 30 sua, quia *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum,*
 ideo *fidenter egit.* Nulli enim pepercit, quando hic locutus
 est: ipse Dominus erat in carnis infirmitate, sed in uirtute

54 Ps. 93, 12.13. 7, 26 cfr Rom. 2, 4-6.

7, 1 *alt.* ultionum] dominus *add. a, del. alt. m.* 1/2 fidenter egit] *om. a* 12
 quomodo] quoniam *dub. Latinius*

sermonis. Non accepit personas principum Iudaeorum. Quanta in illos dicit? et, quomodo dictum est, uere in fiducia; 35 quia scriptum est in psalmis de illo: *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum, nunc exurgam, dicit Dominus*. Qui sunt pauperes? qui sunt inopes? Qui spem non habent nisi in illo solo, in quo solo spes non fallitur. Adtendite, fratres, qui sunt pauperes et inopes. Non omnino pauperes qui nihil habent, uidentur dici ab scriptura, quando laudantur pauperes. 40 Inuenis enim pauperem hominem, qui quando patitur aliquam iniuriam, non adtendit nisi patronum suum, in cuius forte domo manet, cuius inquilinus est, cuius colonus est, cuius cliens est; et ideo se indigne pati asserit, quia ad illum pertinet: cor ipsius in homine, spes ipsius in homine, cinis in cinere. Sunt autem alii qui opulenti sunt, et honoribus secundum tempus humanis fulciuntur; et tamen nec in pecunia sua spem ponunt, nec in fundis suis spem ponunt, nec in familia sua spem ponunt, nec in claritate transitoriae dignitatis; 50 sed totam spem in illo ponunt, cui non succeditur, qui mori non potest, qui falli et qui fallere non potest; tales etsi multa uidentur habere secundum saeculum, bene ea tamen gubernant ad refectionem indigentium: inter pauperes Domini numerantur. Vident enim periculose se uiuere in hac uita, 55 sentiunt se esse peregrinos; sic diuersantur in opulentia diuitiarum suarum, quomodo uiator in stabulo, transiturus, non possessurus. Ergo quid Dominus? *Propter miseriam inopum et gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus: ponam in salutari*. Salutaris noster, Saluator noster est; in illo uoluit 60 ponere spem omnium inopum et egentium. Et quid ait? *Fiducialiter agam in eo*. Quid est: *Fiducialiter agam*? Non timebit, non parcat uitiiis et concupiscentiis hominum. Vere medicus fidelis, medicinali ferro sermonis instructus, secuit omnia uulnera. Ideo qui talis praedictus et praenuntiatus, 65 talis etiam inuentus est. Loquebatur in monte, ubi dixit: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum*. Ibi beati dicti sunt qui persecutionem patiuntur propter iustitiam; in ipso sermone dixit: *Quia ipsorum est regnum caelorum*. Et ut faceret illos luminaria, id est, patienter tolerantibus 70 omnia ista iniqua, quae transeunt: *Beati eritis, inquit, cum uos persecuti fuerint, et dixerint omne malum aduersum uos: gaudete et exultate, quia merces uestra magna est in caelis*. Deinde in progressu sermonis cum docere inciperet, quamuis eum turba circumdaret, dixit talia discipulis suis, quae ferrent 75 faciem pharisaeorum et Iudaeorum, qui quasi primatus habe-

PL
1197

35 et 57/61 Ps. 11, 6. 66 Matth. 5, 3.10.11.12.

34 uere] *codd. Am., fidenter egit praem. Er. Lou.* 52/53 gubernante *dub. Latinius*
60 spem] *codd., et gemitum add. edd.*

bant exponendarum scripturarum omnium ; qui sibi quasi iusti ^{μ 1005} uidebantur, uel uideri se arbitrabantur, et ad quorum primatum plebis obsequium uidebatur obtemperare, non pepercit, et dixit : *Quando oratis, non eritis sicut hypocritae, qui amant*
 80 *in synagogis et angulis platearum stantes orare, ut uideantur ab hominibus,* et cetera talia. Tetigit omnes, non timuit aliquem. Et cum terminasset ipsum sermonem, conclusit de illo scriptura euangelii sic : *Factum est, inquit, cum consummasset*
 85 *Iesus uerba haec, admirabantur turbae super doctrina eius. Erat enim docens eos tamquam potestatem habens ; non quasi scribae eorum et pharisaei.* Quanta ergo ille de quo dictum est : *Erat docens eos tamquam potestatem habens,* quanta dixit : *Vae uobis, scribae et pharisaei hypocritae ;* quanta in illos coram in facie ? Neminem timuit. Quare ? Quia Deus ultionum est.
 90 Ideo non parcebat in uerbo, ut essent postea quibus parceret in iudicio ; quia si nollent accipere uerbi medicinam, incursum erant utique et inuenturi iudicis sententiam. Quare ? Quia dixit : *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum fidenter egit,* id est, nulli pepercit in uerbo. Qui in uerbo non
 95 pepercit passurus, parcat in sententia iudicaturus ? qui neminem timuit in humilitate, timebit quemquam in claritate ? Ex eo quod iam fidenter egit, cogita quomodo sit acturus in fine saeculi. Noli ergo murmurare aduersus Deum, qui quasi parcat malis ; sed esto bonus cui forte ad tempus in flagello
 100 non parcat, et in fine parcat in iudicio. *Deus ultionum Dominus, Deus ultionum fidenter egit.*
 2. 8. Et quia fidenter egit, illi non tulerunt fiduciam eius ; et quia humilis uenerat, et carne mortali indutus erat, et mori uenerat ; non facere quod peccatores, sed pati quod peccatores ; quia propterea uenerat, cum fidenter egisset, et illi
 5 ferre non possent fiduciam eius in uerbo, quid fecerunt ? Tenuerunt, flagellauerunt, illuserunt, colaphizauerunt, sputis illinierunt, spinis coronauerunt, in cruce leuauerunt, postremo occiderunt. Sed quid sequitur quod fidenter egerit ? *Exaltare, qui iudicas terram.* Puta quia tenuerunt humilem, tenebunt excelsum ? Puta quia iudicauerunt mortalem, nonne ab immortali iudicabuntur ? Quid ergo ait ? *Exaltare,* tu qui fidenter egisti, et fiduciam uerbi tui non sunt passi iniqui, et putauerunt se aliquid egisse, quia te comprehendentes crucifixerunt ; qui te deberent fide comprehendere, comprehenderunt persecutione ; tu ergo qui fidenter
 15 egisti inter iniquos, et neminem timuisti, et quia passus es, *Exaltare,* id est, resurge, uade in caelum. Patiatur et ecclesia patienter, quod passum est caput ecclesiae patienter.

79 Matth. 6, 5. 83 Matth. 7, 28.29. 87 Matth. 23, 13.14 etc.

78 plebs dub. Latinius 92 in uenturi aliquot codd., 'recte, si expungatur particula et' (μ)

Exaltare, qui iudicas terram ; redde retributionem
 20 *superbis.* Redditurus est, fratres. Quid est enim quod
 dictum est : *Exaltare, qui iudicas terram ; redde*
retributionem superbis ? Prophetia est praedicens, non
 audacia iubentis. Non enim quia dixit propheta : *Exaltare,*
qui iudicas terram, obtemperauit prophetae Christus, ut
 25 resurgeret et iret in caelum ; sed quia hoc facturus erat Chri-
 stus, hoc praedixit propheta ; non ideo fecit Christus, quia
 propheta praedixerat ; sed ideo propheta praedixerat, quia ille
 facturus erat. Videt humilem Christum in spiritu, uidet hu-
 milem ; neminem timentem, nulli parcentem in uerbo, et dicit :
 30 *Fidenter egit.* Videt illum quam fidenter egit, uidet illum ^{μ 1006}
 comprehensum, uidet illum crucifixum, uidet illum humila-
 tum, uidet illum resurgentem et euntem in caelum, et uentur-
 rum inde ad iudicium eorum, inter quorum manus passus est
 omnia mala : *Exaltare, inquit, qui iudicas terram ;*
 35 *redde retributionem superbis.* Superbis reddet, non
 humilibus. Qui sunt superbi ? Quibus parum est quod mala
 faciunt, et defendere peccata sua uolunt. Namque de his qui
 crucifixerunt Christum facta sunt postea miracula, quando
 de ipso numero Iudaeorum crediderunt, et donatus est illis
 40 sanguis Christi. Impias manus et cruentas de sanguine Christi
 portabant : lauit eas ipse cuius sanguinem fuderant. Ad-
 iuncti sunt corpori ipsius, id est ecclesiae, qui corpus eius
 mortale, quod uiderunt, persecuti sunt. Fuderunt pretium
 suum, ut biberent pretium suum. Namque postea plures
 45 conuersi sunt. Cum multa miracula fierent ab apostolis, ali-
 quot hominum milia una die crediderunt ; et tam in propin-
 quo inuenti sunt, ut omnia sua quae habebant uenderent, ^{PL}
 et pretium rerum suarum ad pedes apostolorum ponerent ; et ¹¹⁹⁹
 unicuique distribuebatur quomodo opus erat ; et erat illis
 50 una anima et cor unum in Deum ; de ipsis crucifixoribus
 Domini. Sed quare non illis redditum est ? Quia *Redde*
retributionem superbis dictum est ; illi autem noluerunt
 esse superbi. Etenim cum uiderent multa miracula fieri per
 nomen Christi, quem se putabant interfecisse, commoti
 55 miraculis, audierunt a Petro in cuius nomine illa fierent ;
 non enim sibi arrogare serui uoluerunt potentiam Domini sui,
 ut dicerent a se factum esse quod ille in ipsis faciebat. Ho-
 norem ergo dederunt serui Domino suo ; dixerunt quia quae
 illi mirabantur, in nomine fierent eius quem illi crucifixerunt.
 60 Et facti sunt humiles, compuncti sunt corde, conturbati sunt
 confitentes peccatum suum ; et consilium quaesierunt, dicen-
 tes : *Quid ergo faciemus ?* Non desperant de salute, sed quae-

8, 44 Act. 4, 4. 62 Act. 2, 37.38.

8, 51 domini] erant *add. tres codd.*

runt medicinam. Tunc ait illis Petrus : *Agite paenitentiam, et baptizetur unusquisque uestrum in nomine Domini nostri Iesu Christi*. Qui egerunt paenitentiam, humiles fuerunt ; non ergo illis redditum est. Quia, uide quia dicat psalmus iste : *Exaltare, qui iudicas terram ; redde retributionem superbis*. Ab illo numero ergo excepti erant illi ; in illis ualuit uox illa Domini pendentis in cruce, et dicentis : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Exaltare, qui iudicas terram ; redde retributionem superbis*. Ergo redditurus est retributionem ? Redditurus, sed superbis.

3.4. 9. Sed quando ? quando reddet ? Interim mali triumphant, et exsultant mali, blasphemant mali, omnia mala faciunt. Mouet te ? Cum pietate quaere, non cum superbia reprehende. Mouet te ? Compatitur tibi et psalmus, quaerit tecum, non quia nescit ; sed ideo tecum quaerit quod scit, ut in illo inuenias quod nesciebas. Quomodo qui uult aliquem consolari, nisi condoleat cum illo, non illum erigit ; prius cum illo dolet, et sic eum reficit sermone consolatorio. Si autem intret ad illum ridens luctum eius, non facit quod modo lectum est, dicente apostolo : *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*. Ergo ut gaudeat tecum, prius fles cum illo ; contristaris cum illo, ut reficias eum ; sic et psalmus et Spiritus Dei, utique omnia sciens, quaerit tecum, quasi uerba tua dicit. *Vsquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur ; respondent et loquentur iniquitatem ; loquentur omnes qui operantur iniustitiam ?* Quid loquentur, nisi contra Deum, qui dicunt : Quid nobis prodest quia sic uiuimus ? Quid dicturus es ? Vere curat ista quae facimus Deus ? Quia enim uiuunt, putant Deum nescire quod faciunt. Vide quid mali illis contingat ! Quia si stationarius¹ sciret, teneret illos ; et ideo uitant oculos stationarii, ne statim teneantur ; oculos enim Dei uitare nemo potest, quia non solum in cubiculo uidet, sed et intima cordis tui. Cogitant et ipsi quia nihil potest latere Deum ; et quia faciunt, et sciunt quid fecerunt, et uident se uiuere sciente Deo, qui non uiuerent sciente stationario, dicunt sibi : Placent ista Deo ; et reuera si illi displicerent facta nostra, quomodo displicent iudicibus, quomodo displicent regibus, quomodo displicent imperatoribus, et quomodo displicent commentariensibus², numquid quomodo illorum oculos uitamus, uitare possemus

69 Luc. 23, 34. 9, 10 Rom. 12, 15.

¹ Stationarios uocant milites et apparitores praesidum certis locis per prouincias et ciuitates constitutos, qui notoria crimina denuntiabant magistratibus (*Maurini*).

² Commentarienses dicebantur carcerum praefecti et notarii quorum erat rationes custodiarum ac reorum conficere et criminum inscriptiones recipere (*Maurini*).

oculos Dei ? Ergo placent ista Deo. Ideo in alio psalmo peccatori dicitur : *Haec fecisti, et tacui ; suspicatus es iniquitatem, quod ero tibi similis*. Quid est : *ero tibi similis* ? Vt quomodo tibi placet factum tuum malum, sic putes quia et mihi placet.

35 Et minatur in posterum : *Arguam te*. Ergo non tacet qui dixit : *tacui*. Cum diceret : *Haec fecisti, et tacui ; suspicatus es iniquitatem, quod ero tui similis*, et non tacuit. Cum enim nos loquimur, ille non tacet ; cum enim lector legit, ille non tacet ; cum psalmus ista cantat, ille non tacet : et istae omnes uoces

40 Dei per orbem terrarum fiunt. Quomodo ergo tacet, quomodo non tacet ? Non tacet in uerbo, tacet in uindicta. Quid est ergo : *Haec fecisti, et tacui* ? *Haec fecisti, et non uindicaui. Suspicatus es iniquitatem, quod ero tui similis*. De ipsa uindictae taciturnitate, id est, de cessatione uindictae, alio loco

45 dicit : *Tacui ; numquid semper tacebo. Vsquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur ; respondent et loquentur iniquitatem ; loquentur omnes qui operantur iniustitiam* ? Et dicit omnia opera. *Respondent et loquentur iniquitatem*. Quid

50 est : *respondent* ? Contra iustum habent quod respondeant. Venit iustus aliquis, et dicit : *Noli facere iniquitatem. Quare ? Ne moriaris. Ecce feci iniquitatem ; quare non morior ? Ille fecit iustitiam, et mortuus est ; quare mortuus est ? Ego feci iniquitatem ; quare me non abstulit Deus ? Ecce, ille fecit*

55 *iustitiam ; et quare sic in illum uindicaui ? quare ille sic laborat ? respondent ; hoc est, respondent, quia habent quod dicant ; quia parcitur illis, de patientia Dei inueniunt argumentum responsionis suae. Parcit ille propter aliud, respondent illi propter aliud, quia uiuunt. Quare enim parcat ille, dicit apostolus, exponit consilium patientiae Dei :*

60 *Existimas, inquit, qui talia agis, quia tu effugies iudicium Dei ? An diuitias benignitatis et longanimitatis eius contemnis, ignorans quia patientia Dei ad paenitentiam te adducit ? Tu autem, id est, ille qui respondet et dicit : Si displicerem Deo,*

65 *non mihi parceret Deus ; uide quid sibi facit, audi apostolum : Tu autem secundum duritiam cordis tui et cor impenitens, thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua. Ille ergo auget longanimitatem, et tu auges iniquitatem. Erit illius thesaurus*

70 *in sempiterna misericordia in eos qui non contemserunt misericordiam ; tuus autem thesaurus in ira inuenietur, et quod ponis quotidie per modicum, postea massam inuenturus es ; minutatim ponis, sed cumulum inuenies. Noli adtendere*

32 Ps. 49, 21. 45 Isai. 42, 14. 61/68 Rom. 2, 3-6.

9, 36/37 dicit ... tacet *Er. Ven. Lou.*
70 sempiterna] *codd.*, sempiternum *edd.*

63 ignorans] *opt. codd.*, ignoras *edd.*

μ 1008
PL
1201

minuta peccata tua quotidiana ; de minutissimis guttis flu-
75 mina implentur.

5.6. **10.** Quid autem illi faciunt, qui respondent et loquentur ini-
quitatem, quia faciunt et parcitur eis? *Populum tuum,*
Domine, humilauerunt, id est, omnes qui iuste uiuunt,
in quos uolunt superbire omnes mali. *Populum tuum,*
5 *Domine, humilauerunt, et hereditatem tuam uexa-*
uerunt ; uiduam et pupillos interfecerunt, et prose-
lytum occiderunt, id est, peregrinum, aduenam, aduenti-
tium ; ipsum dicit proselytum. Manifesta sunt ista singula,
nec opus est in his immorari.

7. **11.** *Et dixerunt : Non uidebit Dominus.* Non adten-
dit ista, neglegit ista, alias res curat, non intellegit. Hae enim
duae uoces sunt malorum : una quam iam dixi : *Haec fecisti,*
et tacui ; suspicatus es iniquitatem, quod ero tibi similis. Quid
5 est : *quod ero tibi similis ?* Putas quia uideo facta tua, et placent
mihi, quia non uindico. Alia est uox iniquorum : Quia nec
adtendit ista Deus, nec aduertit ut sciat quemadmodum ui-
uam, non me curat Deus. Ergo inter aliqua me computat
Deus ? aut uere me numerat Deus ? aut ipsos homines nume-
10 rat ? Infelix homo ! ut esses curauit ; ut bene uiuas non
curat ? Istorum ergo ista uox est. *Et dixerunt : Non ui-*
debit Dominus, neque intelleget Deus Iacob.

8. **12.** *Intellegite nunc qui insipientes estis in popu-*
lo, et stulti aliquando sapite. Populum suum erudit,
cui possunt commoueri pedes, quando felicitates iniquorum
uidet homo, iam bene uiuens in numero sanctorum Dei, id
5 est in numero filiorum ecclesiae ; uidet quia florent mali,
et faciunt iniquitatem, et aemulatur eos, et adducitur ut
imitetur facta ipsorum ; quia uidet quasi nihil sibi prodesse
quod bene uiuat humilis, hic sperans mercedem. Nam si
illam speret futuram, non illam perdit ; quia nondum uenit
10 tempus ut accipiat eam. In uinea operaris, fac opus tuum, et
accipies mercedem tuam. A patrefamilias non exiges ante-
quam operareris, et a Deo exigis antequam opereris ? Et ista
tolerantia ad opus tuum pertinet, et hoc ad mercedem per-
tinet ; minus uis facere in uinea, qui non uis tolerare ; quia et
15 ipsa tolerantia ad ipsam operationem pertinet, ut inuenias
mercedem. Quod si dolosus es, uide ne non solum non accipias
mercedem, sed et poenam inuenias ; quia uoluisti esse opera-
rius dolosus. Et quidem operarius dolosus ut incipiat non bene
facere, oculos patrisfamilias adtendit, ad illum adspicit qui
20 conduxit ad uineam, ut cum ille auerterit oculos, cesset, et
non bene operetur ; cum autem ille conuerterit oculos, bene
operetur. Deus autem qui te conduxit, non auertit oculos ;
non tibi licet dolose operari ; super te semper sunt oculi patris-

familias ; quaere ubi illum fallas, et cessa si potes. Ergo si qui PL
 25 forte aliquid cogitabatis, quando uidebatis malos florere, et 1202
 cogitationes uestrae faciebant nutare pedes uestros in uia μ 1009
 Dei ; uobis loquitur psalmus iste ; si autem nullus uestrum
 talis est, per uos aliis loquitur, dicens : *Intellegite nunc ;*
 30 *quia dixerunt illi : Non uidebit Dominus, neque intel-*
leget Deus Iacob. Intellegite, inquit, nunc qui insi-
ipientes estis in populo, et stulti aliquando sapite.

9.10. **13.** *Qui plantauit aurem, non audiet ? Non habet*
unde audiat, qui tibi fecit unde audias ? Qui plantauit
aurem, non audiet ? aut qui finxit oculum, non
considerat ? Qui erudit gentes, non arguet ? Adten-
 5 *dite hoc magnopere, fratres mei : Qui erudit gentes, non*
arguet ? Hoc modo facit Deus, erudit gentes ; ideo misit
 uerbum suum per orbem terrarum hominibus, misit per an-
 gelos, per patriarchas, per prophetas, per seruos, per tot prae-
 cones antecedentes iudicem. Misit et ipsum Verbum suum,
 10 misit et ipsum Filium suum ; misit seruos Filii sui, et in ipsis
 seruis Filium suum. Per totum orbem terrarum praedicatur
 ubique uerbum Dei. Vbi non dicitur hominibus : Relinquit
 iniquitates uestras priores, conuertite uos ad itinera recta ?
 Ideo parcit, ut uos corrigatis ; ideo heri non uindicauit, ut
 15 hodie bene uiuatis. Erudit gentes ; non ergo arguet ? non
 auditurus est quos erudit ? non iudicaturus est quibus sermo-
 nem praemisit et praeseminauit ? In schola si esses, acciperes,
 et non redderes ? Vtique quando accipis a magistro, erudiris ;
 committit tibi magister quod praebet, et non exigit quando
 20 reddis ? aut cum coeperis reddere, sine metu eris plagarum ?
 Modo ergo accipimus ; postea statuimur ante magistrum,
 ut reddamus omnes praeteritas nostras, id est, ut rationem
 reddamus de his omnibus quae nobis modo erogantur. Audi
 apostolum dicentem : *Omnes adstabimus ante tribunal Christi,*
 25 *ut illic recipiat unusquisque secundum ea quae per corpus ges-*
sit, siue bonum, siue malum. Qui erudit gentes, non ar-
guet ; qui docet hominem scientiam ? Ipse non scit
qui te fecit scire : qui docet hominem scientiam ?

11. **14.** *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam*
uanae sunt. Nam etsi tu nescis cogitationes Dei, quoniam
 iustae sunt, ille *scit cogitationes hominum, quoniam*
uanae sunt. Et homines scierunt cogitationes Dei ; sed
 5 quibus iam amicus factus est, prodit consilium suum. Et uos,
 fratres mei, nolite uos contemnere ; si cum fide acceditis ad
 Dominum, auditis cogitationes Dei ; eas modo discitis, hoc

13, 24 Rom. 14, 10 ; II Cor. 5, 10.

13, 3 fingit a
 tra duo codd.

5 erudit] *Aug. cum ps. S. German.,* eruit a
 27 sapientiam a

22 praeterita nos-

uobis dicitur, et ad hoc instruimini quare parcat modo Deus malis, ne murmuretis aduersus Deum, *qui docet hominem scientiam. Dominus scit cogitationes hominum, quoniam uanae sunt.* Relinquit ergo cogitationes hominum, quae uanae sunt, ut comprehendatis cogitationes Dei, quae sapientes sunt. Sed quis est qui comprehendit cogitationes Dei? Qui ponitur in firmamento caeli. Iam hoc cantauimus, iam hoc diximus et exposuimus.

12.13.

15. *Beatus uir quem tu erudieris, Domine, et ex lege tua docueris eum, ut mitiges eum a diebus malignis, donec fodiatur peccatori fouea.* Ecce habes consilium Dei, quare parcat malis : foditur fouea peccatori. Tu iam uis illum sepelire : adhuc fouea illi foditur ; noli festinare sepelire. Quid est : *donec fodiatur peccatori fouea* ? Aut quem ponit peccatorem ? unum hominem ? Non. Quid ergo ? Omne genus hominum peccatorum, sed superbiorum ; iam enim praemisit : *Redde retributionem superbis.* Nam et ille peccator fuit publicanus, qui oculos eliserat in terram, et percutiebat pectus suum, dicens : *Deus, propitius esto mihi peccatori,* sed quia non superbus erat, Deus autem reddet retributionem superbis ; non illi, sed talibus foditur fouea, donec reddat retributionem superbis. Ergo quod ait : *Donec fodiatur peccatori fouea,* superbos intellege. Quis est superbus ? Qui non confessione peccatorum agit paenitentiam, ut sanari per humilitatem possit. Quis est superbus ? Qui illa ipsa pauca quae uidetur habere bona, sibi uult arrogare, et derogat misericordiae Dei. Quis est superbus ? Qui etiamsi Deo tribuat bona quae facit, insultat tamen eis qui illa non faciunt, et extollit se super illos. Nam et ille pharisaeus, *Gratias tibi ago,* inquit ; non dixit : Ego facio. De his quae faciebat, gratias Deo agebat ; sentiebat ergo et bene se facere, et ab illo se facere. Vnde ergo improbatus est ? Quia insultabat publicano. Vt perficiamini adtendite. Primo praecedere debet, siue uirum, siue feminam confessio peccatorum, salubris paenitentia quae ualeat ad corrigendum hominem, non ad irridendum Deum ; cum autem post paenitentiam bene uiuere coeperit, habet adhuc quod cogitet, ne sibi tribuat quod bene facit, sed illi agat gratias, cuius gratia factum est ut bene uiueret ; quia ille illum uocauit, ille illum illuminauit. Ergo iste iam perfectus est ? Non ; adhuc deest illi aliquid. Quid illi deest ? Vt non superbiat super eos qui necdum sic uiuunt, quomodo ipse uiuit. Qui talis fuerit, securus sit ; non illi redditur retributio de qua dictum est : *Redde retributionem superbis* : non est inter illos quibus foditur fouea. Nam uidete

15, 9 Ps. 93, 2. 11 sqq. cfr Luc. 18, 10-14.

15, 1 uir] homo a cum LXX ex] de a 2 edocueris a 3 foueam a

illum qui dicebat : *Gratias tibi ago, quia non sum sicut ceteri homines, iniusti, raptores, adulteri, sicut et publicanus iste, quantum se extulit, cum dicit : Quia non sum sicut et publicanus iste ?* Ille autem elisa facie, percutiebat pectus suum, dicens : *Deus, propitius esto mihi peccatori.* Ille superbus erat in bonis factis, ille humilis in malis factis. Videte, fratres, placuit Deo magis humilitas in malis factis, quam superbia in bonis factis ; sic odit Deus superbos. Et ideo sic conclusit :
 45 *Amen dico uobis, descendit iustificatus publicanus magis quam pharisaeus.* Et dicit quare : *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur ; et omnis qui se humilat, exaltabitur.* Fratres mei, uel hinc solum nos discimus quia humilitatem nos docuit Christus, quia Deus factus est homo. Ipsa est humilitas quae displicet
 50 paganis ; unde nobis insultant : *Qualem Deum colitis qui natus est ? qualem Deum colitis qui crucifixus est ?* Humilitas Christi superbis displicet : tibi autem christiano si placet, imitare. Si imitatus fueris, non laborabis ; quia ipse dixit :
 55 *Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et discite a me, quoniam mitis sum et humilis corde.* Haec est ergo disciplina christiana : nemo facit aliquid bene, nisi gratia ipsius. Quod facit homo male, ipsius est hominis : quod facit bene, de beneficio Dei facit. Cum coeperit facere bene, non sibi tribuat ; cum non sibi tribuerit, gratias agat ei a quo acceperit. Cum
 60 autem bene facit, non insultet illi qui illud non facit, aut extollat se super eum ; non enim in illo finita est gratia Dei, ut ad alium non perueniat.

PL
1204

16. *Vt mitiges eum a diebus malignis, donec fodiat^μ peccatori fouea.* Mitis ergo esto, quisquis christianus es, a diebus malignis. Maligni enim sunt dies quibus uidentur florere peccatores et laborare iusti ; sed labor iustorum
 5 flagellum est Patris, et felicitas peccatorum fouea ipsorum est. Quia enim mitigat uos Deus a diebus malignis, donec fodiat^μ peccatori fouea, non cogitatis quia modo in aliquo loco stant angeli cum bidentibus, et fodiunt istam foueam magnam quae possit capere omne genus iniquorum ; et quia uidetis multos
 10 esse iniquos, et dicatis uobis carnaliter : Reuera tantam multitudinem iniquorum, tantam turbam peccantium quae fouea potest capere ? quando foditur talis quae omnes capiat, quando exhauritur ? ideo parcit Deus. Non est hoc : fossa peccatorum, ipsa felicitas peccatorum est ; in illam enim ca-
 15 dent tamquam in foueam. Intendite, fratres, quia magna res est ut felicitas fouea dicatur : *Donec fodiat^μ peccatori fouea.* Parcit enim illi Deus, quem nouit peccatorem et impium, occulta iustitia sua ; et hoc ipsum quod ei parcit

54 Matth. 11, 28.29.

48 nos] non plures codd. dicimus quidam codd.

Deus, per impunitatem facit eum elatum. Ille se altum putat,
 20 et cadit : in eo ipso cadit, quo se altum putat. Hoc se ille putat
 sublimer ire, et Deus hoc fossam uocat. Fossa ad ima tendit,
 non ad caelum ; peccatores autem superbi quasi in caelum
 eunt, et in terram merguntur. Contra, humiles quasi in terram
 se deprimunt, et in caelum adscendunt. Mitesce ergo, quisquis
 25 es fidelis, si eruditus es ex lege Dei, ut sit cor tuum in firma-
 mento caeli ; quia Deus fecit luminaria quarto die, qui dicitur
quarta sabbati, unde titulum psalmus iste percepit.
 Quomodo uides luminaria cum tota patientia dirigere cursus
 suos, et non curare quae in se dicant homines, sic et tu non
 30 cures quidquid tibi fecerit caro. Omnis enim homo caro et
 sanguis est. Non enim uilis es in comparatione alterius carnis,
 a qua uideris premi ; quia pro te ille suscepit carnem, et pro
 te ille fudit sanguinem, qui et te et illum ad suum est per-
 ducturus examen ; et si tanta praerogauit, cum esses impius,
 35 quid seruat fideli ? Hinc mitesce. Quemadmodum mitescis ?
 Cum dicis : Quia Deus hoc uult, ideo florent mali ; parcere
 uult malis, ad paenitentiam adducit eos quibus parcat, sed
 illi non corriguntur ; nouit ille quomodo de illis iudicet. Im-
 mitis est autem homo, cum uult contradicere aut bonitati
 40 Domini, aut patientiae, aut potestati, aut iustitiae iudicis. PL
 Erigitur superbus in Deum, mergit illum Deus ; et in eo ipso 1205
 mergitur, quo erigitur in Deum. Nam in alio psalmo sic ait :
Deiecisti eos, dum extollerentur. Non dixit : Deiecisti eos, quia
 elati sunt ; aut : Deiecisti eos, posteaquam elati sunt, ut aliud
 45 sit tempus elationis eorum, aliud tempus deiectionis ; sed in
 eo ipso quo extollebantur, ibi deiciebantur. Quantum enim
 superbum cor hominis, tantum recedit a Deo ; et si recedit a
 Deo, in profundum it. Contra, cor humile de caelo adducit
 Deum, ut proximus fiat. Certe altus est Deus, super omnes
 50 caelos est Deus, transcendit omnes angelos ; quantum habes
 erigi, ut adtingas ad illum excelsum ? Nolo te rumpas exten-
 dendo te ; aliud consilium tibi do, ne in ista extensione forte
 crepes per superbiam : certe altus est Deus ; tu humila te, et μ 1012
 descendet ad te.

14. 17. Audiuimus quare parcat malis ; hoc ipsum fossa ipsorum
 est. Dicit tibi Deus : Quomodo illis foditur, et quare illis fodi-
 tur fouea, non est tuum cognoscere ; sed ex lege mea disce
 patientem te esse debere, *donec fodiatur peccatori fouea*.
 5 Et quid de me, inquis, qui laboro, et laboro inter ipsos pecca-
 tores ? Respondetur tibi quod sequitur : *Quia non repellit*
Dominus plebem suam. Exercet, non repellit. Quomodo

16, 43 Ps. 72, 18.

16, 33/34 qui et usq. examen] om. omnes codd. Am. 36 ideo florent mali] om.
 codd. Am. 17, 6 quoniam a

enim dicit alio loco scriptura ? *Quoniam quem diligit Deus, corripit ; flagellat autem omnem filium quem recipit.* Ille flagellatum recipit, tu dicis quia repellit ? Videmus homines in filiis suis facere illud ; aliquando iam desperatos filios suos dimittunt uiuere quomodo uolunt ; eos qui spem habent, flagellant ; illos quos omnino uiderint sine spe et indomitos esse, dimittunt ut faciant quod uolunt. Iam quem dimittit facere quod uult, non uult admittere ad hereditatem suam ; eum autem flagellat filium cui ipsam hereditatem seruat. Cum autem flagellat Deus filium, currat sub manu Patris flagellantis ; quia qui flagellat, ad hereditatem erudit ; ab hereditate non repellit filium suum quem castigat ; sed ideo flagellat, ut recipiat. Non sit tam uano sensu et puerili, ut dicat : Plus amat pater meus fratrem meum, cui permittit facere quidquid uult ; ego si me mouero contra iussionem patris mei, flagella inuenio. Tu gaude sub flagellis ; quia tibi seruatur hereditas, *Quia non repellet Dominus plebem suam.* Ad tempus emendat, non in aeternum damnat : illis autem ad tempus parcit, in aeternum illos damnabit. Elige tibi : temporalem uis laborem, an sempiternam poenam ? temporalem felicitatem, an sempiternam uitam ? Quid minatur Deus ? Sempiternam poenam. Quid promittit Deus ? Sempiternam requiem. In quo flagellat bonos, temporale est ; in quo parcit malis, temporale est. *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet.*

15. **18.** *Quousque iustitia, inquit, conuertatur in iudicium et qui habent eam, omnes recto sunt corde.* Adtende modo, et habe iustitiam ; quia iudicium nondum potes habere. Prius est ut habeas iustitiam ; sed ipsa iustitia tua conuertetur in iudicium. Habuerunt hic iustitiam apostoli, et pertulerunt iniquos. Sed quid illis dicitur ? *Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel.* Ergo iustitia ipsorum conuertetur in iudicium. Modo enim iustus quisquis hic fuerit, ad hoc est ut patiat mala et toleret : patiatur tempus passionis, et uenit dies iudicationis. Sed quid dico de seruis Dei ? Ipse Dominus qui iudex est omnium uiuorum et mortuorum, primo iudicari uoluit, et sic iudicare. *Quousque iustitia conuertatur in iudicium ; et qui habent eam omnes recto sunt corde.* Qui habent modo iustitiam, nondum iudicant. Primo est enim habere iustitiam, et postea iudicare : primo patitur malos, et postea iudicat malos. Modo iustitia sit ; postea conuertetur in iudicium. Et tamdiu patitur homines malos, quamdiu uult Deus, quamdiu illos perferet ecclesia Dei, ut erudiat per malitiam ipsorum. Non tamen

PL
1206

17, 8 Hebr. 12, 6. 18, 6 Matth. 19, 28.

17 manum aliquot codd. 18, 1 quoadusque a 2 corde] diapsalma add. a

20 repellat Deus plebem suam, *quousque iustitia conuertatur in iudicium ; et qui habent eam, omnes recto sunt corde. Qui sunt recto corde ? Qui hoc uolunt quod Deus uult. Parcit peccatoribus, tu uis ut iam perdat peccatores. Distorti cordis es et prauae uoluntatis, quando aliud uis, 25 aliud uult Deus. Vult autem Deus parcere malis, tu non uis parci : patiens est Deus peccatoribus, tu non uis tolerare peccatores. Sed ut dicere coeperam, aliud uis tu, aliud Deus : conuerte cor tuum, et dirige ad Deum, quia et Dominus infirmis compassus est. Vidit in corpore suo ; id est in ecclesia sua 30 infirmos, qui primo uoluntatem suam sequi tentarent ; sed cum uiderent uoluntatem Dei aliam esse, dirigerent se et cor suum ad suscipiendam et sequendam uoluntatem Dei. Ne uoluntatem Dei uelis torquere ad uoluntatem tuam, sed tuam corrige ad uoluntatem Dei. Voluntas Dei sic est quomodo 35 regula : ecce, puta, torsisti regulam ; unde habes corrigi ? Illa autem integra manet : regula est enim incommutabilis. Quamdiu integra est regula, habes quo te conuertas et corrigas prauitatem tuam, habes unde corrigas quod in te tortum est. Quid autem uolunt homines ? Parum est, quia 40 uoluntatem suam tortuosam habent ; etiam uolunt uoluntatem Dei tortam facere secundum cor suum, ut hoc faciat Deus quod ipsi uolunt, cum ipsi hoc debeant facere quod Deus uult.*

19. Quomodo autem complexus est Dominus ex duabus uoluntatibus unam factam in homine quem portabat ? Praefigurans in corpore suo, id est in ecclesia sua, futuros quosdam qui uoluntatem suam uellent facere, sed sequerentur postea 5 Dei ; quia infirmos quosdam ostendit quod ad ipsum pertineant, et eos praefigurauit in se. Nam ideo et toto corpore sanguinem sudauit, quia in corpore suo, id est in ecclesia sua, martyrum sanguinem ostendit. Toto corpore sanguis exibat ; ita ecclesia eius habet martyres ; per totum corpus eius fusus 10 est sanguis. Quosdam ergo infirmos in se praefigurans, uel in corpore suo ; ex persona infirmorum, compatiens illis, ait : *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste.* Ostendit hominis uoluntatem ; si in ipsa uoluntate permaneret, iam prauum cor uideretur ostendere. Sed si compassus est tibi, et te liberat 15 in se, imitare quod sequitur, dicens : *Verum, non quod ego uolo, sed quod tu uis, Pater.* Si coeperit tibi subrepere uoluntas humana : O, si occidat Deus inimicum istum meum, ut non me persequatur ! o, si posset fieri ut non ab illo paterer tanta ! iam si perseueraueris, et hoc tibi placuerit, et uides quia non 20 hoc uult Deus, prauus corde es, non habes iustitiam quae con-

PL
1207

19, 6 cfr Luc. 22, 44. 15 Matth. 26, 39.

31 uident ... dirigunt *Er. Ven. Lou.* 19, 10 uel] id est *Er. Ven. Lou.*

uertetur in iudicium ; *qui enim illam habent, omnes recti sunt corde.* Et qui sunt *recti corde* ? Qui sic inueniuntur quomodo inuentus est Iob, qui ait : *Dominus dedit, Dominus abstulit ; sicut Domino placuit, ita factum est ; sit nomen Domini*
 25 *benedictum.* Ecce rectum cor. Iterum in graui uulnere quid dixit uxori, quam propterea reliquerat diabolus et non occiderat, ut ipse haberet adiutricem, non ut maritus consolatricem ? Meminerat enim quia per illam Euam deceptus erat Adam, et necessariam sibi putabat hanc Euam. Accessit ad
 30 Iob illa, tamquam Eua ; sed Adam melior fuit in stercore uictor quam Adam uictus in paradiso ; quid enim respondit ^{μ 1014} illi mulieri ? Vide cor paratum, uide cor rectum. Numquid non patiebatur persecutiones, et graues ? Et omnes christiani patiuntur ; et si non saeuunt homines, saeuit diabolus ; et si
 35 christiani facti sunt imperatores, numquid diabolus christianus factus est ? Intendat ergo Sanctitas uestra quid sit rectum cor. Accessit ad eum, et ait : *Dic aliquid in Deum, et morere.* Enumerauit omnes aerumnas uel ipsius uel suas : *Dic aliquid, inquit, in Deum, et morere.* Et ille iam cognoscens Euam, re-
 40 dire uolens unde lapsus est, fixo corde in Deo tamquam luminare in firmamento, habitans corde in libro Dei : *Locuta es, inquit, tamquam una ex insipientibus mulieribus ; si bona suscepimus de manu Domini, mala non tolerabimus ?* Quia fixum cor in Deo, ideo rectum ; quia enim rectus est Deus,
 45 quando in illo figis cor, forma tibi sit, ut sit tibi cor rectum. Fige ergo cor tuum in illo, et rectum cor erit. Sed subrepebat uoluntas humana ; nescio quid de carnis infirmitate lactabat mentem tuam : noli iam desperare. Te praesignauit Dominus in sua infirmitate, non se ; non enim timebat Dominus pati,
 50 tertio die resurrecturus. Si prorsus quomodo homo pateretur, et non quomodo Deus pati ueniret, et si sciret se post triduum resurrecturum, nullo modo formidaret moriturus, quod non formidauit apostolus Paulus, in fine saeculi resurrecturus. Ait enim : *Compellor autem ex duobus : concupiscentiam habens*
 55 *dissolui et esse cum Christo ; multo enim magis optimum ; manere in carne necessarium propter uos.* Taedium enim illi erat manere in carne, ex duobus patiebatur ardorem ; dissolui et esse cum Christo, multo magis optimum dicebat. Adeo cum adpropinquaret ipsa passio, quomodo exsultabat ! quomodo
 60 gloriabatur ! *Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui ; de cetero super est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.* Iste gaudet coronandus, et tristis est ille coronaturus : gaudet sic apostolus, et

23 Iob 1, 21.

28 cfr Gen. 3, 6.

37 Iob 2, 9.10.

54 Phil. 1, 23.24.

60 II Tim. 4, 7.8.

30 Adam] *codd.*, Iob *edd.*47 iactabat omnes fere *codd.*

dicit Christus Dominus noster : *Pater, si fieri potest, transeat*
 65 *hic calix*. Sed tristitiam sic assumpsit quomodo carnem. Nolite
 enim putare quia hoc dicimus, non fuisse tristem Dominum.
 Si enim hoc dixerimus, quia non erat tristis, cum euangelium
 dicat : *Tristis est anima mea usque ad mortem* ; ergo et quando
 dicit euangelium : Dormiuit Iesus, non dormiuit Iesus ; et
 70 quando euangelium dicit : Manducauit Iesus, non manducauit
 Iesus : subrepat uermiculus putredinis, et nihil sanum relin-
 quit, ut dicatur quia et corpus non erat uerum, et carnem
 ueram non habuit. Quidquid ergo de illo scriptum est, fratres,
 factum est, uerum est. Ergo tristis fuit ? Prorsus tristis, sed
 75 uoluntate suscipiens tristitiam, quomodo uoluntate suscipiens
 carnem ; quomodo uoluntate carnem ueram, sic uoluntate
 tristitiam ueram. Sic ergo uoluntate ostendit in se, ut si forte
 subreperit tibi humana infirmitas, et coeperit aliud uelle quam
 Deus uult, uideas prauitatem cordis tui extra regulam, figas
 80 illud ad regulam, et dirigatur in Deum cor tuum, quod in ho-
 mine coeperat esse prauum. Sic ergo Dominus te ostendens
 dixit : *Tristis est anima mea usque ad mortem*, et dixit : *Pater,* ^{μ 1015}
si fieri potest transeat a me calix iste. Sed statim fac quod ideo
 fecit ut te doceret : *Verum, non quod ego uolo, sed quod tu uis,*
 85 *Pater*. Si enim hoc feceritis, iustitiam habebitis, si iustitiam
 habebitis, rectum est cor ; si rectum est cor, iustitia illa quae
 modo tolerat, conuertetur in iudicium, et postea iudicante
 Domino tuo, non solum non expauesces mala, sed etiam glo-
 riaberis de corona. Tunc uidebis quomodo profecerit patientia
 90 Dei, uel ad illorum poenam, uel ad tuam coronam : modo non
 uides ; crede quod nondum uides, ne erubescas cum uideris.
*Quousque iustitia conuertatur in iudicium ; et qui
 habent eam, omnes recto sunt corde.*

16. 20. *Quis exsurget mihi aduersus malignantes ? aut
 quis consistet mihi aduersus operantes iniquita-
 tem ?* Persuadent multi multa mala, susurrare serpens non
 desinit, ut facias iniquitatem ; quacumque te conuerteris,
 5 forte si profecisti, quaeris cum aliquo bene uiuere, et uix inue-
 nis ; multi mali te circumdant, quia pauca grana, multa palea.
 Habet haec area grana tua, sed adhuc laborant. Separata ergo
 a palea tota massa grandis erit ; pauca grana sunt, sed in com-
 paratione palearum, multa autem in se. Ergo cum undique
 10 mali perstrepat, et dicant : Quare sic uiuis ? tu solus christia-
 nus es ? Quare non facis quod faciunt et alii ? quare non
 spectas, quemadmodum et alii ? quare non remedia et ligatu-
 ras adhibes ? quare non mathematicos et aruspices consulis,

64/85 Matth. 26, 38.39. 69 cfr Matth. 8, 24. 70 cfr Luc. 14, 1.

64/73 cfr Praef. p. XII, adn. 2 77 sic] *codd.*, tristitiam *add. edd.* uoluntatem]
quidam codd. Am. 89 uidebis] *Corb. recent. aetatis*, uides *alii codd. edd.*

sicut et alii ? et tu signas te, et dicis : Christianus sum, ut re- PL
 15 pellas istos nescio quos ; sed aduersarius premit, urget ; quod 1209
 peius est, exemplo christianorum suffocat christianos. Suda-
 tur, aestuatur ; tribulatur anima christiana : uincere habet
 tamen ; sed numquid de se ? Ideo uide quid dicat. Respondet
 enim : Quid mihi prodest quia modo mihi facio remedia, et
 20 lucror paucos dies ? exeo hinc de isto saeculo, et uado ad Do-
 minum meum, et mittet me in ignem ; quia praeposui paucos
 dies uitae futurae, mittet me in gehennas. Quas gehennas ?
 Aeterni iudicii Dei. Vere, nisi putas quia Deus curat quomodo
 uiuant homines ? Et hoc forte non in platea tibi dicit amicus,
 25 sed in domo uxor, aut forte maritus uxori fideli bonae et san-
 ctae, deceptor ipsius. Si mulier marito, Eua est illi ; si uir
 uxori, diabolus est illi ; aut ipsa tibi Eua est, aut tu illi ser-
 pens es. Aliquando uult conuertere pater cogitationem suam
 uel ad filium : inuenit et ipsum malum, nequissimum ; aestuat,
 30 fluctuat, quaerit quomodo uincat, prope sorbetur, prope con-
 sentit, sed adsit Deus. Audite ergo psalmum : *Quis exsurget
 mihi*, inquit, *aduersus malignantes ?* Tam multi sunt ;
 quacumque respicio, ipsi occurrunt. Quis occurret principi in-
 quitatis diabolo, et angelis eius, et hominibus seductis ab eo ?

17. **21.** *Nisi quia Dominus*, inquit, *adiuuit me, paulo
 minus habitauerat in inferno anima mea.* Prope
 rueram in illam fossam quae paratur peccatoribus ; hoc est :
paulo minus in inferno habitauerat anima mea.
 5 Quia iam nutabat, iam prope consentiebat, respexit ad Domi-
 num. Vt puta, uerbi gratia, insultabatur illi, ut faceret iniqui-
 tatem. Aliquando enim congregant se mali, et insultant bonis ;
 maxime si fuerint illi plures, et coeperint illum unum, quomodo μ 1016
 aliquando multa palea est circa unum granum (tunc non
 10 erunt simul cum fuerit massa uentilata) ; capitur inter multos
 iniquos ille, insultatur illi, circumuenitur ; superponere se uo-
 lunt illi, exagitant quasi iustum, et insultant quasi de ipsa
 iustitia : Magnus, inquit, apostolus ; in caelum uolasti, quo-
 modo Elias. Faciunt homines ista, ita ut aliquando adtendens
 15 ad linguam humanam, erubescat esse bonus inter malos. Re-
 sistat ergo malis ; sed non de uiribus suis, ne efficiatur super-
 bus, cum uult euadere superbos, et augeat numerum superbo-
 rum. Sed quid dicat ? *Quis exsurget mihi aduersus ma-
 lignantes ? aut quis consistet mihi aduersus ope-
 20 rantes iniquitatem ? Nisi quia Dominus adiuuuit
 me, paulo minus habitauerat in inferno anima mea.*

18.19. **22.** *Si dicebam : Motus est pes meus ; misericordia
 tua, Domine, adiuuabat me.* Vide quomodo confessio-
 nem amat Deus. Mouetur pes tuus, et non dicis : Mouetur pes
 meus ; sed stare te dicis, cum iam ruas. Immo si iam coepisti

5 moueri, si iam coepisti fluctuare, confitere motum, ne plangas ruinam, ut adiuuet te ille, ne in inferno sit anima tua. Confessionem uult Deus, humilitatem uult. Motus es, ut homo ; adiuuat te ille, ut Deus ; sed dic tamen : *Motus est pes meus.* PL
 Quare iam moueris, et dicis : Sto ? *Si dicebam : Motus* 1210
 10 *est pes meus ; misericordia tua, Domine, adiuuabat me.* Quomodo praesumsit Petrus, non in uiribus suis. Videbatur Dominus ambulare super mare, calcans capita omnium superborum in isto saeculo. Ipsum iter suum calcantis capita superborum, significauit ambulans super tumidos fluctus. Calcat et ecclesia : nam ipsa est Petrus. Non tamen ausus est Petrus per seipsum ambulare super aquas ; sed quid ait ? *Domine, si tu es, iube me uenire ad te super aquas.* Ille in potestate sua, Petrus in iussu illius. *Iube, inquit, uenire me ad te.* Respondit ille : *Veni.* Calcat enim et ecclesia capita superborum ; sed
 20 quia ecclesia est et habet infirmitatem humanam, ut compleretur : *Si dicebam : Motus est pes meus,* titubauit Petrus in mari, et exclamauit : *Domine, pereo.* Quod ergo hic positum est : *Si dicebam : Motus est pes meus,* hoc ibi positum est : *Domine, pereo.* Et quod hic positum est : *Misericordia*
 25 *tua, Domine, adiuuabat me,* hoc ibi positum est : *Porrexit manum Iesus dicens : Modicae fidei, utquid dubitasti ?* Mirum est quomodo probat Deus homines : ipsa pericula nostra dulciorem nobis faciunt liberantem. Nam uidete quod sequitur. Quia dixit : *Si dicebam : Motus est pes meus ;*
 30 *misericordia tua, Domine, adiuuabat me,* dulcis illi utique factus est Dominus, eripiens illum a periculis ; et ideo exponens ipsam dulcedinem Domini, exclamat dicens : *Domine, secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo, exhortationes tuae iucundauerunt ani-*
 35 *mam meam.* Multi dolores, sed multae consolationes ; amara uulnera, sed suauia medicamenta.

20. **23.** *Numquid adhaeret tibi sedes iniquitatis, qui fingis dolorem in praecepto ?* Hoc dixit : Nemo sedet tecum iniquus, nec tu sedem iniquitatis habebis. Et unde hoc intellegat, reddit rationem : *Qui fingis, inquit, dolorem*
 5 *in praecepto.* Ex hoc enim intellego quod non tibi adhaeret sedes iniquitatis, quia nec nobis pepercisti. Habes hoc in epistola apostoli Petri, et ad hoc testimonium posuit de scriptura : *Tempus est, ait, inchoationis iudicii ex domo Do-* μ 1017

22, 16/26 Matth. 14, 25-31. 23, 8 sqq. 1 Petr. 4, 17.18.

22, 27 quod deus probat hominibus *codd. Am.* 34 exhortationes] *codd. edd. μ cum ps. S. German. et Mediol., consolationes a LXX cum comment. (l. 35 et n. 24, 50), rectius ut uidetur, cfr De contin. XI, 25, p. 175, 4 ; De ciuit. dei XVIII, 51, 28 (at serm. Denis XIII, ed. Morin, p. 59, 13 et 15 : exhortationes) 23, 1 aderit a 2 in precepto dolore a*

mini, id est, tempus est ut modo iudicentur qui pertinent ad
 10 domum Domini. Si flagellantur filii, quid debent sperare serui
 nequissimi? Ideoque addidit: *Si autem initium a nobis, quis*
finis eorum qui non credunt Dei euangelio? Deinde adiungit
 illud testimonium: *Et si iustus uix saluabitur, peccator et im-*
 15 *pious ubi parebunt?* Quomodo ergo erunt tecum iniqui, quando
 nec tuis fidelibus parcis, ut exerceas et erudias eos? Sed quia
 propter hoc non parcit, ut erudiat, ideo dixit: *Qui fingis*
dolorem in praecepto. *Fingis* enim est: Facis formas,
 plasmas; unde et figuli dicuntur, et uas fictile dicitur; non
 fictum illud quod mendacium est, sed quod formatur ut sit, et
 20 habeat aliquam formam, sicut iamdudum dixit: *Qui finxit*
oculum, non uidebit? Numquid *finxit oculum* mendacium
 est? Sed intellegitur: Plasmauit oculum, fecit oculum. Nonne
 figulus est, cum fragiles, infirmos et terrenos facit? Audi PL
 1211
 apostolum dicentem: *Habemus thesaurum istum in uasis*
 25 *fictilibus.* Sed forte alius nobis fecit haec uasa? Ipsum audi di-
 centem: *O homo, tu quis es qui respondeas Deo? Numquid*
dicit figmentum ei qui se finxit: Quare sic me fecisti? Annon
habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud uas in
honorem, aliud in contumeliam? Vide et ipsum Dominum
 30 Christum, quia ostendit se figulum. Nam quia de limo homi-
 nem fecerat, de limo inunxit cui minus in utero oculos fecerat.
 Ergo quod dixit: *Numquid adhaeret tibi sedes iniqui-*
tatis, qui fingis dolorem in praecepto, sic dicamus:
 Numquid adhaeret tibi sedes iniquitatis, qui formas dolorem
 35 in praecepto? Formas, inquit, dolorem in praecepto, id est,
 de dolore praeceptum nobis facis, ut ipse dolor praeceptum
 sit nobis. Quomodo nobis dolor est praeceptum? Quando te
 flagellat qui pro te mortuus est, et non tibi promittit beatitu-
 40 quarem. Quid dabit? ubi dabit? quantum dabit, qui hic non
 dat, qui hic erudit, qui fingit dolorem in praecepto? Labor est
 hic tuus, et requies tibi promittitur. Adtendis te habere hic
 laborem; sed adtende qualem ille requiem pollicetur. Num-
 quid cogitare, potes? Si illam posses cogitare, uideres te nihil
 45 laborare ad compensationem. Audi eum qui illud ex parte
 cernebat, qui dixit: *Nunc scio ex parte; quid ait apostolus?*
Etenim quod est ad praesens temporale et leue tribulationis no-
strae, iuxta incredibilem modum, et in incredibilem modum, ae-
 50 *ternum gloriae pondus operatur nobis.* Quid est: *aeternum glo-*
riae pondus operatur nobis? Quibus operatur? *Non respicien-*
tibus quae uidentur, sed quae non uidentur: quae enim uiden-

13/14 Prou. 11, 31.

20 Ps. 93, 8.

24 II Cor. 4, 7.

26 Rom. 9, 20.21.

30 cfr Gen. 2, 7.

31 cfr Ioh. 9, 1-6.

46 I Cor. 13, 12.

47 II Cor. 4, 17.18.

23 terrenos] *codd. Am. Er., aeternos tres codd. Belgici Lou.*38 permittit *Lou.*

tur, temporalia sunt ; quae autem non uidentur, aeterna. Noli esse piger in labore breuiter, et gaudebis incessabiliter. Aeternam uitam tibi daturus est Deus : cogita quanto labore emenda sit.

24. Intendite, fratres ; uenale est. Venale est quod habeo, dicit tibi Deus ; eme illud. Quid habet uenale ? Requiem uenalem habeo ; eme illam de labore. Intendite, ut simus in nomine Christi fortes christiani : iam modicum est quod restat
 5 in psalmo, non fatigemur. Quomodo enim fortis poterit esse in faciendo, qui deficit in audiendo ? Aderit Dominus ut uobis μ 1018
 quod reliquum est, explicemus. Adtendite : quodammodo Deus proposuit uenale regnum caelorum. Dicis illi : Quantum ualeat ? Pretium ipsius labor est ; quomodo si diceret : Pretium
 10 ipsius aurum est, non sufficeret hoc solum dicere, sed quaereres quantum aurum. Nam et solidus aurum est, et semiuncia, et libra, et tale aliquid. Ideo dixit pretium, ne labores quaerere quamdiu inuenires. Huius rei pretium labor est : quantus labor est ? Iam quaere tu quantum laborandum sit. Nondum
 15 dicitur tibi quantus futurus sit labor iste, uel quantum laboris de te exigatur ; illud tibi dicit Deus : Ego ostendo quanta sit illa requies ; tu iudica quanto labore emenda sit. Dicat ergo Deus quanta futura sit ipsa requies. *Beati qui habitant in domo tua ; in saecula saeculorum laudabunt te.* Haec est requies sempiterna : sine fine erit requies ista, sine fine erit gaudium hoc,
 20 sine fine erit laetitia ista, sine fine erit incorruptio ; uitam aeternam habebis ; requiem quae non habet finem. Quanto labore digna est requies quae non habet finem ? Si uerum uis comparare, et uerum iudicare, aeterna requies aeterno labore recte emitur. Verum hoc est ; sed noli timere, misericors est Deus. Si enim haberes aeternum laborem, numquam peruenires ad aeternam quietem. Semper laborans quando peruenturus eras ad illud quod digne quidem potest emi sempiterno labore, quia sempiterna requies est ? Aequa pretium :
 30 aeterno certe labore digna est aeterna quies comparari. Sed si semper laborares, numquam ad requiem peruenires. Ergo ut aliquando peruenias ad id quod emis, non in aeternum laborandum est, non quia non ualeat tanti, sed ut possideatur quod emitur. Digna est quidem emi labore perpetuo ; sed necesse est ut labore temporali ematur. Certe tantus debuit esse, id est sempiternus labor pro requie sempiterna. Decies centena milia annorum in labore quid ualent ? Decies centena milia annorum habent finem : Quod tibi dabo, dicit Deus, non habebit finem. Qualis misericordia Dei ? Nec dicit : Decies centena

24, 18 Ps. 83, 5.

24, 4 fortes] fratres *plures codd.* 13 inuenires] *Reg., om. alii codd. edd.*

40 millia annorum labora ; non dicit, uel mille annos labora ;
 non dicit : quingentos annos labora ; cum uiuis labora,
 in paucis annis : inde iam requies erit, et finem non habebit.
 Et adhuc audi consequentia : *Domine, secundum multi-*
 45 *itudinem dolorum meorum in corde meo, exhortatio-*
nes tuae iucundauerunt animam meam. Et paucos
 annos laboras, et in ipsis laboribus non deest consolatio, non
 desunt gaudia quotidiana. Sed noli gaudere in saeculo : gaude
 in Christo, gaude in uerbo eius, gaude in lege eius. Ad ipsa
 gaudia pertinet quod loquimur, et quod auditis. Quantae ergo
 50 sunt istae consolationes in tantis laboribus ? Verum est ergo
 quod dixit apostolus : *Etenim quod ad praesens temporale est*
et leue tribulationis nostrae, iuxta incredibilem modum, et in
incrediblem modum, aeternum gloriae pondus operatur nobis.
 Ecce quantum pretium damus, quodam modo unam siliquam
 55 ad accipiendos thesauros sempiternos : siliquam laboris ad re-
 quietem incredibilem, secundum quod dictum est : *Iuxta in-*
credibilem modum, et in incrediblem modum, aeternum gloriae
pondus operatur. Gaudes ad tempus : noli ibi fidere ; tristis es
 ad tempus : noli desperare. Non te corrumpat felicitas, et non
 60 frangat aduersitas, ne forte dicas in animo tuo : Non potest μ 1019
 fieri, ut Deus admittat ad se iniquos, qui iustos ipsos emendat,
 ut saluet ; qui ideo emendat, ut erudiat. *Si iustus uix saluus*
fiet, peccator et impius ubi parebunt ? Numquid adhaeret PL
tibi sedes iniquitatis, id est : *Numquid adhaeret tibi sedes* 1213
 65 *impiorum ; qui fingis dolorem in praecepto,* qui et istos
 filios sic uoluisti exercere et erudire, sic uoluisti eis praecepta
 dare, ut non essent sine timore, ne amarent aliquid aliud, et
 obliuiscerentur te uerum bonum suum ? Bonus est Deus ; si
 cessaret Deus, et non misceret amaritudines felicitatibus sae-
 70 culi, obliuisceremur eum.

25. Sed ubi angores molestiarum faciunt fluctus animae,
 fides illa quae ibi dormiebat, excitetur. Tranquillum enim
 erat, quando dormiuit Christus in mari ; illo dormiente tem-
 pestas orta est, et coeperunt periclitari. Ergo in corde christia-
 5 no et tranquillitas erit, et pax, sed quamdiu uigilat fides
 nostra ; si autem dormit fides nostra, periclitamur. Hoc enim
 significat dormiens Christus, quia quidam obliuiscuntur fidem
 suam, et periclitantur. Sed quomodo illa nauis cum fluctuaret,
 excitatus est Christus a fluctuantibus, et dicentibus : *Domine,*
 10 *perimus,* surrexit ille, imperauit tempestatibus, imperauit
 fluctibus, cessauit periculum, facta est tranquillitas ; sic et te
 cum turbant concupiscentiae malae, persuasiones malae,
 fluctus sunt, tranquillabuntur. Iam desperas, et putas te non

51 II Cor. 4, 17.

62 Prou. 11, 31 ; I Petr. 4, 18.

25, 9 cfr Matth. 8, 23-26.

- pertinere ad Dominum : euigilet fides tua, excita Christum in
 15 corde tuo ; surgente fide, iam agnoscis ubi sis ; et si forte tentant fluctus concupiscentiae, intueris quid promisit Deus, et dulcedo promissorum faciet te contemptorem dulcedinem saeculi ; et si forte multae urgent minae potentium malorum, et ipsae te expellunt de iustitia, adtendis quod minatur Deus :
- 20 *Ite in ignem aeternum qui paratus est diabolo et angelis eius, et non dimittis iustitiam ; timens ergo ignem sempiternum, contemnis dolores temporales ; et pro eo quod promisit Deus, contemnis temporalem felicitatem. Promisit requiem ; patere molestiam ; minatur ignem aeternum ; contemne dolores temporales ; et euigilante Christo tranquilletur cor tuum, ut ad portum quoque peruenias. Non enim non praepararet portum, qui parauit nauem. Numquid adhaeret tibi sedes iniquitatis, qui fingis dolorem in praeepto ? De hominibus malis exercet nos, et de illorum insecutionibus nos erudit.*
- 30 *De malitia mali flagellatur bonus, et de seruo emendatur filius : ita fingitur dolor in praeepto. Quod illos posse Deus permittit, hoc faciunt mali homines, quibus ad tempus parcat.*
21. **26.** Quid enim sequitur ? *Captabunt in animam iusti. Quare captabunt ? Quia uerum crimen non inueniunt quod obiciant. Quid enim captauerunt in Domino ? Concinnauerunt falsa crimina, quia uera inuenire non potuerunt. Et sanguinem innocentem condemnabunt.* Quare hoc totum fiat, in consequentibus declarabit .
22. **27.** *Et factus est, inquit, mihi Dominus in refugium.* Non quaereres tale refugium, si non periclitareris ; sed ideo periclitatus es, ut quaereres, quia ille fingit dolorem in praeepto. Facit mihi de malitia malorum tribulationem ;
 5 punctus tribulatione coepi quaerere refugium quod in illa felicitate saeculari desieram quaerere. Quis enim facile recordatur Deum, qui semper felix est, et spe praesenti gaudet ? Re-
 cedat spes saeculi, et accedat spes Dei, ut possis dicere : *Et*^{PL 1214}
 10 *factus est mihi Dominus in refugium ; ad hoc doleam, ut fiat mihi Dominus in refugium. Et Deus meus in auxilium spei meae.* Modo enim Dominus spes quamdiu enim hic sumus, in spe sumus, nondum in re. Sed ne in spe deficiamus, adest promissor erigens nos, et temperans ipsa mala quae patimur. Non enim frustra dictum est : *Fidelis Deus, qui non*
 15 *sinat uos tentari supra quam potestis ferre ; sed faciat cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere,* sic mittat in fornacem tribulationis, ut coquatur uas, non ut frangatur. *Et factus est mihi Dominus in refugium, et Deus meus in auxilium spei meae.* Cur ergo, quid tibi uidebatur qua-

20 Matth. 25, 41. 26, 3 cfr Matth. 26, 59. 27, 14 I Cor. 10, 13.

26, 1 anima a 27, 19 quid] qui *Er. Ven., om. Lou.*

20 si iniustus esse, quia parcit malis ? Vide quomodo iam corrigi-
tur psalmus, et tu cum psalmo corrigere ; ideo enim uoces tuas
habebat psalmus. Quae sunt uoces ? *Vsquequo peccatores, Do-*
mine, usquequo peccatores gloriabuntur ? Psalmus uoces tuas
habebat : modo ergo tu habeto uoces psalmi. Quae sunt uoces
25 psalmi ? *Et factus est mihi Dominus in refugium, et*
Deus meus in auxilium spei meae.

23.

28. *Et reddet illis Dominus secundum opera eo-*
rum ; et secundum malitiam eorum disperdet illos
Dominus Deus noster. Non uacat quod ait : *secundum*
malitiam eorum. Mihi de illis praestatur ; et tamen malitia
5 eorum dicitur, non beneficia eorum. Certe enim de malis exer-
cet nos, flagellat nos. Ad quam rem flagellat ? Vtique ad re-
gnum caelorum. *Flagellat enim omnem filium quem recipit ;*
et quis est filius cui non det disciplinam pater eius ? Quod cum
facit Deus, ad hereditatem sempiternam nos erudit ; et hoc
10 nobis praestat saepe de malis hominibus, in quibus exercet et
perficit dilectionem nostram, quam uult extendi usque ad
inimicos. Neque enim est perfecta dilectio christiani, nisi cum
implet quod Christus praecepit : *Diligite inimicos uestros, bene-*
facite his qui uos oderunt, et orate pro eis qui uos persequuntur.
15 Hinc ipse diabolus uincitur, hinc uictoriae corona percipitur.
Ecce quanta nobis Deus praestat de malis hominibus ; nec
tamen secundum id quod de illis nobis praestat, sed secundum
malitiam eorum retribuet eis. Videte enim quanta nobis prae-
stitit de ipso immanissimo scelere Iudae traditoris. Iudas
20 quippe tradidit ad passionem Filium Dei, et per passionem
Filiū Dei omnes gentes redemptae sunt ad salutem ; nec tamen
pro salute gentium merces reddita est Iudae, sed pro eius mali-
tia debitum supplicium retributum est. Nam si traditio
Christi, et non tradentis animus considerandus est, hoc fecit
25 Iudas quod fecit Deus Pater, de quo scriptum est, quia *Filio*
proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Hoc
fecit Iudas, quod fecit ipse Dominus Christus, de quo scriptum
est : *Qui seipsum tradidit pro nobis oblationem et hostiam Deo*
in odorem suauitatis ; et iterum : *Sicut Christus, inquit, dilexit*
30 *ecclesiam, et seipsum tradidit pro ea.* Et tamen gratias agimus
Deo Patri, qui unico Filio non pepercit, sed pro nobis tradi-
dit eum ; gratias agimus ipsi Filio, qui seipsum tradidit pro
nobis, et in eo uoluntatem Patris impleuit, et detestamur
Iudam, de cuius facto nobis tantum beneficium praestitit
35 Deus ; et recte dicimus : Reddidit ei Dominus secundum ini-
quitatem eius, et secundum malitiam eius disperdidit eum.

22 Ps. 93, 3.
Eph. 5, 2.25.

28, 7 Hebr. 12, 6.7.

13 Matth. 5, 44.

25 Rom. 8, 32.

28

PL
1215

28, 1 ipsis a opera] iniquitatem a cum LXX 2 malitia a eos a (cfr l. 68

Non enim ille pro nobis tradidit Christum, sed pro argento quo uendit eum; quamuis traditio Christi sit nostra recep-^{μ 1021} tio, et Christi uenditio sit nostra redemptio. Sic et illi qui martyres persecuti sunt, persequendo in terra, in caelum mittebant; et scientes quidem praesentis uitae damnum inferebant, nescientes autem futurae uitae lucrum conferebant; quicumque tamen perseuerauerunt in odio iniusto iustorum, reddet eis Dominus secundum iniquitates eorum, et secundum malitiam eorum disperdet eos. Sicut enim malis obest bonitas iustorum, sic bonis prodest iniquitas impiorum. Nam et Dominus dicit: *Ego ueni, ut qui non uident uideant, et qui uident caeci fiant*; et apostolus: *Aliis quidem, inquit, sumus odor uitae in uitam, aliis autem odor mortis in mortem*. Malitia uero iniquorum, sinistra sunt arma iustorum; sicut idem dicit apostolus: *Per arma iustitiae dextra et sinistra, id est, per gloriam et ignobilitatem*; atque ita deinceps cetera exsequitur, dextra arma demonstrans gloriam Dei, famam bonam, ueritatem qua cognoscebantur quod uiuebant, quod non mortificabantur, quod gaudebant, quod multos ditabant, quod omnia possidebant; sinistra uero, quod ignobiles et malae famae habebantur, quod seductores putabantur, quod ignorabantur, occidebantur, coercebantur, contristabantur, egere ac nihil habere uidebantur. Et quid mirum si milites Christi et dextris et sinistris armis diabolum expugnant? Sicut autem pax hominibus bonae uoluntatis, et quando sunt aliis odor mortis in mortem, sic interitus hominibus malae uoluntatis, et quando iustis arma sinistra sunt ad salutem. Itaque reddet illis non secundum nostram utilitatem, quae de ipsis fit; sed secundum ipsorum iniquitatem, quam diligendo oderunt animas suas; et non secundum beneficium quod nobis de ipsis praestat, honorat eos, qui etiam malis bene utitur, sed *secundum malitiam eorum disperdet eos Dominus Deus noster*.

29. Toleret ergo iustus iniustum; toleret temporalem impunitatem iniusti, temporalis labor iusti; sed iustus ex fide uiuit. Non est enim alia iustitia hominis in hac uita, nisi ex fide uiuere, quae per dilectionem operatur. Si autem ex fide uiuit, credat et sibi futuram requiem post praesentem laborem, et illis sempiternos cruciatus post praesentem exultationem. Et si fides per dilectionem operatur, diligat etiam inimicos, et quantum in ipso est, prodesse illis uelit; ita enim faciet ne sibi obsint illi, cum hoc uelint. Et quando forte potestatem

PL
1216

47 Ioh. 9, 39. 48 II Cor. 2, 16. 51 II Cor. 6, 7.8. 60 cfr Luc. 2, 14, 29, 2 cfr Rom. 1, 17. 3 cfr Gal. 5, 6.

38/39 redemptio edd. 53 famam bonam, ueritatem] Reg., famam, ueritatem alii codd., famam ueritatis edd.

10 acceperint quasi nocendi et dominandi, sursum cor habeat, ubi ei nemo nocet, edoctus et eruditus ex lege Dei, ut mitigetur a diebus malignis, donec fodiatur peccatori fouea. Si enim in lege Domini uoluntas eius est, et in lege eius meditabitur die ac nocte, cuius conuersatio in caelis est; de firmamento
 15 lucet super terram; unde iste psalmus titulum de *quarta sabbati* accepit, quando facta sunt luminaria, ut omnia faciat sine murmuratione, uerbum uitae habens in natione tortuosa et peruersa. Sicut enim stellas in caelo non exstinguit nox, sic mentes fidelium inhaerentes firmamento scripturae Dei non
 20 uincit iniquitas. Et hoc ipsum quod nostra terrena dantur aliquando in potestatem malorum, non solum ad nostram pertinet eruditionem, ut fiat nobis Dominus in refugium, et Deus in auxilium spei nostrae; sed etiam ad ipsius peccatoris foueam proficit, de quo in alio psalmo dicitur: *Inclinabitur et* μ 1022
 25 *cadet, cum dominabitur pauperum.*

30. Forte onerosa fuit uobis longitudo sermonis, quamquam in ista alacritate studii uestri non hoc appareat. Sed etsi ita est, ignoscite: primo, quia iussus feci; nam Dominus Deus noster per eos mihi fratres iussit, in quibus habitat. Non
 5 enim iubet Deus, nisi de sede sua. Deinde, quia tantum auidi fuistis nostri, confitemur, et nos auidi fuimus uestri. Consoletur ergo Deus noster laborem istum, ut sudor iste noster sit uobis in prouectum salutis, non in testimonium accusationis. Hoc dico, fratres, ut ex eo quod audistis, proficiatis, et ruminetis uobiscum; non uos permittatis obliuisci, non solum ista
 10 recogitando et colloquendo, sed etiam ita uiuendo. Bona uita enim ex praeceptis Dei quae agitur, tamquam stilus est, quod auditur scribens in corde. Si in cera scriberetur, facile deleretur: scribite illud in cordibus uestris, moribus uestris, et num-
 15 quam delebitur.

IN PSALMVM XCIV

ENARRATIO.

SERMO.

Vers. 1.

1. Ego uellem, fratres, ut patrem nostrum potius audiremus; sed et hoc bonum est ut patri oboediamus. Quia ergo iussit nobis, qui dignatur orare pro nobis, de praesenti psalmo quod Dominus Deus omnium nostrum donare dignabitur,
 5 loquar Caritati uestrae. Est autem psalmi titulus: *Laus cantici ipsi David. Laus cantici* et hilaritatem significat, quia cantus est, et deuotionem, quia laus est. Quid enim magis homo debet laudare, quam id quod sic placet, ut non possit sibi displicere? Securitas ergo laudis in laude Dei est. Ibi lau-

13 cfr Ps. 1, 2.
cfr Phil. 2, 14-16.14 cfr Phil. 3, 20.
24 Ps. 9, 10.

15 Ps. 93, 1.

16 cfr Gen. 1, 14.

17

10 dator securus est, ubi non timet ne de laudato erubescat. Et laudemus ergo, et cantemus, hoc est, cum hilaritate et cum PL laetitia laudemus. Quid autem laudaturi sumus, ipse psalmus 1217 sequentibus uersibus indicat nobis.

2. *Venite, exsultemus Domino.* Inuitat ad magnas epulas exsultandi, non saeculo, sed Domino. Nisi enim esset in hoc saeculo exsultatio mala, quae distinguenda est ab exsultatione bona, sufficeret dicere : *Venite, exsultemus* ; sed 5 breuiter distinxit. Quid est bene exsultare ? Domino exsultare. Ergo exsultatio mala est, exsultare saeculo ; exsultatio bona est, exsultare Domino. Pie debes Domino exsultare, si uis securus mundo insultare. Quid est autem : *Venite* ? Vnde uocat ut ueniant, cum quibus uult exsultare Domino, nisi quia 10 longe sunt ut ueniendo propinquent, propinquando accedant, accedendo exsultent ? Vnde autem longe sunt ? Numquid locis longe potest homo esse ab eo qui ubique est ? Vis esse ab eo longe ? Quo ibis, ut longe sis ? Nam quidam peccator quidem, sed tamen cum spe salutis paenitens et dolens de peccatis, et metuens iram Dei, et uolens placare Deum, sic in alio psalmo loquitur : *Quo ibo ab spiritu tuo ? et a facie tua quo fugiam ? Si adscendero in caelum, tu ibi es.* Quid ergo restat ? Quia si adscenderit in caelum, ibi inuenit Deum : ut longe fugiat a Deo, quo iturus est ? Vide quid dicat : *Si descendero ad 20 infernum, ades.* Si ergo adscendendo in caelum, ibi inuenit Deum, descendendo in infernum, non fugit Deum : quo iturus est, quo fugiturus est ab illo irato, nisi ad ipsum placatum ? Et μ 1023 tamen, cum omnino nemo possit fugere ab illo qui ubique est, nisi quidam longe essent a Deo, non diceretur : *Populus iste 25 labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me.* Non ergo loco quisque longe est a Deo, sed dissimilitudine. Quid est, dissimilitudine ? Mala uita, malis moribus. Si enim bonis moribus propinquatur Deo, malis moribus receditur a Deo. Vnus ergo idemque homo corpore stans uno loco, et amando Deum accedit 30 ad Deum, et amando iniquitatem recedit a Deo ; nusquam pedes mouet, et tamen potest et accedere et recedere. Pedes enim nostri in hoc itinere, affectus nostri sunt. Prout quisque affectum habuerit, prout quisque amorem habuerit, ita accedit uel recedit a Deo. Nonne plerumque dicimus, quando inuenimus aliqua dissimilia : Hoc longe est ab illo ? Quando aliquos 35 duos forte homines comparamus, duos equos, duas uestes, et dixerit aliquis : Similis est haec uestis, talis est qualis illa ; aut : Iste homo talis est qualis ille ; quid alius dicit, qui contradicit ? Absit ; longe est ab illo. Quid est, longe est ab illo ? 40 Dissimilis est illi. Et iuxta stant, et tamen iste longe est ab illo. Duo uero iniqui pares uita et moribus, si unus sit in oriente, alter in occidente, iuxta inuicem sunt. Et duo iusti simili-

ter, alter sit in oriente, alter in occidente, secum sunt, quia in Deo sunt. Contra, unus iustus, alter iniquus, etiamsi una
 45 catena ligentur, multum a se separati sunt. Ergo si dissimilitudine recedimus a Deo, similitudine accedimus ad Deum. Qua similitudine? Ad quam facti sumus, quam in nobis peccando corruperamus, quam peccatorum remissione recepimus, quae in nobis renouatur intus in mente, ut tamquam rescul-
 50 patur in nummo, id est, in anima nostra imago Dei nostri, et redeamus ad thesauros eius. Nam unde, fratres, de nummo uoluit Dominus noster Iesus Christus ostendere tentatoribus suis quid quaerat Deus? Quando enim de tributo Caesaris, quaerentes causam calumniae, consulere magistrum ueritatis
 55 uoluerunt, et consulendo tentare utrum liceret tributum dari Caesari; quid ille ait? *Quid me tentatis, hypocritae?* Petiit afferri sibi nummum, et allatus est. *Cuius habet, inquit, imaginem?* Responderunt: *Caesaris.* Et ille: *Reddite ergo Caesari quae Caesaris sunt, et Deo quae Dei sunt.* Tamquam diceret:
 60 Si Caesar quaerit in nummo imaginem suam, Deus non quaerit in homine imaginem suam? Ad hanc similitudinem nos Dominus noster Iesus Christus inuitans, imperat nobis ut nostros etiam inimicos diligamus; et dat exemplum de ipso Deo: *Sicut Pater uester, ait, qui in caelis est, qui solem suum*
 65 *oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Estote ergo sicut Pater uester perfecti.* Cum dicit: *Estote sicut ille perfecti,* ad similitudinem nos inuitat. Si ergo ad similitudinem nos inuitat, constat quia dissimiles existendo recesseramus a Deo, et facti eramus longe per dissimilitudinem, et effi-
 70 cimur prope per similitudinem, ut iam fiat in nobis quod scriptum est: *Accedite ad Deum, et illuminamini.* Ergo quibusdam longe positis et male uiuentibus psalmus iste dicit: *Venite, exsultemus Domino.* Quo itis? quo receditis? quo disceditis? quo fugitis, exultando mundo? *Venite, exsultemus*
 75 *Domino.* Quo itis exsultare, ubi deficitis? Venite, exsultemus in illo a quo facti sumus. *Venite, exsultemus Domino.*

3. *Iubilemus Deo, salutari nostro.* Quid est iubi-
 lare? Gaudium uerbis non posse explicare, et tamen uoce
 testari quod intus conceptum est et uerbis explicari non
 potest: hoc est iubilare. Nam consideret Caritas uestra qui
 5 iubilant in cantilenis quibusque, et quasi in certamine quodam laetitiae saecularis; et uidetis quasi inter cantica uerbis expressa exundantes laetitia, cui lingua dicendo non sufficit, quemadmodum iubilent, ut per illam uocem indicetur animi affectus, uerbis explicare non ualentis quod corde concipitur.

53 sqq. Matth. 22, 15-21.

64 Matth. 5, 45.48.

71 Ps. 33, 5.

10 Si ergo illi de gaudio terreno iubilant, nos de gaudio caelesti iubilare non debemus, quod uere uerbis explicare non possumus ?

2. 4. *Praeoccupemus faciem eius in confessione.* Confessio quidem duobus modis accipitur in scripturis. Est confessio laudantis, est confessio gementis. Confessio laudantis, ad honorem pertinet eius qui laudatur ; confessio gementis, ad
5 paenitentiam pertinet eius qui confitetur. Confitentur enim homines, cum laudant Deum ; confitentur, cum accusant se ; et nihil dignius facit lingua. Vere puto quod ipsa sint uota, de quibus dicit in alio psalmo : *Reddam tibi uota mea, quae distinxerunt labia mea.* Nihil ista distinctione sublimius, nihil
10 tam necessarium et ad intellegendum et ad faciendum. Quomodo ergo distinguis uota quae reddis Deo ? Vt illum laudes, PL
te accuses ; quia illius est misericordia, ut peccata nostra dimittat. Nam si uellet pro meritis agere, non inueniret nisi 1219
quos damnaret. *Venite* ergo dixit, ut recedamus iam a peccatis nostris, et non nobiscum deducat rationem de praeteritis ; sed tamquam tabulae nouae fiant, incensis omnibus chirographis debitorum nostrorum. Quanta ergo illius laus, quanta misericordia, confiteamur, utique laudantes. Nam si semper confessio paenitentis esset, non diceretur in euangelio
20 de ipso Domino : *In illa hora exsultauit Iesus in Spiritu sancto, et ait : Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus, et reuelasti ea paruulis.* Numquid quia Christus confitebatur, paenitens erat ? Illum nihil paenitere poterat, quia nihil culpabiliter fecerat ; sed
25 confitebatur in laude Patris. Ergo quia et hic exsultationis locus est, forte illam debemus intellegere confessionem quae est in laude Dei ; unde et *Laus cantici*, ut non hic intellegamus confessionem paenitentium, sed laudantium. Et quid est quod continuo nos admonet de quadam confessione cum ait : *Praeueniamus faciem eius in confessione ?* Quid est :
30 *Praeueniamus faciem eius in confessione ?* Venturus est : *Praeueniamus faciem eius in confessione*, prius : antequam ueniat, nos confitendo damnemus quod fecimus, ut ille quod coronet, non quod damnet, inueniat. Num-
35 quid autem et hoc non pertinet ad laudem Dei, quando confiteris peccata tua ? Immo uero maxime pertinet ad laudem Dei. Quare maxime pertinet ad laudem Dei ? Quia tanto amplius laudatur medicus, quanto plus desperabatur aegrotus. Confitere itaque peccata tua, quo magis desperabas de te propter iniquitates tuas. Tanto enim maior laus est ignoscentis,

4, 8 Ps. 65, 13-14. 20 Luc. 10, 21.

4, 1 confessionem a 14 uenit ergo dicens *plures codd.*, uenit ergo docens *Am. Er.*

quanto maior exaggeratio est peccata confitentis. Non ergo putemus recessisse nos a laude cantici, si hanc confessionem hic intellegimus, qua confitemur peccata nostra; et hoc ad ^{μ 1025} laudem cantici pertinet; quia cum peccata nostra cognoscimus, Dei gloriam commendamus. *Praeueniamus faciem eius in confessione.*

3-5.

5. *Et in psalmis iubilemus illi.* Iam diximus quid sit iubilare; repetitum est, ut confirmetur in faciendo: ipsa repetitio exhortatio est. Non enim iam oblitum sumus, ut iam moneri nos uelimus, quae dicta sint superius, ut iubilemus; 5 sed plerumque in affectu animi repetitur uerbum quod notum erat, non ut innotescat, sed ut ipsa repetitio faciat confirmationem; repetitur enim ad intellegendum affectum dicentis. Inde est quod dicit Dominus: *Amen, amen dico uobis*; sufficiebat *Amen* unum; quare: *Amen, amen*, nisi quia ipsa repetitio confirmatio est? *In psalmis* ergo, inquit, *iubilemus illi.* Et quae dicemus in psalmis? quae dicemus, uel potius sentiemus in iubilatione? quae sunt quae pertinent ad laudem cantici huius? Iam audite: *Quoniam Deus magnus est Dominus, et rex magnus super omnes deos*: 10 propterea ergo iubilemus illi. *Quoniam non repellet Dominus plebem suam*, iubilemus illi. *Quoniam in manu eius fines terrae, et altitudines montium ipsius sunt*, in his omnibus iubilemus illi. *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam terram manus 20 eius finxerunt*, iubilemus illi. Sed haec omnia quid sibi uelint, si congruenter discutiantur, tempus forte non sufficit; sed rursus si penitus neglegantur, debitores remanebimus. Breuiter itaque pro tempore, quantum perstringere potuerimus, accipite; quia et pauca semina uberrimam messem referunt, si sit terra fructifera. 25

6. Primum quare iubilemus, quare laudemus, hoc posuit: *Quoniam Deus magnus est Dominus, et rex magnus super omnes deos.* Sunt ergo dii super quos sit magnus Deus noster, cui iubilamus, cui exsultamus, cui laudes cantici 5 dicimus; sunt, sed non nobis. Apostolus enim ait: *Nam etsi sunt qui dicuntur dii, siue in caelo, siue in terra, quemadmodum sunt dii multi et domini multi: nobis tamen unus Deus, ex quo omnia, et nos per ipsum; et unus Dominus noster Iesus Christus, per quem omnia, et nos in ipso.* Si ergo non nobis, quibus? 10 Audi ex alio psalmo: *Quoniam dii gentium daemonia; Dominus autem caelos fecit.* Magnificentius et breuius tibi commendare non potuit Spiritus sanctus per prophetam Deum et Do-

5, 8 Ioh. 1, 51. 6, 5 I Cor. 8, 5 et 6. 10 Ps. 95, 5.

5, 16 manus a 17 fines] *codd. Am. Er., omnes praem. Lou.* ipsis a (errore)
19 aridam terram] arida a

PL
1220

minum tuum. Parum enim erat quia terribilis super omnia daemona Deus ; quid magnum, esse super omnia daemona ?
 15 *Quia dii gentium daemona.* Vbi autem Deus tuus ? *Dominus autem caelos fecit.* Illud fecit Dominus tuus, ubi non possunt habitare daemona : de caelis enim deiecta sunt daemona. Caeli praeponuntur daemoniis, Dominus tuus et caelis, quia Dominus tuus et caelos fecit. Quanto ergo altior daemoniis diis
 20 gentium, qui altior est caelis, unde ceciderunt angeli, ut fierent daemona ? Et tamen gentes omnes sub daemonibus erant : daemonibus templa fabricata sunt, daemonibus arae constructae, daemonibus sacerdotes instituti, daemonibus oblata sacrificia, daemonibus arreptitii tamquam uates inducti. Haec
 25 omnia daemonibus gentes exhibuerunt ; haec omnia uera non-^μ 1026 nisi uni magno Deo debentur : templum fecerunt gentes daemonibus ; habet Deus templum ; sacerdotes fecerunt gentes daemonibus ; habet Deus sacerdotem ; sacrificium exhibuerunt gentes daemonibus ; habet Deus sacrificium. Etenim illi
 30 daemones uolentes uideri dii, non sibi ista exigerent ut fallerent, nisi quia sciunt ea deberi uero Deo. Hoc enim mos est deberi uero Deo, quod sibi exigit falsus deus. Ergo uerum templum Dei agnoscimus. *Templum enim Dei sanctum est,* inquit, *quod estis uos.* Si ergo nos sumus templum Dei, ara Dei
 35 anima nostra est. Sacrificium Dei quid est ? Forte hoc facimus modo, imponimus in ara sacrificium, quando Deum laudamus ; docet enim nos psalmus, dicens : *Sacrificium laudis glorificabit me, et ibi uia est, ubi ostendam illi salutare Dei.* At uero sacerdotem si requiras, super caelos est ; interpellat pro te, qui in
 40 terra mortuus est pro te. Ergo *Deus magnus est Dominus,* PL 1221 *et rex magnus super omnes deos.* Hic accipe homines *deos* ; non enim rex Dominus super daemona. Et hinc habemus scripturae testimonium : *Deus stetit in synagoga deorum ; in medio autem deos discernere.* *Deos* dixit participatione,
 45 non natura ; gratia, qua uoluit facere deos. Quantus Deus est qui facit deos ? Aut quales dii sunt quos facit homo ? Quam ille magnus deos faciendo, tam isti nihil qui ab homine facti sunt. Deus uerus facit deos credentes in se, quibus dedit potestatem filios Dei fieri. Et ideo ipse uerus Deus, quia Deus non
 50 factus est ; nos autem facti, non ueri dii, meliores tamen illis quos homo facit. Quoniam simulacra gentium argentum et aurum, opus manuum hominum : os habent, et non loquentur ; oculos habent et non uidebunt. Nobis autem Deus noster oculos uidentes fecit. Nec in eo tamen nos deos fecit, quia ui-

33 I Cor. 3, 17. 37 Ps. 49, 23. 39 cfr Rom. 8, 34. 43 Ps. 81, 1. 48
 cfr Ioh. 1, 12. 51 cfr Ps. 113, 4-5.

6, 28 sacerdotes *edd.* 44 discernere] *codd.* (cfr *Enarr. in ps.* LXXXI, 2, 4),
 discernit *edd.*

55 dentes oculos nobis fecit ; nam fecit hoc et pecoribus ; sed ideo nos deos fecit, quia interiores oculos nostros illuminavit. Ergo sit laus illi, confessio illi, sit iubilatio illi : *Quia magnus est Dominus, et rex magnus super omnes deos.*

7. *Quia non repellet Dominus plebem suam* : laus illi, iubilatio illi : Quam plebem non repellet ? Hic nobis interpretari aliquid non licet ; praescriptum habemus ab apostolo, exposuit hoc apostolus unde sit dictum. Erat enim plebs Iudaea, plebs ubi fuerunt prophetae, plebs ubi fuerunt patriarchae, plebs etiam secundum carnem propagata de semine Abrahamae ; plebs in qua praecesserunt omnia sacramenta Salvatorem nostrum promittentia ; plebs ubi institutum est templum, unctio, sacerdos ad figuram, ut cum omnes ipsae umbrae
10 praeterirent, ipsa lux adueniret ; erat ergo ista plebs Dei ; ad eam prophetae missi in illa nati qui missi ; ei tradita et credita eloquia Dei. Quid ergo ? totum illud damnatum est ? Absit. Arbor oliuae ipsa dicta est apostolo, coepit enim ista arbor a patriarchis ; sed fuerunt ibi rami aridi, quia nimis alti per superbiam ; praecisi ergo propter sterilitatem, insertus oleaster propter humilitatem. Verumtamen, carissimi, ne superbiret oleaster insertus, quid ait apostolus ? *Si tu ex naturali incisus oleastro, et contra naturam insertus es in bonam oliuam ;* ^{μ 1027}
20 *quanto magis qui secundum naturam sunt, inserentur suae oliuae ?* Vt quomodo tu non permanens in infidelitate, meruisti inseri in oliuam, cum esses oleaster, sic isti correcti facilius suae oliuae naturaliter inserantur : hoc de illis apostolus. Ergo ipsa est arbor ; etsi aliqui ex ramis fracti sunt, non omnes. Nam si omnes rami frangerentur, unde Petrus ? unde Iohannes ? unde Thomas ? unde Matthaeus ? unde Andraeas ? unde
25 illi omnes apostoli ? unde ipse Paulus apostolus qui loquebatur, et suo fructu oliuam testabatur ? Nonne isti omnes inde ? PL
1222
Vnde etiam quingenti illi fratres quibus Dominus post resurrectionem apparuit ? unde tot milia ad uocem Petri, quando
30 Spiritu sancto repleti apostoli omnium gentium linguis locuti sunt, tanta auiditate Dei laudis et suae accusationis conuersi sunt, ut qui primo sanguinem Domini fuderunt saeuientes, bibere discerent iam credentes ? Sic autem omnia illa conuersa sunt milia hominum, ut res suas uenderent, et pretia rerum
35 suarum ante pedes apostolorum ponerent. Quod diues unus non fecit, quando ore Domini audiuit, et a Domino tristis abscessit, hoc fecerunt subito tot milia eorum hominum, quorum manibus Christus fuerat crucifixus. Quanto maius uulnus

7, 3 cfr Rom. 11, 1. 17 Rom. 11, 16-24. 28 cfr 1 Cor. 15, 6. 34 cfr Act. 4, 4.34.35. 35 cfr Matth. 19, 21.22.

7, 1 quia] quoniam a, recte, cfr infra l. 41 (et n. 5, 15 et 8, 11) 9 unctio sacerdotis aliquot codd. 27 oliuae edd.

erat in corde ipsorum, tanto auidius medicum quaesierunt.
 40 Cum ergo inde illi omnes fuerunt, de ipsis dicit modo psalmus :
Quoniam non repellet Dominus plebem suam. Nam
 hoc testimonio psalmi, cum hinc loqueretur, usus est aposto-
 lus, et dixit : *Quid ergo dicemus, fratres ? Numquid Deus repu-*
lit plebem suam, quam praesciuit ? Absit ; nam et ego Israelita
 45 *sum, ex semine Abrahae, tribu Benjamin. Non repulit Deus ple-*
bem suam, quam praesciuit. Vtique si repelleret Dominus ple-
 bem suam, non esset unde esset ipse apostolus ; unde autem
 ipse, inde et alii. In his plebs Domini, non in omnibus ; sed,
 quemadmodum scriptum est : *Reliquiae saluae erunt.* Non in
 50 omnibus ; sed area uentilata, massa intromissa est, palea ia-
 cet. Totum quidquid uides Iudaeorum reproborum, paleam ui-
 des. Vnde uides istam paleam, iam inde exiit massa, iam in hor-
 reo recondita est. Ambas res uideamus, ambas discernamus.

8. Quid psalmus adiungit ? *Quoniam in manu eius*
fines terrae. Agnoscimus lapidem angularem ; lapis angu-
 laris, Christus. Non potest esse angulus, nisi duos in se copula-
 uerit parietes ; ad angulum de diuerso ueniunt, sed in angulo
 sibi non aduersantur. Venit ex una parte circumcisio, uenit ex
 5 alia parte praeputium : in Christo ambo populi concordauerunt,
 quia ille factus est lapis, de quo scriptum est : *Lapidem*
quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.
 Si ergo Christus in caput anguli, non adtendamus diuersita-
 tem de longe uenientium, sed propinquitatem in Christo co-
 10 haerentium. Ibi agitur, ibi uideamus : *Quoniam non repel-*
let Dominus plebem suam. Ecce unus paries, in quo iam,
 ut diximus, *non repulit Dominus plebem suam.* Inde
 apostoli, inde Israelitae omnes qui crediderunt, ac uenditarum
 rerum suarum pretia ante pedes apostolorum posuerunt ; uo-
 15 luntate pauperes, de Deo diuites. Agnouimus unum parietem ;
 impletum esse ibi quod diximus : *Quia non repellet Do-*
minus plebem suam : uideamus et alium parietem. *Quo-*
nia in manu eius fines terrae. Ecce alius paries in ^{μ 1028}
 omnibus gentibus : *In manu eius fines terrae.* Vene-
 20 runt etiam omnes gentes ad lapidem angularem, ubi osculum
 pacis agnouerunt ; in illum unum qui de duobus fecit unum,
 non quemadmodum haeretici, qui de uno fecerunt duo. Hoc ^{PL}
 enim idem ait apostolus de Domino Christo : *Ipse est enim,* ¹²²³
 inquit, *pax nostra, qui fecit utraque unum.* Ergo iubilemus illi.
 25 Quare ? *Quia non repellet Dominus plebem suam.*
 Iterum quare ? *Quoniam in manu eius fines terrae,*
et altitudines montium ipsius sunt. Altitudines mon-
 tium, sublimitates terrarum. Aliquando istae sublimitates, id

43 Rom. 11, 1.2.

49 Isai. 10, 22 ; Rom. 9, 27.

50 cfr Matth. 3, 12.

8, 7 Ps. 117, 22.

14/15 cfr Act. 4, 34.35.

24 Eph. 2, 14.

45 tribu] de praem. Lou. PL

30 est, ipsae terrenae potestates, aduersatae sunt ecclesiae; leges contra ecclesiam promulgarunt, nomen christianum de terra delere conati sunt; sed posteaquam impletum est quod prophetatum est: *Adorabunt eum omnes reges terrae*; factum est quod hic dictum est: *Altitudines montium ipsius sunt*.

9. Sed forte tu de tentationibus satagis, ut constitutus in tanta gratia promissionum Dei, propter scandala mundi turberis? Nec ipsa scandala aliquid tibi faciunt; quoniam mensuram a Domino acceperunt: *Quoniam ipsius est mare*.
 5 Est enim mare mundus iste, sed et mare Deus fecit, nec saeuire fluctus possunt, nisi usque ad littus, ubi ipse terminum posuit. Nulla ergo tentatio, nisi acceperit mensuram a Domino. Sint ergo tentationes, sint tribulationes; consummaris eis, non consumeris. Vide utrum ipsae tentationes non prosint.
 10 Adtende apostolum: *Fidelis Deus, qui non uos sinet tentari supra quam potestis ferre; sed faciet cum tentatione etiam exitum, ut possitis sustinere*. Non ait: Non uos sinet tentari omnino. Si enim recusares tentationem, recusares refectionem. Ergo reficeris; et si reficeris, in manibus artificis es. Aliquid tibi
 15 tollit, aliquid corrigit, aliquid complanat, aliquid mundat; agit quibusdam ferramentis suis; ipsa sunt scandala huius saeculi: tu tantum de manu artificis noli cadere. Nihil tentationis accedet ultra uires tuas. Hoc permittit Deus ad utilitatem tuam, unde tu possis proficere. Denique ipsum apostolum
 20 audi hoc coniungentem: *Sed faciet cum tentatione etiam exitum ut possitis sustinere*. Ergo mare forte metuendum tibi erat? Noli timere: *Quoniam ipsius est mare, et ipse fecit illud*. A gentibus times scandala? Et ipsas gentes ipse fecit; non permittet illas ultra eam saeuire quam nouit ille mensuram, ex qua proficias. Nonne dicit alius psalmus: *Omnes gentes quotquot fecisti, uenient et adorabunt coram te, Domine?* Si omnes gentes quotquot fecisti, manifestum est quia et gentes ipse fecit, ideo, *Ipsius est mare, et ipse fecit illud, et aridam terram manus eius finxerunt*. Esto tu arida
 30 terra, siti gratiam Dei, ut ueniat super te imber dulcis, inueniat in te fructum. Non permittit fluctus operire quod seuit: *Et aridam terram manus eius finxerunt*. Ergo et hinc iubilemus illi.

6. 10. Nam quoniam haec ita sunt, quoniam tanta explicauimus ad laudem Dei pertinentia, redite ad illud unde coeperat: *Venite, adoremus, et procidamus ei, et ploremus ante Dominum qui fecit nos*. Ideo enim exsulemus, quia
 5 fecit illud et illud. Et commemorauit multa, et nunc repetit μ 1029

33 Ps. 71, 11. 9, 10 I Cor. 10, 13. 25 Ps. 85, 9.

9, 31 quod seuit] *aliquot codd.*, quod seruit *Am. Er.*, quos seruat *Lou.*
 procidamus] prosternamus a, *fort. recte, cfr Capelle, Psautier, p. 101*

10, 3

exhortationem : *Venite, adoremus, et procidamus ei, et ploremus ante Dominum qui fecit nos.* Iam commemoratis a me laudibus Dei, nolite pigri esse, et longe uita et moribus stare : *Venite, adoremus, et procidamus ei.*

10 Sed forte de peccatis uestris, quae uos longe fecerant a Deo, solliciti estis ; faciamus sequentia : *Et ploremus coram Domino, qui fecit nos.* Ardes forte conscientia delicti ; lacrimis exstingue flammam peccati, plora ante Dominum : securus plora ante Deum, qui te fecit ; non enim opus manuum
15 suarum contemnit in te. Noli putare quia potes a te refici. A te deficere potes, tu teipsum reficere non potes ; ille reficit qui te fecit. *Ploremus ante Dominum qui nos fecit* : lacrimare ante illum, confitere illi, praueeni faciem eius in confessione. Quis enim es tu qui illi ploras, et illi confiteris, nisi quem
20 fecit ? Non paruae fiduciae est ad factorem res facta, et non quomodocumque facta, sed ad imaginem et similitudinem ipsius : *Venite, adoremus, et procidamus ei, et ploremus ante Dominum, qui fecit nos.*

7. **11.** *Quoniam ipse est Dominus Deus noster.* Vt autem securi ante illum procidamus et ploremus, nos quid sumus ? *Nos autem populus pascuae eius, et oves manuum eius.* Vide quam eleganter uerborum ordinem
5 commutauit, et tamquam non propria reddidit, ut ipsos intellegamus oves, qui sunt et populi. Non dixit : Oves pascuae eius et populus manuum eius, quod magis putabatur posse congruere, quia oves ad pascua pertinent ; sed ait : *populus pascuae.* Ergo populus oves sunt, quia dicit : *populus*
10 *pascuae eius* : ipse populus oves sunt. Sed rursus, quia nos habemus oves quas emimus, non quas fecimus ; dixerat autem superius : *Procidamus ei qui fecit nos,* recte dictum est : *oves manuum eius.* Nullus hominum sibi facit oves : emere potest, donari possunt, inuenire potest, aggregare potest, postremo furari potest ; facere oves non potest. At uero Dominus
15 noster fecit nos ; ideo *populus pascuae eius et oves manuum eius,* ipsae sunt quas sibi ipse facere dignatus est gratia sua. Has enim oves laudat et in Canticis canticorum, perfectos quosdam dicens tamquam dentes ecclesiae sanctae
20 sponsae suae : *Dentes tui sicut grex detonsarum adscendentium de lauacro, quae geminos pariunt, et sterilis non est in illis.* Quid est : *Dentes tui* ? Per quos loqueris : dentes enim ecclesiae, per quos loquitur ecclesia. Quales dentes tui ? *Tamquam grex detonsarum.* Quare *detonsarum* ? Quia sarcinas saeculi posuerunt.
25 Nonne detonsae erant oves illae, de quibus paulo ante

11, 20 Cant. 4, 2 ; 6, 5.

11/12 coram domino] ps. Roman. 11, 3 nos autem] et nos a cum LXX 4
manus a cum LXX 19 perfectus quidam duo codd.

dicebam, quos praeceptum Dei totonderat, dicentis : *Vade, uende omnia tua, da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis ; et ueni, sequere me ?* Fecerunt hoc praeceptum ; detonsi uenerunt. Et quia baptizati sunt credentes in Christum, quid tibi
 30 dicitur ? *Adscendentium de lauacro* ; id est, adscendentium de mundatione. *Et omnes geminos creant* ; quos geminos ? Duo illa praecepta, in quibus tota lex pendet et prophetae. Nos PL
 ergo *populus pascuae eius, et oues manuum eius.* 1225

8. **12.** Ergo : *Hodie si uocem eius audieritis.* O plebs mea, plebs Dei ! Alloquitur plebem suam Deus, non solum illam plebem suam quam non repellet, sed etiam omnem plebem suam. Loquitur enim in angulo utrique parieti, id est, in
 5 Christo prophetia loquitur, et populo Iudaeorum, et populo μ 1030 gentium. *Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra.* Aliquando enim audistis uocem illius per Moysen, et obdurastis corda uestra. Per praeconem locutus est, quando obdurastis corda uestra ; per se nunc loquitur,
 10 tur, mollescant corda uestra. Qui praecones ante se mittebat, ipse uenire dignatus est ; ore suo hic loquitur, qui loquebatur per ora prophetarum. *Hodie ergo si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra.*

9. **13.** Quare dixisti : *Nolite obdurare corda uestra ?* Quia meministis quid soleant facere patres uestri. *Nolite obdurare corda uestra, quemadmodum in illa amaricatione, secundum diem tentationis in deserto.* Recolitis certe, fratres, quod ille populus tentarit Deum, acceperit disciplinam, et rectus sit in deserto tamquam ab optimo sessore, frenis legum, frenis praeceptorum ; nec sit desertus tamen a Deo etiam indomitus, non solum beneficiis praesentibus, sed etiam uirga emendationis non desistente. *Nolite*
 10 *ergo obdurare corda uestra, sicut in amaricatione, secundum diem tentationis in deserto, ubi tentauerunt me patres uestri.* Iam tales non sint patres uestri ; nolite eos imitari. Patres uestri erant ; sed si non imitati fueritis, patres uestri non erunt ; tamen quia de his nati estis,
 15 patres uestri erant. Et si gentes uenientes ab extremo terrae, sicut dicit Ieremias : *Ad te gentes uenient ab extremo terrae, et dicent : Verae mendacia coluerunt patres nostri, simulacra in quibus non est utilitas ;* si gentes dimiserunt simulacra sua, ut uenirent ad Deum Israel ; quos ipse Deus Israel de Aegypto
 20 per mare rubrum duxit, in quo inimicos eorum consequentes operuit ; quos in desertum eduxit, manna pauit, numquam uirgam suam ab eorum disciplina tulit, numquam beneficia misericordiae subtraxit, ipsi debent deserere Deum suum, cum gentes uenerint ad Deum ipsorum ? *Vbi tentauerunt me*

26 Matth. 19, 21.

12, 4 cfr Eph. 2, 20.

13, 5 cfr Ex. 16, 2-3 ; 17, 2-7.

16 Ier. 16, 19.

19 cfr Ex. 14, 21-31.

21 cfr Ex. 16, 13-35.

25 *patres uestri ; probauerunt et uiderunt opera mea.*
 Quadraginta annis uiderunt opera mea, quadraginta annis
 exacerbauerunt me : ante illos miracula in manu Moysi facie-
 bam, et ipsi magis magisque corda obdurabant.

10. **14.** *Quadraginta annis proximus fui generationi huic.* Quid est : *proximus fui ?* Praesentauit me in signis et uirtutibus meis : non uno die, non duobus, sed : *Quadraginta annis proximus fui generationi huic ; et*
 5 *dixi : Semper isti errant corde.* Hoc significauerunt quadraginta anni, quod et *semper*. Quadragenarius enim PL
 iste numerus indicat integritatem saeculorum, tamquam per- 1226
 ficiantur saecula per hunc numerum. Ideo Dominus quadra-
 ginta diebus ieiunauit, quadraginta diebus tentatus est in
 10 eremo, et quadraginta diebus fuit cum discipulis post resur-
 rectionem. Primis quadraginta diebus tentationem, posteriori-
 bus quadraginta diebus consolationem ostendit ; quia cum
 tentamur, sine dubio consolamur. Corpus enim eius, id est
 ecclesia, necesse est tentationes patiatur in hoc saeculo ; sed
 15 non deest ille consolator qui dixit : *Ecce ego uobiscum sum*
usque in consummationem saeculi. Et dixi : Semper isti
errant corde. Ad hoc cum illis fui quadraginta annis, ut
 ostenderem genus tale hominum, quod me semper exacerbatur
 usque in finem saeculi ; quia per illos quadraginta annos, to- μ 1031
 20 tum saeculum significare uoluit.

11. **15.** Quid ergo ? pro illis non erunt alii qui intrent in re-
 quiem Dei ? Improbati sunt illi quibus displicuit misericordia
 Dei, qui restiterunt Deo corde indurato ; illis improbatis, num-
 quid perdidit Deus populum suum ? Non erit uerum : *Potens*
 5 *est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae ?* Ergo,
dixi : Semper isti errant corde. Et isti non cogno-
uerunt uias meas, quibus iuravi in ira mea : Si in-
troibunt in requiem meam. Quibus iuravi in ira
mea ; si introibunt in requiem meam : magnus terror.
 10 Ab exultatione coepimus, sed ad magnum timorem conclusit
 psalmus iste : *Quibus iuravi in ira mea : Si introibunt*
in requiem meam. Loqui Dominum magnum est ; quanto
 magis iurare Deum ? Iurantem hominem debes timere, ne
 propter iurationem faciat quod contra uoluntatem eius est,
 15 quanto magis Deum, qui nihil temere iurare potest ? Iuratio-
 nem ad confirmationem uoluit esse. Et per quem iurat Deus ?
 Per semetipsum ; non enim habet maiorem per quem iuret.
 Per semetipsum confirmat promissa sua, per semetipsum con-

14, 8 cfr Matth. 4, 1-11.
 Matth. 3, 9.

10 cfr Act. 1, 3.
 17 cfr Hebr. 6, 13.

15 Matth. 28, 20.

15, 4

13, 25 probauerunt] me add. edd. (cum. Vulg.)
 annis grauiter dist. plures codd., post alt. add. et

26 non ante, sed post pr. quad.
 15, 6 alt. isti] ipsi a

firmat minas suas. Nemo dicat in corde suo : Verum est quod
 20 promittit ; falsum est quod minatur. Sicut uerum est quod
 promittit, sic certum est quod minatur. Tam certus esse debes
 de requie, de felicitate, de aeternitate, de immortalitate, si fe-
 ceris praecepta ipsius, quam certus esse debes de interitu, de
 ardore ignis aeterni, de damnatione cum diabolo, si contemse-
 25 ris praecepta eius. Iurauit ergo illis in ira sua, ne intrent in
 requiem ipsius ; et tamen oportet aliquos intrare in requiem
 ipsius ; non enim nulli dabitur requies ipsius. Illis ergo repro-
 batis, nos intrabimus ; quia etsi aliqui ex ramis fracti sunt
 propter dissimilitudinem et infidelitatem, nos propter fidem
 30 et humilitatem inseremur. Nos ergo intremus in requiem eius.
 Vnde autem intrarunt illi qui intrarunt, illi qui electi sunt,
 qui non corde obdurato restiterunt ? Quia uerum est quod
non repellet Dominus plebem suam.

IN PSALMVM XCV

ENARRATIO.

SERMO.

PL

1227

Vers. 1.

1. Dominus et frater meus Seuerus ¹ adhuc differt laetitiam
 nostram de sermone quem nobis debet ; nam quod debitor
 teneatur, agnoscit. Omnes enim ecclesias quacumque transi-
 tum fecit, laetificauit Dominus per os ipsius : multo magis
 5 ergo ista laetificanda est, de qua ceteris eum Dominus propa-
 gavit. Sed quid facturi sumus, nisi ut seruiamus uoluntati ip-
 sius ? Differre illum tamen dixi, fratres, non fraudare. Itaque
 tenete debitorem, nec dimittatis, nisi cum soluerit. Aduertat
 itaque Caritas uestra : quantum donat Dominus, de isto psal-
 10 mo dicamus aliquid quod quidem iam nostis ; sed dulcis est
 commemoratio ueritatis. Forte cum pronuntiaretur titulus
 eius, cum admiratione aliqui audierunt. Inscribitur enim ti-
 tulus psalmi : *Quando domus aedificabatur post ca-*
ptiuitatem. Hoc titulo praedicto, iam in ipso textu psalmi
 15 exspectabatis fortasse qui lapides praeciderentur de montibus,
 quae moles adtraherentur, quae fundamenta iacerentur, quae
 trabes imponerentur, quae columnae erigerentur. Nihil horum ^{μ 1032}
 cantat : et si aliud aliquid, non ergo consonat psalmus titulo
 suo, et aliud portat in fronte, aliud in uoce ? Immo nihil aliud,
 20 sed intellectores quaerit. Loquitur enim de aedificatione do-
 mus. Omnes lapides ipsius domus intellegant quod cantarunt.
 Aedificatur enim domus Deo, non illo loco ubi aedificauit Sa-

28 cfr Rom. 11, 19.20. 33 Ps. 94, 3.

XCV, 1, 14 captiuitatem] canticum ipsi dauid add. a 21 intellegunt plures

¹ Episcopus Mileuitanus, qui et laudatur in *Enarr. ps. CXXXI, 1, 1 sqq.*

lomon. Aedificauit enim templum ; et de ipso templo audistis modo quae dixerit Dominus. Cum saxa templi et moles ingentes admirarentur discipuli, indicauerunt Domino admirationem et stuporem suum ; et Dominus illis : *Amen dico uobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruetur.* Non talis aedificatur domus. Nam uidete ubi aedificatur, quia non uno loco, aliqua in parte. Sic enim incipit :

2. *Cantate Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra.* Si canticum nouum cantat omnis terra ; sic aedificatur, cum cantat : ipsum cantare, aedificare est ; sed si non uetus cantet. Vetus cantat cupiditas carnis : nouum cantat caritas Dei. Quidquid cantaueris de cupiditate, uetus cantas ; etsi sonant in ore uerba cantici noui, non est speciosa laus in ore peccatoris. Melius est ut nouus taceas, quam ut uetus cantes ; quia si fueris nouus, et tacueris, auribus hominum non sonat ; nam cor tuum non tacet canticum nouum ; et peruenit ad aures Dei, qui te fecit hominem nouum. Diligis, et taces : dilectio ipsa uox est ad Deum, et ipsa dilectio canticum nouum est. Audi quia canticum nouum est : Dominus dicit : *Mandatum nouum do uobis, ut uos inuicem diligatis.* Omnis ergo terra cantat canticum nouum ; ibi aedificatur domus. Omnis ergo terra est domus Dei. Si omnis terra domus Dei, qui non haeret omni terrae, ruina est, non domus ; ruina illa uetus, cuius umbram habebat templum illud uetus. Ibi enim diruebatur uetustas, ut nouitas aedificaretur. Et quomodo diruitur uetustas ? *Amen dico uobis, inquit, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruetur.* Lapis Christus est ; dicit autem apostolus : *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Si Christum induit quisquis baptizatur in Christo, quis ponit lapidem super lapidem, nisi qui baptismum super baptismum imponit ? Sed nolite terreri ; *non relinquetur qui non destruetur.* Lapides enim ad fabricam nouam, quae aedificatur post captiuitatem, sic colliguntur, et sic illos caritas in unitate constringit, ut non sit lapis super lapidem, sed unus lapis sint omnes lapides. Ne miremini : hoc fecit canticum nouum, id est, hoc fecit innouatio caritatis. Ad ipsam structuram nos compingit apostolus, et in illa unitate nos constrictos compaginat, dicens : *Sufferentes inuicem in dilectione, studentes seruare unitatem spiritus, in uinculo pacis.* Vbi unitas Spiritus, unus lapis ; sed unus lapis de multis factus. Quomodo de multis unus factus ? Sufferendo inuicem in dilectione. Aedificatur ergo domus Domini Dei nostri, aedificatur : hoc fit, hoc agitur, hoc uoces istae agunt, hoc lectiones, hoc praedicatio

PL
1228

XCV, 1, 23 cfr III Reg. 6, 1. 26 Matth. 24, 1.2. 2, 6 cfr Eccli. 15, 9.
13 Ioh. 13, 34. 19 Gal. 3, 27. 31 Eph. 4, 2.3.

codd. 2, 6 etsi] et si non edd. 14/15 ubi aedif. domus ? edd.

euangelii toto orbe terrarum ; adhuc aedificatur. Creuit multum domus haec, et multas gentes impleuit ; nondum tamen omnes gentes occupauit : crescendo multas tenuit, omnes occupatura est ; et contradicitur ab eis qui domesticos eius se esse gloriantur, et dicitur : Iam decreuit. Adhuc crescit, adhuc crediturae sunt omnes gentes quae nondum crediderunt ; ne quis dicat : Et illa lingua creditura est ? et barbari credituri sunt ? Et quid sibi uult quod Spiritus sanctus apparuit in linguis igneis, nisi quia nullius linguae duritia est quae non illo igne soluatur ? Neque enim non habemus iam multas gentes barbaras credidisse Christo ; quo nondum porrectum est Romanum imperium, iam Christus possidet ; quod adhuc clausum est eis qui ferro pugnant, non est clausum illi qui ligno pugnat. Dominus enim regnauit a ligno. Quis est qui ligno pugnat ? Christus. De cruce sua uicit reges, et subiugatis ipsam crucem in fronte fixit ; et gloriantur de illa, quia ibi est salus eorum. Hoc agitur, sic crescit domus, sic aedificatur ; et ut noueritis, sequentia psalmi audite ; uidete operantes et fabricantes domum. *Cantate Domino canticum nouum, cantate Domino omnis terra.*

2.3. **3.** *Cantate Domino, benedicite nomen eius, benediciate de die in diem salutare eius.* Quomodo crescit aedificium ? *Bene*, inquit, *nunciante de die in diem salutare eius.* De die in diem praedicetur ; de die in diem, inquit, aedificetur ; crescat, inquit Deus, domus mea. Et quasi diceretur ab operariis : Vbi iubes aedificari ? ubi uis crescere domum tuam ? Elige nobis aliquem locum aequalem, aliquem locum spatiosum, si tibi amplam domum uis aedificari. Vbi iubes ut bene nuntiemus de die in diem ? Ostendit locum : *Annuntiate in gentibus gloriam eius. Gloriam*, inquit, *eius annuntiate in gentibus* : gloriam eius, non gloriam uestram. O structores, gloriam eius bene nuntiate in gentibus. Si gloriam uestram annuntiare uolueritis, cadetis ; si eius aedificabimini, cum aedificatis. Ideo qui gloriam suam annuntiare uoluerunt, noluerunt esse in ista domo ; et propterea non cantant canticum nouum cum omni terra. Non enim communicant uniuerso orbi terrarum ; et ideo non sunt aedificantes in domo, sed parietem dealbatum erexerunt. Quanta minatur Deus parieti dealbato ? Sunt testimonia prophetarum innumera, unde maledicit parieti dealbato ? Quid est paries dealbatus, nisi hypocrisis, id est simulatio ? Foris lucet,

PL
1229

44 cfr Act. 2, 3. 3, 20 cfr Ezech. 13, 14 ; Act. 23, 3.

3, 1 benedicite] *codd. cum a et LXX, et praem. edd.* 2 de die in diem] *edd. μ, diem ex die codd. cum a et LXX, fort. recte, at l. 3 sqq. legunt de die in diem, cfr etiam comment.* 10 annuntiate usq. eius] *om. a cum LXX (cod. Alex.)* 20 innumera, unde maledicit] *imminere se dicit plures codd.*

intus lutum est. Quod dicturus sum, iam dictum est, sed quia eo spiritu dictum est, quem nobis quoque Dominus impertire dignatus est, nos illud diximus; et quidquid modo eodem Spiritu dicimus, illi dixerunt qui fuerunt ante nos. Non est ergo praetermittendum, sed dicendum est, quia dono Dei dictum est. Quidam de isto pariete dealbato cum diceret, hoc ait: Quomodo in pariete non coniuncto aliis parietibus, sed singulariter erecto, si ostium facias, quisquis intrauerit foris est; sic in illa parte quae noluit cantare cum domo canticum nouum, sed parietem uoluit struere, et hunc dealbatum, non solidatum quid ualet quod habet ianuam? Si intraueris, foris inueniris. Quia enim ipsi non per ianuam introierunt, et ianua ipsorum non intromittit. Dominus enim dicit: *Ego sum ianua*; per me intratur. Qui sunt qui intrant per ianuam? Qui gloriam Domini quaerunt, non suam. Qui intrant per ianuam? Qui faciunt quod dictum est: *Bene nuntiate in gentibus gloriam eius*. Qui intrat per ianuam, pastor ouium est, ait Dominus; qui autem per aliam partem adscendit, ille fur est et latro. Qui per ianuam intrat, humilis est; qui per aliam partem adscendit, superbus est; ideo illum dixit intrare, illum adscendere. Sed ille intrando recipitur; ille adscendendo praecipitatur. *Annuntiate in gentibus gloriam eius*. Quid est: *in gentibus*? Forte gentes nominantur et paucae; et adhuc habet quod dicat illa pars quae erexit parietem dealbatum: Quare non gentes sunt Getulia, Numidia, Mauritania, Byzacium? Prouinciae gentes sunt. Auferat sermonem hypocrisi parieti dealbato, sermo Dei, aedificans domum toto orbe terrarum. Parum est quod dixit: *Annuntiate in gentibus gloriam eius*; ne aliquas gentes exceptas putares, sequitur et dicit: *In omnibus populis mirabilia eius*.

4. **4.** *Quoniam magnus Dominus et laudabilis nimis. Quis Dominus, nisi Iesus Christus, magnus et laudabilis nimis?* Nostis certe quia homo apparuit; nostis certe quia in utero feminae conceptus est, nostis quia ex utero natus est, nostis quia lactatus est, quia manibus portatus est, quia circumcisis, quia hostia pro illo oblata est, quia creuit; postremo nostis quia expalmatus est, consputus, spinis coronatus, crucifixus est, mortuus est, lancea percussus est; nostis quia haec omnia passus est: *Magnus est et laudabilis nimis*. Nolite contemnere paruum, intellegite magnum. Paruus factus est, quia parui eratis; intellegatur magnus, et in illo magni

34 sqq. Ioh. 10, 7.9.1.2.

30 domino Lou. 31/32 partem uoluit struere, et hanc dealbatam, non solidatam edd. 34 ipsorum] ipsos edd. 47 Byzantium prouincia? edd. 48 hypocrisi] aliquot codd., hypocrisis edd. 4, 1 ualde a

eritis. Sic enim aedificatur domus, sic eriguntur moles in ipsa domo : crescunt lapides qui ducuntur ad aedificium. Crescite ergo, intellegite Christum magnum : et paruus magnus est, 15 magnus nimis. Finiuit uerba : uolebat dicere quantum magnus ; etsi tota die diceret : Magnus, magnus, quid diceret ? Tota die dicens : Magnus finiret aliquando, quia finitur dies ; magnitudo illius ante dies, ultra dies, sine die. Ergo quid diceret ? *Quoniam magnus Dominus et laudabilis nimis.* 20 Quid enim dictura est lingua parua ad laudandum magnum ? Dicendo : *nimis*, emisit uocem, et dedit cogitationi quod sapiat ; tamquam dicens : Quod sonare non possum, tu cogita ; et cum cogitaueris, parum erit. Quod cogitatio nullius explicat, lingua alicuius explicat ? *Magnus Dominus et lau-* 25 *dabilis nimis.* Ipse laudetur, ipse praedicetur, eius gloria nuntietur, et aedificatur domus.

5. *Terribilis est super omnes deos.* Sunt enim dii super quos sit terribilis ille ? Videamus quos dicat, et uidebimus quare dicat. Interim antequam dicat, carissimi, aduertite. Ille qui quasi territus uidetur inter homines, *terribilis est* 5 *super omnes deos.* Numquid non fremuerunt gentes ? numquid non populi meditati sunt inania aduersus Dominum et aduersus Christum eius ? Numquid illi tauri pingues non circumdederunt eum ? numquid non leo ille rugiens fremuit super illum, et intrans in corda saeuientium exclamauit : *Crucifige, crucifige*, quasi ille isto fremitu terreretur qui *terribilis est*, non super omnes homines, sed *super omnes deos* ? Vbi enim uult aedificare domum, locus ipse siluosus est, unde ^{μ 1035} dictum est hesterno die : *Inuenimus eam in campis siluae.*¹ Domum enim ipsam quaerebat, cum diceret : *In campis sil-* 15 *uae.* Et unde siluosus est locus ille ? Simulacra colebant homines ; non mirum quia porcos pascebant. Filius enim ille erat qui dimisit patrem, et omnia sua consumsit in meretricibus, uiuens prodige ; pascebat porcos, id est, colebat daemonia ; et ipsa superstitione gentilium, silua facta erat omnis terra. PL 20 Sed exstirpat siluam qui aedificat domum ; et propterea dictum est : *Cum domus aedificaretur post captiuitatem.* Tenebantur enim homines captiui sub diabolo, et daemonibus seruiabant, sed redempti sunt a captiuitate. Vendere se potuerunt, sed redimere non potuerunt. Venit redemptor, et dedit 25 pretium ; fudit sanguinem suum, emit orbem terrarum. Quae-

5, 5 cfr Ps. 2, 1. 8 cfr Ps. 21, 13, 14. 9 Matth. 27, 23. 13 Ps. 131, 6.
16 sqq. cfr Luc. 15, 12-15. 21 Ps. 95, 1.

26 aedificatur] *aliquot codd.*, aedificetur *edd.* 5, 2 uideamus] *nonnulli codd.*
Am., uidebimus *quidam codd.* uidebimus] *quodam codd.*, uideamus *nonnulli codd. Am.*

¹ Cfr *Enarr. in ps. CXXXI*, n. 11.

rītis quid emerit ? Videte quid dederit, et inuenite quid emerit. Sanguis Christi, pretium est. Tanti quid ualet ? Quid, nisi totus orbis ? quid, nisi omnes gentes ? Valde ingrati sunt pretio suo, aut multum superbi sunt, qui dicunt, aut illud tam
 30 paruum esse, ut solos Afros emerit ; aut se tam magnos esse pro quibus solis illud sit datum¹. Non ergo exsultent, non, superbiant : pro toto dedit, quantum dedit. Nouit quid emerit, quia nouit quanti emerit. Inde quia redempti sumus post captiuitatem aedificatur domus. Et qui sunt qui nos tenebant
 35 in captiuitate ? Quia illi quibus dicitur : *Annuntiate*, extirpatores siluae sunt ; ut extirpent siluam, liberent de captiuitate terram, et struant, aedificent, annuntiando magnitudinem domus Domini. Vnde silua daemonum extirpatur, nisi praedictur ille qui super omnes est ? Ergo omnes
 40 gentes daemona habebant deos : quod dicebant deos, daemona erant, apostolo dicente apertius : *Quoniam quae immolant gentes, daemoniis immolant, et non Deo*. Quia ergo ideo erant in captiuitate, quia daemoniis immolabant, et propterea tota terra siluosa remanserat ; annuntiatur iste *magnus et lau-*
 45 *dabilis nimis*.

5. 6. Et quomodo ostenditur magnitudo eius, ut eradice illas superstitiones, sub quibus captius populus tenebatur, quem redimere aduenit *terribilis super omnes deos* ? Et quasi diceretur illi : Quare dixisti : *super omnes deos* ? sunt enim
 5 dii ? sequitur et dicit : *Quoniam omnes dii gentium daemona*. Intendat Caritas uestra. Magnum aliquid dicebat paulo ante : *Magnus Dominus*, et tamquam deficiens in laude ipsius, *et laudabilis nimis*. Nonne hoc dixeram, quia dimisit tibi cogitare quod non poterat ipse uerbis explicare ? Explicans autem ipse uerbis, quid magnum mihi dixit
 10 de Domino Iesu Christo ? An quia super omnia daemona est ? Cum enim dixisset : *Terribilis super omnes deos*, subiunxit : *Quoniam omnes dii gentium daemona*. Non est magnum, esse super daemona ; et tu, si uolueris, eris :
 15 sed si in illum credideris. Itane ipsa est illa magnitudo laudis : *Magnus Dominus et laudabilis nimis* ? Volens enim explicare, ut poterat humana lingua, et quamuis magnus sit tactor organi Spiritus sanctus, tamen per angustias spiritus humani syllabas sonat, sed cogitationes generat ; explicare ergo per hanc linguam uolens, quid ait ? *Magnus Dominus et laudabilis nimis*. Dic, dic, quantum laudabi-

41 I Cor. 10, 20.

31 insultent tres codd. 33 emerit] et quanti dederit add. edd. (om. μ errore ?), et quantum dederit rectius Latinius 35 Qui ? Illi Latinius 6, 5 quia a 18 angustias] codd. Am. Er., angustas Lou.

¹ Donatistae.

lis ; dic. *Terribilis est, inquit, super omnes deos.* Quare ^{μ 1036} dixisti : *super omnes deos ? Quoniam omnes dii gentium daemonia.* Et ipsa est tota laus illius qui laudabilis
 25 est nimis, quia superat omnes deos gentium, qui sunt daemonia ? Exspecta, et audi quod sequitur : *Dominus autem caelos fecit.* Iam ergo non super daemonia solum, sed super omnes caelos quos fecit. Si diceret : *Super omnes deos, quoniam omnes dii gentium daemonia,* et ibi tantum-
 30 modo remaneret laudatio Domini, minus dixerat quam nos solemus de Christo cogitare ; cum autem dixit : *Dominus autem caelos fecit,* uidete quid intersit caelos et daemonia ; et uidete quid intersit inter ipsos caelos et illum qui fecit caelos ; ecce quantum excelsus est Dominus. Non dixit : Dominus
 35 autem super caelos sedet ; fortasse enim alius illos fecisse putaretur, super quos sederet ; sed dixit : *Dominus autem caelos fecit.* Si caelos fecit, etiam angelos fecit ; ipse fecit angelos, ipse fecit apostolos, apostolis cedebant daemonia ; sed ipsi apostoli caeli erant, qui Dominum portabant. Et quem Domi-
 40 num portabant ? A quo facti erant. Audi quia caeli sunt : *Caeli enarrant gloriam Dei.* Ipsis caelis dicitur : *Annuntiate in gentibus gloriam eius, in omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus Dominus et laudabilis nimis, terribilis est super omnes deos.* Quos deos ?
 45 *Quoniam omnes dii gentium daemonia.* Et ipse est terribilis super omnes istos deos. *Dominus autem caelos fecit.* O caeli, quos fecit, annuntiate in gentibus gloriam eius ! Aedificetur domus per omnem terram, cantet omnis terra canticum nouum.

6. 7. *Confessio et pulchritudo in conspectu eius.* Pulchritudinem amas ? uis esse pulcher ? Confitere. Non dixit : Pulchritudo et confessio, sed : *Confessio et pulchritudo.* Foedus eras, confitere ut sis pulcher ; peccator eras, confitere
 5 ut sis iustus. Foedare te potuisti, formosum te facere non potes. Qualis autem est sponsus noster, qui foedam amauit, ut pulchram faceret ? Quomodo, ait aliquis, foedam amauit ? *Non ueni,* inquit, *uocare iustos, sed peccatores.* Quos uocas peccatores, ut remaneant peccatores ? Non, inquit. Et quomodo
 10 non erunt peccatores ? *Confessio et pulchritudo in conspectu eius.* Confitentur enim peccata sua, uomunt mala quae auide uorauerant ; non redeunt ad uomitum suum, sicut canis immundus ; et erit confessio et pulchritudo. Amamus pulchritudinem : prius eligamus confessionem, ut sequatur pulchritudo. Iterum existit qui amat potentiam, amat et magnificen-
 15 tiam ; uult esse magnus quomodo angeli sunt. Magnificen-

6, 41 Ps. 18, 2. 7, 8 Matth. 9, 13. 12 cfr II Petr. 2, 22.

7, 8/9 peccatores ? an ideo uocas ut *Er. Ven. Lou.*

tia quaedam est in angelis ; et tanta potentia, ut si faciant angeli quidquid possunt, sustineri non possit. Et omnis homo desiderat potentiam angelorum, sed iustitiam angelorum non
 20 amat. Prius iustitiam dilige, et sequetur te potentia. Quid enim sequitur et hic ? *Sanctitas et magnificentia in sanctificatione eius*. Tu iam quaerebas magnificentiam : prius dilige sanctitatem ; cum sanctificatus fueris, eris et magnificus. Nam si praepostere prius esse uolueris magnificus, PL
 25 ante cadis quam surgas : non enim surgis, sed extolleris. Me- 1233
 lius surgis, si te ille erigat qui non cadit. Descendit enim ad te ille qui non cadit : tu cecideras, ille descendit, porrexit tibi manum ; non potes uiribus tuis surgere, amplectere manum descendentis, ut erigaris a forti.

7. 8. Quid ergo ? *Si confessio et pulchritudo in conspe-* ^{μ 1037}
ctu eius, sanctitas et magnificentia in sanctificatio-
ne eius (hoc annuntiamus, cum aedificamus domum ; ecce
 iam annuntiatum est gentibus) ; quid debent facere gentes,
 5 quibus annuntiauerunt illi qui siluam exstirpauerunt ? Iam
 ad ipsas gentes dicit : *Afferte Domino patriae gentium,*
afferte Domino gloriam et honorem : nolite uobis ;
 quia et illi qui uobis annuntiauerunt, non suam, sed illius glo-
 riam annuntiauerunt, et uos *afferte Domino gloriam et*
 10 *honorem* ; et dicite : *Non nobis, Domine, non nobis, sed*
nomini tuo da gloriam. Nolite spem in homine ponere. Si bapti-
 zatur unusquisque uestrum, dicat : Ille me baptizat, de quo
 amicus sponsi dixit : *Hic est qui baptizat*. Si enim haec dixerit-
 15 *is, affertis Domino gloriam et honorem : Afferte Domino*
gloriam et honorem.

8. 9. *Afferte Domino gloriam nomini eius*. Non nomini
 hominum, non nomini uestro, sed nomini eius afferte gloriam.
Tollite hostias, et introite in atria eius. Tollite
hostias : quid allaturi estis, ut introeatis in atria eius ? Iam
 5 enim creuit domus, et facta sunt atria ; qui afferunt hostias,
 intrent in atria. Tauros allaturi sumus, hircos uel oves ? Ab-
 sit. *Si uoluisses sacrificium, dedissem utique*. Ille nobis hostiam
 commendabat, quam offerre debemus. Videte ne illa sit hostia,
 de quo iamdudum dixit : *Confessio et pulchritudo in conspectu*
 10 *eius*. Confessio hostia est Deo. O ergo gentes, si uultis intrare
 in atria eius, nolite uacuae intrare : *Tollite hostias*. Quas
 hostias nobiscum portaturi sumus ? *Sacrificium Deo spiritus*
contribulatus ; cor contritum et humilatum Deus non spernit.
 Cum humili corde intra in domum Dei, et cum hostia intrasti.
 15 Si autem superbus es, inanis intras. Nam unde superbires, nisi

8, 10 Ps. 113, 1. 13 Ioh. 1, 33. 9, 7 sqq. Ps. 50, 18.19.

8, 4/5 debent usq. quibus] *codd.*, debeant gentes. Quid *edd.* 9, 3 tollite usq. eius]
om. a, add. alt. m. 6 intrent] *plures codd.*, intrant *edd.*

inanis esses? Nam si plenus esses, non inflareri. Quomodo plenus esses? Si tecum tolleres hostiam, quam portares ad atria Domini. Iam ne diu teneamus, curramus cetera. Videte crescentem domum, uidete aedificium ire per totum orbem terrarum. Gaudete, quia intrastis in atria; gaudete, quia aedificamini in templum Dei. Qui enim intrant, ipsi aedificantur, ipsi sunt domus Dei; ille est inhabitator, cui aedificatur domus toto orbe terrarum, et hoc post captiuitatem. *Tollite hostias, et introite in atria eius.*

9.10. **10.** *Adorate Dominum in atrio sancto eius*, in catholica ecclesia: hoc est atrium sanctum eius. Nemo dicat: *Ecce hic est Christus, ecce illic. Exsurgent enim pseudoprophetae.* Dic eis istud: *Lapis super lapidem non relinquetur, qui non destruetur*: ad parietem dealbatum uocatis; in atrio sancto adoro Deum meum.

PL
1234

11. *Commoueatur a facie eius uniuersa terra; dicite in nationibus: Dominus regnauit a ligno. Etenim correxit orbem terrae, qui non commouebitur.* Quae testimonia aedificationis domus Dei! Intonant nubes caelorum per totum orbem terrarum aedificari domum Dei; et clamant ranae de palude: Nos soli sumus christiani. Quae testimonia profero? Psalterii. Profero quod surdus cantas; aperi aures, tu cantas ista; cantas mecum, et non concordas mecum; lingua tua sonat quod sonat mea, et cor tuum dissonat a corde meo. Nonne tu cantas ista? Vide testimonia orbis terrarum: *Commoueatur a facie eius uniuersa terra*; et tu dicis non commoueri? *Dicite in nationibus: Dominus regnauit a ligno.* An forte hic obtinebunt et dicent se regnare a ligno, qui a fustibus Circumcellionum regnant? De cruce Christi regna, si a ligno regnaturus es. Nam lignum hoc tuum ligneum te facit; lignum Christi per mare te traicit. Audis psalmum dicentem: *Correxit orbem terrae, qui non commouebitur*, et tu dicis non solum motum post correctionem, sed etiam diminutum. Tu uerum dicis; iste mentitur? Pseudoprophetae clamantes: *Ecce hic est Christus, ecce illic*, uerum dicunt, et propheta iste mentitur? Fratres, contra istas apertissimas uoces auditis in angulis strepitum: Ille tradidit, et ille tradidit. Quid dicis? Voces tuae audiendae sunt, an uoces Dei? *Etenim correxit orbem terrae, qui non commouebitur.* Ego tibi orbem terrarum ostendo aedificatum; tolle hostiam, intra in atria Domini. Hostias non habes, propterea non uis intrare. Quid est hoc? Si hostiam tibi indiceret Deus taurum, hircum, arietem, inuenires quod afferres; indixit tibi humile cor, et non uis intrare. Hoc enim

10, 3 Matth. 24, 23.24.2.

11, 2 a ligno] del. a alt. m. 14 qui a] Latinius, quia edd. μ PL

30 in te non inuenis, quia superbia tumuisti. *Etenim correxerit orbem terrae, qui non commouebitur. Iudicabit populos in aequitate.* Tunc se illi plangent, qui nolunt modo diligere aequitatem.

11. **12.** *Iucundentur caeli, et exsultet terra.* Iucundentur caeli, qui enarrant gloriam Dei; iucundentur caeli, quos Dominus fecit; exsultet terra, quam compluunt caeli. Caeli enim praedicatores, terra auditores. *Commoueatur mare et plenitudo eius.* Quod mare? Saeculum. Commotum est mare, et plenitudo maris: omne saeculum concitatum est aduersus ecclesiam, cum dilataretur et aedificaretur toto orbe terrarum. De ipsa commotione audistis in euangelio: *Tradent uos ad iudicia.* Commotum est mare; sed quando uinceret mare
10 eum qui caelos fecit?

12. **13.** *Gaudebunt campi, et omnia quae in eis sunt.* Omnes lenes, omnes mites, omnes aequi, campi sunt Dei. *Tunc exsultabunt omnia ligna siluarum.* Ligna siluarum, pagani sunt. Quare iam gaudent? Quia praecisi sunt de
5 oleastro, et inserti in oliua. *Tunc exsultabunt omnia ligna siluarum,* quia praecisae sunt ingentes arbores cedrinae et cyparissinae, et imputribilia ligna translata sunt ad aedificationem domus. Ligna siluarum erant, sed antequam
10 uam parerent. PL 1235

13. **14.** *Tunc exsultabunt omnia ligna siluarum, ante faciem Domini, quoniam uenit, quoniam uenit iudicare terram.* Primo uenit, et postea uenturus est. Primo uenit in ecclesia sua in nubibus. Quae sunt nubes quae eum
5 portauerunt? Apostoli praedicantes, de quibus audistis, cum legeretur apostolus: *Legatione, inquit, pro Christo fungimur, obsecrantes pro Christo reconciliari Deo.* Ipsae sunt nubes in quibus uenit, excepto aduentu suo posteriore, quo uenturus est iudicare uiuos et mortuos. Venit primo in nubibus. Haec
10 primo uox ipsius sonuit in euangelio: *Amodo uidebitis Filium hominis uenientem in nubibus.* Quid est: *Amodo?* Nonne Dominus postea uenturus est, quando se plangent omnes tribus terrae? Prius uenit in praedicatoribus suis, et impleuit totum orbem terrarum. Non resistamus primo aduentui, ut non ex-
15 pauescamus secundum. *Et uae tunc praegnantibus et mammantibus.* Audistis modo in euangelio: *Cauete, quia nescitis qua hora ueniat.* In figura dicta sunt. Quae sunt praegnantes, et quae sunt lactantes? Praegnantes animae dicuntur, quae

12, 8 Marc. 13, 9. 13, 4 cfr Rom. 11, 1.7. 6/8 cfr III Reg. 5, 5.6. 14, 6 II Cor. 5, 20. 10 Marc. 13, 26.17.33.

31 iudicauit a 33 eligere praecipui codd. 13, 4 de] om. codd. Am. 10 parerent] plures codd., pararent Lou.

habent spem in saeculo. Quae autem adeptae sunt iam quod
 20 sperabant, pro lactantibus sunt positae. Verbi gratia : emere
 uult uillam ; praegnans est, nondum enim factum est, tumet
 uterus in spe ; emit : peperit, adeo lactat quod emit. *Vae prae-*
gnantibus et mammantibus ; uae qui habent spem in saeculo,
 uae qui haerent his rebus quas de saeculi spe pepererunt. Quid
 25 ergo debet facere christianus ? Vti mundo, non seruire mundo.
 Quid est hoc ? Habentes tamquam non habentes. Sic dicit, sic
 hortatur quos non uult inueniri a die illa tamquam praegnan-
 tes et mammantes, sic eos hortatur : *De cetero, fratres, tempus*
breue est : reliquum est ut et hi qui habent uxores, tamquam non
 30 *habentes sint ; et qui flent, tamquam non flentes ; et qui gau-*
dent, tamquam non gaudentes ; et qui emunt, quasi non tenen-
tes ; et qui utuntur hoc mundo, tamquam non utentes : praeterit
enim figura huius mundi. Volo uos sine sollicitudine esse. Qui
 sine sollicitudine est, securus exspectat quando ueniat Domi-
 35 nus ipsius. Nam qualis amor est Christi, timere ne ueniat ?
 Fratres, non erubescimus ? Amamus, et timemus ne ueniat.
 Certe amamus ? an peccata nostra plus amamus ? Ergo ipsa
 oderimus peccata, et amemus eum qui uenturus est ad puni-
 enda peccata. Veniet, uelimus, nolimus ; non enim quia modo
 40 non uenit, ideo uenturus non est. Veniet, et quando nescis ; et
 si paratum te inuenerit, nihil tibi obest quia nescis. *Tunc*
exsultabunt omnia ligna siluarum, ante faciem Do-
mini, quoniam uenit : prius. Et postea quid ? Quoniam
uenit iudicare terram. Et exsultabunt omnia ligna
 45 *siluarum. Venit primo, et postea iudicare terram : exsul-* PL
tantes inueniet eos qui primo eius aduentui crediderunt, 1236
quoniam uenit.

15. Nam, *Iudicabit orbem terrarum in aequitate :*
 non partem, quia non partem emit. Totum iudicare habet,
 quia pro toto pretium dedit. Audistis euangelium, quia cum
 uenerit, inquit, *congregabit electos suos a quattuor uentis.* Con-
 5 gregat electos omnes a quattuor uentis ; ergo de toto orbe ter-
 rarum. Quia et ipse Adam (aliquando hoc dixeram ¹) orbem
 terrarum significat secundum graecam linguam. Quattuor enim
 litterae sunt A, D, A et M. Sicut autem Graeci loquuntur,
 quattuor orbis partes has in capite litteras habent, *Ἀνατολήν*
 10 dicunt orientem ; *Δύσιν*, occidentem ; *Ἄρκτον*, aquilonem ;
Μεσημβρίαν, meridiem : habes, Adam. Ipse ergo Adam toto
 orbe terrarum sparsus est. In uno loco fuit, et cecidit, et quo-

28 1 Cor. 7, 29-32. 15, 4 Marc. 13, 27.

14, 24 de saeculo pepererunt *edd.* 31/32 non tenentes] *opt. codd.*, non utentes
Am., non ementes nec utentes *Er.*, non ementes *Lou.* 15, 1 aequitatem a

¹ Cfr *Tract. in Iob.* IX, 14, 6 sqq., X, 12, 4 sqq.

dam modo comminutus impleuit orbem terrarum ; sed misericordia Dei undique collegit fracturas, et conflauit igne caritatis, et fecit unum quod fractum erat. Nouit illud facere artifex ille ; nemo desperet : multum quidem est, sed qui sit artifex, cogitate. Ille refecit, qui fecit ; ille reformauit, qui formauit. *Iudicabit orbem terrarum in aequitate, et populos in ueritate sua.* Quae est aequitas et ueritas? Congregabit secum electos suos ad iudicandum, ceteros autem separabit ab inuicem ; positurus est enim alios ad dexteram, alios ad sinistram. Quid autem aequius, quid uerius, quam ut non exspectent misericordiam de iudice, qui noluerunt facere misericordiam, antequam ueniret iudex ? Qui autem uoluerunt facere misericordiam, cum misericordia iudicabuntur. Dicitur enim eis ad dexteram positis : *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod uobis paratum est ab origine mundi.* Et imputat opera misericordiae : *Esuriui enim, et dedistis mihi manducare ; sitiui, et potastis me, et cetera.* Rursus ad sinistram positis quid imputatur ? Quia noluerunt facere misericordiam. Et quo ibunt ? *Ite in ignem aeternum.* Iste auditus malus magnum gemitum faciet. Sed quid dixit alius psalmus ? *In memoria aeterna erit iustus ; ab auditu malo non timebit.* Quid est, auditus malus ? *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Qui gaudebit ad auditum bonum, non timebit ab auditu malo. Quomodo gaudebunt ad auditum bonum ? *Venite, benedicti Patris mei.* Et a quo auditu non timebunt ? *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius.* Haec est aequitas, haec ueritas. *Iudicabit enim orbem terrarum in aequitate, et populos in ueritate sua.* An quia tu iniustus es, iustus non erit iudex ? aut quia tu mendax es, uerax non erit ueritas ? Sed si uis habere misericordem, esto misericors antequam ueniat : dimitte si quid in te commissum est, da ex eo quo abundas. Ex de cuius das, nisi de illius ? Si de tuo dares, largitio esset ; cum de illius das, redditio est. Quid enim habes, quod non accepisti ? Haec sunt hostiae Deo gratissimae, misericordia, humilitas, confessio, pax, caritas. Has apportemus, et securi exspectabimus aduentum iudicis, qui *iudicabit orbem terrarum in aequitate, et populos in ueritate sua.*

26 sqq. Matth. 25, 31-46.

33 Ps. 111, 7.

46 cfr I Cor. 4, 7.

32 faciet] habet *duo codd.*

IN PSALMVM XCVI

ENARRATIO.

SERMO AD POPVLVM.

Habitus Carthagine.

1. Magna spectacula Deus praebet cordi christiano, et quibus uere nihil possit iucundius inueniri ; si tamen adsit palatum fidei, cui sapiat mel Dei. Credimus omnibus uobis, qui in Salvatore nostrum toto corde credidistis, inesse Spiritum
 5 eius, qui uos delectet cum leguntur prophetae, ante tot annos prolatae ex ore sanctorum, et post tot annos impletae in fide gentium. Magnam enim iucunditatem tunc carpebant ipsi sancti prophetae, cum ea uidebant in spiritu, non iam impleta, sed adhuc futura. Erat eis magna delectatio ; sed tamen et
 10 ipsi pro caritate qua in nos accensi erant, quos nondum uidebant, et spiritu parturiebant ; uolebant, si fieri posset, in hoc tempore nobiscum uiuere, et uidere impleta quae in spiritu prophetabant. Inde Dominus discipulis suis, iam ista uidere incipientibus, ait : *Multi iusti et prophetae uoluerunt uidere*
 15 *quae uidetis, et non uiderunt ; et audire quae auditis, et non audierunt.* Quamuis enim uiderent ista in spiritu, tamen futura illis quodam modo formabantur : apostolis autem iam praesentia reddebantur. Vnde ille Simeon, iustus quidam senex, multum exsultauit uidens infantem Iesum, et agnoscens in
 20 paruo magnum, et in exigua carne cognoscens caeli et terrae Creatorem. Multum ergo exsultauit, quia responsum acceperat non se exiturum esse de hac uita, priusquam uideret salutare Dei. Agnouit ergo illum, iucundatus est, exsultauit gaudio ; et hoc ait : *Domine, nunc dimittis seruum tuum in pace ; quoniam* μ 1041
 25 *uiderunt oculi mei salutare tuum.* Magna est ergo ista iucunditas ; et hanc facit caritas. Delectati sumus, cum psalmus iste cantaretur ; et quaedam ibi ab omnibus intellecta sunt ; quaedam uero, quantum arbitramur, aut a paucis, aut certe non ab omnibus. Simul ergo illum in isto sermone, in quo uobis
 30 seruimus, consideremus ; et uideamus quanta dignatione nos Deus laetificare uoluit, praesentando quae promisit, et nobis exhibens ueritatem promissis suis.

Vers. 1.

2. Inscribitur psalmus : *Ipsi Dauid, cum terra eius restituta est.* Totum ad Christum reuocemus, si uolumus iter rectae intellegentiae tenere ; non recedamus a lapide angulari, ne intellectus noster ruinam faciat ; in illo solidetur,
 5 quod instabili motu nutabat ; in illo incumbat, quod per incerta pendeat. Quidquid dubitationis habet homo in animo

XCVI, 1, 14 Matth. 13, 17. 24 Luc. 2, 25-30. 2, 3 cfr Eph. 2, 20.

XCVI, titulus : cod. Ambros. D 547 inf.

auditis scripturis Dei, a Christo non recedat ; cum ei fuerit in illis uerbis Christus reuelatus, intellegat se intellexisse ; antequam autem perueniat ad Christi intellectum, non se praesumat intellexisse. *Finis enim legis Christus est, ad iustitiam omni credenti.* Quid est ergo, et quomodo accipitur in Christo : PL
1238
Cum terra eius restituta est ? Nam quomodo Dauid intellegatur Christus, facile est agnoscere. Christus enim ex Maria, et ex semine Dauid ; et quia ex semine eius futurus
 15 erat, propterea nomine eius in figura prophetabatur. Ergo Dauid Christus, quia et interpretatio Dauid Manu fortis est ; et quis tam manu fortis, quam qui de cruce mundum uicit ? Nam post resurrectionem et adscensionem eius, accepto Spiritu sancto, loquentibus apostolis uariis linguis, commota
 20 multitudo eorum ipsorum qui eum crucifixerant, consilium quaesiuit salutis ; accepit, credidit ; ignotum est, donatus est reatus sanguinis Christi, impertitus est potus sanguinis Christi ; facti sunt fideles eius cuius fuerant persecutores ; crediderunt in eum quem crucifixerunt, et ante quem insultantes
 25 caput agitauerunt ; eum ipsum caput habere uoluerunt. Ita ergo *restituta est terra eius*, quod habet titulus psalmi. Terra enim eius Iudaea ; et perierat omnis Iudaea, quando crucifixerunt Dominum suum ignorantes, phrenetici saeuientes in medicum, et salutem insania repellentes. Tamquam
 30 ergo perierat Iudaea tota. Quam tota ? Ipsi etiam apostoli trepidauerunt. Petrus qui audaci dilectione sequebatur, timida trepidatione ter negauit. Resurgens, in uia quosdam loquentes secum de se, tales inuenit ipse Dominus Iesus Christus, ut dicerent illi quaerenti unde colloquerentur : *Tu solus*
 35 *peregrinus es in Ierusalem, et non cognouisti quae facta sunt in illa his diebus ?* Quibus ille dixit : *Quae ?* Et dixerunt : *De Iesu Nazareno, qui fuit uir propheta potens in opere et sermone, coram Deo et omni populo ; et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis, et cruci-*
 40 *fixerunt eum. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel.* Iam spem Christi perdiderant. Non enim dixerunt : *Speramus eum redempturum, sed : Sperabamus quod esset redempturus Israel.* Ipse cum eis erat, et spes illius in illis non erat. Ostendit se illis, manifestatus est etiam ceteris discipulis,
 45 uisus, contrectatus, et inuentus illis quibus iam perisse uidebatur ; reuocata est fides eorum qui ceciderant : *restituta est terra eius.* Deinde factis cum eis quadraginta diebus, adscendit in caelum ; et, sicut paulo ante commemorauimus, misso μ 1042
 Spiritu sancto fecit discipulos suos, idiotas homines, loqui

10 Rom. 10, 4.

18 cfr Act. 2, 4.

34 Luc. 24, 18-21.

47 cfr Act. 1, 3-9.

2, 30 quam] *codd.*, cum qua *edd.* (*et non dist. post alt. tota*)
codd.

39 sacerdotum

50 omnium gentium linguis. Tunc illi pro quibus non frustra dixerat : *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*, commoti, ut diximus, quaesierunt salutem, consilium acceperunt ut in eum crederent ; crediderunt uno die tria milia, et rursus quinque milia ; coepit feruere per Iudaeam ecclesia Christi, 55 ubi ferbuerat opprobrium Christi, et *restituta est terra eius*. Sed quia dixerat ipse : *Habeo alias oves quae non sunt de hoc ovili ; oportet me et eas adducere, ut sit unus grex et unus pastor*, etiam ad gentes, ad quas prophetae missi non erant, apostoli missi sunt. Quaesiti sunt qui non quaesierant, inuenti 60 sunt qui nihil exspectabant ; quem non tenebant Deum pollicitatorem, inuenerunt redemptorem. Iam enim Iudaei tenebant Deum pollicitatorem, quia ibi prophetae Christum praedicauerant, ibi Christum promiserant ; sed quem promissum audierant, praesentem non cognouerant ; illis autem promissum 65 nihil erat, sed tamen in prophetis etiam de fide ipsorum dictum erat. Non dictum erat ipsis, sed dictum erat de ipsis. Missum est et ad illos ; et audistis ex dispensatione Dei ; ipsa enim lectio modo uobis lecta est in Actibus Apostolorum, quomodo centurio Cornelius credidit. Cornelius enim centurio non erat 70 de gente Iudaeorum. Orabat, ieiunabat, eleemosynas faciebat. Non illum deseruit Deus quamuis in gentibus constitutum ; et missus est ei angelus, qui illi nuntiaret quod eleemosynae et orationes ipsius acceptae fuerint apud Deum : credidit, aduocato ad se Petro. Numquid non illum poterat docere angelus ? 75 Misit illum ad Petrum, ut magis per hominem illi fides fieret, quia homines dignatus erat Dominus uisitare ; nec dedignabatur docere per hominem, qui dignatus est esse homo. Sic ergo *restituta est terra eius*, uno pariete ueniente de Iudaeis, altero pariete ueniente de gentibus ; quibus duobus parietibus 80 de diuerso uenientibus esset ipse lapis angularis, ubi ambo copularentur.

3. Iterum quomodo accipimus : *Cum terra eius restitueretur ?* Cum caro eius resuscitaretur. Alius enim intellectus, tamen a Christo non recedens, sic potest nobis occurrere : terra restituta, caro resuscitata. Post resurrectionem 5 enim ipsius facta sunt ista omnia quae cantantur in psalmo. Audiamus iam de terrae restitutione psalmum plenum gaudio. Excitet nobis ipse Dominus Deus noster dignam tantae rei exspectationem et iucunditatem ; ipse sermonem nostrum moderetur aptum cordibus uestris, ut quicquid hic exsultat cor 10 nostrum in talibus spectaculis, perducatur ad linguam, et inde in aures uestras, deinde in cor uestrum, inde in facta uestra.

4. *Dominus regnavit*. Ille qui stetit ante iudicem, ille qui alapas accepit, ille qui flagellatus est, ille qui consputus

51 Luc. 23, 34. 53 cfr Act. 2, 41 ; 4, 4. 56 Ioh. 10, 16. 68 sqq. cfr Act. 10. 80 cfr Eph. 2, 20.

est, ille qui spinis coronatus est, ille qui colaphis caesus est, ille qui in ligno suspensus est, ille cui pendenti in ligno insultatum est, ille qui in cruce mortuus est, ille qui lancea percussus est, ille qui sepultus est, ipse resurrexit. *Dominus regnavit.* Saeuiant quantum possunt regna; quid sunt factura Regi regnorum, Domino omnium regum, Creatori omnium saeculorum? An ideo contemnitur, quia tam submissus, et tam hu-^μ 1043
 10 milis apparuit? Misericordia est, non impotentia: ille enim humilis apparuit, ut eum caperemus. Sed iam uideamus: *Dominus regnavit; exsultet terra, iucundentur insulae multae.* Est quidem, quia uerbum Dei non in sola continenti terra praedicatum est, sed etiam in insulis quae con-
 15 stitutae sunt in medio mari; et ipsae plenae christianis, plenae sunt seruis Dei. Non enim separat mare eum qui fecit mare. Quo naues possunt accedere, uerba Dei non possunt? Impletae sunt insulae. Verumtamen possunt et in figura recte
 accipi insulae, omnes ecclesiae. Quare insulae? Quia circum-
 20 latrantur fluctibus omnium tentationum. Sed quomodo insula undique circumstrepentibus fluctibus tundi potest, frangi non potest, magisque ipsa frangit fluctus uenientes, quam frangitur ab eis, sic et ecclesiae Dei pullulantes per totum orbem terrarum, passae sunt persecutiones undique frementium infide-
 25 lium, et ecce stant insulae, et iam placatum est mare. *Iucundentur insulae multae.*

PL
1240

2. 5. *Nubes et caligo in circuitu eius; iustitia et iudicium directio sedis eius.* Quibus *nubes et caligo in circuitu eius?* Quibus *iustitia et iudicium directio sedis eius?* Nubes et caligo impiis, qui eum non intellexerunt; iustitia et iudicium fidelibus, qui in eum crediderunt; illi enim per superbiam non uiderunt, illi per humilitatem dirigi meruerunt. Audi nubes et nebulam, et audi iustitiam et iudicium. Ipse Dominus ait: *In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident uideant, et qui uident caeci fiant.* Quid
 10 est: *qui uident caeci fiant?* Qui sibi uidere uidentur, qui se sapientes putant, qui non sibi arbitrantur necessariam medicinam, ipsi caeci fiant, ipsi non intellegant. Qui autem *non uident, uideant*: qui caecitatem confitentur, illuminari mereantur. Sit ergo *in circuitu eius nubes et caligo*, his qui
 15 eum non cognouerunt; confitentibus autem et humilantibus se, *iustitia et iudicium directio sedis eius.* Sedem eius dicit eos ipsos qui in eum crediderunt; de ipsis enim sibi fecit sedem, quia in eis sedet Sapientia; Filius enim Dei, Sapientia Dei est. Audiuimus autem ex alia scriptura magnum
 20 huius intelligentiae documentum. *Anima iusti, sedes sapien-*

5, 8 Ioh. 9, 39. 18 cfr 1 Cor. 1, 24. 20 Sap. 12, 13 (?)

5, 14 sit] *codd.*, sic *edd.* 19 audiamus *quattuor codd.*

tiae. Ergo quia isti facti sunt iusti, qui in eum crediderunt ; iustificati ex fide, facti sunt sedes ipsius : sedet in ipsis, iudicans ex ipsis, et dirigens eos. Quare ? Quia mansuetos inuenit, ueluti iumenta mitia, non recalcitrantia, non collum superbum aduersus iugum eius excutientia, non flagellum eius recusantia : facta sunt iumenta eius bona, mansueta ; et meruerunt quod dictum est in alio psalmo : *Diriget mites in iudicio, docebit mansuetos uias suas*. Propterea ergo illis *nubes et caligo*, quia non sunt recti ; mansuetis autem, *iustitia et iudicium directio sedis eius*.

3. **6.** *Ignis ante eum praeibit, et inflammabit in circuitu inimicos eius*. De quo igne dicit, fratres : *Ignis ante eum praeibit, et inflammabit in circuitu inimicos eius* ? Non arbitror de illo igne dici, in quem mittendi sunt impii illa ultima iudicii sententia, quibus ad sinistram separatis, sicut in euangelio lectum meminimus, dicturus est : *Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius* : μ 1044 non puto de illo igne dici. Vnde hoc non puto ? Quia de quodam igne dicit, qui praeibit ante illum, antequam ueniat ad iudicium. Dictum est enim praeire ignem et inflammare in circuitu, id est per totum orbem terrarum, inimicos eius. Ille ignis post eius aduentum erit ; iste autem ignis ante eum praeibit. Quis est ergo iste ignis ? Possumus eum accipere in poenam malorum, possumus in salutem redemptorum. In poenam PL 1241 malorum, quomodo ? Quia cum praedicaretur Christus, iratae sunt gentes, et commouerunt persecutionem : quae ira ignis fuit, magis consumens eos qui persequebantur, quam eos quos persequebantur. Cum enim uidemus duos, unum irascentem, alterum patienter ferentem, quis eorum ardeat, uestrum est iudicare. Potestis in genere humano tale spectaculum contueri. Ponite uobis ante oculos hominem iniquum, commotum animo, trucem uultu, flammantibus oculis, scintillantibus uerbis, ferri in hominis necem, in depraedationem, in iniurias, in contumelias, non se capere, non se tenere ; alterum patienter excipientem uerba, plagas, quidquid ille inferre uoluerit, et percutienti maxillam, parantem et alteram ; cum uideris hinc furias, inde lenitatem ; hinc iram, inde patientiam ; hinc flammam, inde tolerantiam, dubitabis pronuntiare quis eorum ardeat poenamque patiatur ? illene cuius corpus uexatur, an cuius animus uastatur ? Propterea et Isaias propheta dixit : *Et nunc ignis aduersarios comedet*. Quid est : *Et nunc* ? Antequam ueniat dies ille iudicii magnus, iam furore suo ardent qui postea supplicio sempiterni illius ignis arsuri sunt. Nisi

27 Ps. 24, 9. 6, 7 Matth. 25, 41. 31 Isai. 26, 11.

29 directi *aliquot codd.* mansueti *quidam codd.* 6, 1 inflammauit a 25 uerbera ac plagas *Lou.*

forte putatis, fratres mei, quia iniustitia, quae procedit ex ho-
 mine ad laedendum alterum hominem, illi ad quem procedit
 35 nocet, et illi de quo procedit non nocet. Vnde fieri potest?
 Aliquando facula ardens apponitur ad lignum humidum et
 uiride, et non illud incendit, ipsa tamen ardet; sic et inimi-
 cus tuus. Si quis forte existit iniustus qui tibi moliatur insi-
 40 dias, uel praeparet aliquam molestiam, iniustus est; tu si ui-
 ride lignum fueris, id est, si succo spiritali uigens et uirens,
 flammis inimicitiarum restiteris, orando pro illo qui te perse-
 quitur; ille ardet, tu manes integer; et iniustitia illius illi no-
 cet, tibi nihil nocet. Nisi forte putas quia nocet tibi, si corpori
 45 tuo aliquid fecerit, et anima patiens et incorrupta ad Deum
 coronanda peruenerit, sequens exemplum Domini sui, qui pati
 maluit a Iudaeis, et qui poterat non mori, mortuus est, quia
 et qui poterat non nasci, natus est. Tu enim conditione natus es,
 ille uoluntate; tu conditione moreris, ille misericordia. Quo-
 50 modo ergo illi nihil nocuerunt Iudaei; sic nec tibi quisquam
 persecutor inimicus, si tu elegeris esse membrum capitis illius.

7. Ecce intelleximus ignem ante eum praeuentem, id est,
 hoc tempore intellegendum in poenam quamdam infidelium et
 iniquorum: intellegamus ignem, si possumus, et in salutem
 redemptorum; ita enim proposueramus. Idem ipse Dominus
 5 ait: *Ignem ueni mittere in terram*. Sic ignem, quomodo gla-
 dium; nam et quodam loco ait non se uenisse pacem mittere
 in terram, sed gladium. Gladium ad separationem, ignem ad
 ustionem; sed utrumque salubrem, quia et gladius uerbi μ 1045
 ipsius salubriter nos separauit a consuetudine mala. Gladium
 10 enim adtulit, et separauit unumquemque fidelium aut a patre PL
 suo qui in Christum non crediderat, aut a matre similiter infi- 1242
 deli; aut certe, si de parentibus christianis natus est, saltem a
 progenie sua priore. Nemo enim nostrum non aut auum, aut
 proauum, aut aliquam antiquam originem in gentibus habuit,
 15 et in illa execrabili Deo infidelitate: separati sumus ab eo
 quod eramus; sed gladius intercessit discernens, non interfici-
 ens. Hoc modo et ignis: *Ignem ueni mittere in terram*. Exar-
 serunt homines credentes in eum, acceperunt flammam cari-
 tatis; propterea et ipse Spiritus sanctus cum missus esset
 20 apostolis, sic apparuit: *Visae sunt illis, inquit, linguae diuisae*
uelut ignis, qui et insedit super unumquemque illorum. Isto
 igne inflammati coeperunt ire per mundum, et inflammare, et
 incendere in circuitu inimicos eius. Quos inimicos eius? Qui
 deserto Deo a quo facti erant, adorabant simulacra quae fece-
 rant. Ipsi incendebantur, si mali erant, ad consumptionem; si
 25 boni erant, ad reparationem; aut ipse incendebatur, qui nole-
 bat credere, illo igne, audito uerbo Dei factus peior, inuidia
 sua exustus atque consumptus; aut si conuerteretur et crede-

ret, nec sic in illo nihil arsisset. Arserat enim fenum, ut purgaretur aurum. Aurum fides est, fenum carnalis concupiscentia est. *Omnis caro fenum*, Isaias dicit, *et omnis honor carnis ut flos feni*. Quidquid est ergo in homine carnali appetens uana et saecularia, fenum est. Quam multi forte, et fratres nostri ierunt ad theatrum ? feno ducti sunt. Nonne optandus est illis iste ignis, ut fenum ardeat, et aurum purgetur ? Quod enim illis inest fidei, feno premitur. Bonum est ergo eis ardere sancto igne, ut feno consumto, splendeat pretiosum quod redemit Christus. Ergo, *Ignis ante eum praeibit, et inflammabit in circuitu inimicos eius*. Sunt qui salubriter arserunt, hodie fideles eius sunt ; inimici eius erant, et nunc iam fideles eius sunt : quaeris inimicos, non sunt ; consumti sunt, arserunt ; caritas consumsit in eis quod persequebantur Christum, et purgauit in eis quod crederent in Christum : *Et inflammabit in circuitu inimicos eius*.

4. 8. *Apparuerunt fulgura eius orbi terrae*. Magna exsultatio. Nonne uidemus ? nonne manifestum est ? Apparuerunt fulgura eius uniuersae terrae ; inflammati sunt inimici, incensi sunt inimici. Arsit quidquid contradicebat, et *apparuerunt fulgura eius orbi terrae*. Quomodo apparuerunt ? Vt iam crederent. Vnde fulgura ? De nubibus. Quae sunt nubes Dei ? Praedicatores ueritatis. Vides autem nubem, in caelo nebulosam, obscuram, et habet intus nescio quid latens. Si coruscet de nube, emicat splendor ; ex eo ipso quod contemnebas, inde exsiliuit quod expauescas. Misit ergo Dominus noster Iesus Christus apostolos suos, praedicatores suos, uelut nubes : uidebantur homines et contemnebantur, quomodo uidentur nubes, et contemnuntur, antequam de eis exsiliat quod mireris. Erant enim illi primum homines carnem portantes, infirmi ; deinde idiotae, indocti, ignobiles ; sed erat in illis quod fulguraret, erat in illis quod coruscaret. Accedebat Petrus homo piscator, orabat, et surgebat mortuus. Forma humana nubes erat, splendor miraculi coruscatio erat. Sic in uerbis, sic in factis, cum miranda dicunt, et miranda faciunt, *Apparuerunt fulgura eius orbi terrae. Vidit et commota est terra*. Si non est uerum, si non tota terra iam christiana clamat : Amen, commota fulguribus de illis nubibus erumpentibus ? *Vidit, et commota est terra*.

5. 9. *Montes fluxerunt sicut cera a facie Domini*. Qui sunt montes ? Superbi. Omnis altitudo extollens se aduersus Deum, factis Christi et christianorum contremuit, succubuit, et quando dico quod dictum est : Fluxit, melius uerbum inue-

31 Isai. 40, 6. 8, 17 cfr Act. 9, 40.

7, 42/43 quod persequebatur ... quod crederet *codd. Am.*, quo persequebantur ... quo crederent *dub. μ 8, 1 eius] tua a 21 pr. si] enim add. Lou. PL*

5 niri non potest. *Montes fluxerunt uelut cera a facie Domini.* Vbi est altitudo potestatum? ubi duritia infidelium? *Montes fluxerunt sicut cera a facie Domini.* Ignis eis fuit Dominus, illi ante faciem eius sicut cera fluxerunt; tamdiu duri, donec ignis ille admoueretur. Complanata
 10 est omnis altitudo; modo blasphemare Christum non audet; et paganus non in eum credit, non eum tamen blasphemat; etsi nondum factus est uiuus lapis, tamen uictus est durus mons. *Montes fluxerunt sicut cera a facie Domini, a facie Domini omnis terrae:* non Iudaeorum tantum,
 15 sed et gentium, sicut dicit apostolus; non enim est Iudaeorum tantum Deus, sed et gentium. Dominus ergo uniuersae terrae, Dominus Iesus Christus in Iudaea natus, sed non Iudaeae tantum natus; quia et antequam natus omnes fecit, et qui omnes fecit, omnes refecit. *A facie Domini omnis terrae.*

6. **10.** *Annuntiauerunt caeli iustitiam eius, et uiderunt omnes populi gloriam eius.* Qui caeli annuntiauerunt? *Caeli enarrant gloriam Dei.* Qui sunt caeli? Qui facti sunt sedes ipsius. Quomodo enim in caelis sedet Deus, sic sedet in apostolis, sic sedet in praedicatoribus euangelii. Et tu
 5 si uis, caelum eris. Vis esse caelum? Purga de corde tuo terram. Si terrenas concupiscentias non habueris, et non frustra responderis sursum te habere cor, caelum eris. *Si resurrexistis cum Christo* (fidelibus apostolus loquitur), *quae sursum sunt*
 10 *quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens; quae sursum sunt sapite, non quae super terram.* Coepisti sapere quae sursum sunt, et non quae super terram sunt; nonne factus es caelum? Carnem portas, et corde iam caelum es: conuersatio enim tua in caelis erit. Talis annuntias et tu Christum: quis
 15 enim fidelium tacet Christum? Intendat Caritas uestra: putatis quia nos soli stantes hic annuntiamus Christum, et uos non annuntiat? Vnde ad nos ueniunt, christiani uolentes esse, quos numquam uidimus, quos non nouimus, quibus numquam praedicauimus? An forte crediderunt nullo annuntiante?
 20 Apostolus dicit: *Quomodo credent quem non audierunt, quomodo audient sine praedicante?* Ergo tota ecclesia praedicat Christum, et annuntiant caeli iustitiam ipsius; quia omnes fideles quibus cura est lucrari Deo eos qui nondum crediderunt, PL
 et faciunt hoc ex caritate, caeli sunt. Intonat de illis Deus iudicii sui terrorem; et tremit qui infidelis erat, et pauescit, et 1244
 25 credit. Ostendite hominibus quid potuit Christus per totum orbem terrarum, loquendo eis, et adducendo eos ad amandum Christum. Quanti enim hodie adduxerunt amicos suos, aut μ 1047

9, 14 cfr Rom. 3, 29. 10, 3 Ps. 18, 2. 8 Col. 3, 1.2. 13 cfr Phil. 3, 20.
 20 Rom. 10, 14.

9, 14 terrae] *Aug. cum LXX, terra a*

ad pantomimum, aut ad choraulam ? Quare, nisi amando il-
 30 lum ? Et uos amate Christum. Tanta enim spectacula prae-
 buit, in quo nemo potest dicere aliquid se reprehensionis inue-
 nire, ille qui uicit saeculum. Nam et aliquando quem amat
 quisque in theatro, uincitur in illo. Nemo uero uincitur in
 Christo : non est de quo erubescere. Arripite, adducite, adtra-
 35 hite quos potestis : securi estote, ad eum adducitis, qui non
 displicet uidentibus ; et rogate illum ut illuminet eos, et bene
 spectent. *Annuntiauerunt caeli iustitiam eius, et
 uiderunt omnes populi gloriam eius.*

7. **11.** *Confundantur omnes qui adorant sculptilia.*
 Nonne factum est ? Nonne confusi sunt ? Nonne quotidie con-
 funduntur ? Sculptilia enim sunt manu facta idola. Quare iam
 5 confunduntur omnes qui adorant sculptilia ? Quia uiderunt
 omnes populi gloriam eius. Iam omnes populi gloriam Christi
 confitentur : erubescant qui adorant lapides. Quia lapides illi
 mortui erant, nos uiuum lapidem inuenimus ; immo lapides
 illi numquam uixerunt, ut nec mortui dicantur ; lapis autem
 noster uiuus est, et semper uixit apud Patrem, et pro nobis
 10 mortuus reuixit, et modo uiuit, et mors ei ultra non dominabi-
 tur. Hanc gloriam ipsius cognouerunt populi ; dimittunt tem-
 pla, currunt ad ecclesias. *Confundantur omnes qui ado-
 rant sculptilia.* Adhuc quaerunt adorare sculptilia ? No-
 luerunt deserere idola ; deserti sunt ab idolis. *Confundantur*
 15 *omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in si-
 mulacris suis.* Sed exsistit nescio quis disputator qui doctus
 sibi uidebatur et ait : Non ego illum lapidem colo, nec illud
 simulacrum quod est sine sensu ; non enim propheta uester
 potuit nosse quia oculos habent et non uident, et ego nescio
 20 quia illud simulacrum nec animam habet, nec uidet oculis, nec
 audit auribus ; non ego illud colo, sed adoro quod uideo, et
 seruo ei quem non uideo. Quis est iste ? Numen quoddam, in-
 quit, inuisibile quod praesidet illi simulacro. Hoc modo red-
 dendo rationem de simulacris suis, deserti sibi uidentur, quia
 25 non colunt idola, et colunt daemonia. Etenim, fratres, sicut
 dicit apostolus : *Quae immolant gentes, daemoniis immolant, et
 non Deo. Nolo uos, inquit, socios fieri daemoniorum ; nam sci-
 mus quia nihil est idolum.* Ipse hoc dixit apostolus : *Scimus
 quia nihil est idolum, sed quae immolant gentes, daemoniis im-
 30 molant, et non Deo ; dixit : Nolo uos fieri socios daemoniorum.*
 Non ergo hinc se excusent, quia quasi idolis insensatis dediti

PL
 1245

11, 10 cfr Rom. 6, 9. 10 cfr Ps. 113, 5. 26/30 I Cor. 10, 19, 20. 28 I
 Cor. 8, 4.

10, 37 spectent] *Corb.*, expectent *plures codd.* (ut saepe etiam scribunt 'expecta-
 cula' et alia huiusmodi) *edd.* 11, 3 manu facta] *codd. Am.*, manifesta *Er. Lou.*
 24 deserti] *plures codd. Er.*, deserti *Am. Lou.*

non sunt ; daemoniis magis dediti sunt, quod est periculosius. Nam si tantum idola colerent, sicut eos non adiuuarent, ita illis nihil nocerent ; si autem adores et seruias daemonibus,
 35 erunt domini tui. Et qui erunt domini tui ? Inuidi tui : libertati tuae necesse est inuideant, semper te uelint possidere, semper talem facere, qualem possint secum trahere. Est enim insita maleuolentia quaedam et pernicies nocendi istis malis spiritibus ; gaudent de malo hominum ; et de fallacia nostra,
 40 si nos fefellerint, pascuntur. Et quid quaerunt ? Non quibus in aeternum dominantur, sed cum quibus in aeternum damnantur ; quomodo solet maleuolus latro nominare innocentem. Numquid si fuerit uiuus incensus, minus ardet, si duo ardeant ? minus moritur, si duo moriantur ? Poena illi non
 45 minuitur, sed maleuolentia pascitur. Mecum moriatur, non se minus moriturum dicens, sed solatium habet malum alterius. Talis est diabolus ; seducere uult illos qui cum illo puniantur ; et quia non potest fallere iudicem Deum (non enim nominat apud illum innocentem), uera crimina uolens habere quae obiciat, peccata persuadet. Ecce quales dominos sibi faciunt qui colunt idola et daemonia : *Quae enim immolant gentes, daemoniis immolant, et non Deo. Nolo uos socios fieri daemoniorum.*

12. Nos autem qualem Deum habemus ? Audite quid sequatur. Cum enim dixisset : *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris suis*, ne existerent quasi reddentes rationem de simulacris, et dicerent : Non lapides, sed numina colimus. Quae numina colis ? dic mihi, daemonia colis, an spiritus bonos, quales sunt angeli ? Sunt enim angeli sancti, et sunt spiritus maligni. Ego dico quia in templis tuis non coluntur nisi spiritus maligni ; qui sibi exigunt superbe sacrificium, et uolunt se coli tamquam Deos,
 10 maligni sunt, superbi sunt. Tales sunt etiam homines non boni, qui suam gloriam quaerunt, et Dei gloriam contemnunt. Homines autem sanctos adtendite, qui sunt similes angelis. Cum inueneris hominem aliquem sanctum seruum Dei, si uolueris illum colere et adorare pro Deo, prohibet te : non uult sibi arrogare honorem Dei, non uult tibi esse pro Deo, sed tecum esse sub Deo. Fecerunt hoc apostoli sancti Paulus et Barnabas. Praedicabant uerbum Dei in Lycaonia. Mirabilia cum fecissent Lycaoniae, ciues eiusdem regionis adduxerunt uictimas, et uoluerunt illis sacrificare, dicentes Barnabam Iouem, et Paulum Mercurium : illi non sunt delectati. An forte ideo sibi immolari noluerunt, quia daemonibus se comparari exsecrati sunt ? Non, sed quia honorem diuinum exhiberi hominibus horruerunt. Verba ipsorum indicant, non suspicamur. Sequitur enim lectio libri eiusdem, et dicit quomodo

25 moti sunt : *Tunc Paulus et Barnabas consciderunt uestimenta
sua, et dixerunt : Viri fratres, quid facitis ? Et nos homines su-* PL
mus passibiles, similes uobis. Intendite. Quomodo ergo homines 1246
deos, et uolunt potius ut Deus unus colatur, Deus unus adore-
30 tur, Deo uni sacrificium offeratur, non sibi : sic et omnes sancti
angeli, illius gloriam quaerunt, quem diligunt ; ad eius cultum,
ad eius adorationem, ad eius contemplationem omnes quos
diligunt rapere et inflammare student ; ipsum illis annuntiant,
non se, quoniam angeli sunt ; et quia milites sunt, non norunt
35 gloriam quaerere nisi imperatoris sui ; si autem suam gloriam
quaesierint, ut tyranni damnantur. Talis exstitit diabolus et
daemonia, id est angeli eius : arrogauit sibi honorem diuinum
et omnibus daemoniis ; et impleuit templa paganorum, et per-
suasit simulacra, et persuasit illa sacrificia offerri sibi. Nonne
40 melius erat ut angelos sanctos, quam ut daemones colerent ?
Respondent : Non colimus mala daemonia ; angelos quos dicitur μ 1049
tis, ipsos et nos colimus, uirtutes Dei magni et ministeria Dei
magni. Vtinam ipsos colere uelletis : facile ab ipsis disceretis
non illos colere. Audite angelum doctorem. Docebat quemdam
45 discipulum Christi, et ostendebat illi multa miracula in Apo-
calypsi Iohannis ; ille autem quodam sibi demonstrato mira-
culo uisionis expauit, et misit se ad pedes angeli ; et ille ange-
lus qui non quaerebat nisi gloriam Domini sui : *Surge, quid
facis ?* inquit, *illum adora ; nam et ego conseruus tuus sum, et*
50 *fratrum tuorum.* Quid ergo, fratres mei ? Nemo dicat : Timeo
ne irascatur mihi angelus, si non illum colo pro deo meo. Tunc
tibi irascitur, quando ipsum colere uolueris : bonus est enim,
et Deum amat. Quomodo daemones irascuntur, si non colan-
tur, sic angeli indignantur, si pro Deo colantur. Sed ne forte
55 dicat sibi cor infirmum, cor trepidum : Ergo si irascuntur dae-
monia quia non coluntur, timeo offendere daemonia. Quid
tibi facturus est uel princeps ipsorum diabolus ? Si posset ali-
quid, nullus nostrum remaneret. Nonne quotidie tanta in il-
lum dicuntur ore christianorum, et crescit seges christiano-
60 rum ? Quando irasceris nequissimo seruo tuo, hoc nomen illi
imponis : *Satanas, diabole ;* hoc illi dicis. Fortasse in hoc er-
ras, quia homini hoc dicis, et immoderata ira raperis ad con-
uiciandum imaginem Dei ; et tamen hoc eligis quod ei dicas,
quod ualde detestaris. Si posset ille, non se uindicaret ? Sed
65 non permittitur ; et tantum facit, quantum permittitur. Nam
et Iob tentare uoluit, et non nisi potestatem quaesiuit ; et nihil
faceret, nisi potestatem accepisset. Quare non ergo securus
Deum adoras, quo nolente nemo tibi nocet, et quo permit-

12, 25 Act. 14, 13.14. 48 Apoc. 19, 10. 65/66 cfr Iob 1, 11.

30 sancti] *codd.*, uel *add. edd.*

tente emendaris, non euerteris? Si enim placuerit Domino
 70 Deo tuo permittere ut aliquis homo tibi noceat, aut aliquis
 spiritus tibi noceat; emendabit te, ut clames ad eum: *Emen-*
dans emendauit me Dominus, sed morti non tradidit me. Ergo,
Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui
gloriantur in simulacris suis. Adorate eum omnes PL
 75 *angeli eius.* Discant pagani adorare Deum. Angelos uolunt 1247
 adorare; angelos imitentur, et illum adorent qui ab angelis
 adoratur. *Adorate eum omnes angeli eius.* Adoret ange-
 lus ille qui missus est ad Cornelium; nam eum adorans, Cor-
 nelium misit ad Petrum: adoret Christum Dominum Petri et
 80 ipse conseruus Petri. *Adorate eum omnes angeli eius.*

8. **13.** *Audiuit, et iucundata est Sion.* Quid audiuit
 Sion? Quia adorant eum omnes angeli eius. Quid audiuit
 Sion? ecce quid audiuit: *Annuntiauerunt caeli iustitiam eius,*
et uiderunt omnes populi gloriam eius; confundantur omnes qui
 5 *adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris suis.* Etenim
 ecclesia necdum erat in gentibus; in Iudaea crediderant ex
 Iudaeis, et putabant ipsi Iudaei qui crediderant solos se perti-
 nere ad Christum; missi sunt apostoli ad gentes, praedicatum
 est Cornelio; credidit Cornelius, baptizatus est, baptizati sunt
 10 et illi qui cum Cornelio erant. Sed ut baptizarentur, quid
 factum est, scitis; non quidem huc usque peruenit lector, sed
 tamen aliqui recordantur; et qui non recordantur, audiant a
 me breuiter. Missus est angelus ad Cornelium, angelus Corne-
 lium misit ad Petrum, Petrus uenit ad Cornelium. Et quia
 15 de gentibus erat Cornelius, et ipse et qui cum illo erant, non μ 1050
 erant circumcisi: ne dubitarent ergo illi tradere euangelium
 non circumcisis; antequam baptizaretur ipse Cornelius et illi
 qui cum illo erant, uenit Spiritus sanctus, et impleuit illos, et
 coeperunt loqui linguis. In nullum autem ceciderat Spiritus
 20 sanctus, nisi qui fuerat baptizatus; in istos autem ante ba-
 ptismum cecidit. Posset enim Petrus dubitare utrum incir-
 cumcisos baptizaret; uenit Spiritus sanctus, coeperunt loqui
 linguis; donatum est donum inuisibile, et tulit dubitationem
 de sacramento uisibili; baptizati sunt omnes. Et habes ibi
 25 scriptum: *Audierunt autem apostoli, et qui erant in Iudaea fra-*
tres, quoniam et gentes receperunt uerbum Dei, et benedicebant
Deum. Hoc est quod hic commemorat: *Audiuit, et iucun-*
data est Sion; et exsultauerunt filiae Iudaeae.
 Quid audiuit, et iucundata est Sion? Quia receperunt
 30 *gentes uerbum Dei.* Vnus paries uenerat, sed angulus nondum

71 Ps. 117, 18.

78 cfr Act. 10, 3 sqq.

13, 3 Ps. 96, 6-7.

25/55 cfr Act.

11, 1-18.

78/70 Cornelius misit ad Petrum, adorare *edd.*

13, 28 iudaeae] *plures codd. cum*

LXX, iudae *edd. cum a*

erat. Sion ipsa ecclesia quae erat in Iudaea, proprie hic nominata est. *Audiuit, et iucundata est Sion; et exsultauerunt filiae Iudaeae.* Sic scriptum est: *Audierunt apostoli, et qui erant in Iudaea fratres.* Videte si non *exsultauerunt filiae Iudaeae.* Quid audierunt? *Quia et gentes receperunt uerbum Dei.* Vbi illud dixit iste psalmus? *Annuntiauerunt caeli iustitiam eius, et uiderunt omnes populi gloriam eius.* Et quia gentes crediderunt, a quibus colebantur idola, secutus ait: *Confundantur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris suis.* *Audiuit, et iucundata est Sion; et exsultauerunt filiae Iudaeae.* Postea quidam de circumcisis calumniari uoluerunt Petro, et dixerunt illi: *Quare intrasti ad gentiles incircumcisos, et manducasti cum eis?* Ille autem reddidit eis rationem, quomodo cum oraret demonstratus est illi discus pendens quattuor lineis. Discus ille qui habebat omnia animalia, significabat omnes gentes. Ideo autem quattuor lineis pendeat, quia quattuor partes sunt orbis, unde futuri populi erant; et ideo quattuor euangelia praedicant Christum, ut gratia ipsius ad omnes quattuor partes orbis pertinere intellegatur. Quia ergo tale uisum demonstratum fuerat Petro, indicauit, aperuit illis omnia, quomodo credidit Cornelius, quia priusquam baptizaretur homo gentilis, uenit super eum Spiritus sanctus. Haec cum audissent, tacuerunt, et magnificauerunt Deum, dicentes: *Vtique et gentibus Deus paenitentiam ad uitam dedit.* Ecce, *Audiuit, et iucundata est Sion; et exsultauerunt filiae Iudaeae, propter iudicia tua, Domine.* Quae iudicia? Quia non est personarum acceptor Deus. Namque ipse Petrus cum uidisset Cornelium centurionem, et eos qui cum illo erant, adimpletos Spiritu sancto, exclamauit, et ait: *In ueritate comprehendo quia non est personarum acceptor Deus.* Ergo, *Exsultauerunt filiae Iudaeae, propter iudicia tua, Domine.* Quid est: *propter iudicia tua?* Quia *in omni gente, et in omni populo, quicumque illi seruerit, acceptus est illi.* Quia non Iudaeorum Deus tantum, sed et gentium.

9. **14.** Videte si non hoc est unde exsultauerunt filiae Iudaeae. *Et exsultauerunt filiae Iudaeae, propter iudicia tua, Domine. Quoniam tu es Dominus altissimus super omnem terram.* Non super solam Iudaeam, non super solam Ierusalem, non super solam Sion, sed *super omnem terram.* Huic uniuersae terrae iudicia Dei uiguerunt, ut ^μ 1051 undique populos conuocaret: quibus non communicant, qui se praeciderunt; nec audiunt praedictum, nec uident impletum: *Quoniam tu es Dominus altissimus super omnem terram. Nimis exaltatus es super omnes deos.* Quid est: *nimis?* Nam de Christo dicitur. Quid est ergo: *nimis,*

nisi ut intellegaris aequalis Patri ? Quid est : *super omnes deos* ? qui sunt ? Idola non habent sensum, non habent uitam : daemonia habent sensum, habent uitam ; sed mala sunt.

15 Quid magnum est quia exaltatus est Christus super idola ? Exaltatus est super daemonia ; sed nec hoc ualde magnum est : daemonia quidem dii gentium, sed ille nimis exaltatus est super omnes deos. Et homines dicti sunt dii : *Ego dixi : Dii estis, et filii Altissimi omnes* ; item scriptum est : *Deus stetit*
20 *in synagoga deorum ; in medio autem deos discernens*. Super omnes exaltatus est Iesus Christus Dominus noster ; nec tantum super idola, nec tantum super daemonia, sed super omnes homines iustos. Et hoc parum est ; super omnes etiam angelos ; nam unde est : *Adorate eum omnes angeli eius ? Nimis*
25 *exaltatus es super omnes deos*.

10. **15.** Quid ergo facimus omnes qui ad illum conuenimus, ad eum qui nimis exaltatus est super omnes deos ? Breue praeceptum nobis dedit. *Qui diligitis Dominum, odite malignum*. Non est dignus Christus cum quo diligas auaritiam. PL
5 Amas illum ; debes odisse quod odit. Homo est inimicus tuus, 1249 hoc est quod tu ; creati estis ab uno Creatore, in una conditione ; et tamen si filius tuus loquatur inimico tuo, et ueniat ad domum inimici tui, et assiduas colloquutiones habeat cum illo, exheredare illum uis, quia loquitur cum inimico tuo. Et
10 quomodo ? Quia iustam uocem uideris tibi habere : Amicus es inimici mei, et quaeris aliquid de re mea ! Ergo adtende. Diligis Christum, inimica Christi est auaritia ; quare cum illa loqueris ? Non dico : loqueris cum illa ; quare illi seruis ? Nam multa iubet Christus, et non facis ; iubet ipsa, et facis. Iubet
15 Christus ut uestias pauperem, et non facis ; iubet auaritia ut facias fraudem, et hoc potius facis. Si haec ita sunt, si talis es, noli tibi multum promittere hereditatem Christi. Sed dicis : Diligo Christum. *Qui diligitis Dominum, odite malignum*. Hinc apparet te diligere quod bonum est, si inuen-
20 tus fueris odisse quod malum est : *Qui diligitis Dominum, odite malignum*.

16. Sed cum coeperimus odisse malignum, subsequenter persecutiones. Odimus malignum ; dicit nobis aliquis persecutor : Fac fraudem ; dicit nobis : Adora idolum, dicit nobis : Thus pone daemoniis ; sed nos audiuimus : *Qui diligitis Dominum, odite malignum*. Audiuimus quidem, sed si non fecerimus, saeuit ille. Vsquequo saeuit ? quid est ablaturus ? Responde : quare christianus es ? propter aeternam hereditatem, an propter terrenam felicitatem ? Interroga fidem tuam, pone in catasta conscientiae animam tuam, torque te ipsum

14, 17 cfr Ps. 95, 5. 18 Ps. 81, 6.1. 24 Ps. 96, 7.

16, 9 catasta] *plures codd.*, catista uel cataesta uel cathasta *cet. codd.*

10 timore iudicii, responde cui credideris, quare credideris. Dicis mihi : In Christum credidi. Quid tibi promisit Christus, nisi quod ostendit in se ? Quid ostendit in se ? Mortuus est, et resurrexit, adscendit in caelum. Vis sequi ? Imitare passionem, exspecta promissionem. Quid ergo tibi ablaturus est
 15 saeuens, cum coeperis odisse malignum, quia diligis Dominum ? quid ablaturus ? Patrimonium : numquid caelum ? ^{μ 1052}
 Postremo quidquid tibi dedit Deus, tollat ille (non tollit quidem, si non uult Deus, si autem uult Deus, tollit quod dedit Deus, ne se tibi auferat ipse Deus) : Deum tibi nemo tollet,
 20 tu tibi illum tollis, si illum fugis.

17. Forte respondes : Non curo de patrimonio meo : *Dominus dedit, Dominus abstulit* ; possum dicere : *Sicut Domino placuit, ita factum est*, sed timeo ne occidat me. Hoc est totum. Audi ergo psalmum consolantem : *Custodit Dominus animas iustorum suorum*. Quia ergo dixerat superius : *Qui diligitis Dominum, odite malignum*, ne ideo timeres odisse malignum, ne occideret te malignus, subiecit statim : *Custodit Dominus animas seruorum suorum*. Audi illum custodientem animas seruorum suorum, et dicentem : *No-*
 10 *lite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere*. Occidit et corpus, qui in te plurimum potuerit : quid tibi fecit ? Quod et Domino Deo tuo. Quare amas habere quod
 Christus, si times pati quod Christus ? Ille uenit ferre uitam tuam temporalem, infirmam, morti obnoxiam. Certe time
 15 mori, si potes non mori. Quod per naturam uitare non potes, quare propter fidem non suscipis ? Tollat tibi istam uitam qui minatur aduersarius, dat tibi Deus aliam uitam, quia et istam ipse tibi dedit, et si ipse noluerit, nec ipsa tolletur ; si autem uoluerit ut tollatur tibi, habet quod tecum mutet ; noli
 20 timere spoliari pro illo. Non uis exui ueste pannosa ? Stulam gloriae tibi daturus est. Quam stolam dicis mihi ? *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, et mortale hoc induere immortalitatem*. Haec ipsa caro tua non peribit. Vsque ad mortem potest saeuire inimicus ; potestatem ultra non habet, nec
 25 in animam, nec in ipsam carnem ; quia etsi dissipet carnem, non impedit resurrectionem. De anima sua timebant homines, et quid eis Dominus ait ? *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt*. Times ne animam perdas, qui capillum non perdis ? Deo omnia numerata sunt. Omnia redintegra-
 30 bit, qui omnia creauit. Non erant, et creata sunt : erant, et non reparabuntur ? Credite ergo toto corde, fratres mei, et *qui diligitis Dominum, odite malignum*. Fortes estote, non

17, 1 Iob 1, 21. 9 Matth. 10, 28. 21 I Cor. 15, 53. 27 Matth. 10, 30.

17, 5 iustorum] *Corb.* (hoc tantum loco) cum a, tuet. De Bruyne, Rev. b ned. 1933, p. 23, seruorum cet. codd. edd. μ (at l. 8 seruorum legendum uidetur, cfr commentar.)

solum in diligendo Deum, sed etiam in odiendo malignum. Nemo uos terreat : potentior est qui uos uocauit, omnipotens est ;
 35 fortior est omni forti superior est omni excelso. Filius Dei pro nobis mortuus est ; securus esto accepturum te uitam ipsius, qui pignus habes mortem ipsius. Pro quibus enim mortuus est ? numquid pro iustis ? Paulum interroga. *Etenim Christus pro impiis mortuus est.* Impius eras, et mortuus est pro te, iustificatus es, et deseret te ? Qui iustificauit impium, relinquet
 40 pium ? *Qui diligitis Dominum, odite malignum.* Nemo timeat : *Custodit Dominus animas seruatorum suorum, de manu peccatoris eruet eas.*

11. 18. Sed forte dicturus es : Perdo lucem istam. *Lux orta est iusto.* Quam lucem times ne perdas ? times ne in tenebris sis ? Noli timere ne perdas lucem, immo time ne dum caues perdere istam lucem, perdas illam lucem ueram. Quam times
 5 enim perdere, uideamus quibus donata est, cum quibus tibi communis est. Numquid soli boni uident istum solem, cum
 10 faciat oriri solem suum super bonos et malos, et pluat super iustos et iniustos ? Istam lucem uident tecum iniqui, uident tecum latrones, uident tecum impudici, uident tecum bestiae,
 15 muscae, uermiculi. Qualem lucem iusto seruat, qui et istis istam donat ? Merito hanc lucem in fide martyres uiderunt. Qui enim istam contemserunt, aliquam uiderunt quam desiderauerunt, qui hanc respuerunt. *Lux orta est iusto, et rectis corde iucunditas.* Nolite putare quia uere in
 20 miseria fuerunt, cum in catena ambulauerunt. Latus fuit carcer fidelibus, leues fuerunt catenae confitentibus. Habebant gaudia in catasta, qui Christum praedicabant inter tormenta. *Lux orta est iusto.* Quae lux orta est iusto ? Quae non oritur iniusto ; non ista lux quam facit oriri super bonos et
 25 malos. Est alia lux quae oritur iusto ; de qua luce non sibi orta, in fine dicent iniusti : *Ergo errauimus a uia ueritatis, et iustitiae lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis.* Ecce amando istum solem, in tenebris cordis iacuerunt. Quid profuit oculis uidere istum, et mente non uidere illum ? Tobias
 30 caecus erat, et filium suum uiam Dei docebat. Nostis hoc, quia Tobias filium suum adronebat, et dicebat : *Fili, fac eleemosynas, quia eleemosynae non permittunt ire in tenebras ;* et loquebatur ille qui in tenebris erat. Videtis quia est alia lux quae oritur iusto, et rectis corde iucunditas ? Oculos non habebat, et filio suo dicebat : *Fac eleemosynas ; eleemosynae non sinunt ire in tenebras ;* nec timuit, ne diceret sibi in corde suo filius ipsius : Tu enim eleemosynas non fecisti ; quare caecus

38 Rom. 5, 6. 18, 6 cfr Matth. 5, 45. 21 Sap. 5, 6. 26 Tob. 4, 7.11.

33/34 nam non uos terreant potentiores : aliquot codd. Am. Er. 43 eos a
 18, 16 lenes plures codd. 24 tobis sic saepe in ueteribus codd

mihi loqueris ? Ecce eleemosynae ad tenebras te perduxerunt, et quomodo mihi dicis : *Eleemosynae non sinunt ire in tenebras* ? Quare ille ista cum fiducia dicebat, nisi quia aliam lucem uidebat ? Filius patri manum tenebat, ut ambularet ; sed pater filium uiam docebat, ut uiueret. Est ergo alia lux, quae oritur iusto : *Lux orta est iusto, et rectis corde iucunditas*. Vis illam nosse ? Esto rectus corde. Quid est : Esto
 40 rectus corde ? Noli torto corde esse ad Deum, resistens uoluntati ipsius, et uolens illum curuare ad te, et non te dirigere ad illum, et senties iucunditatem, quam norunt omnes qui recto sunt corde. *Lux orta est iusto, et rectis corde iucunditas*.

12. 19. *Iucundamini iusti*. Iam forte fideles audientes ; *Iucundamini*, conuiuia meditantur, calices praeparant, rosarum tempus exspectant ; quia dictum est : *Iucundamini, iusti*. Vide quid sequitur : *in Domino. Iucundamini, iusti, in Domino*. Exspectas tempus ueris, ut iucunderis : Dominum habes iucunditatem, Dominus semper tecum est, non habet tempus ; habes illum nocte, habes illum die. Esto rectus corde, et semper est tibi de illo iucunditas. Non enim iucunditas quae est secundum saeculum, uera iucunditas est.
 10 Audi prophetam Isaiam : *Non est gaudere impiis, dicit Dominus*. Gaudere quod uocant impii, non est gaudere. Quale gaudium nouerat qui hoc gaudium improbat ? Credamus illi, fratres. Homo erat, sed ambo gaudia nouerat. Vtique nouerat gaudia calicis, quia homo erat, nouerat gaudium mensae, nouerat gaudium lecti, nouerat gaudia ista saecularia et luxuriosa. Ille qui nouerat illa, ait praesumens : *Non est gaudere* ^{μ 1054} *impiis, dicit Dominus*. Sed non dicit homo : *Dominus dicit*, ex ueritate Domini : *Non est gaudere impiis*. Nam illi sibi uidentur gaudere : *Non est autem gaudere impiis, dicit*, non homo,
 20 sed *Dominus*. Vnde ille ipsum gaudium uidens, ait : *Et diem* ^{PL 1252} *hominum non concupiui, tu scis*. Qui mihi alium diem ostendis, qui me aliam lucem doces, qui me alia iucunditate perfundis, qui aliud mihi intus insinuas, fecisti me non concupiscere diem hominum. Vtique uidebat Isaias homines in potatione, in luxuria, in theatris, et spectaculis, totum mundum luxuriari uariis nugis ; et tamen clamabat : *Non est gaudere impiis, dicit Dominus*. Si hoc non est gaudere, quale gaudium uidebat, in cuius comparatione non erat hoc gaudium ? Tamquam si tu nosses solem, et alicui laudanti lucernam diceres :
 30 *Non est ista lux*. Quare lux non est ? Ille pro magno habet, gaudet, exsultat ; et tu dicis : *Non est ista lux*. Aut si quis simiam miraretur, diceres : *Non est ista pulchritudo*. Et si for-

19, 10 Isai. 48, 22 ; 57, 21. 20 Ier. 17, 16.

19, 18 domini] *codd. Am. Er.*, dominus dicit *Lou.*

te ille occupatus esset circa compositionem membrorum in illa bestia, et omnes illas congruentias miraretur, tu qui noueras
 35 aliam pulchritudinem, negares istam, et diceres : Non est. Quare ? Quia aliam nosti. Sed dicis : Ego illam quam uidebat Isaias, non uideo. Crede, et uidebis. Forte enim non habes unde uideas; est enim oculus unde illa pulchritudo uideatur. Nam quomodo est oculus carnis, unde lux ista uideatur, sic
 40 est oculus cordis, unde illa iucunditas uideatur : forte ille oculus saucius est, sordidatus est, turbatus est ab ira, ab auaritia, a cupiditate, a libidine insensata ; turbatus est oculus tuus, non potest uidere illam lucem. Crede, antequam uideas : sanaberis, et uidebis. *Lux orta est iusto, et rectis corde iucunditas.*

20. *Iucundamini, ait, iusti in Domino, et confitemini memoriae sanctitatis eius.* Iam iucundati in Domino, iam gaudentes in Domino, illi confitemini ; quia nisi uellet, non in illo gauderemus. Ait enim ipse Dominus : *Haec*
 5 *locutus sum uobis, ut in me pacem habeatis, in mundo autem pressuram.* Si christiani estis, pressuras in isto mundo sperate ; tranquilliora et meliora tempora nolite sperare. Fratres, fallitis uos ; quod uobis euangelium non promittit, nolite uobis promittere. Quid dicat euangelium, scitis : christianis loquimur ; fidei praeuaricatores esse non debemus. Euangelium
 10 hoc dicit, quia in nouissimis temporibus multa mala, multa scandala, multae pressurae, multae iniquitates abundabunt ; sed qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit. *Refrigescet, inquit, caritas multorum.* Qui ergo perseueranter spiritu
 15 ferbuerit, secundum apostolum, qui ait : *Spiritu feruentes, eius caritas non refrigescet ;* quia ipsa caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis. Nemo sibi ergo promittat quod euangelium non promittit. Ecce uenient laetiora tempora, et facio illud, et emo illud.
 20 Bonum est tibi ut adtendas illum qui non fallitur, nec fefellit aliquem, qui tibi promisit non hic laetitiam, sed in se ; et cum transierint ista, speres quia cum illo regnabis in aeternum, ne cum hic uis regnare, neque hic habeas iucunditatem, neque illic inuenias.

20, 4 Ioh. 16, 33.
 5, 5.

13 Matth. 24, 3-13.

15 Rom. 12, 11.

16 cfr Rom.

20, 20 fallit codd. Am.

IN PSALMVM XCVII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

μ 1055

PL

1253

Vers. 1.

1. *Cantate Domino canticum nouum.* Nouus homo nouit, uetus non nouit. Vetus homo est uetus uita, et nouus homo noua uita : uetus uita ex Adam trahitur, noua uita in Christo formatur. Dicitur autem in hoc psalmo uniuerso orbi terrarum ut cantet canticum nouum. Nam apertius alibi sic dicitur : *Cantate Domino canticum nouum ; cantate Domino, omnis terra,* ut intellegant qui se praecedunt a communione totius orbis terrarum, non se posse cantare canticum nouum, quia canticum nouum in toto, non in parte cantatur. Et hic attendite et uidete hoc dici. Et cum dicitur uniuerso orbi terrarum ut cantet canticum nouum, hoc intellegitur, quia pax cantat canticum nouum. *Cantate Domino canticum nouum, quoniam mirabilia fecit Dominus.* Quae mirabilia ? Ecce modo legebatur euangelium, et audiuimus mirabilia Domini. Efferebatur mortuus unicus matris suae, quae erat uidua, misertus Dominus fecit illos stare ; deposuerunt illum ; et dixit : *Iuuenis, tibi dico, surge.* Et sedit ille mortuus, et coepit loqui, et reddidit illum matri suae. Ecce mirabilia fecit Dominus ; sed multo maiora mirabilia sunt, quod totum orbem terrarum a morte sempiterna erexit, quam quod unicum filium matris uiduae resuscitauit. *Cantate ergo Domino canticum nouum, quoniam mirabilia fecit Dominus.* Quae mirabilia ? Audi : *Sanauit ei dextera eius et brachium sanctum eius.* Quod est brachium sanctum Domini ? Dominus noster Iesus Christus. Audi Isaiam : *Quis credidit auditui nostro ? et brachium Domini cui reuelatum est ?* Brachium ergo sanctum et dextera ipsius, idem ipse est. Ergo Dominus noster Iesus Christus brachium Dei, et dextera Dei ; propterea : *Sanauit ei.* Non dictum est tantum : *Sanauit orbem terrarum dextera eius ; sed : Sanauit ei.* Multi enim sanantur sibi, non ei. Ecce quam multi cupiunt sanitatem istam corporalem, et ab illo accipiunt ; ab illo sanantur, et non illi sanantur ? Quomodo ab illo sanantur, et non illi sanantur ? Accepta sanitate lasciuiunt ; qui aegroti casti erant, sanati adulteri fiunt ; qui cum aegrotarent, neminem laedebant ; receptis uiribus inuadunt et opprimunt innocentes : sanati sunt, sed non ei. Quis est qui sanatur ei ? Qui intus sanatur. Quis est qui intus sanatur ? Qui credit in eum ut cum

XCVII, 1, 6 Ps. 95, 1. 17 cfr Luc. 7, 12-15. 25 Isai. 53, 1.

XCVII, 1, 1 cantate] *titulum praem. a, quem Aug. om. : psalmus ipsi dauid*
 24 dexteram a

interius fuerit sanatus, in nouum hominem reformatus, postea
 40 et hoc quod languet ad tempus caro ista mortalis, recipiat
 in fine et ipsa suam perfectissimam sanitatem. Sanemur ergo
 ei. Vt autem sanemur ei, credamus in dexteram eius; quia
sanauit ei dextera eius et brachium sanctum eius.

2. **2.** *Notum fecit Dominus salutare suum.* Ipsa dex-
 tera, ipsum brachium, ipsum salutare Dominus noster Iesus
 Christus, de quo dictum est: *Et uidebit omnis caro salutare* PL
Dei; de quo etiam dixit ille Simeon qui infantem accepit in 1254
 5 manus: *Nunc dimittis, Domine, seruum tuum in pace; quo-*
niam uiderunt oculi mei salutare tuum. Notum fecit Domi-
nus salutare suum. Cui notum fecit? parti, an uniuerso?
 Non parti alicui. Nemo fallat, nemo decipiat, nemo dicat:
Ecce hic est Christus, ecce illic; qui dicit: *Ecce hic est, ecce illic,* μ 1056
 10 partes ostendit. Cui *notum fecit Dominus salutare*
suum? Audi quid sequitur: *Ante conspectum gentium*
reuelauit iustitiam suam. Dextera Dei, brachium Dei,
 salutare Dei, et iustitia Dei, Dominus est saluator noster Iesus
 Christus.

3. **3.** *Memor fuit misericordiae suae Iacob, et ueri-*
tatis suae domui Israel. Quid est: *Memor fuit mise-*
ricordiae et ueritatis? Vt promitteret, misertus est;
 quia promisit et exhibuit misericordiam, ueritas consecuta
 5 est: misericordia praemisit promissionem, promissio reddidit a
 ueritatem. *Memor fuit misericordiae suae Iacob, et*
ueritatis suae domui Israel. Et quid? tantum Iacob, et
 tantum domui Israel? Domus Iudaeorum et propago illa A-
 brahae secundum carnem solet dici domus Israel, et Israel
 10 Iacob. Iacob enim filius Isaac, Isaac autem ipse filius Abra-
 hae. Ergo Iacob nepos Abrahae fuit; et de Iacob duodecim
 filii, et de duodecim filiis uniuersa propago Iudaeorum. Num-
 quid illis tantum promissus est Christus? Si discutias quid sit
 Israel, Israeli promissus est Christus. Israel est uidens Deum.
 15 Videbimus per speciem, si nunc uideamus per fidem. Habeat
 oculos fides nostra, et exhibebitur ueritas fidei; credamus in
 eum quem non uidemus, et gaudentes uidebimus; desideremus
 non uisum, et fruemur uiso. Ergo et modo Israel per fi-
 dem; tunc autem Israel per speciem, facie ad faciem. Non
 20 iam per speculum, non in aenigmate, sed, quemadmodum di-
 ctum est a Iohanne: *Dilectissimi, filii Dei sumus, et nondum*
apparuit quid erimus: scimus quia cum apparuerit, similes ei
erimus; quoniam uidebimus eum sicuti est. Ad hanc uisionem

2, 3 Luc. 3, 6. 5 Luc. 2, 28-30. 9 Matth. 24, 23. 3, 19/20 cfr 1 Cor.
 13, 12. 21 1 Ioh. 3, 2.

39 reformatur *codd.* 40 recipiet *edd.* 2, 1 salutarem *a* 3, 2 domui]
plures codd. cum LXX, domus edd. cum a

parate corda uestra, ad hoc gaudium parate animas uestras,
 25 quomodo si solem uellet Deus ostendere, moneret ut oculos
 pararetis carnis; sed quia sapientiae suae speciem uobis
 dignatur ostendere, parate oculos cordis. *Beati mundi corde,*
quoniam ipsi Deum uidebunt. Memor fuit misericordiae
suae Iacob, et ueritatis suae domui Israel. Quis est
 30 iste Israel? Ne forte unam gentem cogites Iudaeorum, audi
 quod sequitur: *Viderunt omnes fines terrae salutare*
Dei nostri. Non dictum est, omnis terra; sed, *omnes fines*
terrae, quomodo dicitur, a termino usque ad terminum. Ne-
 mo concidat, nemo dissipet; fortis est unitas Christi. Totum
 35 emit, qui tantum pretium dedit: *Viderunt omnes fines*
terrae salutare Dei nostri.

4. 4. Quia ergo uiderunt, *iubilare Deo, uniuersa terra.*
 Iam nostis quid sit iubilare. Gaudete et loquimini. Si quod
 gaudetis loqui non potestis, iubilare; gaudium uestrum ex-
 primat iubilatio, si non potest locutio; non sit tamen mutum PL
 5 gaudium; cor non taceat Deum suum, non taceat munera 1255
 eius. Si tibi loqueris, tibi sanatus es; si ei te sanauit dextera
 eius, ei loquere cui sanatus es. *Viderunt omnes fines ter-*
rae salutare Dei nostri. Iubilare Deo, uniuersa
terra; cantate, et exsultate, et psallite.

5. 5. *Psallite Domino Deo nostro in cithara, in ci-*
thara et uoce psalmi. Psallite, non uoce sola; adsumite
 opera, ut non tantum cantetis, sed et operemini. Qui cantat
 et operatur, psallit in cithara et in psalterio.

6. 6. Et uide qualia organa adiunguntur in similitudinibus:
In tubis ductilibus et uoce tubae corneae. Quid sibi
 uolunt tubae ductiles et tubae corneae? Ductiles tubae ae-
 5 reae sunt, tundendo producuntur. Si tundendo, ergo uapu-
 lando. Eritis tubae ductiles, ad laudem Dei productae, si cum
 tribulamini proficiatis: tribulatio tunsio, profectus productio
 est. Tuba ductilis erat Iob, quando repente percussus tantis
 damnis et orbitate filiorum, tunsione illa tantae tribulationis
 factus tuba ductilis, sonuit: *Dominus dedit, Dominus abstu-*
 10 *lit; sicut Domino placuit ita factum est: sit nomen Domini*
benedictum. Quomodo sonuit! quam suauem sonum dedit!
 Ista ductilis tuba adhuc tunditur; datus est in potestatem, ut
 et caro eius percuteretur; percussa est, coepit putrescere, sca-
 15 uata ad ministerium diaboli, non ad solatium mariti, sugges-
 rit blasphemiam; non obtemperat ille. Obtemperauit Adam
 Euae in paradiso; repellit Adam Euam in stercore. In ster-

27 Matth. 5, 8. 6, 9 Iob 1, 21. 16 cfr Gen. 3, 6.

31 salutare a 4, 1 uniuersa] Aug. (cfr Capelle, Psautier, p. 91), omnis a
 5, 1 deo nostro] om. a cum LXX (praeter cod. 1219)

core enim sedebat Iob, cum flueret et putresceret uermibus. Melior Iob putris in stercore, quam ille integer in paradiso. Sed adhuc illa Eua erat, iam ille Adam non erat. Respondit Euae praeparatae ad istam supplantationem et tentationem, et ait illi : (Ecce audiuius quomodo tunditur tuba ista. Percussit eum diabolus a capite usque ad pedes graui uulnere, et putrescens uermibus, sedebat in stercore. Audiuius quem-
 25 admodum tunsus est ; audiamus quomodo sonet : tubae huius ductilis dulcem uocem, si placet, audiamus.) *Locuta es*, inquit, *tamquam una ex insipientibus mulieribus. Si bona percepimus de manu Domini, mala non sustinebimus ? O sonum fortem ! o sonum dulcem ! Quem non dormientem excitet sonus iste ? quem non excitet praesumptio in Deo, ut aduersus diabolium securus procedat in proelium ; non suis uiribus obtenturus, sed illius qui probat ? Quia ipse etiam tundit ; non enim faceret malleus de seipso. De illius enim diaboli poena futura propheta commemorans ait : *Contritus est malleus uniuersae*
 35 *terrae*. Malleum uniuersae terrae, diabolium uoluit intellegi. De ipso malleo in manu Dei posito, id est in potestate Dei, tunduntur ductiles tubae, ut resonent laudes Dei. Videte quemadmodum (audeo dicere, fratres mei,) de isto malleo etiam apostolus tundeatur : *In magnitudine, inquit, reuelationum ne*
 40 *extollar, datus est mihi stimulus carnis meae angelus satanae, qui me colaphizet*. Ecce tunditur ; uideamus quemadmodum sonet : *Propter quod, inquit, ter Dominum rogavi, ut auferret eum a me ; et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea ; nam uirtus in infirmitate perficitur*. Ego tubam, inquit ille fabricator, perficere uolo ; non perficiam nisi tundam : *in infirmitate uirtus perficitur*. Et audi iam ipsam tubam ductilem bene sonantem : *Quando infirmior, tunc potens sum*. Et ipse apostolus, tamquam apostolus haerens Christo, haerens illi dexterarum de qua tenetur malleus ut producat tubam, in illa dextera positus facit et ipse
 50 de ipso malleo, dicit de quibusdam : *Quos tradidi satanae, ut discant non blasphemare*. Tradidit malleo tundendos. Male sonabant antequam producerentur ; forte producti et facti tubae ductiles, amissa blasphemiam, laudes Domini sonuerunt. Hae sunt tubae ductiles.*

7. Vox tubae corneae quid est ? Cornu excedit carnem ; necesse est ut carnem superando sit firmum, firmum ad perdurandum, et capax uocis. Sed unde hoc ? Quia carnem superauit. Qui uult esse tuba cornea, superet carnem. Quid est, superet carnem ?
 5 Transcendat carnales affectus, uincat carnales libidines. Audi tubas corneas : *Si autem resurrexistis cum Christo*, apostolus

26 Iob 2, 10.
 7, 6 Col. 3, 1.2.

34 Ier. 50, 23.

39 II Cor. 12, 7-10.

50 I Tim. 1, 20.

6, 33 malleus] *potiores codd.*, malleum *alii*, malleos *edd.*

dicit, *quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera Dei sedens ; quae sursum sunt sapite, non quae super terram.* Quid est : *quae sursum sunt quaerite ?* Id est, carnem excedite, nolite
 10 carnalia cogitare. Nondum erant tubae corneae, quibus adhuc ita loquebatur : *Fratres, non potui uobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. Tamquam paruulis in Christo, lac uobis potum dedi, non escam ; neque enim poteratis : sed nec adhuc quidem potestis ; estis enim adhuc carnales.* Ergo non
 15 erant tubae corneae, quia non excesserant carnem. Cornu et carni haeret, et carnem excedit ; et quamquam de carne oritur, superat carnem. Si es ergo ex carnali spiritalis, adhuc carne calcas terram, et spiritu erumpis in caelum : *In carne enim ambulantes, inquit, non secundum carnem militamus.*
 20 Nam illud quibus dixit apostolus, fratres, non praetermittamus. Quid illis ait, unde probaret illos carnales carnalia sapere, et nondum factos tubas corneas ? *Cum enim dicit unusquisque uestrum : Ego sum Pauli ; alius : Ego Apollo ; alius autem : Ego Cephae, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis ?* Quid est autem Apollo ? quid autem Paulus ? *Ministri Dei, per quos credidistis. Ego plantavi, Apollo rigauit ; sed Deus incrementum dedit.* Vult illos ergo erigi ab spe quam in homine posuerant, et contingere spiritalia Christi, ut possent
 30 esse tubae corneae, si superarent carnem. Fratres, nolite insultare fratribus quos nondum conuertit misericordia Dei ; no- ueritis quia quamdiu hoc facitis, carnem sapitis. Tuba non est illa quae delectat aures Dei : insultationis tuba infructuosum bellum facit. Tuba cornea te erigat aduersus diabolum, non tuba carnea aduersus fratrem tuum. *In tubis ductilibus et uoce tubae corneae iubilare in conspectu regis* PL
 35 *Domini.* 1257

7-9. 8. Et uobis iubilantibus et exsultantibus in tubis ductilibus et in uoce tubae corneae, quid sequitur ? *Commoueatur mare et plenitudo eius.* Fratres, praedicantibus ueritatem apostolis, tamquam tubis ductilibus et tubis corneis, com-
 5 motum est mare, surrexerunt fluctus, creuerunt tempestates, factae sunt persecutiones ecclesiae. Vnde commotum est mare ? Cum iubilabatur, cum psallebatur Deo ; Dei aures delectabantur, maris fluctus excitabantur. *Commoueatur mare et plenitudo eius, orbis terrae et omnes habitantes in ea.* Commoueatur mare in persecutionibus. *Flumina plaudent manibus in idipsum.* Moueatur mare, et flumina plaudent manibus in idipsum : fiunt persecutiones, et gau-

9 I Cor. 3, 1.2. 18 II Cor. 10, 3. 22 I Cor. 1, 12 ; 3, 1-6.

7, 17 si es] *codd.*, *fies edd.* 18 erumpes *edd.* 35 iubilare] *domino uel deo add. nonnulli codd.* 36 domino *quidam codd. cum LXX (praeter cod. Vatic.)*
 8, 9/10 qui habitant *in eo a* 11 plaudant *a*

dent sancti in Deum. Vnde flumina plaudent manibus ? quid est, plaudere manibus ? Gaudere operibus. Plaudere, gaudere
 15 est, manibus, operibus. Quae flumina ? Quos Deus fecit flumina, dando illis illam aquam Spiritum sanctum. *Si quis sitit, inquit, ueniat et bibat. Qui credit in me, flumina aquae uiuae fluent de uentre eius.* Ista flumina manibus plaudebant, ista flumina operibus gaudebant, et Deum benedicebant.

9. *Montes exsultabunt a facie Domini, quoniam* ^{μ 1059} *uenit, quoniam uenit iudicare terram.* Magni, montes. Venit Deus iudicare terram, et gaudent. Sunt enim montes, qui uenturo Domino iudicare terram, contremiscent.
 5 Ergo sunt montes boni, sunt montes mali : montes boni, magnitudo spiritalis ; montes mali, tumor superbiae. *Montes exsultabunt a facie Domini, quoniam uenit, quoniam uenit iudicare terram.* Quare ueniet, et quomodo ueniet ? *Quoniam uenit iudicare terram. Iudicabit*
 10 *orbem terrae in iustitia, et populos in aequitate.* Gaudeant ergo montes ; ille enim non iniuste iudicabit. Venturo forte aliquo iudice homine, cui non potest patere conscientia, contremiscant homines etiam innocentes, si ab ipso exspectant praemium laudis, uel timent poenam damnationis ;
 15 quando ille ueniet qui falli non potest, gaudeant montes, securi gaudeant ; illuminabuntur ab eo, non damnabuntur ; gaudeant, quia ueniet Dominus iudicare orbem terrarum in aequitate ; ac si montes iusti gaudent, iniqui contremiscant. Sed ecce nondum uenit, quid opus est ut tremant ? Corrigantur,
 20 et gaudeant. In potestate tua est quomodo exspectes uenturum Christum. Ideo differt uenire, ut cum uenerit non te damnet. Ecce nondum uenit, ille in caelo est, tu in terra ; ille differt aduentum, tu noli differre consilium. Aduentus ipsius durus est duris, mitis est piis. Vide ergo modo tu qui sis ; si
 25 durus, licet tibi mitescere ; si mitis, iam gaude uenturum. Christianus enim es. Ita, inquis. Credo quod oras, et dicis : *Adueniat regnum tuum.* Optas ut ueniat, quem times ne ueniat. Corrige te, ut non ores contra te.

PL
1258

8, 16 Ioh. 7, 37-39. 9, 27 Matth. 6, 10.

9, 1/2 a facie usq. pr. uenit] om. a, supplet alt. m. ante faciem a alt. m. 9
 iudicauit a

IN PSALMVM XCVIII

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Habitus Carthagine.

1. Fratres, notum esse iam debet Caritati uestrae, tamquam filiis ecclesiae, et eruditis in schola Christi per omnes litteras antiquorum patrum nostrorum, qui scripserunt uerba Dei, et magnalia Dei, nobis eos consulere uoluisse, qui futuri eramus
 5 hoc tempore iam credentes in Christum; qui opportuno tempore uenit ad nos, primo humilis, postea uenturus excelsus. Primo enim uenit ante iudicem staturus; postea uenturus est iudex sessurus, ut ante illum stet pro merito suo genus humanum. Praecesserunt autem illum multi praecones, tamquam
 10 iudicem magnum, et hunc adhuc in humilitate uenturum. Multi praecones praecesserunt adhuc nasciturum de uirgine Maria, futurum infantem, et sucturum lac; futurum paruulum, Verbum Dei per quod facta sunt omnia, praecesserunt multi praecones, et dixerunt futura ista tempora; sed ita dixe-
 15 runt, ut quibusdam figuris rerum tegerent sententias suas, ipsumque uelamen quo tecta est ueritas in libris antiquorum, tunc tolleretur, quando iam ipsa ueritas de terra oriretur. Sic enim dicitur in psalmo: *Veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit.* Modo ergo tota intentio nostra est, quando
 20 psalmum audimus, quando prophetam, quando legem, quae omnia antequam ueniret in carne Dominus noster Iesus Christus, conscripta sunt, Christum ibi uidere, Christum ibi intellegere. Intendat ergo nobiscum Caritas uestra ad istum psalmum, et quaeramus hic Christum; utique apparebit
 25 quaerentibus, qui primo apparuit non quaerentibus, et non deseret desiderantes se, qui redemit neglegentes se. Ecce de μ 1060
 illo coepit psalmus, de illo dicitur:

Vers. 1.

2. *Dominus regnauit, irascantur populi.* Coepit enim regnare Dominus noster Iesus Christus, coepit praedicari, postquam resurrexit a mortuis et adscendit in caelum, posteaquam impleuit discipulos suos fiducia Spiritus sancti,
 5 ut non timerent mortem, quam ille iam occiderat in se. Coepit ergo praedicari Dominus Christus, ut in illum crederent qui salutem habere uellent; et irati sunt populi qui idola colebant. Irascebantur qui colebant quod fecerant, quia annuntiabatur ille a quo facti sunt. Utique ille annuntiabat per discipulos
 10 suos seipsum, qui illos uolebat conuerti ad eum a quo facti

XCVIII, 1, 18 Ps. 84, 12.

XCVIII, *titulus*: *cod. Ambros. D 547 inf.* 1, 12 sucturum] *codd.*, sugiturum *edd.* 2, 1 dominus] *titulum praem. a, quem Aug. om.*: psalmus ipsi dauid

erant, et auerti ab eis quae ipsi fecerant. Illi pro idolo suo irascebantur Domino suo, qui si pro idolo suo irascerentur seruo suo, damnandi erant. Melior enim seruus eorum, quam idolum eorum; seruum enim eorum Deus fecit, idolum
 15 eorum faber fecit. Sic irascebantur pro idolo suo, ut irasci non timerent Domino suo. Sed *irascantur*, praedictum est, non iussum; in prophetia enim dicitur: *Dominus regnavit, irascantur populi*. Est quod fiat et de populis irascentibus: illi irascantur, et in ira ipsorum martyres coro-
 20 nentur. Quid fecerunt annuntiatoribus uerbi ueritatis, nubibus Christi circumeuntibus orbem terrarum et compluentibus agrum Dei? Quid illis fecerunt qui irascebantur, nisi ut inter manus eorum caro affligeretur, et in manibus Christi spiritus coronaretur? Nec ipsa caro quam persecutores occidere
 25 potuerunt, ita mortua est ut in aeternum interiret; habebit enim tempus suum quo resurgat et ipsa, quia resurrectionem carnis iam ostendit Dominus in seipso. Inde illam uoluit a nobis accipere, ut de nostra possemus non desperare. Ergo, fratres, caro seruorum quam occiderunt cultores idolorum, re-
 30 surget in tempore suo; idola quae fregit Christus, numquam iterum faciet faber. Audistis, cum Ieremias legeretur ante apostolicam lectionem, si aurem apposuistis; uidistis ibi tempora praesentia quae nunc agimus. Dixit enim: *Dii qui caelum et terram non fecerunt, pereant de terra et de sub caelo*. Non
 35 dixit: *Dii qui caelum et terram non fecerunt, pereant de caelo et de terra*, quia numquam fuerunt in caelo; sed quid dixit? *Dii qui caelum et terram non fecerunt, pereant de terra*. Quasi respondit ad terram, et defuit quod responderet de caelo, quia illi non fuerunt in caelo; ipsam terram bis dixit, quia ipsa est
 40 sub caelo. *Pereant de terra et de sub caelo*, de templis suis. Videte si non fit, si non ex magna parte iam factum est; quid enim remansit, aut quantum remansit? Magis remanserunt idola in cordibus paganorum, quam in locis templorum.

3. Ergo, *Dominus regnavit, irascantur populi*. *Qui sedet super Cherubim, subaudis regnavit. Commoueatur terra*. Iterum dixit: *Irascantur populi*. Quod enim dixit: *Dominus*, hoc repetiuit: *Qui sedet super*
 5 *Cherubim*; et quod dixit: *regnavit*, subaudiri fecit in alio uersu; et quod ait: *Irascantur populi*, hoc dixit: *Commoueatur terra*. Quid sunt enim populi, nisi terra? Quantum potest irascatur terra ei qui iam sedet in caelo. Fuit enim Dominus et in terra, et assumpsit terram in qua esset in terra.
 10 Induit se carnem, et prior uoluit pati irascentes populos. Ne iram populorum timerent serui eius, prior illam pati uoluit;

2, 33 Ier. 10, 11.

3, 2 sedes a 3 terra] mare a (e superiore psalmo, uers. 7)

et quia necessaria erat ira populorum seruis eius, ut a peccatis suis omnibus per ipsas tribulationes curarentur, et sanarentur, amarum poculum prior medicus bibit, ne bibere timeret
 15 aegrotus. Ergo : *Dominus regnavit, irascantur populi* : irascantur populi, quia de ira ipsorum multa bona facit Deus. Illi irascuntur, et serui Dei purgantur ; quia exercentur, coronantur. *Irascantur populi. Qui sedet super Cherubim* regnavit ; *commoueatur terra*. Cherubim sedes Dei est,
 20 sicut scripturae tradunt, caelestis quaedam sedes sublimis, quam nos non uidemus ; sed uerbum Dei nouit illam, nouit tamquam sedem suam, et ipsum Verbum Dei et Spiritus Dei dixit seruis Dei ubi sedeat Deus. Non quia sic sedet Deus, quomodo homo : sed tu si uis ut sedeat in te Deus, si bonus eris,
 25 sedes Dei eris ; sic enim scriptum est : *Sedes sapientiae, anima iusti*. Thronus enim, latine sedes dicitur. Nam et ipsum Cherubim interpretati sunt quidam quid diceretur latine, qui nouerunt linguam illam hebraeam ; quia hebraea lingua dictum est Cherubim ; et dixerunt esse Cherubim plenitudinem scientiae.
 30 Ergo quia superat Deus omnem scientiam, super plenitudinem scientiae sedere dicitur. Sit in te ergo plenitudo scientiae, et eris et tu sedes Dei. Sed forte dicturus es : Et quando in me erit plenitudo scientiae ? et quis potest ad tantum culmen peruenire, ut sit in illo plenitudo scientiae ? Putas hoc uelle
 35 Deum, ut sit in nobis ista plenitudo scientiae, ut nouerimus aut quot sint stellae, aut quot sint grana, non dico arenae, sed tritici, aut quot poma pendeant in arbore ? Ille nouit omnia ; quia capilli nostri numerati sunt Deo. Sed alia est plenitudo scientiae quam uoluit hominem nosse ; ad legem Dei pertinet scientia quam te uoluit habere. Et quis potest, forte dicas
 40 mihi, perfecte nosse legem, ut habeat in se plenitudinem scientiae legis, et possit esse sedes Dei ? Noli turbari ; breuiter tibi dicitur quid habeas, si uis habere plenitudinem scientiae, et esse sedes Dei : ait enim apostolus : *Plenitudo autem legis caritas*.
 45 Quid ergo est ? Perdidisti totam excusationem. Interroga cor tuum, uide utrum habeat caritatem. Si est ibi caritas, est ibi plenitudo legis ; iam in te habitat Deus, sedes Dei factus es. *Irascantur populi* ; quid facient irascentes populi ei qui factus est sedes Dei ? Qui contra te saeuiant, adtendis ; qui in
 50 te sedeat, non adtendis. Caelum factus es, et terram times ? Dicit enim alio loco scriptura Dominum Deum nostrum dicere : *Caelum mihi sedes est*. Si ergo et tu habendo plenitudinem scientiae, et habendo caritatem, utique sedes Dei factus es, caelum factus es. Non enim hoc caelum oculis his nostris quod

3, 25 Sap. 12, 13 (?)
 66, 1.

40 cfr Matth. 10, 30.

44 Rom. 13, 10.

52 Isai.

33 tantam quidam codd.

culmen] om. plures codd.

55 suspicimus, ualde pretiosum est Deo. Caelum Dei, animae sanctae sunt; caelum Dei, mentes angelorum sunt, et omnes mentes seruorum eius. Ergo *irascantur populi, commoueatur terra*; quid facturi, aut quid factura sedi Dei, et caelo ubi sedet Deus?

2. 4. *Dominus in Sion magnus, et excelsus est super omnes populos.* Dominus in Sion magnus et excelsus est. Ecce, si obscurum tibi erat, quia dictum est: *Qui sedet super Cherubim*, nesciebas quid est Cherubim; et forte tibi figurabas
 5 animo quamdam cathedram caelestem, ingentem, gemmatam, et ipsam dicebas Cherubim, carnali sensu uolitans per phantasmata; dictum est tibi quia Cherubim plenitudo scientiae est; et dictum est quia plenitudo scientiae, non cuiuslibet μ 1062
 10 *plenitudo legis caritas.* Habeto ergo caritatem in Deum et in proximum, et eris sedes Dei: pertinebis ad Cherubim. Sed si adhuc non intellegis, audi quid sequatur: *Dominus in Sion magnus.* Quem tibi dixi super Cherubim, in Sion magnus est.
 15 Iam quaere quid est Sion? Sion nouimus ciuitatem Dei esse. Sion dicta est ciuitas quae est Ierusalem; dicta autem ex interpretatione quadam nomen accipiens, quia Sion speculatio PL 1261
 20 *est, uel conspiceret, uel intendere ut uideas.* Est autem Sion omnis anima, si intendit uidere lucem quae uidenda est. Nam si ad suam adtenderit, tenebratur; si ad lucem illius adtenderit, illuminatur. Quia tamen manifestum est Sion ciuitatem Dei esse; quae est ciuitas Dei, nisi sancta ecclesia? Homines enim amantes se inuicem, et amantes Deum suum qui in illis
 25 habitat, faciunt ciuitatem Deo. Quia lege quadam ciuitas continetur; lex ipsa eorum, caritas est; et ipsa caritas, Deus est; aperte enim scriptum est: *Deus caritas est.* Qui ergo plenus est caritate, plenus est Deo; et multi pleni caritate, ciuitatem faciunt Deo. Ista ciuitas Dei uocatur Sion; ergo ecclesia est
 30 Sion. In illa est magnus Deus. In illa esto, et non erit praeter te Deus. Cum autem fuerit in te Deus, quia tu factus es de Sion, membrum de Sion, cuius de Sion, pertinens ad societatem populi Dei; excelsus in te erit Deus super omnes populos, super illos qui irascuntur, aut super illos qui irascebantur.
 35 Putatis enim quia tunc irascebantur, et modo non irascuntur? Irascebantur tunc; sed quia plures erant, aperte irascebantur; modo quia pauci facti sunt, occulte irascuntur. Interim fracta est audacia; finietur et iracundia.

5. Putatis enim, fratres, quia illi quorum hesterno die or-

4, 27 1 Ioh. 4, 8.

4, 20 uidere quod uidendum est *ueteres codd.*

gana concrepabant, non irascuntur de ieiuniis nostris? Non autem eis irascamur, sed pro eis ieiunemus. Dixit enim nobis Dominus Deus noster qui sedet in nobis, ipse nobis mandauit
 5 ut oremus pro inimicis nostris, oremus pro persecutoribus nos; et cum hoc facit ecclesia, prope finiti sunt persecutores. Exaudita est enim cum hoc faceret, et exauditur cum hoc facit: praeualebant malo suo, finiti sunt bono suo. Quomodo enim finiti sunt, uultis nosse? Manducati sunt ab ecclesia. Quaeris
 10 illos in se, et non inuenis; quaere in ea quae illos manducauit, et in uisceribus eius inueniuntur. Transeuntes enim ad ecclesiam, christiani facti sunt; perierunt persecutores, creuerunt praedicatores. Ideo per dies festos ipsorum, quia uidemus eos qui reliqui facti sunt, insanire adhuc in uoluptatibus suis malis
 15 et peruersis, rogamus pro illis Deum, ut qui delectabiliter audiunt organum, delectabilius audiant uocem Dei. Non enim quod sonat sine ratione delectat aurem, et uerbum Dei non delectat cor. Sed ideo pro illis oramus, quando diebus illorum festis non ieiunamus, ut fiant sibi ipsi spectaculum. Quando
 20 enim uiderint se, displicebunt sibi; sed ideo non sibi displicent, quia non se adtendunt. Ebrius non sibi displicet, sed sobrio displicet. Da hominem qui iam iucundatur in Deo, uiuit grauius, suspirat in illam pacem aeternam quam illi promisit Deus; et uide quia quando respexerit hominem saltantem ad orga-^{μ 1063}
 25 num, plus illum dolet insanientem, quam phreneticum febrientem. Ergo si nouimus mala illorum, quia de ipsis malis et nos liberati sumus, doleamus illos; et si dolemus illos, oremus
 pro illis; et ut exaudiamur, ieiunemus pro illis. Non enim nos
 30 nostra ieiunia celebramus per dies festos illorum. Alia sunt ieiunia nostra quae celebramus per dies Paschae futuros, per alia atque alia quae sollemnia nobis sunt in Christo; per istos autem dies ad hoc ieiunamus, ut quando ipsi laetantur, nos pro illis gemamus. Laetitia enim sua admonent dolorem nostrum, et faciunt nos recordari quam miseri sint adhuc. Sed
 35 quia uidemus multos inde liberatos, ubi et nos fuimus, nec de illis desperare debemus. Et si adhuc irascuntur, nos oremus; et si adhuc commouetur particula terrae quae remansit, nos permaneamus in gemitu pro ipsis, ut et illis Deus tribuat intellectum, et nobiscum audiant uoces istas, de quibus modo
 40 gaudemus. *Dominus in Sion magnus, et excelsus est super omnes populos.*

3.4. **6.** *Confiteantur nomini tuo magno.* Ipsi omnes populi, super quos magnus est in Sion, iam *confiteantur nomini tuo magno.* Paruum fuit nomen tuum, quando irasce-

5, 4 cfr Matth. 5, 44.

5, 14 uoluntatibus *edd.* 33 admonent] mouent *duo codd.* 6, 1 confiteantur] omnes *add. a cum LXX (cod. Vat. et 1219), fort. ex uers. praeced.*

bantur ; factum est magnum ; iam confiteantur. Quomodo
 5 dicimus paruum fuisse nomen Christi, antequam praeclare
 diffamaretur Christus ? Quia nomen ipsius fama ipsius dici-
 tur. Paruum nomen erat ; iam modo nomen magnum factum
 est. Quae gens est quae non audiuit nomen Christi ? Iam ergo
 magno nomini tuo confiteantur populi qui ante paruo nomini
 10 tuo irascebantur : *Confiteantur nomini tuo magno.*
 Quare confiteantur ? *Quoniam terribile et sanctum est.*
 Ipsum nomen tuum terribile et sanctum est. Sic praedicatur
 crucifixus, sic praedicatur humilatus, sic praedicatur iudica-
 15 caturus. Modo parcit populis blasphemantibus, quia patientia
 Dei ad paenitentiam adducit. Non enim qui modo parcit,
 semper habet parcere ; aut qui modo praedicatur ut timeatur,
 non est uenturus ut iudicet. Venturus est, fratres mei, uenturus
 20 est : timeamus illum, et sic uiuamus, ut ad dexteram illius in-
 ueniamur. Venturus est enim, et iudicaturus, ut alios ponat
 ad sinistram, alios ad dexteram. Et non illud facit ipse quo-
 modocumque, ut erret forte in hominibus, ut qui ad dexteram
 ponendus est, ad sinistram ponatur ; aut qui ad sinistram de-
 25 bet stare, errante Deo ad dexteram ponatur ; non potest er-
 rare, ut ibi ponat malum, ubi ponere debet bonum ; nec ibi
 ponet bonum, ubi debet ponere malum. Si errare non potest,
 nos erramus, si non timemus ; si autem timuerimus modo,
 tunc quod timeamus non habebimus. *Quoniam terribile*
et sanctum est ; et honor regis iudicium diligit. Sic
 30 ergo timeant eum populi, ut corrigant se ; non quasi multum
 praesumentes de misericordia ipsius, dimittant se, et male ui-
 uant ; diligit enim misericordiam, sed diligit et iudicium.
 Quae est misericordia ? Vt modo praedicet tibi ueritatem, ut
 modo clamet ad te ut conuertaris. Parua misericordia est, quia
 35 uixisti in malis factis, et adhuc non te tulit cum peccares, ut
 credenti ignosceret peccata tua ? parua misericordia est ?
 Putas quia sic semper erit misericordia, ut neminem puniat ? ^{PL 1263}
 Noli sic. Terribile et sanctum nomen eius ; *et honor* ^{μ 1064}
regis iudicium diligit. Iniustum est enim iudicium, et
 40 omnino non est iudicium, nisi merita reddantur sua cuique,
 quemadmodum quisque gessit in corpore, siue bonum, siue
 malum : *et honor regis iudicium diligit.* Ergo timea-
 mus, ergo faciamus iustitiam, ergo faciamus aequitatem.

7. Sed quis facit aequitatem ? quis facit iustitiam ? Homo
 peccator, homo iniquus, homo peruersus, homo auersus a luce
 ueritatis ? Quid debet facere homo ? Conuertere se tantum ad
 Deum, ut ipse in illo formet aequitatem, quam ipse formare

6, 15 cfr Rom. 2, 4. 19 cfr Matth. 25, 31-25. 41 cfr II Cor. 5, 10.

38 sic] putare add. edd. μ (in marg. cum nota : 'supple')

5 non potest, sed deformare. Idoneus est homo ad uulnerandum se ; numquid idoneus est ad sanandum se ? Quando uult aegrotat, non quando uult surgit. Si uult, uiuat intemperanter uel in frigore uel in calore ; eo die aegrotat, quo uoluerit ; cum autem uiuendo intemperanter coeperit aegrotare, surgat
 10 quando uult ; qui iacuit quando uoluit, surgat, si potest, quando uult. Vt iaceret aegrotus, intemperantiam suam habuit necessariam ; ut surgat autem, necessariam habet artificis medicinam. Sic ergo ut peccet homo, ipse sibi sufficit ad peccandum, ut iustificetur, non sibi sufficit, nisi ab illo iusti-
 15 ficetur, qui solus est iustus. Vt ergo illi se homines dent formandos ad iustitiam, cum terruisset populos psalmus iste, et dixisset : *Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile et sanctum est ; et honor regis iudicium diligit*, ueluti quaerentes iam populos territos quomodo iusti
 20 uiuere debeant, quia in seipsis non possunt habere iustitiam, commendauit illis et plasmatorem iustitiae illorum, et secutus ait : *Tu parasti aequitatem ; iudicium et iustitiam in Iacob tu fecisti*. Debemus enim et nos habere iudicium, debemus habere iustitiam ; sed ille in nobis facit iudicium et
 25 iustitiam, qui nos fecit in quibus faceret. Quomodo et nos debemus habere iudicium et iustitiam ? Iudicium habes, quando discernis malum a bono ; iustitiam autem, quando sequeris bonum, et declinas a malo. Discernendo, iudicium habes ; faciendo, iustitiam habes. *Declina a malo, ait, et fac bonum ;*
 30 *quaere pacem, et sequere eam*. Primo debes habere iudicium, et postea iustitiam. Quod iudicium ? Vt primo iudices quid sit malum, et quid sit bonum. Et quam iustitiam ? Declines a malo, et facias bonum. Hoc autem non a te habebis ; quia uide quid dixit : *Iudicium et iustitiam in Iacob tu fecisti*.

5. 8. *Exaltate Dominum Deum nostrum*. Vere exaltate, bene exaltate. Laudemus illum, exaltemus illum qui fecit ipsam iustitiam quam habemus ; ipse in nobis fecit. Quis enim in nobis fecit iustitiam, nisi qui nos iustificauit ? De Christo
 5 autem dictum est : *Qui iustificat impium*. Nos ergo impii, ille iustificator, quando et ipsam iustitiam ipse in nobis fecit qua illi placeamus, ut ad dexteram nos ponat, et non ad sinistram ; ut dicat ad dexteram positus : *Venite, benedicti Patris mei, PL*
 10 autem ponat ad sinistram, inter eos quibus dicturus est : *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis eius*. Qui in nobis coronaturus est non merita nostra, sed dona sua, quantum debet exaltari ? *Exaltate Dominum Deum nostrum*. PL 1264

7, 29 Ps. 33, 15. 8, 5 Rom. 4, 5. 8 Matth. 25, 34.41.

7, 19 territos] terruit tres codd.

9. *Et adorete scabellum pedum eius, quoniam sanctus est.* Quid habemus adorare? *Scabellum pedum* ^{μ 1065} *eius.* Suppedaneum dicitur scabellum. Quod dicunt Graeci *ὑποπόδιον*, dixerunt Latini *scabellum*; et alii dixerunt *suppedaneum*. Sed uidete, fratres, quid nos iubeat adorare. Alio loco scripturarum dicitur: *Caelum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum.* Ergo terram nos iubet adorare, quia dixit alio loco quod sit scabellum pedum Dei? Et quomodo adorabimus terram, cum dicat aperte scriptura: *Dominum*
 10 *Deum tuum adorabis?* Et hic dicit: *Adorate scabellum pedum eius*; exponens autem mihi quod sit scabellum pedum eius, dicit: *Terra autem scabellum pedum meorum.* Anceps factus sum: timeo adorare terram, ne damnet me qui fecit caelum et terram; rursus timeo non adorare scabellum pedum
 15 Domini mei, quia psalmus mihi dicit: *Adorate scabellum pedum eius.* Quaero quod sit scabellum pedum eius; et dicit mihi scriptura: *Terra scabellum pedum meorum.* Fluctuans conuerto me ad Christum, quia ipsum quaero hic; et inuenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum eius. Suscepit enim de terra terram; quia caro de terra est, et de carne Mariae carnem accepit. Et quia in ipsa carne hic ambulauit, et ipsam carnem nobis manducandam ad salutem dedit; nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adorauerit; inuentum est quemadmodum
 25 adoretur tale scabellum pedum Domini, et non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. Numquid autem caro uiuificat? Ipse Dominus dixit, cum de ipsa commendatione eiusdem terrae loqueretur: *Spiritus est qui uiuificat; caro autem nihil prodest.* Ideo et ad terram quamlibet cum te
 30 inclinas atque prosternis, non quasi terram intuearis, sed illum Sanctum cuius pedum scabellum est quod adoras; propter ipsum enim adoras; ideo et hic subiecit: *Adorate scabellum pedum eius, quoniam sanctus est.* Quis sanctus est? In cuius honore adoras scabellum pedum eius. Et
 35 cum adoras illum, ne cogitatione remaneas in carne, et a spiritu non uiuificeris: *Spiritus est enim, inquit, qui uiuificat; caro autem nihil prodest.* Tunc autem, quando hoc Dominus commendauit, de carne sua locutus erat, et dixerat: *Nisi quis manducauerit carnem meam, non habebit in se uitam aeternam.*
 40 Scandalizati sunt discipuli eius quidam, septuaginta ferme, et dixerunt: *Durus est hic sermo; quis potest eum intellegere?* Et recesserunt ab eo, et amplius cum eo non ambulauerunt. Durum illis uisum est quod ait: *Nisi quis manducauerit carnem meam, non habebit uitam aeternam:* acceperunt illud stulte,

PL
1265

9, 6 Isai. 66, 1. 9 Deut. 6, 13. 28 sqq. cfr Ioh. 6, 54-64.

9, 1/2 sanctus] *opt. codd. cum α et LXX (cfr etiam comment. l. 33/34), sanctum edd.*

45 carnaliter illud cogitauerunt, et putauerunt quod praecisurus
 esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, et daturus
 illis, et dixerunt : *Durus est hic sermo*. Ipsi erant duri, non ser-
 mo. Etenim si duri non essent, sed mites essent, dicerent sibi :
 Non sine causa dicit hoc, nisi quia est ibi aliquod sacramen-
 50 tum latens. Manerent cum illo lenes, non duri, et discerent ab
 illo, quod, illis discedentibus, qui remanserunt, didicerunt.
 Nam cum remansissent cum illo discipuli duodecim, illis rece-
 dentibus, suggererunt illi, tamquam dolentes illorum mor-^{μ 1066}
 tem, quod scandalizati sunt in uerbo eius et recesserunt. Ille
 55 autem instruxit eos, et ait illis : *Spiritus est qui uiuificat ; caro
 autem nihil prodest : uerba quae locutus sum uobis, spiritus est
 et uita*. Spiritualiter intellegite quod locutus sum ; non hoc cor-
 pus quod uidetis, manducaturi estis, et bibituri illum sangui-
 nem, quem fusuri sunt qui me crucifigent. Sacramentum ali-
 60 quod uobis commendauit ; spiritualiter intellectum uiuificabit
 uos. Etsi necesse est illud uisibiliter celebrari, oportet tamen
 inuisibiliter intellegi. *Exaltate Dominum Deum no-
 strum, et adorete scabellum pedum eius, quoniam
 sanctus est*.

6-8. **10.** *Moyses et Aaron in sacerdotibus eius, et Sa-
 muel in his qui inuocant nomen eius. Inuocabant
 Dominum, et ipse exaudiebat eos ; in columna nu-
 bis loquebatur ad eos*. Isti antiqui Moyses et Aaron et Sa-
 5 muel, serui Dei, magni apud antiquos. Nostis quia Moyses
 eduxit in uirtute Dei populum Israel ex Aegypto per rubrum
 mare, et duxit in eremo ; et quanta mirabilia fecerit illo tem-
 pore Deus per manum Moysi, nouerunt omnes qui istas scri-
 pturas libenter audiunt in ecclesia, uel apud se legunt, uel
 10 quoquo modo didicerunt. Aaron frater ipsius fuit, quem ordi-
 nauit etiam sacerdotem. Et ibi quidem non uidetur sacerdos
 esse, nisi Aaron. Aperte enim in illis litteris Aaron nominatur
 sacerdos Dei ; de Moysse non ibi dicitur quod sacerdos erat.
 Sed si hoc non erat, quid erat ? numquid maior sacerdote esse
 15 poterat ? Exprimit psalmus iste quia et ipse sacerdos erat :
Moyses, et Aaron in sacerdotibus eius. Ergo erant illi
 Domini sacerdotes. Samuel postea iam in libro Regnorum
 legitur ; iste est Samuel temporibus Dauid, nam ipse unxit
 sanctum Dauid. Samuel ab initio aetatis suae in templo creuit.
 20 Mater eius sterilis fuit : uolens habere filium, orauit ad Domi-
 num cum gemitu magno, et petens ut daret ei Deus filium,
 ostendit quia non carnaliter habere uoluit, quem natum illi
 dedit, qui eum esse uoluit. Vouit enim eum Domino Deo, et
 ait : *Si mihi masculus natus fuerit, templo tuo seruiet, et ita*

10, 12 cfr Ex. 28, 1, etc. 19 1 Reg. 16, 13. 24 1 Reg. 1, 11.

10, 15 exprimit] expropriat *pauci codd. Am. Er.* (cfr *Enarr. in ps. LXXV, 3, 11*)

25 fecit. Natus sanctus Samuel fuit apud matrem tempore lactis ;
 mox ut eum ablactauit, dedit in templum, ut ibi cresceret, ibi
 roboraretur in spiritu, ibi Deo seruiret ; factus est sacerdos
 magnus, sacerdos sanctus illo tempore. Commemorat istos, et PL
 per istos omnes sanctos nos uult intellegere. Quare autem hic 1266
 30 illos nominauit ? Quoniam diximus Christum hic nos debere
 intellegere. Aduertat Sanctitas uestra. Dixit superius : *Exal-*
tate Dominum Deum nostrum, et adorate scabellum pedum eius,
quoniam sanctus est, commendans quemdam, id est Dominum
 nostrum Iesum Christum, cuius scabellum pedum adorandum
 35 est, quia carnem assumsit, in qua appareret generi humano ;
 et uolens nobis ostendere et antiquos patres ipsum praedicasse,
 quia ipse est uerus sacerdos Dominus noster Iesus Christus,
 commemorauit istos, quia in columna nubis ad illos loquebat-
 tur Deus. Quid est : *in columna nubis ?* Loquebatur per fi-
 40 guras. Si enim quadam nubecula loquebatur ; obscura illa
 dicta nescio quem manifestum praesignabant. Ille autem
 nescio quis, iam non est nescio quis, quia scitur a nobis, Domi-
 nus noster Iesus Christus. *Moyses et Aaron in sacerdo-*
tibus eius, et Samuel in his qui inuocant nomen μ 1067
 45 *eius. Inuocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos ;*
in columna nubis loquebatur ad eos. Qui primo loque-
 batur in columna nubis, ipse nobis locutus est in scabello pe-
 dum suorum ; id est, in terra assumta carne, unde adoramus
 scabellum pedum eius, quoniam sanctus est. Ipse de nube lo-
 50 quebatur quod tunc non intellegebatur ; locutus est in scabello
 pedum suorum, et intellecta sunt uerba nubis eius. *In co-*
lumna nubis loquebatur ad eos.

11. Adtendamus ergo, fratres, uidete quos et quales sanctos
 nominauerit. *Custodiebant testimonia eius, et prae-*
cepta eius quae dedit eis. Custodiebant certe, intendite.
Custodiebant testimonia eius, et praecepta eius quae
 5 *dedit eis.* Hoc dicit, et negari non potest. Nihilne habebant
 peccati ? Quomodo ? Quando custodiebant praecepta eius,
 custodiebant testimonia eius. Videte quales nos uelit for-
 mari, ne quasi de perfecta iustitia praesumamus. Ecce Moyses
 et Aaron in sacerdotibus eius, et Samuel in his qui inuocant
 10 nomen eius, ad quos de columna nubis loquebatur, tam aperte
 illos exaudiebat, qui custodiebant testimonia et praecepta
 eius quae dedit eis. *Domine, inquit, Deus noster, tu ex-*
audisti eos ; Deus, tu propitius fuisti illis. Propiti-
 15 dicitur propitius. Et quid habebat in istis quod uindicaret, ut

31 Ps. 98, 5.

27 probaretur aliquot codd. 11, 3 eius] om. a cum LXX (except. codd. 2032 [ubi
 addatur sup. lin.] et Sa) 12 dominus a, corr. alt. m.

esset propitius ignoscendo ? Propitius erat donando peccata, propitius erat et uindicando. Quid enim sequitur ? *Tu propitius fuisti illis, et uindicans in omnes affectiones eorum.* Etiam uindicans propitius fuisti ; non solum
 20 donans peccata, sed etiam uindicans propitius fuisti. Videte, fratres mei, quid hic commendauit ; aduertite. Illi Deus irascitur, quem peccantem non flagellat ; nam cui uere propitius est, non solum donat peccata, ne noceant ad futurum saeculum, sed etiam castigat, ne semper peccare delectet.

12. Agite, fratres ; quomodo in illis uindicatum est si quaeramus, aderit Dominus ut dicam. Quaeramus enim tres istas PL
1267 personas, Moysen, et Aaron, et Samuelem, et quomodo in eis uindicatum sit, quia dixit : *Vindicans in omnes affectiones eorum* : utique eas affectiones dicens eorum, quas Dominus nouerat in cordibus illorum, quas homines non nouerant. Etenim sine querela hominum uersabantur in medio plebis Dei. Sed quid dicimus ? quia Moyses habuit primam uitam fortasse peccatricem ? Nam et percusso homine, fugit de Aegypto. Habuit et Aaron primam uitam quae displiceret Deo.
 10 Nam ipse insanienti populo et furenti idolum permisit ut fieret, et factum est populo Dei idolum quod adoraret. Samuel quid fecit, infans ad templum datus ? Omnes aetates suas inter sancta sacramenta Dei peregit, ab ineunte aetate famulus Dei. Nihil umquam dictum est de Samuele, nihil ab hominibus. Nouerat ibi forte Deus aliquid quod purgaret ; quia et quod perfectum iam uidetur hominibus, illi perfectioni adhuc imperfectum est. Pleraque faciunt artifices, et ostendunt imperitis ; et cum iam iudicauerint imperiti esse perfecta, expolliunt illa artifices, qui nouerunt adhuc quid illis desit, ut mirentur homines tantam expolitionem rebus accidisse, quas iam perfectas pronuntiauerant. Fit hoc et in aedificiis, et in picturis, et in uestibus, et prope in omni genere artium. Primo iudicant illud iam quasi perfectum esse, ut oculi eorum amplius nihil desiderent ; sed aliud iudicat oculus imperitus, μ 1068 aliud iudicat artis regula. Sic et illi sancti uersabantur ante oculos Dei, tamquam sine culpa, tamquam perfecti, tamquam angeli ; nouerat autem quid illis deesset, qui uindicabat in omnes affectiones eorum. Vindicabat autem non irascens, sed
 30 propitius ; ad hoc uindicabat ut perficeret coeptum, non ut damnaret eiectum. Vindicans ergo in omnes affectiones eorum erat Deus. Quomodo uindicauit in Samuelem ? ubi est uindicta ipsa ? Hoc dico, ut nouerint christiani, qui iam hic cognouerunt Christum, ad quos uenit in scabello pedum suorum,
 35 quos ita dilexit, pro quibus sanguinem fudit ; nouerint quo-

12, 8 cfr Ex. 2, 12.15.

11 cfr Ex. 32, 1-4.

13 cfr I Reg. 1, 24.

12, 31 electum Reg.

modo uapulent, cum multum profecerint. Quaerimus uindictam in Moyse ; prope nullam habet, nisi quod ad extremum ait illi Deus : *Adscende in montem, et morere*. Ait seni : *Morere* : iam peregerat aetates suas ; numquid numquam erat moriturus ? Qualis illa uindicta ? Ostendit ibi uindictam suam, ut diceret : *Non intrabis in terram promissionis*, quo intraturus erat populus ? Quamdam figuram quorundam gerebat Moyses. Nam qui in regnum caelorum intrauit, magna illi poena erat ad terram illam non uenire, quae ad tempus erat promissa, ut umbram ostenderet et transiret ? Nonne multi perfidi intrarunt in illam terram ? nonne in illa terra uiuentes multa mala fecerunt, et Deum offenderunt ? nonne et idololatriam secuti sunt in ipsa terra ? Magnum erat non dedisse terram istam Moysi ? Sed Moysen uoluit gestare figuram eorum qui sub lege erant, quia per Moysen data est lex ; et ostendit eos qui sub lege esse uellent, et sub gratia esse nollent, non intraturos in terram promissionis. Ergo illud quod dictum est Moysi, figura erat, non poena. Seni mors quae poena ? Non intrare in illam terram quae poena, quo intrauerunt indigni ? De Aaron autem quid dictum est ? Mortuus est et ipse senex, filii sui successerunt ei in sacerdotio ; filius eius postea sacerdotium administrauit : quomodo et in istum uindicauit ? Samuel et ipse sanctus senex mortuus est, relictis filiis successoribus suis. Quid est quod in illos uindicatum est quaero, et secundum homines non inuenio : secundum autem quod scio pati seruos Dei, quotidie in illos uindicabatur. Legite, et uidete uindictas, et qui proficitis ferte uindictas. Quotidie patiebantur populos contradicentes, quotidie patiebantur inique uiuentes ; et inter illos uiuere cogebantur, quorum uitam quotidie reprehendebant. Haec erat uindicta. Nondum proficit, cui parua est. Tantum te enim torquet iniustitia aliena, quantum recesseris a tua. Cum enim fueris frumentum, id est herba bona de semine bono, filius regni, cum coeperis fructum dare, tunc tibi apparebunt zizania ; *cum enim creuisset herba, et fructum fecisset, tunc apparuerunt zizania*. Cum coeperint apparere zizania, uidebis te inter malos. Velle habes quasi separare a te malos, et separare ab ecclesia omnes malos ; respondebit tibi Domini sententia : *Sinite utraque crescere usque ad messem, ne forte cum uultis eradicare zizania, eradicetis simul et triticum*. Ex sententia Domini necesse erit parcere zizaniis, ex conditione serui necesse erit uiuere inter zizania : separare ea non potes, tolerare tibi necesse erat. Vide quantas plagas in corde patiaris, qui corpore integro inter malos uer-

PL
1268

38 Deut. 32, 49.52 ; 34, 4.
58 cfr I Reg. 8, 1 ; 25, 1

50 Ioh. 1, 17. 55 cfr Num. 20, 24-28 ; 33, 38.
69 sqq. Matth. 13, 26-29.

62/63 sed qui proficitis. Forte uindictas quotidie *edd.*

saris. Probabitis quicumque profeceritis, probatis qui iam pro- μ 1069
 80 fecistis. Toleranda sunt ergo ista ; et forte hoc pertinet ad il-
 lud : *Seruus qui nouit uoluntatem domini sui, et non facit digna,*
plagis uapulabit multis. In multis enim quantum nobis inno-
 tescit uoluntas Dei, etiam reatus noster innotescit nobis ; et
 quanto ille nobis innotescit, tanto plus imus in fletus et lacri-
 85 mas. Videmus enim quam sit iustum quod de nobis exigat
 Deus, in quanta adhuc imperfectione iaceamus ; et fit in nobis
 quod dictum est : *Qui apponit scientiam, apponit dolorem.*
 Ecce abundet in te caritas, plus dolebis peccantem. Quanto in
 te maior caritas est, tanto amplius te torquebit quem toleras :
 90 non torquebit tamquam irascentem illi, sed tanquam dolentem
 pro illo.

13. Vide Paulum apostolum, quid patiebatur ; uide quis
 quid patiebatur : *Praeter illa, inquit, quae extrinsecus sunt*
 (dixit enim multa quae patiebatur, et coepit dicere interiora,
 praeter illa quae extrinsecus erant, quae patiebatur a malis PL
 5 persecutoribus Christi), *incursus in me quotidianus, sollicitudo* 1269
omnium ecclesiarum. Et uide qualis sollicitudo, quam paterna,
 quam materna ; uidete quomodo caedebatur, ut uindicaretur
 in omnes affectiones eius ; dicemus et affectiones eius, in quas
 uindicabat Deus. *Quis infirmatur, inquit, et non ego infirmor ?*
 10 *quis scandalizatur, et non ego uror ?* Quanto maior caritas, tan-
 to maiores plagae de peccatis alienis. Acceperat quidem ille
 et stimulum carnis, angelum satanae, a quo colaphizaretur.
 Ecce quomodo propitius erat Deus, uindicans in omnes affecti-
 ones eius. Quae sunt affectiones in quas sic uindicabat ? Ipse
 15 exposuit, ipse dixit : *In magnitudine, inquit, reuelationum ne*
extollar, datus est mihi stimulus carnis meae, angelus satanae,
qui me colaphizet. Tam perfectus erat, ut tamen timendum
 esset ne extolleretur ; nam non poneret Deus medicamentum,
 ubi uulnus non esset. Et rogauit ut tolleretur ; aeger ille roga-
 20 uit ut auferretur medicamentum : *Propter quod ter Dominum*
rogauit, inquit, ut auferret eum a me, id est, stimulum carnis a
quo colaphizabatur, aliquem forte dolorem corporis ; rogauit,
inquit, ut auferret eum a me ; et dixit mihi : Sufficit tibi gratia
mea ; nam uirtus in infirmitate perficitur. Ego noui quem curo ;
 25 non mihi det qui aegrotat consilium. Tamquam emplastrum
 mordax urit te, sed sanat te. Rogat medicum ut tollat em-
 plastrum ; et non tollit, nisi cum fuerit sanatum quo posuerat.
Virtus in infirmitate perficitur. Ergo, fratres, quicumque in
 Christo proficimus, non nos putemus sine flagello futuros ; quia
 30 quantumlibet proficiamus, nouit ipse peccata nostra ; ali-

81 Luc. 12, 47-48.
 12, 7-9.

87 Eccle. 1, 18.

13, 2 II Cor. 11, 28.29.

15/28 II Cor.

81 non] om. Rem.

13, 1 alt. uide] Reg., uidit edd.

quando et nobis ostendit illa, et uidemus et nos peccata nostra. Et cum inter tales homines uersari coeperimus, ut iam homines quid in nobis reprehendant non inueniant, reprehendit ille adhuc qui omnia nouit, et uindicat in omnes affectiones, quia
 35 propitius est nobis. Nam si non uindictet, et deserat, perimus.

Deus, tu propitius fuisti illis, et uindicans in omnes affectiones eorum.

9. **14.** *Exaltate Dominum Deum nostrum.* Iterum exaltamus illum; qui bonus est et cum ferit, quomodo laudandus est, quomodo exaltandus est? Tu potes hoc exhibere filio tuo, et Deus non potest? Non enim bonus es quando blandiris filio
 5 tuo, et malus cum caedis filium tuum. Et cum blandiris, pater ^{μ 1070} es, et cum caedis, pater es: ideo blandiris, ne deficiat; ideo caedis, ne pereat. *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorare in monte sancto eius, quoniam sanctus Dominus Deus noster.* Quomodo superius dixit: *Exaltate Dominum Deum nostrum, et adorare scabellum pedum eius,* intelleximus autem quid sit adorare scabellum pedum eius, sic et modo post exaltationem Domini Dei nostri, ne quis illum praeter montem eius exaltet, commendauit et montem ipsius. Mons ipsius quis est? Legimus alibi de
 15 hoc monte quia lapis fuit praecisus de monte sine manibus, et confregit omnia regna terrae, et creuit lapis ipse. Danielis uisio PL
 est ista quam narro. Creuit lapis iste qui praecisus est de 1270
 monte sine manibus, *et factus est, inquit, mons magnus, ita ut impleret uniuersam faciem terrae.* In ipso monte magno adoremus, si exaudiri uolumus. Haeretici non adorant in isto monte, quia mons iste impleuit uniuersam faciem terrae; haeserunt in parte, et totum amiserunt. Si agnoscant ecclesiam catholicam, adorabunt in isto monte nobiscum. Etenim lapis ille qui praecisus est de monte sine manibus, iam uidemus
 25 quantum creuerit, et quantas terrae regiones occupauerit, et usque ad quas gentes peruenerit. Quid est mons unde praecisus est lapis sine manibus? Regnum Iudaeorum: primo quod colebant unum Deum. Inde praecisus est lapis Dominus noster Iesus Christus. Ipse dictus est: *Lapis quem reprobauerunt aedificantes, hic factus est in caput anguli.* Lapis iste praecisus de
 30 monte sine manibus, confregit omnia regna terrarum: uidemus confracta ab illo lapide omnia regna terrae. Quae erant regna terrae? Regna idolorum, regna daemoniorum fracta sunt. Regnabat Saturnus in multis hominibus; ubi est regnum eius? Regnabat Mercurius in multis hominibus; ubi est
 35 regnum eius? Fractum est, redacti sunt illi in regnum Christi,

14, 18 Dan. 2, 34.35. 29 Ps. 117, 22; Act. 4, 11.

14, 1/2 exaltemus illum quia bonus *Er. Ven. Lou.* 2 ferit] *codd.*, fuerit *Am. Er.*, sacuerit *Lou.*

in quibus ille regnabat. Regnum Caelestis quale erat Carthagini! Vbi nunc est regnum Caelestis? Lapis ille fregit omnia regna terrarum, lapis praecisus de monte sine manibus.

40 Quid est, praecisus de monte sine manibus? Natus de gente Iudaeorum sine opere hominum. Omnes enim qui nascuntur, de opere maritali nascuntur; ille de uirgine natus, sine manibus natus est; per manus enim, opus humanum significatur; quo manus humanae non accesserunt, ubi maritalis amplexus

45 non fuit, fetus tamen fuit. Natus est ergo de monte sine manibus lapis ille: creuit, et crescendo fregit omnia regna terrarum. Factus est autem mons magnus, et impleuit uniuersam faciem terrae. Haec est ecclesia catholica, cui uos communicare gaudete. Illi autem qui non ei communicant, quia praeter

50 ipsum montem adorant et laudant Deum, non exaudiuntur ad uitam aeternam, etsi ad quaedam temporalia exaudiantur. Non sibi ergo blandiantur, quia eos in quibusdam exaudit Deus; nam et paganos exaudit in quibusdam. Nonne clamant pagani ad Deum, et pluit? Quare? Quia facit solem suum

55 oriri super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Noli ergo gloriari, pagane, quia te clamante ad Deum, pluit Deus, qui super iustos et iniustos pluit. Audiuit te ad temporalia; non te audit ad aeterna, nisi in monte sancto eius ad-^{μ 1071}raueris. *Adorate Dominum in monte sancto eius,*

60 *quoniam sanctus Dominus Deus noster.*

15. Haec de psalmo sufficiant Caritati uestrae; quantum Dominus donauit, locuti sumus. Et quidquid loquimur in nomine Dei, quoniam Dei est loquentis per nos, imber Dei est: PL uidete uos qualis terra sitis. Nam quando pluuia uenit super PL 1271

5 terram, si bona terra est, fructus bonos parit; si mala terra est, spinas parit: pluuia tamen dulcis est et super fructus et super spinas. Qui istis uerbis auditis peior factus fuerit, et spinas de pluuia generauerit, ignem speret, pluuiam non accuset; qui autem melior factus fuerit, et fruges de bona terra

10 genuerit, horreum speret, pluuiam laudet. Aut quid sunt nubes, aut quid est pluuia, nisi Dei misericordia, omnia facientis circa eos quos diligit, et quibus donauit ut ab eis diligatur?

54 cfr Matth. 5, 45.

37 caelestis] *codd.*, Veneris *edd.* 38 caelestis] *codd.*, caeleste *edd.*

IN PSALMVM XCIX

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

Carthagine in basilica Caelestinæ.

1. Psalmum, fratres, cum cantaretur, audistis ; brevis est, nec obscurus ; quasi securitatem dederim, ne laborem timeatis. Videamus tamen adtentius, et quanto liberius, tanto diligentius, quid sibi uelint ea ipsa quae aperte sonant, ut quantum Dominus donare dignatur, spiritualiter intellegantur. Vox Dei quolibet organo sonans, tamen uox Dei ; neque enim delectat aures eius, nisi uox eius ; nam et nos cum loquimur, tunc eum delectamus, cum ipse de nobis loquitur.

Vers. 1.

2. *Psalmus in confessione* : sic inscribitur, hic est titulus eius : *Psalmus in confessione*. Pauci uersus sunt, magnarum rerum grauidi ; pariant semina in cordibus uestris, ut paretur horreum messi dominicae. Psalmus iste in confessione hoc nobis iubet, ad hoc nos hortatur, ut iubilemus Deo. Nec hortatur uelut aliquem unum angulum terrae, aut unam aliquam habitationem congregationemue hominum ; sed quia ubique nouit se seminasse benedictionem, undique exigit iubilationem.

3. *Iubilate ergo Domino, uniuersa terra*. Numquid modo uocem meam audit uniuersa terra ? Et tamen hanc uocem audiuit uniuersa terra. Iam iubilat Domino uniuersa terra ; et quae adhuc non iubilat, iubilabit. Pertendens enim benedictio, incipiente ecclesia ab Ierusalem per omnes gentes, impietatem ubique prosternit, pietatem ubique construit ; et mixti sunt boni malis, et mali per omnem terram, et boni per omnem terram. In malis murmurat omnis terra, in bonis iubilat omnis terra. Quid est ergo iubilare ? Multum enim nos adtentos facit ad hoc uerbum et praesentis psalmi titulus, quia inscribitur : *In confessione*. Quid est, in confessione iubilare ? Est alterius cuiusdam psalmi sententia dicentis : *Beatus populus qui intellegit iubilationem* ; profecto magnum aliquid est, quod intellectum beatos facit. Dominus ergo Deus noster beatificator hominum, det mihi intellegere quod dicam, det uobis intellegere quod auditis : *Beatus populus qui intellegit iubilationem*. Curramus ergo ad hanc beatitudinem, intellegamus iubilationem, non eam sine intellectu fundamus. Quid opus est iubilare et obtemperare huic psalmo dicenti : *Iubi-*

μ 1072
PL
1272

XCIX, 3, 5 cfr Luc. 24, 47. 12 Ps. 88, 16.

XCIX, titulus : cod. Ambros. D 547 inf. 3, 1 domino] plures codd. cum LXX, deo edd. cum a (cfr l. 20) uniuersa] cfr Enarr. in ps. XCVII, 4, 1, omnis a (cfr l. 20 et n. 6, l. 20 et 28) 10 ad] codd. Am., om. Er. Lou. 19 et] add. plures codd. Am. Er.

20 *late Deo, omnis terra*, et non intellegere iubilationem, ut uox nostra sola iubilet et cor non iubilet? Sonus enim cordis intellectus est.

4. Quod nostis dicturus sum. Qui iubilat, non uerba dicit, sed sonus quidam est laetitiae sine uerbis; uox est enim animi diffusi laetitia, quantum potest, exprimentis affectum, non sensum comprehendentis. Gaudens homo in exultatione sua,
 5 ex uerbis quibusdam quae non possunt dici et intellegi, erumpit in uocem quamdam exultationis sine uerbis; ita ut appareat eum ipsa uoce gaudere quidem, sed quasi repletum nimio gaudio, non posse uerbis explicare quod gaudet. Animaduertite hoc in eis qui cantant etiam non honeste. Non enim talis
 10 erit iubilatio nostra, qualis illorum est; nos enim in iustificatione iubilare debemus, illi autem iubilant in iniquitate; itaque nos in confessione, illi in confusione. Tamen ut hoc quod dico intellegatis, immo recordemini rem cognitam, maxime iubilant qui aliquid in agris operantur; copia fructuum iucundati uel messorum, uel uindemiatores, uel aliquos fructus mententes, et in ipsa fecunditate terrae et feracitate gaudentes, exultando cantant; et inter cantica quae uerbis enuntiant, inserunt uoces quasdam sine uerbis in elatione exultantis animi, et haec uocatur iubilatio. Si quis forte propterea non
 20 recognoscit, quia numquam aduertit, aduertat de cetero. Atque utinam non inueniat quos aduertat, ne Deus inueniat quos euertat. Sed tamen quia non quiescunt nasci spinae, in male exultantibus aduertamus iubilationem improbandam, et offeramus Deo iubilationem coronandam.

5. Quando ergo nos iubilamus? Quando laudamus quod dici non potest. Adtendimus enim uniuersam creaturam, terram et mare, et caelum, et omnia quae in eis sunt: adtendimus singula habere origines et causas suas, seminum uim,
 5 nascendi ordinem, permanendi modum, intereundi decessum, currere uolumina saeculorum sine ulla perturbatione, stellas uolui quodam modo ab oriente in occidentem, peragere cursus annorum, uidemus dimensiones mensium, distentiones horarum; inque his omnibus nescio quid inuisibile, quod spiritus
 10 uel anima dicitur, inesse omnibus animantibus ad appetendam uoluptatem fugiendamque molestiam, ad conseruandam incolumitatem suam uestigium quoddam unitatis; inesse etiam homini commune quiddam cum angelis Dei, non cum pecoribus, sicut est uiuere, audire, uidere, et cetera; sed quod intellegat Deum, quod ad mentem proprie pertineat, quod sicut oculus album et nigrum, ita aequitatem iniquitatemque discernat. In hac tota consideratione creaturae, quam nominare utcumque et percurrere potuimus, interroget se anima: Quis

4, 5 non] *om. plures codd.*

5, 15 pertineat] *edd.*, pertinet *quidam codd.*, *dub. μ*

fecit haec omnia ? quis creauit haec ? quis in his teipsam ?
 20 quid sunt ista quae consideras ? quid tu quae consideras ? PL
 quis ille qui fecit considerata et considerantem ? quis est 1273
 iste ? Dic illum ; ut dicas illum, cogita illum. Potes enim ali-
 quid cogitare, et forte non potes dicere ; nullo modo autem
 poteris dicere quod non potueris cogitare. Ergo cogita illum μ 1073
 25 priusquam dicas illum ; ut cogites illum, accede ad illum.
 Quod enim uis bene uidere, ut habeas quod loquaris, accedis
 ut inspicias, ne forte longe uidendo fallaris. Sed ut oculis ista
 corpora, sic ille mente conspicitur, corde adtenditur et uidetur.
 Et ubi est cor unde ille uideatur ? *Beati*, ait, *mundi corde, quo-*
 30 *niam ipsi Deum uidebunt.* Audio, credo, ut possum intellego,
 corde uideri Deum, nec posse nisi mundo corde conspici ; sed
 audio aliam scripturam : *Quis gloriabitur castum se habere*
cor ? aut quis gloriabitur mundum se esse a peccato ? Adtendi
 ergo uniuersam creaturam, quantum potui ; corporalem ani-
 35 maduerti in caelo et in terra, spiritalem autem in meipso qui
 loquor, qui membra uegeto, qui uocem intendo, qui linguam
 moueo, qui uerba pronuntio, sensusque discerno. Et quando
 comprehendo me in me ? Vnde ergo possum quod supra me ?
 Promittitur tamen cordi humano uisio Dei, et indicitur quae-
 40 dam operatio mundandi cordis ; hoc dicitur ab scriptura : Para
 unde uideas quod amas, antequam uideas. Audito enim Deo
 et nomine eius, cui non dulce est quod audit, nisi impio mul-
 tum remoto, multum longe facto ? *Quoniam ecce*, inquit, *qui*
longe faciunt se abs te, peribunt ; sequitur : *Perdidisti omnem*
 45 *qui fornicatur abs te.* Nobis autem quid ? Quia illi longe, et
 ideo in tenebris, et ita sauciatis oculis in tenebris, ut lumen
 non solum non desiderent, sed etiam perhorrescant ; nobis in
 longinquo inuentis quid dicitur ? *Accedite ad eum, et illuminati-*
mini. Vt autem accedas et illumineris, displiceant tibi tene-
 50 brae tuae ; damna quod es, ut merearis esse quod non es. Es
 iniquus, esse debes iustus : numquam iustitiam percepturus
 es, si adhuc tibi placet iniquitas. Contere illam in corde tuo,
 et munda ; expelle illam de corde tuo, ubi uult habitare quem
 uis uidere. Accedit ergo utcumque anima humana, interior
 55 homo recreatus ad imaginem Dei, quia creatus ad imaginem
 Dei ; qui tanto erat longe factus, quanto ierat in dissimilitudi-
 nem. Non enim locorum interuallis acceditur ad Deum, aut
 receditur a Deo : dissimilis factus, longe recessisti ; similis fa-
 ctus, proxime accedis. Vide quomodo nos uult accedere Domi-
 60 nus, faciens primo similes, ut accedamus. *Estote*, ait, *sicut*

5, 29 Matth. 5, 8.
 Matth. 5, 45.

32 Prou. 20, 9.

43 Ps. 72, 27.

48 Ps. 33, 6.

60

39 indicitur] *codd.*, inde dicitur *edd.*

52/53 confitere illam in corde tuo ; ibi

uult habitare *Reg.*

54 accedente *quattuor codd.*

55 recreatur *idem codd.*

56 qui] *om. iidem codd.*

Pater uester qui in caelis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos. Disce diligere inimicum, si uis cauere inimicum. In quantum autem in te caritas crescit, efficiens te et reuocans te ad similitudinem Dei, per-
 65 tendit usque ad inimicos ; ut sis ei similis qui facit solem suum oriri, non super bonos tantum, sed super bonos et malos, et
 1274 pluit, non super iustos tantum, sed super iustos et iniustos. Quantum accedis ad similitudinem, tantum proficis in caritate, et tanto incipis sentire Deum. Et quem sentis ? qui uenit
 70 ad te, an ad quem tu redis ? Nam ille numquam discessit a te : recedit a te Deus, cum tu recedis a Deo. Praesentia sunt caecis omnia, sicut uidentibus ; uno loco stans caecus et uidens, iisdem formis rerum uterque circumfunditur ; ille est praesens
 1074 rebus, ille absens : ex duobus uno loco stantibus, unus est
 75 praesens, alius absens ; non rebus ipsis ad alterum accedentibus et ab altero recedentibus, sed propter dissimilitudinem oculorum suorum. Ille qui caecus dicitur, quia exstinctum est ibi quod contemperari solet luci cuncta uestienti, frustra est praesens rebus quas non uidet ; immo rectius absens quam
 80 praesens dicitur ; ubi enim non est sensus eius, recte dicitur absens ; hoc est enim absentem esse, sensu abesse. Sic et Deus ubique praesens est, ubique totus. Sapientia eius attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suauiter. Quod autem Deus Pater, hoc Verbum eius et Sapientia eius, lux de
 85 luce, Deus de Deo. Quid ergo optas uidere ? Non est a te longe quod uis uidere. Apostolus dicit equidem non longe positum ab unoquoque nostrum : *in ipso enim uiuimus et mouemur et sumus.* Quanta ergo miseria est, longe esse ab eo qui ubique est ?

6. Esto ergo similis pietate, et diligens cogitatione, quoniam inuisibilia eius per ea quae facta sunt intellecta conspiciuntur ; ea quae facta sunt intueri, mirari, quaere auctorem. Si dissimilis sis, repelleris ; si similis, exsultabis. Et cum accedere
 5 coeperis similis, et persentiscere Deum, quantum in te caritas crescit, quia et caritas Deus est, senties quiddam quod dicebas, et non dicebas. Ante enim quam sentire, dicere te putabas Deum : incipis sentire, et ibi sentis dici non posse quod sentis. Cum autem ibi didiceris dici non posse quod sentis, ta-
 10 cebis, non laudabis ? Ergo mutus eris in laudibus Dei, et gratiarum actionem non reddes ei qui uoluit se notum tibi facere ? Laudabas, cum quaereres ; silebis, cum inueneris ? Nullo pacto : non eris ingratus. Debetur honor, debetur reuerentia, debetur magna laudatio. Adtende te qui sis, terra et cinis :

82 cfr Sap. 8, 1. 87 Act. 17, 27.28. 6, 1 cfr Rom. 1, 20. 6 cfr 1 Ioh. 4, 8.

63 inimicum] amicum *Collb.* 78 luce *edd.*

15 uide quis meruerit, quid uidere ; uide quis, quid, homo Deum. Agnosco non meritum hominis, sed misericordiam Dei. Lauda ergo miserantem. Quomodo, inquis, laudabo ? Modicum ipsum quod sentire possum ex parte in aenigmate per speculum, iam explicare non possum. Audi ergo psalmum : *Iubilate Domino*, 20 *no, omnis terra*. Intellexisti iubilationem omnis terrae, si iubilas Domino. Domino iubila ; noli iubilationem tuam in alias atque alias res diuidere. Postremo cetera dici possunt utcumque ; ille solus est ineffabilis, qui dixit, et facta sunt omnia. PL
Dixit, et facti sumus : sed nos eum dicere non possumus. Ver- 1275
25 bum eius quo dicti sumus, Filius eius est ; ut a nobis utcumque infirmis diceretur, factus est infirmus. Iubilationem pro uerbo possumus dicere, uerbum pro uerbo non possumus. *Iubilate ergo Domino, omnis terra*.

7. *Seruite Domino in iucunditate*. Omnis seruitus amaritudine plena est : omnes conditione seruili obligati et seruiunt, et murmurant. Nolite timere illius Domini seruitutem : non erit ibi gemitus, non murmur, non indignatio ; nemo 5 se petit inde uenalem, quia dulce est quod redempti omnes su- μ 1075 mus. Magna felicitas, fratres, esse in ista domo magna seruum, etsi cum compedibus. Noli timere, serue compedite, confitere Domino : meritis tuis attribue compedes tuas ; confitere in compedibus, si uis ut in ornamenta uertantur. Non frustra, 10 nec sine exauditione dictum est : *Intret in conspectum tuum gemitus compeditorum. Seruite Domino in iucunditate*. Libera seruitus est apud Dominum ; libera seruitus, ubi non necessitas, sed caritas seruit. Vos, inquit, *in libertatem uocati estis, fratres : tantum ne libertatem in occasionem carnis detis ;* 15 *sed per caritatem spiritus seruite inuicem*. Seruum te caritas faciat quia liberum te ueritas fecit. *Si manseritis, inquit, in uerbo meo, uere discipuli mei estis ; et cognoscetis ueritatem, et ueritas liberabit uos*. Simul es et seruus et liber : seruus, quia factus es ; liber, quia amaris a Deo a quo factus es ; immo 20 etiam inde liber, quia amas eum a quo factus es. Noli seruire cum murmure ; non enim id agunt murmura tua, ut non seruias, sed ut malus seruus seruias. Seruus es Domini, libertus es Domini ; non te sic quaeras manumitti, ut recedas de domo manumissoris tui.

8. *Seruite Domino in iucunditate*. Plena erit illa et perfecta iucunditas, cum corruptibile hoc induerit incorruptionem, et mortale hoc induerit immortalitatem : tunc erit per-

18 cfr I Cor. 13, 12. 24 cfr Ps. 32, 9. 7, 10 Ps. 78, 11. 13 Gal. 5, 13.
16 Ioh. 8, 31, 32. 8, 2 cfr I Cor. 15, 53.

6, 20/21 terrae, si iubilas domino] *opt. codd.*, terrae ? si iubilas *edd.* 7, 2 ser-
uili] *om. plures codd.* 5 petit] *plures codd.* (cfr *Tract. in Iob. XLI, 4, 8* : 'uenales
se petunt'), putet *Colb. Er.* 16 faciat] *plures codd. Am. Er.*, facit *Lou.*

fecta iucunditas, tunc illa perfecta iubilatio, tunc laus sine
 5 defectu, tunc amor sine scandalo, tunc fructus sine timore,
 tunc uita sine morte. Quid hic ? nullumne gaudium ? Si nul-
 lum gaudium, nulla iubilatio, quomodo : *Iubilate Domino,*
uniuersa terra ? Est plane et hic gaudium ; de spe futurae
 uitae gustatur hic unde ibi satiemur. Sed necesse est ut multa
 10 perferant frumenta inter zizania : sunt grana inter paleam,
 est lilium inter spinas. Quid enim audit ecclesia ? *Sicut lilium*
in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum. Non
 dictum est : In medio alienarum, sed : *in medio filiarum.* O Do-
 mine, quomodo consolaris, quomodo confortas, quomodo ter-
 15 res ? Quid est quod dicis ? *Sicut lilium in medio,* quarum spi- PL
narum ? Ita proxima mea in medio, quarum *filiarum ?* 1276
 quas dicis spinas, ipsas filias ? Respondet : Spinae sunt propter
 mores suos ; filiae, propter sacramenta mea. Vtinam ergo inter
 gemitus alienorum gemeretur ; minus gemeretur. Ille est ma-
 20 ior gemitus : *Quoniam si inimicus exprobrasset mihi, sustinuis-*
sem utique ; et si is qui oderat me, super me magna locutus fuis-
set, absconderem me utique ab eo. Psalmi uoces sunt : qui litteras
 nostras nouit, sequitur ; qui non nouit, discat, ut sequatur. *Si*
is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, absconderem
 25 *me utique ab eo ; tu uero unanimis, dux meus et notus meus, qui*
simul mecum dulces capiebas cibos. Quos dulces cibos nobiscum
 capiunt, qui nobiscum semper futuri non sunt ? quos dulces
 cibos, nisi : *Gustate et uidete quam dulcis est Dominus ?* Inter
 illos necesse est gemamus.

9. Sed quo se separaturus est christianus, ut non gemat in-
 ter falsos fratres ? Quo iturus est ? quid facturus ? Solitudines
 petat ? Sequuntur scandala. Separaturus est se qui bene pro-
 ficat, ut nullum omnino hominem patiat ? Quid si et ipsum, μ 1076
 5 antequam proficeret, nemo uellet pati ? Si ergo, quia proficit,
 nullum hominem uult pati, eo ipso quo non uult aliquem ho-
 minem pati, conuincitur quod non profecerit. Intendat Caritas
 uestra : *Sustinentes inuicem,* ait apostolus, *in dilectione, sata-*
gentes seruare unitatem spiritus in uinculo pacis. Sustinentes
 10 *inuicem* : non habes quod in te alius sustineat ? Miror si non
 est ; sed ecce non sit : eo robustior es ad ceteros sustinendos,
 quo iam non habes quod in te alii sustineant. Non sustineris,
 sustine ceteros. Non possum, inquis. Ergo habes quod et in te
 alii sustineant. *Sustinentes inuicem in dilectione.* Tu deseris res
 15 humanas, et segregas te, ut nemo te uideat ; cui proderis ? Tu
 ad hoc peruenisses, si nullus tibi profuisset ? An quia ueloces
 pedes tibi uideris habuisse ad transeundum, praecisurus es
 pontem ? Exhortor omnes, uox Dei omnes hortatur : *Susti-*
mentes inuicem in dilectione.

9 cfr Matth. 3, 12 ; 13, 30.
 8. 9, 8 Eph. 4, 2.3.

11 Cant. 2, 2.

20 Ps. 54, 13-15.

28 Ps. 33,

10. Separabo me, inquit aliquis, cum paucis bonis ; cum illis mihi bene erit. Nam nulli prodesse impium et crudele est. Non me hoc docuit Dominus meus. Non enim damnauit seruum qui interuertit quod accepit, sed qui non erogauit. In-
 5 tellegatur poena interuersoris ex poena pigri. *Serue nequam et piger*, ait Dominus damnans ; non ait : Interuertisti pecuniam meam ; non ait : Dedi tibi, et non mihi quod dedi integrum reddidisti. Quia non creuit, quia non erogasti, inde, inquit, te puniam. Auarus est Deus salutis nostrae. Ergo separabo me,
 10 inquit, cum paucis bonis ; quid mihi est rationem habere cum turbis ? Bene ; pauci ipsi boni, de quibus turbis sunt eliquati ? Si tamen iam ipsi pauci, omnes boni ; tamen bona cogitatio humana, laudabilis esse cum talibus qui elegerunt uitam quietam ; remoti a strepitu populari, a turbis inquietis, a ma-
 15 gnis fluctibus saeculi, tamquam in portu sunt. Iam ergo ibi gaudium illud ? iam ibi iubilatatio illa quae promittitur ? Non-
 dum ; sed adhuc gemitus, adhuc sollicitudo tentationum. Habet enim alicunde et portus aditum ; si portus aditum ex nulla
 20 ex aliqua parte pateat ; aliquando autem per eam partem qua patet, uentus irruit ; et ubi scopuli non sunt, naues se inuicem collisae confringunt. Vbi ergo securitas, si nec in portu ? Et tamen utcumque feliciores in portu quam in pelago, fatendum est, concedendum est, uerum est. Ament se, naues in portu
 25 bene sibi applicentur, non sibi collidantur ; seruetur ibi parilitas aequabilitatis, constantia caritatis ; et quando forte uentus ex illa parte qua patet, irruerit, sit ibi cauta gubernatio.

11. Nam quid dicturus est mihi quisquis talibus locis forte praeest, immo seruit fratribus, in his quae monasteria dicuntur ? quid dicturus est ? Cautus ero, nullum malum admittam. Quomodo nullum malum admittes ? Nullum hominem ma-
 5 lum, nullum fratrem malum intrantem admissurus sum ; cum paucis bonis bene mihi erit. Vbi cognoscis quem forte uis excludere ? Vt cognoscatur malus, intus probandus est ; quomodo ergo excludis intraturum, qui postea probandus est, et probari nisi intrauerit non potest ? Repelles omnes malos ? μ 1077
 10 Dicis enim, et nosti inspicere. Omnes nudis cordibus ad te ueniunt ? Qui intraturi sunt, ipsi se non nouerunt ; quanto minus tu ? Multi enim sibi promiserunt quod impleturi essent illam uitam sanctam, in commune habentem omnia, ubi nemo dicit aliquid suum, quibus est una anima et cor unum in
 15 Deum : missi sunt in fornacem, et crepuerunt. Quomodo ergo cognoscis eum qui sibi ipse adhuc ignotus est ? Excludes ma-

10, 5 sqq. Matth. 25, 14-30. 11, 12 cfr Act. 4, 32-35.

10, 3 non me] *codd.*, nonne *edd.* 23 felicior es *Rem.* 24 ament se] *aliquot codd.*, tamen se *edd.* 25 colliduntur *Tur. Er.*, collidentur *alius cod.*

los fratres a conuentu bonorum ? De corde tuo, quisquis ista dicis, omnes malas cogitationes, si potes, exclude : non intret in cor tuum uel suggestio mala. Non consentio, inquis. Sed
 20 intrauit tamen, ut suggereret. Nam omnes munita corda habere uolumus, ut nihil intret quod male suggeratur. Vnde autem intret, quis nouit ? Et pugnamus quotidie in uno corde nostro ; unus homo in corde suo cum turba luctatur. Suggestit auaritia, suggestit libido, suggestit uoracitas, suggestit laetitia
 25 ista popularis ; omnia suggerunt : ab omnibus se continet, omnibus respondet, et ab omnibus auersatur ; difficile est ut non ab aliqua feriat. Vbi ergo securitas ? Hic nusquam ; in ista uita nusquam, nisi in sola spe promissorum Dei. Ibi autem, cum illuc peruenerimus, perfecta securitas, cum clauduntur portae, et confirmantur uectes portarum Ierusalem : ibi
 30 uere plena iubiliatio et magnum gaudium. Modo autem ne securus laudes quamlibet uitam, ante mortem ne laudes hominem quemquam.

12. Hinc autem falluntur homines, ut uel non suscipiant meliorem uitam, uel temere aggrediantur, quia et cum laudare uolunt, sic laudant, ut non ibi dicant mala quae mixta sunt ; et qui uituperare uolunt, tam inuido animo et peruerso uituperant, ut claudant oculos aduersus bona, et sola mala quae ibi uel sunt uel putantur exaggerent. Inde fit ut unaquaeque professio male laudata, id est non caute laudata, cum inuitauerit homines laude sua, inueniant illi qui illuc ueniunt, aliquos quales ibi esse non credebant ; et offensi a malis, resiliunt a
 5 bonis. Fratres, disciplinam istam ad uitam uestram conferte, et sic audite ut uiuatis. Laudatur, ut generaliter dicam, ecclesia Dei : magni homines christiani, soli christiani, magna catholica ; diligunt se omnes, impendunt sibi quisque quod possunt, orationibus, ieiuniis, hymnis uacatur per totum orbem
 10 terrarum, una consensione pacis laudatur Deus. Audit forte qui nescit tacitum esse de commixtis malis, uenit laude inuitatus, inuenit commixtos malos, qui non illi praedicti sunt antequam ueniret ; offenditur a falsis christianis, refugit a ueris christianis. Rursus odiosi, maledici, irruunt in uituperationem : Quales christiani ? qui christiani ? Auari, feneratores. Nonne ipsi sunt qui theatra et amphitheatra implent per ludos et per alia spectacula, qui implent ecclesias per dies festos ? Ebriosi, uoraces, inuidi, insectatores alterutrum. Sunt tales, sed non soli tales. Et iste uituperator caeco animo tacet
 20 bonos ; et ille laudator incauto animo tacet malos. Si autem sic laudatur in hoc tempore ecclesia Dei, quomodo laudant scri-

30 cfr Ps. 147, 13. 32 cfr Eccli. 11, 30.

11, 20 suggereretur *Er. Ven. Lou.* 27 ab aliqua] aliqua *Reg.*, ab aliquo *Rot.*
 12, 12/13 catholica] *codd. Am.*, ecclesia *praem. Er. Lou.*

pturae Dei, ecce quomodo nunc dixi : *Sicut liliū in medio* ^{μ 1078}
spinarum, sic proxima mea in medio filiarum : audit homo, con-
 siderat, placet illi liliū, intrat, adhaeret lilio, tolerat spinas ;
 30 merebitur esse in laude et in osculis sponsi, qui dicit : *Sicut*
liliū in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum.
 Ita et in clericis. Laudatores clericorum intendunt ibi bonos
 ministros, fideles dispensatores, omnium toleratores, uiscera
 sua impendentes his quos uolunt proficere, non quaerentes
 35 quae sua sunt, sed quae Iesu Christi. Laudant haec, obli-
 uiscuntur quia mixti sunt malis. Rursus qui reprehendunt
 auaritiam clericorum, improbitates clericorum, lites clerico-
 rum, appetentes res alienas, ebriosos, uoraces iactant. Et tu
 inuide uituperas, et tu incaute laudas : tu qui laudas, dic
 40 mixtos malos ; tu qui uituperas, uide ibi et bonos. Sic et in
 illa uita communi fratrum, quae est in monasterio : Magni
 uiri, sancti, quotidie in hymnis, in orationibus, in laudibus
 Dei, inde uiuunt, cum lectione illis res est ; laborant manibus
 suis, inde se transigunt ; non auare aliquid petunt, quidquid
 45 eis infertur a piis fratribus, cum sufficientia et cum caritate
 utuntur ; nemo sibi usurpat aliquid quod alter non habeat ;
 omnes se diligunt, omnes inuicem se sustinent. Laudasti, lau-
 dasti : qui nescit quid interius agatur, qui nescit quomodo
 illo uento intrante etiam naues se in portu collidunt, intrat
 50 quasi securitatem sperans, neminem quem toleret habiturus ;
 inuenit ibi fratres malos, qui mali inueniri non possent, nisi
 admitterentur (et necesse est ut primo tolerentur, ne forte cor-
 rigan- tur ; nec excludi facile possunt, nisi prius fuerint tole-
 rati) ; et fit ipse intolerandae impatientiae. Quis me huc
 55 quaerebat ? Ego putabam quia caritas est hic. Et paucorum
 hominum molestia irritatus, dum non perseuerauerit implere
 quod uouit, fit desertor tam sancti propositi, et reus uoti non
 redditi. Iam uero cum inde exierit, fit et ipse uituperator et ma-
 ledicus ; et dicit ea sola quae quasi se pati non potuisse asse-
 60 uerat ; et aliquando uera. Sed uera malorum toleranda sunt
 propter societatem bonorum. Dicit illi scriptura : *Vae his*
qui perdiderunt sustentiam. Et quod est amplius, ructat in-
 dignationis malum odorem, unde absterreat intraturos ; quia
 ipse cum intrasset, perdurare non potuit. Quales illi ? Inuidi,
 65 litigatores, neminem sustententes, auari ; ille ibi illud fecit, et
 ille ibi illud fecit. O male, quare taces bonos ? Quos tolerare
 non potuisti, iactas : qui te malum tolerauerunt, taces.

PL
1279

12, 27 Cant. 2, 2.

34/35 cfr Phil. 2, 21.

61 Eccli. 2, 16.

30 osculis] *plures codd. Am., osculo cet. codd., oculis Er. Lou.* 38 iactant]
plures codd. Am., iactantes se Reg., iactantes Er. Lou. 47/48 laudasti, laudasti]
codd., laudat edd. 53/54 intolerati *quidam codd. Am., intolerandi duo codd.*
 54 impatientiae] *codd., patientiae edd.* 63 malum odorem] *plures codd., malo-*
rum odiorum alii, malorum odorem edd.

13. Merito illud, fratres carissimi, magnificum in Domini euangelio, ex ore Domini : *Duo in agro ; unus assumetur, et unus relinquetur ; duae in molendino ; una assumetur, et una relinquetur ; duo in lecto : unus assumetur, et unus relinquetur.*
 5 Qui sunt *duo in agro* ? Quod dicit apostolus : *Ego plantavi, Apollo rigauit ; sed Deus incrementum dedit. Dei agricultura estis.* In agro laboramus. *Duo in agro*, clerici sunt : *unus assumetur, et unus relinquetur* ; assumetur bonus, relinquetur malus. *In molendino duae*, ad plebes retulit. Quare *in molendino* ?
 10 Quia deuinctae saeculo, circuitu rerum temporalium, tamquam mola detinentur. Et inde *una assumetur, et una relinquetur*. Quae inde assumetur ? Faciens opera bona, attendens μ 1079
 indigentiam seruorum Dei, indigentiam pauperum, in confessione fidelis, in laetitia spei certa, uigilans ad Deum, nulli imprecans mala, diligens quantum potest, non solum amicos, sed
 15 etiam inimicos, praeter uxorem suam non sciens aliquam, praeter maritum suum non sciens aliquem ; assumetur et de molendino ; quae autem aliter fuerit, relinquetur. Alii autem dicunt : Quietem uolumus, neminem uolumus pati, remouemus nos a turbis ; bene erit nobis in quadam securitate. Si quietem quaeris, quasi lectum quaeris, ut sine aliqua sollicitudine requiescas. Et inde *unus assumetur, et unus relinquetur*.
 Nemo uos fallat, fratres : si non uultis falli, et uultis amare fratres, scitote omnem professionem in ecclesia habere fictos.
 25 Non dixi omnem hominem esse fictum, sed omnem professionem habere fictas personas : sunt christiani mali, sed sunt et boni. Quasi plures malos uides, quia palea sunt, et te ad grana peruenire non permittunt ; sunt ibi et grana, accede, tenta, excute, adhibe oris iudicium. Inuenis sanctimoniales indisci-
 30 plinatas ; numquid ideo sanctimonium reprehendendum est ? Multae non stant in domibus suis, circumeunt domos alienas, curiose agentes, loquentes quae non oportet, superbae, linguatae, ebriosae : etsi uirgines sunt, quid prodest integra caro, mente corrupta ? Melius est humile coniugium, quam superba
 35 uirginitas. Si enim nuberet, non haberet nomen unde extolleretur, et haberet frenum quo regeretur. Sed numquid propter uirgines malas, damnaturi sumus sanctas et corpore et spiritu ? aut propter istas laudabiles, etiam illas improbandas laudare cogemur ? Vndique unus assumetur, et unus relinque-
 40 tur.

14. Ergo, fratres, finiamus psalmum, quia planus est. *Seruite Domino in iucunditate* ; uos alloquitur, quicumque in caritate omnia toleratis, et spe gaudetis. *Seruite Domino*,

13, 2 Matth. 24, 40.41 ; Luc. 17, 34, 35. 5 1 Cor. 3, 6.9. 31 cfr 1 Tim. 5, 13.
 35 cfr 1 Cor. 7, 34.

13, 9 retulit] *codd. edd.*, retuli *Lou.*

non in amaritudine murmurationis, sed *in iucunditate* dilectionis. *Intrate in conspectu eius, in exultatione.* Facile est exsultare foris; in conspectu Dei exulta. Non ualde lingua exsultet; conscientia exsultet. *Intrate in conspectu eius, in exultatione.*

3. **15.** *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus.* Quis nescit quia Dominus ipse est Deus? Sed de Domino dicit, quem non putabant homines Deum: *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus,* Dominus ille non uobis uilescat: 5 crucifixistis, flagellastis, sputis illinistis, spinis coronastis, ueste ignominiosa uestistis, in ligno suspendistis, clauis confixistis, lancea percussistis, custodes ad sepulcrum posuistis; ipse est Deus. *Scitote quoniam Dominus ipse est Deus. Ipse fecit nos, et non nos. Ipse fecit nos:* omnia per 10 ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Quid est quod exsultatis? quid est quod superbitis? Alius uos fecit, et qui uos fecit, ipse a uobis patitur. Sed uos sic uos iactatis et gloriamini, et extollitis, quasi a uobis ipsis facti sitis. Bonum est uobis ut qui fecit uos, perficiat uos. *Ipse fecit nos, et non* 15 *nos.* Non debemus superbire: totum bonum quod habemus, ab artifice nostro habemus; quod in nobis nos fecimus, inde damnatur; quod in nobis ille fecit, inde coronamur. *Ipse fecit nos, et non nos. Nos autem populus eius, et oues pascuae eius.* Oues et ouis: ipsae oues una ouis. Et 20 *quam* ^{μ 1080} *amantissimum nostri pastorem habemus!* Dimisit nonaginta nouem, descendit quaerere unam, reportat in humeris suis redemptam sanguine suo. Securus mortuus est pastor pro oue, qui resurgens possidet ouem. *Nos autem populus eius, et oues pascuae eius.*

4. **16.** *Intrate in portas eius in confessione.* In portis ^{PL} initium est; a confessione incipite. ¹²⁸¹ *Inde psalmus in confessione,* ibi iubilate. Confitemini uos non factos a uobis, laudate eum a quo facti estis. Ab illo sit bonum tuum, a quo recedens 5 fecisti malum tuum. *Intrate in portas eius in confessione.* Intret grex in portas, non foris remaneat ad lupos. Et quomodo intret? *In confessione.* Porta, id est initium, confessio tibi sit. Vnde in alio psalmo dicitur: *Incipite Domino in confessione.* Quod illic, dicit: *Incipite,* hoc appellauit hic: 10 *portas: Intrate in portas eius in confessione.* Et quid, cum iam intrauerimus, non confitebimur? Semper confitere, semper habes quod confitearis. Difficile est in hac uita, ut sic homo mutetur, ut nihil inueniatur in eo quod repreh-

15, 9 cfr Ioh. 1, 3. 20 cfr Luc. 15, 4-5. 16, 2/3 Ps. 99, 1. 8 Ps. 146, 7.

15, 9 non] *opt. codd. cum LXX, ipsi add. edd. cum a et Vulg.* 14 perficiat] *reficiat plures probae notae codd.* 16, 2/3 psalmus in conf.] *codd. (subandi: 'inscribitur'), psalmum in conf. Rem. edd.* 3 ibi] *om. Rem.*

datur ; opus est ut tu te reprehendas, ne ille reprehendat qui
 15 damnaturus est. Ergo et cum intraueris in atria, confitere.
 Quando non erit confessio peccatorum ? In illa requie, in illa
 aequalitate angelorum. Sed uidete quid dixerim : Non erit con-
 fessio peccatorum. Non dixi : Non erit confessio ; erit enim
 confessio laudis. Semper confiteberis, illum Deum, te creatu-
 20 ram ; illum protectorem, te protectum. In illo quodammodo
 absconditus eris, sicut dictum est : *Abscondes eos in abscondito*
uultus tui. In atria eius in hymnis confitemini ei.
 In portis confitemini ; et in atria cum intraueritis, confitemini
 in hymnis. Hymni laudes sunt. Quando intras, te reprehende ;
 25 cum intraueris, illum lauda. *Aperite mihi portas iustitiae*, dicit
 in alio psalmo, *ingrediens in eis confitear Domino*. Numquid
 dixit : Cum ingressus fuero, iam non confitebor ? Etiam in-
 gressus confitebitur. Quae enim peccata confitebatur Dominus
 noster Iesus Christus, quando ait : *Confiteor tibi, Pater, Domine*
 30 *caeli et terrae ?* Illum laudans confitebatur, non se accusans.

4.5. **17.** *Laudate nomen eius, quia suavis est Dominus.*
 Nolite putare quia deficitis in laudando. Laudatio uestra quasi
 manducatio erit : quantum laudatis, tantum uires adquiri-
 tis, et tantum dulcescit quem laudatis. *Laudate nomen*
 5 *eius, quia suavis est Dominus. In aeternum mise-*
ricordia eius. Non enim cum te liberauerit, desinet esse
 misericors ; et ut protegat semper in aeternam uitam, mise-
 ricordiae eius est. *In aeternum ergo misericordia eius,*
et usque in generationem et generationem ueritas
 10 *eius.* Aut omnem generationem accipe quod dictum est, *in*
generationem et generationem ; aut in duabus genera-
 tionibus, unam terrenam, alteram caelestem. Hic est generatio
 una quae parit mortales ; altera quae parit aeternos. Veritas
 eius et hic est, et ibi. Noli putare quia hic non est ueritas eius :
 15 si non hic esset ueritas eius, non diceret in alio psalmo : *Veritas*
de terra orta est ; nec ipsa Veritas diceret : *Ecce ego uobiscum*
sum usque in consummationem saeculi.

21 Ps. 30, 21.

25 Ps. 117, 19.

29 Matth. 11, 25.

17, 15 Ps. 84, 12.

16 Matth. 28, 20.

22 in hymnis confit.] *plures et opt. codd. cum a*, in hymnis confessionum confit.
duo codd. Am. Er. (cfr psalt. Roman.), in hymnis confessionem confit. Lou.
 26 eis] *codd. cum a et LXX, eas edd. cum Vulg.* 17, 9 generatione et generatio-
 ne a

IN PSALMVM C

ENARRATIO.

SERMO AD PLEBEM.

μ 1081

PL

1282

Vers. 1.

1. Psalmus iste centesimus quod habet in primo uersu, hoc in toto eius corpore quaerere debemus. *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine.* Nemo sibi ad impunitatem blandiatur de misericordia Dei, quia est et iudicium; et
 5 nemo in melius commutatus exhorreat iudicium Dei, quia praecedit misericordia. Homines enim quando iudicant, aliquando uicti misericordia, faciunt contra iustitiam; et uidetur in eis esse misericordia, et non esse iudicium; aliquando uero rigidum uolentes tenere iudicium, perdunt misericordiam.
 10 Deus autem nec in bonitate misericordiae perdit iudicii seueritatem, nec in iudicando cum seueritate amittit misericordiae bonitatem. Ecce si temporibus distinguamus haec duo, misericordiam et iudicium; forte enim non sine causa ipso ordine posita sunt, ut non diceret: Iudicium et misericordiam, sed,
 15 *misericordiam et iudicium*; si ergo per tempora distinguamus haec duo, forte inuenimus modo tempus esse misericordiae, futurum autem tempus iudicii. Quomodo est primo tempus misericordiae? Primo in Deo considera, ut et tu quantum ipse tibi donauerit, imiteris Patrem. Neque enim
 20 arroganter dicimus, Patrem nostrum nos debere imitari; quandoquidem Dominus ipse unicus Dei Filius ad hoc nos hortatur, dicens: *Estote sicut Pater uester caelestis.* Cum diceret: *Diligite inimicos uestros, orate pro eis qui uos persequuntur; ut sitis, inquit, filii Patris uestri qui in caelis est, qui solem suum*
 25 *facit oriri super bonos et malos, et pluit super iustos et iniustos.* Ecce misericordia. Quando uides iustos et iniustos eundem solem intueri, eandem lucem carpere, eosdem fontes bibere, eadem pluuia saginari, iisdem fructibus terrae repleri, similiter aerem istum ducere, habere aequaliter bona mundi; noli
 30 putare iniustum esse Deum, qui dat ista aequaliter et iustis et iniustis. Misericordiae tempus est, nondum iudicii. Nisi enim primo Deus per misericordiam parceret, non inueniret quos per iudicium coronaret. Est ergo misericordiae tempus, quando patientia Dei ad paenitentiam adducit peccantes.

2. Audi apostolum distinguentem utrumque tempus, et distingue et tu: *Existimas autem, inquit, o homo qui iudicas eos qui faciunt ea, et eadem agis, quoniam tu effugies iudicium Dei?* Intendite. Videbat enim se (sed cui hoc dicit. Non enim

C, 1, 22 Matth. 5, 48.44.45. 2, 2 sqq. Rom. 2, 3-6.

C, 1, 2 misericordiam] *titulum praem. a, quem Aug. om. : psalmus ipsi dauid*
 7 misericordiam faciunt *aliquot codd.* 27 carpere] *codd. (cfr n. 5, l. 12), capere*
edd. μ

5 uni homini dicit, sed generi hominum tali), uidebat se committere multa mala quotidie, et tamen uiuere, nihil mali sibi contingere, et putabat aut dormire Deum, aut res humanas non adtendere, aut amare facta hominum mala. Tollit istam cogitationem de corde, sed bene intellegendis. Quid ergo ait ?

10 *Existimas, o homo qui iudicas eos qui talia agunt, et facis ea, quoniam tu effugies iudicium Dei ?* Et quasi diceret : Quare facio tanta mala quotidie, et nihil mali mihi contingit, secutus ostendit illi tempus misericordiae : *An diuitias benignitatis, et patientiae, et longanimitatis eius contempnis ?* Et uere

15 quia hoc contemnebat ; sed fecit illum sollicitum. *Ignoras, inquit, quoniam benignitas Dei ad paenitentiam te adducit ?* ^{μ 1082} Ecce tempus misericordiae. Ne autem hoc ille semper putaret futurum, quomodo secutus eum terruit ? *Tu autem* (iam tempus iudicii audi ; audisti tempus misericordiae, propter,

20 *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine*) : *Tu autem, inquit, secundum duritiam cordis tui et cor impaenitens, thesaurizas tibi iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.* Ecce, *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine.* Sed mi-

25 natus est de iudicio ; numquid ideo iudicium Dei tantummodo formidandum est, et non amandum ? Formidandum malis propter poenam, amandum bonis propter coronam. Quia ergo terruit malos apostolus in hoc testimonio quod commemorauit, audi ubi spem dat bonis de iudicio. Seipsum ponit, et dicit,

30 et ostendit et ipse in se tempus misericordiae. Quia nisi et ipse inueniret tempus misericordiae, qualem illum inueniret iudicium ? Blasphemum, persecutorem, iniuriosum. Sic enim dicit, et commendat tempus misericordiae, in quo modo sumus : *Qui prius, inquit, fui blasphemus, et persecutor et iniu-*

35 *riosus ; sed misericordiam consecutus sum.* Sed forte ipse solus consecutus est misericordiam ? Audi quomodo nos erigat : *Vt in me, inquit, ostenderet Christus Iesus omnem longanimitatem, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in uitam aeternam.* Quid est : *in me ostenderet longanimitatem ?* Vt unus-

40 quisque peccator et sceleratus uideret quia Paulus accepit ueniam, et non de se desperaret. Ecce ostendit se, erexit et alios. Vbi ? In tempore misericordiae. Audi in tempore iudicii quid dicat de bonis, iterum dicens de se et de aliis. Primo misericordiam consecutus est. Quare ? Quia fuit blasphemus, et

45 persecutor, et iniuriosus. Venit Dominus ut donaret Paulo, non ut redderet. Nam si reddere uellet, quid inueniret quod redderet peccatori, nisi poenam et supplicium ? Noluit reddere poenam, sed donauit gratiam. Audi quia ille cui donauit,

34 1 Tim. 1, 13.16.

2, 5 generi humano, talia dicebat *edd.* tali] quod *add. Reg.*

tenet Dominum etiam debitorem. Inuenit eum donatorem
 50 tempore misericordiae, tenet debitorem tempore iudicii. Quo-
 modo hoc dicit, uidete. *Ego enim iam immolor, dixit, et tempus
 resolutionis meae proximum est. Bonum certamen certavi, cur-
 sum consummaui, fidem seruaui.* Hoc, tempore misericordiae,
 audi de iudicio. *De cetero superest mihi corona iustitiae, quam*
 55 *reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.* Non dixit : donat,
 sed : *reddet.* Quando donabat, misericors erat ; quando reddet,
 iudex erit, quia, *Misericordiam et iudicium cantabo
 tibi, Domine.* Sed donando delicta, fecit se coronae debi-
 torem : *ibi misericordiam consecutus sum.* Misericors ergo Do-
 60 minus primo, hic autem *reddet mihi coronam iustitiae.* Vnde
 reddet ? Quia *iustus iudex* est. Quare iustus iudex ? Quia PL
bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruaui. 1284
 Ideo iustus non potest nisi coronare ista. Inuenit enim ista
 quae coronaret : antea uero quid inuenerat ? *Qui prius fui*
 65 *blasphemus et persecutor.* Ista donauit, illa coronabit ; donauit
 haec tempore misericordiae, coronabit illa tempore iudicii ;
 quia, *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Do-
 mine.* Sed numquid solus Paulus id meruit ? Hoc enim dixit μ 1083
 ram, quomodo in illo testimonio terruit, sic in isto erexit. Cum
 70 dixisset : *Reddet mihi Dominus in illo die iustus iudex : non
 solum mihi, inquit, sed omnibus qui diligunt manifestationem
 et regnum eius.*

3. Ergo, fratres, quoniam habemus tempus misericordiae,
 non nobis blandiamur, non nos dimittamus, non dicamus :
 Semper parcit Deus. Ecce feci heri, pepercit Deus ; facio et
 hodie, et parcit Deus ; faciam et cras, quia parcit Deus. Ad-
 5 tendis ad misericordiam, et non times iudicium. Si uis cantare
 misericordiam et iudicium, intellege quia ideo parcit, ut corri-
 garis, non ut in malignitate permanes. Noli tibi thesaurizare
 iram in die irae et reuelationis iusti iudicii Dei. Quia in tem-
 pore misericordiae in alio psalmo dicitur : *Peccatori autem*
 10 *dixit Deus : Utquid tu enarras iustificationes meas, et assumis
 testamentum meum per os tuum ? Tu uero odisti disciplinam, et
 abiecisti sermones meos post te : si uidebas furem, concurrebas
 ei, et cum moechis portionem tuam ponebas ; sedens aduersus
 fratrem tuum detrahebas, et aduersus filium matris tuae ponebas*
 15 *scandalum. Haec fecisti, et tacui.* Vide tempus misericordiae.
 Quid est : *tacui* ? Numquid : Non corripui ? Sed : Non iudi-
 caui. Quomodo enim tacet qui quotidie clamat in scripturis, in
 euangelio, in praedicatoribus suis ? Tacui a supplicio, non a
 uerbo. *Haec fecisti, et tacui.* Et quia tacuit Deus, id est, non
 20 uindicauit, quid sibi dixit in corde peccator ? Audi : *Suspica-
 tus es, inquit, iniquitatem, quod ero tibi similis.* Id est, parum est
 quia tu talis eras ; et me talem putasti. Et cum ostendisset illi

tempus misericordiae, terruit de tempore iudicii : *Arguam te, et statuam te ante faciem tuam.* Tu te ponis post te, ego te
 25 ponam ante te. Omnis enim qui non uult uidere peccata sua, post dorsum se ponit, et aliorum peccata acute adtendit, non per diligentiam, sed per inuidentiam ; non uolens sanare, sed accusare : se autem obliuiscitur. Vnde talibus Dominus dicit :
 30 *Stipulam in oculo fratris tui uides, et trabem in oculo tuo non uides.* Quia ergo misericordia et iudicium cantatur nobis, et nos facientes misericordiam securi exspectemus iudicium ; et simus in corpore ipsius, et nos cantemus ea. Cantat enim hoc Christus ; si solum caput cantat, a Domino est canticum hoc, ad nos non pertinet ; si autem totus Christus, id est caput et
 35 corpus eius, esto in membris eius, adhaere illi per fidem, et per spem, et per caritatem ; et in illo cantas, in illo exsultas ; quia et ipse in te laborat, in te sitit, in te esurit et tribulatur. PL
 Ille in te adhuc moritur, et tu in illo iam resurrexisti. Nam si 1285
 non in te moreretur, nollet in te sibi parci a persecutore, cum
 40 diceret : *Saule, Saule, quid me persequeris ?* Ergo, fratres mei, Christus cantat ; sed quomodo, nostis ; Christum assidue commendauimus uobis, et scio quia rudia uobis non sunt. Dominus Christus Verbum Dei est, per quod facta sunt omnia. Hoc Verbum ut redimeret nos, caro factum est, et habita-
 45 uit in nobis : factus est homo Deus super omnia, Filius Dei aequalis Patri ; ad hoc homo factus est, ut Deus homo mediator esset inter homines et Deum, et reconciliaret longe positos, et coniungeret separatos, et reuocaret alienatos, et reduceret peregrinos ; ad hoc factus est homo. Factus est ergo ca- μ 1084
 50 put ecclesiae, habet et corpus et membra. Quaere membra ipsius, modo gemunt per uniuersum orbem terrarum : tunc laetabuntur in fine, in corona iustitiae, de qua dicit Paulus : *Quam reddet mihi Dominus in illo die iustus iudex.* Et modo ergo cantemus in spe, omnes in unum collecti. Christum enim
 55 induti Christus sumus cum capite nostro ; quia utique Abrahae semen sumus. Apostolus hoc dicit. Quia dixi : Christus sumus. Apostolus ait : *Ergo Abrahae semen estis, secundum promissionem heredes.* Abrahae semen estis : uideamus, si semen Abrahae est Christus. *In semine tuo benedicentur omnes*
 60 *gentes. Non dicit : In seminibus, tamquam in multis ; sed tamquam in uno : Et semini tuo, quod est Christus.* Et nobis dicit : *Ergo semen Abrahae estis.* Manifestum quia ad Christum pertinemus ; et quia membra eius et corpus eius sumus, cum capite nostro unus homo sumus. Cantemus ergo : *Miseri-*
 65 *cordiam et iudicium cantabo tibi, Domine.*

2. 4. *Psallam, et intellegam in uia immaculata,*

29 Matth. 7, 3. 40 Act. 9, 4. 44 cfr Ioh. 1, 3, 14. 53 II Tim. 4, 8. 57 Gal. 3, 29. 8. 16.

3, 36 cantas ... exsultas] *plures codd.*, canta ... exsulta *edd.*

quando uenies ad me. Nisi in uia immaculata, non potes psallere, nec intellegere. Si uis intellegere, in uia immaculata psalle, id est, operare in hilaritate Deo tuo. Quae est uita immaculata? Audi sequentia: *Deambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meae.* Haec uia immaculata ab innocentia coepit, in ipsa etiam peruenitur. Quid quaeris multa uerba? Innocens esto, et perfecisti iustitiam. Sed quid est esse innocentem? Duobus enim modis nocet
 10 homo, quantum in ipso est: aut faciendo miserum, aut deserendo miserum, quia et tu non uis ab alio fieri miser, et non uis deseri ab alio, si miser fueris. Quis est qui facit miseros? Qui infert uiolentias uel insidias, rapit res alienas, opprimit pauperes, furatur, coniugia aliena sollicitat, calumniosus est,
 15 uult inferre hominibus quo doleant, studio maleuolentiae. Quis est qui deserit miseros? Qui uidet inopem aliquo auxilio egentem, et cum habeat quomodo praestet, contemnit, despicit, alienat cor suum. Quod si iam omnino talis esset, ut non opus haberet aliqua misericordia; superbus esset, si desereret miserum; adhuc in tribulatione carnis constitutus est,
 20 nesciens quid sibi possit cras accidere, et despicit lacrimas miserorum; non est innocens. Sed quis est innocens? Qui cum alii non nocet, nec sibi nocet. Qui enim et sibi nocet, non est innocens. Ait aliquis: Ecce non tuli alicui, nec pressi
 25 quem; de re mea, de iusto labore meo bene mihi faciam, conuiuium apparatus habere uolo, erogare uolo quantum me delectat, bibere cum quibus uolo quantum me delectat; cui aliquid tuli? quem pressi? quis de me questus est? Innocens uidetur. Sed si seipsum corrumpit, si templum Dei in se euerit,
 30 quid exspectas, ut in alios faciat misericordiam, et parcat miseris? Qui in seipsum crudelis est, esse in alium misericors potest? Tota ergo iustitia ad unum uerbum innocentiae redigitur. *Qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam.* Quando amabat iniquitatem, putabat quod aliis nocebat. Sed uide si
 35 aliis nocebat: *Qui diligit, inquit, iniquitatem, odit animam suam.* Sibi ergo prius nocet qui uult aliis nocere; nec deambulat, quia non est ubi. Angustias enim patitur omnis malitia: μ 1085 sola innocentia lata est, ubi deambuletur. *Deambulabam in innocentia cordis mei, in medio domus meae.* Medium domus suae, aut ipsam ecclesiam dicit; Christus enim in ea deambulat: aut cor suum; domus enim nostra interior, cor nostrum est; ut hoc exposuerit quod superius dixit: *In innocentia cordis mei.* Quae est innocentia cordis sui? Medium domus suae. Hanc domum quisquis habet malam,

4, 33 Ps. 10, 6.

4, 6 meae] tuae a 37/38 quia non est ubi angustias non patitur. Arcta omnis malitia, sola innocentia lata est. Vbi deambulat? *edd.*

45 pellitur ab illa foras. Quisquis enim in corde premitur mala conscientia, quomodo quisque ab stillicidio exit de domo sua, aut a fumo, non ibi se patitur habitare, sic qui non habet quietum cor, habitare in corde suo libenter non potest. Tales foras exeunt a seipsis animi intentione, et de his quae foris
50 sunt circa corpus delectantur; quietem in nugis, in spectaculis, in luxuriis, in omnibus malis quaerunt. Quare foris sibi uolunt esse bene? Quia non est illis intus bene, unde gaudeant in conscientia. Ideo Dominus cum sanasset paralyticum, ait: *Tolle grabatum tuum, et uade in domum tuam.* Faciat illud ani-
55 ma quae quasi paralyti dissoluta est: in membris bonae operationis constringatur, ut bene operetur, tollat grabatum suum, regat corpus suum; iam eat in domum suam, intret in conscientiam suam; iam latam inueniet, ubi deambulet, et psallat, et intellegat.

3.4.

5. *Non proponebam ante oculos meos rem malam.* Quid est: *Non proponebam ante oculos meos rem malam?* Non diligebam. Solet enim dici, quod nostis, de homine qui ab aliquo diligitur: Ante oculos illum habet; et ille qui
5 contemnitur, sic solet queri: Non me habet ante oculos. Quid ergo est, ante oculos habere? Diligere. Quid est, non diligere? Non ibi corde habitare. Dixit ergo: *Non proponebam ante oculos meos rem malam*: non diligebam rem malam. Et exponit ipsam rem malam: *Facientes praeuaricationem*
10 *odio habui.* Intendite, fratres mei. Si deambulatis cum Christo in medio domus eius, id est, si uel in corde uestro bene
requiescitis, uel in ipsa ecclesia bonum iter carpitis in uia immaculata; non eos tantum qui foris sunt odisse debetis praeuaricatores, sed et quoscumque intus inueneritis. Qui sunt
15 praeuaricatores? Qui oderunt legem Dei; qui audiunt illam, et non faciunt, praeuaricatores dicuntur. Facientes praeuaricationem odio habe, repelle illos a te. Sed odisse debes praeuaricatores, non homines. Vnus homo praeuaricator, uidete quia duo nomina habet, homo, et praeuaricator: hominem
20 Deus fecit, praeuaricatorem ipse se fecit; ama in illo quod Deus fecit, persequere in illo quod ipse sibi fecit. Cum enim persecutus fueris praeuaricationem eius, occidis quod homo fecit, et liberatur quod Deus fecit. *Facientes praeuaricationem odio habui.*

6. *Non adhaesit mihi cor prauum.* Quod est cor prauum? Cor tortum. Quod est cor tortum? Cor non rectum. Quod est cor non rectum? Vide quod est cor rectum, et ibi inuenis quod est cor non rectum. Rectum cor dicitur hominis,

54 Matth. 9, 6.

5, 9 praeuaricationem] *codd. cum a (cfr etiam comment.), praeuaricationes edd. cum LXX et Vulg. et Prosp.*

PL
1287

5 qui omnia quae uult Deus, non ipse non uult. Intendite. Orat aliquis ut nescio quid non eueniat ; orat, et non prohibetur. μ 1086
 Petat quantum potest ; sed contra uoluntatem ipsius euenit aliquid ; subiungat se uoluntati Dei, non resistat uoluntati magnae. Quia et ipse Dominus sic illud exponit, ostendens infirmitatem nostram in se, quando passurus erat, ait : *Tristis est anima mea usque ad mortem*. Non enim uere ille timebat mortem, qui potestatem habebat ponendi animam suam, et potestatem habebat iterum sumendi eam. Et Paulus apostolus miles ipsius, seruus ipsius clamat : *Bonum certamen certauit, cursum consummaui, fidem seruaui ; de cetero reposita est mihi corona iustitiae, quam reddet mihi Dominus in illo die iustus iudex*. Exsultat quia moriturus est ; et Dominus eius et Imperator eius tristis est, quia moriturus est ? Ergo melior seruus quam Dominus ? Et ubi est quod ait ipse Dominus :
 20 *Sufficit seruo ut sit sicut dominus eius ; sufficit discipulo ut sit sicut magister eius* ? Ecce fortis est Paulus uentura morte, et Dominus tristis est ? *Optabam, inquit, dissolui, et esse cum Christo*. Gaudet, quia dissoluitur, ut sit cum Christo, et ipse Christus tristis est, cum quo iste futurum se esse laetatur ?
 25 Sed quid erat illa uox, nisi sonus infirmitatis nostrae ? Multi adhuc infirmi contristantur futura morte ; sed habeant rectum cor : uitent mortem, quantum possunt ; sed si non possunt, dicant quod ipse Dominus non propter se, sed propter nos dixit. Quid enim dixit ? *Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste*. Ecce habes uoluntatem humanam expressam ; uide iam rectum cor : *Verum, non quod ego uolo, sed quod tu uis, Pater*. Si ergo rectum cor sequitur Deum, prauum cor resistit Deo. Aliquid illi contingat aduersum, clamat : Deus, quid tibi feci ? quid commisi ? quid peccaui ? Se iustum uult uideri,
 35 Deum iniustum. Quid tam prauum ? Parum est quia tortus est ; et tortam regulam putat. Corrige te, et inuenis rectum a quo te deprauasti. Ille iuste, tu iniuste : et ideo peruersus es, quia hominem iustum dicis, et Deum iniustum. Quem hominem iustum dicis ? Teipsum. Quando enim dicis : Quid tibi
 40 feci iustum te putas. Sed respondeat tibi Deus : Verum dicis, mihi nihil fecisti ; omnia enim tibi fecisti. Si enim mihi aliquid fecisses, bonum fecisses. Quidquid enim bene fit, mihi fit, quia ex praecepto meo fit ; quidquid autem mali fit, tibi fit, non mihi fit, quia non facit malus aliquid nisi sibi, quia hoc non
 45 ego iubeo. Tales quando uideritis, fratres, corripite, arguite, corrigite, et si non potestis corripere aut corrigere, nolite con-

PL
1288

6, 10 Matth. 26, 38. 12 cfr Ioh. 10, 18. 14/17 II Tim. 4, 7.8. 20 Matth. 10, 25. 22 Phil. 1, 23. 29 Matth. 26, 39.

6, 5 non ipse non uult] *codd. Er.*, ipse uult *Am. Lou.* 7 petit *Lou.*

sentire, ut possitis dicere : *Non adhaesit mihi cor prauum.*

7. *Cum declinaret a me malignus, non cognoscebam.* Quid est : *non cognoscebam* ? Non approbabam, non laudabam, non mihi placebat. Cognoscere enim inuenimus in scripturis aliquando dici, pro eo quod est placere nobis. Quid enim latet Deum, fratres ? Numquid nouit iustos, et non nouit iniustos ? Quid cogitas quod ille nesciat ? Non dico : quid facis ; sed : quid cogitas quod ille nesciat ? Non dico : quid cogitas ; sed : quid cogitaturus es quod ille non ante uiderit ? Omnia ergo nouit Deus ; et tamen in fine, id est in iudicio post misericordiam, de quibusdam dicit : *In illa die multi uenturi sunt, et dicent : Domine, Domine, in nomine tuo daemonia eiecimus, in nomine tuo uirtutes multas fecimus, in nomine tuo* μ 1087
manducauimus et bibimus ; et dicam illis : Discedite a me, operarii iniquitatis ; non noui uos. Ille non nouit aliquem ? Sed
15 quid est : *Non noui uos* ? In regula mea non uos agnosco. Noui enim regulam iustitiae meae : non illi congruitis, declinastis ab illa, distorti estis. Ideo et hic dixit : *Non cognoscebam.* *Cum declinaret a me malignus, non cognoscebam.* Quid est : *non cognoscebam* ? Numquid forte quia malignus quando obuiam fit iusto in uico angusto, dicit sibi quod est scriptum in Sapientia Salomonis : *Gravis est nobis etiam ad uidendum,* et mutat uiam ne uideat quem non uult ? Sed quam multi sunt maligni quos uidemus, et qui nos uident, et non solum non a nobis declinant, sed currunt ad nos, et ali-
25 quando iniquitates suas per nos impleri cupiunt ? Plerumque nobis contingit. Quomodo ergo declinant ? Declinat a te, qui dissimilis est tibi. Quid est : declinat a te ? non te sequitur. Quid est : non te sequitur ? Non te imitatur. Ergo *cum declinaret a me malignus,* id est, cum mihi dissimilis esset
30 malignus, et uias meas nollet imitari, nollet sic uiuere malignus, quomodo me illi proposui ad imitationem : *non cognoscebam.* Quid est : *non cognoscebam* ? Non quia PL
1289

5. 8. *Detrahentem proximo suo occulte, hunc persequerbar.* Ecce persecutor bonus, non hominis, sed peccati. *Superbo oculo et insatiabili corde, huic non conuescebar.* Quid est : *non conuescebar* ? Non cum illo
5 manducabam. Adtendat Caritas uestra, quia mirum aliquid audituri estis. Si non conuescebatur cum illo, non manduca-

7, 10 Matth. 7, 22.23. 21 Sap. 2, 15.

7, 1 declinantem a me malignum non agnoscebam *Prosp.* 12 multas] magnas *codd.* 26 nobis contingit] *plures codd. Am.,* se nobis coniungunt *Reg.,* se nobis coniungunt ? plerumque nobis contingit *Er. Lou.* 8, 3/4 cum hoc simul non edebam *Prosp.*

bat ; uesci enim, manducare est ; cur ergo ipsum primo Domi-
 num inuenimus manducasse cum superbis ? Non cum publi-
 canis illis et peccatoribus, nam ipsi humiles erant : cognosce-
 10 bant enim languorem suum, et medicum requirebant. Cum
 ipsis superbis pharisaeis inuenimus illum manducasse. Nam
 superbus quidam inuitauerat illum ; ipse est cui displicuit quia
 mulier peccatrix, quae erat in ciuitate famosa, accessit ad
 pedes Domini ; et ait in corde suo (quia talis erat munditia
 15 pharisaeorum, ut nemo eos iniquus tangeret ; si quis illos im-
 mundus uel modice tetigisset, exhorrebant, ne quasi immun-
 dos eos faceret tactus immundus. At ubi peccatrix illa, quae
 erat in ciuitate famosa, accessit flere ad pedes Domini, ille
 cum uideret eam, dixit in corde suo) : *Hic si esset propheta,*
 20 *sciret quae mulier illi accessit ad pedes.* Vnde sciebat quia Chri-
 stus nesciuit, nisi inde suspicatus est eum nescisse, quia non
 a se repulit ? Quia si ipse esset, repelleret a se. Dominus autem
 non solum mulierem illam peccatricem nouerat, sed et illius
 superbi uulnera medicus insanabilia uidebat. Ait enim cum
 25 audisset cogitantem, ut ostenderet illum superbum : *Simon,*
habeo aliquid tibi dicere : Duo debitores erant cuidam fenera-
tori ; unus ei debebat quinquaginta denarios, alius quingentos ;
cum non haberent unde redderent, dimisit ambobus : quis eum
plus dilexit ? Et ille contra se dixit sententiam, extorquente
 30 sibi confessionem ueritate : *Credo, Domine, cui plus donauit.* μ 1088
Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni : Vides istam mulie-
rem ? Intraui in domum tuam ; aquam mihi ad pedes non de-
disti : ista autem lacrimis suis lauit pedes meos ; et cetera quae
 nostis. Non opus est in aliis propter quae ad testimonium ad-
 35 hibuimus, diutius immorari. Iste pharisaeus superbus erat,
 conuescebatur cum illo Dominus ; quid est ergo quod ait :
Superbo oculo et insatiabili corde, huic non con-
uescebar ? Quid est : *non conuescebar ?* Non cum illo
 manducabam. Quomodo nobis proponit haec quae ipse non
 40 fecit ? Ad imitationem suam nos hortatur : uidemus eum con-
 uiuatum esse cum superbis, quomodo nos prohibet ne conuiue-
 mur cum eis ? Nos quidem, fratres, propter correptionem ali-
 quam tenemus nos etiam a fratribus nostris, et non cum eis
 conuiuamur, ut corrigantur. Cum extraneis potius conuiua-
 45 mur, cum paganis, quam cum his qui nobis haerent, si uideri-
 mus eos male uiuere, ut erubescant, et corrigantur ; sicut dicit
 apostolus : *Si quis non obaudit uerbo nostro per epistolam, hunc*
notate, et nolite commisceri cum eo ; et non ut inimicum eum
existimetis, sed corripite ut fratrem. Facimus hoc plerumque

8, 19 sqq. Luc. 7, 36-44. 47 II Thess. 3, 14. 15.

8/9 cum superbis et non cum ... peccatoribus ? *Am. Er. Lou.* 25 ut] et *codd.*
 43 nobis haerent] *codd.*, nobiscum erant et nobis adhaerent *Er. Lou.*

PL
1290

50 propter medicinam ; et tamen cum extraneis multis et cum impiis saepe uescimur.

9. Quid est hoc quod ait : *Superbo oculo et insatiabili corde, huic non conuescebar ?* Habet epulas suas corpium, habet epulas suas cor superbum ; nam propter cibos ipsos cordis superbi, ideo dixit : *insatiabili corde*. Cor
5 superbum unde pascitur ? Si superbus est, inuidus est ; aliter esse non potest. Superbia, mater inuidientiae est : non potest nisi generare hanc, et cum illa semper esse. Omnis ergo superbus, inuidus est ; si inuidus est, malis alienis pascitur. Vnde dicit apostolus : *Si mordetis et comeditis inuicem, uidete ne ab*
10 *inuicem consumamini*. Videtis ergo comedentes ; nolite his conuesci, fugite tale conuiuium ; neque enim se satiant gaudento de malis alienis, quia insatiabili corde sunt. Caue ne capiaris in epulis eorum laqueo diaboli. Cibis talibus pascebantur Iudaei, quando crucifixerunt Dominum ; sed quia pasce-
15 bantur tamquam de poena Domini. (Nam et nos de cruce Domini pascimur, quia corpus ipsius manducamus.) Dicebant enim, cum uiderent eum pendentem in cruce, insultantes, quia insatiabiles corde erant ; dicebant ergo : *Si Filius Dei est, descendat de cruce ; alios saluauit, se saluare non potest*. Pasce-
20 bantur cibo crudelitatis suae, et ille pascebatur cibo misericordiae suae. *Pater, inquit, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt*. Illi ergo habebant alias epulas, ille alias. Sed quid dictum sit de mensa superbiorum, audite : *Fiat mensa eorum coram ipsis in muscipulam, et in retributionem, et in scandalum*. Pasti sunt,
25 capti sunt. Quomodo enim aues ad muscipulam, aut pisces ad hamum pascuntur, sed capiuntur, sic et ipsi. Habent ergo impii epulas suas, habent et pii epulas suas. Audi epulas piorum : *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur*. Si ergo pius pascitur cibo iustitiae, et impius superbiae ; non mirum si insatiabilis corde. Pascitur cibo iniquita-
30 tis. Noli pasci cibo iniquitatis, et non tibi conuescitur superbus μ 1089
oculo et insatiabilis corde.

6. 10. Et unde tu pascebaris ? et quid te delectabat, ubi ille tibi non conuescebatur ? *Oculi mei, inquit, super fideles terrae, ut considerent hi mecum*. Dominus dicit : *Oculi mei super fideles terrae, ut considerent hi mecum*,
5 id est, ut mecum sederent. Quomodo sederent ? *Sedebitis super duodecim thronos, iudicantes duodecim tribus Israel*. Iudicant fideles terrae, quibus dicitur : *Nescitis quia angelos iudicabimus ? Oculi mei super fideles terrae, ut considerent* PL 1291

9, 9 Gal. 5, 15.

18 Matth. 27, 40.42.

21 Luc. 23, 34.

23 Ps. 68, 23.

28 Matth. 5, 6.

10, 5 Matth. 19, 28.

7 1 Cor. 6, 3.

9, 30 post corde non disting. edd.
considerent Prosp.

10, 3 considerent] simul sederent a, simul

hi mecum. Ambulans in uia immaculata, hic mihi ministrabat. Mihi ait, non sibi. Multi enim ministrant euangelium, sed sibi ministrant, quia sua quaerunt, non quae Iesu Christi. Quid est, Christo ministrare? Ea quae Christi sunt quaerere. Et quidem quando mali annuntiant euangelium, alii saluantur, illi puniuntur. Dictum est enim: Quae dicunt, facite; quae faciunt, facere nolite. Non timeas ergo quando a malo audis euangelium. Vae illi qui sibi ministrat, id est, qui sua ibi quaerit; tu, Christi accipe. Ambulans in uia immaculata, hic mihi ministrabat.

7. **11.** *Non habitauit in medio domus meae faciens superbiam.* Referte ad domum illam, id est, ad cor. Non habitabat in corde meo faciens superbiam: nullus talis habitabat in corde meo; resiliebat enim inde. Nemo habitabat in corde meo, nisi mitis et quietus; superbus non illic habitabat. Non enim habitat in corde iusti iniustus. Sit a te iustus remotus nescio quot millibus et mansionibus; simul habitatis, si unum cor habetis. *Non habitauit in medio domus meae faciens superbiam. Loquens iniqua non direxit in conspectu oculorum meorum.* Haec est uia immaculata, ubi intellegimus quando ad nos ueniat Dominus.

8. **12.** *In matutinis interficiebam omnes peccatores terrae.* Hoc obscurum est; dignamini aduertere: iam finis psalmi est. *In matutinis interficiebam omnes peccatores terrae.* Quare? *Vt disperdam de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Sunt ergo in ciuitate Domini operantes iniquitatem, et quasi parcutur eis modo. Quare? Quia misericordiae tempus est; sed ueniet et iudicii, quia sic coepit psalmus: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine.* Iam enumerauit superius quia non illi adhaeserunt nisi boni. Malis non adhaesit, nec delectabatur epulis iniquitatis eorum qui sibi ministrabant, non Domino, id est, sua quaerebant. Et quasi diceretur illi: Et utquid tales in ciuitate tua tanto tempore tolerasti? Tempus misericordiae est, ait. Quid est, tempus misericordiae? Adhuc nondum reuelatum est iudicium: nox est; apparebit dies, apparebit iudicium. Audi apostolum: *Itaque nolite ante tempus quidquam iudicare.* Quid est: *ante tempus?* Ante diem. Audi quia ante diem dixit: *Donec ueniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis; et tunc laus erit unicuique a Deo.* Nam modo, quamdiu non uides cor meum et non uideo cor tuum, nox est. Nescio quid ab homine petisti; non accepisti,

11 cfr Phil. 2, 21. **14** Matth. 23, 3. **12, 16** 1 Cor. 4, 5.

9 uiam immaculatam a **11, 1** habitauit] *opt. codd. Am. Er. cum LXX et Prosp.,*
habitabit Lou., habitabat a **2** referte] *codd., reuertere edd.* **12, 4** disperdam]
eos *add. a, disperderem Prosp. cum Vulg.*

contemni te putas ; et forte non contemneris ; cor enim non
 uides ; et cito blasphemias ; in nocte danda est tibi uenia er-
 ranti. Diligit te homo nescio quis, et putas quia odit te ; aut
 25 odit te, et putas quia diligit te ; sed quodlibet sit, nox est. Noli
 timere, praesume in Christo, in illo habeto diem ; non est quid
 mali de illo sentias, quia securi sumus, et certi sumus quia PL
 falli non potest ; amat nos. De nobis autem inuicem nondum I 292
 certi sumus. Deus enim nouit dilectionem nostram in inuicem ;
 30 nos autem etiamsi diligimus nos inuicem, quis uidet qua dis-
 pensatione a nobis fiant ista ? Quare nemo uidet cor ? Quia
 nox est. In ista nocte tentationes abundant. Quasi de ipsa noc-
 te dixit psalmus : *Posuisti tenebras, et facta est nox ; in ea per-*
 35 *transibunt omnes bestiae siluae : catuli leonum rugientes ut ra-*
piant, et ut quaerant a Deo escam sibi. In nocte quaerunt escam
 catuli leonum. Qui sunt catuli leonum ? Principum et po-
 testatum aeris huius, daemones et angeli diaboli. Quomodo sibi
 quaerunt escam ? Quando tentant. Sed quia non accedunt,
 nisi Deus eis dederit potestatem, ideo dictum est : *Quaerentes*
 40 *a Deo escam sibi.* Petiit Iob tentandum. Qualem escam ? Opu-
 lentam, pinguem, iustum Dei, cui ipse Deus testimonium per-
 hibuit, et ait : *Homo sine querela, uerus Dei cultor fuit.* Petiuit
 illum tentandum, quaerens a Deo escam : et accepit tentan-
 dum, sed non opprimendum ; purgandum, non euertendum ;
 45 aut forte nec purgandum, sed probandum. Tamen et qui tentan-
 tur, aliquando traduntur occulto merito suo in manus tenta-
 toris, quia traditi sunt forte in concupiscentias suas. Nam
 diabolus nulli nocet, nisi acceperit potestatem a Deo. Sed
 quando ? In nocte. Quid est : in nocte ? In isto tempore. Cum
 50 autem transierit nox, et uenerit dies, mittuntur mali cum illo
 in ignem aeternum, iusti uero in uitam aeternam. Nullus illic
 erit tentator, quia non sunt illic catuli leonum, quia transacta
 est nox. Ideo Dominus discipulis suis ait : *Hac nocte postulauit*
satanas uexare uos sicut triticum ; et ego rogavi pro te, Petre,
 55 *ne deficiat fides tua.* Quid est : *uexare sicut triticum ?* Quomodo
 ab homine triticum non manducatur, nisi primo adtritum, ut
 panem faciat, sic neminem manducat diabolus, nisi primo per
 tribulationem euerterit. Conterit, ut manducet : tu autem
 quando tribularis, si maneat granum, non conturberis ; ni-
 60 hil tibi contingit. Quomodo boues triturant, numquid in
 solum triticum intrant ? Simul mittuntur cum tribula in
 aream. Sed numquid timendum est tritico ? Absit. Non con-
 ciditur nisi palea ; triticum spoliatur superfluis, et ueniet uen-

33 Ps. 103, 20.21. 36 cfr Eph. 2, 2. 40 cfr Iob 1, 8-12. 50 cfr Matth.
 25, 46. 53 Luc. 22, 31.32. 63 cfr Matth. 3, 12.

28 nondum] tam *add. Er. Lou.* 40/41 pulentem *Rem.*, opulentem *quidam*
codd. 60 quomodo] quando *add. Lou. PL* 63 nisi palea a tritico spoliatur,
 superfluit et ueniat *Am.*, nisi palea, a tritico spoliatur, superfluit et ueniet *Er. Lou.*

tilatio, et inueniet puram massam, quem inuenit granum mit-
 65 tit in horreum suum, et acruum paleae comburet igni inex-
 stinguibili.

13. Vnde dixi hoc? Quia diem in spe habemus. Dies nobis
 in Christo debet esse. Nam quamdiu inter tentationes sumus,
 nox est. In ista nocte parcit Deus peccatoribus, ut non illos
 tollat; flagellat illos tentationibus, ut corrigantur; tolerat il-
 5 los in ciuitate sua. Putamus semper tolerabit? Si semper mi- PL
 sericordia est, non est iudicium; si autem *Misericordiam et* 1293
iudicium cantabo tibi, Domine, modo parcit, tunc iudicabit.
 Sed quando iudicabit? Cum transierit nox. Ideo dixit: *In*
matutinis interficiebam omnes peccatores terrae. μ 1091
 10 Quid est: *In matutinis*? Cum iam dies uenerit, nocte
 transacta. *In matutinis interficiebam omnes pecca-*
tores terrae. Quare eis parcit usque ad matutinum? Quia
 nox erat. Quid est: nox erat? Quia tempus erat parcendi:
 15 parcebat, cum corda hominum essent occulta. Vides aliquem
 male uiuere, toleras illum; nescis enim qualis erit, quia nox
 est; utrum qui hodie male uiuit, cras bene uiuat, et utrum
 qui hodie bene uiuit, cras malus sit. Nox est enim, et omnes
 tolerat Deus, quia longanimis est. Tolerat, ut conuertantur ad
 illum peccatores. Sed qui non se correxerint in isto tempore
 20 misericordiae, interficientur. Et quare interficientur? Vt dis-
 pergantur de ciuitate Domini, de societate Ierusalem, de socie-
 tate sanctorum, de societate ecclesiae. Quando autem inter-
 ficientur? *In matutinis.* Quid est: *In matutinis*? Cum
 nox transacta fuerit. Quare modo parcit? Quia tempus est
 25 misericordiae. Quare non semper parcit? Quia *misericordiam*
et iudicium cantabo tibi, Domine. Fratres, nemo sibi blandia-
 tur: interficientur omnes operantes iniquitatem; interficiet
 eos Christus in matutinis, et disperdet eos de ciuitate sua. Sed
 modo cum tempus misericordiae est, audiant eum. Vbique
 30 clamat per legem, per prophetas, per psalmos, per epistolas,
 per euangelia: uidete quia non tacet, quia parcit, quia erogat
 misericordiam; sed cauet, quia uenturum est iudicium.

CORPVS CHRISTIANORVM

collectum a monachis

O. S. B.

abbatiae S. Petri in Steenbrugge

edunt

Typographi Brepols Editores Pontificii

Turnholti

(Belgium)

Series Latina 180 uolumina in 8° circiter 800 p. amplectetur.

Prostat apud Brepols et omnes

Bibliopolas.

Imprimé par les Usines Brepols, Turnhout (Belgique)

Printed in Belgium.

0 1164 0213420 3

LR
BR60 C49 v.39
Corpus Christianorum.

Series Latina

DATE	ISSUED TO
------	-----------

31991

